

Μνήμη
Ἀναστασίου Γ. Λεβέντη
καὶ Κωνσταντίνου Λεβέντη

© Ίδρυμα «Ἀναστάσιος Γ. Λεβέντης», Λευκωσία 2008

ISBN 978-9963-560-80-6

Παραγωγή: Μ. & Ε. Μπαλῆς ΟΕ
Ἀθήνα 2008

ΑΡΧΑΙΑ ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

6

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

**ΚΛΕΑΡΧΟΣ, ΠΕΡΣΑΙΟΣ, ΔΗΜΩΝΑΞ
ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ ΚΥΠΡΙΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ**

(ΑΚυΓ⁶)

ΙΔΡΥΜΑ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Γ. ΛΕΒΕΝΤΗΣ

ΑΡΧΑΙΑ ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

6

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

ΚΛΕΑΡΧΟΣ, ΠΕΡΣΑΙΟΣ, ΔΗΜΩΝΑΞ
ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ ΚΥΠΡΙΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΑΪΦΑΚΟΥ

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΟΠΤΕΙΑ:
ΠΑΤΡΟΚΛΟΣ ΣΤΑΥΡΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ (ΚΑΙ ΕΠΙΛΟΓΟΣ) *

Με τὴ δημοσίευση τοῦ παρόντος τόμου, τοῦ δευτέρου τοῦ τμήματος τῆς Φιλοσοφίας, πού ἐκπύνησε ὁ Καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Κύπρου Ἰωάννης Ταϊφάκος, τώρα Κοσμήτωρ τῆς Σχολῆς, ολοκληρώνεται ἡ ἔκδοση τῶν ἀποσπασμάτων τῶν ἀρχαίων Κυπρίων φιλοσόφων. Μαρτυρίες καὶ ἀποσπάσματα δεκαεπτὰ φιλοσόφων (πλὴν τοῦ Ζήνωνος, πού καλύπτει μόνος του τὸν πέμπτο τόμο τῆς Ἀρχαίας Κυπριακῆς Γραμματείας) ἐκδίδονται, μεταφράζονται καὶ σχολιάζονται στὸν τόμον αὐτόν.

Τὸ ὕλικό εἶναι πλούσιο καὶ ποικίλο. Δὲν ὑπῆρξε σχεδὸν φιλοσοφικὴ Σχολὴ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος πού νὰ μὴ ἐμφανίζει καὶ τὸν δικό της Κύπριο ἐκπρόσωπο. Γιὰ ἔξι συνεχεῖς αἰῶνες, ἀπὸ τὸν τέταρτο προχριστιανικὸ μέχρι τὸν δεύτερο μεταχριστιανικὸ, οἱ Κύπριοι διανοούμενοι φιλοσοφοῦν ἀκατάπαυστα, συνήθως μεταναστεύοντες στὰ μεγάλα κέντρα τοῦ στοχασμοῦ καὶ τῆς γνώσης, μὲ κύριο τόπο προορισμοῦ τὴν Ἀθήνα. Στὴν Ἀθήνα ὁ Κιτιεὺς Ζήνων ἐδίδαξε τὴ δική του φιλοσοφία ἰδρύνοντας τὴ Στοὰ μὲ παγκόσμια ἔκτοτε ἐμβέλεια. Ἡ περίπτωση τοῦ Ζήνωνος ὑπῆρξε, βεβαίως, μοναδική γιὰ τὴν Κυπριακὴ φιλοσοφικὴ ἐμπειρία. Ὁ τόμος αὐτὸς περιλαμβάνει κυρίως μαθητὲς μεγάλων διδασκάλων: τὸν Εὐδήμο, μαθητὴ τοῦ Πλάτωνος· τὸν Κλέαρχο, μαθητὴ τοῦ Ἀριστοτέλους· τὸν Περσαῖο, μαθητὴ τοῦ Ζήνωνος· μία πλειάδα μαθητῶν τοῦ Καρνεάδη καὶ ἄλλους. Περιλαμβάνει, ἀκόμη, καὶ τὸν κυνικὸ Δημόνακτα, τὸ πιὸ ἀστραφτερό, ἴσως, πνεῦμα τῆς Κυπριακῆς ἀρχαιότητος, πού ἡ καυστικότητα, τὸ χιοῦμορ καὶ ἡ σοφία τῶν ἀποφθεγμάτων του παραμένουν ἀκόμη καὶ σήμερα στὸ προσκήνιο τῆς ἐπικαιρότητος. Ρήσεις του, πού ἔχουν καταχωρισθεῖ στὰ μεγαλύτερα λεξικά τοῦ εἴδους παράλληλα μὲ λόγια μεγάλων ἀνδρῶν ὄλων τῶν ἐποχῶν, χρησιμεύουν καὶ λαμβάνονται ἀκόμη καὶ ὡς ἀποφθέγματα, σήμερα καὶ ὡς ἐπιγραφὲς σὲ πολλὲς προσωπικὲς ἰσοσελίδες· ἔτσι, ἡ σοφία του ταξιδεύει καὶ ἠλεκτρονικὰ σὲ δλόκληρο τὸν κόσμο. Τὸ ἐπίγραμμα «*Δὲ φοβοῦμαι τίποτα. Δὲν ἐλπίζω τίποτα. Εἶμαι λέφτερος*», πού ὁ Νίκος Καζαντζάκης, δέκα περίπου χρόνια πρὸ τοῦ θανάτου του, ἀφῆκε γραπτὴ παραγγελία νὰ χαραχθεῖ καὶ χαραχθῆκε στὸν τάφο του, στὴν Τάπια Μαρτινέγκο στὸ Ἡράκλειο Κρήτης, μᾶς ἀνάγει στὴ φιλοσοφία τοῦ Δημόνακτος, ὡς τὴν πιθανότερη πηγὴ ἐμπνευσεῶς του.

Δὲν εἶναι, ὅμως, μόνον τὸ περιεχόμενο πού καθιστᾷ τὸν τόμον αὐτὸν ἀξιοσημείωτο καὶ ἀπαραίτητο συμπλήρωμα γιὰ ὅποιον ἐπιθυ-

* Ὁ Ἐπίλογος δημοσιεύεται στὸ τέλος τοῦ τόμου, στίς σελίδες 651-655.

μεϊ νὰ ἔχει ἀκριβῆ γνώση τῆς προσφορᾶς τοῦ νηιοῦ στὴ διαμόρφωση τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως τῆς ἀρχαιότητος. Εἶναι καὶ ἡ τεχνικὴ τῆς ἐκδόσεως ποὺ ἐκπονήθηκε εἰδικὰ γι' αὐτὴ τὴ σειρά. Ἀπαιτήθηκαν πολλὰ χρόνια σκληρῆς φιλολογικῆς κυρίως ἐργασίας, ἐκ μέρους τοῦ Καθηγητοῦ Ἰωάννη Ταϊφάκου, εἴτε διότι δὲν ὑπῆρχαν πλήρεις δημοσιεύσεις τῶν ἀποσπασμάτων (ὅπως λ.χ. στὴν περίπτωση τοῦ Περσαίου) εἴτε διότι οἱ ὑπάρχουσες δὲν ἱκανοποιοῦσαν (ὅπως λ.χ. στὴν περίπτωση τοῦ Κλεάρχου ἢ τῶν γνωμῶν τοῦ Δημόνακτος). Ἔπειτα, ἦταν καὶ ἡ παρακολούθηση τῆς διεθνοῦς ἐρευνας γι' αὐτοὺς τοὺς συγγραφεῖς. Ἐκτὸς ἀπὸ μία μικρὴ σχετικὰ σειρά μελετημάτων, ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ φιλολογία δὲν ἔχουν ἀσχοληθεῖ μέχρι σήμερα μὲ ὅλους τοὺς Κυπρίους φιλοσόφους τοῦ τόμου· ἐξαίρεση ἀποτελοῦν ὁ Κλεάρχος, ὁ Περσαίος, ὁ Δημόναξ. Ἐπομένως, ἔπρεπε νὰ ἐπιθεωρηθεῖ τεράστιος ἀριθμὸς δημοσιευμάτων σὲ ὅλες τὶς εὐρωπαϊκὰς γλῶσσες, ὥστε νὰ ἐντοπισθοῦν τὰ ψήγματα τῆς σύγχρονης ἐρευνας γιὰ τὰ ἐξεταζόμενα καὶ σχολιαζόμενα θέματα. Ἐπὶ πλεόν, ὁ Καθηγητὴς Ταϊφάκος ἐφρόντισε νὰ ὀργανώσει στὸ Πανεπιστήμιο Κύπρου δύο διεθνή συνέδρια γιὰ τὸν Κλεάρχο μὲ τὴ συμμετοχὴ πολλῶν εἰδικῶν καὶ ἀνεγνωρισμένων συναδέλφων του, ὥστε νὰ ἐξεταστοῦν πτυχῆς τοῦ ἔργου τοῦ Κλεάρχου ποὺ δὲν εἶχαν ἐρευνηθεῖ, ἀλλὰ καὶ νὰ συζητήσῃ μαζί τους τὰ σχετικὰ προβλήματα. Τὰ πρακτικὰ εἶναι ὑπὸ ἔκδοσιν στὸν ἐκδοτικὸ οἶκο «Franz Steiner» τῆς Στουτγάρδης. Ἐνα ἀκόμη διεθνὲς συνέδριο, στὸ ὁποῖον ἐξετάστηκαν καὶ οἱ ὑπόλοιποι, ὀργανώθηκε καὶ πραγματοποιήθηκε στὴν Κύπρο τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 2005. Τὰ Πρακτικὰ του βρῖσκονται ὑπὸ ἔκδοσιν.

Ἡ συμπλήρωση τῆς βιβλιογραφικῆς γνώσεως γύρω ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τοῦ τόμου καὶ τὰ ζητήματα ποὺ ἀνακύπτουν ἔγινε μὲ γνώμονα τὴν ἀκρίβεια τῶν πληροφοριῶν, χωρὶς ὅμως νὰ παραβλάπτεται ἢ ἀναγνωσιμότητα τοῦ βιβλίου γιὰ τὸ πλατύτερο κοινό, ὅχι μόνο γιὰ τοὺς ἐπιστήμονες. Διότι σκοπὸς τῆς *Ἀρχαίας Κυπριακῆς Γραμματείας* εἶναι νὰ γνωρίσει τὸ εὐρύτερο κοινό μας τὴ μεγάλη πολιτισμικὴ του κληρονομία ἔχοντας στὴ διάθεσή του ὑπεύθυνο καὶ ἀπαικτιβωμένο ἀρχαῖο κείμενο, γλαφυρὴ μετάφρασή του καὶ σαφῆ σχολιασμὸ χωρὶς σχολαστικὰς ὑπερβολὰς καὶ παρεκβάσεις ποὺ περιπλέκουν ἀντὶ νὰ ἐξημενεύουν. Μὲ αὐτὸ τὸ πνεῦμα ἐργάσθηκε ὁ Καθηγητὴς Ἰωάννης Ταϊφάκος. Τὸ Ἴδρυμα «Ἀναστάσιος Γ. Λεβέντης» παραδίδει στὴ δημοσιότητα καὶ αὐτὸν τὸν καταληκτικὸ ᾿ τόμο τῆς σειράς, μὲ τὴ βεβαιότητα ὅτι θὰ συμβάλει στὴν κατανόηση καὶ ἐκτίμηση τῆς μεγάλης Ἑλληνικῆς φιλοσοφικῆς δημιουργίας καὶ παραδόσεως τῆς Κύπρου σὲ ἐθνικὸ καὶ σὲ διεθνὲς ἐπίπεδο.

Σεπτέμβριος 2007

ΠΑΤΡΟΚΛΟΣ ΣΤΑΥΡΟΥ

Βραβείον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν
Ἐπίτιμος Διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς
τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Ἀποδέχθηκα μὲ προθυμία τὴν πρόταση γιὰ τὴν ἔκδοση τῶν ἀποσπασματικῶν συγγραφέων τοῦ παρόντος τόμου καὶ διότι πιστεύω στὴν ἀνάγκη τῆς προβολῆς καὶ τῆς γνώσης τοῦ κυπριακοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τὸ εὐρύτερο κοινὸ τῶν μορφωμένων καὶ τῶν σπουδαστῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Κύπρου, ἀλλὰ καὶ διότι οἱ κύριοι ἐκδιδόμενοι, μεταφραζόμενοι καὶ σχολιαζόμενοι φιλόσοφοι ἀνήκουν σὲ δύο περιόδους τῆς Κλασικῆς Γραμματείας ποὺ ἀποτελοῦν τὸ κεντρικὸ ἀντικείμενο τῶν ἐπιστημονικῶν μου ἔρευνῶν. Καὶ ἐννοῶ, ἀφενὸς μὲν τοὺς Ἑλληνιστικoὺς χρόνους μὲ τὰ γραμματολογικὰ τους συμφραζόμενα ὅπως ἐμφανίζονται, ἀλλὰ καὶ συμπλέκονται, στὸν εὐρύτερο ἑλληνικὸ καὶ ἑλληνίζοντα χῶρο καὶ τὴν ἴδια τὴ Ρώμη, ἀφετέρου δὲ τὴ Δεύτερη Σοφιστικὴ στὴν ἀντιστοιχία καὶ τὴ διαπλοκὴ τῆς μὲ τὸν ρωμαϊκὸ Ἀρχαϊσμό.

Βρέθηκα, ἐπομένως, σὲ οἰκείους τόπους, ὅπου, ὅμως, νέα καὶ ἐλκυστικὰ πράγματα μὲ ἀνέμεναν συμπληρώνοντας τὴν εἰκόνα ποὺ εἶχα ἀποκομίσει ἀπὸ τὶς παλαιότερες μελέτες μου. Εἶχα, ἐπιπλέον, τὴν εὐκαιρία νὰ ἐνδιατρίψω σὲ ομάδες κειμένων καὶ δέσμες θεμάτων ποὺ διέυρυναν καὶ ἐμβάθυναν τὴν προοπτικὴ μου. Ἰδιαίτερα ἡ πορεία πρὸς Ἀνατολὰς ἦταν μία πολυποίκιλη ἐμπειρία ποὺ συμπλήρωσε τὶς μέχρι τοῦδε *δυτικὲς* μου κατευθύνσεις. Αὐτὰ σχετικὰ μὲ τὴ βέβαιη προσωπικὴ μου ὠφέλεια. Ἄς δοῦμε τώρα καὶ τὴν ἐνδεχόμενη ὠφέλεια τοῦ ἀντικειμένου τοῦ παρόντος τόμου καὶ τοῦ ἀναγνώστη.

Ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ παρουσιαζόμενα κείμενα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ἐν γένει ὕλικὸ τοῦ τόμου, ἡ ἔκδοση στηρίζεται σὲ ἐντελῶς νέα ἐπεξεργασία ὅλων τῶν δεδομένων. Ἐν πρώτοις, ἡ κατάταξη: τόσο τῶν τριῶν κύριων συγγραφέων, Κλεάρχου, Περσαίου καὶ Δημόνακτος, ὅσο καὶ τῶν *ἐλασσόνων* τοῦ τετάρτου μέρους, εἶναι χρονολογικὴ. Γιὰ τὴν τελευταία κατηγορία φιλοσόφων, γνωστῶν μόνον ἀπὸ μαρτυρίες, τὰ δεδομένα εἶναι σαφῆ καὶ δὲν χρειάζονται περαιτέρω ἐξηγήσεις ἐδῶ. Ἄλλὰ, ὅσον ἀφορᾷ στὴν κατάταξη τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Κλεάρχου, τῶν μαρτυριῶν καὶ τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Περσαίου, καθὼς καὶ τῶν γνωμῶν τοῦ Δημόνακτος, ἡ νέα μελέτη τοῦ ὕλικου ἐπέβαλε τὴν ἀνακατάταξη ἐν σχέσει πρὸς τὶς προηγούμενες ἐκδόσεις. Ἔτσι, ἡ ἀνασύνθεση τοῦ ἔργου καὶ τῶν ἔργων τῶν φιλοσόφων αὐτῶν προσφέρεται ὑπὸ νέα, ἀναθεωρημένη μορφή μὲ στόχο τὴν κατὰ τὸ δυνατόν ὀρθότερη παρουσίασή τους. Τὸ ἴδιο πνεῦμα νέας ἐπεξεργασίας ἐπικράτησε καὶ στὴν ἔκδοση τῶν ἀρχαίων κειμένων. Ἡ παράδοσή τους ἔχει γενικῶς ἐλεγχθεῖ μὲ βάση τὶς τελευταῖες ἐκδόσεις,

ἐνώ γὰρ τὰ παραθέματα τοῦ Ἀθηναίου ἔγινε νέα ἀντιβολή, τόσο τοῦ βασικοῦ κώδικα **A** ὅσο και τῶν κωδίκων τῆς Ἐπιτομῆς (CE). Ἀπό τὴν ἐργασία αὐτὴ κυρίως ὠφελήθηκε ὁ Κλέαρχος, ἀλλὰ καὶ ὁ Περσαῖος.

Γιὰ τὶς μεταφράσεις ποὺ συνοδεύουν τὰ ἀρχαῖα κείμενα, λίγα θὰ μποροῦσε νὰ πει κανεῖς· κατέβαλα κάθε φροντίδα, ὥστε νὰ βοηθοῦν, μὲ ζωντανὸ καὶ ρέοντα λόγο, στὴν κατανόηση τοῦ πρωτοτύπου. Ἡ γενικὴ εἰσαγωγή καὶ τὸ ἐρμηνευτικὸ ὑπόμνημα στηρίζονται στὶς ἀρχαῖες πηγές, στὶς ὁποῖες γίνεται ρητὴ παραπομπή, παραλλήλως, ὁμως, καὶ στὴ μελέτῃ τῆς βιβλιογραφίας, ἡ ὁποία συνοπτικῶς παρατίθεται στὸ οἰκείο τμῆμα γιὰ τοὺς ἀναγνώστες ἐκείνους ποὺ θὰ ἤθελαν νὰ διαγράψουν ἐκ νέου τὴ διαδρομὴ ποὺ ὀδήγησε στὸν προσδιορισμὸ ὀρισμένων προβλημάτων, μὲ τὴ συζήτηση τῶν ὁποίων ἀσχολήθηκε ἡ σύγχρονη ἔρευνα. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι κριτήριο τῆς βιβλιογραφικῆς ἀναγραφῆς ὑπῆρξε ἡ ρητὴ μνεία τῶν ἐκδιδομένων ἐδῶ συγγραφέων. Γιὰ τὶς ἐκδόσεις τῶν πηγῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀρχαίων συγγραφέων ποὺ δὲν ἀνευρίσκονται στὶς συνήθεις σειρές, ὑπάρχει χωριστὸς ἀλφαβητικὸς κατάλογος ποὺ προηγεῖται ἐκείνου τῶν βοηθημάτων. Πλήρες εὑρετήριο τῶν χωρίων, ὅσα παραδίδουν μαρτυρίες καὶ ἀποσπάσματα, καθὼς καὶ ἐκείνων ποὺ χρησιμοποιήθηκαν στὸν σχολιασμὸ, ἀνευρίσκεται στὸ τέλος τοῦ τόμου. Στὸ ἴδιο μέρος, καὶ γιὰ διευκόλυνση ὅσων ἐπιθυμοῦν νὰ ἐμβαθύνουν στὴν ἔρευνα, ἀνευρίσκεται συσχετικὸς πίνακας τῶν ἀποσπασμάτων, ὅπως ταξινομήθηκαν στὴν παρούσα ἐκδοση, μὲ τὶς προηγούμενες ἐκδόσεις, τῶν Wehrli καὶ Müller γιὰ τὸν Κλέαρχο, τοῦ Jacoby καὶ τοῦ von Arnim γιὰ τὸν Περσαῖο, τοῦ Funk γιὰ τὶς γνώμες τοῦ Δημόνακτος. Εὑρετήριο τῶν ἀποσπασμάτων κατὰ τὴν ἀρίθμηση τῆς παρουσίας ἐκδόσεως ἔχει ἐνσωματωθεῖ στὸ γενικὸ εὑρετήριο τῶν χωρίων. Μὲ τὰ ἀναγκαῖα ὄλ' αὐτά, καθὼς καὶ μὲ τὸν πίνακα τῶν ἐν χρήσει βραχυγραφιῶν ποὺ προτάσεται τῆς Βιβλιογραφίας, ἐλπίζεται ὅτι θὰ διευκολυνθεῖ ὁ ἀπαιτητικότερος ἀναγνώστης. Πάντως, κατεβλήθη προσπάθεια, ὥστε τὸ βιβλίον νὰ μὴν ἐπιβαρυνθεῖ μὲ φιλολογικοὺς τρόπους ποὺ θὰ ἐμπόδιζαν ἀντὶ νὰ διευκολύνουν τὴν ἀπρόσκοπτη ἀνάγνωσή του ἀπὸ ἐκείνους ποὺ στόχος μας εἶναι νὰ προσελκυσθοῦν ὠφελούμενοι.

Δεδομένης τῆς προετοιμασίας τοῦ παρόντος τόμου, εἶχα τὴ σκέψη νὰ ὀργανώσω στὸ Πανεπιστήμιον Κύπρου δύο Διεθνεῖς Συνέδρια γιὰ τὸν Κλέαρχο καὶ ἓνα ἀκόμη γιὰ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γραμματεία τῆς Κύπρου, γιὰ νὰ ἐξετασθοῦν, μεταξὺ τῶν ἄλλων, καὶ οἱ λοιποὶ ἐκδιδομένοι συγγραφεῖς. Στόχος μου ἦταν νὰ ἐμπλουτισθεῖ ἡ πτωχὴ σὲ εἰδικὰ δημοσιεύματα διεθνῆς βιβλιογραφία καὶ νὰ τεθοῦν ἐπὶ νέας βάσεως τὰ ὑπάρχοντα προβλήματα. Καὶ τὰ τρία αὐτὰ συνέδρια πραγματοποιήθηκαν μὲ ἀπόλυτη ἐπιτυχία. Εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ ἀκούσω καὶ νὰ συζητήσω τὶς ἀπόψεις διακεκριμένων εἰδικῶν. Ἐπειδὴ οἱ ἀνακοινώσεις ἐκτυπώνονται αὐτῇ τῇ στιγμῇ σὲ δύο τόμους, δὲν ἔκριναν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀναγραφοῦν στὴ βιβλιογραφία πρὶν δημοσιευ-

θοῦν. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ τὸ ἄρθρο τοῦ Στ. Ματθαίου πὸν ἔσπευσε νὰ τὸ δημοσιεύσει πέρυσι στὸ *Rheinisches Museum*. Στὸ πρῶτο Διεθνὲς Συνέδριο γιὰ τὸν Κλέαρχο τὸν Σολέα, πὸν εἶχε συγκληθεῖ τὸν Δεκέμβριο τοῦ 2001 στὴ Λευκωσία, προσεκληθήσαν καὶ ἔλαβαν μέρος οἱ Jan Bollansée, Tiziano Dorandi, Johannes Engels, Rosa Giannattasio, Στέφανος Ματθαῖος, Guido Schepens, Σταῦρος Τσιτσιρίδης καὶ ὁ ὑπογράφων. Στὸ δεῦτερο Διεθνὲς Συνέδριο γιὰ τὸν Κλέαρχο πὸν πραγματοποιήθηκε στὴ Λευκωσία τὸν Δεκέμβριο τοῦ 2003, προσεκληθήσαν καὶ ἔλαβαν μέρος οἱ Tiziano Dorandi καὶ W.W. Fortenbaugh, ὁ ἀείμνητος Hans Gottschalk, ἡ Pamela Huby, ὁ Simon Hornblower, ὁ Robert W. Sharples καὶ ἐγώ. Τῶν δύο αὐτῶν συναντήσεων οἱ ἀνακοινώσεις συνεκδίδονται. Στὸ τρίτο Διεθνὲς Συνέδριο πὸν μὲ τὸν τίτλο *Hellenism in Cyprus, from Stasinus to Démonax* ὀργάνωσα στὴ Λευκωσία καὶ Πάφο τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 2005, ἔγιναν ἀνακοινώσεις, ἀπὸ τὸν Σταῦρο Τσιτσιρίδη γιὰ τὸν Κλέαρχο, τοὺς Jan Bollansée, Andrew Erskine καὶ ἐμένα γιὰ τὸν Περσαῖο, τοὺς R. Bracht Branham, Pedro Pablo Fuentes González, Denis M. Searby γιὰ τὸν Δημόνακτα, τοῦ Harold Tarrant γιὰ τὸν Εὐδήμο, τοῦ Guido Schepens γιὰ τὸν Νικάνορα/Νικαγόρα καὶ τοῦ Tiziano Dorandi γιὰ τοὺς λοιποὺς φιλοσόφους τοῦ τετάρτου μέρους. Καὶ αὐτὸς ὁ τόμος τῶν Πρακτικῶν θὰ κυκλοφορηθεῖ ἐντὸς τοῦ ἔτους. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἡ δημοσίευση τῶν δύο αὐτῶν τόμων θὰ σημάνει τὴν ἀρχὴ μᾶς νέας περιόδου *ἐπιστημονικῆς* μελέτης τῶν Κυπρίων συγγραφέων τῆς ἀρχαιότητος. Λυπούμαι μόνον, ὅτι τεχνικοὶ λόγοι δὲν ἐπέτρεψαν τὴν εὐρεία χρῆση αὐτῶν τῶν σημαντικῶν συμβολῶν στὴν προετοιμασία τοῦ βιβλίου μου. Μὲ παρηγορεῖ μόνον τὸ γεγονός ὅτι καὶ τοῦ παρόντος τόμου ἡ δημοσίευση, μὲ ὅ,τι μπορεῖ νὰ προσφέρει ἐν προκειμένῳ, στοχεύει στὴν ἴδια κατεύθυνση.

Ἡ προετοιμασία τοῦ ΣΤ' αὐτοῦ τεύχους τῆς *Ἀρχαίας Κυπριακῆς Γραμματείας* ἀπήτησε ἐργώδη προσπάθεια, ἔρευνα καὶ ταξίδια ἐπὶ πολλὰ ἔτη, ἀφενὸς μὲν λόγῳ τῆς φύσεως καὶ τῆς καταστάσεως τοῦ ὑλικοῦ καὶ τῆς διεσπασμένης διεθνούς βιβλιογραφίας, ἀφετέρου δὲ ἔνεκα τῶν διδακτικῶν, ἐρευνητικῶν καὶ διοικητικῶν μου ὑποχρεώσεων στὸ Πανεπιστήμιο Κύπρου. Πολλοὶ φίλοι καὶ συνάδελφοι ἤλθαν ἀρωγοὶ σ' αὐτὸ τὸ ἔργο πὸν βλέπει τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος χάρις στὸ ἴδρυμα «Ἀναστάσιος Γ. Λεβέντης». Γιὰ τὶς παρατηρήσεις τους θερμὰ εὐχαριστῶ τοὺς φίλους Καθηγητὲς Σταῦρο Τσιτσιρίδη καὶ Γεώργιο Χριστοδούλου. Ἐπιθυμῶ ὅμως καὶ ρητῶς νὰ εὐχαριστήσω δύο μαθητριές μου πὸν μοιράστηκαν μαζί μου τὸ βάρος τῆς πλέον κοπιαστικῆς ἀλλὰ καὶ συναρπαστικῆς φάσεως τοῦ ὅλου ἔργου· τοῦ ἐντοπισμοῦ, δηλαδή, καὶ τῆς συλλογῆς τοῦ ὑλικοῦ ὑποδομῆς. Οἱ συνεργατίδες μου αὐτὲς εἶναι ἡ κυρία Εἰρήνη Μπαλκογιαννοπούλου καὶ ἡ κυρία Εὐτυχία Πολυκάρπου. Τὶς εὐχαριστῶ.

Ἄλλὰ, ἐκεῖνον πὸν κατεξοχῆν θὰ ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω εἶναι ὁ

ἐμπνευστὴς καὶ Ἐπιμελητὴς τῆς Σειρᾶς αὐτῆς κ. Πάτροκλος Σταύρου. Ὅχι μόνον διότι μοῦ πρότεινε τὴν ἐκπόνηση τοῦ τόμου καὶ μοῦ τὸν ἐμπιστεύτηκε ἀναξωπυρώνοντας μὲ τὸ *ἀπτικὸν ἄλλας* πὸν τὸν χαρακτηρίζει τὸ ἐνδιαφέρον μου καὶ ὑπομένοντας *στωικῶς* τὶς ἀγωνίες πὸν τοῦ προκάλεσα, ἀλλὰ κυρίως γιατί αὐτὸς μοῦ χάρισε τ' *ώραῖο ταξίδι* πὸν κράτησε πέντε ὀλόκληρα χρόνια καὶ πὸν τὸ χάριχα.

Πανεπιστήμιο Κύπρου, Ἀπρίλιος 2005, Μάιος 2006

Καθηγητὴς ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΑΪΦΑΚΟΣ

*Πρόεδρος τοῦ Τμήματος Κλασικῶν Σπουδῶν καὶ Φιλοσοφίας (1996-2002)
Κοσμήτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς (2002-)*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	vii
ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ	ix
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	xv-lxviii

ΚΕΙΜΕΝΟ – ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

49. ΚΛΕΑΡΧΟΣ ΣΟΛΕΥΣ	4-113
<i>Πλάτωνος ἐγκώμιον 4 Περί τῶν ἐν τῇ Πλάτωνος πολιτείᾳ μαθηματικῶς εἰρημένων 4 Περί ὕπνου 6 Περί βίῳν 12 Ἐρωτικά 38 Περί παιδείας 50 Περί φιλίας 52 Γεργίθιος 54 Περί τοῦ πανικοῦ 60 Περί θινῶν 62 Περί σκελετῶν 62 Περί τῶν ἐνύδρων 64 Περί τῶν ἐν τῷ ὕγρῳ 66 Περί νάρκης 68 Περί παρομιῶν 70 Περί γρίφων 86 Γλῶσσα 100 Ἀρκεσίλας 102 Τακτικά 102</i>	
Fragmenta incertae sedis	
Platonica 104 Physica 104 Mirabilia 108 Varia 110 <i>Clearchi Appendix: <Τῶν Ἑπτὰ Σοφῶν Ὑποθήκαι> 112</i>	
50. ΠΕΡΣΑΙΟΣ ΚΙΤΙΕΥΣ	115-155
Testimonia 116 Fragmenta 140 <i>Περί θεῶν 140 Ἠθικαὶ σχολαί 142 Συμποτικοὶ διάλογοι 144 Συμποτικά ὑπομνήματα 146 Λακωνικὴ πολιτεία 150 <Περί ἐρώτων ?> 150 <Περί Ὀμήρου ?> 152 incertae sedis 154</i>	
51. ΔΗΜΩΝΑΞ ΚΥΠΡΙΟΣ	157-195
Λουκιανοῦ <i>Δημῶναξ 158</i> Δημόνακτος γινῶμαι καὶ ἀποφθέγματα 186	
ΑΛΛΟΙ ΚΥΠΡΙΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ	197-229
52. Εὐδήμιος Κύπριος 198 53. Νικάνωρ/Νικαγόρας Κύπριος 202 54. Διοσκουρίδης Κύπριος 204 55. Πύθων Ἀριστοκράτου 206 56. Ἀρισταγόρας Σαλαμίνιος 208 57. Ἴππαρχος Πάφιος 210 58. Ἀριστάναξ Σαλαμίνιος 212 59. Εὐπείθης Πάφιος 214 60. Ζηνόδοτος Κύπριος 216 61. Σώτας Πάφιος 218 62. Φιλόλαος Κιτιεύς 220 63. Ἀριστόδημος Κύπριος 224 64. Ρουφίνος Κύπριος 226 65. Βάκχιος Τρύφωνος Πάφιος 228	

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΟ ΥΠΟΜΝΗΜΑ

49. ΚΛΕΑΡΧΟΣ ΣΟΛΕΥΣ	233-379
<i>Πλάτωνος ἐγκώμιον 235 Περί τῶν ἐν τῇ Πλάτωνος πολιτείᾳ μα-</i>	

θηματικῶς εἰρημένων 237 *Περὶ ὕπνου* 238 *Περὶ βίων* 243 *Ἐρωτικά* 299 *Περὶ παιδείας* 311 *Περὶ φιλίας* 314 *Γεργίθιος* 315 *Περὶ τοῦ πανικοῦ* 322 *Περὶ θινῶν* 323 *Περὶ σκελετῶν* 325 *Περὶ τῶν ἐνύδρων* 328 *Περὶ τῶν ἐν τῷ ὑγρῷ* 329 *Περὶ νάρκης* 330 *Περὶ παρομοιῶν* 331 *Περὶ γρίφων* 356 *Γλῶσσα* 367 *Ἀρκεσίλας* 368 *Τακτικά* 369 *Ἀποσπάσματα ἀδήλων ἔργων* 370 *Πλατωνικά* 370 *Φυσικά* 370 *Παράδοξα* 373 *Ποικίλα* 375 *Παράρτημα: <Τῶν Ἑπτὰ Σοφῶν Ὑποθήκαι>* 377

50. ΠΕΡΣΑΙΟΣ ΚΙΤΙΕΥΣ 381-428

Μαρτυρίες 383 *Ἀποσπάσματα* 398 *Περὶ θεῶν* 398 *Ἠθικαὶ σχολαί* 403 *Συμποτικὸι διάλογοι* 405 *Συμποτικά ὑπομνήματα* 411 *Λακωνικὴ πολιτεία* 414 *<Περὶ ἐρώτων ?>* 419 *<Περὶ Ὀμήρου ?>* 423 *Ἀδήλων ἔργων* 426

51. ΔΗΜΩΝΑΞ ΚΥΠΡΙΟΣ 429-503

Λουκιανοῦ Βίος Δημόνακτος [Μαρτυρία] 431 *Λουκιανοῦ Δημῶναξ* 432 *Δημόνακτος γινῶμαι καὶ ἀποφθέγματα* 494

ΑΛΛΟΙ ΚΥΠΡΙΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ 505-528

52. Εὐδήμος Κύπριος 507 53. Νικάνωρ/Νικαγόρας Κύπριος 513
54. Διοσκουρίδης Κύπριος 514 55. Πύθων Ἀριστοκράτου 515
56. Ἀρισταγόρας Σαλαμίσιος 516 *Οἱ μαθητὲς τοῦ Καρνεάδου:*
57. Ἴππαρχος Πάφιος, 58. Ἀριστάναξ Σαλαμίσιος, 59. Εὐπείθης Πάφιος, 60. Ζηνόδοτος Κύπριος 517 61. Σώτας Πάφιος 518
62. Φιλόλαος Κιτιεύς 518 63. Ἀριστόδημος Κύπριος 525 64. Ρουφίνος Κύπριος 526 65. Βάκχιος Τρύφανος Πάφιος 526

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ 531

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ 537

1. Οἱ ἐκδόσεις τῶν ἀρχαίων πηγῶν 537
2. Οἱ ἐκδόσεις τῶν λοιπῶν συγγραφέων 542

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΩΝ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ 549

1. Κλέαρχος Σολεύς 549
2. Περσαῖος Κιτιεύς 562
3. Δημῶναξ Κύπριος 565
4. Ἄλλοι Κύπριοι φιλόσοφοι 573

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΑΡΑΠΕΜΠΟΜΕΝΩΝ ΕΡΓΩΝ ΚΑΙ ΧΩΡΙΩΝ 575

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ 623

ΣΥΣΧΕΤΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΩΝ 643

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μία άπλη ματιά στο πανόραμα τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας καταδεικνύει – ἐκτός ἀπό τόν πλοῦτο τῶν Σχολῶν, τῶν ρευμάτων καί τοῦ θεματολογίου – τήν ἀπροσμέτρητη ποικιλία τῆς γεωγραφικῆς προελεύσεως τῶν φιλοσοφούντων. Τό θεῖο χάρισμα τοῦ στοχασμοῦ, ἡ ἔμπνευση καί ἡ συστηματική θεώρηση βρῖσκουν ἐκφραστῆς καί πρωτεργάτες σέ ὅλα τά σημεῖα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου, ἀλλά τό κέντρο τῆς θαυμαστῆς αὐτῆς ἀσχολίας βρῖσκεται στή *κλεινὸν ἄστυ*. Ἡ Ἀκαδημία τοῦ Πλάτωνος, τὸ Λύκειον, ὁ Κῆπος τοῦ Ἐπικούρου καί ἡ Στοά Ποικίλη συνυπάρχουν σέ ἔκταση ἐλαχίστων μόλις τετραγωνικῶν χιλιομέτρων. Αὐτὴ ἡ συγκέντρωση τοῦ Πνεύματος, πού παρήγαγε τὰ κατορθώματα τοῦ στοχασμοῦ, τὰ ὁποῖα καί σφράγισαν τὴν πορεία τῆς Ἀνθρωπότητος, προσδίδει στὴν Ἑλληνικὴ Φιλοσοφία τὸ ἰδιαίτερο ἐκεῖνο πρόσωπό της, ἐμπλουτίζοντας τὴ γραμματειακὴ παραγωγή τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ Κύπρος δὲν ὑπέστηρε στὴν Πανελλήνια αὐτὴ συνεισφορά. Δὲν προσέφερε μόνον τὸν ἐξαιρετικὴν πρωτοτυπίας ἰδρυτὴ τῆς Στοᾶς, τὸν διασημότερο, ἴσως, τῆς ἀρχαίας κυπριακῆς προσωπογραφίας τῶν Γραμμάτων, ἀλλὰ καί σχεδὸν δὲν ὑπῆρξε φιλοσοφικὴ Σχολὴ τῆς ἀρχαιότητος πού νὰ μὴν ἔχει καί τὸν δικό της Κύπριο ἐκπρόσωπο, ἄλλοτε μεταξὺ τῶν διακεκριμένων, ἄλλοτε μεταξὺ τῶν λιγότερο γνωστῶν τῆς ὀνομάτων.

Ζήνων, ὁ γνωστότερος Κύπριος φιλόσοφος

Τὴ σκέψη τοῦ Ζήνωνος, ἔτσι ὅπως ἀγκάλιασε τὸν κόσμο, δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ τὴ χωρέσει, ὄχι ἀπλῶς ἢ εἰρηνικὴ καί γραφικὴ πατρίδα του, τὸ Κίτιον, καί ἡ Κύπρος ὀλόκληρη, ἀλλ' οὔτε καί ὁ μητροπολιτικὸς ἑλληνικὸς χώρος. Τυχαῖο δὲν εἶναι, αἴφνης, ὅτι οἱ ἀριστεῖς τοῦ ρωμαϊκοῦ *imperium* στὸν Στωικισμό συνάντησαν τὴν ἰδεολογικὴν, καί, σέ βαθύτερο ἐπίπεδο, φιλοσοφικὴν ἔκφραση τῆς αὐστηρῆς τους ἰδιοσυγκρασίας. Ὑπάρχουν στοιχεῖα στὴ στωικὴ φιλοσοφία, στὸν πυρήνα καί τὴν οὐσία της, πού διαπερνοῦν τὸ ἐπιμέρους ἢ τὸ κατὰ τόπον οἶονεῖ ἐγκολπώνοντας τὸ φαινομενικῶς ἀσυνάρτητο καί ἰσοκρατώντας τὴν *ἐτερότητα*. Διόλου παράδοξο ὅτι οἱ τρεῖς τελευταῖοι, εὐγλωττοὶ ἐκφραστῆς τῆς Στοᾶς ὑπῆρξαν προσωπικότητες πού τὶς σφράγισαν ὁλοὶ κοινωνικοὶ καί ἐξουσιαστικοί: ἓνας αὐλικός, ὁ Σενέκας· ἓνας δοῦλος, ὁ Ἐπίκτητος· ἓνας αὐτοκράτωρ, ὁ Μάρκος Αὐρήλιος. Ἡ ἀναθεωρητικὴ δυναμικὴ τοῦ Σολέως Χρυσίππου, τοῦ κατ' οὐσίαν

δεύτερου ιδρυτή της Στοᾶς, οὐδεμία ἰσχύ θὰ εἶχε, οὔτε θὰ εἶχε δυνηθεῖ νὰ διασώσει τὸ πνεῦμα τοῦ Ζήνωνος, ἐὰν στὸν πυρήνα τοῦ πνεύματος αὐτοῦ δὲν ἐνυπῆρχαν ἀπαντήσεις στὰ βασικά ἐρωτήματα τῆς ἀνθρώπινης προσωπικότητας καὶ τῆς μοίρας της. Συνήθως βλέπουμε τὴν ἑλληνικὴ ἀποψη αὐτοῦ τοῦ προσώπου, ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὸ γεωγραφικὸ σκηNIKὸ καὶ τὸ πολιτισμικὸ περιεχόμενο. Πῶς ἄλλωθς θὰ ἐρμηνεύσουμε, ὅμως, λ.χ., τὴ ρωμαϊκὴ προσέγγιση;

Τὴν ὀρθὴ θέση προσφέρει ὁ ἴδιος ὁ ιδρυτὴς τῆς Στοᾶς: μὲ ἐπιμονὴ ζητοῦσε νὰ ἀναγράφεται, καὶ στὰ ἐπισημότερα ψηφίσματα, ὁ τόπος τῆς καταγωγῆς του: *Κιτιεύς*.¹ Λοιπὸν, τοπικιστὴς αὐτὸς ὁ ἀπολογητὴς τοῦ «κοσμοπολιτισμοῦ», ὁ συγγραφέας μιᾶς οὐτοπίας, ἐμπνευσμένης ἀπὸ τὸν πολιτικὸ θύλο τῆς Σπάρτης καὶ ὄχι ἀπὸ τὴ μοναρχικὴ δομὴ τῶν κρατιδίων τῆς πατρίδας του καὶ τῶν κρατῶν τῆς ἐποχῆς του; Ὁχι, βεβαίως. Θεωρῶ ὅτι ἡ ὑπόδειξη τοῦ Κιτίου παρέχει τὴ βιωματικὴ ἐκείνη ἀνάγνωση τοῦ Στωικισμοῦ ποὺ μόνον ἡ ἐν τόπω σύνδεση μπορεῖ νὰ ἀνακαλέσει, καὶ καμία βιβλιοθήκη, ὅσο πλούσια καὶ ἂν εἶναι, δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀναπληρώσει. Ἀπὸ τὴν κυπριακὴ ἐκείνη κομόπολη, ὅπου οἱ Ἑλληνας κάτοικοι συνοικοῦσαν μὲ Φοίνικες ἀποίκους² παρέλαβε ὁ Ζήνων τὴν παρακαταθήκη ποὺ ὁ παλαιὸς ἑλλαδικὸς χῶρος σπανίως μπόρεσε νὰ δώσει στὰ δικά του τέκνα.³ Ἱστορικοὶ τῆς φιλοσοφίας ἀναζήτησαν ἀνατολικὲς ἐπιδράσεις στὴ Ζηνώνεια φιλοσοφία, παρακινημένοι ἀσφαλῶς καὶ ἀπὸ τὸν ἀκοιμο χαρακτήρισμό τοῦ Κράτητος, ποὺ σὲ ἐκρηξὴ ὀργῆς ἀποκάλεσε τὸν Ζήνονα *φουικίδιον*.⁴ Δὲν εἶχε ἀνάγκη τῆς ἀνατολικῆς σκέψεως ὁ Ζήνων, διότι ἄλλο ἦταν τὸ μέγιστο καὶ σπουδαιότατο μάθημα ποὺ εἶχε ἦδη λάβει ἀβίαστα καὶ φυσικὰ μὲ τὴ γέννησή του· καὶ αὐτὸ ἦταν ἡ κατανόηση τῆς ἐτερότητας. Ἡ συμβίωση μὲ τὸ ἔτερον, τὸ ἄγνωστο καὶ

1. Μαρτυρεῖ ὁ Διογένης Λαέρτιος (7.12) μὲ πηγὴ τὸν Ἀντίγονο Καρύστιο (ἀπ. 32 Dorandi): *φησὶ δ' Ἀντίγονος ὁ Καρύστιος οὐκ ἀρνεῖσθαι αὐτὸν εἶναι Κιτιέα. τῶν γὰρ εἰς τὴν ἐπισκευὴν τοῦ λουτρῶνος συμβαλλομένων εἰς ὧν καὶ ἀναφερόμενος «Ζήνωνος τοῦ φιλοσόφου», ἠξίωσε καὶ τὸ «Κιτιεύς» προστεθῆναι. Βλ. ἐπίσης, «Ζήνων Μνασέου Κιτιεύς» καὶ στὸ τιμητικὸ ψηφίσμα τῶν Ἀθηναίων ποὺ παραθετεῖ ὁ Λαέρτιος 7.10-11 (SVF I 7, 8).*

2. *Ζήνων Μνασέου ἢ Δημέου, Κιτιεύς ἀπὸ Κύπρου, πολίσιματος Ἑλληνικοῦ Φοίνικας ἀποίκους ἐσχηκότος*: ἔτσι ἀρχίζει τὴ βιογραφία τοῦ Ζήνωνος ὁ Διογένης Λαέρτιος (7.1 : SVF I 1).

3. Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι ὁ Ζηνόδοτος, ποὺ μαθῆτευσε στὸν Στωικὸ Διογένη Βαβυλώνιο (SVF III Διογ. 11) συνδέει σὲ ἓνα ἐπίγραμμα τοῦ (AP 7.117.10-11) τὴν πατρίδα τοῦ Ζήνωνος μὲ τὰ *Καδμήμια γράμματα*:

*εἰ δὲ πάτρα Φοίνισσα, τίς ὁ φθόνος; οὐ καὶ Κάδμος
κεῖνος, ἀφ' οὗ γραπτὰν Ἑλλάς ἔχει σελίδα;*

4. *Τί φεύγεις, Φουικίδιον;* εἶπε ὁ Κράτης (Διογ. Λαέρτ. 7.3 : SSR V H 38). Ἀλλὰ καὶ ὁ Πολέμων : *οὐ λανθάνεις, ὦ Ζήνων, ταῖς κηπαίαις παρεισρέων θύραις καὶ τὰ δόγματα κλέπτων Φουικικῶς μεταμφειννύς* (Διογ. Λαέρτ. 7.25 : Πολέμων, ἀπ. 59 Gigante). Καὶ οἱ δύο περιπτώσεις: SVF I 2, 5.

ἀλλόφυλο πού ἡ οἰκείωσις τὸ κάνει γνωστό· πού προκαλεῖ, ὄχι τὸ δέος, τὸν φόβο, τὴν ἐχθρότητα ἐπιτέλους, ἀλλὰ τὴ συναντίληψη. Τὴ βιωματικὴ σχέση πού ἐκτυλίσσεται ὡς φυσικὴ συνέπεια τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς στὸ στενὸ γεωγραφικὸ ὄριο καὶ τὸν εὐρύχωρο τόπο τῆς ψυχῆς.

Μπορεῖ, ἐπομένως, μὲ τίς σκέψεις αὐτές, νὰ ἐπισημανθεῖ ἡ βασικὴ ἐρημνευτικὴ συνισταμένη τῆς σκέψεως τῶν σπουδαιοτέρων Κυπρίων φιλοσόφων πού, ἀπ' ὅσα παραδίδουν οἱ διαθέσιμες ἀρχαῖες μαρτυρίες, ἐπαληθεύεται καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Κλέαρχου καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Δημιῶνακτος, ὅπως θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια: οἱ ἀνοικτοὶ ὀρίζοντες. Γι' αὐτὸ, ἀκριβῶς, καὶ ἄρχισα ἀπὸ τὸν Ζήνωνα, ἀνατρέποντας τὴ χρονικὴ σειρά· διότι στὴ φιλοσοφία του παρουσιάζεται ἐναργέστερα ὅ,τι ἀνιχνεύεται καὶ στοὺς ἄλλους κατονομασθέντες.

Τὸν προσεγγιστικὸ αὐτὸ πυρήνα ἔφερε μαζί του στὴν Ἀθήνα καὶ ὁ Ζήνων, ὁ γιὸς τοῦ Μνασέα, ἀπὸ τὸ Κίτιον. Γεννημένος γύρω στὸ 333/332 π.Χ., ἔφθασε στὴν Ἀθήνα εἴκοσι χρόνια ἀργότερα, γύρω στὸ 312. Ἡ φιλοσοφικὴ του περιδιάβαση, μέχρι νὰ βρεῖ τὸ δρόμο του, περιλαμβάνει τὸν Κυνικὸ Κράτητα (πρῶτη γνωριμία στὸ ἄστυ καὶ πρῶτο δάσκαλο) καὶ τοὺς Μεγαρικοὺς Στίλωνα καὶ Διόδωρο Κρόνο, μὲ ιδιαίτερες ἀσχολίες στὴν ἠθικὴ καὶ τὴ διαλεκτικὴ ἀντιστοίχως.⁵ Στενὲς ἀναφέρονται καὶ οἱ σχέσεις του μὲ τοὺς Ἀκαδημεικοὺς Ξενοκράτη καὶ Πολέμωνα.

Συνταρακτικὲς ὑπῆρξαν οἱ ἀλλαγές τοῦ ἀρχαίου κόσμου κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς γεννήσεως, τῆς ἀκμῆς καὶ μέχρι τὸν θάνατό του, γύρω στὸ 264. Τὶς κατακτήσεις τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀκολούθησε ἡ δράση τῶν Διαδόχων. Ἡ Ἀνατολὴ εἶχε ὀριστικὰ ἀνοίξει γιὰ τὴ διεξόδου τοῦ Ἑλληνισμοῦ, πού ζοῦσε, ἀκριβῶς τότε, τὴ διάλυση τοῦ κλασικοῦ του προτύπου, τῆς πόλεως-κράτους. Μὲ σταθερὴ βάση τὸ φιλοσοφικὸ κέντρο, τὴν Ἀθήνα, στρέφεται ὁ Ζήνων στὴν οὐσία τῆς φιλοσοφίας ὅπως τὴν ὑπαγόρευαν οἱ καιροί: τὴ διαμόρφωση, δηλαδή, ἑνὸς πρακτικοῦ ὁδηγοῦ βίου γιὰ τὸν βαθιὰ ὑποψιασμένο ἄνθρωπο, τὸν *σπουδαῖο* τοῦ συστήματός του, ὁ ὁποῖος νοθετεῖται πλέον ὥστε νὰ ζήσει στὸν εὐρύτατο χῶρο τῆς πολιτείας τοῦ κόσμου. Οἱ κώδικες ἀλλάζουν, καὶ ἡ σηματοδότηση τῆς ἀλλαγῆς καταγράφεται φιλοσοφικὰ ἀπὸ τὸν *μέτοικο* Κιτιέα πού γίνεται σεβαστός, τόσον ἀπὸ τὸν Μακεδῶνα κατακτητὴ ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν ἀθηναϊκὸ δῆμο. Εἶναι αὐτὴ ἡ «κυπριακὴ ἐμπειρία» τὸ πολύτιμο ἐφόδιο πού ἐνσωματώνεται στὴ στωικὴ φιλοσοφία καὶ πού τὴν καθιστᾷ διαχρονικὸ ἐρημνευτικὸ ἐργαλεῖο. Ἀπὸ τοὺς τόνους αὐτοὺς δὲν ὑστέρησαν, οὔτε ὁ πιστὸς μαθητὴς του Περσαῖος, ἀλλὰ οὔτε (καὶ ἀπὸ τὴ δική τους ιδιότυπη σκοπιὰ) ὁ περιπλου σύγχρονός του Περιπατητικὸς Κλέαρχος καὶ ὁ Κυνικὸς Δημιῶνας αἰῶνες ἀργότερα – οἱ τρεῖς κύριοι φιλόσοφοι τοῦ παρόντος τόμου.

5. Βλ. SSR V H 37-39 (Κράτης), Π Ο 4 (Στίλων), Π F 3 (Διόδωρος).

Εϋδήμος, ὁ ἑταῖρος Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους

Ὅμως ὁ Ζήνων δὲν εἶναι ὁ πρῶτος, ἀλλὰ ὁ τρίτος κατὰ χρονικὴ τάξιν Κύπριος φιλόσοφος τοῦ μείζονος ἑλληνικοῦ χώρου. Οἱ πρὸ αὐτοῦ δύο, ὁ Εϋδήμος Κύπριος καὶ Κλέαρχος ὁ Σολεὺς, σχετίζονται μὲ τὴν Ἀκαδημία ἀφενὸς – ὁ καθένας μὲ τὸν τρόπο του – καί, κυρίως, μὲ τὸν πρῶτο Ἀριστοτέλη. Πρόκειται γιὰ μία σύνθεση προσώπων καὶ ἐνδιαφερόντων ποὺ θὰ ἄξιζε νὰ σκιαγραφηθεῖ, ἐφόσον, βεβαίως, ὑπῆρχαν περισσότερα στοιχεία καὶ συνδετικὲς μαρτυρίες ποῦ, ὅμως, σήμερα δὲν διατίθενται. Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ νὰ σημειωθεῖ ὅτι δὲν ὑπάρχει μαρτυρία ποῦ νὰ συνδέει τὸν Κλέαρχο μὲ τὸν ἴδιο τὸν Κύπριο Ζήνωνα ἢ καὶ τὴ Σχολή του.

Ἡ παρουσία τοῦ Εϋδήμου στὴν Ἑλλάδα (καὶ στὴ Μεγάλῃ Ἑλλάδα) συνδέεται μὲ σημαντικὰ, ὅσον καὶ τραγικὰ, συμβάντα τῆς πλατωνικῆς Ἀκαδημίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἰδίου τοῦ νεαροῦ φιλοσοφοῦντος. Στὸν Κύπριο αὐτὸν εἶχε ἀφιερῶσει ὁ Ἀριστοτέλης τὸν *Περὶ ψυχῆς* διάλογό του, ἔργο χαμένο σήμερα, ὅπως χαμένο εἶναι, ἄλλωστε, καὶ τὸ σύνολο σχεδὸν τῆς πρώιμης συγγραφικῆς του παραγωγῆς. Τὴ μοναδικὴ αὐτὴ μαρτυρία τοῦ Πλουτάρχου (ἀπὸ τὴ βιογραφία τοῦ Δίωνος)⁶ εἰκονογραφεῖ παραστατικὰ ἓνα χωρίο τοῦ *De divinatione* τοῦ Κικέρωνος, στὸ ὁποῖο ὁ Εϋδήμος ἀποκαλεῖται *familiaris* τοῦ Ἀριστοτέλους.⁷ Ἡ σκηνὴ ποῦ περιγράφεται καὶ οἱ πληροφορίες ποῦ δίδονται ἔχουν ἐνδιαφέρον. Ὁ Εϋδήμος ταξιδεύει γιὰ τὴ Μακεδονία. Στὴ θεσσαλικὴ πόλιν τῶν Φερῶν, τὴν ὁποία διοικῶσε ὁ σκληρὸς τύραννος Ἀλέξανδρος, ἀρρωσταίνει βαρῶς καὶ οἱ γιατροὶ ἀπελπίζονται. Ὁραμα προφητικὸ ἔρχεται στὸν ὕπνο τοῦ ἀσθενοῦς: ἓνας πανέμορφος νέος προαναγγέλλει τὴ δολοφονία τοῦ τυράννου ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς του, ἐνῶ γιὰ τὸν ἴδιο τὸν Εϋδήμο προφητεύει ἐπιστροφή στὴν πατρίδα του μετὰ ἀπὸ μία πενταετία.

Ὁ Ἀριστοτέλης, κατὰ τὸν Κικέρωνα, παρῆκε συγχρόνως καὶ τὴν ἐκπλήρωση τοῦ ὄνειρου: ὁ τύραννος Ἀλέξανδρος ὄντως δολοφονήθηκε, ἡ ὑγεία τοῦ Εϋδήμου ἀποκαταστάθηκε πλήρως τότε. Κατὰ τὴ συμπλήρωση τοῦ κύκλου τῶν πέντε ἐνιαυτῶν βρισκόταν στὴ Σικελία, ἀγωνιζόμενος στὸ πλευρὸ τοῦ Δίωνος, μαζί μὲ ἄλλους φιλοσόφους καὶ πολλοὺς πολιτικοὺς γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῶν πλατωνικῶν σχεδίων μὲ τὴν ἐξουδετέρωση τοῦ τυράννου Διονυσίου τοῦ νεωτέρου. Ὁ θάνατος βρῆκε τὸν Εϋδήμο μαχόμενο πρὸ τῶν Συρακουσῶν τὸ 354 π.Χ.⁸ Ἀναλόγως προσαρμόσθηκε καὶ ἡ ἀριστοτελικὴ ἐρμηνεία τῆς προφητείας, ἐρμηνεία τὴν ὁποία σχεδὸν περιπαίξει ὁ Κικέρων: ἡ ψυχὴ τοῦ Εϋδήμου ἦταν αὐτὴ ποῦ ἐπέστρεψε στὴν οὐράνια πατρίδα τῆς.

6. T2 (σελ. 198-200).

7. T1.

8. Παραπέμπω στὴ λεπτομερῆ ἀνάλυση τῶν σελ. 507-512.

Εἶναι, λοιπόν, ὁ Εὐδήμιος ὁ πρῶτος Κύπριος πού μαρτυρεῖται ὅτι συστηματικῶς μαθήτευσε σὲ φιλοσοφικὴ Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν, τὴν πλατωνικὴ Ἀκαδημία, ὅπου συνδέθηκε στενά μὲ τὸν Ἀριστοτέλη ἰδίως καὶ πέθανε πολεμώντας γιὰ τὶς ἰδέες του στὴ Σικελία.⁹

Κλέαρχος Σολεύς, ὁ Περιπατητικὸς

Μὲ τὸν Ἀριστοτέλη, ἐπίσης, τῆς ἴδιας πρώιμης περιόδου, συνδέεται καὶ ἡ ἐμφάνιση ἐνὸς σημαντικοῦ γιὰ τὴν παρουσία του στὰ Γράμματα Κυπρίου φιλοσοφοῦντος, τοῦ Σολεύς Κλεάρχου. *Κλέαρχος... ὁ Ἀριστοτέλους ὢν μαθητῆς καὶ τῶν ἐκ τοῦ Περιπάτου φιλοσόφων οὐδενὸς δεύτερος* μαρτυρεῖ ὁ Φλάβιος Ἰώσηπος:¹⁰ παραπλήσια γράφει καὶ ὁ Ἀθήναιος: *Κλέαρχος ὁ Σολεύς, οὐδενὸς ὢν δεύτερος τῶν τοῦ σοφοῦ Ἀριστοτέλους μαθητῶν*,¹¹ ὁ Ἀθήναιος, ὁ ὁποῖος ἀλλοῦ συμπληρώνει τὴν εὐμενὴ εἰκόνα: μετὰ τὴν ἀναγκαία παρουσίαση, *Κλέαρχος Ἀριστοτέλους μαθητῆς, Σολεύς δὲ τὸ γένος*, προχωρεῖ στὴν ἀποτίμησή: *κρατῶ δὲ καὶ τῆς λέξεως διὰ τὸ σφόδρα μοι εἶναι προσφιλεῖ*¹² – ἀναφέρεται σὲ χωρίο τοῦ *Περὶ γρίφων*. Ἀναμφιβόλως, ἀπὸ τὶς κρίσεις αὐτὲς τῶν πηγῶν¹³ ἀναδίδεται ἕνας τόνος ἐκτιμήσεως γιὰ τὸν συγγραφέα, τοῦ ὁποῖου μάλιστα προτρέπεται, ἀπὸ τὸν Ἀθηναῖο καὶ πάλι, ἡ συνολικὴ ἀνάγνωση τοῦ *Περὶ γρίφων*, μὲ τὴ θετικὴ σύσταση: *εὐπροήσεις προβλημάτων*.¹⁴

Τὸ ἔργο τοῦ Κλεάρχου εἶναι σήμερα ἀποκλειστικῶς γνωστὸ ἀπὸ τὴν ἔμμεση παράδοση. Ὁ σχετικὰ μεγάλος ἀριθμὸς τῶν σωζομένων ἀποσπασμάτων ἀλλὰ καὶ ἡ ποικιλία τῆς θεματικῆς χρήσεώς του, ἀνεურίσκεται σὲ σειρὰ συγγραφέων, ἰδιαίτερος τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων, πολὺ γνωστῶν γιὰ τὸν πλοῦτο καὶ τὴν ποικιλία τῶν ἀποσπασματικῶν ἔργων πού παραδίδουν. Φυσικά, εἶναι ἐμφανὴς ἡ ἔμμεση πληροφόρηση τῶν περισσοτέρων, ἀκόμη καὶ τοῦ Ἀθηναίου γιὰ ὀρισμένα ἔργα. Διότι κυρίως τὰ *Περὶ βίων*, τὰ *Ἐρωτικά*, τὰ *Περὶ παροιμιῶν* καὶ τὸ *Περὶ γρίφων* σύγγραμμα φαίνεται ὅτι εἶχε διαβάσει καὶ εἶχε ἀποδελτιώσει ὁ Ἀθηναῖος. Πρόκειται, λοιπόν, γιὰ τὴν προέκταση τῆς αὐτόνομης, ἔστω καὶ περιορισμένης, παρουσίας τοῦ Κλεάρχου

9. Ἡ δραματικὴ τύχη τοῦ Εὐδήμιου ἐνέπνευσε καὶ ἕνα σύγχρονο ἔργο, φιλοσοφικὸ διάλογο πού παραπέμπει στὸ ὄνειρο καὶ πού συνδέει τὴν ἀρχαιότητα μὲ τὴ σύγχρονη Κύπρο, στὴν ὁποία καὶ ἐκτυλίσσεται μὲ συζητητὲς τὸν Εὐδήμιο, τὸν ἄγγελο καὶ σύγχρονα πρόσωπα. Πρόκειται γιὰ τὸ βιβλίο *Εὐδήμιος ἢ τὸ ὄνειρο* (Ἀθήνα 2002) τοῦ Λεωνίδα Παντελίδη, Δρος τῆς Φιλοσοφίας, τότε Πρέσβη τῆς Κύπρου στὴν Ἀθήνα καὶ τώρα στὴ Μόσχα.

10. Βλ. **F4a**.

11. Βλ. **F78**.

12. Βλ. **F103**.

13. Πβ. καὶ Πρόκλο, **F5**, *τοῖς ἡγεμόσι τοῦ Περιπάτου γεγραμμένα*.

14. Βλ. **F112**.

στά Γράμματα μέχρι τῆ Δεύτερη Σοφιστική. Διότι, τουλάχιστον μέχρι τότε, φαίνεται ὅτι διασώζονταν τὰ κυριότερα ἔργα του ἀπὸ τὴν ἄμεση παράδοση.

Οἱ ἄλλες παραπομπές, καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτῆ, ὅπως καὶ μεταγενεστέρως, ἀποδεικνύουν παραλλήλως ὅτι ὁ Κλέαρχος εἶχε ἔνωρις ἢδη περιληφθεῖ (ἀπὸ τὰ Ἑλληνιστικὰ χρόνια) σὲ συμπλήσεις ἀπολεσθέντων ἔργων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα παρελάμβαναν ὑλικὸ ἀργότερα οἱ παντὸς εἶδους ἀρχαιογνώστες. Εἶναι, λ.χ., πολὺ χαρακτηριστικὸ τὸ παράδειγμα τῶν μαρτυριῶν περὶ τῆς παρομοιογραφικῆς συμβολῆς τοῦ Κλεάρχου. Φαίνεται, ἀπὸ τὰ λήμματα τοῦ Ζηνοβίου καὶ ἄλλων παρομοιογράφων καὶ λεξικογράφων, ὅτι ὑλικὸ ἀπὸ τὸν Κλέαρχο εἶχε συμπεριληφθεῖ στὴ συλλογὴ Διδύμου καὶ Λουκιλίου Ταρραίου. Καὶ ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ εἰδικὸ σύγγραμμα *Περὶ παροιμιῶν*, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλα ἔργα τοῦ Κλεάρχου, ὅπως τὸ *Περὶ βίων*. Διαφωτιστικὴ εἶναι ἡ περιπτωση τῆς συλλογῆς πού ἐσφαλμένα ἀποδίδεται στὸν Πλούταρχο (*Παροιμία αἴς Ἀλεξανδρεῖς ἐχρώντο*), ὅπου ὀλόκληρη σειρά λημμάτων ἔχει ἀποδελτιωθεῖ ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Κλεάρχου, ἀλλὰ παρατίθεται ἀνωνύμως.¹⁵

Πάντως, ἡ πλέον σημαντικὴ πηγὴ τοῦ Κλεάρχου παραμένει ὁ Ἄθηναιος, ὁ ὁποῖος στοὺς *Δειπνοσοφιστές* ρητῶς παραδίδει ὀνομαστικῶς τὴ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν ἀποσπασμάτων, ἐνενηντα ἑπτὰ συνολικῶς στὴν παρούσα ἔκδοση. Ὁ Ναυκρατίτης, πού μόνον στὸ ἰδιότυπο δωδέκατο βιβλίον του¹⁶ παραθέτει δεκαεπτὰ ἀποσπάσματα, θεώρησε τὸν Κλέαρχο σημαντικὴ πηγὴ γιὰ τοὺς σκοποὺς του. Ἡ γνώση ἐκτενῶν ἔργων, ὅπως τὰ *Ἐρωτικά* ἢ τὸ *Περὶ φιλίας*, ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς στὸν Ἄθηναιο, ὅπως καὶ ἄλλων, βραχυτέρων, λ.χ. τοῦ *Γεργιθίου*, *Περὶ τοῦ πανικοῦ*, *Περὶ θινῶν*. Στὸν Περιπατητικὸ βρῆκε ὑλικό, τὸ ὁποῖο, ὅμως, μεταχειρίστηκε μὲ τρόπο πού θεωρεῖται γενικῶς ὅτι τὸν ἀδικεῖ. Ἀπλούστατα, διότι ἡ ἔμφαση πού ἔδωσε στὴν ἀνεκδοτολογικὴ πλευρὰ, ἀπέκλεισε τὴν παράθεση ἄλλων τμημάτων πού ὑποτίθεται ὅτι θὰ ἦταν φιλοσοφικοῦ χαρακτήρος. Ὡς καλὸ παράδειγμα μπορεῖ νὰ μνημονευθεῖ ἡ περιπτωση τοῦ ἔργου *Περὶ τῶν ἐν τῇ Πλάτωνος Πολιτεία μαθηματικῶς εἰρημένων* ἀπὸ ὀλόκληρο τὸ ὀπωσδήποτε πολὺ ἐνδιαφέρον ἔργο πλατωνικῆς ἐριμνεΐας, ἐπελέγησαν δύο μόνον χωρία περὶ τῆς θήρας ὀρτύγων καὶ κολοιών.¹⁷

Πλὴν τοῦ Ἄθηναιου, ἡ παράδοση τοῦ Κλεάρχου συγκροτεῖται ἀπὸ μεγάλο ἀριθμὸ συγγραφέων, τὸ εὖρος τῆς θεματικῆς τῶν ὁποίων ἐπιβεβαιώνει τὴ σπουδαιότητά τοῦ Περιπατητικοῦ. Χρησιμοποιεῖται, λοιπόν, ὑλικὸ τῶν ἔργων τοῦ Σολέως ρητῶς ἀπὸ ἱστορικοὺς ὅπως ὁ Ἰώσηπος καὶ ὁ Ἄρριανός, ἀπὸ παρομοιογράφους (Ζηνόβιος, *Διογενιανός, Ἀρσένιος / Ἀποστόλιος), ἀπὸ λεξικογράφους (Ἰούλιος Πο-

15. Βλ. κατωτ., σελ. 279, πβ. σελ. 348.

16. 510a - 554e.

17. Βλ. F2-3.

λυδεύκης, Πausανίας Ἀττικιστής, Ἡσύχιος, Φώτιος, Σοῦδα), Σχολιαστὲς τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας (Ἰωάννης Τζέτζης, Εὐστάθιος καὶ ἀρχαῖα Σχόλια στὸν Ὅμηρο, τὸν Ἀριστοφάνη, τὸν Θεόκριτο, τὸν Ἀπολλώνιο Ρόδιο, τὸν Νίκανδρο) καὶ Σχολιαστὲς φιλοσοφικῶν ἔργων (Θεμιστιος, Πρόκλος, ἀρχαῖα Σχόλια στὸν Πλάτωνα), ἀπὸ ἱστορικοὺς τῆς φιλοσοφίας (Διογένης Λαέρτιος), ἀνθολόγους (Ἰωάννης Στοβαῖος), συγγραφεῖς ποικίλων θεμάτων (Πλούταρχος, Ροῦφος Ἐφέσιος, Αἰλιανὸς τακτικός, Αὐλὸς Γέλλιος, Φλέγων Τραλλιανός, Κλαύδιος Αἰλιανός), ἀκόμη καὶ ἀπὸ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας (Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς, Εὐσέβιος, Ἰερώνυμος, Θεοδώρητος). Ἡ χρονολογικὴ κατάταξη τῶν φιλολογικῶν πηγῶν συμπληρώνει τὸ διάγραμμα τῆς παραδόσεως τοῦ Κλεάρχου. Ὅταν, μάλιστα, σημειωθοῦν τὰ ἀντιστοιχῶς διασωθέντα ἀποσπάσματα καὶ οἱ τίτλοι τῶν ἔργων, τὸ ἀποτέλεσμα ἐμφανίζεται λίαν ἐνδιαφέρον:

1^{ος} Αἰών: Φλάβιος Ἰώσηπος.¹⁸ 1^{ος}-2^{ος}: Πλούταρχος,¹⁹ Φλάβιος Ἀρριανός,²⁰ Ροῦφος Ἐφέσιος,²¹ Αἰλιανὸς τακτικός.²² 2^{ος}: Α. Γέλλιος,²³ Ἰούλιος Πολυδεύκης,²⁴ Πausανίας Ἀττικιστής,²⁵ Ζηνόβιος,²⁶ *Διογενιανός,²⁷ Φλέγων Τραλλιανός.²⁸ 2^{ος}-3^{ος}: Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς,²⁹ Κλαύδιος Αἰλιανός,³⁰ Ἀθήναιος. 3^{ος}: Διογένης Λαέρτιος.³¹ 4^{ος}: Εὐσέβιος,³² Θεμιστιος.³³ 4^{ος}-5^{ος}: Ἰερώνυμος,³⁴ Θεοδώρητος.³⁵ 5^{ος}: Πρόκλος,³⁶ Ἰωάννης Στοβαῖος,³⁷ Ἡσύχιος.³⁸ 9^{ος}: Φώτιος πατριάρχης.³⁹ 10^{ος}: Σοῦδα (ἀπ. 1 Wehrli). Τοῦ 10^{ου} αἰ. εἶναι καὶ ὁ Μαρκιανός

18. **F4a**, *Περὶ ὕπνου*.

19. **F123**, πλατωνικά, **124**, φυσικά.

20. **F122a**, *Τακτικά*.

21. **F68b**, *Περὶ σκελετῶν*.

22. **F122b**, *Τακτικά*.

23. **F127**, παραδοξογραφικά.

24. **F68c**, **70**, **71**, *Περὶ σκελετῶν*.

25. **F97**, **99**, *Περὶ παρομιῶν*, **131**, ποικίλα.

26. **F10**, **26b**, **33b**, *Περὶ βίων*, **79b**, **92a**, **95**, *Περὶ παρομιῶν*.

27. **F88**, *Περὶ παρομιῶν*.

28. **F128-129**, παραδοξογραφικά.

29. **F4b**, *Περὶ ὕπνου*.

30. **F133**, ἀγνώστων ἔργων.

31. **F1a**, Πλάτωνος ἐγκώμιον, **F55**, *Περὶ παιδείας*, **F90-91**, *Περὶ παρομιῶν*.

32. **F4a**, *Περὶ ὕπνου*.

33. **F130**, παραδοξογραφικά.

34. **F1b**, Πλάτωνος ἐγκώμιον.

35. **F*7**, *Περὶ ὕπνου*.

36. **F5-6**, *Περὶ ὕπνου*.

37. **F89bc**, *Περὶ παρομιῶν*.

38. **F17b**, **26c**, *Περὶ βίων*, **56**, *Περὶ παιδείας*, **72b**, *Περὶ τῶν ἐνύδρων*, **96**, *Περὶ παρομιῶν*.

39. **F83**, *Περὶ παρομιῶν*.

κώδιξ τοῦ Ἀθηναίου (Α)· 12^{ος}: Ἰωάννης Τζέτζης,⁴⁰ Εὐστάθιος⁴¹ 15^{ος}-16^{ος}: Ἀρσένιος / Ἀποστόλιος⁴² σύγχρονοι εἶναι οἱ κώδικες τῆς Ἐπιτομῆς τοῦ Ἀθηναίου (Ε, Σ).

Στὸν μακρὸν αὐτὸν κατάλογο ποὺ καλύπτει δεκαῆξι αἰῶνες, προστίθενται μία ἐπιγραφή ἀπὸ τὸ Ἀφγανιστάν σύγχρονη τοῦ Κλεάρχου⁴³ καὶ δύο πάπυροι⁴⁴ ποὺ δὲν ἔχουν στὸ σύνολό τους περιληφθεῖ στίς προηγούμενες ἐκδόσεις. Ἀπὸ τίς τρεῖς αὐτὲς μὴ φιλολογικὲς πηγὲς ὁ Wehrli δίδει μόνον τὴ μία παπυρική,⁴⁵ ἐφόσον οἱ ἄλλες δύο εἶναι πρόσφατα εὐρήματα.

Ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τίς πηγὲς διασώθηκαν τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Κλεάρχου, ἄλλα κατὰ λέξιν καὶ ἄλλα ἐν περιλήψει. Ἀρκετὰ ἀπὸ αὐτὰ εἰσάγονται μὲ ἐπιμελεῖς παραπομπές, χάρις στίς ὁποῖες παραδίδονται καὶ οἱ τίτλοι τῶν ἔργων, ἀκόμη καὶ ἡ ἀρίθμηση τῶν βιβλίων, ὄχι μόνον τῶν ἐκτενεστέρων συγγραμμάτων, ὅπως τοῦ *Περὶ βίων* (ὀκτὼ βιβλία), ἀλλὰ καὶ ὀρισμένων ἄλλων, τὰ ὅποια κάλυπταν δύο βιβλία (λ.χ. *Ἐρωτικά*, *Περὶ παιδείας*, *Περὶ φιλίας*, *Περὶ παρομιῶν*, *Περὶ γρίφων*). Γιὰ ἄλλα εἶναι φανερὸ ἀπὸ τίς παραπομπές ὅτι ἐπρόκειτο περὶ μονοβιβλίων, ὅπως λ.χ. τὸ *Πλάτωνος ἐγκώμιον*, τὸ *Περὶ τοῦ πανικοῦ*, τὸ *Περὶ θινῶν*, ὁ *Γεργίθιος κ.ἄ.* Ἀρκετὰ ἐπιμελῆς στίς παραπομπές εἶναι ὁ Ἀθήναιος, ἀντιθέτως πρὸς τὴν Ἐπιτομήν του, στὴν ὁποία, χάριν συντομίας, ὄχι μόνον ἔχουν ἀπαλειφθεῖ τίτλοι καὶ ἀρίθμηση, ἀλλὰ καὶ συντομεύθηκε δραστικὰ τὸ κείμενο. Ἀπὸ τὴν πρακτικὴ αὐτὴ ἐπηρεάστηκε, λ.χ., σὲ ἄρκετὰ χωρία τοῦ *Περὶ γρίφων*.⁴⁶

Ἡ παράδοση τοῦ Κλεάρχου δὲν ἐξαντλεῖται, ὅμως, στὰ ρητῶς ἀποδιδόμενα παραθέματα· τὸ ἀνωνύμως προσφερόμενο ὕλικό, προερχόμενο κυρίως ἀπὸ λεξικογράφους καὶ παροιμογράφους, ἀποτελεῖ μία ἐξίσου μεγάλη κατηγορία ὕλικου, ἡ ὁποία σχολιάζεται στοὺς οἰκείους τόπους τοῦ ἐριμνευτικοῦ ὑπομνήματος. Ἡ ὕλη αὐτὴ, πλούσια καὶ ἐνδιαφέρουσα, ἀνάγεται, βεβαίως, σὲ παλαιότερες συμπιλήσεις, ἢ πρακτικὴ τῶν ὁποίων ἦταν ἡ ἔμφαση στὴν καταγραφόμενη πληροφορία μὲ συνέπεια τὴν ἀπαλοιφή τοῦ ὀνόματος τῆς πηγῆς. Ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τῆς μεθόδου αὐτῆς δὲν κολοβώθηκε, φυσικὰ, μόνον ἡ παράδοση τοῦ Κλεάρχου· σὲ ἑκατοντάδες ἀνέρχονται οἱ συγγραφεῖς τῆς ἴδιας κατηγορίας.

Ἡ παράδοση τῶν κειμένων τοῦ Κλεάρχου εἶναι σχετικῶς καλὴ γιὰ ἀποσπασματικὸ συγγραφέα, ἐφόσον γενικῶς ἐλέγχεται ἡ ὀρθότητα

40. **F92b**, *Περὶ παρομιῶν*.

41. **F121**, *Ἀρκεσίλας*.

42. **F79c**, *Περὶ παρομιῶν*.

43. **F134a-c**.

44. **F89a**, **94**.

45. **F89a** = 69d Wehrli.

46. Βλ. **F105-108**.

τῆς χειρογράφου παραδόσεως τοῦ Ἀθηναίου, πού εἶναι, ὅπως εἶπα-
με, καί ἡ κύρια πηγή (μοναδικός κώδικας Marcianus gr. 447 [A]), ἀλλά
καί τῆς Ἐπιτομῆς του (δύο κώδικες Parisinus suppl. gr. 841 [C] καί
Laurentianus 60.2 [E]). Φυσικά, ἀνακύπτουν προβλήματα πατρότη-
τος ἀποσπασμάτων, καί λόγω ὑλικοῦ πού προσφέρεται ἀνωνύμως
ἀλλ' ἀναγνωρίζεται, καί λόγω ἀμφιβολιῶν στήν παράδοση τοῦ ὀνό-
ματος τοῦ συγγραφέως.⁴⁷ Στό κριτικό ὑπόμνημα πού ἀκολουθεῖ τὰ
ἐκδιδόμενα ἀποσπάσματα δίδονται οἱ κυριότερες ἀποκλίσεις τῆς χει-
ρογράφου παραδόσεως ὄλων τῶν πηγῶν, ὅπου ὑπάρχουν, καί ση-
μειώνεται ἡ προτεινόμενη θεραπεία τους.

Αὐτὰ ἀπό καμεινικῆς σκοπιᾶς. Ὅσον ἀφορᾷ στήν ἐν γένει γραμ-
ματολογική πληροφόρηση περὶ τοῦ Κλεάρχου, τὰ διαθέσιμα στοιχεῖα
εἶναι μᾶλλον ἰσχνά. Πάντως, ἀπό τὸν συνδυασμὸ τῶν διασωθεισῶν
μαρτυριῶν, καί ἰδιαίτερος τῶν παραπομπῶν, προκύπτουν τρία βασι-
κὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν βίο τοῦ Κλεάρχου καί δεκαεννέα τίτλοι ἔργων
του, οἱ ὅποιοι στὰ κύρια σημεῖα τους θὰ δοθοῦν στή συνέχεια μὲ
σκοπὸ τῆ σφαιρική ἀνασύνθεση τοῦ ἔργου, ἀλλὰ καί τῆ γνώση τῆς
προσωπικότητος τοῦ συγγραφέως. Ὡς πρὸς τὸ δεύτερο σκέλος, τρία
εἶναι τὰ προβαλλόμενα στοιχεῖα: ὅτι ὑπῆρξε Σολεὺς τὸ γένος, *φιλό-
σοφος*, καί μάλιστα *Περιπατητικός*, διετέλεσε δὲ διακεκομμένος μα-
θητῆς τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἄς δοῦμε πρῶτα τὶς ἀναφερόμενες ιδιότη-
τες, ὥστε νὰ προχωρήσουμε κατόπιν στό πρόβλημα τῆς καταγωγῆς.

Ἡ μαθητεία του πλησίον τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι ἀκαταμάχητο
γεγονός: τὸ εἶδαμε ἤδη στὶς μᾶλλον κολακευτικῆς μαρτυρίες Ἰωσήπου
καί Ἀθηναίου, στὶς ὁποῖες προστίθενται καί ἄλλες πληροφοριακῆς
ἀναφορῆς τοῦ ἰδίου Ἀθηναίου,⁴⁸ τοῦ Πλουτάρχου,⁴⁹ τοῦ Ἰουλίου
Πολυδεύη⁵⁰ καί τοῦ Πρόκλου.⁵¹ Ὡς *φιλόσοφος* ρητῶς χαρακτηρί-
ζεται ἅπαξ μόνον ἀπὸ τὸν Διογένη Λαέρτιο,⁵² ὡς *Περιπατητικός*,
ὅμως, ἢ ἀπὸ τοῦ *Περιπάτου* περιγράφεται συνήθως ἀπὸ τὸν Ἀθή-
ναιο,⁵³ τὸν Πλουτάρχο,⁵⁴ τὸν Αἰλιανὸ⁵⁵ καί τὸν Κλήμεντα Ἀλεξαν-
δρέα.⁵⁶

Ἡ μαθητεία τοῦ Κλεάρχου πλησίον τοῦ ἰδρυτῆ τοῦ Περιπάτου τὸν

47. Παραδείγματα τῆς πρώτης κατηγορίας εἶναι τὰ **F*23-25b**, *110, πβ. Ἀθῆν.
12.72, 548f-549a μὲ **F33a**. Τὰ παραδείγματα τῆς δεύτερης κατηγορίας εἶναι περισσό-
τερα: βλ. **F*7**, **93**, **117-119**, **126**, **128** (καί ἐπομένως **129**), **132**.

48. **F9**.

49. **F124**, *συνήθης*.

50. **F70**.

51. **F6**.

52. Διογ. 1.81: **F91**.

53. **F11**, **72a**, **84**, **86**, **117**.

54. **F124**.

55. **F133**.

56. **F4b**.

τοποθετεί όπωσδήποτε στο χρονικό πλαίσιο τών πρώιμων Έλληνιστικών χρόνων, πράγμα, άλλωστε, πού προκύπτει και από έσωτερικές ένδείξεις μερικών άποσπασμάτων.⁵⁷ Έπιπλέον, ό θεματικός κύκλος τών έργων του ταιριάζει και δικαιολογεί, τόσο τη μαθητεία στη Σχολή του Άριστοτέλους όσο και τόν τίτλο του Περιπατητικού. Όπως, έπίσης, ή ανάλυση όρισμένων ιδεών του επικυρώνει την πληροφορία του Πλουτάρχου ότι ό Κλέαρχος υπήρξε *συνήθης* του Άριστοτέλους, *εί και πολλά του Περιπάτου παρέτρεψεν*.⁵⁸ Πρός ποία κατεύθυνση και πώς, θά τό δούμε, μαζί με τά άλλα θέματα, στη συνέχεια και, ιδίως, στους οικείους τόπους του έρμηνευτικού ύπομήματος.

Ός προς την ιδιότητα του *φιλοσόφου* καθ' έαυτήν. Παρότι και ως *φιλόσοφος*, όπως είδαμε, αναφέρεται και ως διακεκριμένος *μαθητής* του Άριστοτέλους μνημονεύεται, αλλά και ως *Περιπατητικός*, δέν διεσώθη ούτε βιογραφία ούτε κατάλογος τών έργων του, όπως οί πολύτιμοι και διαφωτιστικοί εκείνοι πού δίδει, λ.χ., ό Διογένης Λαέρτιος, άκόμη και για φιλοσόφους έλάσσονος έμβελείας. Η άλήθεια είναι ότι στην ιστορία του Περιπάτου έμφανίζεται πολύ έπιλεκτικός ό Διογένης· πλύν του Άριστοτέλους και τών τριών διαδόχων του στη Σχολή, Θεοφράστου, Στράτωνος Λαμψακηνού και Λύκωνος,⁵⁹ βιογραφούνται μόνον ό Δημήτριος Φαληρεύς και ό Ηρακλείδης Ποντικός.⁶⁰ Ούτε καν ό Δικαίαρχος ή ό Άριστόξενος, πολλώ δέ μάλλον ό Κλέαρχος, τόν όποιο, πάντως, μνημονεύει τρεις φορές ό Λαέρτιος ως πηγή πληροφοριών,⁶¹ άναμφιβόλως από προγενέστερες συμπλήσεις.

Οί διαθέσιμες φιλολογικές μαρτυρίες δέν παρέχουν καμία άλλη βιογραφική είδηση για τόν Κλέαρχο πλύν του έθνικού *Σολεύς*,⁶² με μόνο τό όποιο, μάλιστα, αναφέρεται άπαξ από τόν Ίούλιο Πολυδεύκη.⁶³ Η μόνη παλαιά γραμματολογική πληροφορία, αυτή της *Σούδας*, είναι λακωνική, αυτόχρημα τηλεγραφική, και, έπιπλέον, έκτρέπει σαφώς την ένταξη του Κλέαρχου από τόν χώρο της Φιλοσοφίας ύποδεικνύοντας προφανώς τό ευρύτερο πεδίο της άρχαιογνωσίας. Φέρει, λοιπόν, τό οικείο λήμμα: *Κλέαρχος Σολεύς έγραψε διάφορα*.⁶⁴ Ήταν, έπομένως, φυσιολογικό νά τεθεί για τούς μελετητές τό ζήτημα, κατά πόσον ό Κλέαρχος υπήρξε πράγματι *φιλόσοφος* και, έφόσον υπήρξε, ποίας άκριβώς ποιότητας ήταν ή φιλοσοφική του σκέψη. Γι' αυτό και άνέφερα άνωτέρω την άποψη ότι ή βασική του πηγή, ό Άθήναιος, τόν άδίχησε με τις έπιλογές του.

57. Λ.χ. **F65**.

58. **F124**.

59. Διογ. 5.1-74.

60. Διογ. 5.75-94.

61. Διογ. 1.9, 1.30, 1.81, 3.2.

62. Στά **F2, 8, 9, 15, 34, 40, 41, 55, 59, 70, 76, 85, 94, 98, 101a, 103, 105, 109, 123**.

63. **F71**, πβ. **70**.

64. *Σούδα* κ 1714 Adler: άπ. 1 Wehrli.

Δὲν θὰ ὑπεισέλθω στὶς γνῶμες τῆς νεώτερης κριτικῆς εἰμὴ μόνον γιὰ νὰ σημειώσω σχετικὰ μὲ τὸ θέμα αὐτὸ ὅτι, ἀπὸ τοὺς δύο μέχρι τοῦδε ἐκδότες τοῦ Κλεάρχου, ὁ μὲν C. Müller παλαιότερα καταρησιτικῶς, ὡς λέγει, καὶ κυρίως ἔνεκα τοῦ *Περὶ βίων*, τὸ ὁποῖο καὶ προτάσσει, τὸν συμπεριέλαβε στὰ *Fragmenta Historicorum Graecorum*,⁶⁵ ὁ δὲ νεώτερος Wehrli, τοῦ ἀφιέρωσε τὸ τρίτο τεῦχος τῆς Σειρᾶς τῶν Περιπατητικῶν, *Die Schule des Aristoteles*, τοποθετώντας τὸν ἐκδοτικῶς μεταξὺ τοῦ Ἀριστοξένου καὶ τοῦ Δημητρίου Φαληρέως.⁶⁶ Ἀπὸ τοὺς Βέλγους συνεχιστὲς τῆς Σειρᾶς τοῦ Jacoby, *Die Fragmente der griechischen Historiker*, ἔχει ἀναγγελθεῖ ἡ ἔκδοσις τοῦ Κλεάρχου μεταξὺ τῶν συγγραφέων τοῦ τετάρτου τμήματος (βιογραφία), ὅπως, ἄλλωστε, τὸ εἶχε σχεδιάσει ὁ ἰδρυτὴς τῆς Σειρᾶς, καὶ μὲ ἀριθμὸ 1028. Δὲν μοῦ εἶναι γνωστὸν, ἐὰν ἡ νέα ἔκδοσις θὰ περιλαμβάνει ὅλα τὰ ἔργα ἢ μόνον τὸ *Περὶ βίων*. Συμπληρωματικῶς ἀναφέρω ὅτι τὸ πρῶτο εἰδικὸ δημοσίευμα τῶν νεωτέρων χρόνων γιὰ τὸν Κλέαρχο, ἡ διδ. διατριβὴ τοῦ Ἰωάννη Βαπτιστῆ Verraert, *De Clearcho Solensi, philosopho Peripatetico*, Gandavi 1828, δὲν εἶναι οὕτως εἰπεῖν ἔκδοσις, ἀλλὰ πρωτοβάθμια συγκέντρωσις τοῦ ὕλικου μὲ στοιχειώδη σχολιασμό. Ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῶν ἐκδόσεων, λοιπόν, παρατηροῦνται τοποθετήσεις, ἀντιθετικές, βεβαίως, ὡς πρὸς τὴ γραμματολογικὴ κατάταξις τοῦ Κλεάρχου ποὺ δὲν λαμβάνουν, ὁμως, χαρακτῆρα ὀριστικῆς ἀποτιμήσεως. Καλοῦν, πάντως, τὸν μελετητὴ τοῦ ἔργου του – καί, κυρίως, τὸν ἐκδότη – σὲ διατύπωση ρητῆς γραμματολογικῆς ὁμολογίας.

Ἐξετάζοντας ὑπὸ τὸ πρίσμα αὐτὸ τὰ κατὰ τὸν συγγραφέα μας, δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ προβοῦμε σὲ ὀρισμένες σχετικὲς παρατηρήσεις, ἰδιαίτερος, μάλιστα, ὑπὸ τὸ φῶς τῶν προσφάτων κεμεινικῶν εὐρημάτων. Ἡ ἐπιγραφικὴ μαρτυρία ποὺ ἦλθε ἐντελῶς ἀναπάντεχα ἀπὸ τὸ μακρυνὸ ἱερὸ τοῦ Aï Khanoum, στὸ Κανταχάρ,⁶⁷ παρεμβαίνει ἀποφασιστικὰ στὴ φιλολογικὴ παράδοσις γιὰ νὰ φωτίσει ἀπὸ τὴ δική της γωνία τὴν προσωπικότητα τοῦ Κλεάρχου καὶ νὰ συναρμόσει σχετικὰ στοιχεῖα τοῦ ἀποσπασματικοῦ ἐξοπλισμοῦ ποὺ ἔχει στὴ διάθεσὴ του σήμερα ὁ ἐρμηνευτὴς του. Προλαμβάνοντας τὸν σχολιασμό μου, τονίζω ὅτι μὲ τὴ μαρτυρία αὐτὴ ἀναδεικνύεται ὁ διδακτικὸς στόχος τοῦ ἀριστοτελικῆς ἐμπνεύσεως ἔργου *Περὶ παροιμιῶν* καὶ συγχρόνως ἐπιβεβαιώνεται ὅτι ὁ Κλέαρχος σηματοδοτεῖ τοὺς Δελφούς ὡς τὸ σταθερὸ κέντρο τῆς κοινωρικῆς ἀρμογῆς ἐπικυρώνοντας, γιὰ μία ἀκόμη φορὰ στὸ διάβα τῶν αἰώνων, τὴν παλιά, δοκιμασμένη καὶ ἔνθεο σοφία τῶν Ἑπτὰ ὡς τὸ ἐν ἰσχύι κέντρο τοῦ ἐπωφελοῦς λόγου. Καὶ αὐτὰ στὸ κρίσιμο πέρασμα ἀπὸ τὸν τέταρτο στὸν τρίτο αἰῶνα. Πρόκειται γιὰ τὴν παρακαταθήρη τοῦ στοχαστικοῦ μέτρου, τὴν ὑπερά-

65. II 1848, σελ. 302-327.

66. 1948, ²1969.

67. F134a-c.

οπισση τοῦ ἀμετακίνητου κέντρου τῆς ἀλήθειας τῶν *βραχέων ρημάτων*, αὐτῶν πού πρέπει νά καθορίζουν τήν πολιτική καί κοινωνική ζωή τῶν ἀτόμων σ' ἕναν κόσμο πού βλέπει, στοῦ πολιτισμένο τμήμα του νά ὀλισθαίνει πρὸς τὴ λαγνεία καί τὴν *τροφή* τῆς θελκτικῆς Ἀνατολῆς. Τῆς Ἀνατολῆς πού δοκιμάζει νά φωτίσει καί νά δαμάσει.

Οἱ ἐπιγραφές ἀνακαλύφθηκαν ἀπὸ τὴ Γαλλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Ἀποστολὴ στοῦ Ἀφγανιστάν καί δημοσιεύθηκαν ἀπὸ τὸν Louis Robert.⁶⁸ Τὰ σωζόμενα τμήματα δὲν εἶναι μακροσκελῆ· σὲ δύο μόνον ἐλεγειακά διστιχα ὁ Κλέαρχος διαδηλώνει γιατί ἀποφάσισε νά ἀναγράψει τὰ σοφὰ δελφικά ρήματα στοῦ ἱερῶν τοῦ Κινέου.⁶⁹ Ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τοῦ συμπλέγματος τῶν λίθων δὲν διασώθηκαν παρὰ ἐλάχιστα ρητά, καί ἰδίως ἐκεῖνα πού ἀγκαλιάζουν συνολικά τὸν ἄνθρωπο καί τὸν συμβουλεύουν γιὰ κάθε φάση τῆς ζωῆς του.⁷⁰ Εἶναι αὐτὰ πού καί ὁ συγγραφέας, ἀλλὰ καί ὁ ἀναγνώστης τοῦ *Περὶ βίων* μποροῦν νά τὰ ἐκτιμήσουν περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον.

Δὲν εἶναι μόνον τὰ σοφὰ λόγια καί ἡ μεταλαμπάδευσή τους στὶς ἐσχατιές τῆς Ἀσίας· τὸ *ταξίδι* εἶναι ἐκεῖνο πού μετροῦ καί ὑπόκειται στὴ χάραξη. Στὴν ἡπειρο τῶν Γυμνοσοφιστῶν καί τῶν Μάγων, ἐκεῖ ὅπου μόνον οἱ Σαμάνες δίδασκαν,⁷¹ τώρα ἀκούγεται ὁ λόγος πού ἐκπέμπει ὁ θεὸς τοῦ Φωτός. Ἕνας φιλόσοφος ἔφθασε μέχρις ἐκεῖ καί ἔσθησε τὸ ἐπτάσημο *τρόπαιον* τῆς ἑλληνικῆς παιδείας διαπλέκοντας τὸ δίχτυ ἱστορίας καί φιλοσοφίας. Εἶναι σημαντικό.

Μὲ αὐτὲς τίς σκέψεις εὐρισκόμεθα ἤδη στὰ ἀμυδρὰ ἴχνη τῆς βιοτικῆς τροχιάς τοῦ Κλεάρχου ὀδηγημένοι ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τίς ἐπιγραφές τοῦ Αἰ Khanoum. Διότι οἱ φιλολογικὲς μαρτυρίες μᾶς προσφέρουν ἐλάχιστα, ὅπως εἶπαμε· μᾶς ἀφήνουν στὴ μαθητεία τοῦ Κλεάρχου κοντὰ στοὺν Ἀριστοτέλη δίδοντας μόνον τὸ ἐθνικὸ τῆς καταγωγῆς του. Ἀλλὰ καί αὐτὸ τὸ ἐθνικὸ *Σολεύς* ὡς ἡ μόνη βιογραφικὴ ἔνδειξη ἔχει προκαλέσει σύγχυση καί συζητήσεις στὴ βιβλιογραφία τῶν τελευταίων αἰῶνων. Διότι *Σόλοι* ὑπῆρχαν, ὅπως εἶναι γνωστό, καί στὴν Κιλικία καί στὴν Κύπρο.

Κατὰ τίς (ὀπωσδήποτε σχηματικὲς) διακρίσεις τῶν γραμματικῶν, τὸ ἐθνικὸ τοῦ Κίλικος εἶναι *Σολεύς*, ἐνῶ τοῦ Κυπρίου, *Σόλιος*. Αὐτὸ τὸ παραδίδουν ὁ Στράβων, ὁ Διογένης Λαέρτιος καί ἄλλοι συγγραφεῖς. Περιγράφοντας ὁ περιηγητὴς τοὺς Σόλους τῆς Κύπρου αἰσθάνεται ὑποχρεωμένος νά σημειώσει: *οἱ δ' ἐνοικοῦντες Σόλιοι καλοῦνται*.⁷² Ἀναφέροντας ὁ Λαέρτιος, δύο καί πλέον αἰῶνες ἀργότερα, τὰ τοῦ οἰκισμοῦ τῶν Σόλων τῆς Κιλικίας, ἀναφέρει: *καὶ εἰσιν οἱ μὲν ἔνθεν*

68. CRAI 1968, 416-457 = *Opera Minora Selecta* V 1989, 510-551.

69. F134a.

70. F134c.

71. Βλ. τὸ *Περὶ παιδείας*, F55.

72. Στράβ. 14.6.3, 683C.

Σολεῖς, οἱ δ' ἀπὸ Κύπρου Σόλιοι.⁷³ Λεπτομερέστερος εἶναι ὁ βιογράφος τοῦ Σολέως Ἄρατου. Μιλώντας γιὰ τὴν καταγωγὴ τοῦ ποιητῆ μετὰ βῆσιν ἕνα ἐπίγραμμα τοῦ Καλλιμάχου σημειώνει: *εἰσὶ δὲ καὶ ἕτεροι Σόλιοι τῆς Κύπρου· ἀλλ' οἱ μὲν Κύπριοι Σόλιοι καλοῦνται, οἱ δὲ Κιλικιοὶ Σολεῖς, ὡς καὶ διὰ τοῦ προκειμένου Καλλιμαχείου παραδείγματός ἤλλον.*⁷⁴ Στὸ ἐπίγραμμα ἀναφέρεται ὁ Σολεὺς Ἄρατος. Ἀφοῦ στὴ συνέχεια ἀσχοληθεῖ ὁ βιογράφος μετὰ διαφοροποιούμενα ἔθνικα ὁμωνύμων πόλεων (Σαῖς, Ἀθήναι), ἐπανέρχεται μετὰ τὰ ἔξῃς: *οὕτως οὖν καὶ ἀπὸ τῶν ἐν Κιλικίᾳ Σόλων οἱ πολῖται Σολεῖς, ἀπὸ δὲ τῶν ἐν Κύπρῳ Σόλιοι.* Καὶ παραθέτει ἀπόσπασμα ἀπὸ τῆς ἐλεγείας τοῦ Σόλωνος *Πρὸς Κυπράνορα τὸν βασιλέα,*⁷⁵ μετὰ τὸν τύπο *Σολίοισι* ποῦ ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τῆ χειρόγραφη παράδοση τοῦ Πλουτάρχου.⁷⁶ Ἀλλὰ ὁ Στέφανος Βυζάντιος, τὸν ἔκτον αἰῶνα, μιλώντας περὶ τῶν Κιλικίων Σολέων (ἀπὸ τὰ διαβόητα συντακτικὰ λάθη τῶν ὁμοίων ὀνομάσθηκε ὁ σολοικισμός), ἐπιλέγει τὸ ἐνδιαφέρον ὅτι τὸ ἔθνικόν εἶναι καὶ Σολεὺς καὶ Σόλιος: *Σόλιοι, Κιλικίας πόλις ... ὁ πολίτης Σολεὺς καὶ Σόλιος.*⁷⁷ Βεβαίως, δὲν ἀναφέρεται τὸ ἀντίστροφο, ποῦ θὰ ἀφοροῦσε τοὺς Κυπρίους. Ὁ Εὐστάθιος, τέλος, σχολιάζοντας τὸν Διονύσιον Περιηγητὴν, ἐπαναλαμβάνει ὅσα συνάντησε στὶς λόγιες πηγές του: *ὅτι πόλις Κιλικίας καὶ οἱ Σόλιοι ... τούτων οἱ πολῖται οὐ Σόλιοι, ἀλλὰ Σολεῖς... εἰσὶ δὲ Σόλιοι καὶ περὶ Κύπρον, ὧν οἱ πολῖται Σόλιοι λέγονται.*⁷⁸ Αὐτὰ κατὰ τοὺς γραμματικoὺς ὅρους.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι Κύπριοι Σόλιοι μαρτυροῦνται καὶ σὲ φιλολογικῆς, ἀλλὰ καὶ σὲ ἐπιγραφικῆς πηγῆς τῆς περιόδου ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρει.⁷⁹ Ποιός, ὅμως, μπορεῖ νὰ βεβαιώσει ὅτι ὁ κανὼν ἦταν ἀπαράβατος, ὅταν σὲ μία ἐπιγραφή τῆς Πάφου ἀναφέρεται ὁ ἰατρός Νουμήνιος Δημητρίου Σολεὺς, μᾶλλον ἀπὸ τοὺς γειτονικοὺς Σόλους.⁸⁰ Ἡ σχολαστικὴ διάκριση, ἐπομένως, τοῦ τύπου τῶν ἔθνικῶν λογικὸν ἦταν νὰ μὴν τηρῆται εὐλαβῶς καθ' ὅλη τὴ μακροαῖωνα ἑλληνικὴ πολιτιστικὴ διαδρομὴ ἀμφοτέρων τῶν πόλεων. Γι' αὐτὸ καὶ ἀποφασιστικὸν στοιχεῖο γιὰ τὴ διακρίβωση τῆς καταγωγῆς τοῦ Περιπατητικοῦ δὲν εἶναι τόσο τὸ ἔθνικόν του, ἀλλ' ἄλλο στοιχεῖο, ἐσωτερικόν, προερχόμενον ἀπὸ σημαντικό του ἔργο ποῦ κατὰ λέξιν ἀποσπάσματά του διασώθηκαν ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο.

Στὸ περὶ κολακείας σύγγραμμα τοῦ Κλεάρχου, τὸ ἐπιγραφόμενον

73. Διογ. (1.51).

74. Βίος I, σελ. 6-7 Martin. Εἶναι τὸ ἐπίγραμμα 27.

75. Ἄπ. 19 West.

76. Σόλων 26.4, 93a.

77. Σελ. 581 Meineke.

78. Στὸν στ. 875.

79. Βλ. L. Robert, *Hellenica* 2 (1946) 72.

80. E.A. Gardner κ.ά., *JHS* 9, 1888, 242 ἀρ. 64.

Γεργίθιος ἀπὸ τὸ ὄνομα ἑνὸς τῶν κολάκων τοῦ Ἀλεξάνδρου,⁸¹ τρεῖς φορές ἀναφέρεται ἢ φράση *παρ' ἡμῶν* γιὰ κυπριακὰ ἐπιτηδεύματα,⁸² τὰ ὁποῖα περιγράφονται μὲ ἐντυπωσιακὴ ἀκριβεία.⁸³ Πρόκειται γιὰ θέματα τὰ ὁποῖα, στίς λεπτομέρειές τους ἀλλὰ καὶ στὴν προφορικὴ παράδοση πού ἀποτυπώνουν, ἕνας Κύπριος τὴν καταγωγή συγγραφέας θὰ τὰ γνώριζε ἄριστα, ἴσως ἀπὸ ἄμεση ἐμπειρία.⁸⁴ Τὰ ἀποσπάσματα τοῦ ἔργου εἶναι λίαν ἐκτενῆ, διότι ὁ Ἀθήναιος τὰ ἐπεσήμανε ὡς ἄκρως ἐνδιαφέροντα γιὰ τίς συγγραφικὲς τὸν ἀνάγκες. Δὲν ὑπάρχει σαφὲς σημεῖο πού νὰ ὑποδεικνύει ἔργο διαλογικῆς μορφῆς, ὥστε νὰ ὑποτεθεῖ ὅτι τὸ ἐπαναλαμβανόμενο *παρ' ἡμῶν* δυνατόν ν' ἀποδοθεῖ σὲ ὁμιλοῦν πρόσωπο διάφορο τοῦ συγγραφέως. Ὁ Ἀθήναιος ἀναφέρει τρεῖς φορές ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Κλέαρχος τὰ *δηγεῖται* αὐτά.⁸⁵ Καὶ πράγματι, ὁ ἀφηγητὴς μιᾶ σὲ πρῶτο πρόσωπο⁸⁶ καὶ ἔτσι ἐκφέρει τίς ἀπόψεις του.⁸⁷ Ἐπιπλέον, σημειώνει ὁ Ἀθήναιος καὶ πληροφοροεῖ τὸν ἀναγνώστη του ὅτι ὁ Κλέαρχος ἀποσιωπᾷ τὸ ὄνομα τοῦ *Παφίου μεираκίου*.⁸⁸ Γιατί, ὅμως, ἐὰν δὲν ἦταν ὁ συγγραφέας *ἐντόπιος* πού δὲν ἤθελε νὰ λάβει σαφὴ θέση ἀπέναντι σὲ πράξεις ὑπαρκτῶν καὶ γνωστῶν προσώπων;

Ἐφόσον, λοιπόν, συνταχθοῦμε μὲ τὴ γνώμη ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ καὶ τῆς σύγχρονης ἔρευνας, ὁ Κλέαρχος ἦταν *Κύπριος ἐκ Σόλων*, καὶ τὸ συμπέρασμα αὐτὸ βασίζεται στὴ μαρτυρία τοῦ *Γεργίθιου* παρόλη τὴν ἐπιμονὴ στὴ διάκριση καὶ χρῆση τῶν ἐθνικῶν ὀνομάτων. Ἀπὸ τὴν ὁμοιομορφία τῶν παραπομπῶν φαίνεται ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Κλέαρχος εἶχε ἐπιλέξει νὰ ἐπιγράφει γενικῶς τὰ συγγράμματά του ὡς *Σολεύς*.

Τὸ ἴδιο τὸ ἔργο τοῦ Κλέαρχου ἀποπνέει *Ἑλληνισμόν*. Ἡ χρονικὴ συγκυρία ἦταν ἐξαιρετικὴ γιὰ τὴ δημιουργία του· ἐγράφη μέσα στὸ πνεῦμα τῆς ἐπιστημονικότητος πού ἄρχισε νὰ ἐκπέμπεται ἀπὸ τὴ δράση τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ τῆς Σχολῆς του καὶ νὰ διαμορφώνεται μὲ νέους ὅρους κατὰ τὴ διάρκεια τῶν μακεδονικῶν ἐκστρατειῶν στὴν Ἀσία, ὅταν νέοι δρόμοι φιλοσοφικῶν ἀναζητήσεων ἀνοίγαν στὸν εὐρὸν δρόμο τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ Κλέαρχος φαίνεται ὅτι τοὺς παρακολούθησε αὐτοὺς τοὺς δρόμους μὲ τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφικὴ του σκευή, ὅπως εἶδαμε, καὶ ἔφθασε μέχρι τὰ βάθη τῆς Ἀσίας φωτιζόμενος ἀπὸ τὴ σοφὴ παρακαταθήκη τοῦ βαθιὰ ἀνθρωπιστικοῦ δελφικοῦ πνεύματος καὶ φωτίζων συγχρόνως. Ποῦ μποροῦμε, ὅμως, νὰ στηριχθοῦμε

81. F59.

82. F62, 65.

83. F61-62, 64-65.

84. Πβ. *αὐτοί φασι, λέγονσι* (F64), *ὑπὸ τῶν ἐγχοριῶν* (F62).

85. F59, 60, 61.

86. *εἶπον, εἶπω*, F62, 65.87. *ἐμοὶ δοκεῖ κ.τ.δ.*, F62, 63, 64.88. F61, *ὃν λέγων αὐτοῦ τοῦνομα*.

για την αξιολόγηση του έργου του; Οί έσωτερικές ένδειξεις είναι, και για τὸ ζήτημα αὐτό, τὰ μοναδικὰ διαθέσιμα στοιχεῖα γιὰ περαιτέρω γραμματολογικὲς ἀναζητήσεις. Διότι καὶ νέα ἐρωτήματα ἀνακύπτουν ζητώντας ἀπάντηση. Ἔτσι, τὸ πρῶτο ἐρώτημα πὺν γεννᾶται εἶναι πότε ὑπῆρξε ὁ Κλέαρχος μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐφόσον μάλιστα, ὅπως εἶδαμε, ἐλλείπουν μαρτυρίες ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ἱστορίας τῆς περιπατητικῆς παραδόσεως.

Οἱ διασωθέντες τίτλοι τῶν ἔργων τοῦ Κλεάρχου ἀποτελοῦν βασικὰ διαθέσιμα στοιχεῖα καὶ παραπέμπουν στὸν πρῶμο Ἀριστοτέλη, μερικοὶ μάλιστα ἀπὸ αὐτοὺς ταυτίζονται μὲ τοὺς τίτλους ἀπολεσθέντων διαλόγων τοῦ Σταγίριτη. Ὅπως ὁ διδάσκαλός του, ἔτσι καὶ ὁ Κλέαρχος ἔγραψε *Περὶ παιδείας* καὶ *Περὶ φιλίας*, ἀσχολήθηκε μὲ τὴν *Πολιτεία* τοῦ Πλάτωνος καὶ συνέλεξε παροιμίες. Ἐρωτικὰ ἔγραψε ὁ Κλέαρχος, *Ἐρωτικόν*, ὅμως, εἶχε γράψει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Τὰ *Περὶ ἐνύδρων*, *Περὶ τῶν ἐν τῷ ὑγρῷ*, *Περὶ νάρκης* καὶ *Περὶ σκελετῶν* ἐξετάζουν θέματα τοῦ τυπικῶς ἀριστοτελικοῦ θεματολογίου ὅπως διαπιστώνεται ἀπὸ τὸ *Περὶ τὰ ζῶα ἱστορία* κ.ἄ. Ἡ σχέση σώματος καὶ ψυχῆς πὺν ἀπασχολεῖ τὸν Κλέαρχο στὸ *Περὶ ὕπνου*, καὶ πὺν ἐξετάστηκε ἐκ νέου ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη στὸ *Περὶ ψυχῆς*, εἶχε ἀπασχολήσει παλαιότερα τὸν Σταγίριτη στὸν ἀπολεσθέντα διάλογο *Εὐδημος*, ἀφιερωμένον στὴ μνήμη τοῦ ἐπίσης Κυπρίου ἐταίρου, ὅπως εἶδαμε. Ὅπως ἔχει ὑποδειχθεῖ, κυρίως στὰ θέματα τῆς ψυχολογίας, εἶναι φανερό ὅτι ὁ Κλέαρχος δὲν παρακολούθησε τὴν ἐξέλιξη τῆς ἀριστοτελικῆς σκέψεως μετὰ τὰ πρῶμα ἔργα καὶ ἐπιστρέφει στὸν Πλάτωνα ἢ στρέφεται πρὸς τὶς ἀπόψεις τῶν Πυθαγορείων. Τὰ σχετικά μὲ τὰ ἔργα αὐτὰ θὰ τὰ δοῦμε στοὺς οἰκείους τόπους.

Σὲ πρακτικὸς ὅρους, καὶ ἀπὸ τὴ σκοπιὰ πὺν ἐξετάζονται ἐδῶ οἱ ὁμοιότητες, αὐτὸ εἶναι δυνατὸν νὰ σημαίνει ὅτι ἔλαβε μαθήματα ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη κατὰ τὴ διάρκεια τῆς παραμονῆς του στὴν Ἀσοσσο ἢ τὴ Μυτιλήνη, ἀλλὰ δὲν τὸν ἀκολούθησε περαιτέρω καὶ παρέμεινε στὴ Μικρὰ Ἀσία. Εἶναι πολὺ πιθανόν. Ὅπως εἶναι πιθανόν ὅτι, μετὰ τὴν πρώτη ὄθηση στὴ φιλοσοφία, ἀκολούθησε τὸν δικὸ του πνευματικὸ δρόμο καὶ παρήγαγε τὰ δικά του συγγραφικὰ προϊόντα χωρὶς ὅμως καὶ νὰ αισθάνεται τὴν ἀνάγκη ἐνημερώσεως καὶ προσηλώσεως στὰ διδάγματα καὶ τὰ ἐπιτεύγματα τῆς περιπατητικῆς Σχολῆς. Διότι, ὅπως ὑπάρχουν οἱ ἀντιστοιχίες πὺν σημειώθηκαν ἀνωτέρω, ἔτσι ὑπάρχουν καὶ οἱ ἀποκλίσεις ἀπὸ τὰ ἀριστοτελικά ἐνδιαφέροντα, πὺν ὅμως ἀκολούθησαν ἄλλοι μαθητὲς τοῦ ἰδρυτῆ τοῦ Περιπάτου. Γιὰ ἀμυγῶς φιλοσοφικὰ θέματα, μαρτυρεῖται ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἔγραψε διάλογο *Περὶ φιλοσοφίας*,⁸⁹ ὅπως καὶ ὁ Στράτων ἀργότερα,⁹⁰ ἐνῶ τὸ *Περὶ τῶν*

89. Ἄπ. 1-28 Ross, 23-32 Gigon.

90. Ἄπ. 133 Wehrli.

σοφῶν τοῦ Θεοφράστου⁹¹ εἶχε μᾶλλον τὸ ἴδιο θέμα. Ὁ Προτρεπτικός⁹² ἐγκαινίασε μία παράδοση στὸν Περίπατο – καὶ ὄχι μόνο – ποὺ τὴν ἀκολούθησαν μὲ ὁμοιότιπλα ἔργα ὁ Θεόφραστος,⁹³ ὁ Δημήτριος Φαληρεὺς,⁹⁴ ὁ Χαμαιλέων.⁹⁵ Ἀλλὰ θέματα τοῦ ἀριστοτελικοῦ θεματολογίου τῆς ἐποχῆς ποὺ ἀπουσιάζουν ἀπὸ τὴν *εἰδική* πραγμάτευση τοῦ Κλέαρχου, ἀλλὰ ποὺ ἔδωσαν ἔμπνευση σὲ ἄλλους Περιπατητικούς, εἶναι *Περὶ τὰγαθοῦ*⁹⁶ μὲ ὁμοιότιπλα ἔργα τοῦ Ἡρακλείδη Ποντικῶ⁹⁷ καὶ τοῦ Στράτωνος Λαμψακηνοῦ,⁹⁸ *Περὶ δικαιοσύνης*,⁹⁹ μὲ ἀντίστοιχα ἔργα καὶ πάλι Ἡρακλείδη¹⁰⁰ καὶ Στράτωνος,¹⁰¹ ἀλλὰ καὶ *Περὶ ἡδονῆς*,¹⁰² ὅπου στοὺς δύο ἀνωτέρω Περιπατητικῶς¹⁰³ προστιθενται μὲ ὁμοιότιπλα δύο ἔργα ὁ Θεόφραστος¹⁰⁴ καὶ ὁ Χαμαιλέων.¹⁰⁵ Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον αὐτὰ: τὸν Κλέαρχο δὲν ἐνδιέφερε ἡ πολιτικὴ φιλοσοφία. Ἀπὸ δύο διαλόγους τοῦ Ἀριστοτέλη, ὁ ἓνας ἐπιγραφόταν *Πολιτικός*¹⁰⁶ καὶ ὁ προβληματισμὸς φαίνεται νὰ εἶχε τὴ συνέχειά του σὲ ἀντίστοιχα ἔργα τοῦ Θεοφράστου¹⁰⁷ καὶ τοῦ Δημητρίου Φαληρέως,¹⁰⁸ ἐνῶ ὁ ἄλλος, *Περὶ βασιλείας*,¹⁰⁹ ἔδωσε ἔμπνευση σὲ μία σειρά ἔργων τοῦ Θεοφράστου,¹¹⁰ ἀλλὰ καὶ τοῦ Στράτωνος ἀργότερα.¹¹¹ Τὰ θέματα αὐτὰ θὰ μποροῦσαν νὰ εἶχαν συγκινήσει τὸν Κλέαρχο, δεδομένης καὶ τῆς ἐπιβολῆς τῶν μοναρχιῶν κατὰ τὴν ἐποχὴ του· ἡ ἀπουσία τους, ὅμως, χαρακτηρίζει τὰ ἐνδιαφέροντα καὶ τὴ ζωὴ του. Ἕνας ἄλλος κύκλος ἀντικειμένων ποὺ δὲν φαίνεται νὰ τὸν ἐνδιέφερε ἦταν τὰ σχετικὰ μὲ τὴ φιλοσοφία τῆς ρητορικῆς. Ἕνας ἀπὸ τοὺς διαλόγους τοῦ Ἀριστοτέλη ἐπιγραφόταν *Γρύλλος ἢ περὶ ῥητορικῆς*,¹¹² καὶ ἡ

91. Βλ. 727.12 FHS&G.

92. Ἄπ. 1-20 Ross, 54-55.6 Gigon.

93. Βλ. 436.33 FHS&G.

94. Ἄπ. 77 Wehrli = 1 SOD.

95. Ἄπ. 3-6? Wehrli.

96. Ἄπ. 1-6 Ross, 84.1-97.3 Gigon.

97. Ἄπ. 42 Wehrli.

98. Ἄπ. 134 Wehrli.

99. Ἄπ. 1-6 Ross, 1-13 Gigon.

100. Ἄπ. 48-51 Wehrli.

101. Ἄπ. 138 Wehrli.

102. Ἄπ. 1 Ross, 793 Gigon.

103. Ἡρακλείδης 55-61, Στράτων 137 Wehrli.

104. Βλ. 436.26-27 FHS&G.

105. Ἄπ. 7-8 Wehrli.

106. Ἄπ. 1-4 Ross, 33-36 Gigon.

107. *Πολιτικῶν* δύο βιβλία, 589.2 FHS&G.

108. *Περὶ πολιτικῶν*, ἐπίσης δύο βιβλία, 126 Wehrli = 1 SOD.

109. Ἄπ. 1-2 Ross, T3, ἄπ. 982 Gigon.

110. *Περὶ βασιλείας* δύο ἔργα, *Πρὸς Κάσανδρον περὶ βασιλείας*, *Περὶ παιδείας βασιλέως*, 589.10-13 FHS&G.

111. *Περὶ βασιλείας*, 141 Wehrli.

112. Ἄπ. 1-3 Ross, 37-38 Gigon.

ρηγορική από τη σκοπιά αυτή φαίνεται ότι ἐνδιέφερε τούς Περιπατητικούς. Ὁ Ἡρακλείδης Ποντικός ἔγραψε *Περὶ τοῦ ἠητορευῆν ἢ Πρωταγόρας*,¹¹³ ἐνῶ ὁ Δημήτριος Φαληρεὺς, *Περὶ ἠητορικῆς*.¹¹⁴ Ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας φαίνεται ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης πρόσεξε ἀρκετὰ τούς Πυθαγορείους,¹¹⁵ ὅπως καὶ ἓνας Περιπατητικὸς πού βρῖσκεται πολὺ κοντὰ στὸν Κλέαρχο, ὁ Ἡρακλείδης Ποντικός,¹¹⁶ ἐνῶ ὁ Ἀριστόξενος εἶχε ἐπιπλέον λόγους νὰ τὸ πράξει.¹¹⁷ Τέλος, ἡ ποιητικὴ καὶ οἱ ποιητὲς κίνησαν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ἀριστοτέλη¹¹⁸ καὶ δημιουργήσαν παράδοση στὸν Περίπατο.¹¹⁹

Ἦταν, ἄλλωστε, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Περιπάτου ἐπιβληθικὸ μᾶς τέτοιας τάσεως: ἐξέταση κάθε κλάδου τοῦ ἐπιστητοῦ μὲ ἐπιστημονικὲς μεθόδους καὶ πλούσιο ἀποδεικτικὸ ὕλικό, στὸν δρόμο πού χάραξε ὁ Ἀριστοτέλης. Ἔτσι, ὄχι μόνον θέματα καθαρῶς ἱστορικὰ ἀναλύθηκαν,¹²⁰ ἀλλὰ καὶ ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ,¹²¹ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας,¹²² ἀκόμη καὶ ἐκδόσεις ἀρχαίων φιλοσοφικῶν κειμένων,¹²³ ἱστορία τῶν ἐπιστημῶν,¹²⁴ ἀλλὰ καὶ θεωρία καὶ ἱστορία τῆς λογοτεχνίας, μὲ ἔμφαση στὴν ποίηση πού μὲ ἐπιμονὴ μελέτησαν ὅλοι σχεδὸν οἱ Περιπατητικοί, ὅπως ὁ Θεόφραστος,¹²⁵ ὁ Ἡρακλείδης,¹²⁶ ὁ Δικαίαρχος,¹²⁷ ὁ Δημήτριος Φαληρεὺς,¹²⁸ ὁ Χαμαιλέον,¹²⁹ ὁ Φαινίας,¹³⁰ ὁ Σωτίων,¹³¹ ὁ Ἰερώνυμος Ρόδιος.¹³²

113. Ἄπ. 33 Wehrli.

114. Ἄπ. 156 κ.ε. Wehrli = 132 SOD.

115. *Περὶ τῶν Πυθαγορείων*, μὲ ποικίλους τίτλους, 1-17 Ross, 155-179 Gigon.

116. Ἄπ. 40-41 Wehrli.

117. Ἄπ. 11-41 Wehrli, γιὰ τὸν Ἀρχύτα: 47-50 Wehrli.

118. *Διάλογος Περὶ ποιητῶν*, 1-8 Ross, 14-22 Gigon.

119. Βλ. ὁμοίωσις ἔργα τοῦ Ἡρακλείδη (166 Wehrli), τοῦ Φαινία (32-33 Wehrli), τοῦ Ἰερωνύμου Ροδίου (29-33 Wehrli).

120. Βλ. λ.χ. Φαινία Ἐρέσιο 20-29 Wehrli, ἰουδαϊκὴ καὶ αἰγυπτιακὴ ἱστορία ἀπὸ τὸν Δημήτριο Φαληρέα, 201-202 Wehrli = 65-66 SOD κ.λπ.

121. *Βίος Ἑλλάδος* τοῦ Δικαίαρχου, 47-66 Wehrli = 53-77 Mirhady, ἀνάμικτα μὲ βιογραφικὰ στὸν Ἰερώνυμο Ρόδιο, 34-49 Wehrli.

122. Θεόφραστος 727.12 FHS&G, Σωτίων 1-36 Wehrli, Ἀρίστων Κεῖος 28-32 Wehrli, Σωκράτης καὶ Πλάτων στὸν Ἀριστόξενο, 51-68 Wehrli, ἀλλὰ καὶ οἱ *Βίοι τῶν ἐν παιδείᾳ διαλαμψάντων* τοῦ Ἐριπίπου.

123. *Τῶν ἐπτὰ σοφῶν ἀποφθέγματα* Δημητρίου Φαληρέως, 114 Wehrli = 87 SOD.

124. Λ.χ. Εὐδήμιος Ρόδιος 133-150 Wehrli.

125. Βλ. 666.22-24 FHS&G.

126. Ἄπ. 166-180 Wehrli.

127. Ἄπ. 90-99 Wehrli = 39, 93-95, 105-110 Mirhady.

128. Ἄπ. 188-194 Wehrli = 1, 62, 143-145 SOD, 207-208 Wehrli = 157-158 SOD.

129. Ἄπ. 14-44 Wehrli.

130. Ἄπ. 32-33? Wehrli.

131. Ἄπ. 1-?2 Wehrli.

132. Ἄπ. 29-33 Wehrli.

Ἐπιπλέον, τὸ κάθε μέλος τῆς Σχολῆς ἀνέπτυξε τὴ δική του πορεία πρὸς ἰδιαίτερες κατευθύνσεις. Ἀρκεῖ ν' ἀναφέρει κανεὶς τὴν ἀσχολία τοῦ Ἀριστοξένου μὲ τὴ μουσική, τοὺς χορούς καὶ τὶς ὀρχήσεις.¹³³ Ἰδιατερότητες ὑπῆρχαν ἀκόμη καὶ στὸν τρόπο παρουσιάσεως τοῦ ὕλικου, ὅπως λ.χ. μὲ διαλόγους πὺ ἐγραψαν ὁ Ἡρακλείδης¹³⁴ καὶ ὁ Δημήτριος Φαληρεὺς.¹³⁵ Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ κατάταξη τῶν ἔργων τοῦ πολυγράφου Ἡρακλείδη στὸν πίνακα τοῦ Λαερτίου:¹³⁶ ἠθικά, φυσικά, γραμματικά, μουσικά, ὀητορικά, ἱστορικά, μεσότης *διαλεγόμενων* (25 Wehrli, βλ. κατωτέρω), γεωμετρικά, διαλεκτικά. Ἄς σκεφθοῦμε πόσο μοιάζει ὁ Κλέαρχος στὰ ἐπιμέρους, βέβαια, μὲ τὸν Ἡρακλείδη Ποντικὸ καὶ πόσο διαφέρει ἀπὸ τὸν Εὐδημο Ρόδιο στὴ μελέτη τοῦ κόσμου. Ὁ Ἡρακλείδης εἶχε μίᾳ ἰδιαίτερη δεξιότητα, τόσο στὴ σύλληψη τῶν θεμάτων, ὅσο καὶ στὴν παρουσίασή τους. Ἐπεξηγώντας ὁ Διογένης Λαέρτιος τὴ μεσότητα *διαλεγόμενων* τοῦ καταλόγου του, πὺ τις κατηγορίες του εἶδαμε ἤδη, ἀναφέρει: *ἔστι δ' αὐτῷ καὶ μεσότης τις ὀμητικῆ φιλοσόφων τε καὶ στρατηγικῶν καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν πρὸς ἀλλήλους διαλεγόμενων ἄλλως τ' ἐν ἅπασιν ποικίλος τε καὶ διηρημένος τὴν λέξιν ἔστι καὶ ψυχαγωγεῖν ἱκανῶς δυνάμενος.*¹³⁷ Καὶ προχωρεῖ περαιτέρω, δίνοντας τὰ δύο βασικὰ στοιχεῖα ὕφους πὺ διέπουν τὰ ἔργα τοῦ καταλόγου:¹³⁸ *τούτων τὰ μὲν κωμικῶς πέπλακεν ὡς τὸ Περι ἡδονῆς¹³⁹ καὶ τὸ Περι σωφροσύνης,¹⁴⁰ τὰ δὲ τραγικῶς, ὡς τὸ Περι τῶν καθ' Ἄιδην¹⁴¹ καὶ τὸ Περι εὐσεβείας¹⁴² καὶ τὸ Περι ἐξουσίας.¹⁴³*

Ἔτσι καὶ ὁ Κλέαρχος ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ἐφαρμόζει τὶς ἐναλλαγές καὶ τὴν ποικιλία τοῦ ὕφους στὰ ἔργα του (βλ. λ.χ. τὸ *Περὶ βίον*), ἀπὸ τὴν ἄλλη, λαμβάνοντας ὑπόψιν τὰ λείψανα τοῦ συγγραφικοῦ του ἔργου, εἶναι δύσκολο νὰ πεισθοῦμε ὅτι ἡ ἰδιοσυγκρασία του θὰ τοῦ ἐπέβαλλε ν' ἀκολουθήσει στενὰ τοὺς δρόμους τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ συγκεκριμένης φιλοσοφικῆς Σχολῆς. Ἡ κατεύθυνση αὐτὴ προσφέρεται γιὰ εἰκασίες πὺ μπορεῖ νὰ βασίζονται στὸ *πολλά τοῦ Περιπάτου παρέτρεψεν* τοῦ Πλουτάρχου¹⁴⁴ μὲ ἀναζητήσεις στὸν Πλάτωνα, τοὺς Πυθαγορείους καὶ τὴν ἀρχαϊκὴ ἑλλη-

133. Ἄπ. 69-112 Wehrli.

134. Ἄπ. 62 Wehrli.

135. Ἄπ. 101-106 Wehrli = 1, 80 SOD.

136. Διογ. 5.86 : ἄπ. 22 Wehrli.

137. Διογ. 5.89 : 25 Wehrli.

138. Διογ. 5.86 : 22 Wehrli.

139. Ἄπ. 55-61 Wehrli.

140. Ἄπ. 52 Wehrli.

141. Ἄπ. 71-72 Wehrli.

142. Ἄπ. 46-47 Wehrli.

143. Ἄπ. 62, I Wehrli.

144. **F124.**

νική σκέψη. Είναι, όμως, εξίσου πιθανόν ότι η πορεία της ζωής του του άνοιξε καινούριους δρόμους μεταθέτοντας τις προτεραιότητες έτσι, ώστε άλλα να προέχουν στη σκέψη και τον προσανατολισμό του, και όχι η θεραπεία της συστηματικής φιλοσοφίας. Θα μπορούσε να ισχυριστει κανείς ότι, εκείνα που είχαν να του δώσουν ο Ἀριστοτέλης και ο Περίπατος, του τὰ ἔδωσαν τη στιγμή που του ἦταν ἀναγκαία – στο ξεκίνημά του.

Παραταῦτα, δὲν ἔχουν ἀπαντηθεῖ μέχρι στιγμῆς δύο ἀκόμη συγκεκοιμένα και θεμελιώδη βιογραφικά ἐρωτήματα: πότε ἔζησε ὁ Κλέαρχος και πού. Μία πρώτη εἰκόνα μάς δίδει ἡ χρονολόγηση τῶν μαθητῶν του Ἀριστοτέλους, καθὼς και οἱ πληροφορίες, ὅταν ὑπάρχουν, γὰ τὸν τόπο δράσῶς τους. Ὁ Ἀριστοτέλης, θυμίζω, γεννήθηκε τὸ 384 π.Χ. και ἀπεβίωσε τὸ 322, ἕνα χρόνο μετὰ τὸν θάνατο του Ἀλεξάνδρου, που εἶχε ἐπιπτώσεις στην ἡρεμία τῆς ζωῆς του στην Ἀθήνα. Ἀπὸ τὸ 368/367 μέχρι τὸν θάνατο του Πλάτωνος, τὸ 348/347, φοίτησε στην Ἀκαδημία, τὴν ὁποία ἐγκατέλειψε ἐφόσον περιῆλθε στη διεύθυνση του Σπευσίππου. Με πρόσκληση του τυράννου Ἐρμεία βρέθηκε στην Ἄσσο τῆς Μυσίας και μετὰ τὴν πτώση ἐκείνου κατέφυγε στη Μυτιλήνη, ὅπου παρέμεινε μέχρι τὴν πρόσκλησή του ἀπὸ τὸν Φίλιππο Β' στην Πέλλα, τὸ 343/342. Στην Ἀθήνα ἐπέστρεψε τὸ 335/334, ἴδρυνε τὸ Λύκειον, τὸ ὁποῖο διηύθυνε μέχρι τὸ 323, ὅταν κατέφυγε στη Χαλκίδα, ἀφήνοντας ἀντικαταστάτη του τὸν δραστήριο ἀγαπημένο του μαθητὴ Θεόφραστο, Ἐρέσιο τὴν καταγωγή. Ὁ Θεόφραστος ἦταν μόλις 15 χρόνια νεώτερος του Ἀριστοτέλη (γενν. π. τὸ 371) και ἀπεβίωσε σὲ ἡλικία 85 ἐτῶν, π. τὸ 287. Ἦταν μαζί με τὸν Ἀριστοτέλη στην Ἄσσο. Και ἀπὸ τοὺς δύο μεγαλύτερος τὴν ἡλικία ἦταν ὁ Ἡρακλείδης Ποντικός, γεννημένος περὶ τὸ 390. Ἀπεβίωσε τὸ 310. Ὁ Ἡρακλείδης ἦταν γνώριμος του Πλάτωνος,¹⁴⁵ ἀλλά, κατὰ τὴν ρητὴ μαρτυρία του Σωτίωνος, και ὕστερον ἤκουσεν Ἀριστοτέλους.¹⁴⁶ Οἱ δύο αὐτοὶ ἐταῖροι του Περιπάτου ἀποτελοῦν ἐξαιρεση: διότι ἄλλοι ὑπῆρξαν μία σειρά νεότεροι και μαθήτευσαν στὸ Λύκειο. Ὁ μεγαλύτερος τους πρέπει νὰ ἦταν ὁ Δημήτριος Φαληρεὺς (π. 350 – π. 280), μαθητῆς και του Θεοφράστου, που κυβένησε, μάλιστα, τὴν Ἀθήνα ἐπὶ μία δεκαετία (317-307). Σύγχρονοι πρέπει νὰ ἦταν ὁ Ἡρακλεώτης Χαμαιλέων (π. 340 – 270), ὁ Μεσσηνῖος Δικαίαρχος (γενν. τὸ 340) και ὁ Ἀριστόξενος Ταραντίνος, ὅπως ρητῶς ἀναφέρεται ἀπὸ τὴν Σούδα.¹⁴⁷ Ὁ τελευταῖος, μάλιστα, πολὺ χολώθηκε ὅταν ὁ Ἀριστοτέλης κατέλιπε διάδοχό του τὸν Θεόφραστο και ὄχι αὐτόν.¹⁴⁸ Στὸν τέταρτο αἰώνα ἤρμασαν ἐπίσης ὁ Φαινίας Ἐρέσιος και ὁ Εὐδημος Ρόδιος, ὁ

145. Ἄπ. 2 Wehrli.

146. *Διαδοχαὶ φιλοσόφων* 17 Wehrli.

147. α 3927 (Ἀριστόξ. 1 Wehrli).

148. Ἀριστόξ. *ἀντ.*

ὁποῖος ὑπῆρξε καὶ τοῦ Θεοφράστου μαθητὴς πρὶν ιδρύσει δική του σχολὴ στὴν πατρίδα του. Τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ λατινικὴ βιογραφία (*Vita Latina* 47) δίδει ἕναν κατάλογο τῶν μαθητῶν τοῦ Σταγίρητη: *proprios autem discipulos Theophrastum, Phaniam, Eudimium, Clitum, Aristoxenum et Dicaearchum*. Εἶναι φανερὸ ὅτι ἀπαριθμοῦνται οἱ μαθητὲς τῆς ἐποχῆς τοῦ Λυκείου. Τέλος πάντων, αὐτοὶ εἶναι οἱ Περιπατητικοί, σύγχρονοι τοῦ Κλέαρχου.

Ὁ Κλέαρχος, πότε μαθήτευσε κοντὰ στὸν Ἀριστοτέλη; Ὅλα τὰ μέχρι στιγμῆς ἐξετασθέντα στοιχεῖα τείνουν στὴν ἐκδοχὴ ὅτι μᾶλλον ἀπετέλεσε μέλος τοῦ ἀριστοτελικοῦ κύκλου τῆς Τρωάδος, ἴσως ἀκόμη καὶ τῆς Μυτιλήνης, δηλαδὴ μεταξὺ 348/347 καὶ 343/342. Τὸ πιθανότερο εἶναι νὰ ἦταν συνομηλικὸς τοῦ Θεοφράστου. Ἐφόσον ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα, τότε ἡ γέννησή του θὰ πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ γύρω στὸ 370/360 καὶ ὁ θάνατός του ἴσως γύρω στὸ 290/280 π.Χ.

Τὸ δεύτερο σημεῖο πού θίξαμε στὴν πορεία τῆς συλλογιστικῆς μας γὰρ τὴ διακριβῶση τῶν βιογραφικῶν τοῦ Κλέαρχου, σημεῖο ἐντελῶς ἐπιβηθητικὸ, εἶναι, ποιὸ δρόμο ἀκολούθησαν οἱ Περιπατητικοὶ μετὰ τὴ μαθητεία τους στὸν Ἀριστοτέλη. Γιὰ ὀρισμένους μόνον ὑπάρχουν πληροφορίες. Ὁ Θεόφραστος, ἀναλαμβάνοντας τὴ διεύθυνση τῆς Σχολῆς, παρέμεινε, βέβαια, στὴν Ἀθήνα. Ὁ Εὐδήμος, συνυποψήφιος γὰρ τὴ διεύθυνση τοῦ Λυκείου,¹⁴⁹ φαίνεται ὅτι ἀναχώρησε γὰρ τὴν πατρίδα του Ρόδο. Ἀντιθέτως, ὁ Δημήτριος Φαληρεὺς, ἔχοντας ἄλλου τύπου φιλοδοξίες, παρέμεινε στὴν Ἀθήνα μέχρις ὅτου οἱ πολιτικὲς περιστάσεις τὸν ἀνάγκασαν νὰ φύγει γὰρ τὴ Θήβα καὶ μετὰ γὰρ τὴν Αἴγυπτο, ἀπ' ὅπου δὲν ἐπέστρεψε ποτέ. Στὸ μεταξὺ, ὅμως, ἀσχολήθηκε μὲ τὴ φιλοσοφία καὶ τὴ φιλολογία στὴ σπουδαιότερη κοιτίδα τῆς, τὴν Ἀλεξάνδρεια. Ἐντελῶς ἰδιαίτερη περίπτωση ἀποτελεῖ ὁ Ἡρακλείδης. Συνυποψήφιος τοῦ Ξενοκράτους γὰρ τὴ διεύθυνση τῆς Ἀκαδημίας (339/338), ἀναχώρησε γὰρ τὴν Ἡράκλεια μετὰ τὴν ἥττα του,¹⁵⁰ ὅπου εἶχε μία περιπετειώδη ζωὴ. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὀπωσδήποτε δὲν βρισκόταν στὴν Ἀθήνα κατὰ τὴν περίοδο τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀριστοτέλους στὸ Λύκειο. Ἐπομένως, ἡ μαθητεία του τοποθετεῖται στὴν πρόωμη περίοδο τῆς ἀριστοτελικῆς διδασκαλίας. Αὐτὸ φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ ἔργο του πού σὲ ἀρκετὰ μοιάζει μὲ τοῦ Κλέαρχου, γεγονὸς πού ἐνισχύει τὴν ἐπίσης πρόωμη χρονολόγησή του Σολέως.

Εἶναι φανερὸ, ἐπομένως, ὅτι ὑπῆρξαν καὶ ἐν δράσει Περιπατητικοὶ στὴν περιφέρεια, ἤδη κατὰ τὴν περίοδο πού ὁ Ἀριστοτέλης διδασκε στὴν Ἀθήνα. Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι μεταξὺ αὐτῶν συγκαταλέγεται καὶ ὁ Κλέαρχος. Διότι, συνδυαζόμενες οἱ παρατηρήσεις αὐτὲς

149. Τὴ διαδικασία τὴν περιγράφει ὁ Α. Γέλλιος, *Noctes Atticae* 13.5 : Εὐδήμος ἀπ. 5 Wehrli.

150. Ἄπ. 9 Wehrli.

μέ τή ζωντάνια τῶν ἀνθρωπογεωγραφικῶν παραδειγμάτων τοῦ *Περὶ βίαν* καὶ τὴν ἐπιγραφή τοῦ Aī Khanoum, ἡ σκέψη μας κλίνει ὑπὲρ τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ Κλέαρχου κάπου στὸν ἀσιατικὸ χῶρο. Ἴσως αὐτὸ νὰ δικαιολογεῖ τὴν ἀπουσία του ἀπὸ τὴν ἑλλαδικὴ πνευματικὴ κίνηση ποῦ ἀποτυπώνεται στὴν ἔλλειψη συγχρόνων μαρτυριῶν στὴν κεντρικὴ γραμματολογικὴ παράδοση τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μαρτυριῶν ποῦ σχετικὰ ἀφθονοῦν γιὰ τοὺς λοιποὺς Περιπατητικούς. Ὁ Κλέαρχος εἶναι γνωστός ἀπὸ ἔργα του ποῦ διασώθηκαν ἀκέραια μέχρι τὴ Δεύτερη Σοφιστικὴ σὲ βιβλιοθήκες τοῦ εὐρύτερου ἑλληνιστικοῦ χῶρου, ἀλλὰ καὶ μέσω συμπιλήσεων ποῦ εἶχαν γίνει ἐκεῖ κατὰ τὴν περίοδο τῆς μεγάλης ἀκμῆς τῆς φιλολογίας.

Σύντομη ἐπισκόπηση τῶν ἔργων του, τὰ ὁποῖα ἐκδίδονται, μεταφράζονται καὶ σχολιάζονται στὸν παρόντα τόμο, εἶναι ἀναγκαῖα στὸ σημεῖο αὐτό. Ὁ Κλέαρχος εἶναι μεταξὺ ἐκείνων ποῦ ἀγαποῦν ὅσοι ἐβίωσαν τὴν παράδοση τῆς πνευματικῆς καὶ φιλοσοφικῆς ἀξιότητος τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Εὐρίσκεται, κυριολεκτικῶς, μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων. Τὸ *Περὶ ὕπνου*, λ.χ., ὡς ἐκ τοῦ θέματός του, ἦταν πρόσφορο σὲ διηγηματικὲς περιηγήσεις μὲ ἐξωτικὸ χρῶμα καὶ χαρακτῆρα. Τὸ ἔργο αὐτό, ὅπως καὶ τὸ *Πλάτωνος ἐγκώμιον*, πρέπει ν' ἀνήκει στὴν πρόωπη συγγραφικὴ παραγωγή τοῦ Κλέαρχου. Τὸ σπουδαῖο εἶναι ὅτι πνευματικὰ ἐπιτεύγματα τῆς Ἀνατολῆς, ποῦ εἶχαν ἤδη συνδεθεῖ μὲ τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφικὴ σκέψη, παρουσιάζονται ἐδῶ μὲ τὸν ἐμπειρικὸ τρόπο ποῦ εἶναι χαρακτηριστικὸς τῶν περιπατητικῶν μεθοδολογικῶν συνδυασμῶν. Ἔτσι, στὸ πρῶτο ἤδη βιβλίο τοῦ ἔργου, ὁ Ἀριστοτέλης ἐμφανίζεται νὰ διαλέγεται μὲ τὸν ἑταῖρο Ὑπεροχίδη καὶ ἀναφέρει τὰ σχετικὰ μὲ τὴ σοφία καὶ τὴ φιλοσοφικὴ στάση ἐνὸς ἑλληνομαθοῦς Ἰουδαίου καταγομένου ἀπὸ τὴν Κοίλη Συρία.¹⁵¹ Τοῦ Ἰουδαίου, ὅμως, δὲν παραδίδεται τὸ ὄνομα.¹⁵²

Τοῦ ἀνδρὸς ἐπαινεῖται ἡ προσωπικότητα καὶ ἡ παιδεία, μάλιστα δὲ ἡ καρτερία καὶ ἡ σωφροσύνη. Δικαιούμεθα νὰ εἰκάσουμε, ἐφόσον ἡ σκηνὴ ἐμφανίζει ἱστορικὸ χαρακτῆρα, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης γνώρισε καὶ ἄκουσε τὸν Ἰουδαῖο αὐτὸν κατὰ τὴ διαμονή του στὴν Μ. Ἀσία· ὁ ἴδιος μαρτυρεῖ ὅτι συναναστρεφόταν τὴ φιλοσοφικὴ ὁμάδα, στὴν ὁποία φαίνεται ὅτι ἀνήκε καὶ ὁ Κλέαρχος, διαδίδοντας τὶς ἀπόψεις του. Ἴσως νὰ πρόκειται γιὰ τὸν ἴδιο ἐκείνο ἐπιδέξιο ὑπνωτιστὴ τῆς *ψυχολογικοῦ ῥάβδου* ποῦ ἐπετέλεσε τὸ πείραμα τοῦ ὑπνωτισμοῦ ἐνώπιον τοῦ Ἀριστοτέλους πείθοντάς τον ὅτι *χωριστὴν εἶναι τοῦ σώματος τὴν ψυχήν*.¹⁵³ Οἱ φιλοσοφοῦντες αὐτοὶ Ἰουδαῖοι καταγράφονται ἀπὸ τὸν ὀμιλοῦντα Ἀριστοτέλη ὡς ἀπόγονοι τῶν Ἰνδῶν φιλοσόφων, αὐτῶν ποῦ ἐκαλοῦντο τότε *Καλινοί*. Καὶ στὸ *Περὶ παιδείας*, ὅμως,

151. F4a.

152. Καὶ F4b.

153. F5.

ὁ Κλέαρχος εἶχε ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν ἀνατολική φιλοσοφία. Μεταφέρει τὴν ἄποψη, ἀσιατικῆς πιθανὸν προελεύσεως, ὅτι οἱ Γυμνοσοφιστῆς ἦταν ἀπόγονοι τῶν Μάγων.¹⁵⁴ Μία ἀκόμη πληροφορία ἀφορᾷ στὴν αἰγυπτιακὴ ἀρχαιολογία· ὁ Μανέρως ὑπῆρξε ὁ πρῶτος μαθητὴς τῶν Μουσῶν.¹⁵⁵

Ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος ἀπασχόλησαν τὸν Κλέαρχο. Γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τοὺς ποικίλους τρόπους τῆς ἔγγραψε τὸ ἐκτενὲς *Περὶ βίων*· ἀλλὰ δὲν παραμέλησε καὶ τὴ μελέτῃ τοῦ θανάτου.¹⁵⁶ Τὸ *Περὶ ὕπνου*, πέρα ἀπὸ τὴ διαλογικὴ του σκηνοθεσία, ἀνήκει στὴ φιλοσοφικὴ ἐκείνη κατηγορία, γιὰ τὴ διερεύνηση τῆς ὁποίας σαφῶς ἐπιχεράστηκε ἀπὸ τὸν διδάσκαλό του· πρόκειται γιὰ τὴ συζήτηση περὶ ψυχῆς. Ἐνωρίς, ὅπως εἶδαμε,¹⁵⁷ ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε συγκινηθεῖ καὶ ἐντυπωσιασθεῖ ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ Κυπρίου ἐταίρου τῆς Ἀκαδημίας καὶ ἔγγραψε τὸν διάλογο *Εὐδήμος ἢ περὶ ψυχῆς*. Ἡ συζήτηση αὐτὴ κίνησε πολὺ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Περιπάτου· ὁ Θεόφραστος ἔγγραψε δύο σχετικὰ συγγράμματα, *Περὶ ψυχῆς θέσις μία* καὶ *Περὶ ψυχῆς*.¹⁵⁸ Δύο ἐπίσης εἰδικὰ ὁμοιοτιπλα συγγράμματα εἶχε δημοσιεύσει καὶ ὁ Ἡρακλείδης Ποντικός.¹⁵⁹ *Περὶ ψυχῆς* εἶχε γράψει καὶ ὁ Δικαίαρχος.¹⁶⁰ Ὅμως, ἐξίσου σπουδαῖα γιὰ τὸ θέμα εἶναι καὶ μερικὰ ἄλλα συγγράμματα τοῦ Ἡρακλείδη Ποντικοῦ, τὰ ὁποῖα, ἐὰν τὰ γνώριζε, ἐνδεχομένως νὰ ἐπιχέασαν τὸν Κλέαρχο στὴ σύλληψή του. Ἐννοῶ, πρῶτον τὸ *Περὶ τῆς ἄπνου ἢ περὶ νόσων*,¹⁶¹ ἀλλὰ καὶ τὰ *Περὶ τῶν ἐν Ἄιδου*¹⁶² καὶ *Ἀβαρις*.¹⁶³ Πῶς ὀρίζεται ἡ ἄπνου ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ ὁ Γαληνός: *λέγεται γὰρ ἄπνου τε καὶ ἄσφυκτος ἐκείνη ἢ ἀνθρώπος γεγονέναι, τῶν νεκρῶν ἐνὶ μόνῳ διαλλάττουσα, τῷ βραχεῖαν ἔχειν θερμότητα κατὰ τὰ μέσα μέρη τοῦ σώματος*,¹⁶⁴ ἀλλὰ καὶ ὁ Διογένης Λαέρτιος: *ὡς τριάκοντα ἡμέρας συντηρεῖν ἄπνου καὶ ἄσφυκτον τὸ σῶμα*.¹⁶⁵ Εἶναι σαφὲς ὅτι περιγράφονται συμπτώματα νεκροφανεῖας, ὅπως καὶ στὸ *Περὶ ὕπνου*. Γενικῶς, πάντως, ὑπῆρχε ἡ γνώμη, καὶ γιὰ τοῦ Ἡρακλείδη καὶ γιὰ ἄλλων Περιπατητικῶν (τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Δικαίαρχου συμπεριλαμβανομένων) τὰ παρόμοια συγγράμματα ὅτι τὰ *περὶ ψυχῶν δόγματα μεμιγμένα μυθολογία μεθ' ἡδονῆς ἐνθουσιῶ-*

154. F55.

155. F56.

156. Πβ. F11 γιὰ τὴν αὐτοκτονία.

157. Ἄνωτ. σελ. xviii.

158. Βλ. 68.36, 265.1ab, 307A FHS&G.

159. Ἄπ. 90-103 Wehrli.

160. Ἄπ. 5-12 Wehrli = 13 κ.ἄ. Mirhady.

161. Ἄπ. 76-89 Wehrli.

162. Ἄπ. 71-72 Wehrli.

163. Ἄπ. 73-75 Wehrli.

164. Ἄπ. 79 Wehrli.

165. Ἄπ. 77 Wehrli.

σιν.¹⁶⁶ Τὸ χωρίο εἶναι τοῦ Πλουτάρχου, ὁ ὁποῖος ἄλλοῦ ἀναφέρει ὅτι στὰ συγγράμματά τους αὐτὰ ὁ Ἄριστοτέλης καὶ οἱ μαθητές του *πρὸς τὰ κυριώτατα καὶ μέγιστα τῶν φυσικῶν ὑπεναντιούμενοι τῷ Πλάτῳ καὶ μαχόμενοι διατελοῦσι*.¹⁶⁷ Ὅσο γιὰ τὸν Ἡρακλείδη, ὁ Διογένης Λαέρτιος, σὲ χωρίο ἐκτὸς τῆς βιογραφίας του,¹⁶⁸ μεταφέρει αὐτολεξεῖ τὴ γνώμη τοῦ ἱστορικοῦ Τιμαίου Ταυρομενίτη:¹⁶⁹ Ἄλλα διὰ παντός ἐστὶν Ἡρακλείδης τοιοῦτος *παραδοξολόγος, καὶ ἐκ τῆς σελήνης πεπωκέναι ἄνθρωπον λέγων*.¹⁷⁰

Μία ἐπιπλέον ἐκτενής καὶ σαφής μαρτυρία τοῦ Πρόκλου, προερχόμενη ἀπὸ τὸ ἴδιο ἔργο τοῦ Κλεάρχου, τὸ *Περὶ ὕπνου*, εἶναι ἀποκαλυπτικὴ τῶν τάσεων καὶ τῶν δοξασιῶν τοῦ Περιπατητικοῦ· πρόκειται γιὰ μία ἀκόμη ἀπὸ τὶς *θαυμάσιες* ἱστορίες πού ἔχουν περιλάλητα προηγούμενα, μὲ τὰ ὁποῖα τὴν συνδέει ὁ νεοπλατωνικὸς Σχολιαστής.¹⁷¹ Ἄλλα τὴ *θαυμαστὴ* αὐτὴ ἀφήγησις ἀκολουθεῖ καὶ ἡ θαυμαστὴ ἀπόδειξις τοῦ Κλεάρχου, πού μεταφέρει τὴ διήγησις, ἀπὸ τὸν χῶρο καὶ τὴν παράδοσις τῶν *παραδόξων*, στὸν ἐγκεκλεισμένο χῶρο τῆς φιλοσοφίας μὲ φιλοδοξίες ἐπιστημονικῆς τεκμηριώσεως. Γιὰ περὶ σσότερα παραπέμπω στὸ κείμενο καὶ τὸν σχολιασμό του.

Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι ὁ λόγος ἦλθε ἐδῶ στὰ *παραδόξα*. Προσεκτικὴ ἐπισκόπησις ὀρισμένων ἀποσπασμάτων τοῦ Κλεάρχου, ὅπως αὐτὰ γιὰ τὶς μετεμηνυχώσεις τοῦ Πυθαγόρα¹⁷² καὶ γιὰ τοὺς λίθους πού γεννοῦν,¹⁷³ μαζὶ μὲ τὰ δύο πού διασώζει ὁ παραδοξογράφος Φλέγων Τραλλιανός,¹⁷⁴ δείχνουν ὅτι καὶ ὁ Κλεάρχος ἔρρεπε πρὸς τὴν παραδοξογραφία, ἔστω κι ἂν δὲν μαρτυρεῖται ὅτι συνέγραψε εἰδικὸ ἔργο. Φυσικά, ἡ ἔλλειψη μαρτυρίας δὲν καθιστᾷ ἀπίθανη τέτοια περίπτωση, ἐὰν σκεφθοῦμε ὅτι καὶ ἄλλοι Περιπατητικοὶ ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ εἶδος, ὅπως ὁ Φαινίας¹⁷⁵ καὶ ὁ Ἄριστων Κεῖος,¹⁷⁶ ὁ διάδοχος τοῦ Λύκωνος, ἀργότερα κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα. Ἐξάλλου, καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἄριστοτέλης (τῆς πρώτης περιόδου) εἶχε ἀσχοληθεῖ μὲ τὶς μυστηριώδεις ἀλλαγές φύλου. Τὸ μαρτυρεῖ ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Βεργιλίου Σέρβιος μιλώντας γιὰ τὸν Καινέα/Καινίδα, ὅπως καὶ ὁ Κλεάρχος: *hoc autem dicto ostendit Platonium illud vel Aristotelicum, animas per μετ-*

166. Ἄπ. 73 Wehrli.

167. Ἄπ. 68 Wehrli.

168. Διογ. 8.72.

169. *FGrHist* 566 F 6.

170. Ἄπ. 84 καὶ 115 Wehrli.

171. **F6**.

172. **F127** – τοῦ *Περὶ ὕπνου* κατὰ τὸν Wehrli, ἀπ. 10.

173. **F130** – στὰ φυσικά, κατὰ τὸν Wehrli, ἀπ. 99.

174. **F128-129** – καὶ τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν περιληφθεῖ σὶς προηγούμενες ἐκδόσεις γιὰ παλαιογραφικὸς λόγους.

175. Ἄπ. 34-35 Wehrli.

176. Ἄπ. 34-35 Wehrli.

εμφύχων sexum plerumque mutare.¹⁷⁷ Μήπως αυτή δὲν εἶναι ἡ περιπτώση τοῦ Τειρεσία καὶ τοῦ Πυθαγόρου; Καί, τελειώνοντας μὲ τὴν ψυχολογία, ἓνα ἀκόμη σχετικὸ σύγγραμμα τοῦ Κλεάρχου μαρτυρεῖται, τὸ *Περὶ τοῦ πανικοῦ*. Στὸ μοναδικὸ διασωθὲν ἀπόσπασμα περιγράφεται τὸ συναίσθημα αὐτὸ στὰ πτηνά.¹⁷⁸

Στὴν Τρωάδα, ὁ Κύκλος τοῦ Ἀριστοτέλη δὲν φαίνεται νὰ εἶχε καθόλου ἀποκοπὴ ἀπὸ τὸν μεγάλο διδάσκαλο. Ὁ θάνατος τοῦ Πλάτωνος συγκίνησε τὸν Σταγίριτη καὶ πλὴν τοῦ *Ἐγκωμίου*, πού ἀναφέρεται ὅτι ἔγραψε, παρενέβαλε καὶ ἐγκωμιαστικὰ διόστιχα στὰ *Ἐλεγεία πρὸς Εὐδήμον* γιὰ τὸν Πλάτωνα, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Ὀλυμπιόδωρος: *οὐ μόνον δὲ ἐγκώμιον ποιήσας αὐτοῦ ἐπαινεῖ αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἐλεγείοις τοῖς πρὸς Εὐδήμον αὐτόν ἐπαινῶν Πλάτωνα ἐγκωμιάζει*.¹⁷⁹

Τὸ πνεῦμα αὐτὸ θὰ μετέφερε καὶ στοὺς τότε μαθητὲς του. Τὴν ἴδια συγκίνηση πρέπει νὰ ἔνοιωσε καὶ ὁ Κλέαρχος, πού, ὅπως εἶδαμε, ἐστράφη καὶ πρὸς τὰ πλατωνικὰ δόγματα. Δὲν εἶναι, ὅμως, μόνον ἡ διδασκαλία· ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων ἐξασκεῖ ἐπάνω του γοητεία αὐτόχρονα μυθική. Στὸ *Πλάτωνος ἐγκώμιον* ἀνέφερε τὴν τοπικὴ ἀθηναϊκὴ παράδοση ὅτι ὁ Πλάτων ὑπῆρξε τέκνον θεογαμίας καὶ παρθενογενέσεως.¹⁸⁰ Κατὰ τὸν λαϊκὸ (ἢ προπαγανδιστικὸ) μῦθο, ἡ ὥραία καὶ νεαρὴ Περικτιόνη δὲν ἐνέδωσε στίς προτάσεις τοῦ συζύγου της Ἀρίστωνος διότι ἐγκυμονοῦσε ἤδη τὸν Πλάτωνα. Ἡ καθ' ἕνους ἐμφάνιση τοῦ Ἀπόλλωνος στὸν ἀπαιτητικὸ σύζυγο, ὑποδεικνύει ὅτι ὁ θεὸς τῶν Γραμμάτων καὶ τῆς Μουσικῆς διεκδικοῦσε τὴν πατρότητα τοῦ θείου, πράγματι, φιλοσόφου. Φυσικὰ ἡ παράδοση (πού εἶχαν περιλάβει καὶ ὁ Σπεύσιππος στὸ *Πλάτωνος Περιδειπνον* καὶ ὁ Ἀναξилаΐδης στὸ *Περὶ φιλοσόφων*, ὅπως λέγουν οἱ πηγές μας Διογένης Λαέρτιος καὶ Ἰερώνυμος), ἀπαλείφει τὸν πρεσβύτερο ἀδελφὸ τοῦ Πλάτωνος Ἀδείμαντο. Μένει, ὅμως, ἡ οὐσία· ὁ θαυμασμὸς καὶ ὁ θρόλος. Πρέπει νὰ θυμίσουμε ἐδῶ ὅτι μεταξὺ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Κλεάρχου ἀναφέρεται καὶ τὸ ἐρμηνευτικὸ ἔργο *Περὶ τῶν ἐν τῇ Πλάτωνος Πολιτείᾳ μαθηματικῶς εἰρημένων*, ἀπὸ τὸ ὁποῖο, δυστυχῶς, δὲν ἔχουν διασωθεῖ ἀποφασιστικῆς σημασίας μαρτυρίες.¹⁸¹ Τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Πλάτωνος εἶχε κινήσει, ἀπὸ ἄλλη σκοπιά, τόσο τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ἀριστοτέλους¹⁸² ὅσο καὶ τοῦ Θεοφράστου.¹⁸³

Ἀλλὰ τὸ ἔργο, στὸ ὁποῖο ὁ Κλέαρχος ἀποτύπωσε τὴν προσωπικὴ του μυθολογία καὶ ὅπου κατέληγε στὴ βιοτικὴ ὑπόδειξη τοῦ συστή-

177. Σέβιος στὴν *Αἰνεΐαδα* 6.448 : ἀπ. 1020 Gigon.

178. **F66**.

179. Ἄπ. 673 Rose³ = 2 Ross. Βλ. Εὐδήμιος **T*3** (σελ. 200-201 καὶ 512-513 τὰ σχόλια).

180. **F1ab**.

181. **F2-3**. Πβ. καὶ *κατωτ.*, σελ. 237 κ.έ.

182. *Τὰ ἐκ τῆς Πολιτείας <Πλάτωνος>*, 18 Rose³ = 98 Gigon.

183. *Ἐπιτομὴ τῆς Πλάτωνος Πολιτείας*, 589.9 FHS&G.

ματος τῆς ἀρετῆς, εἶναι τὸ *Περὶ βίων*. Ἐκτεινόταν σὲ ὀκτὼ τουλάχιστον βιβλία, ἀλλὰ διασώζονται μόνον τριάντα ἀποσπάσματα,¹⁸⁴ κατὰ μέγα μέρος στὸ δωδέκατο βιβλίο τῶν *Δειπνοσοφιστῶν*. Ἀλλὰ καὶ αὐτῶν ἡ πλειονότης προέρχεται ἀπὸ τὸ τέταρτο καὶ τὸ πέμπτο βιβλίο, τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενο κάλυπτε τὴ συστοιχία: *κατὰ ἔθνη καὶ κατὰ πόλεις τρυφή καὶ κατ' ἄνδρα τρυφή*. Εἶναι τὸ βασικὸ σχῆμα ποῦ κράτησε καὶ ὁ Ἀθήναιος, ἐμπλουτίζοντάς το καὶ μὲ ὑλικὸ ἀπὸ ἄλλες πηγές τοῦ ἰδίου τύπου. Ἔτσι, μία γεωγραφικὴ περιήγησις σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση, τεκμηριωμένη μὲ τρομακτικὲς ἱστορίες φορκιαστικῶν λεπτομερειῶν, ἀναδίδει τὸ ζοφερὸ κλίμα τοῦ τετάρτου βιβλίου. Στόχος του νὰ ἐμπεδωθεῖ τὸ ἀρχαϊκῆς ἐμπνεύσεως σχῆμα: *τρυφή-ὑβρις-ἄτη*. Σκύθες, Μῆδοι, Πέρσες, Λυδοί, ἀλλὰ καὶ οἱ μμητῆς τους στὴν τρυφῇ Σάμιοι, Μιλήσιοι, Ταραντίνοι, δίδουν στὸν Κλέαρχο ὑποδειγματικὰ γιὰ τὸν σκοπὸ του παραδείγματα, κατὰ τὰ ὁποῖα ὀρίζονται σαφῶς τὰ ἐπιμέρους στοιχεῖα τοῦ τριμεροῦς σχήματος: ἡ *τρυφή*, κυρίως ὡς ἀνανδρία καὶ ἐκθήλυνσις στὸν τρόπο ἐνδύσεως, διαβίωσης καὶ περιποιήσεως τοῦ σώματος· ἡ *ὑβρις* ὡς βιασμός παρθένων καὶ συζύγων, ἰδίως σὲ ἱερὸς χώρους· ἡ *ἄτη* ὡς ἐκδίκηση ἐκ μέρους τῶν θεῶν, τῶν συγγενῶν, τῶν συμπολιτῶν ἢ καὶ τῶν ἰδίων τῶν θυμάτων¹⁸⁵ μὲ πράξεις βιασμοῦ ἢ καὶ φορκιαστικοῦ θανάτου. Τὸ ὑπόδειγμα ποῦ εἰκονογραφεῖ ὁ Κλέαρχος ἀποδίδεται ἤδη στὸν Πυθαγόρα:¹⁸⁶ *Ὁ αὐτὸς εἶπεν, εἰσιέναι εἰς τὰς πόλεις πρῶτον τρυφήν, ἔπειτα κόρον, εἶτα ὑβριν, μετὰ δὲ ταῦτα ὄλεθρον*. Ἐπιπλέον, εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ δεῖ κανεὶς πῶς ὁ Κλέαρχος ἐρμηνεύει, κατὰ τὸ συμφέρον τῶν ἀπόψεών του, θεσμούς ὅπως τῆς *ἱεράς πορνείας*, τόπους ὅπως τοὺς *παραδείσους* τῆς Λυδίας,¹⁸⁷ ἢ πῶς διαλέγεται μὲ προγενεστέρους συγγραφεῖς, ὅπως ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Ξάνθος Λυδός, ὁ Ξενοφῶν.

Τὸ σκοτεινὸ κλίμα τοῦ τετάρτου βιβλίου διαδέχεται (κατὰ τὰ παραγγέλματα τῆς ρητορικῆς ποικιλίας) τὸ ἀνεκδοτολογικὸ καὶ μᾶλλον ἔλαφρὸν ὑλικὸ τοῦ πέμπτου βιβλίου, τῆς *κατ' ἄνδρα τρυφῆς*. Μία πινακοθήκη περιέργων τρυφηλῶν ἐμφανίζεται, ἀπὸ τοὺς ὁποίους δὲν μποροῦσε νὰ λείπει ὁ Σαρδανάπαλλος.¹⁸⁸ Δίδονται ἰδιάξοντα χαρακτηριστικὰ καὶ σύντομες ἱστορίες γιὰ Ἕλληνες καὶ βαρβάρους, γιὰ παρασίτους, αὐλητῆς, φιλοσόφους.

Δὲν ὑπῆρξε, ὁμως, στεῖρα ἡ κριτικὴ τῆς τρυφῆς στὸν Κλέαρχο. Αὐτός, ὁ ὁποῖος κατακρίνει τὸν παρασιτικὸ βίον στὸ πρῶτο βιβλίο,¹⁸⁹ θεωρεῖ ἀπαράδεκτη καὶ *ὑβριν* τὴν αὐτοκτονία στὸ δεύτερο,¹⁹⁰ ἐπιπρο-

184. **F8-38**.

185. Ὅπως στὴν περίπτωση τῆς Ὀμφάλης, **F17a**.

186. Ἀπὸ τὸν Στοβαῖο 3.43.79, τὸν Ἀρσένιο σελ. 420 Walz.

187. Στὸ ἴδιο σημαντικὸ **F17a**.

188. **F29**.

189. **F9**.

190. **F11**.

τεῖ, στο τρίτο *Περὶ βίων*, τὴν τρυφερὴ ἀβρότητα πὺν κοσμεῖται μὲ ἀρετὴ. Παράδειγμά του ἢ Σαπφώ,¹⁹¹ τῆς ὁποίας παραθέτει λαμπροὺς στίχους πὺν ὑμνοῦν τὴ ζωὴ. Ἀκόμη καὶ ὁ ἐπιρμημένος ζωγράφος Παρράσιος συγχωρεῖται καὶ ἐξαιρεῖται ἀπὸ τοὺς γελοίους τρυφηλοὺς ἐπειδὴ ἐπέγραφε στὰ ἔργα του ὅτι σέβεται τὴν ἀρετὴ.¹⁹² Ἔδιδε, λοιπόν, ὁ Κλέαρχος διέξοδο σ' ἐκείνους πὺν ἀρέσκονταν στὴν πολυτέλεια. Ἀλλὰ τρόπος βίου πὺν προτείνει, στο ὄγδοο βιβλίο, ἦταν τῆς ἐγκρατείας καὶ τῆς ἀποχῆς ἀπὸ τὶς ἡδονές· ὁ αἰωνόβιος Γοργίας ὁ Λεοντίνος, ὁ μὴδὲν πώποτε ἡδονῆς ἐνεκεν πράξας,¹⁹³ εἶναι τὸ ὑποδεικνυόμενο πρότυπο – εἴτε συμφωνεῖ κανεῖς εἴτε ὄχι.

Εἶναι ἀτυχία ὅτι, ἀπὸ τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Κλεάρχου (πὺν, ἐὰν δὲν ἦταν τὸ σπουδαιότερό του, θὰ ἦταν ὅπωςδήποτε γιὰ μᾶς σημαντικό, ἐπειδὴ εἶναι ἕνας κρίκος στὴν ἀνασύνθεση τῶν περὶ βίου περιπατητικῶν ἀπόψεων), εἶναι λυπηρὸ ὅτι ὁ Ἀθήναιος, πὺν εἶχε στὰ χέρια του ἔργο πὺν τόσο ἐκτίμησε, ἔκανε μία φαντασιζομένη ἐπιλογή πὺν φαίνεται νὰ ἀδικεῖ πολὺ τὸν φιλόσοφο Κλέαρχο. Κατὰ τὴν τάση τοῦ συμπληρωτοῦ τῶν *Δειπνοσοφιστῶν* καὶ κατὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ ἔργου του, τὸ ἀπάνθισμα ἀνεκδότων καὶ ἱστοριῶν φρίκης προέχει, τὴ στιγμή πὺν παραλείπονται θεωρητικὰ μέρη πὺν ἀσφαλῶς θὰ ἔδιδαν καλύτερη εἰκόνα τοῦ Κλεάρχου καὶ τοῦ στοχασμοῦ του. Πλὴν τῆς κειμενικῆς πλευρᾶς, περισσότερο ἢ ἐπιμελέστερα ἐπιλεγμένα παραθέματα θὰ βοηθοῦσαν στὴν καλύτερη γνώση τῆς διαλεκτικῆς τοῦ Περιπάτου ἐπὶ θέματος, τὸ ὁποῖο αὐτὴ ἡ Σχολὴ ἔφερε στο προσηκνίον τὴν ἐποχὴ τοῦ Κλεάρχου. Γιὰ νὰ παραλείψουμε τὴν παλαιότερη συζήτηση, θυμίζουμε ὅτι ἤδη ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε ἐντοπίσει τὰ τρία κύρια εἶδη βίων, τὸν ἀπολαυστικόν, τὸν πολιτικόν καὶ τὸν θεωρητικόν, τὸν φιλόσοφον βίον δηλαδή.¹⁹⁴ Ἐνα χωρίο τοῦ Κικέρωνος¹⁹⁵ πὺν ἀποτελεῖ καὶ μοναδικὴ μαρτυρία ἐπὶ τοῦ θέματος, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι δύο ἐπιφανῆ μέλη τοῦ Περιπάτου εἶχαν διαφορετικὰς προτιμήσεις ὡς πρὸς τὸ προβάδισμα τοῦ τρόπου ζωῆς. Ὁ Θεόφραστος, ὁ ὁποῖος εἶχε γράψει καὶ ἀπολεσθὲν ἔργο *Περὶ βίων* σὲ δύο βιβλία, ἔδινε προβάδισμα στὸν θεωρητικὸν βίον,¹⁹⁶ ἐνῶ ὁ Δικαίαρχος στὸν πρακτικόν.¹⁹⁷ Ὁ Δικαίαρχος ἐμφανίζεται συνεπῆς στὶς ἀπόψεις του· ὄχι μόνον ὑπεστήριξε ὅτι ὁμοῖον δ' ἐστὶ τῶν φιλοσοφεῖν τὸ πολιτεῦσθαι,¹⁹⁸ ἀλλὰ καὶ δὲν θεωροῦσε θεωροῦσε τοὺς Ἑπτὰ Σοφοὺς σοφοὺς ἢ ἔστω φιλοσόφους, ἀλλὰ

191. F13.

192. F14ab.

193. F37.

194. *Ἠθικὰ Νικομ.* 1.5, 1095b 17, πβ. *Ἠθικὰ Μεγ.* 1.4.2, 1215a 35 κ.έ.

195. *Ad Att.* 2.16.3.

196. Βλ. 436.16 καὶ 481 FHS&G.

197. Ἄπ. 25 Wehrli = 33 Mirhady.

198. Ἄπ. 29 Wehrli = 43 Mirhady.

συνετούς δέ τινας και νομοθετικούς.¹⁹⁹ *Περί βίων*, όμως μαρτυρείται ότι είχαν γράψει και δύο άλλοι Περιπατητικοί: ο Ήρακλείδης Ποντικός σε δύο βιβλία, έργο που ο Διογένης Λαέρτιος αναφέρει, στον κατάλογο που είδαμε,²⁰⁰ μεταξύ των *φυσικών*, μαζί με το *Περί ψυχής* κ.ά. Έάν έρμηνεύουμε όρθά το μοναδικό απόσπασμα²⁰¹ για τον μονήρη βίο που έζησε ο Θαλής, την προτίμησή του είχε ο φιλοσοφικός βίος. Ένα τελευταίο *Περί βίων* γράφτηκε από τον Στράτωνα,²⁰² έργο που ο Διογένης Λαέρτιος καταλέγει μεταξύ άλλων ήθικών συγγραμμάτων του.²⁰³ Δυστυχώς, όλα τα έργα αυτά έχουν άπολεσθεί και συγκρίσεις με τον Κλέαρχο δεν είναι δυνατόν να προωθηθούν.

Επιμένοντας στις έπιπτώσεις της παραδόσεως στη γενική γνώση των έργων του Σολέως, θα σημειώσουμε ότι και στο *Περί φιλίας* έχει άδικοηθεί ο Κλέαρχος από τη μοναδική, και για το έργο αυτό, πηγή του, τον Άθηναιο. Έκει που άνέμενε κανείς ν' άκούσει τις θεωρητικές του άπόψεις, εισπράττει δύο άνέκδοτα, το δεύτερο, μάλιστα, από τα όποια δύσκολα μπορεί να ένταχθεί στο θέμα. Ο Θεμιστοκλής δικαιολογημένα δηλώνει ότι ήθελε να γεμίσει το *τρικλινόν* του με φίλους, έστω και παραβιάζοντας τους προνοητικούς κανόνες περί πολυφιλίας²⁰⁴ αλλά ο καθαριστής Στρατόνικος (άπό τους διασκεδαστικώς άγαπημένους τύπους της πινακοθήκης του Κλεάρχου), αναφέρεται μεμονωμένα ότι ζητούσε πάντοτε από τον ύπρητέη του νερό πριν από την άνάπαυσή του, όχι διότι διψούσε, αλλά για να μη διψάσει.²⁰⁵ Νά υποθέσει κανείς ότι συνιστάται ή προνοητικότης στη φιλία; Είμαι πολύ πιθανόν. Για το μεγάλο και εύγενές συναίσθημα της φιλίας, που τόσο είχε άπασχολήσει τους άρχαίους από όλες του τις πλευρές, είχε γράψει και ο Άριστοτέλης άπολεσθέν έργο.²⁰⁶ Το ίδιο και ο Θεόφραστος, δημοσίευσε το όμοιότιτλο *Περί φιλίας* του σε τρία όμως βιβλία.²⁰⁷ Για τη φιλία έγραψε, ίσως, άργότερα και ο Πραξιφάνης.²⁰⁸

Με το έν γενεί ήθικό σύστημα του Κλεάρχου και της φιλοσοφίας του συνδέονται και τα προβλήματα της παιδείας. Άπό τα έλάχιστα διασωθέντα άποσπάσματα γνωρίζουμε ότι το *Περί παιδείας* είχε δύο τουλάχιστον βιβλία.²⁰⁹ Έάν έρμηνεύουμε όρθά τα περι τον *συρβηνέ-*

199. Άπ. 30 Wehrli = 37 Mirhady.

200. Άνωτ. σελ. xxxii.

201. Άπ. 45 Wehrli.

202. Άπ. 136 Wehrli.

203. Διογ. 5.59 : 18 Wehrli.

204. F57.

205. F58.

206. Στον κατάλογο που παραδίδει ο Διογένης Λαέρτιος, 5.22.

207. Βλ. 436.23ab FHS&G.

208. Άπ. 7 Wehrli.

209. Προκύπτει άπό την παραπομή του Άθηναίου, F54.

ων χορόν,²¹⁰ ὁ Κλέαρχος πρέπει νὰ ὑποστήριξε ὅτι ἡ παιδεία πρέπει νὰ ἔχει ἐνότητα, ὁμοιογένεια καὶ σαφεῖς στόχους. Ἐπίσης ὅτι ἡ παιδεία ἔχει πανάρχαιες ρίζες στὴν Ἀνατολή.²¹¹ Εἶπαμε ὅτι καὶ ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε γράψει *Περὶ παιδείας*.²¹² Μὲ τὸ θέμα ἀσχολήθηκε καὶ ὁ Θεόφραστος· ὁ τίτλος τοῦ ἔργου του δείχνει τὶς κατευθύνσεις του: *Περὶ παιδείας ἢ περὶ ἀρετῶν ἢ περὶ σωφροσύνης*.²¹³ *Περὶ παιδείας βασιλέως* ἦταν ἓνα ἀκόμη ἀπολεσθὲν σύγγραμμά του.²¹⁴

Στὴ σφαῖρα τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας ἀνήκει καὶ τὸ ἔργο Ἐρωτικά, σὲ δύο τουλάχιστον βιβλία. Τὰ ἀποσπάσματα εἶναι σχετικῶς λίγα, ἀρκοῦν, ὅμως, γιὰ τὴν ἰχνογράφηση τῆς βασικῆς κατευθύνσης. Παρότι φαίνεται ὅτι δὲν ἔλειπε καὶ ἐδῶ ὁ ἠθικοδιδασκτικὸς τόνος (μὲ δύο σταθεροὺς δείκτες τὶς ἐπικριτικὲς περιπτώσεις Περικλέους - Ἀσπασίας καὶ Ἐπαμινώνδου-Λάκωνος γυναικός),²¹⁵ ὁ συγγραφικὸς τόνος τῶν Ἐρωτικῶν φαίνεται ὅτι ἦταν ἀνάλαφρος, ἐνίοτε διασκεδαστικὸς ἢ μὲ ἔντονες συναισθηματικὲς ἀποχρώσεις, ὅπως στὶς ἱστορούμενες μελαγχολικὲς ἱστορίες τοῦ Γύγη καὶ τῆς Ἥριφανίδος.²¹⁶ Ἀλλὰ ὁ θάνατος τῆς ἐρωμένης ἢ ἡ ἔλλειψη ἀνταποκρίσεως δὲν εἶναι ὁ κανόνας· εἶναι περιστατικά πού περιλαμβάνονται στὸν κύκλο τοῦ ἔρωτα, ὁ ὁποῖος, στὸ ἔργο τοῦ Κλεάρχου, ὀλοκληρῶνεται, εἴτε μὲ τὴν τελετουργία καὶ τὸν συμβολισμό, εἴτε μὲ τὴν ἐρωτικὴ παραδοξογραφία. Τὴν πρώτη κατεύθυνση ἀντιπροσωπεύουν δύο ἐκτενῆ παραθέματα γιὰ τὸν ἐρωτικὸ συμβολισμό, μὲ τὸν ὁποῖο φορτίζονται τὰ ἄνθη, οἱ ὀπώρες καὶ οἱ λελυμένοι στέφανοι.²¹⁷ Ἡ δευτέρα τάση, τῆς ἐρωτικῆς παραδοξογραφίας πού τέμνεται ἀπὸ τὶς προσφιλεῖς στὸν Κλέαρχο καὶ τοὺς Περιπατητικὸς ἐμπειρικὴ φυσιολογία, ἀφορᾷ ἔρωτες ζῶων πρὸς ἀνθρώπους²¹⁸ καὶ ἀνθρώπων πρὸς ἔργα τέχνης, ὅπως ἡ διαβόητη περίπτωση τοῦ Κλεισόφου Σηλυμβριανοῦ.²¹⁹ Ἐνα τμῆμα τοῦ ἔργου, ἴσως τὸ δεύτερο βιβλίον, ἦταν ἀφιερωμένο στὴν ἐρωτικὴ ποίηση καὶ τὸ ἐρωτικὸ τραγούδι. Ἀναφέρονται ἡ Σαπφῶ, ὁ Ἀνακρέων καὶ τὰ Λοκρικὰ ἄσματα.²²⁰ Γενικῶς, ἡ ἀτμόσφαιρα τοῦ ἔργου δὲν εἶναι βαριά, ὅπως θὰ ἀνέμενε κανεὶς ἀπὸ τὶς ἐντυπώσεις τοῦ *Περὶ βίων*, δεδομένου ὅτι ὁ ἐρωτισμὸς καὶ ἡ ἠδονὴ ἐθεωροῦντο ὡς παρακολουθήματα τῆς *τροφῆς*. Ἀκριβῶς, ὅμως, ἐδῶ εὐρίσκεται τὸ ἀνοικτὸ πνεῦ-

210. *Αὐτόθι*.

211. Βλ. **F55** (Γυμνοσοφιστές, Μάγοι, Ἰουδαῖοι), **56** (Αἰγύπτιοι).

212. Ἄπ. 1-2 Ross, 72 καὶ 735 Gigon.

213. Βλ. 436.9a-c FHS&G.

214. Βλ. 589.13 FHS&G.

215. **F48, 49**.

216. **F47, 50** ἀντιστοιχῶς.

217. **F39** καὶ **40** ἀντιστοιχῶς.

218. **F45-46**.

219. **F44**.

220. **F51**, πβ. **F53**.

μα τοῦ Κλεάρχου. Ὅπως ἀναγνωρίζει ὄρια στήν τρυφή, τήν ἀβρόφρονα δηλαδή καί *ἀνύβριστον*, καί τήν μετὰ λόγου γνώσεως ἀπόλαυση, ἔτσι καί στά ἐρωτικά· ἀναζητεῖ καί ἀναγνωρίζει τή χαρὰ τῆς ζωῆς καί τοῦ ἔρωτα σέ ὅλες του τίς ἐκδηλώσεις. Ἐνδιαφέρεται γιά τήν εὐγένεια τῶν αἰσθημάτων καί τήν αἰσθητική στήν ἔκφρασή της καί τήν ἀποδέχεται,²²¹ ὅπως ἀναγνωρίζει καί τήν παντοδυναμία τῆς φύσεως. Μὲ τήν ἐρωτική συμπεριφορὰ εἶχε ἀσχοληθεῖ ἀρκετὰ ὁ Περίπλος, ὅπως, ἄλλωστε, καί οἱ ἄλλες Σχολές.²²² Ἐρωτικός ἦταν ὁ τίτλος ἀπολοεσθέντος διαλόγου τοῦ Ἀριστοτέλη²²³ καί ὁμοίωτίλα ἦταν ἔργα τοῦ Θεοφράστου (μαρτυρεῖται καί ἄλλο *Περί ἔρωτος*),²²⁴ τοῦ Ἡρακλείδη Ποντικῷ²²⁵ καί τοῦ Δημητρίου Φαληρέως.²²⁶ Ἐρωτικά ὅμοια σέ δύο βιβλία εἶχε γράψει ὁ Ἀρίστων Κεῖος, καί ἀπό αὐτὰ σώζονται τὰ περισσότερα ἀποσπάσματα.²²⁷

Στὸν ἀντίποδα τῆς ἀρετῆς βρίσκονται τὰ μεγάλα ἐλαττώματα καί οἱ κακίες πού ἐπιμόνως καυτηριάζει ὁ Κλεάρχος. Ἦδη στὸ πρῶτο βιβλίον τῶν Ἐρωτικῶν ἀνέφερε: *κόλαξ μὲν οὐδεὶς διαρκεῖ πρὸς φιλίαν· καταναλίσκει γὰρ ὁ χρόνος τὸ τοῦ προσποιήματος αὐτῶν ψεῦδος. ὁ δ' ἐραστής, κόλαξ ἐστὶ φιλίας δι' ὄραν ἢ κάλλος*,²²⁸ συνδέοντας ἔτσι μία δέσμη ἠθικῶν ζητημάτων. Συνεπῆς πρὸς τὸ πρόγραμμά του νὰ ἐξετάσει μὲ πληρότητα ἀλλὰ καί μὲ ἐλκυστικὸ τρόπο κάθε πλευρὰ τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς, ὁλόκληρο ἐπικριτικὸ σύγγραμμα ἀφιέρωσε στήν κολακεία, ἐπιγραφόμενο *Γεργίθιος* ἀπὸ ἓναν κόλακα τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅπως λέει.²²⁹ Ἴσως τὰ ἀποσπάσματα πού ἔχουν σωθεῖ στὸν Ἀθήναιο νὰ εἶναι ἀπάνθισμα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικότερα σημεῖα τοῦ ἔργου, δεδομένου, μάλιστα, ὅτι ἡ ἔκτενής συμπίληση εἶναι σαφῶς ἀρθρωμένη ἀπὸ παραθέματα περισσότερα τῶν δύο ἀποσπασμάτων πού ἀριθμοῦν οἱ προηγούμενοι ἐκδότες.²³⁰ Ἀξίζει νὰ διαβάσει κανεὶς τίς γενεαλογικὲς πληροφορίες τῶν *ἐλλογίμων κολάκων*, τίς παρασιτικὲς κατηγορίες καί διαφοροποιήσεις τῶν ἐν Κύπρῳ εὐγενῶν κολάκων, ἀλλὰ καί τίς εἰκαστικὲς σχεδὸν λεπτομέρειες στὶς περιγραφὰς τῶν σκηρικῶν, ἰδιαιτέρως τῆς τρυφῆς τοῦ Παφίου μειρακίου, πού ἐγγίζουσι τὰ ὄρια τῆς *ἐκφράσεως*. Παρότι φαίνεται ὅτι ὁ βασικὸς

221. Πβ. **F39-40**.

222. Βλ. *κατωτ.* σελ. 419-420 μὲ ἀφορμὴ τὸ <Περί ἐρώτων?> ἔργο τοῦ Περσοῖου.

223. Ἄπ. 1-4 Ross, 41-46 Gigon.

224. Βλ. 436.29 καί 436.30ab FHS&G.

225. Ἄπ. 64-66 Wehrli.

226. Ἄπ. 85 Wehrli = 1 SOD.

227. Ἄπ. 17-24 Wehrli. Βλ. καί τὰ εἰσαγωγικά στὸ <Περί ἐρώτων?> τοῦ Περσοῖου, σελ. 419-420.

228. **F41**.

229. **F59-65**.

230. Ἄπ. 25-26 Müller καί 19-20 Wehrli – καί οἱ δύο παραλείπουν τὴν ῥήσιν τοῦ ἱατροῦ Ἀνδροκίδη, **F63**.

καμβάς και αὐτοῦ τοῦ ἔργου εἶναι ἡ ἠθικὴ φιλοσοφία (πὺ τὰ σήματα τῆς ἐκπέμπονται ζωνρὰ ἐδῶ κι ἐκεῖ), τὰ διασωθέντα ἀποσπάσματα δείχνουν κείμενο μὲ ἀρχαιογνωστικὲς τάσεις και ὑφολογικὲς ἀξιῶσεις. Κεντρικὸς στόχος, βεβαίως, εἶναι ἡ ἐπικαιρικὴ κατάκριση τῆς κολακειάς, ἡ ὁποία στὴν πρωτεῖκὴ μορφή τῆς καθίσταται ἐπικίνδυνη κοινωνικῶς και πολιτικῶς. Ἐπιπλέον, εἶναι τὸ ἔργο πὺ ἀποκαλύπτει τὴν κυπριακὴ ταυτότητα τοῦ Κλέαρχου.²³¹

Μιλώντας για τὸ σύστημα τῆς ἀρετῆς και τῆς κατ' αὐτὴν παιδείας στὸν Κλέαρχο, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ παραλείψουμε και τὴν παιδαγωγικὴ ἀξία, τὴν ὁποία ἀπέδιδε στὶς παροιμίες και τὶς ρήσεις σοφῶν ἀνδρῶν, και μάλιστα τῶν περιφῆμων στὸ εἶδος τοὺς Ἑπτὰ Σοφῶν, οἱ ὁποῖοι και για τὸν Σολέα θεωρεῖται ὅτι ἀποτύπωσαν στὰ βραχέα ἀποφθέγματα τὸ ἀπόσταγμα τοῦ ἀρίστον βίον. Κατὰ τὸ πρότυπο τοῦ Ἄριστοτέλη, ἔδωσε σημασία στὶς παροιμώδεις ρήσεις και ἐκφράσεις και συμπίλησε ἐριμνευτικὴ συλλογή, σὲ δύο τουλάχιστον βιβλία, στὸ *Περὶ παροιμιῶν*, πὺ ἀριθμεῖ σήμερα ἀρχετὰ ἀποσπάσματα.²³² Ὁ Ἄριστοτέλης εἶχε σαφὴ θέση για τὴ λαϊκὴ σοφία τῶν παροιμιῶν παραδίδει ὁ Συνέσιος Κυρηναῖος ἐπ' αὐτοῦ:²³³ *εἰ δὲ και ἡ παροιμία σοφόν πῶς δ' οὐκὶ σοφόν, περὶ ὧν Ἀριστοτέλης φησὶν, ὅτι ἀνθρώπων φθοραῖς ἀπολομένης ἐγκαταλείμματα, περισωθέντα διὰ συντομίαν και δεξιότητα: παροιμία δὴπον και τοῦτο, και λόγος ἔχων ἀξίωμα τῆς ὅθεν κατηνέχθη φιλοσοφίας τὴν ἀρχαιότητα, ὥστε «βόειον ἐπιβλέπει» αὐτῆ. πᾶμπολυ γὰρ οἱ πάλαι τῶν νῦν εἰς ἀλήθειαν εὐστοχώτεροι. Καὶ στὴ Ῥητορικῆ, ὁμοως, ὁ Ἄριστοτέλης τονίζει τὴν ποικίλη και δόκιμη χρῆση τῶν παροιμιῶν.²³⁴ Τὸ ἔργο *Παροιμίας* (μονόβιβλος) ἀναγράφεται στὸν κατάλογο τοῦ Λαερτίου, και ἀπὸ τὰ εἰσαγωγικά του φαίνεται νὰ προέρχεται ἡ σύμπτυξη τοῦ χωρίου τοῦ Συνεσίου.²³⁵ Τὸ ἔργο ἦταν συλλογὴ παροιμιῶν. Ὅσο και ἐὰν φαίνεται περίεργο σήμερα, ὁ Ἄριστοτέλης κατακρίθηκε γι' αὐτό. Μαρτυρεῖ ἡ Ἐπιτομὴ τοῦ Ἀθηναίου: *Κηφισόδωρος, ὁ Ἰσοκράτους μαθητῆς, ἐν τοῖς Κατὰ Ἀριστοτέλους (τέσσερα δ' ἐστὶ ταῦτα βιβλία) ἐπιτιμᾷ τῷ φιλοσόφῳ ὡς οὐ ποιήσαντι λόγου ἄξιον τὸ παροιμίας ἀθροῖσαι.*²³⁶ Ἡ τέτοιου εἶδους ἐπίκριση δὲν φαίνεται νὰ εἶχε ἀποτελέσματα στὸν Ἄριστοτέλη και τοὺς μαθητῆς του, ἐφόσον ὁ ἴδιος συνέχισε, ὅπως εἶδαμε, στὴ *Ῥητορικῆ* νὰ θεωρεῖ ἀξίες λόγου τὶς παροιμίες, οἱ δὲ μαθητῆς του νὰ συγγράφουν γι' αὐτῆς. Ὁ Θεόφραστος ἔγραψε *Περὶ παροιμιῶν*,²³⁷ ὅπως ἴσως*

231. Βλ. ἀνωτ. σελ. xxvii-xxviii.

232. F77-100.

233. Φαλάκρας ἐγκώμιον 22.

234. Ῥητ. 1.15, 1376a 3 (οἱ παροιμίες ὡς μαρτύρια), 2.21, 1395a 17 (ὡς γνώμαι), 3.11, 1413a 14 (ὡς μεταφοραί).

235. Διογ. 5.26, ἀπ. 13 Rose³ = 463 Gigon.

236. Ἀθην. 2.56, 60de : Ἄριστοτ. ἀπ. 464 Gigon.

237. Βλ. 727.14 FHS&G.

καὶ ὁ Δικαίαρχος,²³⁸ ὁ ὁποῖος εἶχε γενικότερα ἀσχοληθεῖ μὲ τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ στὸν *Βίον Ἑλλάδος* καὶ μᾶλλον τὶς θεωροῦσε χαρᾶκτηριστικὸ στοιχεῖο του. Τὴν ἴδια ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς τοῦ Περιπάτου (γύρω στὸ 300 π.Χ.), ὁ ἀπθιδογράφος Δῆμων ἐξέδωσε ἐρμηνευτικὸ ἔργο *Περὶ παροιμιῶν*,²³⁹ ἐνῶ, ἕναν περίπου αἰῶνα ἀργότερα, ὁ Ἀριστοφάνης Βυζάντιος συνέλεξε, ταξινόμησε καὶ ἐρμήνευσε παροιμίες σὲ δύο ἔργα μὲ τίτλους *Παροιμίαι ἄμετροι* καὶ *Ἐμμετροὶ παροιμίαι*.²⁴⁰

Τὸ ἔργο τοῦ Κλεάρχου φαίνεται ὅτι εἶχε ἐπιτυχία, ὡς ἐκ τῆς φύσεως του, ἢ τουλάχιστον χρησιμοποιήθηκε εὐρέως, ἀφοῦ τὰ ἀποσπάσματα του ἐμφανίζουν τὴ μεγαλύτερη ποικιλία πηγῶν ἀπὸ ὅλα του τὰ ἔργα. Πλὴν τοῦ Ἀθηναίου, παροιμογράφου ὅπως ὁ Ζηρόβιος, ὁ Ἀποστόλιος καὶ ὁ λεγόμενος Διογενιανὸς τὸ γνωρίζουν καὶ τὸ ἀποδελτίωσαν. Ἐπίσης, λεξικογράφοι, ὅπως ἡ *Σοῦδα* καὶ ὁ Ἡσύχιος ἢ ὁ Πανσανίας Ἀττικιστῆς, ἀκόμη καὶ Σχολιαστῆς. Ἀκόμη, ὁ Διογένης Λαέρτιος καὶ ὁ Ἰωάννης Στοβαῖος.²⁴¹ Δικαιούμεθα νὰ πιστεύουμε ὅτι τὸ ἔργο εἶχε ὑποστῆ μία Ἀλεξανδρινὴ ἴσως, ἀποδελτίωση, μᾶλλον ἀπὸ τὸν Δίδυμο (σὲ μεταγενέστερη ἐπεξεργασία τοῦ Λουκιλλίου Ταρραίου), ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ ὁμάδες λημμάτων πού ἀπαντοῦν στὶς συλλογές τοῦ Ζηροβίου καὶ τοῦ Ψευδο-Πλουτάρχου, μαζὶ μὲ ὑλικὸ ἀπὸ τὸ *Περὶ βίων* καὶ ἄλλα ἔργα.²⁴²

Εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ κατάταξη τῶν παροιμιῶν δὲν ἦταν ἀλφαβητική, ὅπως σὲ μερικοὺς μεταγενεστέρους παροιμογράφους. Τὸ ὑλικὸ προσφερόταν καὶ ἐρμηνευόταν ὑπὸ τύπον *αἰτίου* κατὰ ἐνότητες, ἀρκετὰ δυσδιάκριτες σήμερα, πού, παραταῦτα, μοροῦν ν' ἀποτελέσουν ἐκδοτικὸ κριτήριο μὲ ἐπιφυλάξεις. Ἔτσι, ἐμφανίζεται ἕνας κύκλος πού ἀφορᾷ τὸν Ἡρακλέα²⁴³ καὶ ἕνας ἄλλος πού ἀφορᾷ τοὺς Δελφούς.²⁴⁴ Ἐνας τρίτος, τοῦ δευτέρου βιβλίου, εἶναι φανερὸ ὅτι εἶχε σχέση μὲ τὰ ἐδέσματα παντὸς τύπου.²⁴⁵ Εἶναι φυσικὸ γιὰ ἕνα συγγραφέα τοῦ τύπου τοῦ Κλεάρχου, ὅπως φυσικὸν εἶναι ὅτι τὸ τμήμα αὐτὸ τοῦ ἔργου ἐκμεταλλεύθηκε κυρίως ὁ Ἀθηναῖος, μὲ ἀσαφεῖς ὁμως βιβλιογραφικὲς ἐνδείξεις, πού μᾶλλον ὑποδεικνύουν ἕμμεση χρήση.

Τὸ ἔργο αὐτὸ, ἀρχαιογνωστικὸ στὴ μορφή καὶ τὸν τρόπο συγγραφῆς του, εἶχε, ὁπωσδήποτε, γιὰ τὸν Κλεάρχο βαθύτερη παιδευτικὴ

238. Κατὰ τὸν Wehrli, ἀπ. 100-103. Ὁ Mirhady, τελευταίως, κατανέμει τὰ ἀποσπάσματα στὰ μέρη, *Vita philosophica* (44), *De humana vita* - πολιτισμὸς (68, 75), *Certamina, Ars critica* (97, 98).

239. *FGrHist* 327 F 7.

240. Ἀπ. 354-357 καὶ 358-362 Slater ἀντιστοίχως.

241. Βλ. τὸν χρονολογικὸ πίνακα πηγῶν, *ἀνωτ.*, σελ. xxi-xxii.

242. Βλ. στὸ ἐρμηνευτὸ ὑπόμνημα, σελ. 279, 346-348.

243. **F79a-c** (δεύτερο βιβλίον), **F92ab, 93** (χωρὶς ἐνδείξη βιβλίου).

244. **F78** (πρῶτο βιβλίον), **F87-91** (μαζὶ καὶ Ἑπτὰ Σοφοί, χωρὶς ἐνδείξη βιβλίου).

245. **F80** (δεύτερο βιβλίον ῥητῶν), **F81-86** (συνήθως ἐν τῶν *Περὶ παροιμιῶν*).

σημασία και αξία, όπως αποδεικνύουν οι επιγραφές του Αἰ Khanoum. Οἱ ἀναφορές στους Δελφούς και τὰ ἀποφθέγματα τῶν Ἑπτὰ Σοφῶν δείχνουν τὴν ἔρευνα πού εἶχε πραγματοποιήσει φθάνοντας στὶς συλλογές τῶν ρήσεων. Εἶναι τὸ ὑλικὸ πὺν ἐπέλεξε νὰ μεταλαμπαδεύσει σὸ μακρυνὸ ταξίδι του.

Μοναδικὸ στὴν ἀρχαία γραμματεία ὑπῆρξε τὸ ἔργο τοῦ Κλέαρχου *Περὶ γρίφων*. Κατὰ τὴν ἀποψη του, παροιμίες και γρίφοι συνδέονταν μὲ κοινὸ παρονομαστὴ τὴν *παιδεία*. Τὸ ἀποδεικνύει ἡ ἐκτενὴς συζήτηση περὶ γρίφων πὺν ἔθεσε εἰσαγωγικῶς σὸ *Περὶ παροιμιῶν*. Πρόκειται γιὰ ἓνα κείμενο προγραμματικὸ, ἀποκαλυπτικότερο ἀπὸ τὰ «τεχνικὰ» θέματα πὺν τίθενται στὰ διασωθέντα ἀποσπάσματα τοῦ *Περὶ γρίφων*. Στὸ πρῶτο βιβλίο τοῦ *Περὶ παροιμιῶν* διακηρύσσει: *Τῶν γρίφων ἡ ζήτησις οὐκ ἄλλοτρία φιλοσοφίας ἐστὶ, και οἱ παλαιοὶ τὴν τῆς παιδείας ἀπόδειξιν ἐν τούτοις ἐποιοῦντο.*²⁴⁶ Στὸ *Περὶ γρίφων*, πάλι, ἀρχίζει μὲ τὸν ὀρισμὸ: *Γρίφος πρόβλημά ἐστὶ παισικόν, προστακτικόν τοῦ διὰ ζήτησεως εὑρεῖν τὴ διανοία τὸ πρόβληθέν, τιμῆς ἢ ἐπιζημιῶν χάριν εἰρημένον.* Συνέχιζε δὲ ὁ Κλέαρχος μὲ τὴ διάκριση ἑπτὰ εἰδῶν γρίφων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔχει διασωθεῖ ἡ περιγραφή τῶν τριῶν.²⁴⁷ Μεγάλο μέρος τοῦ βιβλίου ἦταν ἀφιερωμένο στὴ συλλογή και τὴν ἐρμηνεία γρίφων.²⁴⁸ Μεταξὺ τῶν παραδειγμάτων γνωστῶν γρίφων δίδεται και ὁ γρίφος τοῦ Πανάρχου μὲ τὴ λύση του.²⁴⁹ Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ Ἀθηναῖος ἔχει παραλάβει, ἀνωνύμως, και ἄλλο ὑλικὸ ἀπὸ τὸν Κλέαρχο στὰ κεφάλαια τοῦ δεκάτου βιβλίου του τὰ ἀφιερωμένα σὸ εἶδος.²⁵⁰

Ἦδη ἀπὸ τὸν ὀρισμὸ μᾶς εἰσάγει ὁ Κλέαρχος σὸ φυσικὸ σκηρικὸ τῶν λεκτικῶν και ἔξυπνων παιχνιδιῶν: τὸ συμπόσιο κυρίως και τὴ συναναστροφή.²⁵¹ Χαριτωμένοι Κατωιταλιῶτες *bon viveurs*, ὅπως ὁ Ταραντίνος Κλεάνθης, ὁ Σικελὸς Πάμφιλος, ὁ Χάρμος Συρακόσιος ἐμφανίζονται ν' ἀπαγγέλλουν ποιήματα και νὰ θέτουν γρίφους ἢ νὰ παρῶδου ἄγνωστους στίχους μὲ τὴν ἐμφάνιση τῶν προσφερομένων ἐδεσμάτων, ὅπως ἔπραττε ὁ Χάρμος ὑποδεχόμενος πομπωδῶς τὶς λιχουδιές.²⁵² Ἔτσι, ὀλόκληρο τὸ ἔργο φαίνεται ὅτι κυλοῦσε σὲ μία

246. F77.

247. F101a-d, 102ab. Βλ. και τὴ συζήτηση, σελ. 356-358.

248. F109.

249. F111ab.

250. Λ.χ. F*110. Τὰ ἀναφερόμενα στὴ *γραμματικὴ τραγωδία* τοῦ Καλλίου (ἸΑθην. 10.76-80, 453c-454f) σχετίζονται ὀπωσδήποτε μὲ τὸ F112, ἐνῶ ἡ σειρά τῶν ὀμηρικῶν και κομικῶν στίχων πὺν παρατίθεται σὸ 10.87, 458a-f μπορεῖ νὰ σχετίζεται μὲ τὸ ἀμέσως προηγούμενο προγραμματικὸ χωρίο τοῦ Κλέαρχου (10.86, 457c-f) ἀπὸ τὸ *Περὶ παροιμιῶν* (F77).

251. Μήπως ἓνα συμπόσιο δὲν ἀποτυπώνει και τὸ κείμενο τῶν *Δειπνοσοφιστῶν*;

252. F106-108.

εὐχάριστη καὶ ὠφέλιμη ἀναγνωστικὴ ἀτμόσφαιρα, ὥστε νὰ δικαιολογῶνται οἱ ἔπαινοι τοῦ Ἀθηναίου.²⁵³

Οἱ ἐπιστημονικὲς ἀναζητήσεις τοῦ Κλεάρχου στὸν φυσικὸ κόσμον μαρτυροῦνται ἐπίσης ἀπὸ τῆς πηγῆς τῆς παραδόσεως. Εἶναι, ὅμως, ἐλάχιστα τὰ ἀποσπάσματα ποὺ ἔχουν διασωθεῖ ἀπὸ τὰ φυσικὰ του συγγράμματα *Περὶ θινῶν*, *Περὶ τῶν ἐνύδρων*, *Περὶ τῶν ἐν τῷ ὑγρῷ*, *Περὶ νάρκης* καὶ *Περὶ σκελετῶν*.²⁵⁴ Ἐν σχέσει πρὸς τὶς προηγούμενες ἐκδόσεις, τὸ παραπεμπόμενον ἔργο *Περὶ τῶν ἐν τῷ ὑγρῷ* διαχωρίζεται στὴν παρούσα ἐκδοση ἀπὸ τὸ *Περὶ τῶν ἐνύδρων* ἀπὸ τὰ ἀποσπάσματα φαίνεται ὅτι ὁ Κλεάρχος πραγματευόταν διαφοροτικὰ εἰδη ὑδροβίων σὲ κάθε ἔργο.²⁵⁵ Ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Κλεάρχου στὴν ἐμπειρικὴ παρατήρηση τῶν ζωικῶν περιγραφῶν τεκμηριώνεται καὶ ἀπὸ τὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα τοῦ ἔργου *Περὶ τῶν ἐν τῇ Πλάτωνος πολιτεία μαθηματικῶς εἰρημένων*, ὅπου διηγεῖται ὅτι ἡ φυσικὴ φιλοστοργία ὀρνύγων καὶ κολοιῶν εἶναι τὸ ἀδύναμο σημεῖο τους, αὐτὸ ποὺ ἐκμεταλλεύονται οἱ κυνηγοί. Ἐνα κάτοπτρο μὲ βρόγχο ἢ ἓνα δοχεῖο ἐλαίου εἶναι τὰ σύνεργα τῆς θήρας τῶν πτηνῶν αὐτῶν τὸ ἀπατηλὸ εἶδωλο τὰ ὀδηγεῖ στὴν σύλληψη.²⁵⁶ Πάντως, μὲ τὸ ἔργο αὐτὸ συνδέει ὁ προηγούμενος ἐκδότης τὴ μνεία τοῦ Κλεάρχου στὸ *Περὶ τῆς ἐν Τιμαίῳ ψυχογονίας* τοῦ Πλουτάρχου, ὅπου, ὅμως, ἡ συμβολὴ τοῦ Σολέως δὲν προσφέρεται.²⁵⁷ Ἀπὸ τὰ ἀδῆλων ἔργων ἀποσπάσματα, ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ σχετικὸ μὲ τὶς σκιῆς τῆς σελήνης.²⁵⁸

Ἀπὸ τὰ ἄλλα, διάφορα ἔργα τοῦ Κλεάρχου μνημονεύονται *Γλῶσσαι*, *Τακτικά* καὶ *Ἀρκεσίλας*.²⁵⁹ Ἡ συλλογὴ *γλωσσῶν* (παρόλα τὰ παλαιογραφικὰ προβλήματα ποὺ παρουσιάζει ἡ παράδοση τῶν διασωθέντων ἀποσπασμάτων) εἶναι μία ἀσχολία ποὺ θὰ ἀνέμενε κανεὶς ἀπὸ τὸν λόγιον φιλόσοφο ὁ ὅποιος στὸ *Περὶ βίων* ἐμφανίζει τόσο καλὴ γνῶση τοῦ Ἑλληνισμοῦ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Τὰ *Τακτικά* μποροῦν νὰ δικαιολογηθοῦν ὡς τὸ ἀποτέλεσμα τῶν πολεμικῶν ἐμπειριῶν τῆς ἐποχῆς του ποὺ ἀσφαλῶς θὰ εἶχε καὶ ὁ ἴδιος ζώντας στὸν μικρασιατικὸ καὶ τὸν ἀσιατικὸ χῶρον τὴν ἐποχὴ τῶν μακεδονικῶν ἀγῶνων, ὅπως εἶδαμε. *Στρατηγικῶν* δύο βιβλία εἶχε γράψει καὶ ὁ Δημήτριος

253. **F103, 112.**

254. **F67-76** καὶ τὰ ἀδῆλων ἔργων, **F124-126.**

255. **F72ab, 73** (ἰχθύες), **F74ab, 75** (πολύπους).

256. **F2-3.**

257. Ἄπ. 4 Wehrli. Στὴν παρούσα ἐκδοση προτιμήθηκε ἡ τοποθέτησή του στὰ ἀδῆλων ἔργων καὶ διὴ στὴν κατηγορίαν «Πλατωνικά» (**F123**).

258. **F124** (στὰ «φυσικά»). Στὴν ἴδια κατηγορίαν τοποθετοῦνται καὶ τὰ **F125** (περὶ χρωμάτων) καὶ **F126** (*χραντῆρες*, μίπως ἀπὸ τὸ *Περὶ σκελετῶν*);.

259. **F117-122b.**

Φαληρεύς.²⁶⁰ Ἀλλὰ τὸ θέμα τοῦ Ἀρχεσίλα (ἔργου πού ἐνεπλάκη και στίς συζητήσεις χρονολογήσεώς του) παραμένει ἀκόμη ἀνοικτό.²⁶¹

Ἐνα ἀκόμη ἀνοικτὸ ζήτημα ἔχει δημιουργήσει ἡ παραπομπή τοῦ Πανσανία Ἀττικιστῆ σὲ σύγγραμμα *Περὶ οἴνων*.²⁶² Τὸ παράθεμα, ὁμως, ἀποδεικνύει μᾶλλον ἐσφαλμένο τὸν παραδιδόμενο τίτλο, γεγονός πού δημιούργησε σειρά εἰκασιῶν. Προτίμησα νὰ τὸ ἐντάξω στὰ ποικίλα ἀδήλων ἔργων παρὰ νὰ δεχθῶ μία ἀπὸ τίς προταθεῖσες λύσεις – περισσότερον ἀβέβαιες, εἶναι ἀλήθεια, ἀπὸ ὅτι προσφέρει ἡ χειρόγραφη παράδοση.²⁶³ Τέλος, τὸ ἀπόσπασμα περὶ τῆς Κλάρου,²⁶⁴ εἶναι ἀδύνατον νὰ σχετισθεῖ μὲ κάποιο ἀπὸ τὰ γνωστὰ ἔργα,²⁶⁵ ὅπως και τὸ σχετικὸ μὲ μία θρησκευτικὴ πρόληψη τῶν Ἀργείων.²⁶⁶ Αὐτὰ γὰρ τὰ μαρτυρούμενα ἔργα και τὰ ἀδέσποτα ἀποσπάσματα τοῦ Κλεάρχου.

Συμπερασματικῶς: Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ σκέψη τοῦ Κλεάρχου εἶναι φιλοσοφικὴ στὴν ἐκκίνησή της και ὅτι τὸ πνεῦμα του, ἀριστοτελικὸ και περιπατητικὸ στὴ διαμόρφωσή του, διαπερνᾷ τὸ συγγραφικὸ του ἔργο και τίς προσφερόμενες ἐρμηνεῖες τοῦ ἠθικοῦ και φυσικοῦ κόσμου. Πρέπει, παραταῦτα, νὰ ληφθεῖ ὑπόψιν ὡς ἀναπόδοραστη ἀναγκαιότητα τῆς ἐρμηνευτικῆς στάσεως ἔναντι τοῦ ἔργου του τόσο ἡ ἰδιοσυγκρασία ὅσο και οἱ συνθετικὲς και ἰδεολογικὲς του προτιμήσεις χωρὶς νὰ ἀγνοεῖται και ἡ ἐποχὴ του. Πῶς θὰ ἐρμηνευθοῦν οἱ ὁμοιοτητές του μὲ τὴν ἰδεολογία τοῦ Δουριδος λ.χ. ἢ οἱ ὁμοιοτητες και οἱ διαφορὲς μὲ τοὺς συγχρόνους του Ἡρακλείδη Ποντικῶ, Δικαίαρχο και ἄλλους; Πρέπει ὅπωςδῆποτε νὰ σκεφθοῦμε ὅτι ὁ Κλεάρχος βρίσκειται στὸ μεταίχμιο δύο ἐποχῶν και δύο ἡπείρων, ἐνώπιον ἑνὸς κόσμου ὑπὸ διαμόρφωσιν, τοῦ ὁποίου οἱ συντακτικὲς σταθερὲς φαίνεται νὰ τοῦ ἐπέβαλλαν ἀποκλίσεις ἀπὸ τὴ Σχολὴ πού μαθήτευσε ἀλλὰ και τὴν ἐπινόηση λύσεων γὰρ τὰ προβλήματα πού προέβαλλε ἡ τρέχουσα πραγματικότητα. Ὁ *Γεργίθιος* λ.χ. εἶναι ἓνα καλὸ παράδειγμα διδαχῆς γὰρ τὰ ὅσα συνέβαιναν στὰ μικρὰ βασίλεια και τίς

260. Ἄπ. 123-124 Wehrli = 90-91 SOD.

261. Ἀνοικτό, διότι, ἐὰν πρόκειται γὰρ τὸν Ἀρχεσίλαο Πιταναιο (π. 316-241/240 π. Χ.) πού ἀπὸ μαθητῆς τοῦ Θεοφράστου βρέθηκε μαθητῆς και διάδοχος τοῦ Κράντορος στὴν Ἀκαδημία (ἀπὸ τὸ 265 περίπου), ἡ χρονολόγησι τοῦ Κλεάρχου δὲν συμβιβάζεται.

262. **F131.**

263. Ὁ Wehrli τὸ ἀποδίδει στὸ *Περὶ παροιμιῶν* (76b), ἐνῶ ὁ Müller, μὲ πολλὰς ἐπιφυλάξεις, στὸ σύγγραμμα *Περὶ φῶν* (74a) ἀποκλίνοντας πρὸς τὴ διόρθωσι τοῦ Tour. Βλ. τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα, *κατωτ.*, σελ. 110.

264. **F132.**

265. Σ' αὐτὸ συμφωνοῦν και ὁ Müller (ἀπ. 80) και ὁ Wehrli (ἀπ. 114).

266. Ὁρθῶς και ὁ Müller (ἀπ. 79). Ὁμως, ὁ Wehrli τὸ ἀποδίδει στὸ *Περὶ τῶν ἐνύδρων* (ἀπ. 103), συνδέοντάς το μὲ τὸν ἱερὸν πολυπόδα τῆς Τροϊζήνος (**F75** : 102 Wehrli).

Αὐλὲς τῶν διαδόχων – γιὰ νὰ μὴν ἀναφέρω τὸ ἐκτενὲς καὶ πλούσια εἰκονογραφημένο κήρυγμα τοῦ *Περὶ βίων*.

Ὁ Κλέαρχος δὲν φαίνεται καθόλου ἀπελευθερωμένος ἀπὸ τὴ βαρεια σκιά μιᾶς σκέψεως ἀρχαϊκῆς στὴν οὐσία καὶ τὸ περιεχόμενό της, ὅπως τὴν γνωρίζουμε ἀπὸ τὶς καλύτερες σελίδες τοῦ Αἰσχύλου, παρότι δὲν ἔχει διασωθεῖ καμία ἀναφορά τοῦ φιλοσόφου στὸν τραγικό. Βρίσκεται, ὅπωςδήποτε, στὴν τροχιά τοῦ παραδοσιακοῦ στοχασμοῦ. Ἡ ὕβρις, καὶ ἡ ἄτη πού τὴν ἀκολουθεῖ ὡς ἄγρυπνη τιμωρός, συνθέτουν τὸ βασικὸ ἐρημνευτικὸ σχῆμα τοῦ *Περὶ βίων* πού λαμβάνει τὴν διαδικαστικὴ μορφή *τρυφή-ὕβρις-ἄτη*. Εἰκονογραφούμενο τὸ τριμερὲς σχῆμα ἀνεδεικνυε τὶς φρικιαστικότερες σελίδες τοῦ ἔργου, τὶς ὁποῖες καὶ διέσωσε ὁ Ἀθηναῖος θέτοντας ἀνατριχιαστικὲς περιγραφὲς στὸ στόμα τῶν δειπνούντων σοφιστῶν του. Σημαντικὸ παράδειγμα ἡ ἐκδίκηση τῶν Λοκρῶν εἰς βάρος τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας τοῦ νεωτέρου Διονυσίου, γνωστὴ καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀποτρεπτικὰ παραδείγματα μοναρχῶν καὶ τυράνων πού ἐξετέθησαν στὸ *Περὶ βίων* μὲ στόχο νὰ δεიχθεῖ ὅτι ἡ ἀπόλυτος ἐξουσία ὀδηγεῖ στὴν παραλυσία τῆς *τρυφῆς*, πολιτικὸ στὴν οὐσία του εἶναι καὶ τὸ δίδαγμα τοῦ *Γεργιθίου*. Τὰ βασικὰ σημεῖα τοῦ ἔργου ἐξετάσαμε στὰ περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ Κλέαρχου· ἐπαναλαμβάνουμε ἐδῶ μόνον ὅτι τὸ *περὶ κολακείας* αὐτὸ σύγγραμμα, παρόλη τὴν *πατίνα* τῆς Ἀνατολῆς πού τὸ χρωματίζει, εἶναι, στὴν οὐσία του, ἓνα κήρυγμα πολιτικοῦ προβληματισμοῦ. Ἡ τρυφή, ὁ παρασιτισμὸς καὶ ἡ κολακεία εἶναι πλῆγες τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου καὶ ὁ Κλέαρχος τὶς στιγματίζει μὲ ὅλα τὰ διαθέσιμα ὑφολογικὰ καὶ συγγραφικὰ του μέσα.

Καὶ ἀπὸ τὸ ὕφος τοῦ λόγου του ἀκόμη, πού ἐντοπίζεται χαρακτηριστικῶς σὲ πολλὰ ἀποσπάσματα τοῦ Ἀθηναίου, διαπιστώνεται ἀπόκλιση ἀπὸ τὴ γνωστὴ γραφίδα τοῦ *φιλοσόφου*. Εἶναι φανερὸ ὅτι ἀναζητᾷ ἓνα νέο *στυλ* στὸ γράψιμο, πού οἱ φιλόλογοι ἐπιμένουν ν' ἀναγνωρίζουν ὡς σκοτεινὸ. Χρησιμοποιώντας μιὰ ἔκφραση μὲ τὴ σημασία τοῦ συρμοῦ, θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι «ποζάρει ὡς διανοούμενος». Ὁ λόγος του δὲν εἶναι λόγος ἐξελληνισμένου· εἶναι λόγος ἐπιτηδευμένος, λόγος στοχαστῆ, ἀλλὰ κυρίως Ἑλληνα συγγραφέα, πού διαδηγῶναι, μέσω τοῦ ὕφους του, ὅτι καινοτομεῖ.

Στὴ μέθοδό του, ἐπίσης, παρατηροῦμε ὅτι προσπαθεῖ νὰ παραγάγει κάτι νέο. Δὲν εἶναι βιογράφος, δὲν τὸν ἀπασχολοῦν μόνον ὀρισμένες κατηγορίες προσώπων, βασιλεῖς, τύραννοι, φιλόσοφοι, ὅπως ἀπασχολοῦν τοὺς συγχρόνους του Περιπατητικούς, τὸν Δικαίαρχο λ.χ. ἢ τὸν Ἀριστοξένο. Τοὺς θέλει ὅλους στὴν πινακοθήκη του: αὐλητὲς, μίμους, ἐταῖρες, βασιλεῖς, σοφοὺς καὶ ἄσοφους ἡδονιστὲς, ἁμαρτωλοὺς καὶ ἐγκρατεῖς· δὲν ἀποκρύπτει τὴν ἀλήθεια, δὲν ἐξωραΐζει, καταγράφει τὴ φρικιαστικὴ, ὠμὴ πραγματικότητα στὶς περιγραφές του· δὲν δέχεται νὰ κάνει ποίηση, δὲν σκεπάζεται. Μοιάζει νὰ κρατιέται

μακριά από την παραβολή και την αλληγορία και απευθύνεται ευθέως στο κοινό του πού σίγουρα το τρομάζει με τὰ ἐπιλεγμένα παραδείγματα τῆς ὕβρεως.

Παράλληλα, εἶναι και πρωτότυπος συγγραφέας, ἐργάτης τοῦ λόγου· σὲ συλλήψεις ὅπως τὸ *Περὶ γρίφων* προσπαθεῖ νὰ ζωντανέψει τὸ κείμενό του, νὰ τὸ εἰκονογραφήσει, νὰ τὸ κάνει ἐνδιαφέρον και ἀναγνώσιμο ἀπὸ κοινὸ εὐρύτερο, τὸ κοινὸ τοῦ *μεταξύ*· μεταξύ τῆς φιλοσοφίας και τῆς λογοτεχνίας, μεταξύ τῆς ἀρχαιογνωσίας και τῆς ἱστορίας. Βρίσκεται στὰ κρᾶσπεδα τῆς βιογραφίας και περιπλέκει τοὺς γραματολόγους· καταλήγει νὰ συγγενεὺει μετὴν περιπατητικῆ βιογραφία, χωρὶς νὰ εἶναι βιογράφος. Πλησιάζει τὸ θεματολόγιο τῶν «συμμαθητῶν του» στὸν Περίπατο πού ἦταν τότε τοῦ συριμοῦ. Ἀσχολεῖται μετὴν παρασίτους, τίς ἐταῖρες, τοὺς καλλιτέχνες τῆς ἡμέρας (και τῆς νύχτας), μετὰ παραδόξα, γιατί αὐτὰ ἐβίωνε και μπροστὰ του ἀνοιγόταν ἕνας νέος κόσμος, ἕνας κόσμος πού τὸν γνωρίζουμε λ.χ. ἀπὸ τὸν Μένανδρο ἢ τοὺς *Χαρακτήρες* τοῦ Θεοφράστου ἢ τοὺς μίμους τοῦ Ἡρόνδα. Εἶναι ἕνας κόσμος πού και ὁ ἴδιος κατακρίνει και ἐλέγχει μετὴν ἐτεροχρονισμένα ὄπλα, ἀλλὰ πού εἶναι ἕνας κόσμος ζωντανός, τὸν ὁποῖο θὰ ἀνακαλύψουν ἀργότερα συγγραφεῖς τῆς Δεύτερης Σοφιστικῆς μετὰ σταθερὴ ὀφειλὴ στοὺς Ἑλληνιστικοὺς δημιουργούς, ὅπως ὁ Ἀθηναῖος, ὁ Πλούταρχος ἢ ὁ Λουκιανὸς και θὰ ἐμπνευσθοῦν. Τότε ὁ Κλέαρχος θὰ διαβαστεῖ και πάλι – γιὰ τελευταία φορὰ.

Νὰ γιατί δὲν δέχομαι νὰ τὸν συγκρίνω μετὰ τὰ μεγάλα ὀνόματα τοῦ Περιπάτου, ἀπλῶς γιὰ νὰ πῶ ὅτι εἶναι κατώτερος ἢ «*miserus philosophastus*», ὅπως τὸν χαρακτηρίζει ὁ Schweighäuser ἢ και γιὰ νὰ δικαιολογήσω τὴν ἔλλειψη καθαυτοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ μετὰ τίς ἀνεκδοτολογικὲς ἐπιλογές τοῦ Ἀθηναίου. Γιατί δὲν νομίζω ὅτι ὑπάρχουν κριτήρια σύγκρισης. Δὲν εἶναι κατώτερος τῶν φιλοσόφων τῆς σχολῆς πού ἀναγνωρίζει ὅτι ἀνήκει – εἶναι *διαφορετικὸς*.

Περσαῖος Κιτιεύς, ὁ μαθητὴς τοῦ Ζήνωνος

Μαθητὴς και *θρεπτός* τοῦ Ζήνωνος ὑπῆρξε ὁ συμπατριώτης του Περσαῖος Κιτιεύς, πού πρέπει νὰ ἔζησε ἀπὸ τὸ 300 περίπου ἕως τὸ 243 π.Χ. – ἕαν, πράγματι, φονεύθηκε κατὰ τὴν κατάληψη τοῦ Ἀκροκορίνθου. Ὁ Περσαῖος ὑπῆρξε ἰδιαίτερος ἀμφισβητημένη προσωπικότητα, ὄχι μόνον ἀπὸ τὴ φιλοσοφία και τὰ συγγράμματά του, ἀλλὰ, κυρίως, ἀπὸ τὸν τρόπο τῆς ζωῆς του, ὁ ὁποῖος, και στις δύο διαδοχικὲς φάσεις του, ὑπῆρξε ἰδιότυπος και περιπετειώδης. Γνωστότερος ἔγινε ἀπὸ τὴ φιλοσοφική του ἀποστολὴ στὴν Αὐλὴ τοῦ Ἀντιγόνου πού κατέληξε στὴν ἀποτυχημένη ἀποστολὴ στὸν Ἀκροκορίνθο. Πρόκειται γιὰ ἐγγείρημα, ἀπὸ τὸ ὁποῖο κατεδείχθη, σύμφωνα μετὰ ἐπιμριτές του, ὅτι ἄλλα πρέπει νὰ εἶναι τὰ ἔργα τῶν φιλοσόφων. Πάντως, ἀπὸ τίς συναφεῖς μαρτυρίες και τὰ λίγα ἀποσπάσματα ἀνασυντίθεται ἢ

μορφή ἑνὸς φιλοσόφου τῆς παλαιᾶς Στοᾶς πού ἐνδιαφερόταν γιὰ τὴν πολιτικὴ ἐφαρμογὴ τῆς θεωρίας. Ὁ Περσαῖος, πού ἐπονομαζόταν καὶ Δωρόθεος,²⁶⁷ γεννήθηκε στὸ Κίτιον καὶ ὁ πατέρας του ὀνομαζόταν Δημήτριος.²⁶⁸

Τὴν προσωπικότητά του, ὅμως, σφράγισε ἡ ζωὴ του κοντὰ στὸν Ζήνωνα· ἀκόμη καὶ στὴν χάλκινη προτομὴ του εἶχε χαραχθεῖ, *Περσαῖον Ζήνωνος Κιτιᾶ*.²⁶⁹ Ὁ Ζήνων τὸν ἀγαποῦσε πολὺ καὶ τὸν μεγάλωσε ἔχοντας τον διαρκῶς κοντά του.²⁷⁰ Ζοῦσαν μάλιστα κάτω ἀπὸ τὴν ἴδια στέγη.²⁷¹ Στὴ φερόμενη ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Ἀντίγονο τὸν ἀποκαλεῖ *συσχολαστὴν καὶ τὸν ἐπαινεῖ*.²⁷² Ἀπὸ ἄλλες πηγές, φιλικές στὸν φιλόσοφο, ὁ Περσαῖος ἀποκαλεῖται *θεραπεύς*,²⁷³ μαθητῆς,²⁷⁴ καὶ μάλιστα *ἐνδοξος* μαθητῆς τοῦ Ζήνωνος,²⁷⁵ *ἐταῖρος καὶ γνώριμος*.²⁷⁶ Στὴν ἐχθρική στάση ὀρισμένων προσώπων, ὁμοτέχνων τοῦ Περσαίου, ὀφείλεται ἡ ἀρνητικὴ παράδοση ὀρισμένων πηγῶν γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα· ὁ Βίων Βορουσθενίτης εἰρωνεύθηκε τὸν Περσαῖο παραφράζοντας τὴν ἐπιγραφὴ τῆς προτομῆς του πού παραθέσαμε: *Περσαῖον Ζήνωνος οἰκειτᾶ*.²⁷⁷ Ὡς οἰκέτῃ τοῦ Ζήνωνος τὸν ἀνέφεραν ὁ Νικίας Νικαεὺς στὸ ἔργο του *Περὶ τῶν φιλοσόφων ἱστορία* καὶ ὁ Σωτίων Ἀλεξανδρεὺς στὶς *Διαδοχὰς φιλοσόφων*, τὸ σύγγραμμά του γιὰ τὴν ἱστορία τῶν φιλοσοφικῶν Σχολῶν.²⁷⁸ Ἔτσι, ἄλλοι κατέληξαν νὰ μιλοῦν γιὰ τὸν Περσαῖο ὡς οἰκόσιτο δούλο τοῦ Ζήνωνος.²⁷⁹

Ἡ εἰκόνα φαίνεται διαφορετικὴ. Ἡ ἐποχὴ πού ἔζησε καὶ μαθήτευσε κοντὰ στὸν Ζήνωνα ὁ Περσαῖος, ἡ ἐποχὴ πού σφράγισε καὶ τὴ διαμόρφωση τῆς φιλοσοφικῆς του στάσεως, ἀλλὰ καὶ πού τοῦ στοίχισε τὴν κατηγορία τοῦ οἰκιακοῦ δούλου, ὑπῆρξε περίοδος μᾶλλον ξενισιαῖα. Ἡ αὐστηρότητα τῆς ζωῆς τοῦ Ζήνωνος καὶ οἱ παραξενιές του ἔδιναν τροφή στὸν Περσαῖο γιὰ ἀστεῖα καὶ πειράγματα, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα καταγράφηκαν ὡς ἀνέκδοτα. Φαίνεται, ὅμως, ὅτι ἡ

267. Βλ. **T1**.

268. Βλ. **T2, 7, 13b**.

269. **T19**, ἀφορμὴ μιᾶς *κακίας* τοῦ Βίωνος (βλ. κατωτέρω).

270. **T3**.

271. **T6ab**.

272. **T8** *τῶν ἐμαντοῦ συσχολαστῶν, οἱ τοῖς μὲν κατὰ ψυχὴν οὐκ ἀπολείπονται ἐμοῦ, τοῖς δὲ κατὰ σῶμα προτεροῦσιν*.

273. **T1**.

274. **T1, T2, T25b, T23a** *παρὰ Ζήνωνα τὸν Μνασέου κατὰ μάθησιν σοφίας ἐφοίτησεν*.

275. **T2**.

276. **T13b** (*ἐταῖρος*), **T7** (*γνώριμος*).

277. **T19**· πβ. **T4b** *ὁ καλὸς τοῦ Ζήνωνος οἰκειτεὺς*.

278. **T4a**. Πβ. καὶ τὴν ἱστορία στὸ **T2**.

279. **T5ab**. Πβ. **T3** *οἰκογενής*.

ἀγάπη τοῦ διδασκάλου γιὰ τὸν μαθητὴ καὶ συμπατριώτῃ συγχωροῦσε τὸ νεανικὸ *χιοῦμορ* καὶ μερικὲς φορὲς τὸ ἀνταπέδιδε.²⁸⁰

Μέσα στὸ κλίμα αὐτό, οἱ σχέσεις τους ὑπῆρξαν καὶ παρέμειναν ἀγαστές, γιατί, ὅταν ὁ Ἀντίγονος ζήτησε ἀπὸ τὸν Ζήνωνα νὰ μεταβεῖ στὴ μακεδονικὴ Αὐλὴ, ἐκεῖνος τὸν Περσαῖο ἐπέλεξε ν' ἀποστείλει, μαζί μὲ τὸν Θηβαῖο Φιλωνίδη.²⁸¹ Ἡ ἄρνηση τοῦ Ζήνωνος νὰ μεταβεῖ αὐτοπροσώπως στὴ Μακεδονία μπορεῖ, βεβαίως, νὰ στηριζόταν στὰ ἐπιχειρήματα ποὺ ἐκτίθενται στὴν ἐπιστολὴ του, ὅμως, ἡ φιλοσοφία τῆς Στοᾶς προέβλεπε τὴν ἀνάμιξη στὴν πολιτικὴ καὶ ἡ ἐπιλογὴ τοῦ Περσαίου φαίνεται ὅτι στηριζόταν σὲ ἰκανότητές του ἢ στὸ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ποὺ εἶχε δείξει γιὰ τὰ θέματα αὐτά: στὸ συγγραφικὸ του ἔργο, ἄλλωστε, περιλαμβάνονται καὶ συγγράμματα τοῦ εἶδους.²⁸² Καὶ ὁ Ἀντίγονος, ὅμως, ἐξετίμησε τὸν Περσαῖο καὶ τὴν πολιτικὴ του φιλοσοφία τόσο, ὥστε νὰ τοῦ ἐμπιστευθεῖ, ὄχι μόνο τὴν ἀνατροφὴ τοῦ παιδιοῦ του, τοῦ Ἀλκωνέως,²⁸³ ἀλλὰ καὶ τὴ φρουρὰ τοῦ Ἀκροκορίνθου,²⁸⁴ γεγονός ποὺ σήμανε, μᾶλλον, καὶ τὸ τέλος τῆς ἰσχυρῆς του παρουσίας στὴ Μακεδονία, ἴσως καὶ τῆς ζωῆς του, ἐὰν πιστέψουμε μία σειρά μαρτυριῶν.²⁸⁵ Διότι ἄλλοι βεβαιώνουν ὅτι ὁ Περσαῖος διεσώθη καὶ κατέφυγε στὶς Κεγχρεές, ἀπ' ὅπου ἐπέστρεψε στὴ Μακεδονία.²⁸⁶ Ἡ ἱστορία τοῦ Περσαίου ἦταν πολὺ γνωστὴ στὴν ἀρχαιότητά.²⁸⁷ Καὶ δὲν εἶχε ἀπλῶς ἐπισύρει τίς κακίες διαφόρων,²⁸⁸ ἀλλὰ εἶχαν τεθεῖ σὲ κυκλοφορία καὶ πλαστὰ ἀνέκδοτα τῆς ἀρχαίῃς προπαγάνδας²⁸⁹ – ποὺ κάτι τέτοια τὰ συνήθιζε ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τῆς – ἀνέκδοτα ποὺ ἔχουν περάσει στὴν ἀρχαία ἱστοριογραφία ἐξαπατώντας ἀκόμη καὶ σύγχρονους ἱστορικούς.²⁹⁰

Πάντως, ἡ ζωὴ τοῦ Περσαίου στὴν Αὐλὴ τοῦ Ἀντιγόνο, ὁ *αὐλικὸς βίος*, γιὰ τὸν ὁποῖο κατηγορήθηκε ἐπίσης, ὑπῆρξε ἐξίσου ἐπεισο-

280. Βλ. τὴν ἱστορία γιὰ τὸ *αὐλητριδίων*, **T6ab**.

281. **T7**. Τὴν ἀποστολὴ γνόριζε καὶ ὁ Ἐπίκουρος, **T8**.

282. Βλ. **T31**.

283. **T2 = T10**.

284. **T20ab**. Μαζί μὲ τὸν Περσαῖο ἀπεστάλη καὶ ὁ στρατηγὸς Ἀρχέλαος (**T21**). Μποροῦμε, ἴσως, νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ ἀποστολὴ τοῦ Περσαίου ἦταν μᾶλλον πολιτικὴ παρὰ στρατιωτικὴ· ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἀντίγονος ἐπέστησε *ἄρχοντα* τὸν Περσαῖο (**T20a**) καὶ ὁ Πολύβιος *φύλακα* (**T21**).

285. [τὸν] *βίον ἐξέλιπεν* (**T22**), *διέφθειρε καὶ Περσαῖον* (**T23a**), *ἀπέκτειναν Περσαῖον* (**T23b**).

286. **T24b**, ἐπίσης **T24a**, **T22**.

287. Γράφει ὁ Πλούταρχος: *ταῦτα μὲν οὖν περὶ Περσαίων πλείονες ἱστοροῦσιν* (**T26**).

288. Βλ. **T25a**.

289. **T26**.

290. Πολὺ χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ προπαγανδιστικὴ ἐκστρατεία ἐναντίον τοῦ Νάβιδος μὲ κύριο ἐκφραστή τὸν Πολύβιο. Βλ. τὰ σχόλια, *κατωτ.*, σελ. 390-391.

διακός.²⁹¹ Δὲν ὑπῆρξαν μόνον οἱ ἀστείμοι τοῦ Ἀντιγόγου γιὰ τὰ δόγματα τῆς στωικῆς φιλοσοφίας,²⁹² ἀλλὰ καὶ τὰ ἀναπόφευκτα τῆς ἐξουσίας: κόλακες²⁹³ καὶ ἐχθροί.²⁹⁴ Ὁπσοδῆποτε, ὁ Περσαῖος βρέθηκε σὲ ἓνα χῶρο μὲ ἀξιόλογους πνευματικὸς ἀνδρες τῆς ἐποχῆς του, γιὰ τὴ συγκέντρωση τῶν ὁποίων στὴν Αὐλή του ὑπερφηφανεύοταν ὁ Ἀντίγονος.²⁹⁵

Μέσα σ' ὄλ' αὐτὰ, ὁ Περσαῖος ἀναφέρεται ὅτι ἔδωσε καὶ ἓναν μᾶλλον γνωστὸ μαθητὴ, τὸν Ἀμφιπολίτη Ἑρμαγόρα.²⁹⁶ Τὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Περσαίου, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὸν κατάλογο τοῦ Διογένους Λαερτίου,²⁹⁷ δὲν ὑπῆρξε ἐκτεταμένο, σὲ σύγκριση, βεβαίως, μὲ ἄλλους φιλοσόφους. Ἀπὸ ὀρισμένους τίτλους δὲν ἔχει σωθεῖ κανένα ἀποσπασμα, ἐνῶ ὑπάρχουν ἀποσπάσματα, εἴτε ἀνώνυμα εἴτε ἀποδιδόμενα σὲ ἔργα πού δὲν περιλαμβάνονται στὸν κατάλογο, πράγμα πού ἐλέγχει τὴν πληρότητά του. Ἐλάχιστα, πάντως, εἶναι τὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα ἀπὸ ἔργα τοῦ καταλόγου· αὐτὰ εἶναι τὰ δύο τῆς *Λακωνικῆς πολιτείας*²⁹⁸ καὶ τὸ ἀβέβαιο τοῦ *Περὶ ἐρώτων*.²⁹⁹

Ἀποσπάσματα ἔχουν σωθεῖ μόνον ἀπὸ μερικὰ ἔργα τοῦ Περσαίου καὶ αὐτὰ ἐκδίδονται, μεταφράζονται καὶ σχολιάζονται στὸν παρόντα τόμο. Τὰ ἔργα αὐτὰ εἶναι τὰ ἐξῆς: *Περὶ θεῶν*, *Ἡθικαὶ σχολαί*, *Συμποτικὸι διάλογοι*, *Συμποτικὰ ὑπομνήματα*, *Λακωνικὴ πολιτεία*, <*Περὶ ἐρώτων* ?>, <*Περὶ Ὀμήρου* ?>. Δύο εἶναι, ἐπιπλέον, τὰ ἀποσπάσματα ἀδῆλων ἔργων, στὰ ὁποῖα μποροῦν νὰ προστεθοῦν καὶ δύο μορφυρίες γιὰ πλευρὲς τῆς διδασκαλίας του.³⁰⁰ Λεπτομερεῖς παρατηρήσεις γιὰ τὸ κάθε ἓνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἔργα δίδονται ὑπὸ μορφήν εἰσαγωγικῶν σημειωμάτων πού προηγοῦνται τοῦ σχολιασμοῦ τῶν ἀποσπασμάτων, ὥστε νὰ ἀναδεικνύεται σαφέστερα ἢ ὑφὴ τοῦ κάθε ἔργου σὲ ἀπόλυτη σχέση μὲ τὰ διασωθέντα κείμενα. Πολὺ χρησιμὴ ἐπι-

291. Βλ. **T11, 12**. Ὁ Περσαῖος δὲν ἦταν, βεβαίως, μοναδικὴ περίπτωση· ὁ Ἑρμιππος εἶχε γράψει βιβλίον *Περὶ τῶν ἀπὸ φιλοσοφίας εἰς δυναστείας μεταστάντων*, στὸ ὁποῖο μνημόνευε τὸν Περσαῖο (**T24b**).

292. **T13ab**.

293. Διάσημος φιλόσοφος, ὁ Ἀρίστων ὁ Χίος, ἀναφέρεται (ἀπὸ τὸν Τίμωνα Φλιάσιου) ὅτι ὑπῆρξε κόλαξ τοῦ Περσαίου (**T16**).

294. Ἐχθροὶ τοῦ Περσαίου ἀναφέρονται ὁ Μενέδημος Ἑρετριεύς, μὲ ἀφορμὴ τὴν παρακώλυση ἀποκαταστάσεως τῆς δημοκρατίας στὴν Ἑρέτρια (**T17**), καὶ ὁ Βίων Βορυσθενίτης, πού εἶχε τὴ βεβαιότητα ὅτι ὁ Περσαῖος καὶ ὁ Φιλωνίδης τὸν σχολίαζαν ἀνηγικά στὸν Ἀντίγονο γιὰ τὴν καταγωγή του (**T18**, γιὰ ἄλλες ἀντιδράσεις του, βλ. **T19**).

295. Ἄρατος Σολεῦς, Ἀνταγόρας Ρόδιος, Ἀλέξανδρος Αἰτωλός (**T9**). Βλ. καὶ **T15**.

296. **T30**.

297. Διογ. 7.36 : **T31**.

298. **F8-9**.

299. **F10**.

300. **T28** καὶ **T29**.

σης για την ολοκλήρωση της εικόνας του Περσαίου είναι και η επικόπηση της παραδόσεως.

Ο Ἀθήναιος είναι για τον Περσαίο, όπως και για τον Κλέαρχο, κύρια πηγή. Μόνον ότι στην περίπτωση του Κιτιέως δύο ακόμη ἀρχαίες πηγές, ο Φιλόδημος και ο Διογένης Λαέρτιος, είναι ἐξίσου σημαντικές. Ο Φιλόδημος, που είναι και η ἀρχαιότερη ἀπό τις τρεις πηγές μας (2^{ος}/1^{ος} αἰ. π. Χ.), ἐξήτασε λεπτομερῶς τὰ σχετικά μὲ τὸν Περσαίο γράφοντας τὴν ἱστορία τῆς Στοᾶς στὴ *Σύνταξη τῶν φιλοσόφων* μόνον ὅτι σπαράγματα τῆς ἀφήγησής του διασώθηκαν σὲ ἕναν ἀπὸ τοὺς παπύρους τοῦ Ἡρακλείου.³⁰¹ Καὶ δὲν εἶναι μόνον ἡ γραμματολογικὴ πλευρὰ τοῦ Περσαίου που ἀπασχόλησε τὸν Φιλόδημο· μιᾶ γι' αὐτὸν καὶ στὰ ἔργα του *Περὶ εὐσεβείας*, *Περὶ μουσικῆς*, καὶ στὰ ρητορικὰ του ἀκόμη. Βέβαια, καὶ ἐδῶ ἔχουμε σπαράγματα κειμένων, τὰ ὁποῖα, ὅμως, μποροῦν νὰ προσφέρουν μία ἄποψη.³⁰² Ο Ἀθήναιος εἶχε, ὅπως φαίνεται, ἀρκετὲς πηγές στὴ διάθεσή του γιὰ τὸν Περσαίο καὶ τὴ ζωὴ του, ἀλλὰ πηγές που χρωμάτιζαν ἀρνητικὰ τὸν ἀγαπημένο μαθητὴ τοῦ Ζήνωνος. Μεταξὺ αὐτῶν κυρίως ὁ Ἑρμιππος, ὁ Ἀντίγονος Καρύστιος, βιογράφος τοῦ Ζήνωνος, ἀλλὰ καὶ οἱ ἱστορικοὶ τῆς φιλοσοφίας Νικίας Νικαεὺς καὶ Σωτίων Ἀλεξανδρεὺς.³⁰³ Τὰ ἀποσπάσματα τῆς *Λακωνικῆς πολιτείας* προέρχονται ἀπὸ τὸν Δίδυμο. Δίδει, ὅμως, ὁ Ἀθήναιος τὴ ρητὴ πληροφορία ὅτι εἶδε τοὺς δύο τόμους τῶν *Συμποτικῶν διαλόγων* τοῦ Περσαίου.³⁰⁴ Δὲν εἶναι καθόλου ἀπίθανο ἔργο τοῦ φιλοσόφου νὰ σώζονταν σὲ μεγάλες βιβλιοθηκὲς μέχρι τὴ Δεύτερη Σοφιστικῆ.³⁰⁵ Παλαιὲς πηγές εἶχε στὴ διάθεσή του καὶ ὁ Διογένης Λαέρτιος, σημαντικὸς μάρτυρας, σήμερα, γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Περσαίου. Παραπέμπει, μάλιστα, γιὰ τὸν Κιτιέα σὲ μία πηγὴ που ἐμπιστευόταν καὶ αὐτὴ ἦταν ὁ Διοκλῆς Μάγνης, που εἶχε γράψει *Ἐπίδρομὴ τῶν φιλοσόφων*.³⁰⁶ Τέτοιες πηγές πρέπει νὰ συμβουλευτήκαν καὶ ἄλλοι μιλῶντας γιὰ τὸν Περσαίο, ὅπως λ. χ. ὁ Θεμιστιος.³⁰⁷ Ἀντιθέτως, ὁ Ἐπιφάνιος εἶχε στὴ διάθεσή του δοξογραφικὸ κείμενο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο γίνεται φανερὸ ὅτι οἱ συγγραφεῖς τέτοιων βοηθημάτων εἶχαν συμπεριλάβει καὶ τὸν Περσαίο στὶς συνόψεις τῶν διδαγμάτων τῆς Στοᾶς.³⁰⁸ Στὶς πηγές τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας που ἀναφέραμε θὰ πρέπει νὰ προστεθεῖ καὶ μία

301. *PHerc* 1018, στ. XII-XVI.

302. **F2a, F10, T29.**

303. **T4a, 6a, 25ab.**

304. **F5.**

305. Ὁ ἀπύρτος τῆς Βαρσοβίας (**T*32**) διασώζει τὴν καταγραφὴ μιᾶς βιβλιοθήκης, ἀλλὰ δὲν εἶναι διόλου βέβαιο κατὰ πόσον ἀναφέρονται ἔργα τοῦ Περσαίου ἢ ἄλλου Κιτιέως, ὅπως τοῦ Ζήνωνος ἢ τοῦ ἱατροῦ Ἀπολλωνίου.

306. Βλ. **T28.**

307. **T13ab.**

308. **F1.**

ἀκόμη σειρά καθαρῶς ἱστορικῶν πηγῶν πού παρέδιδε τὰ σχετικά μὲ τὴ φρουραρχία καὶ τὴν κατάληψη τοῦ Ἀκροκορίνθου. Παραδίδει ὁ Πλούταρχος στὴ βιογραφία τοῦ Ἀράτου ὅτι τὰ σχετικά *πλείονες ἱστοροῦσιν*.³⁰⁹ Βέβαια, τέτοια γεγονότα πέρασαν καὶ σὲ ἄλλου εἴδους πηγές καὶ συλλογές, ὅπως αὐτὲς πού χρησιμοποίησε ὁ Πολύαινος περὶ τὰ τέλη τοῦ 2^{ου} μ. Χ. αἰ.³¹⁰ Ἡ γενική, λοιπόν, εἰκόνα τῆς παραδόσεως φανερώνει ὅτι δόθηκε περισσότερη σημασία στὴ ζωὴ παρὰ στὸ ἔργο τοῦ Περσαίου. Βεβαίως, ἐκεῖνοι πού ἐνδιαφέρονταν γιὰ τὶς ἀπόψεις του (ὅπως λ. χ. ὁ Φιλόδημος) μποροῦσαν νὰ ἐντοπίσουν καὶ νὰ ἐπεξεργαστοῦν τὸ σχετικὸ ὑλικό, ὅπως ἐπίσης καὶ ἐκεῖνοι (ὅπως λ. χ. ὁ Ἀθήναιος) πού στόχευαν στὴν εἰκονογράφηση τῶν ὀλιγότερον φιλοσοφικῶν στιγμῶν τῆς ζωῆς του.

Ἐπιχειρώντας μία γενική ἀποτίμηση τῆς παρουσίας τοῦ Περσαίου στὴν ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ μάλιστα τῆς Στοᾶς, παρατηροῦμε ὅτι οὔτε ἡ παρουσία του, ὡς ἀμέσου μάλιστα μαθητῆ τοῦ Ἰδρυτῆ της, ἀλλὰ οὔτε καὶ ἡ διδασκαλία του πέρασαν ἀπαρατήρητες. Ἀπόδειξη ὅτι καὶ ψήγματα τῆς διδασκαλίας του διασώθηκαν,³¹¹ ἀλλὰ καὶ αὐτολεξεῖ ἀποσπάσματα τῶν ἔργων του.³¹² ἐπίσης δὲ καὶ οἱ ἱστορικοὶ τῆς φιλοσοφίας δὲν τὸν ἀνέφεραν ἐν τάχει, ἀλλ' ἀκόμη καὶ κατάλογο τῶν ἔργων του διέσωσαν. Ὁ Περσαῖος κινήθηκε στὴν ὀρθοδοξία τῆς Στοᾶς δείχνοντας σεβασμὸ στὴ διδασκαλία καὶ τὴ μνήμη τοῦ Ζήνωνος.³¹³ Ἐνδιαφέρθηκε ἰδιαίτερος γιὰ τὴν πολιτικὴ ἀποψη τῆς θεωρίας τῶν Στωικῶν, πού ὑπῆρξε καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς Σχολῆς, καὶ τὴν ἐφαρμογὴ της στὴν πράξη πληρώνοντας καὶ τὸ τίμημα.

Τὸ πείραμα, ἢ μᾶλλον τὸ στοίχημα, πού ἔβαλε ὁ Ζήνων ἀποστέλλοντάς τον στὸν Ἀντίγονο, μπορεῖ νὰ τοῦ στοίχισε, ἦταν, ὅμως, ἀπαραίτητο νὰ γίνεи τὰ χρόνια ἐκεῖνα τῶν μεγάλων πολιτικῶν ἀνακατατάξεων στὴ θεωρία καὶ τὴν πράξη. Ἡ πολιτικὴ σκέψη τῶν Στωικῶν πού ἀναπτύχθηκε ἀργότερα μὲ τὸν Παναίτιο καὶ τὸν Ποσειδώνιο καὶ πού τόσο προβληματίσε τὸν στοχασμὸ ἀνδρῶν ὅπως ὁ Κικέρων, ἔχει τὴν ὀφειλὴ της στοὺς παλαιούς Στωικούς, στὸν Περσαῖο ἢ τὸν Σφαῖρο τὸν Βορυσθενίτη.³¹⁴ Ἄν μὴ τι ἄλλο, ὑπῆρξαν ἀπὸ τοὺς τελευταίους πολιτικούς στοχαστὲς πού εἶδαν, ἀπὸ ἑλληνικῆς σκοπιᾶς, τὴν τελευταία πολιτικὴ καὶ πολιτειακὴ ἀναλαμπὴ τῆς «κλασικῆς» Ἑλλάδας: τὴν προσπάθεια ἀναβίωσης τοῦ σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος μὲ ἄμε-

309. T25c.

310. T21, 24b.

311. Βλ. T28, T29.

312. F6a (Φιλόδημος), F9 (Ἀθήναιος).

313. F5, 6ab, 12, πβ. T27.

314. Ὁ Σφαῖρος ὑπῆρξε ὁ διδάσκαλος Κλεομένους Γ' στὴ Σπάρτη: *FGrHist* 585 T

ση παραπομπή στην καρδιά τῆς νομοθετικῆς δημιουργίας τῆς πόλεως-κράτους, τῆ Λυκούργειο πολιτεία. Ὁ Σφαῖρος, μάλιστα, προχώρησε ἕνα βῆμα ἀκόμη παραλληλίζοντάς την μὲ τὴν ἀστείρευτη πηγή τοῦ ἑλληνικοῦ ἀνθρωπισμοῦ, τῆ σωκρατικῆ φιλοσοφία.³¹⁵ Ἦταν οἱ τελευταῖες ἀναλαμπές πρὶν ἀπὸ τὴν ἔλευση τῆς Ρώμης, ἡ ὁποία, καὶ πάλι, δὲν σταμάτησε, ἀλλὰ γονιμοποίησε τὴ στωικὴ σκέψη δικαιολογώντας μᾶλλον τὶς ρίζες τοῦ προβληματισμοῦ τῆς. Τὸ πείραμα τοῦ Περσαίου ἐπαναλήφθηκε ἀρκετὲς φορὲς ἔκτοτε· ἡ ἀποτυχία ἢ ἡ ἐπιτυχία δὲν εἶχε πλέον σημασία. Τὸ ἔργο θεωρήθηκε σπουδαιότερο ἀπὸ τὴν ἔκβαση.

Ἐκ τῶν Περσαῖο μέχρι τῶν Δημόνωνκα

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι στὸν Κλέαρχο κυρίως καὶ στὸν Περσαῖο ἔδωσαν οἱ ἀρχαῖοι ἀρκετὴ σημασία, πού τῆ δικαιολογοῦσε τὸ ἔργο τοῦ πρώτου καὶ ἡ ιδιότυπη παρουσία τοῦ δεύτερου. Ὑπῆρξε, ὅμως, καὶ μία ἄλλη σειρά Κυπρίων πού μαθήτευσαν ἢ ἀνήκαν σὲ φιλοσοφικὲς Σχολές τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν τέταρτο π. Χ. μέχρι τὸν δεύτερο μ. Χ. αἰώνα. Πρόκειται γιὰ τὴ συλλογὴ τῶν μαρτυριῶν πού ἀπαρτίζουν τὸ τέταρτο μέρος αὐτοῦ τοῦ τόμου μὲ τὴν ἐπιγραφή «Ἄλλοι Κύπριοι Φιλόσοφοι».³¹⁶ Ὑπογραμμίζω ὅτι πρόκειται ἀπλῶς γιὰ μαρτυρίες. Δὲν διασώθηκαν ἀποσπάσματα ἢ τίτλοι ἔργων καὶ ἢ τεκμηρίωση ἀφορᾷ, κατὰ κανόνα, τὴ μαθητεία τους κοντὰ σὲ κάποιον διακεκριμένο φιλόσοφο, τοῦ ὁποίου ἔχει παραδοθεῖ ἢ βιογραφία.³¹⁷ Ὑπάρχουν, βεβαίως, καὶ πρόσωπα, γιὰ τὰ ὁποῖα ἀπλῶς ἐπισυνάπτεται ἡ ιδιότης τοῦ φιλοσόφου χωρὶς ἄλλες πληροφορίες.

Ἡ ἀρχαιότερη γνωστὴ εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Κυπρίου Εὐδήμου, μαθητῆ καὶ ἐταίρου τοῦ Πλάτωνος ἀλλὰ καὶ στενοῦ φίλου τοῦ Ἀριστοτέλη, τὴν ὁποία εἶδαμε ἤδη. Ἔπονται ὁ Κλέαρχος καὶ ὁ Περσαῖος. Τὴν ἴδια ἐποχὴ, καὶ κυρίως μέσα στὸν τρίτο π. Χ. αἰώνα, θὰ πρέπει νὰ τοποθετήσουμε καὶ ἄλλους Κυπρίους φιλοσόφους. Ὁ Νικάνωρ/Νικαγόρας ἀναφέρεται ἀπὸ τὶς πηγές ὡς «ἄθεος» μαζί μὲ ἐκείνους πού εἶχαν ἐνταχθεῖ στὴν ἴδια κατηγορία. Πλὴν τοῦ Διαγόρα καὶ τοῦ Ἰππωνος πού ἔζησαν τὸν 5^{ον} αἰώνα, ὅλοι οἱ ἄλλοι ἀναφερόμενοι, ὁ Εὐήμερος (π. 340/260), ὁ Θεόδωρος Κυρηναῖος (π. 330/270) καὶ ὁ Λέων Πελλαῖος ἀνήκουν στὴν καμπὴ 4^{ον}/3^{ον} αἰ. Ἐδῶ, μᾶλλον, πρέπει νὰ

315. Ὁ Σφαῖρος ἔγραψε *Περὶ Λυκούργου καὶ Σωκράτους* ἔργο σὲ τρία βιβλία, πού δὲν διεσώθη (*SVF* I 620).

316. Βλ. σελ. 197-229 (τὰ κείμενα), 505-528 (σχολιασμός).

317. Αὐτὲς εἶναι οἱ περιπτώσεις τοῦ Τιμόνος Φλασίου στὸν Διογένη Λαέρτιο, τοῦ Τηλεκλή, τοῦ Καρνεάδη καὶ τοῦ Πανατιῶν στὸν Φιλόδημο. Ὅπως εἶδαμε, καὶ τοῦ Περσαίου ἀναφέρεται δι' ὀλίγων ὁ μαθητῆς Ἐρμαγόρας Ἀμφιπολίτης ἀπὸ τὸν Διογένη Λαέρτιο (**T30**), ἐνῶ στὸν ἴδιο ἱστορικό τῆς φιλοσοφίας τὰ βιογραφικά τοῦ Περσαίου ἐνσωματώνονται στὴ βιογραφία τοῦ διδασκάλου του (7.36).

τοποθετηθεῖ καὶ ὁ Κύπριος Νικάνωρ/Νικαγόρας, γιὰ τὸν ὁποῖο τὸ μόνο γνωστὸ εἶναι ὅτι ὑπῆρξε «ἄθεος». Τί σήμαινε αὐτό, τὸ ἐξηγεῖ σαφῶς στὸ χωρίο τοῦ ὁ Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς.³¹⁸ Πρὸς βύτηρος, ἀλλ' ὁπωσδήποτε σύγχρονος τοῦ Περσαίου, ἦταν ὁ Τίμων Φλιάσιος (π. 320–230), μαθητῆς τοῦ ὁποῖου ἦταν ὁ Κύπριος Διοσκουρίδης³¹⁹ προφανῶς σὲ κάποια περίοδο μέσα στὰ χρόνια τῆς ἀκμῆς του. Ὁ Τίμων ὑπῆρξε ὁ ἀπολογητῆς τοῦ Σκεπτικισμοῦ τοῦ διδασκάλου του Πύθωνος τοῦ Ἡλείου καὶ αὐτὴ τῆ φιλοσοφικῆ τάση διδάχθηκε ὁ Διοσκουρίδης κοντὰ στὸν προικισμένο ἄνθρωπο ποὺ ὑπῆρξε ὁ Τίμων. Δυστυχῶς, δὲν γνωρίζουμε γιὰ τὸν Κύπριο αὐτὸν τίποτε περισσότερο ἀπὸ τὸ ὅτι ἦταν μονόφθαλμος, ὅπως καὶ ὁ διδάσκαλός του! Ὁ Πύθων Ἀριστοκράτου, Ἐπικούρειος, δὲν εἶναι γνωστός ἀπὸ τις φιλολογικὲς πηγές· μοναδικὴ μαρτυρία εἶναι μία ἐπιτύμβια ἐπιγραφή τῶν Χύτρων ποὺ παραδίδει, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν φιλοσοφικό του προσανατολισμό, καὶ τὴν ἡλικία τοῦ θανάτου του στὸ ἑβδομηκοστὸ ὄγδοο ἔτος. Ἡ χρονολόγησις εἶναι ἐφικτὴ ἀπὸ τὴ χάραξη τῆς ἐπιγραφῆς, πράγμα ποὺ ἐπιτρέπει μία σειρά συλλογισμῶν γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπό του.³²⁰ Στὰ τέλη τοῦ τρίτου αἰῶνα πρέπει νὰ ἔζησε καὶ ὁ Ἀρισταγόρας ἀπὸ τὴ Σαλαμίνα, ὁ ὁποῖος μαρτυρεῖται ὅτι ὑπῆρξε μαθητῆς τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Τηλεκλή.³²¹

Ἔτσι, τὸν τρίτο π. Χ. αἰ., ἐμφανίζεται στὴν Κύπρο ἓνα αὐξημένο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ φιλοσοφία. Κατὰ τὸ πρῶτο ἡμισυ, ὁ Κλέαρχος ζεῖ ἀκόμη, δρᾷ καὶ συγγράφει στὴν Ἀσία μέχρι περίπου τὸ 290/280, ὁ Ζήνων ἰδρύει τὴ Στοά στὴν Ἀθήνα καὶ διδάσκει μέχρι τὸ 264, ποὺ θεωρεῖται τὸ ἔτος τοῦ θανάτου του, ὁ Περσαῖος μεταβαίνει στὴν Ἀυλὴ τοῦ Ἀντιγόνου τὸ 277, ὅπου καὶ παραμένει μέχρι τὸ 243. Τὴν ἴδια ἐποχὴ μᾶλλον ἔζησε καὶ ὁ Νικάνωρ/Νικαγόρας. Στὸ μεταίχμιον ἀνάμεσα στὸ πρῶτο καὶ τὸ δεύτερο ἡμισυ τοῦ αἰῶνος πρέπει νὰ μαθήτευσε κοντὰ στὸν Τίμονα καὶ ὁ Διοσκουρίδης. Κατὰ τὸ δεύτερο ἡμισυ τοῦ τρίτου αἰ. θὰ πρέπει νὰ μαθήτευσε κοντὰ σὲ κάποιον ἀπὸ τοὺς πρῶτους μαθητῆς τοῦ Ἐπικούρου ὁ Πύθων καὶ κοντὰ στὸν Τηλεκλή ὁ Ἀρισταγόρας Σαλαμίnius. Ἀκαδημία, Περίπατος, Στοά, Κήπος, οἱ σπουδαιότερες φιλοσοφικὲς Σχολές, ἀκόμη καὶ οἱ Σκεπτικοί, εἶχαν καὶ τοὺς Κυπρίους ἐκπροσώπους τους μεταξὺ ἐκείνων ποὺ προσήρχοντο ἀπὸ κάθε γωνιά τοῦ Ἑλληνισμοῦ νὰ μαθητεύσουν, καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ αἰῶνα ποὺ δὲν ὑστέρησε σὲ στοχασμό.

Τὴ μεγαλύτερη ὁμως ὁμάδα Κυπρίων μαθητῶν φαίνεται ὅτι εἶχε προσελκύσει ὁ ἀκαδημαϊκὸς Καρνεάδης (214/213 ἢ 219/218 – 129/128 π.Χ.). Τέσσερις μαθητῆς του ἀπὸ τὴν Κύπρο ἀναφέρονται στὰ

318. ΤΙ σελ. 202-203 καὶ τὰ σχόλια, σελ. 514.

319. Βλ. σελ. 204-205 (κεῖμενο), 514-515 (σχόλια).

320. Βλ. σελ. 206-207 (κεῖμενο), 515-516 (σχόλια).

321. Βλ. σελ. 208-209 (κεῖμενο), 516-517 (σχόλια).

σπαράγματα τῶν παπύρων τοῦ Ἡρακλείου (Herculaneum) ποῦ ἀφηγοῦνται τὴν ἱστορία τῆς Ἀκαδημίας καὶ ποῦ προέρχονται ἀπὸ τὴν *Σύνταξιν τῶν φιλοσόφων* τοῦ Φιλοδήμου. Πρόκειται γιὰ τὰ ὀνόματα τοῦ Ἰππάρχου ἀπὸ τὴν Πάφο, τοῦ Ἀριστάνακτος ἀπὸ τὴ Σαλαμίνα, τοῦ Εὐπείθους ἀπὸ τὴν Πάφο καὶ τοῦ Ζηνοδότου.³²² Ἡ Πάφος, ἐπίσης, ἡ ὁποία ἔχει νὰ ἐπιδείξει καὶ ἄλλα ὀνόματα συγγραφέων κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους,³²³ ἦταν καὶ ἡ πατρίδα τοῦ Σῶτα, μαθητῆ τοῦ Στωικοῦ Παναίτιου (185/180 – 110/109 π.Χ.).³²⁴ Δυστυχῶς, ὅπως ἦδη σημειώσαμε, ὅλα αὐτὰ τὰ πρόσωπα παραμένουν σήμερα ἀπλᾶ ὀνόματα· δὲν ἔχει σωθεῖ οὔτε ἓνα ἀπόσπασμα ἢ δευτέρη μαρτυρία, ὥστε νὰ σχηματίζεται μία εἰκόνα γιὰ τὴν περαιτέρω πορεία αὐτῶν τῶν Κυπρίων ποῦ ἐπέλεξαν νὰ μαθητεύσουν κοντὰ σὲ φημισμένους διδασκάλους τῆς ἐποχῆς τους.

Γιὰ τὴν ἐγκυρότητα τῶν ἀνωτέρω παπυρολογικῶν καὶ φιλολογικῶν μαρτυριῶν δὲν γεννῶνται ἀμφιβολίες· δύο, ὅμως, ἀπὸ τοὺς Κυπρίους φιλοσόφους ἐνδέχεται νὰ εἶναι δημιουργήματα τῶν συγγραφέων ποῦ τοὺς ἀναφέρουν. Πρόκειται γιὰ τὸν Φιλόλαο ἀπὸ τὸ Κίτιον, πρόσωπο φιλοσόφου στὰ *Ἐς τὸν Τυανέα Ἀπολλώνιον* τοῦ Φιλοστράτου,³²⁵ καὶ γιὰ τὸν Ἀριστόδημο, συνομιλητὴ στὰ *Συμποσιακά* τοῦ Πλουτάρχου.³²⁶ Ὅσον ἀφορᾷ στὸν Φιλόλαο, ἡ περίπτωση εἶναι περισσότερο ἐνδιαφέρουσα ἐξαιτίας τοῦ ρόλου ποῦ διαδραματίζει στὸ ἔργο, ἀκριβῶς τῆ στιγμῆ ποῦ ὁ Ἀπολλώνιος ἔχει ἀποφασίσει νὰ εἰσέλθει στὴ Ρώμη ἀγνοώντας τὴν ὑπαρκτὴ ἀπειλὴ τοῦ Νέρωνος. Ὁ Φιλόλαος παρουσιάζεται ἰδιαζόντως δειλός: *Ἀπολεῖ τοὺς νέους ὁ λαγὼς οὗτος τρόμων καὶ ἀθυμίας ἀναπιμπλὰς πάντας* ἐπισημαίνει ὁ Δάμης στὸν φιλόσοφο ἥρωα τοῦ Φιλοστράτου. Ἐὰν πρόκειται ὄντως γιὰ φανταστικὸ πρόσωπο, τότε, νομίζω, ἡ σήμανση τοῦ Φιλοστράτου ἐκφράζεται καὶ δίδεται στὴν οὐσία μὲ τὸν τόπο τῆς καταγωγῆς τοῦ Φιλόλαου· τὸ Κίτιον ἐνθυμίζει στὸν ἀναγνώστη τὸν κατεξοχὴν Κιτιέα, τὸν Ζήωνα, παραπέμποντας στὸν Στωικισμό.³²⁷ Γιὰ τὸν Ἀριστόδημο τίποτε περισσότερο δὲν μπορεῖ νὰ συζητηθεῖ.³²⁸ Αὐτὰ ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ πρώτου καὶ τὶς ἀρχές τοῦ δευτέρου αἰ. μ. Χ.

Τὸν δεύτερο αἰώνα, γιὰ τὸ θέμα μας, γεμίζει κυριολεκτικὰ ἢ προσωπικότης τοῦ Δημόνακτος. Ἐνας ἄλλος Κύπριος ποῦ ζοῦσε τότε στὴν Ἀθήνα, ὁ Ρουφίνος, Περιπατητικός, ἦταν χωλός, καὶ αὐτὸ ἐπέ-

322. Τὰ κείμενα τῶν μαρτυριῶν, σελ. 210-217, καὶ ὁ σχολιασμός, 517.

323. Ἀναφέρω, ἀπὸ τὴ λογοτεχνία τὸν ποιητὴ Ἀντισθένη καὶ τὸν παρωδὸ Σώπατρο· ἀπὸ τὴ φιλολογία, τὸν Ἴστρο τὸν Καλλιμάχειο καὶ τὸν Ἀλέξανδρο.

324. Κείμενο, σελ. 218-219 καὶ 518 τὰ σχόλια.

325. Βλ. σελ. 220-223 (κείμενο).

326. Βλ. σελ. 224-225 (κείμενο).

327. Σχολιασμός καὶ προβληματικὴ, σελ. 518-524.

328. Βλ. σελ. 525-526.

συρε τὸ δηλητηριώδες σκῶμμα τοῦ Δημόνακτος.³²⁹ Αὐτὸ κινεῖται στὸν χῶρο τοῦ ἀνεκδότου· ὑπάρχουν, ὅμως, καὶ ἄλλου τύπου πληροφορίες γιὰ ἓναν ἄλλο Κύπριο φιλόσοφο. Ὁ Βάγκιος Τρύφωνος, Πάφιος, πλατωνικὸς φιλόσοφος, ὁ πρῶτος διδάσκαλος τοῦ αὐτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου, εἶχε υἱοθετηθεῖ ἀπὸ τὸν φιλόσοφο Γάιο καὶ ἐπὶ ἀρχοντος τῶν Δελφῶν Εὐβουλίδου τιμήθηκε, μαζὶ μὲ ἄλλους φιλοσόφους τῆς ἰδίας Σχολῆς, μὲ τὴν προξενία τῆς πόλεως.³³⁰

Αὐτὴ εἶναι ἡ συμμετοχὴ τῶν Κυπρίων στὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία σὲ διάστημα τεσσάρων περιόδων ἀιώνων κατὰ τὶς διαθέσιμες μαρτυρίες – πού σὲ βασικὲς γραμμὲς εἶναι ὀριστικὲς. Καὶ δὲν εἶναι, βεβαίως, καθόλου ικανοποιητικὴ αὐτὴ ἡ συμμετοχὴ, ἔστω καὶ ἐάν ἡ περίοδος αὐτὴ δὲν ἦταν ἀπὸ τὶς καλύτερες τοῦ στοχασμοῦ σὲ ὅλες τὶς φάσεις. Ἐκτὸς τῆς ἄλλης μεριάς, ὅμως, δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ μὴν ἀναγνωρίσει ὅτι, ὅταν ὁ ἑλληνικὸς στοχασμὸς βρισκόταν στὶς δημιουργικὲς στιγμὲς του, ἡ Κύπρος εἶχε τὸ μερίδιό της μὲ συμβολὲς ὅπως τοῦ Ζήνωνος, τοῦ Κλεάρχου, τοῦ Περσαίου καὶ, κατὰ τὴν τελευταία ἀναλαμπὴ τῆς Δεύτερης Σοφιστικῆς, τοῦ Δημόνακτος, στὴν ἐξέταση τῆς προσωπικότητος τοῦ ὁποῦ εἰσερχόμεθα στὴ συνέχεια.

Δημόναξ, ὁ Κυνικὸς τῆς Δεύτερης Σοφιστικῆς

Μὲ τοὺς ὄρους αὐτοὺς, τὸ ἅμα ἀπὸ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους στὴ Δεύτερη Σοφιστικὴ, ὅποταν συναντοῦμε τὸν τελευταῖο ἀξιόλογο Κύπριο φιλόσοφο, δὲν εἶναι τόσο μέγα ὅσο ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται. Καὶ τοῦτο διότι ἡ διαρκὴς ἀναφορικότητα τῶν σπουδαιότερων συγγραφέων τῆς ἑλληνικῆς αὐτῆς Ἀναγέννησης σὲ Ἑλληνιστικὰ πρότυπα φέρνει πολὺ κοντὰ τὸν Δημόνακτα στὸν Κλεάρχο, τὸν Ζήωνα, τὸν Περσαῖο.

Ὁ Δημόναξ μπορεῖ νὰ ταξινομηθεῖ ὡς Κυνικὸς τῆς Δεύτερης Σοφιστικῆς. Εἶναι πολὺ γνωστὴ μορφή στὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων, κυρίως ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Λουκιανὸς ἔγραψε *Βίον Δημόνακτος*. Ἐκεῖ περιγράφεται ἓνας φιλόσοφος πού, ὅπως τὸ μεγάλο πρότυπό του, ὁ Σωκράτης, δὲν ἔγραψε συγγράμματα, ἀλλὰ δίδαξε μὲ τὸ παράδειγμα καὶ τὸν λόγο του. Τὰ μοναδικὰ στοιχεῖα αὐτῆς τῆς ἐγκωμιαστικῆς βιογραφίας θὰ πρέπει νὰ τὰ δεχθούμε, καὶ ἐν πρώτοις ὅτι ἔζησε ἓναν ὀλόκληρο αἰῶνα, κὶ αὐτὸν μεταξὺ 80 καὶ 180 μ. Χ. Εἶναι τὸ ἀποκορύφωμα τῆς Δεύτερης Σοφιστικῆς.

Τὰ βιογραφικὰ εἶναι καταρχὴν ἡ ἀπαραιτήτῃ εἰσαγωγή στὴ γνωριμία μας μὲ τὸ ἰδιότυπο καὶ λαμπερὸ πνεῦμα του. Πληροφοροῦμεθα, λοιπόν, ἀπὸ τὸν Λουκιανὸ ὅτι ὁ Δημόναξ καταγόταν ἀπὸ διακεκρι-

329. Τὸ κείμενο ἀπὸ τὸν *Δημόνακτα* τοῦ Λουκιανοῦ (§54), σελ. 226-227 καὶ σχόλια, 526.

330. Βλ. τὰ κείμενα, σελ. 228-229, μὲ τὸν σχολιασμό, 526-528.

μένη και εὐκατάστατη οἰκογένεια τῆς Κύπρου (*οὐ τῶν ἀφανῶν ὅσα εἰς ἀξίωμα πολιτικὸν και κτῆσιν*),³³¹ ἀλλ' ἐνωρὶς ἐτρόπη στὴ φιλοσοφία και ἔζησε τὴ μακρὰ ζωὴ του στὴν Ἀθήνα. Μαθήτευσε κοντὰ στοὺς φιλοσόφους Ἀγαθόβουλο, Δημήτριο τὸν Κυνικό, Ἐπίκτητο και Τιμοκράτη τὸν Ἡρακλεώτη. Τὰ μεγάλα πρότυπά του ἦταν ὁ Σωκράτης και ὁ Διογένης, ἀλλὰ διεβίωσε μὲ τὶς τροποποιήσεις ἐκείνες ποὺ ἐπέβαλλε ἡ δικὴ του γαλήνια, εὐπροσήγορη και φιλάνθρωπη φύση. Παρότι κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς παραμονῆς του στὴν Ἀθήνα ἀντιμετώπισε τὴν κατηγορία τῆς ἀσεβείας και εἰσῆχθη σὲ δίκη γι' αὐτὸ, κατόρθωσε, μὲ πανηγυρικὴ ἀθώωση, νὰ κερδίσει τὴν ἀγάπη και τὸν σεβασμὸ ὄλων. Φιλοσοφία του ἦταν ἡ ἴδια ἡ ζωὴ του, και τοῦτο ἀποτυπώνει χαρακτηριστικὰ ὁ Λουκιανός: *τοιούτος τις ἦν ὁ τρόπος τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ, πρᾶος και ἡμερος και φαιδρός*. Ἀκόμη και ἡ παρουσία του στὸν οἶκον οἰονδήποτε ἀθηναϊκὸ οἶκο ἐθεωρεῖτο προσέγγιση ἀγαθοῦ δαίμονος και ἀνδρὸς ἀγίου. Ἀποθανὼν αἰωνόβιος, κηδεύθη- κε μὲ εὐλάβεια και τιμές.

Αὐτὰ εἶναι τὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἐκτίθενται στὶς παραγράφους τῆς ἀρχῆς και τοῦ τέλους τοῦ ἔργου.³³² Ἀλλὰ τὸ μεγαλύτερο και κεντρικὸ μέρος τῆς Λουκιανείου βιογραφίας ἀπαρτίζεται ἀπὸ συλλογὴ γνώμων, ἀνεκδότων και *χρειῶν* τοῦ Δημόνακτος, ποὺ ἀποκαλύπτουν προσωπικότητα δομημένη μὲ εὐφυΐα και λεπτὴ αἴσθη- ση τοῦ *χουῦμορ*. Δὲν τονίζει ἀδίκως ὁ Λουκιανὸς τὸ *ἀπτικὸν ἄλας* ποὺ προσέδιδε ιδιαίτερη αἴσθηση στὸν λόγο του.³³³

Ἐπέθεσαν μερικοί, ὅτι ὁ Δημόναξ εἶναι πλάσμα τῆς γραφίδος τοῦ Λουκιανοῦ στὴν προσπάθειά του νὰ εἰκονογραφήσει τὸν ἰδεώδη φι- λόσοφο και τὶς ἀντιδράσεις του στὸ περίγραμμα τῆς ἐποχῆς του παρὰ τὰ προσφερόμενα βιογραφικὰ στοιχεῖα ποὺ τὸν συνδέουν μὲ κατονο- μαζόμενα ὑπαρκτὰ και πολὺ γνωστὰ πρόσωπα τῆς ἐποχῆς³³⁴ και παρότι ὁ συγγραφέας διατείνεται ὅτι τὸν γνώρισε πολὺ καλὰ γιὰ καιρὸ και ἄκουσε τὴ διδασκαλία του.³³⁵ Πῶς, ὅμως, νὰ δικαιολογηθεῖ ἡ παράλληλη ὑπαρξὴ μιᾶς ὁμάδος εἰκοσι περίπου γνώμων και ρήσε- ων, οἱ ὁποῖες ξεχωρίζουν ὡς γνήσιες ἀπὸ διπλάσιο και πλεόν ἀριθμὸ ποὺ ἀποδίδεται στὸν Δημόνακτα³³⁶ και οἱ ὁποῖες διαφοροποιοῦνται

331. Λουκ. Δημ. §3.

332. Αὐτ. §§3-11, 63-67.

333. Αὐτ. §6.

334. Ἡρώδης Ἀττικὸς (§24, πβ. §33), Ἐπίκτητος (§55), Φαβωρίνος (§§12-13), Περειγρίνος Πρωτεύς (§21), Ἀπολλώνιος φιλόσοφος (§31), Ἀγαθοκλῆς Περιπατη- κός (§29), Ἐρμίνος Ἀριστοτελικός (§56) κ.ἄ.

335. Λουκ. Δημ. §1 (ὁμιλεῖ γιὰ τὸν Δημόνακτα και τὸν Βοιωτὸ Σώστρατο): *οὗς και εἶδον αὐτὸς και ἰδὼν ἐθαύμασα, θατέρω και δὴ τῷ Δημόνακτι και ἐπὶ μήκιστον συνεγενόμην*.

336. Στὴν προηγούμενη ἔκδοση τοῦ Funk (1907), παρότι προηγεῖται μία ἐξαιρετικὴ και χρήσιμη ἀκόμη και σήμερα μελέτη γιὰ τὸν Δημόνακτα τοῦ Λουκιανοῦ, δὲν ἔχει

έντελῶς ἀπὸ τὸ ἀπάνθισμα τοῦ Σαμοσατέως, καὶ ποὺ ἐκκυκλοφοροῦντο ἤδη κατὰ τὴν ὑστερὴ ἀρχαιότητα; Ἡ ὁμάδα αὐτὴ δὲν ἔχει, βεβαίως, ἐνιαία παράδοση, ἀλλὰ διασώζεται ἀπὸ ἓναν ἀριθμὸ γνωμολογίων ποὺ χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸν 5^ο μέχρι τὸν 10^ο αἰ., μὲ ὅλα τὰ γνωστὰ προβλήματα ἀποδόσεως τῶν λημμάτων ποὺ παρουσιάζουν τὰ κείμενα τοῦ εἴδους αὐτοῦ.³³⁷ Στὸν παρόντα τόμο ἐκδίδονται, μεταφράζονται καὶ σχολιάζονται ἀμέσως μετὰ τὸν *Δημώνακτα* τοῦ Λουκιανοῦ.³³⁸ Ἡ ὑπαρξὴ τῶν καταγεγραμμένων αὐτῶν γνωμῶν συνηγορεῖ, λοιπὸν, ὑπὲρ τῆς ἱστορικότητος τοῦ Δημώνακτος.

Ἡ ἀρχαιότερη γνωστὴ πηγὴ γνωμῶν τοῦ Δημώνακτος εἶναι τὸ *Ἀνθολόγιο* τοῦ Ἰωάννη Στοβαίου (5^ο αἰ.).³³⁹ Οἱ ἐκτενεστέρες συλλογές, ὅμως, ἐμφανίζονται αἰῶνες ἀργότερα. Ἡ μία τὸν 8^ο/9^ο αἰ., ἀνώνυμη, ὀνομάστηκε *Corpus Parisinum* (CorpPar) ἀπὸ τὸν κύριον κώδικα, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἔγινε γνωστὴ, τὸν Parisinus graecus 1168.³⁴⁰ Ἡ συλλογὴ αὐτὴ παραδίδει μίαν ὁμάδα δέκα ἐννέα γνωμῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Δημώνακτος.³⁴¹ Προφανῶς ἡ συλλογὴ αὐτὴ (ἢ τὸ πρότυπό της) ὑπῆρξε ἡ βᾶσις τῆς ἄλλης ἐκτενοῦς συλλογῆς τοῦ Ψευδο-Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ στὸ ἔργο τὸ γνωστὸ στὴ φιλολογία ὡς *Loci communes*

γίνει κριτικὸς διαχωρισμὸς μετὰ τὴν γνησίαν καὶ μὴ γνησίαν 31 ἐκδοδομένων γνωμῶν. Βλ. καὶ *κατωτ.*, σμμ. 344.

337. Δύο εἶναι τὰ κύρια σφάλματα ποὺ ὀδήγησαν σὲ σύγχυση: (α) ἡ βραχυγραφία *Δημ.* γιὰ τὸν Δημ(όκριτον) ἢ τὸν Δημ(άδη) καὶ ἀπόδοσις στὸν Δημ(ώνακτα)· (β) ἡ παράθεσις καὶ δευτέρης ἢ τρίτης γνώμης στὴ συνέχεια μὲ τὴν ἐνδείξει *τοῦ αὐτοῦ*, ἢ καὶ χωρὶς ἐνδείξει, γεγονός ποὺ δημιούργησε τὰ προβλήματα πατρότητος στὶς διαδοχικὰ συμπληρώσεις καὶ κυρίως ὅταν ἡ ὁμάδα γνωμῶν ἔπρεπε νὰ διασπασθεῖ σὲ διαφορετικὰ θεματικὰ ἐνότητες.

338. Βλ. σελ. 187-195 (κείμενο καὶ μετάφρασις), 494-503 (ἐρμηνευτικὸς σχολιασμὸς).

339. Ὁ Στοβαῖος παραδίδει τέσσερις γνώμες μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Δημώνακτος (2.1.11, 2.31.53, 3.21.8, 3.22.16). Τίς τρεῖς ἀπὸ αὐτὰς δεχόμεθα ὡς γνήσιες (**S14**, **18** καὶ **19**). Ἡ μία ἀπὸ αὐτὰς (**S14**) παραδίδεται καὶ ἀπὸ τὸ CorpPar (348) καὶ ἀπὸ τὸν Ψευδο-Μάξιμον (21.28/31). Ἡ τέταρτη, ὅμως (ἀπ. 7 Funk *Τὰς μὲν πόλεις ἀναθήμασι, τὰς δὲ ψυχὰς μαθήμασι δεῖ κομμεῖν*), δὲν πρέπει νὰ εἶναι γνήσια. Παραδίδεται καὶ ἀπὸ τὸ CorpPar (181) καὶ ἀπὸ τὸν Ψευδο-Μάξιμον (17.35/44) μετὰ ἀπὸ λήμματα *Δημοκρίτου γνώμῃ καὶ Δημοκρίτου* ἀντιστοίχως. Τὸ ἴδιον καὶ σὲ ἄλλα γνωμολόγια. Εἶναι φανερὸ ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν σύγχυση τῆς βραχυγραφίας ποὺ ἤδη ἀναφέραμε. Ἐπίσης, παραδίδεται ἀπὸ τὸν Ἰάμβλιχον (*Προτρεπτικὸς* 10.4) στὴ μορφή: *κομητέον ἱερὸν μὲν ἀναθήμασι, τὴν δὲ ψυχὴν μαθήμασι*.

340. Ἀργότερα ἔγινε γνωστὸ τὸ ἔξιςον πλήρες καὶ καλὸ χειρόγραφο, Bodleianus Digby 6. Ἀπὸ τὰ σχετιζόμενα χειρόγραφα, ἐπίσης ἀξιόλογο τὸ παρισινὸ (Parisinus suppl. gr. 690).

341. CorpPar 332-350. Στὴν παρούσα ἔκδοσις περιλαμβάνονται σχεδὸν ὅλες συμφωνώντας μὲ τὸν Ψευδο-Μάξιμον (**S1** - **6**, **8** - **17**). Ἀπὸ τίς τρεῖς ποὺ ἐξαίρουσται, ἡ μία (337) δὲν διασταυρώνεται μὲ καμία ἄλλη πηγὴ, ἐνῶ οἱ ἄλλες δύο (341, 342) παραδίδονται ἀνωνύμως ἀπὸ τὴν παλαιότερη καὶ τοῦ Στοβαίου συλλογὴ *Gnomica Homoeomata* (128, 146 Elter).

(9^{ος}/10^{ος} αϊ.). Ἡ πηγή αὐτή, ὅμως, δὲν ἐμφανίζει τὶς γνώμες τοῦ Δημόνακτος (καὶ τῶν ἄλλων) σὲ ἀνεξάρτητη ὁμάδα, ὅπως τὸ *Corpus Parisinum*, ἀλλὰ τὶς δίδει ἐγκατασπαρμένες στὰ καθ' ἕλλην κεφάλαια, *Περὶ βίου, ἀρετῆς καὶ κακίας, Περὶ φρονήσεως, Περὶ πλούτου καὶ πενίας καὶ φιλαργυρίας* κ. λπ.³⁴² Τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Ψευδο-Μαξίμου εἶναι ἓνα ὀγκῶδες ἀνθολόγιο βιβλικῶν, πατερικῶν καὶ θύραθεν γνωμῶν – πραγματικὸς γνωμικὸς πανδέκτης. Τὸ κείμενό του διασώθηκε σὲ πλειάδα χειρογράφων πού παρουσιάζουν ἰκανὸ βαθμὸ αὐτονομίας ἀντικατοπτρίζοντας δύο ἐπεξεργασμένες ἐκδοχὲς τοῦ πρωτοτύπου, οἱ ὁποῖες ἐπηρεάσαν μεταγενέστερες συλλογές.³⁴³ Ἡ θεματικὴ ταξινομήσι τῆς συλλογῆς τοῦ Ψευδο-Μαξίμου ἀπετέλεσε καὶ τὴ βάση τῆς παρουσίης ἐκδόσεως. Οἱ γνώμες αὐτὲς τοῦ Δημόνακτος ἐπαναλαμβάνονται καὶ σὲ ἄλλα μεταγενέστερα γνωμολόγια μὲ βάση κυρίως τὴ δευτέρη ἐκδοχὴ τοῦ Ψευδο-Μαξίμου. Ὑπάρχει ἓνας ἀκόμη ἀριθμὸς γνωμῶν πού γιὰ διαφόρους λόγους, παλαιογραφικοὺς καὶ ἄλλους, ἀποδίδεται ἀπὸ τὶς πηγὲς στὸν Δημόνακτα. Οἱ γνώμες αὐτὲς δὲν θεωρήθηκαν γνήσιες καὶ διὰ τοῦτο δὲν περιλαμβάνονται στὴν παρούσα ἐκδοσι.³⁴⁴ Ἡ παράδοσι, ἐπομένως, τοῦ *γνωμικοῦ Δημόνακτος* ἀκολουθεῖ τὶς ἀναπροσαρμοστικὲς διαδοχικὲς συμπληρώσεις τῶν βυζαντινῶν γνωμολογιῶν μὲ ὑλικὸ πού ἀρχίζει ἤδη ἀπὸ τὸν Στοβαῖο.

Ἡ τοποθέτησι τοῦ Δημόνακτος στὸ πνευματικὸ περιβάλλον τῆς ἐποχῆς του συμπληρώνει τὴν εἰκόνα πού δίδεται ἀπὸ τὰ βιογραφικὰ του. Δύο εἶναι τὰ σημεῖα πού θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν ἐξετάζοντας τὴν παρουσίαν τοῦ Δημόνακτος στὴν ἑλληνικὴ γραμματεία: ἡ Δεύτερη Σοφιστικὴ καί, παραλλήλως, ὁ Λουκιανὸς ὡς συγγραφέας τοῦ *Δημόνακτος*.

342. Οἱ τίτλοι τῶν κεφαλαίων δίδονται στὸ ἐρμηνευτικὸ ὑπόμνημα, *κατωτ.*, σελ. 494-503.

343. Στὴ νέα (2001), κριτικὴ ἐκδοσι τοῦ Ψευδο-Μαξίμου, ἡ ἐκδότρια Sibylle Ihm διαχωρίζει δύο ἐκδοχὲς τοῦ κειμένου (MaxI καὶ MaxII). Ἐπὶ τὴ δευτέρη ἐξεαρτῶνται μεταγενέστερα γνωμολόγια, ὅπως ὁ Ἀντώνιος (*Melissa*), τὰ *Gnomica Basilensia* καὶ τὸ Πατριμικὸ ἀνθολόγιο (*Patm*). Οἱ γνώμες τοῦ Δημόνακτος ἔχουν περάσει καὶ σὲ αὐτὰ, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ ὑπόμνημα πηγῶν πού συνοδεύει τὴν ἐκδοσί μας.

344. Δὲν περιλαμβάνονται οἱ τέσσερις γνώμες πού ἀποδίδονται στὸν Δημόνακτα χωρὶς ἐπιβεβαίωσι ἄλλης πηγῆς ἀπὸ τὴ συλλογὴ *Appendix Vaticana* (πρώτη σειρά, ἀρ. 58-61). Αὐτὲς δὲν τὶς ἀναγνωρίζει ὁ Funk· ἀπὸ ἐκεῖνες πού περιέλαβε στὴν ἐκδοσί του, μερικὲς ἀποδίδονται ἀπὸ σύγχυσι τῆς βραχυγραφίας τοῦ Δημοκρίτου (8, 23, 24, 27) ἢ τοῦ Δημάδου (28, 31), ἐνῶ ἄλλες ἀνήκουν προφανῶς σὲ ἄλλα πρόσωπα (9 Κλείταρχος, 19-20 Σέξτος, 29 Εὐκλείδης κ.ἄ.). Τέλος, ὀρισμένες (πού οὔτε ὁ Funk περιέλαβε) ἔχουν παρεμφερῆ ἀπὸ προφανῆ λάθη· δηλαδὴ, Ἀντώνιος 1.7, 796a (ὅμως, Ἰσοκράτους, *Πρὸς Δημόνιον* 24, ὀρθῶς CorpPar 134), αὐτ. 1.53, 945bc (ἀνέκδοτο γιὰ τὸν Πελοπίδα, πβ. CorpPar 543), Patm 38.45 (ὅμως: Διογένης· βλ. Στοβ. 2.31.75, Ψευδο-Μάξιμος 17.41/50), Ἀρσένιος/Ἀποστόλιος 18.41d (ὅμως: Ἰππώνακτος, βλ. Στοβ. 3.29.42). Νὰ σημειωθεῖ ὅτι καὶ στὸ ὄψος καὶ, ἐνίοτε, καὶ στὸ πνεῖμα οἱ γνώμες αὐτὲς διαφοροποιοῦνται ἀπὸ τὶς γνήσιες.

Ὁ ὄρος *Δεύτερη Σοφιστική* γὰρ νὰ δηλωθεῖ ἡ ἀνθήση τῶν ἑλληνικῶν Γραμμάτων τὸν δεύτερο μ. Χ. αἰώνα, δὲν εἶναι ἐπινόηση τῆς σύγχρονης γραμματιολογίας· ἀπαντᾶται ἤδη στὸν Φιλόστρατο, ὁ ὁποῖος ἔγραψε *Βίους σοφιστῶν* ὅταν εἶχε πλέον ὀλοκληρωθεῖ τὸ πνευματικὸ καὶ πολιτιστικὸ αὐτὸ κίνημα (229-238 μ. Χ.). Ἡ τάση αὐτή, στὴν ὁποία συμμετεῖχαν ἐνεργᾶ Ἕλληνες καὶ ἐλληνίζοντες ἀπὸ τὴν Ἰταλία μέχρι τὸν Εὐφράτη, ἦταν ἡ τελευταία ἀναλαμπὴ τοῦ γνήσιου ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ δικαίως συνδέθηκε μὲ τὴν κλασικὴν περίοδο τῶν Σοφιστῶν. *Τὴν ἀρχαίαν σοφιστικὴν ῥητορικὴν ἠγείσθαι χωρὶ φιλοσοφοῦσαν*, γράφει ὁ εἰσαγωγικῶς ὁ Φιλόστρατος. Καὶ πράγματι, ἡ διαίωνα διαλεκτικὴ σχέση Φιλοσοφίας καὶ Ρητορικῆς ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν Παιδεία (τὸ ὕψιστο ἀγαθὸ τῶν ἀρχαίων) παρήγαγε καὶ τὰ δύο κινήματα. Μόνον ὅτι οἱ ὄροι εἶναι διαφορετικοὶ σὲ κάθε περίοδο καὶ οἱ ἰσορροπίες μετακινοῦνται.

Κατὰ τοὺς κλασικοὺς χρόνους, ὁ Πλάτων ἔβλεπε τὴν παιδεία νὰ πραγματώνεται μέσω τῆς φιλοσοφίας, ἡ ὁποία εἶχε πολὺ ἰσχυροποιηθεῖ καὶ στὴν ἐποχὴ του μὲ τὶς ἰδρυθεῖσες τότε, καὶ ἀμέσως μετὰ ἀκμαζούσες βεβαίως φιλοσοφικὲς Σχολές. Ὁ Ἰσοκράτης, ἀντιθέτως, πίστευε στὴν παιδευτικὴ ἀξία τῆς ρητορικῆς καὶ αὐτὸ ὑπεστήριξε. Οἱ ἱστορικὲς συνθήκες εὐνόησαν τότε τὴ φιλοσοφία· ἡ ρητορικὴ, μεγάλο δημιουργημὰ τοῦ ἄπτικου πνεύματος καὶ τῶν πολιτικῶν συνθηκῶν ποὺ τὴν ἐξέθρεψαν, ἦλθε σὲ δευτέρῃ μοίρᾳ ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀναζητήσῃ τὸν ἑαυτὸ του μέσω τοῦ πολιτικοῦ στοχασμοῦ, ἀλλὰ καὶ ὅταν οἱ βασιλικὲς Αὐλὲς τῶν Διαδόχων ἐπεσκίασαν τὶς δημοκρατικὲς διαδικασίες ὡς τὸ κατεξοχὴν πεδίο ἐφαρμογῆς τῆς.

Ὅμως, κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους, μὲ τὴν ἀλλαγὴ τῶν συνθηκῶν καὶ τῶν ἀναγκῶν τῶν νέων κυριάρχων, οἱ ὁποῖοι ὀλίγη μὲν φιλοσοφία ἐχρειάζοντο, ἀλλὰ ἐπιμελημένη ρητορικὴ ἐκπαίδευση, κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ, λοιπόν, ἡ ρητορικὴ ἐπανῆλθε *διεκδικητικῇ* στὸ προσκήνιο. Ἐπανεκάμψε μὲ ἄλλους ὄρους, φυσικά. Κυριάρχησε, ὅμως, καταλαμβάνοντας εὐρύτερους χώρους, οἱ ὁποῖοι εἶχαν, στὸ μετὰξὺ, ἀναπτυχθεῖ ἀπὸ ἄλλες πνευματικὲς δραστηριότητες τοῦ ἀνθρώπου καί, κυρίως, τὴ φιλοσοφία. Ἡ ἐπίδραση τῆς ρητορικῆς στὴ λογοτεχνία, καὶ ἰδίως στὴν ποίηση, εἶναι μία ἄλλη συνέπεια ποὺ ἐμφανίζεται ἐντονῶς κατὰ τὴν περίοδο αὐτή.

Ἡ ρητορικὴ, ὁμως, ὡς ζωντανὴ καὶ ἐξελισσομένη πνευματικὴ ἀσκηση εἶχε θέσει ἤδη τοὺς δικούς της στόχους καὶ προτεραιότητες. Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ πρώτου π.Χ. αἰῶνος λειτουργοῦσε ὡς μία ἀντίδραση ἐναντίον τοῦ Ἀσιατισμοῦ, τοῦ πομπώδους ὕψους ποὺ εἶχε ἀναπτυχθεῖ καὶ εἶχε κερδίσει ἀρκετὸ ἔδαφος. Αὐτὴ ἡ ἀντίδραση γέννησε τὸν Ἀττικισμό, τὴν ἐπιστροφή δηλαδὴ στὴ γλώσσα καὶ τὸ ὕφος τῶν ἄπτικῶν ρητόρων. Ἦταν εὐσεβὴς πόθος, ὁ ὁποῖος, ὅμως, ἀπαιτοῦσε στέρεη γλωσσικὴ παιδεία καί, κυρίως, μέτρο καὶ *γοῦστο* ποῦ, ἀναπόφευκτα, δὲν τὸ διέθεταν ὅλοι οἱ θεράποντές του. Ἡ μεθοδολογία ποῦ

ἀκολουθήθηκε ἦταν μία ἄλλη ὑπερβολή, ἡ ὁποία ἦταν δύσκολο νὰ φέρει τὰ ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα. Ὁ γλωσσικός πλοῦτος τῆς ἀρχαίας γλώσσας ἔπρεπε νὰ ὑποστεί λεξικογραφική ἐπεξεργασία τέτοια πού νὰ παρέχει τὸν κανόνα τοῦ ἀττικῆς ὕφους καὶ νὰ ὀδηγεῖ στὴν διάγνωση τῆς ἀττικῆς γνησιότητος κάθε λέξεως. Πράγματι, συντάχθηκαν λεξικά, κυρίως τὸν 2^ο μ.Χ. αἰώνα, ὅπως τοῦ Αἰλίου Διονυσίου καὶ τοῦ ἀττικιστῆ Πανσανία, πού ὄριζαν τί εἶναι ἀττικόν καὶ τί ἀνάττικον. Ὁ Μοῖρις, ὁ Φρύνιχος καὶ ἄλλοι λεξικογράφοι ἀνήκουν στὴν ἴδια ἐποχὴ καὶ τάση. Ἔχει ὑποστηριχθεῖ ὅτι τὴν ἐποχὴ αὕτῃ ἀρχίζει τὸ γλωσσικὸ μας ζήτημα, τὸ ὁποῖο τάλαιπώρησε τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος ἐπὶ αἰῶνες. Ὁ Δημόναξ εἶχε ἀντιδράσει στὸν Ἀττικισμό. Τοῦ ἄρесе ν' ἀστυεύεται μ' ἐκείνους πού χρησιμοποιοῦσαν στὶς συντροφιὰς λέξεις ἀπηρχαιωμένες καὶ παρὰξενες. Σὲ κάποιον, λοιπόν, πού τὸν ρώτησε γιὰ κάποιον ζήτημα κι αὐτὸς τοῦ ἀπάντησε σὲ ὑπερβολικὰ ἀττικίζοντα λόγο, εἶπε: «Ἐγώ, ἀγαπητέ μου, σὲ ρώτησα σήμερα καὶ σὺ μοῦ ἀπα- ντᾶς λὲς καὶ ζοῦμε στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀγαμέμνονος».³⁴⁵

Ἡ Δεύτερη Σοφιστικὴ, πάντως, πού λειτούργησε πνευματικὰ κάτω ἀπὸ αὐτὲς τὶς συνθήκες, ὑπῆρξε τὸ πολιτιστικὸ ἀπαύγασμα τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων. Ἰδιαίτερη ἦταν ἡ ἀνθησις κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν Ἀντωνίνων (138-180 μ. Χ.) πού καλύπτει τὴν περίοδο τῆς ὠριμότητος τοῦ Δημιῶνακτος. Ὁ ἀπέραντος φιλελληνισμὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ ἔφερε τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ σὲ περιλάμπρη θέση. Αὐτοκράτορες ὅπως ὁ Μάρκος Αὐρήλιος ἐνίσχυσαν αὐτὴ τὴν προτεραιότητα. Ὁ Μάρκος Αὐρήλιος, μάλιστα, ἴδρυσεν καὶ τὶς τέσσερις ἑδρες τῆς Φιλοσοφίας στὴν Ἀθήνα, μὲ στόχο νὰ ἐκπροσωπηθοῦν καὶ ἐπισημῶς πλέον οἱ τέσσερις κύριες φιλοσοφικὲς σχολαὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἡ Ἀκαδημία, ὁ Περίπατος, ἡ Στοὰ καὶ οἱ Ἐπικούρειοι.

Ἡ κυνικὴ φιλοσοφία, ὅμως, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της πού καλῶς ἐκπροσωπεῖ ὁ Δημόναξ, βρέθηκε ἔξω ἀπὸ τὸ καθιερωμένο αὐτὸ τετραμερὲς σχῆμα, στὸ ὁποῖο ἀγωνιζόντουσαν νὰ εἰσέλθουν ὅλοι οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ φιλοσοφοῦντες τοῦ τότε *κατεστημένου*. Ὁ Δημόναξ, δηλαδή, βρῖσκεται κάπου ἀπέξω, στὸ περιθώριο, γιατί σὲ καμία ἀπὸ τὶς τέσσερις αὐτὲς Σχολὰς δὲν ἐννοοῦσε νὰ ἐνταχθεῖ. Τὴ φιλοσοφία του εἶδαμε ὅτι τὴν περιέγραψε μὲ σαφεῖς ὄρους ὁ Λουκιανός. Εἶναι ἐκλεκτικὴ στάση, ἀλλὰ μὲ κυνικὴ *πατὴνα* ὀλοφάνηρη πού δὲν ἔφτανε σὲ ἀκρότητες: «Ὅταν ὁ Περεγρίνος, ὁ γιὸς τοῦ Πρωτέως, τὸν κατέκρινε ὅτι πολὺ κοροῖδευε περιπατίζοντας τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοῦ εἶπε: Ἐπιμόναξ, δὲν φέρεσαι σὰν Κυνικός», ἐκεῖνος τοῦ ἀπάντησε: Ἐπεργρίνε, δὲν φέρεσαι σὰν ἄνθρωπος».³⁴⁶

Στὶς σελίδες τοῦ Λουκιανοῦ ἀντικατοπτρίζεται ὁ μεγάλος ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν κύριων φιλοσοφικῶν Σχολῶν πού συνεχίζονταν

345. Λουκ. Δημ. §26.

346. Αὐτ. §21.

ἀσταμάτητος ἀπό τούς Ἑλληνιστικούς χρόνους. Στὸ ἔργο *Εὐνοῦχος*, μάλιστα, ἀποτυπώνεται μὲ πολὺ ζωηρὰ χρώματα ἢ διαμάχη πού ἔλαβε χώρα στὴν Ἀθήνα γιὰ τὴ μία ἔδρα τῆς φιλοσοφίας. Ἀλλὰ καὶ στὸν *Ἐρμώτιμο*, τὸ θέμα εἶναι οἱ φιλοσοφικὲς Σχολές, πού ἀντιμετωπίζονται μὲ ἔντονο σκεπτικισμό, ἰδιαίτερα ἡ Στοά, πού ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ στάση τῆς φανερὰ ἐνοχλοῦσε τὸν Λουκιανό. Πολλὰ ἐνοχλοῦσαν καὶ τὸν ἴδιο τὸν Δημόνακτα: ὅπως λ.χ. οἱ ἐρωτήσεις γιὰ τὴν ἔνταξή του σὲ ὁποιαδήποτε παραταξιακὴ κατηγοριοποίηση. Τὸ δεύτερο ἀνέκδοτο τοῦ Φαβωρίνου ἐκφράζει ἀπολύτως τὴν ἄρνηση τοῦ Δημόνακτος γιὰ ἔνταξη.³⁴⁷ Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνέκδοτο μὲ τὸν σοφιστὴ ἀπὸ τὴ Σιδώνα πού ἐπιλέγει ὁ Λουκιανὸς εἶναι ἐξίσου εὐγλωττο.³⁴⁸ Γιὰ τὸν Δημόνακτα, ἡ φιλοσοφία ἦταν φυσικὴ ροπή· γι' αὐτό, ὅταν τὸν ρώτησαν, πότε ἄρχισε νὰ φιλοσοφεῖ, ἀπάντησε: *ὅτε καταγινώσκων ἐμμαντοῦ ἠρξάμην*.³⁴⁹ Αὐτὴ τὴν αὐθεντικότητα τοῦ στοχασμοῦ θέλησε νὰ κρατήσει στὴ ζωὴ του· καὶ τὸ κατόρθωσε. Τὸ εὐρηματικὸ πνεῦμα τοῦ Λουκιανοῦ βρῖσκει πολλοὺς τρόπους νὰ σατιρίσει τοὺς φιλοσόφους. Στὸ *Συμπόσιον ἢ Λαπίθαι* ἐντυπωσιάζει ἡ μαστίγωση τῶν φιλοσόφων, ἐνῶ στὸ *Βίων προᾶσις* ἐκτίθεται πῶς μποροῦν νὰ βγοῦν στὴ δημοπρασία οἱ διάφοροι τύποι ζωῆς τῶν φιλοσόφων.

Τὸ ἴδιο καὶ ὁ Δημόναξ· σατιρίζει καὶ σχολιάζει ἀνελέητα: ἕνα θύμα τοῦ σαρκασμοῦ του ὁ συμπατριώτης του Ρουφίνος: «Δὲν ὑπάρχει πράγμα πιὸ ξεδιάντροπο ἀπὸ ἕναν χωλὸ Περιπατητικόν».³⁵⁰ Πολὺ ἔξυπνα δίνει ἕνα χαρακτηρισμὸ στὴν πομπώδη ἐμφάνιση ἐνὸς φιλοσόφου: «Προχωρεῖ ὁ Ἀπολλώνιος καὶ οἱ Ἀργοναυτεῖς του».³⁵¹ Ἀπαντᾷ θαρραλέα στὸν παγκάκιστο Ἀριστοτελικὸ μὲ μία ἔξυπνη ἀμφισημία: «Μὰ τὴν ἀλήθεια, εἶσαι ἄξιος δέκα κατηγοριῶν»,³⁵² ἀλλὰ καὶ στὸν ἀλαζόνα Περιπατητικόν: «Μὰ δὲν μοῦ λές, Ἀγαθοκλῆ· ἂν εἶσαι ὁ πρῶτος, δὲν εἶσαι ὁ μόνος· κι ἂν εἶσαι ὁ μόνος, δὲν εἶσαι ὁ πρῶτος».³⁵³ Ἡ καὶ πάλι, ἐλέγχοντας εἰκονογραφημένα τὴν ἀμάθεια δύο φιλοσόφων: «Δὲν σᾶς φαίνεται, φίλοι μου, πῶς ὁ ἕνας τους ἀρμέγει τράγο καὶ ὁ ἄλλος τοῦ βάζει κόσκινο ἀποκάτω;».³⁵⁴

Ἐνα ἀπὸ τὰ βασικότερα στοιχεῖα τοῦ Λουκιανοῦ εἶναι ἡ σκεπτικιστικὴ ὀπτικὴ γωνία πού βλέπει τὸν κόσμον. Μὲ πρότυπό του τὸν Κυνικὸ Μένιππο, ὁ Λουκιανὸς δείχνει μία σαφὴ προτίμηση στὴν κυνικὴ λαϊκὴ φιλοσοφία. Εἶναι ἀλήθεια, βεβαίως, ὅτι ἡ κυνικὴ στάση ζωῆς μπορούσε νὰ δώσει ὕλη στὴν σκεπτικιστικὴ του τάση. Ὑπῆρχε,

347. *Αὐτ.* §13.

348. *Αὐτ.* §14.

349. Βλ. S18.

350. *Λουκ. Δημ.* §54

351. *Αὐτ.* §31.

352. *Αὐτ.* §56.

353. *Αὐτ.* §29.

354. *Αὐτ.* §28.

ὅμως, μεγαλύτερος σκεπτικιστής ἀπὸ τὸν Δημόνακτα; Ἔνα παράδειγμα, οἱ θρησκευτικὲς του πεποιθήσεις. Εἶδαμε ὅτι αὐτὲς τοῦ στοίχισαν μία δίκη ἀσεβείας στὴν Ἀθήνα, ὅπου παρολίγον νὰ χάσει τὴ ζωὴ του.³⁵⁵ Ἀλλὰ δὲν συννεμορφώθη. Ὑπάρχουν δύο ἀνέκδοτα στὸ κείμενο τοῦ Λουκιανοῦ πολὺ χαρακτηριστικά. Πῶτῃς δημόσια τοὺς Ἀθηναίους, γιατί ἀποκλείουν τοὺς βαρβάρους ἀπὸ τὴν τέλεση τῶν μυστηρίων, ἀφοῦ τὴν τελετὴ τὴν καθιέρωσε ἕνας βάρβαρος ἀπὸ τὴ Θεράκη, ὁ Εὐμόλπος.³⁵⁶ Ἀπάντησε στὴν πρόσκληση γιὰ προσευχὴ μὲ μετάβαση στὸ Ἀσκληπιεῖο: «Γιὰ πολὺ κουφὸ τὸν ἔχεις τὸν Ἀσκληπιό, ἀν δὲν μπορεῖ ν' ἀκούει κι ἀπὸ δῶ τὴν προσευχὴ μας».³⁵⁷ Πολὺ ταιριάζουν αὐτὰ στὴ σάτιρα τοῦ Λουκιανοῦ. Τοῦ συγγραφέως πού φαίνεται ὡσάν νὰ εἶναι ἕνα πνευματικὸ τέκνο τοῦ Δημόνακτος. Στὸ ἔργο του Ἰκαρομένιππος, ὁ Κυνικός φιλόσοφος πετᾷ ὁ ἴδιος στὸν οὐρανὸ γιὰ νὰ βρεῖ μὴν ἄκρη μέσα στὴ σύγχυση τῶν διατυπωμένων γνωμῶν γύρω ἀπὸ τοὺς θεοὺς. Στὸ Ζεὺς ἐλεγχόμενος ὁ Δίας δὲν μπορεῖ νὰ δώσει ἱκανοποιητικὴ ἀπάντηση γιὰ τὸ θέμα τῆς Μοίρας. Καὶ ἄλλα πολλὰ. Σκεπτικιστής ἦταν ὁ Δημόναξ καὶ στὸ θέμα τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Τὸ ἀποκαλύπτει ἡ ἀπάντησή του γιὰ τὸ ἐρώτημα τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς: «Ἀθάνατη ναί, ἀλλὰ μὲ τὸν τρόπο πὺ ὅλα εἶναι ἀθάνατα».³⁵⁸

Ἔνα ἄλλο χαρακτηριστικὸ τοῦ Δημόνακτος ἦταν ὁ ὀρθολογισμὸς του. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τὸ ἄλογο στοιχεῖο εἶχε ἀρκετὰ διεισδύσει στὴ ζωὴ τῶν κοινωνιῶν καὶ εἶχε ἀυξήσει τὴ δεισιδαιμονία. Ἔνα κύμα μυστικισμοῦ, πὺ προερχόταν ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ ἰδίως, πίστη στὴ μεταφυσικὴ τῶν δαιμόνων, ὅλ' αὐτὰ βασάνιζαν τὸν ἀπλὸ κόσμο ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄρχοντες πὺ τοὺς ἐκμεταλλεύονταν μάγοι, μάντιες καὶ ἀστρολόγοι. Ὁ Δημόναξ ἐξακοντίζει τὸν σαρκασμὸ του σὲ ὅλα αὐτά. Αὐτὸς πὺ ἤθελε τὸν ἄνθρωπο ἐλεύθερο πάνω ἀπ' ὅλα, ἀντιτάσσει τὸ πνεῦμα του στὴ μόδα τῶν προβλέψεων. Μὲ ἰσχυρὴ συλλογιστικὴ ἀπευθύνεται στὸν χρηματιζόμενον μάντη: «Δὲν βλέπω τὸν λόγο πὺ ζητᾷς ἀμοιβή· γιατί, ἐάν μπορεῖς ν' ἀλλάξεις κάτι ἀπὸ τῆς μοίρας τὰ γραμμένα, λίγα ζητᾷς ὅσα κι ἂν ζητᾷς· ἐάν πάλι εἶναι νὰ γίνουν ὅλα ὅπως τὰ ὅρισε ὁ θεός, τί δύναμη ἔχει ἡ μαντικὴ σου;»³⁵⁹

Δὲν πρέπει νὰ τελειώσει ἡ σύντομη αὐτὴ παρουσίαση τοῦ περιθωριακοῦ καὶ πάμπτωχου Κυνικοῦ χωρὶς νὰ μνημονευθοῦν λίγα ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ του κριτικὴ. Ἡ παρηγορία, ἡ κατεξοχὴν ιδιότητα τῶν Κυνικῶν, τοῦ ἔδινε τὸ θάρρος νὰ ἀπευθύνεται, νὰ ἐλέγχει καὶ νὰ

355. *Αὐτ.* §11.

356. *Αὐτ.* §34.

357. *Αὐτ.* §27.

358. *Αὐτ.* §32.

359. *Αὐτ.* §37, πβ. καὶ §23.

καυτηριάζει τούς ισχυρούς τῆς ἡμέρας καὶ τούς πλουσίους. Οἱ κυρίως ισχυροὶ ἦταν οἱ Ῥωμαῖοι ἀξιωματοῦχοι πὺν ἔδρευαν στὴν Ἀθήνα ἢ περνοῦσαν ἀπὸ ἐκεῖ μὲ διοικητικὴ ἢ στρατιωτικὴ ἀποστολή. Σχολιάζει ὡς *μέγα κάθαρμα* τὸν ὑπατικὸ τῆς παλιᾶς καὶ ισχυρῆς ρωμαϊκῆς οἰκογενείας τῶν Κεθῆγων.³⁶⁰ Κι ἀκόμη, μὲ λεπτὴ εἰρωνεία ἀντιμετωπίζει τὸν Ῥωμαῖο ἀξιωματικὸ πὺν τοῦ ἔκανε ἐπίδειξη ἐνοπλῆς μάχης ἐναντίον στύλου: «Θαυμάσια τὰ πᾶς, ὅταν ἔχεις ξύλινο ἀντίπαλο!».³⁶¹ Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐντόπιοι πλούσιοι καὶ ισχυροὶ δὲν ἀπέφυγαν τὰ βέλη του. Θυμίζω τὴν ἀπάντησή του στὸν ἀριστοκράτη πὺν καμάρωνε γιὰ τὴ διακόσμηση τῆς πορφύρας του: «Αὐτό, πρὶν ἀπὸ σένα, τὸ φοροῦσε ἓνα πρόβατο καὶ δὲν ἦταν παρὰ ἓνα πρόβατο». ³⁶² Ἡ τὴν ἀπάντησή του στὸν σόλοικο Πολύβιο πὺν εἶχε πολιτογραφηθεῖ ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα: «Μακάρι νὰ σὲ ἔκανε περισσότερο Ἕλληνα παρὰ Ῥωμαῖο». ³⁶³

Γενικότερα, βέβαια, σ' ἐκεῖνο πὺν ἔδινε ἔμφαση ἦταν ὁ ἐσωτερικὸς κόσμος τοῦ ἀνθρώπου· αὐτὸν δίδασκε ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀμελεῖ κανεὶς μὲ ὥραϊες παρομοιώσεις, ὅπως τοῦ *οἴκου* καὶ τοῦ *ἐνοίκου* ³⁶⁴ ἢ τοῦ *κόσμου* καὶ τῆς *ἀκοσμίας*. ³⁶⁵ Ὅπως καὶ ὁ Λουκιανός, ἔτσι πιστενε κι αὐτὸς στὸ παράδειγμα τῆς ἀρετῆς, ³⁶⁶ τῆς ἀρετῆς πὺν στὴ ζωὴ μας συνεχῶς ζυγίζεται μὲ τὴν ἡδονή. ³⁶⁷ Σὲ μία ἀκόμη σκέψη του μποροῦμε νὰ ἀναγνωρίσουμε τὴ διεισδυτικὴ τῆς βιοσοφίας του· τὴν ἐκφράζει σὲ μία ἀπὸ τίς διασωθεῖσες γνώμες του: ὅπως ἐκεῖνοι πὺν, μὴ ἔχοντας αἰσθησι τῶν μουσικῶν τόνων καὶ τοῦ ρυθμοῦ, δὲν μποροῦν νὰ συντονισθοῦν μὲ τίς νότες τῶν ὀργάνων, ἔτσι καὶ οἱ ἀπαίδευτοι δὲν μποροῦν νὰ προσαρμωστοῦν στίς ροπὲς τῆς τύχης: *οὔτε οἱ ἀπαίδευτοι ταῖς τύχαις δύνανται συναρμόσασθαι*. ³⁶⁸ Εἶναι μία ἐπιτυχημένη διατύπωση τῆς συμβατότητας τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων καὶ τοῦ κοσμοκοῦ ρυθμοῦ.

Προσπάθησα, στίς λίγες αὐτὲς εἰσαγωγικὲς σελίδες, νὰ δώσω, στὰ κύρια σημεῖα τῆς, τὴν εἰκόνα ἐνὸς πραγματικοῦ φιλοσόφου πὺν γεννήθηκε στὴν Κύπρο τὸν δεῦτερον αἰῶνα καὶ πὺν ἔζησε καὶ ἔδρασε στὴν Ἀθήνα, τὸ πνευματικὸ κέντρο τότε τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Στὸ βάθος τῶν γνωμικῶν ἀποφάνσεων καὶ τῆς ψυχῆς του κυριαρχοῦσαν, κατὰ τὴ ρητὴ μαρτυρία τοῦ Λουκιανοῦ, οὐσιωδέστατος ἀνθρωπισμός, ὑψηλὸ αἰσθημα συνδυαστικῆς ἐλευθερίας καὶ συνεχῆς εὐθύνη

360. *Αὐτ.* §30.

361. *Αὐτ.* §38.

362. *Αὐτ.* §41.

363. *Αὐτ.* §40.

364. Βλ. S3.

365. S14.

366. S4. *Λουκ. Δημ.* §2.

367. S1.

368. S12.

συνδιαλλαγῆς ταρρασομένων οἴκων καὶ δήμων.³⁶⁹ Γιὰ νὰ ἀπολαύσει κανεὶς τὸ πνεῦμα τοῦ Δημόνακτος πρέπει νὰ διαβάσει τὸν βίο του στὸν Λουκιανό· νὰ ἐντρυφήσει στὸ πρωτότυπο καὶ τὶς διατυπώσεις του. Εἶναι ἐξαιρετο πὺ ἐτσι κλείνει ἕνας κύκλος. Διότι μὲ τὸν Δημόνακτα γράφεται ὁ ἐπίλογος στῆ γραμμῆ τῶν Κυπρίων φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος, αὐτὴν πὺ ἀρχισε μὲ τὸν Εὐδήμο. Καὶ τελειώνει ἐνδοξα. Γιατὶ πιστεύω ὅτι ὁ Δημόναξ ἦταν τὸ πλέον σπινθηροβόλο πνεῦμα πὺ γέννησε μέχρι σήμερα ἡ Κύπρος. Ἐξῆσε σὲ μίᾳ ἐποχῇ πὺ ἦταν πράγματι ἡ τελευταία ἀναλαμπὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνεύματος, μὲ ὅλα τὰ ἐλαττώματά της, ἐπιπλέον τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ Ἑλλάδα τότε καὶ ἡ Κύπρος ἦταν ὑπόδουλες στὸν ρωμαϊκὸ ζυγὸ. Καὶ ὅμως, εἶδαμε τὰ περιθώρια πὺ ὑπῆρχαν καὶ τὰ κάλυψε, ὄχι μόνο μὲ τὴ φιλοσοφία του, πὺ δὲν τὴν ἀνέπτυξε σὲ σύστημα, ὄχι μόνο μὲ τὴν κοινωνικὴ του ἀποστολή, στὴν ὁποία εἶχε βαθύτατα πιστέψει ἀπαρνούμενος τὰ πάντα κυριολεκτικῶς, ἀλλὰ μ' ἐκεῖνο πὺ ἐνοιωθε, πὺ πίστευε, πὺ δίδασκε πέρα ἀπὸ κάθε ἄλλο ἀγαθὸ: τὴν ἐλευθερία.³⁷⁰

Καὶ μίᾳ τελευταία σημείωση γιὰ ἀσαφῆ ἐπιγραφικὴ μαρτυρία. Σὲ θραῦσμα ἐπιγραφῆς τῆς Πάφου³⁷¹ πὺ χρονολογεῖται ἀπὸ τὴν ἀμέσως μετὰ τὸν Αὐγούστο ἐποχῇ (μετὰ τὸ 15 μ.Χ.), τιμᾶται πρόσωπο ἀγνώστου σήμερα ὀνόματος πατρὸς Ἀπολλωνίου: τ[ὸ]ν καὶ Πλοῦν ἀναφέρεται στὸ κείμενο. Ὁ τιμώμενος καταγόταν ἀπὸ τὴν Πάφο, φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε διακεκομμένος πολίτης καὶ διετέλεσε εὐεργέτης τῆς πόλεως. Μεταξὺ τῶν τίτλων του, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους δὲν διασώθηκαν στὴν ἐπιγραφή, ἀναφέρεται ὅτι ἦταν διὰ βίου Ἀρχιερεὺς τοῦ Αὐγούστου καὶ φιλόσοφος. Ὁ T. B. Mitford, ὁ ὁποῖος πρόεβη σὲ πρόχειρη συμπλήρωση τῆς ἐπιγραφῆς, εἰκάζει ὅτι ἴσως ἐπρόκειτο γιὰ Ἐπικούρειο φιλόσοφο. Φυσικά, τίποτε δὲν εἶναι βέβαιο γιὰ τὸ πρόσωπο αὐτὸ καί, ἐπομένως, ἀξιοποίησιμο στὴν παρούσα ἔκδοσι.³⁷²

369. *Φίλος μὲν ἦν ἅπασι καὶ οὐκ ἔστιν ὄντινα οὐκ οἰεῖον ἐνόμιζεν, ἀνθρωπὸν γε ὄντα* (Λουκ. Δημ. §10): *λήθη δὲ τις ἀγαθῶν καὶ κακῶν καὶ ἐλευθερία μακρὰ πάντα ἐν δλίγῳ καταλήφεται (§8) καὶ πον καὶ δήμοις ταρρατομένοις ἐμμελῶς διελέχθη καὶ τοὺς πλείστους αὐτῶν ἔπεισεν ὑπουργεῖν τῇ πατρίδι τὰ μέτρα (§9).*

370. Βλ. Λουκ. Δημ. §3, 8.

371. SEG XXX 1627.

372. Ἐλπίζεται ὅτι ἡ μελέτη τῆς ἐπιγραφῆς ἀπὸ τὴν Δρα Μαρία Καντηρέα, τοῦ Πανεπιστημίου Κύπρου, θὰ δια φωτίσει τὴν ἔρευνα.

ΚΕΙΜΕΝΟ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΚΛΕΑΡΧΟΣ ΣΟΛΕΥΣ

Πλάτωνος ἐγκώμιον

F1a (2aW) Diogenes Laertius 3.2

Σπεύσιππος δ' ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ Πλάτωνος περιδείπνω¹ καὶ Κλέαρχος ἐν τῷ Πλάτωνος ἐγκωμίῳ καὶ Ἀναξιλᾶιδης² ἐν τῷ δευτέρῳ Περὶ φιλοσόφων φασὶν ὡς Ἀθήνησιν ἦν λόγος ὡραίαν οὖσαν³ τὴν Περικτιόνην βιάζεσθαι τὸν Ἀρίστωνα καὶ μὴ τυγχάνειν⁴. πανόμενόν τε τῆς βίας ἰδεῖν τὴν τοῦ Ἀπόλλωνος ὄψιν, ὅθεν καθαράν γάμον φυλάξει ἕως τῆς ἀποκνήσεως.

¹ περιδείπνω **B²P⁵**: περὶ δείπνω **F**: περὶ δείπνου **P¹QWH** ² Ἀναξιλᾶιδης Cobet: ἀναξιλῆδης **FP⁵ (P^{pe})**: ἀναξιλῆδης **B**: ἀναξιλῆδης **FP²**: ἀναξιάδης **P¹(P^{ae})W**: Ἀναξιλῆδης Lang ³ γάμου ante οὖσαν add. Marcovich ⁴ ἐπι super τυγχάνειν add. **F²**

F1b (2bW) Hieronymus, *Adversus Iovinianum* 1.42 (309)

Speusippus quoque, sororis Platonis filius, et Clearchus in *Laude Platonis* et Anaxil(a)ides¹ in secundo libro *Philosophiae* Perictionem matrem Platonis phantasmate² Apollinis³ oppressam ferunt et sapientiae principem non aliter arbitrantur nisi de partu³ virginis⁴ editum.

¹ Anaxilides **AC**: Amaxilides **ES ζ** ² phantasmate **C ζ** : fantasmate **A**: fasmatae **ES** ³ Apollinis **S ζ** : Appollinis **EAC** ³ partum **ES** ⁴ virgis **ζ**

Περὶ τῶν ἐν τῇ Πλάτωνος Πολιτεία μαθηματικῶς εἰρημένων

F2 (3W) Athenaeus 9.48, 393a

Περὶ δὲ τῆς τῶν ὀρτύγων θήρας ἰδίως ἱστορεῖ Κλέαρχος ὁ Σολεύς, ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ Περὶ τῶν ἐν τῇ Πλάτωνος πολιτεία μαθηματικῶς εἰρημένων, γράφων οὕτως¹. «Οἱ ὀρτυγες περὶ τὸν τῆς ὀχείας καιρόν, ἐὰν κάτοπτρον ἐξ ἐναντίας τις αὐτῶν, καὶ πρὸ τούτου βρόχον θῆ², τρέχοντες πρὸς τὸν ἐμφαινόμενον ἐν τῷ κατόπτρῳ, ἐμπίπτουσιν εἰς τὸν βρόχον».

¹ περὶ δὲ - οὕτως om. **CE** et post βρόχον ponunt ὡς ἱστορεῖ Κλέαρχος ² θῆ post αὐτῶν ponunt **CE**

Ἐγκώμιον τοῦ Πλάτωνος

F1a Διογένης Λαέρτιος 3.2

Ὁ Σπεύσιππος σὸ ἔργο του τὸ ἐπιγραφόμενο *Πλάτωνος περιδείπνον* καὶ ὁ Κλέαρχος σὸ *Πλάτωνος ἐγκώμιον* καὶ ὁ Ἀναξилаΐδης σὸ δεύτερο βιβλίον τοῦ ἔργου *Περὶ φιλοσόφων* γράφουν ὅτι διαδιδόταν στὴν Ἀθήναι πῶς ὁ Ἀρίστων πολιορκοῦσε ἐρωτικά, μὰ χωρὶς ἀποτέλεσμα τὴν Περικτιόνη, σὸν ἀνθὸ τῆς νιότης τῆς τότε. Καὶ γιὰ νὰ παύσει τὴν ἐρωτικὴν του πολιορκίαν διαδιδόταν ὅτι εἶδε σὲ ὄνειρον τὸν Ἀπόλλωνα, γι' αὐτὸ καὶ δὲν ὀλοκλήρωσε τὸν γάμον πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος τῆς κήσης τῆς.

F1b Ἱερώνυμος, Ἐναντίον τοῦ Ἰοβιανοῦ 1.42 (309)

Ὁ Σπεύσιππος ἐπίσης, ὁ γιὸς τῆς ἀδελφῆς τοῦ Πλάτωνος, καὶ ὁ Κλέαρχος σὸ *Ἐγκώμιον τοῦ Πλάτωνος* καὶ ὁ Ἀναξилаΐδης σὸ δεύτερο βιβλίον τῆς *Φιλοσοφίας* ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ Περικτιόνη, ἡ μητέρα τοῦ Πλάτωνος, εἶχε κυριευθεῖ ἀπὸ τὴν ἐμφάνισιν τῆς ὀπτασίας τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ πιστεύουν ὅτι αὐτὸς ποὺ ἔχει τὰ πρωτεῖα στὴ φιλοσοφίαν δὲν μπορεῖ νὰ γεννηθῆκε παρὰ ἀπὸ τὸν τοκετὸν παρθένου.

Γιὰ ὅσα ἔχουν λεχθεῖ μὲ μαθηματικὸν τρόπο στὴν Πολιτείαν τοῦ Πλάτωνος

F2 Ἀθήναιος 9.48, 393a

Κυρίως μὲ τὸ κνηγὶ τῶν ὀρθουκίων καταπιάνεται ὁ Κλέαρχος ἀπὸ τοὺς Σόλους σὸ ἔργο του ποὺ ἐπιγράφεται *Περὶ τῶν ἐν τῇ Πλάτωνος Πολιτείᾳ μαθηματικῶς εἰρημένων*, γράφοντας τὰ ἑξῆς: «Τὰ ὀρθούκια, ἐὰν κάποιος, τὴν ἐποχὴν ποὺ ζευγαρῶνουν, τοποθετήσῃ ἀπέναντί τους ἕνα καθρέφτην καὶ μπροστά του ἕνα βρόχι, τρέχοντας πρὸς τὸ εἶδωλό τους σὸν καθρέφτην, πέφτουν σὸ βρόχι».

F3 (3W) Athenaeus 9.48, 393ab

Καὶ περὶ τῶν κολιοῶν δὲ καλουμένων τὰ ὅμοια ἱστορεῖ, ἐν τούτοις· «Καὶ τοῖς κολιοῖς¹ δὲ διὰ τὴν φνυικὴν φιλοσοργίαν², καίπερ τοσοῦτον πανουργία διαφέρουσιν³, ὅμως ὅταν ἐλαίον κρατῆρ τεθῆ πλήρης, οἱ σπάντες αὐτῶν ἐπὶ τὸ χεῖλος καὶ καταβλέψαντες ἐπὶ τὸν ἐμφαινόμενον, καταράττουσι⁴. διόπερ⁵ ἐλαιοβρόχων γενομένων, ἡ τῶν περῶν αὐτῶν συγκόλλησις αἰτία γίνεται τῆς ἀλώσεως».

¹ τοῖς κολιοῖς A: τοὺς κολιοὺς CE^{pc} (κοιλιούς E^{ac}) ² post φιλοσοργίαν «supple ἀλίσκεσθαι aut διαφθεیرهσθαι συμβαίνει, aut aliquid tale» Schweighaeuser ³ διαφέρουσιν A: διαφέροντας CE et ponunt ante πανουργία ⁴ καταράττουσι A quod in καταράττειν mutaverunt CE ⁵ διόπερ A: διὸ CE ||

Περὶ ὕπνου

A'

F4a (6W) Iosephus, *Adversus Apionem* 1.177-181: Eusebius, *Praeparatio euangelica* 9.5.2-7

Ὅτι δὲ οὐ μόνον ἠπίσταντο τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ καὶ ἐθαύμαζον ὄσοις αὐτῶν ἐντύχοιεν οὐχ οἱ φαυλότατοι τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' οἱ ἐπὶ σοφία μάλιστα θαυμασιασμένοι, ῥάδιον γινῶναι. Κλέαρχος γὰρ ὁ Ἀριστοτέλους ὢν μαθητὴς καὶ τῶν ἐκ τοῦ Περιπάτου φιλοσόφων οὐδενὸς δεύτερος, ἐν τῷ πρώτῳ Περὶ ὕπνου βιβλίῳ φησὶν Ἀριστοτέλην τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ περὶ τινος ἀνδρὸς Ἰουδαίου ταῦτα ἱστορεῖν, αὐτῷ τε τὸν λόγον Ἀριστοτέλει ἀνατίθησι. ἐστὶ δ' οὕτω γεγραμμένον· «Ἄλλὰ τὰ μὲν πολλὰ μακρὸν ἂν εἶη λέγειν, ὅσα δ' ἔχει τῶν ἐκείνου θαυμασιότητά τινα καὶ φιλοσοφίαν, ὁμοίως διελθεῖν οὐ χεῖρον». «Σαφῶς δ' ἴσθι», εἶπεν, «Υπεροχίδη, {θαυμαστὸν}¹ ὄνειροις ἴσα σοι δόξω λέγειν». καὶ ὁ Υπεροχίδης εὐλαβούμενος· «Δι' αὐτὸ γάρ», ἔφη, «τοῦτο καὶ ζητοῦμεν ἀκοῦσαι πάντες». «Οὐκοῦν», εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης, «κατὰ τὸ τῶν ῥητορικῶν παράγγελμα, τὸ γένος αὐτοῦ πρώτον διέλθωμεν, ἵνα μὴ ἀπειθῶμεν τοῖς τῶν ἀπαγγελῶν² διδασκάλοις». «Λέγε», εἶπεν ὁ Υπεροχίδης, «οὕτως εἰ δοκεῖ». «Κάκεινος³ τοῖνυν τὸ μὲν γένος ἦν Ἰουδαῖος ἐκ τῆς Κοίλης Συρίας, οὗτοι δ' εἰσὶν ἀπόγονοι τῶν ἐν Ἰνδοῖς φιλοσόφων· καλοῦνται δέ, ὡς φασιν, οἱ φιλόσοφοι παρὰ μὲν Ἰνδοῖς Καλανοί⁴, παρὰ δὲ Σύροις Ἰουδαῖοι, τοῦνομα λαβόντες ἀπὸ τοῦ τόπου. προσαγορεύεται γὰρ ὃν κατοικοῦσι τόπον, Ἰουδαία. τὸ δὲ τῆς πόλεως αὐτῶν ὄνομα πάννυ σκολιόν ἐστιν· Ἰερουσαλήμην⁵ γὰρ αὐτὴν καλοῦσιν. οὗτος οὖν ὁ

F3 Ἀθήναιος 9.48, 393ab

Καὶ γιὰ τὶς λεγόμενες κάργιες παρόμοια διηγῆται μὲ τὴν ἀκόλουθη διατύπωση: «Καὶ μὲ τὶς κάργιες, ἐπειδὴ ἔχουν ἔμφυτη ἔλξη γιὰ τὸ εἶδος τους, παρότι ὑπερέχουν κατὰ πολὺ στὴν πανουργία, ὅμως, ὅταν τοποθετηθεῖ μπροστά τους μία κούπα γεμάτη λάδι, ὅσες ἀπ' αὐτὲς σταθοῦν στὸ χεῖλος καὶ κοιτάξουν κάτω, ὁρμοῦν πρὸς τὸ εἶδωλο. Ἔτσι λοιπόν, λαδωμένες ὅπως εἶναι, μποροῦν νὰ πιαστοῦν, ἀφοῦ τὰ φτερά τους ἔχουν κολλήσει ἀπὸ τὸ λάδι».

Περὶ ὕπνου

Πρῶτο βιβλίο

F4a Φλάβιος Ἰώσηπος, *Κατ' Ἀπίωνος* 1.177-181: Εὐσέβιος, *Εὐαγγελικὴ προπαρασκευὴ* 9.5.2-7

“Ὅμως, ὅτι ὄχι μόνον γνώριζαν τοὺς Ἰουδαίους ἀλλὰ καὶ θαύμαζαν ὅσους συναντοῦσαν καὶ μάλιστα ὄχι ὁ λαὸς τῶν κατωτέρων στρωμάτων, ἀλλ' ὅσοι κατεξοχὴν θάμπωναν τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὴ σοφία τους, αὐτὸ εἶναι εὐκόλο νὰ τὸ ἀντιληφθοῦμε. Ὁ Κλέαρχος γιὰ παράδειγμα, μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλη πού δὲν ἔρχεται δευτέρος συγκρινόμενος μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους Περιπατητικὸς φιλοσόφους, στὸ πρῶτο βιβλίο τοῦ ἔργου του *Περὶ ὕπνου* λέει πὼς ὁ δάσκαλός του ὁ Ἀριστοτέλης ἐξιστορεῖ τὰ ἀκόλουθα γιὰ κάποιον Ἰουδαῖο, βάζοντας μάλιστα τὸν ἴδιο τὸν Ἀριστοτέλη νὰ μιλά. Γράφει λοιπὸν κατὰ λέξιν: «“Ἀλλὰ θὰ μακρηγοροῦσα λέγοντας πολλὰ, ἐνῶ θὰ ἦταν καλύτερα ν' ἀναπτύξω, ἀπ' ὅσα τὸν ἀφοροῦν, τὰ πιὸ ἀξιопερίεργα καὶ ἐκείνα πού ἔχουν φιλοσοφικὸ ἐνδιαφέρον. Ὅμως, νὰ ξέρεις καλά, εἶπε, Ὑπεροχίδη, πὼς αὐτὰ πού θὰ σοῦ πῶ θὰ σοῦ φανοῦν σὰν ὄνειρα”. Ὁ Ὑπεροχίδης, μὲ δέος “Μά, γι' αὐτὸ ἀκριβῶς”, εἶπε, “κι ὅλοι μας ζητᾶμε νὰ τὸ ἀκούσουμε”. “Λοιπὸν”, εἶπε ὁ Ἀριστοτέλης, “κατὰ τὰ παραγγέλματα τῶν ρητοροδιδασκάλων ἄς ποῦμε πρῶτα γιὰ τὴν καταγωγὴ του, γιὰ νὰ μὴν παρακούσουμε τοὺς δασκάλους τῆς ἀφήγησής”. “Μίλα”, εἶπε ὁ Ὑπεροχίδης, “ἂν ἔτσι σοῦ ἀρέσει”. “Καὶ ἐκεῖνος λοιπὸν”, εἶπε, “ἦταν Ἰουδαῖος τὴν καταγωγὴ ἀπὸ τὴν Κοίλη Συρία, ἐνῶ αὐτοὶ εἶναι ἀπόγονοι τῶν Ἰνδῶν φιλοσόφων. Τοὺς φιλοσόφους, ὅπως λέγεται, οἱ Ἰνδοὶ τοὺς ὀνομά-

ἄνθρωπος ἐπιξενούμενός τε πολλοῖς κακῶν τῶν ἄνω τόπων εἰς τοὺς ἐπιθαλαττίους ὑποκαταβαίνων⁶, Ἑλληνικὸς ἦν οὐ τῇ διαλέκτῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ ψυχῇ. καὶ τότε διατριβόντων ἡμῶν περὶ τὴν Ἀσίαν παραβαλὼν εἰς τοὺς αὐτοὺς τόπους ἄνθρωπος⁷ ἐντυγχάνει ἡμῖν τε καὶ τισιν ἐτέροις τῶν σχολαστικῶν πειρώμενος αὐτῶν τῆς σοφίας. ὡς δὲ πολλοῖς τῶν ἐν παιδείᾳ συνφκείωτο, παρεδίδου τι μᾶλλον ὧν εἶχεν”. ταῦτ’ εἶρηκεν ὁ Ἀριστοτέλης παρὰ τῷ Κλεάρχῳ, καὶ προσέτι πολλὴν καὶ θαυμάσιον καρτερίαν τοῦ Ἰουδαίου ἀνδρός ἐν τῇ διαίτῃ καὶ σωφροσύνῃ διεξιῶν. ἔνεστι δὲ τοῖς βουλομένοις ἐξ αὐτοῦ τὸ πλέον γνῶναι τοῦ βιβλίου. φυλάττομαι γὰρ ἐγὼ {τὰ}⁸ πλείω τῶν ἱκανῶν παρατίθεσθαι. Κλέαρχος μὲν οὖν ἐν παρεκβάσει ταῦτ’ εἶρηκεν – τὸ γὰρ προκείμενον αὐτῷ ἦν {καθ’}⁹ ἕτερον –, οὕτως ἡμῶν μνημονεύσας.

¹ θαυμαστόν om. Eusebii B: del. Naber ² ἀπαγγελίων Eusebius: ἐπαγγελίων Iosephi L ³ κάκεινος Iosephi L: κείνος Eusebius: (Ἐ)κεινος Mras ⁴ Καλανοί Eusebius: κάλανοι Iosephi L ⁵ Ἱερουσαλήμιν Iosephi L: Ἱερουσαλήμ Eusebius ⁶ ὑποκαταβαίνων Iosephi L Eusebius: συγκαταβαίνων Gutschmid ⁷ ἄνθρωπος vel ὁ ἄνθρωπος coni. Niese: ἄνθρωπος Eusebii BION: ἄνθρωπον Iosephi L ⁸ del. Niese ⁹ del. Hudson

F4b (5W) Clemens Alexandrinus, *Stromata* I 15.70.2

Κλέαρχος δὲ ὁ Περιπατητικὸς εἰδέναι φησὶ τινα Ἰουδαῖον, ὃς Ἀριστοτέλει συνεγένετο.

A' (?)

F5 (7W) Proclus, *In Platonis Rem publicam* II pp. 122.12-123.16 Kroll

“Ὅτι δὲ καὶ ἐξιέναι τὴν ψυχὴν καὶ εἰσιέναι δυνατὸν εἰς τὸ σῶμα δηλοῖ καὶ ὁ παρὰ τῷ Κλεάρχῳ τῇ ψυχουλκῷ ῥάβδῳ χρησάμενος ἐπὶ τοῦ μαιρακίου τοῦ καθεύδοντος καὶ πείσας τὸν δαιμόνιον Ἀριστοτέλη, καθάπερ ὁ Κλέαρχος ἐν τοῖς *Περὶ ὕπνου* φησὶν, περὶ τῆς ψυχῆς, ὡς ἄρα χωρίζεται τοῦ σώματος καὶ ὡς εἴσεισιν εἰς τὸ σῶμα καὶ ὡς χρῆται αὐτῷ οἷον καταγωγίῳ. τῇ γὰρ ῥάβδῳ πλήξας τὸν παῖδα τὴν ψυχὴν ἐξεΐκλυσεν καὶ οἷον ἄγων δι’ αὐτῆς πόρῳ τοῦ σώματος ἀκίνητον ἐνέδειξε τὸ σῶμα καὶ ἀβλαβές σφρζόμενον ἀναισθητεῖν πρὸς (τὰς πληγὰς τῶν) γναπτόντων¹ ὅμοιον ἀψύχῳ. ἐκείνην δὲ μεταξὺ διενεχθεῖσαν πόρῳ τοῦ σώματος ἐγγύθεν αὐτῆς ἀγομένης πάλιν (διά)² τῆς ῥάβδου μετὰ τὴν εἴσοδον ἀπαγγέλλειν ἕκαστα. τοιγαροῦν ἐκ τούτων πιστεῦσαι τοὺς τε ἄλλους τῆς τοιαύτης ἱστορίας θεατάς καὶ τὸν Ἀριστοτέλην χωριστὴν εἶναι τοῦ σώματος τὴν ψυχὴν. τοῦτο μὲν οὖν ὅπερ λέγω, τὸ τὴν ψυχὴν ἐξιέναι τε δύνασθαι τοῦ

ζουν Καλανούς και οί Σύροι Ἰουδαίους, ἔχοντας πάρεϊ τ' ὄνομα ἀπ' τὸν τόπο τους. Διότι ὁ τόπος πού κατοικοῦν λέγεται Ἰουδαία. "Ὅσο γιά τ' ὄνομα τῆς πόλης τους, εἶναι παράξενο· τή λένε Ἱερουσαλήμ. Αὐτὸς λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος, πού εἶχε σχέσεις φιλοξενίας μὲ πολλοὺς και κατέβαινε ἀπὸ τοὺς πάνω τόπους στὰ παράλια, εἶχε μιὰ βαθιὰ ἑλληνικότητα, ὄχι μόνο στὴ γλώσσα, ἀλλὰ και στὸν χαρακτήρα. Τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνὴ πού ζοῦσα στὴν Ἀσία, ἔφθασε ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς στὰ μέρη ἐκεῖνα και σχετίστηκε μὲ μένα και μὲ μερικοὺς ἄλλους λογίους δοκιμάζοντας τίς γνώσεις τους. "Ἐχοντας, ἔτσι, συνδεθεῖ μὲ πολλοὺς μορφωμένους, μᾶλλον αὐτὸς τοὺς ἔδινε ἀπὸ τὴν καλλιέργειά του"». Αὐτὰ εἶπε ὁ Ἀριστοτέλης κατὰ τὸν Κλέαρχο και ἀκόμη μίλησε γιά τὴ μεγάλη και ἀξιοθαύμαστη ὑπομονὴ τοῦ Ἰουδαίου στὴ ζωὴ και γιά τὴν ἐγκράτειά του. "Ὅσοι θέλουν, μποροῦν νὰ μάθουν περισσότερο ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ βιβλίον, διότι δὲν βρίσκω λόγο νὰ παραθέσω περισσότερο ἀπ' ὅσα εἶναι ἀναγκαῖα. Ὁ Κλέαρχος λοιπὸν τὰ εἶπε αὐτὰ κάνοντας μιὰ παρέκβαση – διότι ἄλλο ἦταν τὸ θέμα του – και ἔτσι μᾶς μνημόνευσε και μᾶς.

F4b Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς, *Στρωματεῖς* I 15.70.2

Ἀλλὰ και ὁ Κλέαρχος ὁ Περιπατητικὸς λέει ὅτι γνώριζε κάποιον Ἰουδαῖον πού συναναστράφηκε τὸν Ἀριστοτέλη.

Ἀπὸ τὸ πρῶτον βιβλίον (;)

F5 Πρόκλος, *Εἰς Πλάτωνος Πολιτείαν* II σελ. 122.12-123.16 Kroll

"Ὅτι εἶναι δυνατόν και νὰ ἐξέλθει ἡ ψυχὴ ἀπὸ τὸ σῶμα και νὰ εἰσέλθει σ' αὐτὸ τὸ δηλώνει και αὐτὸς πού, σύμφωνα μὲ τὸν Κλέαρχο, χειρίστηκε πάνω στὸν κοιμισμένο νεαρό τὴ ράβδον πού ἔλκει ἔξω τὴν ψυχὴ, πείθοντας τὸν θαυμάσιον Ἀριστοτέλη, σύμφωνα μὲ ὅσα λέει ὁ Κλέαρχος στὸ ἔργο του *Περὶ ὕπνου* γιά τὴν ψυχὴ, ὅτι δηλαδὴ χωρίζεται ἀπὸ τὸ σῶμα, και ὅτι εἰσέρχεται στὸ σῶμα και ὅτι τὸ χρησιμοποιεῖ ὡς καταφύγιον. Κι αὐτὸ γιάτ, χτυπώντας τὸν νεαρό μὲ τὴ ράβδον, τοῦ τράβηξε ἔξω τὴν ψυχὴ και, καθὼς τὴν ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὸ σῶμα μὲ αὐτὴ τὴ ράβδον, ἀπέδειξε ὅτι τὸ σῶμα ἦταν ἀκίνητον, σῶον και ἀβλαβὲς και, ὁμοιον μὲ ἄψυχο· δὲν ἔδειχνε νὰ αἰσθάνεται ἀντιδρώντας στὰ κτυπήματα ὅσων τὸ ἐπλητταν. Ἡ ψυχὴ, πού στὸ μεταξὺ εἶχε μεταφερθεῖ μακριὰ ἀπὸ τὸ σῶμα, ὅταν τὴν ξανακάλεσε ἡ ράβδος και εἰσήλθε στὸ σῶμα, ἄρχισε νὰ διηγῆται τὰ καθέκαστα. "Ἐτσι, ἀπ' ὅσα διαδραματίστηκαν, πίστεψαν και οἱ ἄλλοι θεατῆς

σώματος και αὐθις εἰσέναι και ἔμπνουν ποιεῖν ὄπερ ἀπελελοίπει, ταῦτά τε δηλοῖ πάλαι τοῖς ἡγεμόσιν τοῦ Περιπάτου γεγραμμένα.

¹ πρὸς (τάς πληγὰς τῶν) γναπτόντων Bernays: πρὸς (πληγὰς) γραφέντα Usener: προσ...γραφόντων lacuna 15 litt. codd., sed προσγραφόντων edidit Mai ² add. Bo-yancé

libri incerti

F6 (8W) Proclus, *In Platonis Rem publicam* II pp. 113.1-115.7 Kroll

Και γὰρ ἐφ' ἡμῶν τινες ἤδη και ἀποθανεῖν ἔδοξαν και μνήμασιν ἐνετέθησαν και ἀνεβίωσαν και ὤφθησαν οἱ μὲν ἐγκαθήμενοι τοῖς μνήμασιν, οἱ δὲ και (ἐφ)εστῶτες¹ καθάπερ δὴ και ἐπὶ τῶν πάλαι γεγονότων ἱστοροῦνται και Ἀριστέας ὁ Προκολλησῖος και Ἐρμότιμος² ὁ Κλαζομένιος και Ἐπιμενίδης ὁ Κρήσιος μετὰ θάνατον ἐν τοῖς ζῶσιν γενόμενοι. και τί δεῖ πολλὰ λέγειν; ὅπου γε και ὁ μαθητὴς Ἀριστοτέλους Κλέαρχος ἱστορίαν τινὰ τοιαύτην πρῶτος παραδέδωκεν θαυμασίαν. Κλεώνυμος ὁ Ἀθηναῖος, φιλήκοος ἀνὴρ τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ λόγων, εἰταῖρον τινὸς αὐτῷ τελευτήσαντος περιαλγῆς γενόμενος και ἀθυμῆσας ἐλιποψύχησέν τε και τεθάναι δόξας τρίτης ἡμέρας οὐσης κατὰ τὸν νόμον προὔτεθη. περιβάλλουσα δὲ αὐτὸν ἡ μήτηρ και πανύστατον ἀσπαζομένη, τοῦ προσώπου³ θοιμάτιον ἀφελούσα και καταφιλούσα τὸν νεκρὸν, ἦσθετο βραχείας ἀναπνοῆς αὐτῷ τινος ἐγκαμμένης. περιχαρῆ δὲ αὐτὴν γενομένην, ἐπισχέει τὴν ταφήν⁴. τὸν δὲ Κλεώνυμον ἀναφέροντα κατὰ μικρὸν ἐγεροθῆναι και εἰπεῖν ὅσα τε ἐπειδὴ χωρὶς ἦν τοῦ σώματος και οἷα ἴδιοι και ἀκούσειεν. τὴν μὲν οὖν αὐτοῦ ψυχὴν φάναι παρὰ τὸν θάνατον οἶον ἐκ δεσμῶν δόξαι τινῶν ἀφεμμένην τοῦ σώματος παρεθέντος μετέωρον ἀρθῆναι, και ἀρθεῖσαν ὑπὲρ γῆς ἰδεῖν τόπους ἐν αὐτῇ παντοδαπὸς και τοῖς σχήμασι και τοῖς χρώμασι και ὀρεῦματα ποταμῶν ἀπρόσοπτα⁵ ἀνθρώποις, και τέλος ἀφικέσθαι εἰς τινὰ χωρὸν ἱερὸν τῆς Ἐστίας, ὃν περιέπειν δαμονίας δυνάμεις ἐν γυναικῶν μορφαῖς ἀπειρηγῆτοις. εἰς δὲ ἐκείνον αὐτὸν τὸν τόπον και ἄλλον ἀφικέσθαι ἀνθρωπον και ἀμφοῖν τὴν αὐτὴν γενέσθαι φωνήν, μένειν τε ἡσυχῆ και ὄραν τὰ ἐκεῖ πάντα. και δὴ και ὄραν ἄμφω ψυχῶν ἐκεῖ κολάσεις τε και κρίσεις και τὰς ἀεὶ καθαιρομένας και τὰς τούτων ἐπισκόπους Εὐμενίδας. ἔπειτα κελευσθῆναι ἀποχωρεῖν, και ἀποχωρήσαντας ἀλλήλους ἐπανερέσθαι τίνες εἶεν, και εἰπεῖν ἀλλήλοις τὰ ὀνόματα και τὰς πατρίδας, τὸν μὲν Ἀθήνας και Κλεώνυμον, τὸν δὲ Συρακούσας και Λυσίαν, και ἀλλήλοις παρακελεύεσθαι ζητῆσαι πάντως ἐκάτερον, ἐὰν εἰς τὴν θατέρου πόλιν ἀφίκηται, τὸν ἀπ' ἐκείνης ὠρμημένον. και μετὰ χρόνον οὐ πολλὸν ἐλθεῖν μὲν Ἀθήναζε τὸν Λυσίαν,

αὐτῆς τῆς ἱστορίας καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι χωριστὴ ἀπὸ τὸ σῶμα. Αὐτὸ λοιπὸν πού λέω, ὅτι δηλαδή ἡ ψυχὴ εἶναι δυνατὸν νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸ σῶμα, νὰ ξαναμιπεῖ καὶ νὰ δώσει ζωὴ σ' αὐτὸ πού εἶχε ἐγκαταλείψει, τὰ δηλώνουν καὶ ὅσα ἔχουν γράψει παλαιότερα οἱ ἐπικεφαλῆς τῆς περιπατητικῆς σχολῆς.

Ἀπὸ ἄδηλο βιβλίον

F6 Προκλῶς, *Εἰς Πλάτωνος Πολιτείαν* II σελ. 113.1-115.7 Kroll

Καὶ πράγματι στὴν ἐποχὴ μας ἤδη ὑπῆρξαν ἄνθρωποι πού θεωρήθηκε ὅτι πέθαναν, ἀποτέθηκαν σὲ τάφους, ξαναζωντάνειαν καὶ θεάθηκαν, ἄλλοι νὰ κάθονται καὶ ἄλλοι νὰ στέκονται στὰ μνήματα. Ἔτσι ἀκριβῶς, ὅπως στὰ παλαιότερα χρόνια λέγονταν ἱστορίες γιὰ τὸν Ἀριστέα ἀπὸ τὴν Προκόννησο, τὸν Ἐρμότιμο ἀπὸ τὶς Κλαζομενές καὶ τὸν Ἐπιμενίδη ἀπὸ τὴν Κρήτη, πού μετὰ τὸν θάνατό τους ξαναβρέθηκαν ἀνάμεσα στοὺς ζωντανούς. Ἀλλὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ πολυλογῶ; Ἀφοῦ καὶ ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους ὁ Κλέαρχος μᾶς παραδίδει πρῶτος μιὰ τέτοια ἀξιοπεριεργὴ ἱστορία. Ὁ Κλεώνυμος ὁ Ἀθηναῖος, ἄνθρωπος πού ἄκουγε μ' εὐχαρίστηση τὸν φιλοσοφικὸ λόγο, ὅταν πέθανε κάποιος φίλος του, ἀπὸ τὸν πολὺ τὸν πόνο καὶ τὴ στενοχώρια λιποθύμησε, πέθανε ὅπως νομίστηκε ἀκόμη καὶ τὴν τρίτη μέρα πού, κατὰ τὴ συνήθεια, εἶχε ἐκτεθεῖ γιὰ τὴν κηδεῖα. Ἀγκαλιάζοντάς τον ἡ μητέρα του καὶ δίνοντάς του τὸν τελευταῖο ἀσπασμό, τὴ στιγμή πού ἀφαιροῦσε τὸ σκέπασμα ἀπὸ τὸ πρόσωπό του καὶ γέμιζε φιλιὰ τὸν νεκρὸ, αἰσθάνθηκε ὅτι διατηροῦσε κάποια ἐλαφροῖα ἀναπνοῆς. Γεμίζοντας χαρὰ διέκοψε τὴν ταφή. Ὁ Κλεώνυμος ἄρχισε νὰ συνέρχεται σιγὰ σιγὰ, σηκώθηκε καὶ ἐξιτόρησε ὅσα καὶ ὅποια εἶδε καὶ ἄκουσε κατὰ τὸ διάστημα πού εἶχε ἀποχωριστεῖ τὸ σῶμα του. Ἰσχυριζόταν λοιπὸν πὼς ἡ ψυχὴ του, τὴν ὥρα τοῦ θανάτου, τοῦ φάνηκε σὰν νὰ ἐλευθερώθηκε ἀπὸ κάποια δεσμὰ καὶ ἐνῶ τὸ σῶμα του παρέμενε πεσμένο, αὐτὴ ἀνυψώθηκε μετέωρη, καὶ καθὼς ἀνυψώθηκε πάνω ἀπ' τὴ γῆ, εἶδε τὴ μεγάλη ποικιλία τῶν τόπων τῆς σὲ σχήματα καὶ σὲ χρώματα, καθὼς καὶ ρεῦματα ποταμῶν πού δὲν τὰ εἶδε μᾶτι ἀνθρώπου. Καί, τέλος, ἔφτασε σὲ κάποιο ἱερὸ χωρὸ τῆς Ἐστίας πού τὸν φρόντιζαν δαμιονικὲς δυνάμεις, ἔχοντας γυναικεῖες μορφὲς ἀπερίγραπτες. Στὸν ἴδιο ἐκεῖνο τόπο ἔφθασε καὶ ἄλλος ἄνθρωπος, καὶ ἦταν σὰν νὰ βγῆκε καὶ ἀπ' τοὺς δυὸ ἡ ἴδια φωνή. Ἡσυχάζαν καὶ ἐβλεπαν τὰ πάντα ἐκεῖ πέρα. Ἐβλεπαν λοιπὸν καὶ οἱ δυὸ ἐκεῖ τιμωρίες ψυχῶν καὶ κρίσεις, τοὺς αἰώνιους ἐξαγνισμοὺς καὶ τὶς Εὐμενίδες πού τοὺς ἐπόπτευαν. Ἐπειτα, πῆραν τὴν ἐντολὴ ν' ἀναχωρήσουν, καὶ ἀναχωρώντας ξαναρῶτησε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο ποιοὶ ἦταν

πόρρωθεν δὲ αὐτὸν ἰδόντα τὸν Κλεώνυμον ἀναβοῆσαι «τοῦτον εἶναι τὸν Λυσιάν», καὶ τοῦτον ὡσαύτως ἐπιγνώνας τε πρὶν προσέλθῃ καὶ τοῖς παροῦσιν εἰπεῖν «τοῦτον εἶναι τὸν Κλεώνυμον». ταῦτα μὲν ὁ Κλέαρχον λόγος.

¹ (ἐφ)εστῶτες suppl. Kroll ² Ἐρμότιμος Rohde conl. Plin. *n.h.* 7.52.174: Ἐρμόδορος cod. ³ τοῦ (τε) προσώπου Rohde ⁴ ταφήν] ἀφήν legit Mai ⁵ ἀπρόσοπτα Usener: ἀπρόσοπτα cod.

fragmentum falsum

F*7 (9W) Theodoretus, *Graecarum affectionum curatio* 5.18

Κλέαρχος δὲ τῶν τεττάρων εἶναι στοιχείων τὴν ἁρμονίαν.

Περὶ βίων

Α'

F8 (16W) Athenaeus 13.93, 611b-d

Συνελόντι δ' εἰπεῖν, κατὰ τὸν Σολέα Κλέαρχον, οὐ καρτερικὸν βίον ἀσκεῖτε, κυνικὸν δὲ τῷ ὄντι ζητε, καίτοι τοῦ ζῶου τούτου ἐν τέτταρσι τὴν φύσιν περιττὴν ἔχοντος· ὥνπερ ὑμεῖς¹ τὰ χεῖρω μερισάμενοι τηρεῖτε. αἰσθήσει τε γὰρ τῇ πρὸς ὄσφραονσιν καὶ² πρὸς τὸ³ οἰκεῖον καὶ ἀλλότριον⁴, θαυμαστὸν καὶ τῷ συνανθρωπίζον οἰκουρὸν εἶναι⁵ καὶ φυλακτικὸν τοῦ τῶν εὖ δρώντων βίου, πάντων περιττότατον· ὧν οὐδέτερον πρόσσετιν ὑμῖν τοῖς τὸν κυνικὸν βίον μιμουμένοις. οὔτε γὰρ συνανθρωπίζετε, οὔτε διαγινώσκετε οὐδένα τῶν ὁμιλούντων, αἰσθήσει τε πολλῶ⁶ ὑστεροῦντες, ἀργῶς καὶ ἀφυλάκτως ζητε. λοιδοροῦν δὲ καὶ παμφάγον τοῦ ζῶου πεφνκότος, ἔτι δὲ ταλαιπώρου καὶ γυμνοῦ τὸν βίον, ἄμφω ταῦτα μελετᾶτε, κακολόγοι καὶ βοροί, πρὸς τε τούτοις ἀνοιχοὶ καὶ ἀνέστιοι βιοῦντες. ἐξ ὧν ἀπάντων, ἀλλότριοι μὲν ἀρετῆς, μάταιοι δὲ (ἐστὲ)⁷ εἰς τὸ τοῦ βίου χρῆσιμον.

¹ ὥνπερ Musurus: ὅσπερ A || ὅσπερ ὑμεῖς expunxit Kassel ² πρὸς ὄσφραονσιν καὶ expunxit Kassel ³ καὶ πρὸς τὸ fortasse delendum suspicavit Kaibel ⁴ οἰκεῖον καὶ ἀλλοτριῶν conl. Kaibel (cf. Plat. *Remp.* 2, 375a, 376a, Sext. *Emp. Pyrh. hyp.* 1.64) ⁵ ζῶων post εἶναι add. CE ⁶ πολλῶ Casaubonus: πολλῶν ACE ⁷ ἐστὲ add. Kaibel

καὶ εἶπαν ὁ ἕνας στὸν ἄλλο ὀνόματα καὶ πατρίδες. Ὁ ἕνας ᾿Αθήνα καὶ Κλεώνυμος, ὁ ἄλλος Συρακοῦσες καὶ Λυσίας καὶ παρακάλεσε ὁ ἕνας τὸν ἄλλο νὰ τὸν ἀναζητήσει ὅπωςδήποτε καὶ νὰ τὸν βρεῖ, ἂν τύχει καὶ πάει στὴ γενέτειρα πόλη τοῦ ἄλλου. Κι ὕστερα ἀπὸ λίγο καιρὸ ἦλθε στὴν ᾿Αθήνα ὁ Λυσίας, κι ὅταν τὸν εἶδε ἀπὸ μακριὰ ὁ Κλεώνυμος φώναξε δυνατὰ ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ Λυσίας· κι αὐτὸς πάλι τὸν ἀναγνώρισε προτοῦ πλησιάσει καὶ εἶπε στοὺς παρευρισκόμενους ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ Κλεώνυμος. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ Κλεάρχου.

᾿Απόσπασμα νοθευόμενο

F*7 Θεοδώρητος, *Ἑλληνικῶν θεραπευτικῆ παθημάτων* 5.18

Ὁ Κλέαρχος λέει ὅτι ἡ ἄρμονία (ἢ ψυχὴ) ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσερα στοιχεῖα.

Περὶ βίων

Πρῶτο βιβλίο

F8 ᾿Αθήναιος 13.93, 611b-d

Γιὰ νὰ μιλήσουμε συνοπτικά, κατὰ τὸν Κλέαρχο ἀπὸ τοὺς Σόλους, δὲν ἔχετε ἀσκηθεῖ νὰ ζεῖτε μὲ ἐγκράτεια καὶ στὴν πραγματικότητα ὁ βίος σας εἶναι κυνικός. ᾿Αν καὶ τοῦ ζώου αὐτοῦ ἡ φύση ξεχωρίζει γιὰ τέσσερις θετικὲς ιδιότητες, σεῖς πῆρατε καὶ κρατᾶτε μόνον τὰ ἀρνητικά του. Διότι, μὲ τὴ δύναμη τῆς ὀσφρησης, ποὺ μ' αὐτὴν ξεχωρίζει τὸ οἰκεῖο καὶ τὸ ξένο, παρουσιάζεται νὰ εἶναι ζῶο θαυμάσιο· ὁμοίως κι ἀπὸ τὸ δέσμιό του μὲ τὸν ἄνθρωπο, ποὺ ὡς κατοικίδιο περιφρουρεῖ τὴ ζωὴ ὅλων ἐκείνων ποὺ τὸν καλομεταχειρίζονται, ὁ σκύλος ἀποδεικνύεται ἐξαιρετικός. Καμιά ἀπὸ τίς δύο αὐτὲς ιδιότητές του δὲν ταιριάζει σὲ σᾶς, ποὺ ζεῖτε κατὰ μίμησιν τοῦ κυνικοῦ βίου. Γιατί οὔτε δενόσαστε μὲ κανέναν οὔτε καὶ ξεχωρίζετε κανέναν ἀπ' αὐτοὺς ποὺ συναναστρεφόσαστε, κι ἀκόμη, ὑστερώντας κατὰ πολὺ στὴ δύναμη τῆς αἰσθησης, ζεῖτε τεμπέλικα καὶ ἀπροφύλακτα. ᾿Επειδὴ τὸ ζῶο εἶναι ἀπὸ τὴ φύση του ἐπιθετικὸ καὶ παμφάγο κι ἐπιπλέον ζεῖ ταλαίπωρο καὶ ἀπροφύλακτο, αὐτὲς τίς δύο ιδιότητες τίς ἐνστερνίζεσθε ζώντας μέσ' τὴν κακολογία καὶ τὴ λαίμαργία κι ἐπιπλέον ἄστεγοι καὶ ἀνέστιοι. Γιὰ ὅλ' αὐτὰ εἴσαστε ξένοι πρὸς τὴν ἄρετὴ καὶ ἀνώφελοι γιὰ κάθε τι ποὺ χρησιμεύει στὴ ζωὴ.

F9 (37W) Athenaeus 6.26, 234f-235a

Κλέαρχος δ' ὁ Σολεύς (εἷς δ' οὗτος τῶν Ἀριστοτέλους ἐστὶ μαθητῶν), ἐν τῷ πρώτῳ τῶν Βίων τάδε γράφει «Ἔτι δὲ παράσιτον νῦν μὲν¹ τὸν ἔτομον², τότε δὲ τὸν εἰς τὸ συμβιοῦν κατελεγμένον³. ἐν γοῦν τοῖς παλαιοῖς νόμοις αἱ πλεῖσται⁴ τῶν πόλεων, ἔτι καὶ τήμερον, ταῖς ἐντιμοτάταις ἀρχαῖς συγκαταλέγουσι παρασίτους».

¹ καλοῦμεν ante νῦν μὲν add. CE ² ἔτομον ACE: ἄτιμον Pierson, Coray ap. Schweighaeuser, Preller ³ κατελεγμένον CE: κατηλαγμένον A ⁴ inter νόμοις et αἱ πλεῖστα lacunam indicavit Kaibel

F10 (40W) Zenobius vulg. 4.87

«Λευκηπατίας· Κλέαρχος¹ (ἐν)² τῷ Περὶ βίων³ φησὶ συμβαίνειν τι περὶ τὸ ἦπαρ ἐπὶ τινων, ὃ δειλὸς ποιεῖ. εἰρησθαι οὖν ἐπὶ τῶν τοιούτων τὴν παρομίαν.

¹ Μελέαρχος Zen. V ² suppl. Schneidewin ³ ἐν τῷ περὶ βίων om. Zen. B

B'**F11** (38W) Athenaeus 4.45, 157cd

«Εὐξίθεος¹ ὁ Πυθαγορικός», ὃ Νίκιον, ὧς φησὶ Κλέαρχος ὁ Περιπατητικός ἐν δευτέρῳ Βίων, «ἔλεγεν ἐνδεδέσθαι τῷ σώματι καὶ τῷ² τῆδε³ βίῳ τὰς ἀπάντων⁴ ψυχὰς τιμωρίας χάριν, καὶ διεΐπασθαι τὸν θεόν, ὧς εἰ μὴ μενοῦσιν ἐπὶ τούτοις, ἕως ἂν ἐκὼν αὐτοὺς λύσῃ, πλείοσι καὶ μείζοσιν ἐμπεσοῦνται⁵ τότε λύμαις. διὸ πάντας εὐλαβουμένους τὴν τῶν κυρίων ἀνάτασιν⁶, φοβεῖσθαι τοῦ ζῆν ἐκόντας ἐκβῆναι, μόνον τε τὸν ἐν τῷ γήρῳ θάνατον ἀσπασίως προσίεσθαι⁷, πεπεισμένους τὴν ἀπόλυσιν τῆς ψυχῆς μετὰ τῆς τῶν κυρίων γίνεσθαι γνώμης».

¹ Εὐξίθεος ACE: Δεξίθεος Reinesius ² τῷ σώματι καὶ τῷ ACE: τοῖς σώμασιν ἐν τῷ susp. Kaibel ³ τῆδε CE: δεῦρο A ⁴ ἀπάντων AC: ἀπάντας (sic) E ⁵ ἐμπεσοῦνται A: ἐμπεσεῖται CE ⁶ ἀνάτασιν Casaubonus: ἀνάστασιν ACE ⁷ ἀσπασίως προσίεσθαι (Casaubonus: προῖστασθαι A) om. CE

F12 (39W) Athenaeus 15.28, 681c

Κλέαρχος δ' ἐν β'¹ Βίων, «Ὅρα», φησὶν, «τοὺς τὸ κοσμοσάνδαλον ἀνείροντας² Λακεδαιμονίους, οἳ τὸν παλαιότατον τῆς πολιτικῆς κόσμον συμπατήσαντες ἐξετραχηλίσθησαν».

¹ β' A: δευτέρῳ Schweighaeuser ² ἀνείροντας Natalis Comes: ἀνευρόντας A

F9 Ἀθήναιος 6.26, 234f-235a

Ὁ Κλέαρχος ἀπὸ τοὺς Σόλους – πρόκειται δὲ γιὰ ἓνα ἀπὸ τοὺς μαθητὲς τοῦ Ἀριστοτέλους – στὸ πρῶτο βιβλίο τῶν *Βίων* γράφει τὰ ἑξῆς: «Ἐπιπλέον, ἐνῶ παράσιτος θεωρεῖται σήμερα ὁ πρόθυμος γιὰ κάθε τι, τότε περιλαμβανόταν μεταξὺ τῶν δωρεὰν σιτιζομένων. Οἱ περισσότερες πόλεις ποὺ διατηροῦν τὴν παλαιὰ τους νομοθεσία, ἀκόμη καὶ σήμερα, συγκαταλέγουν καὶ παρασίτους μεταξὺ τῶν πλέον εὐυπολήπτων ἀρχόντων».

F10 Ζηνόβιος, *Παρομιῶν* 4.87

«Λευκηπατίας». Ὁ Κλέαρχος στὸ *Περὶ βίων* λέγει ὅτι συμβαίνει κάτι στὸ ἦπαρ μερικῶν ἀνθρώπων ποὺ τοὺς καθιστᾶ δειλοὺς. Γι' αὐτοὺς λοιπὸν λέγεται αὐτὴ ἡ παρομιμακὴ ἔκφραση.

Δεύτερο βιβλίο

F11 Ἀθήναιος 4.45, 157cd

«Ὁ Εὐξίθεος ὁ Πυθαγορικός», Νίκιον, ὅπως ἀναφέρει ὁ Κλέαρχος ὁ Περιπατητικός στὸ δεύτερο βιβλίο τῶν *Βίων*, «ἔλεγε ὅτι οἱ ψυχὲς ὅλων ἔχουν δεσμευεῖ στὸ σῶμα στὴν παρούσα ζωὴ χάριν τιμωρίας καὶ ὅτι ὁ θεὸς ἔχει διακηρύξει πῶς, ἐὰν δὲν παραμείνουν στὰ δεσμά αὐτὰ μέχρις ὅτου ὁ ἴδιος αὐτοβούλως τοὺς ἀπαλλάξει, τότε θὰ περιπέσουν σὲ περισσότερα καὶ μεγαλύτερα κακά. Γι' αὐτὸ οἱ πάντες, τρέμοντας τὴν ἐπαπειλούμενη τιμωρία τῶν κυρίων τους, φοβοῦνται νὰ ἐγκαταλείψουν αὐτοπροαιρέτως τὴ ζωὴ καὶ μόνον τὸν θάνατο ἀπὸ γηραιὰ ἀποδέχονται προθύμως, πεπεισμένοι ὅτι ἡ ἀπελευθέρωση τῆς ψυχῆς γίνεται μόνον μὲ τὴ συγκατάθεση τῶν κυρίων τους».

F12 Ἀθήναιος 15.28, 681c

Ἄλλὰ καὶ ὁ Κλέαρχος, στὸ δεύτερο βιβλίο τῶν *Βίων*, γράφει: «Κοίταξε τοὺς Λακεδαιμονίους, αὐτοὺς ποὺ πλέκουν στὰ μαλλιά τὸ κοσμοσάνδαλον, αὐτοὺς ποὺ ρίχτηκαν στὴν καταστροφὴ ποδοπατώντας τὴν παμπάλαιη διάταξη τῆς πολιτείας τους».

Γ'

F13 (41W) Athenaeus 15.35, 687ab

«Νῦν δὲ τῶν ἀνθρώπων οὐχ αἱ ὄσμαι μόνον», ὡς φησιν Κλέαρχος ἐν γ' ¹ Περὶ βίων, «ἀλλὰ καὶ αἱ χροαὶ τρυφερόν ἔχουσαι τι συνεκθηλύνουσι τοὺς μεταχειριζομένους. ὑμεῖς δὲ οἴεσθε τὴν ἀβρότητα χωρὶς ἀρετῆς ἔχειν τι τρυφερόν; ² καίτοι Σαπφώ, γυνὴ μὲν πρὸς ἀλήθειαν οὕσα καὶ ποιήτρια, ὅμως ἠδέσθη τὸ καλὸν τῆς ἀβρότητος ἀφελεῖν λέγουσα ὧδε·

ἐγὼ δὲ φίλημ' ἀβροσύναν, ³
τὸ λαμπρόν ἔρος ἀελίω ⁴ καὶ τὸ καλὸν λέλογχε,

φανερόν ποιῶσα πᾶσιν ὡς ἡ τοῦ ζῆν ἐπιθυμία τὸ λαμπρόν καὶ τὸ καλὸν εἶχεν αὐτῇ. ταῦτα δ' ἐστὶν οἰκεία τῆς ἀρετῆς».

¹ γ' A: δευτέρω edd. vett. ² † τρυφερόν † Wehrli qui notat «sensus καλὸν vel aliquid simile postulare videtur» ³ post ἀβροσύναν, τοῦτο καί μοι papyrus ⁴ ἔρος ἀελίω papyrus: ἔρος τῶελίω Hunt: ἔρος Blass: ὄρος Wilamowitz: εροσα ελιω A

F14a (41W) Athenaeus 15.35, 687bc

«Παρθόσιος δ' ὁ ζωγράφος, καίπερ παρὰ μέλος ὑπὲρ τὴν ἑαυτοῦ τέχνην τρυφήσας καὶ τὸ λεγόμενον ἐλευθέριον ἐκ ῥαβδίων καὶ τιῶν ποτηρίων ¹ ἐλκύσας, λόγῳ γοῦν ἀντελάβετο τῆς ἀρετῆς, ἐπιγραψάμενος τοῖς ἐν Λίνδῳ πᾶσιν αὐτοῦ ἔργοις·

ἀβροδίατος ἀνῆρ ἀρετὴν τε σέβων τάδ' ἔγραψεν
Παρθόσιος.

ᾧ κομψός τις, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ὑπεραλλήσας ῥυπαίνονται τὸ τῆς ἀρετῆς ἀβρόν καὶ καλόν, ἅτε φορτικῶς μετακαλεσαμένῳ εἰς τρυφήν τὴν ² δοθεῖσαν ὑπὸ τῆς τύχης ³ χορηγίαν, παρέγραψε τὸ “ῥαβδοδίατος ἀνῆρ”. ἀλλ' ὅμως διὰ τὸ τὴν ἀρετὴν φῆσαι τιμᾶν ἀνεκτέον». ταῦτα μὲν ὁ Κλέαρχος.

¹ καὶ τιῶν ποτηρίων scripsi: ἐκ τιῶν ποτηρίων glossam del. Kaibel «nisi praestat ὡς τιῶν ποτηρίων»: ὡς ἐκ τιῶν ποτηρίων Gulick: τιῶν διαπυγῶν ci. Fiorillo ² εἰς τρυφήν τὴν Perizonius: τὴν εἰς τρυφήν A: εἰς τρυφήν τὴν εἰς τρυφήν susp. Schweighaeuser ³ ὑπὸ τῆς τύχης] an ὑπὸ τῆς τέχνης? Schweighaeuser

Τρίτο βιβλίο

F13 Ἀθήναιος 15.35, 687ab

«Σήμερα, ὄχι μόνον τὰ ἀρώματα πού χρησιμοποιοῦν οἱ ἄνθρωποι», ὅπως λέγει ὁ Κλέαρχος στό τρίτο βιβλίο *Περί βίων*, «ἀλλά καί οἱ βαφές ἔχουν κάτι τὸ μαλθακὸ καί ἐκθηλύνουν τελικῶς αὐτοὺς πού τὶς μεταχειρίζονται». Νομίζετε, λοιπόν, ὅτι ἡ κομποπρέπεια μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὅτι ἐμπεριέχει στοιχεῖα ἀρχοντιάς, ἂν δὲν συνοδεύεται ἀπὸ ἀρετή; «Ἀκόμη καί ἡ Σαπφώ, γυναικα ὅσο λίγες ἀλλὰ καί ποιήτρια, δὲν ἔστερξε νὰ διαχωρίσει τὴν ἀγνότητα ἀπὸ τὴν ἐκλεπτυσμένη αἴσθηση. Τεκμήριο οἱ στίχοι τῆς:

*Μὰ μοῦ ἀρέσει ἐμένα ἡ ἀβρότητα
καὶ ὁ ἔρωτας μοῦ χάρισε
τὴ λάμψη καὶ τὴν ὁμορφιὰ τοῦ ἥλιου.*

Φανερώνει, ἔτσι, σὲ ὅλους πὼς ἡ ἐπιθυμία γιὰ ζωὴ ἐμπεριέχει τὴ μεγαλοπρέπεια καί τὴ σεμνοπρέπεια· αὐτὰ εἶναι τὰ πρόποντα στὴν ἀρετή».

F14a Ἀθήναιος 15.35, 687bc

Ἕλλη περίπτωση: ὁ ζωγράφος Παρράσιος, παρότι παραδόθηκε στὴν τρυφή μὲ ἔλλειψη καλαισθησίας, ὑπερβαίνοντας τὰ ὅρια τῆς σειρᾶς του ὡς καλλιτέχνη, καί ἀφοῦ ρούφηξε στὴν κυριολεξία τὸν ἀρχοντικὸ τρόπο ζωῆς μὲ τοὺς χρωστήρες του λὲς κι ἔπινε ἀπὸ τὶς θῆκες τῆς χρωματοπυξίδας του, ἔδειξε, τουλάχιστον σὰ λόγια, σεβασμὸ πρὸς τὴν ἀρετὴ ὑπογράφοντας ὅλους τοὺς πίνακες, στὴ Λίνδο, μὲ τὸ ἑξῆς ἐπίγραμμα:

*Ἄνδρας πὸν ζεῖ μὲ ἀβρότητα,
ἀλλὰ καί σέβεται τὴν ἀρετὴ
τὸ ζωγράφισε, ὁ Παρράσιος.*

Σὲ ἕνα ἀπὸ αὐτὰ, κάποιος χαριτολόγος, πὸν ἀγανάκτησε, φαντάζομαι, γιὰτὴν θεώρησε ὅτι καί τὴν καλαισθησία προσβάλλει καί τὴν κοσμιότητα τῆς ἀρετῆς σπιλώνει λόγω τοῦ ὅτι χυδαῖα ἐπιστράτευσε γιὰ τρυφηλότητα ζωῆς τὴ δεξιότητα πὸν τοῦ χάρισε ἡ τύχη, ἔγραψε δίπλα, *ῥαβδοδίαυτος ἀνήρ* – «ἄνδρας πὸν ζεῖ ἀπὸ τὸν χρωστήρα του». Πρέπει, ὅμως, νὰ τὸν ἀνεχθοῦμε τὸν Παρράσιο ἀπλῶς καί μόνον ἐπειδὴ εἶπε ὅτι τιμᾷ τὴν ἀρετὴ». Αὐτὰ παραδίδει ὁ Κλέαρχος.

F14b (42W) Athenaeus 12.62, 543cd

Οὕτω δὲ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τὸ τῆς τρυφῆς καὶ τῆς πολυτελείας ἠσκειτο, ὡς καὶ Παρδῶσιον τὸν {Ἐφέσιον}¹ ζωγράφον πορφύραν ἀμπέχεσθαι, χρυσοῦν στέφανον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔχοντα, ὡς ἰστορεῖ Κλέαρχος ἐν τοῖς Βίοις, οὗτος γὰρ παρὰ μέλος ὑπὲρ τὴν γραφικὴν² τρυφῆσας, λόγῳ τῆς ἀρετῆς ἀντελαμβάνετο, καὶ ἐπέγραφεν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ ἐπιτελουμένοις ἔργοις·

ἀβροδίατος ἀνὴρ ἀρετὴν τε³ σέβων τάδ' ἔγραφεν.

καὶ τις ὑπερλαγῆσας ἐπὶ τούτῳ, παρέγραψεν· «ῥαβδοδίατος ἀνὴρ».

¹ om. A: cf. ὁ Ἐφέσιος CE ² τῆς γραφικῆς Schweighaeuser ³ τε AC: δὲ E

Δ'

F15 (49W) Athenaeus 12.9, 514d

Κλέαρχος δὲ ὁ Σολεύς, ἐν τετάρτῳ Βίῳ, προειπὼν περὶ τῆς Μήδων τρυφῆς καὶ ὅτι διὰ ταύτην¹ πολλοὺς εὐνουχίσαιεν τῶν περικτιόνων, ἐπιφέρει [sequitur **F16**]

¹ ταύτης Schweighaeuser

F16 (49W) Athenaeus 12.9, 514d

«καὶ τὴν παρὰ Μήδων γενέσθαι Πέρσαις μηλοφορίαν μὴ μόνων¹ ὧν ἔπαθον τιμωρίαν, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν δορυφοροῦντων τρυφῆς, εἰς ὅσον ἦλθον ἀνανδρίας, ὑπόμνημα. δύναται γάρ, ὡς ἔοικεν, ἢ παρὰ-καιρος ἅμα καὶ μάταιος αὐτῶν περὶ τὸν βίον τρυφή καὶ ταῖς λόγχαῖς καθωπλισμένους, ἀγύρτας ἀποφαίνειν».

¹ μόνων A: μόνον Musurus

F17a (43aW) Athenaeus 12.11, 515e-516c

Κλέαρχος δ' ἐν τῇ τετάρτῃ Περὶ βίων, «Ἀνδοί», φησί, «διὰ τρυφήν παραδείσους κατασκευασάμενοι καὶ κηπαίους¹ αὐτοὺς ποιήσαντες ἐσκιατροφούντο, τρυφερώτερον ἠγησάμενοι τὸ μῆδ' αὐτοῖς ὄλως ἐπιπίπτειν τὰς τοῦ ἡλίου αὐγὰς. καὶ {τέλους}² πόρῳ προάγοντες ὕβρεως, τὰς τῶν ἄλλων³ γυναικῶν καὶ παρθένων εἰς τὸν τόπον, τὸν διὰ τὴν προᾶξιν Ἀγνεῶνα⁴ κληθέντα συνάγοντες, ὕβριζον. καὶ τέλος

F14b Ἀθήναιος 12.62, 543cd

Σὲ τέτοιο βαθμὸ ἐπιδίδονταν οἱ παλαιοὶ στὴν τρυφηλὴ ζωὴ καὶ τὴν πολυτέλεια, ὥστε ἀκόμη καὶ ὁ Παρράσιος, ὁ ζωγράφος ἀπὸ τὴν Ἔφεσο, ἐνδύονταν μὲ πορφύρα καὶ φοροῦσε χρυσὸ στέφανο στὸ κεφάλι, ὅπως διηγεῖται ὁ Κλέαρχος στοὺς *Βίους*. Αὐτός, λοιπόν, ἀφοῦ παραδόθηκε στὴν τρυφηλότητα μὲ ἔλλειψη καλαισθησίας καὶ ὑπερβαίνοντας τὰ ὅρια τῆς σειραῖς του ὡς ζωγράφου, ὅμως ἔδειξε, μὲ τὰ λόγια, σεβασμὸ στὴν ἀρετὴ καὶ ἔθετε τὸ ἀκόλουθο ἐπίγραμμα στοὺς πίνακες ποὺ δημιουργοῦσε:

*Ἄνδρας ποὺ ζεῖ μὲ ἀβρότητα,
ἀλλὰ καὶ σέβεται τὴν ἀρετὴ,
αὐτὸς ζωγράφισε.*

Κάποιος, ὅμως, ποὺ ἀγανάκτησε μ' αὐτά, προσέθεσε: *ῥαβδοδίατος ἀνήρ* – «ἄνδρας ποὺ ζεῖ ἀπὸ τὸν χρωστήρα του».

Τέταρτο βιβλίο

F15 Ἀθήναιος 12.9, 514d

Ὁ Κλέαρχος ἀπὸ τοὺς Σόλους στὸ τέταρτο βιβλίο τῶν *Βίων*, ἔχοντας μιλήσει προηγουμένως γιὰ τὴν τρυφηλότητα τῶν Μήδων καὶ ὅτι σ' αὐτὴν ὀφείλεται ποὺ ἔκαναν εὐνούχους πολλοὺς ἀπὸ τοὺς γειτονικοὺς λαούς, προσθέτει ὅτι...

F16 Ἀθήναιος 12.9, 514d

... καὶ τὴ μηλοφορία οἱ Πέρσες τὴν παρέλαβαν ἀπὸ τοὺς Μήδους, ὄχι μόνο γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τὰ ὅσα ἔπαθαν, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ τοὺς θυμίζουν, μ' αὐτὸ τὸ σύμβολο τρυφῆς τῶν βασιλικῶν σωματοφυλάκων, σὲ ποῖο κατάντημα ἀνανδρίας ἔφθασαν. Γιατὶ μπορεῖ, ὅπως φαίνεται, ἡ παράκαιρη καὶ ἀνώφελη συνάμα τρυφηλότητα τοῦ βίου νὰ μετατρέψει σὲ ἀγύρτες ἀκόμη καὶ ἄνδρες λογχοφόρους.

F17a Ἀθήναιος 12.11, 515e-516c

Ἄλλὰ καὶ ὁ Κλέαρχος, στὸ τέταρτο βιβλίο *Περὶ βίων*, λέγει: «Οἱ Λυδοί, μέσα στὴν τρυφηλὴ ζωὴ τους, κατασκεύασαν ἄλση καὶ διαμορφώνοντάς τα σὲ κήπους ζοῦσαν στὰ σκιερὰ τους μέρη, γιατί τὸ θεωροῦσαν ἀπολαυστικότερο νὰ μὴν τοὺς φθάνουν καθόλου οἱ ἀκτίνες τοῦ ἡλίου. Ἐφτασε δὲ ἡ αὐθάδειά τους σὲ τέτοιο σημεῖο, ὥστε νὰ συγκεντρώνουν τίς γυναῖκες καὶ τίς κόρες τῶν ἄλλων στὸν τόπο

τάς ψυχὰς ἀποθηλυνθέντες ἠλλάξαντο τὸν τῶν γυναικῶν βίον, διόπερ καὶ γυναικα τυράννον ὁ βίος εὔρετο αὐτοῖς, μίαν τῶν ὑβρισθεισῶν Ὀμφάλην, ἥτις πρώτη κατήρξε {μὲν}⁵ τῆς εἰς Λυδούς προεπούσης τιμωρίας. τὸ γὰρ ὑπὸ γυναικὸς ἄρχεσθαι ὑβριζομένους σημείον ἐστὶ βίας⁶. οὕσα οὖν καὶ αὐτὴ ἀκόλαστος καὶ ἀμνηνομένη τὰς γενομένας αὐτῇ πρότερον ὑβρεις, τοῖς ἐν τῇ πόλει δούλοις τὰς τῶν δεσποτῶν παρθένους ἐξέδωκεν ἐν ᾧ τόπῳ πρὸς ἐκείνων ὑβρίσθη, εἰς τοῦτον οὖν συναθροίσασα μετ' ἀνάγκης, συγκατέκλινε⁷ τοῖς δούλοις τὰς δεσποίνας. ὅθεν οἱ Λυδοί, τὸ πικρὸν τῆς πράξεως ὑποκοριζόμενοι, τὸν τόπον καλοῦσιν {γυναικῶν ἀγῶνα}⁸ Γλυκὴν Ἀγκῶνα. οὐ μόνον δὲ Λυδῶν γυναικὲς ἄφεται οὕσαι τοῖς ἐντυχοῦσι, ἀλλὰ καὶ Λοκρῶν τῶν Ἐπιζεφυρίων, ἔτι δὲ τῶν περὶ Κύπρον καὶ πάντων ἀπλῶς τῶν ἐταιρισμῶ τὰς ἑαυτῶν κόρας ἀφοσιούντων, παλαιᾶς τινοσ ὑβρεως ἔοικεν εἶναι πρὸς ἀλήθειαν ὑπόμνημα καὶ τιμωρίας. πρὸς ἣν εἷς τῶν Λυδῶν εὐγενῆς ἀνὴρ ὀρμήσας καὶ τῇ παρ' αὐτοῖς Μίδου βασιλείᾳ βαρυνθείς, τοῦ μὲν Μίδου ὑπ' ἀνανδρίας⁹ καὶ τρυφῆς {καὶ}¹⁰ ἐν πορφύρα κειμένον καὶ ταῖς γυναιξίν ἐν τοῖς ἰστοῖς συνταλασουργοῦντος, Ὀμφάλης δὲ πάντας τοὺς συγκατακλιθέντας αὐτῇ ξηνοκτονούσης, ἀμφοτέρους ἐκόλασε· τὸν μὲν, ὑπὸ ἀπαιδευσίας κεκωφημένον, τῶν ὧτων ἐξεκλύσας, ὃς διὰ τὴν τοῦ φρονεῖν ἔνδειαν τοῦ πάντων ἀναισθητοτάτου ζῆλον τὴν ἐπωνυμίαν ἔσχε, τὴν δὲ ...» [desunt cetera]

¹ κηπαιούς ACE: ἀνηλίους Kaibel ² τέλος ACE exp. Kaibel (cf. infra τέλος τὰς ψυχὰς) ³ τῶν ἄλλων corrupta verba secl. Kaibel ⁴ Ἀγνεῶνα pro Ἀγκῶνα susp. Kaibel, «i.e. ubi mulieres amplexi sunt» (cf. infra) ⁵ μὲν A om. CE ⁶ βίας ACE: κακίας Arnold: τοιούτου βίου Capps ⁷ συγκατέκλινε Wilamowitz: συγκατέλεισε ACE ⁸ γυναικῶν ἀγῶνα variam lectionem del. Schweighaeuser ⁹ ὑπ' ἀνανδρίας CE: ὑπ' ἀνδρείας A ¹⁰ καὶ A om. CE: αἰεῖ susp. Kaibel

F17b (43bW) Hesychius γ 685 Latte

«Γλυκὺς Ἀγκῶν»· Κλέαρχος δέ φησιν (τοὺς Λυδοὺς)¹ ἐξυβρίζειν εἰς τὰς τῶν καταδεστέρων γυναικῶν καὶ παρθένους, καὶ τὸ χωρίον, ἐν ᾧ ταῦτα ἔδρων, ὀνομάσαι «Γλυκὴν Ἀγκῶνα».

¹ τοὺς Αἰγυπτίους (Musurus, «temere» sec. Bühler): immo τοὺς Λυδοὺς iam Verraert Müller Latte: τοὺς Σαρδιανούς Schmidt

F18a (44W) Athenaeus 12.57, 540e-541a

Κλέαρχος δέ φησιν ὡς «Πολυκράτης, ὁ τῆς ἀβραῆς Σάμου τυράννος, διὰ τὴν περὶ τὸν βίον ἀκολασίαν ἀπώλετο, ζηλώσας τὰ Λυδῶν μα-

ἐκεῖνο, πού ἀπό τὴν πράξι τους ὀνομάστηκε « Ἀγνεών», καὶ νὰ τὶς ἀτιμάζουν. Στὸ τέλος, ἀφοῦ καὶ στὴν ψυχὴ ἀκόμη ἐκθιγλύνθηκαν, ἀσπαστήκαν τὸν γυναικεῖο τρόπο ζωῆς, ζωῆς ἀπὸ τὴν ὁποία βλάστησε καὶ γυναίκα τύραννος, μία ἀπὸ τὶς ἀτιμασμένες, ἡ Ὁμφάλη. Αὐτὴ ἦταν καὶ ἡ πρώτη πού ἄρχισε τὴν τιμωρία πού ἄξιζε στοὺς Λυδοὺς. Διότι τὸ νὰ τοὺς ἐξουσιάζει μὲ προσβολὲς μία γυναίκα δὲν εἶναι παρὰ ἀπόδειξι τῆς δικῆς τους βίας. ὄντας, λοιπόν, καὶ αὐτὴ γυναίκα μὲ φύση ἀκόλαστη καὶ ἀνταποδίδοντας τὶς ἀτιμώσεις πού τῆς εἶχαν γίνεи προηγουμένως, ἐξέδωσε στοὺς δούλους τῆς πόλεως τὶς κόρες τῶν κυριῶν στὸν ἴδιο τόπο πού τὴν εἶχαν ἀτιμάσει· ἔτσι, τοὺς συγκέντρωσε σ' αὐτὸν τὸν χῶρο καὶ ἀνάγκασε μὲ τὴ βία τὶς κυρίες νὰ πλαγιάσουν μὲ τοὺς δούλους. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ Λυδοί, σὲ ἀνάμνηση τοῦ πικροῦ περιστατικοῦ πού ἔγινε στὸν χῶρο αὐτόν, τὸν ὀνομάζουν κατ' εὐφημισμὸν «Γλυκὺν Ἀγκώνα», δηλαδὴ «Γλυκὸ ἀγκάλιασμα». Δὲν ἐπιτρέπεται μόνον στὶς γυναῖκες τῶν Λυδῶν νὰ πλαγιάζουν μὲ τὸν τυχόντα, ἀλλὰ καὶ στῶν Λοκρῶν τῶν Ἐπιζεφυριῶν, ἀκόμη δὲ καὶ στῶν Κυπρίων τὶς γυναῖκες καὶ σὲ ὄλων γενικῶς τῶν λαῶν πού ἀφιερώνουν τὶς θυγατέρες τους στὴν ἱερὰ πορνεία. Φαίνεται ὅτι στὴν πραγματικότητά τέτοιες περιπτώσεις ἀποτελοῦν ἐπιβίωση κάποιας παλιᾶς ἀτίμωσης καὶ τῆς τιμωρίας πού ἀκολούθησε. Σ' αὐτὴ τὴν κατάστασι ἀντέδρασε ἕνας Λυδὸς εὐγενοῦς καταγωγῆς, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀηδιάσει ἀπὸ τὴ βασιλικὴ ἐξουσία πού ἀσκοῦσε ὁ Μίδας στὸν λαό του: ὁ ἴδιος ὁ Μίδας, χωρὶς ἴχνος ἀνδρισμοῦ, παραδομένος στὴν τρυφηλὴ ζωὴ μέσα στὰ πορφυρά του ἐνδύματα καὶ στοὺς ἀργαλειοὺς νὰ ὑφαίνει μαζί μὲ τὶς γυναῖκες τὸ μαλλί, ἡ δὲ Ὁμφάλη νὰ δολοφονεῖ ὅσους ξένους πλάγιαζαν μαζί της. Τοὺς τιμώρησε καὶ τοὺς δύο: ἐκείνον, πού εἶχε κουφαθεῖ ἀπὸ τὴν ἀπαιδευσία του, τὸν τράβηξε ἀπὸ τὰ αὐτιά – μᾶς καὶ ἀπὸ τὴν πώρωση τοῦ εἶχε πιὰ δοθεῖ τὸ ὄνομα τοῦ κατεξοχὴν ἀναίσθητου ζώου καὶ ἐκείνην...» [λείπει ἡ συνέχεια]

F17b Ἡσύχιος γ 685 Latte

Ὁ Κλέαρχος, πάλι, λέγει ὅτι οἱ Λυδοὶ ἀτιμάζαν τὶς γυναῖκες καὶ τὶς κόρες τῶν ὑποδεεστέρων καὶ τὸ μέρος ὅπου τὰ ἐπρατταν αὐτὰ τὸ ὀνόμασαν «Γλυκὺν Ἀγκώνα», δηλαδὴ «Γλυκὸ ἀγκάλιασμα».

F18a Ἀθήναιος 12.57, 540e-541a

Ὁ Κλέαρχος ἀναφέρει ὅτι «ὁ Πολυκράτης, ὁ τύραννος τῆς ἐκλεπτυσμένης Σάμου, ἀφανίστηκε ἀπὸ τὸν ἀκόλαστο βίον πού ζοῦσε κατὰ

λακά. ὄθεν τῷ τ' ἐν Σάρδεσιν Ἀγκῶνι Γλυκεῖ¹ προσαγορευομένῳ τὴν παρὰ τοῖς Σαμίοις λαύρα ἀντικατεσκεύασεν ἐν τῇ πόλει καὶ τοῖς Λυδῶν ἄνθεσιν ἀντέπλεξε τὰ διαγγεληθέντα Σαμίων ἄνθηα. τούτων δὲ ἢ μὲν Σαμίων λαύρα στενωπῆ² τις ἦν γυναικῶν δημιουργῶν, καὶ³ τῶν πρὸς ἀπόλαυσιν καὶ ἀκρασίαν πάντων βρωμάτων, ὄντως⁴ ἐπέπλησε τὴν Ἑλλάδα. τὰ δὲ Σαμίων ἄνθη, γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν κάλλη διάφορα⁵, ἔτι δὲ τῆς συμπάσης πόλεως ἐν ἑορταῖς τε καὶ μέθαις (...). καὶ ταῦτα μὲν ὁ Κλέαρχος.

¹ Γλυκεῖ **AE**: Γλυκὺ **C**: γλυκεῖ Eust. III 918.4 van der Valk ² στενωπῆ Τουρ: στενή **A**: στενήν τινα **C** (corr. ex στενήτητα **E**): στέγη alii ³ «fort. (ἦ) καὶ» Kaibel ⁴ ante ὄντως add. (ὄν) Schweighaeuser ⁵ γυναικῶν διάφορα «haec mutila» secl. Kaibel qui dubitantes suppl. εὐχορηγία ἦν post ἀνδρῶν, ubi lacunam indicat Wehrli || «ἀλληλ» κάλλη susp. Kaibel

F18b (- W) [Plutarchus] *Proverbia Alexandrina* 1.61

«Σαμίων ἄνθη» καὶ «Σαμακὴ λαύρα¹»· ἐπὶ τῶν ὑστάταις ἡδοναῖς χρωμένον. ἡ Σαμακὴ λαύρα στενωπῆ ἦν παρὰ Σαμίους, ἐν ἧ τὰ πέμματα ἐπιπράσκειτο. τὰ δὲ Σαμίων ἄνθη τόπος ἐν ᾧ συνήσαν αἱ γυναικες τοῖς ἀνδράσι συννεωχισόμεναι. διὰ ταύτην τὴν τρυφήν οἱ Σάμιοι τοῖς Πέρσαις ἐδουλώθησαν.

1 καὶ Σαμακὴ λαύρα (lemma) om. **VB**: Σαμακὴ λαύρα: ἐπὶ τῶν πρὸς τρυφήν καὶ ἀγορὰς πολυτελεῖς ἐκκεχυμένων **A**

F19 (45W) Athenaeus 12.26, 524bc

Κλέαρχος δὲ ἐν τετάρτῳ Βίων ζηλώσαντάς φησι τοὺς Μιλησίους τὴν Κολοφωνίων τρυφήν¹, διαδοῦναι καὶ τοῖς πλησιοχώροις· ἔπειτ' ὀνειδιζομένους² λέγειν³ ἑαυτοῖς· «Οἴκοι τὰ Μιλήσια κάπιχώρια, καὶ μὴ ἐν τῷ μέσῳ».

¹ τρυφήν **A**: τὴν τρυφήν **CE** ² ὀνειδιζομένους **A**: ὀνειδιζόμενοι **CE** ³ λέγειν **A**: ἔλεγον **CE**

F20a (46W) Athenaeus 12.27, 524c-f

Καὶ περὶ Σκυθῶν δ' ἐξῆς ὁ Κλέαρχος τάδε ἱστορεῖ· «Μόνον δὲ νόμοις κοινοῖς πρῶτον ἔθνος ἐχρήσατο τὸ Σκυθῶν. εἶτα πάλιν ἐγένοντο πάντων ἀθλιώτατοι βροτῶν¹ διὰ τὴν ὕβριν. ἐτρούφησαν μὲν γὰρ ὡς οὐδένες ἕτεροι, τῶν πάντων εὐροίας² καὶ πλούτου καὶ τῆς λοιπῆς αὐτοῦς χορηγίας κατασχούσης. τοῦτο δὲ δῆλον ἐκ τῆς ἔτι καὶ νῦν ὑπολειπούσης περὶ τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν ἐσθῆτός τε καὶ διαίτης. τρυφήσαντες δὲ καὶ μάλιστα δῆ, καὶ πρῶτοι πάντων τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τὸ τρυφᾶν ὀρμήσαντες, εἰς τοῦτο προήλθον ὕβρεως, ὥστε πάντων τῶν ἀνθρώπων εἰς οὓς ἀφίκοντο ἠκρωτηρίαζον τὰς θῖνας.

μίμησιν τῆς μαλθακότητος τῶν Λυδῶν. Μὲ αὐτὸ τὸ πνεῦμα, γὰρ ν' ἀνταγωνιστεῖ τὸν ὀνομαζόμενον “Γλυκὺν Ἀγκῶνα” τῶν Σάρδεων, δημιούργησε στὴ Σάμο τὴ “Λαύρα”, “Τὸ Στενὸ” μὲ τ' ὄνομα, καὶ γὰρ νὰ συναγωνιστεῖ τὰ “ἄνθη” τῶν Λυδῶν, ἔπλεξε ἄλλη ἀνθοδέσμη μὲ τὰ περιλάλητα “ἄνθη τῶν Σαμίων”. Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ δημιουργήματά του αὐτά, ἢ “Λαύρα” τῶν Σαμίων, ἦταν μία στενωπὸς γεμάτη ἀπὸ πόρνες καί, στὴν κυριολεξία, χόρτασε τὴν Ἑλλάδα μὲ ὅλα τὰ ἐδέσματα τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς ἀκολασίας. “Ὅσο γὰρ τὰ “ἄνθη τῶν Σαμίων”, ἐπρόκειτο γὰρ ποικιλία σαρκικῆς ἡδονῆς γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν. Κι ἐνῶ ὀλόκληρη ἡ πόλις εἶχε παραδοθεῖ στὰ πανηγύρια καὶ τὴ μέθη ...». Αὐτὰ λέγει ὁ Κλέαρχος.

F18b Ψευδο-Πλούταρχος, *Παροιμίαι αἵς Ἀλεξανδρεῖς ἐχρῶντο* 1.61

«Σαμίων ἄνθη» καὶ «Σαμιακὴ λαύρα» λέγονται γι' αὐτοὺς πού ἐπιδίδονται σὲ ἀκραιῆς ἡδονές. Ἡ ὀνομαζόμενη «Σαμιακὴ λαύρα» ἦταν μία στενωπὸς στὴν πόλις τῆς Σάμου, πού χρησίμευε ὡς ἀγορὰ τροφίμων. Τὰ λεγόμενα «Σαμίων ἄνθη» ἦταν τοποθεσία, στὴν ὁποία σύχναζαν γυναῖκες προκειμένου νὰ συννευρεθοῦν μὲ ἄνδρες. Ἡ τρυφελὴ αὐτὴ ζωὴ ἦταν καὶ ἡ αἰτία πού οἱ Σάμιοι ὑποδουλώθηκαν ἀπὸ τοὺς Πέρσες.

F19 Ἀθήναιος 12.26, 524bc

Ὁ Κλέαρχος ἀναφέρει στὸ τέταρτο βιβλίον τῶν *Βίων* ὅτι οἱ Μιλήσιοι μιμήθηκαν τὴν τρυφελὴ ζωὴ τῶν Κολοφωνίων καὶ τὴ διέδωσαν καὶ στοὺς γειτονικοὺς λαούς. Ἔπειτα, ὅμως, ὅταν ἐπικρίνονταν γι' αὐτό, ἐπιβεβαίωσαν μὲ διάθεση αὐτοκριτικῆς: «Οἱ ἰδιορρυθμίαι τῆς Μιλήτου εἶναι μόνον γὰρ τοὺς Μιλησίους· δὲν εἶναι γὰρ τὸν καθένα».

F20a Ἀθήναιος 12.27, 524c-f

Στὴ συνέχεια ὁ Κλέαρχος ἀναφέρεται στοὺς Σκύθες: «Ἀρχικῶς, τὸ ἔθνος τῶν Σκυθῶν ἦταν τὸ μόνον πού θεσμοθέτησε νόμους κοινούς γὰρ ὅλους. Ξανάγιναν κατόπιν οἱ ἀθλιότατοι τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, κι αὐτὸ ἀπ' τὴν ἀλαζονεῖα τους. Ἐξῆσαν βίον τρυφελὸ πού δὲν τὸν ἔφτασε κανένας, αἰχμάλωτοι τῆς ἀφθονίας τῶν πάντων, τοῦ πλούτου καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν. Αὐτὸ εἶναι φανερὸ ἀπὸ τὸν τρόπο ἐνδύσεως καὶ διαβίωσης πού διατηροῦν καὶ σήμερον ἀκόμη οἱ ἀρχηγοὶ τους. Τὴν ἐποχὴ πού εἶχαν παραδοθεῖ στὴν τρυφελὴ ζωὴ, ὄντας μάλιστα οἱ πρῶτοι ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους πού ὀρμησαν ἀκρά-

{ἀφ'}³ ὧν οἱ ἀπόγονοι μεταστάντες, ἔτι και νῦν ἀπό τοῦ πάθους ἔχουσι τὴν ἐπωνυμίαν. αἱ δὲ γυναῖκες αὐτῶν τὰς Θορακῶν τῶν πρὸς ἐσπέραν και ἄρκτον {τῶν} περιοίκων⁴ γυναῖκας ἐποίκιλλον τὰ σώματα, περόναις γραφήν ἐνεῖσαι⁵. ὅθεν πολλοῖς ἔτεσιν ὑστερον αἱ ὑβρισθεῖσαι τῶν Θορακῶν γυναῖκες ἰδίως ἐξηλείφοντο τὴν συμφορὰν, προσκαταγραφάμεναι⁶ τὰ λοιπὰ τοῦ χρωτός, ἢν' ὁ τῆς ὑβρεως και τῆς αἰσχύνῃς ἐπ' αὐταῖς χαρακτήρ, εἰς ποικιλίαν καταριθμηθεῖς, κόσμον προσσηγορία τοῦνειδος ἐξαλείψῃ. πάντων δὲ οὕτως ὑπερηφάνως προέστησαν, ὥστε οὐδένων ἄδακρυς ἢ τῆς δουλείας ὑπουργία γιγνομένη δὴγγειλεν εἰς τοὺς ἐπιγινόμενους τὴν ἀπὸ Σκυθῶν ῥῆσιν οἷα τις ἦν. διὰ τὸ πλῆθος οὖν τῶν κατασχοουσῶν αὐτοὺς συμφορῶν, ἐπεὶ διὰ τὸ πένθος ἅμα τὸν τε τῶν βίων ὄλβον και τὰς κόμας περιεσπάσθησαν, παντὸς ἔθνους⁷, οἱ ἔξω τὴν ἐφ' ὑβρει κουρὰν ἀπεσκυθίσθαι προσηγόρευσαν».

¹ ἀθλιώτατοι βροτῶν] Eurip. *Antig.* fr. 158 Kannicht εἴτ' ἐγένετ' αὐθις ἀθλιώτατος; βροτῶν ἀθλιώτατοι A: ἀθλιωτάτους CE: ἀγριώτατοι Lenner: βροτῶν A om. CE

² εὐροίας Kaibel: εὐροίας Musurus: εὐβοίας A ³ ἀφ' ACE exp. Kaibel ⁴ τῶν (exp. Wyttenbach) περιοίκων A: περιοικούντων fuisse susp. Kaibel ⁵ ἐνεῖσαι ACE: ἐνεῖσαι Charitonides ⁶ προσκαταγραφάμεναι Kaibel: προσαναγραφάμεναι ACE ⁷ παντὸς ἔθνους «verba vix integra» Kaibel

F20b (- W) [Plutarchus] *Proverbia Alexandrina* 1.62

«Ἡ Σκυθῶν ῥῆσις»: πρὸς Δαρειὸν τὸν Πέρσην ἀπεκρίναντο οἱ Σκύθαι, κλαίειν αὐτόν. ἐπὶ τῶν ἀποτόμως οἰμώζειν τιὰ λεγόντων.

F21 (47W) Athenaeus 12.58, 541c-e

Και Κλέαρχος δ' ἐν τῷ τετάρτῳ τῶν Βίων γράφει οὕτως: «Διονύσιος δ' ὁ Διονυσίου, ἀπάσης¹ γενόμενος Σικελίας ἀλάστρω, εἰς τὴν Λοκρῶν πόλιν παρελθὼν, οὖσαν αὐτῷ² μητρόπολιν (Δωρίς γὰρ ἢ μήτηρ αὐτοῦ³ τὸ γένος ἦν Λοκρίς), στρώσας οἶκον τῶν ἐν τῇ πόλει τὸν μέγιστον ἐρπύλλοις και ῥόδοις, μετεπέμπετο μὲν ἐν μέρει τὰς Λοκρῶν παρθένους και γυμνὸς μετὰ γυμνῶν οὐδὲν αἰσχύνῃς παρέλιπεν ἐπὶ τοῦ στρώματος κυλινδούμενος, τοιγαροῦν μετ' οὐ πολὺν χρόνον οἱ ὑβρισθέντες, γυναῖκα και τέκνα ἐκείνου⁴ λαβόντες ὑποχείρια, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ στήσαντες, μεθ' ὑβρεως ἐνηκολάσταινον αὐτοῖς, και ἐπεὶ τῆς ὑβρεως πληρεῖς ἐγένοντο, κεντοῦντες ὑπὸ τοὺς τῶν χειρῶν ὄνυχας βελόνας, ἀνείλον αὐτούς, και τελευτησάντων, τὰ μὲν ὅσα κατέκοπαν ἐν ὄλμοις, τὰ δὲ λοιπὰ κρεανομησάμενοι⁵ ἐπῆράσαντο {πάντες}⁶ τοῖς μὴ γευσαμένοις αὐτῶν. ὅθεν πρὸς τὴν ἀνόσιον ἀρὰν κατήλεσαν⁷ αὐτῶν τὰς σάρκας, ἢν' ἢ τροφή σιτοποιουμέ-

τητοι στήν τρυφηλότητα, σὲ τέτοιο σημεῖο ἔφτασε ἡ ἀλαζονεία τους, ὥστε ν' ἀκρωτηριάξουν στὴ μύτη ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τῶν λαῶν ποὺ κατακτοῦσαν. Μεταναστεύοντας οἱ ἀπόγονοί τους, καὶ σήμερα ἀκόμη ἀπὸ τὸ πάθημα ἐκεῖνο παίρνουν τ' ὄνομά τους. Ἀλλὰ καὶ οἱ γυναῖκες τους ἔσπιζαν τὰ σώματα τῶν γυναικῶν τῶν Θρακῶν ποὺ συνόρευαν στὰ δυτικά καὶ τὰ βόρεια κεντώντας τους εἰκόνας μὲ βελόνες. Γι' αὐτὸ καὶ πολλὰ χρόνια ἀργότερα οἱ γυναῖκες τῶν Θρακῶν ποὺ εἶχαν ὑποστεῖ τὸν ἐξευτελισμὸ βρῆκαν δικό τους τρόπο ν' ἀπαλείψουν τὰ σημάδια τῆς συμφορᾶς, στίζοντας κι ἄλλα μέρη τῆς ἐπιδερμίδος τους τριγύρω, ὥστε τὸ χάραγμα τῆς ἀλαζονείας καὶ τῆς ντροπῆς ποὺ ἔφεραν νὰ ἐξαλείφει τὸ ὄνειδος, κρυμμένο μέσα στήν ποικιλία καὶ τὴν κάλυψη τοῦ στολισματος. Σὲ ὅλους ἐπιβλήθηκαν μὲ τέτοιο τρόπο ἀνελέητο, ὥστε ἡ ὑποδούλωση, ποὺ γιὰ κανέναν δὲν ὑπῆρξε χωρὶς δάκρυα, νὰ φανερώνει στοὺς κατοπινούς τὸ πραγματικό νόημα τῆς ἔκφρασης ποὺ προῆλθε ἀπὸ τοὺς Σκύθες. Γιὰ τὴν πληθώρα λοιπὸν τῶν συμφορῶν ποὺ τοὺς βρῆκαν καὶ λόγω τοῦ πένθους ποὺ μαζί μὲ τὴν εὐτυχία τῆς ζωῆς τοὺς ἔκοψαν καὶ τὰ μαλλιά, κάθε ἐθνότητα, ἐκτὸς ἀπὸ αὐτούς, τὸ ταπεινωτικὸ τὸ κούρεμα τὸ ἐκφράζει μὲ τὸ ρῆμα *ἀποσκυθίζω*».

F20b Ψευδο-Πλούταρχος, *Παροιμιαὶ αἷς Ἀλεξανδρεῖς ἐχρῶντο* 1.62

«Ἡ ρῆση τῶν Σκυθῶν». Στὸν Δαρεῖο, τὸν Πέρση βασιλιά, ἔδωσαν οἱ Σκύθες τὴν ἀπόκριση ὅτι θὰ κλάψει. Λέγεται γιὰ ὅσους προειδοποιῶν κάποιον ὅτι θὰ θρηγήσει *ξαφνικά*.

F21 Ἀθήναιος 12.58, 541c-e

Καὶ ὁ Κλέαρχος στὸ τέταρτο βιβλίον τῶν *Βίων* γράφει τὰ ἑξῆς: «Ὁ Διονύσιος, ὁ γιὸς τοῦ Διονυσίου, αὐτὸς ποὺ ἐγίνε ἡ μάστιγα τῆς Σικελίας ὀλόκληρης, πηγαίνοντας στήν πόλη τῶν Λοκρῶν καὶ τόπο τῆς γενιᾶς του –ἀφοῦ ἡ μητέρα του, ἡ Δωρίς, κατάγονταν ἀπὸ τοὺς Λοκρούς–, στρώνοντας μὲ θυμᾶρι καὶ ρόδα τὸ πιὸ μεγάλο σπίτι μέσα τὴν πόλη, καλοῦσε τίς παρθένους τῶν Λοκρῶν τὴ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη. Ἔτσι, γυμνὸς μὲ τίς γυμνὲς κοπέλλες δὲν παρέλειπε καμιά αἰσχρότητα καθὼς κυλιόταν στήν ἀνθοστρωμνὴ. Δὲν πέρασε, ὅμως, καὶ πολὺς καιρὸς ἕως ὅτου ὅσοι εἶχαν ὑποστεῖ τὴν ἀτίμωση ἔπιασαν τὴ γυναῖκα του καὶ τὰ παιδιὰ του κι ἀφοῦ τοὺς ἔστησαν καταμεσίς στὸ δρόμο, διέπραξαν πάνω τους κάθε εἶδους προσβλητικὴ ἀκολασία. Κι ὅταν πιά χόρτασαν τὴν προσβολή, τοὺς κεντοῦσαν μὲ βελόνες κάτω ἀπὸ τὰ νύχια τῶν χειρῶν καὶ τοὺς σκότωσαν. Ὅταν ἄφησαν τὴν τελευταία τους πνοή, θρυμμάτισαν τὰ ὀστά τους σὲ γουδιά

ων κατεδεσθῆ, τὰ δὲ λείψανα κατεπόντωσαν. αὐτὸς δὲ Διονύσιος τέλος μητραγορῶν καὶ τυμπανοφορούμενος⁸ οἰκτρῶς τὸν βίον κατέστρεψεν. εὐλαβητέον οὖν τὴν καλουμένην τρυφήν οὕσαν τῶν βίων ἀνατροπὴν ἀπάντων τε ὀλέθριον ἡγεῖσθαι τὴν ὕβριν».

¹ ἀπάσης A: πάσης CE ² αὐτῷ AC: αὐτοῦ E ³ ἡ μήτηρ αὐτοῦ A: αὐτῷ ἡ μήτηρ CE ⁴ ἐκείνου ACE: τὰ κείνου susp. Kaibel coll. Ael. var. hist. 9.8 ⁵ κρεανομησάμενοι Meineke: κρέα νεμησάμενοι AE Eust. IV 965.20 van der Valk: κρέα μεμησάμενοι C ⁶ πάντες A: om. AC Eust. Ael.: exp. Kaibel: πᾶσι Meineke ⁷ κατήλεσαν CE: κατήλεσαν A ⁸ τυμπανοφορούμενος AC: τυμπανοφορῶν Schweighäuser, cf. κρούων τύπανα καὶ καταυλούμενος Ael.

F22 (48W) Athenaeus 12.23, 522d-f

«Ταραντίους δέ», φησὶ Κλέαρχος ἐν τετάρτῳ Βίων¹, «ἀλκὴν καὶ δύναμιν κησαμένους, εἰς τοσοῦτον τρυφῆς προελθεῖν, ὥστε τὸν ὄλον χροῦτα παραλαΐνεσθαι καὶ τῆς φιλόσεως ταύτης τοῖς λοιποῖς κατάρξαι². ἐφόρον δέ, φησὶν, καὶ παρυφίδα³ διαφανῆ πάντες, οἷς νῦν ὁ τῶν γυναικῶν ἀβρύνεται βίος. ὕστερον⁴ δ' ὑπὸ τῆς τρυφῆς εἰς ὕβριν ποδηγηθέντες, ἀνάστατον μίαν πόλιν Ἰαπυγίων ἐποίησαν Κάριβιαν, ἐξ ἧς παῖδας καὶ παρθένους καὶ τὰς ἐν ἀκμῇ γυναῖκας ἀθροΐσαντες εἰς τὰ τῶν Καριβιατῶν ἱερὰ σκηνοποισάμενοι, γυμνά πᾶσι τῆς ἡμέρας τὰ σώματα παρεῖχον θεωρεῖν. καὶ ὁ βουλούμενος, καθάπερ εἰς ἀτυχῆ παρατηδῶν ἀγέλην, ἐθινᾶτο ταῖς ἐπιθυμίαις τὴν τῶν ἀθροισθέντων ὥραν, πάντων μὲν ὁρώντων, μάλιστα δὲ ὧν ἤκιστα ἐκείνοι προσεδόκων θεῶν. οὕτω δὲ τὸ δαμιόνιον ἠγανάκτησεν, ὥστε Ταραντίων τοὺς ἐν Καριβίῃ παρανομήσαντας ἐκεραύνωσεν πάντας. καὶ μέχρι καὶ νῦν ἐν Τάραντι ἐκάστη τῶν οἰκιῶν οὐς οὐχ⁵ ὑπεδέξατο⁶ τῶν εἰς Ἰαπυγίαν ἐκπεμφθέντων, τοσαύτας ἔχει στήλας πρὸ τῶν θυρῶν. ἐφ' αἷς, καθ' ὃν ἀπώλοντο χρόνον, οὗτ' οἰκτιρίζονται τοὺς ἀποικομένους οὔτε τὰς νομίμους χέονται χόας⁷, ἀλλὰ θύουσι Διὶ Καταβάτῃ⁸».

¹ ἐν τετάρτῳ Βίων A om. CE ² κατάρξαι A: προκατάρξαι CE ³ παρυφίδα Kaibel: παρυφήν ACE ⁴ ὕστερον CE: δεύτερον A ⁵ οὐς οὐχ A: ὅσους Musurus ⁶ ὑπεδέξατο con. Schweighäuser: ὑπεδέξαντο A: ἀπεδέξατο Meineke ⁷ τὰς ... χόας Musurus: τοὺς ... χόας A ⁸ Καταβάτῃ Musurus: κατηβάτῃ A

F*23 (- W) Athenaeus 12.24, 522f-523b

Ἰαπυγίων τε αὖ τὸ γένος ἐκ Κρήτης ὄντων κατὰ Γλαύκου¹ ζήτησιν ἀφικομένων καὶ κατοικησάντων, οἱ μετὰ τούτους λήθην λαβόντες² τῆς Κρητῶν περὶ τὸν βίον εὐχοσμίας εἰς τοῦτο τρυφῆς, εἴθ' ὕστερον ὕβρεως ἦλθον, ὥστε πρῶτοι τὸ πρόσωπον ἐντροφιᾶμενοι καὶ προκόμμα περιθετά {τε}³ λαβόντες μὲν ἀνθινὰς⁴ φορῆσαι, τὸ δὲ ἐργάζε-

καὶ μοίρασαν τὶς σάρκες τῶν κορμιῶν τους μαζί με τὴν κατάρα τους σὲ ὅσους δὲν γεύτηκαν τὸ κρέας. Δίνοντας ὁμως τὴν ἀνόσια κατάρα, ἄλεσαν ἐντελῶς τὶς σάρκες τῶν θυμάτων τους, ὥστε νὰ εἶναι εὐκόλο νὰ φαγωθοῦν μαζί με τὸ ψωμί. Ὅ,τι ἀπέμεινε τὸ ἔριξαν στὴ θάλασσα. Ὁ ἴδιος ὁ Διονύσιος τέλειωσε οἰκτρὰ τὴ ζωὴ του, ζητιάνος ἱερέας τῆς Μητέρας τῶν θεῶν, νὰ κρούει τὰ τύμπανα. Πρέπει, λοιπόν, νὰ φυλαγόμαστε ἀπ' αὐτὸ ποὺ ὀνομάζεται τρυφή, γιατί μπορεῖ νὰ ἀνατρέψει τὴ ζωὴ μας, ἐνῶ πρέπει νὰ θεωροῦμε περισσότερο ὀλέθρια ἀπὸ τὸ κάθε τι τὴν ἀλαζονεία».

F22 Ἀθήναιος 12.23, 522d-f

Ὁ Κλέαρχος στὸ τέταρτο βιβλίο τῶν *Βίων* λέγει ὅτι οἱ Ταραντίνοι, ἔχοντας ἀποκτήσει δύναμη καὶ ἐξουσία, ἔφτασαν σὲ τέτοιο σημεῖο τρυφηλότητος, ὥστε νὰ λειαινουν ὀλόκληρη τὴν ἐπιδερμίδα τους καὶ ν' ἀρχίσουν πρῶτοι αὐτοὶ τὴν ἀποτρίχωση δίνοντας τὸ ἔναυσμα καὶ στοὺς ἄλλους λαοὺς. Φοροῦσαν, ὅπως γράφει, ὅλοι τους διαφανὴ πλουμιστὰ ροῦχα, αὐτὰ μετὰ τὰ ὁποῖα τώρα γίνεται πὺ ἐκλεπτυσμένη ἢ ἐμφάνιση τῶν γυναικῶν. Ἀργότερα, ὅταν ἡ τρυφή τοὺς ὀδήγησε στὴν ἀλαζονεία, κατέστρεψαν μιὰ πόλη τῶν Ἰαπύγων, τὴν Κάρβινα. Ἀπὸ τὴν πόλη αὐτὴ συγκέντρωσαν παιδιὰ, παρθένες καὶ ὄριμες γυναῖκες στὸν ἱερὸ τόπο τῶν Καρβινατῶν καί, στήνοντας μιὰ σκηνή, πρόσφεραν σ' ὀλοήμερη δημόσια θέα γυμνά τὰ σώματά τους. Καὶ ὅποιος ἤθελε, πηδώντας σὰν σὲ δύστυχο κοπάδι, ἱκανοποιοῦσε τὶς ὀρμές του πάνω στὴν ὀμορφιά τῶν συναγμένων μπροστὰ στὰ μάτια ὄλων, καὶ προπαντὸς ἐκείνων ποὺ δὲν ὑπολόγιζαν καθόλου, τῶν θεῶν. Τόσο πολὺ ἀγανάκτησε ἡ θεότητα, ποὺ ὅσους Ταραντίνους διέπραξαν στὴν Κάρβινα ἀσέβεια, ὅλους τοὺς κατακεράνωσε. Μέχρι καὶ σήμερα στὸν Τάραντα τὸ κάθε σπίτι τόσες στήλες ἔχει μπροστὰ στὴν πόρτα του ὅσοι καὶ οἱ ἄνδρες του ποὺ δὲν γύρισαν, ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ὑπηρετήσαν στρατιῶτες στὴν Ἰαπυγία. Σ' αὐτὲς τὶς στήλες οὔτε θρηνοῦν νεκροὺς κάθε χρονιά τὴ μέρα τοῦ χαμοῦ οὔτε προσφέρουν τὶς χοεὲς ποὺ ἀάζουν τὰ ἔθιμα, παρὰ θυσιάζουν μόνον στὸν Δία Καταιβάτη.

F*23 Ἀθήναιος 12.24, 522f-523b

Οἱ Ἰάπυγες ἔπειτα, ἔχοντας κρητικὴ καταγωγή, ἔφτασαν καὶ κατοίκησαν τὴ χώρα τους ἀναζητώντας τὸν Γλαῦκο. Οἱ ἀλόγονοί τους, ξεχνώντας τὴν κοσμιότητα ποὺ εἶχαν οἱ Κρητες στὴ ζωὴ τους, ἔφτασαν σὲ τέτοιο σημεῖο τρυφηλότητος καὶ στὴ συνέχεια ὕβρεως, ὥστε πρῶτοι αὐτοὶ φτιασίδωσαν τὸ πρόσωπό τους, φόρεσαν πρόσθετα

σθαι⁵ καὶ πονεῖν αἰσχρὸν⁶ νομίσαι. καὶ τοὺς μὲν πολλοὺς καλλίονας τὰς οἰκίας ποιῆσαι τῶν ἱερῶν, τοὺς δ' ἡγεμόνας τῶν Ἰαπύγων ἐφρυβρίζοντας τὸ θεῖον πορθεῖν ἐκ τῶν ἱερῶν τὰ τῶν θεῶν ἀγάλματα, προειπόντας μεθίστασθαι τοῖς κρείττοσιν. διόπερ ἐξ οὐρανοῦ⁷ βαλλόμενοι πυρὶ καὶ χαλκῷ ταύτην διέδοσαν τὴν φήμην. ἤεφάνη γὰρ ἦν⁸ μέχρι πόρρω κεκαλκευμένα τῶν ἐξ οὐρανοῦ βελῶν· καὶ πάντες οἱ ἀπ' ἐκείνων μέχρι τήμερον ἐν χρῶ κεκαρμένοι καὶ πένθιμον στολὴν ἀμπεχόμενοι ζῶσι, πάντων τῶν πρὶν ὑπαρξάντων ἀγαθῶν σπανίζοντες.

¹ Γλαύκου ACE: Δαιδάλου Schweighaeuser ² λαβόντες A: λαβόν CE ³ περίθετα CE: περίθεά τε A (τε exp. Lobeck) ⁴ ἀνθινας (sine accentu) A: ἀνθίνας CE ⁵ ἐργάζεσθαι Kaibel: ἐργάσασθαι ACE ⁶ αἰσχρὸν Meineke: αἰσχίον ACE ⁷ ἐξ οὐρανοῦ A: ἀπ' οὐρανοῦ CE ⁸ ἐφάνη γὰρ ἦν] ἐφάνη γὰρ ἦν A: ἐμφανῆ γὰρ ἦν edd. veteres, rec. Gulick: secundum Kaibel «verba corrupta; dici videntur fulgurum vestigia superesse (ἐφάνη γὰρ τινα?)»

F*24 (- W) Athenaeus 12.25, 523bc

Ἰβηρες δὲ καίτοι ἐν τραγικαῖς¹ στολαῖς καὶ ποικίλαις² προϊόντες καὶ χιτῶσι ποδήρεσι χρώμενοι οὐδὲν ἐμποδίζονται τῆς πρὸς τοὺς πολέμους ῥώμης.

¹ τραγικαῖς Musurus: τρατικαῖς A: στρατηγικαῖς CE ² καὶ ποικίλαις ACE: exp. prop. Wilamowitz

F*25a (- W) Athenaeus 12.25, 523c

Μασσαλιῶται¹ δ' ἐθελύνθησαν οἱ τὸν αὐτὸν Ἰβηροι τῆς ἐσθῆτος φοροῦντες κόσμον. ἀσχημονοῦσι γοῦν² διὰ τὴν ἐν ταῖς ψυχαῖς μαλακίαν καὶ³ τρυφὴν γυναικοπαθοῦντες· ὅθεν καὶ παρομία⁴ παρῆλθε «Πλεύσειας⁵ εἰς Μασσαλίαν».

¹ Μασσαλιῶται – ἀσχημονοῦσι A: Μασσαλιῶται δὲ Ἰβηρικῶς μὲν εἰσιν ἐσταλμένοι, ἐθελύνθησαν δὲ καὶ ἀσχημονοῦσι CE ² γοῦν A: om. CE ³ καὶ Kaibel: διὰ ACE ⁴ καὶ παρομία A: καὶ καὶ ἢ παρομία C: καὶ ἢ παρομία E ⁵ πλεύσειας A [Plut.] (F25b infra): πλεύσειεν CE

F*25b (- W) [Plutarchus], *Proverbia Alexandrina* 1.60

«Εἰς Μασσαλίαν πλεύσειας»: οἱ Μασσαλιῶται θηλύτερον ἔζων, καὶ στολαῖς ποικίλαις καὶ ποδήρεσι χρώμενοι, ἔτι δὲ τὰς κόμας μεμυρισμένας ἀναδεδεμένοι, καὶ διὰ ταύτην τὴν μαλακίαν ἀσχημονοῦντες.

aliter explicat C: «Εἰς Μασσάλειαν πλεύσειας»: ἐπὶ κατάρας, παρ' ὅσον εἰς μαλακίαν οἱ Μασσαλιῶται διεβάλλοντο· ἢ ὅτι οἱ Μασσαλιῶται εἰς πόλεμον ἐξιόντες κομοῦνται ὡς γυναῖκες.

μαλλιά και λουλουδάτα ρούχα, ἐνῶ θεώρησαν ντροπή τὴν ἐργασία καὶ τὸν μόχθο. Οἱ περισσότεροὶ ἀπ' αὐτοὺς ἔχτισαν κατοικίες ὠραιότερες ἀπὸ τὰ ἱερά, ἐνῶ οἱ ἄρχοντες τῶν Ἰαπύγων, προσβάλλοντας τὴ θεότητα, ληλάτησαν τ' ἀγάλματα τῶν θεῶν μέσ' ἀπ' τὰ ἴδια τὰ ἱερά, δηλώνοντας δημοσίως ὅτι πρέπει νὰ παραχωρήσουν τὴ θέση τους στοὺς πιὸ δυνατοὺς. Ἀκριβῶς γι' αὐτό, χτυπημένοι ἀπὸ τὸν οὐρανὸ μὲ φωτιὰ καὶ χαλκὸ, ἄφησαν στοὺς μεταγενέστερους αὐτὴν τὴν παράδοση. Διότι γιὰ πολὺ καιρὸ μετὰ φαίνονταν τὰ χάλκινα ἀχνάρια τῶν οὐρανίων κεραινοβολημάτων. Καὶ ὅλοι οἱ ἀπόγονοὶ τους μέχρι σήμερα ζοῦν μὲ κομμένα σύρριζα τὰ μαλλιά καὶ φορώντας πένθιμη στολὴ ἔχοντας στὴ διάθεσή τους λιγοστὰ ἀπ' ὅλα τὰ ἀγαθὰ ποὺ ὑπῆρχαν πρὶν στὴ χώρα.

F*24 Ἀθήναιος 12.25, 523bc

Οἱ Ἰβηρες, παρότι βαδίζουν μὲ ἐνδυμασίες ἐντυπωσιακὲς καὶ καταστόλιστες καὶ φοροῦν χιτῶνες ποὺ φθάνουν μέχρι τὴν ἄκρη τῶν ποδιῶν, δὲν ἐμποδίζονται καθόλου, καθὼς ὁρμοῦν στὴ μάχη.

F*25a Ἀθήναιος 12.25, 523c

Οἱ Μασσαλιῶτες, ποὺ φοροῦν τὶς ἴδιες καταστόλιστες ἐνδυμασίες μὲ τοὺς Ἰβηρες, ἔχουν ἐκθιληνθεῖ. Φέρονται πρόστυχα λόγω τῆς ἀδυναμίας τῶν ψυχῶν τους καὶ ἡ θηλυπρέπειά τους ὀφείλεται στὴν τρυφιλότητα. Γι' αὐτὸ καὶ βγῆκε ἡ παροιμία: «Μακάρι νὰ βάλεις πλώρη γιὰ τὴ Μασσαλία».

F*25b Ψευδο-Πλούταρχος, *Παροιμίαι αἰς Ἀλεξανδρεῖς ἐχρῶντο* 1.60

«Νὰ βάλεις πλώρη γιὰ τὴ Μασσαλία»: οἱ Μασσαλιῶτες ζοῦσαν ζωὴ θηλυπρεπὴ, φοροῦσαν ρούχα στολισμένα καὶ μακριά, ἔδεναν πάνω τὰ μαλλιά τους μοσχομύριστα, καὶ μ' ὅλη αὐτὴ τὴ μαλθακότητα φέρονταν πρόστυχα.

Ε'

F26a (51aW) Athenaeus 12.9, 514e

Καὶ προελθὼν δὲ γράφει (sc. Κλέαρχος): «Τοῖς γοῦν πορίασί τι αὐτῷ¹ (sc. τῷ Περσῶν βασιλεῖ) ἠδὺν βρωμα διδοὺς ἄθλα τοῦ πορυσθέντος οὐχ ἐτέραις ἠδύνων ταῦτα τιμαῖς παρετίθει, πολὺ δὲ μᾶλλον αὐτὸς ἀπολαύειν² αὐτῶν, νοῦν ἔχων³. τοῦτο {μὲν}⁴ γάρ ἐστιν ὁ λεγόμενος, οἶμαι, {καί}⁵ Διὸς ἅμα καὶ βασιλέως ἐγκέφαλος».

cf. Athen. 12.39, 529de (fr. 51dW): Κλέαρχος δὲ περὶ τοῦ Περσῶν βασιλέως δηγούμενος ὅτι «Τοῖς αὐτῷ πορίασαν ἠδὺν τι βρωμα ἄθλα ἐτίθει, νοῦν οὐκ ἔχων. τοῦτο γάρ ἐστιν ὁ λεγόμενος, οἶμαι, Διὸς ἅμα καὶ βασιλέως ἐγκέφαλος». cf. et **F33a**

¹ αὐτῷ A: τῷ βασιλεῖ CE ² ἀπολαύειν A: ἀπολαύων Wehrli ³ νοῦν ἔχων A: νοῦν (οὐκ) ἔχων add. Kaibel e 529d ⁴ μὲν (om. 529d) expunxi ⁵ καί om. 529d exp. Kaibel

F26b (51bW) Zenobius 3.41

«Διὸς ἐγκέφαλος»· ἐπὶ τῶν ἠδυνπαθόντων ἡ παροικία τέτακται. Κλέαρχος δὲ ἐν τῷ πέμπτῳ¹ Περὶ βίων² φησὶ τὰ πολυτελῆ βρωματα παρὰ τοῖς Πέρσαις «Διὸς καὶ βασιλέως ἐγκέφαλον» καλεῖσθαι.

¹ πέμπτῳ] τετάρτῳ dubitanter Müller p. 305 (fr. 5) ² Περὶ βίων] Περὶ βασιλέων proposuit Schott, sed cf. Verraert p. 28 n. 2

F26c (51cW) Hesychius δ 1927 Latte

«Διὸς ἐγκέφαλος»· παροικία, ἣν Κλέαρχος φησὶν εἰρησθαι οἶον ἐπὶ τῶν ἄγαν θείων.

F27 (50W) Athenaeus 12.55, 539b

Κλέαρχος δ' ἐν τοῖς Περὶ βίων, περὶ Δαρείου λέγων τοῦ καθαιρεθέντος ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, φησὶν· «Ὁ Περσῶν βασιλεὺς ἀθλοθετῶν τοῖς τὰς ἠδονὰς αὐτῷ πορίζουσιν¹, ὑπὸ πάντων τῶν ἠδέων ἠττωμένην ἀπέδειξε τὴν βασιλείαν· καὶ καταγωνιζόμενος ἑαυτὸν οὐκ ἦσθετο πρότερον, ἢ τὸ σκῆπτρον ἔτεροι λαβόντες ἀνεκηρύχθησαν».

¹ πορίζουσιν Kaibel conl. Ath. 12.9, 514e et 12.39, 529d: γνορίζουσιν ACE

F28 (59W) Athenaeus 12.15, 518c

Διαβόητοι δ' εἰσὶν ἐπὶ τρυφῇ καὶ αἱ τῶν Σικελῶν τράπεζαι, «Οἵτινες¹ καὶ τὴν παρ' αὐτοῖς θάλατταν² λέγουσιν³ εἶναι γλυκεῖαν, χαίροντες

Πέμπτο βιβλίο

F26a Ἀθήναιος 12.9, 514e

Καὶ συνεχίζει παρακάτω ὁ Κλέαρχος: «Σ' ὅσους λοιπὸν τοῦ προμήθευαν κάποιο γευστικὸ ἔδεσμα, ἔδινε βέβαια ἔπαθλα στὸν προμηθευτή, ἀλλὰ δὲν τὸ παρέθετε ἀπολαμβάνοντας παράλληλα καὶ ἄλλα μεγαλεῖα, ἀφοῦ αὐτὸ πού τὸν ἐνδιέφερε κυρίως ἦταν νὰ εὐφρανθεῖ μόνος του, δείχνοντας ἔτσι πόσο μυαλὸ εἶχε. Διότι αὐτὸ τὸ νόημα ἔχει, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἡ παρομιώδης φράση πού λέει πὼς ὅμοιο εἶναι τὸ μυαλὸ τοῦ Δία καὶ τοῦ βασιλιᾶ».

F26b Ζηνόβιος, *Παρομιῶν* 3.41

«Διὸς ἐγκέφαλος»: ἡ παρομία ταιριάζει στοὺς ἡδονοθήρες. Ὁ Κλέαρχος λέγει στὸ πέμπτο βιβλίο τοῦ ἔργου του *Περὶ βίων* ὅτι τὰ πολυτελῆ ἐδέσματα οἱ Πέρσες τὰ ὀνομάζουν «ἐγκέφαλο τοῦ Δία καὶ τοῦ βασιλιᾶ».

F26c Ἡσύχιος δ 192 Latte

«Διὸς ἐγκέφαλος»: παρομία, πού ὁ Κλέαρχος γράφει ὅτι λέγεται γιὰ τὰ κατεξοχὴν θεῖα πράγματα.

F27 Ἀθήναιος 12.55, 539b

Ἐπιπλέον καὶ ὁ Κλέαρχος στὸ ἔργο *Περὶ βίων*, μιλώντας γιὰ τὸν Δαρεῖο πού ἐκθρονίστηκε ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο, λέγει: «Ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν, ὀρίζοντας βραβεῖα γιὰ κείνους πού τοῦ προμήθευαν ἀπολαύσεις, ἀπέδειξε πὼς ἡ βασιλεία του νικῆθηκε ἀπὸ τοῦ κόσμου τίς νοστιμιές χωρὶς νὰ ἔχει τὴ συναίσθηση ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος ἦταν πού ἀγωνιζόταν ἐναντίον του πρὶν τοῦ πάρουν τὸ σκῆπτρο ἄλλοι καὶ ἀνακηρυχτοῦν αὐτοὶ βασιλεῖς στὴ θέση του».

F28 Ἀθήναιος 12.15, 518c

Διαβόητα γιὰ τὴν τρυφηλότητά τους εἶναι καὶ τὰ τραπέζια πού παραθέτουν οἱ Σικελοί, αὐτοὶ πού καὶ τὴ θάλασσά τους τὴ λένε

τοῖς ἐξ αὐτῆς⁴ γινομένοις ἐδέσμαισιν», ὡς φησι Κλέαρχος ἐν πέμπτῳ Βίων.

¹ οὔτινες A: οἱ CE ² θάλατταν A: θάλασσαν CE ³ λέγουσιν A: φασιν CE ⁴ ἐξ αὐτῆς A: παρ' αὐτοῖς CE

F29 (51dW) Athenaeus 12.39, 529de

᾽Οθεν ὁ πάντων εὐδαμονέστατος Σαρδανάπαλλος, ὁ παρ' ὄλον τὸν βίον τιμήσας τὰς ἀπολαύσεις, καὶ τελευτήσας δείκνουσιν ἐν τῷ τοῦ μνήματος τύπῳ τοῖς δακτύλοις, οἷον καταγέλωτός ἐστιν ἄξια τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα, οὐκ ἄξια ὄντα ψόφου δακτύλων, ὃν πεποιήται¹ ποιούμενος †δὶς ἐν χορῶ†² ἢ περὶ τὰ λοιπὰ σπουδῆ. φαίνεται οὖν³ οὐκ ἄπρακτος γενόμενος Σαρδανάπαλλος, καὶ γὰρ ἐπιγέγραπται αὐτοῦ τῷ μνήματι

«Σαρδανάπαλλος Ἐνακυνδαράξεω
Ἀγχιάλῃν ἔδεμε καὶ Ταρσὸν μῆ ἡμέρη,
ἀλλὰ νῦν τέθνηκεν».

¹ οἷον καταγέλωτός – ὃν πεποιήται in CE post ἔοικε λέγειν (12.39, 530c in fine narrat. Sardapar.) praemissis verbis καὶ δεικνύειν ἐναυθῆ || ὃν πεποιήται A: χορεύων πεποιήται CE: lacunam post πεποιήται indicat Schweighaeuser: «verba restitui nequeunt; Clearchus non solum pro se cuique sed etiam pro aliis laborandum esse dixit (cf. p. 514e), quod vel Sardanapallum fecisse hominem luxuriosum, eundem vero duarum urbium conditorem» Kaibel ² δὶς ἐν χορῶ A (om. CE) inter cruces posuit Wehrli verba et post ea lacunam indicat Gulick qui notat (p. 391 n. c): «The text is in desperate condition. That the figure of the king was shown at least twice as in a kind of dance is certain, if δὶς ἐν χορῶ be right»: eam lacunam suppleendam ὑποσημαίνων κρότῳ ὀπόσου ἄξια («vel aliud eiusdem fere sensus») conii. Wehrli ³ οὖν A: γοῦν Gulick

F30 (52W) Athenaeus 10.9, 416b

Κλέαρχος δ' ἐν πέμπτῳ Βίων¹, Καντιβαρί² φησι τῷ Πέρσῃ³, ὁπότε κοπιᾶσειε τὰς σιαγόνας ἐσθίων, κεληνότι καθάπερ εἰς ἄψυχον ἀγγεῖον εἰσαντλεῖν τὴν τροφήν τοὺς οἰκείους.

¹ ἐν πέμπτῳ Βίων A om. CE ² καντιβαρίν ACE: Καντιβάρει Schweighaeuser ³ τῷ Πέρσῃ Schweighaeuser: τὸν Πέρσῃ ACE

F31 (53W) Athenaeus 12.40, 530cd

Κλέαρχος δ' ἐν πέμπτῳ Βίων, Σάγαρίν φησι τὸν Μαριανδυνὸν ὑπὸ τροφῆς σιτεῖσθαι μὲν μέχρι γήρωσ¹ ἐκ τοῦ τῆς τιτθῆς² στόματος, ἵνα μὴ μασώμενος πονέσειε³. οὐ πάποτε δὲ τὴν χεῖρα κατωτέρω⁴ τοῦ ὀμφαλοῦ προενέγκασθαι.

γλυκιὰ εὐχαριστημένοι ἀπ' τὰ ἐδέσματα ποὺ τοὺς προσφέρει, ὅπως λέει ὁ Κλέαρχος στὸ πέμπτο βιβλίο τῶν *Βίων*.

F29 Ἀθήναιος 12.39, 529de

Ἔτσι ὁ Σαρδανάπαλλος, ὁ εὐτυχέστερος τῶν ἀνθρώπων, αὐτὸς ποὺ σ' ὅλη του τὴ ζωὴ λάτρευε τὶς ἀπολαύσεις, κι αὐτός, στὸ τέλος του, στὴν παράσταση τοῦ ταφικοῦ του μνημείου, δείχνει μὲ τὰ δάκτυλά του πόσο γελοῖα εἶναι τ' ἀνθρώπινα καὶ δὲν ἀξίζουν οὔτ' ἓνα κροταλισμὸ τῶν δακτύλων, αὐτὸν ποὺ παριστάνεται νὰ κάνει δυὸ φορὲς σὲ στάση χορευτῆ· κι ὅμως, νοιαζόταν καὶ γιὰ ἄλλα πράγματα. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι δὲν ἔζησε ὀλωσδιόλου ἀργόσχολος ὁ Σαρδανάπαλλος. Γιατὶ ὑπάρχει καὶ ἐπιγραφή στὸ μνήμα του:

«Ὁ Σαρδανάπαλλος, ὁ γιὸς τοῦ Ἀνακунδαράξη·
σὲ μιά καὶ μόνη μέρα ἔκτισε τὴν Ἀγχιάλη καὶ τὴν Ταροσό,
τώρα ὅμως εἶναι νεκρός».

F30 Ἀθήναιος 10.9, 416b

Ὁ Κλέαρχος στὸ πέμπτο βιβλίο τῶν *Βίων* του μιᾶ γιὰ τὸν Πέρση Καντίβαρι ποὺ, ὅσες φορὲς κουράζονταν τὰ σαγόνια του ἀπὸ τὸ φαγητό, τ' ἄνοιγε διάπλατα κι οἱ ἀνθρώποι του ἔριχναν τὴν τροφὴ σὰν μέσα σὲ ἄψυχο ἄγγειο.

F31 Ἀθήναιος 12.40, 530cd

Ὁ Κλέαρχος στὸ πέμπτο βιβλίο τῶν *Βίων* ἀναφέρει ὅτι ὁ Σάγαρις ὁ Μαριανδυνὸς ἀπὸ τρυφηλότητα ταῖζόταν μέχρι τὰ γεράματά του ἀπὸ τὸ στόμα τῆς τροφοῦ του γιὰ νὰ μὴν μπῆ στὸν κόπο νὰ μασήσει καὶ ὅτι ποτὲ δὲν ἔφερε τὸ χέρι του πιὸ κάτω ἀπὸ τὸν ἀφαλὸ του.

¹ γήρωσ **AE**: γείρωσ **C** ² τιθῆσ **AC**: τίττης **E** ³ πονόσειεν codd.: πονήσειεν Schweighaeuser ⁴ κατοτέρω **EC**: κατώτερον **A**

F32 (54W) Athenaeus 1.10, 6cd

Ὁ αὐτός (sc. Κλέαρχος) φησι Πίθυλλον τὸν Τένθην καλούμενον οὐ περιγλωττίδα μόνον ὑμενίνην φορεῖν, ἀλλὰ καὶ προσελυτροῦν¹ τὴν γλώσσαν πρὸς τὰς ἀπολαύσεις. καὶ τέλος², ἰχθύαν³ τρίβων, ἀπεκάθαιρον αὐτήν. μόνος δ' οὗτος τῶν ἀπολαυστικῶν⁴ καὶ δακτυλήθρας ἔχων ἐσθίειν λέγεται τὸ⁵ ὄψον, ἢν' ὡς θερμοτάτον ὁ τρισάθλιος ἀναδιδῶ τῇ γλώττῃ.

¹ προσελυτροῦν **E Suda** π 1088 (sed προσελυτρῶν *ibid.* π 1591): προσεχυτροῦν **C**
² τέλος γλώττῃ ipsissima verba Clearchi sec. Desrousseau ³ ἰχθύαν «nescio quis»
 Kaibel: ἰχθῦν (sic) **CE**: ἰχθύα Kontos, Ἀθήναιον 1877, 430 ⁴ ἀπολαυστικῶν **C**: ἀπελαυστικῶν **E** ⁵ τὸ **C Suda** δ 26, π 1591: τὸν **E**

F33a (55W) Athenaeus 1.10, 6bc

Κλέαρχος δὲ Μελάνθιον φησι τοῦτ' εὐξασθαι λέγων· «Τιθωνοῦ Μελάνθιος ἔοικε βουλεύσασθαι βέλτιον. ὁ¹ μὲν γὰρ ἀθανασίας ἐπιθυμήσας ἐν θαλάμῳ² κρέμαται πάντων ὑπὸ γήρωσ ἐστερημένος τῶν ἡδέων· Μελάνθιος δὲ τῶν ἀπολαύσεων ἐρῶν ἠῤῥατο τῆς μακροαίχενος ὄρνιθος τὸν τράχηλον ἔχειν, ἢν' ὅτι πλεῖστον τοῖς ἡδέσιν ἐνδιατρίβῃ».

cf. Athen. 12.72, 548f-549a: Τιθωνὸν δ' ἀπὸ τῆς ἔω μέχρι δυσμῶν κοιμώμενον, μόλις (αἰ) ἐπιθυμία πρὸς ἐσπέραν ἐπήγειρον ὅθεν Ἡοῖ συγκομιᾶσθαι λεχθεῖς διὰ τὸ ταῖς ἐπιθυμίαις ἐμπεπλέχθαι ἐπὶ τῷ γῆρα καθεῖορκται, κρεμαστὸς ὢν πρὸς ἀλήθειαν ἐκ τούτων. καὶ Μελάνθιος δὲ τὸν αὐτοῦ τράχηλον κατατείνων ἀπήγγετο ἐκ τῶν ἀπολαύσεων, κρισότερος ὢν τοῦ Ὀδυσσεῶς Μελανθίου.

stilus Clearchi in hoc loco facile agnoscitur (vid. Kaibel app., Gulick V p. 489 n. c, Zecchini 205 cum n. 24); posuit Athenaeus ut introduceret proximam discussionem, πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι... (12.72, 549a). cf. et **F26a**

2 ὁ (post βέλτιον) vulg.: ὁ **CE** ² θαλάμῳ **CE**: ταλάρῳ Adam (et post eum Wehrli in app.)

F33b (56W) Zenobius Par. 6.18

«Τιθωνοῦ γῆρας»· ἐπὶ τῶν πολυχρονίων καὶ ὑπεργήρων τάπτεται ἱστορεῖται δέ, ὅτι Τιθωνὸς κατ' εὐχὴν τὸ γῆρας ἀποθέμενος τέτις ἐγένετο, ὡς φησι Κλέαρχος ἐν τῷ Περὶ βίων.

F32 Ἀθήναιος 1.10, 6cd

Ὁ ἴδιος λέγει ὅτι ὁ Πίθυλλος, ὁ ἐπονομαζόμενος καὶ «Λαίμαργος», ὄχι μόνον φοροῦσε ἓνα κάλυμμα ἀπὸ μεμβράνη στὴ γλῶσσα του, ἀλλὰ καὶ ὅτι τὴν προστάτευε μ' ἓνα περίβλημα γιὰ νὰ εἶναι ἀποδοτική στὶς ἀπολαύσεις. Στὸ τέλος τοῦ γεύματος τὴν καθάριζε μὲ σκόνη ἀποξηραμένου ψαριοῦ. Μόνος αὐτὸς ἀπὸ τοὺς καλοφαγάδες λέγεται ὅτι ἔτρωγε τὸ φαγητὸ μὲ δακτυλῆθρες, γιὰ νὰ τὸ βάζει –ὁ τρισάθλιος!– ὅσο γινόταν πιὸ καυτὸ στὴ γλῶσσα του.

F33a Ἀθήναιος 1.10, 6bc

Ὁ Κλέαρχος λέει ὅτι ὁ Μελάνθιος ἔκανε τέτοια εὐχή καὶ γράφει: «Φαίνεται ὅτι ὁ Μελάνθιος σκέφτηκε καλύτερα ἀπὸ τὸν Τιθωνό. Διότι αὐτὸ πού ἐπιθύμησε ἐκεῖνος ἦταν ἡ ἀθανασία καὶ τώρα κρέμεται σὲ μιὰ αἵθουσα στερημένος ὅλες τὶς ἀπολαύσεις ἐξαιτίας τῶν γηρατειῶν. Ἐνῶ ὁ Μελάνθιος, ποθώντας ἀπολαύσεις, εὐχήθηκε νὰ ἔχει τὸν οἰσοφάγο τοῦ μακρολαίμικου πουλιοῦ γιὰ νὰ διαρκεῖ περισσότερο ἢ ἀπόλαυση τῶν τέρψεων».

F33b Ζηνόβιος, *Παροιμιῶν* 6.18

«Τὰ γηρατεῖα τοῦ Τιθωνοῦ»: παροιμία πού λέγεται γιὰ τοὺς μακρόβιους καὶ τοὺς ὑπέργηρους. Κατὰ τὴν παράδοση ὁ Τιθωνός, σύμφωνα μὲ τὴν εὐχή του, ἀπαλλαγμένος ἀπὸ τὰ γηρατεῖα, ἔγινε τζιτζίκι, ὅπως λέει ὁ Κλέαρχος στὸ ἔργο του *Περί βίων*.

F34 (60W) Athenaeus 12.70, 548bc

Περὶ δὲ Ἀναξάροχον Κλέαρχος ὁ Σολεὺς ἐν πέμπτῳ Βίων οὕτω γράφει· «Τῷ εὐδαιμονικῷ καλουμένῳ¹ Ἀναξάρχῳ διὰ τὴν τῶν χορηγησάντων ἄγνοιαν περιπεσούσης ἐξουσίας, γυμνή² μὲν ὠνοχοεῖ³ παιδίσκη πρόσηβος ἢ προκριθεῖσα διαφέρειν ὥρα τῶν ἄλλων, ἀνασύρουσα πρὸς ἀλήθειαν τὴν τῶν οὕτως αὐτῇ χρωμένων ἀκρασίαν. ὁ δὲ σιτοποιὸς χειρῖδας ἔχων καὶ περὶ τῷ στόματι κημόν, ἔτριβε τὸ σταῖς, ἵνα μήτε⁴ ἰδρῶς ἐπιρρέοι, μήτε τοῖς φυράμασιν ὁ τριβῶν ἐμπνέου».

¹ τῷ εὐδαιμονικῷ καλουμένῳ conit. Schweighaeuser: τῶν εὐδαιμονικῶν καλουμένων
² γυμνή A: γυνή CE ³ ὠνοχοεῖ A: οἰνοχοεῖ CE ⁴ ἵνα μήτε E: ἵνα μή τι C: ἵνα μηδὲ A

F35 (57W) Athenaeus 1.9, 5f-6b

Κλέαρχος δὲ φησι Φιλόξενον προλουόμενον (ἐν τῇ πατρίδι κὰν ἄλλαις πόλεσι)¹ περιέρχεσθαι τὰς οἰκίας, ἀκολουθούντων αὐτῷ παιδων {καὶ}² φερόντων ἔλαιον, οἶνον, γάρον³, ὄξος καὶ ἄλλα ἠδύσματα⁴. ἔπειτα εἰσιόντα εἰς τὰς ἀλλοτρίας οἰκίας⁵ τὰ ἐψόμενα τοῖς ἄλλοις ἀρτύειν ἐμβάλλοντα ὧν ἔστι⁶ χρεία, κἄθ'⁷ οὕτως (εἰς ἑαυτὸν) κύψαντα⁸ εὐωχεῖσθαι. οὗτος εἰς Ἐφεσον καταπλεύσας εὐρὼν τὴν ὀψοπόλιδα⁹ κενήν, ἐπύθετο τὴν αἰτίαν καὶ μαθὼν ὅτι πᾶν εἰς γάμους συνηγόρασαι, λουσάμενος παρῆν ἄκμητος ὡς τὸν νυμφίον. καὶ μετὰ τὸ δεῖπνον ἄσας ὑμέναιον, οὐ ἢ ἀρχή·

Γάμε θεῶν λαμπρότατε,

πάντας ἐψυχαγώγησεν· ἦν δὲ διθυραμβοποιός. καὶ ὁ νυμφίος· «Φιλόξενε», εἶπε, «καὶ αὐριον ὧδε δειπνήσεις¹⁰· καὶ ὁ Φιλόξενος· «Ἄν ὄψον», ἔφη, «μὴ πωλῆ τις».

¹ ἐν τῇ πατρίδι κὰν ἄλλαις πόλεσι om. CE suppl. ex Suda φ 395 Adler ² καὶ CE om. Suda exp. Kaibel ³ γάρον CE: γάρος Suda VM^{ac} ⁴ ἠδύσματα CE: τῶν ἠδυσμάτων Suda («fort. recte» Desrousseaux) ⁵ τὰς ἀλλοτρίας οἰκίας C Suda: τὸν ἀλλότριον οἶκον E ⁶ ὧν ἔστι CE: ὧν ἦν Suda («copula utrimque frustra suppleta» Desrousseaux) ⁷ κἄθ' Suda (κἄθ' Gulick: κἄθ' Wehrli): εἶθ' CE ⁸ οὕτως εἰς ἑαυτὸν κύψαντα Suda: οὕτως ἀνακάμψαντα CE ⁹ ὀψοπόλιδα Kaibel: ὀψοπόλην CE: ὀψοπόλιαν Suda: ὀψοπολίαν Schweighaeuser ¹⁰ δειπνήσεις Suda: δειπνεῖς CE

F36 (58W) Athenaeus 8.32, 344c

Κλέαρχος δ' ἐν τοῖς Περὶ βίων, φίλιχθύν τινα ἀναγράφων, φησὶν οὕτως· «Τέχρων ὁ παλαιὸς ἀύλητής, Χάρομον τοῦ ἀύλητοῦ τελευτήσαντος –ἦν δὲ φίλιχθυσ– ἀποπυρίδας ἐπὶ τοῦ μνήματος ἐνήγιζεν αὐτῷ».

F34 Ἀθήναιος 12.70, 548bc

Γιὰ τὸν Ἀνάξαρχο ὁ Κλέαρχος ἀπὸ τοὺς Σόλους γράφει στὸ πέμπτο βιβλίον τῶν *Βίων* ὡς ἐξῆς: «Τὸν Ἀνάξαρχο, τὸν ἀποκαλούμενο φιλόσοφο τοῦ εὐδαιμονισμοῦ, ἐπειδὴ τοῦ ἔτυχε μέγας πλοῦτος ἀπὸ ἀνίδεους εὐεργέτες, τὸν κερνοῦσε κρασί μιά νεαρή γυμνὴ κοπέλλα ποὺ εἶχε ἐπιλεγεῖ γιατί ἦταν πιὸ ὁμορφὴ ἀπὸ ἄλλες καὶ ποῦ, στὴν πραγματικότητα, δὲν πρόβαλλε τὰ κάλλη της, ἀλλὰ τὴ λαγνεῖα αὐτῶν ποῦ τὴν μεταχειρίζονταν μ' αὐτὸν τὸν τρόπο. Ὁ ἀρτοποιός του μάλασε τὸ ζυμάρι φορώντας γάντια καὶ φίμωτρο στὸ στόμα γιὰ νὰ μὴν χύνεται ὁ ἰδρώτας του στὸ φύραμα οὔτε νὰ τὸ φτάνει ἡ ἀνάσα τοῦ ζυμωτῆ».

F35 Ἀθήναιος 1.9, 5f-6b

Ὁ Κλέαρχος λέγει ὅτι ὁ Φιλόξενος, ἀφοῦ ἔπαιρνε πρῶτα τὸ λουτρό του, εἶτε βρισκόταν στὴν πατρίδα του εἶτε σὲ ἄλλες πόλεις, περιδιάβαζε τὰ σπίτια μὲ τὴν ἀκολουθία του, ὑπηρετές φορτωμένους λάδι, κρασί, ἄλμη, ξύδι καὶ ἄλλα καρυκεύματα. Ἔπειτα, μπαίνοντας στὰ ξένα σπίτια, πρόσθετε τ' ἀναγκαῖα ἀρτύματα σὲ ὅσα μαγειρεύονταν γιὰ ἄλλους καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν καθόταν καὶ ἀπολάμβανε τὸ γεῦμα. Μιά φορὰ λοιπὸν ποῦ ἀποβιβάστηκε στὴν Ἐφεσο καὶ βρῆκε ἄδεια ἀπὸ τροφίμα τὴν ἀγορά, ρώτησε τὴν αἰτία. Μαθαίνοντας ὅτι ὅλα ἀγοράστηκαν γιὰ κάποιον γάμο, πῆρε τὸ λουτρό του καὶ παρουσιάστηκε ἀπόροσκλητος στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ. Μετὰ τὸ δεῖπνο τραγούδησε ἓνα γαμήλιο τραγούδι ποῦ ἀρχίζει μὲ τὸ

Γάμε, ἐσύ 'σαι ὁ πιὸ λαμπρὸς ἀπ' ὅλους τοὺς θεούς

καὶ ὅλους τοὺς ψυχαγωγῆσε. Ἦταν δὲ ποιητὴς διθυράμβων. Καὶ ὁ γαμπρὸς τοῦ εἶπε: «Φιλόξενε, θὰ δειπνήσεις ἐδῶ καὶ αὐριο». Καὶ ὁ Φιλόξενος ἀπάντησε: «Ἄν δὲν βρεθεῖ κανένας νὰ πουλάει τροφίμα».

F36 Ἀθήναιος 8.32, 344c

Ὁ Κλέαρχος στὸ ἔργο του *Περὶ βίων*, γράφοντας γιὰ κάποιον ποῦ τοῦ ἄρεσαν πολὺ τὰ ψάρια, λέει τὰ ἐξῆς: «Ὁ Τέχων ὁ παλαιὸς αὐλητῆς, ὅταν πέθανε ὁ Χάρμος ὁ αὐλητῆς, ποῦ τοῦ ἄρεσαν πολὺ τὰ ψάρια, πρόσφερε θυσία πάνω στὸ μνήμα του μικρὰ ψαράκια».

Η'

F37 (62W) Athenaeus 12.71, 548cd

Πόσω γὰρ τούτων βελτίων¹ Γοργίας ὁ Λεοντῖνος, περὶ οὗ φησιν ὁ αὐτὸς Κλέαρχος ἐν τῷ ὀγδόῳ τῶν Βίων, ὅτι διὰ τὸ σωφρόνως ζῆν σχεδὸν π'² ἔτη τῷ φρονεῖν συνεβίωσεν. καὶ ἐπεὶ τις αὐτὸν ἤρετο, τίμη διαίτη χρώμενος οὕτως ἐμμελῶς καὶ μετ' αἰσθήσεως τοσοῦτον χρόνον ζήσειεν, «Οὐδὲν πώποτε, εἶπεν, ἡδονῆς ἔνεκεν πράξας».

¹ βελτίων A: βέλτιον con. Kaibel ² π' A: ὀγδοήκοντα CE: ρ' Wilamowitz: ρι' Diels («The correction is certain» Gulick / p. 486 n. 3, et receptit)

libri incerti

F38 (61W) Athenaeus 9.54, 396e

Κλέαρχος δ' ἐν τοῖς Περί βίων, εἰς τοῦτο φησιν ὀμότητος Φάλαριν τὸν τύραννον ἐλάσαι ὡς γαλαθηνὰ θοινᾶσθαι¹ βρέφη.

¹ θοινᾶσθαι AE: τοινᾶσθαι C

Ἐρωτικά

Α'

F39 (24W) Athenaeus 15.9, 669f-670f

Φῆς οὖν «Διὰ τί τῶν ἐστεφανωμένων¹ ἐὰν λύηται ὁ στέφανος, ἐρᾶν λέγονται; Πότερον, ὅτι ὁ ἔρωσ τοῦ τῶν ἐρώντων ἤθους περιαιρεῖται τὸν κόσμον, διὰ τοῦτο τὴν² τοῦ ἐπιφανοῦς κόσμου περιαιρέσειν, φρονκτόν τινα», φησὶ Κλέαρχος ἐν πρώτῳ Ἐρωτικῶν, «καὶ σημείον νομίζουσι τοῦ καὶ τὸν τοῦ ἤθους κόσμον περιηρηῆσθαι τοὺς τοιοῦτους; ἢ, καθάπερ ἐπὶ τῆς μαντικῆς ἄλλα πολλά, καὶ τοῦτο σημειοῦνταί τινες; ὁ γὰρ ἐκ τοῦ στεφάνου κόσμος, οὐδὲν ἔχων μόνιμον, σημείον ἐστὶ πάθους, ἀβεβαίον μὲν, κεκαλλωπισμένον δέ. τοιοῦτος δ' ἐστὶν ὁ ἔρωσ: οὐδένες γὰρ μᾶλλον τῶν ἐν τῷ ἐρᾶν ὄντων καλλωπίζονται. εἰ μὴ ἄρα ἢ φύσις οἶονε τι δαμμόνιον δικαίως βραβεύουσα τῶν πραγμάτων ἕκαστον, οἶεται δεῖν τοὺς ἐρώντας μὴ στεφανοῦσθαι πρὶν κρατήσωσιν τοῦ ἔρωτος: τοῦτο δ' ἐστὶν ὅταν, κατεργασάμενοι τὸν ἐρώμενον, ἀπαλλαγῶσιν τῆς ἐπιθυμίας. τὴν ἀφαίρεσιν οὖν τοῦ στεφάνου σημείον τοῦ ἔτι (ἐν τῷ)³ διαγωνίζεσθαι εἶναι ποιούμεθα. ἢ ὁ ἔρωσ αὐτὸς οὐκ ἔων καθ' αὐτοῦ στεφανοῦσθαι καὶ ἀνακηρύττεσθαι, τῶν μὲν τὸν στέφανον περιαιρεῖ⁴, τοῖς δὲ λοιποῖς ἐνδίδωσιν αἰσθησιν, μηνύων ὅτι ἠτῶνται ὑπ' αὐτοῦ: δι' ὃ ἐρᾶν οἱ λοιποὶ τοὺς

᾽Ογδοο βιβλίο

F37 ᾽Αθήναιος 12.71, 548cd

Πόσο λοιπόν καλύτερος ἀπ' αὐτούς ὑπῆρξε ὁ Γοργίας ἀπὸ τοὺς Λεοντίνους, γιὰ τὸν ὁποῖο λέει ὁ ἴδιος Κλέαρχος στὸ ὄγδοο βιβλίο τῶν *Βίων* ὅτι, ζώντας μὲ σωφροσύνη, ἔφτασε τὰ ὀγδόντα περίπου χρόνια καὶ διατηρώντας διανοητικὴ ἰσορροπία. Κι ὅταν κάποιος τὸν ρώτησε, ποῖον τρόπο ζωῆς ἀκολουθώντας ἔζησε μὲ τέτοια εὐπρέπεια καὶ διατήρησε τὴν πνευματικὴ του διαύγεια τόσο μεγάλο διάστημα χρόνου, ἀπάντησε: «Δὲν ἔκανα ποτὲ μου τίποτα χάριν ἡδονῆς».

᾽Αδήλου βιβλίου

F38 ᾽Αθήναιος 9.54, 396e

᾽Ο Κλέαρχος στὸ ἔργο του *Περὶ βίων* λέει ὅτι ὁ Φάλαρις ὁ τύραννος ἔφθασε σὲ τέτοιο σημεῖο ὁμότητος, ὥστε νὰ τρώει στὸ γεῦμα σάρκες ἀπὸ βυζανιάρικα βρέφη.

᾽Ερωτικά

Πρῶτο βιβλίο

F39 ᾽Αθήναιος 15.9, 669f-670f

᾽Ερωτᾶς λοιπόν: «Γιατί, ἐὰν λυθεῖ ὁ στέφανος αὐτῶν πού εἶναι στολισμένοι μὲ ἄνθη, λέγεται ὅτι εἶναι ἐρωτευμένοι;» «Τί ἀπ' ὅλα συμβαίνει; ᾽Οτι ὁ ἔρωτας ἀφαιρεῖ τὸν στολισμὸ ἀπὸ τὸ ἦθος τῶν ἐραστῶν καὶ γι' αὐτὸ θεωροῦν τὴν ἄρση τοῦ ὄρατοῦ διακόσμου ὡς ὀλοφάνερο σημεῖο», λέγει ὁ Κλέαρχος στὸ πρῶτο βιβλίο τῶν *Ἐρωτικῶν*, «καὶ ὡς γνώρισμα ὅτι ἀπὸ αὐτοὺς ἐξαλείφθηκε καὶ ὁ καλλωπισμὸς τοῦ ἦθους; ᾽Η μήπως ὅπως στὴ μαντικὴ ὑπάρχουν πολλὰ σημεῖα γιὰ ἀναγνώριση ἄλλων καταστάσεων, μὲ αὐτὸ κυρίως τὸ γνώρισμα προδίδονται ὀρισμένοι; Διότι ὁ στολισμὸς τοῦ στεφάνου, ἐπειδὴ δὲν ἔχει τίποτε τὸ διαρκές, ἀποτελεῖ σημεῖο πάθους ἀσταθοῦς, βέβαια, ἀλλὰ καὶ ἐξωραϊσμένου. Τέτοιος εἶναι καὶ ὁ ᾽Ερωτας· διότι κανένας δὲν στολιζέται περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἐρωτευμένους. ᾽Εκτὸς ἐάν, βεβαίως, ἡ φύση, ὡς θεότητα πού ἐπιβραβεύει μὲ δίκαιο τρόπο κάθε πράγμα, κρίνει ὅτι δὲν πρέπει οἱ ἐρωτευμένοι νὰ φοροῦν στεφάνους πρὶν γίνουν ἀπόλυτοι κύριοι τοῦ ἔρωτά τους, πράγμα πού συμβαίνει μόνον ὅταν, ἔχοντας κατακτήσει αὐτὸν πού ἀγαποῦν, ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸν πόθο. Ἐπομένως, τὴν ἀφαίρεση τοῦ στεφάνου τὴ θεωροῦμε

τοιούτους φασίν; ἢ ὅτι λύεται μὲν πᾶν τὸ δεδεμένον⁵, ὁ δὲ ἔρωσ στεφανομένων τινῶν δεσμός ἐστιν (οὐθένες γὰρ ἄλλοι τῶν δεδεμένων περὶ τὸ στεφανοῦσθαι σπουδάζουσιν πλὴν οἱ ἐρωῶντες), τὴν τοῦ στεφάνου δὴ λύσιν⁶ σημεῖον τοῦ περὶ τὸν ἔρωτα δεσμοῦ νομίζοντες, ἐρᾶν φασιν τοὺς τοιούτους; ἢ, διὰ τὸ πολλάκις τοὺς ἐρωῶντας, διὰ τὴν ποιήσιν, ὡς ἔοικεν, στεφανομένους περιαιρεῖν⁷ αὐτῶν⁸ τὸν στέφανον, ἀντιστρέφωμεν τῇ ὑπονοίᾳ τὸ πάθος, ὡς οὐκ ἂν ποτε τοῦ στεφάνου περιῶρόετος, εἰ μὴ ἤρων; ἢ ὅτι ἀναλύσεις περὶ μόνους μάλιστα τοὺς ἐρωῶντας καὶ καταδεδεμένους γίνονται, τὴν δὲ τοῦ στεφάνου ἀνάλυσιν καταδεδεμένων τινῶν εἶναι νομίζοντες, ἐρᾶν φασί τοὺς τοιούτους; – καταδέδενται γὰρ οἱ ἐρωῶντες, εἰ μὴ ἄρα, διὰ τὸ κατεστέφθαι τῷ ἔρωτι τοὺς ἐρωῶντας, οὐκ ἐπίμονος αὐτῶν ὁ στέφανος γίνεται· χαλεπὸν γὰρ ἐπὶ μεγάλῳ καὶ θείῳ στεφάνῳ, μικρὸν καὶ τὸν τυχόντα μείναι⁹. στεφανοῦσιν δὲ τὰς τῶν ἐρωμένων θύρας, ἦτοι τιμῆς χάριν, καθαπερεὶ τινος θεοῦ τὰ πρόθυρα {στεφανοῦσιν αὐτῶν}¹⁰, ἢ οὐ τοῖς ἐρωμένοις, ἀλλὰ τῷ Ἐρωτι ποιοῦμενοι τὴν τῶν στεφάνων ἀνάθεσιν. τοῦ μὲν {γὰρ}¹¹ Ἐρωτος τὸν ἐρωόμενον ἄγαλμα, τούτου δὲ ναὸν ὄντα τὴν οἴκησιν {νομίζοντες}¹², στεφανοῦσι {τὰ τῶν ἐρωμένων πρόθυρα}¹³. διὰ ταῦτα δὲ καὶ θύουσιν ἔνιοι ἐπὶ ταῖς τῶν ἐρωμένων θύραις. ἢ μᾶλλον, ὑφ' ὧν οἴονται τε καὶ πρὸς ἀλήθειαν τὸν τῆς ψυχῆς κόσμον ἐσκέλευνται, {καὶ} τούτοις καὶ τὸν¹⁴ τοῦ σώματος κόσμον, ὑπὸ τοῦ πάθους ἐξαγόμενοι, {καὶ}¹⁵ σκελεῦντες ἑαυτούς, ἀνατιθέασιν. πᾶς δ' ὁ ἐρῶν τοῦτο δοῦν μὲν {παρόντος}¹⁶, μὴ παρόντος δὲ τοῦ ἐρωμένου, τοῦ ἐμποδῶν ποιεῖται τὴν ἀνάθεσιν. ὅθεν Λυκοφρονίδης τὸν ἐρῶντα ἐκεῖνον αἰπόλον ἐποίησε λέγοντα:

τόδ' ἀνατίθιμί σοι ῥόδον,
καλὸν ἄνθημα¹⁷ καὶ πέδιλα καὶ κυνέαν
καὶ τὰν θηροφόνον λογχίδ', ἐπεὶ μοι νόος ἄλλα κέχεται
ἐπὶ τὰν Χάρισι φίλαν παῖδα καὶ καλάν¹⁸».

¹ ἐστεφανομένον A: ἐρωμένων CE ² διὰ τοῦτο τὴν Schweighaeuser: διὰ τοῦτο καὶ τὴν con. Kaibel: διὰ τὸ πρὸς τὴν A ³ add. Schweighaeuser ⁴ περιαιρεῖ CE: περιαιρεῖσθαι A: περιαιρεῖται Schweighaeuser ⁵ λύεται μὲν πᾶν τὸ δεδεμένον ACE: λύεται μὲν οὐδὲν πλὴν τὸ δεδεμένον susp. Kaibel: λύεται μὲν μόνον τὸ πρὶν δεδεμένον Rohde ⁶ διή λῦσιν Musurus: δήλωσιν ACE: διάλυσιν susp. Schweighaeuser ⁷ περιαιρεῖν Musurus: περιρεῖν A: περιορεῖν CE: περιῶρόεοντα περιορᾶν con. Schweighaeuser ⁸ αὐτῶν Rohde: αὐτῶν ACE ⁹ μείναι Meineke: θείναι ACE ¹⁰ στεφανοῦσιν αὐτῶν exp. Meineke: τὰ πρόθυρα στεφανοῦσιν αὐτῶν exp. Wilamowitz ¹¹ add. Schweighaeuser ¹² add. Schweighaeuser ¹³ τὰ τῶν ἐρωμένων πρόθυρα exp. Wilamowitz ¹⁴ {καὶ} τούτοις καὶ τὸν Musurus («quamvis non certa coniectura» Kaibel): καὶ τούτον καὶ τὸν A ¹⁵ exp. Kaibel ¹⁶ suppl. Schweighaeuser duce Dalecampio ¹⁷ ἄνθημα Casaubonus: ἀνάθημα Bergk: νόημα A: μνήμα Hermann ¹⁸ παῖδα καὶ καλάν A: παῖδ' Ἀνακαλίδα Wilamowitz

ὡς σημεῖο τοῦ ὅτι βρίσκονται ἀκόμη στό στάδιο τοῦ ἀγώνα. Ἡ μήπως ὁ ἴδιος ὁ θεὸς Ἔρωτας, ἐπειδὴ δὲν ἀνέχεται νὰ κερδίζει κανεὶς τὸν στέφανο καὶ ν' ἀνακηρύσσεται νικητὴς του, ἀπὸ τοὺς μὲν ἀφαιρεῖ τὸν στέφανο, ἐνῶ τὴν ἴδια στιγμή κάνει τοὺς ὑπόλοιπους νὰ αισθανθοῦν, στέλνοντας τὸ μήνυμά του, ὅτι αὐτὸς μπορεῖ καὶ τοὺς νικᾷ· γι' αὐτὸ καὶ ὄσους ἠττηθοῦν, τοὺς ἀποκαλοῦν οἱ ὑπόλοιποι ἐρωτευμένους; Ἡ πάλι διότι μπορεῖ νὰ λυθεῖ κάθε τι δεμένο, καὶ δεσμός εἶναι ὁ ἔρωτας μερικῶν ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ φοροῦν στεφάνους (διότι κανεὶς ἄλλος ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ βρίσκονται σὲ δεσμὰ δὲν δείχνει τέτοια φροντίδα γιὰ τὸν καλλωπισμὸ μὲ τοὺς στεφάνους ὅσον οἱ ἐρωτευμένοι), πράγμα ποὺ κάνει τὸν κόσμο νὰ πιστεύει ὅτι ἡ διάλυση τοῦ στεφάνου εἶναι σημεῖο ἐρωτικῆς δεσμῶν καὶ ὀνομάζον ἐρωτευμένους ὄσους τὸν ξηλώνουν; Ἡ μήπως ἐπειδὴ πολλές φορὲς οἱ ἐρωτευμένοι, ἐπειδὴ βρίσκονται σὲ παραφορά, ὅπως φαίνεται, ἀφοῦ φορέσουν τὸν στέφανο, τὸν ἀφήνουν ἀπὸ μόνου τους νὰ πέσει, ὅποτε ἐμεῖς, ἀντιστρέφοντας τὸν συλλογισμό, ἀποδίδουμε τὴ διάλυση στό πάθος, κρίνοντας διήθεν ὅτι ποτὲ δὲν θὰ λυνόταν τὸ στεφάνι, ἐὰν δὲν ἦταν ἐρωτευμένοι; Ἡ ὅτι ἀποσυνδέσεις γίνονται κυρίως καὶ ἀποκλειστικῶς στοὺς ἐρωτευμένους καὶ τοὺς δεμένους μὲ μάγια, κι ἔτσι νομίζοντας ὅτι τὸ λύσιμο τοῦ στεφάνου δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἀφορᾷ πρόσωπα δεμένα μὲ μάγια, λέγουν ὅτι τέτοιοι ἄνθρωποι εἶναι ἐρωτευμένοι; Διότι, πράγματι, οἱ ἐραστὲς ἔχουν δεθεῖ μὲ μάγια. Ἐκτὸς ἐάν, ἐπειδὴ οἱ ἐραστὲς ἔχουν στεφθεῖ ἀπὸ τὸν Ἔρωτα, ὁ στέφανος ποὺ φέρουν δὲν διαρκεῖ πολὺ· διότι θὰ ἦταν δύσκολο νὰ μείνει γιὰ πολὺ ὁ τυχὼν θνητὸς μὲ τὴ μεγάλη δόξα τοῦ θεϊκοῦ στεφάνου. Στεφανώνουν ὅμως καὶ τὶς θύρες τῶν προσώπων ποὺ ἀγαποῦν, εἴτε γιὰ νὰ τὰ τιμήσουν, ὅπως ἀκριβῶς θὰ τιμοῦσαν τὰ πρόθυρα κάποιας θεότητας, εἴτε ὡσὰν νὰ μὴν ἀφιερώνουν τοὺς στεφάνους στοὺς ἀγαπημένους, ἀλλὰ στὸν ἴδιο τὸν Ἔρωτα, θεωρώντας ὡς ἀγαμία τοῦ Ἔρωτα τὸν ἀγαπημένο τους καὶ ὡς ναὸ τοῦ θεοῦ τὴν κατοικία του. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν μερικοὶ τελοῦν καὶ θυσιᾶς ἐμπρὸς στίς θύρες τῶν ἀγαπημένων τους. Μᾶλλον, ὅμως, σ' αὐτοὺς ποὺ θεωροῦν –καὶ στὴν ἀλήθεια ἔτσι εἶναι!– ὅτι τοὺς ληλάτησαν τὸν ψυχικὸν τους κόσμον, σ' αὐτοὺς τοὺς ἴδιους ἀφιερώνουν, μέσα στὴν ἔξαιψη τοῦ πάθους τους, καὶ τοῦ κορμιοῦ τους τὰ στολίδια, ληλατώντας τὸν ἴδιον τους τὸν ἑαυτό. Αὐτὴ τὴ δραστηριότητά του ὁ κάθε ἐραστὴς τὴν ἀναπτύσσει, βέβαια, μὲ παρόντα τὸν ἀγαπημένο του, ἀλλὰ καὶ ὅταν λείπει ἐκεῖνος, τὴν ἀφιέρωση τὴν κάνει σὲ ὅ,τι βρεῖ μπροστά του. Ἔτσι ὁ Λυκοφρονίδης παριστάνει τὸν ἐρωτευμένο ἐκεῖνο αἰγοβοσκὸ νὰ λέγει:

*Αὐτὸ τὸ ρόδο, ὡραία προσφορά,
ἀκόμη τὰ ὑποδήματα, τὸν σκοῦφο καὶ τὴ λόγχη,*

F40 (25W) Athenaeus 12.79, 553e-554b

Κλέαρχος δ' ὁ Σολεύς, ἐν τοῖς Ἑρωτικοῖς «Διὰ τί φησί μετὰ χειρᾶς ἄνθη καὶ μῆλα καὶ τὰ τοιαῦτα φέρομεν; πότερον, ὅτι καὶ διὰ τῆς τούτων ἀγαπήσεως ἢ φύσις μὴνύει τοὺς τῆς ὥρας ἔχοντας τὴν ἐπιθυμίαν; διὰ τοῦτ' οὖν οἴονει δεῖγμα τῆς ὄψεως¹ τὰ ὠραῖα μετὰ χειρᾶς ἔχουσιν καὶ χαίρουσιν αὐτοῖς; ἢ δυοῖν χάριν ταῦτα περιφέρουσιν; ἀρχὴ τε γὰρ ἐντυχίας² καὶ παράδειγμα τῆς βουλήσεως αὐτοῖς γίνεται διὰ τούτων, αἰτηθεῖσι μὲν τὸ προσαγορευθῆναι, δοῦσι δὲ (τὸ)³ προὔπογράφειν ὅτι δεῖ καὶ αὐτοὺς μεταδιδόναι τῆς ὥρας. ἢ γὰρ τῶν ὠραίων ἀνθῶν καὶ καρπῶν αἰτησις εἰς ἀντίδοσιν⁴ τῆς τοῦ σώματος ὥρας προκαλεῖται τοὺς λαβόντας. ἢ τὴν τούτων ὥραν παραψυχὴν καὶ παραμυθίαν τῆς ἐπὶ τῶν ἐρωμένων ὥρας ταῖς ἐπιθυμίαις χαίροντες ἔχουσιν αὐτοῖς. ἐκκρούεται γὰρ ὑπὸ τῆς τούτων παρουσίας ὁ τῶν ἐρωμένων πόθος. εἰ μὴ ἄρα τοῦ περὶ αὐτοὺς κόσμον χάριν, καθάπερ ἄλλο τι τῶν πρὸς καλλωπισμὸν συντεινόντων, ἔχουσί τε ταῦτα καὶ χαίρουσιν αὐτοῖς. οὐ γὰρ μόνον στεφανουμένων τοῖς ὠραίοις ἄνθεσιν, ἀλλὰ καὶ μετὰ χειρᾶς ἐχόντων, τὸ πᾶν εἶδος ἐπικοσμεῖται. τάχα δ' ἴσως διὰ τὸ φιλοκάλους εἶναι· δηλοῖ δὲ τὸ τῶν καλῶν ἐρᾶν καὶ πρὸς τὰ ὠραῖα φιλικῶς ἔχειν. καλὸν γὰρ τὸ τῆς⁵ ὀπίωρας καὶ τὸ τῆς ὥρας ὄντως πρόσωπον, ἐν τε καρποῖσι καὶ ἄνθεσι θεωρούμενον. ἢ πάντες οἱ ἐρώντες, οἷον ἐκτρυφῶντες ὑπὸ τοῦ πάθους καὶ ὠρριανόμενοι, τοῖς ὠραίοις ἀβρύνονται. φυσικὸν γὰρ δὴ τι, τὸ τοὺς οἰομένους εἶναι καλοὺς καὶ ὠρριούς ἀνθολογεῖν. ὅθεν αἶ τε περὶ τὴν Φερσεφόνην ἀνθολογεῖν λέγονται· καὶ Σαπφῶ φησιν ἰδεῖν

ἄνθε' ἀμέρογυσαν παῖδ' ἄγαν⁶ ἀπαλάν⁶.

¹ ὄψεως A: φύσεως Dalechamp: ὄρεξεως Jacobs ² ἐντυχίας Meineke: εὐτυχίας A: συντυχίας Casaubon (cf. Thuc. 6.54) ³ (τὸ) add. Kaibel: (τῷ) add. Musurus ⁴ inter αἰτησις et εἰς ἀντίδοσιν supplenda mutila susp. Kaibel haec fere sententia (τὴν βούλησιν μὴνύει τῶν αἰτούντων, ἢ δὲ παράληψις) quae recepit Wehrli ⁵ τὸ τῆς Kaibel duce Casaubono: ὅτι τὰς A ⁶ παῖδ' ἄγαν A: πάιδ' ἄγαν Hermann

*μικρὴ καὶ φονικὴ τῶν ἀγρομιῶν,
σὲ σένα ἐδῶ τὰ ἀφιερῶνῶ,
ἀφοῦ ἢ σκέψη μου πετᾷ ἄλλοῦ,
σ' αὐτὴ τὴν κοπελιὰ τὴν ὁμορφη
ποῦ ἀγαποῦν οἱ Χάριτες.*

F40 Ἀθήναιος 12.79, 553e-554b

Ὁ Κλέαρχος ἀπὸ τοὺς Σόλους γράφει στὰ Ἐρωτικά: «Γιατί κρατοῦ-
με στὰ χέρια μας ἄνθη καὶ μῆλα καὶ ἄλλα παρόμοια; Τί ἀπ' ὅλα
συμβαίνει; Ὅτι ἢ Φύση, μὲ τὸ συναίσθημα στοργῆς γι' αὐτά, φανε-
ρώνει ἐκείνους ποὺ ἔχουν πάθος γιὰ τὴν ὁμορφιά; Γι' αὐτό, λοιπόν,
ὡσὰν φανέρωμα τῆς φυσικῆς διαθέσεως, κρατοῦν στὰ χέρια τους τὶς
ὁμορφιές της καὶ τὶς χαίρονται; Ἡ μήπως ὑπάρχουν δύο λόγοι, γιὰ
τοὺς ὁποίους τὰ περιφέρουν; (α) διότι αὐτὰ τὰ ἴδια γίνονται ἢ πρῶ-
τη ἀφορμὴ τοῦ ἀνταμιώματός τους, ἀλλὰ καὶ ἔμβλημα τῆς προθέ-
σεώς τους ποὺ ἀφορᾷ, σ' ἐκείνους ποὺ τοὺς γυρεύουν νὰ πλησιά-
σουν, ἐνῶ σ' αὐτοὺς ποὺ προσφέρουν δίνεται ἢ δυνατότητα νὰ δεί-
ξουν ἀπὸ πρὶν ὅτι ὀφείλουν νὰ μοιραστοῦν μαζί τους ὁμορφιά. Γιατί
ἢ πρόκληση ποὺ γίνεται μὲ τὸ συμβολισμό ποὺ ἔχουν τὰ ὠραῖα ἄνθη
καὶ οἱ καρποί, κεντρίζει ἐκείνους ποὺ τὴ δέχθηκαν ν' ανταποδώσουν
μὲ τὸ σφρίγος τοῦ κορμιοῦ τους. Ἡ (β) κρατοῦν γιὰ τὸν ἑαυτό τους
τὴν ὁμορφιά ἀνθέων καὶ καρπῶν ὡς δροσίσιμα καὶ παρηγοριὰ γιὰ
τὴν ὁμορφιά τῶν ἀγαπημένων, ἱκανοποιώντας ἔτσι τοὺς πόθους
τους. Γιατί ἢ παρουσία τους ἀποκρούει τὴ λαχτάρᾳ γιὰ τοὺς ἀγα-
πημένους. Ἐκτὸς πιά κι ἂν τὰ κρατοῦν καὶ τὰ ἀπολαμβάνουν πρὸς
χάριν τοῦ δικοῦ τους στολισμοῦ, ὅπως ἀκριβῶς καὶ κάθε ἄλλο ἀπὸ
ἐκεῖνα ποὺ συμβάλλουν στὸν καλλωπισμό. Γιατί δὲν εἶναι μόνον
ὄσοι φοροῦν στεφάνους μὲ ὠραῖα ἄνθη, ἀλλὰ καὶ ὄσοι συμπληρώ-
νουν τὸν διάκοσμό τους μὲ ἄλλα ποὺ κρατοῦν στὰ χέρια. Ἴσως αὐτὸ
νὰ ὀφείλεται στὴν ἐκλεπτυσμένη τους καλαισθησία, πράγμα ποὺ
βέβαια δηλώνει ὅτι, μὲ τὸ νὰ εἶναι λάτρεις τῆς ὁμορφιᾶς, διάκεινται
φιλικῶς καὶ πρὸς τὰ ἄνθη καὶ τοὺς καρπούς. Διότι εἶναι πράγματι
ὁμορφη ἢ ὄψη τῆς καρποφορίας καὶ τῆς ἀκμῆς ὅταν κανεὶς τὴν
ἀντικρῶσει “μέσ' τοὺς καρπούς καὶ μέσα στ' ἄνθη”. Ἡ ὅλοι οἱ ἔρα-
στές, δοσμένοι στὸν τρυφηλὸ βίῳ λόγῳ τοῦ πάθους τους καὶ μὲ
ἔντονη τὴν τάση τοῦ καλλωπισμοῦ, νοιώθουν νὰ κολακεύονται
ἀπὸ τὰ ὠραῖα πράγματα. Εἶναι, ἔτσι, φυσικὸ νὰ συλλέγουν ἄνθη
αὐτοὶ ποὺ θεωροῦν τοὺς ἑαυτοὺς των ὠραίους καὶ σαγηνευτικούς.
Γι' αὐτὸ λέγεται ὅτι καὶ οἱ κόρες τῆς συνοδείας τῆς Περσεφόνης
συλλέγουν ἄνθη καὶ ἢ Σαπφῶ λέει πῶς εἶδε

μὰ κόρη τόσο τρυφερὴ τὰ ἄνθη νὰ κορφολογεῖ.

F41 (21W) Athenaeus 6.66, 255bc

Κλέαρχος δ' ὁ Σολεύς¹, ἐν τῷ πρώτῳ τῶν Ἑρωτικῶν, «κόλαξ μὲν οὐδεὶς», φησί, «διαρκεῖ² πρὸς φιλίαν· καταναλίσκει γὰρ ὁ χρόνος τὸ τοῦ προσποιήματος³ αὐτῶν ψεῦδος. ὁ δ' ἔραστής, κόλαξ ἐστὶ φιλίας δι' ὅραν ἢ κάλλος».

¹ Σολεύς vulg.: σολευκος **A** ² διαρκεῖ **A**: ἀρκεῖ **CE** ³ προσποιήματος **AC**: ποιήματος **E**

F42 (22W) Athenaeus 13.16, 564ab

Καὶ γὰρ τὸ παλαιὸν παίδων ἤρων, ὡς καὶ ὁ Ἀρίστων¹ ἔφη, ὅθεν καὶ καλεῖσθαι τοὺς ἐρωμένους συνέβη παιδικά. πρὸς ἀλήθειαν γὰρ, καθάπερ φησὶ Κλέαρχος ἐν τῷ πρώτῳ τῶν Ἑρωτικῶν, Λυκοφρονίδην εἰρηκέναι φησίν·

οὔτε παιδὸς ἄρῶνος, οὔτε παρθένων
τῶν χρυσοφόρων, οὐδὲ γυναικῶν βαθυκόλπων
καλὸν τὸ πρόσωπον, ἐὰν μὴ κόσμιον πεφύκη².
ἢ γὰρ αἰδῶς ἄνθος ἐπισπεῖρει.

¹ Ἀρίστων Meineke: ἀριστοφῶν **A** ² καλὸν πεφύκη **A**: καλὸν πρόσωπον, ἀλλὰ κόσμιον πεφύκει Fiorillo || ἐὰν μὴ Meineke: ἀλλὰ **A** || πεφύκη Meineke: πεφύκει **A**

F43 (23W) Athenaeus 13.84, 605d

Τότε γὰρ καὶ οἱ παῖδες εἰσι καλοί, ὡς Γλυκέρα¹ ἔφασκεν ἢ ἑταῖρα², ὅσον εὐόκασι γυναιξὶ³ χρόνον, καθάπερ ἰστορεῖ Κλέαρχος.

¹ Γλυκέρα **ACE**: Γλυγέρα (sic) Peppink, *Erit.* II 123 ² ἔφασκεν ἢ ἑταῖρα **A**: ἡ ἑταῖρα ἔφη **CE** ³ γυναιξὶ Meineke: γυναικί **ACE** (rec. Gulick)

F44 (26W) Athenaeus 13.84, 605ef

Ἵμεις δέ, ὦ¹ φιλόσοφοι, κἂν ἐρασθέντες ποτὲ γυναικῶν, ἐν ἐννοίᾳ λάβητε ὡς ἀδύνατόν ἐστι τὸ τυχεῖν, μάθετε *** παύονται οἱ ἔρωτες. ὡς φησὶ Κλέαρχος «τῇ τε γὰρ περὶ τὴν Πειριήνην χαλκῇ βοὶ βοῦς ἐπανέβη καὶ γεγραμμένη κνὴ καὶ περιστεροῦ καὶ χηνί, τῇ μὲν κῶν, τῇ δὲ περιστεροῦ, τῇ δὲ χῆν προσῆλθον καὶ ἐλεπήδησαν. φανέντων δὲ πᾶσι τούτοις ἀδυνάτων ἀπέστησαν, καθάπερ Κλείσοφος² ὁ Σηλυμβριανός³. οὗτος γὰρ τοῦ ἐν Σάμῳ Παρίου ἀγάλματος ἔρασθείς, κατέκλεισεν αὐτὸν⁴ ἐν τῷ ναῶ, ὡς πλησιάσαι δυνησόμενος⁵. καὶ ὡς ἠδυνάτει διὰ τε τὴν ψυχρότητα καὶ τὸ ἀντίτυπον τοῦ λίθου, τῆν-

F41 Ἀθήναιος 6.66, 255bc

Ὁ Κλέαρχος ἀπὸ τοὺς Σόλους λέει στὸ πρῶτο βιβλίο τῶν Ἑρωτικῶν «Κανενὸς κόλακα ἢ φιλία δὲν διαρκεῖ πολὺ. Γιατὶ ὁ χρόνος ἀποκαλύπτει τὸ ψεῦδος τῆς προσποίησης τους. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἔραστὴς ἀνῆκει στὴν κατηγορία τῶν κολάκων ποὺ ἔχουν τὴ φιλία ὡς πρόσχημα, αὐτὸς, ὅμως, λόγω τοῦ ἄνθους τῆς νιότης ἢ τῆς ὁμορφιάς».

F42 Ἀθήναιος 13.16, 564ab

Εἶναι γεγονὸς ὅτι ἀπὸ τὰ παλιὰ τὰ χρόνια ἐρωτευόντουσαν ἀγόρια, ὅπως εἶπε καὶ ὁ Ἀρίστων, γι' αὐτὸ καὶ καθιερώθηκε ὁ ὄρος παιδικὰ γιὰ τοὺς ἐρωμένους. Διότι τὴν ἀλήθεια –ὅπως ἀναφέρει ὁ Κλέαρχος στὸ πρῶτο βιβλίο τῶν Ἑρωτικῶν– λέει ὅτι τὴν ἔχει πεῖ ὁ Λυκοφρονίδης:

*οὔτε στήν ὄψη τοῦ ἀγοριῶ,
οὔτε στῶν χρυσοστόλιστων παρθένων τῆ θωριά,
οὔτε στῶν γυναικῶν τοὺς πλούσιους κόρφους
τὸ κάλλος θ' ἀντιχρῶσεις,
ἐὰν δὲν ἔδωσε ἡ φύση τὸ προικίό της, τὴν εὐπρέπεια
γιατὶ ἀπὸ τῆς συστολῆς τὸν σπόρο αὐτὸν βλασταίνει
τῆς ὁμορφιάς τὸ ἄνθος.*

F43 Ἀθήναιος 13.84, 605d

Διότι ἀκόμη καὶ τ' ἀγόρια τότε εἶναι ὁμορφα, σύμφωνα μὲ τὸν λόγο τῆς Γλυκέρας τῆς ἐταίρας, ὅσον καιρὸ μοιάζουν στὴ γυναίκα, ὅπως διηγεῖται ὁ Κλέαρχος.

F44 Ἀθήναιος 13.84, 605ef

Ἔσεῖς δέ, καλοί μου φιλόσοφοι, ἂν κάποτε ἐρωτευθεῖτε γυναῖκες καὶ συνειδητοποιήσετε ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἔχετε ἀνταπόκριση, μάθετε ὅτι (ὅταν ὑπάρχει ἀδιέξοδος,) ὑποχωροῦν οἱ ἔρωτες, ὅπως λέει ὁ Κλέαρχος. Ἔτσι λοιπὸν κάποτε στὴν Πειρήνη ἕνας ταῦρος ἀποπειράθηκε νὰ γίνῃ ἐπιβήτωρ μιᾶς ὀρειχάλκινης ἀγελάδας· ἄλλες περιπτώσεις: σὲ ζωγραφικὲς ἀπεικονίσεις σκύλας, περισσότερας καὶ χήνας πλησίασαν καὶ πήδησαν νὰ ὀχεύσουν τὴν πρώτη ἕνας σκύλος, τὴν ἄλλη ἕνας περισσότερος καὶ τὴν τρίτη ἕνας χῆνος· παραιτήθηκαν, ὅμως, ἀπὸ τὴν πράξη τους ὅταν κατάλαβαν πὼς ἦταν ἀδύνατον νὰ

καῦτα τῆς ἐπιθυμίας ἀπέστη, καὶ προβαλλόμενός τι σαρκίον⁶ ἐπλησίασεν».

¹ ὧ **A**: οἱ Casaubonus ² <καί> Κλείσοφος susp. add. Schweighaeuser ³ Σηλυμβριανός **A**: Σηλυμβριανός **CE** ⁴ αὐτὸν **A**: αὐτὸν **CE** ⁵ δυνησόμενος **A**: δυνάμενος **CE** ⁶ προβαλλόμενός τι σαρκίον Meineke: προβαλλόμενος τὸ σαρκίον **A**: σάκιον aut σακίον susp. Schweighaeuser: «latet aliud» Kaibel: inter cruces ponit Wehrli

F45 (27W) Athenaeus 13.85, 606c

«Ἐν Αἰγίῳ¹ δὲ παιδὸς ἠράσθη χήν», ὡς Κλέαρχος ἱστορεῖ ἐν πρώτῳ Ἑρωτικῶν.

¹ ἐν Αἰγίῳ Kaibel: ἐναγεῖο **A**

F46 (28W) Athenaeus 13.85, 606c

«Ἐν Λευκαδίῳ», φησὶν Κλέαρχος, «οὕτως ἐρασθῆναι ταῶν¹ παρθένου, ὡς καὶ τὸν βίον ἐκλιπούση συναποθανεῖν».

¹ οὕτως ἐρασθῆναι ταῶν **A**: ταὼς οὕτως ἠράσθη **CE**

F47 (29W) Athenaeus 13.31, 573ab

Κλέαρχος δ' ἐν πρώτῳ Ἑρωτικῶν, «Γύγης», φησὶν, «ὁ Λυδῶν βασιλεύς, οὐ μόνον περὶ ζῶσαν τὴν ἐρωμένην περιβόητος¹ γέγονεν, ἐγχειρίας αὐτὸν τε καὶ τὴν ἀρχὴν ἐκείνη πᾶσαν, ἀλλὰ καὶ τελετησάσης, συναγαγὼν τοὺς ἐκ τῆς χώρας {Λυδοῦς} πάντας², ἔχουσαν ἐν Λυδία τὸ νῦν³ ἔτι καλούμενον “τῆς Ἐταίρας μνήμα”, εἰς ὕψος ἄρας, ὥστε⁴ περιοδεύοντος αὐτοῦ τὴν ἐντὸς τοῦ Τιμόλων χώραν, οὗ ἂν ἐπιστραφεῖς τύχη⁵, καθορᾶν τὸ μνήμα, καὶ πᾶσι τοῖς τὴν Λυδίαν⁶ οἰκοῦσιν⁷ ἀποπτον εἶναι».

¹ περιβόητος **ACE**: «suspectum vocabulum ni interciderunt nonnulla» Schweighaeuser: περισσώτερος con. Jacobs: περισσώτατος vel <τῇ σπουδῇ> περιβόητος con. Kaibel ² Λυδοῦς πάντας **A**: πάντας Λυδοῦς **CE**: δούλους πάντας Meineke (sed «contra Clearchi mentem» Kaibel): ut glossam ad τοὺς ἐκ τῆς χώρας πάντας exprunxi ³ ἔχουσαν ἐν Λυδία τὸ νῦν scripsi: ἔχουσε μὲν Λυδίας τὸ νῦν **A**: ἔχουσε τὸ νῦν **CE**: Λυδίας ut glossam ad τῆς χώρας del. Kaibel ⁴ inter ἄρας et ὥστε lacunam indicat Kaibel quam gloss. suppl. τοσοῦτον ⁵ τύχη **CE**: τύχοι **A** («nisi praestat ἂν delere» Kaibel) ⁶ Λυδίαν **AC**: Λυδίας **E** ⁷ οἰκοῦσιν **AC**: οἰκουμένοις **E**

F48 (30W) Athenaeus 13.56, 589d

«Περικλῆς δὲ ὁ Ὀλύμπιος», ὡς φησι Κλέαρχος ἐν πρώτῳ Ἑρωτικῶν, «οὐχ ἔνεκεν Ἀσπασίας –οὐ τῆς νεωτέρας, ἀλλὰ¹ τῆς Σωκράτει τῷ σοφῷ συγγενομένης–, καίπερ τηλικούτον ἀξίωμα συνέσεως καὶ

τελεστεί, όπως ακριβώς τὸ συνειδητοποίησε καὶ ὁ Κλείσοφος ἀπὸ τῆ Σηλυμβρία. Αὐτός, λοιπόν, κυριευμένος ἀπὸ ἔρωτα γιὰ τὸ παριανὸ ἄγαλμα τῆς Σάμου, κλεισθήκε στὸν ναὸ μὲ σκοπὸ νὰ συνουσιαστῆ μαζί του, πράγμα ἀδύνατο λόγω τῆς παγερότητας καὶ τῆς ἀντιστάσεως τοῦ μαρμάρου. Τότε πλέον παραιτήθηκε ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία του καὶ ἔκανε ἔρωτα μ' ἓνα κομμάτι σάρκας ποὺ ἔβαλε ἀνάμεσα.

F45 Ἀθήναιος 13.85, 606c

Ἀλλὰ καὶ στὸ Αἴγιο μία χίνα ἐρωτεύθηκε ἓνα ἀγόρι, ὅπως διηγεῖται ὁ Κλέαρχος στὸ πρῶτο βιβλίο τῶν *Ἐρωτικῶν*.

F46 Ἀθήναιος 13.85, 606c

Στὴ Λευκαδία, λέει ὁ Κλέαρχος, ἓνα παγῶνι ἐρωτεύθηκε μὲ τέτοιο πάθος μία παρθένο, ὥστε νὰ πεθάνει μαζί της ὅταν αὐτὴ τῆ βρῆκε ὁ θάνατος.

F47 Ἀθήναιος 13.31, 573ab

Ὁ δὲ Κλέαρχος, στὸ πρῶτο βιβλίο τῶν *Ἐρωτικῶν*, λέει: «Ὁ Γύγης, ὁ βασιλεὺς τῶν Λυδῶν, δὲν ἔγινε περιβόητος μόνον γιὰ τὴν ἐρωμένη του, ἐνόσω ἐκείνη ζοῦσε, ἀφήνοντας στὰ χέρια της ὀλότελα καὶ τὸν ἑαυτὸ του καὶ τὴν ἔξουσία, ἀλλὰ καί, ὅταν τὴν πῆρε ὁ θάνατος, συγκεντρώνοντας ὅλους τοὺς ὑπηκόους του ἀπὸ τὴ χώρα, ἀνῆγειρε στὴ Λυδία αὐτὸ ποὺ καὶ σήμερα ὀνομάζουν “Ἐταίρας μνήμα”. Σὲ τέτοιο ὕψος μάλιστα τὸ σήκωσε, ὥστε, περιοδεύοντας τὴν ἐπιγράτειά του ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ Τιμόλου, νὰ εἶναι σὲ θέση ν' ἀντικρῦζει τὸ μνήμα ἀπ' ὅπου κι ἂν τύχαινε νὰ στρέψει τὸ βλέμμα του καὶ ἐπιπλέον, νὰ εἶναι ὀρατὸ ἀπ' ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς Λυδίας».

F48 Ἀθήναιος 13.56, 589d

Ὁ Περικλῆς ὁ Ὀλύμπιος, ὅπως ἀναφέρει ὁ Κλέαρχος στὸ πρῶτο βιβλίο τῶν *Ἐρωτικῶν*, πρὸς χάριν τῆς Ἀσπασίας –ὄχι τῆς νεώτερης, ἀλλὰ τῆς σύγχρονης τοῦ σοφοῦ Σωκράτη–, παρότι εἶχε κατακτήσει

πολιτικῆς δυνάμεως κτησάμενος, οὐ συνετάραξε πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα;»

¹ οὐ τῆς νεωτέρας, ἀλλὰ Kaibel: τῆς νεωτέρας, ἀλλ' οὐ **A**

F49 (31W) Athenaeus 13.57-58, 590bc

Ἐχων δὲ καὶ ἄλλα μαρτύρια ἀνατίθεμαι τὰ νῦν, ἕως ἂν ἀπομνημονεύσω τὸν {περὶ}¹ τῶν καλῶν γυναικῶν κατάλογον. Κλέαρχος γὰρ περὶ Ἐπαμινώνδου φησὶν οὕτως· «Ἐπαμινώνας δ' ὁ Θηβαῖος σεμνότερον² μὲν τούτων, οὐκ εὐσχημόνως δὲ περὶ τὰς ὀμιλίας ἐσφάλετο τὴν γνώμην, εἴ τις θεωροῖ τὰ πραχθέντα αὐτῷ περὶ τὴν Λάκωνος γυναικά».

¹ exp. Meineke ² σεμνότερον **A**: σεμνότερος post Dalechamps conii. Kaibel

F50 (32W) Athenaeus 14.11, 619cd

Κλέαρχος δ' ἐν πρώτῳ Ἑρωτικῶν, νόμιον καλεῖσθαί τινά φησιν ὠδὴν ἀπ' Ἡριφανίδος γράφων οὕτως· «Ἡριφανὶς ἡ μελοποιός, Μενάλκου κνηγετοῦντος¹ ἐρασθεῖσα², ἐθήρηνεν μεταθέουσα ταῖς ἐπιθυμίαις. φοιτῶσα γὰρ καὶ πλανωμένη πάντας τοὺς ὀρείους ἐπεξήει³ δρόμους, ὡς μῦθον εἶναι τοὺς λεγομένους Ἰοῦς⁴ δρόμους· ὥστε μὴ μόνον τῶν ἀνθρώπων τοὺς ἀστοργία διαφέροντας, ἀλλὰ καὶ τῶν θηρῶν⁵ τοὺς ἀνημερωτάτους συνδακρῦσαι τῷ πάθει, λαβόντας αἰσθησθὶν ἐρωτικῆς ἐλπίδος. ὅθεν ἐποίησέ τε, καὶ ποιήσασα περιήει κατὰ τὴν ἐρημίαν, ὡς φασιν, ἀναβοῶσα καὶ ἄδουσα τὸ καλούμενον νόμιον, ἐν ᾧ ἔστιν

μακρὰι δρῦες, ὦ Μένάλκα⁶.

¹ κνηγετοῦντος **A**: κνηγοῦντος **CE** ² ἐρασθεῖσα **A**: ἐρώσα **CE** ³ ἐπεξήει **ACE**: διεξήει susp. Kaibel ⁴ Ἰοῦς Casaubon: Ἰνοῦς **ACE** ⁵ θηρῶν **CE**: θηρίων **A** ⁶ Μενάλκα vulg.: Μενάλκα **ACE**

B'

F51 (33W) Athenaeus 14.43, 639a

Κλέαρχος δὲ, ἐν δευτέρῳ Ἑρωτικῶν, «Τὰ ἐρωτικά¹», φησὶν, «ἄσματα καὶ τὰ Λοκρικὰ καλούμενα οὐδὲν τῶν Σαλφούς καὶ Ἀνακρέοντος διαφέρειν². ἔτι δὲ τὰ Ἀρχιλόχου καὶ τῶν Ὀμήρου Ἐπικυκλίδων τὰ πολλὰ διὰ τῆς ἐμμέτρον ποιήσεως τούτων ἔχεταιί τινος τῶν παθῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ Ἀσωποδώρου περὶ τὸν Ἑρωτα, καὶ πᾶν τὸ τῶν ἐρωτικῶν ἐπιστολῶν γένος ἐρωτικῆς τινος διὰ λόγου³ ποιήσεώς ἐστιν».

τόση υπόληψη για σύνεση και πολιτική δύναμη, δὲν ἀναστάτωση ὀλόκληρη τὴν Ἑλλάδα;

F49 Ἀθήναιος 13.57-58, 590bc

Μολονότι ἔχω στὴ διάθεσή μου καὶ ἄλλες μαρτυρίες, δὲν θὰ τις παρουσιάσω ἐπὶ τοῦ παρόντος μέχρις ὅτου συμπληρώσω τὸν κατάλογο τῶν ὠραίων γυναικῶν. Λοιπόν, ὁ Κλέαρχος ἀναφέρει τὰ ἐξῆς γιὰ τὸν Ἐπαμειώνδα: «Ὁ Ἐπαμειώνδας ὁ Θηβαῖος, ἐνῶ μιλοῦσε σεμνότερα ἀπ' ὅσους μνημόνευσα, ὅμως, στίς σχέσεις του μὲ τις γυναῖκες διέπρωτε λάθη ἀνάρμοστα, ἂν λάβει κανεὶς ὑπόψιν του τί ἔπραξε στὴ σχέση του μὲ τὴ γυναῖκα τοῦ Λάκωνος».

F50 Ἀθήναιος 14.11, 619cd

Ὁ Κλέαρχος, στὸ πρῶτο βιβλίο τῶν Ἐρωτικῶν, ἀναφέρει ὅτι ὑπάρχει ἓνα εἶδος ὠδῆς ποὺ ἔχει λάβει τὸ ὄνομά του ἀπὸ τὴν Ἥριφανίδα καὶ γράφει τὰ ἐξῆς: «Ἡ λυρική ποιήτρια Ἥριφανίς, ὅταν ἐρωτεύτηκε τὸν Μενάλκα τὴν ὥρα τοῦ κυνηγίου, ἐθήρευε καὶ αὐτὴ τρέχοντας πίσω ἀπὸ τοὺς πόθους της. Ἡμέρα καὶ νύχτα λοιπὸν περιπλανιόταν διασχίζοντας ὅλους τοὺς ὄρεινους δρυμούς, ἔτσι ποὺ νὰ μοιάζουν σὰν παραμῦθι οἱ “δρόμοι τῆς Ἰοῦς” ποὺ λέει ὁ λόγος. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν δάκρυσαν μαζί της γιὰ τὰ παθήματά της μόνον οἱ ἀνθρώποι οἱ πιὸ σκληροὶ ἀπὸ τὴν ἀστοργία, ἀλλὰ καὶ τὰ πλεόν ἀνήμερα θηρία· κι αὐτὸ γιὰτὶ κατάλαβαν καλὰ τί σημαίνει νὰ φλέγῃσαι ἀπὸ ἐρωτικὴ ψευδαίσθηση. Ἔτσι συνέθεσε, καὶ ὅταν τέλειωσε τὴ σύνθεσή της περιπλανιόταν μέσα στὴν ἐρημιά, ὅπως διηγοῦνται, βαριαναστενάζοντας καὶ τραγουδώντας τὸ ἀποκαλούμενο “νόμιον” ποὺ περιλαμβάνει τὴ στροφὴ:

ψηλὲς εἶναι οἱ δρυές, ὦ Μενάλκα».

Δεύτερο βιβλίο

F51 Ἀθήναιος 14.43, 639a

Ὁ Κλέαρχος, στὸ δεύτερο βιβλίο τῶν Ἐρωτικῶν, ἰσχυρίζεται ὅτι τὰ ἐρωτικά τραγούδια καὶ τὰ ἀποκαλούμενα «Λοκρικά» δὲν διαφέρουν καθόλου ἀπὸ τὰ ποιήματα τῆς Σαπφοῦς καὶ τοῦ Ἀνακρέοντος. Ἐπιπλέον, τὰ ποιήματα τοῦ Ἀρχιλόχου, καθὼς καὶ τὰ περισσότερα ἀπὸ τίς Ἐπικυλίδες τοῦ Ὀμήρου, εἶναι ἔμμετρος συνθέσεις ποὺ ἀναπτύσσουν κάποιο ἀπὸ τὰ ἐρωτικά πάθη. Ἀλλὰ καὶ τὰ κει-

¹ ἔρωτικά A: ἰωνικά Wilamowitz ² διαφέρειν Musurus: διαφθείρειν A ³ διὰ λόγου Casaubon: διαλόγου A

libri incerti

F52 (35W) Athenaeus 2.50, 57ef

«Ἐγάλουν δὲ καὶ τὰ νῦν τῶν οἰκιῶν παρ' ἡμῖν καλούμενα ὑπερῶα, «ῶά», φησὶ Κλέαρχος ἐν Ἐρωτικοῖς, τὴν Ἑλένην φάσκων, «ἐν τοιούτοις οἰκίμασι τρεφομένην, δόξαν ἀπενέγκασθαι παρὰ πολλοῖς, ὡς ἐξ ὧσ' εἶη γεγενημένη».

F53 (34W) Athenaeus 13.70, 596f-597a

Ἐπὶ τούτοις ὁ Μυρτίλος μέλλων σιωπᾶν· «Ἄλλὰ μικροῦ», ἔφη, «ἄνδρες φίλοι, ἐξελαθόμην ὑμῖν εἰπεῖν τὴν τε Ἀντιμάχου Λύδην, προσέτι δὲ καὶ τὴν ὁμώνυμον ταύτης ἑταίραν Λύδην, ἣν ἠγάπα Λαμύνθιος ὁ Μιλήσιος. ἐκάτερος γὰρ τούτων τῶν ποιητῶν, ὡς φησι Κλέαρχος ἐν τοῖς Ἐρωτικοῖς, τῆς βαρβάρου¹ Λαΐδος² τὴν ἐπιθυμίαν καταστάς, ἐποίησεν, ὃ μὲν ἐν ἐλεγείοις, ὃ δ' ἐν μέλει τὸ καλούμενον ποίημα Λύδην».

¹ τῆς βαρβάρου A «verba vitiosa» Kaibel ² Λαΐδος scripsi: Λυδῆς A: Ἄφροδιτης dubitanter conii. West

Περὶ παιδείας

B'

F54 (15W) Athenaeus 15.54, 697f

Κλέαρχος, ὃ λῶστε, ἐν δευτέρῳ Περὶ παιδείας, οὕτωςί φησιν· «Λεῖπεται τις ὁ συρβηνέων¹ χορός, ὃν ἕκαστος τὸ δοκοῦν ἐαντῶ κατᾶσαι δεῖ², προσέχων οὐδὲν τῶ προκαθημένῳ καὶ διδάσκοντι τὸν χορόν, ἀλλ' αὐτὸς³ πολὺ τούτων ἀτακτότερός ἐστι θεατῆς⁴».

¹ συρβηνέων vulg.: συρβηναιων A: βυρσηναίων C: βυρσηναῖο E ² κατᾶσαι δεῖ| κατασαιδεῖ A: κατάσαι δεῖ E: κατήσαιδεῖ C: κατᾶδει Gulick: κατᾶσεται Lumb: κα-
ταυλεῖ susp. Kaibel ³ ἀλλ' αὐτὸς A (om. CE): ἀλλ' (οὗτος) αὐτὸς («i.e. chorodidasca-
lus») dubitanter conii. Kaibel ⁴ ὃ ante θεατῆς add. Wilamowitz rec. Gulick

μενα τοῦ Ἀσσοποδώρου στρέφονται γύρω ἀπὸ τὸν Ἔρωτα, καθὼς καὶ τὸ εἶδος τῶν ἐρωτικῶν ἐπιστολῶν στὸ σύνολό του ἀποτελεῖ λογοτεχνικὴ δημιουργία ἐρωτικοῦ θεματολογίου σὲ πεζὸ λόγο.

Ἀδύλου βιβλίου

F52 Ἀθήναιος 2.50, 57ef

«Αὐτὰ ποὺ ἐμεῖς ὀνομάζουμε σήμερα *ὑπερῶα* τῶν κατοικιῶν, τὰ ἔλεγαν οἱ παλαιοὶ *ῥά*», μαρτυρεῖ ὁ Κλέαρχος στὰ *Ἐρωτικά*, ὑποστηρίζοντας ὅτι ἡ Ὠραία Ἑλένη «σὲ τέτοια οἰκήματα μεγάλωσε, γι' αὐτὸ καὶ ἀπὸ πολλοὺς πλάστηκε τὸ θρύλημα πὼς βγήκε τάχα ἀπὸ τ' ἀβγό».

F53 Ἀθήναιος 13.70, 596f-597a

Μ' αὐτὰ τὰ λόγια ὁ Μυρτίλος σκόπευε νὰ τελειώσει τὸν λόγο του, ὅταν εἶπε: «Παρολίγον, φίλοι μου, νὰ λησμονήσω νὰ σᾶς πῶ γιὰ τὸ ποίημα *Λύδη* τοῦ Ἀντιμάχου, κι ἀκόμη γιὰ τὴν ὁμώνυμη ἑταῖρα, τὴ Λύδη, μὲ τὴν ὁποία ἦταν ἐρωτευμένος ὁ Λαμύνθιος ὁ Μιλήσιος. Καὶ οἱ δύο αὐτοὶ ποιητές, ὅπως ἀναφέρει ὁ Κλέαρχος στὰ *Ἐρωτικά*, ἐκφράζοντας τὸ πάθος τους γι' αὐτὴ τὴ βαρβαρικῆς καταγωγῆς Λαΐδα, ἔγραψαν, ὁ ἓνας σὲ ἐλεγειακὰ δίστιχα, ὁ ἄλλος σὲ λυρικὴ μελωδία, ποίημα τιτλοφορούμενο *Λύδη*».

Περὶ παιδείας

Δεύτερο βιβλίο

F54 Ἀθήναιος 15.54, 697f

Ὁ Κλέαρχος, φίλτατε, στὸ δεύτερο βιβλίο τοῦ ἔργου του *Περὶ παιδείας* λέει τὰ ἑξῆς: «Λεῖπει κάτι, ἢ χορωδία τῆς παραφωνίας, στὴν ὁποία ὁ καθένας τους τραγουδᾷ ὅ,τι τοῦ κατέβει χωρὶς καθόλου νὰ ἔχει τὸν νοῦ του στὸν ἐπικεφαλῆς καὶ δάσκαλο τῆς χορωδίας, ἀλλὰ ὁ ἴδιος εἶναι πολὺ πιὸ ἀτίθασος ἀπὸ αὐτοὺς θεατῆς».

libri incerti

F55 (13W) Diogenes Laertius 1.9

Κλέαρχος δὲ ὁ Σολεὺς¹ ἐν τῷ Περὶ παιδείας καὶ τοὺς Γυμνοσοφιστὰς ἀπογόνους εἶναι τῶν Μάγων φησίν· ἔνιοι δὲ καὶ τοὺς Ἰουδαίους ἐκ τούτων εἶναι.

¹ σοδεὺς **B**

F56 (14W) Hesychius μ 237 Latte

Μανέρως· τοῦτόν φασιν Αἰγύπτιον ὁμολογήσαι πρῶτον παρὰ Μάγων¹ διδασθέντα, καὶ διὰ τοῦτο πᾶσιν ἀνὰ στόμα γενέσθαι, ὡς Κλέαρχος ἐν τοῖς Περὶ παιδείας ἱστορεῖ.

¹ Μουσῶν Valesius conl. Poll. 4.54

Περὶ φιλίας

Α΄

F57 (17W) Athenaeus 12.45, 533e

Κλέαρχος δέ, ἐν πρώτῳ Περὶ φιλίας¹, τὸν Θεμιστοκλέα φησὶ τρίκλινον οἰκοδομησάμενον περικαλλέστατον ἀγαπᾶν <ἄν>² ἔφησεν, εἰ τοῦτον φίλων πληρώσειεν.

¹ φιλίας A om. **CE**: Φιγαλίας Casaubon ex quo titulus operis Περὶ Φιγαλίας ap. Verraert p. 37: Φυγαδίας (?) Jonsius ² ἀγαπᾶν (ἄν) add. Kaibel: (ὡς) ἀγαπᾶν add. Schweighaeuser: ἀγαπᾶν **ACE**

Β΄

F58 (18W) Athenaeus 8.42, 349f

Κλέαρχος δ' ἐν δευτέρῳ Περὶ φιλίας, «Στρατόνικος», φησίν, «ὁ κίθαριστῆς, ἀναπαύεσθαι μέλλων, ἐκέλευεν αἰεῖ¹ τὸν παῖδα προσφέρειν αὐτῷ² πιεῖν. “Οὐχ ὅτι διψῶ”, φησίν· “ἴνα δὲ μὴ διψήσω”».

¹ αἰεὶ **CE**: αἰεὶ **A** ² αὐτῷ vulg.: αὐτῷ **ACE**

Ἐκ τῆς ἀδηλοῦς βιβλίου

F55 Διογένης Λαέρτιος 1.9

Ὁ Κλέαρχος ἀπὸ τοὺς Σόλους στὸ ἔργο του *Περὶ παιδείας* λέει ὅτι καὶ οἱ Γυμνοσοφιστὲς εἶναι ἀπόγονοι τῶν Μάγων, ἐνῶ μερικοὶ ὑποστηρίζουν ὅτι καὶ οἱ Ἰουδαῖοι κατάγονται ἀπὸ αὐτούς.

F56 Ἡσύχιος μ 237 Latte

Μανέρως: λένε ὅτι αὐτὸς ἦταν ὁ πρῶτος Αἰγύπτιος πὺν ὁμολόγησε ὅτι διδάχτηκε ἀπὸ τοὺς Μάγους, γι' αὐτὸ καὶ τ' ὄνομά του ἦταν στὰ στόματα ὄλων, ὅπως διηγεῖται ὁ Κλέαρχος στὸ ἔργο του *Περὶ παιδείας*.

Περὶ φιλίας

Πρῶτο βιβλίο

F57 Ἀθήναιος 12.45, 533e

Ὁ Κλέαρχος στὸ πρῶτο βιβλίο τοῦ ἔργου του *Περὶ φιλίας* λέει πῶς, ὅταν ὁ Θεμιστοκλῆς κατασκεύασε ἓνα θαυμάσιο τρίκλινο, εἶπε ὅτι θὰ ἦταν εὐτυχὴς ἂν βρίσκονταν τόσοι φίλοι πὺν νὰ καλύψουν ὅλες τὶς θέσεις.

Δεύτερο βιβλίο

F58 Ἀθήναιος 8.42, 349f

Ὁ Κλέαρχος στὸ δεύτερο βιβλίο τοῦ ἔργου του *Περὶ φιλίας* λέει: «Ὁ καθαριστὴς Στρατόνικος, ὅταν ἐπρόκειτο ν' ἀναπαντεῖ, ἔδινε πάντοτε ἐντολὴ στὸν ὑπηρετὴ του νὰ τοῦ φέρει νὰ πιεῖ. “Ὁχι ὅτι διψῶ”, ἔλεγε, “ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴ διψάσω”».

Γεργίθιος

F59 (19W) Athenaeus 6.67, 255cd

Κλέαρχος δ' ὁ Σολεύς, ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ Γεργίθιῳ, καὶ πόθεν ἡ ἀρχὴ τοῦ ὀνόματος τῶν κολάκων παρῆλθε, διηγῆται, καὶ¹ αὐτὸν τὸν Γεργίθιον ὑποτιθέμενος, ἀφ' οὗ τὸ βιβλίον ἔχει τὴν ἐπιγραφήν, ἕνα γεγονότα τῶν Ἀλεξάνδρου κολάκων.

¹ exp. Wehrli

F60 (19W) Athenaeus 6.67, 255d

Διηγῆται δὲ (sc. Κλέαρχος) οὕτως τὴν κολακείαν ταπεινὰ ποιεῖν τὰ ἦθη τῶν κολάκων, καταφρονητικῶν¹ ὄντων τῶν περὶ αὐτούς. σημεῖον δὲ τὸ πᾶν ὑπομένειν εἰδότας² οἷα τολμῶσι. τὰ δὲ τῶν κολακευομένων³ ἐμφυσωμένων τῇ κολακείᾳ, χάνοντας καὶ κενούς ποιοῦντα⁴, πάντων⁵ ἐν ὑπεροχῇ παρ' αὐτοῖς ὑπολαμβάνεσθαι, κατασκευάζεσθαι⁶.

¹ καταφρονητικῶν **AC**: καταφροντικῶν **E** ² εἰδότας **AC**: εἰδότες **E** ³ τὰ δὲ τῶν κολακευομένων etc. non recte habent sec. Kaibel (p. 70.1 app.) et Gulick notat (III p. 150 n. 2) «These words, which do not even make a sentence, are obviously corrupt, and their meaning can only be guessed» ⁴ χάνοντας καὶ κενούς ποιοῦντα **ACE**: χάννα καὶ κενὰ ποιοῦσαν (αὐτήν) temptavit Wehrli ⁵ πάντων **ACE**: πάντα Wilamowitz ⁶ κατασκευάζεσθαι **ACE**: «mallem κατασκευάζειν» Wehrli

F61 (19W) Athenaeus 6.67, 255d-f

Ἐξῆς τε διηγούμενος¹ περὶ τινος μειράκιου, Παφίον μὲν τὸ γένος, βασιλέως δὲ τὴν τύχην· «Τοῦτο», φησί, «τὸ μειράκιον» –οὐ λέγων αὐτοῦ τοῦνομα– «κατέκειτο δι' ὑπερβάλλουσαν τρυφήν ἐπὶ ἀγνυρόποδος κλίνης, ὑπεστρωμένης Σαρδιανῆ ψιλοτάπιδι τῶν πάνυ πολυτελῶν. ἐπεβέβλητο δ' αὐτῷ πορφυροῦν ἀμφίταπον ἀμοργίνῳ καλύμματι περιειλημμένον. προσκεφάλαια δ' εἶχε τρία μὲν ὑπὸ τῇ κεφαλῇ βύσσινα παραλουργῆ, δι' ὧν ἠμύνετο τὸ καῦμα², δύο δ' ὑπὸ τοῖς ποσὶ ὑσγίνοβαφῆ τῶν δωρικῶν καλουμένων· ἐφ' ὧν κατέκειτο (ἐν)³ λευκῇ γλανίδι⁴».

¹ ἐξῆς τε διηγούμενος **A**: ὁ αὐτὸς Κλέαρχος διηγῆται **CE** ² καῦμα Casaubonus: κάλυμμα **ACE** ³ add. Casaubon ⁴ γλανίδι Casaubon: χλαμῦδι **A**

F62 (19W) Athenaeus 6.70, 256f-257c

Προελθὼν δὲ πάλιν ὁ Κλέαρχος καὶ τάδε φησίν· «Ἄλλ' ἤδη τῇ τούτων χρεία μέμψαι' ἂν τις τὸ μειράκιον, ὥσπερ εἶπον. οἱ μὲν γὰρ παῖδες μικρὸν ἄπωθεν τῆς κλίνης ἐν χιτωνίσκοις ἕστασαν· τριῶν δ'

Γεργίθιος

F59 Ἀθήναιος 6.67, 255cd

Ὁ Κλέαρχος ἀπὸ τοὺς Σόλους, στὸ ἔργο του ποὺ ἐπιγράφεται *Γεργίθιος* καὶ ἐξιστορεῖ ἀπὸ ποῦ προήλθε ἡ ἀρχὴ τοῦ ὀνόματος τῶν κολάκων καὶ παρουσιάζει τὸν ἴδιο τὸν Γεργίθιο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο τιλοφορήθηκε τὸ βιβλίο, ἕναν ἀπὸ τοὺς παρασίτους τῆς αὐλῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου.

F60 Ἀθήναιος 6.67, 255d

Ὑποστηρίζει μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ὁ Κλέαρχος ὅτι ἡ κολακεία διαπλάθει χαμαιρπὲς τὸ ἦθος τῶν κολάκων, γιατί τὸ περιβάλλον τους τοὺς καταφρονεῖ. Ἀπόδειξη εἶναι ὅτι ὑπομένουν τὰ πάντα ἔχοντας ἐπίγνωση τοῦ τί τολμοῦν. Ἐπειτα, τὸ ἦθος ὅσων ἀποδέχονται τὴν κολακεία, αὐτὴ ποὺ τοὺς γεμίζει αὐταρέσκεια, γίνεται ἦθος ἐπηρμένου καὶ κενοῦ ἀνθρώπου ποὺ φαντάζεται ὅτι σ' αὐτὸν τὰ πάντα πλάστηκαν γιὰ νὰ ὑπερέχει.

F61 Ἀθήναιος 6.67, 255d-f

Στὴ συνέχεια διηγεῖται γιὰ κάποιον νεαρό, ποὺ εἶχε τὴν καταγωγή ἀπὸ τὴν Πάφο, ἀλλὰ τὴν τύχη βασιλιά. «Αὐτὸς ὁ νεαρός», λέει – ἀλλὰ χωρὶς νὰ δίνει τ' ὄνομά του, «πλάγιαζε ἀπὸ ὑπερβολικὴ τρυφιλότητα πάνω σὲ κλίνη μ' ἀσημένια πόδια, στρωμένη ἀπὸ κάτω μὲ μαλακὸ χαλί ἀπὸ τὰ πλέον πολυτελεῖ ποὺ φτιάχονται στὶς Σάρδεις. Εἶχε ριγμένο πάνω του ἕνα πορφυρὸ χνουδάτο ἀπλάδι ντυμένο κι ἀπ' τὶς δυὸ μεριὲς μὲ κάλυμμα ἀμοργινό. Μαξιλάρια εἶχε τρία κάτω ἀπ' τὸ κεφάλι, λινὰ μὲ πορφυρὴ ἐπένδυση στὶς παρυφῆς γιὰ νὰ τοῦ κόβουν τὴ ζέστη, καὶ δύο κάτω ἀπὸ τὰ πόδια του βαμμένα σὲ ἄλλο χρῶμα, αὐτὰ ποὺ ὀνομάζονται δωρικά. Πάνω σ' αὐτὰ βρισκόταν ξαπλωμένος φορώντας λευκὸ ἐπανωφόρι.

F62 Ἀθήναιος 6.70, 256f-257c

Συνεχίζοντας ὁ Κλέαρχος λέει καὶ τὰ παρακάτω: «Ἀλλά, στὸ σημεῖο αὐτό, θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ μεμφθεῖ γιὰ τὴν ἀποδοχὴ τέτοιας πρακτικῆς τὸν νεαρὸ ἀπὸ τὴν Πάφο ποὺ ἀνέφερα προηγουμένως.

όντων ἀνδρῶν, δι' οὓς δὴ νῦν ὁ πᾶς λόγος ἐνέστηκε, καὶ τούτων ὄντων ἐπωνύμων παρ' ἡμῖν, ὁ μὲν εἷς ἐπὶ τῆς κλίνης πρὸς ποδῶν καθῆστο, τοὺς τοῦ μειρακίου πόδας ἐπὶ τοῖς αὐτοῦ γόνασι¹ λεπτῶ ληθιδῶ συννημφιακῶς· ὁ δὲ ἐπόει² δήπου, καὶ μὴ λέγοντος, οὐκ ἄδηλον. καλεῖται δ' οὗτος ὑπὸ τῶν ἐγγχωρίων Παράβυστος³, διὰ τὸ καὶ τῶν μὴ παραδεχομένων ὅμως τεχνικώτατα κολακεύων παρεμπιπτειν ἐς τὰς ὀμίλιας. ἄτερος⁴ δ' ἦν ἐπί τινος δίφρου κεκίμενος παρ' αὐτὴν τὴν κλίνην· καὶ τοῦ νεανίσκου τὴν χεῖρα παρεικότος ἐκκρομέμενος ταύτης καὶ προσπεπτωκῶς κατέψηχέ τε⁵, καὶ τῶν δακτύλων ἕκαστον ἐν μέρει διαλαμβάνων εἴλκε τε καὶ ἐξέτεινε· ὥστε τὸν πρῶτον αὐτὸν ἐπονομάσαντα Σικύαν, εὐστόχως εἰρηκέναι δοκεῖν. ὁ δὲ τρίτος, ὁ Θῆρ ὁ γενναιοτάτος, ὅσπερ ἦν τῆς ὑπηρεσίας πρωταγωνιστής, προσεσηκῶς αὐτῷ κατὰ κεφαλὴν, μετέιχε τῶν βυσσίνων προσκεφαλαίων ἀποκεκλιμένος εἰς αὐτὰ πάνν φιλικῶς· καὶ τῇ μὲν ἀριστερᾷ τὸ τοῦ μειρακίου τριχωμάτιον ἐπικοσμῶν, τῇ δεξιᾷ δὲ Φωκαϊκὸν ψῆγμα τι διακινῶν καὶ αἰωρῶν, ἡδὺς ἦν, ἀλλ' οὐκ ἀποσοβῶν⁶. διὸ ἐμοὶ δοκεῖν⁷ αὐτῷ δαίμων τις ἐλευθέριος νευεσῆσας ἐφίησι {τῷ μειρακίῳ}⁸ μυῖαν, οὐκ ἄλλην ἢ 'κείνην, ἧς καὶ τὴν Ἀθηναίων φησιν Ὀμηρὸς ἐνεῖναι τῷ Μενελάῳ τὸ θάρσος· οὕτως ἦν ἐρῶμένη καὶ ἄφοβος τὴν ψυχὴν. δηχθέντος δὲ τοῦ μειρακίου, τηλικούτον ἀνέκραγεν ἄνθρωπος ὑπὲρ ἐκείνου καὶ οὕτως ἠγανάκτησεν, ὥστε διὰ τὴν πρὸς μίαν ἔχθραν ἀπάσας ἐκ τῆς οἰκίας ἤλαυνεν. ὅθεν καὶ φανερός ἐγένετο πρὸς τοῦτο τεταχῶς⁹ αὐτόν¹⁰».

¹ αὐτοῦ γόνασι **A**: γόνασιν ἑαυτοῦ **CE** ² ἐπόει **ACE**: ἐποίει Scheighaeuser ³ Παράβυστος **AE**: Παράβιστος **C** ⁴ ἄτερος **ACE** (ἀτέρος (sic) Peppink, *Epi.* I 103) ⁵ κατέψηχέ τε **CE**: κατέψηχέ τε **A** (cum accent. enclit.) ⁶ ἀλλ' οὐκ ἀποσοβῶν **ACE**: ἀλλ' οὐκ καὶ (μυῖας) ἀποσοβῶν (vel μυιοσοβῶν) conji. Kaibel: ἀλλ' † οὐκ † ἀποσοβῶν Wehrli ⁷ διὸ ἐμοὶ δοκεῖν Kaibel: διὸ μοι δοκεῖ ἂν **ACE** ⁸ τῷ μειρακίῳ **ACE** expr. Wilamowitz ⁹ τεταχῶς **AE**: τετραχῶς **C** ¹⁰ αὐτόν **A**: ἑαυτόν **CE**

F63 (20W) Athenaeus 6.72, 258ab

«Εἴη οὖν ἂν¹ ὁ τοῦ προειρημένον μειρακίου κόλαξ “μαλακοκόλαξ”», ὡς φησιν ὁ Κλέαρχος· «πρὸς γὰρ τῷ τοιούτῳ² κολακεύειν καὶ τὸ σχῆμα τῶν κολακευομένων ἐπακολουθῶν³ ἀποπλάττεται, παραγωνίζων καὶ σπαργανῶν ἑαυτὸν τοῖς τριβωναρίοις. ὅθεν αὐτὸν οἱ μὲν παραγωνιστὴν, οἱ δὲ σχηματοθήκην καλοῦσι. κατ' ἀλήθειαν γὰρ ὁ κόλαξ εἶκειν εἶναι τῷ Πρωτεῖ ὁ αὐτός. γίγνεται γοῦν παντοδαπὸς οὐ μόνον κατὰ τὴν μορφήν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς λόγους· οὕτω ποικιλόφωνός τις ἐστίν. Ἀνδροκύδης δ' ὁ ἱατρός ἔλεγε

Οἱ ὑπηρέτες του στέκονταν λίγο πιὸ μακριὰ ἀπὸ τὴν κλίνη του φορώντας κοντοὺς χιτῶνες. Ὑπῆρχαν ὅμως καὶ τρεῖς ἄνδρες, γὰρ τοὺς ὁποίους ἔχει πράγματι κανεὶς νὰ πεῖ ὀλόκληρη ἱστορία, γνωστοὶ στὴν πατρίδα μας μὲ τὰ σκωπτικὰ τους προσωνύμια. Ὁ ἕνας καθόταν πάνω στὴν κλίνη, στὸ μέρος τῶν ποδιῶν, τυλίγοντας μὲ λεπτὸ ὕφασμα τὰ πόδια τοῦ νεαροῦ ποὺ τὰ εἶχε πάνω στὰ γόνατά του. Τὸ τί δουλειὰ ἔκανε σ' αὐτὴ τὴ στάση εἶναι τόσο φανερὸ ποὺ δὲν χρειάζεται ἐπεξήγηση. Αὐτὸν τὸν φωνάζουν οἱ ντόπιοι “Παράβυστο”, Παρέμβλητο, γιατί καὶ νὰ μὴν τὸν καλέσουν, μὲ τὴ μεγάλη ἐπιτηδειότητα τοῦ κόλακα ποὺ ἔχει, τρυπώνει σ' ὄλες τὶς συντροφιές. Ὁ ἄλλος ἦταν πάνω σ' ἕνα κάθισμα δίπλα στὴν κλίνη καί, κολλημένος στὸ χέρι τοῦ νεαροῦ, ποὺ ἐκεῖνος τὸ ἄφηνε νὰ κρέμεται χαλαρὸ, τ' ἀγκάλιαζε καὶ τὸ χάιδευε, καὶ παίρνοντας τὰ δάχτυλα ἕνα-ἕνα στὴ σειρά τὰ τραβοῦσε καὶ τὰ τέντωνε. Αὐτός, λοιπόν, ποὺ πρῶτος τοῦ ἔδωσε τὸ σκωπτικὸ προσωνύμιο “Σικύας”, ὁ Βεντούζας, τὸ ἔβγαλε μού φαίνεται πολὺ εὐστοχα. Ὁ τρίτος, ὁ ἀριστοκράτης “Θήρ”, “τὸ Θηρίο”, ποὺ ἦταν κίολας ὁ πρωτοστάτης ὅλης αὐτῆς τῆς προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν, βρισκόταν κοντὰ στὸ κεφάλι καὶ μοιραζόταν τὰ μαξιλάρια τὰ λινὰ μὲ τὴν πορφυρὴ ἐπένδυση στὶς παρυφές, γερμένος σ' αὐτὰ μὲ τρόπο μεγάλης οἰκειότητας. Κι ἐνῶ μὲ τὸ ἀριστερὸ του χέρι στόλιζε τὰ μαλλάκια τοῦ νεαροῦ, μὲ τὸ δεξιὸ κουνούσε ἐμπρός του κι ἀνεβοκατέβασε μιὰ φωκαϊκὴ βεντάλια, γιὰ εὐχαριστήσῃ του, βέβαια. Καὶ νά! Κάποιος δαίμονας, πνεῦμα ἐλευθεροφροσύνης, ἔστειλε, ὅπως μού φαίνεται, δικαίως ὀργισμένος, (στὸν νεαρὸ) μιὰ μύγα, κι ὄχι ἄλλη, παρὰ τὴν ἴδια ἐκείνη ποὺ λέει ὁ Ὅμηρος ὅτι, σταλμένη ἀπ' τὴν Ἀθηνᾶ, τοῖμπησε τὸν Μενέλαο ἐμπνέοντάς του θάρρος. Τόσο ρωμαλέα καὶ ἀφοβὴ ψυχὴ εἶχε ἐκείνη ἢ μύγα. Ὅταν λοιπόν τοῖμπησε τὸν νεαρὸ, οὐρλιαξε τόσο δυνατὰ ὁ δικός μας γιὰ λογαριασμό του καὶ τόσο ἀγανάκτησε, ὥστε ἀπ' τὴν ἐχθρότητά του γιὰ τὴ μία μύγα, τὶς ἔβγαλε ὄλες ἔξω ἀπὸ τὸ σπιτί. Ἔτσι καὶ φάνηκε ἀκριβῶς σὲ ποιά δουλειὰ εἶχε τάξει τὸ ἄτομό του».

F63 Ἀθήναιος 6.72, 258ab

Θὰ μποροῦσε, λοιπόν, νὰ εἰπωθεῖ ὅτι ὁ κόλακας τοῦ νεαροῦ ποὺ ἀναφέρθηκε εἶναι ἕνας γλοιώδης κόλακας, ἕνας «μαλακοκόλαξ», ὅπως λέει ὁ Κλέαρχος. Διότι, κολακεύοντας μ' αὐτὸν τὸν τρόπο καὶ παίρνοντας κυριολεκτικὰ τὸ σχῆμα ὅσων κολακεύει, εἶναι σὰν νὰ μεταπλάθεται καὶ αὐτός, σταυρώνει τὰ χέρια του καὶ τυλίγεται μέσα στὸ μικρὸ του πανωφόρι. Γι' αὐτὸ κι ἄλλοι τὸν ὀνομάζουν «σταυροχειρισμένο» κι ἄλλοι «σχηματοθήκη». Γιατί, πραγματικά, ὁ κόλακας μοιάζει νὰ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Πρωτεύς. Καὶ δὲν εἶναι μόνον ἢ

τὴν κολακείαν ἔχειν τὴν ἐπωνυμίαν ἀπὸ τοῦ προσκολλᾶσθαι ταῖς ὁμίλαις· ἐμοὶ δὲ δοκεῖ διὰ τὴν εὐχέρειαν⁴ ὅτι πάντα ὑποδέεται, ὡς δὴ τις ὑποστατικὸς νωταγωγῶν τῷ τῆς ψυχῆς ἦθει καὶ οὐ βαρυνόμενος οὐδενὶ τῶν αἰσχροῶν».

¹ οὖν ἂν A: ἂν οὖν CE ² τῷ τοιούτῳ A: τῷ οὕτω CE: τῷ τοιούτως conl. Kaibel dubitanter ³ ἐπακολουθῶν CE: ἐπακολουθοῦν A ⁴ τὴν εὐκολίαν τε καὶ ante τὴν εὐχέρειαν add. Gullick conl. Plat. Legg. 12, 942d (cf. Alc. I 122c, Phaed. 117c)

F64 (19W) Athenaeus 6.68, 255f-256c

«Παραδεδεγμένοι δ' εἰσὶ πάντες οἱ κατὰ τὴν Κύπρον μόναρχοι τῶν εὐγενῶν κολάκων γένος ὡς χρήσιμον πάνν γὰρ τὸ κτήμα τυραννικόν ἐστι καὶ τούτων, οἷον Ἀρεοπαγιτῶν τινων, οὔτε τὸ πᾶθος, οὔτε τὰς ὄψεις, ἔξω τῶν ἐπιφανεστάτων, οἶδεν οὐδεὶς, δηρημένων δὲ διχῆ κατὰ συγγένειαν τῶν ἐν Σαλαμῖνι κολάκων, ἀφ' ὧν εἰσὶν οἱ κατὰ τὴν ἄλλην Κύπρον κολακες, τοὺς μὲν Γεργίνους, τοὺς δὲ Προμάλαγας¹ προσαγορεύουσιν· ὧν οἱ μὲν Γεργίνοι συναμειγνύμενοι² τοῖς κατὰ τὴν πόλιν, ἐν τε τοῖς ἐργαστηρίοις καὶ ταῖς ἀγοραῖς, ὠτακουτοῦσι, κατασκόπων ἔχοντες τάξιν. ὁ τι δ' ἂν ἀκούσωσιν ἀναφέρουσιν ἐκάστης ἡμέρας πρὸς τοὺς καλουμένους ἀνακτας. οἱ δὲ Προμάλαγες ζητοῦσιν ἂν τι³ τῶν ὑπὸ τῶν Γεργίνων προσαγγελθέντων οὐκ ἀνάξιον εἶναι ζητήσεως δόξῃ, ὄντες⁴ τινὲς ἐρευνηταί. καὶ τούτων οὕτως ἔντεχνος καὶ πιθανὴ πρὸς ἅπαντας ἢ ἔντευξις, ὥστ' ἔμοιγε δοκεῖ, καθάπερ καὶ αὐτοὶ φασι, παρ' ἐκείνων εἰς τοὺς ἔξω τόπους διαδεδοσθαι τὸ σπέρμα τῶν ἐλλογίμων κολάκων· καὶ γὰρ οὐχ οἷον μετρίως ἐπὶ τῷ πράγματι σεμνύνονται, διὰ τὸ τετιμησθαι παρὰ τοῖς βασιλεῦσιν, ἀλλὰ καὶ λέγουσιν, ὅτι τῶν Γεργίνων τις, ἀπόγονος ὢν τῶν Τρώων ἐκείνων, οὗς Τεῦκρος ἀπὸ τῶν αἰχμαλώτων κατακτησάμενος, εἰς Κύπρον ἔχων ἀπώκησεν, οὗτος διὰ τῆς παραλίας μετ' ὀλίγων στείλας ἐπὶ τῆς Αἰολίδος κατὰ πύστιν ἄμα καὶ οἰκισμὸν τῆς τῶν προγόνων χώρας, πόλιν οἰκίσσειε περὶ τὴν Τρωικὴν Ἰδὴν συμπαραλαβὼν τινὰς τῶν Μυσῶν, ἢ πάλαι μὲν ἀπὸ τοῦ γένους Γέργινα, νῦν δὲ Γέργιθα κέκληται· τούτου γὰρ, ὡς εἶοικε, τοῦ στόλου τινὲς ἀποσπασθέντες, ἐν τῇ Κυμαία κατέσχον, ἐκ Κύπρου τὸ γένος ὄντες, ἀλλ' οὐκ ἐκ τῆς Θετταλικῆς⁵ Τρίκκης, καθάπερ τινὲς εἰρήκασιν, ὧν ἰατροῦσαι τὴν ἄγνοιαν οὐδ' Ἀσκληπιάδαίς τοῦτο γε νομίζω δεδόςθαι».

¹ Προμάλαγας vulg.: Προμαλάγγους ACE ² συναμειγνύμενοι A: συγγινόμενοι CE ³ ἂν τι vel ὅτι ἂν Cobet: ἀντί ACE ⁴ ὄντες AC: ὄντος E ⁵ θετταλικῆς ACE

ἀτέλειωτη ποικιλία τῶν μεταμορφώσεων, εἶναι καὶ ἡ διάπλαση τοῦ λόγου του. Καὶ διαθέτει τέτοια πολυμορφία στὶς φωνές. Ὁ ἰατρὸς Ἀνδροκύδης συνήθιζε νὰ λέει ὅτι ἡ κολακεία πῆρε τ' ὄνομά της ἀπὸ τὴν ιδιότητά της νὰ προσκολλᾶται στὶς συναναστροφές. Ὅμως ἐμένα μοῦ φαίνεται ὅτι χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν προσαρμοστικότητα σὲ κάθε κατάσταση ὑποκρισίας καὶ τὴν παρομοιάζω μὲ τὸν ἀγωγιάτη πὺν σκύβει καὶ μεταφέρει στοὺς ὤμους του τὸν χαρακτήρα τοῦ ἄλλου χωρὶς νὰ τὸν ἐνοχλεῖ καμία αἰσχροὺν πράξη.

F64 Ἀθήναιος 6.68, 255f-256c

Ὅλοι οἱ μονάρχες πὺν ἐξουσιάζουν στὴν Κύπρῳ ἔχουν ἀποδεχθεῖ ὡς χρήσιμη τὴν τάξη τῶν εὐγενῶν κολάκων. Διότι πρόκειται γιὰ θεσμὸ πὺν προσιδιάζει κατεξοχὴν στὴ δεσποτεία. Τῶν κολάκων αὐτῶν, ὅπως καὶ μερικῶν Ἀρσοπαγιτῶν, δὲν γνωρίζει κανεὶς ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς πλέον ὑψηλὰ ἴσταμένους, οὔτε τὸν ἀριθμὸ οὔτε τὰ πρόσωπα. Οἱ κολάκες τῆς Σαλαμίνας, ἀπὸ τοὺς ὁποίους κατάγονται οἱ κολάκες τῆς ὑπόλοιπης Κύπρου, εἶναι χωρισμένοι σὲ δύο κατηγορίες σύμφωνα μὲ τὴν καταγωγή τους: τοὺς Γεργίνους καὶ τοὺς Προμάλαγγες, ὅπως ὀνομάζονται. Ἀπὸ αὐτοὺς οἱ Γεργίνοι ἀνακατώνονται στὸ πλῆθος τῶν πολιτῶν, στὰ ἐργαστήρια καὶ τὶς ἀγορές, καὶ κρυφακοῦν κάνοντας τὴ δουλειὰ χαφιέδων. Γιὰ ὅ,τι ἀκούσουν καθημερινῶς δίνουν ἀναφορὰ στοὺς λεγόμενους «ἄνακτες». Οἱ Προμάλαγγες πάλι ἐξετάζουν κατὰ πόσον κάτι ἀπ' αὐτὰ πὺν ἀνέφεραν οἱ Γεργίνοι φαίνεται ὅτι ἀξίζει νὰ διερευνηθεῖ, ὄντας ἓνα εἶδος μυστικῶν ἀνακριτῶν. Καὶ πράγματι, τοὺς προσεγγίζουν ὅλους μὲ τέτοια ἐπιδεξιότητα καὶ τέτοια πειστικότητα, ὥστε τείνω καὶ ἐγὼ νὰ πιστέψω αὐτὸ πὺν ἀκοῦς καὶ ἀπὸ τοὺς ἴδιους, ὅτι ἀπ' αὐτοὺς διαδόθηκε καὶ στ' ἄλλα μέρη ἔξω ἀπ' τὸ νησί ἢ φύτρα τῶν «ἐπιφανῶν κολάκων». Πραγματικά, ὄχι μόνον καμαρώνουν, καὶ ὄχι λίγο, πὺν ἀσκοῦν αὐτὴ τὴν ὑπηρεσία καὶ ἀπολαμβάνουν τὶς τιμές τῶν βασιλέων, ἀλλὰ φθάνουν στὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι κάποιος Γεργίνος, ἀπόγονος τῶν Τρώων ἐκείνων πὺν πῆρε ὡς προσωπικὸ μερίδιο τῶν αἰχμαλώτων ὁ Τεῦκρος καὶ πὺν μὲ τοὺς ἔκανε τὸν ἀποικισμὸ τῆς Κύπρου, αὐτὸς λοιπόν, παραπλέοντας τὴν ἀκτὴ μὲ λίγους ἄνδρες πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς Αἰολίδος γιὰ ἐξερεύνηση μαζὶ καὶ ἀποικισμὸ τῆς χώρας τῶν προγόνων του, παίρνοντας καὶ μερικὸς Μυσοὺς ἔγινε ὁ οἰκιστὴς μᾶς πόλης στὴν περιοχὴ τῆς τρωϊκῆς Ἰδης, πόλης πὺν στὰ παλιὰ τὰ χρόνια λεγόταν Γεργίνα ἀπὸ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων πὺν τὴν κατοικοῦσαν καὶ τώρα καλεῖται Γεργίθα. Ὅπως φαίνεται, μερικοὶ ξεχώρισαν ἀπὸ τὴν ἀποστολὴ αὐτὴ καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴν Κύμη. Αὐτοὶ εἶναι Κύπριοι τὴν καταγωγή καὶ δὲν προέρχονται ἀπὸ τὴν Τροικὴ τῆς Θεσσαλίας, ὅπως

F65 (19W) Athenaeus 6.69, 256c-f

«Γεγόνασι δὲ παρ' ἡμῖν καὶ ἐπὶ Γλοῦ τοῦ Καρῶς¹ καὶ γυναῖκες ὑπὸ τὰς ἀνάσσας, αἱ προσαγορευθεῖσαι κολακίδες. ἀφ' ὧν ὑπολιπεῖς τινες εἰς τὸ πέραν ἀφικόμεναι, μετάπεμπτοι πρὸς τε τὰς Ἀρταβάζου καὶ τὰς Μέντορος γυναῖκας κλιμακίδες² μετωνομάσθησαν ἀπὸ τοιαύτης πράξεως· ταῖς μεταπεμφαμέναις ἀρεσκευόμεναι κλιμακα κατεσκεύαζον ἐξ ἐναντῶν οὕτως, ὥστ' ἐπὶ τοῖς νότοις αὐτῶν τὴν ἀνάβασιν γίγνεσθαι καὶ τὴν κατάβασιν ταῖς ἐπὶ τῶν ἀμαξῶν ὀχονμέναις, εἰς τοῦτο τρυφῆς, ἵνα μὴ ἀθλιότητος εἶπω, προηγάγοντο τεχνώμεναι τὰς ἀφρονεστάτας. τοιγαροῦν αὐταὶ μὲν, ἐκ τῶν λιαν μαλακῶν ὑπὸ τῆς τύχης³ μεταβιβασθεῖσαι, σκληρῶς ἐβίωσαν ἐπὶ γήρως, αἱ δὲ, τῶν παρ' ἡμῖν ταῦτα διαδεξαμένων, ἐκπεσοῦσαι τῆς ἐξουσίας, κατῆραν εἰς Μακεδονίαν καὶ τὰς τῶν ἐκεῖ κυρίας τε καὶ βασιλίδας ὄν τρόπον ταῖς ὀμιλίας διέθεσαν⁴, οὐδὲ λέγειν καλόν, πλὴν ὅτι μαγεύομεναι καὶ μαγεύουσαι ταυροπόλοι⁵ καὶ τριοδίτιδες⁶ αὐταὶ πρὸς ἀλήθειαν ἐγένοντο, πλήρεις πάντων ἀποκαθαρισμάτων. τοσοῦτων ἔοικε καὶ τοιούτων ἢ κολακεία κακῶν αἰτία γενέσθαι τοῖς διὰ τὸ κολακεύεσθαι προσδεξαμένοις αὐτήν».

¹ Γλοῦ τοῦ Καρῶς Casaubonus: γλουτουκαρῶς **A** || παρ' ἡμῖν – Καρῶς om. **CE**
² κλιμακίδες **CE** (Κλιμακίδες Wehrli): κεμακίδες **A** ³ τύχης **A**: τέχνης **CE** ⁴ διέθεσαν **CE**: ἀνέθεσαν **A** ⁵ ταυροπόλοι **CE**: ταυροπολικά (sic) **A** ⁶ τριοδίτιδες Lobbeck: τριοδοί τινές **A**: τριοδοί τινές **CE**

*Περὶ τοῦ πανικοῦ***F66 (36W)** Athenaeus 9.42, 389f

Κλέαρχος δ' ἐν τῷ Περὶ τοῦ πανικοῦ, «Οἱ στρουθοί», φησί, «χοὶ πέροδιες, ἔτι δὲ οἱ ἀλεκτρονόες καὶ οἱ ὄρνυγες, προΐενται τὴν γονήν, οὐ μόνον ἰδόντες τὰς θηλείας, ἀλλὰ καὶ ἀκούσωσιν αὐτῶν τὴν φωνήν. τούτου δὲ αἴτιον ἢ τῇ ψυχῇ γινομένη φαντασία περὶ τῶν πλησιασῶν. φανερώτατον¹ δὲ γίνεται περὶ τὰς ὄχειας, ὅταν ἐξ ἐναντίας αὐτοῖς θῆς κάτοπτρον· προστρέχοντες γὰρ διὰ τὴν ἔμφασιν, ἀλίσκονται τε καὶ προΐενται τὸ σπέρμα πλὴν τῶν ἀλεκτρονόων. τού-

ἔχουν γράψει μερικοί, πού τὴν ἄγνοιά τους, μοῦ φαίνεται, δὲν μπορεῖ νὰ τὴ γιαιτρέψει οὔτε ἡ δύναμη πού δόθηκε στους Ἄσκληπιάδες.

F65 Ἀθήναιος 6.69, 256c-f

Καὶ σὲ μᾶς ὑπῆρξαν, τὴν ἐποχὴ τοῦ Γλοῦ τοῦ Καρός, καὶ γυναῖκες πού ὀνομάζονταν «κολακίδες» ὑπὸ τις διαταγές τῶν ἀνασσῶν. Μερικὲς ἀπ' αὐτὲς πού ἀπέμειναν πέρασαν στὴν ἀπέναντι ἡπειρωτικὴ χώρα μὲ πρόσκληση νὰ παρουσιαστοῦν στὶς γυναῖκες τοῦ Ἀρταβάζου καὶ τοῦ Μέντορος κι ἐκεῖ μετονομάστηκαν σὲ «κλιμακίδες» ἀπὸ τὴν ἀκόλουθη πράξη: στὴν ἐπιθυμία τους νὰ εἶναι ἀρεστοὲς σ' αὐτὲς πού τις κάλεσαν, σχημάτιζαν κλιμακα μὲ τὰ σώματά τους, οὕτως ὥστε πάνω ἀπὸ τὴ ράχη τους νὰ γίνεται τὸ ἀνέβασμα καὶ τὸ κατέβασμα τῶν δεσποινῶν πού μεταφέρονταν μὲ ἀμάξια. Σὲ τέτοιο σημεῖο τρυφηλότητας, γιὰ νὰ μὴν πῶ ἐξαθλίωσης, ἔφτασαν μὲ τὴν εὐρηματικότητά τῆς δουλοφροσύνης τους τὶς ἄλλες, πού ἦταν τελείως ἀνόητες. Τέλος πάντων, τοῦτες ἐδῶ οἱ τελευταῖες, μὲ τὴ μεταβολὴ τῆς μοίρας, ἔζησαν σκληρὰ στὰ γεράματά τους, ἀλλὰ κι οἱ ἄλλες, μαζί μ' ἐκεῖνες πού τις διαδέχτηκαν σὲ μιὰ νοστοροπία πού εἶχε συνέχεια στὰ ἦθη τῆς πατρίδας μας, ξεπέφτοντας ἀπὸ τὸν περιγυρο τῆς ἐξουσίας, ἔφυγαν γιὰ τὴ Μακεδονία, καὶ κατὰ ποῖον τρόπο ἐπηρέασαν μὲ τὴ συναναστροφή τους τὶς δέσποινες καὶ τὶς πριγκίπισσες τοῦ τόπου δὲν εἶναι πρέπον ν' ἀναφέρω, ἐκτὸς τοῦ ὅτι, ἀσκώντας ἢ ὑφιστάμενες τὰ μάγια, ἔγιναν στ' ἀλήθεια «κυνηγὸι ταύρων» καὶ «γυναῖκες τῶν τριόδων», γεμάτες ἀπὸ κάθε εἶδους ρύπο. Εἶναι φανερό, ἐπομένως, ὅτι ἡ κολακεία εἶναι ἡ αἰτία τῶσων καὶ τέτοιων κακῶν σ' ἐκείνους πού τὴ δέχονται μὲ εὐχαρίστηση, ἐπειδὴ κολακεύονται».

Περὶ τοῦ πανικοῦ

F66 Ἀθήναιος 9.42, 389f

Ὁ Κλέαρχος λέει στὸ σύγγραμμά του *Περὶ τοῦ πανικοῦ*: «Τὰ σπουδαγίτια καὶ οἱ πέρδικες, ἐπίσης καὶ οἱ πετεινοὶ καὶ τὰ ὀρτύκια, ἐκσπερματώνουν ὄχι μόνον ὅταν ἀντικρύσουν τὰ θηλυκὰ τοῦ εἶδους τους, ἀλλὰ κι ὅταν ἀκόμη ἀκούσουν τὴ φωνή τους. Αἰτία εἶναι ἡ φαντασίωση συνουσίας πού γεννιέται στὸ μυαλό τους. Τοῦτο γίνεται ἐξαιρετικὰ φανερό τὴν ἐποχὴ τοῦ ζευγαρώματος, ὅταν βάλεις ἀκριβῶς ἀπέναντί τους ἕναν καθρέφτη. Τρέχοντας τότε, ξεγελασμένα ἀπὸ τὸ

τους δ' ἢ τῆς ἐμφάσεως αἰσθησις εἰς μάχην προάγεται μόνον». ταῦτα μὲν ὁ Κλέαρχος.

¹ φανερώτατον A: φανερώτερον CE

Περὶ θινῶν

F67 (98W) Athenaeus 8.35, 345de

Οὐκ ἀγνοῶ δὲ καὶ τοὺς ἰχθυοφάγους παῖδας, ὧν Κλέαρχος μνημονεύει ἐν τῷ Περὶ θινῶν, φάσκων Ψαμμήτιχον¹ τὸν Αἰγυπτίων βασιλέα παῖδας θρέψαι² ἰχθυοφάγους τὰς πηγὰς τοῦ Νείλου βουλόμενον εὐρεῖν. καὶ ἄλλους δὲ ἀδίφους ἀσκῆσαι, τοὺς ἐρευνησομένους τὰς ἐν Λιβύῃ ψάμμους, ὧν ὀλίγοι διεσώθησαν.

¹ Ψαμμήτιχον A: Ψαμμίτιχος CE ² θρέψαι A: ἔθρεψεν C: ἔτρεψεν E (ἔτρεψεν (sic) Peppink, *Epit.* I 163)

Περὶ σκελετῶν

B'

F68a (106aW) Athenaeus 9.59, 399b

Κλέαρχος δ' ἐν δευτέρῳ Περὶ σκελετῶν οὕτως φησί: «Σάρκες μυωταί¹ καθ' ἑκάτερον μέρος (sc. τῆς ῥάχεως), ἃς οἱ μὲν “ψύας”, οἱ δὲ “ἀλώπεκας”, οἱ δὲ “νευρομήτρας²” καλοῦσιν.

¹ μυωταί AE: μυσηταί C ² νευρομήτρας ACE: νεφρομήτρας vel νεφρομήτορας Casaubon

F68b (106bW) Rufus Ephesius, *De corporis humani appellationibus* 192

Κλέαρχος¹ δὲ τοὺς ἔξω κατὰ τῆς ῥάχεως μύας «ψόας» καὶ «νευρομήτρας²» καὶ «ἀλώπεκας» φησι καλεῖσθαι, οὐκ ὀρθῶς.

¹ Κλέαρχος Casaubonus e Poll. 2.185 (F68e infra): Κλείταρχος codd. ² νευρομήτρας codd. : νευρομήτορας Clinch

F68c (107W) Pollux 2.185

Οἱ δὲ ἔνδοθεν κατὰ τὴν ὄσφυν μύες καλοῦνται «ψοαί¹» καὶ «νευρο-

εἶδωλο, καὶ εὐκαιρία εἶναι νὰ πιαστοῦν καὶ ἐκσπερματώνουν, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς πετεινοὺς. Σ' αὐτούς, τὸ ἀντίκρισμα τοῦ εἰδώλου διεγείρει μόνο τὴν ὀρμὴ γι' ἀγώνα». Αὐτὰ λοιπὸν ἀπὸ τὸν Κλέαρχο.

Περὶ θινῶν

F67 Ἀθήναιος 8.35, 345de

Δὲν ἀγνοῶ καὶ τοὺς «ἰχθυοφάγους παῖδες», τοὺς ὁποίους μνημονεύει ὁ Κλέαρχος στὸ ἔργο του γιὰ τοὺς ἀμμόλοφους, *Περὶ θινῶν*, ὅπου λέει ὅτι ὁ βασιλιάς τῶν Αἰγυπτίων Ψαμμμήτιχος ἐξέθρεψε «ἰχθυοφάγους παῖδες» θέλοντας ν' ἀνακαλύψει τίς πηγές τοῦ Νείλου. Εἶχε ἐξασκήσει κι ἄλλους ν' ἀντέχουν στὴ δίψα, πὸν τοὺς προόριζε νὰ ἐξερευνήσουν τὴν ἀμμόδη ἔρημο τῆς Λιβύης, ἀλλ' ἀπ' αὐτοὺς λίγοι διασώθηκαν.

Περὶ τῶν σκελετῶν

Δεύτερο βιβλίον

F68a Ἀθήναιος 9.59, 399b

Ὁ Κλέαρχος στὸ δεύτερο βιβλίον τοῦ ἔργου του *Περὶ σκελετῶν* λέγει ὡς ἐξῆς: «Ὑπάρχουν μυῶδεις σάρκες καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη τῆς ράχης πὸν ἄλλοι τίς λένε “ψύες”, ἄλλοι “ἀλώπεκες” καὶ ἄλλοι “νευρομήτρες”».

F68b Ρούφος Ἐφέσιος, *Περὶ ὀνομασίας τῶν τοῦ ἀνθρώπου μοριῶν* 192

Ὁ Κλέαρχος λέγει, ὅχι σωστά, ὅτι ὑπάρχουν ἐξωτερικοὶ μυῶνες στὴ ράχη πὸν τοὺς ὀνομάζουν «ψόες», «νευρομήτρες» καὶ «ἀλώπεκες».

F68c Ἰούλιος Πολυδεύκης 2.185

Τοὺς ἐσωτερικοὺς μυῶνες πὸν βρίσκονται στὴν περιοχὴ τῆς μέσης

μητραῖν» καὶ «ἀλώπεκες». Κλέαρχος δὲ οὕτως ὀνομάζει τοὺς ἔξωθεν κατὰ τῆς ῥάχεως μῦς.

¹ ψόαι] ψοαὶ Π φύες Α

libri incerti

F69 (109W) Scholia in Platonis *Hippiam minorem* 368c

Λέγουσι δὲ τὴν λάγυνον «λήκνυθον» καὶ τὸ μεταξὺ τῆς λαυκανίας¹ καὶ ἀνχένος ἠχῶδες, ὡς φησι Κλέαρχος.

¹ τοῦ λαυκανίου W^{ac}: τῆς λαυκανίας W^{pc}

F70 (108W) Pollux 2.146

Τῆς μὲν οὖν ὄλης χειρὸς ὀστᾶ ἕξ καὶ εἵκοσι εἶναι φησιν ὁ Σολεὺς Κλέαρχος, εἷς τῶν Ἀριστοτέλους μαθητῶν.

F71 (110W) Pollux 2.164

Μόνα¹ δὲ ἐν στήθεσιν ἔχει μαστοὺς ἄνθρωπος καὶ νυκτερὶς καὶ ἐλέφας. καὶ οὕτω μὲν ὁ Σολεὺς.

¹ μόνον Π

Περὶ τῶν ἐνύδρων

F72a (101W) Athenaeus 8.5, 332b-e

Οὐκ ἔλαθεν δέ με οὐδὲ Κλέαρχος ὁ ἀπὸ τοῦ Περιπάτου ὅσ' εἶρηκε καὶ περὶ τοῦ ἐξωκόιτου καλουμένου ἰχθύος ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ Περὶ τῶν ἐνύδρων. εἶρηκε γάρ – κρατεῖν δ' οἶμαι καὶ τῆς λέξεως οὕτως ἐχούσης· «ΕΞΩΚΟΙΤΟΣΙΧΘΥΣ· ὃν ἐνιοὶ καλοῦσιν ἄδωνιν¹, τοῦνομα μὲν εἴληφε διὰ τὸ πολλάκις τὰς ἀναπαύσεις ἔξω τοῦ ὑγροῦ ποιῆσθαι. ἐστὶ δὲ ὑπόπυρρος καὶ ἀπὸ τῶν βραγχιῶν ἐκατέρωθεν τοῦ σώματος² μέχρι τῆς κέρκου³ μίαν ἔχει διηνεκὴ λευκὴν ῥάβδον. ἐστὶ δὲ στρογγύλος, ἀλλ' οὐ πλατὺς ὢν κατὰ τὸ μέγεθος, ἴσος ἐστὶ τοῖς παραιγιαλίταις κεστρινίσκοις. οὗτοι δ' εἰσὶν ὀκταδάκτυλοι μάλιστα τὸ μῆκος, τὸ δὲ σύνολον ὁμοιότατός ἐστι τῷ καλουμένῳ τράγω ἰχθυδίῳ πλὴν τοῦ ὑπὸ τὸν στόμαχον μέλανος, ὃ καλοῦσι τοῦ τράγου πώγωνα. ἐστὶ δ' ὁ ἐξώκοιτος τῶν πετρωίων καὶ βιοτευεὶ περὶ τοὺς πετρώδεις τόπους καὶ ὅταν ἦ γαλήνη, συνεξορούσας τῷ κύμα-

τούς ὀνομάζουν καὶ «ψόρες» καὶ «νευρομῆτρες» καὶ «ἀλώπεκες». Ὁ Κλέαρχος ὁμοῦς ὀνομάζει ἔτσι μῦς στὴν ἐξωτερικὴ μεριά τῆς ράχης.

Ἐδάφου βιβλίου

F69 Σχόλια στὸν Πλάτωνα, *Ἰππίας ἐλάσσω* 368c

Ὀνομάζουν «λήκυθο» καὶ τὸ σταμνί, ἀλλὰ καὶ τὸ μέρος μεταξὺ τοῦ λαμποῦ καὶ τοῦ αὐχένος ποὺ βγάζει ἦχο, ὅπως λέει ὁ Κλέαρχος.

F70 Ἰούλιος Πολυδεύκης 2.146

Ὀλου τοῦ χεριοῦ λοιπὸν τὰ ὀστᾶ εἶναι συνολικῶς εἴκοσι ἕξι λέει ὁ Κλέαρχος ἀπὸ τοὺς Σόλους, ἕνας ἀπὸ τοὺς μαθητὲς τοῦ Ἀριστοτέλους.

F71 Ἰούλιος Πολυδεύκης 2.164

Τὰ μόνα ζῶα ποὺ φέρουν μαστοὺς στὰ στήθη εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ἡ νυχτερίδα καὶ ὁ ἐλέφας. Ἐτσι λέει ὁ Σολεύς.

Περὶ τῶν ἐνύδρων

F72a Ἀθήναιος 8.5, 332b-e

Δὲν μοῦ διαφεύγουν οὔτε ὅσα ἔχει πεῖ ὁ Κλέαρχος ὁ Περιπατητικὸς καὶ γιὰ τὸ λεγόμενον ἐξώκοιτο ψάρι στὸ σύγγραμμά του ποὺ ἐπιγράφεται *Περὶ τῶν ἐνύδρων*. Ἐχει πεῖ δηλαδὴ, καὶ νομίζω ὅτι συγκρατῶ καὶ τὰ λόγια του, ποὺ ἔχουν ὡς ἐξῆς: «Τὸ ἐξώκοιτο ψάρι, αὐτὸ ποὺ μερικοὶ τὸ ὀνομάζουν Ἄδωνη, πήρε τ' ὄνομά του ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι πολλὰς φορὲς ξεκουράζεται ἔξω ἀπὸ τὸ ὑγρὸ στοιχεῖο. Εἶναι κοκκινωπὸ καὶ ἀπὸ τὰ βράγχια ἕως τὴν οὐρά, καὶ ἀπὸ τίς δυὸ πλευρὰς τοῦ σώματός του, φέρει μίαν συνεχὴ λευκὴ γραμμὴ. Εἶναι στρογγυλὸ, ἀλλὰ μὴ ὄντας πλατὺ, εἶναι ἴσου μεγέθους μὲ τὰ λιθρινάκια τοῦ γαλοῦ. Αὐτὰ ἔχουν μῆκος ὀκτώ δακτύλους τὸ πολὺ. Στὸ σύνολο μοιάζει πολὺ μὲ τὸ ψαράκι τὸ ὀνομαζόμενον “τράγος”, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μελανὸ σημάδι κάτω ἀπ' τὸ στομάχι του ποὺ λέγεται “τὸ γένι τοῦ τράγου”. Τὸ ἐξώκοιτο ἀνήκει στὰ ψάρια τῶν βράχων καὶ ζεῖ γύρω

τι, κείται ἐπὶ τῶν πετριδίων πολὺν χρόνον ἀναπανόμενος ἐν τῷ ξηρῷ καὶ μεταστρέφει μὲν ἑαυτὸν πρὸς τὸν ἥλιον. ὅταν δ' ἱκανῶς αὐτῷ τὰ πρὸς τὴν ἀνάπαισιν ἔχη, προσκυλινδεῖται τῷ ὑγρῷ, μέχρι οὗ ἂν πάλιν ὑπολαβὸν αὐτὸν τὸ κῆμα κατενέγκῃ μετὰ τῆς ἀναρῶσας εἰς τὴν θάλασσαν. ὅταν δ' ἐργηγορῶς ἐν τῷ ξηρῷ τύχῃ, φυλάττεται τῶν ὀρνίθων τοὺς παρενδιαστάς⁴ καλουμένους, ὧν ἔστι κηρύλος, τρόχιλος καὶ ὁ τῆ κρεκί προσεμφερης ἔλωριός⁵. οὗτοι γὰρ ἐν ταῖς εὐδαίαις παρὰ τὸ ξηρὸν νεμόμενοι πολλάκις αὐτῷ περιπίπτουσιν, οὓς ὅταν προΐδηται φεύγει πηδῶν καὶ ἀσπαιρων, ἕως ἂν εἰς τὸ ὕδωρ ἀποκυβισθῆ⁶.

¹ ἄδωνιν ACE Hesych. α 2229 Latte et Schweighaeuser: ἄδωνιν Kaibel ² στόματος A: στόματος cum στόματος suprascr. CE (cf. Peppink, *Epit.* I xxxi) ³ κέρκου A : κέρκως CE (sed falso κέρκου Peppink, *Epit.* I 157) ⁴ παρενδιαστάς vir doctus apud Dalechamp: παρενδιαστάς ACE ⁵ ἔλωριός sive ἔλωριός Tsantsanoglu *Lex. Phot.* 53-54 conl. Phot. ε 678 Theodoridis s.v. ἔλωρεός· ὁ ἐρωδιός: ἔλωριος CE: ελωριος A: ἐρωδιός Wilamowitz («unnecessary» Tsantsanoglu *ibid.* 54) ⁶ ἀποκυβιστήση C (def. Tsantsanoglu, *ibid.* 138 conl. Phot. α 2533 Theodoridis s.v. ἀποκυβιστᾶν): ἀποκυβίσηση A: ἀποκυβιστήση

F72b (- W) Hesychius α 1229 Latte

«Ἄδωνις»· ἰχθύς θαλάσσιος, οὗ μνημονεύει Κλέαρχος, ἡ δεσπότας, ὑπὸ Φοινίκων. καὶ βόλου ὄνομα. ἔστι δὲ καὶ κύριον.

F73 (104W) Athenaeus 8.6, 332ef

Ἔτι ὁ αὐτὸς Κλέαρχος καὶ ταῦτά φησι, σαφέστερον τοῦ Κυρηναίου Φιλοστεφάνου, οὗ πρότερον ἐμνήσθη· «Ἐπεὶ τινες τῶν ἰχθύων, οὐκ ἔχοντες βρόγχον, φθέγγονται τοιοῦτοι δ' εἰσὶν οἱ περὶ Κλείτορα τῆς Ἀρκαδίας ἐν τῷ Λάδωνι καλουμένῳ ποταμῷ. φθέγγονται γὰρ καὶ πολὺν ἦχον ἀποτελοῦσιν».

Περὶ τῶν ἐν τῷ ὑγρῷ

F74a (102W) Athenaeus 7.103, 317b-d

«Ὁ δὲ πουλύπους¹ ἔστι συντηκτικός καὶ λίαν ἀνόητος. πρὸς γὰρ τὴν χεῖρα τῶν διωκόντων βαδίζει καὶ διωκόμενος ἔστιν ὅτε οὐχ ὑποχωρεῖ συντήκονται δ' αὐτῶν αἱ θήλειαι μετὰ τὸν τόκον καὶ παριένται, διὸ καὶ ῥαδίως ἀλίσκονται. ἐωράθησαν² δὲ ποτε καὶ ἐπὶ τὸ ξηρὸν ἐξιόντες, μάλιστα δὲ πρὸς τὰ τραχέα τῶν χωρίων· φεύγουσι

στοὺς βραχώδεις γιालούς. Ὄταν εἶναι γαλήνη, πηδᾶ ἔξω μὲ τὸ κύμα καὶ ξαπλώνει πάνω στὰ βραχάκια γιὰ πολλή ὥρα, ξεκουράζεται στὴ στεριά καὶ στρέφεται πρὸς τὸν ἥλιο. Ὄταν χορτάσει ξεκούραση, κυλιέται κοντὰ στὸ νερὸ μέχρις ὅτου τὸ πάρει καὶ πάλι τὸ κύμα καὶ τὸ τραβήξει μὲ τὴν ἀναρροή στὴ θάλασσα. Ὄταν τύχει νὰ εἶναι ξύπνιο στὴ στεριά, προφυλάσσεται ἀπὸ τὰ ψαροπούλια τῆς καλοκαιρίας, τοὺς “παρευδιαστῆς” ὅπως τὰ λένε, στὰ ὁποῖα ἀνήκουν ἡ ἀλκυνόνη, τὸ μπεκατσόνι καὶ ὁ ψαροφάγος πὺ μιοῖζει μὲ ὄρτυκομάνα. Αὐτὰ, ἐπειδὴ ὅταν εἶναι νηνεμία ἀναζητοῦν τροφή στὴ στεριά, πολλὰ φορὲς τοῦ ἐπιτίθενται, ἀλλ’ ὅταν προλάβει νὰ τὰ δεῖ, τοὺς ξεφεύγει πηδώντας καὶ σπαρταρώντας, μέχρις ὅτου βουτήξει πίσω στὸ νερό».

F72b Ἡσύχιος α 1229 Latte

Ἄδωνις, εἶναι ψάρι τῆς θάλασσας πὺ τὸ ἀναφέρει ὁ Κλέαρχος. Σημαίνει, ὅμως, καὶ τὸν δεσπότη τοὺς Φοῖνικες. Εἶναι καὶ ὄνομα βόλου. Ἄπαντὰ καὶ ὡς κύριο ὄνομα.

F73 Ἀθήναιος 8,6, 332ef

Ἐπιπλέον, ὁ ἴδιος Κλέαρχος λέει καὶ τὰ ἑξῆς, μὲ μεγαλύτερη σαφήνεια ἀπὸ τὸν Φιλοστέφανο τὸν Κυρηναῖο πὺ ἀνέφερα προηγουμένως: «Μερικὰ ψάρια, παρὸτι δὲν ἔχουν λάρυγγα, βγάζουν φθόγγους. Τέτοια ὑπάρχουν κοντὰ στὸν Κλείτορα τῆς Ἀρκαδίας, στὸν ὀνομαζόμενο Λάδωνα ποταμῷ. Διότι βγάζουν φθόγγους, καὶ μάλιστα κάνοντας ἀρκετὸ θόρυβο».

Γιὰ τὰ ζῶα πὺ ζοῦν στὸ νερό

F74a Ἀθήναιος 7.103, 317b-d

Τὸ χταπόδι εὐκόλα μαλακώνει καὶ εἶναι καὶ πολὺ ἀνόητο, διότι κατευθύνεται πρὸς τὸ χέρι τοῦ διώκτη του καὶ πολλὰ φορὲς πὺ καταδιώκεται δὲν ὑποχωρεῖ. Τὰ θηλυκὰ τοὺς ἀδυνατιζοῦν μετὰ τὴ γέννα καὶ παραλοῦν, γι’ αὐτὸ καὶ πιάνονται εὐκόλα. Ὑπάρχουν φορὲς πὺ τὰ εἶδαν νὰ βγαίνουν στὴν ξηρὰ καὶ μάλιστα σὲ βραχώδη

γὰρ τὰ λεία. καὶ χαίρουσι δὲ τῶν φυτῶν καὶ (δὴ καὶ) ταῖς ἐλαίαις καὶ
πολλάκις εὐρίσκονται ταῖς πλεκτάναις περιειληφότες τὸ στέλεχος.
[sequitur **F74b**] ἐστὶ δὲ δεῖγμα τοῦ ἥδεσθαι αὐτοὺς τῇ ἐλαίᾳ καὶ
τοῦτο· ἕαν τις κλάδον τοῦ φυτοῦ τούτου καθῆ ἑῖς τὴν θάλασσαν,
καθ' ἣν εἰσι πουλύποδες³ καὶ μικρὸν ἐπισηῆ, ἀπονητὶ ἀνέλκει τῷ
κλάδῳ περιπλεκομένους ὅσους ἐθέλει».

¹ πουλύπους vulg.: πολύπους ACE ² ἐωράθησαν ACE: ἐφοράθησαν Casaubon

³ πουλύποδες A: πολύποδες CE

F74b (102W) Athenaeus 7.103, 317c

«Ἐφοράθησαν δὲ καὶ συκείαι προσπεφυκνίαις τῇ θαλάσῃ προσ-
πλεκόμενοι (sc. πουλύποδες) καὶ τῶν σύκων ἐσθίοντες», ὡς φησι
Κλέαρχος ἐν τῷ Περί τῶν ἐν τῷ ὕγρῳ¹.

¹ ἐν τῷ περὶ τῶν ἐν τῷ ὕγρῳ A om. CE

F75 (102W) Athenaeus 7.103, 317b

«Περὶ δὲ Τροίξῃνα¹ τὸ παλαιόν», φησὶν ὁ αὐτὸς Κλέαρχος, «οὔτε τὸν
ἱερὸν καλούμενον πουλύπον² οὔτε τὸν κωπηλάτην³ πουλύπον⁴
νόμιμον ἦν θηρεύειν, ἀλλ' ἀπεῖπον, τούτων τε καὶ τῆς θαλαττίας
χελώνης μὴ ἄπτεσθαι».

¹ Τροίξῃνα CE: τροίξῃνα A ² πουλύπον A: πολύπον CE ³ τὸν κωπηλάτην AE:
τὸν κωπηλάτου C ⁴ πουλύπον A: πολύπον CE: glossam exp. Kaibel

Περὶ νόρκης

F76 (105W) Athenaeus 7.95, 314bc

Θεόφραστος δ', ἐν τῷ Περί τῶν φωλευόντων, διὰ τὸ ψῦχος, φησί
τὴν νόρκην κατὰ γῆς δύεσθαι. ἐν δὲ τῷ Περί τῶν δακέτων¹ καὶ
βλητικῶν, διαπέμπεσθαι, φησί, τὴν νόρκην τὴν ἀφ' αὐτῆς δύναμιν
καὶ διὰ τῶν ξύλων καὶ διὰ τῶν τριοδόντων, ποιῶσαν ναρκᾶν τοὺς
ἐν χερσὶν ἔχοντας. εἶρηκε δὲ τὴν αἰτίαν Κλέαρχος ὁ Σολεὺς ἐν τῷ
Περί νόρκης, ἄπερ μακρότερα ὄντα ἐπιλέλησμαι, ὑμᾶς δὲ ἐπὶ τὸ
σύγγραμμα ἀναπέμπω.

¹ δακέτων ACE (δακετῶν Peppink, *Epit.* I 143)

μέρη, διότι ἀποφεύγουν τὶς στρωτὲς ἐπιφάνειες. Ἀπὸ τὰ φυτὰ τοὺς ἀρέσουν οἱ ἐλιές καὶ πολλὰς φορὲς τὰ βρῖσκουν τυλιγμένα στὸν κορμὸ μὲ τὰ πλοκάμια τους». [ἀκολουθεῖ τὸ **F74b**] «Ἀπόδειξη ὅτι τοὺς ἀρέσει ἢ ἐλιά εἶναι κι αὐτό: ἂν βυθίσει κανεὶς ἓνα κλαδὶ τοῦ φυτοῦ αὐτοῦ σὲ μέρος τῆς θάλασσας πού ὑπάρχουν χταπόδια καὶ τὸ κρατήσῃ γιὰ λίγη ὥρα, θ' ἀνεβάσῃ τυλιγμένα στὸ κλαδὶ καὶ χωρὶς κόπο ὅσα θέλει».

F74b Ἀθήναιος 7.103, 317c

Εἶδαν καὶ χταπόδια σὲ συκιὰς πού φύτρωσαν κοντὰ στὴ θάλασσα, νὰ τὶς ἔχουν τυλίξει καὶ νὰ τρῶνε σῦκα, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Κλέαρχος στὸ ἔργο του *Περὶ τῶν ἐν τῷ ὑγρῷ*.

F75 Ἀθήναιος 7.103, 317b

«Στὴν Τροιζίνα στὰ παλιὰ τὰ χρόνια», λέει ὁ ἴδιος Κλέαρχος, «δὲν ἦταν νόμιμο νὰ πιάνει κανεὶς οὔτε τὸ ἱερὸ χταπόδι, ὅπως τὸ ἔλεγαν, οὔτε τὸ χταπόδι ναυτίλο, ἀλλ' ἀπαγόρευαν νὰ τὰ ἀγγίζουν, κι αὐτὰ καὶ τὴ θάλασσα χελώνα».

Γιὰ τὸ ψάρι νάρκη

F76 Ἀθήναιος 7.95, 314bc

Ὁ Θεόφραστος στὸ ἔργο του γιὰ τὰ ζῶα πού ζοῦν σὲ φωλιές, *Περὶ τῶν φωλευόντων*, λέει ὅτι ἡ μουδιάστρα κρύβεται στὴ γῆ γιὰ ν' ἀποφύγει τὸ ψύχος. Στὸ ἔργο του πάλι γιὰ τὰ δημητικὰ καὶ τὰ ἰοβόλα, *Περὶ τῶν δακέτων καὶ βλητικῶν*, ἀναφέρει ὅτι ἡ μουδιάστρα διοχετεύει τὴν ἐνέργειά πού ἐκπέμπει καὶ μέσα ἀπὸ ξύλα καὶ μέσα ἀπὸ καμάκια, μαργώνοντας στὰ χέρια αὐτοῦς πού τὰ κρατοῦν. Τὴν αἰτία τὴν ἔχει ἐξηγήσει ὁ Κλέαρχος ἀπὸ τοὺς Σόλους στὸ ἔργο του γιὰ τὴν μουδιάστρα, *Περὶ νάρκης*, ἀλλά, ἐπειδὴ ὅσα γράφει εἶναι ἐκτενῆ καὶ τὰ ἔχω λησμονήσει, σᾶς παραπέμπω στὸ ἴδιο τὸ σύγγραμμα.

Περὶ παρομιῶν

Α΄

F77 (63, IW) Athenaeus 10.86, 457c-458a

Κάν τῷ πρώτῳ δὲ Περὶ παρομιῶν γράφει (sc. Κλέαρχος) οὕτως: «Τῶν γρίφων ἢ ζήτησις οὐκ ἄλλοτρία φιλοσοφίας ἐστί, καὶ οἱ παλαιοὶ τὴν τῆς παιδείας ἀπόδειξιν ἐν τούτοις ἐποιοῦντο. προέβαλλον¹ γὰρ παρὰ τοὺς πότους, οὐχ ὥσπερ οἱ νῦν ἐρωτῶντες ἀλλήλους, τίς τῶν ἀφροδισιαστικῶν συνδυασμῶν ἢ τίς ἢ ποῖος ἰχθὺς ἤδιστος, ἢ τίς ἀκμαιότατος· ἔτι δὲ τίς μετ' Ἀρκτοῦρον ἢ μετὰ Πλειάδα, ἢ τίς μετὰ Κῦνα μάλιστα βρωτός. καὶ ἐπὶ τούτοις ἄλλα μὲν τοῖς νικῶσι φιλήματα, μίσους ἄξια τοῖς ἐλευθέραν αἴσθησιν ἔχουσι, ζημίαν δὲ τοῖς ἠττηθεῖσι τάττουσιν ἄκρατον πιεῖν, ὃν ἥδιον τῆς ὑγείας πίνουσι· κομιδῇ γάρ ἐστι ταῦτά γέ τινος τοῖς Φιλαινίδος καὶ τοῖς Ἀρχεστράτου συγγράμμασιν ἐνφωκητός, ἔτι δὲ περὶ τὰς καλονμένας Γαστρολογίας² ἔσπουδακός· ἀλλὰ μᾶλλον τὰς τοιαύτας, τῷ πρώτῳ ἔπος (ἦ)³ ἱαμβεῖον εἰπόντι τὸ ἐχόμενον ἕκαστον λέγειν καὶ τῷ κεφάλαιον εἰπόντι ἀντειπεῖν τὸ⁴ ἕτερον ποιητοῦ τινος, (ὄτι)⁵ εἰς τὴν αὐτὴν εἶπε γνώμην· ἔτι δὲ λέγειν ἕκαστον ἱαμβεῖον. πρὸς τε τούτοις ἕκαστον εἶπεῖν ὅσων ἂν προσταχθῇ συλλαβῶν ἔμμετρον, καὶ ὅσα ἀπὸ τῆς τῶν γραμμάτων καὶ συλλαβῶν ἔχεται θεωρίας, ὁμοίως δὲ τοῖς εἰρημένοις, ἠγεμόνος ἕκαστου λέγειν ὄνομα τῶν ἐπὶ Τροίαν ἢ τῶν Τρώων, καὶ πόλεως ὄνομα τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ λέγειν ἀπὸ τοῦ δοθέντος γράμματος, τὸν δ' ἐχόμενον⁶ τῶν ἐν τῇ Εὐρώπῃ καὶ τοὺς λοιποὺς ἐναλλάξαι, ἂν τε Ἑλληνίδος ἂν τε βαρβάρου τάξῃ τις, ὥστε τὴν παιδιάν⁷ μὴ ἄσκεπτον οὔσαν μνημόματα⁸ γίνεσθαι τῆς ἕκαστου πρὸς παιδείαν οἰκειότητος· ἐφ' ἧς ἄθλον ἐτίθεσαν στέφανον καὶ εὐφημίαν, οἷς μάλιστα γλυκαίνεται τὸ φιλεῖν ἀλλήλους». ταῦτα μὲν οὖν Κλέαρχος εἴρηκε⁹.

¹ προέβαλλον A: προέβαλον CE ² γαστρολογίας CE: ἀστρολογίας A ³ add. Meiske ⁴ ἀντειπεῖν τὸ Schweighaeuser: ἀντειπόντος A ⁵ (ὄτι) add. Kaibel: (ὄν) Casaubon: (εἰ) Schweighaeuser ⁶ τὸν δ' ἐχόμενον vulg.: τὸν δεχόμενον A ⁷ παιδιάν Muretus: παιδείαν A ⁸ μνημόματα A: μνήματα Coray ⁹ ταῦτα μὲν οὖν Κλέαρχος εἴρηκε A: βούλεται δὲ ὁ Κλέαρχος ταῦτα λέγων τοιαῦτά τινα προβάλλειν (προβάλλειν E) CE attrib. Clearcho aenigmata sequentia.

Περὶ παροιμιῶν

Πρῶτο βιβλίο

F77 Ἀθήναιος 10.86-87, 457c-458a

Καὶ στὸ πρῶτο βιβλίο τοῦ ἔργου του *Περὶ παροιμιῶν* γράφει τὰ ἀκόλουθα: «Τὸ παιχίδι τῶν γρίφων δὲν εἶναι ξενὸς πρὸς τὴ φιλοσοφία καὶ οἱ παλαιοὶ μ' αὐτοὺς ἔκαναν ἐπίδειξη τῆς μόρφωσης ποὺ εἶχαν. Διότι δὲν ἔθεταν στὰ συμπόσια ζητήματα ὅπως οἱ τωρινοὶ ποὺ ἐρωτᾷ ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, ποιὸς εἶναι ὁ πιὸ ἡδονικὸς ἐρωτικὸς συνδυασμὸς ἢ ποιὸ ψάρι εἶναι τὸ πιὸ εὐγευστο ἢ ποιὰ εἶναι ἡ ἄριστη ἐποχὴ τοῦ ἢ ποιὸ κυρίως τρώγεται μετὰ τὴν ἀνατολὴ τοῦ Ἄρκτουρου ἢ τῆς Πούλιας ἢ τοῦ Σειρίου. Κι ὀρίζουν ἔπαθλα γι' αὐτά, στοὺς νικητὲς φιλήματα ποὺ ἀξίζει νὰ τ' ἀπεχθάνονται ὅσοι ἔχουν συναίσθηση τοῦ τί σημαίνει ἄνθρωπος ἐλεύθερος, ἐνῶ στοὺς νικημένους βάζουν τὴν ποινὴ νὰ πιοῦν ἀνέρωτο κρασί, κι αὐτοὶ τὸ πίνουν μὲ μεγαλύτερη εὐχαρίστηση ἀπ' ὅ,τι τὸ ὑγιεινόν. Στὴν πραγματικότητα, αὐτὸ εἶναι ὑλικὸ κάποιου ποὺ ἔχει ἐγκύψει στὰ συγγράμματα τῆς Φιλαινίδος καὶ τοῦ Ἀρχεστράτου κι ἀκόμη ἐκείνου ποὺ ἔχει ἐπιδοθεῖ στὴ μελέτη τῶν λεγομένων *Γαστρολογιῶν*. Ἀλλὰ περισσότερο οἱ παλαιοὶ ἔθεταν τέτοιους γρίφους: στὸν πρῶτο, ποὺ ἔλεγε ἓναν στίχο ἐπικὸ ἢ ἱαμβικόν, νὰ πεῖ μὲ τὴ σειρά ὁ καθένας τὴ συνέχεια· καὶ σὲ κείνον, ποὺ θὰ πεῖ τὸ νόημα ἑνὸς ἔργου, ν' ἀπαντήσει κάποιος μὲ παρόμοιο ἑνὸς ἄλλου ποιητῆ δείχνοντας ὅτι εἶχε ἐκφράσει τὴν ἴδια γνώμη, κι ἐπιπλέον νὰ πεῖ ὁ καθένας στὴ σειρά ἀπὸ ἓναν ἱαμβικὸ στίχο. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτά, νὰ πεῖ ὁ καθένας κάτι ἔμμετρο ποὺ νάχει τόσες συλλαβὲς ὅσες τοῦ ὀρισθοῦν καὶ ὅσους περισσότερους μπορεῖ ἀπ' τοὺς κανόνες γιὰ γράμματα καὶ συλλαβὲς. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο μὲ ὅσα ἔχουν εἰπωθεῖ, ν' ἀναφερθεῖ τὸ ὄνομα τοῦ καθενὸς ἀρχηγοῦ ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ἐκστράτευσαν στὴν Τροία ἢ τῶν ἀρχηγῶν τῆς Τροίας, ἢ νὰ πεῖ κάποιος τὸ ὄνομα μᾶς ἀπὸ τίς πόλεις τῆς Ἀσίας ποὺ ν' ἀρχίζει ἀπὸ δεδομένο γράμμα, κι ὁ ἐπόμενος τὸ ὄνομα μᾶς ἀπὸ τίς πόλεις τῆς Εὐρώπης κι οἱ ὑπόλοιποι εἴτε τὸ ὄνομα μᾶς ἑλληνικῆς εἴτε μᾶς βαρβαρικῆς πόλεως, ἀνάλογα μ' ἐκεῖνο ποὺ μπορεῖ κάποιος νὰ ζητήσῃ. Δὲν ἦταν ἀπερίσκεπτο, ἐπομένως, τὸ παιχίδι κι ἀποτελοῦσε ἔνδειξη τῆς οἰκειότητος ποὺ εἶχε ὁ καθένας μὲ τὴ μόρφωση. Ἐπαθλο γὰ τίς ἀπαντήσεις σὲ αὐτὰ ὀρίζαν στεφάνι κι ἐπευφημίες, αὐτὰ ποὺ περισσότερο ἀπὸ κάθε τι γλυκαίνουν τὴν ἀμοιβαία φιλία». Αὐτὰ λοιπὸν ἔχει πεῖ ὁ Κλέαρχος.

F78 (64W) Athenaeus 15.62, 701cd

Κλέαρχος ὁ Σολεύς, οὐδενὸς ἂν δεύτερος τῶν τοῦ σοφοῦ Ἀριστοτέλους μαθητῶν, ἐν τῷ προτέρῳ Περὶ παρομιῶν, τὴν Λητώ φησιν ἐκ Χαλκίδος τῆς Εὐβοίας ἀνακομίζουσαν εἰς Δελφούς Ἀπόλλωνα καὶ Ἄρτεμιν, γενέσθαι περὶ τὸ τοῦ κληθέντος Πύθωνος σπήλαιον. καὶ φερομένου τοῦ Πύθωνος ἐπ' αὐτούς, ἢ Λητῶ τῶν παιδῶν τὸν ἔτερον ἐν ταῖς ἀγκάλαις ἔχουσα, ἐπιβᾶσα¹ τῷ λίθῳ τῷ νῦν ἔτι κειμένῳ ὑπὸ τῷ ποδὶ τῆς χαλκῆς ἐργασμένης Λητοῦς, ὃ τῆς τότε πράξεως μίμημα² γενόμενον ἀνάκειται παρὰ τὴν πλάτανον ἐν Δελφοῖς, εἶπεν «ἴε παῖ». τυχεῖν δὲ τόξα μετὰ χειρὸς ἔχοντα τὸν Ἀπόλλωνα. τοῦτο δ' ἐστίν, ὡς ἂν εἴποι τις³, «ἄφιε παῖ» καὶ «βάλε παῖ». διότερ ἀπὸ τούτου λεχθῆναι φασιν τὸ «ἴε παῖ» καὶ «ἴε παιῶν⁴».

¹ ἐπιβᾶσα Kaibel: προβᾶσα E : προσβᾶσα AC ² μίμημα A (μίμησις CE): μνήμα susp. Schweighaeuser ³ εἴποι A: εἶπει C: εἶπη E ⁴ ἴε παιῶν ACE: ἴη παιῶν susp. Kaibel

B'

F79a (66aW) Scholia in Theocritum 5.21/22ab

«Ἐντὶ μὲν οὐδὲν ἱερόν»· παρομία ἐπὶ τῶν μηδενὸς ἀξίων. φησὶ δὲ Κλέαρχος¹, ἐν δευτέρῳ τῶν Παρομιῶν², ὅτι Ἡρακλῆς, ἰδὼν ἰδρυμένον τὸν Ἄδωνιν ἔφη· «Οὐδὲν ἱερόν». οὐ γὰρ αὐτὸν ἄξιον τιμῆς καὶ ἰδρύσεως ἔκριεν³.

¹ Κλέαρχος K: Κλέανδρος cett. codd. ² τῶν Παρομιῶν edd.: τὴν παρομίαν K ³ ἔκρινεν K: ἔδοκίμασεν GEA

F79b (66cW) Zenobius 5.47

«Οὐδὲν ἱερόν ὑπάρχεις»· Κλέαρχός φησιν ὅτι Ἡρακλῆς, ἰδὼν τὸν Ἄδωνιν ἰδρυμένον ἔφη· «Οὐδὲν ἱερόν». εἰρηται οὖν ἢ παρομία ἐπὶ τῶν παντελῶς εὐτελῶν καὶ ἀχρήστων.

F79c (66cW) Apostolius 13.34: Arsenius p. 395 Walz

«Οὐδὲν ἱερόν»· Ἡρακλῆς εἶπεν, Ἀδώνιδος ἰδὼν ξόανον, ὡς τῶν εὐεργετησάντων τοὺς ἀνθρώπους μόνων ὀφειλόντων τιμᾶσθαι. ἢ ὅτι οἱ καταφυγόντες εἰς αὐτὸ δοῦλοι ἄδειαν οὐκ εἶχον. λέγεται¹ δὲ ἐπὶ τῶν μηδενὸς ἀξίων, ὡς φησὶ Κλέαρχος² ἐν δευτέρῳ Παρομιῶν.

¹ λέγεται – Παρομιῶν om. N Κλέαρχος Arsenius: Κλέανδρος codd. Apost.

F78 Ἀθήναιος 15.62, 701cd

Ὁ Κλέαρχος ἀπὸ τοὺς Σόλους, πού δὲν ἔρχεται δεύτερος σὲ σύγκριση μὲ ὄλους τοὺς μαθητὲς τοῦ σοφοῦ Ἀριστοτέλους, στὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ δύο βιβλία τοῦ ἔργου του *Περὶ παροιμιῶν* λέει ὅτι ὅταν ἡ Λητώ ἔφερεν ἀπὸ τὴ Χαλκίδα τῆς Εὐβοίας στοὺς Δελφούς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἄρτεμη, ἔφτασε κοντὰ στὴ σπηλιά τοῦ λεγόμενου Πύθωνος. Καθὼς ὀρμοῦσε ὁ Πύθων ἐναντίον τους ἡ Λητώ, κρατώντας τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ παιδιὰ στὴν ἀγκυλιά, ἀφοῦ ἀνέβηκε στὴν πέτρα πού κείται καὶ σήμερα ἀκόμη κάτω ἀπὸ τὸ πόδι τοῦ χάλκινου ἀγάλματος πού παριστάνει τὴ Λητώ (ἀφιέρωμα πού φτιάχτηκε νὰ εἰκονίζει πιστὰ τὸ περιστατικὸ ἐκεῖνο καὶ βρίσκεται κοντὰ στὸν πλάτανο στοὺς Δελφούς), εἶπε «ρίξε, παιδί μου». Κι ἔτυχε τότε νὰ κρατᾶ τὰ τόξα ὁ Ἀπόλλων. Ἡ φράση αὐτὴ εἶναι σὰν νᾶλεγε κανεὶς «ρίξε του, παιδί μου» ἢ «κύπτα, παιδί μου». Γι' αὐτὸ καὶ λένε ὅτι ἀπὸ τοῦτο εἰπώθηκε τὸ «ἴε παῖ» καὶ «ἴε παιών».

Δεύτερο βιβλίο

F79a Σχόλια στὸν Θεόκριτο, *Εἰδύλλια* 5.21/22ab

«Ἐντὶ μὲν οὐδὲν ἱερόν·» παροιμία πού λέγεται γιὰ κάτι πού δὲν ἀξίζει τίποτε. Λέει ὁ Κλέαρχος στὸ δεύτερο βιβλίο τῶν *Παροιμιῶν* ὅτι ὁ Ἡρακλῆς, ὅταν εἶδε νὰ ἔχει ἀνεγερθεῖ ἱερὸ πρὸς τιμὴν τοῦ Ἄδωνη, εἶπε: «Ἄνυπαρκτο ἱερό». Διότι δὲν τὸν ἔκρινε ἄξιο νὰ τιμηθεῖ μὲ τὴν ἴδρουση ἱεροῦ.

F79b Ζηνόβιος, *Παροιμιῶν* 5.47

«Οὐδὲν ἱερόν ὑπάρχεις·» Ὁ Κλέαρχος λέει ὅτι ὁ Ἡρακλῆς, ὅταν εἶδε νὰ ἔχει ἀνεγερθεῖ ἱερὸ πρὸς τιμὴν τοῦ Ἄδωνη, εἶπε: «Ἄνυπαρκτο ἱερό». Λέγεται λοιπὸν ἡ παροιμία γιὰ ἐντελῶς εὐτελεῖ καὶ ἄχρηστα πράγματα.

F79c Ἀποστόλιος, *Παροιμιῶν* 13.34: Ἀρσένιος σελ. 395 Walz

«Οὐδὲν ἱερόν·» τὸ εἶπε ὁ Ἡρακλῆς ὅταν εἶδε ξόανο τοῦ Ἀδώνιδος, ἐννοώντας ὅτι μόνον ὅσοι ἔχουν εὐεργετήσει τοὺς ἀνθρώπους εἶναι πρόπον νὰ λαμβάνουν τιμές. Ἡ ὅτι οἱ δοῦλοι πού κατέφυγαν στὴν προστασία τοῦ ξοάνου δὲν ἐξασφάλισαν ἄσυλο. Λέγεται γιὰ πράγματα πού δὲν ἀξίζουν τίποτε, ὅπως λέει ὁ Κλέαρχος στὸ δεύτερο βιβλίο τῶν *Παροιμιῶν*.

F80 (75W) Athenaeus 7.102, 316f-317a

Ἱστορεῖται δὲ καὶ ὅτι φεύγων (sc. ὁ πολυλύπους) διὰ τὸν φόβον μεταβάλλει τὰς χροῶς καὶ ἐξομοιοῦται τοῖς τόποις, ἐν οἷς κρύπτεται, ὡς καὶ ὁ Μεγαρεὺς Θέογνις φησιν ἐν ταῖς ἐλεγείαις·

πολύπου ὄργην ἴσχε πολυπλόκου, ὃς ποτὶ πέτρῃ
τῇ προσομιλήσῃ, τοῖος ἰδεῖν ἐφάνη.

ὁμοίως ἱστορεῖ καὶ Κλέαρχος, ἐν δευτέρῳ Περὶ παρομιῶν, παρατιθέμενος τάδε τὰ ἔπη, οὐ δηλῶν ὅτου ἐστί·

πολύποδός μοι, τέκνον, ἔχων νόον, Ἀμφίλοχ' ἦρωσ,
τοῖσιν ἐφαρμόζου¹, τῶν κεν² (κατὰ)³ δῆμον ἴκηται.

¹ ἐφαρμόζου CE Eust.: ἐφαρμόζων A: ἐφαρμόζειν Antig. Caryst. *Mirab.* 25 ² τῶν κεν Antig. Car.: ὧν καὶ A (κε CE): ὧν ἄν καὶ Schweighaeuser ³ add. Antig. Caryst.

F81 (78W) Athenaeus 8.17, 337ab

Κλέαρχος δὲ ἐν τοῖς Περὶ παρομιῶν, καὶ διδάσκαλον τοῦ Ἀρχεστράτου γενέσθαι φησὶν Τερψίωνα· ὃν καὶ πρῶτον Γαστρολογίαν γράψαντα, διακελεύεσθαι τοῖς μαθηταῖς, τίνων ἀφεκτέον. ἀπεσχεδιακέναί τε τὸν Τερψίωνα καὶ περὶ τῆς χελώνης τάδε·

† ἡ χορὴ χελώνης ἢ †¹ φαγεῖν ἢ μὴ φαγεῖν.

ἄλλοι δ' οὕτως λέγουσιν·

ἢ δεῖ² χελώνης κρέα φαγεῖν ἢ μὴ φαγεῖν.

¹ ἡ χορὴ χελώνης ἢ A: ἢ χορὴ χελώνης ἢ Schweighaeuser: ἢ κορὴ (= κρέα) χελώνης δεῖ Meineke («κορὴ Dor. ... offendit ... κρέα χορὴ mihi nescio qua de causa displicet» Bühler, *Zen.* V 190): ἢ κορὴ χελώνης χορὴ Gulick: κρέα χορὴ χελώνης ἢ Wehrli ² ἢ δεῖ Phot. η 42 Theodoridis *Suda* η 85 Adler *Zenob.* (vulg.) 4.19 Diogen. 5.1 (Vind. 2.82): εἰ δεῖ A: ἦδὺ Apost. 8.42

F82 (80W) Athenaeus 8.40, 347f-348a

Πόθεν δὲ καὶ εἰδέναι δύναται, ἅπερ εἶπεν Στρατόνικος ὁ καθαριστῆς εἰς Πρόπιν¹ τὸν Ῥόδιον καθαρωδόν; Κλέαρχος γὰρ ἐν τοῖς Περὶ παρομιῶν φησιν ὡς ὁ Στρατόνικος θεασάμενος τὸν Πρόπιν¹ ὄντα τῷ μεγέθει μέγαν, τῇ δὲ τέχνῃ κακὸν καὶ ἐλάττονα τοῦ σώματος, ἐπερωτώντων αὐτόν, ποῖός τις ἐστὶν εἶπεν «Οὐδεὶς κακὸς μέγας ἰχθύς», αἰνισσομένου² ὅτι πρῶτον μὲν οὐδεὶς ἐστὶν, εἶθ' ὅτι κακός, καὶ πρὸς τούτοις μέγας μὲν, ἰχθύς δὲ διὰ τὴν ἀφωνίαν.

¹ Πρόπιν ACE: Πρέπιν Wilamowitz (utr.) ² αἰνισσομένους A: αἰνιτιτόμενος CE

F80 Ἀθήναιος 7.102, 316f-317a

Διηγῶνται ἐξάλλου πῶς, κι ὅταν φεύγει ἀπὸ φόβο τὸ χταπόδι, ἀλλάζει χρώματα καὶ γίνεται ὁμοιο μὲ τοὺς τόπους, στοὺς ὁποίους κρύβεται, ὅπως λέει κι ὁ Θεόγνις ἀπὸ τὰ Μέγαρα στὶς ἐλεγείες του:

*Τοῦ χταποδιοῦ τοῦ πολύπλοκου
ν' ἀκολουθεῖς τὸ φυσικό,
ποῦ σ' ὅποιον βράχο κι ἂν πλευρίσει,
ὁμοιόμορφό του φαίνεται.*

Παρόμοια διηγῆται καὶ ὁ Κλέαρχος στὸ δεύτερο βιβλίο τοῦ ἔργου του *Περὶ παροιμιῶν* παραθέτοντας κι αὐτοὺς τοὺς ἐξαμέτρους χω-
ρίζ νὰ δηλώνει ποίου εἶναι:

*Τοῦ χταποδιοῦ τὸν τρόπο ἔχοντας,
παιδί μου, Ἀμφίλοχε γενναῖε,
νὰ συνταντίζεσαι σωστά
σ' ὅποιον λαοῦ τῆ χώρα κι ἂν βρεθεῖς.*

F81 Ἀθήναιος 8.17, 337ab

Ὁ Κλέαρχος στὰ βιβλία του *Περὶ παροιμιῶν* λέει πὼς δάσκαλος τοῦ Ἀρχεστράτου ὑπῆρξε ὁ Τερψίων, ὁ πρῶτος ποῦ ἔγραψε *Γαστρολογία* συμβουλευοντας τοὺς μαθητές του ποιά φαγητὰ πρέπει ν' ἀποφεύγουν. Αὐτοσχεδιάζοντας ὁ Τερψίων ἔγραψε γιὰ τὴ χελώνα τὰ ἑξῆς:

Νὰ φᾶς ἢ νὰ μὴ φᾶς κρέατα τῆς χελώνας πρέπει.

Ἄλλοι πάλι τὸ λένε ἔτσι:

Πρέπει νὰ φᾶς ἢ νὰ μὴ φᾶς τὸ κρέας τῆς χελώνας.

F82 Ἀθήναιος 8.40, 347f-348a

Κι ἀπὸ ποῦ μπορεῖ νὰ μάθει τί εἶπε ὁ καθαριστὴς Στρατόνικος γιὰ τὸν Πρόπιν τὸν καθαρωδὸ ἀπὸ τὴ Ρόδο; Ὁ Κλέαρχος λοιπὸν στὰ βιβλία του *Περὶ παροιμιῶν* λέει ὅτι, καθὼς τὸν ἀντίκρουσε ὁ Στρατόνικος κι εἶδε πῶς ὁ Πρόπινς ἦταν στὸ σῶμα ὑπερμεγέθης, ἀλλὰ κακὸς ὡς καλλιτέχνης καὶ λίγος, μὲ τέτοιο σῶμα μάλιστα, ἀπάντησε σ' αὐτοὺς ποῦ τὸν ρωτοῦσαν ποιὸς νὰ εἶναι: «Ἀσημαντο, ἀδέξιο, μεγαλόσωμο ψάρι». Ὁ ὑπαινιγμὸς του βέβαια ἦταν ὅτι πρῶτον εἶναι ἄσημος, ἔπειτα ὅτι εἶναι ἀδέξιος κι ἐπιπλέον, παρότι μεγαλόσωμος, εἶναι ψάρι λόγῳ τῆς ἀφωνίας του.

F83 (- W) Photius, *Lexicon* α 408 Theodoridis

«Ἄει κολοῖος παρὰ κολοῖον ἰζάνει» παροιμία. ὅτι οὐ μόνον ἐστὶ τὸ ζῶον φιλάλληλον καὶ ἀγεληδὸν πετόμενον, ὡς οἱ ψᾶρες, ἀλλὰ καὶ ἀλίσκεται διὰ τὴν ἑαυτοῦ σκιὰν προσερχόμενον ταύτῃ {καὶ}¹ καθ' ὕδατος ὄραθείση, ὡς φησι Κλέαρχος².

¹ exp. Leutsch ad Zen. 2.47 ² ὄραθείση Reitzenstein: ὄραθείς zb

F84 (81W) Athenaeus 7.23, 285cd

Κλέαρχος δ' ὁ Περιπατητικός, ἐν τοῖς Περιὶ παροιμιῶν, περὶ τῆς ἀφύης φησί «Διὰ τὸ μικροῦ¹ δεῖσθαι πυρὸς ἐν τοῖς τηγάνοις, οἱ περὶ Ἀρχέστρατον ἐπιβαλόντας² κελεύουσι ἐπὶ θερμὸν τηγανον, σίζουσαν ἀφαιρεῖν. ἅμα δ' ἤπτται καὶ σίζει, καθάπερ τοῦλαιον, εὐθύς, διὸ λέγεται “Ἴδε πῦρ ἀφύη”».

¹ μικροῦ AE: μικρὸν C ² ἐπιβαλόντας Kaibel: ἐπιβάλλοντες ACE

F85 (82W) Athenaeus 3.84, 116de

Ἄλλ' ἐπεὶ περὶ τარიχῶν ἐστὶν ὁ λόγος, περὶ ὧν οἶδα καὶ παροιμίαν μνήμης ἠξιωμένην¹ ὑπὸ τοῦ Σολέως Κλέαρχου·

«Σαπρὸς τარიχὸς τὴν ὀρίγανον φιλεῖ»,

ἔρχομαι γὰρ λέξων τι περὶ αὐτῶν² {τὰ τῆς τέχνης}³.

¹ ἠξιωμένην Casaubon: ἠξιωμένης A ² post αὐτῶν verbum omissum statuerunt viri docti et ci. (αὐτὰ) Kaibel et (κατὰ) Wilamowitz ³ τὰ τῆς τέχνης glossam expunxi

F86 (83W) Athenaeus 4.51, 160c

Κλέαρχος δὲ ὁ ἀπὸ τοῦ Περιπάτου, ἐν τοῖς Περιὶ παροιμιῶν, ὡς παροιμίαν ἀναγράφει «Τὸ ἐπὶ τῇ φακῇ μύρον».

libri incerti

F87 (72W) Scholia in Platonis *Lysin* 207c = *Phaedrum* 279c

Κλέαρχος δὲ φησιν ὑπὸ Χαλκιδέων τῶν ἐν Εὐβοίᾳ πεμφθῆναι δῶρα εἰς Δελφούς Ἀπόλλωνι καὶ Ἀρτέμειδι. τῶν δὲ Δελφῶν μαντενομένων, εἰ ἐξ ἴσης τὴν ἀνάθεσιν ποιήσονται, ἔφησεν ὁ θεός· «Κοινὰ τὰ τῶν φίλων».

F83 Φώτιος, *Λεξικόν* α 108 ἔκδ. Θεοδοωρίδη

«Ἡ κάργια πάντα κáθηται κοντὰ στήν κάργια»: παροιμία. Διότι ὄχι μόνον ἔχει ἔμφρητη ἔλξη γιὰ τὸ εἶδος του αὐτὸ τὸ ζῶο καὶ πετᾶ κατὰ σιμήνη, ὅπως τὰ ψαρόνια, ἀλλὰ καὶ τὸ πιάνουν ὅταν πλησιάζει τὴ σιὰ του καὶ τὴ δεῖ στὸ νερό, ὅπως λέει ὁ Κλέαρχος.

F84 Ἀθήναιος 7.23, 285cd

Ὁ Κλέαρχος ὁ Περιπατητικὸς λέει στὸ ἔργο του *Περὶ παροιμιῶν* γιὰ τὴ μαρίδα: «Ἐπειδὴ χρειάζεται σιγανὴ φωτιά ὅταν τηγανίζεται, ἡ σχολὴ τοῦ Ἀρχεστράτου δίνει τὴν ὀδηγία, μόλις πέσει σὲ ζεστὸ τηγάνι νὰ βγεῖ ἀμέσως τοιτσιρίζοντας. Λίγο ν' ἀγγίξει τὸ τηγάνι καὶ ἀμέσως τοιτσιρίζει, ὅπως τὸ λάδι. Γι' αὐτὸ καὶ λέγεται ἡ παροιμία: “Εἶδε φωτιά ἢ μαρίδα”».

F85 Ἀθήναιος 3.84,116de

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ λόγος εἶναι γιὰ τὰ ἀλίπαστα, γιὰ τὰ ὁποῖα ξέρω καὶ παροιμία πού ὁ Κλέαρχος ἀπὸ τοὺς Σόλους ἔκρινε ἄξια νὰ καταγραφεῖ,

Τὸ σάπιο ἀλίπαστο τὴ ρίγανη ἀγαπᾶ,

ἔρχομαι νὰ σᾶς πῶ καὶ ἐγὼ ὅσα γνωρίζω.

F86 Ἀθήναιος 4.51,160c

Ὁ Κλέαρχος, πού προέρχεται ἀπὸ τὴν περιπατητικὴ σχολή, καταγράφει στὰ βιβλία του *Περὶ παροιμιῶν* ὡς παροιμία τὴ φράση «Μυρωδικὸ στὴ φακί».

Ἀδήλου βιβλίου

F87 Σχόλια στὸν Πλάτωνα, *Λῦσις* 207c = *Φαῖδρος* 279c

Ὁ Κλέαρχος ἀναφέρει ὅτι στάλθηκαν δῶρα ἀπὸ τοὺς Χαλκιδεῖς τῆς Εὐβοίας στοὺς πολίτες τῶν Δελφῶν γιὰ νὰ τὰ ἀναθέσουν στὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἀρτέμιδα. Ὅταν οἱ πολίτες τῶν Δελφῶν ρώτησαν τὸ μαντεῖο, ἐὰν ἡ ἀφιέρωση θὰ γίνεῖ ἐξίσου καὶ στοὺς δύο, ὁ θεὸς ἀπάντησε: «Κοινὰ εἶναι ὅσα ἔχουν οἱ φίλοι».

F88 (74W) Diogenianus Vind. 1.83

«Ἀρχὴ δέ τοι ἦμιον παντός· τινὲς μὲν τὴν παρομιάν ἔταξαν ἐπὶ τῶν εἰς τι προκοπτόντων. Κλέαρχος δὲ αὐτὴν ἐντευθέν φησιν εἰρησθαι· «Παρὰ Λακεδαιμονίοις τῶν παίδων ὁ πρεσβύτερος τὴν βασιλείαν¹ διεδέχετο τοῦ πατρὸς τελευτήσαντος. Ἀργεῖα οὖν τῇ Ἀριστοδήμου² γυναικὶ γεγονάσι δίδυμοι, καὶ τοῦ ἀνδρὸς τελευτήσαντος, βουλομένη ἄμφω τοὺς παῖδας βασιλεύειν, Προκλέα καὶ Εὐρυσθέα, οὐκ εἰδέναι ἔφασκεν, ὁπότερος αὐτῶν πρεσβύτερος εἴη³. εἶτα ἐρωτηθεὶς ὁ θεὸς εἶπεν·

Ἀρχὴ παντός ἦμιον,

δηλῶν ὅτι ἄμφω δεῖ βασιλεύειν, μετέχειν δὲ ἐκάτερον τῆς ἀρχῆς».

¹ βασιλείαν d ² Ἀριστοδήμου d ³ πρεσβυτερεῖ d

F89a (69dW) Papyrus PSI IX 1093.24-41

col. 1

Ἐρ]μιππος δ' ἐν
τῷ πρώτῳ Πε- 25
ρι Ἀρ]ιστοτέλους
Λάβυν] Δελφὸν εὐ-
νοῦχ]όν φησιν εἰ-
ρηκένα]ι αὐτὸ νε-
ωκόρον] ὄν[τ]α τοῦ 30

col. 2

Πυθίου, Χ]αμαι[λέ-
ων δὲ Θαλ]ῆν τὸν [
Ἐξαμύ]ν, Κλέα[ρ-
χος δ' ἐν το]ῖς Περι 35
παρομιῶ]ν ἐρέ[-
σθαι ποτὲ τὸ]ν Χίλω[-
να τὸν θε]όν, τί ἄρ[ι-
στον ἂν εἴ]η, τῆ]ν [
δὲ Πυθίαν] ἀποκρί[-
νασθαι ὅτι] τὸ Γνω]θι 40
σεαντόν.

col. 1 suppl. Vitelli et Snell col. 2 suppl. Snell (33-34 Κλέα[ρχος δ' ἐν το]ῖς Vitelli)

F89b (69aW) Porphyrius (Περὶ τοῦ Γνωθι σαντόν)¹ A' ap. Stobaeum 3.21.26

Εἶτε Κλέαρχω προσεκτέον μᾶλλον, τοῦ μὲν Πυθίου φράζονται εἶναι

F88 Διογενιανός, *Παροιμιῶν* 1.83

«Ἡ ἀρχὴ εἶναι ἀσφαλῶς τὸ ἥμισυ τοῦ παντός»: εἶναι μερικοὶ ποὺ συνταίριασαν τὴν παροιμία σὲ ὅσους προκόπτουν σὲ κάτι. Ὁ Κλέαρχος ὁμοῦς λέει ὅτι εἰπώθηκε ἀπὸ τὸ ἀκόλουθο περιστατικό. «Στοὺς Λακεδαιμονίους τὸ μεγαλύτερο παιδί ἦταν ὁ διάδοχος στὴ βασιλεία μὲ τὸν θάνατο τοῦ πατέρα. Ἄλλὰ ἢ Ἄργεια, ἢ γυναίκα τοῦ Ἀριστοδήμου, γέννησε δίδυμα καί, ὅταν πέθανε ὁ ἄνδρας της, στὴν ἐπιθυμία της καὶ τὰ δύο παιδιά νὰ βασιλεύσουν, ὁ Προκλῆς καὶ ὁ Εὐρυσθεύς, ἰσχυρίζοταν ὅτι δὲν ἐγνώριζε ποιὸς τάχα νὰ εἶναι ὁ μεγαλύτερος. Ἔπειτα, ὅταν ρωτήθηκε ὁ θεός, εἶπε:

Ἀρχὴ παντός ἥμισυ,

δηλώνοντας ὅτι καὶ οἱ δύο πρέπει νὰ βασιλεύουν καὶ ὁ καθένας τους νὰ ἔχει μερίδιο στὴν ἐξουσία».

F89a Πάπυρος PSI IX 1093, στ. 1-2, στίχ. 24-41

Ὁ Ἑρμῖππος στὸ πρῶτο βιβλίο *Περὶ Ἀριστοτέλους* λέει ὅτι τὸ «Γνωῖθι σαυτόν» τὸ εἶπε ὁ Λάβυς ὁ εὐνοῦχος ἀπὸ τοὺς Δελφοὺς, ποὺ βρισκόταν στὴν ὑπηρεσία τοῦ ναοῦ τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος, ὁ Χαμαιλέων ἀναφέρει τὸν Θαλῆ, τὸν γιὸ τοῦ Ἐξαμίμου καὶ ὁ Κλέαρχος στὸ ἔργο του *Περὶ παροιμιῶν* λέει ὅτι τὸ εἶπε ὁ Πύθιος Ἀπόλλων στὸν Χίλωνα ὅταν ζήτησε νὰ μάθει ποιὰ θὰ ἦταν ἡ ἀριστη γνώση γιὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὁ θεὸς ἀποκρίθηκε ὅτι αὐτὴ εἶναι τὸ «Γνωῖθι σαυτόν».

F89b Πορφύριος, ἀπὸ τὴν πραγματεία *Περὶ τοῦ γνωῖθι σαυτόν*, στὸν Ἰωάννη Στοβαῖο 3.21.26

Εἶτε πρέπει μᾶλλον νὰ δώσουμε προσοχὴ σὲ ὅσα ἀναφέρει ὁ Κλέ-

παράγγελμα, χρησθῆναι δὲ Χείλωνι², τί³ ἄριστον ἀνθρώποις μαθεῖν πνυθανομένῳ.

ecl. cum lemma S om. MA¹ (περὶ τοῦ γνῶθι σαυτόν) suppl. Meineke² Χείλωνι S: χίλωνι Tr. ³ τί Nauck: τὸ codd. Stob.

F89c (69cW) Stobaeus 3.21.12

«Γνῶθι σαυτόν»: ὡς παροιμία παραλαμβάνεται μαρτυρεῖ Θεόφραστος ἐν τῷ Περί παροιμιῶν. οἱ πολλοὶ δὲ Χείλωνος εἶναι τὸ ἀπόφθεγμα, Κλέαρχος δὲ ὑπὸ τοῦ θεοῦ λεχθῆναι Χείλωνι.

F90 (70W) Diogenes Laertius 1.30

Δαίμαχος¹ δ' ὁ Πλαταιῆκος² καὶ Κλέαρχος³ (sc. φασίν) φιάλην ἀποσταλῆναι ὑπὸ Κροίσου Πιπτακῶ καὶ οὕτω περιενεχθῆναι.

¹ Δαίμαχος vulg.: Δαίμαχος Casaubon: δαίδαχος BPF¹: δαίδαλος F² ² Πλαταιῆκος Casaubon: πλατωνικός BPF³ κλέαρχος cog. ex κλέταρχος B

F91 (71W) Diogenes Laertius 1.81

Τούτῳ (sc. Πιπτακῶ) γυμνάσιον ἦν σῖτον ἀλεῖν, ὡς φησι Κλέαρχος ὁ φιλόσοφος.

F92a (67W) Zenobius 5.48

«Οὗτος ἄλλος Ἡρακλῆς»: Κλέαρχος ἐξηγούμενος τὴν παροιμίαν φησὶ τὸν Βριάρεω καλούμενον Ἡρακλέα ἐλθεῖν εἰς Δελφούς καὶ λαβόντα τι τῶν ἐκεῖ κειμηλίων, κατὰ τι παλαιὸν ἔθος, ὀρμησάτω ἐπὶ τὰς Ἡρακλέους Στήλας καλουμένας καὶ τῶν ἐκεῖ περιγενέσθαι χρόνον δὲ ὕστερον τὸν Τύριον Ἡρακλέα ἐλθεῖν εἰς Δελφούς χρησόμενον τῷ μαντεῖῳ. τὸν δὲ θεὸν προσεπειτῆν αὐτὸν «ἄλλον Ἡρακλέα», καὶ οὕτω τὴν παροιμίαν κρατήσῃ.

F92b (- W) Tzetzes, in Lycophronis *Alexandram* 649

Κλέαρχος¹ τὰς κατὰ Γάδειρα στήλας τοῦ Βριάρεω Ἡρακλέως εἶναι λέγει, μεθ' ὃν δεύτερος Ἡρακλῆς ὁ Τύριος ἦλθεν ἐπὶ τὰ Γάδειρα καὶ τρίτος Ἕλληνας.

¹ Κλείταρχος Reinesius

αρχος, ὁ ὁποῖος ἰσχυρίζεται ὅτι πρόκειται γιὰ παράγγελμα πού δόθηκε ὡς χρησιμὸς στὸν Χίλωνα ὅταν ζήτησε νὰ μάθει ποιὰ εἶναι ἡ ἄριστη γνώση γιὰ τοὺς ἀνθρώπους.

F89c Ἰωάννης Στοβαῖος, *Ἀνθολόγιον* 3.21.12

«Γνώριζε τὸν ἑαυτό σου»· χρησιμοποιεῖται ὡς παροιμία, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Θεόφραστος στὸ ἔργο του *Περὶ παροιμιῶν*. Οἱ περισσότεροι ὁμῶς λένε ὅτι τὸ ἀπόφθεγμα εἶναι τοῦ Χίλωνος, ἐνῶ ὁ Κλέαρχος ἀναφέρει ὅτι εἰπώθηκε ἀπὸ τὸν θεὸ στὸν Χίλωνα.

F90 Διογένης Λαέρτιος 1.30

Ὁ Δαίμαχος ἀπὸ τὶς Πλαταιῆς καὶ ὁ Κλέαρχος λέγουν ὅτι κύπελο εἶχε ἀποσταλεῖ ἀπὸ τὸν Κροῖσο στὸν Πιττακὸ καὶ ἔτσι ἄρχισε ἡ περιφορὰ του.

F91 Διογένης Λαέρτιος 1.81

Ἡ ἄσκησή του, τοῦ Πιττακοῦ, ἦταν ν' ἀλέθει σιτάρι, ὅπως λέει ὁ Κλέαρχος ὁ φιλόσοφος.

F92a Ζηνόβιος (ἀπὸ τὸν Παρισινὸ κώδικα), *Παροιμιῶν* 5.48

«Οὗτος ἄλλος Ἡρακλῆς»: ἐξηγώντας ὁ Κλέαρχος τὴν παροιμία λέει ὅτι ὁ ὀνομαζόμενος Ἡρακλῆς Βριάρεω ἦλθε στοὺς Δελφοὺς καὶ ἀφοῦ, σύμφωνα μὲ κάποιο παλιὸ ἔθιμο, πῆρε κάποιο κειμήλιο ἀπὸ αὐτὰ πού βρισκόνταν ἐκεῖ, ἐξόρμησε πρὸς τὴν κατεύθυνση τῶν καλουμένων Στηλῶν τοῦ Ἡρακλέους καὶ ἐπιβλήθηκε στοὺς κατοίκους τῆς χώρας. Ὑστερα ἀπὸ καιρὸ ἦλθε στοὺς Δελφοὺς ὁ Τύριος Ἡρακλῆς γιὰ νὰ ζητήσει χρησιμὸ ἀπὸ τὸ μαντεῖο καὶ ὁ θεὸς τὸν προσφώνησε «Ἄλλον Ἡρακλῆ». Καὶ ἔτσι ἐπικράτησε ἡ παροιμία.

F92b Ἰωάννης Τζέτζης, Σχόλια στὸν Λυκόφρονα, *Ἀλεξάνδρα* 649

Ὁ Κλέαρχος λέγει ὅτι μὲ τὶς στήλες πού βρισκόνται στὰ Γάδειρα σχετίζεται ὁ Ἡρακλῆς ὁ γιὸς τοῦ Βριάρεω καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτὸν ἦλθε στὰ Γάδειρα ὁ Ἡρακλῆς ἀπὸ τὴν Τύρο καὶ τρίτος ὁ ἑλληνικῆς καταγωγῆς Ἡρακλῆς.

F93 (- W) Scholia in Platonis *Phaedonem* 89c

«Οὐδ' ὁ Ἡρακλῆς». παρομοία «Πρὸς δύο οὐδ' ὁ Ἡρακλῆς». ταύτης τὴν αἰτίαν Δοῦρις οὕτως ἀφηγεῖται Ἡρακλέα γὰρ φησι βωμὸν εἰσάμενον¹ ἐπὶ τῷ Ἀλφειῷ πυγμαῖς ἀγῶνα θεῖναι, καὶ νικήσαντα τὴν ἐξῆς Ὀλυμπιάδα πάλαι² ἀγωνιζόμενον ὑπὸ Ἐλάτου³ καὶ Φεράνδρον πάγη⁴ ληφθεῖναι, καὶ ἐξ ἐκείνου τὸ «Πρὸς δύο (οὐδ') Ἡρακλῆς⁵» παρομοιασθῆναι. Ἐχεφυλλίδας⁶ δὲ αὐτὸν ὑπὸ Κτεάτου⁷ καὶ Εὐρύτου τῶν Μολ(ι)ονιδῶν⁸ ἠττηθῆναι κατὰ τὴν ἐπ' Αὐγεία⁹ στρατείαν. διωχθέντα δὲ ἄχρι τῆς Βουπρασίδος καὶ περιβλεψάμενον, ὡς οὐδεὶς ἐξῆκετο τῶν πολεμίων, ἀναρῦξαι τε καὶ ἐκ τοῦ παραρρέοντος ποταμοῦ πίνοντα προσαγορευῆσαι «Τοῦτο ἦδὲ ὕδωρ», ὃ νῦν δεικνύνται ἰόντων ἐκ Δύμης εἰς Ἥλιον¹⁰, καλούμενον ὑπὸ τῶν ἐγγχωρίων «Σαδὺ ὕδωρ¹¹». τὰ δὲ αὐτὰ καὶ Φερεκύδης καὶ Κλέαρχος¹² καὶ Ἴστρος ἐν τοῖς Ἡλιακοῖς¹³ ἱστοροῦσιν. καὶ διὰ τοῦτο θεωροῦν τοὺς Μολιονίδας ἰόντας εἰς Κόρινθον λογήσαντα τὸν Ἡρακλέα περὶ Κλεωνὰς ἀποκτεῖναι· ὅθεν Ἠλ(ε)ίοις ἀπόμοτον εἶναι τὰ Ἴσθμια ἀγωνίζεσθαι, ὅτι θεωροῦν πεμφθέντας εἰς τὸν Ἴσθμὸν τοὺς Μολιονίδας ἐλὼν Ἡρακλῆς ὑπὸ Κορινθίων ἐδέχθη.

¹ εἰσάμενον T: δευμάμενον Jacoby *FGrHist* 3 F 79a, 76 F 93, 409 F 1 ² πάλαι T: πάλιν Greene Jacoby ³ Ἐλάτου Greene Jacoby: ἐλαίου T cf. Λάιον Zen. 5.49: Λαῖου Miller, *Mélanges* 439 ⁴ πάγη T: πάλη Greene Jacoby ⁵ πρὸς δύο Ἡρακλῆς T Greene: πρὸς δύο (οὐδ') Ἡρακλῆς Jacoby ⁶ Ἐχεφυλλίδας Greene Jacoby 3 F 79a et 334 F 42: Ἐχεφυλλ(ι)ίδας expr. Jacoby 409 F 1 ⁷ Κτεάτου Greene Jacoby cf. Zen. 5.49: Κτενάτου Miller, *Mélanges* 349 ⁸ Μολ(ι)ονιδῶν Greene cf. Diogen. 7.2: Μολιονιδῶν Jacoby: Μολιονιδῶν T ⁹ ἐπ' Αὐγεία Greene: ἐπ' αὐγεία T: ἐπ' Αὐγείαν Jacoby 3 F 79a, 334 F 42, 409 F 1 ¹⁰ Ἥλιον Greene Jacoby: ἥλιον T || ¹¹ Σαδὺ (σαδὺ T) Greene: βαδὺ Jacoby cf. Paus. 5.3.2 ¹² Κλέαρχος C. Müller, *FHG* II 320 Greene dubitanter: Κώμαρχος T ¹³ Ἡλιακοῖς Greene Jacoby: ἱλιακοῖς T

F94 (- W) Papyrus *PSI* inv. 155 fr. b

]οθ[
]ἀλγεί φησ[
].στῖν ἐπι[
]ων ... [
 Ὑλαν κραυγὰ]ζειν [5
 Ἄ]ριστοφάνης .. [
]θεος καὶ Νυμφό[δωρος
]σι· καὶ Κλέαρχος ὁ [Σολεύς ?
 Ὑλ]αν τινές Θεοδάμα(ν)[τος
 Ἀπολλώ]νιος προκοων' τ' ὁ[10
]ην καὶ ἐρώμενον(ν) [Ἡρακλέους
 τ]ῶν Ἀργοναυτῶν [

F93 Σχόλια στὸν Πλάτωνα, *Φαίδων* 89c

«Οὔτε ὁ Ἡρακλῆς». Παροιμία, «Ἐναντίον δύο, οὔτε ὁ Ἡρακλῆς». Τὴν αἰτία πὸν βγήκε ὁ λόγος τὴ διηγῆται ὁ Δοῦρις ὡς ἔξις. Λένε ὅτι ὁ Ἡρακλῆς, ἀφιερώνοντας βωμὸ στὸν Ἄλφειό, προκήρυξε ἀγώνα πυγμαχίας καὶ νίκησε. Στὴν ἐπόμενη Ὀλυμπιάδα ὁμως νικήθηκε στὸν ἀγώνα πάλης ἀπὸ τὸν Ἐλατο καὶ τὸν Φέρανδρο. Καὶ ἀπὸ αὐτὸ βγήκε ἡ παροιμία «Ἐναντίον δύο οὔτε ὁ Ἡρακλῆς». Ὁ Ἐγεφυλλίδας ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἡρακλῆς νικήθηκε ἀπὸ τοὺς Μολιονίδες Κτέατο καὶ Εὐρυτο κατὰ τὴ διάρχεια τῆς ἐκστρατείας ἐναντίον τοῦ Αὐγείου. Τὸν κατεδίωξαν μέχρι τὰ μέρη τοῦ Βουπρασίου καὶ ὅταν κύτταξε γύρω του καὶ εἶδε ὅτι δὲν τὸν ἀκολουθοῦσε πλέον ὁ ἐχθρός, πήρε μία ἀνάσα καί, πίνοντας ἀπὸ τὸ ποτάμι πὸν κυλοῦσε ἐκεῖ κοντά, τὸ εἶπε «γλυκὸ νερό», πὸν καὶ σήμερα τὸ βλέπεις πηγαινόντας ἀπὸ τὴ Δύμη στὴν Ἥλιδα. Οἱ ντόπιοι τὸ λένε στὴ διάλεκτό τους «Σαδὺ ὕδωρ». Τὰ ἴδια διηγοῦνται ὁ Φερεκῦδης, ὁ Κλέαρχος καὶ ὁ Ἴστρος στὰ *Ἡλιακά*. Καὶ γι' αὐτὸ, ὅταν πήγαιναν οἱ Μολιονίδες θεωροὶ στὴν Κόρινθο, τοὺς ἔστησε ἐνέδρα ὁ Ἡρακλῆς στὴν περιοχὴ τῶν Κλεωνῶν καὶ τοὺς σκότωσε. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν καὶ οἱ Ἥλειοι ἔχουν ὀρκιστεῖ νὰ μὴν ἀγωνίζονται στὰ Ἴσθια, ἐπειδὴ ὁ Ἡρακλῆς, σκοτώνοντας θεωροὺς πὸν εἶχαν σταλεῖ στὸν Ἴσθμό, τοὺς Μολιονίδες, ἔγινε δεκτὸς ἀπὸ τοὺς Κορινθίους.

F94 Πάπυρος *PSI* inv. 155 fr. b

«Ἔλαν κραυγάζειν» ... ὁ Ἀριστοφάνης ... καὶ ὁ Νυμφόδωρος... καὶ ὁ Κλέαρχος (ἀπὸ τοὺς Σόλους;). Μερικοὶ λέγουν ὅτι ὁ Ἔλας ... τοῦ Θεοδάμαντος... ὁ Ἀπολλώνιος ... ἐρώμενος τοῦ Ἡρακλέους ... τῶν Ἀργοναυτῶν ... καὶ τὸν Ἔλα ἀναζητήσε ὁ Εὐφημος ...

]νοσον[.]. πάντω(ν)[
]ας και τὸν μὲν Ὑ[λαν
 ζήτησ]ιν δι' Εὐφήμον [15
]ς ἐπὶ ζήτησί[ν
].υσιαν τὸν Ὑ[λαν
].....[
]..[

F95 (65W) Zenobius vulg. 5.44

«Οἰταῖος δαίμων»· Κλέαρχος φησιν, ὅτι δαίμων τις Οἰταῖος ἐπωνομάσθη, ὃς ὕβριν καὶ ὑπερηφανίαν πάνν ἐμίσησεν.

F96 (68W) Hesychius δ 1881 Latte

«Διομήδειος ἀνάγκη»· παροιμία. Κλέαρχος μὲν φησι Διομήδους θυγατέρας γενέσθαι πάνν μοχθηράς, αἷς ἀναγκάζειν πλησιάζειν τινὰς καὶ εὐθὺς αὐτοὺς φονεύειν.

F97 (63W) Pausanias Atticista α 42 Erbse

«Αἰγὸς τρόπον μάχαιραν ἐσκάλευσά (μοι)¹· λέγεται {μέντοι}² και ἑτέρως ἢ παροιμία· «Αἰξ ποττάν³ μάχαιραν», ὡς Χρῦσιππος και Κλέαρχος. τάσεται δὲ ἐπὶ τῶν ἑαυτοῖς προξενούντων κακά· ἢ γὰρ αἰξ σκάλλουσα, τὴν μάχαιραν εὐρίσκει, δι' ἧς θύεται.

¹ suppl. Reitzenstein ² exp. Erbse ³ ποττάν E. Schwartz: παρ' τῶν Phot. **bz**

F98 (73W) Athenaeus 13.2, 555cd

Κλέαρχος δ' ὁ Σολεὺς ἐν τοῖς Περὶ παροιμιῶν, «Ἐν Λακεδαιμόνῃ, φησί, «τοὺς ἀγάμους αἱ γυναῖκες ἐν ἐορτῇ τινι περὶ τὸν βομὸν ἔλκουσαι¹ ῥαπίζουσι, ἵνα τὴν ἐκ τοῦ πράγματος ὕβριν φεύγοντες, φιλοστοργῶσί τε καὶ ἐν ὄρα προσίωσι τοῖς γάμοις. ἐν δὲ Ἀθήναις πρῶτος Κέκροψ² μίαν ἐνὶ ἔξευξεν, ἀνέδην τὸ πρότερον οὐσῶν τῶν συνόδων³, καὶ κοινογαμίων ὄντων. διὸ και ἔδοξέ τισιν διφρηῆς νομισθῆναι, οὐκ εἰδότεων τῶν πρότερον διὰ τὸ πλῆθος τὸν πατέρα».

¹ ἔλκουσαι ACE: εἰλκουσαι (sic) Peppink, *Epit.* II 100 ² ἐν δὲ Ἀθήναις πρῶτος Κέκροψ A: Κέκροψ (Κέροψ E et Peppink, *Epit.*) δὲ πρῶτος Ἀθήνησι CE ³ συνόδων A: γυναικῶν CE

F95 Ζηνόβιος, *Παροιμιῶν* 5.44

«Ὁ δαίμων τῆς Οἴτης»: ὁ Κλέαρχος ἀναφέρει ὅτι κάποιος δαίμων πῆρε τὴν προσωνυμία τοῦ Οἰταίου, γιατί μίσησε πολὺ τὴν ἀλαζονεία καὶ τὴν ὑπερηφάνεια.

F96 Ἡσύχιος δ 1881 Latte

«Διομήδειος ἔξαναγκασμός»: παροιμία. Ὁ Κλέαρχος λέει ὅτι οἱ θυγατέρες τοῦ Διομήδη ἔγιναν πολὺ μοχθηρὲς καὶ μερικούς, πού τοὺς ἔξανάγκασαν νὰ ἔλθουν σ' ἐρωτικὴ ἐπαφὴ μαζί τους, τοὺς σκότωναν ἀμέσως.

F97 Πανσανίας Ἀττικιστής, *Λεξικόν* α 42 Erbse

«Μὲ τὸν τρόπο τῆς γίδας ἀνασκάλεψα τὸ μαχαίρι»: λέγεται κι ἀλλιῶς ἡ παροιμία: «Ἡ γίδα στὸ μαχαίρι», ὅπως παραδίδουν ὁ Χρυσίππος καὶ ὁ Κλέαρχος. Ταιριάζει σ' αὐτοὺς πού οἱ ἴδιοι προξενοῦν κακὰ στοὺς ἑαυτοὺς τους. Διότι ἡ γίδα σκαλίζοντας βρῖσκει ἡ ἴδια τὸ μαχαίρι, μὲ τὸ ὁποῖο τὴ θυσιάζουν.

F98 Ἀθήναιος 13.2, 555cd

Ὁ Κλέαρχος ἀπὸ τοὺς Σόλους στὸ ἔργο του *Περὶ παροιμιῶν* λέει: «Στὴ Λακεδαίμονα, σὲ κάποια ἐορτὴ, οἱ γυναῖκες, σύροντας γύρω ἀπὸ τὸν βωμὸ τοὺς ἄγαμους, τοὺς ραπίζουν, ἔτσι ὥστε, γιὰ ν' ἀποφύγουν τὴν προσβολὴ αὐτῆς τῆς καταστάσεως, ν' ἀφήνονται στὴ φυσικὴ κλίση τῆς στοργῆς καὶ νὰ συνάπτουν γάμους στὰ χρόνια τῆς ἀκμῆς τους. Στὴν Ἀθήνα πρῶτος ὁ Κέρκωψ ἔνωσε μὲ τὰ δεσμὰ τοῦ γάμου μία γυναίκα μ' ἓναν ἄνδρα, ἐνῶ πρωτύτερα οἱ σχέσεις ἦταν ἐλεύθερες καὶ ἴσχυε ἡ κοινογαμία. Γι' αὐτὸ καὶ τὸν νόμισαν μερικοὶ ὡς διπλῆς φύσεως γόνου, ἐπειδὴ οἱ παλαιότεροι δὲν γνώριζαν τὸν πατέρα τους ἔνεκα τῆς πληθώρας τῶν ἐραστῶν».

F99 (77W) Pausanias Atticista v 10 Erbse

«Υπὲρ τὰ Καλλικράτους· φησὶ Κλέαρχος ὅτι Καλλικράτης τις ἐγένετο ἐν Καρύστῳ πλουσιώτατος· εἴ ποτε ἐθαύμαζόν τινα οἱ Καρύστιοι ἐπὶ πλούτῳ ὑπερβολικῶς, ἔλεγον· «Υπὲρ τὰ Καλλικράτους».

***F100** (- W) [Plutarchus], *Proverbia Alexandrina* 1.65

«Ἀκκῶ»: αὕτη γέγονεν ἐπὶ τῶν ἐπὶ μωρία διαβεβλημένων, ἣν φασιν ἐσοπτριζομένην¹ τῇ εἰκόνι ὡς ἐτέρᾳ διαλέγεσθαι.

de lemmate pseudo-Plutarchi notat iam Crusius, *Analecta* 83: «confidenter ei (sc. Clearcho) tribuo» ¹ ἐσοπτριζομένην Gronovius: ἐσοπτριζομένους cod.

Περὶ γρίφων

(Ἔθρος τοῦ γρίφου)

F101a (86W) Athenaeus 10.69, 448c

Ὁ μὲν Σολεὺς Κλέαρχος οὕτως ὀρίζειται· «Γρίφος πρόβλημά ἐστι παισικόν¹, προστακτικὸν τοῦ διὰ ζητήσεως εὐρεῖν τῇ διανοίᾳ τὸ προβληθέν, τιμῆς ἢ ἐπιζημίου χάριν εἰρημένον».

¹ ἐστι παισικόν Musurus: ἐπιπαισικόν A: ἐστὶ ἐπιπαισικόν C

F101b (86W) Athenaeus 10.69, 448e

«οἱ δὲ μὴ εἰπόντες ὡς προσεάττετο, ἔπινον τὸ ποτήριον».

F101c (63,1W) Athenaeus 10.86, 457c

Τίνα δὲ κόλασιν ὑπέμενον Ἀθήνησιν οἱ μὴ λύσαντες τὸν προτεθέντα γρίφον, εἴ γε ἔπινον φιάλην (ἄλμη)¹ κεκερασμένην, ὡς καὶ ὁ Κλέαρχος προεἶπεν ἐν τῷ ἄρῳ;

¹ add. Dobree

F101d (- W) Athenaeus 10.88, 458f-459a

Ἐπεὶ δὲ ἱκανὴν παρέκβασιν¹ πεποιήμεθα περὶ τῶν γρίφων, λεκτέον ἤδη καὶ τίνα κόλασιν ὑπέμενον οἱ μὴ λύσαντες τὸν προτεθέντα γρί-

F99 Πανσανίας Ἀττικιστῆς υ 10 Erbse

«Πιὸ πάνω κι ἀπὸ τὰ πλούτη τοῦ Καλλικράτη»: ὁ Κλέαρχος λέει ὅτι στὴν Κάρυστο ἔζησε κάποιος Καλλικράτης πολὺ πλούσιος. Ὅποτε λοιπὸν οἱ Καρύστιοι θαύμαζαν κάποιον γιὰ ὑπερβολικὸ πλοῦτο ἔλεγαν τὴν παροιμία «Πιὸ πάνω κι ἀπὸ τὰ πλούτη τοῦ Καλλικράτη».

***F100** Ψευδο-Πλούταρχος, *Παροιμίαι αἰς Ἀλεξανδροεῖς ἐχρῶντο* 1.65

Ἀγκώ. Ὑπῆρξε ἀπὸ τίς γυναῖκες ἐκεῖνες ποὺ ἦ μωρία τους ἔμεινε παροιμιώδης. Λέγουν ὅτι κοιταζόταν στὸν καθρέφτη καὶ μιλοῦσε στὸ εἶδωλό της λὲς καὶ συζητοῦσε μὲ καμιὰν ἄλλη.

Περὶ γρίφων

(᾽Ορισμὸς τοῦ γρίφου)

F101a Ἀθήναιος 10.69, 448c

Ὁ Κλέαρχος ἀπὸ τοὺς Σόλους δίνει τὸν ἀκόλουθο ὀρισμὸ: «᾽Ο γρίφος εἶναι ἓνα πρόβλημα παιδιᾶς ποὺ ἀπαιτεῖ νὰ βρεθεῖ μὲ διανοητικὴ ἀναζήτηση ἀπάντηση στὸ ζήτημα ποὺ τέθηκε, παρέχοντας ἀνταμοιβὴ ἢ ἐπισύροντας ποινὴ ἀναλόγως».

F101b Ἀθήναιος 10.69, 448c

«᾽Οσοι δὲν ἔδιναν τὴν ὀρθὴ ἀπάντηση σ' ὅ,τι τοὺς εἶχε ζητηθεῖ, ἔπιναν τὸ ποτήρι».

F101c Ἀθήναιος 10.86,457c

Ποιά τιμωρία ὑπέφεραν στὴν Ἀθήνα ἐκεῖνοι ποὺ δὲν ἔλυναν τὸν γρίφο ποὺ τοὺς ἔθεταν, ἂν ἔπιναν δηλαδὴ ἓνα ὀλόκληρο ποτήρι κρασί ἀνάμικτο μὲ ἄλμη, ὅπως εἶπε κι ὁ Κλέαρχος πρωτύτερα δίνοντας τὸν ὀρισμὸ τοῦ γρίφου;

F101d Ἀθήναιος 10.88, 458f-459a

Ἐπειδὴ ἀρκετὰ ξεστράτισαμε μὲ τοὺς γρίφους, ἄς ποῦμε τώρα καὶ ποίου εἶδους ποινὴ ὑπέμεναν ὅσοι δὲν κατόρθωναν νὰ λύσουν τὸν

φον. ἔπινον οὗτοι ἄλλμην παραμισγομένην τῷ αὐτῶν ποτῶ καὶ ἔδει {μη}² προσενέγκασθαι τὸ ποτήριον ἀπνευσί... .

¹ παρέμβασιν Herwerden: παράβασιν A ² exp. Musurus

A'

F102a (86W) Athenaeus 10.69, 448c-e

Ἐν δὲ τῷ Περί γρίφων ὁ αὐτὸς Κλέαρχος φησιν ἑπτὰ εἶδη εἶναι γρίφων. «Ἐν γράμματι μέν, οἷον ἐροῦμεν ἀπὸ τοῦ ἄλφα, ὡς ὄνομά τι ἰχθύος ἢ φυτοῦ, ὁμοίως δὲ καὶ ἔχειν τι κελυῆ τῶν γραμμάτων ἢ μὴ ἔχειν, καθάπερ οἱ ἄσιγμοι καλούμενοι τῶν γρίφων ὅθεν καὶ Πίνδαρος πρὸς τὸ “σ” ἐποίησεν ῥόδην, οἷον γρίφον τινὸς ἐν μελοποιίᾳ προβληθέντος. ἐν συλλαβῇ δὲ λέγονται γρίφοι οἷον ἐροῦμεν ἔμμετρον ὀτιδήποτε οὗ ἡγεῖται “βα”, οἷον “βασιλεύς” ἢ ὧν ἔχει τελευτηνὴν τὸ “ναξ”, ὡς “Καλλιάναξ”¹. ἢ ὧν τὸν “λέοντα” καθηγείσθαι, οἷον “Λεωνίδης”, ἢ ἔμπαλιν τελικὸν εἶναι, οἷον “Θρασυλέων”. ἐν ὀνόματι δὲ, οἷον ἐροῦμεν ὀνόματα ἀπλᾶ ἢ σύνθετα δυσύλλαβα, οὗ μορφή τις ἐμφαίνεται τραγικῇ ἢ πάλιν ταπεινῇ, ἢ ἄθεα ὀνόματα, οἷον “Κλεώννυμος”, ἢ θεοφόρα, οἷον “Διονύσιος”, καὶ τοῦτο ἦτοι ἐξ ἑνὸς θεοῦ ἢ πλειόνων, οἷον “Ἐρμαφρόδιτος”. ἢ ἀπὸ Διὸς ἄρχεσθαι, “Διοκλῆς” ἢ “Ἐρμουῦ”, “Ἐρμόδωρος”. ἢ λήγειν, εἰ τύχοι, εἰς “νικος”²».

¹ Καλλιάναξ C: καλλιάν ἀναξίμων A ² νῖξ[ος] νῖκος Schweighaeuser: Ἐπίνικος nomen excidit susp. Schweighaeuser

F102b (85W) Scholia in Aristophanis *Vespas* 20ab

(20a) Οἱ γρίφοι ζητήματα αἰνιγματώδη, οἷς ἐχρῶντο πρὸς τοῖς συμποσίοις· ἑπτὰ τὰ γένη αὐτῶν ἀναγράφει Κλέαρχος ἐν τῷ Περί γρίφων.

(20b) ... Ἐπτὰ δὲ ἀναγράφει αὐτῶν (sc. γρίφων) γένη ὁ Κλέαρχος ἐν τῷ Περί γρίφων συντάγματι. γρίφοι δὲ λέγεται τὰ ἐν τοῖς συμποσίοις προβαλλόμενα αἰνιγματώδη ζητήματα.

F103 (91aW) Athenaeus 7.1, 275f

Κλέαρχος Ἀριστοτέλους μαθητής, Σολεὺς δὲ τὸ γένος, ἐν τῷ προτέρῳ Περί γρίφων¹ –κρατῶ γὰρ καὶ τῆς λέξεως διὰ τὸ σφόδρα μοι

γρίφο πού τούς πρότειναν. Ἔπιναν ἄλλη ἀνακατωμένη στό κρασί τους καί ἔπρεπε νά κατεβάσουν ὅλο τὸ ποτήρι χωρὶς ἀνάσα ...

Πρῶτο βιβλίο

F102a Ἀθήναιος 10.69, 448c-e

Καὶ στό ἔργο του *Περὶ γρίφων* ὁ ἴδιος Κλέαρχος λέει ὅτι ὑπάρχουν ἑπτὰ εἶδη γρίφων. Πρῶτα, γρίφος πού στηρίζεται σὲ γράμμα, ὅπως ἂς ποῦμε ν' ἀρχίζει ἀπὸ τὸ ἄλφα, π.χ. κάποιο ὄνομα ψαριοῦ ἢ φυτοῦ. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, ἐὰν ὀριστεῖ νά περιλαμβάνεται ἢ νά ἀπουσιάζει κάποιο γράμμα, ὅπως στήν περίπτωση τῶν καλουμένων ἀσίγμων γρίφων. Ἔτσι, ἀκόμη καί ὁ Πίνδαρος συνέθεσε μία ὠδή χωρὶς σίγμα, λὲς καί ἔθεσε ἓνα γρίφο στό πλαίσιο τῆς λυρικῆς ποιήσης. Ἐπειτα, παίζονται γρίφοι πού στηρίζονται σὲ συλλαβή, λ.χ. νά μᾶς ζητηθεῖ νά ποῦμε ὀτιδήποτε ἔμμετρο πού ν' ἀρχίζει ἀπὸ «βα», ὅπως βασιλεύς, ἢ κάποιο ἀπ' αὐτὰ πού λήγουν σὲ «ναξ», ὅπως Καλλιάναξ, ἢ κάποιο ὄνομα πού νά ἔχει ὡς πρῶτο συνθετικὸ τὸ «λέων», ὅπως Λεωνίδης, ἢ ἀντιστρόφως νά τελειώνει μὲ αὐτό, ὅπως Θρασυλέων. Ἀκόμη, ὑπάρχουν γρίφοι πού στηρίζονται σὲ ὄνομα, λ.χ. μᾶς ζητοῦν ν' ἀναφέρουμε ὀνόματα ἀπλὰ ἢ σύνθετα δισύλλαβα πού ν' ἀναδίδουν ἦθος μεγαλοπρεπὲς ἢ, καί ἀντιθέτως, ταπεινό, ἢ ὀνόματα πού δὲν ἔχουν τὸ συνθετικὸ «θεός», ὅπως Κλεώνυμος, ἢ πού περιλαμβάνουν τὸ ὄνομα κάποιου θεοῦ, ὅπως Διονύσιος, κατηγορία στήν ὁποία ἡ σύνθεση μπορεῖ νά γίνεται εἴτε μὲ τὸ ὄνομα ἑνὸς θεοῦ ἢ καί περισσοτέρων, ὅπως Ἐρμαφρόδιτος, ἢ ὀνόματα πού ν' ἀρχίζουν μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Διός, Διοκλῆς π.χ., ἢ τοῦ Ἐρμιῦ, ὅπως Ἐρμόδωρος, ἢ νά λήγουν αἴφνης σὲ «νικος».

F102b Σχόλια στὸν Ἀριστοφάνη, *Σφήκες* 20ab

(20a) Οἱ γρίφοι εἶναι ζητήματα σὲ μορφή αἰνίγματος καὶ πού τούς ἔλεγαν στὰ συμπόσια. Ἐπτὰ εἶδη τους ἀναγράφει ὁ Κλέαρχος στό ἔργο του *Περὶ γρίφων*.

(20b) ... ἑπτὰ εἶδη γρίφων ἀναγράφει ὁ Κλέαρχος στό ἔργο του *Περὶ γρίφων*. Οἱ γρίφοι εἶναι ζητήματα πού τίθενται μὲ τὴ μορφή αἰνίγματος στὰ συμπόσια.

F103 Ἀθήναιος 7.1, 275f

Ὁ Κλέαρχος, ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Σολεὺς τὴν καταγωγή, στό πρῶτο ἀπὸ τὰ δύο βιβλία τοῦ *Περὶ γρίφων* συγγραμμάτος

εἶναι προσφιλή- οὐτωςί πως εἶρηκε· «Φαγήσια², οἱ δὲ φαγησιπόσια προσαγορεύουσι τὴν ἐορτήν. ἐξέλιπε δὲ αὐτή, καθάπερ ἡ τῶν ῥαψωδῶν³, ἦν ἦγον ... καὶ τὴν τῶν Διονυσίων. ἐν ἧ παριόντες ἐκάστω τῶν θεῶν οἶον τιμὴν ἐπετέλουν⁴ τὴν ῥαψωδίαν». ταῦτ' εἶπεν ὁ Κλέαρχος.

¹ Περί γρίφων Casaubonus: περιγραφῶν **A**: περί Γραφῶν («De picturis») Schweighaeuser ² φαγήσια **C**: φαγησίας **A** ³ ῥαψωδιῶν **C** ⁴ ἐπετέλουν **CA**^{p.c.}: ἀπετέλουν **A**^{a.c.}

F104 (92W) Athenaeus 14.12, 620c

Κλέαρχος δ' ἐν τῷ προτέρῳ Περί γρίφων¹, «Τὰ Ἀρχιλόχου», φησίν, «ἂ Σιμωνίδης ὁ Ζακύνθιος, ἐν τοῖς θεάτροις ἐπὶ δίφρου καθήμενος, ἐρραψώδει».

¹ περί γρίφων Casaubonus: περί γραφῶν **A**

libri incerti

F105 (79aW) Athenaeus 1.7, 4de

Ὅτι Ἀρχέστρατος ὁ Συρακόσιος ἢ Γελῶς ἐν τῇ, ὡς Χρύσιππος ἐπιγράφει, Γαστρονομία, ὡς δὲ Λυγκεύς¹ καὶ Καλλίμαχος, Ἡδουπαθεία, ὡς δὲ Κλέαρχος (ὁ Σολεύς)², Δειπνολογία, ὡς δ' ἄλλοι, Ὀψοποιΐα – ἐπικόν δὲ τὸ ποίημα, οὗ ἡ ἀρχή·

Ἱστορίας ἐπίδειγμα ποιούμενος Ἑλλάδι πάση –,

φησί·

πρὸς δὲ μιᾷ πάντας δειπνεῖν ἀβρόδαιτι τραπέξῃ.

¹ λυγκεύς **CE** ² supplevi ex Suda α 731 et γ 132 Adler

F106 (89W) Athenaeus 1.6, 4d

«Κλεάνθης δὲ ὁ Ταραντῖνος», ὡς φησι Κλέαρχος, «πάντα τὰ παρὰ τοὺς πότους ἔμμετρα ἔλεγε· καὶ Πάμφιλος δὲ ὁ Σικελός, ὡς ταῦτα·

ἔγχει πιεῖν μοι καὶ τὸ πέρδικος σκέλος·
ἀμίδα δότω τις ἢ πλακοῦντά τις δότω».

F107 (90W) Athenaeus 1.6, 4ab

Κλέαρχος φησι Χάρμον τὸν Συρακόσιον εὐτρεπίσαι στιχίδια καὶ

του, αναφέρει κάπως έτσι – τὸν ὄρο κυρίως θυμοῦμαι γιατί μ' ἄρесе τόσο πολύ: «Φαγήσια, καὶ ἄλλοι Φαγησιπόσια ἀποκαλοῦν τὴν ἐορτή. Μὰ ἔπαυσε κι αὐτή, ὅπως κι ἐκείνη τῶν ραψωδῶν πού τὴν ἐόρταζαν ... κι ἐκείνη τῶν Διονυσίων. Σ' αὐτὴν προσέρχονταν κι ἐρμήνευαν τὴ ραψωδία ὡσὰν ἀπόδοση τιμῆς σὲ κάθε ἓνα ἀπὸ τοὺς θεούς». Αὐτὰ ἀπὸ τὸν Κλέαρχο.

F104 ᾽Αθήναιος 14.12, 620c

᾽Ο Κλέαρχος, στὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ δύο βιβλία τοῦ ἔργου *Περὶ γρίφων*, λέει: «᾽Ο Σιμωνίδης ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο, καθισμένος ἐπάνω σὲ δίφρο, ραψωδοῦσε τὰ ποιήματα τοῦ ᾽Αρχιλόχου στὰ θέατρα».

᾽Αδήλου βιβλίου

F105 ᾽Αθήναιος 1.7, 4de

᾽Ο ᾽Αρχέστρατος ἀπὸ τὶς Συρακοῦσες ἢ τὴ Γέλα στὸ ἔργο του πού ὁ Χρύσιππος τιλοφορεῖ *Γαστρονομία*, ἀλλὰ πού κατὰ τὸν Λυγκέα καὶ τὸν Καλλιμάχο ἐπιγραφόταν *Ἦδυπάθεια*, κατὰ τὸν Κλέαρχο τὸν Σολέα *Δειπνολογία* καὶ κατ' ἄλλους *᾽Οψοποῦία* – ἦταν δὲ ποίημα ἐπικό, πού ἢ ἀρχὴ τοῦ εἶναι:

Τῆς γνώσης πρότυπο προβάλλοντας γιὰ τὴν Ἑλλάδα ὅλη –
λέγει:

Κι ὅλοι μαζί ἄς δειπνήσουμε στὸ ἐκλεκτὸ τραπέζι.

F106 ᾽Αθήναιος 1.6, 4d

᾽Ο Κλεάνθης ἀπὸ τὸν Τάραντα, ὅπως λέει ὁ Κλέαρχος, ὅλα τὰ ἔλεγε ἔμμετρα στὰ συμπόσια, καθὼς καὶ ὁ Πάμφιλος ἀπὸ τὴ Σικελία. Μερικὰ δείγματα:

Κέρνα νὰ πιῶ καὶ φέρε μου τῆς πέρδικας τὸ μπούτι.
Φέрте μου κάποιος τὸ καθίκι ἀντὶ γιὰ τὸ γλυκό.

F107 ᾽Αθήναιος 1.6, 4ab

᾽Ο Κλέαρχος λέει ὅτι ὁ Χάρμος ὁ Συρακούσιος εἶχε ἔτομα στιχάκια

παρομιίας εἰς ἕκαστον τῶν ἐν τοῖς δεῖπνοις παρατιθεμένων. εἰς μὲν τὸν ἰχθύν·

ἦκω λιπῶν Αἰγαῖον ἀλμυρὸν βάθος,

εἰς δὲ τοὺς κήρυκας·

χαίρετε κήρυκες, Διὸς ἄγγελοι,

εἰς δὲ τὴν χορδὴν·

ἔλικτὰ κοῦδὲν ὑγιές,

εἰς δὲ τὴν ὠνθυλευμένην τευθίδα·

σοφὴ σοφὴ σύ,

εἰς δὲ τὸ ἐν τοῖς ἐψητοῖς ὠραῖον·

οὐκ ἀπ' ἐμοῦ σκεδάσεις ὄχλον,

εἰς δὲ τὴν ἀποδεδαρμένην ἔγγελυν·

οὐ προκαλυπτομένα βοστρυχώδεα.

F108 (90W) Athenaeus 1.6, 4bc

Φησὶ δὲ (sc. Κλέαρχος) καὶ ὅτι ὁ Χάρμος¹ εἰς ἕκαστον τῶν παρατιθεμένων ἔχων τι πρόχειρον, ὡς προεῖρηται, ἐδόκει² τοῖς Μεσσηνίοις πεπαιδευμένος εἶναι· ὡς καὶ Καλλιφάνης, ὁ τοῦ Παραβρύκοντος κληθεὶς, ἀρχὰς ποιημάτων πολλῶν (καὶ λόγων)³ ἐκγραψάμενος ἀνειλήφει μέχρι τριῶν καὶ τεσσάρων στίχων, πολυμαθείας δόξαν προσποιούμενος.

1 ὁ Χάρμος E: Χάρμος C² ἐδόκει C: ἔβη E³ add. Suda κ 243 Adler (καὶ λόγων συγγεγραμμένων ἄχρι τριῶν ἢ τεσσάρων στίχων ἀπαγγέλλον πολυμαθείας δόξαν προσποιεῖτο)

F109 (87W) Athenaeus 14.60, 648f-649a

Τοῦ δὲ ἡμῖν παρακειμένου μελιπήκτου μέμνηται Κλέαρχος ὁ Σολεὺς ἐν τῷ Περὶ γοῖφων¹, οὕτωςι λέγων· «Σκευὴ κελεύοντι² λέγειν ὁμοια³, εἰπεῖν·

τρίπους, χύτρα, λυχνεῖον, ἀκταία, βάθρον,
σπόγγος, λέβης, σκαφεῖον, ὄλμος, λήκυθος,
στυρίς, μάχαιρα, τρύβλιον, κρατήρ, ῥαφίς.

καὶ παροιμίαι γιὰ τὸ κάθε φαγητὸ πὺν παρέθεταν στὰ συμπόσια.
Γιὰ τὸ ψάρι:

Ἐφτασα ἀφήνοντας τοῦ Αἰγαίου τὸ ἄλμυρὸ τὸ βάθος.

Πρὸς τὸ εἶδος τῶν κοχυλῶν πὺν λέγονται “κήρυκες”:

Χαίρετε κήρυκες, τοῦ Διὸς ἀγγελιαφόροι.

Γιὰ τὰ ἐντεράκια:

Στριφογυριστὰ καὶ καθόλου ὑγιεινά.

Στὸ γεμιστὸ καλαμάρι:

Σοφὸ, σοφὸ, ἐσύ.

Στὸ καρύκευμα ἀπὸ μικρὰ ψάρια:

Δὲ θὰ διώξεις τὸν ὄγλο ἀπὸ κοντὰ μου;

Γιὰ τὸ γδαρτὸ χέλι:

Χωρὶς νὰ σὲ σκεπάζω μὲ τὰ κατσαρά μου.

F108 Ἀθήναιος 1.6, 4bc

Λέει ἀκόμη ὅτι ὁ Χάρμος, ἐπειδὴ εἶχε κάτι πρόχειρο νὰ πεῖ γιὰ κάθε τι πὺν πρόσφεραν στὸ δεῖπνο, ὅπως ἀναφέρθηκε προηγουμένως, εἶχε τὴ φήμη μορφωμένου ἀνθρώπου στὴ Μεσσηνία, ὅπως καὶ ὁ Καλλιφάνης, αὐτὸς μὲ τὸ προσωνύμιο «γιὸς τοῦ Ἀδηφάγου», πὺν ἀντιγράφοντας τὴν ἀρχὴ πολλῶν κεμένων ποιήσεων καὶ πεζογραφίας μποροῦσε ν' ἀπαγγεῖλει μέχρι τρεῖς-τέσσερις στίχους κερδίζοντας τὴ φήμη τοῦ πολυμαθοῦς.

F109 Ἀθήναιος 14.60 648f-649a

Τὴ μελόπιτα πὺν βρῖσκεται δῶ κοντὰ μας τὴ μνημονεύει ὁ Κλέαρχος ἀπὸ τοὺς Σόλους στὸ σύγγραμμά του *Περὶ γρίφων* λέγοντας τὰ ἑξῆς: «Ὅταν ἡ ἐντολὴ πὺν δίνεται στοὺς γρίφους εἶναι ν' ἀναφερθοῦν παρόμοια σκευή, μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ:

*Τρίποδο, χύτρα, λυχνοστάτης, μαρμάρينو γουδί, πάγκος,
σφουγγάρι, λέβητας, ξινάρι, σκαφίδι, ξύλινο γουδί, λαδικό,
κοφίνι, μαχαίρι, κούπα, κρατήρας, βελόνι.*

ἢ πάλιν ὄψων οὕτως·

ἔτνος, φακῆ, τάριχος, ἰχθύς, γογγυλῖς,
σκόροδον, κρέας, θύννειον⁴, ἄλιμη⁵, κρόμμυον,
σκόλυμος, ἔλαια, κάππαρις, βολβός, μύκης.

ἐπί τε⁶ τῶν τραγημάτων, ὁμοίως·

ἄμης, πλακοῦς, ἔντιλος⁷, ἴτριον, ῥόα,
ῥόν⁸, ἐρέβινθος, σησάμη, κοπτή, βότρως,
ἰσχάς, ἄπιος, πέρσεια⁹, μῆλ¹⁰, ἀμύγδαλα·.

ταῦτα μὲν ὁ Κλέαρχος.

¹ γρίφων Casaubonus: γραφῶν **A** ² κελεύοντι Kaibel, cf. Ath. 10.86, 457e: κελεύοντα **A**: κελεύοντος conī. Schweighaeuser ³ ὁμοίως Wilamowitz: ὀνόματα conī. Kaibel, rec. Wehrli ⁴ θύννειον Schweighaeuser: θυννίον **A** ⁵ ἄλιμη Musurus: ἀλλη **A** ⁶ ἔτι τε Meineke («non recte» Kaibel) ⁷ ἔντιλος corruptum sec. Kaibel ⁸ ῥόα ῥόν Salmasius: ῥοδῶν **A** ⁹ πέρσεια Salmasius: πέρσεια **A**: ¹⁰ μῆλ' Schneider: μῆλεα **A** || «poterant et iungi duo vocabula, πέρσεια μῆλε'» Schweighaeuser

F*110 (94W) Athenaeus 10.76, 452bc

Πολλοὶ δὲ (τῶν)¹ γρίφων καὶ τοιοῦτοὶ τινές εἰσιν οἶον·

ἄνδρ' εἶδον πυρὶ χαλκὸν² ἐπ' ἀνέρι κολλήσαντα,
οὕτω συγκόλλως ὥστε σύναμμα ποιεῖν.

τοῦτο δὲ σημαίνει σικύας προσβολήν.

¹ add. Kaibel ² πυρὶχαλκον vulgo

F111a (94W) Athenaeus 10.76, 452c

Καὶ τὸ Πανάρχος δ' ἐστὶ τοιοῦτον, ὡς φησι Κλέαρχος ἐν τῷ Περι
γρίφων, ὅτι βάλοι·

ξύλω τε καὶ οὐ ξύλω
καθημένην ὄρνιθα καὶ οὐκ ὄρνιθα
ἀνήρ τε κοὐκ ἀνήρ
λίθω τε καὶ οὐ λίθω.

τούτων γάρ ἐστι τὸ μὲν «νάρθηξ», τὸ δὲ «νυκτερίς», τὸ δὲ «εὐνοῦχος»,
τὸ δὲ «κίσηρις¹».

¹ κίσηρις Schweighaeuser

F111b (95aW) Scholia in Platonis *Rem publicam* 5, 479c

Κλεάρχου γρίφος·

Ἦ, πάλι, γιὰ φαγητὰ ὡς ἐξῆς:

*Χυλὸς φασόλια, φακή, παστό, ψάρι, γουλί,
σκόρδο, κρέας, τόννος, ἄρμη, κρεμμύδι,
ἀγριαγκινάρα, ἐλιά, κάππαρη, βολβός, μανιτάρι.*

Παρομοίως καὶ γιὰ ἐπιδόρπια:

*Γαλατόπιτα, πίτα, πίτα ἀντζούγιες, σουσαμόπιτα, ρόδι,
αὐγό, ρεβίθι, σουσάμι, σνκόπιτα, σταφύλι,
ξερόσυνκο, ἀχλάδι, πέρσεια, μῆλα, ἀμύγδαλα».*

Αὐτὰ ὁ Κλέαρχος.

F*110 Ἀθήναιος 10.76, 452bc

Πολλοὶ γρίφοι εἶναι διατυπωμένοι κάπως ἔτσι:

*Εἶδα τὸν ἄντρα στῆ φωτιά καὶ τὸ χαλκὸ στὸν ἄντρα νὰ κολλᾷ
τόσο σφιχτὰ ἀπάνω του, πὺν νὰ τὸν πάρονν τὰ αἵματα.*

Κι αὐτὸ σημαίνει ἐφαρμογὴ βεντούζας.

F111a Ἀθήναιος 10.76, 452c

Κι ὁ γρίφος τοῦ Πανάρκου τέτοιου εἶδους εἶναι, ὅπως λέει ὁ Κλέαρχος στὸ ἔργο του *Περὶ γρίφων*, ὅτι χτύπησε

*σὲ ξύλο πὺν δὲν ἦταν ξύλο
καθισμένο πουλί πὺν δὲν ἦταν πουλί
ἕνας ἄντρας πὺν δὲν ἦταν ἄντρας
μὲ πέτρα πὺν δὲν ἦταν πέτρα.*

Δίνοντας λύση, αὐτὰ δηλώνουν: τὸ ἕνα ξύλο νάρθηκος, τὸ ἄλλο νυχτερίδα, τὸ ἄλλο εὐνοῦχος, τὸ ἄλλο ἐλαφρόπετρα.

F111b Σχόλια στὸν Πλάτωνα, *Πολιτεία* 5, 479c

Γρίφος ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Κλεάρχου:

αἰνός τις ἐστίν ὡς ἀνήρ τε κοῦκ ἀνήρ
 ὄρνιθά {τε} κοῦκ ὄρνιθ' ἰδὼν τε κοῦκ ἰδὼν
 ἐπὶ ξύλου τε κοῦξ ξύλου καθημένην {τε κοῦξ καθημένην}
 λίθω τε κοῦξ λίθω βάλοι τε κοῦξ βάλοι.

ἄλλως:

ἄνθρωπος οὐκ ἄνθρωπος, ἄνθρωπος δ' ὅμως,	ὁ εὐνοῦχος
ὄρνιθα κοῦκ ὄρνιθα, ὄρνιθα, †ὄρνιθα δ' ὅμως †,	ῥοπτερίδα
ἐπὶ ξύλου τε κοῦξ ξύλου καθημένην	νάρθηκος
λίθω βαλών τε κοῦξ λίθω διώλεσεν.	κισήρει.

«νυκτερίδα», «ὁ εὐνοῦχος», «νάρθηκος», «κισήρει».

F112 (91aW) Athenaeus 7.1, 276a

Εἰ δ' ἀπιστεῖς, ὧ ἑτάϊρε, καὶ τὸ βιβλίον (sc. Κλεάρχου Περὶ γρίφων) κεκτημένος οὐ φθονήσω σοι· ἀφ' οὔ πολλὰ ἐμαθὼν εὐπορήσεις προβλημάτων· καὶ γὰρ Καλλίαν ἱστορεῖ τὸν Ἀθηναῖον γραμματικὴν¹ συνθεῖναι τραγωδίαν, ἀφ' ἧς ποιῆσαι τὰ μέλη καὶ τὴν διάθεσιν Εὐριπίδην ἐν Μηδεΐα καὶ Σοφοκλέα τὸν Οἰδίπουν².

Καλλίου γραμματικοῦ ἀθηναίου γραμματικὴ τραγωδία A lemma: ¹ γραμματικὸν AC ² οἰδίπουν C: οἰδίπου A

F113 (93W) Athenaeus 10.78, 452e - 453a

«Τῷ δὲ Θεοδέκτη παραπλησίως ἔπαιξε γρίφους καὶ Δρομέας ὁ Κῶος», ὡς φησὶ Κλεάρχος, «καὶ Ἀριστόνυμος ὁ φιλοκιθαριστής, ἔτι δὲ Κλέων, ὁ μίμανλος ἐπικαλούμενος, ὅσπερ καὶ τῶν Ἰταλικῶν μίμων ἄριστος γέγονεν ἀντοπρόσωπος ὑποκριτής. καὶ γὰρ Νυμφοδώρου περιῆν ἐν τῷ μνημονομένῳ μίμῳ. τούτου δὲ καὶ Ἰσχύμαχος ὁ κῆρυξ ἐγένετο ζηλωτής, ὃς ἐν τοῖς κύκλοις ἐποιεῖτο τὰς μιμήσεις· ὡς δ' εὐδοκίμει, μεταβάς ἐν τοῖς θαύμασιν, ὑπεκρίνετο μίμους. τοιοῦτοι δ' ἦσαν, οὓς ἐποίουν¹ γρίφους, οἷον ἀγροῖκον τινὸς ὑπερπλησθέντος καὶ κακῶς ἔχοντος, ὡς ἠρώτα αὐτὸν ὁ ἰατρὸς μὴ εἰς ἔμετον ἐδείπνησεν,

Οὐκ ἔγωγε, εἰπεῖν, ἀλλ' εἰς τὴν κοιλίαν.

καὶ πτωχῆς τινος τὴν γαστέρα πονούσης, ἐπεὶ ὁ ἰατρὸς ἐπνυθάνετο, μὴ ἐν γαστρὶ ἔχει,

Πῶς γάρ, εἶπε, τριταΐα μὴ βεβρωκῦα;

τῶν Ἀριστωννυμῶν² δ' ἦν εὐπαρῦφων λόγων³.

Ἐπάροχει μὰ παρουμία ὅτι ἕνας ἄνδρας, πού δὲν ἦταν ἄνδρας,
 ἕνα πουλί πού δὲν ἦταν πουλί, τὸ εἶδε καὶ δὲν τὸ εἶδε,
 πάνω σ' ἕνα ξύλο πού δὲν ἦταν ξύλο, νὰ κάθεται
 μὲ πέτρα πού δὲν ἦταν πέτρα, νὰ χτυπᾶ καὶ νὰ μὴ χτυπᾶ.

Ἄλλη ἐκδοχή:

ἄνδρας κι ὄχι ἄνδρας, ἄνδρας ὅμως	ὁ εὐνοῦχος
πουλί καὶ μὴ πουλί, πουλί ὅμως	νυχτερίδα
πάνω σὲ ξύλο καὶ μὴ ξύλο καθισμένο	τοῦ νάρθηκος
μὲ πέτρα μὲ ἐχτύπησε κι ἡ πέτρα δὲν μὲ σκότωσε	μὲ ἐλαφρόπετρα

νυχτερίδα, ὁ εὐνοῦχος, ξύλο νάρθηκος, μὲ ἐλαφρόπετρα

F112 Ἀθήναιος 7.1, 276a

Ἐὰν δὲν μὲ πιστεύεις, φίλε μου, καὶ νὰ τὸ ἔχεις τὸ βιβλίον τοῦ Κλε-
 ἄρχου *Περὶ γρίφων*, δὲν θὰ ζηλέψω πού ἀποστηθίζοντας πολλὰ θὰ
 ἔχεις ἕναν πλούτο αἰνιγμάτων νὰ προτείνεις. Φαντάσου, ἀκόμη καὶ
 τὸν Καλλία τὸν Ἀθηναῖο ἀναφέρει, πῶς ἔφθασε νὰ συνθέσει τρα-
 γωδία μὲ τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου, πού τὴν εἶχαν ὡς πρότυπο
 στὰ χορικά καὶ τὴν ὑπόθεση ὁ Εὐριπίδης στὴ *Μήδεια* κι ὁ Σοφοκλῆς
 στὸν *Οιδίποδα*.

F113 Ἀθήναιος 10.78, 452e-453a

Παρόμοια μὲ τὸν Θεοδέκτη ἔπαιξε γρίφους καὶ ὁ Δρομέας ἀπὸ τὴν
 Κῶ, ὅπως λέει ὁ Κλέαρχος, καὶ ὁ Ἀριστόνυμος ὁ ψιλοκιθαριστής,
 ἐπίσης καὶ ὁ Κλέων, γνωστός καὶ ὡς μίμαυλος, αὐτὸς πού ὑπῆρξε
 ἄριστος ὑποκριτὴς τῶν ἰταλικῶν μίμων καὶ ἔπαιξε χωρὶς προσωπεῖο
 ἔχοντας ξεπεράσει ἀκόμη καὶ τὸν Νυμφόδορο σ' αὐτὸ τὸ εἶδος μί-
 μου. Τὸν συναγωνιζόταν ὁ Ἰσχόμαχος ὁ κῆρυξ, ὁ ὁποῖος παρουσία-
 ζε τίς μιμήσεις του σὲ συναθροίσεις. Ὅταν ὅμως ἄρχισε νὰ διακρί-
 νεται, μεταπήδησε στοὺς θιάσους τῶν θαυμαστοποιῶν κι ἐκεῖ ἔδινε
 παραστάσεις μίμων. Ἀνάλογος βέβαια ἦταν καὶ ὁ τύπος τῶν γρί-
 φων πού συνέθεταν ὅλοι αὐτοί. Παραδείγματα: Κάποιος χωρικός
 πού εἶχε παραφάει καὶ βροισκόταν σὲ κακὴ κατάσταση, ὅταν τὸν
 ρωτοῦσε ὁ γιατρός μήπως ἔφαγε μέχρως ἐμετοῦ, ἀπάντησε: «Ἦχι
 βέβαια· μόνο μέχρως κοιλίας». Μιὰ φτωγὴ γυναίκα εἶχε πόνον στὴν
 κοιλιά, κι ὅταν ὁ γιατρός ρωτοῦσε νὰ μάθει μήπως ἔχει τίποτε στὴν
 κοιλιά της, ἀπάντησε: «Μά, πῶς νὰ ἔχω, ἀφοῦ εἶναι τρεῖς μέρες πού
 δὲν ἔφαγα;» Πολλοὶ γρίφοι τοῦ Ἀριστωνύμου (βασίζονταν ἐπί-
 σης ...) στὴν ἀμφισημία.

¹ ἐποίει Wehrli ² lacunam indicavit Dindorf: ἄριστωνόμου Schweighaeuser: ἀριστωνύμων vulgo ³ post λόγων add. πλήρη Schweighaeuser

F114 (88W) Athenaeus 10.81, 454f-455b

«Τὸ δὲ Καστορίωνος τοῦ Σολέως», ὡς ὁ Κλέαρχος φησιν, «εἰς τὸν Πάνα ποιήματα τοιοῦτόν ἐστι τῶν ποδῶν¹ ἕκαστος ὄλοις ὀνόμασιν περιειλημμένος πάντας ὁμοίως ἡγεμονικοὺς καὶ ἀκολουθητικοὺς ἔχει τοὺς † πόδας †², οἶον·

σὲ τὸν βολαῖς³ νιφοκτύποις δυσχείμερον
ναῖονθ⁴, ἔδος⁵, θηρονόμε Πάν, χθόν⁶, Ἀρχάδων,
κλήσω γραφῆ τῆδ' (ἐν) σοφῆ⁷ πάγκλειτ⁸ ἔπη
συνθείς, ἄναξ, δύσγνωστα μὴ σοφῶ⁹ κλύειν,
μουσοπόλε θῆρ, κηρόχυτον ὃς μείλιγμ' ἰεῖς,

καὶ τὰ λοιπὰ (κατὰ)¹⁰ τὸν αὐτὸν τρόπον. τούτων δὲ ἕκαστον¹¹ τῶν ποδῶν, ὡς ἂν τῆ τάξει θῆς, τὸ αὐτὸ μέτρον ἀποδώσει, οὕτως·

σὲ τὸν βολαῖς νιφοκτύποις δυσχείμερον,
νιφοκτύποις σὲ τὸν βολαῖς δυσχείμερον,

καὶ ὅτι τῶν ποδῶν ἕκαστός ἐστι ἑνδεκαγράμματος¹². ἔστι (δὲ)¹³ καὶ μὴ (κατὰ)¹⁰ τοῦτον τὸν τρόπον, ἀλλ' ἑτέρως ποιῆσαι, ὥστε πλείω πρὸς τὴν χρῆσιν ἐκ τοῦ ἑνὸς ἔχειν, οὕτω λέγοντας·

μέτρον φράσον μοι, τῶν ποδῶν (μέτρον λαβῶν)¹⁴,
λαβῶν μέτρον μοι τῶν ποδῶν μέτρον φράσον¹⁵.
οὐ βούλομαι γὰρ τῶν ποδῶν μέτρον λαβεῖν,
λαβεῖν μέτρον γὰρ τῶν ποδῶν οὐ βούλομαι.

¹ στίχων pro ποδῶν postulat Porson ² «haec turbata» Kaibel: † πόδας † Wehrli ³ βολαῖς Meineke: βολοῖς A passim ⁴ ναῖονθ' Casaubonus: νεονθ' A ⁵ ἔδραν Cobet: ἔδος Scaliger: ὄδος A: ὄδοῖς Fiorillo ⁶ χθόν' Casaubonus: χθών A ⁷ τῆδ' ἐν σοφῆ Porson, Fiorillo: τῆδὶ σοφῆ Casaubonus ⁸ πάγκλειτ' Porson: πάγκλιητ' A: πάγκλιτ' Casaubonus ⁹ σοφῶ Meineke: σοφοῖς A ¹⁰ supplevi ¹¹ ἕκαστος Wehrli ¹² ἑνδεκαγράμματος Schweighaeuser: δεκαγράμματος A ¹³ δὲ post Schweighaeuser suppl. Wehrli ¹⁴ suppl. Coray ¹⁵ post φράσον duo vel plures versus excidisse sec. Wehrli

F115 (88W) Athenaeus 10.81, 455bc

«Πίνδαρος δὲ πρὸς¹ τὴν ἀσιγμοποιηθεῖσαν ᾠδὴν», ὡς ὁ αὐτός φησι Κλέαρχος, «οἰονεὶ γρίφου τινὸς ἐν μελοποιᾷ προβληθέντος, ὡς πολλῶν τούτῳ προσκρουόντων διὰ τὸ ἀδύνατον² εἶναι ἀποσχέσθαι τοῦ σῆγμα, καὶ διὰ τὸ μὴ δοκιμάζειν, ἐποίησε·

F114 Ἀθήναιος 10.81, 454f-455b

Καὶ τοῦ Καστοριῶνος ἀπὸ τοὺς Σόλους, ὅπως λέει ὁ Κλέαρχος, τὸ ποίημα στὸν Πάνα εἶναι τοῦ εἴδους αὐτοῦ. Ἡ κάθε ἐνότητα ποδῶν, ἐπειδὴ περιλαμβάνει ὁλόκληρες λέξεις, ἔχει ὁμοίομορφους ὅλους τοὺς πόδες, εἴτε προηγοῦνται εἴτε ἀκολουθοῦν, ὅπως π.χ.:

*Ἐσέ, Πάνα θηροβοσκέ, πὸν λημεριάξεις
στὴν παγερὴ χιονόδαρτη τῆ χώρα τῶν Ἀρκάδων
θὰ σ' ἀννυμήσω, βασιλιά, μ' αὐτὴ μου τὴν περὶτεχνῆ ὠδῆ,
στίχους συνθέτοντας γεμάτους ἀπ' τῆ δόξα σου,
δύσκολους, ὅμως, γιὰ τ' ἀφτιά τοῦ ἄμαθου στὴν τέχνη,
ἐσέ, μισσόληπτο ἀγρίμι, πὸν σκορπίζεις
τὸ μελιστάλαχτο τραγούδι σου σὰν παίξεις τὸ σουραῦλι,*

καὶ τὰ λοιπὰ κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο. Σ' ὅποια θέση κι ἂν βάλεις τὴν κάθε ἐνότητα ποδῶν, θὰ σοῦ δώσει τὸ ἴδιο μέτρο. Π.χ.:

*ἐσέ, στή χιονόδαρτη τὴν παγερὴ,
στή χιονόδαρτη, ἐσέ, τὴν παγερὴ.*

Σημειωτέον ὅτι ἡ κάθε ἐνότητα ἔχει ἔντεκα γράμματα. Ὑπάρχει ἡ δυνατότητα νὰ μὴ συνθέσει κανεὶς στίχους μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, ἀλλὰ καὶ μὲ ἄλλον, ὥστε ἀπὸ τὸν ἕνα στίχο νὰ μπορεῖ νὰ βγάλει περισσό-
τερους ἀνάλογα μὲ τὴ χρήση ποῦ θέλει νὰ κάνει, ὅπως λ.χ.:

*τὸ μέτρο πές μου τῶν ποδῶν (παίρνοντας μέτρο).
παίρνοντας μέτρο τῶν ποδῶν, τὸ μέτρο πές μου.
γιατὶ δὲν θέλω τῶν ποδῶν μέτρο νὰ πάρω.
νὰ πάρω μέτρο τῶν ποδῶν γιατί δὲν θέλω.*

F115 Ἀθήναιος 10.82, 455bc

Καὶ ὁ Πίνδαρος –σχετικὰ μὲ τὴν ἄσιγη ὠδὴ του, πού, ὅπως λέει ὁ ἴδιος Κλέαρχος, εἶναι σὰν νὰ προβάλλεται κάποιος γριφος σὲ λυρική σύνθεση–, ἐπειδὴ πολλοὶ τὸν κατέκριναν ὅτι τοῦ ἦταν ἀδύνατον ν' ἀποβάλλει τὸ σίγμα κι ἐπειδὴ κάτι τέτοιο δὲν τὸ ἐπιδοκίμαζαν, συνέθεσε τὰ ἐξῆς:

πρὶν μὲν εἴρπε³ σχοινοτένεια⁴ τ' αἰοιδά⁵
καὶ τὸ σάν κίβδηλον⁶ ἀνθρώποις».

¹ ποιήσας pro πρὸς susp. Casaubonus ² ἀδύνατον Scaliger: δυνατὸν **A** ³ ἴρπε Ath. 11.30, 467b ⁴ σχοινοτένεια Ath. *ibid.*: σχοινοτενια **A** ⁵ τ' αἰοιδά Ath. *ibid.*: τ' αἰοιδᾶς Schweighaeuser: τὰ οἶδα vulgo ⁶ σάν κίβδηλον edd. ex Ath. *ibid.*: σαντιβηλον **A**

F116 (88W) Athenaeus 10.81, 455c

«Ταῦτα σημειώσαιτ' ἂν τις πρὸς τοὺς νοθεύοντας Λάσον τοῦ Ἐρμιονέως τὴν ἄοιγμον ᾠδὴν, ἣτις ἐπιγράφεται Κένταυροι».

Γλῶσσαι

F117 (100W) Athenaeus 2.33, 49f

Κλέαρχος¹ δ' ὁ Περιπατητικός φησι Ῥοδίουσ καὶ Σικελιώτασ² «βράβυλα³» καλεῖν τὰ κοκκύμηλα.

¹ κλέαρχος **CE**: κρέαρχος **B** ² σικελιώτασ **CE** Eust. 1963.34: σικελιω **B** ³ βράβυλα **CE**: βράβυλα Schweighaeuser (et Desrousseau)

F118 (111W) Scholia in Homeri *Iliadem* Ψ 81a Erbse

«Εὐηγενέων»· ἐν τῇ Ῥιανοῦ καὶ Ἀριστοφάνουσ «εὐηφενέων» διὰ τοῦ φ̄, εὔ τῷ ἀφένῳ¹ χρωμένων, ὡσ Κλέαρχοσ² ἐν ταῖσ Γλώτταισ.

¹ ἀφένῳ **A**: ἀφένει emend. Erbse ² κλέαρχοσ **A**: Κλείταρχοσ Schweighaeuser

F119 (112W) Athenaeus 11.71, 486a

«Λοιβάσιον»· κύλιξ, ὡσ φησι Κλέαρχοσ¹ καὶ Νίκανδροσ ὁ Θυατειρηνόσ, ***² ᾧ τὸ ἔλαιον ἐπισπένδουσι τοῖσ ἱεροῖσ, «σπονδεῖον» δὲ ᾧ τὸν οἶνον, καλεῖσθαι λέγων «λοιβίδασ» καὶ³ τὰ σπονδεῖα ὑπὸ Ἀντιμάχου τοῦ Κολοφωνίου.

¹ κλέαρχοσ **A** (rec. Schweighaeuser, Wehrli): Κλείταρχοσ Verraert et al. ² lacunam notavit Kaibel (in app.) et fere supplendam (ὁ δεῖνα δὲ λοιβάσιον ἢ λοιβεῖον) conl. Poll. 10.65 ³ λοιβίδασ καὶ **A**: καὶ λοιβίδασ Kaibel

*Κυλοῦσε ἀπὸ τὰ στόματα παλιότερα
μακρόσυρτο τραγούδι
κι ἔμοιαζε κάλπικο τὸ σίγμα στοὺς ἀνθρώπους.*

F116 Ἀθήναιος 10.82, 455c

Μ' αὐτὰ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἐπιχειρηματολογήσει ἀπαντώντας σὲ ὅσους θεωροῦν ψευδεπίγραφη τὴν ἄσγμη ὠδὴ τοῦ Λάσου ἀπὸ τὴν Ἑρμόνη ἢ ὁποία ἐπιγράφεται *Κένταυροι*.

Γλῶσσαι

F117 Ἀθήναιος 2.33, 49f

Ὁ Κλέαρχος ὁ Περιπατητικὸς ἀναφέρει ὅτι οἱ Ρόδιοι καὶ οἱ Σικελιώτες ὀνομάζουν «βράβυλα» τὰ δαμάσκηνα.

F118 Σχόλια στὸν Ὅμηρο, *Ἰλιάδα* Ψ 81a Erbse

«Εὐηγενέων», εὐγενῶν: στὴν ἔκδοσι τοῦ Ριανοῦ καὶ τοῦ Ἀριστοφάνους ἢ γραφὴ «εὐηφενέων» μὲ φ, χρησιμοποιώντας δηλαδὴ σωστά τὸ «ἄφενος» (ποὺ σημαίνει περιουσία), ὅπως καὶ ὁ Κλέαρχος στὸ ἔργο του *Γλῶτται*.

F119 Ἀθήναιος 11.71, 486a

«Λοιβάσιον»: ἓνα εἶδος κύλικος, ὅπως λέει ὁ Κλέαρχος καὶ ὁ Νικάνδρος ἀπὸ τὰ Θυάτεια, ... μὲ τὸ ὁποῖο δοχεῖο ρίχνουν τὸ λάδι στὶς θυσίες, ἐνῶ τὰ δοχεῖα γιὰ τὸ κρασί, τὰ σπονδεῖα, λέει ὅτι ὀνομάζονται κι αὐτὰ «λοιβίδες» ἀπὸ τὸν Ἀντίμαχο τὸν Κολοφώνιο.

Ἀρχεσίλας

F120 (11W) Scholia in Platonis *Legibus* 5, 739a

Παρά παρομιρίας φησὶ τῆς «Κινήσω τὸν ἀφ' ἱερῶς», ἢ τέτακται ἐπὶ τῶν τὴν ἐσχάτην βοήθειαν κινούντων. μετείληπται δὲ ἀπὸ τῶν πεττευνόντων. παρὰ τούτοις γὰρ κείται τις ψῆφος οἷον ἱερὰ καὶ ἀκίνητος, θεῶν νομιζομένη, ὡς φησι Κλέαρχος ἐν Ἀρχεσίλας.

F121 (12W) Eustathius, *Commentarii in Homeri Odysseam* α 107 p. 1397.34

Διοδώρου δὲ φησι τοῦ Μεγαρικοῦ ἐνάγοντος τὸν τοιοῦτον λίθον εἰς ὁμοιότητα τῆς τῶν ἄστρων χορείας, Κλέαρχος τοῖς πέντε φησὶ πλάνησιν ἀναλογεῖν (sc. τοὺς πέντε πεσσούς τῶν πεττευνόντων), λέγει δὲ καὶ τοὺς ἀστραγάλους οἱ καὶ «ἄστριες» καὶ «ἄστριχο» λέγονταί φησι, πτώσεις ἕκαστον ἔχειν τέσσαρας κατ' ἀντίθετον συγκειμένας ὁμοίως κύβῳ. ἔχουσι δὲ φησιν ἀντικείμενα, μονάδα καὶ ἑξάδα, εἴτα τριάδα καὶ τετράδα. ἢ γὰρ δυάς φασὶ καὶ πεντάς ἐπὶ κύβων μόνον παραλαμβάνονται ὡς ἐχόντων ἐπιφανείας ἕξ, καὶ ὅτι τῶν κατὰ τοὺς ἀστραγάλους πτώσεων, αἱ μὲν θεῶν εἰσὶν ἐπώνυμοι, αἱ δὲ ἡρώων, αἱ δὲ βασιλέων, αἱ δὲ ἐνδόξων ἀνδρῶν, αἱ δὲ ἑταιριδῶν. λέγεται δὲ τις ἐν αὐταῖς φησι καὶ «Στησίχορος» καὶ ἑτέρα «Εὐριπίδης».

Τακτικά

F122a (113W) Arrianus, *Ars tactica* 1.1

*** <Πύρρος τε ὁ Ἡπειρώτης Τακτικά συνένταξε καὶ Ἀλέξανδρος¹ ὁ Πύρρου παῖς καὶ Κλέαρχος, οὐχ ὁ τῶν μυρῶν Ἑλλήνων ἐπι βασιλεία ἡγησάμενος, ἀλλ' ἄλλος οὗτος Κλέαρχος.

¹ suppl. Roos ex Aelian. *Tact.* 1.1 [F122b]

F122b (- W) Aelianus, *Tactica* 1.1

Πύρρος τε ὁ Ἡπειρώτης Τακτικά συνέγραψε καὶ Ἀλέξανδρος ὁ τούτου υἱὸς καὶ Κλέαρχος.

Ἀρκεσίλας

F120 Σχόλια στὸν Πλάτωνα, *Νόμοι* 5, 739a

Ἐκφράζεται μὲ παρομοιακὸ τρόπο βάζοντας τὴν παρομοία «Κινήσου τὸν ἀφ' ἱερῶς», ἡ ὁποία λέγεται γι' αὐτοὺς ποὺ καταφεύγουν στὴν ἔσχατη ἐφεδρεία. Ἔχει ληφθεῖ ἀπὸ τοὺς παῖκτες πεσσῶν, γιατί αὐτοὶ κρατοῦν μία ψηφίδα ὡσάν ἱερὴ καὶ ἀκίνητη, ποὺ θεωρεῖται τῶν θεῶν, ὅπως λέει ὁ Κλέαρχος στὸν Ἀρκεσίλα.

F121 Εὐστάθιος, *Παρεκβολαὶ εἰς Ὅμηρον Ὀδύσειαν* α 107 σελ. 1397.34

Ἐνῶ ὁ Διόδωρος ὁ Μεγαρικὸς παρομοίαζε τὴν πέτρα τοῦ εἴδους αὐτοῦ μὲ τὴν κυκλικὴ κίνηση τῶν ἀστρῶν, ὁ Κλέαρχος λέει ὅτι οἱ πέντε πεσσοὶ ἀναλογοῦν στοὺς πέντε πλανῆτες. Λέει ἀκόμη ὅτι καὶ οἱ ἀστράγαλοι, ποὺ λέγονται καὶ «ἄστριες» καὶ «ἄστριχοι», ἔχουν τέσσερις ἐπιφάνειες ὁ καθένας ποὺ βρίσκονται σὲ ἀντίθετη διάταξη, ὅπως στοὺς κύβους. Ἔχουν δέ, ὅπως λέει, στὶς ἀντίθετες ἐπιφάνειες μονάδα καὶ ἑξάδα, ἔπειτα τριάδα καὶ τετράδα. Διότι λέγεται ὅτι ἡ δυάδα καὶ ἡ πεντάδα χαράζονται μόνον στοὺς κύβους, ἐπειδὴ ἔχουν ἕξι ἐπιφάνειες καὶ ὅτι ἀπὸ τὶς ἐπιφάνειες τῶν ἀστράγαλων ἄλλες φέρουν ὀνόματα θεῶν, ἄλλες ἡρώων, ἄλλες βασιλέων, ἄλλες ἐνδόξων ἀνδρῶν καὶ ἄλλες φέρουν τὸ ὄνομα κάποιας ἐταίρας. Λέγεται ὅτι μία ἀπ' αὐτές, γράφει, ὀνομάζεται «Στησίχορος» καὶ ἄλλη «Εὐριπίδης».

Τακτικά

F122a Ἀρριανός, *Τέχνη τακτική* 1.1

(Καὶ ὁ Πύρρος ὁ Ἠπειρώτης συνέταξε σύγγραμμα στρατηγικῆς τέχνης καὶ ὁ Ἀλέξανδρος), ὁ γιὸς τοῦ Πύρρου, καὶ ὁ Κλέαρχος, ὄχι ὁ ἀρχηγὸς τῶν μυρῶν Ἑλλήνων ποὺ στρατεύτηκαν ἐναντίον τοῦ βασιλέως τῆς Περσίας, ἀλλ' ἄλλος αὐτὸς Κλέαρχος.

F122b Αἰλιανός, *Τακτικά* 1.1

Καὶ ὁ Πύρρος ὁ Ἠπειρώτης ἔγραψε *Τακτικά* καὶ ὁ γιὸς του ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ὁ Κλέαρχος.

Fragmenta incertae sedis

Platonica

F123 (4W) Plutarchus, *De animae procreatione in Timaeo* 20, 1022c-e

«Υποδεδειγμένων δὲ τούτων, τὸ μὲν συμπληροῦν τὰ διαστήματα καὶ παρεντάττειν τὰς μεσότητας, εἰ καὶ μηδεὶς ἐντύγγανε πεποιηκῶς πρότερον, ὑμῖν ἂν αὐτοῖς ἕνεκα γυμνασίας παρήκα, νῦν δὲ πολλοῖς κάγαθοῖς ἀνδράσιν ἐξεργασμένον τούτου, μάλιστα δὲ Κράντορι καὶ Κλεάρχῳ καὶ Θεοδώρῳ τοῖς Σολεῦσι, μικρὰ περὶ τῆς τούτων διαφορᾶς εἶπεῖν οὐκ ἄχρηστον ἔστιν. ὁ γὰρ Θεόδωρος οὐχ ὡς ἐκεῖνοι δύο στίχους ποιῶν, ἀλλ' ἐπὶ μιᾶς εὐθείας ἐφεξῆς τοὺς τε διπλασίους ἐκτάττει καὶ τοὺς τριπλασίους, πρῶτον μὲν ἰσχυρίζεται τῇ λεγομένη κατὰ μῆκος σχίσει τῆς οὐσίας, δύο ποιούση μοίρας ὡς ἐκ μιᾶς, οὐ τέσσαρας ἐκ δυοῖν. ἔπειτὰ φησι τὰς τῶν μεσοτήτων παρεντάξεις οὕτω λαμβάνειν προσήκειν χώραν. εἰ δὲ μὴ ταραχὴν καὶ σύγχυσιν ἔσεσθαι καὶ μεταστάσεις¹ εἰς τὸ πρῶτον, εὐθὺς τριπλάσιον ἐκ τοῦ πρῶτου διπλασίον τῶν συμπληρούντων² ἑκάτερον ὀφειλόντων. τοῖς δὲ περὶ τὸν Κράντορα βοηθοῦσιν αἱ τε θέσεις τῶν ἀριθμῶν, ἐπιπέδων ἐπιπέδοις καὶ τετραγώνων τετραγώνοις καὶ κύβων κύβοις ἀντιθέτως συζυγούντων, τῇ τε μὴ κατὰ τάξιν αὐτῶν λήψει, ἀλλ' ἐναλλάξ ἀρτίων καὶ περιττῶν³ (αὐτὸς ὁ Πλάτων)⁴. τὴν γὰρ μονάδα κοινὴν οὖσαν ἀμφοῖν προτάξας λαμβάνει τὰ ὀκτῶ καὶ ἐφεξῆς τὰ κζ', μονονουχὶ δεικνύων ἡμῖν ἦν ἑκατέρῳ γένει χώραν ἀποδίδωσι.

¹ μεταστάσεις Xylander edd.: μεταστάς εἰς codd. ² συμπληρούντων **eΦ(u)** Wehrli: συμπληροῦν cett. codd. Mette Doering || (ὑπό) ante συμπληρούντων add. Mette ³ περιττῶν Mette Doering: δευτέρα περιττῶν **EB**: {δευτέρα} †περιττῶν† Wehrli: δευτέρα δὲ τῶν περιττῶν **Φ** ⁴ add. Pohlenz conl. *Tim.* 35b rec. Mette Doering

Physica

F124 (97W) Plutarchus, *De facie in orbe lunae* 2-3, 920e-921a

Ὅντως γὰρ ὑποδύεται περιόντα τοῖς λαμπροῖς τὰ σκιερὰ καὶ πῆζει (πιεζόμενα)¹ πάλιν ὑπ' αὐτῶν καὶ ἀποκοπιόμενα, καὶ ὅλως πέλεκται δι' ἀλλήλων, ...² γραφικὴν τὴν δια(τύπωσιν)³ εἶναι τοῦ σχήματος. (αὐτὸ δέ)⁴ «καὶ πρὸς Κλεάρχον, ὃ Ἀριστοτέλης, οὐκ ἀπιθάνως ἐδόκει λέγεσθαι τὸν ὑμέτερον, ὑμέτερος γὰρ ἀνήρ⁵, Ἀριστοτέλους⁶ τοῦ παλαιοῦ γεγονῶς συνήθης, εἰ καὶ πολλὰ τοῦ Περιπάτου παρέτρεψεν. ὑπολαβόντος δὲ τοῦ Ἀπολλωνίδου⁷ τὸν λόγον καὶ τίς ἦν ἡ δόξα τοῦ Κλεάρχου διαπυθόμενου, Παντί μᾶλλον, ἔφη, ἀγνο-

Ἀποσπάσματα ἀδήλων ἔργων

Σχετικά με ἔργα τοῦ Πλάτωνος

F123 Πλούταρχος, *Περὶ τῆς ἐν Τιμαίῳ ψυχογονίας* 10, 1022c-e

Μετὰ ἀπ' ὅλη αὐτὴ τὴν ἀνάλυση, τὴ συμπλήρωση τῶν διαστημάτων καὶ τὴν παρεμβολὴ τῶν μεσοτήτων, ἔστω κι ἂν κανεὶς δὲν εἶχε τύχει νὰ τὴν ἀποπειραθεῖ προηγουμένως, θὰ τὴν ἀφήνα γιὰ σᾶς, ἔτσι ὡς γύμνασμα. Τώρα ὅμως, μᾶς καὶ πολλοὶ καὶ σπουδαῖοι ἄνδρες τὸ ἔχουν, πράγματι, ἐπεξεργαστεῖ αὐτὸ τὸ ζήτημα, καὶ προπαντὸς ὁ Κράντωρ, ὁ Κλέαρχος καὶ ὁ Θεόδωρος, ὅλοι ἀπὸ τοὺς Σόλους, δὲν εἶναι ἄσκοπο νὰ ποῦμε λίγα πράγματα γιὰ τὶς μεταξὺ τους ἐριμηνευτικὲς διαφορὲς. Ὁ Θεόδωρος δὲν ἔκανε, ὅπως ἐκεῖνοι, δύο τοὺς στίχους, ἀλλὰ παρατάσσοντας σὲ εὐθεία γραμμὴ τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον τοὺς διπλάσιους καὶ τοὺς τριπλάσιους ἀριθμοὺς, πρῶτον καὶ κύριον στηρίζεται στὸ λεγόμενον σχίσμο τῆς οὐσίας κατὰ μήκος (*Τίμ.* 36b) ποὺ δημιουργεῖ δύο μέρη ἀπὸ ἕνα, ὄχι τέσσερα ἀπὸ δύο, καὶ ἔπειτα λέει ὅτι ταιριάζει ἔτσι νὰ τοποθετοῦνται οἱ ἐμβόλιμες μεσότητες· ἀλλιῶς θὰ προκληθεῖ ἀναταραχὴ, σύγχυση καὶ μετακινήσεις στὸ κατευθεῖαν πρῶτο τριπλάσιο μετὰ τὸ πρῶτο διπλάσιο ἀπὸ τοὺς ὄρους ποὺ ὀφείλουν νὰ συμπληρώνουν τὸ καθένα ἀπὸ τὰ δύο χωριστά. Ὅσοι ἀκολουθοῦν τὸν Κράντορα στηρίζονται καὶ στὶς θέσεις τῶν ἀριθμῶν, ἐφόσον συνδυάζονται ἀντιθετικὰ ἐπίπεδα μὲ ἐπίπεδα, τετράγωνα μὲ τετράγωνα καὶ κύβοι μὲ κύβους, λαμβανόμενα, ὄχι κατὰ τὴ σειρὰ τῆς κατηγοριοποιήσεώς τους, ἀλλὰ μὲ ἐναλλαγὴ ἀρτίων καὶ περιπτῶν, ὅπως λέει ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων. Διότι προτάσσοντας τὴ μονάδα ὡς κοινὴ σὲ κάθε ὁμάδα, λαμβάνει τὰ ὀκτώ καὶ ἐξῆς μέχρι τὰ εἴκοσι ἐπτὰ φανερόντας ποιά θέση δίνει σὲ κάθε κατηγορία.

Φυσικά

F124 Πλούταρχος, *Περὶ τοῦ τῆς σελήνης προσώπου* 2-3, 920e-921a

Πράγματι, οἱ σκιερὲς κηλίδες βυθίζονται καὶ περιέρχονται κάτω ἀπὸ τὶς λαμπερὲς, ἀποκόπτονται μέσα στὴν καθολικότητα τῆς μεταξὺ τους διαπλοκῆς, μὲ ἀποτέλεσμα ἢ ἐμφάνιση τῆς εἰκόνας νὰ μοιάζει μὲ ζωγραφιά. Αὐτὸ φαινόταν νὰ εἶναι καὶ μία ὄχι ἀπίθανη αἰχμὴ ἐναντίον τοῦ δικοῦ σας Κλεάρχου, Ἀριστοτέλη. Γιατὶ δικὸς σας εἶναι ὁ ἄνδρας, ἀφοῦ ὑπῆρξε οἰκείος τοῦ παλαιοῦ Ἀριστοτέλους, παρόλες τὶς πολλὲς παρεκκλίσεις του ἀπὸ τὴ διδασκαλία τοῦ Περιπάτου. Ὅταν ἔλαβε τὸν λόγο ὁ Ἀπολλωνίδης καὶ ζήτησε νὰ

εἶν ἢ σοὶ προσῆκόν ἐστι λόγον ὥσπερ ἀφ' ἐστίας τῆς γεωμετρίας ὀρμώμενον. λέγει γὰρ ἀνήρ⁸ εἰκόνας ἐσοπτρικὰς εἶναι καὶ εἰδῶλα τῆς μεγάλης θαλάσσης ἐμφαινόμενα τῇ σελήνῃ τὸ καλούμενον πρόσωπον. ἢ τε γὰρ ἀκτίς⁹ ἀνακλωμένη πολλαχόθεν ἄπτεσθαι τῶν οὐ κατ' εὐθυωρίαν ὀρωμένων πέφυκεν, ἢ τε πανσέληνος αὐτὴ πάντων ἐσοπτρῶν ὀμαλότητι καὶ στιλπνότητι κάλλιστόν ἐστι καὶ καθαρώτατον. ὥσπερ οὖν τὴν ἰ(ριν)¹⁰ οἶεσθε ὑμεῖς ἀνακλωμένης ἐπὶ τὸν ἥλιον τῆς ὄψεως ἐνοραῖσθαι τῷ νέφει λαβόντι νοτερόν ἤσυχῆ λειότητα καὶ (πῆ)ξιν¹¹, οὕτως ἐκεῖνος ἐνοραῖσθαι τῇ σελήνῃ τὴν ἕξω θάλασσαν, οὐκ ἐφ' ἧς ἐστι χώρας, ἀλλ' ὅθεν ἡ κλάσις ἐποίησε τῇ ὄψει¹² τὴν ἐπαφήν αὐτῆς καὶ τὴν ἀνταύγειαν.

¹ add. Pohlenz ² lacuna **EB**: (ὥστε) suppl. Wyttenbach ³ lacuna **EB**: δια(τύποιον) suppl. Kepler Wyttenbach ⁴ lacuna **EB**: (ταῦτο δὲ) suppl. Bernardakis: (ταῦτο δὲ) post Kepler suppl. Pohlenz: (ὅθεν αὐτὸ τοῦτο) suppl. Wyttenbach ⁵ ἀνὴρ Bernardakis: ἀνὴρ **EB**: ὁ ἀνὴρ Duebner: ὁ ἀνὴρ (sic) Wehrli ⁶ Ἀριστοτέλους Turnebus Wyttenbach: ὁ Ἀριστοτέλης **EB** ⁷ Ἀπολλωνίδου edd. (cf. 921b): ἀπολλωνιάδου **EB** ⁸ ἀνὴρ Bernardakis: ἀνὴρ **EB** ⁹ ἀκτίς Pohlenz: ἴτυς **EB**: ὄψις Turnebus, Kepler, Wyttenbach ¹⁰ ἰ(ριν) suppl. Turnebus lacunam trium litt. **EB** ¹¹ (πῆ)ξιν suppl. Raingeard (conl. Aristot. *Meteor.* 4.5-7, 381a-384b) lacunam 2 litt. **EB**: (σύντη)ξιν Xylander prob. Wyttenbach ¹² τῇ ὄψει (ante τὴν ἐπαφήν) Wyttenbach: τὴν ὄψιν **EB**

F125 (96W) Athenaeus 2.19, 43f

Κλέαρχος φησι τὸ μὲν ὕδωρ, ὥσπερ καὶ τὸ γάλα, λευκὸν λέγεσθαι οἶνον δέ, καθάπερ καὶ τὸ νέκταρ, ἐρυθρόν μέλι δὲ καὶ ἔλαιον, χλωρόν· τὸ δ' ἐκ τῶν μύρτων¹ θλιβόμενον μέλαν.

¹ μύρτων Schweighaeuser conl. Diosc. 5.28: μύρων **CE**: μόρων Coray conl. Ath. 2.36, 51cd

(ex libro I *Περὶ σκελετῶν* ?)

F126 (115W) Scholia in Nicandri *Theriaca* 447c

«Υπὸ κροαντήρος»· «κροαντήρες» λέγονται οἱ ὕστερον ἀναβαίνοντες ὀδόντες¹ παρὰ τὸ κραίνειν καὶ ἀναπληροῦν τὴν ἡλικίαν. νεωτέρων² γὰρ ἤδη ἡμῶν γενομένων φύονται οἱ ὀδόντες οὗτοι. Κλέαρχος³ δὲ⁴ «σωφρονιστήρας» αὐτοὺς καλεῖ. νῦν ἀπλῶς τοὺς ὀδόντας. «σωφρονιστήρες» δὲ⁵ διὰ τὸ ἅμα τῷ ἀνίενα αὐτοὺς καὶ τὸ σῶφρον τοῦ νοῦ λαμβάνειν ἡμᾶς.

¹ τοῦ ὕστερον ἀναβαίνοντος ὀδόντος **V** ² «fortasse τελεωτέρων» von Arnim (Cleanthes fr. 524) ³ Κλέαρχος Rohde: Κλεάνθος **a**: Κλεάνθης edd. ⁴ post δὲ add. λέγει **G** ⁵ νῦν ἀπλῶς σωφρονιστήρες δὲ om. **γ V**

μάθει ποιά ἦταν ἡ ἀποψη τοῦ Κλέαρχου, εἶπα: «Σ' ὁποιονδήποτε ἄλλον θὰ ἐπιτρεπόταν ν' ἀγνοεῖ, ἀλλ' ὄχι καὶ σέ σένα, θεωρία πού ἔχει ὡς ἀφετηρία καὶ κέντρο τῆς τῆ γεωμετρίας. Διότι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς λέει ὅτι τὸ ὀνομαζόμενο “πρόσωπο τῆς σελήνης” εἶναι ἀντικατοπτρισμοὶ καὶ ὁμοιώματα τοῦ ὠκεανοῦ πού προβάλλονται στὴ σελήνη. Διότι καὶ ἡ ὀπτική ἀκτίνα, με ἀντανακλάσεις ἀπὸ πολλὲς μεριές, φυσικὸ εἶναι νὰ μὴν προσηλώνεται κατευθεῖαν σὰ ὄρατά, καὶ ἡ ἴδια ἡ πανσέληνος εἶναι, με τὴν ὁμαλότητα καὶ τὴ στυλπνότητά της, ὁ καλύτερος καὶ ὁ καθαρότερος ἀπ' ὄλους τοὺς καθρέφτες. Κατὰ τὸν τρόπο λοιπὸν πού ἐσεῖς νομίζετε ὅτι τὸ οὐράνιο τόξο, με τὴν ἀντανάκλαση τῶν ὀπτικῶν ἀκτίνων στὸν ἥλιο, ἐμφανίζεται μέσα στὸ σύννεφο πού παίρνει ἀπαλὰ μία νοτισμένη ὁμαλότητα καὶ πυκνότητα, ἔτσι κι ἐκεῖνος νομίζει ὅτι στὴ σελήνη ἀντικατοπτρίζεται ὁ ὠκεανός, ὄχι κατευθεῖαν ἀπὸ τὴ θέση πού βρίσκεται στὴ γῆ, ἀλλ' ἀπ' ὅπου ἡ ἀντανάκλαση ἔκανε τὴν ἐπαφή της με τὴν ὀπτική ἀκτίνα καὶ τὴν ἀνταύγειά του».

F125 Ἀθήναιος 2.19, 43f

Ὁ Κλέαρχος λέει ὅτι τὸ χροῶμα τοῦ νεροῦ, ὅπως καὶ τὸ χροῶμα τοῦ γάλακτος, τὸ ὀρίζουμε ὡς λευκό, τοῦ κρασιοῦ, ὅπως καὶ τοῦ νέκταρος, ὡς κόκκινο, τοῦ μελιοῦ καὶ τοῦ λαδιοῦ ὡς κίτρινοπράσινο, καὶ τοῦ χυμοῦ ἀπὸ τὴν ἐκθλιψη τῶν μύρτων ὡς μαῦρο.

(Ἀπὸ τὸ Πρῶτο βιβλίον τοῦ *Περὶ σκελετῶν*;))

F126 Σχόλια στὸν Νίκανδρο, *Θηριακά* 447c

«Ὑπὸ κροαντῆρος», ἀπὸ τὸν φρονημίτη: «κροαντῆρες» λέγονται τὰ δόντια πού φύονται ἀργότερα, ἀπὸ τὸ ρῆμα «κροαίνειν», με τὴν ἔννοια ὅτι τελειοποιοῦν καὶ συμπληρώνουν τὴν ἡλικία. Τὰ δόντια αὐτὰ φυτρῶνουν ὅταν εἴμαστε ἤδη νεώτεροι. Ὁ Κλέαρχος τὰ ὀνομάζει «σωφρομιστῆρες». Τώρα σημαίνει ἀπλῶς τὰ δόντια. Λέγονται δὲ σωφρομιστῆρες διότι, με τὴν ἐμφάνισή τους, μᾶς ἔρχεται καὶ ἡ φρόνηση τοῦ νοῦ.

Mirabilia

F127 (10W) Aulus Gellius, *Noctes Atticae* 4.11.14

Pythagoram vero ipsum sicuti celebre est Euphorbum primo fuisse dictasse, ita haec remotiora sunt his, quae Clearchus¹ et Dicaearchus memoriae tradiderunt, fuisse eum postea Pyrrum², deinde Aethaliden³, deinde feminam pulcra facie meretricem, cui nomen fuerat Alco.

¹ que archus **P** ² Pyrrum Hertz, *qui coni.* Pyrrum Pyranthium: pyrrandum **P**: pirrandum **VR** ³ deinde Aethaliden *Menagius*: deinde thalidena **V**: deinde talidena **R**: de inda et halidena **P**

F128 (- W) Phlegon, *Mirabilia* 4.1-4

Ἰστοροεῖ δὲ Ἡσίοδος καὶ Δικαίαρχος καὶ Κλέαρχος¹ καὶ Καλλίμαχος καὶ ἄλλοι τινὲς περὶ Τειρεσίον τάδε· Τειρεσίαν τὸν Εὐήρους ἐν Ἀρκαδίᾳ {ἄνδρα ὄντα}² ἐν τῷ ὄρει τῷ ἐν Κυλλήνῃ ὄφεις ἰδόντα ὀχεύοντα τρώσσει τὸν ἕτερον καὶ παραχρήμα μεταβαλλεῖν τὴν ἰδέαν· γενέσθαι γὰρ ἐξ ἀνδρὸς γυναικα καὶ μυχθῆναι ἀνδρὶ. τοῦ δὲ Ἀπόλλωνος αὐτῷ χρῆσαντος ὡς, ἐὰν τηρήσας ὀχεύοντας ὁμοίως τρώσῃ τὸν ἕνα, ἔσται οἷος ἦν, παραφυλάξαντα τὸν Τειρεσίαν ποιῆσαι τὰ ὑπὸ τοῦ θεοῦ ῥηθέντα καὶ οὕτως κομίσασθαι³ τὴν ἀρχαίαν φύσιν. Διὸς δὲ ἐρίσαντος Ἦρα καὶ φαμένον ἐν ταῖς συνοουσίαις πλεονεκτεῖν τὴν γυναικα τοῦ ἀνδρὸς ἐν τῇ τῶν ἀφροδισίων ἡδονῇ⁴, καὶ τῆς Ἦρας φασκουσης τὰ ἐναντία, δόξαι αὐτοῖς μεταπεμψαμένοις ἔρεσθαι τὸν Τειρεσίαν διὰ τὸ τῶν τρόπων ἀμφοτέρων πεπειρᾶσθαι. τὸν δὲ ἐρωτώμενον ἀποφῆνασθαι, διότι μοιρῶν οὐσῶν δέκα τὸν ἀνδρα τέρεπεσθαι τὴν μίαν, τὴν δὲ γυναικα τὰς ἐννέα. τὴν δὲ Ἦραν ὀργισθεῖσαν κατανύξαι αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ποιῆσαι τυφλόν, τὸν δὲ Δία δωρήσασθαι αὐτῷ τὴν μαντικὴν καὶ βιοῦν ἐπὶ γενεᾶς ἐπτὰ.

¹ Κλέαρχος (cf. Gell. 4.11.14 [F127]) edd. (Giannini Müller Wehrli Pfeiffer Rzach Jacoby *FGH Hist* 257 F 36): Κλείταρχος **P** (rec. Jacoby *ibid.* 137 F 37, Dicaearchus fr. 69 *Mirhady*) ² {ἄνδρα ὄντα} exp. Jacoby *ibid.* 257 F 36: {ἄνδρα} tantum exp. Keller ³ κομίσασθαι **P**: {ἀνα}κομίσασθαι suppl. Nauck ⁴ τῆ...ἡδονῇ Hercher: τῆς ... ἡδονῆς **P**

F129 (- W) Phlegon, *Mirabilia* 5.1-3

Οἱ αὐτοὶ (sc. Ἡσίοδος, Δικαίαρχος, Κλέαρχος, Καλλίμαχος καὶ ἄλλοι τινὲς) ἰστοροῦσιν κατὰ τὴν Λαπίθων χώραν γενέσθαι Ἐλάτῳ τῷ βασιλεῖ θυγατέρα ὀνομαζομένην Καινίδα. ταύτῃ δὲ Ποσειδῶνα μύγεντα¹ ἐπαγγείλασθαι ποιῆσειν αὐτῇ² ὃ ἂν ἐθέλῃ, τὴν δὲ ἀξιώσασθαι μεταλλάξαι αὐτὴν εἰς ἀνδρα ποιῆσαί τε ἄτρωτον. τοῦ δὲ Ποσειδῶνος κατὰ τὸ ἀξιώθεν ποιῆσαντος μετονομασθῆναι Καινέα.

¹ μύγεντα **P**: μύγνντα Franz ² αὐτῇ Leopardi: αὐτὴν **P**

Σχετικά με την παραδοξογραφία

F127 Αὔλος Γέλλιος, *Ἀττικὲς νύκτες* 4.11.14

Ὁ ἴδιος ὁ Πυθαγόρας, κατὰ τὴν περιλάλητη δήλωσή του, ἔζησε πρὶν ὡς Εὐφορβος, πράγμα πού δὲν ταιριάζει καὶ πολὺ μ' ἐκείνα πού παραδίδουν ὁ Κλέαρχος καὶ ὁ Δικαίαρχος, ὅτι ἔγινε μετὰ ὁ Πύρρος, μετὰ ὁ Αἰθαλίδης καὶ μετὰ μία ὠραία γυναίκα ἐταίρα ὀνόματι Ἀλκώ.

F128 Φλέγων Τραλλιανός, *Περὶ θαυμασίων* 4.1-4

Καὶ ὁ Ἡσίοδος καὶ ὁ Δικαίαρχος καὶ ὁ Κλέαρχος καὶ ὁ Καλλίμαχος καὶ μερικοὶ ἄλλοι διηγοῦνται τὰ ἐξῆς γιὰ τὸν Τειρεσία. Ὁ Τειρεσίας, ὁ γιὸς τοῦ Εὐήρους, στὴν Ἀρκαδία, στὸ ὄρος τῆς Κυλλήνης, βλέποντας φίδια νὰ σμίγουν ἐρωτικά, χτύπησε τὸ ἓνα. Ἀμέσως ἄλλαξε μορφή· ἀπὸ ἄνδρας ἔγινε γυναίκα καὶ ἔκανε ἔρωτα μὲ ἄνδρα. Ὅταν ὁ Ἀπόλλων τοῦ ἔδωσε χρῆσμο ὅτι, ἂν δεῖ φίδια νὰ συνουσιάζονται καὶ χτυπήσει τὸ ἓνα, θὰ ξαναγίνει ὅπως ἦταν, παραφύλαξε ὁ Τειρεσίας, ἔκανε ὅσα τοῦ εἶπε ὁ θεὸς καὶ ἐπανάκτησε τὸ πρῶτο του φύλο. Ὅταν ἔπειτα ὁ Δίας φιλονίκησε μὲ τὴν Ἥρα λέγοντας ὅτι ἡ γυναίκα βρίσκεται σὲ πλεονεκτικότερη θέση ἀπὸ τὸν ἄνδρα στὴν ἐρωτικὴ ἡδονή καὶ ἡ Ἥρα ἔλεγε τ' ἀντίθετα, τοὺς ἦλθε ἡ ἰδέα νὰ πᾶνε νὰ ρωτήσουν τὸν Τειρεσία ἐπειδὴ εἶχε δοκιμάσει καὶ τοὺς δύο τρόπους συνουσίας. Αὐτός, ὅταν ρωτήθηκε, ἀπάντησε ὅτι, ἀπὸ τὰ δέκα μερίδια ἡδονῆς, ὁ ἄνδρας ἀπολαμβάνει τὸ ἓνα καὶ ἡ γυναίκα τὰ ἑννέα. Ἡ Ἥρα τότε ὀργίστηκε καὶ τοῦ ἔβγαλε τὰ μάτια κάνοντάς τον τυφλό, ὁ Δίας ὅμως τοῦ ἔδωσε ὡς χάρισμα τὴ μαντική. Ἐξῆσε ἑπτὰ γενιές.

F129 Φλέγων Τραλλιανός, *Περὶ θαυμασίων* 5.1-3

Οἱ ἴδιοι συγγραφεῖς διηγοῦνται ὅτι στὴ χώρα τῶν Λαπίθων ὁ Ἕλατος ὁ βασιλεὺς ἀπέκτησε θυγατέρα πού τὴν ἔλεγε Καινίδα. Ὅταν ὁ Ποσειδὼν ἔκανε ἔρωτα μαζί της, τῆς εἶπε ὅτι θὰ τῆς κάνει ὅ,τι χάρις τοῦ ζητήσει. Αὐτὴ τοῦ ζήτησε νὰ τὴ μεταβάλει σὲ ἄνδρα καὶ μάλιστα ἄτρωτο. Ὅταν ὁ Ποσειδὼν πραγματοποιοῖσε τὸ θέλημά της, μετονομάστηκε Καινέας.

F130 (99W) Themistius, *In libros Aristotelis De anima Paraphrasis* 2.1

Τῶν δὲ φυσικῶν, τὰ μὲν ἔχει ζωὴν, τὰ δ' οὐκ ἔχει. τίνα δὲ λέγομεν τὴν ζωὴν ἔφθημεν εἰπόντες, ὅτι τὴν δι' ἑαυτοῦ τροφήν τε καὶ αὔξησιν. ταῦτα δὲ ἦν τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτά. τὰ γὰρ λεγόμενα στοιχεῖα φυσικὰ μὲν, ὅτι κινήσεως ἀρχὴν ἔχει, οὐ ζῶντα δέ, ὅτι μὴ τρέφεται δι' ἑαυτῶν. ἢ γὰρ τῶν λίθων αὔξησις ὁμολογούμενον ὅτι προσθήκη. ἢ εἶπερ καὶ οἱ λίθοι δι' ὅλον αὔξονται, εἴη ἂν ἐν τούτοις εἶδος ζωῆς, ἀλλὰ λίαν γε ἀμυδροῦς, ἐπεὶ καὶ γεννᾶν τινὲς λίθοι λέγονται, ὡς Κλέαρχος φησιν.

Varia

F131 (76bW) Pausanias Atticista v 1 Erbse

«Νεοττός· ἡ τοῦ ψῶς λέκιθος καὶ τὸ πυρόρον. Μένανδρος Ἄνδρία καὶ τεττάρων ψῶν μετὰ τοῦτο, φιλιτάτη, τὸ νεοτίον.

Κλέαρχος ἐν τῷ Περί τοῖνων¹ συγγράμματι φησιν· «Ὁ διαδίδεται ἀρχὴ ὑπὸ τὸν ὑμένα λευκόν· ἐν τούτῳ γὰρ τὸ σπέρμα καὶ οὐκ ἐν τῷ καλουμένῳ νεοττῷ. διεφρεύθησαν γὰρ οἱ πρῶτοι τοῦτο φήσαντες· καὶ ἔστι τὸ ὄχρον περίπτωμα τοῦ σπέρματος».

¹ περί τοῖνων† Wehrli: περί θινῶν Ménage conl. Athen. 8.35, 345e [F67 supra]: περί ψῶν conl. Toup Bernhardt: περί παρομιῶν «verum videtur» CPG II 542 app. «suspicor» Wehrli app.

F132 (114W) Scholia in Apollonium Rhodium 1.308b

Κλέαρχος¹ δέ φησιν, ὅτι κατὰ κλήρον ὁ Ἀπόλλων ἔλαχε τὴν πόλιν (sc. Κλᾶρον) καὶ ἀπὸ τοῦ κλήρου οὕτως αὐτὴν ὠνομάσθαι.

¹ Κλέαρχος P: Νέαρχος L [Νέαρχος (sic) Nearchos, FGrHist 133 F 29]: Νεάνθης O. Immisch, *JbbClPhilSuppl* 17 (1890) 135 n. 3 [Νέαρχος Neanthes, FGrHist 84]

F133 (103W) Aelianus, *De natura animalium* 12.34

Λέγει δὲ Κλέαρχος ὁ ἐκ τοῦ Περιπάτου μόνους Πελοποννησίων Ἀργείους ὄφιν μὴ ἀποκτείνειν. ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις, ἃς καλοῦσιν ἀρνηίδας οἱ αὐτοί, ἐὰν κύων ἐς τὴν ἀγορὰν παραβάλλῃ, ἀναιροῦσιν αὐτόν.

F130 Θεμιστίος, *Ἀριστοτέλους Περί ψυχῆς παράφρασις* 2.1

Ἐκ τῶν φυσικῶν ὄντων, ἄλλα ἔχουν ζωὴν, ἄλλα ὅμως δὲν ἔχουν. Γιὰ τὸ πῶς ἐννοοῦμε τὴν ζωὴν, ἀρκεῖ νὰ ποῦμε ὅτι ἐννοοῦμε τὸ νὰ τρέφονται ἀπὸ μόνον τοὺς καὶ ν' αὐξάνονται. Αὐτὰ εἶναι τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ. Διότι τὰ λεγόμενα στοιχεῖα εἶναι μὲν φυσικὰ, διότι περιέχουν τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως, ἀλλὰ δὲν εἶναι ζωντανὰ, διότι δὲν τρέφονται ἀπὸ μόνον τοὺς. Ὅσο γιὰ τὸ κατὰ πόσον αὐξάνονται οἱ πέτρες, ὅλοι παραδέχονται ὅτι πρόκειται περὶ προσθήκης. Ἐὰν ὑποθεθεῖ ὅτι καὶ οἱ πέτρες αὐξάνονται καθ' ὁλοκληρίαν, θὰ ἔπρεπε τότε νὰ ὑπάρχει μέσα τοὺς ἓνα εἶδος ζωῆς, πολὺ ἀμυδρῆς βέβαια, ἀφοῦ ἀναφέρεται ὅτι ὑπάρχουν καὶ πέτρες ποὺ γεννοῦν, ὅπως λέει ὁ Κλέαρχος.

Ποικίλα

F131 Πausanias Ἀττικιστής, *Λεξικόν* ν 1 Erbse

«Νεοτὸς»: ὁ κρόκος τοῦ αὐγοῦ καὶ τὸ φλογοκόκκινο χροῖμα. Ὁ Μένανδρος ἀναφέρει στὴν κωμωδία *Ἀνδρία*:

καὶ μετὰ ἀπ' αὐτό, καλή μου, τὸν κρόκο ἀπὸ τέσσερα αὐγά.

Ὁ Κλέαρχος στὸ σύγγραμμά του †*Περί οἴων*† λέει: «Ἐκ τῆς αὐτῆς διασπείρεται ἡ ἀρχή, δηλαδή τὸ ἀσπράδι ποὺ βρῖσκεται κάτω ἀπὸ τὴν μεμβράνη. Διότι σ' αὐτὸ περιέχεται τὸ σπέρμα καὶ ὄχι στὸν λεγόμενο κρόκο. Γιατὶ ἔχουν διαφρευστεῖ ἐκεῖνοι ποὺ τὸ ἰσχυρίστηκαν πρῶτοι. Ἡ ὠχροκίτρινη οὐσία εἶναι τὸ περιττώμα τοῦ σπέρματος».

F132 Σχόλια στὸν Ἀπολλώνιο Ρόδιο, *Ἀργοναυτικά* 1.308b

Ὁ Κλέαρχος πάλι λέει ὅτι ἡ πόλη κληρώθηκε στὸν Ἀπόλλωνα καὶ ἀπὸ τὸν κλῆρο ὀνομάστηκε ἔτσι τὸ μέρος.

F133 Αἰλιανός, *Περί ζώων ιδιότητος* 12.34

Λέει ὁ Κλέαρχος, τῆς περιπατητικῆς σχολῆς, ὅτι οἱ Ἀργεῖοι εἶναι οἱ μόνον κάτοικοι τῆς Πελοποννήσου ποὺ δὲν σκοτώνουν φίδι. Οἱ ἴδιοι, ὅμως, κατὰ τὴν διάρκειαν ὅμως τῶν ἡμερῶν ποὺ οἱ ἴδιοι ὀνομάζουν Ἀρνηίδες, ἐὰν κάποιος σκυλὶ ἐμφανιστεῖ στὴν ἀγορὰ, τὸ σκοτώνουν.

Clearchi Appendix

⟨Τῶν Ἑπτὰ Σοφῶν Ὑποθήκαι ⟩

F134a (- W) Robert, *CRAI* 1968, 422 = *Opera Minora Selecta* V 516:
SGO 12/01/01

Ἄνδρῶν τοι σοφὰ ταῦτα παλαιότερων ἀνάκει[τα]ι
 ῥήματα ἀριγνώτων Πυθοῖ ἐν ἡγαθέα·
 ἔνθεν ταῦτ[α] Κλέαρχος ἐπιφραδέως ἀναγράψας
 εἶσατο τηλανγῆ Κινέου ἐν τεμένει.

F134b (- W) Robert, *ibid.* 430 = 524: *SGO ibid.*

Ε[ὐλόγει πάντας]
 Φιλόσοφ[ος γίνου]

F134c (- W) Robert, *ibid.* 424 = 518: *SGO ibid.*

Παῖς ὢν κόσμος γίνου,
 ἡβῶν ἐγκρατής,
 μέσος δίκαιος,
 πρεσβύτης εὐβουλος,
 τελευτῶν ἄλυπος.

Παράρτημα

〈Υποθήκες τῶν Ἑπτὰ Σοφῶν〉

F134a Ἐπιγραφή Robert, *CRAI* 1968, 422 = *Opera Minora Selecta* V 516: *SGO* 12/01/01

*Καὶ νά, τὰ πάνσοφα τὰ λόγια ἐνδόξων παλαιῶν ἀνδρῶν,
ἀφιερωμένα ὅπως εἶναι στῶν Δελφῶν τὸ ἱερὸ μαντεῖο,
αὐτὰ, μὲ περισσὴ φροντίδα ὁ Κλέαρχος ξεσήκωσε
καὶ τοῦ Κινέα τάστησε τὸ τέμενος, ὅσο μακριὰ νὰ λάμπουν.*

F134b Robert, *αὐτ.* 430 = 524: *SGO* *αὐτ.*

(Νὰ ἔχεις καλὰ λόγια γιὰ ὅλους)
Νὰ γίνεις ἄνθρωπος στοχαστικός.

F134c Robert, *αὐτ.* 424 = 518: *SGO* *αὐτ.*

Παιδὶ σὰν εἶσαι, εὐπρεπής,
Ἐφηβος νᾶσαι ἐγκρατής,
Μεσήλικας καὶ δίκαιος,
Γέροντας νᾶσαι συνετός,
Πεθαίνοντας, ἀπικραντος.

ΠΕΡΣΑΙΟΣ ΚΙΤΙΕΥΣ

Testimonia

T1 (436vA: T 2 Jac.) *Suda* π 1368 Adler

Περσαῖος, Κιτιεύς φιλόσοφος Στωικός· ἐπεκλήθη δὲ καὶ Δωρόθεος.
ἦν δὲ ἐπὶ τῶν χρόνων Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ υἱὸς¹ Δημητρίου,
μαθητῆς καὶ θραπεύς Ζήνωνος τοῦ φιλοσόφου. Ἱστορίαν².

¹ υἱὸς Menagius Kusterus: υἱοῦ ² ἱστορίαν A: ἱστορία G: nota mg. ad *Suda* π 1370 sec. Bernhardy: ad π 1406 rettulit Flach: ἔγραψεν ἱστορίαν Eudocia p. 362

T2 (435vA : T 1 Jac.) Diogenes Laertius 7.36

Μαθηταὶ δὲ Ζήνωνος πολλοὶ μὲν, ἔνδοξοι δὲ Περσαῖος Δημητρίου
Κιτιεύς¹, ὃν² οἱ μὲν γνώριμον αὐτοῦ, οἱ δὲ οἰκέτην ἕνα τῶν εἰς
βιβλιογραφίαν πεμπόμενων αὐτῷ παρὰ Ἀντιγόνου³, οὗ καὶ τρο-
φεὺς ἦν τοῦ παιδὸς Ἀλκωνέως.

cf. **T10** ¹ κίτιεύς **FP**⁴ ² ὄν **P** ³ παρ' αὐτοῦ Ἀντιγόνου Roeser

T3 (437vA : F 5 Jac.) Philodemus, *StoicInd* : *PHerc* 1018 XII 1-12 p. 64
Dorandi

Ἀθηνόδωρος [Σ]ολεῦ[ς] ..
Ἐκαταῖος Σπινθ[άρον] ἀ-
πέδωκε. μάλιστα μὲν
οὖν τῶν μαθητῶν
ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος ἡ- 5
γαπᾶ[τ]ο ὁ Περσαῖος, ἀλλὰ
κα[ί] συνεβίον· καὶ
τέ]θραπται δ' ὑπ' αὐτοῦ
....]αι πρὸς ἐνίων
....]αι οἰκογενῆς 10
.....] Διογένης
.....]οιχε[...]ιει

cf. *ibid.* XVI 7 p. 68 Dorandi ubi nomen Persaei haustum videtur (Comparetti) 1-7
Comparetti 8-12 Buecheler 12 post Διογένης cf. *FGrHist* 584 F 5 κατ[εχώρισεν], ἐξ ὧν
ἐν τοῖς [Συμποτικῶς] ὑπομνή[μασιν] ἔφη Π[ε]ρσαῖ[ο]ς]

Μαρτυρίες

T1 Σούδα π 1368 Adler

Περσαῖος, ἀπὸ τὸ Κίτιον, στωικὸς φιλόσοφος· εἶχε καὶ τὴν ἐπωνυμία Δωρόθεος. Ἐξῆσε τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ, γιὸς τοῦ Δημητρίου, ὑπῆρξε μαθητὴς καὶ ἀναθρεπτὸς δοῦλος τοῦ φιλοσόφου Ζήνωνος. Στὴν ἱστορία.

T2 Διογένης Λαέρτιος 7.36

Πολλοὶ ὑπῆρξαν οἱ μαθητὲς τοῦ Ζήνωνος, ἀλλ' ἀνάμεσα στοὺς πλέον ὀνομαστοὺς συγκαταλέγεται ὁ Περσαῖος, γιὸς τοῦ Δημητρίου, ἀπὸ τὸ Κίτιον, πού ἄλλοι λένε ὅτι ἦταν μαθητὴς του, ἄλλοι ὅτι ἀνήκε στο ὑπηρετικὸ του προσωπικὸ σταλμένος ὡς γραμματέας ἀπὸ τὸν Ἀντίγονο, στὴν Αὐλὴ τοῦ ὁποῖου διετέλεσε παιδαγωγὸς γιὰ τὸν γιό του Ἀλκυονέα.

T3 Φιλόδημος, Πίναξ τῶν Στωικῶν: Πάπυρος Ἡρακλείου 1018, στ.12, 1-12 σελ. 64 Dorandi

... ὁ Ἀθηνόδωρος ἀπὸ τοὺς Σόλους ... ὁ Ἐκαταῖος ὁ Σπινθάρου ... Ὁ Ζήνων, λοιπόν, ἀπὸ τοὺς μαθητὲς του ἀγαποῦσε ἰδιαίτερα τὸν Περσαῖο καὶ μάλιστα ζοῦσε μαζί του. Τὸν εἶχε μεγαλώσει κίολας, γι' αὐτὸ καὶ μερικοὶ λένε ὅτι ἦταν δοῦλος πού γεννήθηκε στο σπίτι του ... ὁ Διογένης ...

T4a (452vA) Athenaeus 4.54, 162e

Ἦν γὰρ ὄντως (sc. Περσαῖος) οἰκέτης γεγονὼς τοῦ Ζήνωνος, ὡς Νικίας ὁ Νικαεὺς ἱστορεῖ ἐν τῇ Περὶ τῶν φιλοσόφων ἱστορίᾳ καὶ Σωτίων ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐν ταῖς Διαδοχαῖς.

inter **T19** et **F5**

T4b (452vA : F 6 Jac.) Athenaeus 4.54, 162d

... ὁ καλὸς τοῦ Ζήνωνος οἰκετιεύς¹.

cf. **T25a**¹ οἰκετιεύς Kaibel: ὁ κίτιεύς **A**

T5a (I 40 vA) Origenes, *Contra Celsum* 3.54

Εἶπομι¹ δ' ἂν καὶ ταῦτα διὰ τὰ ἐκκείμενα πρὸς τὸν Κέλσον λόγον ἄρα οἱ φιλοσοφοῦντες οὐ προκαλοῦνται² μειράκια ἐπὶ τὴν ἀκρόασιν; καὶ τοὺς ἀπὸ κακίστου βίου νέους οὐ παρακαλοῦσιν ἐπὶ τὰ βελτίονα; τί δὲ τοὺς οἰκότριβας οὐ βούλονται φιλοσοφεῖν; ἢ καὶ ἡμεῖς μέλλομεν ἐγκαλεῖν φιλοσόφους οἰκότριβας ἐπ' ἀρετὴν προτρεψαμένοις, Πυθαγόρα μὲν τὸν Ζάμολξιν, Ζήνωνι δὲ τὸν Περσαῖον, καὶ χθῆς καὶ πρώην τοῖς προτρεψαμένοις Ἐπίκτητον ἐπὶ τὸ φιλοσοφεῖν; ἢ ὑμῖν μὲν, ὦ Ἕλληνας, ἔξεστι μειράκια καὶ οἰκότριβας καὶ ἀνοήτους ἀνθρώπους ἐπὶ φιλοσοφίαν καλεῖν ἡμεῖς δὲ τοῦτο ποιοῦντες οὐ φιλανθρώπως αὐτὸ πράττομεν, τῇ ἀπὸ τοῦ λόγου ἱατρικῇ πᾶσαν λογικὴν φύσιν θεραπεῦσαι βουλόμενοι καὶ οἰκειώσασαι τῷ δημιουργήσαντι πάντα θεῷ; ἥρκει μὲν οὖν καὶ ταῦτα πρὸς τὰς Κέλσον λοιδορίας μᾶλλον ἢ κατηγορίας.

¹ εἶπομεν **C** ² προκαλοῦνται **A Φ**: προσκαλοῦνται **A**¹

T5b (438vA) Aulus Gellius, *Noctes Atticae* 2.18.6-8 : Macrobius, *Saturnalia* 1.11.41-44

Alii quoque non pauci servi fuerunt qui post philosophi clari extiterunt. ex quibus ille Menippus fuit cuius libros M. Varro in satiris aemulatus est, quas alii «Cynicas¹», ipse appellat «Menippeas». sed et Theophrasti² Peripatetici³ servus Pompilius⁴ et Zenonis Stoici servus, qui Persaeus vocatus est, et Epicuri, cui Mys nomen fuit, philosophi non incelebres vixerunt.

T4a Ἀθήναιος 4.54, 162e

Γιατί ἦταν πράγματι δοῦλος ὁ Περσαῖος, γεννημένος σὸ σπίτι τοῦ Ζήνωνος, ὅπως διηγείται ὁ Νικίας ἀπὸ τὴ Νίκαια σὸ ἔργο του *Περὶ τῶν φιλοσόφων ἱστορία* καὶ ὁ Σωτίων ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια σὸ ἔργο του *Διαδοχαί*.

T4b Ἀθήναιος 4.54,162d

... ὁ καλὸς σπιτικός δοῦλος τοῦ Ζήνωνος.

T5a Ὁριγένης, *Κατὰ Κέλσου* 3.54

Μήπως δὲν θὰ μπορούσα νὰ ἰσχυριστῶ, ἀντικρούοντας ὅσα καταγράφονται σὸ κείμενο τοῦ Κέλσου, ὅτι καὶ οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὴ φιλοσοφία προσελκύουν καὶ μειράκια ἀκόμη ὡς ἀκροατές; Ἡ ὅτι δὲν ἐνθαρρύνουν νέους χειρίστης διαγωγῆς νὰ βελτιωθοῦν; Κι ἀκόμη ὅτι δὲν ἐπιθυμοῦν νὰ στρέψουν στὴ φιλοσοφία οἰκόσιτους δούλους; Ἡ μήπως καὶ μεῖς πρόκειται νὰ κατηγορήσουμε φιλοσόφους διότι εἶχαν τὴ σκέψη νὰ προτρέψουν ὑπηρέτες τοῦ σπιτιοῦ στὴν ἀρετῇ, τὸν Πυθαγόρα γιὰ τὸν Ζάμολξη, τὸν Ζήωνα γιὰ τὸν Περσαῖο καί, πρόσφατα ἀκόμη, αὐτοὺς ποὺ παρακίνησαν τὸν Ἐπίκτητο ν' ἀσχοληθεῖ μὲ τὴ φιλοσοφία; Ἡ, δηλαδή, σὲ σὰς τοὺς εἰδωλόλατρες ν' ἀποδώσουμε τὴν κατηγορία ὅτι συνηθίζετε νὰ μυεῖτε στὴ φιλοσοφία μειράκια, σπιτικούς ὑπηρέτες καὶ ἀνθρώπους χαμηλοῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου, ἐνῶ ἐμεῖς, ὅταν ἐφαρμόζουμε τὸ ἴδιο πρόγραμμα, τὸ πράττουμε χωρὶς φιλόανθρωπη διάθεση ἀλλὰ θέλοντας νὰ θεραπεύσουμε μὲ τὴν ἰατρικὴ τοῦ ὀρθοῦ λόγου κάθε λογικὸ ὄν καὶ νὰ τὸ φέρουμε κοντὰ στὴν ἀγάπη τοῦ δημιουργοῦ τῶν πάντων Θεοῦ; Θὰ ἦταν, ἐπομένως, ἀρκετὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἐπιχειρήματα νὰ σταθοῦν ἀπέναντι στὰ γραφόμενα τοῦ Κέλσου, ποὺ εἶναι μᾶλλον λιοδορίες παρὰ κατηγορίες.

T5b Αὔλος Γέλλιος, *Ἀπτικῆς νύκτες* 2.18.6-8: Μακρόβιος, *Κρόνια* 1.11.41-44

Ἄλλοι πάλι, καὶ ὄχι λίγοι, ὑπῆρξαν δούλοι καὶ ἐξελίχθηκαν μετὰ σὲ διάσημους φιλοσόφους. Στὴν κατηγορία αὐτὴ ἀνήκει καὶ ὁ Μένιππος ἐκεῖνος ὁ σπουδαῖος, τοῦ ὁποῖου τὰ συγγράμματα μιμήθηκε ὁ Μάρκος Βάρρων στὶς σάτιρές του ποὺ ἄλλοι ἀποκαλοῦν «κυνικές», ὁ ἴδιος δὲ ὀνομάζει «Μενίππειες». Ἄλλὰ καὶ τοῦ Θεοφράστου τοῦ Περιπατητικοῦ ὁ δοῦλος Πομπύλος καὶ τοῦ Ζήνωνος τοῦ Στωικοῦ ὁ

¹ cynicas *recc.*, *Macrobius*: ginicas **PV**, *recc.*: gignicas **R** ² philostrati *Macrobius* ³ peripathetici *Macrobii* **TB**: periparethici *Macr.* **V** ⁴ pompylus *Gellii* **V**, **Macrobii** *vulg.*: pamphylus *Gellii* **P**: pompilius *Gellii* **R**²: pomplius *Gellii* **R**¹: pompolus *Macrobii* **NDPRA**: pompulus *Macrobii* **TB** : populus *Macrobii* **VZ** ⁵ erpcuri *Macrobii* **A**

T6a (451vA : cf. F 4 Jac.) Athenaeus 13.83, 607a-e

*Μήποτε αὐτός ἐστιν ὁ*¹ *Περσαῖος ὁ περὶ τῆς ἀλλητριίδος διαπυκτεύσας· φησὶν γάρ Ἀντίγονος ὁ Καρύστιος ἐν τῷ Περὶ Ζήνωνος γράφων ὧδε· «Ζήνων ὁ Κιτιεὺς Περσαῖον παρὰ πότον ἀλλητριῖδιον προιαμένον καὶ διοκνοῦντος εἰσαγαγεῖν πρὸς αὐτὸν διὰ τὸ τὴν αὐτὴν οἰκεῖν οἰκίαν, συναισθόμενος*² *εἰσείλκυσε*³ *τὴν παιδίσκην καὶ συγκατέκλεισε τῷ Περσαίῳ».*

¹ del. Kaibel ² συναισθόμενος **ACE**: αἰσθόμενος dubitanter coni. Kabel app. ³ εἰσείλκυσε Kaibel: συνείλκυσε **A**

T6b (439vA) Diogenes Laertius 7.13

*Παιδαρίοις τε ἐχρήτο σπανίως (sc. ὁ Ζήνων), ἅπαξ ἢ δις πον παιδισκαρίῳ*¹ *τινὶ ἵνα μὴ δοκοῖη μισογύνῃς εἶναι, σὺν τε Περσαίῳ τὴν αὐτὴν οἰκίαν ὄκει· καὶ αὐτοῦ ἀλλητριῖδιον εἰσαγαγόντος πρὸς αὐτόν, σπάσας*² *πρὸς τὸν Περσαῖον αὐτὸ ἀπήγαγεν*³.

¹ παιδαρίῳ **F** ² σπάσας **BPF**: σπεύσας *Froben.*: φθάσας *Cobet* ³ ἀπήγαγεν **BP**: εἰσήγαγε **F**

T7 (439vA : T 3a Jac.) Diogenes Laertius 7.6

*Ἀπεδέχετο δ' αὐτόν (sc. Ζήωνα) καὶ Ἀντίγονος καὶ εἴ ποτε Ἀθηναῖζε ἤκοι, ἤκουεν αὐτοῦ πολλά*¹ *τε παρεκάλει ἀφικέσθαι ὡς αὐτόν. ὁ δὲ τοῦτο μὲν παρητήσατο, Περσαῖον δὲ ἕνα τῶν γνωρίμων ἀπέστειλεν, ὃς ἦν Δημητρίου μὲν υἱός, Κιτιεὺς δὲ τὸ γένος, καὶ ἤγμαζε κατὰ τὴν τριακοστὴν καὶ ἑκατοστὴν Ὀλυμπιάδα, ἥδη γέροντος ὄντος Ζήωνος.*

¹ πολλά **BPF**: πολλά(κις) *Cobet*

T8 (439vA) Diogenes Laertius 7.9

Καὶ ὁ Ζήνων ἀντιγράφει ὧδε·

«Βασιλεῖ Ἀντιγόνῳ Ζήνων χαιρεῖν.

*Ἀποδέχομαί σου τὴν φιλομάθειαν καθόσον τῆς ἀληθινῆς καὶ εἰς ὄνησιν τεινούσης, ἀλλ' οὐχὶ τῆς δημώδους καὶ εἰς διαστροφὴν*¹ *ἡθῶν ἀντέχη παιδείας. ὁ δὲ φιλοσοφίας ὠρεγμένος, ἐκκλίνων δὲ τὴν πολυθρόνητον ἡδονὴν, ἢ τινῶν θηλύνει νέων ψυχᾶς, φανερός ἐστίν οὐ*

δοῦλος, πού ὀνομάστηκε Περσαῖος, καί τοῦ Ἐπικούρου, πού τὸ ὄνομά του ἦταν Μῦς, ἔζησαν ὡς φιλόσοφοι ὄχι ἄσημοι.

T6a Ἀθήναιος 13.83, 607a-e

Ἴσως εἶναι ὁ ἴδιος Περσαῖος πού γρονθοκοπήθηκε γιὰ τὴν ἀλχητρίδα. Διότι μιλά γι' αὐτὰ ὁ Ἀντίγονος ἀπὸ τὴν Κάρυστο στοῦ ἔργου του *Περὶ Ζήνωνος* γράφοντας τὰ ἑξῆς: «Ὁ Ζήνων ὁ Κιτιεύς, ὅταν ὁ Περσαῖος ἀγόρασε σ' ἓνα συμπόσιο μιὰ μικρὴ ἀλχητρίδα καὶ δίσταζε νὰ τὴν πάρει στοῦ σπίτι τοῦ Ζήνωνος διότι συγκατοικοῦσαν, μόλις πῆρε εἶδηση τράβηξε μέσα τὸ κορίτσι καὶ τὸ ἔκλεισε στὴν ἴδια κάμαρα μὲ τὸν Περσαῖο».

T6b Διογένης Λαέρτιος 7.13

Σπανίως ὁ Ζήνων χρησιμοποιοῦσε νεαροὺς γιὰ ὑπηρέτες καὶ μόνον μιὰ-δυὸ φορὲς κάποιον νεαρὸ κορίτσι, ἔτσι γιὰ νὰ μὴν περνᾷ γιὰ μισογύνης. Κατοικοῦσε στοῦ ἴδιο σπίτι μὲ τὸν Περσαῖο καί, ὅταν αὐτὸς ἔμπασε μέσα μιὰ νεαρὴ ἀλχητρίδα, τὴν κουβάλησε ἀμέσως στὰ ἰδιαίτερα τοῦ Περσαῖου.

T7 Διογένης Λαέρτιος 7.6

Εἶχε ὁ Ζήνων καὶ τὴν εὐνοία τοῦ Ἀντιγόνου καί, ὅποτε ἐρχόταν στὴν Ἀθήνα, ἄκουγε τίς παραδόσεις του καὶ συχνὰ τὸν καλοῦσε νὰ τὸν ἐπισκεφθεῖ στὴν ἔδρα του. Τὴν πρόσκληση αὐτὴ δὲν τὴν ἀποδέχθηκε ὁ ἴδιος, ἔστειλε ὅμως ἓναν ἀπὸ τοὺς μαθητές του πού ἦταν ὁ Περσαῖος, γιὸς τοῦ Δημητρίου, Κιτιεύς τὴν καταγωγή καὶ πού ἤγμασε κατὰ τὴν ἑκατοστὴ τριακοστὴ Ὀλυμπιάδα, ὅταν ὁ Ζήνων ἦταν πλέον σὲ γεροντικὴ ἡλικία.

T8 Διογένης Λαέρτιος 7.9

Ἡ ἀπάντηση τοῦ Ζήνωνος εἶναι ἡ ἑξῆς:

«Ὁ Ζήνων χαιρετᾷ τὸν βασιλέα Ἀντίγονο.

Εὐπρόσδεκτη εἶναι ἡ φιλομάθειά σου, προσηλωμένη στὴν ἀληθινὴ παιδεία, τὴν προορισμένη γιὰ τὴν ὠφέλεια, καὶ ὄχι στὴ χυδαία, αὐτὴν πού ὑπηρετεῖ τὴ διαφθορὰ τῶν ἠθῶν. Αὐτὸς πού ἔχει νιώσει τὴ λαχτάρα γιὰ τὴ φιλοσοφία καὶ ἀπωθεῖ τὴν περιλάλητη ἡδονή, ἡ

μόνον φύσει πρὸς εὐγένειαν κλίνων, ἀλλὰ καὶ προαιρέσει. φύσις δὲ εὐγενῆς μετρίαν ἄσκησιν προσλαβοῦσα, ἔτι δὲ τὸν ἀφθόνως διδάξοντα, ῥαδίως ἔρχεται πρὸς τὴν τελείαν ἀνάληψιν τῆς ἀρετῆς. ἐγὼ δὲ συνέχομαι σώματι ἀσθενεῖ διὰ γῆρας· ἑτὼν γάρ εἰμι ὀγδοήκοντα· διόπερ οὐ δύναμαι σοι συμμῖξαι. ἀποστέλλω δὲ σοὶ τινὰς τῶν ἔμμαντοῦ συσχολαστῶν, οἳ τοῖς μὲν κατὰ ψυχὴν οὐκ ἀπολείπονται ἐμοῦ, τοῖς δὲ κατὰ σῶμα προτεροῦσιν· οἷς συνῶν οὐδενὸς καθυστερήσεις τῶν πρὸς τὴν τελείαν εὐδαιμονίαν ἀνηκόντων²». ἀπέστειλε δὲ Περσαῖον καὶ Φιλωνίδην τὸν Θηβαῖον, ὧν ἀμφοτέρων Ἐπίκουρος μνημονεύει ὡς συνόντων Ἀντιγόνῳ ἐν τῇ Πρὸς Ἀριστοβούλον τὸν ἀδελφὸν ἐπιστολῇ³.

¹ διατροφὴν F ² ἰκόντων P ³ ἐπιστολῇ τὸν ἀδελφόν F

T9 (FHG II p. 623) *Vita Arati* III p. 15.11-26 Martin

Ἀναρθεντος δὲ αὐτοῦ (sc. Πτολεμαίου Κεραινοῦ) ὑπὸ Γαλατῶν ἑαυτοῖς αἰροῦνται Μακεδόνες Σωσθένην, μεθ' ὃν βασιλεύει αὐτῶν Ἀντίγονος Φιλίππου, οὗ γίνεται παῖς Δημήτριος ὁ Πολιορκητής, Δημητρίου δὲ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς¹, παρ' ᾧ διέτριβεν αὐτός², καὶ σὺν αὐτῷ (sc. Ἀράτῳ) Περσεὺς ὁ Στωικός καὶ Ἀνταγόρας ὁ Ῥόδιος ὁ τὴν Θηβαΐδα ποιήσας καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Αἰτωλός, ὡς αὐτός φησιν ὁ Ἀντίγονος ἐν τοῖς Πρὸς³ Ἱερώνυμον.

¹ Γονατᾶς edd.: γαλάτας E: γονάτας T ² αὐτός E: αὐτός τε Ἄρατος T ³ πρὸς Ruhnken: περὶ ET

T10 (435vA : T 1 Jac.) Diogenes Laertius 7.36

...παρὰ Ἀντιγόνου, οὗ καὶ τροφεὺς ἦν τοῦ παιδὸς Ἀλκωνόεως (sc. Περσαῖος).

cf. T2

T11 (441vA) Philodemus, *StoicInd*: *PHerc* 1018 XIII 1-12 p. 66 Dorandi

αἰ']||τιον [ἐγ]ένετο τοῦτο
καὶ τὸ χωρισθῆναι Ζή-
νωνος ὄντος ἔτι πολ-
λοῦ, [σ]ὺν Ἀντιγόνῳ καὶ
ἄ]μα περιπλανᾶσθαι, τὸ[ν
αὐλικόν, οὐ τὸν φιλό[σ]ο-
φον ἠ(ι)ρημένον βίον.
ἐ]ξ οὗ καὶ [τῶν ἀν]θρώ-

ὅποια ἀπογυναικῶνει τὶς ψυχὲς μερικῶν νέων, εἶναι φανερό ὅτι δὲν κλίνει πρὸς τὴν εὐγένεια μόνον ἀπὸ φυσικοῦ του, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ θεληματικῆ ἐπιλογῆ του. Ἡ εὐγενὴς φύσις ὅμως, μὲ τὴν ἐπικουρίαι μεθοδικῆς ἀσκήσεως καὶ μὲ τὴν ἀφειδώλευτη προσφορὰ διδασκαλίας, μπορεῖ εὐκόλα νὰ φθάσει στὴν ἀπόκτηση τῆς ἀρετῆς. Ἄλλὰ ἐγὼ δυσκολεύομαι ἀπὸ σωματικὴ ἀδυναμία λόγω τῶν γηρατειῶν· εἶμαι, βλέπεις, ὀγδόντα ἐτῶν· γι' αὐτὸ καὶ δὲν εἶμαι σὲ θέσει νὰ ἔλθω κοντά σου. Σοῦ στέλνω, ὅμως, ἀνθρώπους μὲ τοὺς ὁποίους συμφιλοσοφῶ πού, ἐνῶ δὲν ὑστεροῦν ἀπὸ μένα σὲ πνευματικὲς δυνάμεις, ὑπερτεροῦν σὲ σωματικὲς. Μὲ τὴ συναναστροφή τους δὲν θ' ἀργήσεις νὰ φθάσεις σὲ σημεῖο τέλειαις εὐδαιμονίας». Ἀπέστειλε λοιπὸν τὸν Περσαῖο καὶ τὸν Φιλωνίδη ἀπὸ τῆ Θήβα, πού καὶ τοὺς δύο ἀναφέρει ὁ Ἐπίκουρος στὴν *Πρὸς Ἀριστόβουλον τὸν ἀδελφὸν ἐπιστολὴν* ὅτι ζοῦν στὴν Αὐλὴ τοῦ Ἀντιγόνου.

T9 *Βίος III Ἀράτου Σολέως*, σελ. 15.11-26 Martin

Ὅταν σκοτώθηκε ἀπὸ τοὺς Γαλάτες ὁ Πτολεμαῖος Κεραυνός, οἱ Μακεδόνες ἐξέλεξαν ἀρχηγό τους τὸν Σωσθένη, μετὰ ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἔγινε βασιλιάς τους ὁ Ἀντίγονος ὁ γιὸς τοῦ Φιλίππου, πού παιδί του ἦταν ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς καὶ τοῦ Δημητρίου γιὸς ὁ Ἀντίγονος ὁ Γονατάς, στὴν αὐλὴ τοῦ ὁποῖου ζοῦσε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἄρατος, μαζί του δὲ ὁ Στωϊκὸς φιλόσοφος Περσαῖος καὶ ὁ Ἀνταγόρας ἀπὸ τὴ Ρόδο, αὐτὸς πού ἔγραψε τὴ *Θηβαΐδα*, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Αἰτωλός, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος ὁ Ἀντίγονος στὸ ἔργο του *Πρὸς Ἱερώννυμον*.

T10 Διογένης Λαέρτιος 7.36

... στὴν αὐλὴ τοῦ ὁποῖου (Ἀντιγόνου) διετέλεσε παιδαγωγὸς γιὰ τὸν γιό του Ἀλκυνεά.

T11 Φιλόδημος, *Πίναξ τῶν Στωικῶν*: Πάπυρος Ἡρακλείου 1018 στ. XIII 1-12 σελ. 66 Dorandi

... ἔγινε αἰτία αὐτοῦ καθὼς καὶ τὸ ν' ἀποχωριστεῖ τὸν Ζήνωνα, τὴν ἐποχὴ ἀκόμη πού τὸ κύρος του στὸν Ἀντίγονο ἦταν μεγάλο καὶ συγχρόνως περιπλανιόταν ἔχοντας ἐπιλέξει τὴ ζωὴ τοῦ αὐλικοῦ καὶ ὄχι τοῦ φιλοσόφου. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ πόλεις τὸν ...

πων ἀν[τόν καὶ τῶν
πόλεων [10
κοπαι[
ο[.]ναν[

1 Comparetti 3-4 ὄντα γ' ἔτι πολλά «exspecto» von Arnim in app. 8-9 Comparetti 9 αὐτόν vel αὐτῶι (sc. Περσαῖον vel Περσαίῳ) Buecheler

T12 (439vA) Aelianus, *Varia historia* 3.17

Ἐπολιτεύσαντο οὖν καὶ φιλόσοφοι, μηδ' αὐτὸ τοῦτο μόνον τὴν διανοίαν ἀγαθοὶ γενόμενοι ἐφ' ἡσυχίας κατεβίωσαν ... ἐγὼ δὲ πολιτείαν, φαίην (ἄν)¹ καὶ² τὸ Περσαίου, εἴ γε Ἀντίγονον ἐπαίδευσεν, καὶ τὸ Ἀριστοτέλους, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς σὺν Ἀλεξάνδρῳ τῷ Φιλίππῳ νέῳ ὄντι φιλοσοφῶν ἦν δῆλος. καὶ Λῦσις δὲ ὁ γνῶριμος Πυθαγόρου καὶ αὐτὸς Ἐπαμεινώνδαν ἐξεπαίδευσεν. εἴ τις οὖν ἀπράκτους λέγει τοὺς φιλοσόφους, ἀλλὰ εὐήθη γε αὐτοῦ καὶ ἀνόητα ταῦτα· ἐγὼ μὲν γὰρ τὴν σὺν αὐτοῖς ἀπραγμοσύνην καὶ τὸν τῆς ἡσυχίας ἔρωτα καὶ³ ἀρπάσαμι ἐπιδοραμῶν.

¹ suppl. Coray ² καὶ del. Duering ³ καὶ Coray: καὶ codd.

T13a (435vA) Diogenes Laertius 7.36

Διάπειραν¹ δὴ ποτε βουληθεῖς λαβεῖν αὐτοῦ ὁ Ἀντίγονος ἐποίησεν αὐτῷ πλαστῶς ἀγγεληθῆναι, ὡς εἶη τὰ χωρία αὐτοῦ πρὸς τῶν πολεμίων ἀφηρημένα². καὶ σκυθρωπάσαντος, «Ὁρᾶς», ἔφη³, «ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ πλοῦτος ἀδιάφορον;»

¹ ante διάπειραν suppl. τούτου λέγοντος ὡς οὐ λυπηθήσεται ὁ σοφός Menagius ex Hesychio Milesio, *FHG* IV 165 ² ἀφαιρεμένα B || καὶ οἱ γυνὴ καὶ οἱ παῖδες post ἀφηρημένα Φ ³ ἔφη om. D del. P⁴

T13b (449vA) Themistius, *Oratio* 32 p. 358a-d Harduin

Καὶ ταῦτα μὲν ἔργῳ ἅπαντες οἱ φιλόσοφοι ὑπομένοσι, τῷ λόγῳ δὲ μόνον συγχωροῦσιν οἱ ἐκ τοῦ Λυκείου. τῷ τῶι οὐδὲ ὀφλισκάνουσι γέλωτα, οἷον ὧφλέ ποτε Ἀντιγόνῳ Περσαῖος¹ ὁ Κιτιεύς. Ἀντιγόνῳ γὰρ τῷ βασιλεῖ συνδιητάτῳ Περσαῖος ὁ τοῦ Ζήνωνος ἑταῖρος. ἀκούων δὲ αὐτοῦ συνεχῶς ἐξογκουμένον τε καὶ θρυλλοῦντος θαμὰ τὰ κομπὰ δὴ ταῦτα τῆς Ποικίλης νεανιεύματα, ὅτι ὁ σοφός ὑπὸ τῆς τύχης ἀήττητός ἐστι καὶ ἀδούλωτος καὶ ἀκέραιος καὶ ἀπαθής, πᾶσαν ἐπεχείρησεν ἔργῳ ἐλέγξει τὴν τούτου ἀλαζονείαν. ποιεῖται δὴ τινὰς ἦκειν ἐμπόρους ἀπὸ Κύπρου τε καὶ Φοινίκης, αἱ χρῆ λέγειν ἐπὶ

T12 Αἰλιανός, *Ποικίλη ἱστορία* 3.17

Πολιτεύθησαν λοιπὸν καὶ φιλόσοφοι καὶ δὲν περιορίστηκαν μόνο στη δύναμη τῆς διανόησης περνώντας ζωὴ ἀπραγμοσύνης. ... Ἐγὼ θὰ ὀνόμαζα δημόσιο βίον καὶ τὴν περίπτωση τοῦ Περσαίου, ἄν, βέβαια, πράγματι ποδηγέτησε τὸν Ἀντίγονο, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, γιατί κι αὐτὸς εἶναι φανερὸ ὅτι πέρασε χρόνο φιλοσοφικῆς ἐργασίας μαζί με τὸν Ἀλέξανδρο, τὸν γιὸ τοῦ Φιλίππου, νεαρὸ τότε. Ἀλλὰ καὶ ὁ Λύσις, ὁ μαθητὴς τοῦ Πυθαγόρου, ἀναφέρεται κι αὐτὸς ὅτι καθοδήγησε τὸν Ἐπαμεινώνδα. Ἐάν, λοιπὸν, κάποιος ὀνομάζει τοὺς φιλοσόφους ἀπράγμονες, ἰσχυρίζεται ἀφελῆ καὶ ἀνόητα πράγματα. Ὅσο γιὰ μένα, ὁμολογῶ ὅτι θὰ ἔσπευδα ν' ἀρπάξω τὴν εὐκαιρία τῆς ἡσυχίας ποὺ ἀπολαμβάνουν καὶ τὴν ἀγάπη τους γιὰ τὴν ἡρεμία.

T13a Διογένης Λαέρτιος 7.36

Θέλοντας κάποτε νὰ τὸν δοκιμάσει τὸν Περσαῖο ὁ Ἀντίγονος, ἔβαλε νὰ τοῦ ἀναγγείλουν φανταστικὴ κατάληψη τῆς περιουσίας του ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς. Κι ὅταν ἐκεῖνος ἐγινε σκυθρωπός, τοῦ εἶπε: «Βλέπεις λοιπὸν ὅτι ὁ πλοῦτος δὲν κατατάσσεται στὰ ἀδιάφορα;»

T13b Θεμιστοῖς, *Λόγος* 32 σελ. 358a-d Harduin

Αὐτὰ στὴν πράξη τὰ ὑπομένουν ὅλοι οἱ φιλόσοφοι, στὰ λόγια ὅμως τὰ συγχωροῦν μόνον οἱ Περιπατητικοί. Οὔτε βέβαια ἐξ αἰτίας αὐτοῦ προκαλοῦν τὰ γέλια, ὅπως τὰ προκάλεσε κάποτε στὸν Ἀντίγονο ὁ Περσαῖος ἀπὸ τὸ Κίτιον. Ζοῦσε, λοιπὸν, μαζί με τὸν βασιλιὰ Ἀντίγονο ὁ Περσαῖος, ὁ σύντροφος τοῦ Ζήνωνος. Ἀκούγοντάς τον συνεχῶς νὰ διογκώνει καὶ συχνὰ νὰ μυθοποιεῖ ἐκεῖνα τὰ γουστόζικα παιδιάρια τῆς Στοᾶς, ὅτι δηλαδὴ ὁ σοφὸς εἶναι ἀνίκητος ἀπὸ τὴν κακοτυχία, εἶναι ἀδούλωτος, εἶναι ἀκέραιος καὶ ἀπαθής, θέλησε νὰ κωτηριάσει στὴν πράξη ὅλη του αὐτὴ τὴν ἀλαζονεία. Ἔτσι,

τοῦ Περσαίου προεκδιδάξας, κάπειτα ἀνηρώτα πνιθανόμενος πρῶτον μὲν περὶ τῶν νεῶν καὶ τοῦ ναυτικοῦ καὶ τῶν ἐν Κύπρῳ στρατιωτῶν καὶ ὅσα δὴ βασιλικά ἐρωτήματα, ἔπειτα ἀτρέμα δὴ κατιῶν τῷ λόγῳ καὶ ὅπως ἔχει καὶ τῷ Περσαίῳ τὰ οἴκοι τὰ ἐν Κιτίῳ². ὡς δὲ τοῦ Περσαίου ἀκούσαντες οἱ ἔμποροι οὗτοι σκυθρωπάσαντες εὐθύς κατέβαλον τὰς κεφαλὰς καὶ δῆλοι ἦσαν οὐ χρηστὰ ἀποκρινόμενοι, ἀπέρξει τε ἡ θρασύτης ἅπασα τοῦ ἀνδρός, καὶ ἐπειδὴ ἐγκεκμημένον τε καὶ ἐκλιπαροῦντος ἀπεκρίναντο μόλις οἱ ἔμποροι δῆθεν ἐξηνδραποδίσθαι μὲν οἱ τὴν γυναικα εἰς ἀγρὸν³ βαδίζουσαν σὺν ταῖς αὔραις⁴ ὑπὸ δὴ τινων ληστῶν Αἰγυπτίων, ἀπεσφάχθαι δὲ τὸν ἀγαπητὸν νεανίσκον, καὶ τὰ χρήματα δὲ ἔρξειν καὶ τὰ ἀνδράποδα· τὸν τεύθειν δὲ φροῦδος μὲν τῷ Περσαίῳ ὁ Ζήνων, φροῦδος δὲ ὁ Κλεάνθης· ἤλεγξε δὲ ἡ φύσις τὰ λογάρια, ὅτι τῷ ὄντι λογάρια ἦν κενὰ καὶ ἀσθενῆ καὶ οὐ μαρτυρούμενα ὑπὸ τῶν πραγμάτων⁵.

¹ ἦτοι ὁ τοῦ Ζήνωνος τοῦ φιλοσόφου μαθητῆς schol. **ΑΠ** ² κτιίῳ **ΑΠ** Hardouin
³ Ἄργος pro ἀγρὸν Hardouin: sed idem conii. ἀγρούς quod susp. von Arnim ⁴ αὔραις **ΑΠ** (quod corruptum esse putat von Arnim): ἄβραις conii. Hardouin ⁵ ἔργων pro πραγμάτων Hardouin

T14 (441vA) Philodemus, *StoicInd*: *PHerc* 1018 XIV 1-12 p. 66 Dorandi

Ἄν]|| τίγονον ἀποδημή-
 σ]αν[α]τος αὐτοῦ ... α
 καί[πε]ρ Ἄριστοφῶν-
 τα παραιτουμένον
 συγγνώμην τ[α][..]σι 5
 ..]εχει[.]ετ[.]οισε
]ων οὐκ ἐχρῶν
]..[.]σο[.]γρ[
]θη[.]τον
]σινεκ[10
]ονα
]η[

1-2 Comparetti 9-11 Traversa

T15 (440vA: T 3b Jac.) *Arati Vita IV* p. 20.3-7 Martin

⟨Συ⟩σχολάσας¹ δὲ ὁ Ἄρατος Περσαίῳ² τῷ φιλοσόφῳ Ἀθήνησι καὶ συνελθὼν³ αὐτῷ⁴ εἰς Μακεδονίαν μεταπεμφθέντι ὑπὸ Ἀντιγόνου καὶ παρελθὼν εἰς τὸν Ἀντιγόνου καὶ Φίλας γάμον καὶ εὐδοκμήσας, τὸ λοιπὸν τοῦ χρόνου διέτριψεν αὐτόθι.

παρουσιάζει κάποιους να φθάνουν ως ἔμποροι δῆθεν ἀπὸ τὴν Κύπρον καὶ τὴ Φοινίκη, δασκαλεύοντάς τους ἀπὸ πρὶν τί πρέπει νὰ εἰπωθεῖ γιὰ τὸν Περσαῖο. Μετὰ ἀπ' αὐτὸ τοὺς ρωτοῦσε νὰ μάθει πρῶτα γιὰ τὰ πλοῖα καὶ τὸ ναυτικὸ, γιὰ τὰ στρατιωτικὰ τῆς Κύπρου καὶ παρόμοια ἐρωτήματα βασιλικοῦ ἐνδιαφέροντος. Ἔπειτα, μετὰ ἠρεμία, φέροντας τὸν λόγο σὲ μικρότερα ζητήματα, ρώτησε πῶς εἶναι καὶ ἡ κατάσταση τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Περσαίου στὸ Κίτιον. Μόλις ἄκουσαν οἱ ἔμποροι αὐτοὶ τὸ ὄνομα τοῦ Περσαίου σκυθρωπάσαν ἀμέσως, ἔσκυψαν τὰ κεφάλια καὶ ἦταν φανερὸ ὅταν δὲν εἶχαν καλὰ πράγματα ν' ἀποκριθοῦν. Χάθηκε τότε ὅλο τὸ ἀγέρωχο ὕφος τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἐπειδὴ ἐπέμενε καὶ ἐκλιπαροῦσε, ἀπάντησαν μετὰ δυσκολία οἱ ἔμποροι ὅτι δῆθεν εἶχε σκλαβωθεῖ ἡ γυναίκα του πηγαίνοντας στὸ χωράφι μετὰ τὴν πρῶνι δροσιὰ ἀπὸ Αἰγύπτιους ληστές, εἶχε σφαχτεῖ ὁ ἀγαπημένος του νεαρὸς καὶ πῶς χάθηκαν τὰ χρήματα καὶ οἱ δοῦλοι του. Ἀπὸ τὴν ὥρα αὐτὴ ἔσβησε γιὰ τὸν Περσαῖο ὁ Ζήνων, χάθηκε καὶ ὁ Κλεάνθης· ἡ φύση ἀπέδειξε τίς ψευτοδιακηρύξεις του, ὅτι ἦταν πράγματι λόγια τοῦ ἀέρος χωρὶς περιεχόμενο καὶ ἀδύναμα, χωρὶς νὰ ἐπιβεβαιώνονται ἀπὸ τὴν πραγματικότητα.

T14 Φιλόδημος, *Πίναξ τῶν Στωικῶν*: Πάπυρος Ἡρακλείου 1018 στ. XIV 1-12 σελ. 66 Dorandi

... στὸν Ἀντίγονο μετὰ τὴν ἀναχώρησή του ... παρότι ζητοῦσε συγγνώμη ἀπὸ τὸν Ἀριστοφώντα ...

T15 *Βίος IV Ἀράτου Σολέως* σελ. 20.3-7 Martin

Ὁ ἄρατος ὑπῆρξε συμμαθητὴς τοῦ φιλοσόφου Περσαίου στὴν Ἀθήνα καὶ τὸν συνάντησε στὴ Μακεδονία, ὅπου ὁ Περσαῖος εἶχε προσκληθεῖ ἀπὸ τὸν Ἀντίγονο· εἶχε παραστεῖ στὸν γάμο τοῦ Ἀντιγόνου καὶ τῆς Φίλας καὶ δημιουργώντας ἄριστες ἐντυπώσεις, πέρασε ἐκεῖ τὸν ὑπόλοιπο χρόνο τῆς ζωῆς του.

¹ (συ)σχολάσας Jacoby: σχολάσας codd. ² Περσαίω SP: περσίω MaMa² VA Est ³ συνελθῶν Ma² VASP Est: συνοδοιπόρησας Ma ⁴ αὐτῷ om. A

T16 (342vA) Athenaeus 6.58, 251bc

Τίμων ὁ Φλιάσιος ἐν τῷ τρίτῳ τῶν Σύλλων Ἀρίστανά φησι τὸν Χιον, Ζήνωνος δὲ τοῦ Κιτιέως γνώριμον, κόλακα γενέσθαι Περσαίου τοῦ φιλοσόφου, ὅτι ἦν ἑταῖρος Ἀντιγόνου τοῦ βασιλέως.

T17 (460vA: T4 Jac.) Diogenes Laertius 2.143-144

Μόνῳ δὲ Περσαίῳ διαπρύσιον εἶχε πόλεμον (sc. Μενέδημος): ἐδόκει γὰρ Ἀντιγόγου βουλομένου τὴν δημοκρατίαν ἀποκαταστήσαι τοῖς Ἐρετριεῦσι χάριν Μενεδήμου κωλύσαι. διὸ καὶ ποτε παρὰ πότον¹ ὁ Μενέδημος ἐλέγξας αὐτὸν ἐν λόγοις τά τε ἄλλα ἔφη καὶ δὴ καὶ «Φιλόσοφος μὲν τοιοῦτος, ἀνήρ δὲ καὶ τῶν ὄντων καὶ τῶν γενησομένων κάκιστος».

¹ παρὰ πότον B²: παρὰ τόπον B¹

T18 (459vA) Diogenes Laertius 2.143

Βίων τὸ μὲν γένος ἦν Βορυσθενίτης, ὄντινων δὲ γονέων καὶ ἀφ' οἷων πραγμάτων ἤξεν ἐπὶ φιλοσοφίαν, αὐτὸς Ἀντιγόνῳ διασαφεῖ ἐρομένον γὰρ αὐτὸν

τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν; πόθι τοι πόλις ἠδὲ τοκῆς;

αἰσθόμενος¹ ὅτι προδιαβέβληται, φησὶ πρὸς αὐτόν· «Ἐμοὶ ὁ πατήρ μὲν ἦν ἀπελεύθερος, τῷ ἀγκῶνι ἀπομυσοσόμενος –διεδήλου δὲ τὸν ταριχέμπορον– γένος Βορυσθενίτης, ἔχων οὐ πρόσωπον, ἀλλὰ συγγραφήν ἐπὶ τοῦ προσώπου, τῆς τοῦ δεσπότητος πικρίας σύμβολον². μήτηρ δὲ οἶαν ὁ τοιοῦτος ἀν γήμαι, ἀπ' οἰκῆματος. ἔπειτα ὁ πατήρ παρατελωνησάμενός τι πανοίκιος ἐπράθη μεθ' ἡμῶν. καὶ με ἀγοράζει τις ῥήτωρ νεώτερον ὄντα καὶ εὐχαρῖν· ὅς καὶ ἀποθνήσκων κατέλιπέ μοι πάντα. καὶ γὰρ κατακαύσας αὐτοῦ τὰ συγγράμματα καὶ πάντα συγξύσας Ἀθήναζε ἤλθον καὶ ἐφιλοσόφησα.

ταύτης τοι γενεῆς τε καὶ αἵματος εὐχομαι εἶναι.

ταῦτά ἐστι τὰ κατ' ἐμέ. ὥστε πανσάσθωσαν Περσαῖός τε καὶ Φιλωνίδης ἱστοροῦντες³ αὐτά· σκόπει δέ με ἐξ ἑμαντοῦ».

¹ αἰσθόμενος BP: αἰθανόμενος F ² σύμβουλον B ³ ὑστεροῦντες F

T16 Ἀθήναιος 6.58, 251bc

Ὁ Τίμων ὁ Φλᾱσίος στὸ τρίτο βιβλίον τῶν *Σίλλων* λέει ὅτι ὁ Ἀρίστων ὁ Χίος, ὁ μαθητὴς τοῦ Ζήνωνος ἀπὸ τὸ Κίτιον, κολάκευε τὸν Περσαῖο τὸν φιλόσοφο διότι ἦταν στενὸς φίλος τοῦ βασιλᾶ Ἀντιγόνου.

T17 Διογένης Λαέρτιος 2.143-144

Μὲ τὸν Περσαῖο μόνον εἶχε ἀνοιχτὸ πόλεμο ὁ Μενέδημος· γιατί νόμιζε πῶς, ἐνῶ ὁ Ἀντίγονος εἶχε τὴ βούληση ν' ἀποκαταστήσει τὴ δημοκρατία στὴν Ἐρέτρια χάριν τοῦ Μενεδήμου, τὸν ἀπέτρεψε ὁ Περσαῖος. Γι' αὐτὸ καὶ κάποτε, πάνω στὸ κρασί ὁ Μενέδημος, ἀφοῦ ἀπέδειξε μὲ συλλογισμοὺς ὅτι σφάλλει, εἶπε κι ἄλλα, καὶ μάλιστα ὅτι «τέτοιας ποιότητος εἶναι ὡς φιλόσοφος· ὡς ἄνθρωπος δὲ ὁ χειρότερος καὶ ἀπὸ τοὺς ζῶντες καὶ ἀπὸ τοὺς μέλλοντες νὰ γεννηθοῦν».

T18 Διογένης Λαέρτιος 2.143

Ὁ Βίων ἦταν Βορυσθενίτης τὴν καταγωγή. Ἀπὸ ποιούς γονεῖς προέρχεται καὶ ἀπὸ ποιά περιστατικά ὁδηγήθηκε στὴ φιλοσοφία, τὰ διευκρινίζει ὁ ἴδιος στὸν Ἀντίγονο. Στὴν ἐρώτησή του:

Ποῖός εἶσαι σὺ καὶ ἀπὸ ποῦ; Ποιά εἶν' ἡ πόλις καὶ οἱ γονεῖοί σου;

καὶ καταλαβαίνοντας ὅτι ἔχει κατασυκοφαντηθεῖ, τοῦ γράφει: «Ὁ πατέρας μου ἦταν ἀπελευθερωμένος δοῦλος ποῦ σκουπιζόταν μὲ τὸν ἀγκῶνα του (σαφῆς ὑπόδειξη ὅτι ἐμπορευόταν παστωμένα ψάρια), Βορυσθενίτης τὴν καταγωγή, ποῦ δὲν εἶχε πρόσωπο ἀλλὰ μὰ γκομμάτσα στὴ θέση τοῦ προσώπου, σύμβολο τῆς πικρίας γιὰ τὸν ἀφέντη του. Μητέρα μου ἦταν κάποια, ποῦ ἕνας ἄνθρωπος τέτοιας θέσης θὰ μποροῦσε νὰ παντρευτεῖ ἀπὸ πορνεῖο. Στὴ συνέχεια ὁ πατέρας μου, ἀποκρύπτοντας κάτι φόρους, πουλήθηκε ὡς δοῦλος μ' ὅλα του τὰ ὑπάρχοντα καὶ ἐμᾶς μαζί. Μὲ ἀγόρασε ἔτσι κάποιος ρήτορας· ἤμουν νέος τότε καὶ χαριτωμένο παιδί. Μὲ τὸν θάνατό του μοῦ ἄφησε ὅλη του τὴν περιουσία καὶ ἐγώ, καίγοντας τὰ συγγράμματά του καὶ ξεπουλώντας τὰ πάντα, ἦλθα στὴν Ἀθήνα καὶ τῶριξα στὴ φιλοσοφία.

Μιά τέτοια φύτρα καὶ καταγωγή ποῦ καύχημα τὴν ἔχω.

T19 (452vA) Athenaeus 4.54, 162b-e

Χαριέντως γὰρ ἔφη Βίων ὁ Βορυσθενίτης, θεασάμενος αὐτοῦ χαλκῆν εἰκόνα, ἐφ' ἧς ἐπεγέγραπτο «Περσαῖον Ζήνωνος Κιτιᾶ» πεπλανησθαι εἶπε τὸν ἐπιγράψαντα· δεῖν γὰρ οὕτως ἔχειν, «Περσαῖον Ζήνωνος οἰκετιᾶ¹» [sequitur **T4a**].

¹ οἰκετῖα (i.e. οἰκετιᾶ) **A**

T20a (443vA) Plutarchus, *Aratus* 18.1-2, 1034f-1035a

Ἄλλὰ γὰρ Ἀντιγόνοσ μὲν, ὥσπερ εἴρηται, κησάμενοσ τὸν Ἀκροκόρινθον ἐφύλαττε, μετὰ τῶν ἄλλων, οἷσ ἐπίστευε μάλιστα καὶ Περσαῖον ἐπιστήσασ ἀρχοντα τὸν φιλόσοφον. ὁ δ' Ἄρατοσ ἔτι μὲν καὶ Ἀλεξάνδρον ζῶντοσ ἐπεχείρησε τῇ πράξει, γενομένησ δὲ συμμαχίασ τοῖσ Ἀχαιοῖσ πρὸσ τὸν Ἀλέξανδρον ἐπαύσατο.

T20b (443app. vA) Dio Chrysostomus, *Oratio* 73(56) 1-2

Ἄρα γε τὸ πιστεύεσθαι τοῖσ πιστευομένοισ ἀγαθὸν ἐστί καὶ τοιοῦτον οἷον τὸ πλουτεῖν καὶ τὸ ὑγιαίνειν καὶ τὸ τιμᾶσθαι τοῖσ τιμωμένοισ καὶ ὑγιαίνουσι καὶ πλουτοῦσιν, αὐτοῖσ ἐκείνοισ τιὰ φέρον ὠφέλειαν; λέγω δὲ οἷον εἴ τισ δημοσία τύχοι πιστευόμενοσ ὑπὸ τῆσ αὐτοῦ πόλεωσ ἢ ἐτέρασ στρατιᾶν ἢ χρήματα ἢ τεῖχη, καθάπερ ἤδη πολλοὶ τὰ τοιαῦτα ἐπετράπησαν, οἱ δὲ καὶ αὐτὰσ τὰσ πόλεισ μετὰ παίδων καὶ γυναικῶν εἰρήνησ τε οὔσης καὶ πολέμου καταλαβόντοσ ἐνίστε, (2) καὶ νῆ Δία εἴ τισ ὑπ' ἀνδρὸσ βασιλέωσ ἢ τυράννου πιστεύοιτο χρυσίον ἢ ἀργύριον ἢ ναῦσ ἢ ὄπλα ἢ ἀκρόπολιν ἢ ξύμπασαν τὴν ἀρχήν, ὥσπερ Λεπτινήσ μὲν παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ πολλάκισ Συρακούσασ παρέλαβε, Φίλιστοσ δὲ παρὰ τοῦ νεωτέρου Διονυσίου, μάγοι δὲ παρὰ Καμβύσου τὰ Περσῶν βασιλεία, ὅτε εἰσ Αἴγυπτον ἐστρατεύετο, παρὰ δὲ Δαρείου Μιθράνησ τὴν Σάρδεων ἀκρόπολιν, Περσαῖοσ¹ δὲ παρὰ Ἀντιγόνοσ τὸν Ἀκροκόρινθον.

¹ περσαῖοσ **M**: περσεὺσ cett. codd.

Αὐτὴ εἶν' ἡ ἀλήθεια τῆς ζωῆς μου, γι' αὐτὸ νὰ πάψουν ὁ Περσαῖος καὶ ὁ Φιλωνίδης νὰ πλάθουν ἱστορίες· κρίνε με ἅπ' αὐτὸ πὺν πραγματι εἶμαι».

T19 Ἀθήναιος 4.54, 162b-e

Τὸ εἶπε τὸ χαριτωμένο ἀστεῖο του ὁ Βίων ὁ Βορυσθενίτης βλέποντας χάλκινη εἰκόνα του, πάνω στὴν ὁποία ὑπῆρχε ἡ ἐπιγραφή: «Περσαῖον Ζήνωνος Κιτιά». Λάθος ἔκανε, εἶπε, ὁ χαρακτῆς τῆς ἐπιγραφῆς· ἔπρεπε νὰ γράφει: «Περσαῖον Ζήνωνος οἰκετία».

T20a Πλούταρχος, *Βίος Ἀράτων* 18.1-2, 1034f-1035a

Ἄλλα καὶ ὁ Ἀντίγονος, ὅπως εἶπαμε, ἀφοῦ κατέλαβε τὸν Ἀκροκόρινθο, τὸν φρουροῦσε μὲ τὴν παρουσία ἐκείνων, τοὺς ὁποίους ἰδιαίτερα ἐμπιστεύοταν, καὶ ὄρισε διοικητὴ τοὺς τὸν Περσαῖο τὸν φιλόσοφο. Ὁ Ἀράτος, ἀκόμη καὶ τὴν ἐποχὴ πὺν ζοῦσε ὁ Ἀλέξανδρος, εἶχε ἐπιχειρήσει τὴν κατάληψή του, ἀλλὰ λόγῳ τῆς συμμαχίας πὺν ἔκλεισαν οἱ Ἀχαιοὶ μὲ τὸν Ἀλέξανδρο, σταμάτησε νὰ τὴ σχεδιάζει.

T20b Δίων Χρυσόστομος, *Λόγος* 73(56) 1-2

Εἶναι, ἄραγε, τὸ νὰ ἐμπιστεύεται κανεὶς τοὺς ἀξιόπιστους ἀγαθό, καὶ τῆς ἴδιας ποιότητος μάλιστα ὅπως τὸ νὰ πλουτίζει καὶ τὸ νὰ εἶναι ὑγιῆς καὶ τὸ νὰ τιμᾷ τοὺς ἀξιους τιμῆς, τοὺς ὑγιεῖς καὶ τοὺς πλούσιους, πράγμα πὺν μπορεῖ νὰ ὠφελήσει αὐτοὺς πὺν ἔτσι ἐνεργοῦν; Ἐνοῶ δὲ περιπτώσεις πὺν σὲ κάποιον, μὲ δημόσια πράξη, ἔτυχε νὰ τοῦ ἐμπιστευτεῖ ἡ πατρίδα του ἢ κάποια ἄλλη πολιτεία διοίκηση στρατεύματος, διαχείριση χρημάτων ἢ ὑπεράσπιση τειχῶν, ὅπως, ἄλλωστε, μέχρι τώρα, συνέβη μὲ πολλοὺς νὰ τοὺς ἐμπιστευτοῦν γιὰ τέτοιου εἶδους ὑπηρεσίες. Στὰ χέρια ἄλλων, πάλι, ἀφέθηκαν πόλεις ὁλόκληρες μαζί μὲ παιδιά καὶ γυναῖκες καὶ σὲ περίοδο εἰρήνης καὶ κατὰ τὴ διεξαγωγὴ πολέμου καμὰ φορὰ. Καί, μὰ τὸν Δία, γιὰ νὰ μὴν ἀναφέρω ἰδιαίτερα τὶς περιπτώσεις ἐκείνων πὺν βασιλεῖς ἢ τύραννοι τοὺς ἐμπιστεύτηκαν χρυσάφι ἢ ἀσήμι ἢ ναυτικὸ ἢ στρατεύματα ἢ τὴν ἀκρόπολη ἢ καὶ τὴν ἐξουσία ὁλόκληρη, ὅπως ὁ Λεπτίνης παρέλαβε πολλὰς φορὰς τὶς Συρακοῦσες ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ του, ὁ Φίλιστος ἀπὸ τὸν νεώτερο Διονύσιο, οἱ μάγοι τὰ βασιλεία τῶν Περσῶν ἀπὸ τὸν Καμβύση, ὅταν πραγματοποιήσε τὴν ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου, ὅπως παρέλαβε ὁ Μιθράνης τὴν ἀκρόπολη τῶν Σάρδεων ἀπὸ τὸν Δαρεῖο καὶ ὁ Περσαῖος τὸν Ἀκροκόρινθο ἀπὸ τὸν Ἀντίγονο.

T21 Polyaeus, *Strategemata* 6.5

Ἄρατος ἐκράτησεν Ἀκροκορίνθου φρουρὰν¹ ἔχοντος, ἣν ἐγκατέστησεν Ἀντίγονος, φύλακα² τάξας ἐπ' αὐτοῦ³ Περσαῖον τὸν φιλόσοφον καὶ Ἀρχέλαον τὸν στρατηγόν.

¹ φρουρὰν **M** marg. pr. **m**: φρουρὰς **F** ² φύλακα **F**: φύλακας vulg. ³ αὐτοῦ **F**: αὐτοῦς vulg.: αὐτοῖς **R**

T22 (445vA : T 5c Jac.) Philodemus, *StoicInd* : *PHerc* 1018 XV 1-11 p. 68 Dorandi

.πω τάταις ἀμν-
ν[ό]μενος τοὺς Θεῶνικας
ἐξέβ]αλεν. πλειόνων
δ' ἐπεισελθόντων καὶ
πανταχόθεν αὐτῶι 5
περιστάντων, πολλὰ
τραύματα λαβὼν [
ρηξεν αὐτὸν καὶ [τὸν
βίον ἐξέλιπεν. [ἐλ]ε-
ξαν δέ τιμ[ε]ς ὅτι τιτ[η]ς χώ- 10
ρας ἐπιπλ[
π[ρ]ός ἐν[

2-3 Comparetti 7-8 διέδ[ι] | ῥη[ξ]εν Comparetti: διερχόσατο Buecheler: διέρχησεν dubitanter coni. Jacoby in app. 9-10 Comparetti 11 ἐπι πλ[ε]ιστον coni. Dorandi 11-12 ἐπι πλ[ο]ίου ἐκπεσῶν | πρὸς Ἀν[τίγονον ἦλθεν] coni. von Arnim in app. coll. Polyaeus. 6.5 [T24b] 12 πρὸς ἐν[α τῶν φίλων ἐσώθη suppl. Comparetti

T23a (442vA: T 5a Jac.) Pausanias, *Graeciae descriptio* 2.8.4

Κόρινθοι δὲ ἔχοντος Ἀντιγόνου καὶ φρουρᾶς Μακεδόνων ἐνούσης, τοὺς Μακεδόνας τῷ αἰφνιδίῳ τῆς ἐπιθέσεως κατέπληξε καὶ ἄλλους τε κρατήσας μάχῃ διέφθειρε καὶ Περσαῖον, ἐπὶ τῇ φρουρᾷ τεταγμένον, ὃς παρὰ Ζήνωνα τὸν Μνασέου κατὰ μάθησιν σοφίας ἐφοίτησεν.

T23b (442vA) Pausanias, *Graeciae descriptio* 7.8.3

Κορίνθιοι δὲ ἀπὸ Μακεδόνων ἐλευθερωθέντες μετέσχον ἀντίκα συνεδρίον τοῦ Ἀχαιῶν, μετασχόντες καὶ πρότερον, ὅτε Ἄρατος καὶ Σικυώνιοι φρουρὰν ἐκ τοῦ Ἀκροκορίνθου ἐξήλασαν καὶ ἀπέκτειναν Περσαῖον ὑπὸ Ἀντιγόνου ταχθέντα ἐπὶ τῇ φρουρᾷ.

T21 Πολύαινος, *Στρατηγήματα* 6.5

Ὁ Ἄρατος κατέλαβε τὸν Ἀκροκόρινθο πού εἶχε φρουρά, τὴν ὁποία εἶχε ἐγκαταστήσει ὁ Ἀντίγονος ὀρίζοντας ἐπικεφαλῆς τὸν φιλόσοφο Περσαῖο καὶ τὸν στρατηγὸ Ἀρχέλαο.

T22 Φιλόδημος, *Πίναξ τῶν Στωικῶν*: Πάπυρος Ἡρακλείου 1018 στ. XV 1-11 σελ. 68 Dorandi

... ἀντιτάσσοντας ἄμυνα μὲ τις δυνάμεις αὐτὲς ἀπώθησε ὁ Περσαῖος τοὺς Θράκες. Ὅταν ὅμως κατάφεραν νὰ διεισδύσουν περισσότεροι καὶ νὰ ἐμφανιστοῦν μπροστά του ἀπ' ὅλες τις μεριές, τραυματίστηκε σοβαρὰ ... καὶ πέθανε. Μερικοὶ πάντως εἶπαν ὅτι διέφυγε ἀπὸ τὴν περιοχὴ μὲ πλοῖο (;) ... πρὸς ...

T23a Πανσανίας, *Ἑλλάδος περιήγησις* 2.8.4

Κι ἐνῶ ὁ Ἀντίγονος κατεῖχε τὴν Κόρινθο καὶ ὑπῆρχε μέσα μακεδονικὴ φρουρά, μὲ ξαφνικὴ ἐπίθεση τοὺς αἰφνιδίασε ὁ Ἄρατος καὶ στὴ μάχη πού ἐγίνε νίκησε τοὺς ἄλλους καὶ σκότωσε τὸν Περσαῖο, τὸν ἐπικεφαλῆς τῆς φρουρᾶς, ὁ ὁποῖος εἶχε φοιτήσῃ κοντὰ στὸν Ζήνωνα, τὸν γιὸ τοῦ Μνασέου, γιὰ νὰ μάθει τὴ φιλοσοφία.

T23b Πανσανίας, *Ἑλλάδος περιήγησις* 7.8.3

Εὐθύς ὡς ἐλευθερώθηκαν οἱ Κορίνθιοι ἀπὸ τοὺς Μακεδόνες, ἔλαβαν μέρος στὸ συνέδριο τῶν Ἀχαιῶν, ὅπως εἶχαν συμμετάσχει καὶ παλαιότερα, ὅταν ὁ Ἄρατος καὶ οἱ Σικυώνιοι ἐξεδίωξαν τὴ φρουρὰ ἀπὸ τὸν Ἀκροκόρινθο καὶ φόνευσαν τὸν Περσαῖο, ὁ ὁποῖος εἶχε ὀριστεῖ ἐπικεφαλῆς τῆς φρουρᾶς ἀπὸ τὸν Ἀντίγονο.

T24a (443vA : T 5b Jac.) Plutarchus, *Aratus* 23.5, 1037ef

Τῶν δ' Ἀντιγόνου στρατηγῶν Ἀρχέλαον μὲν ἀφῆκεν (sc. ἸΑρατος) ὑποχείριον γενόμενον, Θεόφραστον δ' ἀνεῖλεν οὐ βουλούμενον ἀπαλλάττεσθαι. Περσαῖος¹ δὲ τῆς ἄκρας ἀλισκομένης εἰς Κεγχρεάσ² διεξέπεσεν.

¹ Περσαῖος] περσαῖος P ² κεγχρεάς G¹ Π: κεγχρεάς G² L

T24b (444vA) Polyaeus, *Strategemata* 6.5

Περσαῖος δὲ ὁ φιλόσοφος, τῆς ἄκρας ἀλισκομένης, εἰς Κεγχρεάς διαφυγών, ἐκεῖθεν πρὸς Ἀντίγονον ὄχητο.

T25a (452vA: F6 Jac.) Athenaeus 4.54, 162cd

[post F5] ... ὅς (sc. Περσαῖος) περὶ ταῦτα (sc. τὰ συμποτικά) τὴν διάνοιαν ἀεὶ στρέφων, πιστευθεῖς, ὡς φησὶν Ἐρμιππος, ὑπ' Ἀντιγόνου τὸν Ἀκροκόρινθον, κωθωνιζόμενος ἐξέπεσεν καὶ αὐτῆς τῆς Κορίνθου, καταστρατηγηθεῖς ὑπὸ τοῦ Σικωνίου Ἀράτου, ὁ πρότερον ἐν τοῖς διαλόγοις πρὸς Ζήνωνα διαμιλλώμενος ὡς ὁ σοφὸς πάντως ἂν εἶη καὶ στρατηγὸς ἀγαθός, μόνον¹ τοῦτο διὰ τῶν ἔργων διαβεβαιωσάμενος, ὁ καλὸς τοῦ Ζήνωνος οἰκετιεὺς [T4b].

¹ μόνον def. Kaibel in app.: «recte habet: sapiens utique bonus belli dux; ille non sapiens fuit, ergo ne bonus quidem dux»

T25b Philodemus, *StoicInd* : *PHerc* 1018 XVI 1-10 p. 68 Dorandi

σαμέναι πρὸς εὐφη-
μίαν Ἐρ]μίππωι γρά-
φεται ἐν] τῷ περὶ τῶν
ἀ[πὸ φιλ]οσοφίας εἰς δυ-
να[στεί]ας με[τ]αστάν- 5
τω[ν], τὸν τε [βί]ον τοῦ
]οδε Ζήνω-
νος μὲν μα]θητῆς ὄν
]του βα
].ει 10

1 οὐ διηγη]σαμένοι vel χαρ]σαμένοι Comparetti 2-6 Comparetti 7 Περσαίου ὡς] ὅδε Comparetti: Φιλωνίδου.] ὁ δὲ Buecheler e.g. 8 Comparetti

T24a Πλούταρχος, *Βίος Ἀράτου* 23.5, 1037ef

Ἀπὸ τοὺς στρατηγούς τοῦ Ἀντιγόνου τὸν Ἀρχέλαο τὸν αἰχμαλώτισε καὶ τὸν ἄφησε νὰ ζηήσει ὁ Ἄρατος, ἐνῶ τὸν Θεόφραστο ποὺ δὲν ἤθελε νὰ γλυτώσει τὸν ἐπέλεσε. Ὁ Περσαῖος, μὲ τὴν κατάληψη τῆς ἀκροπόλεως, διέφυγε στὶς Κεγχρεές.

T24b Πολύαινος, *Στρατηγήματα* 6.5

Ὁ Περσαῖος ὁ φιλόσοφος, ὅταν κυριεύτηκε ἡ ἀκρόπολις, διέφυγε στὶς Κεγχρεές καὶ ἀπὸ κεῖ ἔφτασε στὸν Ἀντίγονο.

T25a Ἀθήναιος 4.54, 162cd

... ὁ Περσαῖος, ἔχοντας συνεχῶς τὸ μυαλό του στὰ συμπόσια, ὅταν ὁ Ἀντίγονος τοῦ ἐμπιστεύτηκε τὸν Ἀκροκόρινθο, ὅπως λέει ὁ Ἑρμιππος, μεθυσμένος ἐκδιώχτηκε καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴν Κόρινθο, νικημένος ἀπὸ τὴ στρατηγικὴ τοῦ Ἀράτου ἀπὸ τὴ Σικυώνα, αὐτὸς ποὺ προηγουμένως ὑπερθεμάτιζε στοὺς διαλόγους του μὲ τὸν Ζήνωνα ὅτι ὁ σοφὸς θὰ πρέπει νὰ εἶναι ὅπωςδήποτε καὶ καλὸς στρατηγός, πρᾶγμα ποὺ ἰδιαίτερα ἐπιβεβαίωσε ἐμπράκτως ὁ καλὸς σπιτικὸς ὑπηρέτης τοῦ Ζήνωνος.

T25b Φιλόδημος, *Πίναξ τῶν Στωικῶν*: Πάπυρος Ἡρακλείου 1018, στ. XVI 1-10 σελ. 68 Dorandi

... γιὰ τὴν καλὴ του φήμη, γράφει ὁ Ἑρμιππος στὸ ἔργο του *Περὶ τῶν ἀπὸ φιλοσοφίας εἰς δυναστείας μεταστάντων*, γι' αὐτοὺς ποὺ ἀπὸ τὴ φιλοσοφία τράπηκαν στὴν ἐξουσία, καὶ τὴ ζωὴ ...ὄντας μαθητὴς τοῦ Ζήνωνος ...

T25c (443vA: T5b Jac.) Plutarchus, *Aratus* 23.6, 1037f

ταῦτα μὲν οὖν περὶ Περσαίου¹ πλείονες ἰστοροῦσιν.

¹ περσέου P

T26 (443vA: T5b Jac.) pergit Plutarchus

Ὅστερον δὲ λέγεται σχολάζων (sc. Περσαῖος) πρὸς τὸν εἰπόντα μόνον αὐτῷ δοκεῖν στρατηγὸν εἶναι τὸν σοφόν, «Ἄλλὰ νῆ θεοῦς» φάναι «τοῦτο μάλιστα κάμοι ποτε τῶν Ζήνωνος ἤρθεσκε δογμάτων· νῦν δὲ μεταβάλλομαι, νουθητηθεὶς ὑπὸ τοῦ Σικωνίου νεανίου».

T27 (445vA) Philodemus, *StoicInd*: *PHerc* 1018 XXXI 1-12 p. 84 Dorandi

μένων ἀκούειν καὶ
μετατίθεσθαι, διὸ καί
ποτε Περσαίου πρὸς τι-
νας εἰπόντος, ὡς ἐπύ-
θετ' ἐπὶ τὴν ἡδονὴν 5
αὐτὸν μεταβεβ[ληκέ-
ναι, διότι «ἤβον[λόμην
ἀκοῦσαι πρότερο]ν ἀ-
πὸ τῆς ἀκροπ[όλεως
αὐτὸν κατ[αβεβλη- 10
μένον [
.].ε...

1 ὑπο]μένον von Arnim: βουλο]μένον Traversa 6 Buecheler 7-10 von Arnim, «Dionysios» 973, sed alia antea in *SVF*

T28 (461vA) Diogenes Laertius 7.162

Παραβαλὼν δὲ Πολέμωνι (sc. Ἀρίστων), φησὶ Διοκλῆς ὁ Μάγνης, μετέθετο, Ζήνωνος ἀρρωστίᾳ μακρᾷ περιπεσόντος, μάλιστα δὲ προσεῖχε στωϊκῶ δόγματι¹ τῷ τὸν σοφὸν μὴ δοξαστὸν² εἶναι, πρὸς ὃ Περσαῖος ἐναντιούμενος διδύμων ἀδελφῶν τὸν ἕτερον ἐποίησεν αὐτῷ παρακαταθήκην δοῦναι, ἔπειτα τὸν ἕτερον ἀπολαβεῖν· καὶ οὕτως ἀποροῦμενον διήλεγξεν.

¹ στωϊκῶ δόγματι **BPF**D: Στωϊκῶν δογμάτων Reiske ² μὴ δοξαστὸν **Φ²Ψ**: δοξαστὸν **BPF**D: (ἀ)δόξαστον Scaliger et versio Aldobrandini || post δοξαστὸν εἶναι add. λέγοντι **Φ**

T25c Πλούταρχος, *Βίος Ἀράτου* 23.6, 1037f

Αὐτὰ τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Περσαῖο τὰ διηγοῦνται πολλοί.

T26 Πλούταρχος, *αὐτόθι*

Λέγεται ὅτι, ὅταν ἀργότερα εἶχε πλέον ἀποσυρθεῖ ὁ Περσαῖος καὶ κάποιος τοῦ εἶπε ὅτι, κατὰ τὴ γνώμη του, στρατηγὸς μπορεῖ νὰ εἶναι μόνον ὁ σοφός, ἀπάντησε: «Μὰ τοὺς θεοὺς, ἀπὸ τὰ διδάγματα τοῦ Ζήνωνος κι ἐγὼ τὸ ἀσπαζόμενον αὐτὸ ιδιαίτερα, ἀλλὰ τώρα ἀναγκάστηκα ν' ἀλλάξω γνώμη μετὰ τὸ μάθημα πὺ μού ἔδωσε ὁ νεαρὸς ἀπὸ τὴ Σικυώνα».

T27 Φιλόδημος, *Πίναξ τῶν Στωικῶν*: Πάπυρος Ἡρακλείου 1018 στ. XXXI 1-12 σελ. 84 Dorandi

... ν' ἀκοῦνε καὶ ν' ἀλλάζουν πεποιθήσεις. Γι' αὐτὸ καὶ κάποτε εἶπε ὁ Περσαῖος σὲ κάποιους, ὅταν ἔμαθε ὅτι εἶχε μεταβάλλει στάση (ὁ Διονύσιος) καὶ εἶχε παραδοθεῖ στὶς ἀπολαύσεις: «Θὰ προτιμοῦσα νὰ εἶχα ἀκούσει πρωτύτερα ὅτι τὸν πέταξαν ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη...»

T28 Διογένης Λαέρτιος 7.162

Μετὰ τὴ συνάντηση πὺ εἶχε μὲ τὸν Πολέμωνα ὁ Ἀρίστων, λέει ὁ Διοκλῆς ἀπὸ τὴ Μαγνησία, ἀνακάλεσε, τὴν ἐποχὴ πὺ ὁ Ζήνων εἶχε πέσει σὲ μακροχρόνια ἀρρώστια. Τὸ στωικὸ δόγμα, στὸ ὁποῖο ἔδινε μεγάλη σημασία, ἦταν ὅτι ὁ σοφός δὲν εἶναι ἀδιάλλακτος. Σ' αὐτὸ ἐναντιωνόταν ὁ Περσαῖος φέροντας τὸ παράδειγμα διδύμων ἀδελφῶν ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ ἓνας ἀφήνει παρακαταθήκη στὸν Ἀρίστων, τὴν ὁποία κατόπιν ἀποσύρει ὁ ἄλλος. Κι ἔτσι ἀντέκρουσε τὶς ἀπόψεις του προκαλώντας του σύγχυση.

T29 Philodemus, Rhetorica : *PHerc* 224, II 171 inc. fr. VII Sudhaus

τατο. δι' ἃ δὴ πάντ', ἄ[ν] μὲν ἐ-
 πίσημοι τύχῳσιν ὄν[τες]
 ἀφ' ἧς δὴ ποτ' αἰτίας, οὐ[δ']
 ἂν ἐν(ὶ) πιστεύ[ο]μι τις, ἃ ὕ[π]-
 ἀρχ[ε]ιν [εἰ]π[ε], ἂν δέ ποτε 5
 παραλογισθέντες ἢ δι[ὰ] ἐ-
 ρ]αστήν ἀναγκασθέντες
 ἐνχειρίσωσι τοιαῦτα πα[ν]-
 σίν, [νῆ] Δία Περσαῖον καὶ
 Εὐ[δ]ημ[ον] κα[ὶ] Α[λ]ύκ[ω]να [καὶ] 10
 τοὺς ὁ[μοίους] πάν[τας]
 παρ[αδ]ῶν[τες] ... π ...
 – πολ ... πων ..
 ψε[υδ]ῶ[ς] ... | – ετωη | – εδεαυ 14-16

T30 (462vA) *Suda* ε 3023 Adler

Ἐρμαγόρας, Ἀμφιπολίτης φιλόσοφος, μαθητῆς Περσαίου. διάλογοι
 αὐτοῦ· Μισοκύνων· ἀ¹ Περί ἀτυχημάτων· Ἐκχυτον – ἔστι δὲ ψοσκο-
 πία· Περί σοφιστείας πρὸς τοὺς Ἀκαδημαϊκοὺς.

¹ ἢ pro α' von Arnim

T31 (435vA : T 1 Jac.) Diogenes Laertius 7.36

Βιβλία δὲ αὐτοῦ (sc. Περσαίου) φέρεται τάδε·

Περί βασιλείας·
 Πολιτεία Λακωνική·
 Περί γάμον·
 Περί ἀσεβείας·
 Θυέστης·
 Περί ἐρώτων·
 Προτρεπτικοί·
 Διατριβῶν*·¹
 Χρειῶν δ·
 Ἀπομνημονεύματα·
 Πρὸς τοὺς Πλάτωνος Νόμους ζ̄.

¹ numerum librorum Διατριβῶν om. codd.

dubium

T*32 Pap. Varsov. 5.10

[?Περσαίου¹ Κ]ιτιέως γ'

¹ Περσαίου Manteuffel Koerte; sed cf. *CPF* I 1* 99-105 nr 4

T29 Φιλοδήμου ρητορικά: Πάπυρος Ἡρακλείου 224, τόμ. II σελ. 171 ἀβέβ. ἀπ. 7 Sudhaus

... Για ὄλ' αὐτά, ἂν τύχει νὰ εἶναι διακεκριμένοι γιὰ ὅποιονδήποτε λόγο, σὲ κανένα τους ἀπολύτως δὲν θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ δώσει πίστη γιὰ ὅσα ἰσχυρίζεται. Ἐὰν δὲ ὑπάρξει στιγμή πού ἀπὸ τρέλλα ἢ ἀπὸ τὴν πίεση κάποιου ἐραστῆ ἐμπιστευτοῦν τέτοια πράγματα στὰ χέρια τῶν παιδιῶν, τότε, μὰ τὸν θεό, εἶναι σὰν νὰ παραδίνουν τὸν Περσαῖο, τὸν Εὐδήμο ἢ τὸν Λύκωνα καὶ ὄλους τοὺς φιλοσόφους αὐτῆς τῆς σειρᾶς ...στὰ ψέμματα ...

T30 Σοῦδα ε 3023 Adler

Ἐρμαγόρας ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη, φιλόσοφος, μαθητὴς τοῦ Περσαίου. Ἐργασε τοὺς διαλόγους: *Μισοκύνων*, *Περὶ ἀτυχημάτων α'*, *Ἐκχρητον* (πού ἀναφέρεται στὴν ὠσοκοπία), *Περὶ σοφιστείας πρὸς τοὺς Ἀκαδημαϊκούς*.

T31 Διογένης Λαέρτιος 7.36

Βιβλία τοῦ Περσαίου ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς:

- «Περὶ βασιλείας»,
- «Πολιτεία τῶν Σπαρτιατῶν»,
- «Περὶ γάμου»,
- «Περὶ ἀσεβείας»,
- «Θυέστης»,
- «Περὶ ἐρώτων»,
- «Προτρεπτικοί»,
- «Διατριβῶν» (βιβλία *),
- «Χρειῶν» τέσσερα βιβλία,
- «Ἀπομνημονεύματα»,
- «Κριτικὴ στοὺς *Νόμους* τοῦ Πλάτωνος» σὲ ἑπτὰ βιβλία.

Ἀμφίβολη μαρτυρία

T*32 Πάπυρος Βαρσοβίας 5 στίχ. 10

[Τοῦ Περσαίου:] ἀπὸ τὸ Κίτιον βιβλία τρία

Fragmenta

Περὶ θεῶν

F1 Eriphanius, *de fide* 9.40+42: Diels, *DG* 592.21-29, 34

Ζήνων ὁ Κιτιεὺς ὁ Στωικὸς ἔφη μὴ δεῖν θεοῖς οἰκοδομεῖν ἱερά, ἀλλ' ἔχειν τὸ θεῖον ἐν μόνῳ τῷ νῷ, μᾶλλον δὲ θεὸν ἠγεῖσθαι τὸν νοῦν· ἔστι γὰρ ἀθάνατος. τοὺς δὲ τελευτῶντας ζῶις παραβάλλειν χρῆναι, ἢ πυρὶ καὶ τοῖς παιδικοῖς χρῆσθαι ἀκολύτως. ἔλεγε δὲ πάντα διήκειν¹ τὸ θεῖον. τὰς δὲ αἰτίας τῶν πραγμάτων πῆ μὲν ἐφ' ἡμῖν, πῆ δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, τουτέστι τὰ μὲν τῶν πραγμάτων ἐφ' ἡμῖν, τὰ δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῖν. ἔλεγε δὲ καὶ μετὰ χωρισμὸν τοῦ σώματος ***² καὶ ἐκάλει τὴν ψυχὴν πολυχρόνιον πνεῦμα, οὐ μὴν δὲ ἄφθαρτον δι' ὅλον ἔλεγεν αὐτὴν εἶναι· ἐκδαπανᾶται γὰρ ὑπὸ τοῦ πολλοῦ χρόνον εἰς τὸ ἀφανές³, ὡς φησι. (42 = 447vA) Περσαῖος⁴ τὰ αὐτὰ Ζήνωνι ἐδογματίσει.

¹ διήκειν **R**: διοικεῖν **J** ² intercidit (τινὰ χρόνον διαμένειν τὴν ψυχὴν) Jahn Diels
³ ἀφανές] ἀχανές dubitanter conii. Diels ⁴ Περσαῖος Diels: Περσεὺς **J**

F2a (448vA: F7a Jac.) Philodemus, *De pietate*: *PHerc* 1428 col. II 28-III 13

θαι. Περσα[ῖος δὲ δ]ῆ-	col. II 28
λός ἐστιν[ἀναιρῶν	
ὄντω[ς κ]α[ὶ ἀφανί-	
ζων τὸ δαμόνιον	
ἢ μὴθὲν ὑπέρ αὐ-	32
τοῦ γνώσκων, ὅταν	
ἐν τῷ Περὶ θεῶν μὴ	
ἀπ[ί]θανα λέγ[η]ι	col. III
φαίνεσθαι τὰ περὶ (τοῦ	
τὰ τρέφοντα καὶ ὠ-	
φελούντ[α θεοῦ]ς νε-	4
νομίσθ[αι καὶ τε]τε-	
μῆσθ[αι πρώτ]ορ ὑ-	
πὸ [Προ]δ[ί]κον γ]εγραμ-	
μέ[ν]α, μετὰ δὲ ταῦ-	8
τα τοῦ[ς εὐρ]όγτας	
ἢ τροφάς ἢ [σ]κέπας	
ἢ τὰς ἄλλας τέ[χ]νας	

Ἀποσπάσματα

Περὶ θεῶν

F1 Ἐπιφάνιος, *Περὶ πίστεως* 9.40+42: Diels, *DG* 592.21-29, 34

Ὁ Ζήνων ἀπὸ τὸ Κίτιον, ὁ Στωϊκὸς φιλόσοφος, εἶπε ὅτι δὲν πρέπει νὰ οἰκοδομοῦνται ἱερὰ στοὺς θεοὺς, ἀλλὰ ἡ αἴσθησις τῆς θεότητος νὰ εἶναι νοερή, ἢ μᾶλλον ὁ νοῦς νὰ θεωρεῖται θεός. Διότι εἶναι ἀθάνατος. Αὐτοὶ ποὺ πεθαίνουν πρέπει νὰ συγκρίνονται μὲ τὰ ζῶα παρὰ μὲ τὴ φωτιά καὶ νὰ μὴν ὑπάρχει κώλυμα στὶς ἐρωτικὰς ἐπαφὰς μὲ νέους. Ἔλεγε ἐπίσης ὅτι ὅλα τὰ διαπερνᾶ τὸ θεϊκὸ στοιχεῖο. Ἀπὸ τὶς αἰτίες τῶν πραγμάτων, ἄλλες ἐξαρτῶνται ἀπὸ μᾶς καὶ ἄλλες ὄχι, δηλαδή, ἄλλα πράγματα ἐξαρτῶνται ἀπὸ μᾶς καὶ ἄλλα ὄχι. Ἔλεγε ὅτι καὶ μετὰ τὸν χωρισμὸ τοῦ σώματος *** καὶ ὀνόμαζε τὴν ψυχὴ πνεῦμα ποὺ διατηρεῖται γιὰ πολλὰ χρόνια, ἀλλὰ δὲν ὑπεστήριξε ὅτι εἶναι ὀλωσδιόλου ἀφθαρτὴ. Διότι, ὅπως λέει, ἀναλίσκεται μὲ τὴν πάροδο τοῦ πολλοῦ χρόνου καὶ καταλήγει στὴν ἀνυπαρξία. (42) Καὶ ὁ Περσαῖος τὰ ἴδια μὲ τὸν Ζήωνα ἐπρέσβευε.

F2a Φιλόδημος, *Περὶ εὐσεβείας*: Πάπυρος Ἡρακλείου 1428 στ. Π 28-III 13

Ὁ Περσαῖος εἶναι φανερὸ πὼς ἀθετεῖ πράγματι καὶ ἀπορρίπτει τὴ θεία δύναμις ἢ ἀπλῶς δὲν γνωρίζει τίποτε γιὰ τὴν ὑπόστασίν της, ἐφόσον στὸ ἔργο του *Περὶ θεῶν* λέει ὅτι εἶναι εὐλογοφανῆ ὅσα ἔχει γράφει ὁ Προδίκος γιὰ τὸ ὅτι πρῶτα θεωρήθηκαν καὶ τιμῆθηκαν ὡς θεοὶ ὅσα πράγματα τρέφουν καὶ ὠφελοῦν καὶ ἀκολούθησαν οἱ εὐρετὲς τῆς τροφῆς, τῆς κατοικίας, τῶν ἄλλων τεχνῶν, ὅπως εἶναι ἡ Δῆμητρα, ὁ Διόνυσος, οἱ Διόσκουροι ...

ὡς Δήμητρα καὶ Δι- 12
 ὄνουσον] καὶ [ἰ] το[

cf. Henrichs, *CErc* 4 (1974) 13-14 et *HSCPh* 79 (1975) 116, Schober, *CErc* 18 (1988) 117

F2b (448vA: F7b Jac.) Cicero, *De natura deorum* 1.15.38

At Persaeus, eiusdem Zenonis auditor, eos <dicit> esse¹ habitos deos, a quibus aliqua² magna utilitas ad vitae cultum esset inventa, ipsasque res utiles et salutare deorum esse vocabulis nuncupatas, ut ne hoc quidem diceret, illa inventa esse deorum, sed ipsa divina; quo quid absurdius quam aut res sordidas atque deformis deorum honore adficere aut homines iam morte deletos reponere in deos, quorum omnis cultus esset futurus in luctu?

¹ <dicit> esse N ² aliqua om. ACPN

F2c (cf. 448vA) Minucius Felix, *Octavius* 21.1-2

Lege historicorum¹ scripta vel scripta sapientium: eadem mecum recognosces. ob merita virtutis aut muneris deos habitos Euhemerus exsequitur et eorum natales patrias sepulcra dinumerat et per provincias monstrat, Dictaei Iovis et Apollinis Delphici et Phariae Isidis et Cereris Eleusinae. Prodicus² adsumptos in deos loquitur, qui errando inventis novis frugibus utilitati hominum profuerunt. in eandem sententiam et Persaeus³ philosophatur et adnectit inventas fruges et frugum ipsarum repertores isdem nominibus, ut comicus sermo est,

Venerem sine Libero et Cerere frigere.

¹ historicorum *Dan. edd. coll. Lact. inst.* 5.4.6: stoicorum P ² Prodicus *Rig.*: prodigus P ³ perseus P

Ἦθη καὶ σχολαί

F3 (458vA: F10 Jac.) Diogenes Laertius 7.28

Τῶ γὰρ ὄντι πάντας ὑπερεβάλλετο (sc. ὁ Ζήνων) τῶ τ' εἶδει τούτῳ (sc. τῆ ἐγκρατεία) καὶ τῆ σεμνότητι καὶ δὴ νῆ Δία τῆ μακαριότητι¹. ὁκτώ γὰρ πρὸς τοῖς ἐνενήκοντα βιοῦς ἔτη κατέστρεψεν, ἄνοσος καὶ

F2b Κικέρων, *Περὶ τῆς φύσεως τῶν θεῶν* 1.15.38

Ἄλλὰ ὁ Περσαῖος, μαθητῆς τοῦ ἴδιου Ζήνωνος, λέει ὅτι θεωρήθηκαν θεοὶ ἐκεῖνοι πού ἐφεύραν κάτι πού εἶχε μεγάλη χρησιμότητα στὸν πολιτισμὸ καὶ ὅτι στὰ ἴδια τὰ χρήσιμα καὶ τὰ σωτήρια πράγματα δόθηκαν ὀνόματα θεϊκά, ὥστε νὰ μὴν ἀναφέρει κἀν ὅτι πρόκειται γιὰ ἐφευρέσεις τῶν θεῶν, ἀλλὰ ὅτι τὰ ἴδια αὐτὰ εἶναι θεϊκά. Ὑπάρχει, ὅμως, πλὴν ἄτοπη σκέψη ἀπὸ τοῦ ν' ἀποδίδονται θεϊκὲς τιμὲς σὲ πράγματα ταπεινὰ καὶ ἄσχημα ἢ ἀπὸ τοῦ νὰ ὑψώνονται σὲ θεότητες ἄνθρωποι πού ἔχουν ἤδη ἀφανιστεῖ ἀπὸ τὸν θάνατο καὶ πού ὀλόκληρη ἢ λατρεία τους θὰ μποροῦσε νὰ βρισκεται στὸ πένθος τοῦ θανάτου τους;

F2c Μινούκιος Φῆλιξ, *Ὀκτάβιος* 21.1-2

Διάβασε τὰ κείμενα τῶν ἱστορικῶν ἢ τὰ συγγράμματα τῶν σοφῶν καὶ θὰ διαπιστώσεις τὰ ἴδια μὲ μένα. Ἀπὸ τὴν ἀξία τους στὴν ἀρετὴ ἢ τὴν προσφορά θεωρήθηκαν θεοί, ἰσχυρίζεται ὁ Εὐήμερος, καὶ ἀπαριθμεῖ τοὺς τάφους πού βρίσκονται στὴ γενέτειρα καθενὸς κατὰ γεωγραφικὲς περιοχάς, τοῦ Διὸς στὴ Δίκτη, τοῦ Ἀπόλλωνος στοὺς Δελφούς, τῆς Ἴσιδος στὴ Φάρο, τῆς Δήμητρας στὴν Ἐλευσίνα. Ὁ Πρόδικος ἀναφέρει ὅτι στίς τάξεις τῶν θεῶν συγκαταλέχθηκαν ἐκεῖνοι πού ἀπὸ τὰ λάθη τους ὠφέλησαν τὶς ἀνθρώπινες χρεῖες μὲ τὸ νὰ ἀνακαλύψουν νέους καρπούς. Στὴν ἴδια γραμμὴ φιλοσοφικῆς σκέψης βρίσκεται καὶ ὁ Περσαῖος συνδυάζοντας τοὺς καρπούς πού ἀνακαλύφθηκαν καὶ τοὺς εὐρετὲς τῶν ἰδίων τῶν καρπῶν κάτω ἀπὸ τὶς ἴδιες ὀνομασίες, ἔτσι ὅπως λέει κι ἓνας κωμικὸς ποιητής, ὅτι ἢ Ἀφροδίτη εἶναι ψυχρὴ χωρὶς τὸν Διόνυσο καὶ τὴ Δήμητρα.

*Διαλέξεις γιὰ θέματα ἠθικῆς φιλοσοφίας***F3** Διογένης Λαέρτιος 7.28

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Ζήνων ὑπερεῖχε ἀπὸ τὸν καθένα στὸν τύπο αὐτὸν τῆς ἀρετῆς, τὴν ἐγκράτεια, καὶ στὴν ἀξιοπρέπεια καί, μὰ τὸν θεό, στὴ μακαριότητα. Διότι ἔζησε ἐνενήντα ὀκτὼ χρόνια καὶ τέ-

ύγιης διατελέσας. Περσαῖος δέ φησιν ἐν ταῖς Ἠθικαῖς σχολαῖς δύο καὶ ἑβδομήκοντα² ἐτῶν τελευτῆσαι αὐτόν, ἐλθεῖν δὲ Ἀθήναζε δύο καὶ εἴκοσι ἐτῶν ὃ δ' Ἀπολλωνίος φησιν ἀφηγήσασθαι τῆς σχολῆς αὐτόν ἔτη δυοῖν δέοντα ἐξήκοντα.

¹ μακαριότητα **BPF** *Suda* ζ 79 Adler: μακροβιότητα Madvig Heine ² ἑβδομήκοντα **BPF**: ἑνετήκοντα Roepel

F4 (450 = 224vA) Diogenes Laertius 7.120-121

Ἀρέσκει τε αὐτοῖς (sc. τοῖς σοφοῖς) ἴσα ἠγεῖσθαι τὰ ἁμαρτήματα, καθά φησι Χρύσιππος ἐν τῷ τετάρτῳ τῶν Ἠθικῶν ζητημάτων καὶ Περσαῖος¹ καὶ Ζήνων. εἰ γὰρ ἀληθές ἀληθοῦς μᾶλλον οὐκ ἔστιν, οὐδὲ ψεύδος ψεύδους², οὕτως οὐδὲ ἀπάτη ἀπάτης, οὐδὲ ἁμαρτήματα ἁμαρτήματος, καὶ γὰρ ὁ ἑκατὸν σταδίους ἀπέχων Κανώβον καὶ ὁ ἓνα ἐπίσης οὐκ εἰσὶν ἐν Κανώβῳ· οὕτω καὶ ὁ πλεόν καὶ ὁ ἕλαττον ἁμαρτάνων³ ἐπίσης οὐκ εἰσὶν ἐν τῷ κατορθοῦν. Ἡρακλείδης μέντοι ὁ Ταρσεύς, Ἀντιπάτρον τοῦ Ταρσεῶς γνώριμος, καὶ Ἀθηνόδωρος ἄνισά φησι τὰ ἁμαρτήματα.

¹ περσέος **F**² ² ψευδές ψευδοῦς *Suda* α 1654 Adler ³ ἁμαρτάνων **BPF**D: ἁμαρτήματα **Φ** *Suda*

Συμποτικοὶ διάλογοι α'-β'

F5 (452vA; cf. F6 Jac.) Athenaeus 4.54, 162bc+e

Ἀρχέστρατός τε ὁ Γελῶς ἐν τῇ Γαστρολογίᾳ – ἦν μόνην ὑμεῖς ῥα ψωδῖαν οἱ σοφοὶ ἀσπάξεσθε, μόνον τοῦτο πυθαγορίζοντες τὸ σιωπᾶν, δι' ἀσθένειαν λόγων τοῦτο ποιοῦντες, ἔτι τε τὴν Σφοδρίον τοῦ κυνικῆς Τέχνης ἐρωτικὴν καὶ τὰς Πρωταγορίδων Ἀκροάσεις ἐρωτικὰς Περσαῖον τε τοῦ καλοῦ¹ φιλοσόφου² Συμποτικούς διαλόγους συντεθέντας ἐκ τῶν Στίλπωνος καὶ Ζήνωνος ἀπομνημονευμάτων, ἐν οἷς ζητεῖ, ὅπως ἂν μὴ κατακομηθῶσιν οἱ συμπόται, {καὶ }³ πῶς ταῖς ἐπιχύσεις χρηστέον πηνίκα τε εἰσακτέον τοὺς ὠραίους καὶ τὰς ὠραίας εἰς τὸ συμπόσιον καὶ πότε αὐτοὺς προσδεκτέον ὠραῖζομένους καὶ πότε παραπεμπτέον ὡς ὑπερορώντας, καὶ περὶ προσοψημάτων καὶ περὶ ἄρτων καὶ περὶ τῶν ἄλλων, ὅσα τε περιεργότερον περὶ φιλημάτων εἰρηκεν (ἦ)⁴ ὁ Σωφρονίσκου⁵ φιλόσοφος⁶. [sequuntur **T25a T4b T19 T4a**] δύο δὲ συγγράμμασι τοῦ Περσαῖου ἀπηντήκαμεν τῆς σοφῆς ταύτης πραγματείας, τοιοῦτον ἔχουσι τὸ ἐπίγραμμα Συμποτικῶν διαλόγων.

λειωσε τὴ ζωὴ του χωρὶς ἀρρώστιες καὶ μὲ καλὴ ὑγεία. Ὁ Περσαῖος λέει στὸ ἔργο του *Ἠθικαὶ σχολαί*, δηλ. «Διαλέξεις γιὰ θέματα ἠθικῆς φιλοσοφίας», ὅτι πέθανε σὲ ἡλικία ἐβδομηντα δύο ἐτῶν ἔχοντας ἔλθει στὴν Ἀθήνα σὲ ἡλικία εἴκοσι δύο ἐτῶν. Ὁ Ἀπολλώνιος, ὅμως, λέει ὅτι διετέλεσε ἐπικεφαλῆς τῆς σχολῆς ἐπὶ πενήντα ὀκτώ χρόνια.

F4 Διογένης Λαέρτιος 7.120-121

Ἔνα ἀπὸ τὰ ἀξιώματα τῶν Στωικῶν εἶναι ὅτι θεωροῦν ἰσοδύναμα τὰ ἁμαρτήματα, ὅπως λέει ὁ Χρυσίππος στὸ τέταρτο βιβλίο τῶν *Ἠθικῶν ζητημάτων* καὶ ὁ Περσαῖος καὶ ὁ Ζήνων. Διότι, ἂν κάτι δὲν εἶναι πιὸ ἀληθινὸ ἀπὸ κάτι ἀληθινό, οὔτε κάτι ψευδὲς περισσότερο ψευδὲς ἀπὸ κάτι ἄλλο, τότε δὲν ὑπάρχει ἀπάτη περισσότερη ἀπὸ ἄλλη ἀπάτη καὶ ἁμαρτήματα περισσότερα ἀπὸ ἄλλο ἁμαρτήματα. Ὅπως καὶ ἐκεῖνος πού ἀπέχει ἀπὸ τὸ Κάνωβο ἑκατὸ στάδια καὶ ἐκεῖνος πού ἀπέχει ἕνα δὲν βρίσκονται στὸ Κάνωβο, ἔτσι καὶ ἐκεῖνος πού σφάλει περισσότερο καὶ αὐτὸς πού σφάλει λιγότερο, ὁμοίως καὶ οἱ δύο δὲν εἶναι στὸ δρόμο τοῦ ὄρθου. Ὅμως ὁ Ἡρακλείδης ἀπὸ τὴν Ταρσό, μαθητῆς τοῦ Ἀντιπάτρου ἀπὸ τὴν Ταρσό, καὶ ὁ Ἀθηνόδωρος ἰσχυρίζονται ὅτι τὰ ἁμαρτήματα δὲν εἶναι ἰσοδύναμα.

Συμποτικοὶ διάλογοι α΄-β΄

F5 Ἀθήναιος 4.54, 162bc+e

Ὁ Ἀρχέστρατος ἀπὸ τὴ Γέλα στὴ *Γαστρολογία* του, τὸ μόνον ἐπικὸ ποίημα πού ἀρέσει σ' ἐσᾶς τοὺς σοφοὺς, τοὺς σοφοὺς πού ἀπὸ τὰ διδάγματα τοῦ Πυθαγόρου τὸ μόνον πού τηρεῖτε εἶναι τὸ νὰ σιωπᾶτε, καὶ αὐτὸ ἀπὸ ἀδυναμία γιὰ συζήτηση. Καὶ ἀκόμη, σᾶς ἀρέσει ἡ *Ἐρωτικὴ τέχνη* τοῦ Σφοδρίου τοῦ κυνικοῦ φιλοσόφου καὶ οἱ *Ἐρωτικὲς ἀκροάσεις* τοῦ Πρωταγορίδου καὶ τοῦ Περσαίου τοῦ ἀρχοντοφιλόσοφου οἱ *Συμποτικοὶ διάλογοι*, πού δὲν εἶναι παρὰ σύνθεση ἀπὸ ἀπομνημονεύματα τοῦ Στίλπωνος καὶ τοῦ Ζήνωνος. Στὸ ἔργο αὐτὸ, γιὰ νὰ μὴν πάρει ὁ ὕπνος τοὺς συμπότες, ἀνοίγονται ζητήματα, ὅπως, γιὰ παραδειγμα, πῶς πρέπει νὰ γίνονται οἱ προδόσεις, σὲ ποιά στιγμή πρέπει νὰ μπάσουν στὸ συμπόσιο τοὺς ὠραίους καὶ τίς ὠραίες, πότε πρέπει νὰ δώσουν σημασία στοὺς χαριεντισμοὺς τοὺς ἀλλὰ καὶ πότε νὰ τοὺς διώξουν βαριεστημένοι, ποιά συνοδευτικὰ ἐδέσματα ὑπάρχουν, πόσα εἶδη ψωμοῦ καὶ τόσες ἄλλες λεπτομέρειες, ἀφθονότερες ἀπ' ὅσες ἀνέφερε ὁ φιλόσοφος ὁ γιὸς τοῦ Σω-

¹ τοὺς καλοὺς dubitanter coni. Kaibel app. ² φιλοσόφου dubitanter exp. Kaibel app.: accepit Jacoby ³ exp. Kaibel ⁴ dubitanter add. Kaibel app. et indicat Xen. *Mem.* 2.6.33 ⁵ ὁ σωφρονικὸς von Arnim: ὁ † Σωφρονίσκου Jacoby ⁶ φιλόσοφος dubitanter exp. Kaibel

Συμποτικά ὑπομνήματα

F6a (31vA: F3a Jac.) Philodemus, *StoicInd: PHerc* 1018 III 1-14 p. 52 Dorandi

]μενος ἐπιγραφῆ[ν περὶ
 τοῦ τῆς οἰκεί' ας' αἰρέ[σεως
 [[καθ]ῆγεμόνος. ὁ δ' [ἐν
 τούτοις κατὰ τὸ πλεῖστ[ον
 τοῦ βιβλίου καταγενό- 5
 μενος, ὡς προεμνήσ-
 αμεν, ἰδία γέγραφεν
 οἷα] βούλεται καὶ διότι
 «σπανίως ἑαυτὸν διδούς
 ὁ Ζ]ήνων εἰς τὰς συμπε- 10
 ριφοράς] διὰ τὴν τοῦ σώ-
 ματος ἀσθ]ένειαν», ὡς ἐν
 τοῖς Συμπ]οτικαῖς ὑ[πομνή-
 μασι *ἰστορεῖ Περσαῖος, ...*»

[vacant ca. 8 ll.]

1 παραθέ||μενος Comparetti: προσθέ||μενος Gomperz 1-2 Comparetti 3 ὁ δ' [οὐβ
 ἐν] Comparetti: ἔ[τερά τε, ἐν] von Arnim 4 Comparetti 8 [οἷα] Comparetti: [ῶσα]
 Buecheler 10 von Arnim 11-12 Comparetti 13-14 von Arnim (ἰστορεῖν Περσαῖον)
 et Croenert, *Kolotes* 177

F6b (1: 453vA: F3b Jac.) Diogenes Laertius 7.1

Ζήνων Μνασέου¹ ἢ Δημέου², Κιτιεύς³ ἀπὸ Κύπρου, πολίσματος
 Ἑλληνικοῦ Φοίνικας ἐποίκου ἐσχηκός. τὸν τράχηλον ἐπὶ θάτερα
 νενεκῶς ἦν, ὡς φησι Τιμόθεος ὁ Ἀθηναῖος ἐν τῷ Περὶ βίων. καὶ
 Ἀπολλώνιος δέ φησιν ὁ Τύριος ὅτι ἰσχνὸς ἦν, ὑπομήκης, μελάγχρω-
 ὄθεν τις αὐτὸν εἶπεν Αἰγυπτίαν κλιματίδα, καθά φησιν Χρῦσιππος
 ἐν πρώτῳ Παρομιῶν, παχύκνημός τε καὶ ἀπαγής⁴ καὶ ἀσθενής· διὸ
 καὶ⁵ φησι Περσαῖος ἐν Ὑπομνήμασι συμποτικοῖς τὰ πλεῖστα αὐτὸν⁶
 δεῖπνα παραιτεῖσθαι. ἔχαιρε δέ, φασί⁷, σύκοις χλωροῖς καὶ ἡλιο-
 καΐαις.

φρονίσκου έρευνώντας με περισή φροντίδα τή φύση τοῦ φιλιού. ... Πετύχαμε δύο τόμους αὐτῆς τῆς σοφῆς πραγματείας τοῦ Περσαίου με τόν τίτλο *Συμποτικοὶ διάλογοι*.

Ἐναμνήσεις ἀπό συμπόσια

F6a Φιλόδημος, *Πίναξ τῶν Στωικῶν*: Πάπυρος Ἡρακλείου 1018 στ. III 1-14 σελ. 52 Dorandi

... βάζοντας τόν τίτλο: *Περί τοῦ τῆς οἰκείας αἰρέσεως ἡγεμόνος*, «Περί τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς σχολῆς του». Αὐτὸς λοιπόν, με τέτοια ἀσχολεῖται στό μεγαλύτερο μέρος τοῦ βιβλίου του, ὅπως εἶπαμε παραπάνω, γράφοντας κυρίως ὅ,τι θέλει, καὶ μάλιστα ὅτι «σπανίως ὁ Ζήνων δεχόταν νὰ παραστεῖ σὲ συναναστροφές λόγω τῆς σωματικῆς του ἀδυναμίας», ὅπως διηγεῖται ὁ Περσαῖος στό ἔργο του *Συμποτικὰ ὑπομνήματα*, «Ἐναμνήσεις ἀπό συμπόσια» ...

[λείπουν π. 8 στίχοι]

F6b Διογένης Λαέρτιος 7.1

Ὁ Ζήνων, ἦταν γιὸς τοῦ Μνασέα ἢ Δημέα καὶ καταγόταν ἀπὸ τὸ Κίτιον, μικρὴ ἑλληνικὴ πόλη τῆς Κύπρου ποὺ εἶχε δεχτεῖ Φοίνικες ἐποίκους. Ὁ Ζήνων εἶχε στραβὸ λαμῖο, ὅπως λέει ὁ Τιμόθεος ὁ Ἀθηναῖος στό ἔργο του *Περί βίων*. Ἐξάλλου, ὁ Ἀπολλώνιος ἀπὸ τὴν Τύρο λέει ὅτι ἦταν λιγνός, λίγο ψηλός καὶ μαυριδερός –γι' αὐτὸ καὶ κάποιος τὸν εἶπε «αἰγυπτιακὴ κληματόβεργα», ὅπως ἀναφέρει ὁ Χρύσιππος στό πρῶτο βιβλίο τῶν *Παρομιῶν*– εἶχε παχιές κνήμες, ἦταν πλαδαρός καὶ φιλάσθενος. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Περσαῖος στὰ *Συμποτικὰ ὑπομνήματα* λέει ὅτι δὲν ἀποδεχόταν τὶς περισσότερες προ-

¹ μνασαίου P¹ ² ἢ Δημέου del. Cobet: δημαίου P¹F ³ κπιτιεύς PFΦ ⁴ ἀπαγής P¹: εὐπαγής BFP⁵ ⁵ καί (ante φησι) om. F ⁶ αὐτόν (ante δείπνα)] αὐτῶν B ⁷ φασί (ante σύκοις) om. F

F7 (451vA: F4 Jac.) Athenaeus 13.86, 607a-e

Ἵμεις δέ, ὧ φιλόσοφοι, καὶ τῶν δελφίνων καὶ τῶν ἐλεφάντων ἐστὲ κατὰ τὴν γνώμην ἀγριώτεροι ἔτι τε καὶ ἀνημερώτεροι, καίτοι Περσαίου τοῦ Κιτιέως ἐν τοῖς Συμποτικοῖς ὑπομνήμασιν βοῶντος καὶ λέγοντος περὶ ἀφροδισίων ἀρμοστον εἶναι ἐν τῷ οἴνῳ μνεῖαν ποιεῖσθαι· καὶ γὰρ πρὸς ταῦτα ἡμᾶς ὅταν ὑποπίωμεν ἐπιδῶρεπεις εἶναι, καὶ ἐνταῦθα τοὺς μὲν ἡμέρωσ τε καὶ μετρίως αὐτοῖς χρωμένους ἐπαινεῖν δεῖ, τοὺς δὲ θηριωδῶσ καὶ ἀπλήστως ψέγειν, καὶ εἰ διαλεκτικοὶ συνελθόντες εἰς πότον περὶ συλλογισμῶν διαλέγοντο, ἀλλοτριῶσ ἂν αὐτοὺς ὑπολάβοι τις ποιεῖν τοῦ παρόντος καιροῦ (ὅτε)¹ καὶ ὁ καλὸς κάγαθός ἀνηρ μεθυσθεῖ ἂν· οἱ δὲ βουλόμενοι σφρονικοὶ εἶναι σφόδρα μέχρι τινὸς διατηροῦσιν ἐν τοῖς πότοις τὸ τοιοῦτον· εἴθ' ὅταν παραρῆ² τὸ οἰνάριον, τὴν πᾶσαν ἀσχημοσύνην ἐπιδείκνυνται, ὁ καὶ πρόην ἐγένετο ἐπὶ τῶν ἐξ Ἀρκαδίας θεωρῶν πρὸς Ἀντίγονον παραγενομένων. ἐκεῖνοι {τε}³ γὰρ ἠρίστον σφόδρα σκληρωπῶσ καὶ εὐσημίονωσ, ὡσ ὦντο, οὐχ ὅτι ἡμῶν τινα προσβλέποντες, ἀλλ' οὐδὲ ἀλλήλους, ὡσ δὲ ὁ πότος προέβαινε καὶ εἰσῆλθεν ἄλλα τε ἀκροάματα καὶ αἱ Θετταλαὶ αὐταὶ ὀρηχοστρίδες, καθάπερ αὐταῖς ἔθος ἐστίν, ἐν ταῖς διαζώστραισ γυμναὶ ὠρχοῦντο, οὐχ ἔτι κατεῖχον αὐτοὺς οἱ ἄνδρες, ἀλλὰ ἐκ τῶν κλινῶν ἀνώρων καὶ ἐβῶων ὡσ θαυμαστόν τι θέαμα θεώμενοι· καὶ μακάριον τὸν βασιλέα ἀπεκάλουν, ὅτι ἔξεστιν αὐτῷ τούτων ἀπολαύειν, καὶ ἕτερα τούτοις παραπλήσια πάνν πολλὰ τῶν φορτικῶν ἐποίουν. τῶν φιλοσόφων δὲ τις συμπίνων ἡμῖν, εἰσελθούσης ἀλχητρίδος καὶ οὔσης εὐρυνχωρίας παρ' αὐτῷ, βουλομένης τῆσ παιδίσκης παρακαθίσει οὐκ ἐπέτρεψε, ἀλλὰ σκληρὸν αὐτὸν εἰσῆγεν. εἴθ' ὕστερον πωλουμένης τῆσ ἀλχητρίδος, καθάπερ ἔθος ἐστίν ἐν τοῖς πότοις γίγνεσθαι, ἐν τε τῷ ἀγοράζειν πάνν νεανικόσ⁴ ἦν καὶ τῷ πωλοῦντι, ἄλλω τινὶ θάπτον προσθέντι, ἡμφεσβῆτει καὶ οὐκ ἔφη αὐτὸν πεπρακέναι· καὶ τέλος εἰς πυγμαῖσ ἦλθεν ὁ σκληρός ἐκεῖνος φιλόσοφος καὶ ἐν ἀρχῇ οὐδ' ἂν παρακαθίσει ἐπιτρέπων τῇ ἀλχητρίδι. [sequitur **T6a**] οἶδα δὲ καὶ Πολύστρατον τὸν Ἀθηναῖον, μαθητὴν δὲ Θεοφράστου, τὸν ἐπικαλούμενον Τυρρηγόν, ὅτι τῶν ἀλχητρίδων τὰ ἰμάτια περιέδυνε.

¹ (ὅτε) add. Kaibel ² παραρῆ von Arnim: παραρῆ ACE: παραλύη Wilamowitz ³ τε del. Musurus ⁴ νεανικός Coray: νεανίσκος A

σκλησίεις γιά δειπνα. Λέγεται ὅτι τοῦ ἄρρεσαν τὰ φρέσκα σύκα καί ν' ἀπολαμβάνει τή λακκάδα.

F7 Ἀθήναιος 13.83, 607a-e

Ἐσεῖς, ὅμως, φιλόσοφοί μου, εἴσατε στό ἦθος πῶς ἄγριοι καί ἀνήμεροι ἀπό τὰ δελφίνια καί τοὺς ἐλέφαντες, παρότι ὁ Περσαῖος ἀπό τὸ Κίτιον στὰ *Συμποτικά ὑπομνήματα* βοᾷ καί λέει ὅτι: «Ταιριάζει στό κρασί ἡ ἐρωτική κουβέντα· γιὰτ' εἶμαστε ἐπιρρεπεῖς σέ τέτοια ὅταν κουτσοπίνουμε καί πρέπει νὰ ἐπαινοῦνται ὅσοι τὸ κάνουν αὐτὸ μὲ ἥρεμο καί συγκρατημένο τρόπο, μὰ ἀντίθετα, πρέπει νὰ κατακρίνονται ὅσοι τὸ κάνουν μὲ ἀγροῖκο καί ἀπληστο τρόπο. Κι ἂν πάλι ἄνθρωποι διαβασμένοι στή διαλεκτικὴ μαζευτοῦν νὰ πιοῦν κρασί καί ἀρχίσουν νὰ μιλοῦν γιά συλλογισμούς, θὰ σκέφτονταν κανεῖς ὅτι κάνουν πράγματα ἀταίριαστα σὲ μιὰ περίσταση πού καί ὁ πῶς πολιτισμένος ἄνθρωπος θὰ μεθοῦσε. Ἀκόμη καί ἐκεῖνοι πού θέλουν νὰ εἶναι στό ἔπακρο συγκρατημένοι, μέχρις ἐνός σημείου κρατιοῦνται στὰ συμπόσια· γιὰτί μετά, ὅταν ἐπιδράσει γιά τὰ καλὰ τὸ οἰνόπνευμα, τότε βγάζουν πρὸς τὰ ἔξω ὅλη τους τὴν ἀσχήμα. Ἐγινε αὐτό, ἐδῶ καί λίγο καιρὸ, μὲ τοὺς ἀπεσταλμένους τῆς Ἀρκαδίας πού ἦλθαν στὸν Ἀντίγονο. Γευμάτιζαν μὲ μεγάλη σοβαρότητα καί εὐπρέπεια, ὅπως ἔκριναν ὅτι ἔπρεπε νὰ φερθοῦν, χωρὶς καν νὰ κοιτάζουν, ὄχι μόνον ἐμᾶς, ἀλλ' οὔτε ὁ ἕνας τὸν ἄλλον. Καθὼς ὅμως ζωῆρενε τὸ συμπόσιο καί παρουσιάστηκαν καί ἄλλα θεάματα μ' ἀποκορύφωση τίς Θεοσαλῆς χορευτρίες, πού ἡ τεχνικὴ τους εἶναι νὰ χορεύουν γυμνῆς φορώντας μόνον ἕνα μικρὸ ζωνάρι, ἔ, τότε πᾶς δὲν συγκρατιόντουσαν οἱ ἄνθρωποι. Πετιόντουσαν ἀπὸ τ' ἀνάκλιτρα καί κρανοῦν γιά τὸ θαυμάσιο θέαμα πού ἔβλεπαν, ἀποκαλοῦσαν εὐδαίμονα τὸν βασιλιά πού μπορεῖ καί ἀπολαμβάνει τέτοια πράγματα καί ἄλλα πολλὰ ἔκαναν, παρόμοια σὲ χυδαιότητα. Ἦταν καί ἕνας φιλόσοφος πού ἔπινε μαζί μας, πού ὅταν μπῆκε μᾶς αὐλητρίδα καί ζήτησε τὸ κορίτσι νὰ καθίσει κοντά του, ὅπου ὑπῆρχε χώρος, δὲν τὴν ἄφησε, ἀλλὰ “τὸ ἔπαιξε σκληρὸς”. Ὑστερα ὅμως, ὅταν ἡ αὐλητρίδα βγήκε στή δημοπρασία, ὅπως συνηθίζεται στὰ συμπόσια, ἔγινε πολὺ μαχητικὸς στὶς προσφορές, καί ὅταν ὁ πωλητὴς τὴν ἔδωσε στὰ γρήγορα σὲ κάποιον ἄλλον πού πλειοδότησε, ἀρπάχτηκε μαζί του λέγοντας πὼς δὲν τέλειωσε ἡ δημοπρασία. Καί τέλος, ἦλθε στὰ χέρια ὁ σκληρὸς αὐτὸς φιλόσοφος πού στὴν ἀρχὴ οὔτε νὰ καθίσει κοντά του δὲν τὴν ἠθέλε τὴν αὐλητρίδα». ... Ξέρω ὅμως ὅτι καί ὁ Ἀθηναῖος Πολύστρατος, ὁ μαθητὴς τοῦ Θεοφράστου, γνωστὸς καί ὡς «Τυρηνός», ντυνόταν μὲ τὰ ροῦχα τῶν αὐλητρίδων.

Λακωνική πολιτεία

F8 (455vA: F1 Jac.) Athenaeus 4.17, 140b

Ἄλλα μὴν οὐδ' ὀρθαγορίσκοι¹ λέγονται, ὡς φησιν ὁ Πολέμων, οἱ γαλαθηνοὶ χοῖροι, ἀλλ' ὀρθαγορίσκοι, ἐπεὶ πρὸς τὸν ὄρθρον πιπράσκονται, ὡς Περσαῖος ἱστορεῖ ἐν τῇ Λακωνικῇ πολιτείᾳ καὶ Διοσκουρίδης ἐν β' Πολιτείας καὶ Ἀριστοκλή² ἐν τῷ προτέρῳ καὶ οὗτος τῆς Λακῶνων πολιτείας.

¹ ὀρθαγορίσκοι (sic) A ² Νικοκλή^ς Schweighaeuser: Ἀριστοκράτης Wilamowitz

F9 (454vA: F2 Jac.) Athenaeus 4.18, 140ef

Περὶ δὲ τῶν ἐπαύκλων Περσαῖος¹ ἐν τῇ Λακωνικῇ πολιτείᾳ οὕτως γράφει «Καὶ εὐθὺς τοὺς μὲν εὐπόρους ζημοὶ εἰς ἐπάκλα (ταῦτα δὲ ἐστὶ μετὰ δεῖπνον τραγήματα), τοῖς δ' ἀπόροις ἐπιτάπτει κάλαμον ἢ στιβάδα ἢ φύλλα δάφνης φέρειν, ὅπως ἔχῃσι τὰ ἐπάκλα κάπτειν μετὰ δεῖπνον· γίνεται γὰρ ἄλφιστα ἐλαίῳ ἐρῶμένα. τὸ δ' ὄλον ὥσπερ πολίτευμά τι τοῦτο δὴ συνίσταται μικρόν· καὶ γὰρ ὄντινα δεῖ πρῶτον κατακεῖσθαι ἢ δεύτερον ἢ ἐπὶ τοῦ σκμποδίου καθῆσθαι, πάντα ταῦτα ποιοῦσιν εἰς ἐπάκλα²». τὰ ὅμοια ἱστορεῖ καὶ Διοσκουρίδης.

¹ Περσαῖος Casaubonus: περσεύς A ² «mutila haec» notat Kaibel app.

〈Περὶ ἐρώτων ?〉

F10 Philodemus, *De musica* IV: PHerc 1497 XIV 1-24

εὐγενῶν προπέδη, τὰ δ' ἐ-
ταιρῶν, οὐκ ἔστιν φύσει καὶ
μὴ κατὰ διατάξεις κε-
νάς· οὐδ' οὗτος ὑποδείγμα-
τα] παρέθηκε τοιούτων, ἀλ-
λὰ διανοημάτων μόν[ο]ν 5
φατικῶς συμπαρ[έ]συρε καὶ
τὸ μ[έ]λος οὐδέ τοὺς νέους
τοῖς μέλεσι διαφθ[ε]ίροντας
παρέδειξεν τὸν Ἴβυκον 10
καὶ τὸν Ἀνακρόοντα καὶ
τοὺς ὁμοίους, ἀλλὰ τοῖς δια-

Πολιτεία τῶν Σπαρτιατῶν

F8 Ἀθήναιος 4.17, 140b

Οὔτε ὅμως «ὀρθραγορίσκοι» λέγονται τὰ χοιρίδια τοῦ γάλακτος, ὅπως λέει ὁ Πολέμων, ἀλλὰ «ὀρθραγορίσκοι» ἐπειδὴ ἡ ἀγοραπωλησία τους γίνεται κατὰ τὸν ὄρθρο, τὴν αὐγή, ὅπως διηγείται ὁ Περσαῖος στὸ ἔργο του *Λακωνικὴ πολιτεία* καὶ ὁ Διοσκουρίδης στὸ δευτέρου βιβλίου τῆς *Πολιτείας* καὶ ὁ Ἀριστοκλῆς στὸ πρῶτο καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὰ δύο βιβλία τῆς *Λακῶνων πολιτείας*.

F9 Ἀθήναιος 4.18, 140ef

Γιὰ τὰ «ἐπάικλα» γράφει τὰ ἀκόλουθα ὁ Περσαῖος στὸ ἔργο του *Λακωνικὴ πολιτεία*: «Καὶ ἀμέσως ἐπιβάλλει εἰσφορὰ στοὺς εὐπόρους γιὰ νὰ πληρωθοῦν τὰ “ἐπάικλα”, τὰ ὁποῖα εἶναι ἐπιδόρπια ποὺ παρατίθενται μετὰ τὸ δεῖπνο. Ἀπὸ τοὺς φτωχοὺς ζητεῖ νὰ φέρουں καλάμια ἢ βοῦβλα ἢ φύλλα δάφνης γιὰ νὰ μποροῦν νὰ τρώγουں τὰ ἐπάικλα μετὰ τὸ δεῖπνο, τὰ ὁποῖα γίνονται μὲ ἀλεύρι κριθαριοῦ στὸ λάδι. Ὅλη αὐτὴ ἡ διαδικασία παίρνει τὴ μορφὴ πολιτειακοῦ πρωτοκόλλου σὲ μικρογραφία. Γιατὶ ποιὸς θὰ πρέπει νὰ λάβει θέση πρῶτος σὲ ἀνάκλιτρο ἢ δεύτερος ἢ ποιὸς θὰ τοποθετηθεῖ σὲ σκίμποδα, ὄλ’ αὐτὰ τὰ τηροῦν στὰ ἐπάικλα». Παρόμοια διηγεῖται καὶ ὁ Διοσκουρίδης.

⟨Περὶ ἐρώτων;⟩

F10 Φιλόδημος, *Περὶ μουσικῆς* βιβλίο 4: Πάπυρος Ἡρακλείου 1497 στ. XIV 1-24

... εἶναι ποὺ ἀρμόζου̃ν στοὺς ἀξιοπρεπεῖς ἀνθρώπους, τὰ ἄλλα στίς ἐπαῖρες, δὲν εἶναι καθορισμένο ἀπὸ τὴ φυσικὴ κατάσταση τῶν πραγμάτων κι ἀπὸ ταξινόμησεις χωρὶς περιεχόμενο. Οὔτε αὐτὸς ἔδωσε παραδείγματα τῶν τέτοιου εἴδους καταστάσεων, ἀλλὰ τῶν νοημάτων. Ἀπλῶς, χωρὶς νὰ στηρίζεται σὲ ἐπιχειρήματα, ἔβαλε στὴν κουβέντα καὶ τὴ μελωδία, χωρὶς ὅμως νὰ παρουσιάσει τὸν Ἴβυκο, τὸν Ἀνακρέοντα καὶ τοὺς ὁμοίους τους ὅτι διαφθεῖρουں τοὺς νέους μὲ τὴ μελωδία, ἀλλὰ μὲ τὰ νοήματα. Γι’ αὐτὸ, ἐπομένως, θὰ κατακερμάτιζα αὐτὰ ποὺ ὁ Περσαῖος ἔλεγε *ὀνόματα*, ἀπλῆς ἔννοιες δηλαδή. Ἡ μελωδία εἶναι ἀπλῶς ἐπακόλουθο τῆς ποιότητος τῆς φωνῆς ... δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι. Ἔτσι λοιπὸν θὰ παραδεχθοῦμε ὅτι

νοήμασι. καὶ γὰρ ἃ Περσαῖ-
 ο]ς ὀνόματ' ἔλεγε, τούτοις ἔ-
 θρουπτον, εἴπερ ἄρα μέλ[ος δ' ἄ- 15
 κόλουθον ἐμ ποιότητα φω-
 νῆς [..]T[...]. οὐ δύνατ' εἰ-
 ναι. [διό]περ ο[ὕ] δια [με]λῶ[v
 ὁμοίωv, ἀ[λλ] ὀνομάτω[v 20
 καὶ διανοημ[ά]των ἀρέσκ-
 εσθαι καὶ τοὺς ἐρωμένου[ς
 εἰ θέλουσι, ὁμολο[γ]ήσο-
 μεν.

1-24 Neubecker 56-57 13-14 ἃ Περσαῖ[ο]ς ὀνόματ' ἄπερ Σαπ[[φῶ] ὀνόματ' von Arnim

〈Περὶ Ὀμήρου ?〉

F11 (456vA: F8 Jac.) Dio Chrysostomus, *Oratio* 53.4

Γέγραφε δὲ καὶ Ζήνων ὁ φιλόσοφος εἰς τε τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀ-
 δύσειαν, καὶ περὶ τοῦ Μαργίτου δέ· δοκεῖ γὰρ καὶ τοῦτο τὸ ποίημα
 ὑπὸ Ὀμήρου γεγονέναι νεωτέρου καὶ ἀποπειρωμένου τῆς αὐτοῦ
 φύσεως πρὸς ποιήσιν. ὁ δὲ Ζήνων οὐδὲν τῶν {τοῦ}¹ Ὀμήρου ψέγει²,
 ἅμα³ διηγούμενος καὶ διδάσκων ὅτι τὰ μὲν κατὰ δόξαν, τὰ δὲ κατὰ
 ἀλήθειαν γέγραφεν, ὅπως μὴ φαίνεται αὐτὸς αὐτῷ μαχόμενος ἐν
 τισι δοκοῦσιν ἐναντίως εἰρησθαι. ὁ δὲ λόγος οὗτος Ἀντισθένης ἐστὶ
 πρότερον, ὅτι τὰ μὲν δόξη, τὰ δὲ ἀληθεία εἰρηται τῷ ποιητῇ· ἀλλ' ὁ
 μὲν οὐκ ἐξεργάσατο αὐτόν, ὁ δὲ καθ' ἕκαστον τῶν ἐπὶ μέρους ἐδή-
 λωσεν. ἔτι δὲ καὶ Περσαῖος ὁ τοῦ Ζήνωνος κατὰ τὴν αὐτὴν⁴ ὑπόθε-
 σιν γέγραφε καὶ ἄλλοι πλείους.

¹ del. Wilamowitz ² ψέγει Emperius: λέγει codd. ³ ἅμα Jacobs: ἀλλὰ codd. ⁴ κατὰ τὴν αὐτὴν Geel: κατ' αὐτὴν U¹: κατὰ τὴν PHBM

καὶ οἱ ἔραστὲς εὐχαριστοῦνται ὅταν ὑπάρχει διάθεση ὄχι μὲ ταιριαστές μελωδίες, ἀλλὰ μὲ *ὀνόματα* καὶ *ιδέες*.

〈Περὶ Ὅμηρου ;〉

F11 Δίων Χρυσόστομος, *Λόγος* 53.4

Καὶ ὁ Ζήνων ὁ φιλόσοφος ἔχει γράψει γιὰ τὴν *Ἰλιάδα* καὶ τὴν *Ὀδύσεια*, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν *Μαργίτη*. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ ποίημα εἶναι τῆς γνώμης ὅτι ἔχει συντεθεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ὅμηρο ὅταν ἦταν νεώτερος καὶ δοκίμαζε τὸ ταλέντο του στὴν ποίηση. Ὁ Ζήνων δὲν κατακρίνει σὲ τίποτε τὰ ἔργα τοῦ Ὅμηρου ἐρμηνεύοντάς τα καὶ δείχνοντας συγχρόνως ὅτι ὁ ποιητὴς ἔγραψε ἄλλα πράγματα κατὰ τὴ φαντασία του καὶ ἄλλα σύμφωνα μὲ τὴν πραγματικότητα. Στόχος του εἶναι νὰ παρουσιάσει ἕναν ποιητὴ πού δὲν εἶναι ἀσυνεπὴς πρὸς τὸν ἑαυτό του, ὅπως νομίζουν μερικοὶ ὅτι ἀποδεικνύουν οἱ ἀντιφάσεις του. Τὴ θεωρία αὐτὴ, ὅτι δηλαδή ἄλλα λέει ὁ ποιητὴς κατὰ τὴ φαντασία του καὶ ἄλλα σύμφωνα μὲ τὴν πραγματικότητα, τὴν εἶχε διατυπώσει προηγουμένως ὁ Ἀντισθένης, δὲν τὴν εἶχε ὅμως ἐπεξεργαστεῖ, ἐνῶ ὁ Ζήνων τὴν πραγματεύτηκε λεπτομερῶς σὲ ὅλα τῆς τὰ ἐπιμέρους. Καὶ ὁ Περσαῖος ἐπίσης, ὁ μαθητὴς τοῦ Ζήνωνος, ἔγραψε μὲ βάση αὐτὸ τὸ σχῆμα καὶ ἄλλοι πολλοί.

incertae sedis

F12 Philodemus, *StoicInd*: *PHerc* 1018 IV 1-11 p. 54 Dorandi

οὐ ταύτην μόνη[ν, ἀλλ' ἀν-
αισχυντησάντω[ν γελ]ά-
σαι καὶ προσυποπτε[ῦσαι
τὴν ὑπὸ Ζήνων[ος κατὰ
τι συνεραμμένη[ν], ὃν 5
τρόπον ἐν ἄλλοις «δακτύ-
λοι δείκνυται» φασὶ καὶ
το[ύ]τ[ρι]ς ὅμοιοι τῶν μάλι-
στ' οἰκείων κατ[ά] Πε[ρσαῖ-
ον [χ]αὶ Φιλωνίδ[ην. ἢ 10
Π[ολι]τεία δὲ [τοῦ Ζήνωνος

[vacant ca. 13 ll.]

1 ἀλλ' Comparetti 1 sq. Comparetti 2 sq. Dorandi : γλευά||σαι Comparetti 3
Croenert 4 Gigante : οὐκέ||τι Comparetti : νεωσ||τι von Arnim : νέου ἔ||τι Gal-
lo 8-9 Croenert 10-11 Dorandi

F13 (457vA: F9 Jac.) Diogenes Laertius 2.60-61

Διεβάλλετο δ' ὁ Αἰσχίνης καὶ μάλισθ' ὑπὸ Μενεδήμου τοῦ Ἐρετριέ-
ως ὡς τοὺς πλείστους διαλόγους ὄντας Σωκράτους ὑποβάλλοιτο,
λαμβάνων παρὰ Ξανθίππης· ὧν οἱ μὲν καλούμενοι ἀκέφαλοι σφόδρ'
εἰσὶν ἐκλελυμένοι καὶ οὐκ ἐπιφαίνοντες τὴν Σωκρατικὴν εὐτονίαν·
οὓς καὶ Πεισίστρατος ὁ Ἐφέσιος ἔλεγεν μὴ εἶναι Αἰσχίνου. καὶ τῶν
ἑπτὰ δὲ τοὺς πλείστους Περσαῖός φησι Παισιφῶντος εἶναι τοῦ Ἐ-
ρετρικοῦ, εἰς τοὺς Αἰσχίνου δὲ κατατάξαι¹. ἀλλὰ καὶ τῶν Ἀντισθέ-
νους τὸν τε μικρὸν Κῦρον καὶ τὸν Ἡρακλέα τὸν ἐλάσσω καὶ Ἀλκι-
βιάδην καὶ τοὺς τῶν ἄλλων δὲ ἐσκενώρηται. οἱ δ' οὖν τῶν Αἰσχίνου²
τὸ Σωκρατικόν³ ἦθος ἀπομεμαγμένοι εἰσὶν ἑπτὰ· πρῶτος Μιλτιά-
δης, διὸ καὶ ἀσθενέστερόν πως ἔχει· Καλλίας, Ἀξίσοχος, Ἀσπασία,
Ἀλκιβιάδης, Τηλαύγης, Ῥίνων.

¹ κατατάξαι **BPF**: κατατετάχθαι Roeser² ² Αἰσχίνου] ἀγχίνου **V** ³ σοκρατικὸν **BP**:
σῶμα κρητικὸν **F**

Ἀδήλων ἔργων

F12 Φιλόδημος, *Πίναξ τῶν Στωικῶν*: Πάπυρος Ἡρακλείου 1018 στ. IV 1-11 σελ. 54 Dorandi

... ὄχι μόνο τὴν ἀρνιόντουσαν, ἀλλὰ καὶ δὲν ντρεπόντουσαν νὰ τὴ γελοιοποιοῦν καὶ νὰ ὑπονομεύουν τὸ περίγραμμα ποῦ τῆς ἔδωσε ὁ Ζήνων, καὶ νὰ τὸ κάνουν αὐτὸ μὲ τέτοιον τρόπο ποῦ, σὲ ἄλλες περιπτώσεις, λέμε ὅτι κάτι εἶναι «δακτυλοδεικτούμενο». Καὶ ὑπῆρξαν παρόμοιοι ἐπικριτὲς μεταξὺ τῶν πολὺ στενῶν τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Περσαίου καὶ τοῦ Φιλωνίδη. Ἡ *Πολιτεία* τοῦ Ζήνωνος πάντως ...

[λείπουν π. 13 στίχοι]

F13 Διογένης Λαέρτιος 2.60-61

Εἶχε συκοφαντηθεῖ ὁ Αἰσχίνης, ἰδιαίτερα μάλιστα ἀπὸ τὸν Μενέδημο ἀπὸ τὴν Ἑρέτρια, ὅτι οἱ περισσότεροι διάλογοι ποῦ δημοσίευσε ὡς δικούς του ἦταν τοῦ Σωκράτους καὶ τοὺς παρέλαβε ἀπὸ τὴν Ξανθίππη. Ἀπὸ τοὺς διαλόγους αὐτοὺς οἱ λεγόμενοι «ἀκέφαλοι», ποῦ τοὺς λείπει ἡ ἀρχή, εἶναι ἐξαιρετικὰ ἀνεπεξέργαστοι καὶ δὲν προβάλλουν τὸ σωκρατικὸ σφρίγος. Εἶναι αὐτοὶ ποῦ ὁ Πεισίστρατος ἀπὸ τὴν Ἐφεσο ἔλεγε πὼς δὲν ἀνήκουν στὸν Αἰσχίνη. Ὁ Περσαῖος πάλι ἀποδίδει τοὺς περισσότερους ἀπὸ τοὺς ἑπτὰ στὸν Πασιφώντα ἀπὸ τὴν Ἑρέτρια, ὁ ὁποῖος τοὺς εἰσήγαγε στὸ σῶμα τῶν διαλόγων ποῦ εἶχε καταρτίσει ὁ Αἰσχίνης. Εἶναι ὅμως καὶ ἄλλων διάλογοι ποῦ κατηγορεῖται ὅτι οἰκειοποιήθηκε καὶ τοῦ Ἀντισθένης ὁ μικρὸς *Κῦρος*, ὁ *Ἡρακλῆς ἐλάσων* καὶ ὁ *Ἀλκιβιάδης*. Ὅσο γιὰ τοὺς διαλόγους ποῦ δημοσίευσε ὁ Αἰσχίνης ἀπομιμούμενος τὸ σωκρατικὸ ἦθος εἶναι ἑπτὰ: παλαιότερος ὁ *Μιλτιάδης*, ποῦ γι' αὐτὸ εἶναι καὶ κάπως πρὸ ἄτεχνος, ἔπειτα οἱ διάλογοι *Καλλίας*, *Ἀξίохος*, *Ἀσπασία*, *Ἀλκιβιάδης*, *Τηλαύγης* καὶ *Ῥίνων*.

ΔΗΜΩΝΑΞ ΚΥΠΡΙΟΣ

Λουκιανού Δημώναξι

Τ

T1 Eunapius, *Vitae sophistarum* p. 454 Didot

Λουκιανὸς δὲ ὁ ἐκ Σαμοσάτων¹, ἀνὴρ σπουδαῖος ἐς τὸ γελασθῆναι, Δημόνακτος φιλοσόφου κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους βίον ἀνέγραψεν, ἐν ἐκείνῳ τε τῷ βιβλίῳ καὶ ἄλλοις ἐλαχίστοις δι' ὄλον σπουδάσας.

1 Σαμοσάτων **A**

Δημόνακτος βίος

1 Ἐμελλεν ἄρα μηδὲ ὁ καθ' ἡμᾶς βίος τὸ παντάπασιν ἄμοιρος ἔσσεσθαι ἀνδρῶν λόγον καὶ μνήμης ἀξίων, ἀλλὰ καὶ σώματος ἀρετὴν ὑπερφυᾶ καὶ γνώμην ἄκρως φιλόσοφον ἐκφαίνειν¹. λέγω δὲ εἰς τε τὸν Βοιωτῖον Σώστρατον ἀναφέρων, ὃν Ἡρακλέα οἱ Ἕλληνες ἐκάλουν καὶ ᾤοντο εἶναι, καὶ μάλιστα εἰς Δημόνακτα τὸν φιλόσοφον, οὗς καὶ εἶδον αὐτὸς καὶ ἰδὼν ἐθαύμασα, θατέρῳ καὶ δὴ τῷ Δημόνακτι² καὶ ἐπὶ μήμιστον συνεγενόμην. περὶ μὲν οὖν Σωστράτου ἐν ἄλλῳ βιβλίῳ γέγραπται μοι καὶ δεδήλωται μέγεθός τε αὐτοῦ καὶ ἰσχύος ὑπερβολή καὶ ἡ ὑπαιθρος ἐν τῷ Παρνασσῷ δίαιτα καὶ ἡ ἐπίτονος ἐνὴ καὶ τροφαὶ ὄρειοι καὶ ἔργα οὐκ ἀπωδὰ τοῦ ὀνόματος {καὶ}³ ὅσα ἢ ληστὰς αἰζῶν ἔπραξεν ἢ ὁδοποιῶν τὰ ἄβατα ἢ γεφυρῶν τὰ δύσπορα.

2 Περί δὲ Δημόνακτος ἤδη δίκαιον λέγειν ἀμφοῖν ἔνεκα, ὡς ἐκείνός τε διὰ μνήμης εἴη τοῖς ἀρίστοις τό γε κατ' ἐμὲ καὶ οἱ γενναιότατοι τῶν νέων καὶ πρὸς φιλοσοφίαν ὁρμῶντες⁴ ἔχοιεν μὴ πρὸς τὰ ἀρχαῖα μόνον τῶν παραδειγμάτων σφᾶς αὐτοὺς ὀυθμίζεω, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἡμετέρου βίου κανόνα προτίθεσθαι καὶ ζηλοῦν ἐκείνον ἀριστον ὃν οἶδα ἐγὼ φιλοσόφων γενόμενον.

1. ἐκφαίνειν Cobet

2. καὶ δὴ τῷ Δημόνακτι ἐπὶ scripsi: τῷ Δημόνακτι del. Russell

3. del. K. Schwartz

4. ὁρμῶντες S^{ms}: ὁρῶντες alii codd.

Λουκιανού Δημώναξι

Μαρτυρία

Τ1 Εὐνάπιος, *Βίοι σοφιστῶν* σελ. 454 Didot

Ὁ Λουκιανὸς ἀπὸ τὰ Σαμόσατα, συγγραφέας ταλαντοῦχος στὴν ἐπιδίωξη τοῦ ἀστείου, ἔγραψε τὴ βιογραφία τοῦ Δημώνακτος, φιλοσόφου τῆς ἐποχῆς του: καὶ σ' αὐτὸ τὸ ἔργο καὶ σὲ ἐλάχιστα ἄλλα παρέμεινε ὀλοκληρωτικὰ σοβαρός.

Βίος Δημώνακτος

1 Δὲν ἐπρόκειτο εὐτυχῶς ἡ ζωὴ στὴν ἐποχὴ μας νὰ μείνει ἄμοιρη ἐντελῶς ἀπὸ ἄνδρες ἀξιόλογους καὶ ἀξιωματημένους, ἀλλὰ νὰ ποὺ παρουσιάζει καὶ τρανὴ σωματικὴ εὐρωστία καὶ πνεῦμα στὸ ἔπακρον φιλοσοφικὸ. Μιλῶ ἔχοντας συγκεκριμένους ν' ἀναφέρω, τὸν Σώστρατο ἀπὸ τὴ Βοιωτία, ποὺ τὸν ὀνόμαζαν οἱ Ἕλληνες Ἡρακλῆ καὶ πίστευαν πὼς ἔχει τὴ δύναμη ἐκείνου, ἀλλὰ κυρίως τὸν Δημώνακτα τὸν φιλόσοφο. Καὶ τοὺς δυὸ τοὺς συνάντησα κι ἔμεινα γοητευμένος ἀπὸ τὴ γνωριμία τους. Κοντὰ στὸν ἕνα, μάλιστα, τὸν Δημώνακτα, ἡ μαθητεία μου κράτησε γι' ἄρκετὸ καιρὸ. Ὅσο γιὰ τὸν Σώστρατο, ἔχω γράψει σ' ἄλλο μου βιβλίον, κι ἐκεῖ μιλῶ διεξοδικὰ γιὰ τὶς σωματικὲς διαστάσεις του, τὴν ὑπερβολικὴν του δύναμη, τὸν τρόπο τῆς ζωῆς ποὺ ἔκανε στὴν ὑπαιθρο τοῦ Παρνασσοῦ, τὸ ἄβολο κρεββάτι, τὶς τροφές του τὶς βουνίστιες, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔργα του. Ἔργα ποὺ ἀπόλυτα ταιριάζουν σ' ὄνομά του, ποὺ τὸ δόξασε σκοτώνοντας ληστῆς, ἀνοίγοντας δρόμους σὲ τόπους ἀπροσπέλαστους ἢ φτιάχνοντας γεφύρια σὲ δύσβατα περάσματα.

2 Γιὰ τὸν Δημώνακτα εἶναι σωστὸ καὶ πρέπον νὰ μιλήσουμε γιὰ δύο λόγους. Πρῶτα γιὰ νὰ διατηρηθεῖ ἡ μνήμη του στοὺς καλλιεργημένους ὅσο, τουλάχιστον, περνᾶ ἀπὸ τὸ χέρι μου. Ἐπειτα, γιὰ νάχουν καὶ οἱ νέοι οἱ πιὸ προικισμένοι, αὐτοὶ ποὺ στρέφονται στὸν στοχασμό, πρότυπα γιὰ παραδειγματισμὸ ποὺ νὰ μὴν εἶναι μόνον ἀπὸ τὰ παλιὰ τὰ χρόνια διαλεγμένα, ἀλλὰ κι ἀπὸ τοὺς χρόνους μας νὰ παίρνουν κανόνα βίου καὶ νὰ μιμνῶνται ἐκείνον ποὺ ἀναδείχτηκε στὸν ἄριστο ἀπ' ὅσους φιλοσόφους γνώρισα.

3 Ἦν δὲ τὸ μὲν γένος Κύπριος, οὐ τῶν ἀφανῶν ὅσα εἰς ἀξίωμα πολιτικὸν καὶ κῆσιν. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πάντων τούτων ὑπεράνω γενόμενος καὶ ἀξιώσας ἑαυτὸν τῶν καλλίστων πρὸς φιλοσοφίαν ὤρμησεν οὐκ Ἀγαθοβούλου μὰ Δί' οὐδὲ Δημητρίου πρὸ αὐτοῦ οὐδὲ Ἐπικτήτου ἐπεχειράντων, ἀλλὰ πᾶσι μὲν συνεγένετο τούτοις καὶ ἔτι Τιμοκράτει τῷ Ἡρακλεώτῃ σοφῷ ἀνδρὶ φωνήν τε καὶ γνώμην μάλιστα κεκοσμημένῃ. Ἄλλ' ὅ γε⁵ Δημιῶναξ οὐχ ὑπὸ τούτων τινός, ὡς ἔφην, παρακληθείς, ἀλλ' ἄλλ' ἄλλ' οἰκείας πρὸς τὰ καλὰ ὁρμῆς καὶ ἐμφύτου πρὸς φιλοσοφίαν ἔρωτος ἐκ παίδων εὐθύς κεικνημένος ὑπερεῖδεν μὲν τῶν ἀνθρωπείων ἀγαθῶν ἀπάντων, ὅλον δὲ παραδούς ἑαυτὸν ἐλευθερία καὶ παρηγορία διετέλεσεν αὐτός τε ὀρθῶ καὶ ὑγιεῖ καὶ ἀνεπιλήπτω βίῳ χρώμενος καὶ τοῖς ὀρθῶσι καὶ ἀκούουσι παραδείγματα παρέχων τὴν ἑαυτοῦ γνώμην καὶ τὴν ἐν τῷ φιλοσοφεῖν ἀλήθειαν.

4 Οὐ μὴν ἀνίπτοις γε ποσίν, τὸ τοῦ λόγου, πρὸς ταῦτα ἦξεν, ἀλλὰ καὶ ποιηταῖς σύντροφος ἐγένετο καὶ τῶν πλείστων ἐμέμνητο καὶ λέγειν ἤσκητο καὶ τὰς ἐν φιλοσοφίᾳ προαιρέσεις οὐκ ἐπ' ὀλίγον οὐδὲ κατὰ τὴν παρομίαν ἄκρω τῷ δακτύλῳ ἀνάμενος ἠπίστατο, καὶ τὸ σῶμα δὲ ἐγεγύμναστο καὶ πρὸς καρτερίαν διεπεπότητο, καὶ τὸ ὅλον ἐμεμελήκει αὐτῷ μηδενὸς ἄλλον προσδεᾶ εἶναι ὥστε ἐπεὶ καὶ ἔμαθεν οὐκέτι ἑαυτῷ διαρκῶν, ἐκὼν ἀπῆλθε τοῦ βίου πολὺν ὑπὲρ αὐτοῦ⁷ λόγον τοῖς ἀρίστοις τῶν Ἑλλήνων καταλιπὼν.

5 Φιλοσοφίας δὲ εἶδος οὐχ ἐν ἀποτεμόμενος, ἀλλὰ πολλὰς ἐς ταῦτο⁸ καταμίξας οὐ πάντι ἐξέφαινε τίνι αὐτῶν ἔχαιρεν. ἐφκει δὲ τῷ Σωκράτει μᾶλλον ὀκειῶσθαι, εἰ καὶ τῷ σχήματι καὶ τῇ τοῦ βίου ῥαστώνῃ τὸν Σινωπέα ζηλοῦν ἔδοξεν, οὐ παραχαράπτων τὰ εἰς τὴν δίαιταν, ὡς θαυμάζοιτο καὶ ἀποβλέποιο ὑπὸ τῶν ἐντυγχανόντων, ἀλλ' ὁμοδίαιτος ἕπασσι καὶ πεζός ὢν καὶ οὐδ' ἐπ' ὀλίγον τύφῳ κάτοχος συνῆν καὶ ξυνεπολιτεύετο, τὴν μὲν τοῦ Σωκράτους εἰρωνείαν οὐ προσιέμενος. **6** χάριτος δὲ Ἀττικῆς μεστὰς ἀποφαινῶν τὰς συνουσίας, ὡς τοὺς προσομιλήσαντας ἀπιέναι μήτε καταφρονησαντας ὡς ἀγεννοῦς μήτε τὸ σκυθρωπὸν τῶν ἐπιτιμήσεων ἀποφειδόντας⁹, παντοίους δὲ ὑπ' εὐφροσύνης γενομένους καὶ κοσμοωτέρους παρὰ πολὺ καὶ φαιδρότερους καὶ πρὸς τὸ μέλλον εὐέλπιδας.

5. γε Du Soul: γὰρ codd.

6. add. Bekker

7. αὐτοῦ Ω: αὐτοῦ cett.

8. ταῦτο Du Soul: τοῦτο codd.

9. ἀποφροντάς S

3 Ἦταν Κύπριος τὴν καταγωγή καὶ προερχόταν ἀπὸ οἰκογένεια ποὺ δὲν ἦταν ἀπὸ τὶς ἀσημαντές σὲ κοινωνικὴ θέση καὶ περιουσία. Κι ὅμως, ξεπερνώντας ὅλ' αὐτὰ καὶ θεωρώντας τὸν ἑαυτοῦ ἄξιο γιὰ πράγματα ἀνώτερα, στράφηκε στὴ φιλοσοφία. Κανέναν, μὰ τὸν θεό, δὲν τὸν παρακίνησε, οὔτε ὁ Ἀγαθόβουλος οὔτε ὁ προκατόχος του Δημήτριος οὔτε ὁ Ἐπίκτητος· μαθήτευσε ὅμως σ' ὅλους αὐτούς, ὅπως καὶ τὸν Τιμοκράτη ἀπὸ τὴν Ἡράκλεια, ἄνδρα σοφὸ ποὺ στόλιζε ὁ λόγος καὶ κυρίως ἡ κρίση. Ἄλλ' ὁ Δημῶνας, χωρὶς νὰ μνηθεῖ ἀπὸ κανέναν τους, ὅπως εἶπα, ἀλλὰ ἀπὸ μιὰ ἐσωτερικὴ ἔφεση ποὺ τὸν ὠθοῦσε κατευθεῖαν στ' ἀνώτερα ἀπὸ παιδί κι ἀπὸ ἓναν ἔμφυτο ἔρωτα γιὰ τὴ φιλοσοφία, περιφρόνησε ὅλα τ' ἀνθρώπινα ἀγαθὰ κι ὀλόκληρος παραδομένος στὴν ἐλευθερία τῆς σκέψης καὶ τοῦ λόγου, ἔζησε καὶ ὁ ἴδιος μιὰ ζωὴ σωστή, ἄψογη καὶ ἀνεπίληπτη. Σὲ ὅσους τὸν ἔβλεπαν καὶ σ' ὅσους τὸν ἄκουγαν ἦταν ὑπόδειγμα μὲ τὴν καλὴ του γνώμη καὶ τὴν ἀλήθεια τῆς φιλοσοφίας του.

4 Ὅμως, δὲν ἔφτασε σ' αὐτὰ «μὲ ἀκάθαρτα πόδια», ὅπως λέει ὁ λόγος, ἀλλὰ καὶ ποιητὲς μελέτησε, ἀποστηθίζοντας τοὺς περισσοτέρους καὶ στὴ ρητορικὴ ἀσκήθηκε καὶ τὶς σχολές ποὺ ὑπάρχουν στὴ φιλοσοφία τὶς γνώριζε εἰς βάθος, κι ὄχι κατὰ τὴν παρομιώδη ἔκφραση, «μὲ τὸ ἄγγιγμα τῆς ἄκρης τῶν δακτύλων», καὶ τὸ σῶμα του εἶχε γυμνάσει καὶ εἶχε ἀσκηθεῖ γερὰ στὴν ἀντοχὴ καὶ γενικῶς φροντίδα του ἦταν νὰ μὴν ἔχει τὴν ἀνάγκη κανενός. Γι' αὐτὸ καὶ μόλις ἔνωσε ὅτι δὲν ἦταν πλέον αὐτάρκης, ἔφυγε μὲ τὴ θέλησή του ἀπὸ τὴ ζωὴ ἀφήνοντας πίσω του μεγάλη ὑπόληψη γιὰ τὴν προσωπικότητά του ἀνάμεσα στοὺς Ἑλληνες διανοομένους.

5 Ἀπὸ τὴ φιλοσοφία δὲν ξεχώρισε ἓνα μόνο μέρος, ἀλλὰ, δημιουργώντας μέσα του ἓνα μικτὸ σύστημα, δὲν φαινόταν καθόλου σὲ τί ιδιαίτερα ἔδειχνε τὴν προτίμησή του. Ἐμοιαζε μᾶλλον νὰ ἔχει μεγαλύτερη ἐξοικείωση μὲ τὴ φιλοσοφία τοῦ Σωκράτους, μολονότι θεωρήθηκε ὅτι προσπαθοῦσε νὰ μιμηθεῖ τὸν Σινωπέα καὶ στὴν ἐμφάνιση καὶ στὴν ἀμερικνησία γύρω ἀπὸ τὰ βιοτικὰ ζητήματα. Δὲν προχωροῦσε ὅμως πέρα ἀπὸ τὰ συνήθη στὴν καθημερινότητά του, ὥστε νὰ προκαλεῖ τὸν θαυμασμὸ καὶ νὰ τραβᾷ τὴν προσοχὴ ὅσων τὸν συναντοῦσαν. Ἀντίθετα, ζώντας ὅπως ζοῦσαν ὄλοι, εἶχε μιὰν ἀπλότητα χωρὶς νὰ δείξει ποτὲ τὴν παραμικρὴ ἔπαρση, βιώνοντας μαζί μὲ ὅλους τὰ θέματα τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας. Δὲν συμεριζόταν τὴν εἰρωνεία τοῦ Σωκράτους, **6** σκορπώντας ἄπλετα στίς συναναστροφές του αὐτὸ ποὺ τοὺς ἔδινε τὸ ὕψος του, τὴν ἀπτική χάρη. Κι ἔτσι, ὅσοι ἔρχονταν σ' ἐπαφὴ μαζί του, φεύγοντας ἀπὸ τὴ συντροφιά του, οὔτε τὴν περιφρόνηση πρὸς ἓναν ἀγενῆ αἰσθάνονταν οὔτε τὴ δυσαρέσκεια γιὰ κατηφεῖς ἐπιτιμήσεις. Ἀντίθετα, ἄλ-

7 Οὐδεπώποτε γοῦν ὄφθη κεκραγὸς ἢ ὑπερδιατεινόμενος ἢ ἀγανακτῶν, οὐδ' εἰ ἐπιτιμῶν τῷ δέοι, ἀλλὰ τῶν μὲν ἀμαρτημάτων καθήπτετο, τοῖς δὲ ἀμαρτάνουσι συνεγίνωσκεν. καὶ τὸ παράδειγμα παρὰ τῶν ἰατρῶν ἠξίον λαμβάνειν τὰ μὲν νοσήματα ἰωμένων, ὄργῃ δὲ πρὸς τοὺς νοσοῦντας οὐ χρωμένον ἠγεῖτο γὰρ ἀνθρώπου μὲν εἶναι τὸ ἀμαρτάνειν, θεοῦ δὲ ἢ ἀνδρὸς ἰσοθέου τὰ¹⁰ πταισθέντα ἐπανορθοῦν.

8 Τοιούτῳ δὴ βίῳ χρώμενος εἰς ἑαυτὸν μὲν οὐδενὸς ἐδεῖτο, φίλοις δὲ συνέπρατε τὰ εἰκότα. καὶ τοὺς μὲν εὐτυχεῖν δοκοῦντας αὐτῶν ὑπεμύνησκεν ὡς ἐπ' ὀλιγοχρονίους τοῖς δοκοῦσιν ἀγαθοῖς ἐπαυρομένους, τοὺς δὲ ἢ πενίαν ὀδυρομένους ἢ φυγὴν δυσχεραίνοντας ἢ γῆρας ἢ νόσον αἰτιωμένους σὺν γέλῳτι παρεμυθεῖτο, οὐχ ὀρῶντας ὅτι μετὰ μικρὸν αὐτοῖς παύσεται μὲν τὰ ἀνιῶντα, λήθη δὲ τις ἀγαθῶν καὶ κακῶν καὶ ἐλευθερία μακρὰ πάντας ἐν ὀλίῳ καταλήφεται.

9 Ἐμελλεν δὲ αὐτῷ καὶ ἀδελφὸς στασιάζοντας διαλλάττειν καὶ γυναιξὶ πρὸς τοὺς γεγαμηκότας εἰρήνην προτανεύειν καὶ πον καὶ δήμοις ταραττομένοις ἐμμελῶς διελέχθη καὶ τοὺς πλείστοις αὐτῶν ἔπεισεν ὑπουργεῖν τῇ πατρίδι τὰ μέτρια. τοιοῦτός τις ἦν ὁ τρόπος τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ, πρᾶος καὶ ἡμερος καὶ φαιδρός.

10 Μόνον αὐτὸν ἠνία φίλου νόσος ἢ θάνατος, ὡς ἂν καὶ τὸ μέγιστον τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀγαθῶν τὴν φιλίαν ἠγοῦμενον. καὶ διὰ τοῦτο φίλος μὲν ἦν ἅπασι καὶ οὐκ ἔστιν ὄντινα οὐκ οἰκεῖον ἐνόμιζεν, ἀνθρωπὸν γε ὄντα, πλέον δὲ ἢ ἔλαττον ἔχαιρε συνῶν ἐνίοις αὐτῶν, μόνου¹¹ ἐξιστάμενος ὅποσοι ἂν ἐδόκουν αὐτῷ ὑπὲρ τὴν τῆς θεραπείας ἐλπίδα διαμαρτάνειν. καὶ πάντα ταῦτα μετὰ Χαρίτων καὶ Ἀφροδίτης αὐτῆς ἔπραττέν τε καὶ ἔλεγεν, ὡς αἰεὶ τὸ κωμικὸν ἐκεῖνο, τὴν πειθῶ τοῖς χεῖλεσιν αὐτοῦ ἐπικαθησθαι.

10. τὰ codd.: τὸ E. Schwartz: τὸ τὰ K. Schwartz

11. μόνους Reiske: μόνους codd.

λαζαν ὄψη ἀπὸ τῆ χαρά τους καὶ γίνονταν κατὰ πολὺ εὐπρεπέστεροι, εὐτυχησμένοι πρὸ πολὺ καὶ ἀντίρρυσζαν τὸ μέλλον μὲ ἐλπίδες.

7 Ποτέ, γὰρ παράδειγμα, δὲν τὸν εἶδαν νὰ ὀχλαγωγεῖ, νὰ παθαίκεται ἢ ν' ἀγανακεῖ, ἀκόμη καὶ ὅταν χρειαζόταν νὰ ἐπιτιμήσει κάποιον, ἀλλά, ἐνῶ καταφερόταν ἐναντίον τῶν παραπτώματων, συγχωροῦσε ὅσους τὰ διέπρατταν. Ἰσχυριζόταν ὅτι τὸ παράδειγμα πρέπει νὰ τὸ παίρνει κανεὶς ἀπ' τοὺς γιατροὺς ποὺ θεραπεύουν τὶς ἀσθένειες, ἀλλά δὲν ὀργίζονται ἐναντίον τῶν ἀσθενῶν. Διότι πίστευε ὅτι εἶναι ἀνθρώπινο ν' ἁμαρτάνει κανεὶς, τὸ νὰ διορθῶνεται ὁμως οἱ συνέπειες εἶναι ἔργο τοῦ θεοῦ ἢ ἰσοθέου ἀνθρώπου.

8 Ζώντας λοιπὸν τέτοια ζωὴ, δὲν χρειαζόταν τίποτε γὰρ τὸν ἑαυτοῦ, ἀλλά τοὺς φίλους τοὺς συνέτρεχε μέσα στὰ ὄρια τοῦ σωστοῦ θυμίζοντας σ' ἐκείνους μεταξὺ αὐτῶν ποὺ θεωροῦνταν εὐτυχεῖς ὅτι ὑπερηφανεύονται γὰρ νομιζόμενα καὶ πρόσκαιρα ἀγαθὰ, ἐνῶ αὐτοὺς ποὺ ὀδύρονταν γὰρ τὴ φτώχεια τους ἢ τοὺς στενοχωροῦσε ἢ ἔξορία ἢ καταριόντουσαν τὰ γηρατειὰ ἢ τὴν ἀρρώστια, τοὺς ἔδινε παρηγοριὰ μὲ τὸ γέλιο στὸ στόμα, γιὰτὶ δὲν ἔβλεπαν ὅτι σὲ λίγο θὰ λάβουν τέλος ὅσα τοὺς στενοχωροῦν καὶ δὲν θ' ἀργήσει ἢ μέρα ποὺ λησμονιὰ γὰρ τὰ καλὰ καὶ τὰ κακὰ καὶ ἀτέλειωτη ἐλευθερία θὰ τοὺς σκεπάσει ὅλους.

9 Μέσ' τὴ φροντίδα τοῦ ἦταν νὰ μεσολαβεῖ ὥστε νὰ τὰ βροῦν μετὰξὺ τους ἀδελφια ποὺ εἶχαν διαφορὲς καὶ νὰ ἐπιδιώκει νὰ κυριαρχεῖ ἢ γαλήνη ἀνάμεσα σὲ γυναῖκες καὶ τοὺς συζύγους τους. Ὑπῆρξαν καὶ φορὲς ποὺ μίλησε πολὺ ὁμορφα σὲ ἀναστατωμένα πλήθη καὶ τοὺς περισσότερους τοὺς ἔπεισε νὰ ὑπηρετοῦν τὴν πατρίδα τους μὲ μετριοπάθεια. Κάπως ἔτσι ἦταν ὁ χαρακτήρας τῆς φιλοσοφίας του, πρῶτος, ἡμερος καὶ ἰλαρός.

10 Τὸ μόνο ποὺ τὸν στενοχωροῦσε ἦταν ἀρρώστια φίλου ἢ θάνατος, γιὰτὶ τὴ φιλία τὴ θεωροῦσε ὡς τὸ μεγαλύτερο ἀγαθὸ στὸν ἄνθρωπο. Γι' αὐτὸ καὶ ἦταν μ' ὅλους φίλος καὶ δὲν ὑπάρχει κανεὶς ποὺ νὰ μὴν τὸν θεωροῦσε, ὄντας ἄνθρωπο, οἰκεῖο του. Χαίροταν νὰ συναναστρέφεται μερικοὺς περισσότερο ἀπὸ ἄλλους καὶ ἀπέφυγε ὅσους τοῦ φαινότουσαν πὼς ἀπέτυχαν ἔχοντας χάσει κάθε ἐλπίδα θεραπείας. Καὶ σ' ὄλ' αὐτὰ, σὶς πράξεις καὶ τὰ λόγια του, διακρίνονταν τὸ δῶρημα τῶν Χαρίτων καὶ τῆς ἴδιας τῆς Ἀφροδίτης, ἔτσι ποὺ θὰ τοῦ ταίριαζε παντοινὰ ὁ στίχος τοῦ κομμικοῦ ποιητῆ,

Πάνω στὰ χεῖλη του εἶχε θροναστεῖ ἢ πειθῶ.

11 Τοιγαροῦν καὶ Ἀθηναίων ὃ τε σύμπαρ δῆμος καὶ οἱ ἐν τέλει ὑπερφνωῶς ἐθαύμαζον αὐτὸν καὶ διετέλουν ὡς τινα τῶν κρειττόνων προσβλέποντες, καίτοι ἐν ἀρχῇ προσέκρουε τοῖς πολλοῖς αὐτῶν καὶ μίσος οὐ μείον τοῦ (Σωκράτους)¹² παρὰ τοῖς πλήθεσιν ἐκπήσατο ἐπὶ τε τῇ παρρησίᾳ καὶ ἐλευθερίᾳ, καὶ τινες ἐπ' αὐτὸν συνέστησαν Ἄννιοι καὶ Μέλητοι τὰ αὐτὰ κατηγοροῦντες ἄπερ κάκεινον¹³ οἱ τότε, ὅτι οὔτε θύων ὄφθη πώποτε οὔτε ἐμνήθη μόνος ἀπάντων ταῖς Ἐλευσινίαις¹⁴. πρὸς ἄπερ ἀνδρείως μάλα στεφανωσάμενος καὶ καθαρὸν ἱμάτιον ἀναλαβὼν καὶ παρελθὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὰ μὲν ἐμμελῶς, τὰ δὲ καὶ τραχύτερον ἢ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ προαίρεσιν ἀπελογήσατο. πρὸς μὲν γὰρ τὸ μὴ τεθνῆναι πώποτε τῇ Ἀθηνᾷ, «Μὴ θαυμάσητε», ἔφη, «ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, εἰ μὴ πρότερον αὐτῇ ἔθυσα, οὐδὲ¹⁵ γὰρ δεῖσθαι αὐτὴν τῶν παρ' ἐμοῦ θυσῶν ὑπελάμβανον». πρὸς δὲ θάτερον, τὸ τῶν μυστηρίων, ταύτην ἔφη ἔχειν αἰτίαν τοῦ μὴ κοινωνῆσαι σφίσι τῆς τελετῆς, ὅτι, ἂν τε φαῦλα ἦ τὰ μυστήρια, οὐ σωπῆσεται πρὸς τοὺς μηδέπω μεμνημένους, ἀλλ' ἀποτρέψει αὐτοὺς τῶν ὀργίων, ἂν τε καλὰ, πᾶσιν αὐτὰ ἐξαγορεύσειν ὑπὸ φιλανθρωπίας. ὥστε τοὺς Ἀθηναίους ἤδη λίθους ἐπ' αὐτὸν ἐν ταῖν χερσῶν ἔχοντες πράους αὐτῷ καὶ ἴλεως γενέσθαι ἀντίκα καὶ τὸ ἀπ' ἐκείνου ἀρξαμένους τιμᾶν καὶ αἰδεῖσθαι καὶ τὰ τελευταῖα¹⁶ θαυμάζειν. καίτοι εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῶν πρὸς αὐτοὺς λόγων τραχύτερῳ ἐχρήσατο τῷ προοιμίῳ: «Ἄνδρες γάρ», ἔφη, «Ἀθηναῖοι, ἐμὲ μὲν ὀρῶντες ἐστεφανωμένον ὑμεῖς ἤδη κάμει καταθύσατε¹⁷, τὸ γὰρ πρότερον οὐκ ἐκαλλιερῆσατε».

12 Βούλομαι δὲ ἔνια παραθέσθαι τῶν εὐστόχως τε ἅμα καὶ ἀστείως ὑπ' αὐτοῦ λελεγμένων: ἀρξασθαι δὲ ἀπὸ Φαβωρίνου¹⁸ καλὸν καὶ ὦν πρὸς ἐκεῖνον εἶπεν. ἐπεὶ γὰρ ὁ Φαβωρίνος¹⁹ ἀκούσας τινὸς ὡς ἐν γέλῳ ποιοῖτο τὰς ὀμιλίας αὐτοῦ καὶ μάλιστα τῶν ἐν αὐταῖς μελῶν τὸ ἐπικεκλασμένον²⁰ σφόδρα ὡς ἀγεννὲς καὶ γυναικεῖον καὶ φιλοσοφία ἥκιστα πρέπον, προσελθὼν ἠρώτα τὸν Δημόνακτα, τίς ὦν χλευάζει τὰ αὐτοῦ: «Ἄνθρωπος», ἔφη, «οὐκ εὐαπάτητα ἔχων τὰ ὄψα». ἐγκειμένου δὲ τοῦ σοφιστοῦ καὶ ἐρωτῶντος: «Τίνα δὲ καὶ ἐ-

12. suppl. Gesner: τοῦ (πρὸ αὐτοῦ) Harmon

13. κάκεινον οἱ **ΓΩ**: κάκεινοι **B**

14. τοῖς Ἐλευσινίοις **P**

15. οὐδὲν Cobet

16. τὸ τελευταῖον **Ω**

17. κατεθύσατε **ΓΩ**

18. φαβωρίνου **B**

19. φαβωρίνος **B**

20. κεκλασμένον **Ω**

11 Ἔτσι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ὁ λαὸς ὁλόκληρος καὶ οἱ ἀρχές, τὸν θαύμαζαν ὑπερβολικὰ καὶ ἡ στάση τους ἀπέναντί του ἦταν στάση θαυμασμοῦ πρὸς κάποιον ἄνθρωπο ἀνώτερο. Στὴν ἀρχή, πάντως, ἦλθε σὲ σύγκρουση μὲ πολλοὺς καὶ εἰσέπραξε ἀπὸ τὸν ὄγλο μίσος ὅχι λιγότερο ἀπὸ τὸν Σωκράτη λόγω τῆς παρηρησίας καὶ τοῦ ἐλευθεροφρονήματός του. Βρέθηκαν καὶ γι' αὐτὸν Ἄνυτοι καὶ Μέλητοι καὶ συνασπίστηκαν ἐναντίον του μὲ τὶς ἴδιες κατηγορίες πού εἶχαν διατυπώσει καὶ ἐναντίον ἐκείνου τότε, ὅτι ποτὲ δὲν θεάθηκε νὰ τελεῖ θυσίαι καὶ ὅτι εἶναι ὁ μόνος πού δὲν μυήθηκε στὰ Ἐλευσίνα μυστήρια. Ἡ ἀπολογία του γι' αὐτὰ ἔγινε μὲ περίσσιο θάρρος. Στεφανωμένος καὶ φορώντας ἔνδυμα καθαρὸ παρουσιάστηκε στὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου καὶ ἀπαντοῦσε στὶς κατηγορίες, πότε μὲ γλυκύτητα καὶ πότε μὲ σκληρότητα ἀσυνήθιστη γιὰ τὸ ἦθος του. Γιὰ τὸ ὅτι ποτὲ δὲν εἶχε θυσιάσει στὴν Ἀθηνὰ εἶπε: «Μὴν ἀπορεῖτε, Ἀθηναῖοι, πού δὲν τῆς πρόσφερα καμιά θυσία μέχρι τώρα, ἀφοῦ ὑπέθετα ὅτι δὲν ἔχει ἀνάγκη αὐτὴ ἀπὸ τὶς δικές μου τὶς θυσίες». Γιὰ τὸ ἄλλο θέμα, τῶν μυστηρίων, εἶπε ὅτι αἰτία πού δὲν ἔλαβε μέρος στὴν τελετὴ εἶναι πὼς, ἂν ὑπάρχει κάτι ἄσχημο σ' αὐτά, δὲν θὰ τὸ ἀποκρύψει ἀπ' αὐτοὺς πού δὲν μυήθηκαν ποτέ, καὶ ἀκόμη θὰ τοὺς ἀποτρέψει νὰ λάβουν μέρος στὴ λατρεία. Ἄν πάλι εἶναι πράγματα καλὰ, τότε σὲ ὄλους θὰ τ' ἀποκαλύψει ἀπὸ ἀγάπη πρὸς τὸν ἄνθρωπο καὶ μόνον. Κι ἔτσι οἱ Ἀθηναῖοι, κρατώντας ἀκόμη πέτρες καὶ στὰ δύο τους χέρια γι' αὐτὸν προορισμένες, ἔγιναν ἀμέσως πρᾶοι καὶ σπλαχνικοὶ ἀπέναντί του καὶ ἀπ' τὴ στιγμή ἐκείνη ἀρχισαν νὰ τὸν τιμοῦν καὶ νὰ τὸν σέβονται, τελευταῖα μάλιστα καὶ νὰ τὸν θαυμάζουν, παρότι ἡ ἀπολογία πού ἐκφώνησε ἀρχίζε μ' ἓνα πολὺ σκληρὸ γι' αὐτοὺς προοίμιο. Γιὰ τὸν εἶπε: «Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, μὲ βλέπετε, φορῶ στεφάνην: ἔλατε νὰ θυσιάσετε καὶ μένα, γιὰ τὴν προηγούμενη φορὰ ἡ θυσία σας δὲν ἔγινε μὲ καλοὺς οἰωνούς».

12 Θέλω νὰ παραθέσω καὶ μερικὰ ἀνέκδοτά του, εὐστοχα καὶ ἔξυπνα συνάμα. Διασκεδαστικὸ εἶναι ν' ἀρχίσω ἀπὸ τὸν Φαβωρίνο καὶ αὐτὰ πού τοῦ εἶπε. Ὅταν λοιπὸν ἔμαθε ὁ Φαβωρίνος ἀπὸ κάποιον ὅτι γελοιοποιούσε τὶς παραδόσεις του καὶ ἰδιαίτερα τὴ χαλαρότητα τῆς μελωδίας στὴ φωνή ὡς ἐξαιρετικὴ προοτυχία καὶ θηλυπρέπεια πού δὲν ταιριάζει καθόλου στὴ φιλοσοφία, πῆγε στὸν Δημῶνακτα καὶ τὸν ρωτοῦσε ποιὸς εἶναι αὐτὸς γιὰ νὰ χλευάζει τὰ χαρακτηριστικά του. «Εἶμαι ἄνθρωπος», τοῦ ἀπάντησε, «μὲ ἀφτιά πού δὲν τὰ ξεγελοῦν εὐκόλα». Ὅμως ὁ σοφιστὴς ἐπέμενε καὶ τὸν ρωτοῦσε:

φόδια ἔχων, ὃ Δημῶναξ, ἐκ παιδείας²¹ εἰς φιλοσοφίαν ἤκεις;» «᾽Ορχεῖς», ἔφη.

13 Ἄλλοτε δέ ποτε ὁ αὐτὸς προσελθὼν ἠρώτα τὸν Δημόνακτα, τίνα αἴρεσιν ἀσπάζεται μᾶλλον ἐν φιλοσοφίᾳ; ὁ δέ, «Τίς γάρ σοι εἶπεν ὅτι φιλοσοφῶ;» καὶ ἀπιὼν ἤδη παρ' αὐτοῦ μάλα ἠδὺν ἐγάλασεν· τοῦ δὲ ἐρωτήσαντος, ἐφ' ὅτῳ γελᾷ, ἐκείνος ἔφη, «Γελοῖόν μοι εἶναι ἔδοξεν, εἰ σὺ ἀπὸ τοῦ πάγονος ἀξιοῖς κρῖνεσθαι τοὺς φιλοσοφοῦντας αὐτὸς πάγονα οὐκ ἔχων».

14 Τοῦ δὲ Σιδωνίου ποτὲ σοφιστοῦ Ἀθήνησιν εὐδοκμοῦντος καὶ λέγοντος ὑπὲρ αὐτοῦ ἔπαινόν τινα τοιοῦτον, ὅτι πάσης φιλοσοφίας πεπειράεται – οὐ χεῖρον δὲ αὐτὰ εἰπεῖν ἂ ἔλεγεν· «Ἐὰν Ἀριστοτέλης με καλῆ ἐπὶ τὸ Λύκειον, ἔψομαι· ἂν Πλάτων ἐπὶ τὴν Ἀκαδημίαν, ἀφίξομαι· ἂν Ζήνων, ἐπὶ τῆ²² Ποικίλῃ διατρύφῳ· ἂν Πυθαγόρας καλῆ, σιωπήσομαι». ἀναστὰς οὖν ἐκ μέσων τῶν ἀκροωμένων, «Οὐ-τος», ἔφη, προσειπὼν τὸ ὄνομα, «καλεῖ σε Πυθαγόρας».

15 Πύθωνος δὲ τινος τῶν ἐν Μακεδονίᾳ εὐπαρύφων νεανίσκου ὠ-ραίου ἐρεσχηλοῦντος αὐτὸν καὶ προτείνοντος ἐρώτημά τι σοφιστι-κὸν καὶ κελεύοντος εἰπεῖν τοῦ συλλογισμοῦ τὴν λύσιν, «Ἐν», ἔφη, «οἶδα, τέκνον, ὅτι περαίνειν». ἀγανακτήσαντος δὲ ἐκείνου ἐπὶ τῷ τῆς ἀμφιβολίας σκόμμῳ καὶ συναπειλήσαντος, «Αὐτίκα σοι μάλα τὸν ἄνδρα δεῖξω», ὁ δὲ σὺν γέλῳ ἠρώτησεν, «Καὶ γὰρ ἄνδρα ἔχεις»

16²³ Ἐπεὶ δὲ τις ἀθλητῆς²⁴ καταγελασθεὶς ὑπ' αὐτοῦ²⁵, ὅτι ἐσθῆτα ὤφθη ἀνθιπὴν ἀμπεχόμενος Ὀλυμπιονίκης ὄν, ἐπάταξεν αὐτὸν εἰς τὴν κεφαλὴν λίθῳ καὶ αἷμα ἐρρῶη, οἱ μὲν παρόντες ἠγανάκτων ὡς αὐτὸς²⁶ ἕκαστος τετυπτημένος καὶ ἐβόων πρὸς τὸν ἀνθύπατον ἰ-ναί²⁷, ὁ δὲ Δημῶναξ²⁸, «Μηδαμῶς», ἔφη, «ὧ ἄνδρες, πρὸς τὸν ἀνθύ-πατον²⁹, ἀλλ' ἐπὶ τὸν ἰατρόν».

21. ἐκ παιδείας Macleod: ἐκ παιδιᾶς codd.

22. ἐν τῇ Bekker et Cobet

23. cf. SentSap 77

24. Ὑπὸ Δημόνακτος ἀθλητῆς τις SentSap

25. ὑπ' αὐτοῦ om. SentSap

26. καὶ ante ὡς αὐτὸς add. Ω SentSap

27. ἐπὶ τὸν ἀνθύπατον ἐβόων ἰέναυ (καὶ omisso) SentSap || πρὸς τὸν ἀνθύπατον Cobet: ἐπὶ τὸν ἀνθύπατον codd. Luc. SentSap

28. Δημῶναξ om. SentSap

29. μηδαμῶς ἐπὶ τὸν ἀνθύπατον –ἔφη– SentSap || ὧ om. B

«Καὶ μὲ τί ἐφόδια, Δημώνακτα, ἄφησες τὸ σχολεῖο καὶ ἤρθες στὸν χῶρο τῆς φιλοσοφίας;» Καὶ πῆρε τὴν ἀπάντησι: «ῚΟρχεῖς!»

13 Μιὰν ἄλλη φορὰ ὁ ἴδιος Φαβωρίνος πλησίασε καὶ ρωτοῦσε τὸν Δημώνακτα σὲ ποιά σχολὴ φιλοσοφίας ἔχει τὴ μεγαλύτερη προτίμησι καὶ ἔλαβε τὴν ἀπάντησι: «Καὶ ποιὸς σοῦ εἶπε πὼς φιλοσοφῶ;» Καθὼς πὰ ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὸν Φαβωρίνο ὁ Δημῶναξ γέλασε μὲ τὴν καρδιά του. Καὶ ὅταν ὁ Φαβωρίνος τὸν ρώτησε γιὰ ποῖο πράγμα γελᾷ, ἐκεῖνος ἀπάντησε: «Μοῦ φάνηκε γελοῖο πὼς ἐσὺ ἔχεις τὴν ἀξίωσι νὰ ξεχωρίζουν ἀπὸ τὰ γένεια τους ποιοὶ εἶναι οἱ φιλόσοφοι τὴ στιγμὴ πού ἐσὺ ὁ ἴδιος γένεια δὲν ἔχεις».

14 Κάποτε, ὅταν διέπρεπε στὴν Ἀθῆνα ἓνας σοφιστὴς ἀπ' τὴ Σιδῶνα καὶ περιαντολογοῦσε λέγοντας γιὰ τὸν ἑαυτὸ του ἓναν ἔπαινο τοῦ τύπου ὅτι ἔχει πείρα ὄλου τοῦ φάσματος τῆς φιλοσοφίας – ἀλλὰ, καλύτερα, ἄς μεταφέρουμε ἐδῶ τὰ ἴδια του τὰ λόγια: «Ἐὰν μὲ καλέσει ὁ Ἀριστοτέλης στὸ Λύκειο, θὰ τὸν ἀκολουθήσω· ἐὰν μὲ καλέσει ὁ Πλάτων στὴν Ἀκαδημία, θὰ πάω· ἐὰν μὲ καλέσει ὁ Ζήνων, θὰ διαθέσω χρόνον καὶ στὴν Ποικίλῃ Στοά· ἐὰν μὲ καλέσει ὁ Πυθαγόρας, θὰ σιωπήσω». Καὶ τότε σηκώνεται ὁ Δημῶναξ στὸ μέσον τοῦ ἀκροατηρίου καὶ τοῦ λέει: «ῚΕ, σύ» (καὶ τὸν προσφώνησε μὲ τ' ὄνομά του), «ὁ Πυθαγόρας σὲ καλεῖ».

15 Ὅταν κάποιος Πύθων, ὠραῖος νεαρὸς ἀπὸ ἀριστοκρατικὴ οἰκογένεια τῆς Μακεδονίας, τὸν περιέπαιζε καὶ δίνοντάς του ἓνα σοφιστικὸ ἐρώτημα ζητοῦσε νὰ τοῦ βρεῖ τὴ λύσι τοῦ συλλογισμοῦ, τοῦ εἶπε: «ῚΕνα γνωρίζω, ἀγόρι μου, ὅτι κατάλαβα ποῦ πάει!» Ἐκεῖνος ὁμως θύμωσε γιὰ τὸ διαφορὸν πείραγμα καὶ ἄρχισε τὶς ἀπειλές: «Τώρα, θὰ σοῦ δείξω ἐγὼ ποιὸς εἶν' ὁ ἄνδρας». ῚΑλλ' αὐτὸς τὸν ρώτησε γελώντας: «Μὴ μοῦ πεῖς ὅτι ἔχεις καὶ ἄνδρα!»

16 Ὅταν κάποιος ἀθλητὴς, πού τὸν περιέλασε ὁ Δημῶναξ γιὰ τὴ ἐμφανίστηκε φορώντας λουλουδάτο γυναικεῖο ροῦχο ὄντας Ὀλυμπιονίκης, τὸν χτύπησε μὲ πέτρα στὸ κεφάλι καὶ ἄρχισε νὰ τρέχει αἷμα, οἱ παριστάμενοι ἀγανάκτησαν σὰν νὰ εἶχε χτυπηθεῖ ὁ καθένας τους προσωπικὰ καὶ φώναζαν νὰ πάει στὸν ἀνθύπατο, τοὺς εἶπε ὁ Δημῶναξ: «ῚΟχι, γιὰ τὸν θεό, φίλοι μου, ὄχι στὸν ἀνθύπατο, μὰ κατευθεῖαν στὸν γιαιτό».

17³⁰ Ἐπεὶ δὲ ποτε καὶ χροσοῦν δακτύλιον ὁδῶ βαδίζων εὗρεν³¹, γραμματεῖον³² ἐν ἀγορᾷ³³ προθεῖς³⁴ ἤξιον τὸν ἀπολέσαντα, ὅστις εἶη τοῦ δακτυλίου δεσπότης, ἤκειν καὶ εἰπόντα ὀλκῆν αὐτοῦ καὶ λίθον καὶ τύπον ἀπολαμβάνειν³⁵. ἤκειν οὖν τις μειρακίσκος³⁶ ὠραῖος αὐτὸς ἀπολωλεκέναι λέγων. ἐπεὶ δὲ οὐδὲν ὑγιὲς ἔλεγε, «Ἵπιθ», ἔφη, «ᾧ παῖ, καὶ τὸν ἑαυτοῦ δακτύλιον φύλαττε, τοῦτον γὰρ οὐκ ἀπολώλεκας».

18 Τῶν δὲ ἀπὸ τῆς Ρωμαίων βουλῆς τις Ἀθήνησιν υἱὸν αὐτῶ δειξας πάνν ὠραῖον, θηλυδριαν δὲ καὶ διακεκλασμένον, «Προσαγορεύει σε», ἔφη, «ὁ ἐμὸς υἱὸς οὗτος»; καὶ ὁ Δημιῶναξ, «Καλός³⁷», ἔφη, «καὶ σοῦ ἄξιος καὶ τῆ μητρὶ ὅμοιος».

19 Τὸν δὲ Κυνικὸν (τὸν)³⁸ ἐν ἄρκτον δέρματι φιλοσοφοῦντα οὐχ Ὀνωρᾶτον, ὥσπερ ὀνομάζετο, ἀλλ' Ἀρκεσίλαον καλεῖν ἤξιον.

20 Ἐρωτήσαντος δὲ τινος τίς αὐτῶ ὄρος εὐδαιμονίας εἶναι δοκεῖ, μόνον εὐδαίμονα ἔφη τὸν ἐλεύθερον· ἐκείνον δὲ φήσαντος πολλοὺς ἐλεύθερους εἶναι, «Ἄλλ' ἐκείνον νομίζω τὸν μήτε ἐλπίζοντά τι μήτε δεδιότα· ὁ δέ, «Καὶ πῶς ἄν», ἔφη, «τοῦτό τις δύναται; ἅπαντες γὰρ ὡς τὸ πολὺν τούτοις δεδουλώμεθα». «Καὶ μήν, εἰ κατανοήσεις τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα, εὗροις ἂν αὐτὰ οὔτε ἐλπίδος οὔτε φόβου ἄξια, παυσομένων³⁹ πάντως⁴⁰ καὶ τῶν ἀνιαρῶν καὶ τῶν ἠδέων».

21 Περεργίνου δὲ τοῦ Πρωτέως ἐπιτιμῶντος αὐτῶ, ὅτι ἐγάλα τὰ πολλὰ καὶ τοῖς ἀνθρώποις προσέπαιζε, καὶ λέγοντος, «Δημιῶναξ, οὐκ κινᾶς, ἀπεκρίνατο, «Περεργῖνε, οὐκ ἀνθρωπίζεις».

22 Καὶ μήν καὶ φρυσικόν τινα περὶ τῶν ἀντιπόδων διαλεγόμενον ἀναστήσας καὶ ἐπὶ φρέαθ ἀγαγὼν καὶ δειξας αὐτῶ τὴν ἐν τῷ ὕδατι σκιάν ἤρετο, «Τοιούτους ἄρα τοὺς ἀντίποδας εἶναι λέγεις»

30. cf. SentSap 78

31. εὗρεν ὁδῶ βαδίζων SentSap

32. γραμματίον SentSap

33. τῆ ante ἀγορᾷ add. SentSap

34. προτιθεῖς Ω

35. ἀπολαβεῖν SentSap

36. μειραξ SentSap

37. καλῶς E. Schwartz, quod huic loco non convenit

38. add. Rothstein

39. παυσομένων ex παυσαμένων codd. correctura

40. πάντων B

17 Ὄταν κάποτε, στὸν δρόμο πού περπατοῦσε, βρῆκε ἓνα χρυσὸ δαχτυλίδι, ἔβαλε γραπτὴ ἀγγελία στὴν ἀγορὰ καὶ ζητοῦσε, ὅποιος κι ἂν ἦταν ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ δαχτυλιδιοῦ πού τὸ ἔχασε, νὰ ἔλθει νὰ τὸ παραλάβει ἐφόσον πεῖ τὸ βάρος, τὴν πέτρα καὶ τὸν τύπο του. Ἦλθε λοιπὸν ἓν ἀγοράκι ὠραῖο λέγοντας πὼς αὐτὸς τὸ εἶχε χάσει. Ἐπειδὴ, ὅμως, δὲν ἔλεγε κανένα στοιχεῖο σωστό, τοῦ εἶπε: «Πήγαινε, ἀγόρι μου, καὶ τὸ δικό σου δαχτυλίδι νὰ φυλάς, γιατί αὐτὸ ἐδῶ σίγουρα δὲν τὸ ἔχασες».

18 Κάποιος Ρωμαῖος συγκλητικὸς τοῦ σύστησε στὴν Ἀθήνα τὸν γιό του, πού ἦταν πράγματι πολὺ ὠραῖος νέος, ἀλλὰ θηλυπρεπὴς καὶ ὄλο τσαχπινιά, καὶ εἶπε: «Σὲ χαιρετᾶ κι ὁ γιός μου, αὐτὸς ἐδῶ». «Ὁραῖος νέος», εἶπε ὁ Δημῶναξ, «καὶ ἀντάξιός σου καὶ στὴ μητέρα του ὅμοιος».

19 Τὸν Κυνικὸ πού φιλοσοφοῦσε φορώντας δέρμα ἄρκτου εἶπε νὰ τὸν φωνάζουν, ὄχι Ὄνωράτο, πού ἦταν τ' ὄνομά του, ἀλλ' Ἀρκεσίλαο, «Ἀρκουδάτο».

20 Ὄταν κάποιος τὸν ρώτησε, ποιὸς εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη του, ὁ ὀρισμὸς τῆς εὐτυχίας, ἀπάντησε πὼς μόνο εὐτυχισμένο θεωρεῖ τὸν ἐλεύθερο. Κι ὅταν ἐκεῖνος παρατήρησε πὼς εἶναι πολλοὶ οἱ ἐλεύθεροι, εἶπε: «Νομίζω πὼς ὁ πραγματικὰ ἐλεύθερος εἶν' ἐκεῖνος πού οὔτε ἐλπίζει οὔτε φοβάται τίποτε». Ξανὰ παρατηρεῖ ὁ ἄλλος: «Καὶ πὼς θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τὸ πετύχει; Διότι ὅλοι μας ἔχουμε ὑποδουλωθεῖ γιὰ τὰ καλὰ σ' αὐτά». «Κι ὅμως, ἂν εἶχες προσέξει καλὰ ὅσα ἀφοροῦν τὸν ἄνθρωπο, δὲν θὰ τὰ εὗρισκες ἄξια γιὰ φόβο ἢ γιὰ ἐλπίδα, ἀφοῦ καὶ τὰ δυσάρεστα καὶ τὰ εὐχάριστα θὰ ἔχουν ὅπως-δήποτε ἓνα τέλος».

21 Ὄταν ὁ Περεγρίνος, ὁ γιὸς τοῦ Πρωτέως, τὸν κατέκρινε ὅτι πολὺ κοροΐδευε περιπαίζοντας τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοῦ εἶπε: «Δημῶναξ, δὲν φέρεσαι σὰν Κυνικός», ἐκεῖνος τοῦ ἀπάντησε: «Περεγρίνε, δὲν φέρεσαι σὰν ἄνθρωπος».

22 Καὶ ἀκόμη: κάποιον ἐπιστήμονα φυσικὸ πού μιλοῦσε γιὰ τοὺς Ἀντίποδες, τὸν σήκωσε καὶ τὸν ἔφερε πάνω ἀπὸ ἓνα πηγάδι. Ἐκεῖ, δείχνοντάς του τὴ σιά του στὸ νερό, τὸν ρώτησε: «Ἔτσι λοιπὸν τοὺς περιγράφεις τοὺς Ἀντίποδες;»

23 Ἄλλὰ καὶ μάγον τινὸς εἶναι λέγοντος καὶ ἐπωδάς ἔχειν ἰσχυράς, ὡς ὑπ' αὐτῶν ἅπαντας ἀναπεισθῆναι⁴¹ παρέχειν αὐτῷ⁴² ὅποσα βούλεται, «Μὴ θαύμαζε», ἔφη· «καὶ γὰρ αὐτὸς ὁμότεχνός εἰμί σοι, καὶ εἰ βούλει, ἔπον πρὸς τὴν ἀρτόπωλιν καὶ ὄψει με διὰ μᾶς ἐπωδῆς καὶ μικροῦ του⁴³ φαρμάκου πείθοντα αὐτὴν δοῦναι μοι τῶν ἄρτων⁴⁴», αἰνιττόμενος τὸ νόμισμα ὡς τὰ ἴσα τῇ ἐπωδῇ δυνάμενον.

24 Ἐπει δὲ Ἡρώδης ὁ πάνν ἐπένθει τὸν Πολυδεύκη πρὸ ὥρας ἀποθανόντα καὶ ἠξίον ὄχημα ζεύγνυσθαι αὐτῷ καὶ ἵππους παρίστασθαι ὡς ἀναβησομένῳ καὶ δεῖπνον παρασκευάζεσθαι, προσελθὼν, «Παρὰ Πολυδεύκου», ἔφη, «κομίζω σοὶ τινα ἐπιστολήν». ἠσθέντος δὲ ἐκείνου καὶ οἰηθέντος ὅτι κατὰ τὸ κοινὸν καὶ αὐτὸς⁴⁵ τοῖς ἄλλοις συντρέχει⁴⁶ τῷ πάθει αὐτοῦ, καὶ εἰπόντος, «Τί οὖν, ὦ Δημόναξ, Πολυδεύκης ἀξιοῖ;» «Αἰτιᾶταί σε», ἔφη, «ὅτι μὴ ἤδη πρὸς αὐτὸν ἄπειν».

25⁴⁷ Ὁ δ' αὐτὸς υἱὸν πενθοῦντι⁴⁸ καὶ ἐν σκότῳ⁴⁹ ἑαυτὸν καθείρξαντι⁵⁰ προσελθὼν ἔλεγεν⁵¹ μάγος τε εἶναι καὶ δύνασθαι αὐτῷ ἀναγαγεῖν⁵² τοῦ παιδὸς⁵³ τὸ εἶδωλον, εἰ μόνον αὐτῷ τρεῖς τινας ἀνθρώπους ὀνομάσειε μηδένα πώποτε⁵⁴ πεπενθηκότας· ἐπὶ πολλῶν δὲ ἐκείνου ἐνδοιάσαντος καὶ⁵⁵ ἀποροῦντος – οὐ γὰρ εἶχεν τινα, οἶμαι, εἰπεῖν τοιοῦτον⁵⁶ – «Εἴτ'», ἔφη, «ὧ̃ γελοῖε, μόνος ἀφόρητα πάσχειν νομίζεις μηδένα ὀρῶν πένθους ἄμοιρον;»

26 Καὶ μὴν κακείων καταγελαῶν ἠξίον τῶν ἐν ταῖς ὀμιλίαις πάνν ἀρχαίοις καὶ ξενικοῖς⁵⁷ ὀνόμασι χρωμένον· ἐνὶ γούν ἐρωτηθέντι ὑπ' αὐτοῦ λόγον τινὰ καὶ ὑπερατικῶς ἀποκριθέντι, «Ἐγὼ μὲν σε», ἔφη, «ὧ̃ ἐταῖρε, νῦν ἠρώτησα, σὺ δέ μοι ὡς ἐπ' Ἀγαμέμνονος ἀποκρίνη».

41. ἀναπεισθῆναι E. Schwartz: ἀναπειθεσθαι Fritzsche: ἀναπειθεῖν καὶ ΓΒΩ: ἀναπειθεῖν S

42. αὐτὸν conī. Jones, *Culture and Society in Lucian* 98 n. 53

43. του Fritzsche: τοῦ codd.

44. τὸν ἄρτον ΓΩ

45. καὶ οὗτος conī. Macleod

46. συντρέχει τοῖς ἄλλοις Β

47. cf. SentSap 125

48. υἱὸν δέ τινος πενθοῦντος SentSap

49. ἐν σκότει SentSap

50. καθείρξαντος SentSap

51. ἔλεγε ante προσελθὼν Ω, post εἶναι transp. SentSap

52. ἀγαγεῖν Ω

53. τοῦ παιδὸς post δύνασθαι transp. SentSap

54. μηδέποτε SentSap

55. ἐνδοιάσαντος καὶ om. SentSap

56. τοιοῦτον εἰπεῖν SentSap

57. ξενικοῖς scripsi: ξένους codd.

23 Ἄλλὰ καὶ ὅταν κάποιος ἰσχυριζόταν πὼς ἦταν μάγος καὶ διαθέτει ξόρκια δυνατά, ὥστε μ' αὐτὰ σ' ὅλους νὰ ἐπιβάλλεται γιὰ νὰ τοῦ δίνουν ὅσα ἐπιθυμήσει, εἶπε: «Μὴν ἀπορεῖς, κι ἐγὼ ὁμοτέχνός σου εἶμαι καί, ἂν θέλεις, ἀκολούθηα με στὴ φουρνάρισσα γιὰ νὰ μὲ δεῖς, πὼς μ' ἓνα μόνο ξόρκι καὶ ἓνα μικρὸ μαγικὸ φίλτρο θὰ τὴν πείσω νὰ μοῦ δώσει τὰ ψωμιά». Ὑπαινισσόταν, βέβαια, πὼς τὸ χρῆμα ἔχει τὴν ἴδια δύναμη μὲ τὸ ξόρκι.

24 Ὅταν ὁ Ἡρώδης ὁ μέγας πενθοῦσε τὸν Πολυδεύκη πού πέθανε πρόωρα καὶ εἶχε παραγγεῖλει νὰ τοῦ ζέψουν ἓνα ἄρμα μὲ ἔτοιμα τὰ ἄλογα σὰν νὰ ἦταν νὰ τὸ ὀδηγήσει ὁ νέος καὶ νὰ ἔτοιμάσουν καὶ τὸ δεῖπνο του, παρουσιάστηκε καὶ εἶπε: «Σοῦ φέρνω κάποια ἐπιστολὴ ἀπὸ τὸν Πολυδεύκη». Ἐκεῖνος εὐχαριστήθηκε καὶ νόμισε ὅτι συμπαρίσταται κι ὁ ἴδιος μαζί μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους στὸ πένθος του καὶ εἶπε: «Λοιπόν, Δημῶναξ, τί θέλει ὁ Πολυδεύκης;» Καὶ κείνος τοῦ ἀπάντησε: «Σὲ κατηγορεῖ ὅτι δὲν πῆγες ἀκόμη νὰ τὸν βρεῖς».

25 Ἐμφανίστηκε, πάλι, σὲ κάποιον πού πενθοῦσε γιὰ τὸν θάνατο τοῦ γιοῦ του καὶ εἶχε κλειστῆ σὲ ὄλοσκοτεινο μέρος· τοῦ ἔλεγε ὅτι εἶναι μάγος καὶ ὅτι εἶχε τὴ δύναμη νὰ τοῦ φέρει πίσω τὸ εἶδωλο τοῦ παιδιοῦ του, ἀρκεῖ μόνον νὰ τοῦ κατονόμαζε τρεῖς ἀνθρώπους πού δὲν εἶχαν ποτὲ πενθήσει γιὰ κανέναν. Ὅταν ἐκεῖνος γιὰ πολλὴ ὄρα κόμπιαζε καὶ εἶχε σασιῖσει –γιατὶ δὲν εἶχε, πιστεύω, οὔτε ἓναν ν' ἀναφέρει– τοῦ εἶπε: «Κι ἔπειτα, γελοῖε ἄνθρωπε, νομίζεις πὼς εἶσαι ὁ ἓνας καὶ μοναδικὸς πού βασανίζεσαι ἀπὸ κακὰ ἀνυπόφορα, τὴ στιγμὴ πού βλέπεις ὅτι δὲν ὑπάρχει ἄνθρωπος πού νὰ μὴν ἔχει δοκιμάσει πένθος;»

26 Τοῦ ἄρεσε ἐπίσης ν' ἀστειεύεται καὶ μ' ἐκείνους πού χρησιμοποιοῦσαν στίς συντροφιεῖς λέξεις ἀπαρχαιωμένες καὶ ἀσυνήθιστες. Σὲ κάποιον, λοιπόν, πού ὁ Δημῶναξ τὸν ρώτησε γιὰ κάποιο ζήτημα κι αὐτὸς τοῦ ἀπάντησε σὲ ὑπερβολικὰ ἀπτικίζοντα λόγο, ἀπάντησε: «Ἐγώ, ἀγαπητέ μου, σὲ ρώτησα σήμερα καὶ σὺ μοῦ ἀπαντᾷς λὲς καὶ ζοῦμε στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰαγαμέμνονος».

27⁵⁸ Εἰπόντος δέ τινος τῶν ἐταίρων, «Ἀπίωμεν, Δημῶναξ, εἰς τὸ Ἀσκληπιεῖον καὶ προσευξώμεθα⁵⁹ ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ», «Πάνν», ἔφη, «κωφὸν ἤγῃ τὸν Ἀσκληπιόν, εἰ μὴ δύναται κἀντεῦθεν ἡμῶν εὐχομένων ἀκούειν».

28 Ἴδὼν δέ ποτε δύο τινὰς⁶⁰ φιλοσόφους κομιδῇ ἀπαιδευτούς⁶¹ ἐν ζητήσει ἐρίζοντας καὶ τὸν μὲν ἄτοπα ἐρωτῶντα, τὸν δὲ οὐδὲν πρὸς λόγον ἀποκρινόμενον, «Οὐ δοκεῖ ὑμῖν», ἔφη, «ὦ φίλοι⁶², ὁ μὲν ἕτερος τούτων τράγον ἀμέλγειν, ὁ δὲ αὐτῷ κόσκινον ὑποτιθέναι;»

29⁶³ Ἀγαθοκλέους δὲ τοῦ Περιπατητικοῦ μέγα φρονοῦντος ὅτι μόνος αὐτός ἐστιν καὶ πρῶτος τῶν διαλεκτικῶν, ἔφη, «Καὶ μὴν, ὦ Ἀγαθόκλεις, εἰ μὲν πρῶτος, οὐ μόνος· εἰ δὲ μόνος, οὐ πρῶτος».

30 Κεθήγον δὲ τοῦ ὑπατικοῦ⁶⁴, ὁπότε διὰ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Ἀσίαν ἀπήει προεβεύσων τῷ πατρί, πολλὰ καταγέλαστα καὶ λέγοντος καὶ ποιῶντος, ἐπειδὴ τῶν ἐταίρων τις ὄρων ταῦτα ἔλεγεν αὐτὸν⁶⁵ μέγα κάθαγμα εἶναι, «Μὰ τὸν Δί'», ἔφη ὁ Δημῶναξ, «οὐδὲ μέγα».

31 Καὶ Ἀπολλώνιον δέ ποτε τὸν φιλόσοφον ἰδὼν μετὰ πολλῶν τῶν μαθητῶν ἐξελαύνοντα –ἤδη δὲ ἀπήει μετάπεμπτος ὡς ἐπὶ παιδείᾳ τῷ βασιλεῖ συννεσόμενος– «Προσέρχεται», ἔφη, «Ἀπολλώνιος καὶ οἱ Ἀργοναῦται αὐτοῦ».

32 Ἄλλον δέ ποτε ἐρομένον εἰ ἀθάνατος αὐτῷ ἢ ψυχή δοκεῖ εἶναι, «Ἀθάνατος», ἔφη, «ἀλλ' ὡς πάντα».

33 Περὶ μέντοι Ἡρώδου ἔλεγεν ἀληθεύειν τὸν Πλάτωνα φάμενον, οὐ μίαν ἡμᾶς ψυχὴν⁶⁶ ἔχειν· οὐ γὰρ εἶναι τῆς αὐτῆς ψυχῆς Ῥήγιλλαν⁶⁷ καὶ Πολυδενύκη ὡς ζῶντας ἐστιᾶν καὶ τὰ τοιαῦτα μελετᾶν.

34 Ἐτόλμησε δέ ποτε καὶ Ἀθηναίους ἐρωτήσαι δημοσίᾳ τῆς προορήσεως⁶⁸ ἀκούσας, διὰ τίνα αἰτίαν ἀποκλείουσι τοὺς βαρβάρους,

58. cf. SentSap 121

59. προσευξόμενοι SentSap

60. τινὰς δύο ποτὲ **Ω**

61. ἀπαιδευτούς **ΓΩ**

62. ὦ φίλοι ἔφη **B**

63. cf. SentSap 123

64. τοῦ ὑπατικοῦ] τοῦ υἱοῦ τοῦ E. Schwartz

65. αὐτόν om. **Ω**

66. ψυχὴν ἡμᾶς **Γ**

67. Ῥήγιλλαν Marcilius: ῥηγίλλαιον codd.

68. προορήσεως **Γ**: προσορήσεως **B**

27 Ὃταν τοῦ εἶπε κάποιος ἀπὸ τὴ συντροφιά του, «Ἄς πᾶμε, Δημῶναξ, στὸ Ἄσκληπιεῖο καὶ ἄς προσευχηθοῦμε γιὰ τὸν γιό μου», τοῦ εἶπε: «Γιὰ πολὺ κουφὸ τὸν ἔχεις τὸν Ἄσκληπιό, ἂν δὲν μπορεῖ ν' ἀκούει κι ἀπὸ δῶ τὴν προσευχή μας».

28 Ὃταν εἶδε κάποτε δυὸ φιλοσόφους νὰ συζητοῦν ἐρίζοντας μὲ παχυλὴ ἀμάθεια κι ὁ ἓνας νὰ ρωτᾷ παράλογα, ὁ ἄλλος ν' ἀπαντᾷ ὅλα τὰ ἄσχετα, εἶπε: «Δὲν σᾶς φαίνεται, φίλοι μου, πὼς ὁ ἓνας τους ἀρμεγεῖ τράγο κι ὁ ἄλλος τοῦ βάζει κόσμιο ἀποκάτω;»

29 Ἐπειδὴ ὁ Ἀγαθοκλῆς ὁ Περιπατητικὸς κομπορρημονοῦσε ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ μοναδικὸς κι ὁ πρῶτος τῶν διαλεκτικῶν φιλοσόφων, τοῦ εἶπε: «Μὰ δὲν μοῦ λές, Ἀγαθοκλῆ· ἂν εἶσαι ὁ πρῶτος, δὲν εἶσαι ὁ μόνος· κι ἂν εἶσαι ὁ μόνος, δὲν εἶσαι ὁ πρῶτος».

30 Ὁ Κέθηγος, πού εἶχε διατελέσει ὕπατος, περνώντας ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καθ' ὁδὸν πρὸς τὴν Ἀσία, πρεσβευτὴς στὸν πατέρα του, καὶ ἔλεγε καὶ ἔκανε πολλὰ γελοῖα πράγματα. Κι ἐπειδὴ κάποιος ἀπὸ τὴ συντροφιά, βλέποντάς τα, τὸν ἀποκαλοῦσε μέγα κάθαρμα, εἶπε ὁ Δημῶναξ: «Ἦχι καὶ μέγα, μὰ τὸν Δία!»

31 Βλέποντας κάποτε τὸν φιλόσοφο Ἀπολλώνιο νὰ βγαίνει ἀπὸ τὴν πόλη μὲ πλῆθος μαθητῶν πού ἔδινε εἰκόνα ἐκστρατείας—ἀναχωροῦσε πιά προσκεκλημένος στὴν Αὐλὴ τοῦ αὐτοκράτορος ὡς παιδαγωγός—εἶπε: «Προχωρεῖ ὁ Ἀπολλώνιος καὶ οἱ Ἀργοναῦτες του».

32 Ὃταν κάποιος ἄλλος τὸν ρωτοῦσε, ἐὰν κατὰ τὴ γνώμη του ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατη, εἶπε: «Ἀθάνατη ναί, ἀλλὰ μὲ τὸν τρόπο πού ὅλα εἶναι ἀθάνατα».

33 Μιλώντας γιὰ τὸν Ἡρώδη ἔλεγε πὼς ἐπαληθεύεται ὁ Πλάτων πού ἰσχυριζόταν ὅτι δὲν ἔχουμε μία μόνο ψυχὴ. Γιατί, ἔλεγε, δὲν εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς ἴδιας ψυχῆς νὰ προσφέρει δείπνο στὴ Ρήγλλα καὶ τὸν Πολυδεύκη, σὰν νὰ ἦταν ζωντανοί, καὶ αὐτὰ τὰ πράγματα νὰ τὰ περιγράφει σὲ ὁμιλίες του.

34 Τόλμησε κάποτε νὰ ρωτήσῃ δημόσια τοὺς Ἀθηναίους, ὅταν ἄκουσε τὴ διακήρυξη τῶν μυστηρίων, γιὰ ποιοὺ λόγους ἀποκλείουν τοὺς

καὶ ταῦτα τοῦ τὴν τελετὴν αὐτοῖς καταστησαμένου Εὐμόλπου βαρ-
βάρον καὶ Θρακὸς ὄντος.

35⁶⁹ Ἐπεὶ δέ ποτε πλεῖν μέλλοντι αὐτῶ⁷⁰ διὰ χεμιῶνος ἔφη τις τῶν φίλων, «Οὐ δέδοικας μὴ ἀνατραπέντος⁷¹ τοῦ σκάφους ὑπὸ ἰχθύων⁷² καταβρωθῆς;» «Ἄγνώμων⁷³ ἂν εἴην», ἔφη, «ὀκνῶν ὑπὸ ἰχθύων⁷⁴ καταδασθῆναι⁷⁵ τοσοῦτους αὐτὸς ἰχθῦς⁷⁶ καταφαγών».

36 Ῥήτορι δέ τινι κάκιστα μελετήσαντι συνεβούλευεν ἀσχεῖν καὶ γυμνάζεσθαι τοῦ δὲ εἰπόντος, «Ἄει ἐπ' ἔμαντοῦ λέγω», «Εἰκότως τὸίνυν», ἔφη, «τοιαῦτα λέγεις μωρῶ ἀκροατῇ χρώμενος».

37 Καὶ μάντιν δέ ποτε ἰδὼν δημοσίᾳ ἐπὶ μισθῶ μαντενόμενον, «Οὐχ ὀρῶ», ἔφη, «ἐφ' ὅτῳ τὸν μισθὸν ἀπαιτεῖς. εἰ μὲν γὰρ ὡς ἀλλάξει τι δυνάμενος τῶν ἐπικεκλωσμένων, ὀλίγον αἰτεῖς ὅποσον ἂν αἰτῆς· εἰ δὲ ὡς δέδοκται τῷ θεῷ πάντα ἔσται, τί σου δύναται ἡ μαντική;»

38⁷⁷ Πρεσβύτου δέ τινος⁷⁸ Ῥωμαῖον εὐσωματοῦντος καὶ⁷⁹ τὴν ἐν-
όπλιον αὐτῶ μάχην πρὸς πάταλον⁸⁰ ἐπιδειξαμένου καὶ ἐρομένου,
«Πῶς σοι, Δημῶναξ, μεμαχῆσθαι ἔδοξα;» «Καλῶς», ἔφη, «ἂν ξύλινον
τὸν ἀνταγωνιστὴν ἔχης».

39 Καὶ μὴν καὶ πρὸς τὰς ἀπόρους τῶν ἐρωτήσεων πάνν εὐστόχως
παρεσκευάαστο. ἐρομένου γάρ τινος ἐπὶ χλευασμῶ, «Εἰ χιλίας μινᾶς
ξύλων καύσαμι, ᾧ Δημῶναξ, πόσαι ἂν μινᾶ⁸¹ καπνοῦ γένοιτο;»
«Στήσον», ἔφη, «τὴν σποδόν, καὶ τὸ λοιπὸν πᾶν καπνὸς ἔστιν⁸²».

40 Πολυβίου δέ τινος, κομιδῇ ἀπαιδευτοῦ ἀνθρώπου καὶ σολοίκου,
εἰπόντος, «Ὁ βασιλεύς με τῇ Ῥωμαίων πολιτείᾳ τετίμηκεν»· «Εἴθε
σε», ἔφη, «Ἐλληνα μᾶλλον ἢ Ῥωμαῖον πεποιήκει⁸³».

69. cf. SentSap 124

70. ἐπεὶ - αὐτῶ] τούτῳ πλέοντι SentSap || πλεῖν] πλέειν **B**

71. ἀνατραπέντος] καταβρωθέντος SentSap

72. ὑπὸ τῶν ἰχθύων **Ω**

73. ὁ δὲ ante ἀγνώμων add. SentSap, κατ' add. **B**, supra scr. **Γ^a**

74. art. τῶν ante ἰχθύων add. SentSap

75. καταδεσθῆναι Cobet: καταβρωθῆναι SentSap

76. ἰχθύας SentSap

77. cf. SentSap 118

78. Δημῶναξ ante πρεσβύτου add. SentSap (om. δέ)

79. καὶ exp. Rothstein

80. πάταλον SentSap corr. Tartaglia

81. ἂν μινᾶ **Ω**: μινᾶ ἂν cett.

82. ἔσται Fritzsche

83. πεποιήκει Bekker: πελοίηκεν codd.

βαρβάρους, όταν μάλιστα την τελετή τούς την καθιέρωσε ὁ Εὐμόλπος πού ἦταν βάρβαρος ἀπὸ τὴ Θράκη.

35 Κάποτε πάλι πού ἦταν νὰ κάνει θαλασσινὸ ταξίδι μέσα στὸν χειμῶνα, τοῦ εἶπε κάποιος φίλος, «Μά, δὲν φοβᾶσαι μήπως ἀνατραπῆ τὸ σκάφος καὶ σὲ καταβροχθίσουν τὰ ψάρια;» Κι αὐτὸς ἀπάντησε: «Θὰ ἦμουν ἀχάριστος ἂν δίσταζα νὰ καταφαγωθῶ ἀπὸ τὰ ψάρια, ἐγὼ πού τόσα ψάρια ἔχω φάει».

36 Κάποιο ρήτορα, πού ἔκανε πολὺ ἄσχημα τὴν ἐπίδειξή του, τὸν συμβούλευσε νὰ κάνει πρακτικὴ καὶ ν' ἀσκεῖται. Κι ὅταν αὐτὸς τοῦ ἀπάντησε: «Πάντοτε κάνω τὴν ἀπαγγελία στὸν ἑαυτό μου», τοῦ εἶπε: «Δικαιολογημένα λοιπὸν τέτοια λές, ἀφοῦ χρησιμοποιοεῖς βλάκα ἀκροατή».

37 Βλέποντας κάποιον μάντη νὰ δίνει δημόσια προβλέψεις ἐπ' ἀμοιβῆ, τοῦ εἶπε: «Δὲν βλέπω τὸν λόγο πού ζητᾶς ἀμοιβή· γιατί, ἐὰν τὴ ζητᾶς ἐπειδὴ δῆθεν ἔτσι μπορεῖς ν' ἀλλάξεις κάτι ἀπὸ τῆς μοίρας τὰ γραμμένα, λίγα ζητᾶς ὅσα κι ἂν ζητᾶς· ἐὰν πάλι εἶναι νὰ γίνουν ὅλα ὅπως τὰ ὅρισε ὁ θεός, τί δύναμη ἔχει ἡ μαντικὴ σου;»

38 Ὅταν κάποιος Ρωμαῖος ἀξιωματικός, εὐρωστος, τοῦ ἔκανε ἐπίδειξη ἔνοπλης μάχης ἐναντίον στύλου καὶ τὸν ρώτησε: «Πῶς σοῦ φάνηκε ὁ ἀγῶνας μου, Δημῶναξ;» τοῦ ἀπάντησε: «Θαυμάσια, ἂν ἔχεις ξύλινο τὸν ἀντίπαλό σου».

39 Χωρὶς ἀμφιβολία καὶ στίς πλέον ἀπίθανες ἐρωτήσεις ἦταν πάντοτε ἔτοιμος νὰ δώσει πολὺ εὐστοχες ἀπαντήσεις. Ὅταν, γιὰ παράδειγμα, τὸν ρώτησε κάποιος γιὰ νὰ τὸν εἰρωνευτεῖ «Ἐὰν κάψω χίλιες μνῆς ξύλων, Δημῶναξ, πόσες μνῆς καπνοῦ θὰ κάνουν;» τοῦ ἀπάντησε: «Ζύγισε τὴ στάχτη καὶ ὅλο τὸ ὑπόλοιπο θὰ εἶναι ὁ καπνός».

40 Κάποιος Πολύβιος, ἄνθρωπος ἐντελῶς ἀπαίδευτος πού μιλοῦσε μάλιστα καὶ μὲ ἀσυνταξίες, τοῦ εἶπε: «Ὁ αὐτοκράτωρ μὲ τίμησε ἀπονέμοντάς μου τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτη». «Μακάρι νὰ σὲ ἔκανε περισσότερο Ὁλληνα παρὰ Ρωμαῖο» τοῦ ἀπάντησε.

41⁸⁴ Ἰδὼν δε⁸⁵ τινα τῶν εὐπαρόφων ἐπὶ τῷ πλάτει τῆς πορφύρας μέγα φρονοῦντα, κύβας αὐτοῦ πρὸς τὸ οὖς καὶ τῆς ἐσθῆτος λαβόμενος καὶ δειξας, «Τοῦτο μέντοι», ἔφη⁸⁶, «πρὸ σοῦ πρόβατον ἐφόρει, καὶ ἦν πρόβατον».

42⁸⁷ Ἐπεὶ μέντοι λουόμενος⁸⁸ ὤκνησεν ἐς⁸⁹ τὸ ὕδωρ ζέον ἐμβῆναι, καὶ ἠτιάσατό τις ὡς ἀποδειλιάσαντα, «Εἰπέ μοι», ἔφη, «ὐπὲρ πατρὶδος αὐτὸ πείσεσθαι⁹⁰ ἔμελλον;»

43 Ἐρομένου δέ τις, «Ποῖα νομίζεις⁹¹ εἶναι τὰ ἐν Ἄιδου;» «Περίμεινον», ἔφη, «κάκειθέν σοι ἐπιστελῶ⁹²».

44 Ἀδμήτῳ δέ τιτι ποιητῆ φάυλῳ λέγοντι γεγραφένα μονόστιχον ἐπίγραμμα, ὅπερ ἐν ταῖς διαθήκαις κεκέλευεν ἐπιγραφῆναι αὐτοῦ⁹³ τῇ στήλῃ – οὐ χεῖρον δὲ καὶ⁹⁴ αὐτὸ εἰπεῖν,

Γαῖα λάβ' Ἀδμήτου ἔλυτρον, βῆ δ' εἰς θεὸν αὐτός –

γελάσας εἶπεν, «Οὕτω καλὸν ἐστίν, ὃ Ἄδμητε, τὸ ἐπίγραμμα, ὥστε ἐβουλόμην αὐτὸ ἤδη ἐπιγεγράφθαι».

45 Ἰδὼν δέ τις ἐπὶ τῶν σκελῶν αὐτοῦ οἶα τοῖς γέρονσιν ἐπιεικῶς γίνεται, ἤρητο, «Τί τοῦτο, ὃ Δημόναξ;» ὁ δὲ μειδιάσας, «Χάρων με ἔδακεν», ἔφη.

46 Καὶ μέντοι καὶ Λακεδαμονίων τινα ἰδὼν τὸν αὐτοῦ οἰκέτην μαστιγοῦντα, «Παῦσαι», ἔφη, «ὀμότιμον σαυτοῦ τὸν δοῦλον ἀποφαίων».

47 Δανάης δέ τις πρὸς τὸν ἀδελφὸν δίκην ἐχούσης, «Κρίθητι», ἔφη· «οὐ γὰρ εἶ Δανάη ἢ Ἀκρισίον⁹⁵ θνηγάτηρ».

84. cf. SentSap 119

85. οὗτος ἰδὼν SentSap

86. τοῦτο μέντοι ἔφη S: ἔφη τοῦτο μέντοι Luc. B SentSap

87. cf. SentSap 120

88. ἐπεὶ μέντοι λουόμενος] οὗτος λουόμενος, ἐπεὶ SentSap

89. εἰς SentSap

90. αὐτῷ πείσεσθαι B: αὐτῷ χηρήσασθαι SentSap

91. ποῖα νομίζεις Dindorf: ὅποια νομίζεις codd.: ὅποια νομίζει rec.

92. ἐπιστέλλω ΓΒΩ corr. iam codd. aliquot

93. αὐτοῦ vett.

94. καὶ om. Ω

95. ἢ Ἀκρισίου ΓΩ: τοῦ Ἀκρισίου B

41 Βλέποντας κάποιον ἀριστοκράτη νὰ καμαρώνει γιὰ τὸ πλάτος τῆς πορφύρας του, ἔσκυψε στὸ ἄφτί του, ἔπιασε τὸ ἔνδυμα καὶ δείχνοντάς το τοῦ εἶπε: «Τοῦτο, πρὶν ἀπὸ σένα, τὸ φοροῦσε ἓνα πρόβατο καὶ δὲν ἦταν παρὰ ἓνα πρόβατο».

42 Παίρνοντας τὸ λουτρό του δίστασε νὰ μπεῖ στὸ καυτὸ νερὸ καὶ κάποιος τὸν κατηγοροῦσε ὅτι ἔδειξε δειλία. ᾽Απάντησε: «Μὰ δὲν μοῦ λές, ὑπὲρ πατριδος ἐπρόκειτο νὰ τὸ πάθω αὐτό;»

43 Στὴν ἐρώτηση κάποιου: «Πῶς νομίζεις πῶς εἶναι ἡ κατάσταση στὸν ᾽Αδι;» ἀπάντησε: «Περίμενε, καὶ θὰ στοῦ στείλω γράμμα ἀπὸ κεῖ».

44 Σὲ κάποιον ᾽Αδμητο, κακὸ ποιητὴ ποῦ τοῦ ἔλεγε ὅτι ἔχει συνθέσει ἓνα μονόστιχο ἐπίγραμμα καὶ στὴ διαθήκη του εἶχε ὀρίσει νὰ χαραχτεῖ στὴν ἐπιτύμβια στήλη του – μὰ καλύτερα ἄς τὸ παραθέσουμε κι αὐτό:

Γῆ, πάρε τοῦ ᾽Αδμητου τὸ σῶμα· ὁ ἴδιος ἔχει φτάσει στὰ οὐράνια·
σ' αὐτόν, λοιπόν, εἶπε γελώντας: «Εἶναι τόσο ὠραῖο τὸ ἐπίγραμμα, ᾽Αδμητε, ὥστε θὰ ἤθελα νὰ ἦταν κίολας χαραγμένο».

45 Βλέποντας κάποιος στὰ πόδια του ἓνα σημάδι ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ συνήθως παρουσιάζονται στοὺς γέροντες, τὸν ρώτησε: «Τί εἶν' αὐτό, Δημῶναξ;» Κι αὐτός, μ' ἓνα χαμόγελο στὰ χεῖλη: «Μὲ δάγκωσε ὁ Χάρος» τοῦ ἀπάντησε.

46 Βλέποντας κάποιον Λακεδαιμόνιο νὰ μαστιγώνει τὸν δοῦλο του τοῦ εἶπε: «Πάψε νὰ τὸν μεταχειρίζεσαι ὡς ἰσότημό σου».

47 Σὲ κάποια Δανάη, ποὺ εἶχε ἀντιδικία μὲ τὸν ἀδελφὸ της, εἶπε: «Νὰ πᾶς στὸ δικαστήριο· διότι δὲν εἶσαι ἡ Δανάη, ἡ θυγατέρα τοῦ ᾽Ακρισίου».

48 Μάλιστα δὲ ἐπολέμει τοῖς οὐ πρὸς ἀλήθειαν ἀλλὰ πρὸς ἐπίδειξιν φιλοσοφοῦσιν. ἓνα γοῦν ἰδὼν Κυνικὸν τρίβωνα μὲν καὶ πήραν ἔχοντα, ἀντὶ δὲ τῆς βακτηρίας ὕπερον, καὶ⁹⁶ κεκραγότα καὶ λέγοντα ὅτι Ἀντισθένης καὶ Κράτητος καὶ Διογένης ἐστὶ ζηλωτῆς, «Μὴ ψεύδου», ἔφη· «σὺ γάρ Ὑπερείδου μαθητῆς ὢν τυγχάνεις».

49 Ἐπει μὲντοι πολλοὺς τῶν ἀθλητῶν ἑώρα κακομαχοῦντας καὶ παρὰ τὸν νόμον ἐναγώνιον ἀντὶ τοῦ παγκρατιάσειν δάκνοντας, «Οὐκ ἀπεικώτως», ἔφη, «τοὺς νῦν ἀθλητὰς οἱ παρομαρτοῦντες λέγοντας καλοῦσιν».

50 Ἀστειὸν δὲ⁹⁷ κάκεινο αὐτοῦ καὶ δηκτικὸν ἅμα⁹⁸ τὸ πρὸς τὸν ἀνθύπατον εἰρημένον. ἦν μὲν γὰρ τῶν πιττομένων τὰ⁹⁹ σκέλη καὶ τὸ σῶμα ὄλον. Κυνικοῦ δὲ τινοῦ ἐπὶ λίθον ἀναβάντος καὶ αὐτὸ τοῦτο κατηγοροῦντος αὐτοῦ καὶ εἰς κιναιδίαν¹⁰⁰ διαβάλλοντος, ἀγανακτήσας καὶ κατασπασθῆναι τὸν Κυνικὸν¹⁰¹ κελύσας ἐμελλεν ἢ ξύλοις συντρίφειν ἢ καὶ φρυγῆ ζημιώσειν. ἀλλ' ὅ γε Δημῶναξ παρατηχῶν παρητεῖτο συγγνώμην ἔχειν αὐτῷ κατὰ τινα πάτριον τοῖς Κυνικοῖς παρησιάν θρασνομένῳ. εἰπόντος δὲ τοῦ ἀνθυπάτου, «Νῦν μὲν σοι ἀφίμι αὐτόν, ἂν δὲ ὕστερον τοιοῦτόν τι τολμήσῃ, τί παθεῖν ἄξιός ἐστιν;» καὶ ὁ Δημῶναξ, «Δρωπακισθῆναι τότε αὐτὸν κέλευσον».

51 Ἄλλω δὲ τινι στρατοπέδων ἅμα καὶ ἔθνους τοῦ μεγίστου τὴν ἀρχὴν ἐμπιστευθέντι ἐκ βασιλέως ἐρομένῳ, πῶς¹⁰² ἄριστα ἄρξει¹⁰³, «Ἀοργήτως¹⁰⁴», ἔφη, «καὶ ὀλίγα μὲν λαλῶν, πολλὰ δὲ ἀκούων».

52 Ἐρομένῳ δὲ τινι εἰ καὶ αὐτὸς πλακοῦντας ἐσθίοι, «Οἶε οὖν», ἔφη, «τοῖς μωροῖς¹⁰⁵ τὰς μελίσσας τιθέναι τὰ κηρία;»

53 Πρὸς δὲ τῇ Ποικίλῃ ἀνδριάντα ἰδὼν τὴν χεῖρα ἀποκεκομμένον, «Ὅψέ», ἔφη, «Ἀθηναίους εἰκόνη χαλκῆ τετιμηκέναι τὸν Κυνέγειρον».

96. ὕπερον, καὶ Hemsterhuys: ὑπέρογκον **ΓΒ**: ὑπέρογκα **Ω**

97. δὲ Dindorf: διή codd.

98. ἅμα om. **Ω**

99. τὰ **ΓΒ**: τίς. τὰ **Ω**

100. κιναιδίαν **ΓΩ**

101. τὸν Κυνικὸν om. **B**

102. πῶς **Γ**: πῶς ἂν **B**

103. ἄρξει **BΩ**

104. ἀοργήτως E. Schwartz: ἀόργητος codd.

105. post μωροῖς add. μόνοις Herwerden

48 Καταπολεμοῦσε κυρίως ἐκείνους πού φιλοσοφοῦσαν, ὄχι γιὰ τὴ ζήτηση τῆς ἀλήθειας μὰ γιὰ τὴν ἐπίδειξη. Ὅταν εἶδε λοιπὸν ἓναν Κυνικὸ μὲ τρίβωνα καὶ σακούλι κι ἀντὶ γιὰ βακτηρία νὰ κρατᾶ ὑπερον, ραβδί, νὰ κραναγάζει καὶ νὰ λέει πὼς εἶναι ζηλωτὴς τοῦ Ἀντισθένης, τοῦ Κράτητος καὶ τοῦ Διογένης, τοῦ εἶπε: «Μὴν ψεύδεσαι, γιὰτὶ στ' ἀλήθεια εἶσαι μαθητὴς τοῦ Ὑπερείδου».

49 Ἐπειδὴ ἔβλεπε πολλοὺς ἀθλητὲς ν' ἀγωνίζονται τρισάθλια καί, παρὰ τοὺς κανονισμοὺς τῶν ἀγώνων, νὰ δαγκώνουν ἀντὶ νὰ τηροῦν τοὺς κανόνες τοῦ παγκρατίου, εἶπε: «Δὲν ἔχουν κι ἄδικο οἱ διάφοροι βαλτοὶ νὰ λένε τοὺς σημερινοὺς ἀθλητὲς λιοντάρια».

50 Ἐξυπνὴ καὶ δηρικτὴ συγχρόνως εἶναι ἡ ἀπάντησή του στὸν ἀνθύπατο. Αὐτὸς ἦταν ἀπὸ ἐκείνους πού ἀποτριχώνουν μὲ κατράμι τὰ πόδια καὶ ὄλο τους τὸ σῶμα. Κάποιος Κυνικὸς ἀνέβηκε σὲ μίαν πέτρα καὶ τὸν κατηγοροῦσε γι' αὐτὸ ἀκριβῶς καὶ τὸν κακολογοῦσε ὡς κίναϊδο. Ἐκεῖνος θύμωσε καί, ἀφοῦ διέταξε νὰ τὸν κατεβάσουν, ἦταν ἔτοιμος ἢ νὰ τὸν ξυλοφορτώσει ἢ καὶ νὰ τὸν ἐξορίσει. Ἀλλὰ ὁ Δημῶναξ, πού τυχαῖα βρέθηκε στὸ ἐπεισόδιο, ζητοῦσε νὰ τοῦ δοθεῖ συγγνώμη γιὰτὶ ἀποθρασύνθηκε κατὰ τὴν παραδοσιακὴ ἐλευθεροστομία τῶν Κυνικῶν. Ὅταν τοῦ εἶπε ὁ ἀνθύπατος: «Τώρα τὸν ἀφήνω πρὸς χάριν σου, ἀν ὅμως ξανατολήσει κάτι τέτοιο, τί ἀξίζει νὰ πάθει;» ἀπάντησε ὁ Δημῶναξ: «Νὰ διατάξεις τότε ν' ἀποτριχωθεῖ μὲ κατράμι».

51 Σὲ κάποιον ἄλλο, πού ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ ἐμπιστεύτηκε τὴ διοίκηση στρατευμάτων καὶ τῆς μεγαλύτερης ἐπαρχίας, ἀπάντησε, ὅταν τὸν ρώτησε πὼς ν' ἀσκήσει ἀριστη ἐξουσία: «Χωρὶς ὀργὴ καὶ λόγοντας λίγα, ἀλλ' ἀκούοντας πολλά».

52 Ὅταν τὸν ρώτησε κάποιος ἀν τρώει κι αὐτὸς μελόπιτες, ἀπάντησε: «Νομίζεις λοιπὸν πὼς οἱ μέλισσες βάζουν τὸ μέλι στὶς κηρήθρες γιὰ τοὺς ἀνόητους;»

53 Βλέποντας κοντὰ στὴν Ποικίλη Στοὰ ἓναν ἀνδριάντα μὲ τὸ χέρι του κομμένο, εἶπε: «Σὰν πολὺ ἀργὰ νὰ τίμησαν οἱ Ἀθηναῖοι τὸν Κυνέγειρο μὲ χάλκινο ἀνδριάντα».

54 Καὶ μὴν καὶ Ῥουφῖνον τὸν Κύπριον –λέγω δὴ¹⁰⁶ τὸν χωλὸν τὸν ἐκ τοῦ Περιπάτου– ἰδὼν ἐπὶ πολὺ τοῖς περιπάτοις ἐνδιατριβόντα, «Οὐδὲν ἔστιν», ἔφη, «ἀναισχυντότερον χωλοῦ Περιπατητικοῦ».

55 Ἐπεὶ δέ ποτε ὁ Ἐπίκτητος ἐπιτιμῶν ἅμα συνεβούλευεν αὐτῷ ἀγαγέσθαι γυναῖκα καὶ παιδοποιήσασθαι –πρέπει¹⁰⁷ γὰρ καὶ τοῦτο φιλοσόφῳ ἀνδρὶ ἕτερον ἀντ' αὐτοῦ καταλιπεῖν τῇ φύσει– ἐλεγκτικώτατα πρὸς αὐτὸν ἀπεκρίνατο, «Οὐκοῦν, ὦ Ἐπίκτητε, δός μοι μίαν τῶν σαυτοῦ θυγατέρων».

56 Καὶ μὴν τὸ πρὸς Ἐρμῖνον τὸν Ἀριστοτελικὸν ἄξιον ἀπομνημονεῦσαι. εἰδὼς γὰρ αὐτὸν παγκάκιστον μὲν ὄντα καὶ μυρία κακὰ ἐργαζόμενον τὸν Ἀριστοτέλη (δὲ θαυμάζοντα),¹⁰⁸ καὶ διὰ στόματος αὐτοῦ τὰς δέκα Κατηγορίας ἔχοντα, «Ἐρμῖνε», ἔφη, «ἀληθῶς ἄξιος εἶ δέκα κατηγοριῶν».

57 Ἀθηναίων δὲ σκεπτομένων κατὰ ζῆλον τὸν πρὸς Κορινθίους καταστήσασθαι θέαν μονομάχων, προσελθὼν¹⁰⁹ εἰς αὐτούς, «Μὴ πρότερον ταῦτα, ὦ Ἀθηναῖοι, ψηφίσησθε, ἢ μὴ τοῦ Ἐλέου τὸν βωμὸν καθέλητε».

58 Ἐπεὶ δὲ εἰς Ὀλυμπίαν ποτὲ ἐλθόντι αὐτῷ Ἥλειοι εἰκόνα χαλκῆν ἐψηφίσαντο, «Μηδαμῶς τοῦτο», ἔφη, «ὦ ἄνδρες Ἥλειοι, μὴ δόξητε ὀνειδίξεν τοῖς προγόνοις ὑμῶν, ὅτι μήτε Σωκράτους μήτε Διογένους εἰκόνα ἀνατεθείκασι».

59 Ἦκουσα δὲ αὐτοῦ ποτε καὶ πρὸς τινα τῶν¹¹⁰ νόμων ἔμπειρον ταῦτα λέγοντος, ὅτι κινδυνεύουσιν ἀχρηστοὶ εἶναι οἱ νόμοι, ἂν τε πονηροῖς, ἂν τε ἀγαθοῖς γράφονται· οἱ μὲν γὰρ οὐ δέονται νόμων, οἱ δὲ ὑπὸ νόμων οὐδὲν βελτίους γίγνονται.

60 Τῶν δὲ Ὀμήρου στίχων¹¹¹ ἓνα ἦδεν μάλιστα,

κάθθαν' ὁμῶς ὃ τ' ἀεργὸς ἀνὴρ ὃ τε πολλὰ ἐοργῶς.

61 Ἐπήγει δὲ καὶ τὸν Θεοσίτην ὡς Κυνικὸν τινα δημηγόρον.

106. δὴ codd.: δὲ Reitz

107. πρέπει B

108. δὲ θαυμάζοντα add. Fritzsche: δ' ἐπαινοῦντα add. Harmon

109. προσελθὼν] προσελθὼν F: om. Ω

110. πρὸς τινα τῶν scripsi: πρὸς τινα Russell: πρὸς τὸν codd.: πρὸς τὸν ... τὸν Harmon

111. στίχον K. Schwartz: Hom. *Iliad.* 9.320

54 Κι ἀκόμη, παρατηρώντας ὅτι ὁ Ρουφίνος ὁ Κύπριος –μῶ γιὰ τὸν χωλὸ τῆς περιπατητικῆς σχολῆς– περνοῦσε πολὺ χρόνο στοὺς περιπάτους, εἶπε: «Δὲν ὑπάρχει πράγμα πιὸ ξεδιάντροπο ἀπὸ ἓναν χωλὸ Περιπατητικὸ».

55 Ἐπειδὴ κάποτε ὁ Ἐπίκτητος τὸν ἐπέκρινε καὶ συγχρόνως τὸν συμβούλευε νὰ πάρει γυναῖκα καὶ νὰ κάνει παιδιά –γιατὶ εἶναι στὰ καθήκοντα ἑνὸς φιλοσόφου καὶ τοῦτο, νὰ κληροδοτήσῃ στὴ φύση κάποιον ἄλλον ἀντικαταστάτῃ του– τοῦ ἀπάντησε μὲ τρόπο ποὺ ἀνασκεύαζε τελείως τὸ ἐπιχείρημά του: «Ὁραῖα λοιπόν, Ἐπίκτητε· δῶσε μου μία ἀπὸ τίς θυγατέρες σου».

56 Κι ἀκόμη, καὶ ἡ ἀπάντησή του πρὸς τὸν ἀριστοτελικὸ Ἐρμῖνο εἶναι ἀξιωματιμώδης. Γνωρίζοντας ὅτι εἶναι παγκάκιστος καὶ ὅτι μηχανευόταν μύρια κακά, θαύμαζε ὅμως τὸν Ἀριστοτέλη καὶ εἶχε διαρκῶς στὸ στόμα του τίς δέκα *Κατηγορίες* του, εἶπε: «Μὰ τὴν ἀλήθεια, Ἐρμῖνε, εἶσαι ἄξιος δέκα κατηγοριῶν».

57 Τότε ποὺ οἱ Ἀθηναῖοι σκεπτόντουσαν, ἀπὸ ἀντιζηλία πρὸς τοὺς Κορινθίους, νὰ ὀργανώσουν θέαμα μονομάχων, παρουσιάστηκε μπροστά τους καὶ τοὺς εἶπε: «Μὴν ἐγκρίνετε τέτοιο ψήφισμα, Ἀθηναῖοι, πρὶν κατεδαφίσετε τὸν βωμὸ τοῦ Ἑλέου».

58 Ὄταν πῆγε κάποτε στὴν Ὀλυμπία καὶ οἱ Ἥλειοι ἀπεφάσισαν μὲ ψήφισμά τους νὰ στηθεῖ χάλκινος ἀνδριάντας του, τοὺς εἶπε: «Μὲ κανένα τρόπο νὰ μὴν τὸ κάνετε αὐτό, Ἥλειοι, μήπως καὶ φανεῖτε ὅτι ὀνειδίζετε τοὺς προγόνους σας ποὺ δὲν ἀφιέρωσαν ἀνδριάντα οὔτε στὸν Σωκράτη οὔτε στὸν Διογένη».

59 Τὸν ἄκουσα κάποτε νὰ λέει πρὸς κάποιον νομομαθῆ, ὅτι οἱ νόμοι κατανοῦν νὰ εἶναι ἄχρηστοι εἴτε γιὰ τοὺς κακοὺς ψηφίζονται εἴτε γιὰ τοὺς καλοὺς. Διότι, οἱ καλοὶ μὲν δὲν χρειάζονται νόμους, ἐνῶ οἱ ἄλλοι δὲν βελτιώνονται σὲ τίποτε ἀπὸ τοὺς νόμους.

60 Ἀπὸ τοὺς στίχους τοῦ Ὀμήρου ἓναν ἀπήγγελλε κυρίως:

Κι ὁ ἀκαμάτης κι ὁ φιλόπονος ὁμοια στὸν θάνατο τραβοῦν.

61 Χαρακτήριζε θετικά τὸν Θεοσίτη, θεωρώντας τον ὡς λαϊκὸ ρήτορα κυνικοῦ τύπου.

62 Ἐρωτηθεὶς δέ ποτε, τίς αὐτῷ ἀρέσκοι τῶν φιλοσόφων, ἔφη, «Πάντες μὲν θαυμαστοί· ἐγὼ δὲ Σωκράτη μὲν σέβω, θαυμάζω δὲ Διογένη καὶ φιλῶ Ἀρίστιππον».

63 Ἐβίον δὲ ἔτη ὀλίγου¹¹² δέοντα τῶν ἑκατὸν ἄνοσος, ἄλκυπος, οὐδένα ἐνοχλήσας τι ἢ αἰτήσας, φίλοις χρήσιμος, ἐχθρὸν οὐδένα οὐδεπώποτε ἐσχγκῶς, καὶ τοσοῦτον ἔρωτα ἔσχον πρὸς αὐτὸν Ἀθηναῖοί τε αὐτοὶ καὶ ἅπανα ἢ Ἑλλάς, ὥστε παριόντι ὑπεξανίστασθαι μὲν τοὺς ἄρχοντας, σιωπὴν δὲ γίνεσθαι παρὰ πάντων. τὸ τελευταῖον δὲ ἤδη ὑπέργηρος ὢν ἀκλητος εἰς ἦν τύχοι παρῶν οἰκίαν ἐδείπνει καὶ ἐκάθευδε, τῶν ἐνοικούντων θεοῦ τινα ἐπιφάνειαν ἡγουμένων τὸ προῶγμα καὶ τινα ἀγαθὸν δαίμονα εἰσεληλυθέναι αὐτοῖς εἰς τὴν οἰκίαν. παριόντα δὲ αἱ ἀρτοπώλιδες ἀνθεῖλκον πρὸς αὐτὰς ἐκάστη ἀξιοῦσα παρ' αὐτῆς λαμβάνειν τῶν ἄρτων, καὶ τοῦτο εὐτυχίαν ἐαυτῆς ἢ δεδωκυῖα ᾤετο. καὶ μὴν καὶ οἱ παῖδες ὁπώρας προσέφερον αὐτῷ πατέρα ὀνομάζοντες.

64 Στάσεως δέ ποτε Ἀθήνησι γενομένης εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ φανεὶς μόνον σιωπᾶν¹¹³ ἐποίησεν αὐτοῦς· ὁ δὲ ἰδὼν ἤδη μετεγνωκότας οὐδὲν εἰπὼν καὶ αὐτὸς ἀπηλλάγη.

65 Ὅτε δὲ συνῆκεν οὐκέθ' οἷός τε ὢν αὐτῷ ἐπικουρεῖν, εἰπὼν πρὸς τοὺς παρόντας τὸν ἐναγώνιον τῶν κηρύκων πόδα,

*Λήγει μὲν ἀγὼν τῶν καλλίστων
ἄθλων ταμίαις, καιρὸς δὲ καλεῖ
μηκέτι μέλλειν,*

καὶ πάντων ἀποσχόμενος ἀπῆλθεν τοῦ βίου φαιδρὸς καὶ οἷος αἰετοῖς ἐντυγχάνουσαι ἐφαίνεται.

66 Ὀλίγον δὲ πρὸ τῆς τελευταῖης ἐρομένου τινός, «Περὶ ταφῆς, τί κελεύεις;» «Μὴ πολυπραγμονεῖτε», ἔφη· «ἢ γὰρ ὁδμή με θάψει». φαιμένου δ' ἐκείνου, «Τί οὖν; οὐκ αἰσχρὸν ὀρνέοις καὶ κυσὶ βορᾶν προτεθῆναι τηλικούτου ἀνδρὸς σῶμα;» «Καὶ μὴν οὐδὲν ἄτοπον», ἔφη, «τοῦτο, εἰ μέλλω καὶ ἀποθανὼν ζῆσις τισὶ χρήσιμος ἔσσεσθαι».

112. ὀλίγου corr. rec.: ὀλίγῳ vett.

113. σιωπὴν **B**

62 Ὄταν κάποτε ρωτήθηκε ποιόν ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους προτιμοῦσε, ἀπάντησε: «Εἶναι ὅλοι ἀξιοθαύμαστοι· ἐγὼ προσωπικὰ σέβωμαι τὸν Σωκράτη, θαυμάζω ὅμως τὸν Διογένη καὶ ἀγαπῶ τὸν Ἀρίστιππο».

63 Ἐζήση σχεδὸν ὡς τὰ ἑκατὸ του χρόνια χωρὶς ἀσθένειες, χωρὶς λύπες, χωρὶς νὰ ἐνοχλήσει κανένα κι ἀπὸ κανένα νὰ ζητήσει κάτι, χρήσιμος στοὺς φίλους του, χωρὶς ποτὲ ν' ἀποκτήσει ἐχθρούς. Τέτοια ἀγάπη τοῦ εἶχαν, ὄχι μόνον οἱ Ἀθηναῖοι ἀλλὰ καὶ ἡ Ἑλλάδα ὁλόκληρη, ὥστε μὲ τὴν ἐμφάνισή του νὰ σηκώνονται οἱ ἄρχοντες καὶ ὅλοι νὰ σιωποῦν. Πρὸς τὸ τέλος, ὅταν βρισκόταν σὲ βαθιὰ γεράματα, ἀπρόσκλητος δειπνοῦσε καὶ κοιμόταν σ' ὅποιο σπίτι τύχαινε νὰ περναῖ, ἐνῶ οἱ νοικοκυραῖοι τὸ θεωροῦσαν κάτι σὰν θεϊκὴ ἐμφάνιση κι ὅτι ἓνα πνεῦμα ἀγαθὸ μπῆκε στὸ σπίτι τους γιὰ τὸ καλὸ τους. Ἀλλὰ κι ὅταν περνοῦσε, οἱ φουρνάρισσες συνερίζονταν ποιὰ θὰ τὸν τραβήξει κοντά της, ἢ κάθε μιὰ ἐπιμένοντας ἀπὸ αὐτὴν νὰ πάρει τὸ ψωμί κι ὅποια κατάφερε νὰ τὸ προσφέρει, τὸ θεωροῦσε ὡς τυχερὸ της. Ἐπιπλέον, καὶ τὰ παιδιά τοῦ πρόσφεραν φροῦτα ἀποκαλώντας τὸν πατέρα.

64 Κι ὅταν συνέβη κάποτε στὴν Ἀθήνα μεγάλη διένεξι στὶς παρατάξεις, εἰσήλθε στὴν ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου καὶ μὲ τὴν ἐμφάνισή του καὶ μόνον τοὺς ἔκανε νὰ σωπάσουν. Βλέποντας ἔπειτα ὅτι μεταστράφηκαν, ἔφυγε κι αὐτὸς χωρὶς νὰ βγάλει λέξι.

65 Ὄταν πιὰ κατάλαβε πὼς δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ φροντίζει ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτό του, ἀφοῦ εἶπε στοὺς παρευρισκόμενους τοὺς στίχους τῶν κηρύκων γιὰ τὴ λήξι τῶν ἀγώνων,

*Τελειώνει ὁ ἀγώνας, χορηγὸς
λαμπρῶν ἀγωνισμάτων
ὁ χρόνος πλέον μᾶς καλεῖ
νὰ μὴν καθυστεροῦμε,*

κι ἀπέχοντας ἀπὸ κάθε λογῆς τροφή, ἔφυγε ἀπ' τὴ ζωὴ ὁλόχαρος κι ὅπως φαινόταν πάντοτε σ' ὅσους τὸν συναντοῦσαν.

66 Λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατό του τὸν ρώτησε κάποιος: «Γιὰ τὴν ταφή σου, τί παραγγελίες ἔχεις;» Κι αὐτὸς ἀπάντησε: «Μὴν πολυσκοτίζετε, ἢ κακοσμία θὰ μὲ θάψει». Ἀλλὰ συνέχισε ὁ ἄλλος: «Μά, τί λές; Ντροπὴ, τὸ σῶμα ἐνὸς τέτοιου ἀνθρώπου νὰ δοθεῖ βορὰ στὰ ὄρνια καὶ τοὺς σκύλους!» «Καὶ λοιπόν;», ἀπάντησε, «δὲν εἶναι δὰ παράλογο, ἂν πρόκειται ἀκόμη καὶ νεκρὸς νὰ εἶμαι χρήσιμος σὲ ζωντανούς ὀργανισμούς».

67 Οἱ μέντοι Ἀθηναῖοι καὶ ἔθαψαν αὐτὸν δημοσίᾳ μεγαλοπρεπῶς καὶ ἐπὶ πολὺ ἐπένησαν, καὶ τὸν θᾶκον τὸν λίθινον, ἐφ' οὗ εἰώθει ὁπότε κάμναι ἀναπαύσασθαι, προσεκύνουν καὶ ἐστεφάνουν εἰς τιμὴν τοῦ ἀνδρός, ἠγούμενοι ἱερὸν εἶναι καὶ τὸν λίθον, ἐφ' οὗ ἔκαθέζετο. ἐπὶ μὲν γὰρ τὴν ἐκφορὰν οὐκ ἔστιν ὅστις οὐκ ἀπήντησεν, καὶ μάλιστα τῶν φιλοσόφων· οὗτοι μέντοι ὑποδύντες ἐκόμιζον αὐτὸν ἄχρι πρὸς τὸν τάφον.

Ταῦτα ὀλίγα πάνν ἐκ πολλῶν ἀπεμνημόνευσα, καὶ ἔστιν ἀπὸ τούτων τοῖς ἀναγινώσκουσι λογίζεσθαι ὁποῖος ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐγένετο.

67 Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως τὸν ἔθαιψαν δημοσία δαπάνη καὶ μὲ μεγαλοπρέπεια καὶ πένθησαν γιὰ πολὺν καιρὸ. Τὸ πέτρινο κάθισμα ποὺ συνήθιζε νὰ ἀναπαύεται ὅταν κουραζόταν τὸ προσκυνοῦσαν καὶ τὸ στεφάνωναν πρὸς τιμὴν τοῦ θεωρῶντας ὅτι ἱερὴ εἶναι ἀκόμη καὶ ἡ πέτρα ποὺ καθόταν. Τὴν ἐκφορὰ του δὲν ἔμεινε κανεὶς ποὺ νὰ μὴν τὴν ἀκολουθήσει, καὶ μάλιστα οἱ φιλόσοφοι. Αὐτοὶ ἦταν ποὺ τὸν μετέφεραν στοὺς ὄμους τους μέχρι τὸ μνήμα.

Αὐτὰ τὰ ἐλάχιστα ἀπ' τὰ πολλὰ διηγήθηκα ἀπὸ μνήμης, ἀλλὰ εἶν' ἀρκετὰ γιὰ νὰ καταλάβουν οἱ ἀναγνώστες πόσο σπουδαῖος ἄνδρας ὑπῆρξε ἐκεῖνος.

Δημιώνακτος γνῶμαι καὶ ἀποφθέγματα

(*Sententiae*)

S1 (12Fu) Ps.-Maximus 1.63/59

Δημιώνακτος. Τοσοῦτον εἰς ἀρετὴν προσθήσεις, ὅσον ἂν ὑφέλῃς τῶν ἡδονῶν.

Demonax: Sem 11.23-25, FlorLips 1.50 p.12W, Bas 172, Ross 15.26 f. 44^v, CorpPar (a) f. 104^v 10-11 = ExcPar p. 81 nr. 3 [334] *post Demonact.*: Ant 1.7, 796a

δημιώνακτος **L VH**: δημιώνακτος **G** Ross: δήμωνος **P**: ἐν ἄλλῳ δημιώνακτος **A** (δημόναγρος **A^{mss}**)

S2 (13Fu) Ps.-Maximus 1.64/60

Αἰσχρὸν μὲν ἐν ἄλλοις ἀποδέχεσθαι τὰς ἀρετάς, ἐν ἑαυτοῖς δὲ ἔχειν τὰς κακίας.

Demonax: FlorLips 1.51 p. 12W, Bas 173, CorpPar (a) f. 104^v 8-9 = ExcPar p. 81 nr. 2 [333] *post Demonact.*: Sem 11.26-28, Ant 1.7, 796a

μὲν add. **VAH SO** om. **F**

S3 (14Fu) Ps.-Maximus 1.65/61

Τοὺς τῶν σωμάτων ἐπιμελουμένους, ἑαυτῶν δὲ ἀμελοῦντας ὠνείδιζεν ὡς τῶν μὲν οἴκων ἐπιμελουμένων, τῶν δὲ ἐνοίκων ἀμελοῦντας.

Demonax : Sem 12.1-5, Comb 728d, FlorLips 1.52 p. 12W, Bas 174, CorpPar (a) f. 105^r 12-15 = ExcPar p. 82 nr. 15 [346] *post Demonact.*: Ross 15.27 f. 44^v,

δημόκριτος ante τοὺς add. **A** om. **VFH** || οἴκων **VAF**: οἰκῶν **H**

S4 (10Fu) Ps.-Maximus 2.27/27

Δημιώνακτος. Ἐν ἀλλοτριῶις παραδείγμασι παίδευε σεαυτὸν καὶ ἀπαθῆς τῶν κακῶν ἔση.

Demonax: Sem 21.5-7, Comb 733b, Bas 181, Ross 7.72 f. 19^v, Ant 1.10, 801b, CorpPar (a) f. 104^v 12-14 = ExcPar p. 81 nr. 5 [336] *Clitarchus*: FlorLips 2.12 p. 15W

δημιώνακτος **L VAF**: δημιώνακτου **PG** om. **H** || παίδευε **PL**: παίδευσε **G** || σεαυτὸν **PL**: ἑαυτὸν **G**

*Δημόνακτος
γνώμες καὶ ἀποφθέγματα*

S1 Ψευδο-Μάξιμος 1.63/59

Τοῦ Δημόνακτος. Στὴν ἀρετὴ θὰ προσθέσεις τόσα, ὅσα θ' ἀφαιρέσεις ἀπὸ τὶς ἡδονές.

S2 Ψευδο-Μάξιμος 1.64/60

Εἶναι ντροπὴ, ἐνῶ ἀναγνωρίζουμε τὶς ἀρετὲς στοὺς ἄλλους, γιὰ τὸν ἑαυτό μας νὰ κρατᾶμε τὶς κακίες.

S3 Ψευδο-Μάξιμος 1.65/61

Κατέκρινε ὅσους φροντίζουν τὰ σώματά τους, παραμελοῦν ὁμῶς τὴν ψυχὴ τους θεωρώντας ὅτι εἶναι σὰν νὰ φροντίζουν τὸ σπιτικὸ καὶ νὰ παραμελοῦν τοὺς ἐνοίκους του.

S4 Ψευδο-Μάξιμος 2.27/27

Τοῦ Δημόνακτος. Νὰ διαπαιδαγωγεῖσαι μὲ τὰ παραδείγματα τῶν ἄλλων κι ἀπὸ κακὰ δὲν θὰ ὑποφέρεις.

S5 (5Fu) Ps.-Maximus 12.98*/105

Δημώνακτος. Εἰσὶ τινες, οἳ τὸν παρόντα μὲν βίον οὐ ζῶσιν, ἀλλὰ παρασκευάζονται πολλῇ σπουδῇ, ὡς ἔτερον τινα βίον βιωσόμενοι, οὐ τὸν παρόντα· καὶ ἐν τούτῳ παραλειπόμενος ὁ χρόνος οἴχεται.

Demonax: Comb 801b, CorpPar (a) f. 105^v 9-13 = ExcPar p. 82 nr. 19 [350] *Antiphon:* Stob. 3.16.20 (Antiphon F53a Pendrick = VS 87 B 53a)

δημώνακτος **CVAFH:** δημώνακτος **RSO**

S6 (16Fu) Ps.-Maximus 10.26/29

Δημώνακτος. Τινὸς σοφιστοῦ αἰτιωμένου αὐτὸν καὶ φήσαντος· «διὰ τί με κακῶς λέγεις;» ἔφη «Ὅτι μὴ καταφρονεῖς τῶν κακῶς λεγόντων».

Demonax: Sem 116.24-28, Comb 785b, Ross 17.20 f. 48^r, Patm 30.47, Ant 1.53, 945b, CorpPar (a) f. 105^r 10-12 = ExcPar p. 82 nr. 14 [345], GnomPar 130 Sternb p. 150
Demosthenes: Bas 234

δημώνακτος **L CVA:** δημώνακτος Ross om. **P:** δημόνα(κτος) **F** om. **H:** δημοκρίτου **GI**

S7 (21Fu) Ps.-Maximus 6.30/38

Δημώνακτος. Αἰτιωμένου τινὸς τῶν ἐταίρων αὐτὸν καὶ φήσαντος· «οὐκ ἔχρῃν σε τῷ ἐχθρῷ μου φίλον εἶνα»· «σὲ μὲν οὖν», ἔφη, οὐκ ἔχρῃν τῷ φίλῳ μου ἐχθρὸν εἶνα».

Demonax: Sem 58.19-24, FlorLips 6 p. 4W, Bas 198, Patm 11.82, GnomPar 103 Sternb p. 147
anonymus: Bertini 97 *alii:* frg. ined. 16 Miller p. 222

δημώνακτος **L:** δημωνάκτου **A:** δημονάκ(ος) **G:** δημονά **CF:** δημονκρίτου **P** || αἰτιωμένου **CVFH:** κατατιτωμένου **A** || αὐτόν **CVFH:** αὐτοῦ **A:** αὐτῷ **PL**

S8 (18Fu) Ps.-Maximus 6.83/118

Δημώνακτος. Ἐλάσσω κακὰ πάσχουσιν οἱ ἄνθρωποι ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἢ ὑπὸ τῶν φίλων· τοὺς μὲν γὰρ ἐχθροὺς δεδιότες φυλάσσουνται, τοῖς δὲ φίλοις ἀνεωγμένοι εἰσὶ καὶ γίνονται σφαλεροὶ καὶ εὐεπιβούλευτοι.

Demonax: Sem 68.15-21, Bas 206, Ant 1.25, 853b, CorpPar (a) f. 105^v 4-9 = ExcPar p. 82 nr. 18 [349] *Plato:* cf. GV 424 Sternb, AppVat 1.107 Sternb p. 181 (Plat. sent. 15 Stanzel p. 50)

ἐχθρῶν **R:** φίλων **SO** || φίλων **R:** ἐχθρῶν **SO** || φυλάσσονται **VAFH:** φυλάσσουσι **C** || εὐεπιβούλευτοι **PBL:** ἐπιβούλευτοι **G**

S5 Ψευδο-Μάξιμος 12.98*/105

Τοῦ Δημόνακτος. Ὑπάρχουν μερικοὶ ποὺ δὲν ἀπολαμβάνουν τὴν τωρινὴ ζωὴ, ἀλλὰ προετοιμάζονται μὲ μεγάλο ζῆλο σὰν νὰ εἶναι νὰ ζήσουν κάποια ἄλλη ζωὴ, ὅχι τὴν παρούσα. Κι ὁ χρόνος ἔτσι περνάει ἀνεκμετάλλευτος.

S6 Ψευδο-Μάξιμος 10.26/29

Τοῦ Δημόνακτος. Κάποιος σοφιστὴς τὸν κατηγοροῦσε καὶ τοῦ ἔλεγε: «Γιατί μὲ κακολογεῖς;» Κι αὐτὸς ἀπάντησε: «Γιὰ νὰ μάθεις νὰ μὴν ὑποτιμᾷς ἐκείνους ποὺ κακολογοῦν».

S7 Ψευδο-Μάξιμος 6.30/38

Τοῦ Δημόνακτος. Τοῦ παραπονιόταν κάποιος φίλος του καὶ τοῦ εἶπε: «Δὲν ἦταν ἀνάγκη νὰ εἶσαι φίλος τοῦ ἐχθροῦ μου». Ἀπάντησε: «Τουναντίον, ἐσὺ δὲν ἦταν ἀνάγκη νὰ εἶσαι ἐχθρὸς τοῦ φίλου μου».

S8 Ψευδο-Μάξιμος 6.83/118

Τοῦ Δημόνακτος. Μικρότερα κακὰ παθαίνουν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς παρὰ ἀπὸ τοὺς φίλους. Διότι φοβοῦνται τοὺς ἐχθροὺς καὶ προφυλάσσονται, ἐνῶ στοὺς φίλους εἶναι ἀνοιχτοί, πέφτουν σὲ σφάλματα κι ἔτσι εὐκόλα τοὺς ὑπονομεύουν.

S9 (22Fu) Ps.-Maximus 15.41/53

Δημόνακτος. Ὁ λόγος ὥσπερ πλάστης ἀγαθὸς καλὸν τῇ ψυχῇ περιτίθεισι σχήμα.

Demonax: Sem 154.6-8, Comb 813d, Ross 19.10 f. 50^r, CorpPar (a) f. 104^v 18-20 = ExcPar p. 81 nr. 8 [339] *Democritus:* Bas. 261 *Socrates:* Stob. 2.4.14 (SSR I C 184 Giannantoni I p. 105) *Pythag.:* Demophil. Pyth. sim. 5 Mullach I p. 485, Pyth. et al. sim. 61 Mullach I p. 491 *DIE:* DIEAth 104 Odorico

δημόνακτος Sem.: δημόνακτος **L** Ross **SO** om. **R:** δημοκρίτ(ου) **PG** Bas.

S10 (6Fu) Ps.-Maximus 17.40/49

Δημόνακτος. Οἱ ἀπαιδευτοὶ καθάπερ οἱ ἀλιενόμενοι ἰχθύες, ἐλκόμενοι σιγῶσιν.

Demonax: Sem 168.23-25, Comb 824d, Bas 271, Laur. c. α 15 nr. 189 f. 154^r (=ExcFlor 2.13.137), CorpPar (a) f. 104^v 20-105^r 2 = ExcPar p. 81 nr. 9 [340] *Socrates:* Patm 38.44 *alii:* GnomHom 61 Elter

δημόνακτος **L** CVF: δημόνακτος **P:** δημονάκτου **G A** om. **H:** δημόναξ ἔφη Bas.

S11 (15Fu) Ps.-Maximus 18.43/43

Δείκνυσιν ἢ μὲν τροπή τὸν κατ' ἀλήθειαν ἀνδρεῖον, ἢ δὲ ἀτυχία τὸν φρόνιμον.

Demonax: Sem 178.14-16, Bas 275, CorpPar (a) f. 105^r 7-9 = ExcPar p. 82 nr. 13 [344] *post Demonact.:* Comb 833b, Patm 31.31, Ant 1.70, 984a *alii:* GnomHom 154b Elter

S12 (25Fu) Ps.-Maximus 18.42/42

Δημόνακτος. Οὔτε οἱ ἄμουσοι τοῖς ὀργάνοις οὔτε οἱ ἀπαιδευτοὶ ταῖς τύχαις δύνανται συναρμόσασθαι.

Demonax: Comb 833a, Bas 274, Patm 31.30, Ant 1.70, 984a, CorpPar (a) f. 104^v 16-18 = ExcPar p. 81 nr. 7 [338] *post Socrates:* Stob. 3.4.58 (SSR I C 230 Giannantoni I p. 113) *Pythag.:* cf. Demophil. Pyth. sim. 29 Mullach I p. 486 *alii:* GnomHom 12 Elter

συναρμόσασθαι **PL** Bas **CVAH:** συναρμόζεσθαι **F:** προσαρμόσασθαι **G**

S13 (2Fu) Ps.-Maximus 19.33/51

Δημόνακτος.

Κόλαζε κρίνων, ἀλλὰ μὴ θυμούμενος.

= TrGF I 207 Snell p. 320

Demonax: Sem 189.24-25, Comb 844a, Bas 280, Patm 34.81, CorpPar (a) f. 104^v 7 = ExcPar p. 81 nr. 1 [332], GnomDiaph I p. 118 Boissonade; v. Wachsmuth, *Studien* p. 141 *Democritus:* Ant 2.53, 1133d, Bertini 84 *Democrates vel Democritus:* cf. Georgid 548

S9 Ψευδο-Μάξιμος 15.41/53

Τοῦ Δημόνακτος. Ὁ λόγος, ὡσάν καλὸς τεχνίτης, πλάθει ὁμορφο τὸ σχῆμα τῆς ψυχῆς.

S10 Ψευδο-Μάξιμος 17.40/49

Τοῦ Δημόνακτος. Οἱ ἀμόρφωτοι, ὅπως τὰ ψάρια τῆ στιγμῆ ποὺ πιάστηκαν, σιωποῦν σάν τοὺς τραβοῦν ἐπάνω.

S11 Ψευδο-Μάξιμος 18.43/43

Ὁ ψυχομένος στὴν ἀναποδιὰ φαίνεται κι ὁ γνωστικὸς στὴν ἀτυχία.

S12 Ψευδο-Μάξιμος 18.42/42

Τοῦ Δημόνακτος. Οὔτε οἱ κακόμοισοι μὲ τὰ ὄργανα, οὔτε οἱ ἀπαίδευτοι μὲ τίς ἀλλαγές τῆς τύχης εἶναι σὲ θέση νὰ συγχρονιστοῦν.

S13 Ψευδο-Μάξιμος 19.33/51

Τοῦ Δημόνακτος.

Νὰ τιμωρεῖς κατὰ τὴν κρίση σου μὲ τὴν ὀργὴν παρὰ μέρα.

Odorico *anonymus*: GnomBar 219 Bywater *Menander Monost.*: MenMon 429 Jaekel p. 57 *DIE*: *DIE* 254 Wachsmuth

S14 (4Fu) Ps.-Maximus 21.28/31

Δημόνακτος. Ὑλλων ἐξεταζόντων, εἰ ὁ κόσμος {ἐμφρόνως} ἔμψυχος καὶ αὐθις {εἰπόντος}, εἰ σφαιροειδής: «ὕμεις», εἶπε, «περὶ μὲν τοῦ κόσμου πολυπραγμονεῖτε, περὶ δὲ τῆς ἑαυτῶν ἀκοσμίας οὐ φροντίζετε».

Demonax: Sem 206.21-26, Bas 284, Ross 25.12 f. 56^v, Patm 54.18, Ant 2.76, 1192bc, CorpPar (a) f. 105^f 20-105^v 4 = ExcPar p. 82 nr. 17 [348], Stob. 2.1.11, GnomPar 186 Sternbach p. 154

δημόνακτος **L** Ross **CVAH** om. **F**: δημόνακτος **PG**: δημονάκτου **I** || ἐξεταζόντων **PIL** Bas Ross *ibid.*: ἐπιταζόντων **G** || ἔμψυχος **PGIL** Bas secl. Kindstrand om. Ross, **A** om. **CVFH RSO** i.e. de var. lect. ἔμψυχον (in loc. ἔμψυχος) || εἰπόντος om. **RSO** recte secl. Ihm || αὐτῶν **SO**: ἑαυτῶν **R**

S15 (30Fu) Ps.-Maximus 28.20/20

Δημόνακτος. Δεῖ ὥσπερ φορτίον τὴν λύπην ἀναθέμενον μὴ στένοντα φέρειν.

Demonax: Sem 254.12-14, Comb 877c, Patm 15.103, CorpPar (a) f. 105^f 6-7 = ExcPar p. 64 nr 298.2 et p. 82 nr. 12 [343] *alia*: GnomHom 154a Elter

δημόνακτος om. **O** || ἀναθέμενον **IL**: ἀποθέμενον **P** || στένοντα **IL**: στενάζοντα **P**

S16 (26Fu) Ps.-Maximus 28.21/21

Δημόνακτος. Οἱ ἄνθρωποι τάφους μὲν κατασκευάζουσι καὶ ἐντάφια, ὥσπερ μέλλοντες αὐτοῖς χρῆσθαι: ἀφοβίαν δὲ καὶ ἀλυπίαν τὴν περὶ τοῦ θανάτου, ἧ̃ χρῆσονται, οὐ παρασκευάζονται.

Demonax: Patm 47.61, CorpPar (a) f. 105^f 16-20 = ExcPar p. 64 nr. 298.2 et p. 82 nr. 16 [347]; v. Wachsmuth, *Studien* p. 130 n. 1 *Chariclea*: Sem 254.16-21, Comb 877d

δημόνακτος **O** et Patm || παρασκευάζονται **SO**: παρασκευάζουσιν **R**

S17 (17Fu) Ps.-Maximus 40.24/47.32

Δημόνακτος. Τοῖς ὡσὶ πλέον ἢ τῇ γλώττῃ χρῶ̃.

Demonax: Sem 309.27-28, Comb 940c, Bas 312, CorpPar (a) f. 104^v 11-12 = ExcPar p. 81 nr. 4 [335] *post Socrates*: Ross 39.19 f. 72^f

δημόνακτος **L**: (δη)μόνακτος **P** om. **G** Ross.

S14 Ψευδο-Μάξιμος 21.28/31

Τοῦ Δημόνακτος. Σὲ κάποιους ἄλλους, πὺν εἶχαν βαλθεῖ νὰ ἐξιχνιάσουν ἂν ὁ κόσμος εἶναι ἔμψυχος ἢ, πάλι, ἂν τὸ σχῆμα του εἶναι σφαιρικό, εἶπε: «Μὲ τὰ ζητήματα τῆς τάξεως τοῦ κόσμου ξημεροβραδιαζόσατε, μὰ γιὰ τὴν ἀταξία τοῦ ἑαυτοῦ σας δὲν σᾶς νοιάζει».

S15 Ψευδο-Μάξιμος 28.20/20

Τοῦ Δημόνακτος. Πρέπει τὴ λύπη, ὡσὰν φορτίο, κάπου νὰ τὴν ἀκουμπήσεις καὶ νὰ μὴν τὴν κουβαλᾷς στενάζοντας.

S16 Ψευδο-Μάξιμος 28.21/21

Τοῦ Δημόνακτος. Οἱ ἄνθρωποι κατασκευάζουν τάφους καὶ νεκροστόλια λὲς καὶ θὰ τοὺς εἶναι χρήσιμα σὲ κάτι· ἀλλὰ γι' αὐτὰ πὺν πράγματι θὰ τοὺς χρειαστοῦν, νὰ διώξουν δηλαδὴ τὸν φόβο καὶ τὴ λύπη τοῦ θανάτου, οὔτε πὺν ἐτοιμάζονται.

S17 Ψευδο-Μάξιμος 40.24/47.32

Τοῦ Δημόνακτος. Νὰ χρησιμοποιεῖς περισσότερο τ' ἄφτιά σου παρὰ τὴ γλώσσα σου.

S18 (3Fu) Stob. 3.21.8

Δημώννακτος. Ἐρωτηθεὶς πότε ἤρξατο φιλοσοφεῖν· «ὅτε καταγινώσκειν», ἔφη, «ἐμαυτοῦ ἠρξάμην».

δημώννακτος A¹: δημώναξ A² || πότε S: πηνίκα M^d A Br

S19 (1Fu) Stob. 3.22.16

Δημώννακτος.

Θνητοὶ γεγῶτες μὴ φρονεῖθ' ὑπὲρ θεοῦς.

δημώννακτος SMA: δημόνακτος M^d Tr. p. 145 || φρονεῖτ' SA

S18 Ἰωάννης Στοβαῖος 3.21.8

Τοῦ Δημόνακτος. Στὴν ἐρώτηση, πότε ἄρχισε νὰ φιλοσοφεῖ, ἀπάντησε: «Ὅταν ἄρχισα νὰ καταλαβαίνω τὸν ἑαυτό μου».

S19 Ἰωάννης Στοβαῖος 3.22.16

Τοῦ Δημόνακτος.

*Ἄνθρωποι, θνητοὶ γεννημένοι,
μὴ δείχνετε τόση ἔπαρση
πὺν οὔτε οἱ θεοὶ δὲν ἔχουν.*

ΑΛΛΟΙ ΚΥΠΡΙΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ

52. Εὐδημος Κύπριος

T1 Cicero, *De divinatione* 1.25.53

Quid? singulari vir ingenio Aristoteles et paene divino ipsene errat an alios vult errare, cum scribit Eudemum¹ Cyprium, familiarem suum, iter in Macedoniam facientem Pheras venisse, quae erat urbs in Thes-salia tum admodum nobilis, ab Alexandro autem tyranno crudeli dom-inatu tenebatur; in eo igitur oppido ita graviter aegrum Eudemum fuisse, ut omnes medici diffiderent; ei visum in quiete egregia facie iuvenem dicere fore ut perbrevis convalesceret, paucisque diebus inter-iturum Alexandrum tyrannum, ipsum autem Eudemum quinquennio post domum esse rediturum. atque ita quidem prima statim scribit Aristoteles² consecuta, et convaluisse Eudemum, et ab uxoris fratribus interfactum tyrannum; quinto autem anno exeunte, cum esset spes ex illo somnio in Cyprum³ illum ex Sicilia⁴ esse rediturum, proeliantem eum ad Syracusas occidisse; ex quo ita illud somnium esse interpreta-tum⁵, ut, cum animus Eudemi⁶ e corpore excesserit, tum domum re-vertisse⁷ videatur.

¹ cum demum **B**^P ² Aristoteles **V**^{Pc}: Aristotelis **AHMV**^{ac} ³ cyprium **AV** ⁴ exicilia **B**¹
⁵ interpretandum *Rath* ⁶ eudemi ex eudem **B**: eudemiae (ae exp.) e (add. m. alt.) **V**
⁷ revertisse **B**^P

T2 Plutarchus, *Dio* 22.1-6, 967a-c

Ὁ δὲ Δίων ἐντεῦθεν ἤδη τρέπεται πρὸς πόλεμον, αὐτοῦ μὲν Πλάτωνος ἐκποδῶν ἴσταμένου δι' αἰδῶ τῆς πρὸς Διονύσιον ξενίας καὶ γῆρας, Σπυσιππον δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἐταίρων¹ τῷ Δίῳ συλλαμβανόντων καὶ παρακελευομένων ἐλευθεροῦν Σικελίαν, χειρὰς ὀρέγουσαν αὐτῷ καὶ προθύμως ὑποδεχομένην. ὅτε γὰρ ἐν Συρακούσαις Πλάτων διέτριβεν, οἱ περὶ Σπυσιππον ὡς ἔοικε μᾶλλον ἀναμειγνύμενοι τοῖς ἀνθρώποις κατεμάνθανον τὴν διάνοιαν αὐτῶν. καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐφοβοῦντο τὴν παρρησίαν, ὡς διάπειραν οὔσαν ὑπὸ τοῦ τυράννου, χρόνῳ δ' ἐπίστευσαν. ὁ γὰρ αὐτὸς ἦν παρὰ πάντων λόγος, δεομένων καὶ παρακελευομένων ἐλθεῖν Δίωνα μὴ ναῦς ἔχοντα μηδ' ὀπίλας μηδ' ἵππους, ἀλλ' αὐτὸν εἰς ὑπηρετικὸν ἐμβάντα χρῆσαι τὸ σῶμα καὶ τοῦνομα Σικελιώταις ἐπὶ τὸν Διονύσιον. ταῦτα τῶν περὶ Σπυσιππον ἀγγελλόντων, ἐπιρρωσθεὶς ἔξενολόγει κούφα καὶ

52. Εὐδήμος Κύπριος

T1 Κικέρων, *Περὶ μαντικῆς* 1.25.53

Μὰ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, προικισμένος μὲ πνεῦμα μοναδικὸ πού ἄγγιζε τὰ ὅρια τοῦ θεϊκοῦ, εἶτε ὁ ἴδιος πλανᾶται εἶτε θέλει νὰ ὀδηγήσει τοὺς ἄλλους στὴν πλάνη γράφοντας γιὰ τὸν φίλο του Εὐδήμο ἀπὸ τὴν Κύπρο. Ὁ Εὐδήμος λοιπόν, ταξιδεύοντας γιὰ τὴ Μακεδονία, ἔφτασε στὶς Φερές, πόλη τῆς Θεσσαλίας τότε τουλάχιστον φημισμένη, πού ὅμως βρισκόταν κάτω ἀπὸ τὴν ὠμὴ κυριαρχία τοῦ τυράννου Ἀλεξάνδρου. Στὴν πόλη αὐτὴ ἀρρώστησε τόσο βαριά ὁ Εὐδήμος πού ὅλοι οἱ γιατροὶ ἀπελπίστηκαν. Εἶδε τότε στὸν ὕπνο του ἓνα ὄραμα· ἓνας νέος ἐξαιρετικῆς ὁμορφιάς τοῦ εἶπε ὅτι πολὺ γρήγορα θὰ ἀναρρώσει, σὲ λίγες ἡμέρες ὁ τυράννος Ἀλέξανδρος θὰ πεθάνει καὶ ὁ ἴδιος ὁ Εὐδήμος θὰ ἐπιστρέψει στὴν πατρίδα του πέντε χρόνια ἀργότερα. Καὶ πράγματι, ἀμέσως ἐπαληθεύτηκε ἡ πρώτη σειρά προφητειῶν, ὅπως γράφει ὁ Ἀριστοτέλης, μὲ τὴν ἀνάρρωση τοῦ Εὐδήμου καὶ τὴ δολοφονία τοῦ τυράννου ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς τῆς γυναίκας του. Τελειώνοντας ὅμως ὁ πέμπτος χρόνος κι ἔχοντας τὴν ἐλπίδα τῆς ἐπιστροφῆς στὴν Κύπρο ἀπὸ τὴ Σικελία, ἐλπίδα πού εἶχε δώσει ἐκεῖνο τὸ ὄνειρο, ὁ Εὐδήμος σκοτώθηκε μαχόμενος στὶς Συρακοῦσες. Μὲ βάση τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἐρμηνεύτηκε καὶ τὸ ὄνειρο: ἦταν πιά φανερὸ ὅτι, ἐγκαταλείποντας τὸ σῶμα του ἢ ψυχὴ τοῦ Εὐδήμου, ἐπέστρεψε στὴν πατρίδα της.

T2 Πλούταρχος, *Βίος Δίωνος* 22.1-6, 967a-c

Ἀπὸ τότε πλέον ὁ Δίων ἀρχίζει νὰ σκέπτεται τὸν πόλεμο, ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων ἀποσύρθηκε καὶ λόγῳ τοῦ δεσμοῦ τῆς φιλοξενίας πού εἶχε μὲ τὸν Διονύσιο καὶ λόγῳ τῶν γηρατειῶν του, ἀλλὰ ὁ Σπεύσιππος καὶ οἱ ἄλλοι σύντροφοι συνεργάζονταν μὲ τὸν Δίωνα καὶ τὸν προέτρεπαν νὰ ἐλευθερώσει τὴ Σικελία πού τοῦ ἄπλωνε ἱκετευτικὰ τὰ χέρια προσμένοντας μὲ προθυμία νὰ τὸν ὑποδεχθεῖ. Γιατί, τὴν ἐποχὴ πού ὁ Πλάτων βρισκόταν στὶς Συρακοῦσες, οἱ σύντροφοι τοῦ Σπευσίππου, ὅπως φαίνεται, ἔχοντας μεγαλύτερη ἐπαφή μὲ τὸν λαό, μάθαιναν μὲ ἀκριβεία καὶ τίς διαθέσεις τους. Στὴν ἀρχή, βέβαια, εἶχαν φόβους γιὰ τὴν τόλμη τους, μήπως ἐπρόκειτο γιὰ καμιά παγίδα τοῦ τυράννου, ἀργότερα, ὅμως, τοὺς ἐμπιστεύτηκαν. Ἀπ' ὅλους ἀκούγονταν ὁ ἴδιος λόγος, παράκληση καὶ παρότρυνση νὰ ἔλθει ὁ Δίων χωρὶς πλοῖα, χωρὶς στρατιῶτες καὶ ἵππικὸ, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ

δι' ἑτέρων, ἐπικρουπτόμενος τὴν διάνοιαν. συνέπραττον δὲ καὶ τῶν πολιτικῶν πολλοὶ καὶ τῶν φιλοσόφων, ὃ τε Κύπριος Εὐδημος, εἰς δὲ Ἀριστοτέλης ἀποθανόντα τὸν Περί ψυχῆς διάλογον ἐποίησε, καὶ Τιμωνίδης ὁ Λευκάδιος, συνέστησαν δὲ καὶ Μιλτᾶν² αὐτῷ τὸν Θεσσαλόν, ἄνδρα μάντιν καὶ μετεσηγκότα³ τῆς ἐν Ἀκαδημίᾳ διατριβῆς.

¹ ἑτέρων P¹ ² Μιλτᾶν ex Μίλταν corr. Reiske, cf. infra 24.2, 968a: Μιλτᾶς ὁ μάντις
³ αὐτῷ τὸν Θεσσαλόν ... μετεσηγκότα om. Q

T3 Olympiodorus, *Scholia in Platonis Gorgiam* 41.9 = exc. Vindob. phil. gr. 314 f. 27^f

ᾠτι δὲ καὶ Ἀριστοτέλης σέβει αὐτὸν (sc. Πλάτωνα) ὡς διδάσκαλον, δηλὸς ἐστὶ γράψας ὅλον λόγον ἐγκωμιστικόν· ἐκτίθεται γὰρ τὸν βίον αὐτοῦ καὶ ὑπερεπαιεῖ· οὐ μόνον δὲ Ἐγκώμιον ποιήσας αὐτοῦ ἐπαιεῖ αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς Ἐλεγείοις τοῖς πρὸς Εὐδήμον αὐτὸν ἐπαιῶν Πλάτωνα ἐγκωμιάζει γράφων οὕτως·

ἔλθων δ' ἐς κλεινὸν Κεκροπίης δάπεδον
εὐσεβέως σεμνῆς φιλῆς ἰδρύσατο βωμόν
ἄνδρός, ὃν οὐδ' αἰνεῖν τοῖσι κακοῖσι θέμις,
ὃς μόνος ἢ πρῶτος θνητῶν κατέδειξεν ἑναργῶς
οἰκίῳ τε βίῳ καὶ μεθόδοισι λόγων 5
ὡς ἀγαθός τε καὶ εὐδαίμων ἅμα γίνεται ἀνήρ·
οὐ νῦν δ' ἔστι λαβεῖν οὐδενὶ ταῦτά ποτε.

2 εὐσεβέων σεμνὴν Immisch || φιλῆς Nachmanson Weinreich: Φιλῆς Jaeger: φιλίην Immisch || ἀνιδρύσατο Sylburg: ἰδρύσατο Bergk 4 μόνος καὶ πρῶτος θνητῶν ὃδ' ἔδειξεν ἑναργῶς Hecker 5 τε M: om. Vindob. || μεθόδοισι| ι ins. M^c 7 οὐ νῦν δ' dubium: οὐ δίχα δ' Gomperz: οὐδὲ δίχ' Wilamowitz dubitanter: οὐκοῦν δ' Geffcken: τῶν νῦν Bergk: μούναξ Bernays || λαβεῖν οὐδεν[?] λαθεῖν οὐδένα coni. Rose dubitanter

μόνον νά μπεῖ σέ μία βάρκα δίνοντας στούς Σικελούς τόν ἑαυτό του καί τὸ ὄνομά του γιὰ νά στραφοῦν ἐνάντια στὸν Διονύσιο. Παίρνοντας θάρρος ἀπ' ὅσα τέτοια τοῦ μετέφερε ὁ κύκλος τοῦ Σπενσίππου, στρατολογοῦσε κρυφὰ ὁ ἴδιος καί μέσω ἄλλων κρατώντας μυστικὰ τὰ σχέδιά του. Εἶχε ἐξασφαλίσει τὴ σύμπραξη πολλῶν πολιτικῶν, ἀλλὰ καί φιλοσόφων, ὅπως ὁ Εὐδήμος ἀπὸ τὴν Κύπρο, στὸν ὁποῖο, μετὰ τὸν θάνατό του, ὁ Ἀριστοτέλης ἀφιέρωσε τὸν διάλογο *Περὶ ψυχῆς*, καί ὁ Τιμωνίδης ἀπὸ τὴ Λευκάδα. Πῆρε ἐπίσης μὲ τὸ μέρος του καί τὸν Μιλτά ἀπὸ τὴ Θεσσαλία, μάντη καί σπουδαστὴ τῆς Ἀκαδημίας.

T3 Ὀλυμπιόδωρος, *Σχόλια στὸν Γοργία τοῦ Πλάτωνος* 41.9 = excerpta Vindob. phil. gr. 314 φ. 27^f

“Ὅτι καί ὁ Ἀριστοτέλης ἔδειξε σεβασμὸ στὸν Πλάτωνα ὡς διδάσκαλό του φαίνεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἔγραψε ὀλόκληρο λόγο ἐγκωμαστικό, ὅπου ἐξιστορεῖ τὴ ζωὴ του ὑπερεπαινώντας τον. Κι ὄχι μόνο γράφοντας τὸ *Ἐγκώμιόν* του τὸν ἐπαινεῖ, ἀλλὰ καί στὰ *Ἐλεγεία γιὰ τὸν Εὐδήμο*, ἐκθειάζοντας τὸν Εὐδήμο, πλέκει τὸ ἐγκώμιό του Πλάτωνος μὲ τοὺς ἐξῆς στίχους:

*Στὴ δοξασιμένη φτάνοντας τοῦ Κέκροπα τὴ χώρα
ἔστησ' ἓνα βωμὸ μέσ' τὴν εὐσέβειά του
τὴν ἅγια του τιμώντας τὴ φιλία ἐκείνου
ποῦ δὲν ταιριάζει στοὺς κακοὺς
καί νά τὸν ἐπαινοῦν ἀκόμη.
Αὐτὸς ἦταν ὁ πρῶτος ποῦ ἔδειξε, ἂν ὄχι καί ὁ μόνος,
ξεκάθαρο στὸν ἄνθρωπο
μὲ τῆς ζωῆς τῆς ἴδιας του τὸν κύκλο
καί μὲ τὴ μαστοριά στὴ διδαχὴ τοῦ λόγου,
πῶς γίνεται κανεὶς καλὸς κι εὐτυχισμένος,
χάρης ποῦ τώρα δὲν μπορεῖ ποτὲ κανεὶς νὰ ἀπαντήσει.*

53. Νικάνωρ / Νικαγόρας Κύπριος

T1 Clemens Alexandrinus, *Protrepticus* 2.20-21

᾿Ων δὴ χάριω (οὐ γὰρ οὐδαμῶς ἀποκρουπτέον) θαυμάζειν ἔπεισί μοι ὄτω τρόπῳ Εὐήμερον τὸν Ἀκραγαντῖνον καὶ Νικάνωρα¹ τὸν Κύπριον καὶ Διαγόραν καὶ Ἴππωνα τὸ Μηλίω τὸν τε Κυρηναῖον ἐπὶ τούτοις ἐκέϊνον (ᾧ² Θεόδωρος ὄνομα αὐτῷ) καὶ τινὰς ἄλλους συγχνοὺς, σωφρόνως βεβιωκότας καὶ καθεωρακότας ὀξύτερόν ποιν τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων τὴν ἀμφὶ τοὺς θεοὺς τούτους πλάνην, ἀθέουσι ἐπικεκλήκασιν, εἰ καὶ τὴν ἀλήθειαν³ αὐτὴν μὴ νενοηκότας, ἀλλὰ τὴν πλάνην γε ὑπωπτευκότας, ὅπερ οὐ συμκρόν εἰς ἀλήθειαν φρονήσεως ζώπυρον ἀναφύεται σπέρμα⁴.

¹ νικάνωρα **P** : Νικαγόρα(ν) conl. Mueller, *FHG* II 332 «fortasse recte» Marcovich in app.: *Nicagora* Arnobius (**T2**) ² ᾧ Heyse: ὁ codd. del. Dindorf ³ ἀλήθειαν Syllburg : ἀληθείας **P** : ἀληθοῦς Markland ⁴ σπέρμα del. Mayor

T2 Arnobius, *Adversus nationes* 4.29

et possumus quidem hoc in loco omnis istos, nobis quos inducitis atque appellatis deos, homines fuisse monstrare vel Agragantino Euhemero replicato, cuius libellos Ennius, clarum ut fieret cunctis, sermonem in Italum transtulit, vel Nicagora¹ Cyprio vel Pellaeo² Leonte vel Cyrenensi Theodoro vel Hippone³ ac Diagora Meliis vel auctoribus aliis mille, qui scrupulosae diligentiae cura in lucem res abditas libertate ingenua protulerunt.

¹ Nicagora **P** *Reifferscheid*, *Tullius*, *Marchesi*, *Winiarczyk* : Nicanore *Meursius* *Kroll*, *Gisinger*, *Sitte* ² pelleo **P** ³ ippone **P**

53. Νικάνωρ / Νικαγόρας Κύπριος

T1 Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς, *Προτρεπτικός* 2.20-21

Ἐξαιτίας αὐτῶν λοιπόν –γιατὶ δὲν πρέπει καθόλου νὰ τὸ ἀποκρύπτω– ἀπορῶ πραγματικὰ μὲ βᾶση ποιά στοιχεῖα ἀποκάλεσαν ἀθέους τὸν Εὐήμερο ἀπὸ τὸν Ἀκράγαντα, τὸν Νικάνωρα ἀπὸ τὴν Κύπρο, τὸν Διαγόρα καὶ τὸν Ἴπωνα, ἀπὸ τὴ Μήλο καὶ τοὺς δύο, καὶ μαζὶ μ' αὐτοὺς τὸν Κυρηναῖο ἐκείνον ποὺ τὸ ὄνομά του ἦταν Θεόδωρος καὶ ἄλλους ἀρκετοὺς ποὺ ἔζησαν μὲ σωφροσύνη καὶ εἶδαν μὲ κάπως μεγαλύτερη ὀξυδέρκεια ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους τὴν πλάνη ποὺ ἐπικρατοῦσε γύρω ἀπὸ τοὺς θεοὺς αὐτοὺς. Παρότι δὲν ἔφτασαν στοῦ σημείου νὰ διαγνώσουν τὴν ἀλήθεια, ὅμως, τὸ γεγονός καὶ μόνον ὅτι ὑποπεύτηγαν τὴν πλάνη συνέβαλε σημαντικὰ στοῦ νὰ φυτρώσει ὁ σπόρος ποὺ ὀδηγεῖ τὴ διάνοια πρὸς τὴν ἀλήθεια.

T2 Ἀρνόβιος, *Κατὰ τῶν ἐθνικῶν* 4.29

Καὶ μποροῦμε, βέβαια, στοῦ σημείου αὐτό, ὅλους ἐκείνους ποὺ ἐσεῖς θεωρεῖτε καὶ ἀποκαλεῖτε θεοὺς, ν' ἀποδείξουμε ὅτι ἦταν ἀνθρώποι, εἴτε ἐπικαλούμενοι τὸν Εὐήμερο ἀπὸ τὸν Ἀκράγαντα (τὰ συγγράμματα τοῦ ὁποίου ὁ Ἔννιος, γιὰ νὰ γίνει τὸ πρᾶγμα γνωστὸ σὲ ὅλους, μετέφρασε στοῦ ἰταλικὸ ἰδίωμα), εἴτε τὸν Νικαγόρα ἀπὸ τὴν Κύπρο εἴτε τὸν Λέοντα ἀπὸ τὴν Πέλλα εἴτε τὸν Θεόδωρο ἀπὸ τὴν Κυρήνη εἴτε τοὺς Μηλίους Ἴπωνα καὶ Διαγόρα εἴτε τοὺς ἀναρίθμητους ἄλλους συγγραφεῖς, οἱ ὅποιοι μὲ ἐξαιρετικὰ φροντισμένη ἐπιμέλεια ἔφεραν στοῦ φῶς κρυμμένα πρᾶγματα μὲ τὴν ἀνεση τῆς ἰδιοφυΐας.

54. Διοσκουριδης Κύπριος

T1 Diogenes Laertius 9.115

Ὦς δ' Ἰππόβοτος φησι καὶ Σωτίων, διήκουσαν αὐτοῦ (sc. Τίμωνος Φλιασίου) Διοσκουριδης Κύπριος καὶ Νικόλοχος Ῥόδιος καὶ Εὐφράνωρ Σελενκεὺς¹ Πραῦλους² τ' ἀπὸ Τρωάδος.

¹ σελενκεὺς **BD** ² Πραῦλους Cobet: πραῦλος **BPF**: παῦλος Clemens

T2 Diogenes Laertius 9.114

Εἰώθει δὲ (sc. ὁ Τίμων) καὶ παίζειν τοιαῦτα. πρὸς οὓν τὸν θαυμάζοντα πάντα, ἔφη «Τί δ' οὐ θαυμάζεις ὅτι τρεῖς ὄντες τέτταρας ἔχομεν ὀφθαλμούς;» ἦν δ' αὐτός τε¹ ἑτερόφθαλμος καὶ ὁ Διοσκουριδης μαθητὴς αὐτοῦ, καὶ πρὸς ὃν ἔλεγεν ὑγίης².

¹ τε (ante ἑτερόφθαλμος) **BP**: om. **FΦ** ² post ὑγίης verba πολλάκις καὶ κύκλω περιῆαυτὸν ὁ τίμων ἐκάλει add.φ

54. Διοσκουρίδης Κύπριος

T1 Διογένης Λαέρτιος 9.115

“Ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Ἰππόβοτος καὶ ὁ Σωτίων, τὶς παραδόσεις τοῦ Τίμωνος Φλιασίου ἄκουσαν ὁ Διοσκουρίδης ἀπὸ τὴν Κύπρον, ὁ Νικόλοχος ἀπὸ τὴ Ρόδο καὶ ἀκόμη ὁ Εὐφράνωρ ἀπὸ τὴ Σελεύκεια καὶ ὁ Πραῦλος ἀπὸ τὴν Τρωάδα.

T2 Διογένης Λαέρτιος 9.114

Συνήθιζε ὁ Τίμων νὰ κάνει καὶ ἀστεῖα αὐτοῦ τοῦ τύπου· σὲ κάποιον, λοιπόν, πὸν ὄλα τὸν ἐντυπωσίαζαν εἶπε: «Γιατί δὲν ἀπορεῖς πὸν ἐνῶ εἴμαστε τρεῖς, ἔχουμε τέσσερα μάτια;» Καὶ ὁ ἴδιος ἔβλεπε μὲ τὸ ἓνα μάτι καὶ ὁ μαθητὴς του ὁ Διοσκουρίδης, ἀλλ’ αὐτὸς πρὸς τὸν ὁποῖο μιλοῦσε ἔβλεπε καὶ μὲ τὰ δύο μάτια.

55. Πύθων Ἀριστοκράτου

T1 SEG XXV 1138

*Πύθων Ἀριστοκράτου, ἀδελφὸς
Σκυθίνου, φιλόσοφος Ἐπικούρειος,
οἴ*

55. Πύθων Ἀριστοκράτου

T1 Ἐπιγραφή ἐπιτύμβια, *SEG XXV 1138*

Ἐνθάδε κείται

ὁ Πύθων, γιὸς τοῦ Ἀριστοκράτου, ἀδελφὸς τοῦ Σκυθίνου,

Ἐπικούρειος φιλόσοφος,

ἀπεβίωσε σὲ ἡλικία ἑβδομήντα ὀκτώ ἐτῶν.

56. Ἀρισταγόρας Σαλαμίνιος

T1 Philodemus, *AcadInd* : *PHerc* 1021, N 12-17 p. 158 Dorandi

... μ]αθητὰς ἔλ[ιπε (sc. Τηλεκλῆς)
καὶ Ἀπολλώνιον ΚΥ[____
Α.Ι καὶ Κλέοκριτον κα[ί] Ἀρίσ-
τωνα καὶ Ἀρισταγόραν Σαλα-
μίνιον καὶ Θῆρον ἐξ Ἀλεξαν-
δρείας, ... etc. 15

12 Gomperz 13 Ἀπολλώνιον Gomperz: †Απολμενιον† Mette 13-14 Κυ[ρηναῖο-
ν] | α.ι Mekler: Κυ[ρηναῖ]ον Croenert: Κυ[μαῖον Ἀσί]ας (Ἰταλίας) Buecheler

56. Ἀρισταγόρας Σαλαμίνιος

ΤΙ Φιλοδήμου, *Ἱστορία τῆς Ἀκαδημίας*: Πάπυρος Ἡρακλείου 1021, στ. Ν 15-16 σελ. 158 Dorandi

... μεταξὺ τῶν μαθητῶν πὺ ἀφησε ὁ Τηλεκλῆς ἦταν καὶ ὁ Ἀπολλώνιος (ἀπὸ τὴν Κυρήνη;) καὶ ὁ Κλεόκριτος καὶ ὁ Ἀρίστων καὶ ὁ Ἀρισταγόρας ἀπὸ τὴ Σαλαμίνα καὶ ὁ Θῆρις ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια
...

57. Ἰππαρχος Πάφιος

T1 Philodemus, *AcadInd* : *PHerc* 1021 XXIII 10-11 p. 160 Dorandi

col. XXII 36-37

μα[θ]ηται δ' αὐτοῦ (sc. Καρνεάδου)

παραδέδονται γεγονέναι

.....

col. XXIII 10-11

... [Ἰπ]παρχο[ς] Ἰλίου, Ἰππαρ-
χος Πάφιος, ... etc.

XXIII 10 Gomperz, Mekler

57. Ἰππαρχος Πάφιος

Τ1 Φιλοδήμου, *Ἱστορία τῆς Ἀκαδημίας*: Πάπυρος Ἡρακλείου 1021, στ. XXIII 10-11 σελ. 160 Dorandi

... μαθητὲς τοῦ Καρνεάδου ὑπῆρξαν, ὅπως παραδίδεται, μεταξὺ τῶν ἄλλων ὁ Ἰππαρχος ἀπὸ τὸ Ἴλιον, ὁ Ἰππαρχος ἀπὸ τὴν Πάφο
...

58. Ἀριστάνναξ Σαλαμίνιος

T1 Philodemus, *AcadInd* : *PHerc* 1021 XXIII 12 p. 160 Dorandi

col. XXII 36-37

μα[θ]ηταὶ δ' αὐτοῦ (sc. Καρνεάδου)

παραδέδονται γεγονέναι

.....

col. XXIII 12

... Ἀρ[ισ]τάνναξ [Σ]α[λ]αμ[ίν]ιος,

...

XXIII 12 Gomperz

58. Ἀριστάνναξ Σαλαμίνιος

ΤΙ Φιλοδήμου, *Ἱστορία τῆς Ἀκαδημίας*: Πάπυρος Ἡρακλείου 1021, στ. XXIII 12 σελ. 160 Dorandi

... μαθητὲς τοῦ Καρνεάδου ὑπῆρξαν, ὅπως παραδίδεται, μεταξὺ τῶν ἄλλων, καὶ . . .

ὁ Ἀριστάνναξ ἀπὸ τῆ Σαλαμίνα ...

59. *Εὐπείθης Πάφιος*

T1 Philodemus, *AcadInd*: *PHerc* 1021 XXIII 44-45 = XXXII 37
pp. 161 et 169 Dorandi

col. XXII 36-37

μα[θ]ηται δ' αὐτοῦ (sc. Καρνεάδου)

παραδέδονται γεγονέναι

.....

col. XXIII 44-45

... Εὐπείθης

Πάφιος ...

= col. XXXII 37

Ἐὐπείθης Πά[φ]ιος, ...

XXII 37 Buecheler, Gomperz

59. *Εὐπείθης Πάφιος*

Τ1 Φιλοδήμου, *Ἱστορία τῆς Ἀκαδημίας*: Πάπυρος Ἡρακλείου 1021, στ. XXIII 44-45 = XXXII 37 σελ. 161 καὶ 169 Dorandi

... μαθητὲς τοῦ Καρνεάδου ὑπῆρξαν, ὅπως παραδίδεται, μεταξὺ τῶν ἄλλων, καὶ

ὁ Εὐπείθης ἀπὸ τὴν Πάφο ...

60. Ζηνόδοτος Κύπριος

T1 Philodemus, *AcadInd*: *PHerc* 1021 XXIV 9 p. 161 Dorandi

col. XXII 36-37

μα[θ]ηται δ' αὐτοῦ (sc. Καρνεάδου)

παραδέδονται γεγονέναι

.....

col. XXIV 9

Ζην[ό]δ[ο]τος Κύπρι[ο]ς, ...

XXIV 9 Ζηνόδοτος Gomperz

60. Ζηνόδοτος Κύπριος

Τ1 Φιλοδήμου, *Ἱστορία τῆς Ἀκαδημίας*: Πάπυρος Ἡρακλείου 1021, στ. XXIV 9 σελ. 161 Dorandi

... μαθητὲς τοῦ Καρνεάδου ὑπῆρξαν, ὅπως παραδίδεται, μεταξὺ τῶν ἄλλων, καὶ

ὁ Ζηνόδοτος ἀπὸ τὴν Κύπρον ...

61. Σώτας Πάφιος

T1 Philodemus, *StoicInd*: *PHer*c 1018 LXXV 1 p. 124 Dorandi

... Σώτας Πάφιος (sc. μαθητῆς Παναητίου)...

61. Σώτας Πάφιος

T1 Φιλοδήμου, *Πίναξ τῶν Στωικῶν*: Πάπυρος Ἡρακλείου 1018, στ. LXXV 1 σελ. 124 Dorandi

... (μεταξὺ τῶν μαθητῶν τοῦ Παναιτίου ὑπῆρξε καὶ) ὁ Σώτας ἀπὸ τὴν Πάφο...

62. Φιλόλαος Κιτιεύς

Τ1 Philostratus, *Vita Apollonii* 4.36-37

Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει φιλοσοφίας οὔσης ἔτυχε προσίων (sc. ὁ Ἀπολλώνιος) τῇ Ῥώμῃ, στάδια δὲ εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἀπέχων ἐνέτυχε Φιλόλαῳ τῷ Κιτιεῖ περὶ τὸ νέμος τὸ ἐν τῇ Ἀρικίᾳ. ἦν δὲ ὁ Φιλόλαος τὴν μὲν γλῶτταν ξυγκείμενος, μαλακώτερος δὲ καρτερεῖσά τι οὔτος ἀναλύων ἀπὸ τῆς Ῥώμης αὐτὸς τε ἐφκει φεύγοντι, καὶ ὅτῳ ἐντύχοι φιλοσοφοῦντι παρεκελεύετο τὸ αὐτὸ πράττειν. προσειπὼν οὖν τὸν Ἀπολλώνιον ἐκέλευεν ἐκοτῆναι τῷ καιρῷ, μηδὲ ἐπιφοιτᾶν τῇ Ῥώμῃ διαβεβλημένου τοῦ φιλοσοφεῖν, καὶ διηγείτο τὰ ἐκεῖ πραττόμενα θαμὰ ἐπιστρεφόμενος, μὴ ἐπακροῶτό τις αὐτοῦ κατόπιν. «Σὺ δὲ καὶ χορὸν φιλοσόφων ἀναψάμενος», εἶπε, «βαδίζεις φθόνου μεστός, οὐκ εἰδὼς τοὺς ἐπιτεταγμένους ταῖς πύλαις ὑπὸ Νέρωνος, οἱ ξυλληψονται σέ τε καὶ τούτους, πρὶν ἔσω γενέσθαι». «Τί δ'», εἶπεν, «ὦ Φιλόλαε, τὸν αὐτοκράτορα σπουδάζειν φασίν;» «Ἦνιοχῆ», ἔφη, «δημοσίᾳ καὶ ἕδει παριῶν ἐς τὰ Ῥωμαίων θέατρα καὶ μετὰ τῶν μονομαχοῦντων ζῆ, μονομαχεῖ δὲ καὶ αὐτὸς καὶ ἀποσφάττει». ὑπολαβὼν οὖν ὁ Ἀπολλώνιος, «Εἶτα», ἔφη, «ὦ βέλτιστε, μείζον τι ἡγήθεάμα ἀνδράσι πεπαιδευμένοις ἢ βασιλέα ἰδεῖν ἀσχημονοῦντα; θεοῦ μὲν γὰρ παίγιον ἀνθρώπος», εἶπε, «κατὰ τὴν Πλάτωνος δόξαν, βασιλεὺς δὲ ἀνθρώπου παίγιον γιγνόμενος καὶ χαριζόμενος τοῖς ὄχλοις τὴν ἑαυτοῦ αἰσχύνην, τίνας οὐκ ἂν παράσχοι λόγους τοῖς φιλοσοφοῦσι;» «Νῆ Δί'», εἶπεν ὁ Φιλόλαος, «εἶγε μετὰ τοῦ ἀκινδύνου γίγνεται εἰ δὲ ἀπόλοιο ἀναχθεῖς καὶ Νέρων σέ ὠμὸν φάγοι μηδὲν ἰδόντα ὧν πράττει, ἐπὶ πολλῶ ἔσται σοι τὸ ἐντυχεῖν αὐτῷ καὶ ἐπὶ πλείονι ἢ τῷ Ὀδυσσεῖ ἐγένετο, ὁπότε παρὰ τὸν Κύκλωπα ἦλθεν ἀπώλεσε γὰρ πολλοὺς τῶν ἐταίρων ποθήσας ἰδεῖν αὐτὸν καὶ ἠττηθεῖς ἀτόπου καὶ ὠμοῦ θεάματος». ὁ δὲ Ἀπολλώνιος, «οἶε γάρ», ἔφη, «τοῦτον ἦττον ἐκτετυφλώσθαι τοῦ Κύκλωπος, εἰ τοιαῦτα ἐργάζεται;» καὶ ὁ Φιλόλαος «Πραττέτω μὲν», εἶπεν, «ὄ,τι βούλεται, σὺ δὲ ἀλλὰ τούτους σῶζε». (37) Φωνῇ δὲ ταῦτα μείζονι ἔλεγεν καὶ ἐφκει κλάοντι. ἐνταῦθα δείσας ὁ Δάμις περὶ τοῖς νέοις, μὴ χεῖρους αὐτῶν γένοιτο ὑπὸ τῆς τοῦ Φιλόλαου πτοίας, ἀπολαβὼν τὸν Ἀπολλώνιον, «Ἀπολε», ἔφη, «τοὺς νέους ὁ λαγῶς οὔτος τρόμων καὶ ἀθυμίας ἀναμπλάς πάντα». ὁ δὲ Ἀπολλώνιος «Καὶ μὴν πολλῶν», ἔφη, «ἀγαθῶν ὄντων, ἃ μὴδ' εὐξαμένῳ μοι πολλάκις παρὰ τῶν θεῶν γέγονε, μέγιστον ἂν ἐγωγε φαίην ἀπολελαυκέναι τὸ νυνὶ τοῦτο,

62. Φιλόλαος Κιτιεύς

ΤΙ Φιλόστρατος, *Τὰ ἐς τὸν Τυανέα Ἀπολλώνιον* 4.36-37

Ἐνῶ λοιπὸν σὲ τέτοια κατάσταση βρισκόταν ἡ φιλοσοφία, ἔτυχε νὰ πορεύεται ὁ Ἀπολλώνιος πρὸς τὴ Ρώμη. Σὲ ἀπόσταση ἑκατὸν εἴκοσι σταδίων συνάντησε τὸν Φιλόλαο ἀπὸ τὸ Κίτιον, στὴν περιοχὴ τοῦ ἄλσους τῆς Ἀρκαίας. Ὁ Φιλόλαος ἦταν καλὸς στὸν χειρισμὸ τῆς γλώσσας, ἀλλὰ λιγότερο τοῦ κανονικοῦ καρτερικός. Αὐτός, ἐγκαταλείποντας τὴ Ρώμη, καὶ ὁ ἴδιος ἔδινε τὴν εἰκόνα φυγάδα καὶ ὄποιον φιλόσοφο συναντοῦσε τὸν προέτρεπε νὰ κάνει τὸ ἴδιο. Χαιρετώντας, λοιπὸν, τὸν Ἀπολλώνιο τὸν παρακινούσε ν' ἀποτραβηχτεῖ καὶ νὰ μὴν προχωρήσει γιὰ τὴ Ρώμη ἐφόσον ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη ἐκεῖ ἦταν συκοφαντημένη. Ὅση ὥρα διηγεῖτο ὅσα συνέβαιναν ἐκεῖ, γύριζε συχνὰ κοιτώντας γύρω μήπως κανεὶς κρυφάκουγε τὰ λόγια του. «Καὶ σύ», εἶπε στὸν Ἀπολλώνιο, «ποῦ εἶσαι μπροστάτης στὸν χορὸ τῶν φιλοσόφων, βαδίζεις ξεσηκώνοντας φθόνο πού σὲ τυλίγει χωρὶς νὰ ξέρεις ὅτι ὁ Νέρων ἔβαλε ἀνθρώπους στὶς πύλες γιὰ νὰ σὲ συλλάβουν, καὶ σένα κι αὐτοὺς ἐδῶ, πρὶν καν μπεῖτε στὴν πόλη». «Καὶ τί λένε, Φιλόλαε», τοῦ εἶπε ἐκεῖνος, «γιὰ τοῦ αὐτοκράτορα τίς ἀσχολίες;» «Παριστάνει δημόσια τὸν ἠνίοχο», ἀπάντησε, «καὶ τραγουδᾷ πηγαίνοντας στὰ θεάτρα τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ, ζεῖ μὲ τοὺς μονομάχους μονομαχώντας μὲ αὐτοὺς καὶ σφάζοντας μὲ τὰ ἴδια του τὰ χέρια». Ὁ Ἀπολλώνιος λοιπὸν πῆρε τὸν λόγο καὶ εἶπε: «Κι ἔπειτα, ἀγαπητέ μου, πιστεύεις ὅτι ὑπάρχει καλύτερο θέαμα γιὰ μορφωμένους ἀνθρώπους ἀπὸ τὸ νὰ βλέπουν ἕναν βασιλιὰ ν' ἀσχημονεῖ; Γιατί, ἂν ὁ ἀνθρώπος εἶναι παιχνίδι στὰ χέρια τοῦ θεοῦ», εἶπε, «κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Πλάτωνος, τότε, ὁ βασιλιὰς πού γίνεται παιχνίδι τοῦ ἀνθρώπου διασκεδάζοντας τὸν χυδαῖο ὄχλο μὲ τὰ καμώματα τῆς αἰσχύνης του, τί ἀφορμὴ σχολίων δὲν θὰ μπορούσε νὰ δώσει στοὺς φιλοσόφους;» «Ναί, μὰ τὸν θεό», εἶπε ὁ Φιλόλαος, «ἐάν, βέβαια, μπορούσε αὐτὸ νὰ γίνεῖ χωρὶς κίνδυνο, ἀλλὰ, ἐὰν πορεύεσαι πρὸς τὸν χαμὸ σου κι ἐὰν σὲ φάει ὠμὸ ὁ Νέρων χωρὶς νὰ δεῖς τίποτε ἀπ' ὅσα πράττει, πολὺ θὰ σοῦ στοιχίσει ἡ συνάντησή μαζί του, καὶ μάλιστα περισσότερο ἀπ' ὅσο στοιχίσει στὸν Ὀδυσσεᾶ ἡ ἐπίσκεψή στὸν χῶρο τοῦ Κύκλωπα, ἐφόσον ἔχασε πολλοὺς ἀπὸ τοὺς συντρόφους του στὴν ἐπιθυμία του νὰ τὸν δεῖ καὶ καταβλήθηκε ἀπὸ τὸ ἀλλόκοτο καὶ ὠμὸ θέαμα.» Ὁ Ἀπολλώνιος, ὅμως, εἶπε: «Νομίζεις, ἐπομένως, ὅτι ὁ Νέρων ἔχει τυφλωθεῖ λιγότερο ἀπ' τὸν Κύκλωπα,

παραπέπτωκε γὰρ βάσανος τῶν νέων, ἢ σφόδρα ἐλέγξει τοὺς φιλοσοφοῦντάς τε αὐτῶν καὶ τοὺς ἕτερόν τι μᾶλλον ἢ τοῦτο πράττοντας». καὶ ἠλέγχθησαν αὐτίκα οἱ μὴ ἐρρωμένοι σφῶν, ὑπὸ γὰρ τῶν τοῦ Φιλολάου λόγων ἀπαχθέντες οἱ μὲν ἔφασαν νοσεῖν, οἱ δ' οὐκ εἶναι αὐτοῖς ἐφόδια, οἱ δὲ τῶν οἴκοι ἐρᾶν, οἱ δὲ ὑπὸ ὄνειράτων ἐκπεπληῆσθαι, καὶ περιῆλθεν εἰς ὀκτὼ ὁμιλητάς ὁ Ἀπολλώνιος ἐκ τεττάρων καὶ τριάκοντα, οἱ ξυνεφοίτων αὐτῷ εἰς τὴν Ῥώμην. οἱ δ' ἄλλοι Νέρωνα τε καὶ φιλοσοφίαν ἀποδράντες φυγῆ ᾗχοντο.

ἐὰν πράττει τέτοια πράγματα;» «Ἐσ' τον αὐτὸν νὰ κάνει ὅ,τι θέλει», εἶπε ὁ Φιλόλαος, «καὶ σὺ κοίτα τουλάχιστον νὰ σώσεις αὐτοὺς ἐδῶ». (37) Κι ὅλ' αὐτὰ τὰ ἔλεγε μὲ πιὸ δυνατὴ φωνὴ ὁ Φιλόλαος κι ἔμοιαζε σὰν νάχει βάλει τὰ κλάματα. Ἐπὸ τὴ συμπεριφορὰ του φοβήθηκε ὁ Δάμις γιὰ τὸ ἠθικὸ τῶν νέων συντρόφων, μήπως καὶ χάσουν τὸ θάρρος τους ἀπὸ τὴν τρομάρα τοῦ Φιλόλαου, καὶ παίρνοντας κατὰ μέρος τὸν Ἀπολλώνιο τοῦ εἶπε: «Θὰ καταστρέψει τοὺς νέους αὐτὸς ὁ λαγὸς γεμίζοντας τοὺς πάντες μὲ τρομάρα καὶ ἀποκαρδίωση». Σ' αὐτὰ ἀπάντησε ὁ Ἀπολλώνιος: «Κι ὅμως, ἐνῶ πολλὰ ἀγαθὰ μοῦ δόθηκαν ἀπ' τοὺς θεοὺς, χωρὶς πολλὰς φορὲς νὰ τὰ ζητήσω, θὰ ἔλεγα ὅτι αὐτὸ τὸ σημερινὸ εἶναι τὸ μεγαλύτερο ποὺ ἔχω ἀπολάβει, γιὰ παρουσιάστηκε μία δοκιμασία τῶν νέων, ἢ ὅποια θ' ἀποκαλύψει μὲ δραματικὸ τρόπο ποιοὶ ἀπ' αὐτοὺς πραγματικὰ φιλοσοφοῦν καὶ ποιοὶ κάνουν κάτι ἄλλο μᾶλλον ἢ αὐτό». Κι ἀμέσως φανερώθηκαν ὅσοι ἀπ' αὐτοὺς δὲν εἶχαν σταθερὴ προαίρεση, γιὰτί, παρασυρμένοι ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ Φιλόλαου, ἄλλοι προφασίστηκαν ἀσθένεια, ἄλλοι εἶπαν πὼς δὲν ἔκαναν ἐτοιμασίες, ἄλλοι πὼς νοσταλγοῦν τὰ σπιτία τους κι ἄλλοι πὼς ἀναστατώθηκαν ἀπὸ ὄνειρα. Ἔτσι, ἔμεινε μὲ ὀκτῶ συντρόφους ὁ Ἀπολλώνιος ἀπὸ τοὺς τριάντα τέσσερις ποὺ τὸν συνόδευαν στὴν πορεία πρὸς τὴ Ρώμη. Οἱ ὑπόλοιποι, δραπετεύοντας καὶ ἀπὸ τὸν Νέρωνα καὶ ἀπὸ τὴ φιλοσοφία, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν.

63. * Ἀριστόδημος Κύπριος

T1 Plutarchus, *Symposiaca* 8.3.6, 722ef

Παρὼν οὖν Ἀριστόδημος {πρὸς ἡμᾶς}¹ ὁ Κύπριος, «Ἄλλ' ὄρα», εἶπεν, «ὦ Θράσυλλε, μὴ τοῦτο μὲν αἰ νυκτομαχίαι καὶ νυκτοπορίαι τῶν μεγάλων στρατοπέδων ἐλέγχουσι, οὐδὲν ἦττον ἠχωδεστέρας ποιῶσαι τὰς φωνὰς, καίπερ ἐν ταραχῇ καὶ σάλῳ² τοῦ ἀέρος ὄντος. ἔχει δέ τι καὶ τὸ παρ' ἡμᾶς αἴτιον· αὐτοὶ γὰρ ὧν φθεγγόμεθα νύκτωρ τὰ πολλὰ θορυβώδη καὶ μετὰ πάθους ἐπειγόντος ἐγκελευόμενοι³ τισιν ἢ διαπνυθόμενοι συντόνους ποιούμεθα τὰς γεγωνήσεις, τὸ γὰρ, ἐν ᾧ μάλιστα καιρῷ πεφύκαμεν ἠσυχίαν ἄγειν, ἐξανιστᾶν⁴ ἡμᾶς ἐπὶ πράξεις καὶ λόγους οὐ μικρὸν οὐδ' ἀτρεμαῖόν ἐστιν, ἀλλὰ μέγα καὶ μεγάλης τινὸς ἀνάγκῃ χρεῖας ἐπιταχυνόμενον, ὥστε καὶ τὰς φωνὰς φέρεσθαι σφοδροτέρας».

¹ del. Wyttenbach ² σάλῳ Stephanus: σάλου T ³ ἐγκελευόμενοι Wyttenbach: ἐγκελευόμεθα T ⁴ ἐξανιστᾶν Doehner: ἐξανιστᾶν T

63. * Ἀριστόδημος Κύπριος

Τ1 Πλούταρχος, *Συμποσιακά* 8.3.6, 722ef

Ἦταν παρῶν λοιπὸν στὸ συμπόσιο καὶ ὁ Ἀριστόδημος ἀπὸ τὴν Κύπρον καὶ εἶπε: «Πρόσεξε, ὄμως, Θράσυλλε, μήπως αὐτὸ τὸ ἀποδεικνύουν σφαιερὸ οἱ νυκτερινὲς μάχες καὶ οἱ νυκτερινὲς πορείες τῶν μεγάλων στρατευμάτων ποὺ δὲν παράγουν ἤχους λιγότερο ὀξεῖς, παρὸτι ὁ ἀέρας βρίσκεται σὲ μεγάλη ἀναταραχὴ καὶ δόνηση. Βέβαια, ἓνα μέρος τῆς αἰτίας βρίσκεται καὶ σὲ μᾶς, γιατί τὰ περισσότερα ἀπ' ὅσα λέμε τὴ νύχτα συνδέονται μὲ κάποια ἀναταραχὴ καὶ ἀγωνιώδη συγκίνηση δίνοντας ἐντολὲς σὲ κάποιους ἢ ρωτώντας μὲ ὑψωμένη τὴ φωνή. Κι αὐτὸ γιατί, ἐκεῖνο ποὺ μᾶς ἐξάπτει σὲ πράξεις καὶ λόγους, σὲ χρόνον μάλιστα ποὺ συνήθως ἠσυχάζουμε, δὲν εἶναι κάτι ἀσήμαντο ποὺ δὲν προκαλεῖ ἀνησυχία, ἀλλὰ κάτι σπουδαῖο ποὺ αὐξάνεται ἀναγκαστικὰ ἀπὸ κάποια μεγάλη ἀνάγκη, ὥστε καὶ οἱ φωνὲς νὰ μεταδίδονται ἰσχυρότερες».

64. Ῥουφῖνος Κύπριος

T1 Lucianus, *Demonax* 54

Καὶ μὴν καὶ Ῥουφῖνον τὸν Κύπριον –λέγω δὴ τὸν χωλὸν τὸν ἐκ τοῦ περιπάτου– ἰδὼν (sc. ὁ Δημῶναξ) ἐπὶ πολὺ τοῖς περιπάτοις ἐνδιατρίβοντα, «Οὐδέν ἐστιν», ἔφη, «ἀναισχυντότερον χωλοῦ περιπατηκοῦ».

64. Ρουφίνος Κύπριος

ΤΙ Λουκιανοῦ, *Δημιῶναξ* 54

Κι ἀκόμη, παρατηρώντας ὁ Δημιῶναξ ὅτι ὁ Ρουφίνος ὁ Κύπριος –μιλῶ γιὰ τὸν χωλὸ φιλόσοφο τῆς περιπατητικῆς σχολῆς– περνοῦσε πολὺ χρόνο στοὺς περιπάτους, εἶπε: «Δὲν ὑπάρχει πράγμα πιὸ ξεδιάντροπο ἀπὸ ἓναν χωλὸ Περιπατητικὸ».

65. Βάκχιος Τρύφωνος Πάφιος

T1 Marcus Aurelius, *In semet ipsum* 1.6

Παρά Διογνήτον τὸ ἀκένόσπονδον· καὶ τὸ ἀπιστητικὸν τοῖς ὑπὸ τῶν τερατευομένων καὶ γοήτων περὶ ἐπωδῶν καὶ περὶ δαιμόνων ἀποπομπῆς καὶ τῶν τοιούτων λεγομένοις· καὶ τὸ μὴ ὀρτυγοτροφεῖν μηδὲ περὶ τὰ τοιαῦτα ἐπτοῆσθαι· καὶ τὸ ἀνέχεσθαι παρρησίας· καὶ τὸ οἰκιωθῆναι φιλοσοφία· καὶ τὸ ἀκοῦσαι πρῶτον μὲν Βακχίου¹, εἶτα Τανδάσιδος καὶ Μαρκιανῶ· καὶ τὸ γράφαι διαλόγους ἐν παιδί· καὶ τὸ σκίμποδος καὶ δορᾶς ἐπιθυμῆσαι καὶ ὅσα τοιαῦτα τῆς Ἑλληνικῆς ἀγωγῆς ἐχόμενα.

¹ Βακχείου T

T2 SIG³ 868B

Δελφοὶ ἔδωκαν Βακχίῳ Τρύφω[νος, καθ' ὑποθεσίαν
δὲ Γαῖον, Παφίῳ, καὶ Ζωσίμῳ τῷ καὶ Σω[τ]ί[μ]ω
Χαροπέινον, καὶ Κλαυδίῳ Νεικοστράτῳ Ἀθη-
ναίοις, καὶ Μ. Σεξτίῳ Κορνηλιανῶ Μάλλῳτῳ, φιλοσό-
φοις πλατωνικοῖς, αὐτοῖς καὶ τέκνοις αὐ-
τῶν πολειτεῖαν, προξενίαν, προδικίαν, γᾶς
καὶ οἰκίας ἐγκτησιν καὶ τᾶλλα τεύματα ὅσα καὶ τοῖς
καλοῖς καὶ ἀγαθοῖς ἀνδράσι δίδονται. ἄρχον-
τος Εὐβουλίδου τοῦ Εὐβουλίδου.

5

65. Βάκχιος Τρύφωνος Πάφιος

T1 Μάρκου Αύρηλιου, *Εἰς ἑαυτόν* 1.6

Ἀπὸ τὸν Διόγνητο πῆρα τὴ συνήθεια νὰ μὴν εἶμαι ματαιόσπουδος. Ἐπίσης, νὰ μὴ δίνω πίστη σὲ ὅσα λένε οἱ θαυματουργοὶ καὶ οἱ γητευτὲς γιὰ τὰ μάγια, τὰ ξόρκια καὶ τὰ παρόμοια. Νὰ μὴν τρέφω ὀρυκτὰ γιὰ πτινομαχίες καὶ νὰ μὴν παθιάζομαι μὲ τέτοια πράγματα. Νὰ ἀνέχομαι τὴ θαρραλέα ἔκφραση γνώμης. Σ' αὐτὸν ἀκόμη ὀφείλω τὴν ἐξοικείωσή μου μὲ τὴ φιλοσοφία ἔχοντας τὴν εὐκαιρία νὰ μαθητεύσω πρῶτα κοντὰ στὸν Βάκχιο, ἔπειτα κοντὰ στὸν Τάνδαισι καὶ τὸν Μαρκιανό. Ἐπίσης, τὸ ὅτι ἔγραψα φιλοσοφικοὺς διαλόγους ὄντας ἀκόμη πολὺ νέος καὶ τὸ ὅτι θέλησα νὰ κοιμᾶμαι σὲ τρίποδα μὲ δέματα στρωμένον καὶ ὅλα ὅσα τέτοια κρατοῦν ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ φιλοσοφικὸ τρόπο ζωῆς.

T2 Τιμητικὴ ἐπιγραφή *SIG*³ 868B

Οἱ πολῖτες τῶν Δελφῶν παραχωροῦν στὸν Βάκχιο Τρύφωνος, καὶ κατόπιν υἱοθεσίας γιὸ τοῦ Γαίου, ἀπὸ τὴν Πάφο, στοὺς Ἀθηναίους Ζώσιμο τὸν λεγόμενο καὶ Σώτιμο Χαροπίνου καὶ Κλαύδιο Νικόστρατο, ἐπίσης στὸν Μαλλώτη Μ. Σέξτιο Κορηγιανό, τοὺς Πλατωνικοὺς αὐτοὺς φιλοσόφους, στοὺς ἴδιους καὶ στὰ παιδιά τους τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτη τῶν Δελφῶν, τὸν τίτλο καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ προξένου, προτεραιότητα στὴν ἐκδίκαση ὑποθέσεων, δικαίωμα στὴν ἀπόκτηση γῆς καὶ κατοικίας καὶ ὅλες τὶς ἄλλες τιμὲς ὅσες ἀπονέμονται στοὺς καλοὺς καὶ τοὺς ἀγαθοὺς. Ψηφίστηκε ἐπὶ ἄρχοντος Εὐβουλίδου, γιοῦ τοῦ Εὐβουλίδου.

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΟ ΥΠΟΜΝΗΜΑ

ΚΛΕΑΡΧΟΣ ΣΟΛΕΥΣ

Πλάτωνος ἐγκώμιον

Ἡ θεία καταγωγή τοῦ Πλάτωνος

F1ab

Οἱ δύο ἐκδοχῆς τοῦ ἀποσπάσματος, ὅπως καταγράφονται ἀπὸ τὸν Διογένη Λαέρτιο (F1a) καὶ ἀπὸ τὸν Ἱερώνυμο (F1b), παρουσιάζουν ὁμοιότητες, ἀλλὰ καὶ σοβαρὲς διαφορῆς. Ἡ ἐκδοχὴ τοῦ Ἱερωνύμου εἶναι σαφῶς συντομευμένη καὶ δὲν φαίνεται νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν Διογένη Λαέρτιο. Προφανῶς προέρχονται ἀπὸ κοινὴ πηγὴ, τὴν ὁποία εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐντοπίσουμε σήμερα, καὶ ἡ ὁποία περιελάμβανε καὶ τὴ μεταγενέστερη μαρτυρία τοῦ Ἀναξιλαΐδη, συγγραφέα ποῦ καὶ ἀλλοῦ φαίνεται ὅτι χρησιμοποίησε ὁ Διογένης Λαέρτιος (1.107, Ἀναξίλαος), καὶ ποῦ δὲν ταυτίζεται μὲ τὸν Λαρισσαῖο Πυθαγόρειο τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου, ὅπως εἶχε ὑποθεθεῖ παλαιότερα. Τὸ ἀπόσπασμα παραδίδει τὴν ἀρχαιότερη μαρτυρία γιὰ τὴ θεία καταγωγή τοῦ φιλοσόφου Πλάτωνος καὶ τὴ γέννησή του ἀπὸ παρθένου. Πρόκειται γιὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Σπενσίππου (ἀπ. 1 Tarán = ἀπ. 150 Isnardi Parente = *FGrHist* 1009 F1). Στοῦ Ἱερωνύμου μάλιστα τὸ χωρίο παρεμβάλλεται σὲ μία σειρὰ θρύλων γιὰ γεννήσεις σπουδαίων ἀνδρῶν ἀπὸ παρθένους ἀρχίζοντας ἀπὸ παραδόσεις τῶν Γυμνοσοφιστῶν καὶ τελειώνοντας σὲ θρύλους τῶν Ῥωμαίων. Μαρτυρίες, ὁμως, γιὰ τὴ θεογαμία τῆς Περικτιόνης ὑπάρχουν ἀρκετῆς καὶ σὲ διαφορετικῆς πηγῆς ποῦ ἀσχολήθηκαν μὲ τὴ βιογραφία τοῦ Πλάτωνος. Οἱ πηγῆς αὐτῆς εἶναι: ἀπὸ τὸν δεῦτερο-τρίτο αἰ., ὁ Ἀπουλήσιος, *De Platone et de dogmate eius* 1.1, ὁ Πλούταρχος, *Συμποσιακά* 8.1.2-3, 717d-718b, ὁ Ὠριγένης, *Κατὰ Κέλσον* 1.37 καὶ 6.8. Σὲ ποιητικὸ τρόπο, διαζώζονται δύο ἐπιγράμματα τῆς *Παλατινῆς Ἀνθολογίας*, *AP* 7.108-109 (= Διογένης Λαέρτιος 3.45). Στὶς πηγῆς αὐτῆς πρέπει νὰ προστεθεῖ καὶ τὸ λ. «Πλάτων» τῆς *Σούδας* (ε 1707) μὲ πηγὴ τὸν Ἡσύχιον Μιλήσιο (*Περὶ τῶν ἐν παιδείᾳ διαλαμψάντων*, *FHG* IV 172 § 53) καὶ ὁ Ἀνώνυμος, *Προλεγόμενα εἰς Πλατ. Φιλοσ.* 2.12-16 Westerink. Ἡσύχιος καὶ Ἀνώνυμος εἶναι πηγῆς τοῦ ἔκτου αἰ., ὅπως καὶ ὁ Ὀλυμπιόδωρος, εἰς Πλάτ. *Ἀλκιβ.* 2.17-24 Westerink. Πρὶν ἀπὸ τὶς τρεῖς τελευταῖες πηγῆς τοποθετοῦνται αὐτῆς τοῦ παρόντος ἀποσπάσματος (Διογένης Λαέρτιος: 3^{ος} αἰ., Ἱερώνυμος: π. 348/420 μ.Χ.). Ἡδὴ, ὁμως, τὸν πρῶτο π.Χ. αἰ. ὁ Φιλόδημος γνῶριζε τὸ *Περίδειπνον* τοῦ Σπενσίππου (βλ. κατωτ.). Σὲ ὅλες αὐτῆς τὶς μαρτυρίες πυρήνας τῆς διηγήσεως εἶναι ὅτι ἡ παρθένος Περικτιόνη συνέλαβε τὸν Πλάτωνα μὲ τὸ φάσμα τοῦ Ἀπόλλωνος πρὸ τοῦ γάμου της μὲ τὸν Ἀρί-

σωνα, φάσμα τὸ ὁποῖον ἀπέτρεψε τὸν σύζυγο νὰ δλοκληρώσει τὸν γάμο του πρὸ τοῦ τοκετοῦ. Βεβαίως, στὴν ἱστορία παροράται τὸ γεγονός ὅτι ὁ Πλάτων εἶχε καὶ μεγαλύτερο ἀδελφό, τὸν Ἀδεϊμαντο, πράγμα πὸν μαρτυρεῖ ρητῶς καὶ ὁ ἴδιος ὁ φιλόσοφος (*Ἀπολογία Σωκράτους* 33c-34a). Δὲν εἶναι, ἐπομένως, πιθανὸν νὰ εἶναι ὁ Σπεύσιππος, ἀνεπιὸς τοῦ Πλάτωνος καὶ διάδοχός του στὴ σχολή, ὁ ἐμπνευστὴς αὐτῆς τῆς ἱστορίας, ὅταν μάλιστα, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Ἀπουληίου (*ἀνωτ.* 1.2 = *ἀπ.* 2 Tarán = 151 Isnardi Parente = *FGrHist* 1009 F 2), ἔγραψε τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Πλάτωνα καὶ τὰ τεκμηρίωσε μὲ ἔγγραφα τῆς οἰκογενείας, *domesticis documentis instructus*. Τὸ πιθανότερο εἶναι νὰ ἀνέφερε τίς φῆμες τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ γιὰ τὴν ἱστορία (*ὡς Ἀθήνησιν ἦν λόγος*), οἱ ὁποῖες μπορεῖ καὶ νὰ καταγράφηκαν καὶ ἀλλοῦ, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ δικό του κείμενο, τὸ ὁποῖο ἐγράφη, φυσικά, μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Πλάτωνος τὸ 348/347 π.Χ. Γιὰ τὸ περιεχόμενο τοῦ *Ἐγκωμίου* τοῦ Κλεάρχου σὲ σχέση μὲ τὴν Ἀπολλώνιο καταγωγή τοῦ Πλάτωνος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκφραστῆ ἀπολύτως ἀσφαλῆς ἀποψη. Τὸ γεγονός ὅτι ἦταν ἐγκώμο καὶ ὄχι βιογραφία, εἶδος πὸν ἀπαιτοῦσε, κατὰ τὰ παραγγέλματα τῆς ρητορικῆς, καὶ τὸν ἔπαινο τῆς καταγωγῆς τοῦ ἐγκωμαζομένου, ἰδιαίτερα ὅταν ὑπῆρχαν παραδόσεις γιὰ προέλευση ἀπὸ θεοῦς καὶ ἥρωες, μπορεῖ ἴσως νὰ στοιχειοθετήσῃ τὴν ἀποψη ὅτι ὁ ἀθηναϊκὸς θρύλος διατυπωνόταν κατὰ τρόπο περισσότερο σαφῆ καὶ ἐκφραστικὸ ἀπ' ὅτι στὸ ἔργο τοῦ Σπευσίππου. Φαίνεται, πάντως, ὅτι οὔτε ὁ Σπεύσιππος οὔτε ὁ Κλέαρχος εἶναι οἱ δημιουργοὶ τοῦ θρύλου περὶ θείας καταγωγῆς τοῦ Πλάτωνος. Ὁ Ὁριγένης (*Κατὰ Κέλσον* 6.8) δὲν εἶναι βέβαιος (τὸ ρῆμα πὸν χρησιμοποιεῖ εἶναι *οἶμαι*) ἐὰν ὑπεύθυνος εἶναι ὁ Ἀρίστανδρος, μάντης τῆς Αὐλῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου· ἀναφέρει ὁμοῦς καὶ ἄλλοι δὲ πλείονες τῶν Πλατωνικῶν ἐν τῷ Πλάτωνος βίῳ τοιαῦτ' εἰρηλάσιν. Μεταξὺ τῶν Πλατωνικῶν δὲν συγκαταλέγεται, βεβαίως, ὁ Κλέαρχος. *Περίδειπνον*, τίτλος γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Σπευσίππου, μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ δύο παπύρους τοῦ Ἡρακλείου (*FGrHist* 1009 T 3ab, σὲ τρίτον ὁ τίτλος ἔχει χαθεῖ, *αὐτ.* 3c), ἐνῶ στὸν κατάλογο τῶν ἔργων του, πὸν παραδίδει ὁ Διογένης Λαέρτιος (4.4-5), ἀναφέρεται ρητῶς *Πλάτωνος ἐγκώμιον*. Ὁ κατάλογος παρουσιάζει πολλὰ προβλήματα παραδόσεως. Ὁ Ἰερώνυμος (F1b) παραλείπει ἐντελῶς τὸν τίτλο μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ Σπευσίππου, καὶ ὁ τίτλος *Laus Platonis* φαίνεται ὅτι ἀφορᾷ μόνον τὸν Κλέαρχο. Τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ἰδίου ἔργου τοῦ Σπευσίππου, τὸ ὁποῖο στὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ Διογένους Λαέρτιου ἀναφέρεται ὡς *Περίδειπνον*. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ γίνῃ δεκτὴ ἡ παλαιὰ εἰκασία τοῦ Lang γιὰ ἀλλαγὴ τοῦ κειμένου, ὥστε τὸ *Περίδειπνον* ν' ἀποτελέσει τίτλο τοῦ ἔργου τοῦ Κλεάρχου καὶ τὸ *Ἐγκώμιον* τίτλο ἔργου τοῦ Σπευσίππου.

*Περὶ τῶν ἐν τῇ Πλάτωνος Πολιτείᾳ
μαθηματικῶς εἰρημένων*

F2-3

Τὰ δύο ἀποσπάσματα, τὰ μοναδικὰ τοῦ ἔργου, διαχωρίζονται καὶ ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο μὲ μία φράση, ἀλλὰ συνεκδίδονται ἀπὸ τοὺς προηγούμενους ἐκδότες (ἀπ. 3 Wehrli, 44 Müller, σελ. 33 Verraert). Στὸν Ἀθήναιο στηρίζεται ρητῶς ὁ Εὐστάθιος, IV 119.11-17 van der Valk, ἀντιστρέφοντας, ὅμως, τὰ χωρία.

Οἱ ὄρνυγες

F2

Ὁ ὄρνυξ (*Coturnix vulgaris*), τὸ ὄρνύκι, εἶναι ἀποδημητικὸ πτηνόν· βλ. Ἀριστοτ. *Περὶ τὰ ζῷα ἱστορία* 8.12, 597ab. Ὁ καιρὸς τῆς ὄχλειας εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς ἄγρας του, κατὰ τὸν Κλέαρχο, ἀλλὰ ἡ λαγνεία του θεωρεῖται ὡς αἰτία θήρας ἀπὸ τὸν Ξενοφῶντα, *Ἀπομνημονεύματα* 2.1.4:

*οὐκοῦν καὶ ἄλλα ὑπὸ λαγνείας (sc. ἀλίσκεται), οἷον οἱ τε ὄρνυγες
καὶ οἱ πέρδικες πρὸς τὴν τῆς θηλείας φωνὴν τῇ ἐπιθυμίᾳ καὶ τῇ
ἐλπίδι τῶν ἀφροδισίων φερόμενοι καὶ ἐξιστάμενοι τοῦ τὰ δεινὰ
ἀναλογίζεσθαι τοῖς θηράτοισι ἐμπίπτουσιν.*

Τὰ ἐργαλεῖα τοῦ κυνηγοῦ εἶναι ἓνας καθρέπτης καὶ ἓνας βρόγχος, ἀλλὰ ἡ περιγραφή τοῦ Κλεάρχου ταιριάζει μᾶλλον σὲ πείραμα, ὅπως καὶ ἡ ἐπόμενη ἢ καὶ αὐτὴ τοῦ **F66**.

Οἱ κολιοὶ

F3

Τὸν κολιοῦ (*Cornus monedula*) εἶχαν προσέξει ἀρκετὰ οἱ ἀρχαῖοι καὶ λόγῳ τοῦ κραξίματός του (βλ. λ.χ. Πίνδαρο, *Νεμ.* 3.82: *κραγέται κολιοῖ*), ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῶν συνηθειῶν του ποὺ ἔγιναν παρομιώδεις (βλ. **F83** σχόλ.). Ἡ ἄγρα τῶν κολιοῶν μὲ τὴ λεκάνη ἐλαίου περιγράφεται καὶ ἀπὸ τὸν Αἰλιανό, *Περὶ ζῴων ιδιότητος* (4.30) καὶ ἀπὸ τὸν Διονύσιο (*Ἰξευτ.* 3.19), ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς, οἱ ὅποιοι ἐξημενεύουν τὴν παρομιία «Ἐὶ κολιοῖς παρὰ κολιοῖν ἰζάνει». Ὁ Κλέαρχος μιλοῦσε γιὰ τὸ ἴδιο θέμα καὶ τὸν τρόπο τῆς ἄγρας τῶν κολιοῶν καὶ στὸ *Περὶ παρομιῶν* (**F83**) μὲ ἀφορμὴ τὴν πασίγνωστη παρομιία δίνοντας ὑλικὸ στοὺς παρομιογράφους, ἀλλὰ τὸ παρὸν χωρίο φαίνεται ὅτι χρησιμοποιήθηκε ἰδιαίτερα ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους φυσιοδίφες, ὅπως αὐτοὶ ποὺ ἀναφέρθηκαν.

Περὶ ὕπνου

Πρῶτο βιβλίο

Ἀριστοτέλης καὶ Ἰουδαῖοι

F4ab

Τὸ μεγάλο καὶ σημαντικό αὐτὸ ἀπόσπασμα τοῦ Κλεάρχου ὀφείλεται στὸν Φλάβιο Ἰώσηπο καὶ προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀπολογητικὸ του ἔργο *Κατ' Ἀπίωνος* ποὺ στήν οὐσία του εἶναι ἔργο *Περὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀρχαιότητος*. Γραμμμένο αὐτὸ τὸ ἔργο στὴ Ρώμη περὶ τὰ τέλη τοῦ 1^{ου} μ.Χ. αἰ. σκοπὸ εἶχε νὰ ἀντικρούσει τὴν ἐναντίον τῶν Ἰουδαίων προκαταλήψεις τοῦ Ἀπίωνος, τοῦ Μανέθωνος κ.ἄ. συγγραφέων ποὺ εἶχαν κερδίσει ἔδαφος στὸν ἑλληνορωμαϊκὸ κόσμο, σὲ μία ἐποχὴ, μάλιστα, ἔντονου ἀντισημιτισμοῦ. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν ὁ Ἰώσηπος χρησιμοποίησε μία σειρὰ κεμένων, ἀποσπασματικῶν σήμερα συγγραφέων, γεγονὸς ποὺ κάνει τὸ ἔργο του πολὺτιμη πηγὴ γιὰ τὴ γνώση τῶν Ἰουδαίων καὶ τὴ σχέση τους μὲ τὸν ἑλληνιστικὸ κόσμο. Μέσα ἀπὸ τὸ ἀπόσπασμα ἀναδύεται ὁ διάλογος Ἀριστοτέλους καὶ Ὑπεροχίδη, ἓνας διάλογος μᾶλλον φανταστικὸς μὲ σκηνηκὸ ἓνα χωρὸ κάπου στὴ Μικρὰ Ἀσία. Ἀφορμὴ στὴ συζήτηση δίνει ἡ ἐμφάνιση ἑνὸς Ἰουδαίου στὸν κύκλο τῶν συμφιλοσοφούντων μὲ τὸν Ἀριστοτέλη. Εἶναι ἡ ἐποχὴ ποὺ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες συγγραφεῖς ἀνακαλύπτουν τοὺς Ἰουδαίους στὴν Ἀνατολή, ὅπως ἀνακαλύπτουν τοὺς Ρωμαίους καὶ τοὺς Κέλτες στὴ Δύση. Τὰ χρόνια τοῦ Ἀλεξάνδρου, μὲ τὴς μεγάλες ἐκστρατεῖες καὶ τὴ διευρυνση τῶν ἐθνογραφικῶν ἐνδιαφερόντων, οἱ Ἰουδαῖοι ἐμφανίζονται σὲ κείμενα συγγραφέων κύρους, ὅπως ὁ Ἑκαταῖος ὁ Ἀβδηρίτης. Γράφοντας γιὰ τοὺς Αἰγυπτίους ὁ Ἑκαταῖος (περὶ τὸ 315 π.Χ.) ἀναφέρει τὴν ἐπίδραση τῆς περσικῆς καὶ τῆς μακεδονικῆς ἐξουσίας ἐπὶ τῶν θεσμίων τους. Ὁ Θεόφραστος λίγο ἀργότερα, στὸ *Περὶ εὐσεβείας* (Πορφύριος, *Περὶ ἀποχῆς ἐμφύχων* 2.26: 584A FHS&G), παρατηρεῖ τὴς θρησκευτικῆς τοὺς ἰδιαιτερότητες, ἀλλὰ ἡ θεώρησή του ἐστιάζεται στὴ φιλοσοφικὴ τους στάση. Τὴν πρώτη δεκαετία τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰ. ὁ Μεγασθένης, στὸ τρίτο βιβλίο τῶν *Ἰνδικῶν* (FGrHist 715 F 3), ἐντοπίζει τοὺς φιλοσοφοῦντες Ἰουδαίους τῆς Συρίας:

ἅπαντα μέντοι τὰ περὶ φύσεως εἰρημένα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις λέγεται καὶ παρὰ τοῖς ἔξω τῆς Ἑλλάδος φιλοσοφοῦσι, τὰ μὲν παρ' Ἰνδοῖς ὑπὸ τῶν Βραχμάνων, τὰ δὲ ἐν τῇ Συρίᾳ ὑπὸ τῶν καλουμένων Ἰουδαίων.

Ὁ Μεγασθένης θεωρεῖται προγενέστερος τοῦ Κλεάρχου καὶ πηγὴ του. Τὸ ἔργο του χρονολογεῖται στὸ 292 π.Χ. Ἡ Κοίλη Συρία, τὴν

ὅποια ἀναφέρει ὁ Κλέαρχος, περιλαμβάνει καὶ τὴν Παλαιστίνη. Γιὰ τὸν ἀνώνυμο Ἰουδαῖο γνώριμο τοῦ Ἀριστοτέλους ὁ Κλέαρχος χρησιμοποιεῖ τὸ ἐπίθετο *Ἑλληνικός*· μᾶλλον ἐπρόκειτο γὰρ εἰς βάθος ἐξελληνισμένη προσωπικότητα, γεγονός πού δὲν πρέπει νὰ θεωρεῖται σπάνιο καὶ περιεργό καὶ γιὰ τὸν χῶρο καὶ γιὰ τὴν ἐποχή. Ὁ Κλέαρχος ἔχει μόνον λόγια θαυμασμοῦ γι' αὐτόν, μὲ μία κάποια ὑπερβολὴ μᾶλλον στὴν παρουσίαση αὐτῆς τῆς μορφῆς, καὶ σημειώνει ὅτι, ὄχι μόνον ἐντυπωσίασε τὸν Ἀριστοτέλη, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐδίδαξε, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι τὸν βοήθησε νὰ κατανοήσῃ τὴν οὐσία τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς. Τὸ μοτίβο τῆς ἀνατολικῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας εἶναι, βεβαίως, παλαιότερο τοῦ Κλεάρχου, ἀλλὰ ἡ ἰδέα ἀναζωπυρώνεται μὲ τὶς ἔθνογραφικὲς παρατηρήσεις τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων. Παρότι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μιλοῦμε μὲ βεβαιότητα, εἶναι πιθανόν τὸ *Περὶ ὕπνου* νὰ εἶναι ἀπὸ τὰ πρῶτα ἔργα τοῦ Κλεάρχου, γραμμένο, ἴσως, πρὶν συμπληρώσῃ τις περιπλανήσεις του στὰ βᾶθη τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐπιμένει στὴν ἀντίστροφη πορεία, δηλ. τὴν ἀνάγκη τῆς μεταλαμπάδευσης τῆς ἑλληνικῆς σοφίας στὴν Ἀνατολή (βλ. **F134a**). Ἐδῶ, πάντως, ἐξαιρέται ὁ ἀσκητικὸς τρόπος ζωῆς καὶ ἡ πνευματικὴ ὑπεροχὴ αὐτοῦ τοῦ ἀνατολίτη (*καὶ προσέτι πολλὴν καὶ θαυμάσιον καρτερίαν τοῦ Ἰουδαίου ἀνδρὸς ἐν τῇ διαίτῃ καὶ σωφροσύνῃν διεξιῶν*). Τὸ ἐπεισόδιο μὲ τὴ συνάντηση τοῦ Ἰουδαίου ἦταν μόνον ἀπὸ τὰ περιεχόμενα τοῦ *Περὶ ὕπνου*, ἐφόσον ὁ Ἰώσηπος λέγει ὅτι ἐν *παρεκβάσει* ὁ Κλέαρχος παρέδιδε τὴν ἱστορία. Παραπέμπει δὲ τοὺς ἀναγνώστες του στὸ ἴδιο τὸ σύγγραμμα· αὐτὸ ἐνθυμίζει παρόμοιες συστάσεις τοῦ Ἀθηναίου τόσο γιὰ τὸ *Περὶ νάρκης* (**F76**) ὅσο καὶ γιὰ τὸ *Περὶ γρίφων* (**F112**). Αὐτὸ σημαίνει, γιὰ τὴν παράδοση τοῦ Κλεάρχου, ὅτι τὰ συγκεκριμένα ἔργα (μαζὶ μὲ ἄλλα, ὅπως λ.χ. τὸ *Περὶ βίων*) ἐσώζοντο τουλάχιστον μέχρι τὴ Δεύτερη Σοφιστικὴ. Φυσικά, τὸ ἐπεισόδιο τοῦ Ἰουδαίου καὶ ὁ διάλογος Ἀριστοτέλους – Ὑπεροχίδη δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ συνδέονταν μὲ τὸ κεντρικὸ θέμα τοῦ ἔργου πού ἦταν ἡ διαπίστωση τῆς αὐτονομίας τῆς ψυχῆς κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ὕπνου, ὅπως θὰ δοῦμε στὰ ἐπόμενα ἀποσπάσματα.

Ἀπὸ τὸ πρῶτο βιβλίο (:))

Ἡ ψυχολογὸς ράβδος

F5

Τὰ δύο ἐφεξῆς ἀποσπάσματα τοῦ Κλεάρχου, τὰ ὅποια διασώζει ὁ ὑπομνηματιστὴς Πρόκλος, τὰ συνδέει ἡ ἴδια ἀποψη γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ: ἡ ψυχὴ, ὄχι μόνον διατηρεῖ τὴν ἀνεξαρτησίαν της ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ βασικὴ ἰδιότητά της εἶναι ἡ *αὐτονομία*, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀθα-

νασία. Ἦδη, τὸ **F4a** μᾶς ὀδήγησε, μὲ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἰουδαίου σοφοῦ, σὲ ἓναν ἀπολύτως φιλοσοφικὸ τρόπο ἐρμηνείας τῆς θρησκευτικῆς ἐμπειρίας πού γνωρίζουμε ὅτι διέθετε ὁ λαὸς αὐτὸς (*καρτερία-δίαίτα-σαφροσύνη*) πού, παρότι δὲν γνωρίζουμε πῶς ἀκριβῶς συνδέοταν στὸ ἔργο τοῦ Κλεάρχου μὲ τὴν ψυχὴ, ὅμως δικαιούμεθα νὰ εἰκάσουμε ὅτι σχετιζόταν μὲ τὴν ἀντίληψη περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς. Παραδίδει ὁ Παυσανίας (4.32.4):

ἐγὼ δὲ Χαλδαίους καὶ Ἰνδῶν τοὺς μάγους πρώτους οἶδα εἰπόντας ὡς ἀθάνατός ἐστιν ἀνθρώπον ψυχή· καὶ σφισι καὶ Ἑλλήνων ἄλλοι τε ἐπίσθησαν καὶ οὐχ ἥκιστα Πλάτων ὁ Ἀρίστωνος.

Τρία σημεῖα τοῦ χωρίου ἀξίζουν τὴν προσοχή μας ἐν σχέσει πρὸς τὸν Κλεάρχο· ἐν πρώτοις ἡ μνεία τῶν *μάγων*, τῶν ἀνατολιτῶν φιλοσόφων πού εἶχαν ἤδη προσελκύσει τὴν προσοχή του, καὶ ἐδῶ καὶ στὸ *Περὶ παιδείας* (**F55**), ἔπειτα ἐκεῖνο τὸ *ἐπίσθησαν*. Καὶ ἐδῶ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ οἱ σὺν αὐτῷ *πειθονται* γιὰ τὸ πρῶτο στάδιο, τὴν αὐτονομία τῆς ψυχῆς (*πέισας τὸν δαμόνιον Ἀριστοτέλη καὶ παρακάτω: τοιγαροῦν ἐκ τούτων πιστεῦσαι τοὺς τε ἄλλους τῆς τοιαύτης ἱστορίας θεατὰς καὶ τὸν Ἀριστοτέλην χωριστὴν εἶναι τοῦ σώματος τὴν ψυχήν*). Τέλος, εἶναι ἡ συγγένεια μάγων καὶ Ἰουδαίων, ὅπως διαγράφεται στὸ περικείμενο τοῦ **F55**:

Κλεάρχος δὲ ὁ Σολεὺς ἐν τῷ Περὶ παιδείας καὶ τοὺς Γυμνοσοφιστὰς ἀπογόνους εἶναι τῶν Μάγων φησὶν· ἔνιοι δὲ καὶ τοὺς Ἰουδαίους ἐκ τούτων εἶναι.

Ἦνιοι δέ· ἀντιλαμβανόμαστε ὅτι, μὲ τὶς διαδοχικὲς συμπληρώσεις, πολλὰ πράγματα ὑπῆρξαν, στὶς ἀρχικὲς πηγές, πλησιέστερα ἀπ' ὅ,τι κατέληξαν νὰ φαίνονται. Ἐνα ἄλλο ἐρώτημα γεννιέται ἐπίσης· ποίος ἦταν ὁ χρήστης τῆς *ψυχουλοῦ ῥάβδου*; Στὸ κείμενο τοῦ Πρόκλου δὲν ἀναφέρεται· ὁ *παρὰ τῷ Κλεάρχῳ τῇ ψυχουλοῦ ῥάβδῳ χρῆσάμενος*. Ἦταν ὁ περιγραφόμενος, ἀνώνυμος ὑπενθυμίζω, Ἰουδαῖος; Ἦ κάποιος ἄλλος; Ἦ λογικὴ ἐρμηνεία τῶν ἐν γένει συμφραζομένων στὶς ἱστορίες τοῦ Κλεάρχου μᾶς ὀδηγεῖ ὅπως οἰήθητε σὲ σοφὸ τῆς Ἀνατολῆς, μὲ πρῶτον πιθανὸν χρήστη τὸν Ἰουδαῖο. Ἦ μνεία τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ στὰ δύο χωρία κατευθύνει, τουλάχιστον, στὸ ἴδιο σκηνικόν. Καὶ νὰ σημειωθεῖ ὅτι, ἐνῶ ὁ Ἰώσηπος παραθέτει κατὰ λέξιν διατηρώντας τὸν διάλογο ὅπως καταγραφόταν στὸ *Περὶ ὕπνου*, ὁ Πρόκλος δίδει μόνον περίληψη τοῦ σχετικοῦ μὲ τὸ πείραμα τῆς ῥάβδου τμήματος. Ὡς πρὸς τὸ κυρίως θέμα τῆς καταστάσεως τοῦ ἀτόμου πού μετεῖχε στὸ πείραμα, πρέπει νὰ τονιστεῖ ὅτι τέτοιες ἐμπειρίες δὲν ἦταν ἄγνωστες καὶ στοὺς Ἕλληνες· ἴσως ἦταν λιγότερο θεαματικῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀναφερόμενα ὀνόματα τοῦ Ἀριστέα

ἀπὸ τὴν Προκόννησο, τοῦ Ἑρμοτίμου ἀπὸ τὶς Κλαζομενῆς καὶ τοῦ Ἐπιμενίδη ἀπὸ τὴν Κρήτη δὲν παραπέμπουν σὲ καταστάσεις καταληψίας καὶ ἐκστάσεως πού ἔδιναν τὴν ἐντύπωση θανάτου καὶ ἀναστάσεως; Γιὰ νὰ μὴν ἀναφέρουμε καὶ τὴ νεκροφάνεια τοῦ Κλεωνύμου στὸ ἀμέσως ἐπόμενο ἀπόσπασμα τοῦ *Περὶ ὕπνου*. Παρεκτὸς τοῦ ὅτι ὁ ἴδιος πάλι ὁ Κλέαρχος σημειώνει ἄλλοῦ τὰ περὶ τῶν μετεμψυχώσεων, ἢ μᾶλλον μετενσαρκώσεων τοῦ Πυθαγόρα (F127). Εἶναι ἰδέες πού συμμερίζονταν καὶ ἄλλοι Περιπατητικοί, ἰδιαίτερος ὁ Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός (*Περὶ τῆς ἄπνου*, ἀπ. 76-89 Wehrli), ἀλλὰ καὶ ὁ Δικαίαρχος. Ὅπωςδὴποτε, πάλι, διαπιστώνεται μία ὀφειλὴ τόσο στὸν Πυθαγόρα, ὅσο καὶ στὸν Πλάτωνα (βλ. τὸν μῦθο τοῦ Ἡρὸς πού σχολιάζει ὁ Πρόκλος). Ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ διδάσκαλος τοῦ Κλεάρχου, ὁ Ἀριστοτέλης, στὸν διάλογο *Εὐδήμιος ἢ περὶ ψυχῆς* δὲν ἀνέφερε παρόμοια, βασιλικὴ μάλιστα, ἐμπειρία ἐκστάσεως (ἀπ. 6 Ross = 65 Gigon); Γιὰ νὰ μὴν ἀναφερθῶν καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὶς προφητικῆς ιδιότητες πού ἀποκτᾶ, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη στὸ *Περὶ φιλοσοφίας*, ἢ ψυχὴ τὴν ὥρα τοῦ ὕπνου ἢ τοῦ θανάτου (βλ. ἀπ. 5 Ross = 923 Gigon), διότι ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὰ γνωστὰ περὶ τῶν ἀπόψεων τοῦ Κλεάρχου. Ἐδῶ πρέπει νὰ ἀναφερθῶν καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὸ προφητικὸ ὄνειρο τοῦ Κυπρίου Εὐδήμου πού σχολιάζονται στὸν οἰκείῳ τόπο (T1). Καὶ τὰ δύο δείγματα ἀριστοτελικῶν ἀπόψεων προέρχονται ἀπὸ τὰ πρῶτα, ἀπολεσθέντα ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλη, πού ὅπωςδὴποτε βρῖσκονται κοντὰ στὶς ἀπόψεις τοῦ Σολέως μέχρι τοῦ σημείου πού ἡ παράδοση μᾶς ἐπιτρέπει νὰ γνωρίζουμε. Ἐννοῶ δὲ ὅτι, ἐνῶ στὸ ἀριστοτελικὸ ἀπ. 11 Ross ἡ διαφορὰ περιοδικοῦ διαχωρισμοῦ ψυχῆς καὶ σώματος φαίνεται νὰ διαστέλλεται ἀπὸ τὴ μόνιμη τοῦ θανάτου, τοῦ Κλεάρχου δὲν γνωρίζουμε τὶς ἀπόψεις ἐπὶ τῆς δευτέρας περιπτώσεως καὶ γι' αὐτὸ εἶναι παρακεκινδυνευμένο νὰ ἰσχυριζόμεθα ὅτι οἱ ἀπόψεις διέφεραν ἢ καὶ ἀντιμάχονταν ἢ μία τὴν ἄλλη. Διότι καὶ οἱ δύο περιπτώσεις τῶν F5 καὶ F6 ἀφοροῦν ἀποκλειστικῶς προσωρινὸ διαχωρισμὸ. Ὅσο γιὰ τὸ *Περὶ ψυχῆς* ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλους, αὐτὸ ἀφορᾶ στὴ μεταγενέστερη θεωρία τοῦ φιλοσόφου γιὰ τὸ θέμα, πού δὲν φαίνεται νὰ παρακολούθησε ὁ Κλέαρχος. Ἐπομένως, δὲν θεμελιώνεται ἡ ἄποψη περὶ κριτικῆς ἢ καὶ ἀντιπαλότητος τοῦ Κλεάρχου ἀπέναντι στὸν διδάσκαλό του, ἐνῶ, ἀντιθέτως, φαίνεται πολὺ πιθανὴ ἡ ὀφειλὴ του στὶς θεωρίες καὶ τὰ γραπτὰ τοῦ Ἡρακλείδη (πβ. καὶ τὸν Ἀβαριν, ἀπ. 73-75 Wehrli), τὰ ὁποῖα, ὅμως, δὲν ἐκτιμήθηκαν ἀρκετὰ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ σκέψη.

Ἐκ τῆς ἀδηλο βιβλίου

Κλεώνυμος καὶ Λυσίας

F6

Ὁ Πρόκλος δὲν ἀποδίδει ρητῶς τὸ ἀπόσπασμα στὸ *Περὶ ὕπνου*, δὲν ὑπάρχει, ὁμῶς, ἀμφιβολία ὅτι ἡ *θανμασία* αὐτῆς ἱστορίας προέρχεται ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο ἔργο. Ἐξάλλου, στὴν ἴδια ἐνότητα, λίγο παρακάτω, ὁ ἴδιος σχολιαστὴς δίδει τὸ **F5**. Οἱ ἥρωες τῆς ἱστορίας δὲν ἔχουν τίποτε τὸ ἰδιαίτερο καὶ τὸ θρυλικὸ πού ἔχουν τὰ τρία πρῶτα ἀναφερόμενα ἀπὸ τὸν Πρόκλο ὀνόματα. Ἴσως νὰ πρόκειται γιὰ συγχρόνους τοῦ Κλεάρχου, γι' αὐτὸ καὶ ὁ σχολιαστὴς χρησιμοποιεῖ τὸ ἐπίθετο *πρῶτος*, πού ἴσως σημαίνει ὅτι καὶ ἄλλοι ἐπανελάβαν τὴν ἱστορία μὲ πηγὴ τὸν Κλεάρχο. Διότι τὰ πρόσωπα εἶναι καινούρια, ἱστορίες τοῦ τύπου αὐτοῦ ἐκκυκλοφοροῦντο καὶ παλαιότερα, ὅπως φαίνεται λ.χ. καὶ ἀπὸ τὰ γραπτὰ τοῦ Ἡρακλείδη. Εἶναι μᾶλλον ὑπερβολὴ νὰ πιστέψουμε, μαζί μὲ τὸν Rohde, ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ Κλεωνύμου εἶναι μύθευμα, ὅπως μυθεύματα εἶναι καὶ οἱ ἱστορίες τοῦ Ἡρακλείδη. Ἡ Ἄνατολή φαίνεται καὶ ἐδῶ νὰ ἦταν ἡ κοιτίδα θρησκευτικῶν κυρίως ἐμπειριῶν, οἱ ὁποῖες ἔγιναν γνωστὲς στὴν ἐλληνικὴ φιλοσοφικὴ σκέψη ἀπὸ διάφορους δρόμους. Στὸ **F5** ὁ Ἀριστοτέλης παρουσιάζεται ὡς αὐτόπτης μάρτυς μιάς τέτοιας ἄμειρας ἐμπειρίας. Στὸ παρὸν ἀπόσπασμα, ἡ κρίση καὶ ἡ τιμωρία τῶν ἀμαρτημάτων γίνεται στὸν οὐρανό, γεγονός πού παραπέμπει σὲ ἀνατολικὲς δοξασίες (καὶ δὴ καὶ ὁρᾶν ἄμφω ψυχῶν ἐκεῖ κολάσεις τε καὶ κρίσεις) συνδυασμένες, ὁμῶς, μὲ ἐλληνικὲς ἀπόψεις (καὶ τὰς αἰε καθαιρομένας καὶ τὰς τούτων ἐπισκόπους *Εὐμενίδας*). Πεποιθήσεις τῆς Ἀκαδημίας, μὲ ἐπίδραση τοῦ Εὐδόξου ἀπὸ τὴν Κνίδα, καθὼς καὶ πυθαγορικὲς δοξασίες, ἀκολούθησαν προηγουμένως τὴν ἴδια πορεία. Ὁ *χώρος ἱερός τῆς Ἐστίας* ἔχει ὅπωςδήποτε πυθαγορικὴ τὴν ἀρχή (βλ. λ.χ. Φιλόλαο, *VS* 44 B 7), καὶ δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορὰ πού τὸ διαπιστώνουμε στὸν Κλεάρχο, ὅπως καὶ στὸν Ἡρακλείδη (ἀπ. 76-89, 104-117 Wehrli).

Ἐκ τῆς ἀπόσπασμα νοθευόμενου

Ἡ ψυχὴ ἁρμονία τεσσάρων στοιχείων

F*7

Τὸ δοξογραφικὸ χωρίο, στὸ ὁποῖο περιλαμβάνεται τὸ ἀπόσπασμα, ἔχει διασωθεῖ ἀπὸ τρεῖς ἀκόμη πηγές: τὸν Ψευδο-Πλούταρχο (*Περὶ τῶν ἀρεσκόντων* 4.2, 898bc), τὸν Ἰωάννη Στοβαῖο (*Ἀνθολόγιο* 1.49.1a) καὶ τὸν Νεμέσιο (*Περὶ φύσεως ἀνθρώπου* 2) μὲ ἀρκετὲς μεταξὺ τους διαφορές, ἀπὸ τίς ὁποῖες τὸ ἐνδιαφέρον μας ἐστιάζεται

στό ὄνομα τοῦ Κλεάρχου πού ἐμφανίζεται μόνον στὸν Θεοδώρητο. Στους ἄλλους τὸ ἀπόσπασμα χρεώνεται στὸν Δικαίρχο, ὁ ὁποῖος στὸν Νεμέσιο, κατὰ προφανή παραφθορά, γίνεται *Δείναρχος* (διόρθ. Matthaei). Τὸ περικείμενο τοῦ ἀποσπάσματος πού ἀκολουθεῖ (κατὰ τὸν Νεμέσιο) διαφωτίζει τὸ πλαίσιο τοῦ θέματος:

Θαλῆς μὲν γὰρ πρῶτος τὴν ψυχὴν ἔφησεν ἀεικίνητον καὶ αὐτοκίνητον, Πυθαγόρας δὲ ἀριθμὸν ἑαυτὸν κινῶντα, Πλάτων δὲ οὐσίαν νοητὴν ἐξ ἑαυτῆς κινήτην κατὰ ἀριθμὸν ἑναρμόνιον, Ἀριστοτέλης δὲ ἐντελέχειαν πρώτην σώματος φυσικοῦ, ὀργανικοῦ, δυνάμει ζωὴν ἔχοντος, Δικαίρχος δὲ ἁρμονίαν τῶν τεσσάρων στοιχείων ἀντὶ τοῦ κρᾶσιν καὶ συμφωνίαν τῶν στοιχείων. οὐ γὰρ τὴν ἐκ τῶν φθόγγων συνισταμένην, ἀλλὰ τὴν ἐν τῷ σώματι θερμῶν καὶ ψυχρῶν καὶ ὑγρῶν καὶ ξηρῶν ἑναρμόνιον κρᾶσιν καὶ συμφωνίαν βούλεται λέγειν. δῆλον δὲ ὅτι καὶ τούτων οἱ μὲν ἄλλοι τὴν ψυχὴν οὐσίαν εἶναι λέγουσιν, Ἀριστοτέλης δὲ καὶ Δικαίρχος ἀνούσιον.

Τὰ ἄλλα ἀποσπάσματα εἶναι: τοῦ Θαλῆ, *VS 11 A 22a*· τοῦ Πλάτωνος, πβ. *Τίμαιο* 43a· τοῦ Ἀριστοτέλη, *Περὶ ψυχῆς* 2.1, 412a 27. Ἡ πυθαγορική ἄποψη παραδίδεται ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη (*αὐτ.* 1.2, 404a 16, 1.4, 407b 27 καὶ *Μεταφυσ.* 1.5, 985b 23)· τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Δικαίρχου: ἀπ. 12a Wehrli = 21a Mirhady. Ἡ ἀπόδοση τῆς ἁρμονίας στὸν Κλεάρχο εἶναι ὅπως ὅποτε λανθασμένη, ἀφοῦ ὁ Σολεὺς ὑποστηρίζει τὴν αὐτονομία τῆς ψυχῆς, ὅπως εἶδαμε σὲ ὅλα τὰ γήσια ἀποσπάσματα.

Περὶ βίων

Πρῶτο βιβλίο

Κυνικός βίος

F8

Ἀπὸ τὸν ποιητὴ Μυρτίλο, ἓνα τῶν δειπνοσοφιστῶν, χρησιμοποιεῖται τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Κλεάρχου χωρὶς ἐνδειξη ἔργου καὶ βιβλίου. Ὁ Wehrli τὸ κατέταξε μὲ ἐπιφύλαξη στὸ *Περὶ παιδείας* (ἀπ. 16), ἀλλὰ προφανῶς προέρχεται ἀπὸ τὸ *Περὶ βίων*, στὸ ὁποῖο τὸ εἶχε ἐντάξει τελευταῖο (ἀπ. 24) καὶ ὁ Müller. Μᾶλλον προέρχεται ἀπὸ τὸ πρῶτο βιβλίο τοῦ ἔργου, ὅπου φαίνεται ὅτι εἰσαγωγικῶς ἐξετάζονταν καὶ ἀπορρίπτονταν διάφοροι τρόποι βίου, ὅπως ὁ κυνικός ἐδῶ καὶ ὁ παρασιτικός (F9). Ἐνα δευτέρου ζήτημα πού ἀνακύπτει εἶναι ἡ ἔκτα-

ση τοῦ χωρίου τοῦ Κλεάρχου. Ἐὰν δηλαδή εἶναι τοῦ φιλοσόφου καὶ τὰ μετὰ τὸ *τρηεῖτε* ἀναφερόμενα στὶς ιδιότητες τοῦ ζώου. Χωρὶς αὐτὰ, ὅμως, καὶ χωρὶς τὴ σύγκριση μὲ τοὺς Κυνικοὺς, δὲν ὀλοκληρώνεται ἡ τεκμηρίωση τῆς ἐπιθέσεως. Στηρίζεται λοιπόν, ρητορικὰ διατυπωμένο τὸ χωρίο σὲ ἀπόσπασμα, σὸ ὁποῖο ὁ Περιπατητικὸς Κλεάρχος διετύπωνε τὴ σφοδρὴ ἐπίθεσή του κατὰ τοῦ κυνικοῦ τρόπου ζωῆς. Ἐπιθέσεις ἐναντίον φιλοσοφικῶν σχολῶν καὶ συγκεκριμένων φιλοσόφων ἦταν συνήθεις καὶ εἶχαν τὴ θέση τους ἀκόμη καὶ στὴν ποίηση καὶ ἰδιαίτερα τὴν κωμωδία. Ὁ Ἐρμείας ἀπὸ τὸ Κούριον, λ.χ., σχολίαζε τὴν παιδευσιολογία τῶν Στωικῶν καὶ μάλιστα τοῦ συμπατριώτη του Ζήνωνος (Powell, *CA* σελ. 237). Ὁ ἴδιος ὁ Μυρτίλος, γενικεύοντας τὴν κρίση του, ἀναφέρει: *οὐδὲν γὰρ ἐστὶ τῶν καλουμένων φιλοσόφων ἀφιλοσοφώτερον* (Ἀθῆν. 611d). Οἱ Κυνικοὶ, βέβαια, λόγω τῶν ἰδιορρυθμιῶν τους βρισκόνταν συνεχῶς σὸ στόχαστρο. Ἡ κύρια κατηγορία ἐναντίον τους ἐστιάζεται ἐδῶ στὴν ἀντικοινωνικὴ τους συμπεριφορὰ. Ἡ σύγκριση μὲ τὸν κύνα (πού εἶναι τὸ ζῶο-πρότυπὸ τους, πβ. Κράτητα, *Ἐπιστ.* 29, σελ. 214 Hercher) ἀποδεικνύει ὅτι ἐμφανίζουν ὅλα τὰ ἐλαττώματά του, ἀλλὰ δὲν ἔχουν ἀντιγράψει τὰ προτερήματά του. Ἀπὸ τὴ διατύπωση (*οὐ καρτερικόν*) εἶναι εὐκρινὴς ἡ προτίμησις τοῦ Κλεάρχου στὸν καρτερικὸ βίον, τὸν ὁποῖο ἀναφέρει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, *Ἠθικὰ Νικομάχεια* 7,8, 1150a 33-35: *τὸ μὲν γὰρ καρτερεῖν ἐστὶν ἐν τῷ ἀντέχειν, ἢ δ' ἐγκράτεια ἐν τῷ κρατεῖν, ἕτερον δὲ τὸ ἀντέχειν καὶ κρατεῖν*. Ὁ συνδυασμὸς τῶν δύο ὀδηγεῖ, ὅπως διακηρύσσει ὁ Κλεάρχος μὲ τὰ παραδείγματά του στὸ *Περὶ βίων*, στὴν ἠθικὴ ἀρετὴ. Ἀποτρέπει ἀπὸ τὴν ὑπερβολὴ τῆς *τρυφῆς*, πού ὀδηγεῖ στὴν *ὑβρίον* καὶ αὐτὴ, μὲ τὴ σειρά της, στὴν ἀναπόφευκτη τιμωρία. Βεβαίως, ἡ ἠθικὴ τοῦ Κλεάρχου δὲν σχετίζεται μὲ τὴν ἠθικὴ τῶν Κυνικῶν, στὸν ὁρίζοντα τῶν ὁποίων δὲν ἐμφανίζονταν καθόλου ἡ ἀπόλαυση τῶν μέσων τοῦ πολιτισμοῦ πού ὀδηγοῦσε στὴν ἡδονὴ καὶ τὴν τρυφηλότητα. Αὐτοὶ ἀπέριπταν τὰ ἀγαθὰ τοῦ εἶδους αὐτοῦ· τὸ πρόβλημα, ὅμως, τοῦ Κλεάρχου εἶναι πῶς θὰ ζήσει κανεὶς βίον μέτριον μεταξύ τῆς παντελοῦς ἀπορρίψεως καὶ τῆς ὀλοκληρωτικῆς ἀποδοχῆς τῶν ἡδονῶν. Στὰ ἀποσπάσματα πού ἀκολουθοῦν διαγράφεται αὐτὴ ἡ διδασκαλία ἰσορροπίας.

Παρασιτικὸς βίος

F9

Τὸ περιεχόμενο τοῦ ἀποσπάσματος (Ἀθῆν. 6.26-27, 234c-235e) περιλαμβάνει μακρὰ σειρά παραθεμάτων ἀπὸ ἐπίσημες πηγές (νόμους, ψηφίσματα, ἀναθήματα) καὶ ἱστορικούς, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τὸν Πολέμωνα (ἀπ. 78 Müller = 78 Preller), τοῦ ὁποίου ἡ ἐναο-

κτήρια φράση: τὸ τοῦ παρασίτου ὄνομα νῦν μὲν ἄδοξόν ἐστι, παρὰ δὲ τοῖς ἀρχαίοις εὐρίσκομεν τὸν παράσιτον ἱερὸν τι χωρίον καὶ τῷ συνθῶνῳ παρόμοιον, δὲν ἀφήνει ἀμφιβολία ὅτι τὸ χωρίον προέρχεται ἀπὸ τὴν *Περὶ ἀδόξων ὀνομάτων ἐπιστολήν* τοῦ ἀρχαιογνώστη ἀπὸ τὸ Ἰλιον. Ὁ Preller ὑποστηρίζει (σελ. 115-118) ὅτι ὁλόκληρον τὸ χωρίον τοῦ Ἀθηναίου προέρχεται ἀπὸ τὸν Πολέμωννα, ἐφόσον μάλιστα ὅλοι οἱ παραπεμπόμενοι συγγραφεῖς εἶναι ἀρχαιότεροί του. Μόνον γὰρ τὸν Θεμίσωνα δὲν ὑπάρχουν ἄλλες πληροφορίες. Τὴν ἀπόδοσιν τοῦ Preller δὲν δέχεται ὁ Müller (σελ. 138), ὁ ὁποῖος ὀρίζει τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Πολέμωνος ἀκριβῶς μέχρι τὸ χωρίον τοῦ Κλεάρχου, ὑποδεικνύοντας ἔτσι ἄμεση χρήση τοῦ *Περὶ βίων* ἀπὸ τὸν Ἀθηναίον ὅσον ἀφορᾷ στὸ προκείμενον χωρίον. Τὸ θέμα τοῦ πρώτου αὐτοῦ μέρους, στὸ ὁποῖο ἐντάσσεται καὶ τὸ χωρίον τοῦ Κλεάρχου, εἶναι: τὸ τοῦ παρασίτου ὄνομα πάλαι μὲν ἦν σεμνὸν καὶ ἱερὸν (6.26, 234cd). Πλὴν τοῦ Πολέμωνος, τοῦ Κλεάρχου καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ἀναφέρονται τέσσερις ἱστορικοὶ καὶ τὰ ἔργα τους: Κλειδῆμος (*Ἀθῆναι, FGrHist 323 F 11*), Θεμίσων (*Παλληνίς, FGrHist 374 F 1a*), Κράτης (*Περὶ τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου β', FGrHist 362 F 7*, πβ. Ruschenbusch, *Solon* 28 ἀρ. 3) καὶ Φιλόχορος (*Τετράπολις, FGrHist 328 F 73*). Τοῦ Ἀριστοτέλους παραπέμπεται ἡ *Μεθωναίων πολιτεία* (ἀπ. 551 Rose³ = 562 Gigon): ἡ πληροφορία του διαφέρει ἀπὸ τὴν τεκμηρίωση τῶν ἄλλων πηγῶν καὶ ἀναφέρεται ἐξ ὁλοκλήρου στὰ ἱερὰ καθήκοντα ποῦ ἀντιτίθεντο στοὺς παρασίτους. Τὸ χωρίον τοῦ Κλεάρχου παρεμβάλλεται στὶς θρησκευτικὰς μαρτυρίας, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν σχετίζεται μὲ αὐτὰς· ἡ φυσικὴ του θέση θὰ ἦταν μετὰ τὸ χωρίον τοῦ Ἀριστοτέλους ποῦ δικαίως ἐπιστεγάζει τὸ πρῶτον μέρος τῆς συζητήσεως τοῦ Ἀθηναίου. Τὸ δεύτερον μέρος ἀναφέρεται στὸν ἐκφυλισμὸν τοῦ θεομοῦ καὶ στὴ γελοιότητα τῶν προσώπων, στὸν νῦν λεγόμενον παράσιτον (6.28, 235ε κ.έ.). Φυσικὸν εἶναι ὅτι διανθίζεται μὲ χωρία κωμικῶν κυρίως ποιητῶν (Ἐπιχάρμου, Ἀλέξιδος, Διφίλου κ.ά.), ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τὴν διόρθωσιν τῆς γραμματολογικῆς πληροφορίας τοῦ Καρυστίου Περγαμηνοῦ ὅτι ὁ Ἐπιχάρμος (στὸ ἔργον *Ἐλπίς ἢ Πλοῦτος*) καὶ ὅχι ὁ Ἀλέξιος εἰσήγαγε τὸν παράσιτον ἐπὶ σκηνῆς. Τὸ τμήμα αὐτὸ δὲν σχετίζεται ἀμέσως μὲ τὸν Κλέαρχον, εἰκονογραφεῖ, ὅμως, τὸν ξεπεσμὸν τοῦ θεομοῦ ποῦ ὅπωςδὴποτε ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ θέματα τοῦ πρώτου βιβλίου τοῦ *Περὶ βίων*. Ὡς πρὸς τὸν θεομὸν τῶν παρασίτων, ὁ Κλέαρχος ἀναφέρεται στοὺς λεγομένους ἀεισίτους, περὶ τῶν ὁποίων δύναται νὰ συναφθεῖ ἡ μαρτυρία τοῦ λεξιμογράφου Μοῖριδος (σελ. 322 Pierson): *παρασίτους, τοὺς δημοσίᾳ σιτουμένους ἐν τῷ πρυτανείῳ*: Ἀττικοί (βλ. καὶ Preller σελ. 120-121). Ἀπὸ τὸ ὅλον πρῶτον τμήμα τοῦ Ἀθηναίου, τὰ λεγόμενα τοῦ Κλεάρχου ἐνισχύονται καὶ μὲ τὴν μαρτυρία τοῦ Κράτητος (ἔ.ά., Ἀ-

θήν. 6.27, 235b): *καὶ ὁ παράσιτος νῦν ἐπ' ἄδοξον μετάκειται προῶγμα, πρότερον δ' ἐκαλοῦντο παράσιτοι οἱ ἐπὶ τὴν τοῦ ἱεροῦ σίτον ἐλλογὴν αἰρούμενοι καὶ ἦν ἀρχεῖόν τι παρασίτων* (δεύτερη μαρτυρία γιὰ τὸ ἀρχεῖον, *αὐτ.* 235d). Στὰ ἀναθήματα τῆς Παλληνίδος (Ἀθήν. 6.26, 234f) ἀναφέρονται μαζί *ἄρχοντες καὶ παράσιτοι* (πβ. *αὐτ.* 235a, Θεμίσων). Ὅμως, ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀριστοτέλους (ἔ.ἀ.) πλησιάζει ὀριστικῶς τὸν Κλέαρχο:

παράσιτοι τοῖς μὲν ἄρχουσι δύο καθ' ἕκαστον ἦσαν, τοῖς δὲ πολεμάρχοις εἷς· τεταγμένα δὲ ἐλάμβανον παρ' ἄλλων τέ τινων καὶ τῶν ἀλιέων ὄψον.

Τὸ πνεῦμα τῆς ἀναφορᾶς τοῦ Κλεάρχου στοιχεῖται, βεβαίως, μὲ ἐκείνο τοῦ Ἀθηναίου καὶ τῶν πηγῶν του: ὅτι δηλαδή οἱ σύγχρονοὶ του παράσιτοι εἶναι ἄξιοι τῆς φήμης των λόγῳ τῆς τρυφῆς, στὴν ὁποία ζοῦν, καὶ πρὸς χάριν τῆς ὁποίας λαμβάνουν δικαιωματικὰ τὴ θέση τους στὸ ἱστορικὸ καὶ ἀνεκδοτολογικὸ ὕλικὸ τοῦ *Περὶ βίον* μορφῆς παρασίτων ὅπως ὁ Φιλόξενος. Δὲν κρίνεται ἄσκοπο νὰ τονιστεῖ ἐδῶ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ παρασίτου εἶχε συνδεθεῖ, ἤδη πρὶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Κλεάρχου, μὲ τὴ βδελυρὴ μορφή καὶ ιδιότητα τοῦ *κόλακος*. Χορὸς παρασίτων ἐμφανιζόταν στοὺς *Κόλακες* τοῦ Εὐπόλιδος, ἐνῶ στὸν *Κόλακα* τοῦ Μενάνδρου (πβ. Τερεντίου, *Eunuchus*) ὁ ἀκόλουθος-παράσιτος διαδραματίζει δυσάρεστο πρόσωπο. Ἡ κολακεία εἶναι ἀπὸ τὰ ἐλαττώματα πού ἀπεχθάνεται ὁ Κλέαρχος (βλ. λ.χ. τὸν *Γεργίθιο*, **F59-65**). Ἀντιλαμβάνεται ἔτσι κανεὶς ὅτι ἡ σύνδεση παρασίτου, *κόλακος* καὶ τρυφῆς συναποτελοῦσε συστοιχία θεμάτων τοῦ πρώτου ἤδη βιβλίου τοῦ *Περὶ βίων*. Δὲν εἶναι, δυστυχῶς, γνωστὸ τὸ περιεχόμενον τῆς πραγματεύσεως καὶ τῆς ἀνεκδοτολογικῆς παρουσιάσεως τοῦ παρασίτου-κόλακος ἀπὸ τὸν Κλέαρχο. Τόσον, ὅμως, ἀπὸ τὸ χωρίο τοῦ Ἀθηναίου, στὸ ὁποῖο καὶ αὐτὸς ρητῶς παραπέμπεται, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴ σκηνικὴ παραγωγή τῆς Μέσης καὶ τῆς Νέας κωμωδίας, γίνεται σαφές ὅτι τὸ θέμα ἀποτελοῦσε προσφιλὴ *τόπον* τῆς ἑλληνιστικῆς ἠθογραφίας. Καὶ πρέπει, βεβαίως, νὰ σημειωθεῖ, ὅτι σὲ πραγματεῦσεις, εἰκόνες καὶ ἰδέες τῆς ἐποχῆς ἀνιχνεύονται οἱ βάσεις μεταγενεστέρων ἔργων ἀφιερωμένων στὸ θέμα, ὅπως εἶναι τὸ *Περὶ παρασίτου* τοῦ Λουκιανοῦ ἢ οἱ *Ἐπιστολές* τοῦ Ἀλκίφρονος.

Ἡ δειλία

F10

Παρότι τὸ ἀπόσπασμα παραδίδεται ἀπὸ παρομοιογράφους καὶ ἓνα λεξικογράφο (*Σοῦδα* λ 346 Adler) σχεδὸν αὐτολεξεί, ἀπληχώντας, ἀναμφιβόλως, τὴν κοινὴ πηγὴ πού τὸ εἶχε ἀποδελτιώσει ἀπὸ τὸ *Περὶ βίων*, μόνον ὁ Ζηνόβιος (4.87) τὸ ἀποδίδει ρητῶς στὸ ἔργο τοῦ Κλε-

άρχου, καὶ αὐτὸν μόνον παραθέτουν ὡς πηγὴ οἱ ἐκδότες (ἀπ. 40 Wehrli, 19 Müller, σελ. 30 Verraert). Στὸν Ψευδο-Πλούταρχο εὐρίσκειται ἐντὸς τῆς ὁμάδος «Κλεάρχου» (1.64) μεταξὺ τῶν λημμάτων *Διὸς ἐγκέφαλος* (1.63) καὶ *Ἀκκῶ* (1.65) ποὺ εἶναι πράγματι παροιμίες ἢ παροιμιώδεις ἐκφράσεις. Ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ λ. *Λευκηπατίας* ἰσχυρίζεται ὁ Ζηρόβιος ὅτι πρόκειται περὶ «παροιμίας»· οἱ ἄλλες πηγές ἀρκοῦνται στὸ εἶρηται. Μία ἄλλη σημασία τῆς λ., τεκμηριωμένη ἀπὸ ἄγνωστη κωμικὴ πηγὴ (ἀδέσποτο ἀπ. 627K-A), δίδεται στὴ μορφῆ: *λευκηπατίας· εὐήθης* (Φρύνιχος, *Σοφ. προπ.* 88.1, Bekker, *Anecdota* 51.7). Ἀπὸ τὴν περιγραφή τοῦ Κλεάρχου γίνεται φανερό ὅτι πρόκειται περὶ ἐπιδράσεως τῆς χιμείας τοῦ σώματος ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος. Παρότι δὲν ὑπάρχουν ἄλλες ρητὲς μαρτυρίες εἰδικῶς γιὰ τὴν ἀσθένεια τοῦ *λευκηπατίου*, ὅμως, τόσοσ ἢ ἀρχαία φιλοσοφία, ὅσο καὶ ἡ ἰατρικὴ, εἶχαν παρατηρήσει τίς νοσογόνες παρενέργειες τῆς *λευκῆς* ἢ *ξανθῆς χολῆς* στὸν ὄργανισμό. Λεπτομερῆς περιγραφή ἀπαντᾶται στὸν *Τίμαιο* τοῦ Πλάτωνος (82e κ.έ.), ὅπου οἱ ἀσθένειες ἀποδίδονται σὲ ὀξειεῖς καὶ ἀλμυρῆς δυνάμεις, *χολὰς καὶ ἰχώρας καὶ φλέγματα παντοῖα*. Ἡ περιγραφή ποὺ ἀκολοθεῖ ἐξηγεῖ τὴν ἀναμία καὶ τὴν ὀργανικὴ ἀναστάτωση ποὺ προκαλοῦν:

παλιναίρετα γὰρ πάντα γεγονότα καὶ διεφθαρμένα τό τε αἷμα αὐτὸ πρῶτον διόλλυσι, καὶ αὐτὰ οὐδεμίαν τροφήν ἔτι τῷ σώματι παρέχοντα φέρεται πάντη διὰ τῶν φλεβῶν, τάξιν τῶν κατὰ φύσιν οὐκέτ' ἴσχυοντα περιόδων, ἐχθρὰ μὲν αὐτὰ αὐτοῖς διὰ τὸ μηδεμίαν ἀπόλανσιν ἑαυτῶν ἔχειν.

Ἦδη, ὅμως, ὁ Φιλόλαος, σὲ μία περιγραφή τῆς λειτουργίας τοῦ ὄργανισμοῦ ποὺ ἔχει διασωθεῖ (*VS* 44 A 27), ἀνεγνώριζε ὅτι *γίνεσθαι τὰς νόσους διὰ τε χολὴν καὶ αἷμα καὶ φλέγμα*. Ἀλλὰ τὸ ἐνδιαφέρον σημεῖο εἶναι ὅτι μιλοῦσε καὶ περὶ τοῦ ἥπατος:

λέγει δὲ τὴν χολὴν ἰχώρα εἶναι τῆς σαρκός, παράδοξόν τε αὐτὸς ἀνήρ ἐπὶ τούτου κενεῖ· λέγει γὰρ μηδὲ τετάχθαι ἐπὶ τῷ ἥπατι χολὴν, ἰχώρα μέντοι τῆς σαρκός εἶναι τὴν χολὴν.

Δυστυχῶς, δὲν παραδίδεται τί ἀκριβῶς δίδασκε ἐν προκειμένῳ ὁ Φιλόλαος, ἀλλ' οὔτε καὶ ἀπὸ τὸν *Τίμαιον* γίνεται φανερό, παρότι πολλὰ ὀφείλε ὁ διάλογος στίς ἀπόψεις τοῦ προσωκρατικοῦ (βλ. Πρόκλο *εἰς Τίμ.* II σελ. 190.7 Diehl). Στὸ ἴδιο πνεῦμα κινεῖται καὶ ὁ κατεξοχὴν ἰατρός τῆς ἀρχαιότητος, ὁ Ἴπποκράτης· στὸ σύγγραμμα *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* (19) ἀναφέρεται ἡ νοσογόνος ἐπίδραση τῆς *ξανθῆς χολῆς* (πβ. *Τίμ.* 83b) ὡς ἐξῆς:

ἔτι τοίνυν τᾶλλα ὅσα κακοπαθεῖ ὁ ἄνθρωπος πάντα ἀπὸ δυνα-

μίωv γίνεται. τοῦτο μὲν γάρ, ὅταν πικρότης τις ἀποχυθῆ, ἦν δὴ χολὴν ξανθὴν καλέομεν, οἷα ἄσαι καὶ κανύματα καὶ ἀδυναμίαι κατέχουσιν.

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ Θεόφραστος, μελετητὴς τῶν ἀνθρωπίνων τύπων καὶ χαρακτήρων, εἶχε γράψει τὸ ἀπολεσθὲν *Περὶ μελαγχολίας* (Διογένης Λαέρτ. 5.44: 328.7 FHS&G) καὶ δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι εἶχε βαθύτερα ἀσχοληθεῖ μὲ τὰ θέματα αὐτὰ στὴ μονόβιβλο *Περὶ χυμῶν, χροῶν, σαρκῶν* (αὐτ. 5.43: 137.36 FHS&G) ἀκολουθώντας τὴν ἀριστοτελικὴ παράδοση, ἢ ὅποια εἶχε μελετήσῃ ἐν προκειμένῳ καὶ τὴ φυσιολογία τῶν ζῶων κατατάσσοντας στὰ *περιπτώματα* καὶ τὴν *ξανθὴν χολή* (βλ. *Περὶ τὰ ζῶα ἱστορία* 3.2, 511b 1 κ.έ.). Ἐὰς σημειωθεῖ, τέλος, ὅτι καὶ ἡ ἀρχαία *φυσιολογικὴ* εἶχε ἀσχοληθεῖ μὲ τὴ σχέση χρώματος καὶ ψυχικῆς ροπῆς (εὐψυχίας ἢ δειλίας) μὲ ἀσταθεῖς, ὅμως, ἀπόψεις, τις ὅποιας ἐπιμελῶς συνέλεξε ὁ Nesselrath, *Parasitendialog*, σελ. 406-408.

Δεύτερο βιβλίο

Ἡ αὐτοζτονία

F11

Τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ ἐντάσσεται στὸ πλαίσιο μᾶς ζωηρῆς ὅσο καὶ χαριτωμένης σκηνῆς τῶν *Δειπνοσοφιστῶν* (Ἀθήν. 4.45, 156e-157d): στὴν τράπεζα τοῦ συμποσίου προσφέρονταν φακές, μαγειρευμένες κατὰ δύο τουλάχιστον τρόπους, καὶ οἱ συνδαιτημόνες ὑποδέχονταν τὰ εὐτελεῖ ἐδέσματα ἀρχίζοντας τὰ ἀστεῖα καὶ παρωδώντας τραγικούς στίχους κατὰ τρόπο πού περίπου ἐνθυμίζει τὸν Συρακόσιο Χάρμο (F107-108). Πρῶτος ὁ ἀφηγητὴς εἰσάγει τὸν ἀναγνώστη στὸ λογοπαίγνιο ὑπονομεύοντας τὸν στίχο ἀγνώστου τραγικοῦ ποιητῆ (*TrGF* ἀδέσπ. ἀπ. 89) μὲ τὴν προσθήκη τοῦ ὀνόματος τῆς φακῆς:

καὶ τὴν μὲν ἐξηγτοῦμεν φακῆν, ἢ δ' ἐπισέρρε.

Ὁ ἴδιος σοβαρεῖται κάπως παρακάτω παραθέτοντας ἓνα χωρίο ἀπὸ τὴν *Πελειάδες* τοῦ Διφίλου (ἀπ. 64 K-A), ὅπου τὸ ἄλλο πρόσωπο τοῦ διαλόγου, ἐπιχειρηματολογώντας, ἀρνείται νὰ συμφωνήσει ὅτι

τὸ δειπνάριον ἀνθηρὸν ἦν, γλαφυρὸν σφόδρα,

ἐφόσον ἐπρόκειτο γιὰ προσφερθεῖσα φακὴ! Ἦδη, ὅμως, μεταξὺ τῶν δειπνοσοφιστῶν εἶχαν ἀρχίσει οἱ ἀστεῖμοι· ἀντικαθιστώντας τὸ *κακός/κακὴ* μὲ τὸ *φακός/φακὴ*, ἀπαγγέλλουν τραγικούς στίχους γελοιοποιώντας τους:

Zeū, mē lathoi se tōnd' ōs aītiōs fakōn

(λόγια τῆς Μηδείας στὴν ὁμότιπλη τραγωδία τοῦ Εὐριπίδου, 326)· ἢ (TrGF ἀδέσπ. ἀπ. 92):

φακός σε δαίμων καὶ φακὴ τύχη λάβοι.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ τῆς φαιδρότητος εἰσέρχονται δύο διάσημες ἑταῖρες, ἡ *θεατροτορύνη* Μέλισσα καὶ ἡ *κυνάμνια* Νίκιον. Ἡ τελευταία εἶναι ποῦ σχολιάζει τὸ ταπεινὸ καὶ διόλου θρηπτικὸ ἔδρασμα μὲ δύο χαρακτηριστικὲς ἀναφορὰς: στὸν Μελέαγρο Γαδαρέα καὶ τὸν Σωκρατικὸ Ἐπιθένη. Τοῦ Μελεάγρου οἱ δύο ἀναφορὰς (*Χάριτες* καὶ *Λεκίθου καὶ φακῆς σύγκρισις*· βλ. Gow-Page, *Hellenistic Epigrams* σελ. 606) δὲν σχετίζονται μὲ τὸ ἐρμηνευόμενον ἀπόσπασμα, ἀλλὰ τοῦ Κυνικοῦ Ἐπιθένη ἢ παραπομπὴ (SSR V A 133) προκαλεῖ τὴν ἄμεση ἀπάντησι ἑνὸς τῶν συμποσιαστῶν, τοῦ Καρνείου· ἀπάντησι ποῦ στηρίζεται ἀκριβῶς στὸ χωρίο τοῦ Κλεάρχου. Τὸ πνεῦμα τῆς Νίκιον, σαφῶς εἰρωνικόν, εἶναι ὅτι διαιτιολόγησε τοῦ τύπου αὐτοῦ ὁδηγεῖ στὸν ἐκούσιο ἐξ αἰτίας θάνατο. Λέγει, λοιπόν, ἡ ἑταῖρα (157bc):

ὀρῶ γὰρ πολλὴν παρ' ὑμῖν τῆς φακῆς τὴν σκευήν· εἰς ἣν ἀποβλέπουσα συμβουλευέσασμι' ἂν ὑμῖν κατὰ τὸν Σωκρατικὸν Ἐπιθένην ἐξάγειν ἑαυτοὺς τοῦ βίου τοιαῦτα σιτουμένους.

Ἡ πρόκλησι δὲν μένει ἀναπάντητη· ὁ Καρνεῖος σοβαρεύεται. Δὲν τὸν ἀπασχολοῦν πλέον οἱ φακὲς καὶ ἡ θρηπτικὴ τους ἀξία, ἀλλὰ τὸ σοβαρότατο θέμα τῆς αὐτοκτονίας, στὸ ὁποῖο καὶ μόνον ἐπικεντρώνει τὸ ἐνδιαφέρον του. Τὸ κείμενον τοῦ Κλεάρχου, μὲ τὴν ἀναφορὰ στὸν Πυθαγορικὸ Εὐξίθεο, δίδει τὴν ἀπαγορευτικὴν ρήτρα τῆς ἀνόσιας καὶ ἀνίερης πράξεως. Καὶ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι οὔτε δευτέρη ἀποδεικτικὴ γνώμη ὑπάρχει στὸ σωζόμενο κείμενον τοῦ Ἀθηναίου οὔτε δίδεται συνέχεια στὴ συζήτησι, ἢ ὁποῖα τρέπεται πλέον στὴν κακὴ ἐπίδρασι ποῦ ἔχουν στὸν ἄνθρωπο οἱ βριαρὲς τροφές, οἱ ὁποῖες *φράττουσι τὸ ἡγεμονικόν καὶ οὐκ ἔωσι τὴν φρόνησιν ἐν αὐτῇ εἶναι* (157d). Θέματα προσφιλή ἐναντίον τῆς τροφῆς καὶ τῆς πολυφαγίας, γὰρ τὰ ὁποῖα συνεχῶς ἐπικαλεῖται τὸν Κλεάρχο ὁ Ἀθηναῖος. Ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς αὐτοκτονίας, ἡ ἀπάντησι Καρνείου Ἀθηναίου εἶναι κατηγορηματικὴ καὶ δὲν ἐπιδέχεται συνέχεια: *τούτοις τοῖς δόγμασι ἡμεῖς πειθόμεθα*. Εἶναι τὰ δόγματα τοῦ Εὐξίθεου – καὶ τοῦ Κλεάρχου, βεβαίως. Μνημονεύθηκα ἡ λεκτικὴ πρόκλησι τῆς ἑταῖρας· ἄς δοῦμε εἰς τί συνίσταται. Ἡ ἀναφορὰ στὸν προπάτορα τῶν Κυνικῶν, τὸν Ἐπιθένη, προσκρούει ἀμέσως στὰ διδάγματα ἰδίως τοῦ Κλεάρχου, τὰ ὁποῖα, στὸν ἀντικυνισμό τους, εὐρίσκουν γενικῶς

ἀπήχηση στὴν ὁμήγουρη τῶν δειπνοσοφιστῶν. Ὑπενθυμίζω τὸ χωρίο τοῦ Ἀθηναίου (13.93, 611b) ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸ *Περὶ βίων* καὶ αὐτὸ (F8, ὁμως, ἀπ. 16 Wehrli): *συνελόντι δὲ εἶπεῖν κατὰ τὸν Σολέα Κλέαρχον οὐ καρτερικὸν βίον ἀσκειῖτε, κινικὸν δὲ τῷ ὄντι ζητεῖ· καίτοι τοῦ ζῶου τούτου ἐν τέτταρσι τὴν φύσιν περιπτήν ἔχοντος, ὧνπερ ὑμεῖς τὰ χεῖρω μερισάμενοι τηρεῖτε. Ἡ ἐπίθεσις εἶναι σφοδρὴ στὸν χαριτωμένο τόνο της. Ὅμως, καὶ μὲ τὴ σχέση ψυχῆς-σώματος εἶχε ἀσχοληθεῖ ὁ Κλέαρχος σὲ ἔργο ποὺ δὲν φαίνεται νὰ γνωρίζε ὁ Ἀθηναίος· τὸ *Περὶ ὕπνου* (F4-7). Εἶναι κατατοπιστικὸ τὸ χωρίο τοῦ Πρόκλου (F5), ὅπου μεταφέρεται ἡ γνώμη τοῦ Σολέως:*

ὁ Κλέαρχος ἐν τοῖς Περὶ ὕπνου φησίν, περὶ τῆς ψυχῆς, ὡς ἄρα χωρίζεται τοῦ σώματος καὶ ὡς εἴσεισιν εἰς τὸ σῶμα καὶ ὡς χρῆται αὐτῷ οἷον καταγωγίῳ.

Τὸν χωρισμὸ ἀπεδείκνυε τόσον ἡ *ψυχουλικὸς ῥάβδος* ὅσον καὶ ἡ ἱστορία τοῦ Κλεωνύμου (F6). Οἱ δοξασίες τοῦ Εὐξιθέου συμπληρώνουν τὰ ἀνωτέρω, τὰ ὁποῖα, ἄλλωστε, φαίνεται νὰ προέρχονται ἀπὸ τὸ ἴδιο φιλοσοφικὸ περιβάλλον. Ἡ διδασκαλία τοῦ Εὐξιθέου ἔχει, βεβαίως, ἐδῶ συμπυκνωθεῖ χωρὶς, παραταῦτα, νὰ χάσει τὴ σαφήνειά της. Ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της, τὸ ἀπόσπασμα διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ *Περὶ βίων* ὅπως ἐμφανίζεται στὸ ὑλικὸ ποὺ διασώζει ὁ Ἀθηναίος· ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ ὑποτεθεῖ (Weber σελ. 44) ὅτι ἡ διδασκαλία τοῦ Πυθαγορικοῦ κατελάμβανε, στὸ δεῦτερο βιβλίον, τμημα μεγαλύτερο ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ εἰκάζει κανεὶς ὅτι ἐπέτρπε ἡ οἰκονομία τοῦ ἔργου, μὲ βάση τὴν εἰκόνα τῶν λοιπῶν μαρτυριῶν τοῦ Ἀθηναίου. Συνοψίζοντας τὰ σημεῖα προκύπτει ἡ ἀκόλουθη θεωρία τοῦ Εὐξιθέου: (α) οἱ ψυχῆς τιμωροῦνται μὲ τὰ δεσμὰ τοῦ σώματος· (β) γιὰ τὴ λύση τῶν δεσμῶν αὐτῶν, μὲ τὸ γήρας κυρίως, ἀπαιτεῖται ἡ σύμφωνη γνώμη τῶν κυριάρχων θεῶν· (γ) ζητῆ εἶναι ἡ ἀπαγόρευσις τῆς ἐκουσίας ἐξόδου ἀπὸ τὴ ζωὴ, μὲ κολάσιμες ἐπιπλοκὰς τῆς ἀρχικῆς τιμωρίας· (δ) λύση τῶν δεσμῶν σημαίνει ἀπελευθέρωσις τῆς ψυχῆς μὲ ἠθελημένη ἀνθρώπινη ἐνέργεια, ἡ ὁποία μεταφράζεται σὲ παρακοὴ τοῦ θεοῦ θελήματος. Μερικὲς ἀκόμη σκέψεις προκύπτουν ἀπὸ τὸ ἀνωτέρω σχῆμα, ὅπως (ε) ὅτι τὸ γήρας πρέπει νὰ γίνεται ἀποδεκτὸ ἢ (ς) ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει ἐν πεποιθήσει νὰ ἀφήσει στὴ βούλησι τῶν θεῶν τὸ ζήτημα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου του. Τὸ *ἐνδεδέσθαι* τοῦ (α) σημείου ἐνθυμίζει, ἀσφαλῶς, τὸ *καταγώγιον* τοῦ Κλεάρχου (F5), ἀλλὰ κυρίως –γιὰ νὰ παραμείνουμε στὸ πυθαγορικὸ κλίμα– τὴ μαρτυρία τοῦ Ἐμπεδοκλέους, *cuiusdam peccati causa corpori, tamquam carceri, inclusos esse [...]*. Σημαντικὴ εἶναι, ἐπιπλέον, ἡ ἐπίσης γνησίως πυθαγορικὴ ἀπόφανσις τοῦ Φιλολάου (VS 44 B 14): *μαρτυροῦνται δὲ καὶ οἱ παλαιοὶ θεολόγοι τε*

καὶ μάντιες, ὡς διὰ τινος τιμωρίας ἂ ψυχὰ τῶ σώματι συνέζευκται καὶ καθάπερ ἐν σώματι τούτῳ τέθραπται. Ἐπισημειωθεὶ ὅτι στοὶ ἀπόσπασμα οἱ Diels καὶ Kranz (αὐτ. I^ο 412) ἐπισυνάπτουν καὶ τὴ μαρτυρία τοῦ Κλεάρχου. Ἐπίσης, *σῶμα/σῆμα*: Πλάτων, *Γοργίας* 493a. Γιὰ τὴν ἀπαγόρευση τῆς αὐτοκτονίας ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Πυθαγόρα ὑπάρχει ἡ μαρτυρία τοῦ Κικέρωνος, πού δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι δίδεται στοὶ περὶ γήρατος ἔργο του (*De senectute* 20.73): *vetatque Pythagoras iniussu imperatoris, id est dei, de praesidio et statione vitae decedere*. Ἡ ὅλη εἰκόνα ἀναδίδει τὴ σφραγίδα τοῦ Ῥωμαίου πολιτικοῦ ἀνδρός. Πλησιέστερος στὴν ἐποχὴ τοῦ Κλεάρχου εἶναι ὁ πλατωνικὸς προβληματισμὸς πού ἀπασχολεῖ τὸν Ἀθηναῖο φιλόσοφο στοὺν *Φαίδωνα* (61e κ.έ.), ἐξ ἀφορμῆς τοῦ μεγάλου ζητήματος, *περὶ τῆς ἀποδημίας τῆς ἐκεῖ, ποῖαν τινὰ αὐτὴν οἰόμεθα εἶναι*. Ἡ ἐρώτηση τοῦ Κέβητος ἐκκινεῖ ἀπὸ τὴν περὶ αὐτοκτονίας ἀπαγορευτικὴ γνώμη τοῦ Φιλολάου:

κατὰ τί δὴ οὖν ποτε οὐ φασι θεμιτὸν εἶναι αὐτὸν ἑαυτὸν ἀποκτείνουσαι, ὃ Σωκράτης; ἤδη γὰρ ἔγωγε, ὅπερ νυνδὴ σὺ ἤρουν, καὶ Φιλολάου ἤκουσα, ὅτε παρ' ἡμῖν διητᾶτο, ἤδη δὲ καὶ ἄλλων τινῶν, ὡς οὐ δέοι τοῦτο ποιεῖν.

Στὴ μεταξὺ Σωκράτους, Κέβητος καὶ Σιμμία συζήτηση πού ἀκολουθεῖ, ἐξετάζονται ὅλα σχεδὸν τὰ θιγέμενα ἀνωτέρω θέματα. Λέγει ὁ Σωκράτης (62b):

ὁ μὲν οὖν ἐν ἀπορρήτοις λεγόμενος περὶ αὐτῶν λόγος, ὡς ἐν τινι φρουρᾷ ἔσμεν οἱ ἄνθρωποι καὶ οὐ δεῖ δὴ ἑαυτὸν ἐκ ταύτης λυεῖν οὐδ' ἀποδιδράσκειν, μέγας τέ τίς μοι φαίνεται καὶ οὐ ῥάδιος διδεῖν.

Ἡ ἀγαθοποιός, ὅμως, παντοδυναμία τῶν θεῶν ἀναγνωρίζεται: οὐ μέντοι ἀλλὰ τότε γέ μοι δοκεῖ, ὃ Κέβης, –συνεχίζει ὁ Σωκράτης– εὐ λέγεσθαι, τὸ θεοὺς εἶναι ἡμῶν τοὺς ἐπιμελουμένους καὶ ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους ἐν τῶν κτημάτων τοῖς θεοῖς εἶναι. Ἡ περίπτωση, πάντως, τῆς αὐτοκτονίας ἐξετάζεται ὑπὸ τὸ φῶς εἰδικῶν περιστάσεων (62c):

ἴσως τοίνυν ταύτῃ οὐκ ἄλογον μὴ πρότερον αὐτὸν ἀποκτείνουσαι δεῖν, πρὶν ἀνάγκην τινὰ θεὸς ἐπιπέμψῃ, ὥσπερ καὶ τὴν νῦν ἡμῖν παρούσαν.

Πρόκειται, ἀναμφιβόλως, γιὰ πρόοδο στοὶ πεδίο τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, ἀν μάλιστα σκεφθεῖ κανεὶς ὅτι στὴ συνέχεια γίνεται λόγος περὶ *φιλοσόφων* καὶ *ἐλευθερίας* (62cd). Καὶ σὲ ἄλλα ἔργα ἡ πλατωνικὴ σκέψη πορεύεται στὴν ἴδια γραμμὴ. Ἐξαίρεσεις στοὶ δικαίωμα τοῦ θανάτου δίδονται καὶ στοὺς *Νόμους* (9, 873cd):

ὅς ἂν ἐαυτὸν κτείνει, τὴν τῆς εἰμαρμένης βία ἀποστερῶν μοῖραν, μήτε πόλεως ταξάσης δίκη, μήτε περιωδύνῳ ἀφύκτω προσπεσούση τύχη ἀναγκασθεῖς, μήτε αἰσχύνῃς τινὸς ἀπόρον καὶ ἀβίον μεταλαχόν, ἀργία δὲ καὶ ἀνανδρίας δειλία ἐαυτῷ δίκην ἄδικον ἐπιθῆ.

Ἡ μεταθανάτια ποινή ἐπιτάσσει μοναχικὸ τάφο καὶ ἀνώνυμη καὶ ἄδοξη ταφή (αὐτ. 9, 873cd). Γιὰ τὸ μεταφυσικὸ της περιεχόμενο, ὡς προσεχθεῖ ἰδιαίτερα ἡ φράση τοῦ χωρίου *τὴν τῆς εἰμαρμένης βία ἀποστερῶν μοῖραν*, μετὰ τὴν ὁποία σαφῶς δηλώνεται ἡ φιλοσοφικὴ πρόοδος ἔναντι τῆς θεοκρατικῆς οὐσίας τῶν πυθαγορικῶν ἀντιλήψεων ποὺ στὴν αὐστηρότερη μορφή τους ἐκφράζονται ἀπὸ τὸν Εὐξίθεο.

Ἡ παρακμὴ τῶν Λακεδαιμονίων

F12

Τὸ ἀπόσπασμα ἔχει ἐπιλεγεῖ ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο μὲ σκοπὸ νὰ τεκμηριώσῃ τὸ λήμμα *Κοσμοσάνδαλον* (*Delphinium Aiakis*). Πρόκειται γιὰ τὸν ὑάκινθο, ἄνθος ποὺ ἀνήκε στὸν κατάλογο τῶν *στεφανωτικῶν* (Ἀθῆν. 15.27-32, 680e-685c) μαζί μετὰ τὸ *ἐλίχρυσον*, τὸν *ἀμάρακον*, τὸν *λευκόιον*, τὸν *νάρκισσον*, τὴν *ἔρπυλλο*, τὰ *ρόδα* κ.ἄ. Τοῦ καταλόγου προηγεῖται ἄλλος (15.19-26, 676e-680e) μετὰ τὰ εἶδη καὶ ὀνόματα τῶν στεφάνων, ἐνῶ ἡ *στεφανηφόρος διάλεξις* (686b) περατοῦται μετὰ τὴν συμποτικὴ ἐθιμοτυπία τῶν στεφάνων (15.33, 685c-686b). Μαρτυρεῖται δὲ ὅτι παλαιότερα ἢ εἴσοδος στεφάνων καὶ μύρων στὰ συμπόσια *ἦγετο τῆς δευτέρας τραπέζης* (685c) καὶ ὅτι ὁ Φιλόξενος *ἀρχὴν ποιεῖται τὸν στέφανον τῆς εὐωχίας* (685d)· τελικῶς φαίνεται ὅτι ἡ συμποτικὴ εὐθυμία εἶχε τ' ἀποτελέσματά της καὶ ἐπὶ τῶν στεφάνων (πβ. 686a: *χυδαίοις* [δηλ. χύδην] *στεφάνοις ἐξάγεσθαι τοῦ συμποσίου*). Ἐξ σημειωθεῖ ὅτι μετὰ τὸν ἐρωτικὸν συμβολισμό τῶν λελυμένων στεφάνων εἶχε ἀσχοληθεῖ ὁ Κλέαρχος στὸ πρῶτο βιβλίον τῶν *Ἐρωτικῶν*, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Ἀθήναιος σὲ προηγούμενη συζήτηση τοῦ ἰδίου δεκάτου πέμπτου βιβλίου (F39), καθὼς, ἐπίσης, καὶ μετὰ τὴν συμβολικὴ ἀξία ποὺ εἶχαν τὰ ἄνθη καὶ οἱ ὀπῶρες στὴ γλῶσσα τῶν ἐρωτευμένων (F40). Τὸ *κοσμοσάνδαλον* ταυτίζεται μετὰ τὸν ὑάκινθο, μετὰ τὸν ὁποῖον πράγματι στεφανώνονταν οἱ Σπαρτιάτες κατὰ τὴν ἐορτὴ τῆς Χθονίας Δήμητρος. Γράφει ὁ Πausanias (2.35.5):

πλέκονται οἱ στέφανοι ἐκ τοῦ ἄνθους, ὃ καλοῦσιν κοσμοσάνδαλον· ὑάκινθον ἐμοὶ δοκεῖ ὄντα καὶ μεγέθει καὶ χρώα, ἔπεισι δὲ οἱ καὶ τὰ ἐπὶ τῷ θρήνῳ γράμματα.

Ἐοραία περιγραφή τοῦ ἄνθους, ποὺ βλάστησε ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ ἀδι-

κοσκοτωμένου Ὑακίνθου, καθώς και τῶν γραμμάτων ΑΙ ΑΙ πού διαβάζονται στὰ φύλλα του διαιωνίζοντας τὸν θρῆνο τοῦ Ἀπόλλωνος, δίδει ὁ Ὅβιδιος, *Met.* 10.212-215. Ἐδῶ, ὅμως, ἡ μνεία τῶν στεφανωτικῶν κοσμοσανδάλων συνδέεται μὲ τὴν πώση τῆς σπαρτιατικῆς ἡγεμονίας και τὴν παρακμὴ τῆς Σπάρτης! Ἡ ἠθικολογικὴ παρατήρηση τοῦ Κλεάρχου στηρίζεται στὸ γεγονός ὅτι οἱ Σπαρτιάτες, ἀφότου ἄρχισαν νὰ στολίζονται μὲ ἄνθη, και μὲ τὸ ἄνθος αὐτὸ βεβαίως ἔχασαν τὴν πολεμικὴ τους ἀλκή και ἐξεθλήνθησαν. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ φτάσουν στὸ ἔσχατο σημεῖο πολιτικῆς και ἠθικῆς παρακμῆς λόγω τῆς τρυφῆς ἀναμιφιβόλως. Ἡ κριτικὴ ὑπερβαίνει τὴν ἀπλὴ ἀναφορὰ στὴν ἐγκατάλειψη τῶν Λυκούργειων νόμων και τῆς ἀγωγῆς (ὅπως νομίζει ὁ Tigerstedt, *Legend* I 308). Τὸ λογοπαίγιο μὲ τὴ λ. *κόσμος* (*κοσμοσάνδαλον* και *κόσμος*, *παλαιότατος τῆς πολιτικῆς*) εἶναι ἓνα εὐφυνὲς εὔρημα του συγγραφέως γιὰ νὰ δηλωθεῖ και αὐτός, ἴσως, ὁ Λυκούργειος *κόσμος* (*locus classicus*: Ἡροδ. 1.65.4), ἀλλὰ ἡ κριτικὴ ἐντάσσεται στὸ ἠθικολογικὸ σύστημα ἱστορικῆς ἐρμηνείας τοῦ Κλεάρχου. Ἐμφανίζεται, δηλαδή, και ἐδῶ ὁ *τόπος* τῆς παρακμῆς λαοῦ ὀλοκλήρου (και μάλιστα γενναίου, πολεμικοῦ, κυριαρχικοῦ και εὐνομηθέντος) λόγω τῆς τρυφῆς και τῆς μαλθακότητος. Ἡ περίπτωση τῶν Λακεδαιμονίων ἐνθυμίζει, ἐν μέρει, τὸ βασικὸ αἴτιο τῆς παρακμῆς τῶν Σκυθῶν τοῦ **F20a**. Πρέπει, ἐν πρώτοις, νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ ἐρμηνεία τῆς σπαρτιατικῆς παρακμῆς πού προσφέρει ὁ Κλεάρχος εἶναι μοναδική. Οἱ ἐπικρατέστερες ἀρχαῖες ἐρμηνεῖες ἀναφέρονται εἴτε στὴν ἀνεπάρκεια τοῦ σπαρτιατικοῦ κράτους γιὰ ἐπεκτατικὰ βλέψεις (βλ. Πολυβ. 6.48.6 κ.έ.), εἴτε στὴν ποιότητα τῆς ἀσκήσεως τοῦ ἰδίου τοῦ ἐπεκτατισμοῦ και κατὰ τοῦτο παρουσιάζεται ἡ ἠθικὴ πλευρὰ (βλ. Κικέρωνα, *De off.* 2.7.26: *iniuste imperantes*). Γιὰ τὶς ἐρμηνεῖες αὐτές, βλ. Ταῖφάκο, *Σύγκρισις πολιτειῶν* 49 κ.έ. και *Φαντασία* 81-90. Ἀκόμη και ἡ σφοδρὴ κριτικὴ τῆς Σπάρτης ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη (βλ. *Πολιτ.* 2.9, 1269a 29-1271b 19) ἔχει ἄλλον προσανατολισμό· βλ. Ταῖφάκο, *Φαντασία* 59-69. Ἡ κριτικὴ τοῦ Κλεάρχου διαπνέεται ἀπὸ ἐπικαιρικὸ πνεῦμα· ἐνῶ οἱ περιοσότεροι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς τοποθετοῦν τὴν ἀρχὴ τῆς σπαρτιατικῆς κάμψεως στὴ μάχη τῶν Λεύκτρων (371 π.Χ.), ἐδῶ τὸ γεγονός πού δεσπάζει, και στὸ ὁποῖο γίνεται σαφῆς ἀναφορὰ μέσω τοῦ Ἀντιφάνους εἶναι ἡ *ὀμηρεία* τῶν πενήντα εὐγενῶν Σπαρτιατῶν πού ζήτησε ὁ Ἀλέξανδρος. Ἀλγεινὴ ἐντύπωση εἶχε προκαλέσει τὸ γεγονός και στὸν ρήτορα Αἰσχίνη, ὁ ὁποῖος μάλιστα και τὸ ἀποτυπώνει στὸν ἐκφωνηθέντα τότε (336 π.Χ.) λόγο του *Κατὰ Κτησιφῶντος* (133):

Λακεδαιμόνιοι δ' οἱ ταλαίπωροι, ... οἱ τῶν Ἑλλήνων ποτὲ ἀξιοῦν-

τες ἡγεμόνες εἶναι, νῦν ὀμηρεύσοντες καὶ τῆς συμφορᾶς ἐπίδειξιν ποιησόμενοι μέλλουσιν ὡς Ἀλέξανδρον ἀναπέμπεσθαι.

Πβ. Διόδωρο Σικ. 17.73. Γιὰ τὴν ἀποτίμηση τῶν πολιτικῶν γεγονότων τῆς ἐποχῆς δὲν πρέπει, βεβαίως, κανεὶς νὰ παραβλέπει καὶ τοὺς ἐσωτερικοὺς κοινωνικο-οἰκονομικοὺς λόγους (βλ. Oliva, *Sparta* 208-212), οἱ ὁποῖοι ὀδήγησαν στὴν «ἐπανάσταση» Ἐργίδοι καὶ Κλεομέδου. Δὲν εἶναι, λοιπόν, ἀπίθανο νὰ ὀδηγήθηκε ὁ Κλέαρχος στὴν ἐρημνεία του ἀπὸ ἀπόψεις τῆς ἐποχῆς, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴν κριτικὴ τῶν κωμικῶν μὲ τὴ σκοπιμῶς χρωματισμένη καὶ ὑπονομευτικὴ ἐμφάνιση Λακεδαιμονίων στὴν κωμικὴ σκηνή. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸ, μάλιστα, τὸ χωρίο τοῦ *Κιθαριστοῦ* ποὺ ὁ ἴδιος ὁ Κλέαρχος χρησιμοποιεῖ γιὰ τὸν σκοπὸ του. Θὰ πρέπει νὰ ἦταν καὶ τότε ἐξαιρετικὰ κωμικὸ τὸ εὖρημα νὰ εἰκονογραφηθεῖ ἡ ἀντίθεση μεταξὺ τῆς παλαιᾶς, ἀγέρωχης συμπεριφορᾶς τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῆς ἄλλης περιγραφῆς τοὺς μὲ χαρακτηριστικὸ γυναικεῖο ἔνδυμα, κεφαλοδέσμιους (*κεκρυφάλους*, βλ. Ὅμηρο, *Ἰλ.* 22.469, ἀλλὰ καὶ Ἀριστοφάνη, *Θεσμ.* 138 καὶ *Θεσμ.* β' ἀπ. 332.6 K-A), πορφυροὺς μάλιστα, χρῶμα ποὺ παρέπεμπε εὐθέως στὸν λατρευτικὸ στολισμὸ μὲ ὑακίνθους/κοσμοσάνδαλα. Αὐτὴ τὴ θεμιτὴ γιὰ ὀρισμένα λογοτεχνικὰ εἶδη ἀντιστροφή τῶν συμβόλων δέχεται ὁ Κλέαρχος στὸ φιλοσοφικὸ του ἔργο. Στὴν αὐτὴ γραμμὴ τοῦ τρυφηλοῦ (ἄρα ὑπόπτου) στολισμοῦ μὲ κοσμοσάνδαλα κινεῖται καὶ ἡ πρώτη μαρτυρία τοῦ Ἀθηναίου γιὰ τὴν τεκμηρίωση τῆς αἰσθητικῆς ἀξίας τοῦ ἄνθους στὸ ἴδιο λῆμμα (681b)· πρόκειται γιὰ παράθεμα τοῦ Κρατίνου, ἀπὸ τὴν κωμῶδια μὲ τὸν εὐγλωττο τίτλο *Μαλθακοί* (ἀπ. 105 K-A), ὅπου ἓνα πρόσωπο αὐτοπαρουσιάζει τὸν θηλυπρεπὴ στολισμὸ του:

*κεφαλὴν ἀνθέμοις ἐρέπτομαι,
λειρίοις, ῥόδοις, κρίνεσιν, κοσμοσανδάλοις.*

Τρίτο βιβλίον

Ἐβρότητα καὶ ἀρετή

F13

Ἡ γνώμη αὐτὴ τοῦ Κλεάρχου (ὅπως καὶ τῶν δύο ἀποσπασμάτων ποὺ τὴν ἀκολουθοῦν) παρεμβάλλεται στὴν ὁμιλία τοῦ Κυνοῦλκου γιὰ τὰ μύρα καὶ τίς ὁσμὲς (15.34-35, 686c-687d) ποὺ ἀρχίζει στὸ σημεῖο αὐτὸ τοῦ συμποσίου μὲ ἀφορμὴ τὴν προσφορὰ μύρων ἀπὸ τοὺς ὑπηρέτες. Οἱ κατευθυντήριες σκέψεις ἀναζητοῦνται καὶ ἐντοπίζονται στὸ *Συμπόσιον* τοῦ Ξενοφῶντος, ἀπὸ τὸ ὁποῖο παρατίθεται καίριο χωρίο μὲ ὁμιλητὴ τὸν Σωκράτη (2.2). Ἀπὸ τὴν πρῶτη

αυτή ἔκθεση (*συμπόσιον ἐν συμποσίῳ*), προκύπτουν βασικὲς θέσεις: (α) *ὁσμὴ ἄλλη μὲν γυνναϊκὴ, ἄλλη δὲ ἀνδρὶ πρόπει*. (β) ἡ πρόπευσα ὁσμὴ γὰρ τοὺς ἐλευθέρους ἄνδρες εἶναι αὐτὴ τοῦ ἐλαίου τοῦ γυμνασίου· ὑπάρχουν *ἐλευθερίων μόχθων ὁσμαί*. (γ) *μύρω ἀλευράμενος δοῦλος καὶ ἐλεύθερος εὐθύς ἅπας ὅμοιον ὄζει*. Αὐτὰ στὴν ἀρχὴ τῆς ὁμιλίας· τὰ χωρία τοῦ Κλεάρχου περιβάλλονται ἀπὸ ἐπεξηργασμένους πληροφορίες πού προέρχονται ἀπὸ πηγές φιλοσοφικῆς, νομοθετικῆς καὶ λογοτεχνικῆς, οἱ ὁποῖες καὶ προσορίζονται νὰ στηρίξουν περαιτέρω τὶς βασικὲς θέσεις. Αὐτὸ εἶναι τὸ κλίμα τοῦ περικλειμένου, στὸ ὁποῖο ἀναπτύσσεται ἀποκλειστικῶς τὸ θέμα τῶν μύρων καὶ τῶν ὁσμῶν. Γιὰ τὸ θέμα τῶν *χρσιῶν*, ὅμως, ἀρκεῖ ν' ἀνατρεξομε σὲ ἄλλο σημεῖο τοῦ ἔργου, ὅπου παρατίθεται ἡ ἐκτενὴς καὶ παραστατικὴ περιγραφή τῆς *ἐταιρικῆς παρασκευῆς* ἀπὸ τὸ *Ἰσοστάσιον* τοῦ κωμικοῦ Ἀλέξιδος (13.23, 568a-d), γιὰ νὰ λάβουμε μίαν ἰδέαν τῆς ψμυθιώσεως (ἀπ. 103.16-18 K-A):

*τὰς ὀφρῦς πυρρὰς ἔχει τις· ζωγραφοῦσιν ἀσβόλω.
συμβέβηκ' εἶναι μέλαιναν· κατέπλασεν ψμυθίω.
λενκόχρως λίαν τίς ἐστίν· παιδέρωτ' ἐντριβεται.*

Ἡ θέση τοῦ ἀπ. εἶναι ἀπολύτως ἠθικολογική· ἡ χρῆσις *ὁσμῶν* καὶ *χρσιῶν* ὀδηγεῖ ἀσφαλῶς στὴν ἐκθήλυνση ἐκείνων πού τὶς μεταχειρίζονται ὡς σημεῖον πολυτελείας. Στὰ πλαίσια αὐτοῦ τοῦ κλίματος ἤρχεῖ καὶ ἡ χρῆσις τῆς λ. *τρυφερόν* ἢ σημασία, πού φορτίζεται ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα, εἶναι αὐτὴ τῆς ἀκρατῆς πολυτελείας, τῆς τρυφηλῆς χλιδῆς. Ἡ ἴδια λέξις, ὅμως, ἐπαναλαμβάνεται καὶ στὴν ἐρώτηση τοῦ Κυνούσκου, ἡ ὁποία προϋποθέτει γνώσις τοῦ παραλειφθέντος κεμμένου τοῦ Κλεάρχου καὶ ἡ ὁποία λειτουργεῖ ὡς (ρητορικὴ) εἰσαγωγή στὰ ἀκολουθοῦντα περὶ Σαπφούς καὶ Παρρασίου. Ὡστόσο, ἡ διαφορὰ εἶναι σημαντικὴ· ἐδῶ, ἡ σύζευξις τῆς *ἀβρότητας* καὶ τὸ περιεχόμενο τῶν ἀποσπασμάτων τῆς προσοδίδουν ἄλλη σημασία· τὸ *τρυφηλόν* εἶναι πλέον τὸ ἐκλεπτυσμένον· δὲν εἶναι τὸ *luxuriosum* τοῦ ἀποσπάσματος αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ *delicatum* (καὶ ὀρθῶς μεταφράζει ὁ Muller 304 αὐτὸ πού ἐξομοίωσε ὁ Gulick VII 179). Οἱ λεπτῆς σημασιολογικῆς διακρίσεις μὲ ἐργαλεῖο τὸ παιχνίδι τῆς *ἀμφισημίας* εἶναι ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ γραφῆς τοῦ Κλεάρχου, καὶ ἐδῶ ἀπαντᾶται ἓνα διαφωτιστικὸ παράδειγμα. Τὸ πρῶτο πού παρατηρεῖ κανεὶς εἶναι ἡ διπλὴ ἀντιθετικὴ σχέση *ἀλήθεια-γυνναίκα* καὶ *ἀλήθεια-ποίησις*. Μεγάλαν θέματα πού ἀπτησχόλησαν πολὺ τὴν ἀρχαία σκέψις. Ὅμως, ἡ περίπτωση τῆς Σαπφούς εἶναι διαφορετικὴ καὶ τέμνει διαχωριστικὰ καὶ τὶς δύο ἀρνητικῆς συζεύξεις: *σεβάστηκε τὴν ἀλήθεια, παρότι καὶ γυνναίκα καὶ ποιήτρια*. Τὸ παράθεμά της, πάντως, εἶναι ἔξυπνα ἐπιλεγμένο, ἀφοῦ συνδυάζει τὴν *ἀβρότητα* μὲ

τὸ καλόν, ιδιαίτερα αὐτὸ τὸ τελευταῖο πὸν ἐπιτρέπει στὸν Κλέαρχο νὰ παῖξει γιὰ ἀκόμη μία φορὰ μὲ τὴν ἀμφισημία ὁμορφιά-ἀρετή, ἔννοιες πὸν περιέχει τὸ καλόν. Γιατί, βέβαια, ὅλα τὰ συμφραζόμενα τοῦ σαπφικοῦ ποιήματος ὀδηγοῦν στὴ χάρι καὶ τὴν ὁμορφιά, ὅχι στὴν ἀρετὴ πὸν θέλει ὁ Κλέαρχος. Εἶναι ἀσφαλῶς μία καθοδηγημένη ἀνάγνωση, ἀλλ' εἶναι ἴσως ὑπερβολικὸ ν' ἀνακαλεῖ κανεὶς τὸν πλατωνικὸ Πρωταγόρα (*Πρωταγ.* 339bc) ἐρμηνεύοντας «nach der gewaltsamen Methode... Dichterinterpretation» (Wehrli, σελ. 60). Τὸ παράθεμα τῆς Σαλφούς (ἀπ. 58.25-26 Voigt) προέρχεται ἀπὸ τοὺς τελευταίους στίχους ἑνὸς ὠραίου βιωματικῆ ποιήματος, τῆς προχωρημένης μᾶλλον ἡλικίας τῆς, πὸν σπαράγματα τοῦ διασώθηκαν σὲ πάπυρο (*POxy* 1787). Ἀπὸ τὸ παπυρικὸ κείμενο, πὸν γίνεται κατανοητὸ μόνον μετὰ τὸν στ. 13, ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ὅτι ἡ ποιήτρια μιᾶ γιὰ τὸ γήρας μὲ προσωπικὴ ἀγωνία (17: ἀλλὰ τί κεν ποεῖν;), προσαρμόζει στὴν περίσταση τὸν μῦθο τῆς Ἡοῦς καὶ τοῦ Τιθωνοῦ (19-24), γιὰ νὰ ὑψωθεῖ, στοὺς δύο τελευταίους στίχους πὸν οὐσιαστικὰ διασώζει ὁ Ἀθήναιος (25-26), σὲ ἕναν ὕμνο τῆς ζωῆς καὶ τῆς ὁμορφιάς πὸν τῆς δόθηκε νὰ ζήσει. Ὅπως βλέπει κανεὶς, ἀπουσιάζει ἡ ἀρετὴ *stricto sensu*, ἀλλὰ σαφῶς δηλώνεται καὶ ἀναδεικνύεται ἐκεῖνο πὸν ὁπωσδήποτε ἐρμηνεύει ὁ Κλέαρχος ὡς τὸ καλόν (καὶ τὸ λαμπρόν), δηλαδή ἡ καλαισθητικὴ διάσταση τοῦ *τρυφηλοῦ*· αὐτὴ πὸν ὑπάρχει ἐφόσον τὴν ὑπαγορεύει τὸ μέτρον καὶ πὸν δὲν ἐπιτρέπει νὰ ἐκφυλιστεῖ σὲ *τρυφήν*, ἡ ὁποία ἐνδέχεται νὰ ἐκτραπεῖ σὲ ὕβριν καὶ νὰ ἐπισύρει τὴ θεῖα τιμωρία. Αὐτὴ εἶναι ἀσχίμα, πὸν δὲν ἔχει τίποτε τὸ λαμπρόν, πὸν δὲν βλέπει τὸ φῶς τοῦ ἡλίου – καὶ θὰ δοῦμε ὅτι πολλοὶ *τρυφηλοὶ* ζοῦσαν στὴ σκιά ἢ στὸ σκοτάδι, κατὰ τὸν Κλέαρχο. Ἔτσι ἐννοεῖ, λοιπόν, τὴν ἀρετὴ ἢ Σαλφῶ καὶ αὐτὴν τὴν πλευρὰ τῆς προσπαθεῖ νὰ δηλώσει ὁ Παρράσιος στὰ ἐπιγράμματα τοῦ. Εἶναι μία θέση «συντηρητικὴ», θὰ λέγαμε σήμερα, ἀλλ' ὅχι καὶ ἀξιοκατάκριτη, καί, βεβαίως, κατανοητὴ στὰ πλαίσια τῆς ἑλληνικῆς παιδείας.

Παρράσιος

F14a

Ἡ περίπτωση τοῦ Παρρασίου δὲν εἶναι διαφορετικὴ, ἀλλ' ἀντίστροφη ἀπὸ τὴν ὅλη παρουσίασή του προκύπτουν δύο οὐσιώδη σημεῖα: πρῶτον, τὰ αἰσθητικὰ ἐλαττώματα τῆς *τρυφῆς* του (βλ. *παρὰ μέλος, ῥυπαίνοντι*) καὶ δεύτερον, ὅτι ἡ *τρυφή* του ὑπερέβη τὸ μέτρον τῆς κοινωνικῆς του θέσεως (βλ. *ὑπὲρ τὴν ἑαυτοῦ τέχνην, φορτικῶς*). Καὶ γιὰ τὰ δύο, ἰδίως γιὰ τὸ δεύτερο, γίνεται ἀντικείμενο σκληρῆς εἰρωνείας (βλ. *ἐλκύνσας, ῥαβδοδίαιτος*): ὁ *κομπὸς* τοῦ ἀνεκδότου δὲν ἀνέχτηκε ὅτι ἕνας ἀπλὸς ζωγράφος, ἔστω καὶ διάσημος ὅπως ὁ

Παρράσιος, ἦτο δυνατόν νὰ προκαλεῖ μὲ τὸν πλοῦτο πὺ ἀπέκτησε ἔξασκόντας μία τέχνη σχεδὸν χειρωνακτική. Ἐδῶ δὲν ὑπάρχει ὑβρις (διότι ὁ Παρράσιος, παρὰ ταῦτα, δὲν ἐτόλμησε νὰ ὑπερβῆ τὸ μέτρον· αὐτὸ τὸ διαδηλώνει μὲ τὸ ἀρετὴν τε σέβων τῆς ὑπογραφῆς του, Page, EG σελ. 45), ἀλλὰ πρόκλησις, καὶ μάλιστα κοινωνική. Ἀσυγχώρητη γιὰ τὸν κομψόν, πὺ εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ ὑπεκλίνετο ἐνώπιον τῆς ἀλαζονείας τῶν ἰσχυρῶν τῆς ἡμέρας καὶ θ' ἀνεχόταν ἀκόμη καὶ ὑβριστικές τὺς πράξεις ἀναμένοντας ἀπὸ τοὺς θεοὺς τὴν τιμωρία. Ἡ προσωπική γνώμη τοῦ Κλέαρχου γιὰ τὸν ἀστεϊσμό, πὺ δηλώνεται μὲ τὸ ὄνταινοντι τὸ τῆς ἀρετῆς ἀβρόν καὶ καλόν, δὲν σημαίνει τίποτε περισσότερο, μὲ τοὺς ὄρους αὐτοὺς, ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ Παρράσιος εἶχε χάσει τὸ κύρος του μὲ «τῖς τρέλλες του» (βλ. F14b) καί, ἐπομένως, ἦτο ἄξιος τέτοιας ἀποδοκμασίας. Ὁ ἴδιος, ἄλλωστε, ὁ φιλόσοφος τὸν συγχωρεῖ (ἀνεκτέον!) μόνον καὶ μόνον διότι ὁμολογεῖ πίστη στὴν ἀρετή, πὺ καὶ γιὰ τοὺς δύο σημαίνει: «μὴ φοβάστε τῖς ἀθῶες ἰδιορρυθμίες, δὲν θὰ ὑπερβῶ τὰ ἐσκαμμένα». Αὐτὸ ἀρκεῖ.

F14b

Τὸν πυρήνα τοῦ χωρίου ἀποτελεῖ ἡ σχεδὸν ταυτόσημη ἐπανάληψη τῶν ὄσων κατεγράφησαν ἀπὸ τὸν Ἀθηναῖο στὸ 15.35, 687bc. Ἡ παράθεση εἶναι εὐρύτερη ἐδῶ, διότι ἐδῶ εἶναι ἡ θέση τῶν κατ' ἀνδρα διηγήσεων τῆς τρυφῆς· ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι καὶ οἱ δύο ἐκδοχῆς προέρχονται ἀπὸ τὸ ἴδιο σημεῖο τοῦ τρίτου βιβλίου τοῦ *Περὶ βίων*, ὅπου ἡ συζήτηση περὶ ἀβρότητας καὶ ἀρετῆς. Συνδετικός κρίκος εἶναι τὸ ἀνεμεσήτως τοῦ δευτέρου ἐπιγράμματος (543d), τὸ ὁποῖο, μαζὶ μὲ τὰ ὑπόλοιπα στοιχεῖα, ἐπιβεβαιώνει καὶ ἐνισχύει τὴν προηγούμενη ἐριμνευτική γραμμὴ. Ἔτσι, συμπληρώνεται ἡ εἰκόνα τοῦ ἰδιορρυθμοῦ ζωγράφου καὶ κατανοεῖται ἡ προσέγγιση τῆς προσωπικότητός του ἀπὸ τὸν Κλέαρχο. Διότι κάθε ἀτομική ἢ συλλογική περιπτωση, τὴν ὁποία ἀπεφάσισε ὁ μαθητῆς τοῦ Ἀριστοτέλους νὰ περιλάβει στὰ βιβλία του ἀποδεικνύεται ὅτι διαθέτει τὴ δική της ἐριμνευτική ἀξία καὶ συμβάλλει στὴν κατανόηση ἑνὸς κόσμου, τοῦ Ἑλληνιστικοῦ, πὺ ἐμελλε νὰ σφραγίσῃ τὸν πολιτισμὸ γιὰ αἰῶνες. Πρέπει ἐξαρχῆς νὰ τονιστεῖ ὅτι ἡ παράθεση ἀπὸ τὸν Κλέαρχο εἶναι κατὰ πολὺ ἐκτενέστερη ἐκείνης πὺ ἀποδίδουν στὸ *Περὶ βίων* οἱ προηγούμενοι ἐκδότες. Ὅλα τὰ παρατιθέμενα ἐπιγράμματα προέρχονται ἀπὸ τὸν Κλέαρχο, ὅπως ἀποδεικνύει ἡ περὶ ὕβρεως παρατήρησή μας μὲ τὸ ἀνεμεσήτως. Ἡ περὶ Ἡρακλέους *τερατολογία* του ταυριάζει ἀπόλυτα μὲ τὸ κλίμα τῆς περιγραφῆς τοῦ Κλέαρχου. Τὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ *Περὶ εὐδαιμονίας* τοῦ Θεοφράστου πὺ παρεμβάλλεται μεταξὺ τῶν δύο τελευταίων ἐπιγραμμάτων (543ef: 522B FHS&G) ὀριοθετεῖται σαφῶς, τὸσον ἀπὸ τὴν παραπομπὴ πὺ ἐπι-

τάσσεται, όσο και από τη μαρτυρία του Αϊλιανού (*Ποικ. ιστ.* 9.11: 522A FHS&G), που είναι αρκετά ακριβής, ώστε να χρησιμεύει ως άσφαλές κριτήριο για την οριοθέτηση του ύλικού του Θεοφράστου. Ἡ διήγηση, επομένως, του Ἑρесьίου Περιπατητικού περιελάμβανε δύο σημεία: πρώτον τὸν εἰκαστικό διαγωνισμό τῆς Σάμου με ἀντίπαλο τὸν Τιμάνθη (τὸ ὄνομα γνωστὸ ἀπὸ τὸν Πλίνιο, *Nat. hist.* 35.36.72), μαζί και τὰ σχετικά τῆς τρυφηλῆς ἀμφιέσεως, και δεύτερον τὴν εὐχαρίστηση ποῦ τοῦ προσέφερε ἡ ἐργασία του. Πιθανότατα γιὰ τὸ δεύτερο αὐτὸ στοιχεῖο ὄφειλε τὴ μνεία του στὸ *Περὶ εὐδαμονίας*. Τὰ νέα στοιχεῖα ποῦ κομίζει τὸ ἀπόσπασμα εἶναι κυρίως βιογραφικῆς ἢ, μᾶλλον, ἀνεκδοτολογικῆς φύσεως και συμπληρώνουν τὴν εἰκόνα τῆς τρυφῆς του, ὥστε νὰ κατανοηθεῖ πλήρως ὁ ὅρος *παρὰ μέλος* και τὰ συναφή. Στὸ πρώτο τμήμα τοῦ χωρίου γίνεται σύντομη ἀναφορὰ στὴν ἀμφιέση του: *πορφύρα και χρυσοῦς στέφανος*. Ἡ περιγραφή τοῦ Θεοφράστου εἶναι πλουσιότερη, ἀλλὰ μᾶλλον ἀναφέρεται στὴ μοναδικὴ ἐκείνη ἐμφάνισή του στὴ Σάμο:

ἐφόρει δὲ ὑπὸ τρυφῆς πορφυρίδα και στρόφιον λευκὸν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς εἶχεν σκίπωνί τε ἐπεστηρίζετο χρυσοῦς ἔλικας ἐμπειασμένῳ χρυσοῖς τε ἀνασπαστοῖς ἐπέσφιγγε τῶν βλαντῶν τοὺς ἀναγωγέας.

Μία ἐμφάνιση τοῦ εἴδους αὐτοῦ, με πορφύρα, κατάλευκο κεφαλόδεσμο, ἔλικες χρυσοῦ στὴ βακτηρία και χρυσὰ ἐλάσματα στὰ σανδάλια θὰ ἦταν πράγματι ἀξιοθέατη πρόκληση. Τὸ δεύτερο ἐπίγραμμα συμπληρώνει τὴν ὑπογραφή ποῦ δόθηκε δύο φορές ἀνωτέρω και εἶναι ἐντελῶς αὐτοβιογραφικό. Σὲ δύο ἐλεγειακά δίστιχα αὐτοπαρουσιάζεται, με τὸ ὕφος ποῦ θὰ ἀναμέναμε ἀπὸ τὶς διηγήσεις. Ἐκπληξὴ μόνον ἀποτετελεῖ ἡ εὐγνωμονικὴ ἀναφορὰ στὸν ἄσημο πατέρα, ἐπίσης ζωγράφο και διδάσκαλό του Εὐήνορα (*Ἄρποκρ.* π 36 Keaney = Overbeck 1694). Κατὰ τ' ἄλλα, δείχνει ὑπερηφάνεια γιὰ τὴν ἑλληνικὴ του καταγωγή ἐπαιώνοντας συγχρόνως και τὴν πατρίδα του Ἑφεσο. Στὸ τέλος προβάλλει τὰ πρωτεῖα του στὴν ἑλληνικὴ ζωγραφικὴ. Αὐτὴ ἡ δήλωση τῆς συγκριτικῆς ὑπεροχῆς του δὲν θεωρεῖται ὕβρις, οὔτε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ζωγράφο οὔτε ἀπὸ τὸν Κλέαρχο· οἱ ἐγκόσμοι ὁμότεχοι εἶναι δυνατόν νὰ ταπεινωθοῦν ἀτιμωρητί. Ἀντιθέτως, ὁμως, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προκληθεῖ τὸ θεῖον *ἀνεμεσήτως* τὸν ἰσχυρισμό του, στὸ ἐπόμενο ἐπίγραμμα, ὅτι ἔφθασε τὰ *σαφῆ τέχματα τέχνης* και ὅτι ἔστησε *ἀνυπέροβλητον οὔρον (ὄρον)* ἐνόησε και ὁ ἴδιος ὡς *ὑβριν* ἡ τελειότης ἀνήκει στους θεοὺς και ὄχι στους ἀνθρώπους, ποῦ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθοῦν *ισόθεοι*. Σώφρων ὅπως ἦταν, θεώρησε πρέπον νὰ μετριάζει τὴν ἀλαζονεία του ἀκριβῶς ἐναντι τῶν θεῶν: *ἀμώμητον δ' οὐδὲν ἔγεντο βροτοῖς.*

Ἐνα κείμενο πού προέρχεται ἀπὸ τὸν Διόδωρο Σικελιώτη (26.1 = Overbeck 1727) εἶναι ὡσὰν νὰ σχολιάζει αὐτὲς ἀκριβῶς τὶς σκέψεις· δὲν ἐντοπίζεται ἢ προέλευσή του, ὅμως ἡ ἀνάπτυξη τῶν ἰδεῶν τοῦ ἐπιγράμματος (μὲ τὴν προσθήκη τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀπελλῆ) ὀδηγεῖ, ἴσως, σὲ συγγραφεῖς τοῦ τύπου τοῦ Κλεάρχου. Τὸ χωρίο ἔχει ὡς ἑξῆς:

θητῆ δὲ φύσει, κὰν ὄλως ἐπιτετευγμένη γένηται, οὐ δυνατὸν ἐφικέσθαι τῆς ἀμέμπτου πάντων εὐαρεστήσεως· ... οὔτε Ἀπελλῆς ἢ Παρράσιος, οἱ τοῖς ἐμπειρικῶς κεκραμένοις χρώμασι προάγοντες εἰς ἀκρότατον τὴν ζωγραφικὴν τέχνην, οὕτως ἐπέτυχον ἐν τοῖς ἔργοις, ὥστε κατὰ πᾶν ἀμέμπτου ἐπιδείξασθαι τὸ τῆς ἐμπειρίας ἀποτελέσμα.

Οἱ τρεῖς λέξεις-κλειδιά ἐντοπίζονται εὐκόλα: *θητῆ φύσει* (πβ. *βροτοῖς* τοῦ ἐπιγράμματος), *ἀμέμπτου* (πβ. *ἀμώμητον*), *ἀκρότατον* (πβ. *τέρματα*, *ἀνυπέβλητος*). Βέβαια, δὲν ἦταν χωρὶς περιεχόμενο ἢ ἀλαζονεία τοῦ Παρράσιου, ἔστω καὶ ἐὰν θεωρεῖται ἀδικαιολόγητη· ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐξαιρετικὴν τεχνικὴ καὶ τὰ εὐρήματά του (μαρτυρίες: Overbeck 1723-1730), εἴκοσι τρία φημισμένα ἔργα του μαρτυροῦνται ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες πηγές (*αὐτ.* 1702-1722), μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποκτήθηκαν ἀπὸ Ρωμαίους καὶ λατρεύτηκαν κυριολεκτικὰ ἀπὸ αὐτοκράτορες. Ὁ Ξενοφῶν τὸν Παρράσιο παριστάνει νὰ συνομιλεῖ μὲ τὸν Σωκράτη περὶ ζωγραφικῆς (*Ἀπομν.* 3.10.1). Ἄλλὰ καὶ ὁ ἴδιος, πολὺ ἐφρόντιζε τὴν τέχνην καὶ τὸ ὄνομά του· ὁ Θεμιστίος (*Λόγ.* 2.29cd) παραδίδει τὸ ἀκόλουθο τέχνασμά του:

φασὶ τὸν Παρράσιον, ὅτι γράφειν τὸν Ἑρμῆν ἐγγχειρήσας, τὴν ἑαυτοῦ μορφὴν τῷ πίνακι ἐγκατέθετο, καὶ ἔξαπατᾷ τοὺς ἀνθρώπους τὸ ἐπίγραμμα τῆς εἰκότος. οἴονται γὰρ ὅτι Παρράσιος ἐαυτὸν ἐτίμησέ τε καὶ ἐκύδηνε τῷ ἀναθήματι, πόρρω ὄντες τῆς τοῦ ζωγράφου σοφίας· ὅς ἵνα φύγη ἀπειροκαλίαν τε καὶ φιλαντίαν, ἄλλοτρίῳ ὀνόματι εἰς τὴν γραφὴν κατεχρήσατο.

Μὲ τὴν ἀνάλυση τῶν ἀνεκδότων τοῦ Παρράσιου καὶ τῶν σχετικῶν κρίσεων γίνεται πλέον σαφὴς ἡ ἔννοια τὴν ὁποία ἀποδίδει ὁ Κλέαρχος στὴ σύζευξη τοῦ *τροφεροῦ* μὲ τὴν *ἀβρότητα* καὶ τὴν *ἀρετὴν*. Τὰ συμπεράσματα θὰ εἶναι ἀπολύτως χρήσιμα γιὰ τὴν κατανόηση τῶν πολλῶν περιπτώσεων πού περιέλαβε στὴν πινακοθήκη τοῦ *Περὶ βίων*.

Τέταρτο βιβλίο

Μήδοι και Πέρσες

F15-16

Παρότι τὸ παράθεμα τοῦ Κλεάρχου εὐρίσκεται στὸ τμήμα τοῦ Ἀθηναίου περὶ τῆς τρυφῆς τῶν Περσῶν (12.8-10, 513e-515d), εἶναι φανερὸ ὅτι προέρχεται ἀπὸ ἱστορία ποὺ ἀναφερόταν στους Μήδους. Τὸ περὶ Μήδων μέρος τοῦ Κλεάρχου ἔχει παραλειφθεῖ ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο στὴν ἀπόφασή του νὰ συμπεριλάβει ὀρισμένες μόνον βασικὲς πληροφορίες γι' αὐτοὺς στὰ περὶ Περσῶν, τὰ ὁποῖα στηρίζονται σὲ μία σειρά ἀξιόλογων καὶ εἰδικῶν συγγραφέων (βλ. F27). Ὁ Κλεάρχος χρησιμοποιεῖται, ἐδῶ ὡς πηγὴ τοῦ αἰτίου τῆς περσικῆς *μηλοφορίας*, στὴ συνέχεια δὲ γιὰ τὴν παροικιῶδη ἔκφραση *Διὸς καὶ βασιλέως ἐγκέφαλος* (F26a). Γιὰ νὰ γίνῃ ἀντιληπτό πλήρως τὸ νόημα τῶν λεγομένων τοῦ Κλεάρχου ἀρκεῖ νὰ θυμηθοῦμε ὅτι οἱ τιμωροὶ Πέρσες διετέλεσαν ὑποτελεῖς τῶν Μήδων. Ἡ μηδικὴ αὐτοκρατορία ποὺ ἴδρυσε ὁ Δηϊόκης (βλ. Ἡροδ. 1.96.1-1.101), ἤκμασε ἐπὶ Φραόρτη καὶ Κναξάρη (685-585 π.Χ.). Ὁ Φραόρτης ἦταν αὐτὸς ποὺ ὑπέταξε τοὺς Πέρσες (Ἡροδ. 1.102.1). Δημιουργήθηκε ἔτσι ἐκτενὲς κράτος ποὺ περιελάμβανε ὁλόκληρο τὸ Ἰράν καὶ τὴ μικρασιατικὴ περιοχὴ μέχρι τὸν Ἄλυ ποταμὸ (πβ. Ἡροδ. 1.73-75). Νικῶντας ἀκόμῃ καὶ τοὺς Ἀσσυρίους, μὲ τὴν κατάληψη τῆς Νινευτὶ (612 π.Χ.), παρήκμασε ἐπὶ Ἀστυάγῃ (585-549 π.Χ.), ὁ ὁποῖος τελικῶς ἠττήθηκε ἀπὸ τὸν Κύρο (βλ. Ἡροδ. 1.46.1, 7.8a 1, πβ. 1.127.1-1.130.3). Τότε ἔπαυσε καὶ νὰ ὑφίσταται. Κατὰ δὲ τοὺς λόγους τοῦ Ἡροδότου (1.129.4):

νῦν δὲ Μήδους μὲν ἀναίτιους τούτων ἐόντας δούλους ἀντι δεσποτέων γεγονέναι, Πέρσας δὲ δούλους ἐόντας τὸ πρὶν Μήδων νῦν γεγονέναι δεσπότης.

Ἡ ἀντίστιξη τῶν ὄρων *δοῦλος-δεσπότης* καθορίζει σαφῶς τὴ μεταξὺ τῶν δύο λαῶν ἀντιπαρατακτικὴ σχέση, ἢ ὁποῖα διαγράφεται καὶ στὰ λεγόμενα τοῦ Σολέως. Πρὶν εἰσελθοῦμε στὶς λεπτομέρειες τοῦ ἀποσπάσματος, πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι ὁ ἴδρυτὴς τῆς αὐτοκρατορίας, ὁ Δηϊόκης, χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο ὡς *ἀνὴρ σοφός* (1.96.1), ὁ ὁποῖος κατεπολέμησε τὴν ἀνομία μὲ τὴν ἀπονομὴ δικαιοσύνης (*αὐτ.* 1.96.2-1.100.2). Ἴσως νὰ ἐμφανίζοταν καὶ στὸ κείμενο τοῦ Κλεάρχου ἡ παλαιὰ αὐτὴ φάση τῆς μηδικῆς *εὐνομίας*, ὅπως σημειωνόταν γιὰ τοὺς Σκύθες καὶ τοὺς Λυδοὺς. Κατὰ τὰ ἄλλα, τὸ γνωστὸ σχῆμα τοῦ Κλεάρχου ἐφαρμόζεται ἐδῶ ὡς ἐξῆς:

(α) *τρυφή*. Χαρακτηρίζεται ὡς *παράκαιρος* καὶ *ματαία*. Σημεῖον

τῶν λεγομένων του ἢ τρυφή τῶν *δορυφορούντων*, ἡ ὁποία χαρακτηρίζε τὴν ἀνανδρία τους· διότι πολεμιστὲς ὄπλισμένοι δὲν ἄρμοζε νὰ εἶναι στολισμένοι ὡς *ἀγύρται*. Ποία δὲ σημασία εἶχε ἡ λέξις, μᾶς πληροφορορεῖ σαφῶς ὁ Πλάτων (*Πολιτεία* 2, 364b-365a):

ἀγύρται δὲ καὶ μάντιες ἐπὶ πλουσίων θύρας ἰόντες πείθουσιν ὡς ἔστι παρὰ σφίσι δύναμις ἐκ θεῶν ποριζομένη θυσίαις τε καὶ ἐπωδαῖς, εἴτε τι ἀδίκημά του γέγονεν αὐτοῦ ἢ προγόνων, ἀκείσθαι μεθ' ἡδονῶν τε καὶ ἐορτῶν, ἐάν τέ τινα ἐχθρὸν πημῆναι ἐθέλη, μετὰ σμικρῶν δαπανῶν ὁμοίως δίκαιον ἀδίκῳ βλάψει ἐπαγωγαῖς τισιν καὶ καταδέσμοις τοῦς θεοῦς, ὡς φασιν, πείθοντές σφισιν ὑπηρετεῖν.

“Ὅτι οἱ Μῆδοι ζοῦσαν μὲ τρυφηλότητα (*μαλακίαν*) καὶ ὅτι ἀκόμη καὶ ἡ ἀμφίεσή τους τὸ ἀπεδείκνυε (*τῇ Μήδων στολῇ καὶ ἀβρότῃτι*) μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὸν Ξενοφῶντα (*Κύρου παιδ.* 8.8.15, χωρίο πού παραθέτει καὶ ὁ Ἀθήναιος, 12.10, 515a).

(β) ὕβρις. Ἡ ὕβρις τῶν Μήδων συνίσταται, κατὰ τὸν Κλέαρχο, στὸν εὐνουχισμό πολλῶν τῶν *περικτιόνων* γιὰ λόγους τρυφῆς. Ἀναμφιβόλως, ὑπῆρξαν καὶ Πέρσες μετὰξὺ αὐτῶν, ὅπως δυνατόν νὰ σημαίνει ἡ φράση *ἄν ἔπαθον τιμωρίαν*. Πάντως, ὁ Ἡρόδοτος δὲν καταλογίζει ὕβριν στοὺς Μήδους· ἡ μακρὰ ἱστορία τοῦ Ἀστυάγη πού καταγράφει (1.107.1-1.130.3) καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι *Μῆδοι δὲ ὑπέκλυψαν Πέρσῃσι διὰ τὴν τούτου πικρότητα* (1.130.1), τὸ γεγονός δηλαδή ὅτι, ἐξηγώντας ὄνειρα, ἐπιθυμοῦσε νὰ φρονεῦσει τὸν Κύρο γιὰ νὰ μὴ στερηθεῖ τῆς βασιλείας.

(γ) ἡ *τιμωρία* συνίσταται στὴν ἐκδίκηση τῶν Περσῶν μετὰ τὴ νίκη τους ἐπὶ τῶν Μήδων. Καὶ πάλι ὁ Ἡρόδοτος δὲν παρουσιάζει παρὰ τὴ σφοδρὴ ἐπιθυμία ἐλευθερίας (1.127.1):

Πέρσαι μὲν νυν προστάτω ἐπιλαβόμενοι (δηλ. τοῦ Κύρου) ἄσμενοι ἐλευθεροῦντο, καὶ πάλαι δεινὸν ποιούμενοι ὑπὸ Μήδων ἄρχεσθαι.

Εἶναι γνωστὸν καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές ὅτι τὴ σωματοφυλακὴ τοῦ Μεγάλου Βασιλέως ἀποτελοῦσαν οἱ *μηλοφόροι*, τοὺς ὁποίους καὶ ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει (7.41.2):

εἶχον δὲ χρυσέας ῥοιάς καὶ οἱ ἐς τὴν γῆν τρέποντες τὰς λόγχας, καὶ μῆλα οἱ ἄγχιστα ἐπόμενοι Ξέρξῃ.

Σαφέστερη εἶναι ἡ περιγραφὴ τοῦ Ἡρακλείδη Κυμαίου στὸ πρῶτο

βιβλίο τῶν *Περσικῶν*, σὲ χωρίο γιὰ τὴν τιμητικὴ τους παράταξη ποὺ δίδεωσε ὁ Ἀθήναιος (12.8, 514bc: *FGrHist* 689 F 1):

ἦσαν δὲ οὗτοι τῶν δορυφόρων, καὶ τῷ γένει πάντες Πέρσαι, ἐπὶ τῶν στυράκων μῆλα χρυσᾶ ἔχοντες, χίλιοι τὸν ἀριθμὸν, ἀριστίνδην ἐκλεγόμενοι ἐκ τῶν μυρίων Περσῶν τῶν Ἀθανάτων καλουμένων.

Πβ. Διόδ. 17.59.3. Ἀλλ' ἐνῶ οἱ συγγραφεῖς αὐτοὶ περιγράφουν τὸν θεσμό, ὁ Κλέαρχος δίδει τὸ αἴτιον τῆς μηλοφορίας: ἡ προσθήκη τοῦ χρυσοῦ μίλου στὶς λόγχες τῶν ἀρίστων ἐκ τῶν Ἀθανάτων εἶχε στόχο τοὺς ἠττημένους Μήδους, καὶ τὸ νόημα ἦταν διπλό: ἀφενὸς νὰ ἐπιδεικνύεται ὅτι οἱ δικοὶ τους *μηλοφόροι* ἀντικατεστάθησαν μὲ αὐτοὺς τῶν νικητῶν καὶ ἀφετέρου νὰ ὑπενθυμίζεται (*ὑπόμνημα*) ὅτι ὑπήρξαν τρυφηλοὶ καὶ ἄνανδροι ἔτσι στολισμένοι. Οἱ ἀντιπαραθέσεις ὀξύνονται συνεχῶς γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσουν τὸ τριμερὲς ἐρμηνευτικὸ σχῆμα τοῦ Κλεάρχου. Ἐς σημειωθεῖ, τέλος, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος δὲν διέλυσε τὸ σῶμα τῶν μηλοφόρων: τοὺς χρησιμοποίησε ὡς τιμητικὴ φρουρὰ κατὰ τὸ σύστημα τῶν Περσῶν βασιλέων σὲ πολυτελεῖς καὶ πολυάνθρωπες ἐμφανίσεις του. Ἡ περιγραφή τοῦ Φυλάρχου, τὴν ὁποία παραθέτει ὁ Ἀθήναιος ἀπὸ τὸ τριακοστὸ τρίτο βιβλίο τῶν *Ἱστοριῶν* (12.55, 539e: *FGrHist* 81 F 41), ἐκθαμβωτικὴ στὸ σύνολό της γιὰ τὴν τρυφή τοῦ Μακεδόνοιο στρατηλάτη, ἀναφέρει γιὰ τὴ σκηνή του: *καὶ πρῶτοι μὲν Πέρσαι πεντακόσιοι οἱ καλούμενοι μηλοφόροι περὶ αὐτὴν ἐντὸς εἰστήκεσαν, πορφυρᾶς καὶ μηλίνας ἠσθημένοι στολάς.* Εἶναι ἓνα μόνον ἀπὸ τὰ δείγματα ἀβρότητας καὶ πολυτελείας, στὰ ὁποῖα ὑπερέκρασε κατὰ πολὺ καὶ Μήδους καὶ Πέρσες.

Λυδῶν τρυφή καὶ τιμογία

F17a

Τὸ τέταρτο βιβλίο τοῦ *Περὶ βίων* χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο ὡς μία ἀπὸ τὶς πηγὲς πληροφοριῶν γιὰ τὴν τρυφή τῶν Λυδῶν, μερικὲς ἀπὸ τὶς ὁποῖες εἶναι κατὰ πολὺ ἀρχαιότερες τοῦ Κλεάρχου, ὅπως λ.χ. ὁ ἐντόπιος Ξάνθος ἢ ὁ Ἀλικαρνασσεὺς Ἡρόδοτος. Τὰ θέματα τοῦ τμήματος αὐτοῦ εἶναι, ἀσφαλῶς, ἐκεῖνα ποὺ βρῆκε προχρεῖρα στὶς πηγὲς τοῦ ὁ Ἀθήναιος: ἀπὸ τὰ *Λυδιακά* Ξάνθου τοῦ Λυδοῦ ἀντλεῖ τὰ σχετικὰ μὲ τὴν πρακτικὴ τοῦ εὐνοουχισμοῦ γυναικῶν (12.11, 515de: *FGrHist* 765 T5, F4a), ἐνῶ ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο (1.17.1) παραλαμβάνει τὴν πληροφορία γιὰ τὴ μουσικὴ συνοδεία τῶν πολεμικῶν τους παρατάξεων, τὴν ὁποῖα συγκρίνει μὲ τῶν Κρητῶν καὶ τῶν Λακεδαιμονίων (12.12, 517a, πβ. καὶ 14.24, 627d). Μία ἀκόμη δέσμη πληροφοριῶν γιὰ τὴν τρυφή, τὴ ραθυμία, τὶς ὑπέρογκες δαπάνες καὶ τὶς δικαστικὲς (ἢ μᾶλλον δολοφονικὲς) μεθόδους

τοῦ αὐτονόμου βασιλέως τῆς χώρας προέρχεται ἀπὸ τὰ *Παρασκευαστικά* Ἡρακλείδη τοῦ Κυμαίου (12.13, 517bc: *FGrHist* 689 F4). Περισσότερο, ὅμως, ἐπιμένει ὁ Ἀθήναιος στὰ γαστρονομικά εὐρήματα τῶν Λυδῶν πού εἶναι ἡ *καρύκη* (γιὰ τὴν παρασκευὴ τῆς ὁποίας ὑπάρχει παραπομπὴ σὲ δεκατρεῖς συγγραφεῖς Ὀψαρτυτικῶν, 12.12, 516c) καὶ δύο ἀκόμη εἶδη *κανδαύλου* παρὰ τὸν γνωστὸ στοὺς Ἕλληνες. Γιὰ τὴ λεπτομερέστατη περιγραφὴ τοῦ τελευταίου, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ συνταγὴ τοῦ Ἡγησίππου Ταραντίνου, ἐπιστρατεύονται τὰ παραθέματα τεσσάρων κωμικῶν ποιητῶν (12.12, 516d-517a). Τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Κλεάρχου (ἐὰν πρόκειται πράγματι περὶ ἐνὸς συνεχοῦς παραθέματος) χωρίζεται σὲ δύο εὐδιάκριτα μέρη: (α) τὴν τρυφηλὴ διαβίωση στοὺς *παραδείσους* καὶ (β) τὴν *ἔβριον* καὶ τὴν *τιμωρίαν*, πού εἶναι οὐσιαστικῶς ἡ ἱστορία τῆς Ὀμφάλης (συνδυασμένη μὲ μία ἐκδοχὴ τῆς ἱστορίας τοῦ Μίδα), ἀλλὰ καὶ πού περιλαμβάνει μία πυκνὴ σειρὰ ἀπὸ ἰδέες καὶ πληροφορίες. Τὸ τριμερὲς σχῆμα πού ἐφαρμόζεται ἐδῶ, *τρυφή ἔβριος τιμωρία*, εἶναι τὸ γνωστὸ τραγικὸ ὅσο καὶ ἠθικοπλαστικὸ σχῆμα τοῦ *Περὶ βίων*. Ἡ λ. *ἔβριος* ἢ τὸ ρ. *ἔβριζω* ἀπαντοῦν ἐπτὰ φορές στὸ δεύτερο μέρος τοῦ ἀποσπάσματος. Εἶναι τὸ κεντρικὸ θέμα τῆς ὅλης δραματικῆς ἱστορίας. Ἡ κριτικὴ ἐξέταση τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Κλεάρχου ἀποκαλύπτει ἐρμηνευτικὰς ὑπερβολὰς καὶ κενὰ ἀποφασιστικῆς σημασίας γιὰ τὴν κατανόηση τῶν γεγονότων καὶ τῆς δράσεως τῶν πρωταγωνιστικῶν προσώπων, τὰ ὁποῖα εἴτε θάπτονται στὴ συλλογικότητα (*Λυδοί*, ἀορίστως) καὶ τὴν ἀνωνυμία (*εὐγενῆς ἀνὴρ*) εἴτε κινοῦνται στὸν χῶρο τοῦ μύθου (Ὀμφάλη, Μίδα). Ἐξάλλου, ἡ προφανὴς ἐφαρμογὴ, ἐκ μέρους τοῦ Σολέως, τοῦ ὀρθολογισμοῦ στὴν ἐρμηνευτικὴν ἀνάλυσιν καὶ γνωστῶν παραδόσεων, ὅπως τοῦ Μίδα, δημιουργεῖ σοβαρὰ ἐρωτηματικὰ ὡς πρὸς τὴν ἔλλειψη ἀντιστοίχου ἐφαρμογῆς του στὰ καίρια σημεῖα αὐτῆς τῆς ἱστορίας. Ἀποτελεῖ, ἐν πρώτοις, σύγχυση τῶν ἱστορικῶν ὄρων ν' ἀποδίδεται τρυφή σὲ ὄλους συλλήβδην τοὺς Λυδοὺς: ἐὰν μάλιστα συνδυαστεῖ μὲ τοὺς *παραδείσους*, τοὺς ὁποίους ἐπιμένει νὰ χαρακτηρίζει ὁ Κλεάρχος ὡς τόπους τρυφηλότητος, τότε γίνεται σαφές ὅτι, ὄχι ὅλοι οἱ Λυδοί, ἀλλὰ μία τάξη τους, εἶχε τὸ προνόμιο νὰ ζεῖ σ' αὐτὴν τὴν εὐμάρεια. Ὁ πρῶτος προβληματισμὸς συνδέεται, ἀκριβῶς, μὲ τοὺς *παραδείσους*. Ἀρχαιότερες τοῦ Κλεάρχου καὶ ἀξιόπιστες μαρτυρίες παραδίδουν εἰκόνα ἀντίθετη τῆς ἰδικῆς του ἀρνητικῆς. Ὁ Ξενοφῶν στὸν *Οἰκονομικόν* του ἀφιερώνει ἀρκετὸ χῶρο γιὰ νὰ περιγράψει καὶ νὰ ἐπαινέσει αὐτὰ τὰ ἐξαισια μέρη (4.13-25), κυρίως ὡς τόπους ἀγάπης γιὰ τὴ γεωργία. Μιλᾷ, δηλαδή, γιὰ ἀσχολία ἀρετῆς. Παρουσιάζει, ἔτσι, τὴ μεγάλη φροντίδα τῶν Περσῶν βασιλέων, τὴν προσωπικὴ ἐργασία τοῦ Κύρου τοῦ νεωτέρου, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπερηφάνειά του, ὅταν ἐπεδείκνυε

στον Λύσανδρο τὸν παράδεισο τῶν Σάρδεων (4.20-21). Ὁ ἴδιος ἱστορικός, μιλώντας γιὰ τὶς Κελαινές τῆς Φρυγίας, ἀναφέρει (*Ἀνάβ.* 1.2.7):

ἐνταῦθα Κύρω βασιλεία ἦν καὶ παράδεισος μέγας ἀγρίων θηρίων πλήρης, ἃ ἐκεῖνος ἐθήρευεν ἀπὸ ἵππου, ὁπότε γυμνάσαι βούλοιο ἐαυτὸν τε καὶ τοὺς ἵππους, διὰ μέσου δὲ τοῦ παραδείσου ῥεῖ ὁ Μαϊάνδρος ποταμός.

Στὸ εὐρύχωρο αὐτὸ μέρος ἔγινε καὶ ἡ παράταξη τῶν Ἑλλήνων μισθοφόρων, ποὺ ἦταν, *ὀπλῖται μὲν μύριοι καὶ χίλιοι, πελτασταὶ δὲ ἀμφὶ τοὺς δισχίλιους* (αὐτ. 1.2.9). Δεύτερο σημεῖο προβληματισμοῦ, ἀσαφές στὴν ἀφήγηση τοῦ Κλεάρχου, εἶναι τὸ θέμα τῆς δυνάμεως ἐνεργείας ποιοὶ προκάλεσαν τὴν ὕβριν τοῦ Ἀγνεῶνος, ποίος ὁ τρόπος καὶ τὰ μέσα ἐπιβολῆς τῆς Ὀμφάλης; Μόνον τὴν τρίτη πηγὴ δυνάμεως εἶναι δυνατὸν νὰ διαγνώσει κανεὶς ἀσφαλῶς, μὲ τὴ μνεία τοῦ Λυδοῦ *ἐγγενοῦς*, ὁ ὁποῖος, ἐντούτοις, παρεδόθη στὴν ἀνωθυμία. Ἀναμφιβόλως, εἰκονίζεται μία *στάσις* τῶν ἀριστοκρατικῶν. Δὲν φαίνεται, ὁμως, νὰ στρέφεται ἐναντίον τοῦ βασιλέως, τοῦ Μίδα, ὁ ὁποῖος παριστάνεται νὰ ἀνέχεται ἢ νὰ καλύπτει τὴν «τυραννίδα» τῆς Ὀμφάλης ἀπὸ προσωπικὴ ἢ ἐξουσιαστικὴ ἀδυναμία. Δὲν εἶναι τυχαῖον ὅτι ἐμφανίζεται ὁ Μίδας ἐπὶ σκηνῆς· καὶ αὐτοῦ ἡ προσωπικότης ἀπέπνεε, κατὰ τὴν παράδοση, λογοτεχνικὴ καὶ εἰκαστικὴ, ἀβρότητα, ραθυμία καὶ νωθρότητα (πολὺ ζωντανὴ ἢ *Εἰκῶν* 22 τοῦ Φίλοστράτου), ἀλλὰ σὲ ἄλλες πηγές ἡ ἀρχὴ του ἐμφανίζεται *ἀνεπιβούλευτος* μέχρι γήρατος, παρόλα τὰ *σκώμματα*, ποὺ τοῦ ἐστοίχισαν τὴν αἰώνια σύζευξη μὲ τὸ γνωστὸ τετράποδο (βλ. Κόνωνα, *Διηγῆσεις*, *FGrHist* 26 F 1). Προεκτείνοντας τὴ συλλογιστικὴ μας μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι δὲν ὑπῆρξε, οὐσιαστικῶς, τιμωρία τῆς ἀνωπότης ἀρχῆς μὲ τὴ λογικὴ ἐξήγηση ὅτι δὲν εἶχε ἐμπλακεῖ στὴν ὕβριν. Ἡ παράδοση τὴν παρακάμπτει μὲ ἓναν ἀστεϊσμό. Πόθεν, ὁμως, προήλθε ἡ δύναμη τῆς Ὀμφάλης; Ὁ Κλέαρχος λέει ὅτι ὑπῆρξε *μία τῶν ὑβροσθεσιῶν* καὶ ἦταν *καὶ αὐτὴ ἀκόλαστος*, ἰδιότητα ποὺ δικαιολογεῖ, βεβαίως, κατὰ τὸν Κλέαρχο, τὴ μετέπειτα πολιτεία τῆς καὶ τὴ βέβαιη τιμωρία τῆς. Ἀναζητώντας τὴ δύναμη ἐπιβολῆς τῆς εἶναι δυνατὸν ν' ἀνιχνεύσουμε ἀναγνωστικούς κώδικες. Ἡ φράση *συναθροίσασα μετ' ἀνάγκης* σημαίνει ὅτι ἠγγήθηκε ἐνόπλων ἢ ὅτι τοὺς παρεκίνησε. Ἡ παράδοση τῶν δεσποινῶν στοὺς δούλους, πλὴν τοῦ σαφοῦς σχεδίου ἀτιμώσεως τῶν *δεσποτῶν*, ἀποκαλύπτει ὅτι οἱ ἐξασκήσαντες τὴ βία δὲν συμμετεῖχαν. Μήπως ἐπειδὴ ἐπρόκειτο γιὰ πράξη ποὺ οἱ ἴδιοι θὰ θεωροῦσαν ἀνίερη (ὡς νέα ὕβριν, κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Κλεάρχου) καὶ ποὺ εἶχε σχέση τόσο μὲ τὴν ἐπιβολὴ τῆς νέας λατρείας ὅσον, κυρίως, μὲ τὸν τόπο, τὴ σκηνὴ τῶν δύο περιστα-

τικῶν; Πβ. καὶ τὰ σχόλια στὸ **F17b**. Εἶναι ἀδύνατον νὰ προχωρήσει κανεὶς μὴ γνωρίζοντας, λόγω τοῦ χάσματος τῶν χειρογράφων, βασικὸ σημεῖο τῆς ὅλης ἱστορίας: τὴν τύχη τῆς Ὀμφάλῃς. Ἴσως ἐδῶ νὰ βρισκόταν τὸ ἔλλειπον σημεῖο-κλειδί, δηλαδή ἡ σύνδεση τοῦ περιστατικοῦ μὲ τὸν *ἔταιρισμό* (βλ. κατωτ.). Κάτω ἀπὸ ποιῆς συνθήκες, ὅμως, εἶχε τελεσθεῖ ἡ ἀρχικὴ ὑβρις; Γιὰ ποιὸ λόγο οἱ Λυδοὶ προέβαιναν στὴ συναγωγὴ γυναικῶν στὸν Ἀγνεώνα; Δύο σημεῖα τοῦ κεμένου εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μας, διαφωτιστικά: ἐν πρώτοις, τὸ ὄνομα τοῦ τόπου· ὁ προφανῶς ἐξελληνισμένος τύπος ποὺ συνάντησε ὁ Κλέαρχος στὴν πηγὴ του ὀνομάστηκε ἀπὸ τὴν *ἄγνον*, τὴν *λύγον* (βλ. Ἀθήν. 15.11, 671f κ.έ. *αἴτιον λυγύνου στεφάνου*), φυτὸ ἀφιερωμένο στὶς γυναικεῖες θεότητες Ἡρα (προστάτιδα τοῦ γάμου, Πλάτ. *Φαῖδρ.* 230b) καὶ Ἀρτέμιδα (Παυσ. 8.23.5). Καὶ ἐδῶ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ διαφωνήσῃ κανεὶς μὲ τὸν Gulick VII σελ. 320 σημ. a, ποὺ λέγοντας ὅτι, ἐπειδὴ ἔγινε στὸν Ἀγνεώνα, «the enormity of the offence was increased», συντάσσεται μὲ τὴν ἐρμηνευτικὴ γραμμὴ τοῦ Κλεάρχου. Τὸ γεγονός, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ ὅσα ἀναφέρει ὁ φιλόσοφος περὶ τοῦ *ἔταιρισμοῦ* Λυδῶν, Λοκρῶν καὶ Κυπρίων (τὸ δεύτερο σημεῖο), ὀδηγεῖ στὴν ἐρμηνεία ὅτι ἐπρόκειτο περὶ καθιερωτικῆς λατρευτικῆς πράξεως σὲ ἱερὸ χῶρο, ναὸ ἢ ἄλλος. Ἡ ἀρχή, ἴσως, ἐνὸς τύπου *ιερᾶς πορνείας*. Ἡ «ἐκδίκηση» τῆς ἀτίθας Ὀμφάλῃς ἐτελέσθη στὰ ὅρια τοῦ ἰδίου χώρου, γι' αὐτὸ ὀρθῶς οἱ κώδικες παραδίδουν *συγκατέκλεισε*. Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι ὁ Κλέαρχος προσήρμοσε στὸ ἐρμηνευτικὸ του σχῆμα *τρυφή-ὑβρις-τιμωρία* σειρὰ γεγονότων ποὺ δὲν φαίνονται νὰ εἶναι τῆς ἰδίας γραμμῆς. Ἐπιτηδεύματα τῆς Λυδίας, μυθικὲς παραδόσεις καὶ ἡ κακὴ φήμη τῶν Λυδῶν, τοῦ χρησίμευσαν στὸν συνδυασμὸ πολλαπλῶν ἐπιπέδων διδαχῆς. Ἐνα ἀπὸ τὰ κύρια εἶναι καὶ ἡ ἀντιδιαστολὴ μὲ τὴν ἑλληνικὴ μετριότητα *τρυφηλότητα*. Ἐνθυμεῖται ὁ ἀναγνώστης ὅτι στὸ **F13** ἡ Σαλπὼ ἀπολάμβανε τὸν λαμπρὸ ἥλιο, τὴ ζωὴ, τὴν *ἐνάρετη* *τρυφηλότητα*. Ἀντίθετα, ἡ λυδικὴ *τρυφή* ὀδήγησε σὲ βίο ἀφύσικο: *ἐσκατροφοῦντο*, μακριὰ ἀπ' τὸν ἥλιο (*τάς τοῦ ἡλίου αὐγὰς*). Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο μοιραῖον, τὸ ἀνέμενε καὶ τὸ προβάλλει ὁ Κλέαρχος: *τάς ψυχὰς ἀποθηλυνθέντες, ἠλλάξαντο τὸν τῶν γυναικῶν βίον*. Ἐδῶ, ὅμως, ἐπισημαίνεται καὶ ἡ ἐπίδραση τῆς ἱστοριογραφικῆς παραδόσεως· ἡ φράση ὀδηγεῖ στὴν τύχη τῶν Λυδῶν ὅπως ἀποφασίστηκε κατὰ τὴν περσικὴ κατάκτηση. Ὁ Ἡρόδοτος ἐμφανίζει τὸν Κύρο νὰ ἐρωτᾷ τὸν Κροῖσο περὶ τοῦ πρακτεῦ· ἡ συμβουλὴ εἶναι ὑποὺλη *συγγνώμη* (1.155.4):

Λυδοῖσι δὲ συγγνώμην ἔχων τάδε αὐτοῖσι ἐπίταξον, ὡς μήτε ἀποστέωσι μήτε δεινοί τοι ἔωσι· ἄπειπε μὲν σφι πέμψας ὅπλα ἀρη-

ια μὴ ἐκτῆσθαι, κέλευσε δέ σφεας κιθῶνάς τε ὑποδύνειν τοῖσι εἵμασι καὶ κοθόρονους ὑποδέεσθαι, πρόειπε δ' αὐτοῖσι καθαρίζειν τε καὶ ψάλλειν καὶ καπηλεύειν παιδεύειν τοὺς παῖδας, καὶ ταχέως σφέας, ᾧ βασιλεῦ, γυναικας ἀντ' ἀνδρῶν ὄψεαι γεγονότας, ὥστε οὐδὲν δεινοί τοι ἔσονται μὴ ἀποστέωσι.

Σὲ ὄλ' αὐτά, εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι ὁ Ἰουστίνος (1.7) προσθέτει καὶ τὴ μαστροπεία (*et lenocinia exercere*). Εἶναι ἀκριβῶς τὸ αἴτιον τῆς τρυφῆς τῶν Λυδῶν. Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀναζητοῦσαν ἐπιμόνως αἴτια καὶ εὐρετάς. Γιὰ τὸν εὐνουχισμό λ.χ. τῶν γυναικῶν ποὺ εἶδαμε ὅτι ἀναφέρει ὁ Ξάνθος, ἢ *Σοῦδα* διευκρινίζει (ξ 9) ὅτι στὸ δευτέρο βιβλίο τῶν *Λυδιακῶν* ἀνέφερε ὡς *πρῶτος Γύγης ὁ Λυδῶν βασιλεὺς γυναικας εὐνούχισεν, ὅπως αὐταῖς χρῶτο ἀεὶ νεαζούσας (F4b)*. Φυσικά, ὑπῆρχαν καὶ τάσεις ἐρμηνεύσεως, τῆς ἐποχῆς τοῦ Κλέαρχου, ποὺ ἐπέμεναν σὲ ὁρισμένα ἠθοπλαστικά θέματα. Ὁ Δοῦρις Σάμιος, λ.χ., ποὺ παρουσιάζει τόσα κοινὰ μὲ τὸν Κλέαρχο, ἐξεικονίζει τὸν Σαρδανάπαλλο μὲ τοὺς ἴδιους περίπου ὄρους ποὺ ὁ Σολεὺς φωτογραφίζει τὸν Μίδα, δηλαδὴ *ἐψμυθιωμένον καὶ κεκοσμημένον γυναικιστὶ καὶ μετὰ τῶν παλλακίδων ξαίνοντα πορφύραν ἀναβάδην τε μετ' αὐτῶν καθήμενον* (Αθῆν. 12.38, 528f-529a; *FGH Hist* 76 F 42).

F17b

Ἡ μαρτυρία τοῦ Ἡσυχίου διαφωτίζει ἓνα στοιχεῖο τῆς ἱστορίας ποὺ παραλείπεται στὴν παράθεση τοῦ Ἀθηναίου· τὰ τελούμενα στὸν Γλυκὺν Ἀγκῶνα εἶχαν ὡς θύματα (*ἐξυβρίζειν*) *τάς τῶν καταδεεστέρων γυναικας καὶ παρθένους*. Ἀπὸ τὰ περὶ Λυδίας κεφάλαια τοῦ Ἡροδότου (1.93-94) ἐπιβεβαιώνεται ὁ ἐταιρισμὸς τῶν γυναικῶν, τοῦ δήμου, ὅμως:

τοῦ γὰρ δὴ Λυδῶν δήμου αἱ θυγατέρες πορνεύονται πᾶσαι, σπλέγουσαι σφίσι φερνάς, ἐς δ' ἂν συνοικήσωσι τοῦτο ποιέουσαι· ἐκδιδοῦσι δὲ αὐταὶ ἑωυτάς

(1.93.4, πβ. 1.94.1: *Λυδοί ... τὰ θήγεια τέκνα καταπορνεύουσι, ἀλλὰ καὶ Αἰλιαν., Ποικ. ἱστ.* 4.1). Σὲ μία χώρα, λοιπόν, ὅπου ἡ προγαμαία πορνεία ἐθεωρεῖτο θεμιτὴ γιὰ τὸν πορισμὸ προίκας, ποιὸς ὁ λόγος τῆς ὕβρεως; Ἀκριβῶς γιὰ τὸν λόγο αὐτό, καὶ σὲ συνδυασμὸ μὲ ὅσα ἀναφέρονται ἀπὸ τὸν Κλέαρχο στὸ **F18a**, μπορεῖ νὰ ἐρμηνεύσει κανεὶς τὸν πυρήνα τῆς διηγῆσεως γιὰ τὰ συμβάντα στὸν Ἀγνεῶνα ἢ Γλυκὺν Ἀγκῶνα ὡς τοπικὴ παράδοση ποὺ σχετίζεται μὲ τὸ αἴτιον τοῦ τόπου αὐτοῦ τῆς πορνείας καὶ τὴν ὑπαρξὴ ἀντιδράσεων. Ὑποκρύπτονται, βεβαίως, στοιχεῖα λατρευτικοῦ χαρακτήρος ἢ κάποια σύνδεση μὲ ἐπιταγὴ θεσφάτου ποὺ ἐπέβαλε κάποτε τὴν πορνεία.

Ἴσως, στήν ἀρχική της φάση, νά ἦταν *ιερά*, ἀλλά πρακτικοί ἄνθρωποι ὅπως ἦταν οἱ Λυδοί (πβ. Ἰουστίν. 1.7: *et lenocinia exercere*), νά τήν μετέτρεψαν σέ ἀπλή πορνεία. Σέ πηγές τοῦ τύπου τοῦ Ἡροδότου, πού συμβουλευόταν ὁ Κλέαρχος, θά ἦταν ἀφθονες παρόμοιες διηγήσεις γιά τή *βάρβαρη* Ἀνατολή. Ὁ ἴδιος ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρεται διά μακρῶν καί μέ λεπτομέρειες στόν *αἴσχιστον τῶν νόμων* τῶν Βαβυλωνίων περὶ τῆς ἱεῶς πορνείας μνημονεύοντας καί τήν Κύπρο (1.199), ὅπως καί ὁ Κλέαρχος. Ὡς ἱερός τόπος ἐδῶ ἀναφέρεται ὁ ναός τῆς Ἀφροδίτης (*Μύλιττα*). Τò ἐνδιαφέρον σημεῖο εἶναι ἡ ἀναφορὰ στίς γυναῖκες τῶν εὐγενῶν πού δέν ἐπιθυμοῦσαν νά ἔχουν αὐτή τήν ὑποχρεωτική ἐμπειρία:

πολλοὶ δὲ καὶ οὐκ ἀξιέμενοι ἀναμίσγεσθαι τῆσι ἄλλοισι οἷα πλοῦτῳ ὑπερφρονέουσαι, ἐπὶ ζευγέων ἐν καμάρῳ ἐλάσασαι πρὸς τὸ ἰρὸν ἐστᾶσι, θεραπείη δὲ σφι ὅπισθε ἔπεται πολλή.

Δέν ἀναφέρεται ἐξαιρέση στὴ συμμόρφωση μέ τὸ ἔθιμο, πού ἀφοροῦσε *πάσαν γυναῖκα ἐπιχωρίην*. Γιά τὴν ὀνομασία τοῦ Ἀγνεῶνος δικαιολογημένα χαριτολογεῖ ὁ Εὐστάθιος (III 917.27-918.1 van der Valk): *Ἀγνεῶν ἐκαλεῖτο ὁ τόπος, παικτικῶς ἀντιφραζόμενος ἁληθῶς γὰρ ἀναγνος ἦν*. Ὅσο γιά τὸν Γλυκὺν Ἀγκώνα, φαίνεται ὅτι συνδυαστικὸ ρόλο ἔπαιξε καί ἡ ἀντίστοιχη ἑλληνική παρομοίωδης ἔκφραση (Σοῦδα γ 316 Adler, πβ. Ἀποστ. 5.50, ἀλλὰ καί Πλάτ. Φαῖδρ. 257de).

Σαμίον τρυφή

F18ab

Ἐχοντας ἤδη ἀναφερθεῖ στήν τρυφή τῶν Σαμίων ὁ Ἀθήναιος (12.30, 525e-526a), μνημονεῖ ἐδῶ, μεταξὺ τῶν ὑποδειγμάτων τῆς καταστροφικῆς τρυφῆς, τὸν Πολυκράτη (τύραννος π. 540 μέχρι τὸν θάνατό του, π. 522 π.Χ.). Ὁ τύραννος ἀπώλετο γιά τὴν ἀκόλαστη ζωὴ του (Κλέαρχος), οἱ δὲ Σάμοι (τῶν ὁποίων περιγράφεται κομψὴ πολυτέλεια σὲ ποιήματα τοῦ Ἀσίου πού διέσωσε ὁ Δοῦρις, χωρὶς μομφὴ τρυφῆς) ἀπώλεσαν τὴν πόλιν τους *διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους μικρολογίαν*. Ἡ τελευταία αὐτὴ μαρτυρία εἶναι τοῦ ἐπίσης Περιπατητικοῦ Ἡρακλείδου Ποντικοῦ, ἀπὸ τὸ *Περὶ ἠδονῆς* (ἀπ. 55-61 Wehrli). Ἐκεῖ ἀνέφερε τοὺς Σαμίους ὡς *καθ' ὑπερβολὴν τρυφήσαντας*, ἀλλὰ τὸ πάθημά τους τὸ συνέδεε μέ αὐτὸ τῶν Συβαριτῶν (Ἀθήν. 12.30, 525f-526a). Μία ἄλλη περιπατητικὴ πηγὴ, πού ἐπίσης διασώζει ὁ Ἀθήναιος (12.57, 540cd), ὁ Κλύτος, ἀναφέρεται στόν ἴδιο τὸν Πολυκράτη μέ τὴν πληροφορία: *ὑπὸ τρυφῆς (πάν)τα πανταχόθεν συνάγειν, κύννας μὲν ἐξ Ἠπείρου, αἴγας δὲ ἐκ Σκύρου, ἐκ δὲ Μιλήτου πρόβατα, ὅς δ' ἐκ Σικελίας* (*Περὶ Μιλήτου*: FGrHist 490 F 2). Τὰ ἴδια

περίπου μαρτυρεί και ὁ Ἄλεξις (*Σαμίων Ἔρωι*: FGrHist 539 F 2) ἀναλύοντας, ὅμως, ὀρθῶς τὸν σκοπὸ τοῦ Πολυκράτους: *κοσμηθῆναι τὴν Σάμον*. Ὁ Ἀθηναῖος παραθέτει ποικιλία ἀπόψεων, θετικῶν καὶ ἀρνητικῶν γιὰ τὸν τύραννο, ὁ Κλέαρχος, ὅμως, τὸν ἐμφανίζει μονομερῶς ὡς *ζηλωτὴ* τῆς τρυφῆς τῶν Λυδῶν, στὴν ὁποία *ἐξώκειλαν* καὶ οἱ φίλοι καὶ σύμμαχοί τους Κολοφῶνιοι (Ἀθίν. 12.31, 526a). Λογοπαικτώντας μὲ τὰ *ἄνθη*, κατὰ τὸ προσφιλὲς ἕφος, χρεώνει στὸν Πολυκράτη τὴν εἰσαγωγή τῆς πορνείας (ἀνδρική καὶ γυναικεία) καὶ τῶν διασκεδάσεων στὸ νησί. Ἀντιλαμβάνεται ἀμέσως κανεὶς ὅτι ὁ Κλέαρχος ἀντλεῖ ἀπὸ πηγὴ ἐχθρική πρὸς τὸν τύραννο ποὺ διαστρέφει τὰ γεγονότα – ἀκόμη καὶ τὸν θάνατό του, ποὺ ὑπῆρξε ἄδικος καὶ μαρτυρικός, ὅπως λέει ὁ Ἡρόδοτος (3.125.2) καταλήγοντας στὸν μεγάλο ἔπαινο:

ἀπικόμενος δὲ ἐς τὴν Μαγνησίην ὁ Πολυκράτης διεφθάρη κακῶς, οὔτε ἐωντοῦ ἀξίως οὔτε τῶν ἐωντοῦ φρονημάτων· ὅτι γὰρ μὴ οἱ Συρηκοσίων γενόμενοι τύραννοι, οὐδὲ εἷς τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν τυράννων ἀξίός ἐστι Πολυκράτει μεγαλοπρεπεῖην συμβληθῆναι.

Ὁ λόγος τῆς ἐξοντώσεώς του ἀπὸ τοὺς Πέρσες γίνεται ἀμέσως φανερός ἀπὸ τὰ ἐξῆς γραφόμενα τοῦ Ἡροδότου (3.122.2):

Πολυκράτης γὰρ ἐστι πρῶτος τῶν ἡμεῖς ἴδμεν Ἑλλήνων ὃς θαλασσοκρατέειν ἐπενοήθη, πάρεξ Μίνω τε τοῦ Κνωσίου καὶ εἰ δὴ τις ἄλλος πρότερος τούτου ἤρξε τῆς θαλάσσης· τῆς δὲ ἀνθρωπίνης λεγομένης γενεῆς Πολυκράτης πρῶτος, ἐλπίδας πολλὰς ἔχων Ἰωνίης τε καὶ νήσων ἄρξειν.

Παραβλέποντας ὅλ' αὐτὰ τὰ σπουδαῖα ὁ Κλέαρχος, ἀρκεῖται στὴ μικρόψυχη κριτικὴ του, ὡσὰν νὰ μὴ γνωρίζει ὅτι καὶ Γλυκὺς Ἀγκῶν νὰ μὴν ὑπῆρχε στὶς Σάρδεις, *λαύρα* θὰ ἐδημιουργεῖτο στὸ πολυάνθρωπο λιμάνι τῆς Σάμου· γι' αὐτό, ὅμως, δὲν πταίει ὁ Πολυκράτης, ὁ ὁποῖος ἐπετέλεσε (ἢ μᾶλλον συνέχισε) καὶ μεγάλα ἔργα, τὰ Πολυκράτεια, πρὸς *ἀσχολίαν καὶ πενίαν τῶν ἀρχομένων* (Ἀριστοτ. *Πολ.* 5.11, 1313b 24-25). Τῇ μετάκληση τεχνιτῶν *ἐπὶ μισθοῖς μεγίστοις* τὴν ἀναφέρει καὶ ὁ Ἄλεξις (ἔ.ἀ.), ὁ ὁποῖος μάλιστα ἀπαλλάσσει ἐντελῶς τὸν Πολυκράτη ἀπὸ τὰ πονηρὰ λεγόμενα τοῦ Κλέαρχου: *ἀξίον θαυμάζειν τὸν τύραννον, ὅτι οὐδαμῶθεν ἀναγέγραπται γυναικας ἢ παῖδας μεταπεμπόμενος*. Τίθεται, ὅμως, ἐδῶ τὸ ζήτημα τοῦ τρόπου ποὺ ἔκρινε ὁ Κλέαρχος πολιτικά καὶ κοινωνικο-οικονομικά φαινόμενα, ἀλλὰ καὶ ἐκδηλώσεις τῆς πολιτιστικῆς ἀναπτύξεως ποὺ ἐκδηλωνόταν μὲ πράξεις εὐμάρειας. Οἱ παρατηρήσεις του ποὺ ἀκολουθοῦν εἶναι ἀρκετὰ διαφωτιστικῆς, ἀλλὰ μία πρώτη διαπίστωση εἶναι ἡ

πρότασή του για στενότητα τῶν ὀριζόντων. Σχετικά μὲ τὰ λήμματα τοῦ Ψευδο-Πλουτάρχου, βλ. κατωτέρω, σχόλια στὸ **F26a-c**.

Μιλησίων τρυφή

F19

Ἀπὸ τὸν κατάλογο τῶν τρυφηλῶν ἐθνῶν τοῦ Κλεάρχου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀπουσιάσουν οἱ Μιλήσιοι, ἀλλὰ, δυστυχῶς, τοῦ Ἀθηναίου ἡ ἐπιλογή περιορίστηκε σὲ κοινότατο θέμα, τὴν παρουσία *Οἴκοι τὰ Μιλήσια*, ἐνῶ τὴ μερίδα τοῦ λέοντος στὸ τμήμα του (12.26, 523e-524c) τὴν λαμβάνει ὁ Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός. Ὁ Περιπατητικὸς αὐτὸς στὸ *Περί δικαιοσύνης* παρῆχε τὴν ἐξήγηση τῶν ἀτυχιῶν τῆς πόλεως *διὰ τρυφήν βίον καὶ πολιτικὰς ἔχθρας* (ἀπ. 27 Wehrli). Στὴν ἴδια γραμμὴ ἐκινεῖτο καὶ ἡ ἐρμηνεία τῆς ἄλλης παρουσίας, *Πάλαι ποτ' ἦσαν ἄλκιμοι Μιλήσιοι*, ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη (ἀπ. 557 Rose³=565.I Gigon). Καὶ πρέπει νὰ ἦταν, διότι εἶχαν νικήσει ἀκόμη καὶ τοὺς Σκύθες, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Ἐφόρου (*FGrHist* 70 F 183), μὲ τὴν ὁποία ἀρχίζει τὴν καταχώρησή του ὁ Ἀθήναιος. Σῶζονται δύο ἀκόμη ἐκδοχῆς τῆς παρουσίας· στὴν πληρέστερη (Ζηνόβ. 5.57: Ψευδο-Πλούτ. *Παρομι.* 1.1) ἀναφέρεται:

«Οἴκοι τὰ Μιλήσια» ἡ παρουσία τέτακται ἐπὶ τῶν ὄπον μὴ προσήκει τὴν τρυφήν ἐπιδεικνυμένων. Ἀρισταγόρας γὰρ ὁ Μιλήσιος ἐλθὼν ποτε εἰς Λακεδαίμονα ἤξιον βοηθεῖν τοῖς Ἴωσι πολυεμμένους ὑπὸ Περσῶν· ἐδημηγόρει δὲ ἐσθῆτα ἔχων πολυτελῆ καὶ τὴν ἄλλην τρυφήν τὴν Ἴωνικὴν. εἶπεν οὖν τις πρὸς αὐτὸν τῶν ἐφόρων, «Οἴκοι τὰ Μιλήσια».

Ὁ Ἡρόδοτος, ὁ ὁποῖος ἀποδίδει ὀλόκληρη τὴν ὁμιλία τοῦ Μιλησίου τυράννου καὶ διηγεῖται τὴν προσπάθεια δωροδοκίας τοῦ Κλεομένους (5.49.1-5.51.3), οὔτε τὸ ἀνέκδοτο ἀναφέρει οὔτε ὑπαινίσσεται τὴν τρυφή τῶν Μιλησίων· τὸ αἶτημα τοῦ Ἀρισταγόρου ἀπλῶς ἀπερρίφθη διότι προσέτεινε στοὺς Λακεδαιμονίους τὴν περιπέτεια, *ἀπὸ θαλάσσης τριῶν μηνῶν ὁδὸν ἀγαγεῖν* (5.50.3). Στὴν ἄλλη ἐκδοχὴ τῆς παρουσίας (Ἀποστ. 12.37: Γρηγ. Κύπρ. 2.82), συνοπτικῆ αὐτῆ, ἀναφέρονται:

Οἴκοι τὰ Μιλήσια, μὴ γὰρ ἐνθάδε· ἐπὶ τῶν ὄπον προσήκει ἐπιδεικνυμένων τὰ ἀηδῆ ἐπιτηδεύματα καὶ διαβεβλημένα. Μιλήσιος γὰρ παρὰ Λακεδαιμονίους δημηγορῶν καὶ τὴν οἴκοι τρυφήν ἐπαινῶν ἤκουσε ταῦτα.

Ὁ ἠθικὸς χρωματισμὸς πάνω στὸ μοτίβο τῆς τρυφῆς καὶ ἡ παρεπόμενη διάσταση τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων εἶναι ἐμφανῆς. Τῆς γνωστῆς αὐτῆς παρουσίας δίδει ὁ Κλεάρχος μίᾳ ἄλλῃ ἐξήγηση πού φα-

ντάζει μᾶλλον ἀφελῆς στό ψυχικό κλίμα πού ἐντάσσεται. Δέν πρόκειται περὶ αὐτοσαρκασμοῦ, πού θά καθιστοῦσε πιθανή μία κατάθεση αὐτογνωσίας· πρόκειται γιά τή «μετάνοια τοῦ ἄμαρτωλοῦ».

Οἱ Σκύθες

F20ab

Τὸ ἀπόσπασμα παρέχει μία σειρά πληροφοριῶν καὶ κρίσεων, οἱ ὁποῖες στοιχοῦνται στό γνωστὸ πλέον σχῆμα τοῦ *Περὶ βίων: τρυφή ὕβρις τιμωρία*. Ἔχοντας ὁ Κλέαρχος ν' ἀντικρούσει, ἤδη τότε, τὴν ἐξιδανικευμένη εἰκόνα τῶν βαρβάρων, τὴν ὁποία εἶχαν καλλιεργήσει συγγραφεῖς ὅπως ὁ Ἔφορος, ὁ Αἰσχύλος (ἀπ. 328a Radt *εὐνομοι Σκύθαι*: Στράβ. 7.3.7, 300C) κ.ἄ., καὶ τὴν ὁποία καὶ ὁ ἴδιος φευγαλέα προσφέρει στὴν ἀρχικὴ θετικὴ εἰκόνα, καταφεύγει σὲ μαρτυρίες πού στοιχειοθετοῦν τὴν ἀντιστροφή της. Γιὰ νὰ διαγράψει τὸν ὀρίζοντα τῆς καταστάσεως, στὴν ὁποία περιῆλθαν διὰ τὴν ὕβριν, παρενδίζει μία φράση πού παραπέμπει στὴ χαμένη Ἀντιγόνη τοῦ Εὐριπίδη (157-158 Kannicht):

*ἦν Οἰδίπους τὸ πρῶτον εὐδαίμων ἀνῆρ,
εἶτ' ἐγένετ' αὐθις ἀθλιώτατος βροτῶν.*

Ἡ σειρά τῶν μαρτυριῶν ἀκολουθεῖ καὶ αὐτὸ τὸ βασικὸ περιγράμμα. Ὡς μαρτυρία τῆς ὑπερβολικῆς τρυφῆς, πού τοποθετεῖται σὲ χρόνο παρελθόντα, εἶναι ἡ ἔκτοτε καθιερωμένη καὶ ἀπαράλλακτη ἐνδυμασία καὶ ἡ *δίαιτα* τῶν ἡγεμόνων τους. Στὸ σημεῖο αὐτὸ θά πρέπει νὰ τονιστεῖ ἡ ὀριακὴ ἀρχαιότητα, στὴν ὁποία ὁ Κλέαρχος τοποθετεῖ τὰ *Σκυθικά* του: πρῶτοι εὐνομήθηκαν καὶ πρῶτοι ἐτρούφησαν. Στὴ συνέχεια, δύο εἶναι οἱ παρατιθέμενες μαρτυρίες τῆς ὕβρεως· ἡ τμήση τῶν ρινῶν καὶ ἡ δερματοσιζία. Γιὰ τὴν πρώτη γίνεται ἀναφορὰ στοὺς Ρινοκουρίτες (τῆς Ραφίας· βλ. Στράβ. 16.2.31, 759C), ἐνῶ γιά τὴ δεύτερη παρέχεται καὶ τὸ αἴτιον τῆς δερματοσιζίας τῶν γυναικῶν τῆς Θράκης μὲ τὴ γνωστὴ ἀπὸ τὰ προηγούμενα ἀποσπάσματα ἠθικολογικὴ ὀρολογία: *ὕβρισθεῖσαι, αἰσχύνῃ, ὄνειδος*. Μεγαλύτερο φιλολογικὸ ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ περαιτέρω γλωσσικὴ τεκμηρίωση τοῦ διπολικοῦ σχήματος· τῆς ὕβρεως γλωσσικὸ τεκμηρίο εἶναι ἡ *Σκυθῶν ῥῆσις*, τῆς δὲ τιμωρίας ἡ λ. *ἀπεσκυθίσθαι*. Ἡ πρώτη παροιμιώδης φράση, πού παραδίδουν οἱ παροιμογράφοι (βλ. Ψευδο-Πλούτ. *Παροιμ.* 1.62, πβ. Ἀποστ. 8.39: *οἰμῶζειν*, πού ἀρμῶζει στό *ἀπεσκυθίσθαι*), ἀλλὰ καὶ μία παρεμβολὴ στό κείμενο τοῦ Ἡροδότου (4.127.4 μετὰ τὴν ἀπειλὴ *κλαίειν λέγω*), σημασιοδοτεῖται μὲ τὸ σχῆμα *ὑπερηφάνως-ἄδακρυς*. Ἀπὸ τὴ συνομιλία τοῦ Δαρείου μὲ τὸν Σκύθη βασιλέα Ἰδάνθουρο καὶ τὰ ὅσα ἀκολούθησαν (Ἡροδ. 1.127.1 κ.ἑ.), γίνεται ἀντιληπτὸ τὸ περιεχόμενο τῆς φρά-

σεως, τὴν ὁποία, ὅμως, ἡ παράδοση ἀποδίδει σὲ ἀντίδραση στοῦ ὕψους τοῦ Σκύθη σοφοῦ Ἐναχάρσιδος (Διογ. Λαέρτ. 1.101): *παρέσχε δὲ καὶ ἀφορμὴν παρομιᾶς διὰ τὸ παρορησιαστῆς εἶναι, τὴν ἀπὸ Σκυθῶν ῥῆσιν*. Τὸ ἀπεσπυθίσθαι, ὅμως, ὡς γλωσσικὴ μαρτυρία τῆς τιμωρίας δὲν εὐσταθεῖ· μὲ τὴ λογικὴ τῆς ἐρμηνεύσεως τοῦ Κλεάρχου θὰ ἔπρεπε ν' ἀνήκει στὰ περὶ ὕβρεως. Διότι ἡ πρακτικὴ δὲν σημαίνει ἀπλῶς τὴν ἐφ' ὕβρει κουράν τῆς κόμης (πβ. Εὐριπ. *Τρω.* 1026), ἀλλὰ τὴ μεταθανάτιο ἐπεξεργασία καὶ χρῆση τῆς κεφαλῆς τοῦ ἐχθροῦ, κυρίως ἐκεῖνο πού οἱ ἰθαγενεῖς τῆς Ἀμερικῆς ἀποκαλοῦσαν «scalping». Τὴ λεπτομερῆ φρικιαστικὴ περιγραφή διαβάξει κανεὶς στὸν Ἡρόδοτο (4.64.2-4.66). Τὴν ἴδια εἰκόνα τῆς καταπτώσεως τῶν Σκυθῶν, ἀπὸ τὴν ἀρχαίῃ κοινοκτημοσύνη μέχρι τὴν *τρυφήν καὶ ἡδονὰς καὶ κακοτεχνίας καὶ πλεονεξίας μυρίας*, παραδίδει καὶ ὁ Στράβων (7.3.7, 300C), κατὰ πολὺ πλουσιότερος σὲ λογοτεχνικὴς πηγές, τὶς ὁποῖες θέτει στὸ στόχαστρο τῆς κριτικῆς. Ἡ βασικὴ του θέση εἶναι ὅτι μόνον συγκριτικῶς μὲ τὰ κακὰ τοῦ πολιτισμένου κόσμου οἱ Σκύθες χαρακτηρίστηκαν ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ παράδοση δικαιοτάτοι καὶ *εὐνομοὶ* (Αἰσχύλος), *αὕτη δ' ἡ ὑπόληψις καὶ νῦν ἔτι συμμένει παρὰ τοῖς Ἕλλησιν* καὶ ὁ γεωγράφος γράφει τρεῖς περίπου αἰῶνες μετὰ τὸν Κλέαρχο. Ἐπικαλούμενος ἓνα παλιὸ ἐρμηνευτικὸ τόπο, καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐπαφή τους μὲ τὴ *θάλασσα* τοὺς ὀδήγησε στὴν πολυτέλεια, τὴν καπηλεία καὶ τὴν *ποικιλία* τῶν ἡθῶν ἀναστρέφοντας τὴν ἀρχαία ἀπλότητα, πού ὁ ἴδιος ὁ Στράβων χαρακτηρίζει ὡς *πλατωνικὴ* κοινοκτημοσύνη. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι τὴν ἐξιδανικευμένη εἰκόνα τῶν Σκυθῶν ἀντιπροσώπευε γιὰ τοὺς Ἕλληνες ὁ Ἐναχάρσις, πού εἶχε μάλιστα συγκαταλεχθεῖ μετὰ τῶν ἑπτὰ σοφῶν ἐπ' *εὐτελείᾳ (καὶ) σωφροσύνῃ καὶ συνέσει* (Ἐφορος, *FGH Hist* 70 F 42). Βασικὴ πηγὴ γιὰ τὸν Σκύθη σοφὸ, ὁ Διογένης Λαέρτιος, 1.101-105. Τὴν πολεμικὴ σκληρότητα τῶν Σκυθῶν εἶναι δυνατὸν ν' ἀντιληφθεῖ κανεὶς ἀπὸ τὶς *Ἱστορίες* τοῦ Ἡροδότου κυρίως· ἀπὸ τὴν περιγραφή δὲ τῆς βασιλικῆς ταφῆς (4.71.1-4.72.5) γίνονται κατανοητὰ καὶ τὰ περὶ πλούτου, τὰ ὁποῖα ἐπιβεβαιώνουν ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, ἄριστα δείγματα σκυθικῆς χρυσοχοΐας καὶ ἀργυροχοΐας. Ἀλλὰ τὸ θέμα ἐκεῖνου πού ἀποκαλεῖ ὁ Κλέαρχος *τρυφὴ* τῶν Σκυθῶν φωτίζεται καθαρὰ ἀπὸ τὶς ἰατρικὲς παρατηρήσεις τοῦ *Περὶ ἀέρων ὑδάτων τόπων* (21-22). Βασικὲς θέσεις τοῦ ἱπποκρατικοῦ συγγράμματος εἶναι ὅτι οἱ Σκύθες γίνονται ὑδαρεῖς καὶ *πλαδαροὶ* (*ῥοικὰ γίνεται καὶ βλαδέα τὰ εἶδα*), διότι στὴν παιδικὴ τους ἡλικία περιφέρονται μὲ ἄμαξες λόγω τῆς νομαδικῆς ζωῆς, πράγμα πού ἔχει ἐπιπτώσεις στὴ συνουσία (*ἥκιστα λαγνεύειν*), ἀργότερα δὲ ὀδηγοῦνται καὶ στὴν ἐρωτικὴ ἀνικανότητα λόγω τῆς ἱππασίας (*ὑπὸ τῶν ἵππων αἰεὶ κοπτόμενοι ἀσθενεῖς γίνονται ἐς τὴν μίξιν*). Μετὰ ἀπὸ

μερικές άποτυχημένες άποπειρες συνουσίας, πού άποδίδουν σέ θεία τιμωρία, αυτοτιμωροϋνται επιβάλλοντας σκληρό επιτίμιο έξευτελισμοϋ: ένδύονται γυναικεία και άσχολοϋνται με γυναικεία έργα, *καταγνότες έωυτών άνανδρήν*. Οί ευνούχοι αυτοί, πού μιλοϋσαν μάλιστα και θηλυπρεπώς (*ώς αί γυναικες διαλέγονται τε όμοίως*), έκαλοϋντο *έναρεις*. Έπρόκειτο για πολϋ μεγάλο άριθμó ευνούχων, πού επιμένει ó Ήπποκράτης ότι προήλθε άπό την νοϋσον τών Σκυθών, την ίππασία, αλλά και άπό την ένδυμασία τους:

ένυνοχοειδέστατοι είσιν άνθρώπων διά τας προειρημένας προφάσις και ότι άναξυρίδας έχουσιν αιεί και είσιν επί τών ίππων τό πλείστον τοϋ χρόνου, ώστε μήτε χειρι άπτεσθαι τοϋ αιδούιον, ύπό τε τοϋ ψύχεος και τοϋ κόπου επιλήθεσθαι τοϋ ίμέρου και τής μίξιος και μηδέν παρακινέειν πρότερον ή άνδρωθήναι.

Γιά την ίδια αίτία έντοπίζει και ταξική κλιμάκωση τής νόσου:

τοϋτο δέ πάσχοιι Σκυθέων οί πλούσιοι, οϋχ οί κάκιστοι, άλλ' οί ευγένεστατοι και ίσχήν πλείστην κεκτημένοι, διά την ίππασίην' οί δέ πένητες ήσσον' οϋ γάρ ίππάζονται.

Με τούς όρους αυτούς, λοιπόν, και με την προσθήκη ότι και οί ίδιοι οί Σκύθες θεωροϋσαν τή νόσο ως θεία τιμωρία, όπως σαφώς μαρτυρείται στο *Περί άέρων* (άλλ' όπου ή επιστημονική έξήγηση είναι σαφής: *οϋδέν άνευ φύσιος γίνεται*), δέν είναι άδικαιολόγητος ó Κλέαρχος στην προσπάθειά του νά έντάξει και αυτόν τόν λαό στα ήθοπλαστικά του σχήματα. Όταν μάλιστα και ó Ηρόδοτος (1.105.4) άναφέρει ως αίτία τής παρουσίας ευνούχων μεταξύ τών Σκυθών την τιμωρία για τή σύληση τοϋ άρχαιότερου ίεροϋ τής Ουρανίας Αφροδίτης πού βρισκόταν στή Συρία:

τοϊσι δέ τών Σκυθέων συλήσασι τό ίρόν τό έν Άσκάλων και τοϊσι τούτων αιεί έγκόνοισι ένέσκηψε ή θεός θήλεαν νοϋσον' ώστε άμα λέγουσι τε οί Σκύθαι διά τοϋτό σφεας νοσέειν, και όράν παρ' έωυτοϊσι τούς άπικνεομένους ές την Σκυθικήν χώρην ως διακέεται τούς καλέουσι ένάρεας οί Σκύθαι.

Ή ύβρις τοϋ Διονυσίου Β'

F21

Η ιστορία τοϋ Διονυσίου τοϋ νεωτέρου δέν ήτο δυνατόν νά διαφύγει τής προσοχής τοϋ Κλέαρχου. Είχε την έξουσία για δώδεκα χρόνια την πρώτη φορά (367-356 π.Χ.) και άλλα τέσσερα τή δεύτερη (347-343 π.Χ.). Δϋο φορές έξεδιώχθη, και την όριστική δεύτερη φορά κατέφυγε στην Κόρινθο. Τό φρικτό έπεισόδιο τοϋ άποσπάσματος

συνέβη, όπως φαίνεται, στο μεσοδιάστημα της τυραννίδος του, είναι δὲ γνωστὸ καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές πλὴν τοῦ Αἰλιανοῦ, πὺν ἀντλεῖ κυρίως ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο· ὁ Στράβων (6.1.8, 259-260C) καὶ ὁ Pompeius Trogus (21.2.9-21.3.10) εἶναι οἱ κυριότερες, καὶ ἀπὸ αὐτὲς μποροῦν νὰ καλυφθοῦν μερικὰ κενὰ ἢ νὰ δοθοῦν ἐπεξηγήσεις. Δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε ὅτι ἡ δωρική ἀποικία τῶν Ἐπιζεφυριῶν Λοκρῶν (πὺν ἰδρῦθηκε γύρω στὸ 700 π.Χ.) εἶναι ἡ πρώτη δυτική πόλη μὲ γραπτὸς νόμος, τοῦ Ζαλεύκου. Στὸν Διονύσιο, πὺν φιλοξένησαν ὡς σύμμαχο, ἀλλὰ κατέλαβε τὴν ἀρχή, ὀφείλεται καὶ ἡ κατάλυση τοῦ ἀριστοκρατικοῦ της πολιτεύματος (Ἀριστοτ. Πολ. 5.7, 1307a 38-39) πὺν ὁ Στράβων θεωρεῖ ὡς τὸ τέλος τῆς ἐννομίας. Ὁ Κλέαρχος δὲν ἀναφέρει τὸ ὄριο τῶν δύο περιόδων· καί, βεβαίως, δὲν ἀναγνωρίζει ὡς ἁμάρτημα τὴν πράξη τῶν Λοκρῶν, ἀλλ' ὡς δίκαιη τιμωρία. Τὴν κατάληψη τῆς ἀρχῆς τῶν Λοκρῶν ἀκολούθησαν πράξεις τοῦ Διονυσίου ἐναντίον τῆς τιμῆς καὶ τῆς περιουσίας τῶν ἀριστοκρατικῶν· μαρτυρεῖ ὁ Trogus:

coniuges principum ad stuprum rapi iubebat, virgines ante nuptias abducebat stupratasque procis reddebat, locupletissimos quosque aut civitate pellebat aut occidi imperabat bonaque eorum invadebat.

Ἐφήρμοξε, δηλαδή, τὸ «*ius primae noctis*», ὅπως ρητῶς μαρτυρεῖ καὶ ὁ Στράβων: *ὅς γε προεγάμει μὲν παρειαῶν εἰς τὸ δωμάτιον τὰς νυμφοστοληθείσας*. Τὸ περιγραφόμενο βακχικὸ ὄργιο πὺν ὁ Κλέαρχος θεωρεῖ ὡς τὴ βασικὴ ὕβριν καὶ ἀφορμὴ τῆς τιμωρίας, ἔγινε κατὰ τὴ διάρκεια ἱερῆς τελετῆς γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τάματος. Ὁ Στράβων παραλείπει τὸ γεγονός, ὅπως καὶ ὁ Κλέαρχος, ἀλλὰ ὁ Trogus, ἀναλυτικὸς καὶ διδακτικὸς στὶς λεπτομέρειες (21.3.3-8), ἀναφέρει ὅτι οἱ Λοκροὶ ἔταξαν, ἐὰν νικοῦσαν στὸν πόλεμο μὲ τὸν τύραννο Λεόφρονα τοῦ Ρηγίου, νὰ ἐκπορνεύσουν τὶς παρθένους τους κατὰ τὴν ἑορτὴ τῆς Ἀφροδίτης: *voverant, si victores forent, ut die festo Veneris virgines suas prostituerent*. Κατὰ τὸν ἴδιο ἱστορικό, ὁ Διονύσιος ἀνεμείχθη στὴν ἑορτὴ, ἀλλὰ μόνον γιὰ νὰ ληστεύσει. Βεβαίως, ἡ ἐκδοχὴ Κλέαρχου καὶ Στράβωνος εἶναι ἡ πειστικὴ· ὁ λάγνος τύραννος δὲν θὰ ἄφηνε τὴν εὐκαιρία. Στὸ σημεῖο αὐτὸ παύει ἡ διήγηση τοῦ Trogus μὲ τὴν πληροφορία ὅτι ὁ Διονύσιος ἐξεδιώχθη τελικῶς ἔπειτα ἀπὸ συνωμοσία τῶν Λοκρῶν. Πρέπει ἐδῶ νὰ ὑπενθυμίσουμε ὅτι ὁ φιλόσοφος ἔχει ἤδη ἀναφερθεῖ στὸν *ἐταιρισμὸ* τῶν Λοκρῶν μιλώντας γιὰ τὸ παρόμοιο ἐπεισόδιο τῆς ὕβρεως τῶν Λυδῶν (βλ. **F17a**), τὸ ὁποῖο ἐρμηνεύσαμε ὡς συμβὰν *ἱερῶς πορνείας*. Ὁ Στράβων περιγράφει καὶ αὐτὸς παρόμοιες ἁμαρτωλὲς συνάξεις:

συναγαγὼν δὲ (sc. ὁ Διονύσιος) τὰς ὥραιάς παρθένους περιστε-

*ρὰς κολοπτέρους ἐν τοῖς συμποσίοις ἠφίει, κάκεινας ἐκέλευσε
θηρεύειν γυμνάς, τινὰς δὲ καὶ σανδάλια ὑποδομμένας ἄζυγα,
τὸ μὲν ὑψηλὸν τὸ δὲ ταπεινόν, περιδιώκειν.*

Δυστυχῶς, ἢ συνέχεια ἔχει ἀπολεσθεῖ, ἀλλὰ οἱ δύο ἐπόμενες φράσεις ἀρκοῦν γὰρ ν' ἀντιληφθοῦμε ὅτι ἀκολουθοῦσε στὴ διήγηση ἢ τιμωρία μὲ τὸν τρόπο περίπου τοῦ Κλεάρχου: *ἔφασαν τοῦ ἀπρεποῦς χάριν. δίκας μέντοι ἔτισεν.* Ἐπὶ τὸν Στράβωνα πληροφοροῦμεθα ὅτι περιληπτικῶς ἀναφέρει ὁ Κλέαρχος: τὰ θύματα τῆς ἐκδικητικῆς μανίας τῶν Λοκρῶν ἦταν, ἐκτὸς ἀπὸ τῆ σύζυγο τοῦ Διονυσίου, οἱ δύο θυγατέρες του καὶ ὁ μικρότερος υἱός του· ὁ μεγαλύτερος, ὁ Ἀπολλοκράτης, ἐπέστρεψε μαζί του στὴ Σικελία. Καὶ συνεχίζει τελειώνοντας ὁ Στράβων (6.8, 259-260C):

τὸν δὲ θυμὸν εἰς τὰς θυγατέρας τὸν πλεῖστον ἐξέχεαν καταπορευθεῖσας γὰρ ἐστραγγάλησαν, εἶτα καύσαντες τὰ σώματα κατήλεσαν τὰ ὀστᾶ καὶ κατεπόντωσαν.

Τοὺς φόνους ἐγνώριζε καὶ ὁ Πλούταρχος (*Τιμολ.* 13.10, 242c). Στὴ διήγηση τοῦ Κλεάρχου παρουσιάζονται διαφορὲς καὶ ἀνατριχιαστικὲς λεπτομέρειες, φαίνεται ὅμως ὅτι ἐτελέσθη πράγματι μία πρωτόγονη τελετὴ ἐξαγνισμοῦ, κατὰ τὴν ὁποία ὅλοι ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ γευθοῦν τὶς σάρκες τῶν θυμάτων. Στὴν Κόρινθο ὁ Διονύσιος ἀσχολήθηκε καὶ μὲ τὴ λατρεία τῆς Κυβέλης πού δὲν ἔχαιρε ἐκτιμήσεως (πβ. Δημοσθ. *Περὶ στεφ.* 259), ἀλλὰ γενικῶς ἡ ζωὴ του ἐκεῖ ὑπῆρξε ἀναξιοπρεπής, ἀφοῦ σύχναζε στὴν ἀγορὰ καὶ τὰ μυροπωλεῖα, διαπληκτιζόταν μὲ τὰ γυναῖκα καὶ τοὺς δίδασκε τὰ ἄσημα Λοκρικὰ ἄσματα (*Πλουτ. αὐτ.* 14.1-4, 242c-e). Αὐτὸ τὸ ἀξιοκαταφρόνητο τέλος τοῦ ἀνθρώπου πού ἔζησε στὸ μεγαλεῖο, τὴν ἐξουσία, τὴν ἀκολασία καὶ δέχθηκε μεγάλα πλήγματα δίδει καὶ πάλι ἀφορμὴ στὸν Κλέαρχο νὰ ἠθικολογήσει, ὑποδεικνύοντας αὐτῇ τῇ φορὰ τὸν τραγικὸ κύκλο τῆς ἀνθρώπινης μοίρας πού ἀρχίζει ἀπὸ τὴν τρυφὴ καὶ δὲν τελειώνει παρὰ στὸν ὄλεθρο.

Ταραντίνων τρυφὴ καὶ τιμωρία

F22

Ἄλλη μία κλασικὴ περίπτωση τοῦ κύκλου τρυφῆ ὕβρις τιμωρία, μὲ ἐκδικητὴ ἐδῶ, ὅχι τὸν ὕβρισθέντα ἄνθρωπο ἀπευθείας, ἀλλὰ τὸν ἴδιο τὸν Δία. Ὡς πρὸς τὸ ἀδίκημα παρατηροῦμε ἐδῶ μία ἀκόμη ρεαλιστικὴ περιγραφή τοῦ Κλεάρχου, μὲ στόχο νὰ δημιουργηθεῖ στὸν ἀναγνώστη ἢ ψυχικὴ ἐκείνη ταραχὴ πού θὰ τὸν στρέψει στὴ βαθύτερη κατανόηση τοῦ μεγέθους τῆς ὕβρεως. Ἡ τιμωρία, ἀντιθέτως, περιορίζεται στὴ βραχύτατη διατύπωση ὅτι τὸ δαμόνιον ἐκε-

ραύνωσεν πάντας. Ἄς σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ὁ Κλέαρχος προτιμᾷ τὴν γενικὴν διατύπωση *δαμόνιον* γιὰ τὴν θεία δύναμη ποὺ οἱ Ταραντίνοι ἐταύτισαν μὲ τὸν Δία Καταιβάτη. Εἶναι, ἴσως, φιλοσοφικὴ στάση ποὺ παραπέμπει εὐθέως στὴν *ἄτη*. Ὁ Τάρας ὑπῆρξε σπαρτιατικὴ ἀποικία μὲ οἰκιστὴ τὸν Φάλανθο. Κατὰ τὴν παράδοση ἰδρύθηκε τὸ 706 π.Χ. ἀπὸ τοὺς Παρθενίεις, γόνους Σπαρτιατισσῶν καὶ ειλώτων, ποὺ ἐγκατέστησαν ἐκεῖ ἀριστοκρατικὸ πολίτευμα· αὐτὸ γύρω στὸ 475 π.Χ. μετατράπηκε σὲ δημοκρατικὸ. Τὴν ἀκμὴ τοῦ 4^{ου} αἰ. διαδέχτηκε ἡ παρακμὴ κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Κλεάρχου μὲ τὴν μετάκληση μισθοφόρων· ἐν δὲ τῶν *φάυλων πολιτευμάτων τεκμηρίων ἐστὶ τὸ ξενικοῖς στρατηγοῖς χρῆσθαι*, λέγει ὁ Στράβων, 6.3.4, 280C. Τὴν γενικὴ εἰκόνα τῆς *τρυφῆς* τῶν Ταραντίνων τὴν περιγράφει ὁ Θεόπομπος ὡς ἐξῆς στὴν πεντηκοστὴ δευτέρα τῶν *Ἱστοριῶν* του (FGrHist 115 F 97, 100, 224, 233) κατὰ μαρτυρία τοῦ ἰδίου τοῦ Ἀθηναίου (4.61,166ef):

ἡ πόλις ἢ τῶν Ταραντίνων σχεδὸν καθ' ἕκαστον μῆνα βουθυτεῖ καὶ δημοσίας ἐστιάσεις ποιεῖται. τὸ δὲ τῶν ἰδιωτῶν πλῆθος αἰεὶ περὶ σννοσίας καὶ πότους ἐστί. λέγουσι δὲ καὶ τινα τοιοῦτον λόγον οἱ Ταραντῖνοι, τοὺς μὲν ἄλλους ἀνθρώπους διὰ τὸ φιλοπονεῖσθαι καὶ περὶ τὰς ἐργασίας διατρίβειν παρασκευάζεσθαι ζῆν, αὐτοὺς δὲ διὰ τὰς σννοσίας καὶ τὰς ἡδονὰς οὐ μέλλειν, ἀλλ' ἤδη βῶναι.

Συμπληρώνει δὲ χαρακτηριστικῶς ὁ Στράβων (6.3.4, 280C):

ἐξίσχυσε δ' ἢ ὕστερον τρυφὴ διὰ τὴν εὐδαμονίαν. ὥστε τὰς πανδήμους ἐορτὰς πλείους ἄγεσθαι κατ' ἔτος παρ' αὐτοῖς ἢ τὰς ἡμέρας,

καὶ ἐπιλέγει ὁ Αἰλιανός (*Ποικ. ἱστ.* 12.30):

Ταραντῖνοις ἐν ἔθει ἦν πίνειν μὲν ἐξ ἐωθινοῦ, μεθύειν δὲ περὶ πλήθουσαν ἀγοράν.

Τέλος, ὁ συνοπτικὸς χαρακτηρισμὸς *Tarentinae deliciae* τοῦ Florus (1.18.28) ἀποδίδει τὴν ρωμαϊκὴν παράδοση γιὰ τὸ θέμα. Ὁ Στράβων δὲν παραλείπει νὰ ὑπενθυμίσει στοὺς ἀναγνώστες του ποιοὶ ἦταν πρὶν οἱ ὕστερον τρυφήσαντες· καὶ δίδει τὴν εἰκόνα τῆς *εὐνομίας* καὶ τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ: *ἴσχυσαν δὲ ποτε οἱ Ταραντῖνοι καθ' ὑπερβολὴν πολιτευόμενοι δημοκρατικῶς* (πβ. Ἀριστοτ. *Πολ.* 5.3, 1303a 4) ... *ἀπεδέξαντο δὲ καὶ τὴν Πυθαγόρειον φιλοσοφίαν, διαφερόντως δ' Ἀρχύτας, ὃς καὶ προσέστη τῆς πόλεως πολὺν χρόνον* (βλ. Διογ. Λαέρτ. 8.79). Ὁ Κλέαρχος τοποθετεῖ τὶς *στῆλες* ἔξω ἀπὸ κάθε οἰκία· εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι πρόκειται γιὰ σημεῖα ἐξαγνισμοῦ, διότι οἱ ταφῆς στὸν Τάραντα γινόντουσαν στὸ ἀνατολικὸ μέρος τῆς

πόλεως ἐντὸς τῶν τειχῶν ἀκόμη καὶ τὴν ἐποχὴ τοῦ Πολυβίου, ποὺ διηγεῖται τὰ κατὰ τὴν κατάληψη τῆς πόλεως ἀπὸ τὸν Ἀννίβα (8.28 [30] 6) τὸ 213/212 π.Χ. Ὁ Ζεὺς Καταιβάτης, ὁ Ζεὺς τοῦ κερανοῦ (πβ. Αἰσχ. *Προμ.* 358, Πολυδ. 9.41) λατρευόταν σὲ πολλὰ μέρη τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου γιὰ διαφορετικὲς αἰτίες· βλ. λ.χ. Πανσ. 5.14.9 (Ὀλυμπία). Ἡ ὄλη διήγηση τοῦ Κλεάρχου ἴσως νὰ προέρχεται ἀπὸ πηγὴ ποὺ διηγεῖτο τὸ *αἴτιον* τῆς λατρείας του στὸν Τάραντα.

Ἰαπύγων τρυφή καὶ τιμωρία

F*23

Ἡ γειτονικὴ χώρα τῶν Ἰαπύγων, ποὺ περιγράφει ὁ γεωγράφος (6.3.5, 281-282C), ταυτίζεται περίπου μὲ τὴν Καλαβρία τῶν Ρωμαίων. Ἡ τρυφή καὶ ὕβρις τῶν Ἰαπύγων ποὺ ἀκολουθεῖ στὴ διήγηση τοῦ Ἀθηναίου (12.24, 522f-523b) προέρχεται πιθανότατα καὶ αὐτὴ ἀπὸ τὸν Κλεάρχο. Τὴ θέση αὐτὴ ὑπεστήριξε ὁ Nenci, *ASNP* 19 (1989) 893-901, καὶ μπορεῖ κανεὶς νὰ τὴν ἀποδεχθεῖ. Ἦδη, ὅμως, ὁ Gulick V (1933) 357 σημ. c, σχολιάζοντας τὴ φράση *λήθην λαβόντες* τοῦ ἀποσπάσματος, σημειώνει: «The affected language of the original says, “assuming forgetfulness”. This passage also is probably from Clearchus». Καὶ πράγματι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὕφος ὁλόκληρη ἡ ἱστορία εἶναι προσαρμοσμένη στὸν τύπο τῶν ἐρμηνειῶν τοῦ Κλεάρχου, ποὺ συναντήσαμε ἤδη ἀνωτέρω: *τρυφή*, μὲ ἐμφανῆ γνωρίσματα τρόπων καὶ ἐνδυμασίας, *ὑβρις*, μὲ προσβολὴ τοῦ θείου, *δίκη*, μὲ θεία τιμωρία ἀπευθείας ἢ μέσω συγκεκριμένων προσώπων, *μετάνοια*, μὲ τὴν καθέρωση τελετῆς ἢ ἐθίμου. Κάθε πληροφορία γιὰ τὸν τόπο ἐντάσσεται σὲ αὐτὸ τὸ σχῆμα, ὅπως τὰ ἀρκετὰ στοιχεῖα ποὺ ἐμφανίζονται στὸ χωρίο. Ἐπίσης, ἡ συνήθεια τοῦ Κλεάρχου νὰ ἀποδίδει κάτι στοὺς *πρώτους εὐρετάς*, ἐμφανίζεται καὶ ἐδῶ· οἱ Ἰάπυγες *πρῶτοι τὸ πρόσωπον ἐντροπιάμενοι* κ.λπ. Εἶναι μία πληροφορία αὐτὴ ποὺ ἐντυπωσίασε τὸν Εὐστάθιο, ὁ ὁποῖος τὴν ἀναφέρει δύο φορές· λέγει στὸ πληρέστερο χωρίο ἐξαιτίας τῆς ὁμηρικῆς κομμώσεως (IV σελ. 12.22-13.1 van der Valk):

οἱ δέ γε ὕστερον ἐντροπιάμενοι καὶ προκόμια περίθετα λαμβάνοντες, ἀλλ' αὐτοὶ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν εἰς ὅσον ἐφέγοντο, ἐπεὶ καὶ γυναικίκα εἰσι τὰ τοιαῦτα οἷα πηνίκαῖς ἢ φενάκαῖς οἰκεῖα, κατὰ τὸν Δειπνοσοφιστὴν εἰπεῖν.

Καὶ στὸ δεύτερο σχόλιο δικαιολογεῖ ἀπολύτως πλεόν τοὺς ἥρωες, ἀλλὰ καὶ γενικεύει τὴν πρακτικὴ τῆς τρυφηλότητος (I σελ. 255.12-14 van der Valk):

ἰστέον δὲ ὅτι τε φυσικαῖς θορξὶν ἔθαιλλον οἱ Ὀμηρικοὶ καρηκομό-

*ωντες, οὐ μὴν ἐντριβόμενοι κατὰ τοὺς ὕστερον καὶ προκόμια
περίθεται φέροντες ἐφενάκιζον γυναικικώτερον.*

Ἡ καταγωγή τῶν Ἰαπύγων συνδέεται, κατὰ τὸν Κλέαρχο, μὲ τὸν Γλαῦκο καὶ τὴν Κρήτη. Τὰ περὶ Γλαύκου μυθολογούμενα ἔχουν μεγάλη ποικιλία· μία ἐκτενὴ συλλογὴ δίδει ὁ Ἀθήναιος μὲ ἀφορμὴ τὸν κατάλογο τοῦ ἑβδόμου βιβλίου (7.47-48, 296a-297c), ὁ Ἀπολλόδωρος (3.3.1-2) κ.ά. Ἡ φημισμένη στὴν ἀρχαιότητα κρητικὴ εὐνομία ἔχει μεγάλη σημασία γιὰ τὴν ἔμφαση στὴν ἔκπτωση τῶν Ἰαπύγων, ἀφοῦ λησιμόνησαν τὴν εὐκοσμία τῆς καταγωγῆς τους.

Ἰβηρες

F*24

Τὸ χωρίο αὐτό, καθὼς καὶ τὸ ἐπόμενο, συνδέονται ἀντιθετικῶς μεταξὺ τους· οἱ Ἰβηρες ἀποτελοῦν τὸ θετικὸ σημεῖο καὶ οἱ Μασσαλιῶτες τὸ ἀρνητικὸ. Γιὰ τοὺς κατοίκους τῆς Ἰβηρίας, ποὺ μεγάλη ἦταν ἡ ποικιλία τῶν ἐθνῶν τῆς, ἐπικρατοῦσε γενικῶς καλὴ γνώμη στὴν ἀρχαιότητα (βλ. Στέφανο Βυζάντιο σελ. 323-325)· παρότι εἶχε σημειωθεῖ ἡ πολυτέλεια τῶν ἐνδυμάτων τους, δὲν εἶχε συνδεθεῖ μὲ τὴν τρυφή, διότι, ἂν καὶ πολὺ πλούσιοι, χαρακτηριστικὸς τους ἦταν ἡ ὑδροποσία. Καὶ ὁ Κλέαρχος σημειώνει ὅτι, παρόλο τὸν περιεργό τύπο τῶν ἐνδυμάτων τους –ποὺ μᾶλλον κλίνει νὰ εἶναι μία αἰσθητικὴ παρατήρηση–, δὲν ἐμποδίζονται στίς μάχες.

Μασσαλιωτῶν τρυφή

F*25ab

Οἱ Μασσαλιῶτες, οἱ πιστοὶ σύμμαχοι τῆς Ρώμης ποὺ στίς πηγές τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων ἐπαινοῦνται κυρίως γιὰ τὰ ἦθη τους (βλ. Στράβωνα 4.1.5, 181C), πέρασαν στὴ φιλολογία ὡς ἰδιαζόντως τρυφηλοὶ ἕξαιτίας τῆς ἐρμηνεύσεως τῆς παροιμίας «Εἰς Μασσαλίαν πλεῦσεας» ποὺ ὀφείλεται στὴν πηγὴ τοῦ χωρίου τοῦ Ἀθηναίου. Ἡ πηγὴ πρέπει νὰ ἦταν ὁ Κλέαρχος· ἐκτὸς ἀπὸ τὴ σύνδεση μὲ τὰ ἀποσπάσματα γιὰ τοὺς Ἰβηρες καὶ κυρίως τοὺς Ἰάπυγες, μὲ τὴ συνεχῶς αὐξανόμενη κλίμακα τῶν κατηγοριῶν, ὑπάρχει καὶ ἡ ἀποδελτίωση τοῦ Ψευδο-Πλουτάρχου (F25b)· ἡ παροιμία εἶναι ἡ πρώτη στὴν ὁμάδα τοῦ «Κλέαρχου». Παρὰλλήλως καὶ μὲ παρόμοια διατύπωση, ἡ παροιμία ἐρμηνεύεται σὲ παροιμογράφους (βλ. Ἀποστόλιο 6.69: Ἀρσένιο σελ. 221 Walz) καὶ λεξικογράφους (βλ. Σοῦδα ε 499 Adler). Χαρακτηριστικὸ, ὡστόσο, εἶναι ὅτι τὰ λήμματα τῶν ἀνωτέρω, ὅπως καὶ τὸ λῆμμα τοῦ Βοδλημανοῦ παροιμογράφου (ἀρ. 369 σελ. 39b Gaisford: [Πλούτ.] 1.60), ἐμφανίζονται φράσεις ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ, ὄχι τῶν Μασσαλιωτῶν, ἀλλὰ τῶν Ἰβήρων ἔτσι ὅπως παρουσιάζονται στὸν

Ἀθήναιο. Ἐπιπλέον, μιλοῦν γιὰ τὴ χρήση μύρων καὶ ἄλλων καλλωπιτικῶν μεθόδων. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ ἀρχικὸ κείμενο ἦταν ἐκτενέστερο καὶ μία περίληψη διαθέτουμε σήμερα, καὶ αὐτὴ χωρὶς ὄνομα συγγραφέως ποὺ ἦταν, κατὰ τὴ γνώμη μου, ὁ Κλέαρχος.

Πέμπτο βιβλίο

Τὰ γέυματα τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν

F26a-c

Τὸ ἀπόσπασμα φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ τὴν εἰσαγωγή τοῦ ἐπομένου, ἀναφέρεται στὴν ἀθλοθεσία τῶν ἡδονῶν καὶ συγκεκριμενοποιεῖ τὰ ἄθλα στὴν ἀναζήτησι γευστικῆς πανδαισίας ὑψηλῆς ποιότητος (ἡδέων βρωμάτων). Τὸ σπάνιο καὶ δαπανηρὸ ἔδεσμα τῶν Περσῶν, τὸν Βασιλέως ἐγκέφαλον, τὸ ταυτίζει ὁ Κλέαρχος (οἶμαι) μὲ τὸν παροιμιώδη Διὸς ἐγκέφαλον. Τὴν παλαιότερη μαρτυρία τῆς ἐλληνικῆς ἐκφράσεως τὴν προσφέρει καὶ πάλι ὁ Ἀθήναιος· μιλώντας γιὰ τὴ δευτέρα τράπεζα παραθέτει στίχους ἀπὸ τὸν Κύδωνα τοῦ κωμικοῦ Ἐπίππου (τῆς Μέσης κωμωδίας, ἀκμῆ π. 370 π.Χ.), ὅπου ὁ Διὸς ἐγκέφαλος κλείει μακρὰ σειρὰ τραγημάτων (ἀπ. 8, 13 K-A: Ἀθήν. 14.50, 642ef). Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι, κατὰ τὸν Κλέαρχο, ἡ σύνθεσις: Διὸς ἄμα καὶ βασιλέως ἐγκέφαλος. Τὴ διπλὴ πληροφορία (ἄθλα καὶ ἐγκέφαλος) ἐπαναλαμβάνει ὁ Ἀθήναιος, σὲ συντεταγμένη, ὅμως, μορφή, σὰ περὶ Σαρδαναπάλλου (F29, ὅπου, βεβαίως, δὲν εἶναι ἀναγκαῖα ἐπέμβασι στὸ παραδεδομένο κείμενο μὲ βάση τὴν πληρέστερη ἐκδοχὴ τοῦ F26a, ὅπως πράττει ὁ Wehrli), ἀνευρίσκεται, ὅμως, καὶ σὲ σειρὰ παροιμιολογῶν καὶ στὸν Ἡσύχιον σὲ τύπο, γιὰ τὸν ὁποῖον θὰ πρέπει νὰ γίνῃ σύντομος λόγος. Παρατηρεῖται, ἐν πρώτοις, ὅτι δύο μόνον δίδουν τὴν πηγὴ, ὁ Ζηνόβιος, μάλιστα, εἶναι ἀποφασιστικῆς σημασίας γιὰ τὴν ταξινόμησι τοῦ ἀποσπάσματος ποὺ ἐλέγχεται ὀρθῶς. Ὁ Ἡσύχιος δίδει ἀπλῶς τὸ ὄνομα τοῦ Κλεάρχου. Μόνοι αὐτοὶ οἱ δύο ἀναφέρουν ὅτι πρόκειται περὶ παροιμίας· ὁ Ἡσύχιος παραλείπει τὸ δεύτερο μέρος τοῦ λήμματος, ποὺ τὴν πλήρη μορφή του δίδουν ὅλες σχεδὸν οἱ μαρτυρίες: ἡδυπαθούντες, τὸ ἐρμηνεῦμα πολυτελῆ βρώματα, Πέρσες. Σὲ ὅλους ἀνεξαίρετως τὸ λῆμμα εἶναι Διὸς ἐγκέφαλος, ἀλλὰ μόνον ὁ Ζηνόβιος (3.41) καὶ ὁ Ψευδο-Πλούταρχος παρέχουν πλήρη τὴν «περσικὴ» μορφή· ὁ Ἀποστόλιος (6.19) δίδει τὴ διάζευξι ἢ βασιλέως ἐγκέφαλος. Τὸ ἡδυπαθούτων ἐτράπη στὸ ἀτυχὲς δυοπαθούτων στὸν Διογενιανὸ (4.24), ἀλλὰ καὶ τὸ ἄγαν θείων τοῦ Ἡσυχίου ὑποκρύπτει, νομίζω, παραφθορὰ τοῦ ἰδίου ὄρου. Ἀναμφιβόλως, ὅλες οἱ μαρτυρίες προέρχονται ἀπὸ παλιὰ ἀποδελτίωσι τοῦ Κλεάρχου, ἐφόσον, μάλιστα, ὁ Ψευδο-Πλούταρχος παρέχει στέρεη βάση γιὰ τὴν ἀναζήτησι εὐ-

ρύτερης χρήσεώς του. Διότι τὰ λήμματα 1.61-69 τῆς συλλογῆς του συνδυάζονται ἀπολύτως μὲ ρητὲς μαρτυρίες:

- 1.61 Σαμίων ἄνθη καὶ Σαμακὴ λάνρα, **F18a** (Περὶ βίων)
 1.62 Ἡ Σκυθῶν ῥῆσις, πβ. **F20a** (Περὶ βίων)
 1.63 Διὸς ἐγκέφαλος, **F26a-c**, Περὶ βίων Ε'
 1.64 Λευχηπατίας, **F10**, Περὶ βίων
 1.65 Ἀκκῶ, **F100**, (Περὶ παρομιῶν)
 1.66 Ἀεὶ κολοῖὸς πὰρ κολοῖὸν ἰζάνει, πβ. **F3** Περὶ τῶν ἐν τῇ Πλάτωνος πολιτεία μαθηματικῶς εἰρημένων (καὶ Περὶ παρομιῶν;)
 1.67 Κινήσω τὸν ἀφ' ἱεράς, πβ. **F120**, Ἀρκεσίλας (καὶ Περὶ παρομιῶν;)
 1.68 Τιθωνοῦ γῆρας, **F33b**, Περὶ βίων
 1.69 Οἰταῖος δαίμων, **F95** (Περὶ παρομιῶν)

Ἡ ἀξιοποίηση τοῦ ὕλικου αὐτοῦ γίνεται στοὺς οἰκείους τόπους. Τὰ λοιπὰ σημεῖα τοῦ σχολιαζομένου ἀποσπάσματος ἀναφέρονται στὴ συμπεριφορὰ καὶ τίς ἀντιδράσεις τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, πού ὁ Κλέαρχος εἰρωνεύεται, μὲ τὸ νοῦν ἔχων (οὐκ ἔχων **ACE**, 529d λαμβασμένως): πβ. καὶ Πολύαρχο, Ἀθῆν. 12.64, 545bc:

ἡ γὰρ φύσις ὅταν φθέγγηται τὴν ἐαυτῆς φωνήν, ἀκολουθεῖν κελεύει ταῖς ἡδοναῖς καὶ τοῦτό φησιν εἶναι νοῦν ἔχοντος.

Φυσικά, βασιλεῖς ἄξιοι τοῦ ὀνόματός των, ὅπως ὁ Κύρος ὁ νεώτερος, δὲν προτιμοῦσαν τὴν ἐγωιστικὴ μοναχικὴ ἀπόλαυση, ἀλλὰ μοιράζονταν τὰ γευστικά ἐδέσματα μὲ ὁμοτρόπεζους φίλους, οἱ ὁποῖοι παρέμεναν πιστοὶ μέχρι θανάτου (Ξεν. Ἀνάβ. 1.9.26-31).

Ἡ τρυφή τοῦ Μεγάλου βασιλέως καὶ ἡ ἥττα

F27

Εἶναι φανερὸ ὅτι τὸ ἀπόσπασμα δὲν προέρχεται ἀπὸ μία γενικὴ περιγραφή τῆς τρυφῆς τῶν Περσῶν, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ exemplum τοῦ Δαρείου Γ'· πβ. **F26a**: Κλέαρχος δὲ περὶ τοῦ Περσῶν βασιλέως διηγούμενος κ.λπ., σὲ συνδυασμὸ μὲ Ζηνοβ. 3.41 (**F26b**) πού ἀποδεικνύει ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὸ πέμπτο βιβλίον, τῆς κατ' ἄνδρα τρυφῆς. Ἐξάλλου, τὰ παρατιθέμενα δὲν παρέχουν στοιχεῖα ἐφαρμογῆς τοῦ τριμεροῦς σχήματος τρυφῆ ὕβρις τιμωρία πού ἐφαρμόστηκε στὴν ἀνωτέρω ἐπιλογή τῆς κατ' ἔθνη καὶ πόλεις τρυφῆς. Σὲ ὅλες τίς μαρτυρούμενες περιπτώσεις τοῦ ἰδίου πέμπτου βιβλίου, τὸ τριμερὲς σχῆμα τρόπον τινὰ αὐτοαναλώνεται ἢ τρυφῆ ἀρκεῖ γὰρ νὰ καταστρέφει τὸ ἄτομο. Ἔπειτα, τὸ κλίμα τοῦ πέμπτου βιβλίου εἶναι ἐλαφροῦ καὶ εὐχάριστο μὲ τὰ ἀνέκδοτα καὶ τὰ παράδοξά του, ἐνῶ τοῦ τετάρτου εἶναι βαρῦ· ἡ ἄτη καὶ ἡ τίσις περιῦπτανται, οἱ περιγραφῆς εἶναι σκλη-

ρές και αποκρουστικές. Ἐδῶ, στὸ πέμπτο βιβλίο, τὸ ἄτομο παλεύει μὲ τὸ πάθος του (*καταγωνιζόμενος ἑαυτόν*), ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ ἥττα· ἐὰν φέρει ἀξίωμα, εἶναι ἥττα τῆς ἴδιας του τῆς ἐξουσίας: *ἥττωμένην ἀπέδειξε τὴν βασιλείαν* – γιὰ τὸν Δαρεῖο. Γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους δὲν πιστεύω ὅτι ὑπῆρχαν «Περσικά» στὸ *Περὶ βίων* τουλάχιστον μὲ τὴν ἔννοια τῶν «Σκυθικῶν» καὶ τῶν «Λυδικῶν». Καὶ δὲν εἶναι μόνον ὅτι δὲν μαρτυροῦνται στὸν Ἀθήναιο· οἱ Πέρσες ἔδειξαν πάντοτε εὐαισθησία στὰ θέματα τῆς *ὑβρεως* καὶ τῆς *τίσιος*, ὅπως ἀποδεικνύουν οἱ ἱστορίες τοῦ Ἡροδότου γιὰ τὸν Κύρο (1.189 λευκὸς ἱερὸς ἵππος καὶ Γύνδης ποταμὸς) καὶ τὸν Δαρεῖο (3.118-119 Ἰνταφρένης καὶ 3.126-128 Ὀρείτης). Ἡ περσικὴ *μεγαλανχία*, πού ἀντιμετωπίζεται δραματικὰ καὶ ὡς *ὑβρις* κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα ὑπὸ τὸ κράτος τῶν συνταρακτικῶν γεγονότων τῶν Μηδικῶν πολέμων (βλ. Αἰσχύλου, *Πέρσαι*, ἰδ. 800 κ.έ.), εἶχε ἀσφαλῶς ἀμβλυνθεῖ σὲ συγγραφέα τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων, παρότι ὑπάρχουν καὶ ἐπιβιώσεις αὐτοῦ τοῦ πνεύματος. Ὁ Ἐφιππος Ὀλύμπιος λ.χ., ὁ ὁποῖος ἀποδίδει τὴν ἀσθένεια καὶ τὸν θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου σὲ *μῆνιν* τοῦ προσβληθέντος Διονύσου (*Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου καὶ Ἡφαιστίωνος τελευτῆς*, Ἀθῆν. 10.44, 434ab = *FGrHist* 126 F 3), σημειώνει (F 5) ὅτι ἐνώπιον τοῦ Μακεδόνος *κηρύγματα ἐγένετο ὑπερήφανα καὶ τῆς Περσικῆς ὑπεροψίας ἀνθαδέστερα* (Ἀθήναιος, στὰ περὶ τῆς τρυφῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου, 538ab). Ἀκολουθεῖ ἡ ἐπὶ κληση τοῦ στρατηγοῦ ὡς υἱοῦ τοῦ Ἀμμωνος. Φυσικά, οἱ Πέρσες βασιλεῖς ἐφημιζοῦντο γιὰ τὴν πολυτέλεια τῆς διαβίωσης καί, κυρίως, τῆς τραπέζης τῶν ἤδη ἡ πρώτη φράση τοῦ Ἀθηναίου (12.8, 513ef) εἶναι ἐπιγραμματική: *διαβόητοι δὲ ἐπὶ τρυφῇ ἐγένοντο πρότωι πάντων ἀνθρώπων Πέρσαι*. Ὅπως εἶδαμε (F20a), ὁμως, τὰ χρονικὰ πρωτεῖα τῆς τρυφῆς ἀπέδωσε ὁ Κλέαρχος στοὺς Σκύθες μὲ πανομοιότυπη ἔκφραση: *καὶ μάλιστα δὴ καὶ πρότωι πάντων τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τὸ τρυφᾶν ὀρμήσαντες*. Ἡ φράση τοῦ Ἀθηναίου γιὰ τοὺς Πέρσες ἔχει τὸ νόημα ὅτι *πρότωι ἐγένοντο διαβόητοι ἐπὶ τρυφῇ*. Καὶ πράγματι, στὸ σχετικὸ τμήμα ὁ Ἀθήναιος (12.8-10, 513e-515a) παραθέτει ἐκπληκτικὲς λεπτομέρειες γιὰ τὴν περσικὴ πολυτέλεια ἀπὸ δοκίμους συγγραφεῖς τῶν γεγονότων ἢ τοῦ χώρου τῆς περσικῆς ἱστορίας· συγγραφεῖς καὶ ἔργα, πλὴν τοῦ Κλέαρχου: Ἀριστόβουλος Κασσανδρεὺς, *Ἱστορίαι* (*FGrHist* 139 F 18), Δίνων, *Περσικά* (*FGrHist* 690 F 25a, 26), Ἡρακλείδης Κυμαῖος, *Περσικά* (*FGrHist* 689 F 1), Χάρης Μυτιληναῖος, *Περὶ Ἀλεξάνδρου ἱστορίαι* (*FGrHist* 125 F 2, 11), Ἀμύντας, *Ἀσίας σταθμοὶ* (*FGrHist* 122 F 6), Ἀγαθοκλῆς, *Περὶ Κυζίκου* (*FGrHist* 472 F 3), Ξενοφῶν, *Κύρου παιδεία* (8.15, 8.19). Σὲ καμία ἀπὸ τίς παρατιθέμενες μαρτυρίες δὲν ὑπάρχει οὔτε νύξη *ὑβρεως* ἢ τιμωρίας· τὸ πολιτιστικὸ καὶ ψυχικὸ κλίμα ἀποπνέει τὴν ἐξεζητημέ-

νη, βαρεία πολυτέλεια τῆς Ἀνατολῆς. Ὅπως ἔχει ἤδη σημειωθεί, τὸ σχολιαζόμενο χωρίο τοῦ Κλεάρχου δὲν ἀνευρίσκεται σὲ αὐτὴ τὴν ἐνότητα, ὅπου θὰ εἶχε, ἴσως, καλύτερο λόγο νὰ παρατεθεῖ· ὁ Ἀθηναῖος τὸ παρενέβαλε στὰ περὶ τῆς τρυφῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ πάνυ (12.53-55, 537d-540a), ἡ ὁποία διαφιλονικεῖ σὲ λεπτομέρειες καὶ περιγραφὰς τὰ πρωτεῖα ἀπὸ τὴν περσικὴ τρυφή, ἐὰν δὲν ὑπερτερεῖ· *πρῶτοι* διαβόητοι τρυφήσαντες οἱ Πέρσες, ὄχι, ὅμως, καὶ *μόνοι*. Πλὴν τοῦ Ἐπίππου (βλ. ἄνωτ.) ἔχουν ληφθεῖ ἐπτενεῖς καὶ λαμπρῆς περιγραφὰς ἀπὸ ἱστορικούς, μεταξὺ τῶν ὁποίων πρωτεύουν ὁ Χάρης (ὁ.π. F 4, γάμοι Ἀλεξάνδρου καὶ φίλων) καὶ ὁ Φύλαρχος (FGrHist 81 F 41, σκηνὴ καὶ παράταξη, βλ. F16). Ὁ Ἀλέξανδρος καὶ οἱ ἑταῖροι του ἐμφανίζονται ὡς ὁ οὐσιαστικὸς καὶ πρόθυμος κληρονόμος τῆς περσικῆς χλιδῆς. Τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Κλεάρχου παρεμβάλλεται στὰ περὶ νυκτερινῆς τρυφῆς καὶ οἴνοποσίας τοῦ Ἀλεξάνδρου (μαρτυρία Πολυκλείτου Λαρισαίου, *Ἱστοριῶν* ἧ', FGrHist 128 F 1) καὶ στὰ περὶ ὑπερβολικῆς τρυφῆς τῶν ἑταίρων του (μαρτυρίες Φυλάρχου, *Ἱστοριῶν* κγ' καὶ Ἀγαθαρχίδη Κνιδίου, *Τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν* ι', FGrHist 81 F 41 καὶ 86 F 3). Στους κώδικες τῆς *Ἐπιτομῆς* (C f. 167^{r-v} καὶ E f. 327^{r-v}: βλ. Peppink II 91) τὸ ἀπόσπασμα παρατίθεται στὸ τέλος τοῦ τμήματος (540a), μετὰ τὸν ἀπειλητικὸ καὶ προφητικὸ ὀμηρικὸ στίχο (5.83)

ἔλλαβε πορφύρεος θάνατος καὶ μοῖρα κραταυή,

ποῦ ἐκτοξεύει ὁ Χίος σοφιστῆς Θεόκριτος (FHG II 86, μὲ ἄλλες μαρτυρίες) σχολιάζοντας ἐπιστολὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὸς τοὺς Χίους γιὰ ἀποστολὴ πορφύρας· *ἤθελεν γὰρ τοὺς ἑταίρους ἅπαντας ἀλουργὰς ἐνδύσαι στολάς, κατὰ τὸν Ἀθηναῖο*. Δὲν διαπιστώνεται ἐὰν ὁ Κλέαρχος συνδέει τὶς τύχες Δαρείου καὶ Ἀλεξάνδρου μὲ κριτήριον τὴν τρυφή, ὅπως φαίνεται νὰ ὑποδεικνύει ἡ σύζευξη τῶν χωρίων στὸν Ἀθηναῖο· ἀλλὰ γιὰ τὴν ἀνασκευὴ τέτοιων καὶ ἄλλων ἀπόψεων, ἐλληνιστικῆς προελεύσεως, ἐγράφη ἀπὸ τὸν Πλούταρχο ἡ πραγματεία *Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης ἢ ἀρετῆς* (Hθικὰ 326d-345b). Δύο *συγκρίσεις* μὲ φημισμένους βασιλεῖς τῆς τρυφῆς εἶναι χαρακτηριστικῆς ἐδῶ· θετικὴ ἀπολίγη ἡ σύγκριση μὲ τὸν Δαρεῖο Γ' καὶ ἀρνητικὴ μὲ τὸν Σαρδανάπαλλο. Ὁ Πλούταρχος θέτει στὸ στόμα τοῦ Δαρείου τὴν ἐξῆς εὐχή, μὲ τὴν ὁποία, τέλος, ἐκφράζει τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ τὸν διαδεχθεῖ ὁ Ἀλέξανδρος (2.6, 338f):

«ἐγὼ δ' εὐτυχίαν μὲν εὐχομαι καὶ κράτος πολέμον παρὰ θεῶν ἴν' εὖ ποιῶν Ἀλέξανδρον ὑπερβάλλομαι καὶ μέ τις ἔχει φιλοτιμία καὶ ζῆλος ἡμερώτερον αὐτοῦ φανῆναι· εἰ δ' οἴχεται τὰ ἐμὰ, Ζεῦ πατρῴε Περσῶν καὶ βασιλείοι θεοί, μηδεὶς εἰς τὸν Κύρον θρόνον

ἄλλος ἢ Ἀλέξανδρος καθίσει». τοῦτ' εἰσποίησις ἦν Ἀλεξάνδρου διὰ θεῶν μαρτύρων.

Ἡ ἄλλη σύγκρισις καταλήγει ὑπὲρ τοῦ Ἀλεξάνδρου, διότι ὁ μὲν βάρβαρος τρυφηλὸς ὑπῆρξε δημούργημα τῆς Τύχης, ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἐκέρδισε τὰ πάντα διὰ τῆς ἀρετῆς (2.3, 336cd). Τὴν ἀθλοθέτηση ἡδονῶν ἐκ μέρους τοῦ Μεγάλου Βασιλέως γνωρίζουν καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς. Ἀπὸ τὸν χῶρο τοῦ Περιπάτου, ἐπίσης, ὁ Θεόφραστος (στὸ *Πρὸς Κάσανδρον περὶ βασιλείας*, Ἀθῆν. 4.25, 144ef: 603 FHS&G), ἀναφέρει: *τοὺς Περσῶν ... βασιλεῖς ὑπὸ τρυφῆς προκηρύττειν τοῖς ἐξευρισκοσὶ τινα καινὴν ἡδονὴν ἀργυρίου πλήθος*. Παρότι ἤδη ὁ Ἀθήναιος ἐκφράζει ὑπόνοιες γιὰ τὴ γνησιότητα τοῦ συγγράμματος (ἀπεδίδeto καὶ στὸν Σωσίβιο, *FGrHist* 595 T 3), εἶναι μία πληροφορία σύγχρονη τοῦ Κλεάρχου. Ἡ ἀρχαιότερη, ὅμως, μαρτυρία, σπουδαία καὶ γιὰ τὴ γνησιότητά της, προέρχεται ἀπὸ τὸν Ἀγησίλαον τοῦ Ξενοφῶντος (9.3). Ὁ ἱστορικός, ἀριστος γνώστης τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων, στὴ θαυμάσια σύγκριση τοῦ τρόπου διαβίωσης τοῦ Πέρση καὶ τοῦ Σπαρτιάτη βασιλέως, ἀναφέρει: *τῷ μὲν γὰρ Πέρση πᾶσαν γῆν περιέρχονται μαστεύοντες τί ἂν ἡδέως πίοι, μυροῖσι δὲ τεχνῶνται τί ἂν ἡδέως φάγοι*. Στὴ ρωμαϊκὴ τῆς ἐκδοχῆς (Κικέρων, *Tusc. disp.* 5.7.20, Βαλέριος Μάξιμος 9.1.ext.3) ἡ ἱστορία ἀποδίδεται στὸν Ξέρξη (!), ἐνῶ στὸν Πλούταρχο (*Συμποσιακῶν* 1.4, 622a) τὴν καινὴν ἡδονὴν ἐπικηρύσσει διὰ κήρυκος ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων. Σπουδαιότερη, ὅμως, ὄλων, ὄχι διότι εἶναι ἀπλῶς καὶ αὐτὴ παλαιὰ μαρτυρία, ἀλλὰ διότι περιέχεται ὡς ἐπιχείρημα σὲ διατυπωμένη θεωρία ὑπὲρ τῆς τρυφῆς καὶ τῆς ἡδονῆς, εἶναι αὐτὴ πού ἀποδίδεται ἀπὸ τὸν Ἀριστόξενο (*Ἀρχύτα βίος* ἀπ. 50 Wehrli) στὸν Ταραντίνου Πολύαρχο, *τὸν ἡδυπαθῆ ἐπικαλούμενον*, γνώριμο τοῦ Ἀρχύτα. Περιλαμβάνεται καὶ αὐτὴ στὸ δωδέκατο βιβλίον τοῦ Ἀθηναίου (12.64-65, 545a-546c), στὸ τμῆμα ἐκεῖνο τῆς *κατ' ἄνδρα* τρυφῆς, ὅπου πραγματεύεται μὲ ἱστορικά παραδείγματα καὶ ἀνέκδοτα *περὶ τῆς τῶν φιλοσόφων τρυφερότητος*. Οἱ συνεχεῖς ἀποδεικτικὲς ἀναφορὲς στὸ καταδεικτικὸ θεματολόγιον τοῦ Κλεάρχου (Λυδούς, Μήδους καὶ Πέρσης, τὸν Πέρση βασιλέα καὶ τὸν νεώτερο Διονύσιον), τὸ καθιστοῦν κείμενο ἐνδιαφέρον, μὲ τὴ διαμετρικὰ ἀντίθετη ἐρμηγεία του τῶν ἰδίων ἀκριβῶς στοιχείων, καὶ συγκριτικῶς διαφωτιστικὸ γιὰ τὰ ἐκτιθέμενα στὸ *Περὶ βίων*. Ἡ βασικὴ θέση ἀναλύσεως εἶναι ἡ ἀκριβῶς ἀντίθετη τοῦ Κλεάρχου: *τὸ τῶν ἀρετῶν τούτων κατασκεύασμα καὶ πολὺ τῆς φύσεως ἀφρονηκὸς εἶναι*. Ἡ φωνὴ τῆς φύσεως εἶναι ἡ ἐπιταγὴ τῆς ἡδονῆς. Ἐπεται ἡ ἀπόδειξη τῶν ἐξουσιαστικῶν μορφῶν:

τεκμήριον δ' ἰσχυρὸν εἶναι τὸ πάντας ἀνθρώπους, ὅταν ἐξουσίας

ἐπιλάβωνται μέγεθος ἀξιόχρεων ἐχούσης, ἐπὶ τὰς σωματικὰς ἡδονὰς καταφέρεσθαι καὶ τοῦτο νομίζειν τέλος εἶναι τῆς ἐξουσίας, τὰ δὲ ἄλλα πάντα σχεδὸν ἀπλῶς εἰπεῖν ἐν παρεργῶν τίθεσθαι χώρα.

Ὅπως καὶ στὸν Κλέαρχο, τὰ παραδείγματα ποῦ ἀκολουθοῦν εἶναι οἱ Πέρσες βασιλεῖς, τύραννοι, οἱ Λυδοί, οἱ Μῆδοι καὶ ἐδῶ προστίθενται οἱ Σύριοι (Ἀσσύριοι). Τὴν πληροφορία ποῦ ἀκολουθεῖ τὴν δίδει καὶ ὁ Κλέαρχος στὸ παρὸν ἀπόσπασμα:

οἷς οὐδὲν γένος ἡδονῆς ἀζητήτων γενέσθαι, ἀλλὰ καὶ δῶρα παρὰ τοῖς Πέρσαις προκεῖσθαι λέγεται τοῖς δυναμένοις ἐξευρίσκειν καινὴν ἡδονήν.

Ἄλλ' ὁ στοχασμὸς τοῦ Πολυάρχου τρέπεται σὲ ἄλλη διεύθυνση, ποῦ δὲν στέργει ὁ Κλέαρχος:

καὶ μάλα ὀρθῶς, ταχὺ γὰρ ἡ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἐμπύπλονται τῶν χρονιζουσῶν ἡδονῶν, κἂν ὧσιν σφόδρα διηκριβωμένοι· ὥστε ἐπεὶ μεγάλην ἔχει δύναμιν ἡ καινότης πρὸς τὸ μείζω φανῆναι τὴν ἡδονήν, οὐκ ὀλιγορητέον {οὔν} ἀλλὰ πολλὴν ἐπιμέλειαν αὐτῆς ποιητέον.

Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀνεξάντλητη πηγὴ νέων μορφῶν τροφῶν καὶ ποτῶν, μύρων καὶ σκευῶν, τῆς χρυσοχοΐας καὶ τῆς ἀργυροχοΐας κ.λπ. Γίνεται λοιπὸν ἀντιληπτὴ ἡ σημασία τῆς ἀκόρεστης ἡδονῆς γιὰ τὶς τέχνες. Αὐτὴ ἐρμηνεύει, κατὰ τὸν Πολύαρχο, καὶ δύο ἄλλα μεγάλα ζητήματα: (α) τὴν διαμάχη καὶ διαδοχὴ τῶν μεγάλων ἱμπεριαλισμῶν (Ἀσσύριοι-Μῆδοι-Πέρσες), ὅπου ἡ ἐξουσία ὀρίζεται ὡς ἡ τῶν σωματικῶν ἡδονῶν ἀπόλαυσις, καὶ (β) τὴν νομοθετικὴν βούληση, ἡ ὁποία ἐφεύρε τὶς ἀρετὲς γιὰ νὰ ἀπαγορεύσει τὴν τρυφή (μηδὲνα τῶν πολιτῶν τρυφᾶν ἀνακῦψαι). Ἀποτέλεσμα, ἡ ἀποθέωση τῆς Δίκης (δικαιοσύνης), ἡ προσθήκη Σωφροσύνης καὶ Ἐγκρατείας ὡς πολιτικῶν ἀρετῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπαρέσκεια τῆς ἡδονικῆς κορυφώσεως: *πλεονεξίαν ἐκάλεσαν τὴν ἐν ἀπολαύσειν ὑπεροχήν*. Πρόκειται ἀκριβῶς γιὰ τὴν ἀντιστροφή τῶν ὧσων πρὸςβυεὶ καὶ ἀγωνίζεται νὰ διδάξει ὁ Κλέαρχος. Εἶναι μία ἄλλη ὄψη τοῦ Κόσμου, κατὰ τὴν ὁποία ὁ ἡδονικὸς βίος εἶναι *περμάχητος*: γι' αὐτὸν πολέμησαν τὰ ἀναφερθέντα ἔθνη, βασιλεῖς καὶ τύραννοι. Παρεμβάλλει, ὁμως, ὁ Πολύαρχος καὶ ζήτημα ἐξίσου ἐνδιαφέρον: *σύγκρισιν* τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν καὶ Διονυσίου τοῦ νεωτέρου μὲ κριτήριον τὴν τρυφή. Ἡ ἀντιπαράβολη ἀπολήγει ὑπὲρ τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζεται *εὐδαμμόνεστατος*: *πλείσται γὰρ εἰσιν αὐτῷ καὶ τελειόταται παρεσκευασμένα ἡδοναί*, τὶς ὁποῖες τοῦ χορηγεῖ ὀλόκλη-

ρη ή Ἄσία. Τὸν Διονύσιο θέτει δεύτερο, *καίπερ πολὺ λειπόμενον*, ὄχι διότι δὲν θὰ εἶχε τὴ διάθεση καὶ τὴν αἴσθησι ἀβρότητος – ὅπως φαίνεται νὰ ἐπισημαίνει ἡ φράση– ἀλλὰ διότι δὲν ἔχει τὰ μέσα (*χορηγεῖον παντελῶς εὐτελές*).

Σικελῶν τράπεζαι

F28

Τὴν πληροφορία γιὰ τὸν παροικιώδη πλοῦτο καὶ τὴν ἀπολαυστικὴ ποικιλία τῆς σικελικῆς τραπέζης συνάπτει ὁ Ἀθήναιος μὲ τὴν κατωιταλικὴ *κατὰ ἔθνη καὶ πόλεις τρυφήν*, τὴν τοποθετεῖ, μάλιστα, ἀκριβῶς πρὶν ἀπὸ τὸ ἐκτενέστατο μέρος γιὰ τοὺς διαβοήτους Συβαριίτες (12.15-21, 518c-522a). Ἀλλὰ ἡ σαφὴς μνεία τοῦ πέμπτου βιβλίου τοῦ *Περὶ βίῳ* ὑποδεικνύει ὅτι ὁ Κλέαρχος ἀνέφερε τὸ γεγονός σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἱστορία ἢ τὸ ἀνέκδοτο κάποιου προσώπου (*κατ' ἄνδρα τρυφή*), πού σχετιζόταν μὲ τὴ Σικελία: ἴσως τοῦ Χάρμου (F36), ἴσως, ὅμως, καὶ τοῦ Φιλοξένου Κυθηρίου (F35), πού καὶ οἱ δύο συνδέονται μὲ τὶς Συρακοῦσες. Ὁ Χάρμος, Συρακούσιος τὴν καταγωγή, ἀναφερόταν καὶ στὸ ἔργο *Περὶ γρίφων* (F107-108), ὁ δὲ πολυταξιθεμένος Φιλόξενος ἐμφανίζεται, ὄχι μόνον νὰ συνδειπνεῖ μὲ τὸν τύραννο Διονύσιο, ἀλλὰ καὶ μαρτυρεῖται (πάλι ἀπὸ τὸν Φαίνια Ἐρέσιο, Ἀθῆν. 1.11, 6e-7a: ἀπ. 13 Wehrli): *συνεμέθυε δὲ τῷ Φιλοξένῳ ἠδέως ὁ Διονύσιος*. Κατὰ τὴν ἴδια πηγή, ἐρωτικὴ περιπέτεια μὲ ἀντίζηλο τὸν τύραννο τὸν ἔριξε στὰ καταναγκαστικὰ ἔργα τῶν λατομείων, καὶ ὅπου, πάντως, δὲν τὸν ἐγκατέλειψε ἡ ἔμπνευσι: γράφοντας τότε τὸν *Κύκλωπα ἢ Γαλάτεια*, παρέστησε τὸν Διονύσιο ὡς τὸ ὁμώνυμο τέρας, τὴν πέτρα τοῦ σκανδάλου αὐλητρίδα ὡς Γαλάτεια καὶ τὸν ἑαυτὸ του ὡς Ὀδυσσεά (815-824 Page). Ἐξάλλου, καὶ ὁ κωμικὸς Μάχων παρέστησε τὸν Φιλόξενο ν' ἀποθνήσκει στὶς Συρακοῦσες ἀπὸ πολυφαγία (βλ. σχόλιο F36). Ἡ περίπτωση αὐτὴ δὲν εἶναι ἡ μόνη στὸν Ἀθήναιο: τὴν ἴδια συμπληρικὴ τακτικὴ ἀκολούθησε λ.χ. καὶ γιὰ τὴν παροικιώδη φράση *Διὸς καὶ βασιλέως ἐγκέφαλος*, τὴν ὁποία, ὁ μὲν Κλέαρχος εἶχε συνάψει μὲ τὰ περὶ Σαρδαναπάλλου (F29, καὶ ὄχι μὲ τὰ περὶ Δαρείου Γ', F27), ἀλλ' ὁ Ἀθήναιος ἐνέταξε στὴν τρυφή τῶν Περσῶν (12.9, 514e: ὅμως: 12.39, 529d ὁρθῶς στὰ περὶ Σαρδαναπάλλου). Τὰ θαλασσινὰ ἀγαθὰ τοῦ νηιοῦ καὶ τῆς πόλεως ἦταν ξακουστὰ στὴν ἀρχαιότητα. Ἦδη ὁ Πλάτων ἀναφέρει στὴν *Πολιτεία* (3, 404d) τὴν *Συρακοσίαν τράπεζαν καὶ Σικελικὴν ποικιλίαν ὄφου* μεταξὺ ἄλλων τοπικῶν *ἠδυσμάτων*, ὄχι, ὅμως, χωρὶς ἐπιτιμητικὴ διάθεση, τὴν ὁποία ὀλοκληρώνει βιωματικὰ στὴν ἐβδόμη ἐπιστολὴ (*Ἐπιστ.* 7, 326b-d): ὁ λεγόμενος *βίος εὐδαίμων, Ἰταλιωτικῶν τε καὶ Συρακουσίων τραπέζων πλήρης, οὐδαμῆ οὐδαμῶς ἤρρεσεν*. Καὶ συνεχίζει ὅτι ὁ βίος αὐτὸς εἶναι μακρὰν τῆς

ἀρετῆς καὶ τῆς πολιτειακῆς σταθερότητος, γὰρ νὰ καταλήξει: *δικαίου δὲ καὶ ἰσονόμου πολιτείας τοὺς ἐν αὐταῖς δυναστεύοντας μηδ' ὄνομα ἀκούοντας ἀνέχεσθαι*. Εἶναι ἀκριβῶς ἡ γραμμὴ τοῦ Κλεάρχου (πβ. ἰδ. **F21**, Διονύσιος). Ἡ ὀψοφαγία, ὅμως, ἦταν (καὶ τότε!) ἀρκετὰ δαπανηρῆ· τὸ μοτίβο «ἄλλο θάλασσα, ἄλλο ψάρια» τὸ ἐκφράζει προσφυῶς ὁ μάγειρος τοῦ κωμικοῦ Φοινικίδη (Ἀθῆν. 8.35, 345e: ἀπ. 5 K-A), ποὺ προσέφερε τὰ ἀκριβὰ ψάρια μόνον σ' ἐκείνους ποὺ εἶχαν πληρώσει (*τοὺς ἰχθῦς παρατιθεῖς τοῖς τὰς συμβολὰς δεδωκόσι*), *τὴν μὲν θάλασσαν ἔλεγεν κοινὴν εἶναι, τοὺς δ' ἐν αὐτῇ ἰχθῦς τῶν ὀνησαμένων*. Κωμικὴ εἶναι ἡ ἰδέα ὅτι μερικοὶ πλούσιοι, *ἄνδρες ὀψοφάγοι*, ἔχουν κυριεύσει τὴ θάλασσα μὲ τὰ χρήματά τους (*τῆς μὲν θαλάσσης ἀντιποιεῖσθαι τινας*) – Ἀντιφάνης, *Πλοῦσιοι* (Ἀθῆν. 8.29, 342ef: ἀπ. 188 K-A). Οἱ δαπάνες τῶν ἰχθυοφάγων ἦταν *ὑπέρογκες*: μεταξὺ τῶν ἄλλων διάβασε ὁ Ἀθήναιος στὸν Ἰστορο (*FGrHist* 334 F 61) ὅτι ὁ ποιητὴς Χοιρίλος ξόδευε τὸ ἡμερησίον ποσὸ τῶν τεσσάρων μνῶν ποὺ τοῦ ἔδινε ὁ Ἀρχέλαος γιὰ ἀγορὰ ψαριῶν (Ἀθῆν. 8.35, 345d).

Σαρδανάπαλλος

F29

Ἡ ἱστορία τοῦ διαβοήτου γιὰ τὴν τρυφή του Σαρδαναπάλλου (*Assurbanipal*, 668-626 π.Χ.), βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων μὲ ἔδρα τὴ Νινευί, ἀπασχολεῖ ἀρκετὰ τὸν Ἀθήναιο (12.38-39, 528f-530c) ποὺ ἀντλεῖ ἀπὸ μία σειρὰ ἱστορικῶν, ὅπως ὁ Δοῦρις (*FGrHist* 76 F 42), ὁ Κτησίας Κνίδιος (*FGrHist* 688 F 1p (α), 1q), ὁ Ἀμύντας (Ἀσίας *σταθμοὶ γ'*, *FGrHist* 122 F 2), ὁ Κλείταρχος (*Περί Ἀλέξανδρον δ'*, *FGrHist* 137 F 2) καὶ ὁ Ἀριστόβουλος Κασσανδρεὺς (*FGrHist* 139 F 9a). Ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς αὐτοὺς ἐνδιαφέρουν περισσότερο ὁ Ἀριστόβουλος καὶ ὁ Ἀμύντας διότι, ὅπως ὁ Κλέαρχος, καὶ αὐτοὶ περιγράφουν τὸ μνῆμα τοῦ Σαρδαναπάλλου καὶ δίδουν τὸ κείμενο τῆς ἐπιτύμβιας ἐπιγραφῆς. Τὸ παρατιθέμενο ἀπόσπασμα τοῦ Κλεάρχου δίδει τρεῖς μόνον πληροφορίες, στίς ὁποῖες συμπυκνοῦται σχεδὸν ὀλόκληρη ἡ ἀρχαία πληροφόρηση γιὰ τὸν Σαρδανάπαλλο· στὸ κείμενο πλανᾶται τὸ μελαγχολικὸ πνεῦμα τῆς ματαιότητος τῶν ἀπολαύσεων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἐπιτευγμάτων. Αὐτὸ ὀφείλεται στὸ γεγονός ὅτι ἡ ἱστορία του συσχετίζεται πάντοτε μὲ τὸ πασίγνωστο ταφικὸ του μνημεῖο δημιουργώντας τὴν ἀντίθεση εὐδαιμονικὸς βίος – ματαιότης θανάτου. Ἡ πρώτη, σύντομη, ἀναφορὰ τοῦ Κλεάρχου εἶναι στὴν εὐδαιμονία καὶ τίς ἀπολαύσεις τοῦ Ἀσσυρίου βασιλέως· μὲ τὴ δευτέρη ἐξημενεύεται ὁ συμβολισμὸς τῆς παραστάσεως τοῦ ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου του, ἐνῶ ἡ τρίτη ἀναφορὰ δηλώνει ἐκπληξη ἀπὸ τὴν πολεμικὴ του δράση, τὴν ὁποία τεκμηριώνει τὸ ἴδιο τὸ

ἐπίγραμμα του. Κεντρικό σημείο, ἐπομένως, τῶν ἀναφορῶν τοῦ Κλεάρχου εἶναι τὸ ἴδιο τὸ μνημεῖο τοῦ Σαρδαναπάλλου, γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ὁποῖου συμφωνοῦν ὅλες οἱ ἀρχαῖες μαρτυρίες, ἀλλὰ μὲ μεγάλη σύγχυση, τόσο ὡς πρὸς τὴ θέση τοῦ ταφικοῦ μνημείου ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀκρίβεια τῆς παραστάσεως καὶ τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς. Ἐπιστεύθη, μάλιστα, ὅτι ὑπῆρξαν δύο ὁμόνυμοι βασιλεῖς (βλ. *κατωτ.*). Ὁ Κλεάρχος ὁμιλεῖ γιὰ ἓνα πρόσωπο, δὲν σημειώνει τὴ θέση τοῦ μνημείου (Νινευτὶ ἢ Ἀρχιάλη), γνωρίζει τὴν παράσταση τοῦ ἐπιτυμβίου, ἀλλ' ἀγνοεῖ τὸ ἔμμετρο τμήμα τῆς ἐπιγραφῆς. Ἀπὸ τίς παρατιθέμενες στὸν Ἀθήναιο, πλησιέστερη στὸ ἐρμηνευόμενον ἀπόσπασμα εἶναι ἡ περιγραφή τοῦ Ἀριστοβούλου, ἡ ὁποία καὶ συμπληρώνει τὰ λεγόμενα τοῦ Κλεάρχου (ποῦ ἐκτίθενται σὲ περίτεχνο ὕφος τὸ ὁποῖο συσκοτίζει καὶ ἓνα χάσμα). Τὸ μνημεῖο βρισκόταν, κατὰ τὸν ἱστορικό, κοντὰ στὴν Ἀρχιάλη· ἐπ' αὐτοῦ ὑπῆρχε, ἀνάγλυφη, ὄρθια λίθινη μορφή (*ἐφ' οὗ ἐστάναι τύπον λίθινον*)· ἡ ἀποκρότησις γινόταν μὲ τοὺς δακτύλους τῆς δεξιᾶς (*συμβεβληκότα τῆς δεξιᾶς χειρὸς τοὺς δακτύλους, ὡς ἂν ἀποκροτοῦντα*)· ἡ ἐπιγραφή ἦταν χαραγμένη μὲ ἀσσυριακὰ γράμματα. Ὁ Ἀριστόβουλος τὴν ἀποδίδει σὲ ἰωνίζοντα λόγο, ἀλλὰ μὲ μικροδιαφορὰς καὶ παραλείποντας τὴν τελευταία φράση (*ἀλλὰ νῦν τέθνηκεν*), ἡ ὁποία ἐπισφραγίζει μὲν τὸ νόημα τοῦ ἐπιτυμβίου, δὲν μαρτυρεῖται, ὁμως, παρὰ μόνον στὸν Κλεάρχο. Ἡ ἐρμηνευτικὴ ἐκδοχὴ τοῦ ἀποκροτήματος στὸν Ἀριστόβουλο (ἡ φράση: *τοῦ ἀποκροτήματος ἔοικε λέγειν, ὀβελίζεται ἀπὸ τὸν Jacoby!*) στηρίζεται στὶς τελευταῖες λέξεις τῆς ἐπιγραφῆς: *ἔσθιε, πῖνε, παῖζε· ὡς τᾶλλα τούτου σὺκ' ἄξια*. Πβ. καὶ Ἀπολλόδωρο, *FGH Hist* 244 F 303. Ἐντελῶς διάφορο εἶναι τὸ κλίμα τῆς περιγραφῆς τοῦ Ἀμύντα· τοποθετεῖ τὴ λίθινη (καὶ αὐτὸς) στήλη ἐπάνω σὲ *χωμα ὑψηλόν*, τὸν τάφο δηλαδὴ τοῦ Σαρδαναπάλλου στὴ Νινευτὶ, ἀλλὰ παραλείπει ἐντελῶς τὴ μνεία τοῦ ἀναγλύφου. Ὡς ἐπίγραμμα παραθέτει ἓνα πεζολόγημα ποῦ ἰσχυρίζεται ὅτι εἶναι ἡ ἔμμετρο ἀπόδοση τοῦ Χοιρίλου, ἡ ὁποία ἐγίνε ἀπὸ τὴ *χαλδαϊκῆ* ἐπιγραφή. Ὁ Χοιρίλος αὐτὸς, Σάμιος ἢ Ἰάσιος, ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς *κόλακες* τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὕμνησε τίς νίκες τοῦ ἀντὶ ἀδράς ἀμοιβῆς, ἀλλ' ὡς ποιητὴς ὑπῆρξε *κάκιστος* (βλ. Ὁράτιο, *ep.* 2.1.232-233, *Arts* 357-359 μὲ Ψευδάκρωνα καὶ Πορφυρίωνα *ad loc.*, κ.ά.). Ἡ πράγματι ἔμμετρο ἀπόδοσή του ἢ καὶ στίχοι τῆς συνοδεύουν πολλές ἀφηγησεις γιὰ τὸν Σαρδανάπαλλο καὶ εἶναι πολλές (ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου: *SH* 335, μὲ πληρέστερες μαρτυρίες *AP* 16.27 καὶ Διόδ. 2.23). Δύο ἐπιφανεῖς φιλόσοφοι, μάλιστα, ὁ Κυνικός Κράτης καὶ ὁ Στωϊκὸς Χρῦσιππος τὴν παρῶδησαν (*SH* 355 καὶ 338), ἐνῶ ὁ Ἀριστοτέλης (στὸν πρόμιο *Προτρεπτικόν* του, ἀπ. 16 Ross = 999 Gigon) ἀναρωτιόταν, τί ἄλλο θὰ ἔγραφε κανεὶς σὲ ἐπιτύμβιο βοδιοῦ ἀπὸ

αὐτὸ τὸ βασιλικὸ ἐπίγραμμα (*quid aliud ... in bovis, non in regis sepulcro inscriberes?* Κικέρων, *Tusc.* 5.35.101· πβ. *fin.* 2.32.106). Εἶναι σαφές ὅτι ὁ Κλέαρχος γνωρίζει μόνον μία σύντομη, πεζὴ ἀπόδοση τῆς ἐπιγραφῆς καὶ ὄχι τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Χοιροῖλου, τὸ ὁποῖο, ἀσφαλῶς, θὰ τοῦ εἶχε δώσει ἀφορμὴ γιὰ ὀξύτερες παρατηρήσεις, ἰδ. οἱ ἀκόλαστοι στ. 4-5:

ταῦτ' ἔχω ὅσσοι ἔφαγον καὶ ἐφύβρισα καὶ μετ' ἔρωτος
τέρπν' ἔπαθον.

Ἄλλ' οὔτε τὸν τύπο τῆς ἐπιγραφῆς τὴν ὁποία παραθέτει ὁ Ἀριστόβουλος γνωρίζει καὶ πού εἶναι περίπου ὁ ἴδιος τῆς ἀρχαιότερης γνωστῆς ἱστορικῆς πηγῆς, τοῦ Ἑλλανίκου (*FGrHist* 4 F 63b), πού τὸν εἶχε ὑπόψιν του καὶ ὁ Καλλισθένης (*FGrHist* 124 F 34). Δύο ἀκόμη σπουδαῖες διαφορὲς ἀποκλείουν τὸν Ἑλλανικό ὡς πηγὴ τοῦ Κλεάρχου: πρῶτον, ὅτι πιστεύει στὴν ὑπαρξὴ δύο ὁμωνύμων Σαρδαναπάλλων, ἓνα μὲν δραστήριον καὶ γενναῖον, ἄλλον δὲ μαλακόν, καὶ δεύτερον, ὅτι ὑπῆρχαν δύο μνήματα, ἓνα στὴ Νινευί καὶ ἄλλο στὴν Ἀγγιᾶλη. Κατ' αὐτόν, τὸ ὄρθιο ἄγαλμα εἶχε τὰ χέρια ἐπάνω στὸ κεφάλι· εἶναι μία στάση πού ταιριάζει περισσότερο σὲ ἀνατολικὸ χορὸ, τὸν ὁποῖο φαίνεται ν' ἀνέφερε καὶ ὁ Κλέαρχος.

Καντίβαρις ὁ Πέρσης

F30

Τὸ ἀπόσπασμα, ἀπὸ τὸ πέμπτο βιβλίον τοῦ *Περὶ βίων*, ἔχει ἐνταχθεῖ στὸ δέκατο βιβλίον τῶν *Δειπνοσοφιστῶν*, ὅπου οἱ συζητήσεις ἀφοροῦν στοὺς ἀδηφάγους, τοὺς πολυφάγους καὶ τοὺς λαϊμάργους. Ἐδῶ ἡ κατηγοριοποίησις εἶναι ἀντίστροφη τῆς τρυφῆς: πρῶτα ἐξετάζεται ἡ *κατ' ἄνδρα* ἀδηφαγία καὶ ἔπειτα ἡ *κατὰ ἔθνη*. Ἡ πρώτη κατηγορία εἶναι ἐδῶ ἡ ἐκτενέστερη, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τὸν Ἡρακλέα (10.1-2, 411a-412b) καὶ τὸν Ὀδυσσεά (10.3, 412b-d), γιὰ ν' ἀκολουθήσει μία ὀλόκληρη πινακοθήκη πολυφάγων ἀνδρῶν (10.4-10, 412d-417b) καὶ δύο γυναικῶν (10.7, 414d Ἑλένη καὶ 10.7, 415ab Ἀγλαῖς Μεγακλέους). Σύνοψη τοῦ καταλόγου: Αἰλιαν. *Ποικ. ἱστ.* 1.26-27. Οἱ ἀναφερόμενοι ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο λαοὶ εἶναι δύο μόνον, καὶ αὐτοὶ τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδος· οἱ Βοιωτοὶ (10.11, 417b-418b) καὶ οἱ Θεσσαλοὶ (10.12, 418b-e). Ὁ Καντίβαρις ἐντάσσεται, φυσικᾶ, στὴν πινακοθήκη τῶν ἀδηφάγων· δὲν ἀποκλείεται ἡ πληροφορία τοῦ Κλεάρχου νὰ ἔχει ἀντληθεῖ ἀπὸ τὸν Ξάνθο τὸν Λυδὸ (*Λυδικὰ*), ἀπὸ τὸν ὁποῖο προέρχεται ἡ τραγικὴ ἱστορία ἀνθρωποφαγίας πού διαπράχθηκε ἀπὸ τὸν βασιλέα Κάμβλητα τῶν Λυδῶν, καὶ ἡ ὁποία περιλαμβάνεται στὸ «βαρβαρικὸ» τμήμα τῆς πινακοθήκης (10.8, 415cd,) λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν Καντίβαρι. Μία ἀκόμη ἱστορία

τοῦ Ξάνθου, ἀπὸ τὰ *Λυδιακά* καὶ αὐτή, προτάσσεται τῆς ἐξετάσεως τῆς τρυφῆς τῶν Λυδῶν ἀπὸ τὸ τέταρτο βιβλίον τοῦ *Περὶ βίων* (F17a) καὶ ἀφορᾷ στὸν εὐνουχισμό γυναικῶν ἀπὸ τὸν Λυδὸ βασιλέα Ἀνδραμύτη (12.11, 515c: *FGrHist* 765 T5, F4a), θέμα πού θὰ ἐνδιέφερε τὸν Κλέαρχο ὡς στοιχεῖο ὕβρεως. Ἀπὸ τίς ἱστορίες πού παραθέτει ὁ Ἀθήναιος ἀπὸ τόσο διαφορετικὲς πηγές, ὅπως ὁ Ἀμάραντος Ἀλεξανδρεὺς (*Περὶ σκηνῆς*), ὁ Νικόλαος (*Ἱστορίαι*) καὶ ὁ Ἑλλάνικος (*Δευκαλιωνεία*) ἢ ὁ Ἀλκιμάν καὶ ὁ Ποσειδίππος κ.ά., οἱ ἱστορίες τοῦ Λυδοῦ καὶ τοῦ Κλεάρχου ξεχωρίζουν. Συνήθως μετρεῖται σὲ σταθμὰ ἢ χρήματα ἢ ποσότης τῆς τροφῆς πού κατανάλωναν οἱ *γενναῖοι* αὐτοὶ ἢ ἡ δύναμη πού εἶχαν ἀποκτήσει τρώγοντας· ἡ εἰκόνα τοῦ Καντίβαρι εἶναι μοναδική, στὴν τραγικότητα τοῦ πάθους τῆς καὶ αὐτή. Ὁ Πέρσης τρυφηλὸς παρουσιάζεται ὡς *ἀγγεῖον ἄψυχον*, ὡς σκεῦος, ἀπὸ τὸ ὁποῖο λείπει ἡ κινητήριος δύναμη, ἡ ψυχὴ· διότι τὸ σῶμα εἶναι ἀγγεῖο ἢ καταφύγιο τῆς ψυχῆς, κατὰ τὴ δοξολογία τοῦ Κικέρωνος, *Tusc. disp.* 1.22.52: *corpus quidem quasi vas est aut aliquod receptaculum animi*. Σὲ μία ὠραία εἰκόνα τοῦ Ὁ Τίμαιος Ταυρομενίτης (*FGrHist* 566 F 32) ὀρίζει ὡς *ἀψύχους θεοὺς* τὰ λατρευτικὰ ἀγάλματα, ἐνῶ μὲ τὸν ἴδιο εἰκαστικὸ τρόπο ἐρμηνεύει ὁ Δίων Χρυσόστομος (37.46) τὸν *ἀψυχὸν φίλον* τοῦ Εὐριπίδη (*Πρωτεύϊλος*, ἀπ. 655 Kannicht). Εἶχε, λοιπόν, καταστήσει ὁ Καντίβαρις ἓνα κέλυφος ἀνθρώπου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔλειπε ἡ ζωὴ καὶ τὸ νεῦρο· δὲν διέφερε καθόλου ἀπὸ τὰ σκεῦη τοῦ μαγειρείου τοῦ ἢ ἀπὸ τὰ ἀγάλματα τοῦ σπιτιοῦ του. Αὐτὰ εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τοῦ τρυφηλοῦ βίου.

Σάγαρις ὁ Μαριανδυνός

F31

Ὁ Σάγαρις εἶναι ἄλλος ἓνας ἀνατολίτης τρυφηλὸς πού σκιαγραφεῖται στὸ πέμπτο βιβλίον τοῦ *Περὶ βίων*. Τὴ μαρτυρία τοῦ Κλεάρχου ἐνέταξε ὁ Ἀθήναιος στὶς ἀρχές τῆς *κατ' ἀνδρα* τρυφῆς τοῦ δωδεκάτου βιβλίου (528e κ.έ.), ὅπου πρῶτοι ἐξετάζονται οἱ βάρβαροι, Σαρδανάπαλλος, Ἀνδρόκοτος ὁ Φρύξ, Σάγαρις, Ἄνναρος, Νίνος καὶ Νινύας. Στὸ σύντομο αὐτὸ τμήμα ὁ Κλέαρχος χρησιμοποιεῖται γιὰ δευτέρη φορὰ· τὴν πρώτη γιὰ τὸν Σαρδανάπαλλο (F29). Οἱ Μαριανδυνοὶ χαρακτηρίζονται ὡς βάρβαροι· ἦταν ὄμοροι τῶν Παφλαγόνων (Ἡροδ. 3.90.2, 7.72.1-2) καὶ τῶν Ἡρακλεωτῶν (Πανσ. 5.26.7), στοὺς ὁποίους καὶ ὑπετάγησαν (Ποσειδώνιος, *FGrHist* 87 F 8: Ἀθῆν. 6.84, 263c-e). Ἡ δουλεία τους, ὅμως, δὲν φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε ἐπαχθῆς (Πλάτ. *Νόμ.* 6, 776cd), κρίνοντας μάλιστα καὶ ἀπὸ τὴν προσηγορία τους *δωροφόροι* (δηλ. οἰκέτες: Εὐφορίων ἐποποιὸς ἀπ. 78 Powell), τὴν ὁποία ἐπεξηγεῖ σαφῶς ὁ Καλλίστρατος Ἀριστο-

φάνειος (FGrHist 348 F 4): *τοὺς Μαριανδυνοὺς ὠνόμαζον μὲν δωροφόρους ἀφαιροῦντες τὸ πικρὸν τῆς {ἀπό} τῶν οἰκετῶν προσηγορίας. Δὲν ἦταν ἄγνωστοι στὸ ἑλληνικὸ κοινὸ οἱ Μαριανδυνοί· ἀπὸ τὰ ἐπιτηδεύματά τους ἐντύπωση εἶχαν προξενήσει οἱ θρηνητικὲς τους ᾠδές, προσαγορεύοντες Βῶρμον· τοιοῦτος δ' ἐστὶ καὶ ὁ παρ' Αἰγυπτίους καλούμενος Μάνερωσ, μαρτυρεῖ ἀξιόπιστη πηγὴ, ὁ Ἡρακλεώτης Νύμφις, *Περὶ Ἡρακλείας α'* (Ἀθῆν. 14.11, 619f-620a: FGrHist 432 F 5b). Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν γνωρίσει ἐνωρὶς τοὺς θρήνους αὐτούς, ἀφοῦ ἀναφέρονται καὶ στὴν ἀττική σκηνή (βλ. Αἰσχ. *Πέρσ.* 935-940: *Μαριανδυνοῦ θρηνητῆρος*), ὅπως ἐπίσης εἶχαν γνώση καὶ ἰδιωματικῶν γλωσσικῶν στοιχείων τους:*

*ἐν τοῖς Μαριανδυνοῖς ἐκείνοις βαρβάρους
χύτρας καλοῦσι τὰς μελαίνας ἰσχάδας,*

κατὰ τὸν κωμικὸ Φερεκράτη (*Κοριαννώ*, ἀπ. 74 K-A), ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Ἀθήναιος (14.67, 653a) στὴν τεκμηρίωση τοῦ λήμματος *ισχάδες*. Ἀκόμη καὶ τὸ ὄνομα Σάγαρις (μῆπως *σαγή* = πλήθος;) μαρτυρεῖται καὶ πολὺ μεταγενεστέρως στὸν ἑλληνορωμαϊκὸ χῶρο· βλ. Μαρτιάλη 8.58.2 καὶ ἐπιγραφές. Σάγαρις ἢ καὶ Σαγγάριος ἦταν ὄνομα γνωστοῦ ποταμοῦ τῆς περιοχῆς (Πλουτ. *Περὶ ποτ.* 12.1, VII σελ. 303 Bernardakis, Plin. *Nat. hist.* 4.12.26). Τὸ δεῦτερο σημεῖο τῆς ἰδιορρυθμίας τοῦ Μαριανδυνοῦ ἦταν ὅτι ἀποστρεφόταν νὰ ἐγγίξει τὰ γεννητικὰ του ὄργανα ἀκόμη καὶ γιὰ τὶς ἀπολύτως φυσικὲς του ἀνάγκες. Αὐτὸ ἐνθυμίζει στὸν Ἀθήναιο τὸ σκῶμμα τοῦ Ἀριστοτέλη γιὰ τὴν παρόμοια παραξενιὰ τοῦ Ξενοκράτους Χαλκηδονίου, ποὺ συνίστατο στὴν ὑπόμνηση τῶν λόγων τῆς Φαίδρας πρὸς τὴν τροφὸν (*Ἰσπὸλ.* 317, πβ. καὶ *Ὁρέστ.* 1604: MEN. *ἀγνὸς γὰρ εἶμι χεῖρας*. OP. *ἀλλ' οὐ τὰς φρένας*). Ἐδῶ, ἡ ἀρχαῖκή φυσικὴ ἀντίληψη τῆς φυσικῆς καθαρότητος στοχεύει στὸν σκωπτικὸ ὑπαινιγμὸ «τὰ χεῖρια σου εἶναι βέβαια καθαρὰ, ἀφοῦ δὲν ἐγγίξεις ἀκάθαρτα σημεῖα τοῦ σώματός σου, ἀλλὰ τὰ μυαλά σου δὲν πηγαίνουν καλὰ!» Κατὰ τὸν Ἀθήναιο (11.116, 507c) ὁ Ξενοκράτης ἦταν ὁ μοναδικὸς μαθητὴς τοῦ πένητος Αἰσχίνου καὶ τὸν ἀπέσπασε ὁ Πλάτων. Ὁ ἴδιος (1.5, 3f) ἀναφέρει ὅτι ἔγραψε βασιλικούς νόμους, ὅπως ὁ Σπεύσιππος καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Ὑπῆρξε δεινὸς πότης, ἀφοῦ νίκησε σὲ ἀγῶνα οἰνοποσίας ποὺ εἶχε προκηρύξει ὁ τύραννος Διονύσιος μὲ ἄθλο χρυσοῦν στέφανο, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐθανυμάσθη (Ἀθῆν. 10.49,437b).

Πίθυλλος ὁ «Τένθης»

F32

Στὸ πρῶτο ἤδη βιβλίον τοῦ Ἀθηναίου, ποὺ ἔχει διασωθεῖ μόνο στὴν *Ἐπιτομή*, ἀνατρέχει ὁ συγγραφεὺς τῶν *Δειπνοσοφιστῶν* ἔξι φορὲς σὲ

ἔργα τοῦ Κλεάρχου. Δυστυχῶς, λόγω τῆς συντιμήσεως, δὲν δίδονται παραπομπές· τὸ ἴδιο τὸ περιεχόμενο, ὅμως, τῶν ἀποσπασμάτων εἶναι δυνατόν νὰ ὀδηγήσει σὲ ἀποδόσεις, ὅπως θὰ δοῦμε. Στὸ ἐντελῶς πρῶτο τμήμα ἰστοροῦνται περιπτώσεις παραθέσεως δωρεάν συμποσίων καὶ διανομῆς δώρων (1.5, 3d-4a) πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ στοὺς «συμποσιοθηρὲς σοφιστές» (*ὁ τρεχέδειπνος σοφιστής*)· ἢ λ. *σοφιστής* συνδέει, προφανῶς, ὅσα ἀκολουθοῦν γιὰ τὴ συμποτικὴ σοφία τοῦ Χάρμου, τοῦ Καλλιφάνη καὶ τοῦ Κλεάνθη (1.6, 4a-d), τὰ ὁποῖα ἔχουν ληφθεῖ ἀπὸ τὸ *Περὶ γρίφων* ἔργο τοῦ Κλεάρχου (βλ. **F106** καὶ **F108**). Ἡ συνέχεια, πάντοτε κατὰ τοὺς κώδικες τῆς *Ἐπιτομῆς*, εἶχε ὡς ἀντικείμενο τὰ γαστρονομικὰ συγγράμματα καὶ τὶς ἀναγραφὰς δειπνῶν. Φυσικά, γίνεται πρῶτα λόγος γιὰ ἓνα ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα, τὴ *Δειπνολογία* τοῦ Ἀρχεστράτου (ὁ τίτλος στὸν Κλεάρχο, στὸ *Περὶ γρίφων*, **F105**)· τελικῶς, ὁ λόγος ἐπικεντρώνεται στὸ *Δείπνον* τοῦ Φιλόξενου Λευκαδίου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀρχίζει μία συζήτηση (1.8-11, 5a-7a) ποὺ τεκμηριώνεται καὶ μὲ τρία ἀποσπάσματα τοῦ Κλεάρχου, ἀσφαλῶς ἀπὸ τὸ πέμπτο βιβλίο τοῦ *Περὶ βίων* (**F32**, **F33a**, **F35**). Τὰ κύρια θέματα ποὺ συμπλέκονται ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο ἀφοροῦν τὶς γαστρομαγειρικὰς ἀπολαύσεις· τοῦ θερμοῦ φαγητοῦ, τῆς γεύσεως (μὲ περιποίηση τοῦ κατεξοχὴν ὄργάνου τῆς, τῆς γλώσσας) καὶ τοῦ φάρυγγος. Τρεῖς εἶναι καὶ οἱ ὁμώνυμοι *ὀψοφάγοι*, μὲ τοὺς ὁποίους κυρίως εἰκονογραφεῖται ἡ συζήτηση· ὁ Φιλόξενος Λευκάδιος, ποιητὴς διθυράμβων, ὁ ἐπίσης ποιητὴς Φιλόξενος Κυθηρίου καὶ ὁ Φιλόξενος Ἐρύξιδος. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ ἡ διάταξη τῆς ὑ-
λης ποὺ ἐμφανίζει τὴν ἐξῆς σειρά:

5b-e Φιλόξενος Λευκάδιος

Φιλόξενου *Δείπνον*: ἐκτενὴς μαρτυρία Πλάτωνος κωμικοῦ (8K-A)· ἀπὸ τούτου τοῦ Φιλόξενου, *Φιλοξένειοι πλακοῦντες*

5ef Φιλόξενος: τὰ θερμὰ φαγητὰ προσφέρουν μεγάλη ἀπόλαυση

Χρῆσιππος· τὰ θερμὰ φαγητὰ ὡς ἡδονὴ τῶν ὀψοφάγων (*Περὶ τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἡδονῆς*, *SVF* III ἀπ. 10, σελ. 200)

– τὰ αὐτὰ ἰστοροῦνται καὶ περὶ τοῦ Φιλόξενου Κυθηρίου, βλ. 6a Κρωβύλος κωμικὸς γιὰ τὰ θερμὰ: *κάμνος, οὐκ ἄνθρωπος* (ἀπ. 8 K-A)

5f-6b ἀνέκδοτο γιὰ τὸν Φιλόξενον Λευκάδιο

Κλεάρχος (**F35**) περὶ Φιλόξενου καὶ σχετικὸ ἀνέκδοτο

6bc ἀπόλαυση φάρυγγος· ἄλλος Φιλόξενος καὶ Μελάνθιος

Θεόφιλος περὶ Φιλόξενου τοῦ Ἐρύξιδος· *ἠῦξατο γεράνου τὴν φάρυγγα σχεῖν* (πηγὴ Κλεάρχος;). Παρομοίως, Κλεάρχος περὶ Μελάνθιου (**F33a**)· *ἠῦξατο τῆς μακροῦχενος ὄρνιθος τὸν τράχηλον ἔχειν*

6cd συνέχεια περι θερμῶν ἀπολαύσεων και γέυσεως· Πίθυλλος

Κλέαρχος περι Πιθύλλου (F32)· σημασία τῆς γλώσσας στήν ἀπό-
 λαυση· *περιγλωττίς και δακτυλήθρες* γιά τὰ θερμιά

6d ἐπιπρόσθετες μαρτυρίες γιά τόν Φιλόξενο Λευκάδιο

Κατ' ἄλλους *φίλιχθους*, κατὰ τόν Ἀριστοτέλη *φιλόδειπνος ἀπλῶς*
 μνεία τοῦ Δείπνου του (*Περί ἡδονῆς* ἀπ. 6 Ross = 793 Gigon)

6a-7a Φιλόξενος Κυθήριος

Πηγὴ Φαινίας (ἀπ. 13 Wehrli)· ἀπολαύσεις τοῦ Φιλοξένου και
 σύνθεση τοῦ ποιήματος του *Κύκλωψ ἢ Γαλάτεια*.

Τὸ σχολιαζόμενο ἀπόσπασμα ἀναφέρεται στὸν Πίθυλλο, τὸν ἐπο-
 νομαζόμενο Τένθη. Ὁ γαστροίμαργος (*τένθης*) εἶναι ὄνομα και τύπος
ὀψοφάγου ἀρκετὰ γνωστοῦ ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχαία κωμῶδία· τὸν ἀ-
 ναφέρουν ὁ Κρατίνος (ἀπ. 358 K-A), ὁ Ἀριστοφάνης (*Εἰρήνη* 1020:
τένθης εἶ σὺ κάλαζῶν ἀνήρ) κ.ἄ. Ἀπὸ τὸν τελευταῖο, μάλιστα, ἀνα-
 φέρεται ὄνομασιτὶ και ὁ Μελάνθιος (αὐτ. 1009· βλ. F33a). Ἀλλὰ και
 τὸν ποιητὴ τῆς *Δειπνολογίας* ἔτσι ἀποκαλεῖ ὁ Ἀθηναῖος (3.77,
 112b): *ὁ τένθης Ἀρχέστρατος*. Φυσικά, ὁ Πίθυλλος και οἱ ἄλλοι
 γαστροίμαργοι ἀπαθανάτιστηκαν λόγω τῶν ὑπερβολῶν και τῶν ἀ-
 κροτήτων τους στήν ἀπόλαυση τῶν ἐδεσμάτων. Τρία εἶναι τὰ ἰδιά-
 ζοντα σημεῖα στήν περιγραφὴ τοῦ Πιθύλλου: Πρῶτον ἡ περιγλωττίς
 ἀπὸ λεπτὸν ἴμενα. Ἔπειτα, ὁ καθαρισμὸς τῆς γλώσσης μὲ *ιχθύα*. Τὸ
 δέρμα τῆς *ρίνης* (*Rhina squatina*), εἶδους *καρχαρία*, ξηραίνόμενο
 χρησίμευε γιά λείανση ἔνεκα τῆς ἀνωμάλου ἐπιφανείας του (*sha-*
green). Τέλος, οἱ προστατευτικὲς δακτυλήθρες γιά τὸν καθαρισμὸ,
 ὄχι ἀπλῶς θερμῆς, ἀλλὰ καυτῆς τροφῆς ποὺ ηὔξανε, φαίνεται, τὴν
 ἀπόλαυση στοὺς γαστροίμαργους. Ὑπάρχουν και μαρτυρίες ἐπ' αὐ-
 τοῦ· στὸ παρατιθέμενο ἀπόσπασμα τοῦ Κρωβύλου (8K-A) ὁ ἐκλε-
 κτικὸς ἀναφέρει τίς προτιμήσεις του:

*ἐγὼ δὲ πρὸς τὰ θερμιά ταῦθ' ὑπερβολῆ
 τοὺς δακτύλους δῆπουθεν Ἰδαίους ἔχω
 και τὸν λάρυγγ' ἠδιστα πυριῶ τεμαχίους,*

γιά νὰ λάβει ἀπὸ τὸν συνομιλητὴ του ὡς ἀπάντηση τὸν ἀστεῖσμό:

κάμινος, σὺκ ἄνθρωπος.

Ἀλλὰ και ὁ Χρυσίππος, στὸ ἀνωτέρω χωρίο, ἀναφέρει τὴν ἀγένεια
 τοῦ ὀψοφάγου Φιλοξένου (Σοῦδα ο 1091, τ 599 Adler) νὰ κάνει
 γαργάρες μὲ τὸ θερμὸ ὕδωρ τοῦ βαλανείου γιά νὰ ἀσκεῖται στήν
 κατάποση ἢ τὴν πονηρία του μὲ τοὺς μαγεῖρους, νὰ παραθέτουν
 θερμιά τὰ φαγητά, ὥστε νὰ καταβροχθίζει ἀμέσως τὰ πάντα πρὶν
 προφτάσουν οἱ ἄλλοι.

Μελάνθιος

F33ab

Ἐπιπέπτος ὁ Μελάνθιος εἶναι μία ἄλλη περίπτωση γαστρομιάργου, ἡ ὁποία παρατίθεται ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶχε διατυπώσει εὐχή παρόμοια μετὸν Φιλόξενο Ἐρύξειδος ποῦ ἀνέφερε ὁ Θεόφιλος. Εἶναι πολὺ πιθανὸν καὶ ἡ μαρτυρία αὐτὴ νὰ συνδυαζόταν στὸ *Περὶ βίων*. Καὶ οἱ δύο περιπτώσεις ἀναφέρονται στὴν ἀπόλαυση τοῦ φάρυγγος καὶ ὄχι τῆς γλώσσας, ὅπως τοῦ Πιθύλλου. Ἡ εὐχή τοῦ Μελανθίου συγκρίνεται, μετὰ ἐλαφρῶν εἰρωνικῶν τόπων (*βουλεύσασθαι βέλτιον*), μετὰ τὴν εὐχήν τοῦ Τιθωνοῦ, τὴν ἀθανασία, ποῦ στέρησε τὸν Τιθωνὸ ἀπὸ κάθε μέσον ἡδονῆς τοῦ Μελανθίου, ὅμως, ἡ ρητορικὴ εὐχὴ στηριζόταν στὴ θετικὴ γνώση τῶν ἀπολαύσεων. Δύο ἀκόμη μαρτυρίες προστίθενται στὰ ρητῶς ἀποδιδόμενα στὸν Κλέαρχο· ἡ μία εἶναι ἡ ἀνώνυμη τοῦ δωδεκάτου βιβλίου τοῦ Ἀθηναίου, ὅπου ὁ Κλέαρχος ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τὸ ὕφος του. Τὰ σχετικὰ μετὰ τὸν Μελάνθιο εὐρύνονται μετὰ τὴν ὀμηρικὴ ἀναφορὰ (*Ὀδ.* 17.247). Ἡ μαρτυρία τοῦ Ζηνοβίου ἐμπλουτίζει ἀποκλειστικῶς τὰ περὶ Τιθωνοῦ μετὰ τὴν ἐπιπρόσθετη πληροφορία ὅτι μεταμορφώθηκε σὲ τέτιγα. Ἡ παρομοιωδὴς φράση *κνισότερος Μελανθίου* δὲν σημειώνεται ἀπὸ τὸν παρομοιογράφο. Ὁ Μελάνθιος, ὅμως, τοῦ Κλέαρχου εἶναι ὁ τραγικὸς ποιητὴς (TrGF 23 T 2 Snell) ποῦ διακωμωδήθηκε στὴν ἀττικὴ σκηνή. Τοῦ Ἀριστοφάνη, μάλιστα, εἶναι πολὺ χαρακτηριστικοὶ οἱ στίχοι τῆς *Εἰρήνης*, ὅπου ὁ Τρυγαῖος ἀνιστορεῖ, μετὰ τὴν εὐχὴ καὶ τὴν ἀγορὰν ἡμῶν ἀγαθῶν ἐμπλησθῆναι (1005-1015):

*καὶ Κωπάδων ἐλθεῖν στυρίδας,
καὶ περὶ ταύτας ἡμῶς ἀθρόους
ὀψωνοῦντας τυρβάζεσθαι
Μορύνῳ Τελέα Γλανκέτη, ἄλλοις
τένθαις πολλοῖς· κατὰ Μελάνθιον
ἤκειν ὕστερον ἐς τὴν ἀγορὰν,
τὰς δὲ πεπραῶσθαι, τὸν δ' ὀτοτύζειν,
εἶτα μονορδεῖν ἐκ Μηδείας,
ὀλόμαν ὀλόμαν, ἀποχηρωθεῖς
τὰς ἐν τεύτλοισι λοχενομένας·
τοὺς δ' ἀνθρώπους ἐπιχαίρειν.*

Ἡ εὐχή, ὅμως, τοῦ Μελανθίου ἦταν καὶ ἄλλων λαμιάργων εὐχή· ὁ κωμικὸς ποιητὴς Μάχων, ἀφοῦ σὲ ἓνα ἔργο του παρουσίασε τὸν ἐπικείμενο θάνατο τοῦ Κυθηρίου Φιλοξένου ἀπὸ ὑπερβολικῆς ἰχθυοφαγίας (βλ. F36), σὲ κάποια κωμῶδια του ἔγραψε καὶ γιὰ τὴν ἰδιόρρυθμὴ εὐχήν του (ἀπ. 9 Gow):

*Φιλόξενός ποθ', ὡς λέγουσ' ὁ Κυθήριος
ἠΰξατο τριῶν σχεῖν τὸν λάρυγγα πήχεων,
«ὅπως καταπίνω», φησίν, «ὅτι πλεῖστον χρόνον
καὶ πάνθ' ἅμα μοι τὰ βρώμαθ' ἠδονὴν ποιῆ».*

Καὶ αὐτὰ τὰ μαρτυρεῖ ὁ Ἀθήναιος στὰ περὶ ἰχθυοφάγων (8.26, 341d).

Ἀνάξαρχος ὁ εὐδαιμονικός

F34

Ἡ μαρτυρία αὐτὴ (VS 72 A 9) ἔχει ἐνταχθεῖ ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο στὸ πολὺ ἐνδιαφέρον τμήμα τοῦ δωδεκάτου βιβλίου, ὅπου διατυπώνονται οἱ ὑπὲρ τῆς τρυφῆς ἀπόψεις τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν (*καὶ φιλοσόφων δὲ αἰρέσεις ὅλαι τῆς περὶ τὴν τρυφὴν αἰρέσεως ἀντεποιήσαντο*, 12.63, 544a). Ἔτσι ἐξετάζονται ὁ Ἀρίστιππος καὶ ἡ Κυρηναϊκὴ σχολή (12.63, 544a-545a), ὁ Ἐπίκουρος καὶ οἱ ὄπαδοί του (12.67-68, 546e-547c), ἐπιπλέον δὲ μεμονωμένοι φιλόσοφοι ἄλλων σχολῶν, ὅπως ὁ Πολύαρχος (12.64-65, 545a-546c· βλ. λεπτομερῶς ἀνωτ. σχολ. **F26a-c**), ὁ Σπεύσιππος (12.66, 546d), ὁ Περιπατητικὸς Λύκων (12.69, 547d-548b) καὶ ὁ Ἀνάξαρχος τοῦ παρόντος ἀποσπάσματος. Ὁ Ἀβδηρίτης φιλόσοφος ἦταν μαθητὴς τοῦ Διογένης Σμυρναίου· ἐκαλεῖτο εὐδαιμονικός διὰ τὴν ἀπάθειαν καὶ εὐκολίαν τοῦ βίου, ὅπως σημειώνει ὁ Διογένης Λαέρτιος (9.60), ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ βασικὴ πηγὴ γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του, τοποθετεῖ δὲ τὴν ἀκμὴ του τὸ 340-337 π.Χ. (9.58-61: VS 72 A 1-2). Ὑπῆρξε ἕνας ἀπὸ τοὺς κόλακες καὶ παρασίτους τῆς Αὐλῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου (Σάτυρος, ἀπ. 26 Schorn = Ἀθῆν. 6.57, 250f-251a, Λουκιαν. *Περὶ παρασ.* 35), τὸν ὁποῖο φαίνεται ὅτι ἀκολούθησε καὶ σὲ μακρυνὲς ἐκστρατεῖες (πβ. Διογ. Λαέρτ. 9.61, ὅπου ἀναφέρονται οἱ Γυμνοσοφιστῆς καὶ οἱ Μάγοι). Ὁ ὑπαινιγμὸς, ἐπομένως, τοῦ Κλέαρχου γιὰ τὴν *ἄγνοια τῶν χορηγησάντων* πρέπει νὰ ἔχει στόχο τὸν Ἀλέξανδρο, ἀπέναντι τοῦ ὁποῖου ὁ Ἀνάξαρχος ἔδειξε παρρησία, κρινοντας καὶ ἀπὸ τὰ διάφορα ἀνέκδοτα, ἀλλὰ, κυρίως, ἀπὸ τὴν εἰρωνικὴ διάθεση, μὲ τὴν ὁποία ἔβλεπε τὴ θεοποίησίν του (βλ. Διογ. Λαέρτ. 9.60, Πλουτ. Ἀλέξ. 52.3-7, 694e-695a, Αἰλιαν. *Ποικ. ἱστ.* 9.37, ἀλλὰ καὶ 9.30). Ἡ προσφορὰ οἴνου ἀπὸ τὴν ὥραία παιδίσκη δὲν φαίνεται νὰ ἦταν κάτι τολμηρὸ, ἐὰν κρίνουμε ἀπὸ τὴν πληροφορία τοῦ Εὐσταθίου, *φασὶ δὲ οἱ παλαιοὶ παρθένων ἔργον εἶναι τὸ οἶνοχεῖν* (I σελ. 692.5-6 van der Valk)· ἡ ἀπόκλιση ἐγκριταὶ στὸ ὅτι ἐκτελοῦσε τὸ ἔργο τῆς γυμνῆς, πράγμα ποῦ δικαιολογεῖται μὲ τὴν προσφορὰ τῆς ἀνατολικῆς χλιδῆς, τὴν ὁποία ἀπολάμβανε ἐν μέσω τῶν κατακτητῶν καὶ ὁ Ἀνάξαρχος. Αὐτό, ἄλλωστε, λέγει καὶ ὁ Κλέαρχος. Ἡ εἰκόνα συμπλη-

ρώνεται με ὅσα γράφει περὶ τῆς παρουσίας Βαβυλωνίων γυναικῶν καὶ παρθένων στὰ συμπόσια τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ ὁ Κούρτιος Ροῦφος 5.1.36-39, ἰδ. 38:

*nec meretricum hoc dedecus est, sed matronarum virginumque, apud
quas comitas habetur vulgati corporis vilitas.*

Γιὰ μία ἀκόμη φορὰ ἡ βαρβαρική *έτερότης*, πού ἀποτελοῦσε, ἐν πολλοῖς, τὴν τέρψη τῆς μακεδονικῆς ἐκστρατείας καὶ τὸν ψόγο ἱστορικῶν καὶ φιλοσόφων, ὅπως ὁ Κλέαρχος. Στὴν Αὐλὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅπου παρασιτοῦσε ὁ Ἀνάξαρχος, δὲν εἶχε καθόλου καλῆς σχέσεις μὲ τὸν ἱστορικό Καλλισθένη (Πλουτ. *ἔ.ἀ.* 52.8, 695b· πβ. καὶ 53.1: *τοὺς δ' ἄλλους σοφιστὰς καὶ κόλακας ὁ Καλλισθένης ἐλύπει*)· ἐκεῖ ἔδειξε καὶ τὸ μῖσος τοῦ ἐναντίον τοῦ τυράννου τῆς Κύπρου Νικοκρέοντος, πράγμα πού τοῦ ἐστοίχισε τὴ ζωὴ μετὰ τὸν θάνατο τοῦ προστάτη του· γιὰ τὴν ἄγρια ἐκδίκηση τοῦ Νικοκρέοντος, βλ. κυρίως Διογένη Λαέρτ. 9.59: *VS 72 A 1*. Περὶ τῶν ἰδεῶν καὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ *εὐδαμονικοῦ* αὐτοῦ φιλοσόφου μαρτυρεῖ ὁ Πλούταρχος (*αὐτ.* 52.4, 694f): *ἰδίαν τινὰ πορευόμενος ἐξ ἀρχῆς ὁδὸν ἐν φιλοσοφίᾳ, καὶ δόξαν εἰληφὼς ὑπεροψίας καὶ ὀλιγορίας τῶν συνήθων...* Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖται σὲ αὐτὰ· τρεῖς φορὲς στὰ *Ἡθικά* του παραθέτει τὸν ἐναντίον του *σίλλον* τοῦ Τιμωνος Φλιασίου (*SH 832: VS 72 A 10*), ὅπου χαρακτηρίζεται (στ. 3-4) ὡς *φύσις ἡδονοπλήξ*. Ἡ ἀκολασία, ἡ ἀκράτεια στὶς ἡδονές, τὰ ἀφροδίσια καὶ οἱ πότοι περιβάλλουν τίς συζητήσεις τοῦ Πλούταρχου, στὶς ὁποῖες ἐντάσσεται ὁ ἀνωτέρω *σίλλος* καὶ γενικῶς ἡ μνεία τοῦ Ἀναξάρχου· βλ. *Περὶ ἠθ. ἀρετῆς* 6, 446bc, *Περὶ δυσωπ.* 2, 529a, *Συμποσιακ.* 7.5, 705cd. Προσωπικότητα, ἐπομένως, τοῦ εἵδους αὐτοῦ οὐδέποτε θὰ ἐνέκρινε ὁ Κλέαρχος, ἐφόσον, μάλιστα, συσσωρεύονται εἰς βάρος τῆς ἰδιότητες, ὅπως τοῦ κόλακος καὶ τοῦ παρασίτου πού ἀπεχθάνεται, ἢ οἰνοχοῖα τῆς γυμνῆς παιδίσκης ἢ ἡ ἀποστειωμένη ὑπηρεσία τοῦ οἰτοποιοῦ, παραξενιά μὲ τὴν καθαριότητα, τὴν ὁποία καὶ ἄλλοῦ εἰρωνεύεται (πβ. καὶ **F31** Σάγαρις). Πιθανότατα, ὡς Κύπριος ὁ Κλέαρχος νὰ ἐγνώρισε καὶ τὸν τρόπο τοῦ θανάτου του, δὲν ὑπάρχει ὁμως καμία σχετικὴ μαρτυρία ἢ καὶ ὑπαινιγμός. Τὸ παράθεμα τοῦ Ἀναξίλα πού ἀκολουθεῖ (ἀπὸ τὴν κωμῶδια *Λυροποιός*, 18K-A), εἶναι ἀμφίβολο ἐὰν προέρχεται καὶ αὐτὸ ἀπὸ τὸν Κλέαρχο, ὅπως νομίζει ὁ Wehrli. Οἱ παλαιότεροι ἐκδότες, καὶ τοῦ Κλέαρχου καὶ τοῦ Ἀθηναίου, τὸ ἀποκλείουν. Τὸ ἔργο *Λυροποιός*, ὅπως καὶ δεκατρία ἢ δεκατέσσερα ἄλλα τοῦ ἰδίου, γνωρίζει ὁ Ἀθηναῖος καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές (βλ. ἰδ. 4.81, 183b, γιὰ τὸ τετραχορδο ὄργανο *σκινδαψός*). Ἐξάλλου, ὅπως καὶ τὸ παράθεμα τοῦ Ἀντιφάνου (ἀνωτ. **F12**), εἰσάγεται μὲ αἰτιολογικὸ (*διό, διόπερ*), ὑφολογικὸ στοιχεῖο

πού παραπέμπει στὸν συμπληρητὴ μᾶλλον παρὰ στὴν πηγὴ (πβ. τὸ ἐντελῶς μετέωρο *ἔθεν* γιὰ τὸν Σαρδανάπαλλο, **F29**).

Ὁ Φιλόξενος

F35

Δύο εἶναι οἱ Φιλόξενοι, οἱ ἀναφερόμενοι ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο. Ὁ Λευκάδιος ἦταν ὁ ποιητὴς τοῦ *Ὑμεναίου* (ἀπ. 828 Page). Ὁ ἄλλος Φιλόξενος ἦταν ποιητὴς διθυράμβων (βλ. Ἀθίν. 11.73, 487a) καὶ καταγόταν ἀπὸ τὰ Κύθηρα (αὐτ. 4.28, 146f, 13.17, 564e, καὶ 15.46, 692d ἀπλῶς ὁ *Κυθήριος ποιητής*). Ὁ Ἀθήναιος (βλ. ἀνωτ., σελ. 284) ἀναφέρει τὰ σχετικὰ μὲ τὸν *Κύκλωπα ἢ Γαλάτεια*, ἓνα ποίημα ποῦ ἔγραψε στὰ λατομεῖα, ὅπου τὸν ἔριξε ὁ τύραννος Διονύσιος μὲ τὸν ὁποῖο *συνεμέθυε ἠδέως*, διότι *τὴν ἐρωμένην Γαλάτειαν ἐφωρόθη διαφθείρων* (Ἀθίν. 1.11, 6f-7a). Ἡ περιπέτεια αὐτὴ γέννησε τὴν παροιμία «Εἰς λατομίας» (βλ. Ἀρσένιο σελ. 220 Walz)· πβ. καὶ τὴν ἄλλη, «Φιλοξένου λόγον τέτευχεν» (παροιμ. *Appendix* 5.16), μὲ μία ἀκόμη ἱστορία. Γιὰ τὸν Λευκάδιο ὁ Ἀθήναιος ἀναφέρει ὅτι ἦτο *περιπαθὴς τοῖς ὄφιοις* καὶ παραθέτει ἓνα ἀκόμη ἀνέκδοτό του (αὐτ. 6e). Μὲ αὐτὸ τὸ ἀνέκδοτο, ἀλλὰ καὶ μὲ αὐτὸ τοῦ παρόντος ἀποσπάσματος (ἀνωνώμως) συνθέτει ἡ *Σοῦδα* τὸ λήμμα *Φιλόξενος Λευκαδίου, ὄνομα παρασίτου* (φ 395 Adler). Αὐτὸς ἦταν ὁ ἥρωας τοῦ ἀνεκδότου τοῦ Κλεάρχου καὶ ὁ συγγραφέας τοῦ *Δείπνου* (ἀπ. 836a-f Page).

Χάρμος ὁ αὐλητής

F36

Στὸ μέσον περίπου τοῦ ὀγδόου βιβλίου τῶν *Δειπνοσοφιστῶν* (8.12, 334f κ.έ., ἀρχίζοντας μὲ τὴν προσφώνηση: *ἄνδρες ἰχθύες*) παραθέτει ὁ Ἀθήναιος ἐκτενὴ ἐπισκόπηση γιὰ τὴν ἰχθυοφαγία, διανθισμένη μὲ πολλές ἱστορίες *ὄψοφάγων*, στὴν ὁποία τὸ ἀνέκδοτο τῶν αὐλητῶν Χάρμου καὶ Τέχνωνος δὲν εἶναι παρὰ μία ψηφίδα. Βεβαίως, ὁ Κλέαρχος ἔχει χρησιμοποιηθεῖ τρεῖς φορές σὲ αὐτὸ τὸ τμήμα: πρώτη εἶναι ἡ μαρτυρία γιὰ τὸν Τερψίωνα, διδάσκαλο τοῦ Ἀρχεστράτου, ἀπὸ τὸ *Περὶ παροιμιῶν* (**F81**), δεύτερη ἡ σχολιαζόμενη ἐδῶ καὶ τρίτη ἀπὸ τὸ *Περὶ θινῶν*, γιὰ τοὺς *ἰχθυοφάγους παιδας* τοῦ Ψαμμυτίχου (**F67**). Πρέπει ἐξαρχῆς νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ ἰχθυοφαγία ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ κατεξοχὴν *ὄψοφαγία*: διαφωτιστικὴ εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Πλουτάρχου στὸ τέταρτο *πρόβλημα* τῶν *Συμποσιακῶν* του, *Εἰ ἢ θάλασσα τῆς γῆς εὐνοσπότερα*: ἐκεῖ σημειώνει (4.4.2, 667f): *οὕτως πολλῶν ὄντων ὄψων ἐκνενίκηκεν ὁ ἰχθύς μόνος ἢ μάλιστ' αὐτὸ γ' ὄψον καλεῖσθαι διὰ τὸ πολὺ πάντων ἀρετῆ κρατεῖν*. Μὲ αὐτὴ τὴν παρατήρηση γίνονται ἀμέσως ἀντιληπτές οἱ πληροφορίες τοῦ Ἀθηναίου τόσο γιὰ τὶς δαπάνες ὅσο καὶ γιὰ τὴν πολυτέλεια τῶν ἐστίασεων.

Ἦδη, ὁμως, ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἡ ἰχθυοφαγία συνδύαζεται μὲ τὴν ἡδυπάθεια· ἀφετηρία σχολία τοῦ Χρυσίππου, ἀπὸ τὸ ἔργο του *Περὶ τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἡδονῆς*, γιὰ τὰ ἀκόλαστα συγγράμματα Ἀρχεστράτου καὶ Φιλαίνιδος (8.13-14, 335b-e: *SVF* III ἀπ. 11), καθὼς καὶ γιὰ τὸν βίο τοῦ Σαρδαναπάλλου, τοῦ ὁποίου σχολιάζεται τὸ ἐπιτάφιο ἐπίγραμμα (8.14-16, 335f-337a· βλ. *ἀνωτ.* **F29**). Ὁ κατάλογος τῶν *ὀψοφάγων* ποὺ δίδεται εἶναι μέγας (8.18, 337b): μεταξὺ τῶν διασημοτέρων καταχωρίζονται ποιητές, ὅπως ὁ Λάσος Ἐρμιονεύς (8.20, 338b-d), ὁ Φιλόξενος Κυθήριος (8.26, 341a-e), ὁ Ἄλεξις (8.32, 344c), ὁ Χοιρίλος (8.35, 345a)· ἐπίσης φιλόσοφοι, ὅπως ὁ Κυνικός Διογένης (8.26, 341e, ποὺ ἀπέθανε, μάλιστα, τρώγοντας ὦμὸ πολύποδα!) ἢ ὁ Ἀριστοτέλης (8.28, 342c) καὶ ὁ Ἀρίστιππος (8.30, 343cd)· ἀκόμη ρήτορες, ὅπως ὁ Ὑπερείδης καὶ ὁ Καλλίας (8.27-28, 341e-342c) ἢ ὁ Ἰσοκράτης (8.26, 341c), ἀλλὰ καὶ σοφιστές, μάντιες, ὑποκριτὲς καὶ αὐλητὲς. Ἀκόμη καὶ δύο γυναῖκες ἀναφέρονται, ἡ Πυθιονίκη, ἐπιρρεασμένη καὶ στὴν ἐρωτικὴ τῆς ζωῆ ἀπὸ τὸ πάθος τῆς (8.23, 339de), καὶ ἡ Κλειώ (8.34, 345ab). Δὲν θὰ ἔπρεπε, ἴσως, νὰ παραλειφθεῖ ὅτι ὑπῆρξαν ἀκόμη καὶ ζῶα ποὺ ἐκτιμοῦσαν τὸ ἄβρο ἔδεσμα, τὰ ἰχθυοφάγα βόδια μιᾶς βαρβαρικῆς χώρας! (8.35, 345e). Στὸ σχολιαζόμενο ἀπόσπασμα, ὁ Χάρμος πρέπει νὰ εἶναι ὁ Συρακόσιος τῶν **F107-108**, ποὺ ἀπέπνεε πνεῦμα καὶ λογιούνη. Ἡ χειρονομία τοῦ ὁμοτέχνου του Τέχωνος φαίνεται νὰ εἶναι καὶ αὐτὴ ἓνας πνευματώδης ἀστεϊσμός», εἶναι μία πράξη αὐτοσαρκασμοῦ. Φυσικὸ ἦταν νὰ διακωμωδεῖται, ἀκόμη καὶ μέχρι αὐτὰ τὰ ὄρια, ἓνα πάθος σὰν αὐτὸ ποὺ μοιράζονταν ὁ Χάρμος καὶ ὁ Τέχων. Ὁ Ἀθήναιος, πηγὴ πλούσια σὲ αὐτά, ἀντλεῖ ἄπειρους ἀστεϊσμοὺς ἀπὸ κωμωδίες κυρίως, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἀνέκδοτα ἀπὸ συγγράμματα ὅπως τὰ *Γελοῖα ἀπομνημονεύματα* τοῦ Ἀριστοδήμου (ἑδῶ: 8.19, 338a περὶ Δωρίωνος), ποὺ διακωμωδοῦσαν ὅλα τὰ πάθη τοῦ ἀνθρώπου στὰ πρόσωπα ἐταίρων, ὀψοφάγων, ἐρωτομανῶν κ.λπ. Πολλὲς φορὲς τὰ ἀστεῖα γίνονταν μακάβρια, καὶ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ ἀναφέρει συγκριτικῶς τὴ μακρὰ σκηνὴ ἀπὸ κωμωδία τοῦ Μάχωνος, ὅπου ὁ διθυραμβοποιὸς Φιλόξενος Κυθήριος πεθαίνει ἀφοῦ καταβρόχθισε ἓναν πολύποδα δύο πῆχεων ἀφήνοντας μόνον τὸ κεφάλι (8.26, 341a-d: ἀπ. 9 Gow), ἢ τὴ σκηνὴ ἀπὸ τὴν κωμωδία *Ἰχθύες* τοῦ Ἀρχίππου (ἀπ. 14-34 K-A), ὅπου εἶναι τὰ ψάρια ἐκεῖνα ποὺ θὰ καταβροχθίσουν ἀπὸ ἐκδίκηση τὸν δεμένο ὀψοφάγο (*ὡς ὀψοφάγον δήσας παραδίδωσι τοῖς ἰχθύσιν ἀντιβρωθησόμενον*). Ἀλλὰ καὶ τὸ πνεῦμα δὲν ἔλειπε καθόλου ἀπὸ τοὺς ἄβροδίατους αὐτοὺς *καλοφαγάδες*: τὸ ἀποδεικνύει ἡ φράση τοῦ Εὐφράνορος, ὅταν ἔμαθε τὸν ἀδικο θάνατο φίλου καὶ ὁμόφρονος, ὅπως παραδίδει ὁ Ἀριστοδήμος στὸ ἔργο ποὺ ἀναφέραμε: *Εὐφράνορά φησι τὸν ὀψοφάγον ἀκούσαντα ὅτι ἄλλος*

ίχθυοφάγος απέθανε θερμόν ιχθύος τέμαχος καταπιών αναφανήσαι «ιερόσυλος ό θάνατος» (8.35, 345bc).

Όγδοο βιβλίο

Γοργίας ό Λεοντίνο

F37

Τό διδακτικό παράδειγμα πού προσφέρει στον Κλέαρχο ό Λεοντίνο Γοργίας (VS 82 A 11: test. 11 Buchheim) έχει αποσπαστεί από τό όγδοο βιβλίο του *Περί βίων*. Είναι τό μοναδικό από τό βιβλίο αυτό. Πιθανότατα πρόκειται περι έμμέσου παραθέσεως, ή όποία προέρχεται από την πηγή πού ακολουθεί στο χωρίο του Άθηναίου, με την ίδια ακριβώς πληροφορία: *Δημήτριος δέ ό Βυζάντιος έν τετάρτω Περί ποιημάτων «Γοργίας», φησί, «ό Λεοντίνο έρωτηθείς τί αυτόν γέγονεν αίτιον του βιώσαι πλείω των ρ' έτών, έφη, "τό μηθέν πόποτε ενώχιας (scripsi, cf. Lucian. Longaen. 23: έτέρον codd.: έντέρον (!) Meineke, alii alia) ένκεν πεποιηκέναι"»* (βλ. FHG II 624, όπου και τά άλλα χωρία του έργου). Η έμμεση χρήση του όγδόου βιβλίου σε συνδυασμό με τό γεγονός ότι δεν σώζεται καμία μαρτυρία από τό έκτο και τό έβδομο (πού τό περιεχόμενό τους παραμένει άγνωστο), οδηγεί στο συμπέρασμα, όσον άφορά στην παράδοση του *Περί βίων*, ότι ό Άθήναιος, από την έκδοση του έργου, δεν είχε στη διάθεσή του τον κύλινδρο με τά τρία τελευταία βιβλία. Στο δωδέκατο βιβλίο των *Δειπνοσοφιστών* ή έναρκτη μακροβιότης του Γοργίου ακολουθεί την περίπτωση του τρυφηλού Άναξάρχου και των ήδονικών φιλοσόφων (βλ. σχολ. F34), προσφέρεται δέ ως ό αντίπους της ήδονοθηρίας και ως υπόδειγμα απολύτως διδακτικό έγκρατείας και άρετής. "Όσον άφορά στο *Περί βίων* και τη δομή του, συνάγεται ότι και ό Κλέαρχος είχε ακολουθήσει παρόμοια μεθοδολογία: τελικώς, στο όγδοο βιβλίο, φαίνεται ότι διετύπωνε την πρότασή του για τον βίον πού πρέπει ν' ακολουθείται παρέχοντας, όπως και στα άλλα βιβλία, ιστορικά παραδείγματα και ανέκδοτα. Ό Γοργίας, μαθητής του Έμπεδοκλέους (Διογ. Λαέρτ. 8.58, πηγή Σάτυρος, *Βίοι*, άπ. 13 Schorn), υπήρξε παρομιωδώς μακροβιότατος (βλ. Πλάτ. *Φαίδρ.* 261c) κατά τον Άπολλόδωρο (*Χρονικά*, FGrHist 244 F 33) έζησε εκατόν έννέα έτη, εποχή πού καλύπτει τον χρυσούν αιώνα της Έλλάδος (483/482 έως π. 374/373 π.Χ.). Ό Λουκιανός (*Μακρόβιοι* 23), αναφέροντας περίπου τά αυτά έτη (εκατόν όκτώ), παραδίδει και τον τρόπο του έκουσίου θανάτου του (*τροφής δέ άποσχόμενος έτελεύτησεν*), αλλά και την απάντησή του στην κρίσιμη ερώτηση:

όν φασιν έρωτηθέντα την αίτιαν του μακρου γήρωσ και υγιεινου

ἐν πάσαις ταῖς αἰσθήσεσιν εἰπεῖν, διὰ τὸ μηδέποτε συμπεριεχθῆ-
ναι ταῖς ἄλλων εὐωχίας.

Ἐπίσης αἰωνόβιος (Λουκιαν. *αὐτ.*) μαθητής του Ἰσοκράτης, με ἔμφαση στὸν ἀπέριπτο βίον καὶ ὄχι στὴ μακροβιότητά του, τὸν προ-
τείνει ὡς σταθερὸ παράδειγμα τῆς ἀφιλοχρηματίας καὶ τῆς ὀλιγαρ-
κείας τῶν παλαιῶν σοφιστῶν, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ μὲν ἐν ὀλίγοις οἱ δ'
ἐν πάννυ μετρίοις τὸν βίον διαγαγόντες. Ὁ Γοργίας, μάλιστα, ἄφησε
πεθαίνοντας τὴ μεγαλύτερη περιουσία ἂπ' ὅλους τοὺς σοφιστές,
ἐφόσον *χιλίους μόνους στατήρας κατέλιπε*. Τὰ ἐπιχειρήματα αὐτὰ
διατυπώνονται, βεβαίως, στὸν λόγο *Περὶ ἀντιδόσεως* (155-156): ἄλ-
λὰ ἡ περιγραφή τῆς ἐξοικονομήσεως τῶν χρημάτων χαρακτηρίζει
τὸν διάσημο βίον τοῦ Γοργίου, ἐφόσον

*πόλιν δ' οὐδεμίαν καταπαγίως οἰκήσας οὐδὲ περὶ τὰ κοινὰ δα-
πανηθεὶς οὐδ' εἰσφορὰν εἰσενεγκεῖν ἀναγκασθεὶς, ἔτι δὲ πρὸς
τούτοις οὔτε γυμναζα γήμας οὔτε παιδας ποιησάμενος.*

Ἄναρωτιέται κανεὶς ἂν ὅλ' αὐτὰ ἀντισταθμίζουν τὴν ἔλλειψη *ἡδονῆς*, ὥστε νὰ προτείνεται ὁ Γοργίας ὡς πρότυπον τοῦ βίου πού εἶχε
κατὰ νοῦν ὁ Κλέαρχος.

Ἄδηλου βιβλίου

Φάλαρις ὁ τύραννος

F38

Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίζουμε σήμερα οὔτε τίς περιστάσεις, ὑπὸ
τίς ὁποῖες ὁ Κλέαρχος ἀνέφερε τὸν τύραννο τοῦ Ἀκράγαντος, οὔτε
σὲ ποῖο βιβλίον τοῦ *Περὶ βίων*. Εὐλόγο εἶναι νὰ ὑποτεθεῖ ὅτι ἦταν μία
ἀπὸ τίς σκληρότερες περιπτώσεις τῆς *κατ' ἄνδρα* τρυφῆς τοῦ πέμ-
πτου βιβλίου. Οὔτε ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο εἶναι δυνατὸν νὰ ἐντοπιστεῖ
κάτι περισσότερο, γιατί ἡ (βραχεῖα ἄλλωστε) παράθεση οὐδετερο-
ποιεῖται λόγῳ τῆς θέσεώς της στὸ λῆμμα *περὶ τῶν γαλαθηγῶν* τοῦ
μεγάλου καταλόγου τῶν ἐδεσμάτων τοῦ ἐνάτου βιβλίου (9.54, 396b-
f). Ὁ Φάλαρις (τύραννος τοῦ Ἀκράγαντος, π. 570/565-554/549 π.Χ.)
ἔμεινε παρομιώδης γιὰ τὴ διεστραμμένη σκληρότητά του· ὁ Κικέρ-
ρων, μάλιστα, χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρο *φαλαρισμός* (*Verr.* 4.73, *Att.*
7.12.2). Ἡ ἀπάνθρωπη καὶ ἐγκληματικὴ σκληρότης πού ἔδειξε ὁ
Φάλαρις συνδυάζεται μὲ τὸν ὀρειχάλκινον ταῦρο, ἐντὸς τοῦ ὁποίου
κατεκαίοντο τὰ θύματά του (Διόδ. 13.90.4-5). Ὁ Λουκιανὸς παρῆ-
στησε τὸν τύραννο στὸ φερώνυμο ἔργο του, ἀλλὰ οἱ ἐπιστολές πού
σῶζονται μὲ τὸ ὄνομά του (Herscher, σελ. 409 κ.έ.) εἶναι ἔργο σο-
φιστοῦ τοῦ δευτέρου μ.Χ. αἰ. Ἡδη, ὁμως, τὴν ἐποχὴ τοῦ Κλέαρχου,

ὁ μέγας διδάσκαλος του ἐρεῦνησε τὴν ψυχοπαθολογία περιπτώσεων ὅπως τοῦ Φαλάριδος μὲ ἐπιστημονικούς ὄρους καὶ διακρίσεις. Ἐξετάζοντας ὁ Ἀριστοτέλης (*Ἠθικά Νικομ.* 7.5, 1148b 18-24) τὰ ἡδέα καὶ τὶς ἐπιπτώσεις τους στὴν ἀνθρώπινη συμπεριφορά, διαχωρίζει δύο κατηγορίες πού ἐνδιαφέρουν ἐδῶ· ὁ χωρισμός γίνεται σὲ ἡδέα φύσει καὶ σὲ ἡδέα δι' ἔθη. Ἐκεῖνο πού εἶναι ἴδιον τῶν μοχθηρῶν φύσεων εἶναι ἡ θηριωδία· ὁ Ἀριστοτέλης δίδει γνωστά περιστατικά, δύο ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται σὲ ἀνθρωποφαγία, ἐμβρύων μεταξὺ ἄλλων:

οἷον τὴν ἀνθρώπων ἦν λέγουσι τὰς κνούσας ἀνασχίζουσιν τὰ παιδιά κατεσθίειν, ἢ οἷοις χαίρειν φασὶν ἐνίους τῶν ἀπηγρωμένων περὶ τὸν Πόντον, τοὺς μὲν ὁμοίους τοὺς δὲ ἀνθρώπων κρέασι, τοὺς δὲ τὰ παιδιά δανείζειν ἀλλήλοις εἰς εὐωχίαν, ἢ τὸ περὶ Φάλαριν λεγόμενον.

Τί ἀκριβῶς ἐννοεῖ ὁ Ἀριστοτέλης γιὰ τὸν τύραννο γίνεται σαφές ὅταν συνδυαστεῖ μὲ τὰ λεγόμενα στὴ συνέχεια περὶ τοῦ μὴ κρατεῖσθαι, χαρακτηριστικῶς τῶν θηριωδῶν φύσεων (7.5, 1149a 13-15):

λέγω δὲ οἷον εἰ Φάλαρις κατεῖχεν ἐπιθυμῶν παιδίου φαγεῖν ἢ πρὸς ἀφροδισίων ἄτοπον ἡδονήν.

Τὸ παράδειγμα, παρότι ὑποθετικό, δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἄσχετο μὲ τὰ ὅσα ἀπηχεῖ ἐδῶ ὁ Κλέαρχος.

Ἐρωτικά

Πρῶτο βιβλίο

Ἐρωτικοὶ συμβολισμοί

F39-40

Στὰ δύο αὐτὰ ἀποσπάσματα ἀναγνωρίζονται δύο *συμποτικά* προβλήματα, γιὰ τὰ ὁποῖα τὸ ὁμοίωτικό ἐκτενὲς ἔργο τοῦ Πλουτάρχου (*Ἠθικά* 612c-748d) μᾶς δίδει μία σαφὴ εἰκόνα. Δὲν ὑπάρχει λόγος, ὁμως, νὰ συνδεθεῖ ἡ συλλογιστικὴ τῶν ἀρκετὰ πρῶμων δειγμάτων πού προσφέρουν τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Κλέαρχου μὲ τὴ μίμηση τῆς μεθόδου τῶν ἀριστοτελικῶν *προβλημάτων*, τὰ ὁποῖα ἄλλωστε ὑπέστησαν τόση νόθευση μεταγενεστέρως. Συνήθως τὰ συμποτικά προβλήματα, ὅπως αὐτὰ τῶν δύο χωρίων, ἀπηχοῦσαν τὶς ἐλαφρὲς συζητήσεις τοῦ χώρου. Ὁ ἐρωτικὸς συμβολισμὸς τῶν στεφάνων, τῶν λουλουδιῶν καὶ τῶν καρπῶν εἶναι τὸ ἀντικείμενό τους. Καὶ γιὰ τὰ

δύο χωρία ἔχει κατακριθεῖ ὁ Κλέαρχος, ἐνῶ μερικοὶ ὑπέθεσαν ὅτι τὸ πρῶτο ἀπόσπασμα (F39) δὲν εἶναι γνήσιο. Ὁ Müller μάλιστα (ἀπ. 38) γράφει ὅτι ἀρνεῖται νὰ παραθέσει αὐτοὺς τοὺς λήρους («exscribere inepitias has nolui»), ἀλλὰ καταχωρεῖ στὴ συνέχεια ὁλόκληρο τὸ δεύτερο ἀπόσπασμα (ὡς ἀπ. 39). Καὶ τὰ δύο ἀποσπάσματα, ὅμως, κλείνουν μὲ παραθέματα ἀπὸ ἀγαπημένους ποιητὲς τοῦ Κλεάρχου, τὸν Λυκοφρονίδη (ἀπ. 2 Page), ποὺ παραπέμπει καὶ στοὺς F42, καὶ τὴ Σαπφώ (ἀπ. 122 Voigt), ποὺ σχολιάζει καὶ στοὺς F13. Τὸ περὶ τεχνὸ ἕως σκοτεινὸ ὕψος, ἄλλωστε, εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ Κλεάρχου.

Ἔρωτος τρόποι: κολακεία

F41

Στὴ μεγάλη φιλοσοφικὴ συζήτηση τῶν ἀρχαίων γιὰ τὴν κολακεία, φυσικὸ ἦταν ν' ἀναμιχθεῖ καὶ ὁ Κλέαρχος, ὁ ὁποῖος, μάλιστα, εἶχε γράψει καὶ ἰδιαίτερο βιβλίον γι' αὐτήν, τὸν *Γεργίθιο*, εἰκονογραφῶντας τὸ πάθος αὐτὸ μὲ τὴν κατάστασιν ποὺ ἐπικρατοῦσε στὰ κυπριακὰ βασίλεια (F59-65). Ἐδῶ ὁ Ἀθήναιος κατέγραψε τὴ γνώμη του ὅτι καὶ ὁ ἔραστής εἶναι *κόλαξ* γιὰ πολὺ συγκεκριμένους λόγους, ποὺ εἶχαν, ὅμως, ἀναπτυχθεῖ καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν Κλέαρχο. Ἡ κολακεία, βεβαίως, συνδεόταν ἀρκετὰ καὶ μὲ τὴν ἡδονὴ καὶ μὲ τὴν εὐχαρίστηση γενικότερα, πράγμα ποὺ τονίζει ὁ Ἀθήναιος στὴν ἴδια συζήτηση (6.65, 254d) παραπέμποντας, μάλιστα, καὶ στὸν *Φαῖδρο* τοῦ Πλάτωνος (240b). Τὸ περιβάλλον αὐτῶν τῶν διαπιστώσεων πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ στὸν ὄμιλον τοῦ συμποσίου καὶ στὴ διασκεδαστικὴ παρουσία τῶν παρασίτων (πβ. Ἀθῆν. 6.40, 242bc, 6.47-52, 245d-247e). Ὅμως, βασικὴ εἶναι ἡ τοποθέτησις τοῦ μοτίβου στὸν Πλάτωνα, *Φαῖδρ.* 233ab:

ἐκεῖνοι μὲν γὰρ (sc. οἱ ἔραστοι) καὶ παρὰ τὸ βέλτιστον τὰ τε λεγόμενα καὶ τὰ πραττόμενα ἐπαινοῦσιν, τὰ μὲν δεδιότες μὴ ἀπέχθωνται, τὰ δὲ καὶ αὐτοὶ χεῖρον διὰ τὴν ἐπιθυμίαν γινώσκοντες· τοιαῦτα γὰρ ὁ ἔρωτος ἐπιδείκνυται.

Καὶ ὁ locus classicus, *Πολιτεία* 5, 474d-475a:

ἢ οὐκ οὕτω ποιεῖτε πρὸς τοὺς καλοὺς; ὁ μὲν ὅτι σιμός, ἐπίχαρις κληθεῖς, ἐπαινεθήσεται ὑφ' ὑμῶν, τοῦ δὲ τὸ γρυπὸν βασιλικὸν φατε εἶναι, τὸν δὲ δὴ διὰ μέσον τούτων ἐμμετροῦτάτα ἔχειν, μέλας δὲ ἀνδρικοὺς ἰδεῖν, λευκοὺς δὲ θεῶν παῖδας εἶναι, μελιχρόρους δὲ καὶ τοῦνομα οἶει τινὸς ἄλλου ποιήμα εἶναι ἢ ἔραστοῦ ὑποκοριζομένου τε καὶ εὐχερῶς φέροντος τὴν ὠχρότητα, ἐὰν ἐπιώρα ἦ;

Πβ. Πλουτ. *Πῶς ἄν τις διακρίνειε τὸν κόλακα τοῦ φίλου* 12, 56cd. Εἶναι σαφές ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ ἐραστὲς γυναικῶν τὸ ἴδιο καὶ στὸν Κλέαρχο (Πβ. F42). Ὡς κοινὸς τόπος πέρασε, μὲ τὶς ἀναγκαῖες τροποποιήσεις ὡς πρὸς τὸ ἐρωτικὸ ἀντικείμενο, καὶ στὴ λατινικὴ γραμματεία: βλ. Λουκρήτιο 4.1153-1154:

*nam faciunt homines plerumque cupidine caeci
et tribuunt ea quae non sunt his commode vere.*

Πβ. Ὀρότιο, *Sat.* 1.3.38-42. Στὸν Ὀβίδιο (*Ars amat.* 2.657-662) καταλήγει νὰ εἶναι μία πολὺ πρακτικὴ συμβουλὴ σὲ ἐραστὲς γυναικῶν: *nomimbus mollire licet mala...*

Παιδικά

F42

Τὸ θέμα τῆς παιδευραστίας τῶν παλαιῶν θίγεται σὲ δύο χωρία τοῦ 13^{ου} βιβλίου τοῦ Ἀθηναίου (13.14, 563a-566e καὶ 13.77-84, 601e-605e), τὸ ὁποῖο, μόνον, φέρει ἐπιγραφὴ στὰ χειρόγραφα καὶ τιτλοφορεῖται *Περὶ γυναικῶν*. Τὸ χρησιμοποιούμενο παράθεμα τοῦ Λυκοφρονίδη (ἀπ. 1 Page) ἐξιδανικεύει, βεβαίως, τὰ πράγματα διὰ τῆς αἰδοῦς, ἀλλὰ ἢ λ. *παιδικά*, κατὰ τὰ πλατωνικὰ Σχόλια (εἰς *Παρμεν.* 127b, *Πρωταγ.* 318b, *Πολιτ.* 3, 402e), ἔδιδε τὴ σήμανση ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐπὶ τῶν ἀσελγῶς ἐρωμένων. Τῇ λ. χρησιμοποιοῦσαν καὶ οἱ κωμικοί, δηλώνοντας μάλιστα, ἀδιακρίτως, καὶ ἔρωτες γυναικῶν (Σοῦδα π 858 Adler κ.ἄ.). Ὡς πρὸς τὸν στολισμὸ τῶν γυναικῶν μὲ χρυσὸ καὶ φανταχτερὰ ἐνδύματα, οἱ πηγές ἀναφέρουν ὅτι ἐπιτρέπονταν μόνον σὲ ἐταῖρες, τόσο στὴ Σπάρτη (Κλήμης Ἀλεξ., *Παιδ.* 2.10) ὅσο καὶ στὶς Συρακοῦσες (Ἀθίν. 12.20, 521b). Ἀλλὰ καὶ οἱ φιλόσοφοι ἦταν ἐξίσου αὐστηροὶ στὸν στολισμὸ τῶν γυναικῶν ὁ Πυθαγόρας παρηγγελλε (διωρίζεται): *καὶ τὸ χρυσὸν ἐλευθέραν μηδεμίαν φορεῖν, μόνον δὲ τὰς ἐταίρας* (Ἰάμβλ., *Βίος Πυθαγ.* 31.187).

F43

Μὲ τὸ ἀπόσπασμα βρισκόμαστε ἀκόμη στὸν χῶρο τῶν παιδικῶν. Ἡ γνώμη ποῦ ἐκφράζεται ἀποδίδεται σὲ μία ἀπὸ τὶς ὀνομαστὲς ἐταῖρες, τὴ Γλυκέρα, ἢ ὁποία ἐμφανίζεται στὸν Ἀθηναίο (ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Σατύρου, *Βίοι*) νὰ ἀποστομώνει τὸν Στίλωνα ποῦ τὴν κατηγορεῖ ὅτι διαφθείρει τοὺς νέους. Ἡ ἀπάντησή της, ποῦ συγκρίνει τὸν ἐταιρισμὸ μὲ τὴ φιλοσοφία, ἦταν (Ἀθίν. 13.46, 584a):

τὴν αὐτὴν, ἔφη, ἔχομεν αἰτίαν, ὧ Στίλων. σέ τε γὰρ λέγουσιν διαφθείρειν τοὺς ἐντυγχάνοντάς σοι ἀνωφελῆ καὶ ἐριστικὰ σοφίσματα διδάσκοντα, ἐμέ τε ὡσαύτως. μηθὲν οὖν διαφέρειν ἐπι-

τριβομένοις και κακῶς πάσχουσιν {ῆ} (del. Kaibel) *μετὰ φιλοσόφου ζῆν ἢ ἑταίρας.*

Αὐτὸ ἦταν τὸ πνεῦμα τῆς Γλυκέρας, ἢ ὁποία εἶχε τύχη βασιλισσας κοντὰ σπὸν Ἐρπαλο μετὰ τὸν θάνατο τῆς Πυθονίκης (13.50, 586b-d, 13.68, 595d-596b, μὲ πλοῦτο ἀρχαίων πηγῶν). Πρέπει νὰ τονιστεῖ ὅτι ἡ μεγάλη φήμη ἑταιρῶν, ὅπως αὐτὲς πού ἀναφέρει ὁ Ἀθήναιος (Φρύνη, Λαῖς, Γνάθαινα, κ.ἄ.), δὲν εἶχε ἀποκτηθεῖ μόνον ἀπὸ τὶς ἀναφορὲς τῶν κωμικῶν ὑπῆρχαν συγγράμματα, στὰ ὁποία εἶχαν καταγραφεῖ *χρεῖαι* καὶ ἀνέκδοτα ἑταιρῶν· ὁ Σάμιος Λυγκεὺς λ.χ. στὰ *Ἀπομνημονεύματα* εἶχε μία συλλογὴ δλόκληρη *ἀποκρίσεων* τῆς Γναθαίνης (Ἀθῆν. 13.47, 584b κ.ἔ., πβ. *FHG* II 466 σημ.). Τὸ ἴδιο καὶ ὁ Ἀριστόδημος στὰ *Γελοῖα ἀπομνημονεύματα* (13.48, 585a: *FHG* III 310). Ὑπῆρχαν, ἐξάλλου, καὶ ἀρκετὰ εἰδικὰ ἔργα *Περὶ ἑταιρῶν*, ὅπως αὐτὸ τοῦ Ἀντιφάνου (13.50, 586b: *FGrHist* 349 F 1), ἀπὸ τὰ ὁποία εἶχαν συνταχθεῖ καὶ κατάλογοι. Στὴν παράδοση αὐτὴ ἀνήκει τὸ ἀπόσπασμα καὶ ἀπὸ αὐτὴν ἀντλεῖ ὁ Κλέαρχος. Τὸ ἀπόσπασμα μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ στὰ *Ἐρωτικά*, καὶ μάλιστα στὸ πρῶτο βιβλίο, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ **F41-42**.

Ἐρωτες καλλιτεχνημάτων

F44

Ἡ ἀποτροφὴ πρὸς τοὺς φιλοσόφους ἔχει τὸν σαρκαστικὸ καὶ κωμικὸ τρόπο πού χρησιμοποιεῖται καὶ ἄλλοῦ ἀπὸ τὸν Ἀθήναιος, ὅπως λ.χ. σπὸν τόνο τοῦ χωρίου πού εἰσάγεται τὸ **F8** τοῦ *Περὶ βίων*. Ἄλλα δείγματα ρητῆς ἀποτροφῆς, στὸ 4.52, 161d:

τούτων δ' ὑμεῖς, ὧ φιλόσοφοι, οὐδὲν ἀσκεῖτε, ἀλλὰ καὶ τὸ πάντων χαλεπώτατον λαλεῖτε περὶ ὧν οὐκ οἶδατε καὶ ὡς κοσμῶς ἐσθίοντες ποιεῖτε τὴν ἐνθεσιν κατὰ τὸν ἥδιστον Ἀντιφάνη – ἀπ. 158 K-A.

ἀλλὰ καὶ 4.57, 164a:

εἰ δ' ὑμεῖς ὄντως, ὧ φιλόσοφοι, τὴν αὐτάρκειαν ἀσπάξεσθε καὶ τῶν δειπνῶν τὰ εὐτελεῖ, τί ἐνταῦθα παραγίνεσθε μηδὲ κληθέντες;

Ἡ κατάκριση εἶναι ἐμφανὴς στὰ χωρία αὐτά, ὅπως καὶ σ' αὐτὸ πού εἰσάγει τὸ **F43** (13.84, 605d):

ὁρᾶτε οὖν καὶ ὑμεῖς, ὧ φιλόσοφοι, οἱ παρὰ φύσιν τῇ Ἀφροδίτῃ χρώμενοι καὶ ἀσεβοῦντες εἰς τὴν θεόν, μὴ τὸν αὐτὸν διαφθαρήτε τρόπον.

Καὶ στὸ παρὸν ἀπόσπασμα, ποὺ σχεδὸν ἀκολουθεῖ, ἐξυπακούεται ἡ κατηγορία τῆς παιδερασίας (*κἂν ἐρασθέντες ποτὲ γυναικῶν*). Βεβαίως, ἔδῳ ἢ συζήτησι εἶναι γιὰ τὴν τροπὴ τῶν *ἀδυνάτων* ἐρώτων, τῶν ἐρώτων ποὺ ὀδηγοῦν σὲ ἀδιέξοδο. Τὰ παραδείγματα ποὺ ἐπιλέγονται ἀφοροῦν σὲ ἔρωτες πρὸς ἀπεικασματα ζώων καὶ ἀνθρώπων, πρὸς καλλιτεχνήματα. Τὰ παραδείγματα ἐρωτικῆς διαθέσεως πρὸς ἔργα ζωγραφικῆς ἀναφέρονται σὲ ζῶα μόνον. Ἐρωτικὴ διάθεση ἀνθρώπου πρὸς εἰκόνα σημειώνεται σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀρισταίνετου (2.10, σελ. 164 Hercher). Ἐκεῖ, ὁ ἴδιος ὁ ζωγράφος πέφτει θύμα τοῦ δημιουργήματός του καὶ ἐξομολογεῖται:

ἐπέθηκα τῇ κλίνῃ, ἠγκαλισάμην, ἐπιβέβληκα τῷ στήθει, ἵνα τυχὸν τὸν ἔνδον ἔρωτα θεραπεύσῃ, καὶ τέλος ἐπιμέμηνα τῇ γραφῇ, αἰσθάνομαι πάλιν τῆς παραπληξίας καὶ κινδυνεύω τὴν ἐμὴν προσαπολέσαι ψυχὴν δι' ἄψυχον ἐρωμένην.

Πραγματικὰ ἀδιέξοδος ἔρως. Τὴν ἱστορία τοῦ Κλεισόφου ἀνέφεραν, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Ἀθηναίου, καὶ δύο κωμικοί, ὁ Ἄλεξις στὴ *Γραφή* (41 K-A) καὶ ὁ Φιλίμων (127 K-A). Τὸ ἄγαλμα εἶχε κατασκευάσει ὁ Κτησικλῆς (Ἀδαῖος Μυτιληναῖος, *Περὶ ἀγαλματοποιῶν*). Ὁ ἴδιος Ἀθήναιος ἀναφέρει μία ἀκόμη περίπτωση, ποὺ συνέβη στοὺς Δελφοὺς αὐτὴ τὴ φορὰ (Ἀθῆν. 13.84, 606ab). Ὅμως, τὸ μοτίβο εἶναι πολὺ παλιό· ἀναφέροντας ἀπλῶς τὸν μῦθο τῆς Γαλάτειας καὶ τοῦ Πυγμαλῶνος (Ὁβίδιος, *Metam.* 10.243 κ.έ., ποὺ ἔφτασε μέχρι τὰ μεσαιωνικὰ χρονικὰ τῆς Κύπρου), θὰ σταθοῦμε σὲ δύο ἔργα τοῦ Εὐριπίδη, τὸν *Πρωτεσίλαο* (ἀπ. 647-657 Kannicht) καὶ τὴν *Ἀλκιστῆ*. Στὴν πρώτη περίπτωση πρόκειται γιὰ κέρινο ὁμοίωμα (*simulacrum cereum, effigiem Protesilai*, Ὑγίνος, *Fab.* 103, 104), στὴ δεύτερη γιὰ φάσμα (πβ. Ἄλκ. στ. 1061 κ.έ., 1127, 1143). Τὸ θέμα παρουσιάζεται ἀνὰ τοὺς αἰῶνες καὶ ἐμφανίζεται μὲ καλὰ παραδείγματα ἀπὸ τὸν Λουκιανὸ στὴ Δεύτερη Σοφιστικῇ· βλ. λ.χ. *Εἰκόνες* 4 (ποθητὴ ἢ Ἀφροδίτη τοῦ Πραξιτέλους) καὶ *Τόξαρις* 15 (θρήνος σὲ ἄγαλμα νεκρῆς), ἐνῶ μία χαρακτηριστικὴ συλλογιστικὴ δίδεται στὸν *Ερμῶτιμο* 51:

ὥσπερ εἰ ἀνδριάντος ἐρῶν ἐτύγγανες καὶ ᾧον τεύξεσθαι ὑπολαμβάνων ἀνθρώπων εἶναι, ἐγὼ δὲ κατιδὼν ὡς λίθος ἢ χαλκὸς εἶη ἐμήνυσα πρὸς σε ὑπ' εὐνοίας ὅτι ἀδυνάτων ἐρᾶς.

Ἐρωτες ζώων πρὸς ἀνθρώπους

F45-46

Καὶ ἄλογα δὲ ζῶα ἀνθρώπων ἠράσθη. Μὲ αὐτὴ τὴ φράση ἀρχίζει ἓνα νέο χωρίο τοῦ Ἀθηναίου (13.85, 606b-607a) ποὺ προσφέρει πα-

ραδείγματα κυρίως δελφινιῶν καὶ ἐλεφάντων τεκμηριωμένα ἀπὸ τὶς πηγές. Τὰ **F45** καὶ **F46** τοῦ Κλεάρχου εἶναι ἀπὸ τὰ πρῶτα ἀναφερόμενα μετὰ ἀπὸ τὸ συμβάν τοῦ ἀλεκτρονόου πού ἀνέφερε ὁ Νικάνδρος Καλχηδόνιος (*FGrHist* 700 F 2). Τὸ γεγονός τοῦ Αἰγίου ἦταν φαίνεται πολὺ γνωστό· πβ. Πλουτ. *Πότερα τῶν ζῶων φρονιμότερα* 18, 972f: *τὸν δ' Αἰγίῳ* (Wytttenbach: Αἰγύπτῳ codd.) *παιδευραστοῦντα χῆνα*. Ἦδη ὁ Θεόφραστος (στὸν *Ἐρωτικό* του, ἀπ. 567 FHS&G) εἶδε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ νέου, πού ἦταν ὁ Ἀμφίλοχος Ὁλνένιος. Ὁ Αἰλιανός, μάλιστα, πού παραπέμπει στὸν Θεόφραστο, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὄνομα καὶ τὴν πληροφορία ὅτι ὁ Ἀμφίλοχος ἦταν *ὠραῖος παῖς*, ἀναφέρει καὶ τὸ πῶς βρέθηκε στὸ Αἶγιο: *σὺν τοῖς Ὁλνενίων δὲ φυγάσιν ἐφρουρεῖτο ἐν Αἰγίῳ ὁ παῖς, οὐκοῦν ὁ χῆν αὐτῷ δῶρα ἔφερε* (*Περὶ τὰ ζῶα ἱστορία* 5.29). Κατὰ τὸν Ἀθήναιο, ὁ Ἐρμείας ἀπὸ τὴ Σάμο ἔγραφε ὅτι τὸ πρόσωπο τοῦ ἔρωτος τοῦ ζώου ἦταν ὁ Περιπατητικὸς φιλόσοφος Λακύδης. Πρόκειται, ὅμως, γιὰ σύγχυση δύο περιστατικῶν πού διαφοροποιοῦνται ἀπὸ τὴ σαφὴ πληροφοριοδότηση τοῦ Αἰλιανοῦ, *αὐτ.* 7.41. Ἡ δέσμη αὐτὴ τῶν πληροφοριῶν δείχνει ὅτι ὁ Ἀθήναιος γνώριζε καὶ ἐμμέσως τὴν πρώτη πληροφορία τοῦ Κλεάρχου (Πάμφιλος); τὴ δεύτερη (**F46**) εἶναι πιθανὸν νὰ τὴν πρόσθεσε ὁ ἴδιος κατευθεῖαν ἀπὸ τὰ *Ἐρωτικά* πού μᾶλλον εἶχε στὰ χέρια του. Ὁ Κλεάρχος ἐπιδεικνύει καὶ αὐτὸς τὸ ἐνδιαφέρον πού εἶδειξαν ὅλοι οἱ Περιπατητικοὶ γιὰ τὴ συμπεριφορὰ τῶν ζῶων σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα. Τελικὰ, τὸ **F45** ἀποτελεῖ τὸ κλειδὶ γιὰ τὴν ἀπόδοση τῶν **F44** καὶ **F46** στὸ πρῶτο βιβλίον τῶν *Ἐρωτικῶν*.

Ἐταιρικοὶ ἔρωτες διασήμων ἀνδρῶν

F47

Ὡς ἀρχαιότερος ἐραστὴς ἐταίρας στὰ ἀποσπάσματα πού διασώθηκαν ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο ἐμφανίζεται ὁ μυθικὸς σχεδὸν Γύγης πού ἀναφέρεται ἤδη στὸν Ἡρόδοτο (1.8-12). Ὑπῆρξε βασιλιάς τῶν Λυδῶν (π. 685-657 π.Χ.) καὶ ἰδρυτὴς δυναστείας, τῶν Μερμανιδῶν, ἀπὸ τὸν γάμο του μὲ τὴ χήρα τοῦ Κανδαύλη. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς προσωπικὲς περιπέτειες καὶ τὰ πλούτη του, στοὺς Ἕλληνας ἦταν γνωστὸς ἀπὸ τὶς ἐπιθέσεις του ἐναντίον τῆς Σμύρνης, τῆς Μιλήτου, τῆς Προίης, τῆς Κολοφῶνος, πού τὴν κατέλαβε κιόλας. Τὸ σημεῖο πού ἐνδιαφέρει τὸν Ἀθήναιο καὶ πού τὸν ὠθησε νὰ περιλάβει τὸ ἀπόσπασμα στὸ 31^ο κεφάλαιο τοῦ 13^{ου} βιβλίου εἶναι τὸ τοπωνύμιον *τῆς Ἐταίρας μνήμα*. Ἡ συζήτηση (572d-573b) ξεκινᾶ μὲ τὸ «Ἐταίρας ἱερὸν» πού ἀναφέρεται σὲ στίχο τῆς *Κυνηγίδος* τοῦ Φιλεταίου (ἀπ. 8 K-A),

*οὐκ ἐτός Ἑταιρίας ἱερὸν ἐστὶ πανταχοῦ,
ἀλλ' οὐχὶ γαμετῆς οὐδαμοῦ τῆς Ἑλλάδος,*

γὰ νὰ τεκμηριωθεῖ μὲ τὴν ἐφορτὴ τῶν Ἑταιριδίων τῆς Μαγνησίας (ὅπου ἔθυαν ἀκόμη καὶ οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς), τὸ ἱερὸν τῆς Πόρονης Ἀφροδίτης στὴν Ἄβυδο, τῆς Ἀφροδίτης στὴ Σάμο (ἴδρυμα Ἀττικῶν ἑταίρων τοῦ Περικλῆ), τὰ ἱερά τῆς Ἑταιρίας Ἀφροδίτης στὴν Ἐφεσο. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸ ὅτι τὸ ὅλο χωρίο τελειώνει μὲ εὐγλωττο παράθεμα ἀπὸ τὸν *Κατὰ Νεαίρας* (122) ἀμφισβητούμενο λόγο τοῦ Ψευδο-Δημοσθένους:

τὰς μὲν ἑταίρας ἡδονῆς ἔνεκα ἔχομεν, τὰς δὲ παλλακὰς τῆς καθ' ἡμέραν θεραπείας, τὰς δὲ γυναικὰς τοῦ παιδοποιεῖσθαι γνησίως καὶ τῶν ἔνδον φύλακα πιστὴν ἔχειν.

Αὐτὰ, ἀκριβῶς μετὰ τὴν ἱστορία τοῦ Γύγη.

F48

Ἡ μαρτυρία τοῦ Κλεάρχου γιὰ τὸν Περικλῆ καὶ τὴν Ἀσπασία ἀκολουθεῖ στὸν Ἀθήναιο δύο πληροφορίες γιὰ ἑταῖρες φιλοσόφων: κατὰ τὸν Ἐρμῆμπο (ἀπ. 46 Wehrli = *FGrHist* 1026 F 28) ὁ Ἀριστοτέλης συνδέοταν μὲ τὴν ἑταῖρα Ἐρπυλλίδα, ἀπὸ τὴν ὁποία γεννήθηκε ὁ Νικομάχος –γεγονὸς ποὺ μαρτυροῦν καὶ ὁ Τιμαῖος (*FGrHist* 566 F 157) καὶ ὁ Διογένης Λαέρτιος (5.12)– καὶ ὁ Πλάτων μὲ τὴν Ἀρχένασσα ἀπὸ τὴν Κολοφώνα (τὸ ἐπίγραμμα ποὺ παραθέτει: Page, *EG* 535-538). Μετὰ τὶς μαρτυρίες γιὰ τὴν πολύκροτη σχέση Περικλῆ καὶ Ἀσπασίας, τὸ κεφάλαιο 56 κλείνει μὲ τοὺς ἔρωτες τοῦ Περιάνδρου (Μέλισσα Προκλέους) καὶ τοῦ Πύρρου (ἔρωμένη Τίγρις Λευκαδία). Ὅλες οἱ μαρτυρίες ποὺ προσάγει ὁ Ἀθήναιος γιὰ τὸν Περικλῆ (π. 495-429 π.Χ.) δὲν εἶναι καθόλου κολακευτικές: ἡ μαρτυρία τοῦ Κλεάρχου εἶναι ἴσως ἢ πλεον ἀνώδυνη. Σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ συγχρόνου τοῦ Ἀθηναίου στρατηγοῦ, Σησιμβρότου ἀπὸ τὴ Θάσο (*FGrHist* 107 T 2, F 10a = 1002 F 10a) ποὺ δὲν ἀποδεικνύεται ὅτι τὴν ἀνέφερε ὁ Κλέαρχος, ἦν δ' οὗτος (ὁ) ἀνὴρ πρὸς ἀφροδίσια πάνυ καταφερέης: ὅστις καὶ τῆ τοῦ υἱοῦ γυναικὶ συνῆν. Καὶ γὰ τὸν τρόπο ποὺ νυμφεύτηκε τὴν ἀδελφὴ τοῦ Κίμωνος Ἑλληνικὴ ὑπάρχουν κατηγορίες, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν Ἀσπασία ποὺ ἐπισκεπτόταν δύο φορὲς τὴν ἡμέρα καὶ ποὺ μὲ πάθος τὴν ὑπερασπίστηκε ὅταν κατηγορήθηκε ἐπὶ ἀσεβείᾳ (Ἀντισθένης, *SSR* V A 143). Τοῦ Σησιμβρότου ἰδιαίτερος οἱ κατηγορίες ἀλλὰ καὶ τὰ σκώμματα τῶν κωμικῶν ἐξοργίζουν τὸν Πλούταρχο, *Περικλ.* 13.15-16, 160de. Τοῦ Κλεάρχου ἡ καταγγελία ἔχει τὴν *πολιτικὴ* κυρίως, ἀλλὰ καὶ τὴν ἠθικὴ σοβαρότητα τῆς: τὸ ἐρωτικὸ πάθος ἐνὸς ἀνδρὸς δὲν ἀπέτρεψε τὸν ἐμφύλιο πό-

λεμο. Τὴν ἄποψη αὐτὴ βρίσκουμε καὶ σὲ ἓνα συγγραφέα πού μοιάζει στὸν Κλέαρχο καὶ πού ἴσως τὸν ἔχει ἐπηρεάσει· εἶναι ὁ Δοῦρις ὁ Σάμιος (*FGrHist* 76 F 65). Τὸ βασικὸ χωρίο ἀπὸ τοὺς Ἀχαρνῆς τοῦ Ἀριστοφάνους (στ. 524-529),

*πόρην δὲ Σμιαίθαν ἰόντες Μεγαράδε
νεανίαί κλέπτονσι μεθυσκοῦταβοι
καῖθ' οἱ Μεγαρῆς ὀδύναις πεφνυγγωμένοι
ἀντεξέκλειψαν Ἀσπασίας πόρνας δύο·
κάκειθεν ἀρχὴ τοῦ πολέμου κατεροράγη
Ἑλλησι πᾶσιν ἐκ τριῶν λαικαστριῶν,*

σχολιάζει ὡς ἐξῆς ὁ Ἀθήναιος (13.25, 569f-570a):

καὶ Ἀσπασία δὲ ἡ Σωκρατικὴ ἐνεπορεύετο πλήθη καλῶν γυναικῶν, καὶ ἐπλήθυνεν ἀπὸ τῶν ταύτης ἐταιριδῶν ἡ Ἑλλάς, ὡς καὶ ὁ χαρίεις Ἀριστοφάνης παρασημαίνεται, λέγων τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ὅτι Περικλῆς διὰ τὸν Ἀσπασίας ἔρωτα καὶ τὰς ἀρπασθείσας ὑπ' αὐτῆς θεραπαίνας ὑπὸ Μεγαρέων ἀνερορίτισεν τὸ δεινόν.

Γιὰ τὴ νεωτέρα Ἀσπασία, βλ. Ἀθῆν. 13.37, 576d.

F49

Πολὺς λόγος γίνεται στὸν Ἀθήναιο (13.57, 590b κ.έ.), πρὸς συμπλήρωση τοῦ *καταλόγου τῶν καλῶν γυναικῶν*, γιὰ τὴ Φρύνη, τὴν περὶ ῥιμη ἑταῖρα ἀπὸ τῆς Θεσπιές. Παρεμβάλλεται, ὅμως, ἡ ἀόριστη αὐτὴ πληροφορία γιὰ τὸν Ἐπαμεινώνδα καὶ τὴ γυναῖκα τοῦ «Λάκωνος». Ἔχει ὑποθεθεῖ (βλ. καὶ Gulick τόμ. VI 184 σημ. α) ὅτι ἴσως πρόκειται γιὰ τὸ ἐπεισόδιο πού ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος, *Ἀποφθ.* 192e (Ἐπαμ. 7) καὶ *Πολιτικά παραγγέλματα* 13, 808de:

ἄνθρωπον δὲ φαῦλον ἐξημαρτηκότα τι τῶν μετριῶν τοῦ μὲν Πελοπίδου παρακαλοῦντος οὐκ ἀφήκε, τῆς δ' ἐρωμένης δεηθείσης ἀφήκεν, εἰπὼν ὅτι τοιαῦτα πρέπει λαμβάνειν ἑταιριδίους, ἀλλὰ μὴ στρατηγοῖς.

Τὸ πολιτικὸ ἦθος τοῦ Ἐπαμεινώνδα ἐμφανίζεται ὑψηλό: τέτοιες ἐξυπηρετήσεις δὲν ζητοῦν οἱ στρατηγοὶ ἀλλὰ οἱ ἑταῖροι τῆς κακῆς ὥρας. Βαθύτατη περιφρόνηση καὶ γιὰ τὴν ἑταῖρα! Πράγμα ὄχι συνήθες, βέβαια. Ἐδῶ, ὅμως, γεννῶνται πολλὰ ἐρωτηματικά. Πρῶτον ἐὰν τὸ *Λάκων* εἶναι ἐθνικὸ («Lacedaemonian's wife» μεταφράζει ὁ Gulick, σελ. 185) ἢ κύριο ὄνομα. Ἐὰν εἶναι ἐθνικὸ, πολὺ δύσκολα ταιριάζουν οἱ χαρακτηρισμοὶ *φαῦλος* γιὰ τὸν σύζυγο καὶ *ἑταιρίδιον* γιὰ τὴν σύζυγο, ἐφόσον, βεβαίως, πρόκειται γιὰ γεγονὸς πού ἔλαβε

χώρα κατά τις πολεμικές επιχειρήσεις έναντι των Λακεδαιμονίων μετά τη μάχη των Λεύκτρων. Ἐκτὸς ἐὰν ἡ ὑπερβολὴ τῶν ἠθικῶν χαρακτηρισμῶν ὀφείλεται στὴν πηγὴ, ὅπως συχνὰ συμβαίνει στὴν ἱστοριογραφία (π.χ. στὶς κατακρίσεις τῶν «τυράννων» τύπου Νάβιδος) ἢ στὴ βιογραφία. Ἴσως, ὁμως, νὰ ὀφείλεται καὶ σὲ ἀντιλακωνικὴ πηγὴ, ἢ ὁποία θὰ μποροῦσε νὰ εἶχε στοιχηθεῖ μὲ σκέψεις ὅπως αὐτὲς πού συμμερίζεται ὁ ἴδιος ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ ὁποῖος στὰ *Πολιτικά* (2.9, 1269b 22) γράφει γιὰ τὶς γυναῖκες τῶν Λακεδαιμονίων: *ζῶσι γὰρ ἀκολάστως πρὸς ἅπασαν ἀκολασίαν καὶ τρυφερώς. Τέτοιαι ἀπόψεις πέρασαν καὶ στὴ λεξικογραφία* (βλ. *Σοῦδα* λ 66 Adler, *Ἡσύχιος* λ 226 Latte, *Φώτιο*, *Λεξ.* λ 47 Theodoridis), ἀλλὰ καὶ στὴν παροιμοιογραφία (βλ. *Ἀποστ.* 10.42). Ἐνδεικτικῶς παραθέτω τὸ λήμμα τοῦ Φωτίου:

Λακωνικὸν τρόπον περαινεῖν ἢ παρέχειν ἐναντὰς τοῖς ξένοις· ἥμιστα γὰρ τὰς γυναῖκας φυλάσσουν οἱ Λάκωνες.

Ἡ τελευταία φράση μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει, ἀσφαλῶς, σὲ ἄσχημους χαρακτηρισμοὺς γιὰ τοὺς συζύγους. Ἐάν, πάλι, τὸ *Λάκων* εἶναι κύριο ὄνομα, τότε τὰ πράγματα γίνονται πιὸ εὐκόλα, μολονότι τὸ πρόβλημα παραμένει, ἐφόσον τὸ νόημα τοῦ χωρίου εἶναι ὅτι *προσέβαλε τὴ γυναῖκα* («*Laconis mulierem vitianit*» ἀναφέρει ὁ Kaibel III σελ. 708)· ἡ προσβολὴ ἦταν φραστικὴ μόνον (ὅπως ὑποδεικνύει τὸ χωρίο τοῦ Πλουτάρχου) ἢ ὑπῆρξε κάτι σοβαρότερο;

Ἄνικανοποίητοι ἔρωτες

F50

Τὸ ἀπόσπασμα ἐντάσσεται στὴ συζήτηση τοῦ Ἀθηναίου γιὰ τὰ εἶδη τῶν ὠδῶν (14.10-11, 618c-620a). Πρόκειται, βέβαια, γιὰ βουκολικὸ τραγούδι, τὸ ὁποῖο δημιουργήθηκε, κατὰ τὸν Κλέαρχο, ἀπὸ τὸν ἐρωτικὸ καημὸ τῆς μυθικῆς ποιήτριας γιὰ τὸν Μενάλκα (*PMG* 850: *carm. pop.* 4). Στὸν Θεόκριτο ὁ Μενάλκας ἐμφανίζεται ὡς πρόσωπο πού συναγωνίζεται στὸ βουκολικὸ τραγούδι μὲ τὸν Δάφνη σὲ δύο *Εἰδυλλία* (8 καὶ 9)· ὡς τόπος ζωῆς τοῦ *ποιμένος* παρουσιάζεται ἡ Σικελία (8.56 *σύννομα μῆλ' ἐσορῶν Σικελικάν τ' ἐς ἄλα*, 9.15 *Αἴτνα μάτερ ἐμά*, πβ. Σχόλια, *Ἐπόθ.* 8 καὶ 9 *τὰ μὲν πράγματα ἐπὶ Σικελίας*). Ὁ Σχολιαστής, πάντως, τοῦ 9^{ου} εἰδυλλίου ἀναφέρει στὴν *Ἐπόθεση* (πβ. καὶ Σχόλια 8.56d) ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἄλλος Μενάλκας, Χαλκιδεύς, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ ποιητὴς Ἐρμησιάνης ἔγραψε μιά τραγικὴ ἐρωτικὴ ἱστορία: *ἐρασθῆναι τῆς Κορηναίας Εὐίπης καὶ διὰ τὸ μὴ τυγχάνειν αὐτῆς κατακορημισθῆναι* (*Λεόντιον*, ἀπ. 3 Powell). Ἡ ἱστορία τοῦ Κλεάρχου εἶναι τὸ *αἴτιον* εὐρέσεως τῆς σχετικῆς ὠδῆς. Ἀπὸ πλευρᾶς ὕφους τοῦ Κλεάρχου, ἔχει ἤδη ἀπὸ παλαιὰ ἐντοπιστεῖ

ή ὄχι ἐπιτυχημένη παρήχηση *δρομὸν/δρόμους*. Ἡ ἔκφραση *Ἰοῦς δρόμοι* ἦταν παροιμιώδης (πβ. *Αἰσχ. Προμ.* 788: *σοὶ πρῶτον, Ἰοῖ, πολὺδονον πλάνην φράζω*)· ἡ *Ἰώ* ἦταν θυγατέρα τοῦ Ἰνάχου καὶ δὲν πρέπει νὰ συγγέεται μὲ τὴν Ἰνώ, θυγατέρα τοῦ Κάδμου. Γιὰ τὸ ἐρωτικό πάθος ποὺ συγκινεῖ ἀνθρώπους καὶ ζῶα θαυμάσιος εἶναι ὁ θρηῖνος τοῦ Θύρησι στὸ πρῶτο εἰδύλλιο τοῦ Θεοκρίτου (64 κ.έ.), ὅπου μὲ τὸ ἐξαιρέτο καὶ ἐπίμονο παιχνίδι τῆς ἐπωδῆς,

Ἔρχεστε βουκολικᾶς, Μοῖσαι φίλοι κ.λπ.,

δίνεται ἡ οὐσία τοῦ παθητικοῦ ὕφους τῆς βουκολικῆς ποιήσεως, αὐτὸ ποὺ καὶ ὁ Κλέαρχος θέλει νὰ τονίσει μὲ τὴν ἱστορία του. Πρέπει, τέλος, νὰ σημειωθεῖ ὅτι καὶ στὸ τμήμα αὐτὸ ὁ Ἀθήναιος χρησιμοποίησε δύο σχετικά ἔργα ἐνὸς ἄλλου Περιπατητικοῦ, τοῦ Ἀριστοξένου, τὸ *Περὶ μουσικῆς* (ἀπ. 89 Wehrli) καὶ τὰ *Κατὰ βραχὺ ὑπομνήματα* (ἀπ. 129 Wehrli).

Δεύτερο βιβλίο

Τὰ ἐρωτικά τραγούδια

F51

Μὲ τὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ Κλεάρχου ἀπὸ τὸ δεύτερο βιβλίο τῶν *Ἐρωτικῶν* κλείνει ὁ Ἀθήναιος τὴ μακρὰ συζήτηση περὶ ὀρχήσεων, μουσικῆς, μουσικῶν ὀργάνων. Ὅτι ἡ Σαπφὼ καὶ ὁ Ἀνακρέων ἐθεωροῦντο ἀνέκαθεν ὡς οἱ κατεξοχὴν ποιητὲς τοῦ ἐρωτικοῦ κανόνα παραδίδεται ἤδη –μαζὶ μὲ μερικοὺς πεζογράφους– ἀπὸ τὸν πλατωνικὸ Σωκράτη: *δήλον δὲ ὅτι τινῶν ἀκήκοα, ἢ πον Σαπφοῦς τῆς καλῆς ἢ Ἀνακρέοντος τοῦ σοφοῦ ἢ καὶ συγγραφέων τινῶν* (Φαῖδρ. 235c – ἓνα χωρίο ποὺ βρῖσκεται ἀκριβῶς κοντὰ στὰ περὶ κόλακος-ἐραστῆ, βλ. F41). Γιὰ τὶς Λοκρικὲς ᾠδὲς ὁ Ἀθήναιος εἶναι ἀρκετὰ ἀποκαλυπτικὸς στὸ 15^ο βιβλίο (15.53, 697bc):

οὗτος γὰρ (sc. Οὐλιανὸς) τὰς καπυρωτέρας ᾠδὰς ἀσπάζεται μᾶλλον τῶν ἐσπουδασμένων· οἳαί εἰσιν αἱ Λοκρικαὶ καλούμεναι, μοιχικαὶ τινες τὴν φύσιν ὑπάρχουσαι, ὡς καὶ ἤδε... (carm. popul. ἀπ. 43 Diehl²) τοιούτων γὰρ ᾠσμάτων αὐτοῦ πᾶσα πλήρης ἡ Φοινίκη.

Τὰ ᾄσματα αὐτὰ τραγούδια ἦταν βεβαίως λαϊκὰ τραγούδια (carmina popularia), ὅταν αὐτὰ ποὺ τραγουδιοῦνται στίς *Ἐκκλησιαΐζουσες* 877-1111. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἀκριβῶς πρὶν ἀπὸ τὸ F44 ὁ Ἀθήναιος παραθέτει ἓνα χαρακτηριστικὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν *Ἀντιλαΐδα* τοῦ Ἐπικράτους (ἀπ. 4 K-A), ὅπου τὸ ὄμιλοῦν πρόσωπο ἀποκαλύπτεται πολὺ κατατοπισμένο στὴν ἐρωτικὴ φιλολογία:

*τάρωτικ' ἐκμεμάθηκα ταῦτα παντελῶς
Σαπφοῦς, Μελήτου, Κλεομένους, Λαμνυθίου.*

Ἀπὸ τὸν Ἀριστοφάνη (*Βάτρο*. 1302) εἶναι γνωστὰ τὰ ἐρωτικά *σκόλια* τοῦ τραγικοῦ ποιητῆ Μελήτου (*TrGF* 47 T 5). Δύο πρόσωπα μὲ τὸ ὄνομα Κλεομένης γνωρίζει ὁ Ἀθήναιος, τὸν ραψωδὸ (14.12, 620d, 14.43, 638d) καὶ τὸν ποιητὴ διθυράμβων (9.65, 402a), ἐνῶ ὁ Λαμύνθιος Μιλήσιος (ἀπ. 1 Page) ἀναφέρεται καὶ ἀπὸ τὸν Κλέαρχο, **F53**. Στὴν ἀρχὴ τοῦ ἀποσπάσματος ὁ Κλέαρχος συγκρίνει τὰ (ἀνώνυμα) ἐρωτικά τραγούδια μὲ τὰ ποιήματα Σαπφοῦς καὶ Ἀνακρέοντος – ἀπὸ πλευρᾶς περιεχομένου βεβαίως. Ἐπιπλέον ἀναφέρει καὶ τὰ ἐρωτικά ποιήματα τοῦ Ἀρχιλόχου, ἐπίσης τὰ ἀποδιδόμενα στὸν Ὅμηρο τῶν *Ἐπικυλίδων*, ἀλλὰ καὶ τὰ κείμενα τοῦ Ἀσωποδώρου (*SH* 223). Ἔχει ἤδη παρατηρηθεῖ ὅτι τὸ πρῶτο ἀποτελεῖ καὶ τὸ γνήσιο τιμῆμα τοῦ Κλεάρχου, δεδομένου ὅτι τὸ εἶδος τῶν ἐρωτικῶν ἐπιστολῶν πού ἀναφέρεται στὴν ἐπόμενη δέσημι πληροφοριῶν ἀνθισσε μετὰ τὴν ἐποχὴ του (Schweighaeuser XII σελ. 493). Γενικῶς, ὅμως, ἀπὸ τὸ ἀπόσπασμα δὲν προκύπτει κριτικὴ τῆς ἐρωτικῆς φιλολογίας. Ὁ Κλέαρχος, βεβαίως, σὲ ἄλλα ἔργα του ἀσκει αὐστηρὴ κριτικὴ σὲ ἄλλα προϊόντα τοῦ εἶδους, καὶ μάλιστα στὴ Φιλαινίδα (βλ. **F77** *Περὶ παροιμιῶν*): ὁ συνδυασμός, ὅμως, μὲ τὸν Ἀρχέστρατο καὶ τὶς *Γαστρολογίαις* ὀδηγεῖ ἄλλοῦ, στὴν κριτικὴ δηλαδή τῆς *τροφῆς* καὶ ὄχι τῆς ἐρωτικῆς ἔκφρασης καθεαυτὴν.

Ἀδήλου βιβλίου

Ὁ μύθος τῆς Ὠραίας Ἑλένης

F52

Ὁ Κλέαρχος προσπαθεῖ ἐδῶ, μὲ φιλολογικὰ μέσα, νὰ διαλύσει μία μεγάλη παρεξήγηση πού στήριξε δλόκληρη μυθολογία γύρω ἀπὸ τὴ γυναίκα πού συμβόλιζε τὴν ὁμορφιὰ στὸν ἀρχαῖο κόσμο, τὴν Ὠραία Ἑλένη τῆς Σπάρτης. Γράφει, λ.χ. ὁ Ἀρσένιος (σελ. 488 Walz):

Ῥοῦ ἐξῆλθεν ἐπὶ τῶν ὠραιωτάτων· ὁ γὰρ Ζεὺς ὁμοιωθεὶς κύνῃ ἐμίγη τῇ Λήδᾳ καὶ ἐγέννησε δύο ὡά· ἐκ μὲν τοῦ ἑνὸς ὡοῦ οἱ Διόσκουροι ἐγεννήθησαν Κάστωρ καὶ Πολυδεύκης, ἐκ δὲ τοῦ ἐτέρου ἡ Ἑλένη ἢ Πάγκαλος, ὅθεν καὶ τὸ ἐξ ὡοῦ ἐγεννήθη.

Τὴν πληροφορία τοῦ Ἀθηναίου ἀναπαράγει σχολιάζοντάς την ὁ Εὐστάθιος (λ 302, 1686.40):

τὸ δὲ ἐξ ὧοῦ γενέσθαι αὐτοὺς τῶν νεωτέρων ἔστι πλάσμα, κείμενον καὶ παρὰ Ἀνακρέοντι. Ὅμηρος δὲ οὐδὲν τοιοῦτον μυθολογεῖ ἀρκούμενος μετριάζειν ἐν τοῖς τοιούτοις. οὕτω δὲ πως καὶ

Κλέαρχος αιδούμενος οἶον ἐπὶ τῷ μυθικῷ τούτῳ λήρω εὐρῶν τὰ ὑπερῶα καλούμενα παρὰ τοῖς παλαιοῖς καὶ ὡς εἶπε τὴν Ἑλένην ἐν τοιοῦτοις οἰκήμασι τραφεῖσαν φήμην πέμψαι πολλοῖς ὡς ἐξ ὄου εἶη γεγεννημένη.

Πβ. καὶ στὸ Π 184, III 832.10-11 van der Valk. Ἐκ τῶν Κλέαρχο μάλλον ἀντλεῖ καὶ ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ὀμήρου Π 184b Erbse (τὰ μετέωρα δὲ τῶν οἰκημάτων ὧα Λακεδαιμόνιοι καλοῦσιν, ἃ νῦν ὑπερῶα φάμεν). Ἡ πληροφορία (ἀπὸ ἄλλες πηγές) καὶ στὰ διάφορα ἐτυμολογικά, βλ. λ.χ. EM 780.17:

Ἐπερῶα: ὁ οὐρανίοςκος· παρὰ τὸ ὑπ' αὐτοῦ ὀρμαῖσθαι τὴν τροφήν· ἐρωή γὰρ ἡ ὀρμή· ἢ μετενήνεκται ἀπὸ τῶν ὑπερῶων οἰκοδομημάτων καὶ τῶν μετεωρισμένων ὑπὲρ τὴν ἔραν, τὴν γῆν· ἢ αὐτὴ δὲ ἐτυμολογία καὶ ἐπὶ τοῦ ὑπερῶων· ὑπερῶων γὰρ τὸ μετέωρον, τὸ ὑπὲρ τὴν ἔραν καὶ τὸ ἐπίπεδον, τὸ ὑπεράνω μόνον οἴκημα.

Ἐταῖροις ἐμπνέουν ποιητές

F53

Γιὰ τὸν Ἀντίμαχο Κολοφώνιο (5^{ος}/4^{ος} αἰ.) ὁ Κλέαρχος ἀποτελεῖ τὴν πλησιέστερη χρονικὰ μαρτυρία καὶ γι' αὐτὸ τὴν πιθανότερη ὡς πρὸς τὴ σχέση τοῦ ποιητῆ μὲ τὴ μούσα του· ἡ Λύδη ἦταν Λυδὴ ἑταίρα, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι στὴ συνέχεια ὁ Ἀθήναιος ἀναφέρει τὴν αὐλητρίδα Ναννώ τοῦ Μιμνέμου καὶ τὴ Λεόντιον τοῦ Ἐρμησιάνακτος. Ἀπὸ τὴς ἀρχαῖες πηγές μόνον ὁ *Παραμυθητικὸς πρὸς Ἀπολλώνιον* 9, 106bc (ποῦ ἀποδίδεται στὸν Πλούταρχο) θέλει τὴ Λύδη σύζυγο τοῦ Ἀντιμάχου ἐπιδεικνύοντας μία ἠθικὴ στάση:

ἀποθανούσης γὰρ τῆς γυναικὸς αὐτῷ Λύδης, πρὸς ἣν φιλοστόργως εἶχε, παραμύθιον τῆς λύπης αὐτῷ ἐποίησε τὴν ἐλεγείαν τὴν καλουμένην Λύδην, ἐξαριθμησάμενος τὰς ἡρωικὰς συμφοράς, τοῖς ἀλλοτρίοις κακοῖς ἐλάττω τὴν ἑαυτοῦ ποιῶν λύπην.

Καὶ ἀπὸ αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλες μαρτυρίες καὶ τὰ ἀποσπάσματα (βλ. test. 8 West²) προκύπτει ὅτι ἡ Λύδη τοῦ Ἀντιμάχου ἦταν ἔργο ἀγάτης, ἀλλ' ὄχι ἐρωτικὸ ποίημα. Παρότι ἐπαινέθηκε ἀπὸ τὸν Ἀσκληπιάδη καὶ τὸν Ποσειδίππο (T12, 13 Matthews), ὁ Καλλιμάχος (ἀπ. 398 Pfeiffer: T15 Matthews) εἶχε κακὴ γνώμη γιὰ τὸ ποίημα· τὸ εὗρισκε πομπῶδες καὶ σκοτεινὸ: *Λύδη καὶ παχὺ γράμμα καὶ οὐ τορόν*. Ὁ Κλέαρχος δὲν φαίνεται νὰ εἶχε λόγο νὰ ὑπεισέλθει σὲ κριτικὴ ἢ ἐπαινο· τὸν ἐνδιέφερε μόνον ἡ ἐμπνευση. Ὁ δεῦτερος ποιητὴς, ὁ Λαμύνθιος (ἀπ. 1 Page), ἀναφέρεται ρητῶς ὡς ἐρωτικὸς

ποιητής· βλ. σχολ. **F51** καὶ Φώτ. *Λεξ.* λ 82 Theodoridis: *Λαμύνθιος· ποιητής ἐρωτικῶν μελῶν.*

Περὶ παιδείας

Δεύτερο βιβλίο

Συρβηνέων χορός

F54

Γιὰ νὰ φτάσει ὁ Ἀθηναῖος στὴν ἐξήγηση τοῦ Κλεάρχου περὶ τοῦ χοροῦ τῶν συρβηνέων ἔχει σκηνοθετήσει στὸν διάλογο δύο σημεῖα. Στὸ 15.8, 669b ὁ Κύνουλκος, αὐτὸς ποὺ θὰ μνημονεῖσει τὸν Κλέαρχο, *ἐπεὶ θόρυβος κατεῖχεν τὸ συμπόσιον, ἔφη· τίς οὗτος ὁ τῶν συρβηνέων χορός;* Λίγο πῶς κάτω (15.11, 671c) ὁ Οὐλπιανὸς τὸν ἐρωτᾷ, *πόθεν γάρ σοι καὶ ὁ τῶν συρβηνέων ἐπήλθεν χορός; τίς τῶν ἀξίων λόγον μέμνηται τοῦ μουσικοῦ τούτου χοροῦ;* καὶ τέλος, ὁ ἴδιος τὸν ἐνθαρρύνει νὰ πεῖ ἐπιτέλους τί εἶναι: *σὺ δὲ μόνον δίδασκαε τίς ὁ συρβηνέων χορός.* Καὶ ὁ Κύνουλκος λέγει τὸ παρὸν ἀπόσπασμα καὶ ἀμέσως μετὰ στίχους ἀπὸ τὸν παρωδὸ Μάτρωνα (ἀπ. 6 Brandt), οἱ ὁποῖοι, ὅμως, καμία σχέση δὲν ἔχουν μὲ τὸν χορὸ τῶν συρβηνέων. Ἐὰν δὲν ἔχει ἀπολεσθεῖ κάτι, ἀπὸ τὸν Κλέαρχο ἢ ἀπὸ συμπληρωματικὲς πληροφορίες γιὰ τὸ θέμα, τότε ἐδῶ ἀρχίζει, ἀπότομα, ὁ λόγος γιὰ τοὺς παρωδοὺς. Καὶ τὰ τρία σημεῖα τοῦ Ἀθηναίου ἔχουν ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα: (α) γίνεται θόρυβος στὸ συμπόσιο, γι' αὐτὸ καὶ ἔρχεται στὸ νοῦ τοῦ Κυνούλκου ἡ ἔκφραση· (β) ζητεῖ αὐθεντικὴ τεκμηρίωση καὶ (γ) ὡς τέτοια δίνεται χωρὶς τοῦ Κλεάρχου. Ὁ χορὸς τῶν συρβηνέων συνδέεται μὲ μία σειρὰ λέξεων καὶ ἐκφράσεων κατὰ τίς ἀρχαῖες φιλολογικὲς πηγές, ὅλες μεταγενέστερες τοῦ Κλεάρχου. Ἡ μόνη προγενέστερη λογοτεχνικὴ πηγὴ εἶναι ὁ Κρατῖνος· τὸ παραπεμπόμενο ἔργο *Θοράτται* εἶναι τοῦ 443 π.Χ. περίπου. Ἐγγραφε λοιπὸν ὁ Πausanías Ἀττικιστὴς σ 29 Erbse:

συρβηνεύς· ὁ ταραχώδης ἀπὸ τῶν ἀλλούντων μετὰ θορύβου, ἢ πένης διὰ τὸ τὰς ἀλλοθήκας καὶ φαρέτρας κενὰς (ἔχειν). καὶ συρβηνέων χορός· ὁ τεταραγμένος καὶ συνώδης ἀπὸ τοῦ τοῖς ὕσιν ἐπιφωνουμένου †συρβαβυττα†. καὶ τύρβη· ὁ τάραχος. οὕτως Ἀριστοφάνης ὁ γραμματικὸς (ἀπ. 414 Slater).

Ποιητικὴ χρῆση τεκμηριώνεται ἀπὸ τὸν Ἡσύχιο σ 2766 Hansen *συρβηνεύς· Κρατῖνος ἐν Θοράτταις* (ἀπ. 89 K-A). *ἦτοι ἀλλητής (σύρβη γὰρ ἢ ἀλλοθήκη) ἢ ταραχώδης*, ὅπου καὶ ἀνευρίσκονται δύο ἀκόμη

λήμματα, *σύρβα*: μετὰ *θορούβον* (σ 2764 Hansen) καὶ *τύρβη* *θόρουβος*, *τάραχος* (τ 1669 Schmidt). Τὸ λήμμα τοῦ λεξικοῦ Σοῦδα σ 1661 Adler, μετὰ τὸ χωρίο τοῦ Πανσανίου, μᾶς εἰσάγει στὴν παρομοιακὴ χρῆσι: *διὸ τέτακται ἡ παρομοία «Συρβήνης χορός» ἐπὶ τῶν ἀτάκτων χορῶν*. Καὶ πράγματι, ἀναφέρει ὁ Ζηρόβιος (vulg.) 6.1:

Συρβηνὸς χορός· αὕτη τέτακται κατὰ τῶν ἀτάκτων χορῶν, ἀπὸ τοῦ τινὰς τοῖς ὕσιν ἐπιφωνεῖν «σύρβας». σύρβην δὲ τὸν τάραχον ἔλεγον.

᾽Αδήλου βιβλίου

᾽Η φιλοσοφία τῆς ᾽Ανατολῆς

F55

Τὸ προοίμιο τῆς πηγῆς τοῦ ἀποσπάσματος, τοῦ Διογένους Λαερτίου, εἶναι ἀπολύτως ἀποκαλυπτικὸ γιὰ τὴν ἀνατολικὴ ἐπίδραση στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ φιλοσοφία καὶ ἀρκετὰ πλούσιο σὲ πληροφορίες, τουλάχιστον ὅσο πλούσιο εἶναι καὶ ἓνα χωρίο τοῦ Κλήμεντος ᾽Αλεξ. (*Στρωμ.* 1.15.71-77), ποῦ ὅμως δὲν ἀναφέρει τὸν Κλέαρχο. Τὸ χωρίο τοῦ Διογένους Λαερτίου ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρει (1.6-9) ἀναφέρει τοὺς Γυμνοσοφιστές, τοὺς Δρυῖδες καὶ τοὺς Χαλδαίους, ἀλλὰ κυρίως ἀναφέρεται λεπτομερῶς στοὺς Μάγους: *οἱ δὲ φάσκοντες ἀπὸ βαρβάρων ἄρξαι φιλοσοφίαν καὶ τὸν τρόπον παρ' ἐκάστοις αὐτῆς ἐκτίθενται*. Οἱ Μάγοι, τῶν ὁποίων ἀπογόνους θεωρεῖ ὁ Κλέαρχος τοὺς Γυμνοσοφιστές, ἦταν φιλόσοφοι τῶν Περσῶν, ἐνῶ οἱ Γυμνοσοφιστές καλλιεργοῦσαν τὴν φιλοσοφία στὴν Ἰνδία (Κλήμης): τοὺς ἀναφέρει καὶ ὁ Θεόφραστος ὡς *τῶν Ἰνδῶν οἱ σοφοὶ καὶ μὴ ἀμπεχόμενοι* (*Περὶ φυτῶν ἰστ.* 4.4.5). Ἦταν, πράγματι, ἀσκητές, κάστα τῶν Βραχμάνων, γιὰ τοὺς ὁποίους ἔγραφε ὁ Μεγασθένης (*FGrHist* 715 F 3):

ἅπαντα μέντοι τὰ περὶ φύσεως εἰρημένα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις λέγεται καὶ παρὰ τοῖς ἕξω τῆς Ἑλλάδος φιλοσοφοῦσι, τὰ μὲν παρ' Ἰνδοῖς ὑπὸ τῶν Βραχμάνων, τὰ δὲ ἐν τῇ Συρίᾳ ὑπὸ τῶν καλουμένων Ἰουδαίων.

᾽Ο Κλέαρχος στὸ *Περὶ ὕπνου* (F4a) εἶχε ἀσχοληθεῖ καὶ πάλι μὲ τὴν ἀνατολικὴ φιλοσοφία καὶ ἐκεῖ ἀνέφερε παραπλήσια πράγματα: *οὗτοι* (sc. Ἰουδαῖοι) *δ' εἰσὶν ἀπόγονοι τῶν ἐν Ἰνδοῖς φιλοσόφων. καλοῦνται δέ, ὡς φασιν, οἱ φιλόσοφοι παρὰ μὲν Ἰνδοῖς Καλανοί, παρὰ δὲ Σύροις Ἰουδαῖοι*. Ἡ προσθήκη μᾶς πληροφορίας ἀπὸ τὸν Διογένη Λαέρτιο γιὰ τοὺς Ἰουδαίους (1.9) φανερῶνει ὅτι ὑπῆρχαν συγγραφεῖς ποῦ πίστευαν ὅτι καὶ οἱ Ἰουδαῖοι προέρχονται ἀπὸ τοὺς Μάγους: *ἐνιοὶ δὲ καὶ τοὺς Ἰουδαίους ἐκ τούτων εἶναι*. ᾽Ο ᾽Αριστο-

τέλης, ὁ ὁποῖος στὸ *Περὶ φιλοσοφίας* πίστευε ὅτι οἱ Μάγοι ἦταν ἀρχαιότεροι τῶν Αἰγυπτίων φιλοσόφων (ἀπ. 6 Ross = 23 Gigon, πβ. καὶ *Μεταφ.* 14, 1091b 10), ἀνέφερε ἐπίσης ὅτι *μάγον τινὰ ἐλθόντα ἐκ Συρίας εἰς Ἀθήνας τά τε ἄλλα καταγνῶναι τοῦ Σωκράτους καὶ δὴ καὶ βίαιον ἔσσεσθαι τὴν τελευταίην αὐτοῦ* (ἀπ. 32 Rose³ = 663 Gigon)· ἡ μαγεία τοῦ Ζωροάστρου ἀναφέρεται καὶ στὸν ψευδοπλατωνικὸ *Ἀλκιβιάδῃ* (122a). Ὑπενθυμίζω, τέλος, ὅτι στὸ *Περὶ ὕπνου* ὁ Ἀριστοτέλης φέρεται νὰ γνωρίζει καὶ νὰ συνομιλεῖ μὲ Ἰουδαῖο (**F4ab**). Ὁ Κλέαρχος, ἐπομένως, θεωρώντας τὴν παιδεία ὡς ἀπότοκο τῆς φιλοσοφίας, συζητοῦσε καὶ αὐτὸς τὴν καταγωγή τῆς φιλοσοφίας καὶ ἀνέφερε τὶς ἀνατολικὲς ἀρχές τῆς, ἴσως στὴν εἰσαγωγή τοῦ ἔργου του. Τὴν Ἀνατολὴ εἶχε καὶ ὁ ἴδιος τὴν εὐκαιρία νὰ τὴ γνωρίσει, ὅπως ἀποκαλύπτουν οἱ ἐπιγραφές **F134a-c**, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἀνατολὴ ἔγινε γνωστὴ στοὺς Ἕλληνες μὲ τὶς κατακτήσεις τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ μάλιστα οἱ Γυμνοσοφιστῆς, τοὺς ὁποίους ἀναφέρουν καὶ ὁ Νέαρχος (*FGrHist* 133 F 6, 23) καὶ ὁ Ἀριστόβουλος (αὐτ. 139 F 41). Ὅσο γιὰ τὸν ἴδιο τὸν Ἀλέξανδρο, ὑπάρχει μία διήγηση (βλ. Ἀρσένιο σελ. 100-101 Walz) ὅτι

δέκα λαβὼν Ἰνδῶν γυμνοσοφιστῆς, τοὺς δοκοῦντας ἀρίστους εἶναι καὶ βραχυλογωτάτους, προβλήματα αὐτοῖς προὔθηκε, τὸν μὴ ἀποκρινάμενον εὐστόχως ἀνελεῖν ἀπειλήσας κ.λπ.

Περὶ παιδείας εἶχε γράψει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (Διογ. Λαέρτ. 5.22), ἀλλὰ ἀπὸ τὰ διασωθέντα ἀποσπάσματα (1-2 Ross = 735,72 Gigon) δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συναγάγει κανεὶς καὶ πολλὰ συμπεράσματα καί, ἰδιαίτερος, ἐὰν σχετιζόταν μὲ αὐτὸ τὸ ἔργο τοῦ Κλεάρχου. *Περὶ παιδείας ἢ περὶ ἀρετῶν ἢ περὶ σωφροσύνης* ἔγραψε καὶ ὁ Θεόφραστος (Διογ. Λαέρτ. 5.50, βλ. ἀπ. 436.9a FHS&G).

Μανέρως

F56

Ἀπὸ τὴν αἰγυπτιακὴ ἀρχαιολογία προέρχεται ἡ πληροφορία τοῦ ἀποσπάσματος. Σὲ συνδυασμὸ μὲ ἄλλα χωρία ἀντιλαμβάνομαστε ὅτι ὁ Κλέαρχος μιλοῦσε ἐδῶ γιὰ τὸ πασίγνωστο αἰγυπτιακὸ τραγούδι. Γράφει ὁ Πολυδεύκης 4.54:

βώρμος δὲ Μαριανδύνων γεωργῶν ᾄσμα, ὡς Αἰγυπτίων μανέρως (μανερός S: μανερός B), καὶ λιτνέρσας Φρυγῶν. ἀλλ' Αἰγυπτίοις μὲν ὁ Μανέρως (μανερός ΠB) γεωργίας εὐρετής, Μουσῶν μαθητής, Λιτνέρσας δὲ Φρυξίν.

Διαφωτιστικότερος εἶναι ὁ Ἡρόδοτος (2.79.2-3):

ἔστι δὲ Αἰγυπτιστὶ ὁ Λίνος καλεῦμενος Μανερῶς (Μάνερος, Μάνερος τὰ χφφ.). ἔφασαν δέ μιν Αἰγύπτιοι τοῦ πρώτου βασιλεύσαντος Αἰγύπτου παῖδα μονογενέα γενέσθαι, ἀποθανόντα δὲ αὐτὸν ἄωρον θρήνοισι τούτοις ὑπὸ Αἰγυπτίων τιμηθῆναι, καὶ αἰοιδῆν τε ταύτην πρώτην καὶ μόνην σφίσι γενέσθαι.

Ἡ ἀντιστοιχία μὲ τὸν καλλίφωνο καὶ ἀδικοσκοτωμένο Λίνο (βλ. Πανσ. 9.29.6-7) δικαιολογεῖ τὸν παραλληλισμό· τὸ πανάρχαιο γεωργικὸ τραγούδι τῶν Ἑλλήνων (βλ. Ἰλ. 18.570) ἦταν ἓνα κάλεσμα στὴ γῆ γιὰ καρποφορία καὶ τὸ ὄνομα Μανέρως προέρχεται μᾶλλον ἀπὸ τὸ αἰγυπτιακὸ *maa-ne-hra* ποὺ σημαίνει «γύρισε πίσω». Στὸ κείμενο τοῦ Κλεάρχου πρέπει νὰ τηρηθεῖ ἡ γραφὴ *Μουσῶν* ποὺ πρότεινε ὁ Valesius, διορθώνοντας τὴν παράδοση τοῦ Ἡσυχίου μὲ τὸν Πολυδεύκη.

Περὶ φιλίας

Πρῶτο βιβλίο

Θεμιστοκλής

F57

Τὸ ἀνέκδοτο γιὰ τὸν Θεμιστοκλή (π. 528-462 π.Χ.), ἓναν ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους πολιτικούς καὶ στρατηγούς τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας, εἶναι μᾶλλον εὐστοχῆς ἐπιλογῆς γιὰ τὸ ἐν γένει πνεῦμα τοῦ Κλεάρχου. Καὶ τοῦτο διότι ὅλη του ἡ ζωή, ἀπὸ νεανικῆς ἡλικίας, δείχνει εὐλικρίνεια προθέσεων ὡς πρὸς τὴν καλὴ, τουλάχιστον, χρῆσι τῆς οἰκίας του· γράφει ὁ Πλούταρχος (*Θεμιστ.* 3.4, 113bc):

λέγεται γὰρ οὕτω παράφορος πρὸς δόξαν εἶναι καὶ πράξεων μεγάλων ὑπὸ φιλοτιμίας ἐραστής, ὥστε νέος ὢν ἔτι τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης πρὸς τοὺς βαρβάρους γενομένης καὶ τῆς Μιλτιάδου στρατηγίας διαβοηθείσης σύννους ὁρᾶσθαι τὰ πολλὰ πρὸς ἑαυτῷ καὶ τὰς νύκτας ἀγρυπνεῖν καὶ τοὺς πότους παραιτεῖσθαι τοὺς συνήθεις καὶ λέγειν πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας καὶ θαυμάζοντας τὴν περὶ τὸν βίον μεταβολήν, ὡς καθεύδειν αὐτὸν οὐκ ἔφη τὸ Μιλτιάδου τροπαιον.

Ἡ τελευταία φράση ἔμεινε παροιμιώδης. Ὅσο γιὰ τὴ γενναιοδωρία του καὶ τὴν πολυτέλεια τῶν δαπανῶν φιλοξενίας γιὰ τίς ὁποῖες ὑπῆρχαν, ἄλλωστε, ἀντικρουόμενες ἀπόψεις, βλ. *αὐτ.* 5.1-7, 114a-d.

Δεύτερο βιβλίο

Στρατόνικος

F58

Ὁ Στρατόνικος ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ὑπῆρξε περιφημὸς καθαριστής. Πρέπει νὰ ἦκμασε κατὰ τὸ πρῶτο ἡμισυ τοῦ 4^{ου} αἰ. (π. 410-360 π.Χ.). Ἐπομένως, καὶ ὁ Κλέαρχος καὶ ἄλλοι Περιπατητικοὶ ποὺ μιλοῦν γι' αὐτόν (ὅπως λ.χ. ὁ Φαινίας, *Περὶ ποιητῶν*, *FGrHist* 1012 F 13), τὸν γνωρίζουν ἀπὸ τὴν παράδοση, τοὺς πολλοὺς του μαθητῆς (Ἀθῆν. 4.56, 163f, 8.41, 348d, 8.46, 352c) καὶ ἴσως ἀπὸ τὸ μουσικὸ σύγγραμμα ποὺ ἔγραψε ὡς εἰσηγητῆς τῆς πολυχορδίας στὴν ψιλὴ κιθάριση (αὐτ. 8.46, 352cd). Ἐνα ἀκόμη ἀνέκδοτο τοῦ ἀνέφερε ὁ Κλέαρχος στὸ *Περὶ παροιμιῶν* (F82), γιὰ τὸν Ρόδιο καθαριστὴ Πρόπιν, ποὺ δίνει τὴν ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἐκτενὴ συλλογὴ ἀνεκδότων του ποὺ παραθέτει ὁ Ἀθήναιος ἀπὸ διάφορες πηγές (8.41-46, 348d-352d, βλ. καὶ 4.56, 163f). Ὁ Ἀθήναιος ἐθαύμαζε τὸ πνεῦμα του (*λέξει τι περὶ τῆς εὐστοχίας αὐτοῦ τῶν ἀποκρισέων*, 8.41, 348d), καὶ ὁ Φαινίας (ἔ.ἀ.) διεκήρυσσε ὅτι ἦταν ἐν τῷ γελοίῳ οὐκ ἀπίθανος. Αὐτό, ὅμως, τοῦ στοίχισε καὶ τὴ ζωὴ: *φασὶ δὲ καὶ τελευτῆσαι αὐτόν διὰ τὴν ἐν τῷ γελοίῳ παρρησίαν ὑπὸ Νικοκλέους τοῦ Κυπρίων βασιλέως φάρμακον πίνοντα διὰ τὸ σκώπειν αὐτοῦ τοὺς υἱούς* (Ἀθῆν. 8.46, 352d). Βέβαια, τὸ ἀνέκδοτο τοῦ Κλέαρχου διαφέρει ἀπὸ τὰ ἄλλα παραδιδόμενα καὶ ἀναφέρεται μᾶλλον στὶς συνήθειες τῆς ζωῆς του χωρὶς νὰ διαγράφεται σαφῶς ἡ σχέση ποὺ ἔχει μὲ τὴ φιλία, ἴσως διότι ἔχει ἀποκοπεῖ ἀπὸ τὸ περικείμενό του.

Γεργίθιος

Ὁ τίτλος τοῦ ἔργου

F59

Ὁ Κλέαρχος φαίνεται νὰ παίζει μὲ τὸ ὄνομα τοῦ κόλακος τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο καὶ τιτλοφόρησε τὸ σύγγραμμά του· στὸ F64, μιλώντας γιὰ τὴν πανάρχαια καταγωγὴ τῶν Γεργίνων, ἀναφέρει ὅτι ἴδρυσαν πόλη στὴν Αἰολίδα, ἡ ὁποία πάλαι μὲν ἀπὸ τοῦ γένους *Γέργινα*, νῦν δὲ *Γέργιθα κέκληται*. Ὁ Στέφανος Βυζάντιος (σελ. 203) εἶναι ἡ πηγὴ πολλῶν πληροφοριῶν γιὰ τὴν πόλη, ποὺ βρισκόταν κοντὰ στὴ Λάμψακο καὶ ποὺ ὁ Ξενοφῶν ἀναφέρει (*Ἑλλην.* 3.1.15) ὡς πόλη ὀχυρωμένη: *Γέργις πόλις Τροίας. καὶ κλίνεται Γέργιθος. λέγεται καὶ ἡ Γέργιθος εὐθεῖα ἀπὸ γενικῆς, ὡς Τροίζηνος. ὁ πολίτης Γεργίθιος, τὸ θηλυκὸν Γεργιθία*. Τὸ ὄνομα, λοιπόν, τοῦ κό-

λακος ἦταν ἔθνικό. Καί βέβαια, ὡς τίτλος, μποροῦσε νά σηματοδοτήσει ἀρκετά σέ κείνους πού γνώριζαν τὰ περὶ τῶν Γεργίνων τῆς Κύπρου· παλαιός τους συμπολίτης ἦταν ὁ ἐπώνυμος τοῦ βιβλίου. Ἡ Γέργιθα, ὅμως, ἦταν διάσημη καί γιὰ ἄλλα πράγματα· συνεχίζει ὁ Στέφανος (σελ. 203-205): *Γεργιθία ἢ χρησιμολόγος Σίβυλλα, ἣ τις καὶ ἐτετύπωτο ἐν τῷ νομίσματι τῶν Γεργιθίων αὐτὴ τε καὶ σφίξ, ὡς Φλέγων ἐν Ὀλυμπιάδων α' (FGrHist 257 F 2). ἐν δὲ τῷ ἱερῷ τοῦ Γεργιθίου Ἀπόλλωνος Σιβύλλης φασὶν εἶναι τάφον.* “Ὅτι οἱ Γεργίθιοι ἐθεωροῦντο ἀπόγονοι τῶν Τρώων ἀναφέρεται καὶ ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο (5.122.2): *καὶ εἶλε μὲν (sc. Ὑμαίης) Αἰολέας πάντας ὅσοι τὴν Ἰλιάδα νέμονται, εἶλε δὲ Γέργιθας τοὺς ὑπολειφθέντας τῶν ἀρχαίων Τευκρῶν*” πβ. καὶ 7.43.2: *Γέργιθας Τευκρούς.* Φαίνεται, ἀπὸ μία διήγηση τοῦ Ἀθηναίου (12.26, 523f-524b) πού προέρχεται ἀπὸ τὸ *Περὶ δικαιοσύνης* τοῦ Ἡρακλείδη Ποντικοῦ (ἀπ. 50 Wehrli) ὅτι Γεργίθιοι (κατώτεροι, ἴσως· *καὶ τῶν δημοτῶν, οὓς ἐκείνοι Γέργιθας ἐκάλουν*) κατοικοῦσαν στὴ Μίλητο καὶ ἐστασίασαν. Οἱ Μιλήσιοι τοὺς ἐφόνευσαν καὶ ἡ θεία τιμωρία ἦλθε. Ὁ χρησμός πού δόθηκε στοὺς Μιλησίους ἀρχίζε ὡς ἐξῆς:

καὶ μοι Γεργίθων τε φόνος μέλει ἀπτολεμιστῶν.

Αὐτὴ ἡ πόλη καὶ αὐτὸς ὁ λαὸς σχετίζονταν μὲ τοὺς Γεργίνους τῆς Κύπρου κατὰ τὸν Κλέαρχο.

Τὰ κακὰ τῆς κολακείας

F60

Τὴ διπλὴ ζημία τῆς κολακείας περιγράφει ὁ Κλέαρχος καὶ τὰ ἄσχημα ἀποτελέσματά της τόσο στὸν κόλακα ὅσο καὶ στὸν κολακευόμενο. *Φιλοκόλακες οἱ πολλοί*, ἔγραψε ὁ Ἀριστοτέλης (*Ἠθ. Νικομ.* 8.8, 1159b 13), διότι προτιμοῦν, ἀντὶ ν' ἀγαποῦν, νὰ τοὺς ἀγαποῦν, *διὰ φιλοτιμίαν*. Ὁ ἴδιος ἀναφέρει δύο εἶδη κολάκων, προσθέτοντας καὶ τὸν «ἀφιλοκερδῆ» ἄρεσκον: *ὁ δ' ὑπερβάλλον, εἰ μὲν οὐδενὸς ἔνεκα, ἄρεσκος, εἰ δ' ὠφελείας τῆς αὐτοῦ, κόλαξ (αὐτ. 2.7, 1098a 28-29· πβ. καὶ 4.6, 1127a 8-10).* Καὶ ὁ Θεόφραστος, στοὺς *Χαρακτήρες*, ἔχει περιγράψει καὶ τὸν κόλακα (*τὴν δὲ κολακείαν ὑπολάβοι ἂν τις ὁμιλίαν αἰσχρὰν εἶναι, συμφέρουσαν δὲ τῷ κολακεύοντι, 2.1 – ὁ ὄρισμός), ἀλλὰ καὶ τὸν ἄρεσκον (5.1): ἡ δὲ ἀρεσκειὰ ἐστὶ μὲν, ὡς ὄρω περιλαβεῖν, ἔντενξις οὐκ ἐπὶ τῷ βελτίστῳ ἠδονῆς παρασκευαστικῆ αὐτὴ ἢ ἀνευλικρινῆς εὐχάριστη συνάντησις πού προκαλεῖ ὁ ἀρεσκευτικός, τύπος δὲ μέντοι φιλέπαινος ὑπ' Ἀρίστωνος καλούμενος (ἀπ. 15 Wehrli – Ἀρίστων ὁ Κεῖος ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Φιλοδήμου *Περὶ κακιῶν*).*

Πάφιον μειρακίων

F61

Ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Κλεάρχου δὲν μποροῦσε νὰ λείπει ἡ εἰκονογράφησι τοῦ ἀνεκδότου. Στὴν περίπτωση τοῦ Παρίου μειρακίου ἡ περιγραφή τοῦ περιστατικοῦ γίνεται μὲ σχεδὸν λογοτεχνικὰς ἀξιώσεις. Ὁλόκληρο, βέβαια, τὸ διασωθὲν κείμενο τοῦ *Γεργιθίου* ἀναδεικνύει τὸ γνήσιο ὕφος τοῦ συγγραφέα Κλεάρχου πού οἱ ἀνεκδοτολογικὰς ἐπιλογὰς τοῦ Ἀθηναίου μᾶς ἔχουν στερήσει σὲ πολλὰς ἄλλες περιπτώσεις, καὶ μάλιστα στὸ *Περὶ βίων* καὶ τὰ *Ἐρωτικά*, ἔργα ὅπου ὁπωσδήποτε ὁ Κλεάρχος θ' ἀνέπτυξε τὸ κείμενό του σὲ χώρους περισσότερο φιλοσοφικῶν ἀναζητήσεων. Ἡ πολυτέλεια καὶ ἡ τρυφή πού περιγράφεται στὸ ἀπόσπασμα δὲν ἦταν κάτι ἄγνωστο γιὰ τὴν Πάφο στὴν ἀρχαιότητα· ὁ ἴδιος ὁ Ἀθήναιος, μεταξὺ τῶν **F62** καὶ **F63**, παραθέτει (6.71, 257d-f) ἕκτενὲς ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν *Στρατιώτη* τοῦ Ἀντιφάνη (200 K-A), ὅπου ὁ βασιλεὺς τῆς Πάφου παριστάνεται ὅτι *ἐρριπίζετο ὑπὸ τῶν περισσεῶν*. Ὁλόκληρο τὸ ἀπόσπασμα εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον. Στὸ σκηνικὸ τοῦ Παρίου μειρακίου, ὀρισμένα ἀντικείμενα ἦταν πολὺ φημισμένα, ὅπως τὸ *ἀμφίταπον*· γράφει λ.χ. ἡ *Συναγωγή*, *LGM* σελ. 22: *ἀμφίταποι τάπητες ἀμφίμαλλοι καὶ ὁ Ἀμμώνιος, Περὶ ὁμοίων καὶ διαφορῶν λέξεων* 461 Nickau: *τάπητες καὶ ἀμφιτάπητες διαφέρουσι. τάπητες μὲν γὰρ εἰσιν οἱ ἐκ τοῦ ἐτέρου μέρους μαλλὸν ἔχοντες, ἀμφιτάπητες δὲ οἱ ἐξ ἀμφοτέρων*. Ἡ *ἀμόργη* ἦταν εἶδος χρώματος ὅμοιον βύσσῳ. Ἐλέγετο δὲ *Ἀμόργινον Ἀτικῶς, λεπτὸν ὕφασμα Ἑλληνικῶς* παραδίδει ὁ Μοῖρις (σελ. 40). Ἡ *χλανίς* ἦταν *θερινὸν καὶ λεπτότατον ἱμάτιον* (Ψευδο-Ζωναρᾶς στ. 1854) πού διέφερε ἀπὸ τὴ *χλαῖνα* κατὰ τὸν Τρύφωνα (*Περὶ Ἑλληνισμοῦ* ἀπ. 106 Velsen), ὅπως παραδίδει ὁ Ἀμμώνιος (*αὐτ.* 512): *χλανίδας δὲ τὰς φορομένας καὶ μαλακωτέρας*.

F62

Περιγράφεται ἐδῶ τὸ ἀνθρώπινο περιβάλλον τοῦ μειρακίου· οἱ ὑπηρέτες (*παῖδες*) καὶ οἱ τρεῖς κόλακες, γνωστοὶ στὴν τοπικὴ κοινωνία μὲ προσωνύμια, ὅπως ὁ Παράβυστος. *Παράβυστον* εἶναι τὸ *παρακεκρυμμένον*, τὸ *λάθρα γινόμενον* καὶ ἐτυμολογεῖται *παρὰ τὸ βύω, ὃ σημαίνει τὸ κλείω*· βλ. *Συναγωγή* (versio antiqua) π 98, *Σοῦδα* π 301, *EM* 651.50 κ.ἄ. Ὑπῆρχε καὶ ἡ ἔκφραση *παράβυστος γίννεται*, ἐξαφανίζεται (Ἀθῆν. 6.42, 243d). Ὁ δεῦτερος ἦταν ὁ Σικύας, ἀλλὰ ὁ τρίτος, ὁ Θῆρ, «τὸ θηρίο», ἦταν ὁ σπουδαιότερος, ὁ *πρωταγωνιστῆς* τῆς ὑπηρεσίας. Ἡ φράση μοιάζει μὲ λογοπαίγνιο στὴν ἔκφραση τοῦ Ἀριστοτέλους (*Πολιτ.* 8.4, 1338b 29-30) *ὥστε τὸ καλὸν ἀλλ' οὐ τὸ θηριῶδες δεῖ πρωταγωνιστεῖν*. Μὲ τὸ *θηρ* (Ἰλ. 3.449) δηλωνόταν κατεξοχὴν ὁ λέων (βλ. Εὐστ. III 767.23 van der Valk) *ἀπὸ τοῦ θοῶς*

ὀρούειν, κατὰ τὴν ἔτυμολογία τοῦ Ἄπιωνος, *Γλῶσσαι ὁμηρικαί* ἄπ. 43 Neitzel. Στὴν κωμικὴ σκηνὴ μὲ τὴ μύγα ὁ Κλέαρχος ἐπίδεικνύει τὸν σαρκασμὸ του γιὰ τὶς γελοῖες μικρὲς ἐξυπηρετήσεις τοῦ κόλακα· τὸ ὁμηρικὸ χωρίο ποὺ ὑπαινίσσεται εἶναι τὸ ἀκόλουθο (Ἰλ. 17.570 κ.έ.):

*καὶ οἱ μνίης θάρσος ἐνὶ στήθεσσι ἐνήκεν,
ἢ τε καὶ ἐργομένη μάλα περ χροὸς ἀνδρομέοιο
ἰσχανάα δακέειν, λαρόν τέ οἱ αἶμ' ἀνθρώπων·
τοῖον μιν θάρσους πλῆσε φρένας ἀμφὶ μελαινας,
βῆ δ' ἐπὶ Πατρόκλῳ, καὶ ἀκόντισε δουρὶ φαεινῷ.*

ἌΟ τρόπος τῆς κολακείας

F63

Τὸ ἀπόσπασμα εἶναι ὅπωςοδήποτε ἐκτενέστερο ἀπὸ τὸ κείμενο ποὺ δέχεται ὁ Wehrli (ἄπ. 20), διότι σ' αὐτὸ περιλαμβάνεται καὶ ἡ παραπομπὴ στὸν Ἄνδροκύδη. Τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Πρωτέα σχολιάζει ὁ Εὐστάθιος εἰς δ 401, 1503.37-39:

ῥητέον δ' ἐνταῦθα οὐ παρέργως, καὶ ὡς οἱ φθάσαντες πολυτρόποις ἤδη δὲ καὶ κακοήθεισι πολυειδῶς ἀνθρώποις προσαρμόσαι τὸ τοῦ Πρωτέως ὄνομα, τοιούτῳ εἶκασαν καὶ τοὺς κόλακας καὶ δηλοῖ γράψας Ἀθήναιος, ὅτι κατ' ἀλήθειαν ὁ κόλαξ ἔοικεν εἶναι τῷ Πρωτεῖ ὁ αὐτός, γίνεται οὖν παντοδαπὸς οὐ μόνον κατὰ τὴν μορφήν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς λόγους, οὕτω ποικιλόφωνός ἐστι.

ἌΟ ἴδιος (III 531.24-31 van der Valk) βρῖσκει εὐφνὴ τὴν ἔτυμολογία τοῦ Ἄνδροκύδη ποὺ διάβασε στὸν Ἀθήναιο:

εὐφνὲς δὲ καὶ τὸ ἀπὸ κόλλης παρὰ τῷ Δειπνοσοφιστῇ σκῶμμα κατὰ κολάκων. φησὶ γὰρ ὡς ἡ κολακεία ἔχει τὴν ἐπωνυμίαν ἀπὸ τοῦ προσκολλᾶσθαι ταῖς ὁμιλίαις. πάντα γὰρ ὑποδύεται ὡς δή τις ὑποστατικὸς νωταγωγῶν τῷ τῆς ψυχῆς ἤθει καὶ οὐ βαρυνόμενος... ὄρα δὲ καὶ τὸ προσκολλᾶσθαι, ἀφ' οὗ δοκεῖ παρηχθαι ὁ κόλαξ.

Πβ. καὶ Ψευδο-Ζωναροῦ, *Λεξ.* στ. 1228 λ. Κόλαξ: *τινὲς δὲ φασὶ παρὰ τὸ κολλᾶσθαι, ἐξ οὗ καὶ δύσκολος ὁ δυσχερῶς τινι κολλώμενος.* Αὐτῇ, ὅμως, δὲν εἶναι ἡ μόνη παραπομπὴ στὸν Ἄνδροκύδη· ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει δύο φορὲς ἀνωνύμως μία ρῆση του στὰ Ἡθικά (*Περὶ εὐθυμίας* 13, 472b καὶ *Περὶ σαρκοφαγίας* 1.6, 995e) ποὺ ὅμως ταυτίζεται ἀπὸ τὸν Κλήμεντα Ἀλεξ., *Στρομ.* 7.6.33.7. Βλ. καὶ ἄλλα στὸν Θεόφραστο, *Περὶ φυτῶν ἰστ.* 4.16.6, Πλίνιο, *Nat. hist.* 14.7.58, 17.37.240.

Γεργίνοι και Προμάλαγες

F64

Τὸ ἀπόσπασμα χωρίζεται σὲ δύο μέρη· στὸ πρῶτο ὁ Κλέαρχος περιγράφει μὲ σαφεῖς ὄρους τὸ καλῶς ὀργανωμένο δίκτυο πληροφοριῶν τῶν Κυπριῶν βασιλέων, στὸ δεύτερο ἀναφέρει τὴν καταγωγή καὶ τὴν ἀποικιακὴ δράση τῶν Γεργίνων. Τὸ χωρίο τοῦ Ἀθηναίου κίνησε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Εὐσταθίου (III 515.30-516.3 van der Valk), ὁ ὁποῖος γράφει:

καί τι δέ, φασί, τάγμα ἔνδοξον ἐν Κύπρῳ ἀνακτες ἐκαλοῦντο, πρὸς οὓς ἀνεφέρετο, φασίν, ἐκάστης ἡμέρας πρὸς τῶν ὠτακουστούντων, ὃ τι ἂν ἀκούσωσιν. ἐπὶ διορθώσει δὲ τοῦτο ἦν τῶν κατὰ τὴν νῆσον. οἱ δὲ τοιοῦτοι ὠτακουσταὶ εἶεν ἂν καὶ πευθῆνες ὡς ἀπὸ τοῦ πεύθω, οὗ παράγωγον ἢ πύστις, οἷον «στείλας ἐπὶ τῆς Αἰολίδος κατὰ πύστιν ἅμα καὶ οἰκισμὸν τῆς χώρας».

Τὸ κυπριακὸ δίκτυο πληροφοριῶν ἦταν, ἴσως, σχεδιασμένο πάνω σὲ περσικὰ πρότυπα, ὅπως δέχεται γενικῶς γιὰ τὶς μεθόδους τῶν τυρρανικῶν καθεστώτων ἡδη ὁ Ἀριστοτέλης (*Πολιτ.* 5.11, 1312b 34 κ.έ.). Γιὰ τὴν Περσία ἀναφέρει, μεταξὺ τῶν ἄλλων, ὁ Ἡρόδοτος (1.100.2): *οἱ κατάσκοποι τε καὶ κατήκοι ἦσαν ἀνὰ πᾶσαν τὴν χώραν*, ἐνῶ ὁ Πλούταρχος, *Περὶ πολυπραγμοσύνης* 16, 522f, ἐκθέτει τὴν ἀρχὴ τοῦ συστήματος: *ὠτακουστάς μὲν οὖν πρῶτος ἔσχεν ὁ νόθος Δαρείος ἀπιστῶν ἑαυτῷ καὶ πάντας ὑφορώμενος καὶ δεδοικώς*. Στὴν Κύπρο φαίνεται ὅτι τὸ σύστημα εἶχε καλὲς ρίζες· ἀκόμη καὶ ὁ Ἰσοκράτης (9.42) εἶναι ἀποκαλυπτικὸς γιὰ τὶς μεθόδους τοῦ Εὐαγόρα, μὲ τὴ διαφορά ὅτι ἔκρινε τὰ πάντα ὁ ἴδιος διοικῶντας θεοφιλῶς καὶ φιланθρωπῶς (αὐτ. 43). Τὸ σχετικὸ χωρίο ἔχει ὡς ἑξῆς:

οὐδὲν ἀνεξέταστον παρέλειπεν, ἀλλ' οὕτως ἀκριβῶς καὶ τὰς πράξεις ἦδει καὶ τῶν πολιτῶν ἕκαστον ἐγίνωσκεν ὥστε μήτε τοὺς ἐπιβουλεύοντας αὐτῷ φθάνειν μήτε τοὺς ἐπιεικῆς ὄντας λανθάνειν, ἀλλὰ πάντας τυγχάνειν τῶν προσηκόντων· οὐ γὰρ ἐξ ἐτέρων ἦκουεν οὐτ' ἐκόλαζεν οὐτ' ἐτίμα τοὺς πολίτας, ἀλλ' ἐξ ὧν αὐτὸς συνῆδει τὰς κρίσεις ἐποιεῖτο περὶ αὐτῶν.

Ἐπὶ αὐτῷ χωρίῳ ὁ Ἰσοκράτης ἀναφέρει ἐνδιαφέροντα σημεῖα ποὺ καλύπτονται μὲ τὴν ἠθικὴ προτροπὴ:

μηδὲν ἀποκρύπτεσθε μήθ' ὧν κέκτησθε μήθ' ὧν μέλλετε πράττειν εἰδότες, ὅτι περὶ τὰ κεκρυμμένα τῶν πραγμάτων ἀναγκαῖόν ἐστι πολλοὺς φόβους γίνεσθαι. μὴ τεχνικῶς ζητεῖτε πολιτεύεσθαι μηδ' ἀφανῶς, ἀλλ' οὕτως ἀπλῶς καὶ φανερώς ὥστε μηδ' ἂν τις

βούληται ῥάδιον ὑμᾶς εἶναι διαβαλεῖν. δοκιμάζετε τὰς πράξεις καὶ νομίζετε πονηρὰς μὲν, ἃς πράττοντες λανθάνειν ἐμὲ βούλεσθε, χρηστὰς δέ, περὶ ὧν ἐγὼ μέλλω πυθόμενος βελτίους ὑμᾶς νομιεῖν. (53) μὴ κατασιωπᾶτε δ', ἂν τινὰς ὁρᾶτε περὶ τὴν ἀρχὴν τὴν ἐμὴν πονηροῦς ὄντας, ἀλλ' ἐξελέγχετε καὶ νομίζετε τῆς αὐτῆς ζημίας ἀξιόους εἶναι τοὺς συγκρούπτοντας τοῖς ἁμαρτάνουσιν. ἐντυχεῖν νομίζετε μὴ τοὺς λανθάνοντας, ἂν τι κακὸν ποιήσωσιν, ἀλλὰ τοὺς μηδὲν ἐξαμαρτάνοντας· τοὺς μὲν γὰρ εἰκὸς τοιαῦτα παθεῖν, οἷά περ αὐτοὶ ποιοῦσι, τοὺς δὲ χάριν ἀπολαβεῖν, ἧς ἀξιοτυγχάνουσιν ὄντες. (54) ἑταιρείας μὴ ποιῆσθε μηδὲ συνόδους ἄνευ τῆς ἐμῆς γνώμης· αἱ γὰρ τοιαῦται συστάσεις ἐν μὲν ταῖς ἄλλαις πολιτείαις πλεονεκτοῦσιν, ἐν δὲ ταῖς μοναρχίαις κινδυνεύουσιν. μὴ μόνον ἀπέχεσθε τῶν ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων τῶν τοιούτων, ἐν οἷς ἀναγκαῖόν ἐστιν ὑποψίαν ἐγγίγνεσθαι.

Τὴν πρώτη φράση τῆς πρώτης παραγράφου θεώρησε καλὸ νὰ προσφέρει ὡς συμβουλή στοὺς ἀναγνώστες του καὶ ὁ Ἰωάννης Στοβαῖος, *Ἀνθολ.* 3.24.10. Δυστυχῶς, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίζουμε σήμερα τίς ἀπόψεις καὶ ἄλλων Περιπατητικῶν, ὅπως τοῦ Ἄριστοτέλους στὴν *Κυπρίων πολιτεία* ἢ τοῦ Θεοφράστου στὸ *Περὶ βασιλείας Κυπρίων*. Ὅμως, οἱ ἐλλόγμοι κόλακες περὶφρανεύονταν, ὄχι μόνον γιὰ τὴ βασιλικὴ εὐνοία, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν καταγωγὴ τους, συνδέοντας τὸ ὄνομά τους μὲ τὴν πόλη Γέργινα/Γέργιθα (βλ. σχόλιο στὸ **F59**) τῆς πατρικῆς τους γῆς, ἀφοῦ ἦταν ἀποικοὶ τῶν Τρώων ποὺ ἦλθαν στὴν Κύπρο μὲ τὸν Τεύκρο (βλ. Πινδ. *Νεμ.* 4.46, Αἰσχ. *Πέρσ.* 895). Ἀπὸ ἐκεῖ ἔπειμαν καὶ ἄλλη ἀποικία στὴν Κύμη, ὅπως ἀπεδείκνυε τὸ κυπριακὸ στοιχεῖο τῆς πόλεως. Τέτοιες παραδόσεις ἀποικίων καὶ συγγενειῶν ἦταν τόσο συνηθισμένες στὴν ἀρχαιότητα, ὥστε νὰ προκαλοῦν καὶ συγχύσεις, ὅπως στὴν τελευταία αὐτὴ περίπτωση, γιὰ τὴν ὁποία ὁ Κλέαρχος καταφεύγει καὶ πάλι σὲ ἕνα λόγο ἀστεῖο· παραθέτει τὴ γνωμικὴ φράση οὐδ' Ἀσκληπιάδαις τοῦτο γε δεδόσθαι ποὺ ἀπαντᾶται στὰ *Θεογονίδια* 432-434 West:

*εἰ δ' Ἀσκληπιάδαις τοῦτό γ' ἔδωκε θεός,
ἰᾶσθαι κακότητα καὶ ἀτηρὰς φρένας ἀνδρῶν,
πολλοὺς ἀν μισθοῦς καὶ μεγάλους ἔφερον.*

Κολακεία γένους θηλυκοῦ

F65

Στὸ τελευταῖο αὐτὸ διασωθὲν ἀπόσπασμα ὁ Κλέαρχος ἀναφέρεται στὶς *κολακίδες*, τὸ ἀντίστοιχο θηλυκὸ εἶδος τῶν *ἐλλογίμων κολάκων* (**F64**). Οἱ πράξεις τους ἀηδιάζουν κυριολεκτικὰ τὸν φιλόσοφο: *ἵνα*

μη ἀθλιότητος εἶπω, γράφει ὁ Κλέαρχος. Οἱ γυναῖκες αὐτὲς ἦταν προσκολλημένες στὰ θηλυκὰ μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας. Τὶ ἀκριβῶς ἦταν αἱ ἄνασσαι διευκρινίζει ὁ Ἀριστοκράτιων (α 118 Keane) μὲ τὴν τεκμηρίωση πού παραθέτει (Ἀριστοτ. ἀπ. 526 Rose³ = 532 Gigon):

Ἔνακτες καὶ ἄνασσαι Ἰσοκράτης Εὐαγόρα (9.72). ἔοικε δ' ὁ ῥήτωρ ἔθους τινὸς ἐν Κύπρῳ μνημονεύειν. Ἀριστοτέλης γοῦν ἐν τῇ Κυπρίων πολιτείᾳ φησί· καλοῦνται δὲ υἱοὶ μὲν καὶ ἀδελφοὶ τοῦ βασιλέως ἄνακτες, αἱ δὲ ἀδελφαὶ καὶ γυναῖκες ἄνασσαι.

Ἡ θλιβερὴ ὑπηρεσία πού κατήντησαν νὰ παρέχουν, καὶ ἔξαιτίας τῆς ὁποίας μετονόμαστηκαν κλιμακίδες, σημειώνεται σχολιασμένη καὶ ἀπὸ τὸν Εὐστάθιο (κ 560, 1669.34 κ.έ.), ἀναγνώστη τῶν Δειπνοσοφιστῶν τοῦ Ἀθηναίου:

ἐκεῖθεν δὲ καὶ αἱ παρὰ τῷ δειπνοσοφιστῇ κλιμακίδες, γυναῖκες ἐκεῖνα κολακίδες λεγόμεναι οὕτως, ἐπεὶ ἀρεσκευόμεναί φασι ταῖς μεταπεμφαμέναις αὐτὰς ἐνδόξοις γυναιξί, κλίμακα ἐξ ἐαυτῶν ἐποίουν οὕτως, ὥστε ἐπὶ νότοις αὐτῶν ἀνάβασιν γίνεσθαι καὶ κατάβασιν ταῖς ἐπὶ τῶν ἀμαξῶν ὄχουμέναις. τοιοῦτον δὲ τι καὶ ἡ νῦν γενεὰ ποιεῖ, ὅτε ὁ κελητίζων οὐ δύναται ῥᾶρον ἀναβῆναι εἰς τὴν ἐφεστρίδα. κατακλύψαντος γάρ τινος ἢ ῥάχης αὐτοῦ εἰς ἀναβολέα σχεδιάζεται τῷ κέλητι.

Τὴν ἴδια πληροφορία παραδίδει καὶ ὁ Πλούταρχος, *Πῶς ἂν τις διακρίνει τὸν κόλακα τοῦ φίλου* 3, 50d:

οὐδὲ τὰς ἐν Κύπρῳ κολακίδας. ἐπειδὴ διέβησαν εἰς Συρίαν, κλιμακίδας προσαγορευθείσας, ὅτι ταῖς γυναιξὶ τῶν βασιλέων ἀναβαίνειν ἐπὶ τὰς ἀμάξας δι' αὐτῶν ὑποκατακλινόμεναι παρεῖχον.

Δὲν εἶναι ἀπίθανο ἡ τελικὴ πηγὴ τῆς πληροφορίας ν' ἀνάγεται στὸν Κλέαρχο. Ἡ μνεία τῶν τριῶν ἱστορικῶν προσώπων, κατὰ τὴ διάρκειά τῆς δράσεως τῶν ὁποίων τοποθετοῦνται τὰ γεγονότα τοῦ κυπριακοῦ χώρου στὶς ἀρχὲς τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος, εἶναι ὁ σατραπῆς Ἀρτάβαζος (π. 387–π. 325 π.Χ.), ὁ Ρόδιος μισθοφόρος καὶ συγγενῆς τοῦ Μέντωρ, σύγχρονός του, καὶ ὁ Γλῶς (βλ. Διόδωρο Σικ. 15.3.2 κ.έ., 15.9.3 κ.ά.). Γιὰ τὴ δράση τοῦ τελευταίου στὴν Κύπρο, ὁ Πολύανος (7.20) ἀναφέρει τὸ ἀκόλουθο ἐνδεικτικὸ στρατήγημα:

Γλῶς ἦν ἐν Κύπρῳ. τῶν δὲ ἄμφ' αὐτὸν Ἑλλήνων τοῖς ἐν Ἰωνίᾳ κατ' αὐτοῦ γραφόντων βουλόμενος εὐρεῖν τοὺς αἰτίους τριῆρη καθεύκνυσε καὶ τοῖς ἐρέταις ἔδωκεν ἐφόδιον καὶ πλεῖν ἐκέλευσεν ἐπ' Ἰωνίας. τοῦ κυβερνήτου τὴν ἀναγωγὴν ἐπίτηδες ἀναβαλλομένου

πολλοὶ πολλὰς ἐπιστολάς τοῖς ἐρέταις ἔδωκαν. οἱ μὲν δὴ ἀνήχθησαν καὶ βραχὺ τῆς πόλεως ἀπωτέρω προσωμίσαντο, ὁ δὲ παρελθὼν περὶ πρὸς τὴν τριήρη προσέταξε τοῖς ἐρέταις πάσας προσκομίσει τὰς ἐπιστολάς, ἐν αἷς τοὺς κατ' αὐτοῦ γράφοντας εὐρῶν οὐδένα τούτων {ὄν} οὐχὶ παραχρημα βασιανίσας ἀπέκτεινεν.

Περὶ τοῦ πανικοῦ

F66

Οἱ ἱστορικοὶ μλοῦν γὰρ πανικὸ φόβο, ὁ ὁποῖος καταλαμβάνει τὰ στρατεύματα καὶ ἀναφέρουν τὰ τακτικά του ἀποτελέσματα· βλ. λ.χ. Πολύβ. 5.96.3:

οἱ δ' Ἀκαρνανῆες ἀντεμβalόντες εἰς τὴν Στρατικὴν καὶ πανικῶ περιπεσόντες αἰσχροῦς μὲν ἀβλαβῶς γε μὴν ἐπανήλθον, οὐ τολμησάντων αὐτοὺς ἐπιδιώξει τῶν ἐκ τοῦ Στρατοῦ διὰ τὸ νομίζειν ἐνέδρας ἔνεκα ποιείσθαι τὴν ἀποχώρησιν.

Ἐπίσης, αὐτ. 20.6.12:

πανικοῦ δ' ἐμπεσόντος αὐτοῖς (sc. Βοιωτοῖς) καὶ φήμης ὅτι πάρεστιν Φιλοποίμην τοὺς Ἀχαιοὺς ἔχων, ἀπολιπόντες πρὸς τῷ τείχει τὰς κλίμακας ἔφυγον προτροπάδην πρὸς τὴν οἰκίαν.

Ὅμοίως, Πλουτ. Καῖσαρ 43.5-7, 728e:

τῇ δὲ πρὸ τῆς μάχης νυκτὶ τὰς φυλακὰς ἐφοδεύοντος αὐτοῦ περὶ τὸ μεσονύκτιον, ὤφθη λαμπὰς οὐρανίου πυρός, ἣν ὑπερνεχθεῖσαν τὸ Καῖσαρος στρατόπεδον λαμπρὰν καὶ φλογώδη γενομένην ἔδοξεν εἰς τὸ Πομπηίου καταπεσεῖν. ἐρωθιῆς δὲ φυλακῆς καὶ πανικὸν τάραχον ἦσθοντο γιγνόμενον παρὰ τοῖς πολεμίοις. οὐ μὴν μάχεσθαι γε κατ' ἐκείνην προσεδόκα τὴν ἡμέραν, ἀλλ' ὡς ἐπὶ Σκοτούσης ὁδεύσων ἀνεξεύγνυνεν.

Βεβαίως, τὸ θέμα αὐτὸ εἶχε ἀντιμετωπισθεῖ ἀπὸ τὴν ἀριστοτελικὴ ψυχολογία (βλ. *Περὶ ψυχῆς* 2.12, 424a 29), ἀλλὰ ἡ συμβολὴ τοῦ Κλεάρχου ἐγκριταὶ στίς παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν ζώων, στίς ἐνοστικῶδεις ἀντιδράσεις τῶν ὁποίων εἶχε ἐγκύψει καὶ τίς χρησιμοποιοῦσε ὡς ἀποδεικτικὸ στοιχεῖο (βλ. καὶ **F2-3**), ὅπως π.χ. στὴ σωκρατικὴ σκέψη (Ξενοφ. Ἀπομν. 2.1.2):

οὐκοῦν καὶ ἄλλα ὑπὸ λαγνείας, οἷον οἱ τε ὄρνυγες καὶ οἱ πέρδικες, πρὸς τὴν τῆς θηλείας φωνὴν τῇ ἐπιθυμίᾳ καὶ τῇ ἐλπίδι τῶν

ἀφροδισίων φερόμενοι καὶ ἐξιστάμενοι τοῦ τὰ δεινὰ ἀναλογίζεσθαι τοῖς θηράτρσι ἐμπίπτουσι,

“Ὅλα τὰ ἀναφερόμενα ἐδῶ πτηνὰ φημίζονταν γιὰ τὴν ἐξυπνάδα, τὴν ταχύτητα, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἀσέλγεια τους (βλ. καὶ Ἄριστοτ. *Περὶ τὰ ζῷα ἱστορία* 9.8, 614a, Αἴλιαν. *Περὶ ζῳῶν ιδιότητος* 3.16, Πλίνιος, *Nat. hist.* 10.12.33): γιὰ τὶς πέρδικες, ὅμως, ὑπῆρχε καὶ παρομιώδης ἔκφραση,

Ἄφροδισία ἄγρα· οἱ πέρδικες, διὰ τὸ τοὺς θηρῶντας τῇ θηλείᾳ ἐπιβουλεύοντας αἰρεῖν αὐτούς

(*Συναγωγή* (versio B) α 2571, καὶ Φώτ. *Λεξ.* α 3395 Theodoridis, Αἴλιος Διον. α 201 Erbse). Τὸ χωρίο τοῦ Κλεάρχου σημείωσε καὶ ἐν πολλοῖς παραθέτει ὁ Εὐστάθιος, λ 253, 1681.38-41, ἐπιλέγοντάς το ἀπὸ τὴ μακρὰ συζήτηση τοῦ Ἀθηναίου γιὰ τὶς πέρδικες (9.41-43, 388e-390d) ποὺ στηρίζεται σὲ μεγάλη ποικιλία πηγῶν.

Περὶ θινῶν

F67

Τὸ σύγγραμμα αὐτὸ τοῦ Κλεάρχου εἶναι κατεξοχὴν μελέτη φυσικῆς ἱστορίας καὶ γεωλογίας. Φυσικά, τὸ κύριο ἐνδιαφέρον, καὶ λόγῳ τῆς μνείας τοῦ Ψαμμητίχου, στρέφεται γύρω ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο καὶ τὴν ἔρημο, ὅπως τὶς περιγράφει ὁ Ἡρόδοτος 2.4.3 κ.έ. Ὁ ἴδιος, περιγράφοντας τὴν ἐκστρατεία τοῦ Καμβύση στὰ νότια καὶ τὰ δυτικά τῆς Αἴγυπτου, ἀναφέρει καὶ τὸ ἐξῆς σχετικὸ μὲ τὸ θέμα μας καταστροφικὸ γεγονός (3.26.5):

ἐπειδὴ ἐκ τῆς Ὀάσιος ταύτης ἰέναι διὰ τῆς ψάμμου ἐπὶ σφέας, γενέσθαι τε αὐτοὺς μεταξὺ κον μάλιστα αὐτῶν τε καὶ τῆς Ὀάσιος, ἄριστον αἰρεομένοισι αὐτοῖσι ἐπιπνεῦσαι νότον μέγαν τε καὶ ἐξαίσιον, φορέοντα δὲ θίνας τῆς ψάμμου καταχῶσαί σφεας, καὶ τροπῶ τοιούτῳ ἀφανισθῆναι. Ἀμμωνιοὶ δὲ οὕτω λέγουσι γενέσθαι περὶ τῆς στρατιῆς ταύτης.

Ἄλλὰ καὶ *Λιβύης ἀνά θίνας ἐρήμους* ἀναφέρει ὁ Ἀπολλώνιος Ρόδιος (4.1384). Μικρότερης ἐκτάσεως ἀμμόλοφοι δημιουργοῦνται καὶ στὰ στόμα ποταμῶν Πολύβ. 4.41.6: *τῶν δ' ἐλαττόνων καὶ πρῶως ῥεόντων παρ' αὐτὰς τὰς εἰσβολὰς οἱ θίνας συνίστανται.* Ἡ προβληματικὴ τοῦ Κλεάρχου θὰ στρεφόταν γύρω ἀπὸ τέτοια ζητήματα, γιὰ τὰ ὁποῖα καὶ ὁ Ἄριστοτέλης μιλά στὰ *Μετεωρολογικά* 1.14,

353a 3 (Μαιώτις). Ἡ πληροφορία τοῦ Κλεάρχου γὰρ τὸν *ἰχθυοφάγους παῖδας* τοῦ Ψαμμητίχου (μὲ τὴν παρεκβατική προσθήκη τῶν *ἀδύφων*), στοὺς ὁποίους πρέπει μᾶλλον νὰ προστεθεῖ καὶ ἡ πληροφορία γὰρ τὸν *περὶ Μόσσυνον τῆς Θράκης βοῦς, οἱ ἰχθύς ἐσθίουσι παραβαλλομένους αὐτοῖς εἰς τὰς φάτνας*, παρεμβάλλονται στὴν ἐκτενὴ συζήτηση τοῦ 8^{ου} βιβλίου τοῦ Ἀθηναίου περὶ τῶν *ὀψοφάγων* καὶ *ἰχθυοφάγων* ἀνδρῶν. Τὸ τμήμα αὐτό, συνθεθεμένο ἀπὸ πάμπολλες πηγές, εἶναι κατεξοχὴν ἀνεκδοτολογικῆς χαρακτῆρος· παρεμβάλλεται μάλιστα καὶ ἓνα ἀκόμη ἀνεκδοτο τοῦ Κλεάρχου ἀπὸ τὸ *Περὶ βίων* (F36). "Ὅμως, οἱ πληροφορίες γιὰ τὸν Ψαμμητίχο καὶ τὸ Μόσσυνον (ποὺ εἰσάγονται μὲ ἐπιμελημένο τρόπο, *οὐκ ἀγνωσῶ δὲ ἢ πρώτη, οἶδα δὲ ἢ δεύτερη*) διαφέρουν, ἀποτελοῦν τὴν ἀπόκλιση ἀπὸ τὴ συνήθη ἰχθυοφαγία. "Ὅτι οἱ Θράκες στὸ Μόσσυνον ἔτρεφαν τὰ βόδια τους μὲ ψάρια δὲν σχολιάζεται ἐπαρκῶς, ἀντιλαμβάνεται, ὅμως, κανεὶς ὅτι τὸ γεγονός ἀποτελεῖ μία φυσικὴ παρέκκλιση. Οἱ *ἰχθυοφάγοι παῖδες* πάλι, μοιάζουν μὲ πείραμα, ἢ μᾶλλον μὲ τὴν εἰδικὴ ἐκπαίδευση μιᾶς ἐπικίνδυνης ἀποστολῆς. Βέβαια, πιὸ ἐπικίνδυνη καὶ θανατηφόρα ἦταν ἡ ἀποστολὴ τῶν *ἀδύφων*. Ὁ Ψαμμητίχος, ὅμως, εἶχε τὴ βούληση καὶ τὰ μέσα νὰ τὴς πραγματοποιήσει. Ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο εἶναι γνωστὲς καὶ ἄλλες πειραματικὲς ἐμπνεύσεις του (*ἐπιτεχνᾶται* ἀναφέρει, 2.2.2), ὅπως λ.χ. τὰ σχετικὰ μὲ τὴ διάγνωση τῆς ἀρχαιότητος τῶν φυλῶν ποὺ ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος κατὰ τὴς διηγήσεις τῶν ἱερέων τοῦ Ἡφαίστου τῆς Μέμφιδος (2.2.2-2.3.1). Χρησιμοποιώντας ὡς πειραματόζωα δύο νεογνά, τὰ ἔδωσε σὲ ποιμένες μὲ τὴν ἐντολὴ νὰ μὴν τοὺς μιλήσουν καθόλου· βέβαια, οἱ Ἕλληνες ἔλεγαν ὅτι ἔκοψε τὴς γλώσσες τῶν μητέρων, ἀλλ' αὐτὸ δὲν φαίνεται νὰ τὸ πιστεύει ὁ ἱστορικός. Μετὰ ἀπὸ δύο χρόνια, ἢ πρώτη λέξι ποὺ εἶπαν τὰ βρέφη ἦταν *βεκός*. Βεκός, ὅμως, δὲν ἦταν αἰγυπτιακὴ, ἀλλὰ φρυγικὴ λέξι καὶ σήμαινε τὸ ψωμί! "Ἔτσι ὁ Ψαμμητίχος καὶ οἱ Αἰγύπτιοι πείστηκαν ὅτι δὲν ἦταν αὐτοὶ οἱ ἀρχαιότεροι τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ οἱ Φρύγες. Τὸ ὅτι ὁ Ψαμμητίχος ἐρευνῆσε τὴς πηγές τοῦ Νείλου ἀναφέρεται καὶ ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο (2.28.4). Φαίνεται ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔφτασε μέχρι τὸν πρῶτο καταρράκτη, κοντὰ στὴν Ἐλεφαντίνη: *ὡς δὲ ἄβυσσοί εἰσι αἱ πηγαί, ἐς διάπειραν ἔφη τούτου Ψαμμητίχου Αἰγύπτου βασιλέα ἀπικέσθαι*. Ἐπίσης, ὁ Ψαμμητίχος ἐγκατέστησε μία σειρὰ φρουρῶν στὴς γειτονικὲς περιοχὲς τῆς Ἐλεφαντίνης (Ἡρόδ. 2.30.2-5). Στὴν περιοχὴ αὐτὴ, ὅμως, ζοῦσε τὸ ἔθνος τῶν Ἰχθυοφάγων, ποὺ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο στὴς ἐπιχειρήσεις καὶ τὴς ἐξερευνήσεις τοῦ Καμβύση (3.19-25). Τὸ τμήμα αὐτὸ τῶν *Ἱστοριῶν* εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον καὶ γιὰ τὴς πληροφορίες τῆς διαίτης Ἰχθυοφάγων καὶ Αἰθιοπῶν ποὺ δίδει καὶ ποὺ συμπληρώνονται μὲ τὰ ὅσα λέγει ἀργότερα ὁ Ἀγαθαρχίδης ἀπὸ τὴν Κνίδα.

Ὁ Ἀθήναιος εἶναι πάρα πολὺ κατατοπιστικὸς σχετικὰ μὲ τὴν τροφή πού παρείχε ὁ Νεῖλος· ἀναφέρει εἴκοσι περίπου εἶδη ψαριῶν πού ζοῦσαν στὰ νερά του (7.88, 311f-312b), ἀπὸ τὰ ὁποῖα μποροῦσαν, βέβαια, νὰ τρέφονται οἱ *ἰχθυοφάγοι παῖδες* τοῦ Ψαμμιτίχου, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἰχθυοφάγοι τῆς Ἐλεφαντίνης.

Περὶ σκελετῶν

Οἱ ὀνομασίαι τῶν μυῶν τῆς ράχης

F68a-c

Μὲ τὸ ἔργο αὐτὸ ὁ Κλέαρχος συνεχίζει τὴν ἀριστοτελικὴ παράδοση (πβ. τὸ *Περὶ ζώων μορίων*), στὴν ὁποία ἀναφέρεται καὶ ὁ Ἰούλιος Πολυδεύκης στὸν πρόλογο τοῦ 2^{ου} βιβλίου τοῦ ἔργου του, πού περιλαμβάνει καὶ τὰ *ὀνόματα τῶν τοῦ ἀνθρώπου μορίων*, καὶ ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχεται τὸ **F68c**:

πολλὰ δὲ καὶ οἱ τῶ περιπάτῳ συνήθεις ἐμήννον ἡμῖν, αὐτοὶ τὰ παρ' αὐτῶν καὶ τὰ παρὰ τῶν ἰατρῶν ἀθροισάμενοι, παρ' ὧν καὶ ἡμεῖς τινα τούτων συνελέξαμεν.

Ἰατρὸς ὑπῆρξε ὁ Ροῦφος Ἐφέσιος, ἀπὸ τὸ *Περὶ ὀνομασίας τῶν κατ' ἀνθρώπου μορίων* ἔργο τοῦ ὁποῖου προέρχεται τὸ **F68b**. Ὁ Ροῦφος, πρὶν ἐπικρίνει τὸν Κλέαρχο γιὰ τὴν ὀρολογία του (*οὐκ ὀρθῶς*), γράφει:

οἱ δὲ μύες οἱ ἐνδοθεν τῆς ὀσφύος, ψόαι, οἵπερ καὶ μόνοι τῆς ἄλλης ράχεως τῇ ὀσφύϊ παραπεφύκασιν. ἄλλοι δὲ νευρομήτρας καλοῦσιν, ἄλλοι δὲ ἀλώπεκας. τοῦτο ἄρα ἦν καὶ τὸ ἐν ταῖς Κνιδίας γνώμαις γεγραμμένον «Ἐὰν δὲ νεφροῖτις ἔχη, σημεῖα τάδε· ἐὰν οὐρῇ παχὺ, πνῶδες καὶ ὀδύνας ἔχων ἐξ τε τὴν ὀσφύν καὶ τοὺς κενεῶνας καὶ τοὺς βουβῶνας καὶ τὸ ἐπίσειον, τότε δὲ καὶ ἐξ τὰς ἀλώπεκας». ᾧ καὶ δῆλον ὅτι χρῆσιμον τὰ τοιαῦτα εἰδέναι εἰς διάγνωσιν τῶν οὕτως ὀνομασμένων.

Οἱ ἐνδοθεν τῆς ὀσφύος, ἐπομένως, καὶ ὄχι οἱ ἔξω κατὰ τῆς ράχεως ἔφεραν αὐτὴ τὴν ὀνομασία, γιὰ τὴν τεκμηρίωση τῆς ὁποίας ὁ Ἀθήναιος (**F68a**) συνεχίζει:

μνημονεύει δὲ τῶν ψυῶν καὶ Ἰπποκράτης ὁ ἱερῶτατος. ὀνομάσθησαν δ' οὕτως διὰ τὸ ῥαδίως ἀποψᾶσθαι ἢ οἷόν τις {οὔσα} ἐπιφανύουσα σάρξ καὶ ἐπιπολῆς τοῖς ὀστέοις ὑπάρχουσα.

Ἐὰν οἱ πληροφορίες αὐτὲς δὲν προέρχονται ἀπὸ τὸ *Περὶ σκελετῶν*,

ἔχουν τὴν ἀρχὴ τους σὲ λεξικογραφικὲς πηγές, ἀπὸ τὶς ὁποῖες, ἄλλωστε, φαίνεται νὰ ἀντλήσει ὁ Ἀθήναιος καὶ τὸ παράθεμα τοῦ Κλεάρχου προσθέτοντας καὶ μία παραπομπὴ ἀπὸ τὸν Εὐφρονα (*Θεωροί*, ἀπ. 7 K-A). Οἱ λεξικογράφοι, βεβαίως, συνεχίζουν τὴ δική τους γραμμὴ, ὅπως λ.χ. ὁ Ὠρίων, *Ἑτυμολ.* στ. 168 Sturz:

Ψύη. οὕτως διὰ τὸ ὑπὲρ τὸ ψανά. ψύη, ἡ ἐπιψάνουσα σάοξ καὶ ἐπιπολλοῖς οὕσα τοῖς ὀστέοις. οὕτως Εἰρηναῖος ἐν τῷ Περὶ τῆς Ἀλεξανδρέων διαλέκτου.

Ἐπάρχουν, ὅμως, καὶ ἀντιρρήσεις ὡς πρὸς τὸ ὀρθὸν τῆς ὀρολογίας· βλ. ὅσα γράφει ὁ Φώτιος ἐν λ.:

Ψόας, ἡ ψοιάς ἢ ὅπη χρῆ καλεῖν παρ' οὐδενὶ τῶν Ἀττικῶν εὖρον, οἱ δὲ παλαιοὶ γυμνασταὶ ἀλώπεκα προσαγορεύουσιν.

Πβ. καὶ Φρονίχου *Ἐκλογῆς* τμήμα Β 268 Fischer:

Ψύα· οἱ μὲν ἀπλῶς ἁμαρτάνοντες διὰ τοῦ υ, οἱ δὲ διπλῆ ἁμαρτάνοντες ψοιά· ἔστι δὲ καὶ τὸ ὄνομα πολὺ κίβδηλον. νεφρὸν οὖν λέγε.

Καὶ τοῦ ἰδίου λεξικοῦ, familia q:

Ψύα καὶ ψόα οἱ ἀπλῶς ἁμαρτάνοντες. οἱ δὲ διπλῶς ψοιά· σὺ δὲ νεφρὸν λέγε.

Λήκυθος

F69

Πλὴν τῶν πλατωνικῶν σχολίων, τὰ σχετικὰ μὲ τὴ λήκυθο καὶ μὲ περισσότερες ἢ λιγότερες πληροφορίες, ἀπαντῶνται καὶ στὴ λεξικογραφία (Φώτιος λ 255 Theodoridis, *Σοῦδα* λ 438 Adler, Πολυδ. 6.105, 7.177, 10.119-121). Τμήμα τοῦ λήμματος ἀνήκει στὸν Αἴλιο Διονύσιο λ 10 Erbse. Ὁ Ἡσύχιος λ 857 Latte ἔχει:

λήκυθος· τὸ μεταξὺ τοῦ λαυκανίου καὶ ἀνέχενος ἠχῶδες. καὶ μυροθήκη, βησίον ὑάλινον.

Ὁ Latte θεωρεῖ ὀρθὴ τὴν προσθήκη (*ὡς φησι Κλέαρχος*) μὲ βάση τὰ πλατωνικὰ σχόλια. Ἐκεῖνο πού λέει ἐδῶ ὁ Κλέαρχος εἶναι ὅτι ἡ χρῆσις τῆς λ. λήκυθος εἶναι καὶ μεταφορικὴ, διότι ἡ λάγυθος μεγαλοποιεῖ τὴ φωνή ὅπως ὅταν μιλῆσει κανεὶς μέσα σὲ μία λήκυθο. Ἡ πρακτικὴ αὐτὴ χρησιμοποιοῦτο στὸ θέατρο κατεξοχίην, γι' αὐτὸ καὶ ὑπῆρχαν οἱ ὄροι *ληκυθίζω, ληκυθισμός, ληκυθιστής*. Πολὺ χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ σχετικὸ χωρίο τῶν σχολίων Α στοῦ *Ἐγχειρίδιον* τοῦ Ἡφαιστίωνος (6, σελ. 122 Consbruch):

βόμβος γὰρ γίνεται περὶ τὸ ληκύθιον ἐκ τοῦ ἐμπεριεχομένου αὐ-
τῷ ἀέρος κινουμένου ἢ ὑπὸ πνεύματος ἀνδρός ἢ ὑπὸ ἄλλου. διὸ
καὶ Καλλίμαχος (ἀπ. 215 Pfeiffer) «μοῦσαν ληκυθίαν» λέγει τὴν
τραγωδίαν.

Ὁρθότερα παραδίδει τὸν στίχο ὁ Χοιροβοσκός, αὐτ. σελ. 230
Consbr., δίδοντας καὶ ἄλλες πληροφορίες:

ληκύθιον· ἰστέον δὲ ὅτι τοὺς τραγικούς ληκύθους ἐκάλουν, ὅθεν
καὶ Καλλίμαχος φησιν· «ἤτις τραγωδὸς μοῦσα ληκυθίζουσα»·
ἄλλοι δὲ κομποληκύθους.

Πβ. καὶ Σοφ. ἀπ. 1063 Radt: ληκυθιστής (Σοῦδα λ 437 Adler).

Τὰ ὀστᾶ τῆς χειρός

F70

Ἡ μαρτυρία τοῦ Πολυδεύκου εἶναι μοναδική· τὸ ἀξιοσημείωτο εἶ-
ναι ὅτι στὴν παραπομπή δὲν παρατίθεται ἀπλῶς τὸ ὄνομα τοῦ Κλε-
άρχου (ὅπως στὸ F68c), ἀλλὰ καὶ ὁ τόπος καταγωγῆς του καὶ τὸ ὅτι
ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὡς Σολεὺς μόνον παραπέμπε-
ται στὸ F71.

Οἱ μαστοί

F71

Μὲ τὸ θέμα εἶχε ἤδη ἀσχοληθεῖ (χωρὶς τὴ μνεία τῆς νυκτερίδας) καὶ
ὁ Ἀριστοτέλης μὲ βασικὸ χωρίο τὸ *Περὶ τὰ ζῶα ἱστορίαι* 2.1, 497b
32-498a 2:

τῷ δὲ στήθει τῷ τοῦ ἀνθρώπου πάντα τὰ ζῶα ἀνάλογον ἔχει
τοῦτο τὸ μόριον, ἀλλ' οὐχ ὅμοιον· ὁ μὲν γὰρ πλατὺ τὸ στήθος,
τὰ δ' ἄλλα στενόν. μαστοὺς δ' οὐκ ἔχει οὐδὲν ἐν τῷ πρόσθεν ἀλλ'
ἢ ἄνθρωπος· ὁ δ' ἐλέφας ἔχει μὲν μαστοὺς δύο, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ
στήθει, ἀλλὰ πρὸς τῷ στήθει.

Ἄλλ' ἀμέσως παρακάτω μιλώντας γιὰ τὰ ζῶα, γράφει:

τὰ μὲν γὰρ ἔμπροσθεν ἔχει τοὺς μαστοὺς ἐν τῷ στήθει, ἢ πρὸς τῷ
στήθει, καὶ δύο μαστοὺς καὶ δύο θηλάς ὡσπερ ἄνθρωπος καὶ ὁ
ἐλέφας.

Ἄλλὰ καὶ γιὰ τοὺς μαστοὺς τοῦ ἐλέφαντα:

ὁ δ' ἐλέφας δύο μόνον ἔχει· τούτους δὲ ὑπὸ ταῖς μασχάλαις τῶν
ἐμπροσθίων σκελῶν.

Πβ. Αἴλιαν. *Περὶ ζῴων ἰδιότη.* 4.31.

Περὶ τῶν ἐνύδρων

Ἐξώκοιτος ἰχθύς

F72ab

Ἡ προσεκτική περιγραφή τοῦ *ἐξωκοίτου*, προφανῶς ἀπὸ αὐτοπρόσωπη παρατήρηση, ἐνθυμίζει τὶς καλὲς σελίδες τῆς ἀριστοτελικῆς βιολογίας. Ὁ *ἐξώκοιτος* ἢ *ἄδωνις* εἶχε ἐλκύσει τὴν προσοχή καὶ ἄλλων συγγραφέων τοῦ εἴδους. Ὁ Ὀππιανός, *Ἀλιευτ.* 155-167 καὶ ὁ Αἰλιανός, *Περὶ ζῴων ἰδιότη.* 9.36, δίδουν καὶ αὐτοὶ λεπτομερῆ περιγραφή του καὶ ἀπαριθμοῦν τὶς συνήθειές του μὲ παρεμφερεῖς φράσεις. Ὁ Αἰλιανός προσθέτει μάλιστα καὶ τὴν αἰτία τῆς μυθολογικῆς του προσωνυμίας:

Ἄδωνιν δ' ἐθέλουσι λέγειν αὐτόν, ἐπεὶ καὶ γῆν καὶ θάλατταν ἔχει φίλην, τῶν πρώτων ἐμοὶ δοκεῖν θεμένων τὸ ὄνομα αἰνιξαμένων ἐς τὸν τοῦ Κινύρου παιδὸς βίον τὸν διηρημένον δύο δαίμοσι, τῆς μὲν ὑπὸ γῆς, τῆς δὲ ἄνω γῆς ἐρώσης αὐτοῦ.

Ὁ Κλέαρχος, πάντως, δίδει τὴν πληρέστερη καὶ, ὅπως φαίνεται, ὀρθότερη περιγραφή. Οἱ συγχύσεις δὲν ἔχουν ἀποφευχθεῖ καὶ ἐδῶ· ὁ Πλίνιος, *Nat. hist.* 9.19.70, γράφει:

miratur et Arcadia suum exocoetum appellatum ab eo quod in siccum somni causa exeat. circa Clitorium vocalis hic traditur et sine branchiis, idem aliquis Adonis dictus.

Εἶναι φανερό ὅτι πρόκειται γιὰ συμφυρμὸ πληροφοριῶν ἀπὸ τὰ δύο ἀποσπάσματα τοῦ Κλέαρχου ποὺ ἔχουν διασωθεῖ ἀπὸ τὸ *Περὶ τῶν ἐνύδρων* (βλ. καὶ F73) καὶ ποὺ παρατίθενται μαζί στοὺς *Δειπνοσοφιστές*. Ὁ Πλίνιος, ὅπως ἀναφέρει στὸν πίνακα συγγραφέων τοῦ ἐνάτου βιβλίου, εἶχε ὑπόψιν του, μεταξὺ τῶν ἄλλων, ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Θεοφράστου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ γνωστοῦ μὲ τὸ ἐπίθετο *Πολυῖστωρ*. Ὁ Κλέαρχος δὲν ἀναφέρεται. Ἰδιαίτερη περιήλπιση ἀποτελεῖ καὶ ὁ Ἡσύχιος, ὁ ὁποῖος, ἐνῶ στὸ α 1229 Latte (F72b) ἀναφέρει ὡς πηγή του τὸν Κλέαρχο, στὸ δίδυμο λήμμα ε 3991 Latte *ἐξώκοιτος· εἶδος ἰχθύος. (ὁ) καὶ ἄδωνις, τὸν παραλείπει.*

Φθεγγόμενοι ἰχθύες

F73

Τὸ φαινόμενο τῶν ἰχθύων ποὺ φθέγγονται εἶχε ἤδη παρατηρήσει καὶ κατέγραψε μὲ ἀπληκρῖβωμένη ὀρολογία ὁ Ἀριστοτέλης, *Περὶ τὰ ζῶα ἱστορίαι* 4.9, 535b 14 κ.έ.:

πόφους δέ τινὰς ἀφιᾶσι καὶ τριγμοὺς οὓς λέγουσι φωνεῖν, οἷον

*λύρα καὶ χροῖς, οὔτοι γὰρ ἀφιασιν ὥσπερ γρυνλισμόν, καὶ ὁ κά-
προς ὁ ἐν τῷ Ἀχελῷῳ, ἔτι δὲ χαλκίς καὶ κόκκυξ.*

Ὁ ἴδιος ὁ Ἀθηναῖος, τρία κεφάλαια προηγουμένως (8.3, 331de), προσφέρει μία σειρά πληροφοριῶν γὰρ τὸ θέμα ἀναφέροντας καὶ τὸν Φιλοστέφανο Κυρηναῖο (FHG III 32), στὸν ὁποῖο παραπέμπει ἐδῶ, ἀλλὰ καὶ τὸν Μνασέα (αὐτ. 150) καὶ τὸν Ἀριστοτέλη (ἀπ. 300 Rose³ = 252 Gigon):

*Μνασέας δὲ ὁ Πατρὺς ἐν τῷ Περίπλῳ τοὺς ἐν τῷ Κλείτορι πο-
ταμῷ φησιν ἰχθῦς φθέγγεσθαι, καίτοι μόνους εἰρηκότος Ἀριστο-
τέλους φθέγγεσθαι σκάρων καὶ τὸν ποτάμιον χοῖρον. Φιλοστέφα-
νος δ' ὁ Κυρηναῖος μὲν γένος, Καλλιμάχου δὲ γνώριμος, ἐν τῷ
Περὶ τῶν παραδόξων ποταμῶν ἐν Ἀόρνῳ φησὶ τῷ ποταμῷ διὰ
Φερευοῦ ῥέοντι ἰχθῦς εἶναι φθεγγομένους ὁμοίως κίχλαις· καλεῖ-
σθαι δ' αὐτοὺς ποικιλίας.*

Πβ. καὶ Πανσ. 8.21.1.

Περὶ τῶν ἐν τῷ ὑγρῷ

Ὁ πουλύπους

F74-75

Στὸν πολύποδα ὁ Ἀθηναῖος ἀφιερώνει ἐκτενὲς λήμμα τοῦ 7ου βι-
βλίου (7.100-107, 316a-318f), στὸ ὁποῖο καταγράφονται φυσικὲς καὶ
γλωσσικὲς παρατηρήσεις, παροιμιώδεις ἐκφράσεις καὶ προλήψεις
καὶ ὅλα ὅσα ἀπησχόλησαν τὸ ἀρχαῖο πνεῦμα γύρω ἀπὸ τὸ χταπόδι
καὶ τὰ συγγενικά του ὑδροβία. Ἡ παραπομπὴ τοῦ Ἀθηναίου γίνε-
ται σὲ ἔργο τοῦ Κλεάρχου διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ *Περὶ τῶν ἐνύδρων*,
στὸ ὁποῖο προφανῶς ἐξήταξε μόνον εἶδη ψαριῶν. Στὸ *Περὶ τῶν ἐν
τῷ ὑγρῷ* εἶναι σαφές ὅτι μελετοῦσε ἄλλα εἶδη ὑδροβίων ὄντων, ὅ-
πως μᾶλλον εἶχε κάνει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης στὸ *Περὶ ζωικῶν* (Ἀθην.
7.107, 318e *μαλάκιά φησιν εἶναι πουλύποδας, ὀμύλην, ἐλεδώνην,
σηπιάν, τευθίδα*: ἀπ. 305 Rose³ = 229 Gigon) καὶ ὁ Θεόφραστος στὸ
Περὶ τῶν μεταβαλλόντων τὰς χροάς (7.104, 317f: 365 B FHS&G), μὲ
εὐρύτερη ὁμως θεματικὴ. Τὸ τμήμα τοῦ Κλεάρχου ἀρχίζει στὸ 316f
μὲ τὴν παραπομπὴ στὸν Θεόγνι (F80). Ὁλόκληρο τὸ χωρίο (7.103,
317b-d) ποὺ γιὰ τὸν Wehrli ἀποτελεῖ ἓνα ἀπόσπασμα (τὸ 102) καὶ
αὐτὸ δὲν διαστέλλεται ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα τοῦ *Περὶ τῶν ἐνύδρων* (ἀπ.
101, 104), τὰ προερχόμενα ἐπίσης ἀπὸ τὸν Ἀθηναῖο καὶ τὸν Αἰλιανό
(ἀπ. 103, ὁμως, στὴν παρούσα ἔκδοσις F133), χωρίζεται ἐδῶ σὲ δύο

συνδεδεμένα ἀποσπάσματα, ἐφόσον τὸ παρένθετο **F74b** ἀκολουθεῖ. Ὡς ἐνιαῖο ἀπόσπασμα ἐκδίδει ὀλόκληρο τὸ χωρίο, μαζί μὲ τὸ προηγούμενό του **F80**, ὁ Müller (47). Ὁ Εὐστάθιος ἔδειξε ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον καὶ παραθέτει ἐκτενὴ περίληψη τοῦ ὄλου σχετικοῦ μὲ τὸν Κλέαρχο χωρίου τοῦ Ἀθηναίου (εἰς Ὀδ. ε 432, 1541.23 κ.έ.). Ἡ ἱερότητα τοῦ πολύποδος (**F75**) φαίνεται ὅτι ὀφειλόταν στὴ σύνδεσθί του μὲ τὴν Ἀφροδίτη· βλ. καὶ Ἀθῆν. 7.106, 318b-d. Γὰ τὴν ὀνομασία κωπηλάτης-ναυτίλος πολύπους, βλ. Ἀριστοτ. *Περὶ τὰ ζῷα ἰστ.* 9.37, 622ab.

Περὶ νάρκης

F76

Τὸ λῆμμα *Νάρκη* τοῦ Ἀθηναίου (7.95, 314a-e) εἶναι κείμενο καλῶς τεκμηριωμένο μὲ λογοτεχνικὲς καὶ τεχνικὲς πηγές, μεταξὺ τῶν ὀποίων ὁ Ἀριστοτέλης (ἀπ. 306 Rose³ = 228 Gigon, πβ. ἔ.ἀ. 620b 9) καὶ ὁ Θεόφραστος σὲ δύο ἔργα του, *Περὶ τῶν φωλευόντων καὶ Περὶ τῶν δακέτων καὶ βλητικῶν* (369 FHS&G). Τὸ μόνον εἰδικὸ σύγγραμμα ποῦ ἀναφέρεται εἶναι τοῦ Κλεάρχου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο, ὅμως, δὲν δίδεται παράθεμα μὲ τὴν ἀναφερόμενη δικαιολογία. Τὸ πιθανότερο ὅμως εἶναι ὅτι ὁ Ἀθηναῖος δὲν εἶχε στὰ χέρια του τὸ σύγγραμμα, εἶδε τὸν τίτλο στὶς πηγές του, γι' αὐτὸ καὶ τὸ ἀντιπαρέρχεται κατ' αὐτὸν τὸν ἔξυπνο τρόπο. Τὸ *Περὶ νάρκης* ἦταν αὐτοτελὲς μικρὸ ἔργο καὶ ὄχι τμῆμα τοῦ *Περὶ τῶν ἐνύδρων*, καὶ αὐτὸ ἐξηγεῖ καὶ τὴ δυσκολία ἀνευρέσεώς του ἢ τῆς ἀντλήσεως πληροφοριῶν ἀκόμη καὶ ἀπὸ τίς πηγές τοῦ Ἀθηναίου. Τῶν ἄλλων συγγραμμάτων οἱ πληροφορίες εἶναι σύντομες καὶ ἔχουν ληφθεῖ ἐμμέσως, ἀλλὰ δίδουν μία εἰκόνα τῆς νάρκης, κν. *μουδιάστρας*. Βεβαίως, παραμένει ἄγνωστη ἢ *αἰτία* τῆς δράσεώς της, τὴν ὁποία ἐξηγοῦσε ὁ Κλέαρχος. Τὰ λογοτεχνικὰ χωρία ἀναφέρονται καὶ στὴ νάρκη ὡς ἔδεσμα, γὰ τὴν παρασκευὴ τοῦ ὁποίου ἐπιστρατεύεται καὶ ὁ Ἀρχέστρατος (ἀπ. 48 Brandt = *SH* 179 = 49 Olson & Sens), ἐνῶ ἀπὸ διαιτητικῆς σκοπιᾶς παραπέμπεται ὁ ἰατρὸς Ἰκέσιος (*Περὶ ὕλης*, μᾶλλον), μαθητῆς τοῦ Ἐρασιστράτου (3^{ος} αἰ. π.Χ.). Ἀναφέροντας τὴ νάρκη ὁ Εὐστάθιος προτίμησε νὰ παραθέσει ἀπὸ τὸν Ἀθηναῖο μία φράση τοῦ Θεοφράστου (IV 290.17-19 van der Valk).

Περὶ παροιμιῶν

Πρῶτο βιβλίο

Οἱ γρίφοι

F77

Ὁ Κλέαρχος ἔγραψε, βεβαίως, εἰδικὸ σύγγραμμα *Περὶ γρίφων* (F101-116), ἀλλὰ καὶ ἐδῶ ἐκθέτει τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὴν τεχνικὴ τῶν γρίφων. Στὸ χωρίο ποῦ ἐπέλεξε νὰ παραθέσει ὁ Ἀθήναιος, ὁ Κλέαρχος συζητοῦσε τὴ θέση ποῦ ἔχουν οἱ γρίφοι στὸ συμπόσιο, πράγμα χρήσιμο στὴν οἰκονομία τοῦ τμήματος τοῦ 10^{ου} βιβλίου «περὶ γρίφων» (10.69-88, 448b-459b). Ἴσως τὴν ἴδια προβληματικὴ ἐξέθετε ὁ Κλέαρχος καὶ γιὰ τὶς παροιμίες, ἐφόσον ἡ σχέση τους μὲ τοὺς γρίφους καὶ τὰ αἰνίγματα ἀνάγεται ἤδη στὸν Ἀριστοτέλη, ἀλλ' αὐτὴ δὲν διεσώθη. Ἴσως νὰ εἶχε διασωθεῖ, ἐὰν ὁ Ἀθήναιος εἶχε ἀποφασίσαι νὰ συμπεριλάβει καὶ τὶς παροιμίες στὶς εἰδικὲς συζητήσεις τῶν *Δειπνοσοφιστῶν*. Τὸ πνεῦμα τοῦ ἀποσπάσματος εἶναι ἡ φιλοσοφικὴ σπουδαιότητα τῶν γρίφων, ἀλλὰ καὶ ἡ διαφορὰ τοῦ θεματολογίου μεταξὺ παλαιῶν καὶ νεωτέρων συμποσιαστῶν, πράγμα ποῦ ἀποδεικνύει καὶ τὴν τυποποίησι, ἀλλὰ καὶ τὴν παρακμὴ τοῦ εἶδους. Σ' αὐτὴν συνέτειναν καὶ τὰ ἐν τῷ μεταξὺ ἀναφανέντα συγγράμματα τύπου Φιλαινίδος (*Περὶ ἀφροδισίων*, βλ. *ΡΟΧΥ* 2891) καὶ Ἀρχεστράτου (*SH* 134 = ἀπ. 3 Brandt = T 4 Olsen & Sens, πβ. καὶ σχόλιο F105). Τὰ συγγράμματα αὐτά, προϊόντα τῆς ἐρωτικῆς φιλολογίας καὶ τῆς *τρυφῆς* παρουσιάζονται ἀπὸ τὸν Κλέαρχο ὡς ὀρυχεῖα ἐρωτήσεων στὰ συμπόσια. Τὰ παραδείγματα ποῦ δίδονται εἶναι σαφῆ καὶ διαφωτιστικὰ τῶν θετικῶν ἢ ἀρνητικῶν διαθέσεων τοῦ συγγραφέως, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπιλογῶν τοῦ Ἀθηναίου, ἰδιαίτερος μάλιστα τοῦ τμήματος ποῦ ἔπεται τοῦ ἀποσπάσματος (10.87, 458a-f, Κλέαρχος;), ὅπου *ἔπη καὶ ἰαμβεῖα* ἀποτελοῦν τὴν ὕλη τῶν προβαλλομένων αἰνιγμάτων (*καὶ ἂ προβάλλειν δεῖ τοιαῦτά τινα ἡγοῦμαι*).

«Ἴε παιῶν»

F78

Τὴν ἀφορμὴ γιὰ τὴ συζήτηση τοῦ Ἀθηναίου ἐπὶ τῆς φράσεως ἔδωσαν οἱ κραυγὲς τῶν συμποσιαστῶν (*τῶν δὲ πολλῶν τὸ «ἴη παιῶν» ἐπιφθεγομένων*) τὸ *παιανικὸν ἐπίφθεγμα* (Ἀθῆν. 15.52, 696f). Τὴν ἐρώτηση διετύπωσε ὁ Ποντιανός: *τὸ «ἴη παιῶν», ἄνδρες φίλοι, μαθεῖν βούλομαι εἴτε παροιμία ἐστὶν εἴτε ἐφύμιον εἴτε τι ἄλλο*. Τὰ κείμενα ποῦ ἀκολουθοῦν, μὲ πρῶτο αὐτὸ τοῦ Κλέαρχου, χρεώνονται στὸν δειπνοσοφιστὴ Δημόκριτο. Ὁ Κλέαρχος δίδει τὸ *αἴτιον* τῆς φράσεως μὲ τὴ δρακοντινία τοῦ Ἀπόλλωνος: ἡ Λητώ εἶπε τὴν

περίφημη φράση στη μορφή *ἴε παῖ*, πού σήμαινε *ἄφιε παῖ* ἢ *βάλε παῖ*. Ἡ τοξοβολία καί ἡ Λητώ ἔδωσαν τήν ἐτυμολογία. Ἡ ἱστορία εἶναι γνωστή ἀπό τίς πηγές· ποιητικά παρουσιάζεται στόν Καλλιμαχο, *Ῥγμν. εἰς Ἀπόλλ.* 100-104, ὅπου δίδεται ὁ τύπος *ἰή ἰή παιήων, ἴει βέλος*. Τήν ἐξήγηση αὐτή ἐπισημαίνει ὁ σχολιαστής τοῦ Ἀριστοφάνους (*Eigr.* 453) ὀνομάζοντας τὸ *ἰή παιήων, ἐφύμνιον εἰς Ἀπόλλωνα* βλ. καί Εὐριπ. *Ἰφιγ. Ταύρ.* 1234-1258. Ἀλλά καί ὁ Δοῦρις Σάμιος (*FGrHist* 76 F 79) ἔδιδε τήν ἴδια ἐξήγηση: *ὅτι ἐν ἀγκάλαις βασιάζουσα τὸν Ἀπόλλωνα ἡ Λητώ ἐνεκελεύσατο εἰποῦσα «ἰήιε Παιήων»*. Κατὰ τὰ Σχόλια στόν Ἀπολλώνιο Ρόδιο (2.712-713) *ἐπεφώνονν αἰ νύμφαι τῷ βάλλειν αὐτὸν* (sc. τὸν Ἀπόλλωνα) *«ἰή ἰή βέλος»*· ἐξ οὗ τὸ *ἐφύμνιον ἐγένετο ἰηπαιήων*. Ὑπῆρχαν ὅμως καί ἀντιρροήσεις, ἐφόσον συνήθως λέγεται *ἰή παιών* καί ὄχι *ἴε παῖ*. Ὑπῆρχε καί ἡ διαφορά τοῦ τονισμοῦ. Τὰ ὁμηρικά Σχόλια λ.χ. στό O 365b Erbse ἐρμηνεύοντας τὸ *ἦιε ἀναφέρουν*: *Ἀρίσταρχος δασύνει, παρὰ τὴν εἶσιν τῶν βελῶν· ὁ δὲ Ἡρωδιανὸς ψιλῶι* (2.95.26) ... *οἱ δὲ παρὰ τὴν ἴασιν ἢ παρὰ τὸ ἰέναι ἦλιος γάρ ἐστιν*. Καί ὁ Ὠρίων ἐτυμολογεῖ (στ. 133 Sturz): *Παιών· ὁ παιών τὰς νόσους*. Τέλος, ἡ ἐρμηνεία τοῦ Ἡρακλείδη Ποντικοῦ (ἀπ. 158 Wehrli), μὲ τὴν ὁποία κλείνει τὴ συζήτηση ὁ Ἀθήναιος (ὅπως ὅποτε χωρὶς νὰ διαφωτιστεῖ ὁ Ποντιανός!) εἶναι περισσότερο λογία, ἔχει σχέση μὲ τὰ μέτρα (*ἠρῶων, ἰαμβεῖον, χωλίαμβον*), ἀναφέρεται καί αὐτὴ στόν Ἀπόλλωνα, ἀλλὰ προϋποθέτει τὴ φράση τοῦ θεοῦ *ἰή παιάν, ἰή παιών*, πού εἶπε τοῖς στίς σπονδές. Τὴν ἐρμηνεία τοῦ Ἡρακλείδη θεωρεῖ ὁ Ἀθήναιος ἐπίπλαστη (*φαινερῶς πέπλαστα*).

Δεύτερο βιβλίο

«Οὐδὲν ἱερόν»

F79a-c

Ἀπὸ τίς τρεῖς μαρτυρίες, οἱ δύο διετήρησαν τὴν παραπομπὴ σὲ ἔργο καί βιβλίο. Εἶναι πιθανόν ὅτι ἡ παροιμία διεσώθη ἀπὸ τὸν Ταρραῖο· πβ. καί Πaus. Ἀτικ. ο 31 Erbse (*Σοῦδα* ο 798), Διογενιανὸ 7.13, ἀλλὰ καί Ἡσύχιος ο 1563 κ.λπ. Κατὰ τὴ μυθολογία, καί μάλιστα κατὰ τὴν ὠραία ποιητικὴ τῆς ἐπεξεργασίας ἀπὸ τὸν Ὀβίδιο (*Metam.* 10.298-559, 708-739), ὁ Ἄδωνις ἦταν καρπὸς ἐπιμυξίας, τοῦ ἱεροφάντη βασιλιᾶ τῆς Κύπρου Κινύρα καί τῆς κόρης του Σμύρνας. Φυσικά, τοῦ ἀποδίδονται καί ἄλλοι πατέρες, προερχόμενοι κυρίως ἀπὸ τὴν Ἀνατολή. Ὁ ἔρωτας τῆς Ἀφροδίτης τοῦ στοίχισε τὴ ζωὴ, ἀλλὰ μὲ ἀπόφαση τοῦ Δία περνοῦσε τὸν μισὸ χρόνον μὲ τὴ θεὰ πάνω στὴ γῆ καί μισὸν στόν Κάτω Κόσμον μὲ τὴν Περσεφόνη. Ὁ Βίων ἔγραψε *Ἐπιτάφιον Ἀδώνιδος*. Ἦταν θεότητα τῆς Φοινίκης (μὲ τὴ Βύβλο

κατεξοχήν ιερά του πόλη), ἀπ' ὅπου καὶ τὸ σημιτικῆς καταγωγῆς ὄνομά του (Adōn = «Κύριος»), ἀλλὰ καὶ τῆς Κύπρου (λατρευόταν στὴν Ἀμαθοῦντα), ἀπ' ὅπου μᾶλλον ἢ λατρεία του πέρασε στὴν κυρίως Ἑλλάδα (ἸΑργος: Παιουσ. 2.20.6, Ἀθήνα: Πλουτ. Ἀλκιβ. 18.5, 200c κ.ά.). Ἴσως ἡ περιφρονητικὴ γιὰ τὴ θεότητά του ἀπόφανση τῆς παροιμίας – πού ἀποδίδεται στὸν Ἡρακλῆ– ὀφείλεται στο γεγονός ὅτι ἦταν κατὰ κανόνα πάρεδρος θεότητα τῆς Ἀφροδίτης, μὲ τὴν ὁποία ἐτελεῖτο καὶ *ιερός γάμος*, συμβολίζοντας τὸν ἔρωτα καὶ τὴ γονιμότητα.

Πουλύπους

F80

Δύο φορές παραθέτει ὁ Ἀθηναῖος τὰ λόγια τοῦ Θεόγνιδος (215-216), ἐδῶ καὶ στὸ 12.7, 513c. Ὀλόκληρο τὸ χωρίο τοῦ Ἀθηναίου ἔχει τὸ παράλληλό του στὸν Πλούταρχο, *Πότερα τῶν ζῴων φρονιμ.* 27, 978de (Πάμφιλος;), ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς στίχους τοῦ Θεόγνιδος, βλ. *Περὶ πολυφιλίας* 9, 96f, *Αἷτια φυσικά* 19, 916c. Οἱ ἀδέσποτοι στίχοι πού παραθέτει ὁ Κλέαρχος (*SH* 1009) σημειωτέον ὅτι παραδίδονται καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές, μὲ τὴν προσθήκη, μάλιστα, καὶ τρίτου στίχου:

ἄλλοτε δ' ἄλλοῖος τελέθεν καὶ χώρη ἔπεσθαι.

Ὁ στίχος αὐτὸς πέρασε στὴν παροιμογραφία, καὶ ἡ ἐρμηγεία πού τοῦ δίδεται (Ζηνόβιος 1.24: Διογενιανὸς 1.23: Ἀποστόλιος 2.39 κ.ά.) εἶναι ὅτι *προσῆκει ἐξομοιοῦν ἑαυτὸν ἐν οἷς ἂν γένοιτο τόποις*. Ἔχει διατυπωθεῖ ἀπὸ παλαιότερα ἢ εἰκασία ὅτι οἱ τρεῖς στίχοι προέρχονται ἀπὸ τὴν Ἀμφιαράου ἐξέλασιν (βλ. Powell, *Collectanea Alexandrina* σελ. 246) καὶ ἐπομένως αὐτοὶ ἀπετέλεσαν τὸ πρότυπο τοῦ Θεόγνιδος, τοῦ Πινδάρου (ἀπ. 43 Maehler) κ.ά. Φυσικά, ὁ Εὐστάθιος (εἰς Ὀδ. 5.432, 1541.38 κ.έ.), πού παραπέμπει ρητῶς στὸν Κλέαρχο, ἐξαρθᾶται ἀπὸ τὸν Ἀθηναῖο.

«Ἡ δεῖ χελώνης κρέα φαγεῖν ἢ μὴ φαγεῖν»

F81

Σημαντικὴ εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Κλεάρχου γιὰ τὸν Τερψίωνα, διδάσκαλο τοῦ Ἀρχεστράτου ἀπὸ τὴ Γέλα (συγχρόνου τοῦ Ἀριστοτέλους: γιὰ τὸ ποίημά του, βλ. σχόλ. στὸ **F105**), πού ἔγραψε *Γαστρονομία*. Ἀπὸ αὐτὴν προέρχεται καὶ ἡ παροιμία τοῦ ἀποσπάσματος μὲ μεγάλη παράδοση στὴν παροιμογραφία καὶ τὴ λεξικογραφία καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές πλην τοῦ Κλεάρχου, ὅπως λ.χ. τοῦ συγχρόνου του (π. 300 π.Χ.) Δήμωνος Ἀθηναίου, *Περὶ παροιμιῶν*, *FGrHist* 327 F 10. Γιὰ τὴν παράδοση παραπέμπω στὸν ἐξαιρετο ὑπομνηματισμὸ τοῦ Ζηνοβίου (2.56) ἀπὸ τὸν Bühler, *Zenobius Ath.* V σελ. 188-195. Ἡ

έρμηνεία της παροιμίας. Ἐπειδὴ τῆς χελώνης ὀλίγα κρέα βρωθέντα στρόφους ποιεῖ, πολλὰ δὲ καθαίρει, τότε τὸ νόημα εἶναι, λ.χ. κατὰ τὸν Διογενιανό (Vind. 2.82), ἢ μηδὸλως ἀπάρξασθαι πράγμα τι, ἢ ἀπαρξασμένον τούτον μὴ ἀτελὲς εἶναι, ἀλλὰ καὶ τέλος ἐπιτιθέναι. Ὑπῆρχε, ὅμως, καὶ ἄλλη ἐρμηνεία (αὐτ.): ἕτεροι δὲ φασιν εἰρησθαι ἐπὶ τῶν ἀποδύντων μὲν πράγματα, συστρατευομένων (στραγγενομένων Casaubonus) δέ.

«Οὐδεις κακὸς μέγας ἰχθύς»

F82

Εἶδαμε ὅτι ἓνα ἀνέκδοτο τοῦ Στρατονίκου ἀνέφερε ὁ Κλέαρχος στὸ *Περὶ παιδείας* (F58), ὅπου καὶ ἐξετάσαμε τὴν παράδοση τῶν ἱστοριῶν γύρω ἀπὸ τὸν Ἀθηναῖο κιθαριστὴ καὶ κιθαρωδὸ. Τὸ ἀνέκδοτο τοῦ παρόντος ἀποσπάσματος ἔχει τὴ δική του ἱστορία, ὅπως καὶ ἡ παροιμία, γιὰ τὴν ὁποία ἔγραφε ὁ Ἀριστοτέλης στὴ *Ναξίων πολιτεία* (ἀπ. 558 Rose³ = 566 Gigon), σὲ χωρίο πού παραδίδει στὴ συνέχεια ὁ Ἀθήναιος (8.40, 348a-c). Τὸ αἴτιον τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν σχετίζεται μὲ τὸν Στρατόνικο, σχετίζεται, ὅμως, ἡ πληροφορία τοῦ Θεοφράστου, τὴν ὁποία ἐπίσης παραδίδει ὁ Ἀθήναιος (348a) ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Περιπατητικοῦ *Περὶ γελοίου* (ἀπ. 710 FHS&G):

Θεόφραστος δ' ἐν τῷ Περι γελοίου λεχθῆναι μὲν φησι τὴν παροιμίαν ὑπὸ τοῦ Στρατονίκου, ἀλλ' εἰς Σμύκταν τὸν ὑποκριτὴν, διελόντος τὴν παροιμίαν «Μέγας οὐδεις σαπρὸς ἰχθύς».

Κρίνοντας ἀπὸ τὸ περιεχόμενο, ἡ ἐκδοχὴ τοῦ Κλεάρχου εἶναι πιὸ ἐπιτυχημένη ἀπὸ τὴν ἄλλη, πού ὁ Εὐστάθιος (εἰς Ὁδ. 9.366, 1634.28 κ.έ.) θεωρεῖ ὡς τὴν αὐθεντικὴ μορφή τῆς παροιμίας. Ἡ ἀφωνία τῶν ἰχθύων ἦταν (καὶ εἶναι!) παροιμιώδης· βλ. λ.χ. ἀπὸ τὰ γνωμολόγια, Ἄριστον καὶ πρῶτον μάθημα ἄρ. 93: *οὔτε ἐν ἰχθύσι φωνὴν οὔτε ἐν ἀπαιδεύτοις ἀρετὴν δεῖ ζητεῖν*.

«Ἄει κολιοὺς παρὰ κολιοῖον ἰζάνει»

F83

Μὲ τοὺς κολιοὺς εἶδαμε ὅτι ἀσχολήθηκε καὶ ἄλλοῦ ὁ Κλέαρχος (F3), ἀπὸ ἄλλη σκοπιὰ, βεβαίως, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ τονίζοντας τὴ φυσικὴ φιλοσοφία. Ἡ διαφορά ἔγκειται στὸ ὅτι στὸ F3 δίδεται ὁ τρόπος θήρας μὲ δοχεῖον ἐλαίου, ἐνῶ ἐδῶ ἀπλῶς ἀναφέρεται ἡ συγκίνηση τοῦ ζώου ἀπὸ τὸν κατοπτρισμὸ του στὸ νερό. Τὸ ὑλικὸ εἶναι σαφῶς διαφορετικόν. Ἡ φιλαλληλία του ἐξηγεῖται ὡς ἡ αἰτία τῆς παροιμίας, ἢ ὁποία ἐφαρμόζεται σὲ περιστάσεις πού στὸν NE λόγο χρησιμοποιοῦμε παροιμιώδεις ἐκφράσεις, ὅπως: «βρῆκε ὁ Φίλιππος τὸν Ναθαναήλ», «κύλισε ὁ τέντζερης καὶ βρῆκε τὸ καπάκι» κ.τ.δ. Τὴν ἀρ-

χαιοελληνική παροιμία υπαινίσσεται και ὁ Πλάτων, *Πολιτείας* 1, 329a, ἀλλὰ και ὁ Ἀριστοτέλης στη μορφή *κολοῖον ποτι κολοῖον* (*Ἠθικά Νικομ.* 8.2, 1155a 34-35), ἀλλὰ και στη μορφή *κολοῖος παρὰ κολοῖον* (*Ἠθικά Εὐδ.* 7.1.7, 1235a 8, *Ῥητορ.* 1.11, 1371b 17). Ὡς πρὸς τὸ παρὸν ἀπόσπασμα: στη διατύπωση τοῦ Φωτίου διατηρήθηκε τὸ ὄνομα τοῦ Κλεάρχου, ἀλλὰ στὶς ἄλλες μαρτυρίες ποὺ προσέρχονται, ὅπως φαίνεται, ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ (Ταρραῖος), ἡ παραπομπὴ στὸν φιλόσοφο ἔχει παραλειφθεῖ, ὅπως συχνὰ συμβαίνει σὲ συμπλήψεις τοῦ εἴδους. Ἔτσι, γιὰ νὰ φανεῖ ἡ σχέση τῶν διαφορῶν ἐκδοχῶν τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου, παραθέτω ἀκολούθως τὶς κυριότερες μαρτυρίες:

Ζηηνόβιος (vulg.) 2.47:

Ἄει κολοῖος ποτι κολοῖον ἰζάνει ἐπὶ τῶν τοῖς ὁμοίοις προσομιλοῦντων. ἐπειδὴ οὐ μόνον ἐστὶ τὸ ζῶον φιλάλληλον και συνδυαστικὸν και ἀγεληδὸν πετόμενον, ἀλλὰ και ἀλίσκεται διὰ τὴν αὐτοῦ σκιάν, προσερχόμενον αὐτῇ καθ' ὕδατος ὄραθειση.

Παροιμ. Bodl. 44, σελ. 5ef Gaisford:

Αἰεὶ κολοῖος ποτι κολοῖον ἰζάνει ἐπὶ τῶν ὁμοίοις προσομιλούντων ... φιλάλληλον και ἀγεληδὸν πετόμενον, ἀλλὰ και ... ὄραθεισαν καθ' ὕδατος.

Σοῦδα κ 1968 Adler:

Κολοῖος ποτι κολοῖον ἰζάνει φιλάλληλον γὰρ τὸ ζῶον και συναγελαστικόν. τάττεται δὲ ἐπὶ τῶν τοῖς ὁμοίοις προσομιλούντων.

Σχόλ. Πλάτ. *Πολιτείας* 1, 329a:

τὴν παλαιὰν παροιμίαν] τὴν «κολοῖος ποτι κολοῖον ἰζάνει»: φιλάλληλον γὰρ τοντὶ τὸ ζῶον. τάττεται δὲ ἡ παροιμία ἐπὶ τῶν ὁμοίοις προσομιλούντων.

Διογενιανὸς 1.61:

Ἄει κολοῖος πρὸς κολοῖον ἰζάνει ἐπὶ τῶν τοῖς ὁμοίοις προσομιλούντων. συνδυαστικὰ γὰρ και συναγελαστικὰ τὰ ζῶα.

Ψευδο-Πλουτάρχου *Παροιμίαι αἰς Ἀλεξανδροεῖς ἐχρῶντο* 1.66:

Ἄει κολοῖος πὰρ κολοῖον ἰζάνει διὰ τὸ φιλάλληλον τοῦ ζῴου.

«Ἴδε πῦρ ἀφύη»

F84

Τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Κλεάρχου ἔχει ἐνταχθεῖ στὸ λῆμμα Ἀφύαι τοῦ 7^{ου} βιβλίου (7.22-24, 284f-286a), τὸ ὁποῖο εἶναι ἤδη ἀρκετὰ πλούσιο σὲ τεκμηρίωση κυρίως λογοτεχνικῶν και γαστρονομικῶν πηγῶν, διότι τὸ ἔδесμα ἦταν πολὺ ἀγαπητὸ στην ἀρχαιότητα. Ἰδιαίτερος φημισμένης ἦταν τοῦ Φαλήρου και τῆς Ρόδου· βλ. Ἀρχέστρατο, *SH*

140 = άπ. 9 Brandt = 11 Olson & Sens, Ἀριστοφάνη, *Ταγηνισταί* άπ. 521 Κ-Α. Ἐξηγώντας ὁ Κλέαρχος τὴν παροιμία, ἀνατρέχει στὶς συ-
νταγές τῶν *περὶ Ἀρχέστρατον* (SH 141 = άπ. 10 Brandt = dub. 61
Olson & Sens). Παραστατική περιγραφή τῆς ἀφύας δίδεται στὴ *Συ-
ναγωγή* (versio B) α 2574 (πβ. Φώτ. Λεξ. α 3409 Theodoridis):

*Ἀφύα καὶ ἀφύη· ἔστι μὲν τι ἰχθύδιον φαῦλον καὶ λυπρὸν, ἀργυ-
ρίζον τῇ χροιά. καὶ χροῶμα δὲ ἀφνωδὲς καλλεῖ Ἰππασίων. ἐκλήθη
δὲ καὶ ἑταῖρα οὕτως, ἴσως ὅτι καὶ αὐτὴ τοιαύτη ἦν.*

Οἱ ἑταῖρες μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα ἦταν δύο, ἀδελφές κατὰ τὸν Ὑπερείδη
(άπ. 24). Ὁ τύπος τῆς παροιμίας ποικίλλει στὶς πηγές· ἔτσι, ἐμφανί-
ζεται στὶς μορφές:

Ἴδε πῦρ ἀφύη: Ἡσύχιος ι 177 Latte

Ἴδε πῦρ ἰδ' ἀφύη: Μακάριος 4.71, Παροιμ. κώδ. Coisl. 265, σελ.
144cd Gaisford

Ἴδ' ἀφύη πῦρ: Σοῦδα ι 88 Adler, Παροιμ. κώδ. Bodl. 510, σελ. 60a
Gaisford

Ἡ ἀφύη τὸ πῦρ: Γρηγόριος Κύπριος 2.65

Ἡ ἀφύη πῦρ: Ἀποστόλ. 8.40, Ἀρσέν. σελ. 271 Walz Παροιμ. κώδ.
Bodl. 487, σελ. 57a Gaisford

Ἡ ἀφύα πῦρ: Ζηνόβ. (vulg.) 4.25

Ἀφύα πῦρ: Ζηνόβ. (vulg.) 2.32

Ἀφύας πῦρ: [Πλουτ.] 2.28, Παροιμ. κώδ. Bodl. 156, σελ. 15e Gais-
ford

Ἀφύα ἐς πῦρ: *Συναγωγή* (versio B) α 2573, Πασο. Ἀττικ. α 178
Erbse, Ζηνόβ. ἸΑθω σελ. 379 Miller, Ἀποστόλ. 4.57, Διογενιαν.
2.41, Φώτ. Λεξ. α 3408 Theodoridis, Σοῦδα α 4660 Adler

Ἀφύα εἰς πῦρ: Ἀρσένιος σελ. 88 Walz

Ἀφύας εἰς πῦρ: Διογενιαν. Vind. 1.64

Στὶς περισσότερες πηγές τὸ ἐρμῆνευμα εἶναι: *ἐπὶ τῶν ὀξὺ τέλος
λαμβάνοντων*. Σὲ ἄλλες, *ἐπὶ τῶν ταχέως λαμβανόντων* (Ἀποστόλ.
8.40, Ἀρσέν. σελ. 271 Walz) ἢ, σαφέστερα, *ἐπὶ τῶν ταχέως λαμβ-
νόντων τέλος* (Γρηγόριος Κύπριος 2.65). Ἐνίστε συνδέεται μὲ τὴν
παροιμία *ἄμ' ἔπος, ἄμ' ἔργον* (*ἐπὶ τάχους*, Σοῦδα ι 88 Adler), κυρίως
στὸν Ζηνόβιο τοῦ ἸΑθω, σελ. 379 Miller:

*Ἄμ' ἔπος, ἄμ' ἔργον. ἐπὶ τῶν ταχέως ἀννομένων. ἐπὶ τούτων καὶ
τό, Ἀφύα ἐς πῦρ. παρόσον τὸ λυκίδιον τοῦτο, ἄμα τῷ θίξει πυ-
ρὸς ἔψεται.*

Βλ. καὶ Παροιμ. κώδ. Bodl. 510, σελ. 60a Gaisford.

«Σαπρός τάριχος τὴν ὀρίγανον φιλεῖ»

F85

“Ὅπως συνήθως γιὰ τὰ ἐδέσματα στὸν Ἀθήναιο, ἔτσι καὶ ἡ ἐξέταση τῶν ταρίχων γίνεται ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις· τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Κλεάρχου ἀκολουθοῦν οἱ παρατηρήσεις δύο ἰατρῶν (Διοκλῆς Καρύστιος, Ὑγιεινά καὶ Ἰκέσιος, *Περὶ ὕλης*) καὶ ἡ περιγραφή δείχνουν μὲ ταρίχους ἀπὸ τὸν Ἀρχέστρατο (*SH* 169 = ἀπ. 38 Brandt = 39 Olson & Sens), ἐνῶ προηγήθηκε ἤδη μακρὸ ἀπόσπασμα σχολιασμένο ἀπὸ τὸ *Περὶ ταρίχων* εἰδικὸ ἔργο πού εἶχε γράψει ὁ Εὐθύδημος ὁ Ἀθηναῖος (*SH* 455). Ἐνα παράλληλο πού θὰ ταίριαζε ἐδῶ παραθέτει ὁ Ἀθήναιος στὸ 2^ο βιβλίο (2.77, 68b) μιλώντας γιὰ τὰ ἀρτύματα· Ἀναξανδρίδης, *Φαρμακόμαντις* ἀπ. 51 K-A:

*ἀσφάραγον σχῖνόν τε τεμών καὶ ὀρίγανον, ὅς δὴ
σεμνύνει τὸ τάριχος ὁμοῦ μυχθεῖς κοριάννα.*

Ὁ λόγος εἶναι γιὰ τὸ τριπλὸ γένος τῆς λ. *ὀρίγανος*, πού τεκμηριώνεται καὶ στὰ ἐτυμολογικά. Ἀλλὰ καὶ ἡ λ. *τάριχος* εἶχε διπλὸ γένος, ἀρσενικὸ καὶ οὐδέτερο· βλ. Αἴλιο Διονύσιο τ 3 Erbse. *Σαπρὸν τάριχον* ἀναφέρει καὶ ὁ Ἀριστοφάνης, *Ἀχαρν.* 1101:

θροῖον ταρίχους οἶσε δεῦρο, παῖ, σαπροῦ.

«Τὸ ἐπὶ τῇ φακῇ μύρον»

F86

Στὴ μεγάλη συζήτηση τῶν δειπνοσοφιστῶν γιὰ τὴ φακῆ (4.45-51, 156e-160c), δύο φορές ἀναφέρει ὁ Ἀθήναιος τὸν Κλέαρχο· τὴν πρώτη φορά παραθέτει ἀπὸ τὸ 2^ο βιβλίο τοῦ *Περὶ βίων* (**F11**) τὴ γνώμη τοῦ Πυθαγορείου Εὐξιθέου γιὰ τὴν αὐτοκτονία, τὸν ἐξ ἀσιτίας θάνατο, ἓνα ἀστεῖο πού στηρίζεται στὴν ὑπερβολικὴ κατανάλωση φακῆς (*ἐξάγειν ἑαυτοὺς τοῦ βίου τοιαῦτα σιτουμένους*), ἐνῶ τὴ δεύτερη φορά δίδει τὸ παρὸν ἀπιτλο ἀπόσπασμα, ὅπωςδήποτε ἀπὸ τὸ *Περὶ παροιμιῶν*. Ἡ ἀναφορὰ στὸν Κλέαρχο γίνεται μετὰ ἀπὸ τὴν παράθεση δύο λογοτεχνικῶν μαρτυριῶν τῆς φράσεως· Στράτιδος *Φοίνισσαι* ἀπ. 47 K-A:

*παραινέσαι δὲ σφῶν τι βούλομαι σοφόν
ὅταν φακῆν ἔψητε, μὴ ἴπιχεῖν μύρον.*

Σωπάτρου Παφίου *Νέκνια* ἀπ. 14 K-A:

*Ἰθακὸς Ὀδυσσεύς, τοῦπι τῇ φακῇ μύρον,
πάρεστι· θάσει, θυμέ.*

Τὸ χωρίο τοῦ Στράτιδος γνώριζε καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (*Περὶ αἰσθή-*

σεως και αισθ. 5, 443b 30-444a 2) και, παρότι αναφέρει ότι είναι σκώμμα για τον Ευριπίδη, θεωρεί σωστό να σημειώσει: *οί δὲ νῦν μιγνύντες εἰς τὰ πόματα τὰς τοιαύτας δυνάμεις βιάζονται τῇ σνηθεία τὴν ἡδονήν, ἕως ἂν ἐκ δὴ αἰσθήσεων γένηται τὸ ἡδὺ ὡς ἐν και ἀπὸ μᾶς.* Ὁ Ἀρσένιος, πού τὰ γνωρίζει αὐτά (σελ. 389 Walz), σημειώνει ὅτι ἡ φράση λέγεται *ἐπὶ τῶν φιληδόνων*. Τὸ γεγονός δέ, λέγει ὁ Ἀθήναιος, ὅτι ἡ ἔκφραση ἀνευρίσκεται ὡς τίτλος Μενιπείας σατίρας τοῦ Οὐάρονος (M. Terentius Varro, ἀπ. 549-551 Astbury), ἔχει δημιουργήσει στοὺς Ρωμαίους γραμματικούς ζήτημα πηγῆς ἀπὸ ἄγνοια τῆς ἐλληνικῆς παραδόσεως:

καὶ οἱ πολλοὶ τῶν γραμματικῶν τῶν Ῥωμαϊκῶν οὐχ ὀμιλήσαντες πολλοῖς Ἑλληνικοῖς ποιηταῖς καὶ συγγραφεῦσιν οὐκ ἴσασι ὅθεν εἴληφεν ὁ Οὐάρονος τὸ ἱαμβεῖον.

Τὸ *Περί παροιμιῶν* χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο γιὰ νὰ τεκμηριωθεῖ ὅτι τὸ *ἐπὶ τῇ φακῇ μύρον* εἶναι παροιμία· ὡς παροιμία (proverbium) ἀναφέρεται καὶ ἀπὸ τὸν Αὔλο Γέλλιο (13.19.5). Δὲν παραδίδεται, ὅμως, καμία ἐξήγηση τοῦ Κλεάρχου, ὅπως αὐτὴ λ.χ. πού διαβάζουμε σὲ παροιμογραφικὴ συλλογὴ (*Mantissa proverb.* 3.13):

«Τὸν ἐπὶ τῇ φακῇ μῦθον» (cop. τὸ ... μύρον)· *λείπει τὸ λέγεις. λέγεται ὅταν τις μνησθῆ τινος εὐτελοῦς ὄντος καὶ μεγεθύνῃ αὐτόν, ἄλλων πρότερον ὑπὲρ ἄλλων λεγόντων ἀξίων ὄντων πολλοῦ.*

Ἀποκαλυπτικὸς τῆς ἐννοίας τῆς παροιμίας εἶναι ὁ τρόπος πού τὴν χρησιμοποιεῖ ὁ Κικέρων σὲ ἐπιστολὴ του (*ad Att.* 1.19.2): *Legati sunt Q. Metellus Creticus et L. Flaccus et, τὸ ἐπὶ τῇ φακῇ μύρον, Lentulus Clodiani filius.*

Ἀδήλου βιβλίου

«Κοινὰ τὰ τῶν φίλων»

F87

Ἡ ἐπικρατοῦσα ἀποψη γιὰ τὴν προέλευση τῆς παροιμίας στηρίζεται σὲ ἓνα χωρίο τοῦ ἱστορικοῦ Τιμαίου (*FGrHist* 566 F 13ab), ὁ ὁποῖος ὑπεστήριξε ὅτι πρῶτος ὁ Πυθαγόρας εἶπε κατὰ τὸν Διογένη Λαέρτιο 8.10:

κοινὰ τὰ φίλων εἶναι καὶ φιλίαν ἰσότητα. καὶ αὐτοῦ οἱ μαθηταὶ κατετίθεντο τὰς οὐσίας εἰς ἓν ποιούμενοι, πενταετίαν τε ἡσύχαζον, μόνων τῶν λόγων κατακούνοντες καὶ οὐδέπω Πυθαγόραν ὀρῶντες, εἰς ὃ δοκμασθεῖεν· τὸν τεῦθεν δὲ ἐγίνοντο τῆς οἰκίας αὐτοῦ, καὶ τῆς ὄψεως μετεῖχον.

Παρόμοια παραδίδονται και από τὰ πλατωνικά Σχόλια (βλ. πηγές τοῦ ἄπ.) και ἀπό ἄλλες πηγές, ὅπως Πανσανίας ἸΑττικιστῆς κ 36 Erbse, Ζηνόβιος (vulg. 4.79, ἸΑθ. 2.93) με πηγὴ τὴ συλλογὴ τοῦ Ταρραίου, κ.ἄ. Βεβαίως, ὡς κοινολεκτούμενη παροιμία και ὄχι ὡς πυθαγορική ἀπόφαση τὴν ἐγνώριζαν και ὁ Πλάτων (*Λύσις* 207c, *Φαῖδρο.* 279c, *Πολιτεία* 4, 423e-424a και 5, 449c, *Νόμοι* 5, 739c) και ὁ Ἀριστοτέλης (*Ἠθ. Νικομ.* 8.11, 1159b 29 και 9.8, 1168b 6, *Ἠθ. Εὐδ.* 7.2, 1237b 31 και 1238a 16, *Πολιτ.* 2.5, 1263a 29), ἀλλὰ και ὁ Θεόφραστος (ἄπ. 535 FHS&G). Ὁ Κλέαρχος ἀντιλαμβάνοταν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ πολὺ παλαιᾶς δημῶδους και σοφῆς παροιμίας, τὴν ὁποία ἔκρινε ὅτι ἐπρεπε ν' ἀποδώσει στὴν πανάρχαια σοφία τῶν δελφικῶν χρησμών, ὅπως ἀπέδωσε και τὰ Ἄρχὴ ἡμῶν παντός (F88), *Γνωθῖσαντόν* (F89a-c) και *Οὗτος ἄλλος Ἡρακλῆς* (F92ab).

« Ἄρχὴ παντός ἡμῶν »

F88

Ἡ δελφική καταγωγή τῆς παροιμῶδους ἐκφράσεως ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὸν Κλέαρχο με τὸ αἴτιον ποὺ εἶναι ἡ περιφημὴ ἀρχὴ τῆς σπαρτιατικῆς βασιλικῆς δυναρχίας. Τὴν πληροφορία δίδει ἡ μίᾶ ἐκδοχὴ τοῦ κειμένου τοῦ Διογενιανοῦ (κώδ. Βιέννης: Vindobonensis) μαζί με τὴν ἄλλη ἐξημνεία ἐπὶ τῶν εἶς τι προκοπόντων, ἡ ὁποία δίδεται ὡς μοναδικὴ σὲ ἄλλους παροιμογράφους (βλ. Μακάριος 2.47, Ἀρσένιος σελ. 78 Walz). Ὁ Ἰάμβλιχος ἀποδίδει τὴ φράση ἀρχὴ δέ τοι ἡμῶν παντός στὸν Πυθαγόρα: ἀπόφθεγμα Πυθαγόρου αὐτοῦ (*Βίος Πυθ.* 29.161-162). Ὁ Πλάτων, ὅμως, ἀναφέρεται ρητῶς σὲ παροιμία (*Νόμ.* 6, 753e) ὅπως και ὁ Δημήτριος, *Περὶ ἐξημνείας* 122, ὁ Πολύβιος τὴν ἀποδίδει στοὺς ἀρχαίους (5.32.1) και ὁ Λουκιανὸς τὴ χαρακτηρίζει ὡς φράση κοινολεκτούμενη (*Ἐνύπνιον* 3). Σύγχυση, ὅμως, στὶς πηγές ὑπάρχει με τὴν ἐκφραση στὸν στίχο τοῦ Ἡσιόδου, *Ἔργα* 40:

νήπιοι, οὐδὲ ἴσασιν ὄσω πλέον ἡμῶν παντός,

ποὺ εἶναι ὁπωσδήποτε διαφορετικοῦ νοήματος. Ἡ ἐξημνεία τοῦ Κλέαρχου βασιίζεται στὸ ἄλλο νόημα τῆς λ. ἀρχὴ = ἐξουσία, ὅταν ἡ κλασικὴ ἐκδοχὴ τοῦ Ἡροδότου βασιίζεται στὴ σημασία τῆς «ἐνάρξεως». Ἔτσι, ἡ διαίρεση (*ἡμῶν*) τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς, τῆς ἐξουσίας, ἐρχεται ὡς ἐπακόλουθο τῆς δελφικῆς ἀπαντήσεως. Κατὰ τὰ ἄλλα, ἡ ἰσότηρηση τοῦ Κλέαρχου συμφωνεῖ με τὸν Ἡροδότο (6.52.1-5). Γιὰ τίς πολιτειακῆς πτυχῆς, βλ. Ἑλλάνικο, *FGrHist* 4 F 116, και Ἔφορο, *FGrHist* 70 F 117.

«Γνώθι σαυτόν»

F89a-c

Προκειμένου να αποπειραθεί κανείς να εξετάσει την πατρότητα των ποικίλων αποφθεγμάτων των Ἑπτὰ Σοφῶν, πρέπει να ἔχει ὑπόψιν του ἐκεῖνο πού σημείωσε ἤδη πρὸ πολλῶν αἰῶνων ὁ Διογένης Λαέρτιος (1.41): *διαφωνοῦνται δὲ καὶ αἱ ἀποφάσεις αὐτῶν καὶ ἄλλον ἄλλο φασὶν εἶναι*. Τὸ περιλάλητο *Γνώθι σαυτόν* ἀποδίδει στὸν Χίλωνα καὶ ἄλλος Περιπατητικὸς, ὁ Δημήτριος Φαληρεὺς (114 Wehrli = 87 SOD: Στοβ. 3.1.172), ὅπως οἱ περισσότεροί στὴν ἀρχαιότητα κατὰ τὶς πηγές, λ.χ. ὁ λεξικογράφος Πανσανίας Ἀττικιστῆς (γ 11 Erbse), ἢ παρομοιογράφοι ὅπως ὁ Μακάριος (3.3), ὁ Ἀρσένιος σελ. 512 Walz κ.ά. (βλ. *Mantissa* 1.43). Ἐπίσης ἀναφέρεται ὅτι ἐχρησιμοποιεῖτο ἤδη ὡς παρομιώδης ἔκφραση *ἐπὶ τῶν ὑπὲρ ὃ εἰσι κομπαζόντων* (Πανσανίας Ἀττικ. αὐτ.) ἢ *ἐπὶ τῶν ὑπὲρ δύναμιν κομπαζόντων* (Ἀποστόλιος 5.56). Ἡ σχέση τοῦ Χίλωνος μὲ τὸ Μαντεῖο τῶν Δελφῶν, στὴν ὁποία ἀναφέρεται καὶ ὁ Κλέαρχος, ἔχει ἐξηγηθεῖ διαφορετικὰ στὴν ἀρχαιότητα. Μὴ λησιμονοῦμε ὅτι ὁ Χίλων ὑπῆρξε σπουδαία προσωπικότητα τῆς Σπάρτης, εἶναι ὁ εἰσηγητῆς τῆς ἐφορείας γιὰ τὴν τελείωση τοῦ λακωνικοῦ μικτοῦ πολιτεύματος καὶ ὁ πρῶτος ἐλεγχεὶς ἔφορος (Διογ. Λαέρτ. 1.68, πηγὴ Σωσικράτης, ἀπ. 4 Giannattasio Andria). Τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Χίλωνος στοὺς Δελφοὺς διηγεῖται ὡς ἑξῆς ὁ Διόδωρος Σικελιώτης (9.10.1):

Χίλων ἀφικόμενος εἰς Δελφοὺς καὶ καθάπερ ἀπαρχὰς ποιούμενος τῶ θεῶ τῆς ἰδίας συνέσεως ἐπέγραψεν ἐπὶ τινα κίονα τρία ταῦτα, Γνώθι σεαυτόν, καὶ Μηδὲν ἄγαν, καὶ τρίτον Ἐγγύα, πάρα δ' ἄτα. τούτων ἕκαστον ὑπάρχον βραχὺ καὶ Λακωνικὸν μεγάλην ἔχει τὴν ἀναθεώρησιν.

Ἐπρόκειτο, ἐπομένως, περὶ ἀναθήματος ἐνὸς σοφοῦ· τὴν παράδοση αὐτὴ ἀπηχεῖ καὶ ὁ Αὐσώνιος (*Ludus Septem Sapientium* 138-139):

*commendo nostrum γνώθι σεαυτόν, nosce te,
quod in columna iam tenetur Delphica.*

Καὶ διηγεῖται ὁ Διόδωρος μὲ τοὺς ἑξῆς ὠραίους χαρακτηρισμούς, ἀλλὰ καὶ μὲ μία σύγκριση (9.10.6):

ὁ Χίλωνος λόγος βραχὺς ὢν ὄλην περιεῖληφε τὴν πρὸς τὸν ἄριστον βίον ὑποθήκην, ὡς καὶ τῶν ἐν Δελφοῖς ἀναθημάτων βελτίω ταῦτα τὰ ἀποφθέγματα.

Εἶναι τὸ προσωπικὸ ὕφος τοῦ ἀνδρός, ὁ τρόπος, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀρισταγόρας Μιλήσιος (*FGrHist* 608 F 11) καλεῖ *Χιλώνιον*. Βεβαίως, ὑπάρχει καὶ ἡ ἀντίστροφη θεωρία, περὶ τῆς θείας καταγωγῆς τοῦ

ἀποφθέγματος, τὸ ὁποῖον ἐδόθη ὡς ἀπάντησις στὸν Χίλωνα· εἶναι πρῶτα ἢ ἀποψη τοῦ Κλεάρχου, ἢ ὁποία στηρίζεται καὶ ἀπὸ ἄλλης πηγῆς: *Κλεάρχος ὑπὸ τοῦ θεοῦ λεχθῆναι Χίλωνι* (*Mantissa* 1.43). Κατ' ἄλλους δὲν ὑπαγόρευσαν τὴν ῥήσιν στὸν Χίλωνα οὔτε ὁ Πύθιος οὔτε ἡ Πυθία (Ἀριστοτέλης *Περὶ φιλοσ.* ἀπ. 3 Ross = 29 Gigon στὸν Κλήμεντα Ἰαλεξ, *Στρομ.* 1.15.60.3, Σχόλια εἰς Πλάτ. *Φίληβ.* 48c), ἀλλὰ εὐνοῦχος νεωκόρος ὁ Λάβυς (Ἐρμῆπος, *FGrHist* 1026 F 29). Ἡ περιπέτεια τῶν ἀποδόσεων δὲν τελειώνει ἐδῶ· τὴν πατρότητα διεκδικοῦν καὶ ἄλλοι σοφοί, ὅπως ὁ Θαλῆς ὁ Μιλήσιος (θέση πού ὑπεστήριξε καὶ ἓνας ἄλλος Περιπατητικός, ὁ Χαμαιλέων, *Περὶ θεῶν*, ἀπ. 2ab Wehrli, βλ. καὶ Ἄρσενιο σελ. 292 Walz), ὁ Βίας ὁ Πριηνεύς (Θεόφραστος, *Περὶ παροιμιῶν*: 727.14 FHS&G) ἢ καὶ ὁ Σόλων (Διογενιανός *Vind.* 2.10). Ἀκόμη καὶ ἡ ἐξωφρενικὴ ἀποψη λογοκλοπίας ἔχει διατυπωθεῖ: *τούτων (sc. Θαλοῦ) ἐστὶν τὸ Γνωθὶ σαντόν, ὅπερ Ἀντισθένης ἐν ταῖς Διαδοχαῖς (FGrHist 508 F 3) Φημονόης εἶναι φησιν, ἐξιδιοποιήσασθαι δὲ αὐτὸ Χίλωνα* (Διογένης Λαέρτ. 1.40). Τὸ ἀντίστροφο παραδίδει ἡ *Σοῦδα* θ 17 Adler· ὁ Θαλῆς ἰδιοποιήθηκε τὸ ἀπόφθεγμα τοῦ Χίλωνος! Γενικῶς συμπεραίνει κανεὶς ὅτι τὸ ἐξαιρετικὰ ἐκτιμημένο στὴν ἀρχαιότητα ἀπόφθεγμα, συνδεδεμένο ὅπως ἦταν μὲ τὸ ὄνομα ἑνὸς τῶν Ἑπτὰ Σοφῶν, ἐνεπλάκη ἀναπόφευκτα καὶ στὴ δελφικὴ παράδοσι· γι' αὐτὸ καὶ ἀποκαλεῖται καὶ *Δελφικὸν παράγγελμα* (Διονύσιος Θράξ, *Περὶ τῆς ἐμφάσεως* ἀπ. 52 Linke), ἀλλὰ καὶ *Δελφικὸν γράμμα* (Φίλων, *Πρεσβ.* § 69). Κυρίως, ὅμως, ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ ἀπόφθεγμα ἑνὸς σοφοῦ ἀλλὰ καὶ ὡς μία παροιμία (βλ. Σχόλια εἰς Πλάτ. *Φίληβ.* 48c). Ὡς παροιμία εἶχε ἐκληφθεῖ καὶ ἀπὸ τὸν Θεόφραστο (*Περὶ παροιμιῶν*, ἀπ. 738 FHS&G).

Πιπτακὸς ὁ Μυτιληναῖος

F90-91

Καὶ στὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ διαπλέκονται οἱ Ἑπτὰ Σοφοὶ καὶ ἡ δελφικὴ παράδοσι, διότι στὴν περιφορὰ τοῦ «βραβεῖου» μεσολαβεῖ καὶ δελφικὸς χρησιμὸς. Τὴν ἱστορία γιὰ τὴν ἀθλοθέτησι τοῦ βραβεῖου ἀπὸ τὸν Κροῖσο τὴν ἀναφέρει ὁ Διογένης Λαέρτιος 1.29-30. Βεβαίως, στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει ν' ἀναφεροῦν ὅσα παραδίδει γιὰ τὸν Κροῖσο καὶ τὴ σχέση του μὲ πνευματικὰ ζητήματα ὁ Διόδωρος Σικελιώτης. Ὁ ἱστορικός, λοιπόν, ἀναφέρει τὰ ἐξῆς κολακευτικὰ γιὰ τὸν βασιλέα πού τὸ ὄνομά του ἔμεινε στοὺς αἰῶνες ὡς συνώνυμο τοῦ πλοῦτου (9.2.1):

Κροῖσος ὁ Ἀνδῶν βασιλεὺς μεγάλας κεκτημένος δυνάμεις καὶ πολλὴν ἐκ παρασκευῆς σεσωρευκῶς ἄργυρόν τε καὶ χρυσόν, μετεπέμπετο τῶν Ἑλλήνων τοὺς σοφωτάτους, καὶ συνδιατρίβων

αὐτοῖς μετὰ πολλῶν δώρων ἐξέπεμψε καὶ αὐτὸς πρὸς ἀρετὴν ὠφελείτο πολλά.

Σύμφωνα μὲ δύο ἱστορικούς, ἀναφέρει ὁ Διογένης Λαέρτιος, τὸν Εὐδοξο ἀπὸ τὴν Κνίδο (ἀπ. 371 Lasserre) καὶ τὸν Εὐάνθη ἀπὸ τὴ Μίλητο (*FHG* III 2 σμ.), ὁ Κροῖσος παρέδωσε σὲ ἓνα φίλο του ἓνα χρυσὸ κύπελλο (*ποτήριον χρυσοῦν*) γιὰ νὰ τὸ δώσει στὸν σοφότερο Ἕλληνα, καὶ αὐτὸς τὸ ἔδωσε στὸν Θαλῆ τὸν Μιλήσιο. Ὁ Θαλῆς, ἀπὸ μετριοφροσύνη, τὸ ἔστειλε σὲ ἄλλον σοφὸ καὶ αὐτὸς σὲ ἄλλον μέχρις ὅτου τὸ κύπελλο ἔφθασε στὰ χέρια τοῦ Χίλωνος. Ἡ διαδικασία θυμίζει τὴν παρᾶλληλη περιφορὰ τοῦ τρίποδος τῶν Μιλησίων (Διογένης Λαέρτ. 1.27-29, Διόδωρος Σικ. 9.3.1-3) ἢ τὴν ἱστορία ποὺ ἀνέφερε ὁ Ἄνδρων ἀπὸ τὴν Ἔφεσο (*FHG* II 347 ἀπ. 1). Ὁ Χίλων ζήτησε χρῆσιμό ἀπὸ τὸ Μαντεῖο τῶν Δελφῶν, *τίς αὐτοῦ σοφώτερος*. Ἡ ἀπάντησις ὑπεδείκνυε τὸν Μύσωνα, γιὰ τὸν ὁποῖο βλ. Διογένη Λαέρτ. 1.106-108. Ἡ διαφορετικὴ ἐκδοχὴ ποὺ πρόσφεραν ὁ Κλέαρχος καὶ ὁ Δαίμαχος ὁ Πλαταιῆς (*FGrHist* 65 F 6) ἀναφερόταν στὴν ἀρχὴ τῆς ἱστορίας: ὁ Κροῖσος δὲν ἔδωσε *ποτήριον χρυσοῦν* σὲ κάποιον ἀνώνυμο φίλο, ἀλλ' ἀπέστειλε *φιάλην* στὸν Πιττακό, ἓνα τῶν θεωρουμένων Ἑπτὰ Σοφῶν, καὶ ἔτσι ἄρχισε ἡ περιφορὰ τῆς φιάλης. Ἡ φιάλη αὐτὴ θυμίζει τὴ φιάλη τοῦ Βαθυκλέους ἀπὸ τὴν Ἄρκαδία, ἢ ὁποῖα *ἐδόθη δὴ Θαλῆ καὶ κατὰ περίοδον πάλιν Θαλῆ* (Διογ. Λαέρτ. 1.28, ὅπου καὶ οἱ πηγές). Ὁ Πιττακὸς (π. 650-570 π.Χ.) ἦταν Μυτιληναῖος· εἶχε ἐμπλακεῖ στὴν πολιτικὴ τῆς πατρίδας του καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς ἓνας ἀπὸ τοὺς Ἑπτὰ Σοφοὺς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Τὸ δεῦτερο ἀπόσπασμα τοῦ Κλεάρχου (F91) ἀναφέρεται στὴ συνήθειά του νὰ γυμνάζεται ἀλέθοντας, γεγονός πολὺ γνωστὸ στὴν ἀρχαιότητα, ὅπως ἀναφέρει λ.χ. ὁ Αἰλιανός, *Ποικίλη ἱστορία* 7.4:

ὅτι Πιττακὸς πάνν σφόδρα ἐπῆνει τὴν μύλην, τὸ ἐγκώμιον αὐτῆς ἐκείνο ἐπιλέγων, ὅτι ἐν μικρῷ τόπῳ διαφόρως ἔστι γυμνάσασθαι ἣν δέ τι ἄσμα ἐπιμύλιον οὕτω καλούμενον.

Τὸ λαϊκὸ αὐτὸ τραγούδι τὸ παραδίδει ὁ Πλούταρχος, *Τῶν ἑπτὰ σοφῶν συμπόσιον* 14, 157de (carm. pop. ἀπ. 23 Page) μὲ τὸ στόμα τοῦ Θαλῆ:

ἐπιστήσαντος δὲ τοῦ λόγου τὸ συμπόσιον ὁ μὲν Θαλῆς ἐπισκώπτων εὖ φρονεῖν ἔφη τὸν Ἐπιμενίδην ὅτι μὴ βούλεται πράγματα ἔχειν ἄλῶν τὰ σιτία καὶ πέττων ἑαυτῷ, καθάπερ Πιττακός. ἐγὼ γάρ, εἶπε, τῆς ξένης ἤκουον ἀδούσης πρὸς τὴν μύλην ἐν Ἐρεσῷ γενόμενος:

ἄλει μύλα ἄλει

*καὶ γὰρ Πιπτακὸς ἄλει
μεγάλας Μυτιλάνας βασιλεύων.*

Δὲν γνωρίζουμε τὴν κρίση τοῦ Κλεάρχου γιὰ τὸν Πιπτακὸ, ἀλλὰ τὸ νὰ ἀλέθει ἕνας σοφὸς *αἰσυμνήτης* μὲ σκοπὸ νὰ γυμναστῆ εἶναι μᾶλλον παράξενο πρᾶγμα. Ἴσως ἡ φήμη νὰ ὀφείλεται σὲ εἰρωνικά σχόλια τῶν ἀριστοκρατικῶν ἐναντίον του γιὰ τὴ θρακικὴ καταγωγὴ του (Δοῦρις, *FGrHist* 76 F 75), πὺ τὴν ὑπενθύμιζε καὶ ἡ εὐγενοῦς καταγωγῆς σύζυγός του (Διογ. Λαέρτ. 1.81)· μὴ λημονοῦμε ὅτι ὁ Ἄλκαϊος σὲ ἕνα του *σκόλιον* (ἀπ. 348 Voigt) ἔγραψε ὅτι οἱ Μυτιληναῖοι ἐξέλεξαν τύραννό τους τὸν *κακοπατρίδαν Φίπτακον*, ὅπως παραδίδει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, *Πολιτικά* 3.14, 1285a 37-39. Ἐξάλλου, τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Κλεάρχου στὸν Διογένη Λαέρτιο εἶναι συνδεδεμένο μὲ μία σειρὰ παντοειδῶν ὕβρεων τοῦ Ἄλκαϊου (ἀπ. 429 Voigt), ὅπου τὸν Πιπτακὸ

*σαράποδα μὲν καὶ σάραπον ἀποκαλεῖ διὰ τὸ πλατύπουν εἶναι
καὶ ἐπιούρειν τῷ πόδε· χειροπόδην δὲ διὰ τὰς ἐν τοῖς ποσὶ ῥαγά-
δας, αἷς χειράδας ἐκάλουν· γαύρηκα δὲ ὡς εἰκῆ γανυριῶντα· φύ-
σκωνα δὲ καὶ γάστρωνα ὅτι παχὺς ἦν· ἀλλὰ μὴν καὶ ζοφοδορπί-
δαν ὡς ἄλυχρον· ἀγᾶστρον δὲ ὡς ἐπισεσυρμένον καὶ ῥυπαρόν.*

«**Οὔτος ἄλλος Ἑρακλῆς**»

F92ab

Μία ἄλλη σειρὰ διασωθέντων ἀποσπασμάτων (F92-94) ἀφορᾷ σὲ παροιμίες πὺν δημιουργήθηκαν ἀπὸ περιστατικά τοῦ βίου τοῦ Ἑρακλῆ. Δὲν ἀποδίδονται ρητῶς στὸ *Περὶ παροιμιῶν*, ὅμως φράσεις ὅπως *Κλέαρχος ἐξηγούμενος τὴν παροιμίαν*, ὄχι μόνον ἀρκοῦν γιὰ τὴν ἀπόδοση, ἀλλὰ καὶ διαγράφουν τὸν τρόπο ἐργασίας τοῦ Σολέως. Στὸ F92 δίδεται ἡ ἐξηγήσις τῆς παροιμίας *Οὔτος ἄλλος Ἑρακλῆς*, ἡ ὁποία στηρίζεται στὴν ὑπαρξὴ δύο ὁμωνύμων πὺν πέρασαν διαδοχικὰ ἀπὸ τοὺς Δελφούς, γιὰ τὴ φράσι ἀποδίδεται στὴν Πυθία. Οἱ Δελφοὶ καὶ πάλι· ἀλλὰ τὸ μακρυνὸ σκηρικὸ τῆς ἀποδημίας τοῦ πρώτου Ἑρακλῆ εἶναι οἱ Ἑράκλειες στήλες. Γράφει ὁ Αἰλιανός, *Ποικ. ἰστ.* 5.3:

Ἀριστοτέλης (ἀπ. 678 Rose³ = 790 Gigon) *τὰς νῦν Ἑρακλείους
Στήλας καλουμένας πρὶν ἢ κληθῆναι τοῦτο, φησὶ Βριάρεω κα-
λεῖσθαι αὐτάς.*

Βεβαίως, οἱ Στήλες εἶχαν πανάρχαιη παρουσίαι στὴν ἑλληνικὴ μυθολογία, ἀφοῦ, κατὰ τὰ Σχόλια στὸν Διονύσιο περιηγητῆ 64:

αὐταὶ δὲ πρότερον Κρόνον ἐλέγοντο Στήλαι, διὰ τὸ μέτροι τῶν

τῆδε ορίζεσθαι δῆθεν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ· δευτέρων δὲ ἐλέχθησαν Βριάρεω, ὡς φησιν Εὐφοριῶν (ἀπ. 164 van Groningen)· τρίτον δὲ Ἡρακλέους.

Ἡ πρώτη διαδοχὴ δὲν εἶχε γίνεи εἰρηνικά· μαρτυρεῖ ἐπ' αὐτοῦ ὁ Πλούταρχος, *Περὶ τῶν ἐκλελοιπότων χρηστηρίων* 18, 420a:

ἐκεῖ μέντοι μίαν εἶναι νῆσον, ἐν ἣ τὸν Κρόνον καθεῖροχθαι φρουρούμενον ὑπὸ τοῦ Βριάρεω καθεύδοντα· δεσμόν γὰρ αὐτῷ τὸν ὕπνον μεμηχανῆσθαι, πολλοὺς δὲ περὶ αὐτοῦ εἶναι δαίμονας ὀπαδοὺς καὶ θεράποντας.

Ὅσο γὰρ τὸν Τύριο Ἡρακλῆ (ὁ ξένος – αὐτός, πού ὁ Κλέαρχος θέλει νὰ περνᾷ δεύτερος ἀπὸ τὸ φημισμένο μαντεῖο) καὶ τὴ λατρεία του στὴ Φοινίκη καὶ τὴ Θάσο, πολλὰ καὶ ἐνδιαφέροντα ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος (2.44.1-3), ὁ ὁποῖος, μάλιστα, χαρακτηρίζει ὡς *εὐήθη* ἕνα μῦθο γιὰ τὴ μετάβαση τοῦ Ἡρακλῆ στὴν Αἴγυπτο καὶ τὴν ἐκεῖ ἀποθέωσή του, ἀλλὰ καὶ γενικῶς ἰσχυρίζεται ὅτι πολλὰ γιὰ τὸν ἡμίθεο τὰ λέγουν οἱ Ἕλληνες *ἀπερισκέπτως* (2.45.1). Δύο ὁμωνύμους, ἀλλὰ μὲ ἀντίστροφη πορεία διαβάσεως ἀπὸ τοὺς Δελφοὺς (Ἕλλην-ξένος) καὶ μὲ περισσότερες λεπτομέρειες γιὰ τὴν παραλαβὴ τῶν ἐκεῖ *κειμηλίων*, παραδίδει ὁ περιηγητὴς Πανσανίας (10.13.8) περιγραφόμενος τὸ ἀνάθημα τῶν Φωκῶν, *Ἡρακλῆς δὲ καὶ Ἀπόλλων ἔχονται τοῦ τρίποδος καὶ ἐς μάχην περὶ αὐτοῦ καθίστανται.*

λέγεται δὲ ὑπὸ Δελφῶν Ἡρακλεῖ τῷ Ἀμφιτρυῶνος ἐλθόντι ἐπὶ τὸ χρηστήριον τὴν πρόμαντιν Ξενοκλείαν οὐκ ἐθέλησαι οἱ χρᾶν διὰ τοῦ Ἰφίτου τὸν φόνον· τὸν δὲ ἀράμενον τὸν τρίποδα ἐκ τοῦ ναοῦ φέρειν ἔξω, εἰπεῖν τε δὴ τὴν πρόμαντιν·

ἄλλος ὁδ' Ἡρακλῆς, Τιρύνθιος· οὐχὶ Κανωβεύς·

πρότερον γὰρ ἔτι ὁ Αἰγύπτιος Ἡρακλῆς ἀφίκετο ἐς Δελφούς· τότε δὲ ὁ τοῦ Ἀμφιτρυῶνος τὸν τε τρίποδα ἀποδίδωσι τῷ Ἀπόλλωνι καὶ παρὰ τῆς Ξενοκλείας ὅποσα ἐδεῖτο ἐδιδάχθη· παραδεξάμενοι δὲ οἱ ποιηταὶ τὸν λόγον μάχην Ἡρακλέους πρὸς Ἀπόλλωνα ὑπὲρ τρίποδος ἄδουσιν.

Φυσικά, ὑπῆρχαν καὶ ἄλλες ἐρμηνεῖες τῆς παροικίας, ταιριαστὲς στὴν καθημερινή ζωὴ καὶ ἐμπειρία, ὅπως αὐτὴ τοῦ Ἀριστοτέλους (στὰ *Ἠθικά Εὐδήμεια* 7.12, 1245a 29-33 πβ. *Ἠθ. μεγ.* 2.15, 1213a 12) γιὰ τὸ alter ego:

ὁ γὰρ φίλος βούλεται εἶναι, ὥσπερ ἡ παροικία φησὶν, «ἄλλος Ἡρακλῆς», ἄλλος αὐτός· διέσπασται δέ, καὶ χαλεπὸν τὰ πάντα

ἐφ' ἐνός γενέσθαι, ἀλλὰ κατὰ μὲν τὴν φύσιν ὁ συγγενέστατον, κατὰ δὲ τὸ σῶμα ὅμοιος ἕτερος, ἄλλος δὲ κατὰ τὴν ψυχὴν, καὶ τούτων κατὰ μόριον ἕτερος ἕτερον.

Μία ἄλλη ἐρμηνεῖα προκύπτει ἀπὸ τὴν παρομοίωση τῶν δυνατῶν σὰν τὸν Ἡρακλῆ, μὲ πρῶτον καὶ καλύτερο τὸν Θησέα (Πλουτάρχου, *Θησεύς* 29.3, 14a):

αὐτὸν μέντοι μηδενὸς συμμάχου δεηθέντα πολλοὺς καὶ καλοὺς ἄθλους κατεργάσασθαι, καὶ τὸν «ἄλλος οὗτος Ἡρακλῆς» λόγον ἀπ' ἐκείνου κρατῆσαι.

Δὲν ἦταν, ὅμως, μόνον ἡ ὁμοιότητα στὴ δύναμη· ἦταν καὶ στοὺς ἦθος (αὐτ. 29.4-5, 14a):

Φιλόχορος δὲ (FGrHist 328 F 112) καὶ σπονδάς περὶ νεκρῶν ἀναιρέσεως γενέσθαι πρῶτας ἐκείνας. ὅτι δ' Ἡρακλῆς πρῶτος ἀπέδωκε νεκροὺς τοῖς πολεμίοις, ἐν τοῖς περὶ Ἡρακλέους γέγραπται.

Καὶ ἀπὸ τὴν παράδοση αὐτὴ, ἀλλὰ συγχωνεύοντας καὶ τὶς ἄλλες, φαίνεται ν' ἀντλεῖ ἡ πηγὴ (Ταρραῖος) τοῦ Πανουσανία Ἀττικιστῆ (α 70 Erbse):

«ἄλλος οὗτος Ἡρακλῆς» παροιμία ἐπὶ Θησεῖ ἢ ἐνὶ τῶν Ἰδαίων Δακτύλων, οἱ δὲ ἐπὶ τῷ Αἰγυπτίῳ Ἡρακλεῖ, οἱ δὲ ἐπὶ τῷ τῆς Ἀλκμήνης.

Πβ. καὶ Αἴλιο Διονύσιο α 79 Erbse καὶ Εὐστάθιο, εἰς Ἰλ. 5.648, II 162.16-21 van der Valk. Γιὰ μιὰ ἀκόμη δυναμικὴ ἐπαλήθευση τῆς παροιμίας, βλ., μεταξὺ ἄλλων, τὴν ἱστορήση τοῦ Αἰλιανοῦ, *Ποικίλη ἱστορία* 12.22, γιὰ τὸν Τίτορρο, ἀλλὰ καὶ τὴν περιγραφὴ στὸν σύγχρονό του Λουκιανό (*Δημῶναξ* 1), τοῦ Βοιωτοῦ Σωστράτου, ὃν Ἡρακλέα οἱ Ἕλληνες ἐκάλουσαν καὶ ᾤοντο εἶναι. Βλ. *κατωτ.* σελ. 432-435. Γ' αὐτὸ καὶ δικαίως οἱ παρομοιογράφοι ἐφαρμοζοῦσαν τὴν παροιμία ἐπὶ τῶν ἰσχυρῶν καὶ κρατερῶν ἢ κραταιῶν (Διογενιανὸς 1.63, Ἀποστόλιος 2.40, Ἀρσένιος σελ. 44 Walz, Ἡσύχιος α 3180 Latte). Ἀναπόφευκτο νὰ ὑπάρχει καὶ ἡ προέκταση τῆς ἐννοίας τῆς δυνάμεως (Sprygidonidou-Skarsouli ἀρ. 49a, Πβ. καὶ Μακάριος 1.85):

«ἄλλος οὗτος Ἡρακλῆς». ἐπὶ τῶν βία τι πραττόντων. παρόσον οὗτος ἅπαντας τοὺς ἄθλους βία κατεπράξατο. ἐπὶ τούτων καὶ τὸ «Ἄρης τύραννος».

Νὰ σημειωθεῖ, τέλος, ὅτι ὁ Βάρρων εἶχε γράφει Μενίπεια σάτιρα μὲ τίτλο τὴν παροιμία (ἀπ. 19-20 Astbury).

«Πρὸς δύο οὐδ' ὁ Ἡρακλῆς»

F93

Τὸ χωρίο εἶναι, πράγματι, μία πηγή γεμάτη ἀπὸ ἀναφορὲς σὲ ιστορικά ἔργα (ὁ Erbse τὸ ἀποδίδει ὀλόκληρο στὸν Πausanias Ἰστορική π 32 – ἀπὸ Ταρραῖο)· παραπέμπονται κατὰ σειρὰν οἱ δύο βασικὲς πηγές, ὁ Δοῦρις ὁ Σάμιος (*FGrHist* 76 F 93) καὶ ὁ Ἐχεφυλλίδας (ἴσως Ἡλιακά, *FGrHist* 409 F 1). Τρεῖς ἀκόμη πηγές ἀναφέρονται περιληπτικῶς (τὰ αὐτὰ ἱστοροῦσιν), δηλ. ὁ Φερεκύδης (*FGrHist* 3 F 79a) καὶ ὁ Ἴστρος στὰ Ἡλιακά (*FGrHist* 334 F 42) μὲ ἐνδιάμεσο τὸν ἐμφανιζόμενον στὰ χειρόγραφα ὡς Κώμαρχο (*FGrHist* 410 F 2) καὶ τοῦ ὁποῦ τοῦ ὄνομα διορθώνεται ἐδῶ κατὰ τὴν εἰκασία τοῦ Greene σὲ Κλέαρχος. Στὴν ἄλλη ἐκδοχὴ πού ἀκολουθεῖ καὶ μὲ τὴν ὁποία τελειώνει τὸ σχόλιο, πηγές εἶναι ὁ Ἡρόδωρος ὁ Ἡρακλεώτης (*FGrHist* 31 F 23), ὁ ὁποῖος ἀλλοῦ παραπέμπεται μαζί μὲ τὸν Κλέαρχο (F52) ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο, 2.50, 57ef: *FGrHist* 31 F 21), καὶ ὁ Ἐλάνικος (*FGrHist* 4 F 103). Ἐδῶ ἄλλα ἱστοροῦνται:

ὅτε τὴν ὕδραν Ἡρακλῆς ἀνήρει τὴν Ἥραν αὐτῷ καρκίνον ἐφορμήσαι, πρὸς δύο δὲ οὐ δυνάμενον μάχεσθαι σύμμαχον ἐπικαλέσασθαι τὸν Ἰόλεων· καὶ ἐντεῦθεν ῥηθῆναι τὴν παροιμίαν.

Ἡ διόρθωση τοῦ Κώμαρχος σὲ Κλέαρχος μπορεῖ, νομίζω, νὰ ὑποστηριχθεῖ μὲ τοὺς ἐξῆς συλλογισμούς. Ἐὰν τὸ κύριο ἐπιχείρημα γιὰ τὴν ἐπιμονὴ στὸ ὄνομα τοῦ Κωμάρχου εἶναι ὅτι ἔγραψε Ἡλιακά, γεγονός πού ταιριάζει στὴ διήγηση (παρότι ἀμέσως παρακάτω τὰ Ἡλιακά τοῦ Ἴστρου ἀναφέρονται ὡς Ἰλιακά), τότε καὶ γιὰ τὸ ἔργο αὐτὸ δὲν ὑπάρχει ἰσχυρὴ μαρτυρία. Διότι αὐτὸ πού ὁ Boeckh ἀποκατέστησε ὡς *περὶ Ἡλείων συντάξας* στὴ μοναδικὴ μαρτυρία, στὰ Σχόλια Α στὸν Πίνδαρο (Ὀλ. 3.33a), καὶ πού ἔκανε τὸν Jacoby νὰ δεχθεῖ τὸ ἀπόσπασμα μὲ ἐπιφύλαξη (*FGrHist* 410 F 1), αὐτὸ ἐμφανίζεται στὸ χειρόγραφο ὡς *περικλείων συγκατάξας*, πού θὰ μπορούσε νὰ ἐρμηνευθεῖ καὶ ἀλλιῶς (λ.χ. *περὶ* <τῶν Θήβησιν Ἡρακλείων Sybel). Ἐπίσης, δὲν δίδεται ὄνομα συγγραφέως, ἀλλὰ ἡ βραχυγραφία *κω* εἶναι αὐτὴ πού ἔχει ἀναλυθεῖ ἀπὸ τοὺς ἐκδότες σὲ Κώμαρχος. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, τὸ ὅτι ὁ Κλέαρχος δυνατὸν νὰ πραγματευόταν τὴν παροιμία μὲ τοὺς ὄρους περίπου πού ἐκτίθενται στὸ χωρίο τῶν πλατωνικῶν Σχολίων φαίνεται ἀπὸ τὴν ὁμάδα λημμάτων τοῦ Ζηνοβίου (vulg.) πού περιλαμβάνει τὴν παροιμία ὡς ἐξῆς:

5.47 Οὐδὲν ἱερὸν ὑπάρχεις· Κλέαρχός φησιν (F79b)

5.48 Οὗτος ἄλλος Ἡρακλῆς· Κλέαρχος ἐξηγούμενος τὴν παροιμίαν (F92a)

5.49 Οὐδὲ Ἡρακλῆς πρὸς δύο· φασὶν Ἡρακλέα θέντα τὸν Ὀλυ-

μπιακὸν ἀγῶνα, πιστεύσαντά τε τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει, τῇ δευτέρῳ πενταετηρίδι πρὸς δύο πνκτεύσαντα ἠττηθῆναι. λέγουσι δὲ τούτους εἶναι, οἱ μὲν Λάϊον καὶ Φέρανδρον, οἱ δὲ Κτέατον καὶ Εὐρυτον (πβ. F93)

Βεβαίως, στὸ 5.49 ἐμφανίζεται ἡ σύγκριση τῶν ἱστοριῶν ποὺ ὀφείλεται στὴ συντόμειση τῆς πηγῆς, κατὰ τὴν ὁποία ἀποσιωπήθηκε, ἴσως, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Κλεάρχου. Πβ. Διογενιαν. (Vind.) 3.44, παροιμ. κώδ. Bodl. ἀρ. 713 σελ. 86ab Gaisford, Σοῦδα ο 794 Adler. Εὐρύτερης ἐκτάσεως συμπίληση ἀπὸ ἄλλες πηγές πληροφοριῶν εἰς Ἐποστόλ. 13.29, Ἄρσεν. σελ. 394-395 Walz, ἀλλὰ καὶ Πανσ. Ἀτικ. ο 30 Erbse. Τὸ νόημα τῆς παροιμίας (ποὺ σπανίως σημειώνεται): *ἐπὶ τοῦ πάντων μὲν δυνατοῦ, ὥστε καὶ πλείστοις συμπλέκεσθαι, μετὰ δὲ τὴν συμβολὴν ὑπὸ δύο ἠττωμένον* (Διογενιαν. ἔ.ἀ.).

«Ὑλαν κραυγάζειν»

F94

Ἡ ἱστορία τῆς ἐξαφάνισις τοῦ Ὑλα, ἢ μᾶλλον τῆς δραματικῆς ἀναζήτησής του ἀπὸ τὸν Ἡρακλή, ἔχει ἀπαθανατιστεῖ στὴ λογοτεχνία στὸ 13^ο εἰδύλλιο τοῦ Θεοκρίτου καὶ σὲ χωρία τῶν Ἀργοναυτικῶν τοῦ Ἀπολλωνίου Ροδίου (1.1207 κ.έ., 1241 κ.έ., 1321 κ.έ., 4.1470 κ.έ.). Περιγραφή τῆς ἱστορίας βρίσκεται στὸν Ἀντωνίνο Λιβεράλι 26 (κατὰ τὸν Νίκανδρο, *Ἐτεροιοιμένων* β'), ἀλλὰ καὶ σὲ χωρία τοῦ Ὑγίνου, *Fabulae* 14.25, τοῦ Ἀπολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη* 1.9.19 κ.ἀ. Ἡ κύρια διατύπωση τῆς παροιμίας εἶναι *Ὑλαν κραυγάζειν*, μὲ παρεμφερεῖς τύπους *Ζητεῖς τὸν οὐ παρόντα* (Ἀποστόλιος 8.34) καὶ *Ἐπιβοᾶ τὸ Μῦσιον ὅταν θρηνηῶσιν αἱ Μυσαί, τὸν Μῦσιον {τὸν} Ὑλαν ἀνακαλοῦνται* (Ἡσύχιος ε 4645 Latte). *Ὑλαν κραυγάζειν* λεγόταν *ἐπὶ τῶν μάτην βοώντων* (Ζηνόβιος vulg. 6.21) ἢ *πονούτων καὶ βοώντων* (Διογενιανὸς 8.33) ἢ *πονούτων καὶ κραυγαζόντων* (Ἀποστόλιος 17.9). Ἐνα ἀπὸ τὰ ἀντιπροσωπευτικὰ γιὰ τὴν παροιμογραφικὴ παράδοση εἶναι τὸ λήμμα υ 4 Erbse (ἀπὸ τὸν Ταρραῖο μᾶλλον):

Ὑλαν κραυγάζειν ἱστοροῦσιν Ὑλαν τὸν Θειοδάμαντος, καλὸν τὴν ὥραν, ἐρώμενον Ἡρακλέους, ὅτε συνέλπει τοῖς Ἀργοναυταῖς, γενόμενον {δὲ} κατὰ Μυσίαν ἐξελεθῆν ὑδρευσόμενον, ὑπὸ Νυμφῶν δὲ ἀφανισθῆναι. τούτου δὲ ἐπὶ ζήτησιν Πολύφημον πεμφθέντα κεκραγῆναι καὶ ὀνομαστί ἀνακαλεῖν τὸν Ὑλαν μηδὲν περαίνοντα. διὸ καὶ τὴν παροιμίαν ἐπὶ τῶν μηδὲν ἀννόντων λέγεσθαι. καὶ νῦν δὲ Κιανὸς ἐτι ἀπομίμημα τῆς ζητήσεως ποιούμενους ἐορτάζειν τῷ ἥρωι.

Ἡ συζήτηση γὰρ τὴν παροιμία Ὑλαν κραυγάζειν βρίσκεται στὸ δεύτερο σπάραγμα (b) τοῦ παλύρου· στὸ πρῶτο (a) φαίνεται ὅτι ἐρμηνευτὸν ἢ παροιμία Ὑδραν τέμνεις, ἀναφερόμενη καὶ αὐτὴ στὸν Ἡρακλῆ. Εἶναι πολὺ πιθανὸν στὴν πραγματεύση νὰ ὑπῆρχε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Κλεάρχου, διότι στὸν Ζηνόβιο τοῦ ἸΑθω (Miller, *Mélanges* σελ. 350) ὑπάρχει ἡ ἐξῆς ομάδα λημμάτων:

ι' Ὑδραν τέμνεις (Ζηνόβιος vulg. 6.26)

ια' Ὑλαν κραυγάζειν (αὐτ. 6.21) **F94**

ιβ' Οὐδὲν ἱερόν εἰ. Κλεάρχος φησιν (**F79b** = αὐτ. 5.47)

Τὴν παροιμία Ὑδραν τέμνεις ἐξηγεῖ ὡς ἐξῆς ὁ Πausanias Ἀττικιστής (v 1 Erbse – ἀπὸ τὸν Ταρραῖο):

ἐπὶ τῶν ἀμηγάνων λέγεται. ἰστορεῖται γὰρ ὕδρα τῇ ἐν Λέρῃ ἑκατοντακεφάλῳ {τυγχαν}οῦση μαχόμενον Ἡρακλέα, ὡς τῶν τεμνομένων αὐτῆς κεφαλῶν ἀνεφύοντο πλείους, κελεῦσαι Ἰολάω ἐπικαίειν τὰς τεμνομένας.

Πλὴν τοῦ Κλεάρχου, στὸν πάπυρο ἀναφέρονται δύο ἀκόμη συγγραφεῖς· ὁ Ἀριστοφάνης Βυζάντιος, καὶ αὐτὸς συλλέκτης παροιμιῶν (*Περὶ παροιμιῶν*, σελ. 124 Slater) καὶ ὁ Νυμφόδωρος, ἢ ὁ συντάκτης *Νομίμων βαρβαρικῶν* (βλ. *FHG* II 379-381) ἢ ὁ συγγραφεὺς *Περὶ πλοῦ* (*FGrHist* 572 F 4).

«Οἰταῖος δαίμων»

F95

Χωρὶς τὸ ὄνομα τοῦ Κλεάρχου, τὸ λῆμμα ἀνευρίσκεται καὶ σὲ ἄλλους παροιμοιογράφους, τοὺς Διογενιανό (7.23), Ψευδο-Πλούταρχο (1.69), Ἀποστόλιο (12.42), ἀλλὰ καὶ τὸν Ζηνόβιο τοῦ ἸΑθω (ρ' Miller, *Mélanges* σελ. 373). Τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ κείμενο λαμβάνει καὶ ἠθικὴ χροιά μὲ τις λέξεις ὕβρις καὶ ὑπερηφανία, ὀδήγησε ὀρισμένους στὴ σκέψη ὅτι ἴσως προέρχεται ἀπὸ φράση τοῦ *Περὶ βίων* καὶ ὄχι ἀπὸ τὸ *Περὶ παροιμιῶν*. Ἡ ἀπόδοση αὐτῆ δὲν εἶναι ἀπίθανη, βεβαίως (πβ. λ.χ. **F17ab**, **18ab**, **20ab**): ἐφόσον, ὅμως, ὡς *Οἰταῖος δαίμων* νοεῖται ὁ Ἡρακλῆς, τότε εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν περὶ Ἡρακλέους συλλογὴ τῶν παροιμιῶν. Στὸν Προπέρτιο διαβάζουμε τοὺς ἐξῆς στίχους γιὰ τὸ Ἰλίον καὶ τὴν Τροία πού ἀλώθηκαν δύο φορές ἀπὸ τὴ θεότητα τῆς Οἴτης (3.1.31-32):

*exiguo sermone fores nunc, Ilion, et tu,
Troia, bis Oetaei numine capta dei.*

Ὁ Ἡρακλῆς, λοιπόν, κατέλαβε δύο φορές τὴν Τροία· τὴν πρώτη μὲ τὴν ἐκστρατεία πού περιγράφεται ἀπὸ τὸν Ἀπολλόδορο (*Βιβλιο-*

θήκη 2.6.4) και τὸν Διόδωρο Σικελιώτη (4.32), ἀλλὰ πού εἶχε και τις παλιές λογοτεχνικές της ἀναφορές (*Ἰλιάς* 5.640-651, Πίνδαρος, *Ἰσθμ.* 6.26), και τὴ δεύτερη δίνοντας τὸ τόξο του στὸν Φιλοκτήτη, ὅπως ἐμφανίζεται νὰ λέγει και ὁ ἴδιος στὴν τραγωδία τοῦ Σοφοκλῆ (*Φιλοκτ.* 1439-1440):

τὸ δεύτερον γὰρ τοῖς ἐμοῖς αὐτὴν χρεῶν
τόξοις ἀλῶναι.

«Διομήδειος ἀνάγκη»

F96

Και ὁ Ἡσύχιος στὴ συνέχεια τοῦ λήμματος αὐτοῦ, και ὁ Πausanias Ἰατρικιστῆς (δ 14 Erbse Ταρραῖος), ἀλλὰ και ὁ Ζηρόβιος 3.8 (ἸΑθω νζ', Miller, *Mélanges* σελ. 355), ὁ Ἀποστόλιος (6.15), ὁ Ἀρσένιος σελ. 181-182 Walz, ἀκόμη και λεξικά, ὅπως τὸ *Lexicon Sabbaiticum* (LGM σελ. 51), δίδουν και τις δύο ἐκδοχὲς γιὰ τὴν προέλευση τῆς παροιμίας. Ἡ δεύτερη ἐξηγείται ἀπὸ τὰ γεγονότα τῆς κλοπῆς τοῦ Παλλαντίου και τὴν ἀνέφερε ἤδη ὁ ποιητὴς τῆς *Μικρᾶς Ἰλιάδος* (ἀπ. 9 Allen). Ἄλλοι δίδουν μόνον αὐτὴ τὴν δεύτερη ἐκδοχή, ὅπως, λ.χ., ὁ Κόνων 34.1-4 (*FGH Hist* 26 F 1), ἢ, ἄλλοι τὴ συνδυάζουν μὲ τὸ κατωτέρω ἀναφερόμενο χωρίο τοῦ Ἀριστοφάνη, ὅπως ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Πλάτωνος, *Πολιτ.* 6, 493d, και ὁ Παροιμογράφος τοῦ κώδ. Bodl. ἀρ. 338, σελ. 35bc Gaisford. Ὁ Ἀριστοφάνης (*Ἐκκλησιαζούσαι* 1029) ἔχει τὸν ἐξῆς διάλογο:

ΝΕΑΝΙΑΣ: Καὶ ταῦτ' ἀνάγκη μουστί; ΓΡΑΙΑ: Διομήδειά γε.

Τὸ ἐρωτικὸ ὑπονοούμενο, πού σίγουρα ἔκανε τοὺς θεατὲς νὰ γελάσουν, τὸ ἀντιλαμβάνομαστε ἀπὸ τὸν Σχολιαστὴ:

ὅτι Διομήδης ὁ Θράξ, πόρνας ἔχων θυγατέρας, τοὺς παριόντας ξένους ἐβιάζετο αὐταῖς συνεῖναι, ἕως οὗ κόρον σχῶσι και ἀναλωθῶσιν οἱ ἄνδρες· ἅς και ὁ μῦθος ἵππους ἀνθρωποφάγους εἶπεν.

Τὴν ἔκφραση χρησιμοποιεῖ και ὁ Πλάτων (*Πολιτ.* 6, 493d), ἀλλὰ μὲ τὴν ἔννοια μᾶλλον τῆς ἀνάγκης τῆς φιλοτιμίας. Κατὰ τὴν ἐρμηνεία τῶν παροιμογράφων ἡ παροιμία *τάττεται ἐπὶ τῶν κατ' ἀνάγκην τι (ἢ τινά) κρατῶντων*.

«Αἶξ ποττάν μάχαιραν»

F97

Παραδίδονται τρεῖς διατυπώσεις τῆς παροιμίας. Οἱ δύο ἀναφέρονται ἐδῶ, δηλ. *Αἶγος τρόπον και Αἶξ ποττάν (ἢ τὴν) μάχαιραν* ἢ

Λακεδαιμόνιοι ἄγαμοι

F98

Ἡ παροιμία (πὺ δὲν μνημονεύεται) εἶχε σχέση με τὸν γάμο. Αὐτός, ἄλλωστε, εἶναι καὶ ὁ λόγος πὺν παρατίθεται τὸ χωρίο ἀπὸ τὸν Ἄθηναιο σὲ αὐτὴ τὴ θέση, ὅπου ἡ συζήτηση *περὶ γαμετῶν καὶ ἑταιρῶν* (13.1, 555b), με ἀρκετὸ χιοῦμορ λανθάνον, βεβαίως, τὸ ὅποιο κατευθύνεται ἀπὸ τὰ παραθέματα. Ἡ διήγηση τοῦ Κλεάρχου γιὰ τὸ *ῥάπισμα* τῶν ἀγάμων στὴ Σπάρτη, πὺν δὲν ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ ἄλλη ἀρχαία πηγὴ, ἔχει τὰ ὁμολογὰ της σὲ ἄλλες ἐπιτιμητικὲς ἐκδηλώσεις, ὅπως αὐτὴ πὺν ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος (*Λυκοῦργος* 14.5-6, 48ab), ὅπου *αἱ κόραι* καὶ *ὄχι αἱ γυναικες* παρουσιάζονται νὰ σκώπτουν δημοσίως τοὺς ἀναξιους (καὶ τοὺς ἀγάμους, ὅπωςδῆποτε, μεταξὺ αὐτῶν) καὶ νὰ ἐπαινοῦν τοὺς ἀξιους:

ἔστι δ' ὅτε καὶ σκώμματα λέγουσαι πρὸς ἕκαστον εὐχρήστως ἐπελαμβάνοντο τῶν ἁμαρτανομένων· καὶ πάλιν εἰς τοὺς ἀξιους αὐτῶν ἐγκώμια μετ' ὤδῃς πεποιημένα δεξιόσσαι φιλοτιμίαν πολλὴν καὶ ζῆλον ἐνεποίουν τοῖς νεανίσκοις. ὁ γὰρ ἐγκωμισασθεὶς ἐπ' ἀνδραγαθία καὶ κλεινὸς ἐν ταῖς παρθένους γεγονὼς ἀπῆι μεγαλυνόμενος ὑπὸ τῶν ἐπαίνων· αἱ δὲ μετὰ παιδιᾶς καὶ σκωμμάτων δῆξεις οὐδὲν ἀμβλύτεροι τῶν μετὰ σπονδῆς νοθετημάτων ἦσαν, ἅτε δὴ πρὸς τὴν θέαν ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις πολίταις καὶ τῶν βασιλέων καὶ τῶν γερόντων συμπορευομένων.

Τὸ ὅτι ἡ ἀγαμία ἦταν ὄνειδος πὺν ἐπέσυρε τὴ δημοσία καταδίκη, γίνεται σαφὲς ἀπὸ ὅσα ἔπονται (αὐτ. 15.1-2, 48c):

οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἀτιμίαν τινὰ προσέθηκε τοῖς ἀγάμοις. εἴργοντο γὰρ ἐν ταῖς γυμνοπαιδίαις τῆς θέας· τοῦ δὲ χειμῶνος οἱ μὲν ἄρχοντες αὐτοὺς ἐκέλευον ἐν κύκλῳ γυμνοὺς περιμέναι τὴν ἀγοράν, οἱ δὲ περιόντες ἦδον εἰς αὐτοὺς ὤδῃν τινὰ πεποιημένην ὡς δίκαια πάσχοιεν, ὅτι τοῖς νόμοις ἀπειθοῦσι.

Πβ. καὶ Ἀποφθέγματα Λακωνικά (*Inst.*) 9, 237c:

εἷ τις φωραθείη ἁμαρτάνων, ἔδει τοῦτον βωμόν τινὰ τῶν ἐν τῇ πόλει κύκλῳ περιμένα, ψόγον ἄδοντα πεποιημένον εἰς ἑαυτόν· ὅπερ ἦν οὐδὲν ἕτερον ἢ ἐπιπλήττειν αὐτόν αὐτῷ.

Οἱ ἀπαγορεύσεις καὶ οἱ ἐξευτελισμοὶ εἶχαν ἓνα σκοπὸ, τὸν γάμο καὶ τὴν παιδοποιΐα, ἀπολύτως ἀναγκαῖα πράγματα στὴ Σπάρτη γιὰ τὴ διατήρηση τῆς γνησιότητος τῶν ὁμοίων καὶ γιὰ τὴν καταπολέμηση τῆς ὀλιγανθρωπίας, ἀπὸ τὴν ὅποια πάντοτε ὑπέφερε τὸ σύστημα τῶν Λακεδαιμονίων. Διαβάζουμε καὶ πάλι στὰ Ἀποφθέγματα Λακωνικά, Λυκούργου 14, 227ef:

εἶρξας δὲ τοὺς ἀγάμους τῆς ἐν ταῖς γυμνοπαιδαίαις θέας καὶ ἀτιμίαν προσθείς, πολλὴν πρόνοιαν ἐποιήσατο τῆς παιδοποιΐας· τιμῆς δὲ καὶ θεραπείας, ἣν νέοι πρεσβυτέροις παρῆχον, ἐστέρησε.

Ὁ σοφὸς νομοθέτης, ἐπομένως, ὁ Λυκοῦργος, ἔλαβε τὴν ὑψίστη πρόνοια γι' αὐτά. Συμφωνεῖ καὶ ὁ Ξενοφῶν (*Λακεδαιμονίων πολιτεία* 1.6) εἰσάγοντας καὶ τὴν ἔννοια τῆς εὐγονίας, διότι ἡ Σπάρτη χρειαζόταν καὶ εὐσταλεῖς πολεμιστές:

πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἀποπαύσας τοῦ ὀπότε βούλοιο ἕκαστος γυναικα ἀγεσθαι ἔταξεν ἐν ἀκμαῖς τῶν σωμάτων τοὺς γάμους ποιῆσθαι, καὶ τοῦτο συμφέρον τῇ εὐγονία νομίζων.

Τὴ φροντίδα πὸν πρέπει νὰ ἔχει ὁ κάθε νομοθέτης γιὰ τοὺς γάμους καὶ τὴ φυσικὴ ποιότητα τῶν τέκνων ὑποστηρίζει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, *Πολιτικά* 7.16, 1334b 29-1335a 6. Γιὰ τὴν περιφρούρηση, λοιπόν, ὄλων αὐτῶν ἔπρεπε νὰ παταχθεῖ ἡ ἀγαμία. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω τρόπων τῆς δημόσιας διαπόμπευσης ὑπῆρχαν καὶ πρόστιμα καὶ δίκες ἀκόμη· γράφει ὁ Ξενοφῶν στὴ *Λακεδαιμονίων πολιτεία* (9.5): *γυναικὸς δὲ κενὴν ἐστίαν οὖσαν περιοπτέον καὶ ἅμα τούτου ζημίαν ἀποτιστέον* καὶ ὁ Ἡσύχιος α 301 Latte ἔχει τὸ λῆμμα *ἀγαμίον ζημία· παρὰ Σπαρτιάταις*. Τόσο σπουδαῖο ζήτημα ἐθεωρεῖτο, ὄχι ἀπλῶς ὁ γάμος, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐπιτυχημένος γάμος, ὁ γάμος μεταξὺ νέων ὑγιῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους νὰ γεννηθοῦν ὑγιῆ τέκνα. Σημειώνει ὁ Περιπατητικὸς Ἀρίστων ὁ Κεῖος (ἀπ. 26 Wehrli: Στοβ. Ἐκλ. 4.22.16): *Σπαρτιατῶν νόμος τάττει ζημίας, τὴν μὲν πρώτην ἀγαμίον, τὴν δευτέραν ὄφιγαμίον, τὴν τρίτην καὶ μεγίστην κακογαμίον* καὶ ὁ Πολυδεύκης 3.48:

ἦσαν δὲ καὶ ἀγαμίον δίκα πολλαχοῦ, καὶ ὄφιγαμίον καὶ κακογαμίον ἐν Λακεδαίμονι.

Πβ. αὐτ. 8.40, ἀλλὰ καὶ Ἀρίστων Χίο, *SVF* I ἀπ. 400, Στοβαῖο, *Ἀνθολ.* 67.16. Ἀκόμη καὶ στὴν πλατωνικὴ οὐτοπία νομοθετεῖται *ζημία ἀγαμίον* λακωνικῆς ἐμπνεύσεως (*Νόμοι* 4, 721a-d, 6, 774a κ.ἑ.). Ἡ τακτοποίηση τῶν γάμων γιὰ τὴν ἐξασφάλιση γνησίων ἀπογόνων ὑπῆρξε θεμέλιο νομιμότητος καὶ στὴν ἀθηναϊκὴ πολιτεία. Στὸ σχολιαζόμενο ἀπόσπασμα τὸ θέμα ἀποδίδεται στὸν Κέκροπα. Ὁ Κέκροψ ἐθεωρεῖτο ὁ πρῶτος βασιλιάς καὶ νομοθέτης τῶν Ἀθηνῶν, ὅπως γράφει καὶ ὁ Ἑρμιππος Σμυρναῖος στὸ *Περὶ νομοθετῶν* (82 Wehrli = *FGrHist* 1026 F 3: *POxy* 1367 στ. I 41-44): [Ἀ]θηναί[ο]ς Κέκροπα τὸν | [διφυ]ῆ καὶ γηγενῆ βα[[σι]λε[ύ]οντα πρῶτον | [νο]μο[θε]τῆσαί φασι. Στὸν Ἀπολλόδωρο (3.14.1) ὑπάρχει ἡ ἴδια πληροφορία μὲ τὴν ἐξήγηση τοῦ *διφυῆς*: *Κέκροψ αὐτόχθων, συμφνές ἔχων σῶμα ἀνδρὸς καὶ θράκοντος, τῆς Ἀττικῆς ἐβασίλευσε πρῶτος.*

Πβ. και Ὑγίνο, *Fab.* 48, Σοῦδα δ 1492 Adler κ.ἄ. Ὅτι αὐτός, ὁ διφυής, εἰσηγάγε τὴ μονογαμία παραδίδεται καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές· βλ. τὰ Σχόλια στὸν Ἀριστοφάνη (*Πλοῦτος* 773), ἀλλὰ καὶ Σοῦδα κ 1272 Adler:

τινὲς δὲ φασὶ τοῦτον καὶ διφυῆ γεγενῆσθαι, τὰ μὲν ἄνω ἀνδρός, τὰ δὲ κάτω γυναικός· οἱ δὲ θηρίου. ἕτεροι δέ, ὅτι νόμους ἐξεῦρε τοῖς ἀνθρώποις καὶ ἀπὸ ἀγριότητος εἰς ἡμερότητα ἤγαγεν. ἄλλοι δέ, ὅτι τῶν ἀνδρῶν ὡς ἔτυχε μοιχομένων ταῖς γυναιξί, καὶ ἐκ τούτου μὴ γνωσκομένον ἢ τοῦ παιδός παρὰ τοῦ πατρὸς, ἢ παρὰ τοῦ παιδός, αὐτὸς νόμους θέμενος, ὥστε φανερώς συγγίνεσθαι αὐταῖς καὶ μιᾷ στοιχεῖν, καὶ σχεδὸν εὐρῶν τὰς δύο φύσεις, τοῦ τε πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς, εἰκότως διφυῆς ἐκλήθη.

⁹ Ἄλλη, ἐξίσου σαφῆς, μαρτυρία ἀπαντᾶται στὰ ὁμηρικὰ Σχόλια (στὸ Σ 483 Erbse μὲ πηγὴ τὸν Χάρακα, *FGrHist* 103 F 38):

καὶ γάμος μὲν Ἀθήνησι πρῶτον (ἦν)· εὖρηται δὲ ὑπὸ Κέκροπος, ὅθεν καὶ διφυᾶ φησὶ αὐτὸν λέγεσθαι ὁ Χάραξ, ὅτι †τούς δύο φύντας δι' αὐτὸν πρῶτον ἔγνωσαν ἄνθρωποι.

«Ὑπὲρ τὰ Καλλικράτους»

F99

Τὸ λήμμα τοῦ Πανσανίου ἔχει καὶ συνέχεια, τὴν ἐξῆς (Πβ. καὶ Ζη-νόβιο 6.29, Ψευδο-Πλούταρχο 2.11):

Ἀριστοτέλης δὲ φησὶ ἐν τῇ Ἀθηναίων πολιτείᾳ Καλλικράτην τινὰ πρῶτον τοὺς δικαστικὸν μισθοὺς εἰς ὑπερβολὴν αὐξῆσαι ὅθεν καὶ τὴν παροιμίαν εἰρήσθαι.

⁹ Εκείνο ποῦ πράγματι λέει ὁ Ἀριστοτέλης στὴν Ἀθηναίων πολιτείᾳ (28.3) εἶναι ὅτι ὁ Καλλικράτης ἀπὸ τὴν Παιανία κατήγγησε τὴν πληρωμὴ τοῦ ποσοῦ τῶν δύο ὀβολῶν ποῦ εἶχε θεσπιστεῖ μὲ πρόταση τοῦ Κλεοφῶντος μὲ τὴν ὑπόσχεση αὐξήσεώς του σὲ τρεῖς ὀβόλους. Τὸ γεγονός τοποθετεῖται στὴν ταραγμμένη περίοδο τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Περικλέους, ὅταν προῖστατο τοῦ δήμου

Κλεοφῶν ὁ λυροποιός, ὃς καὶ τὴν διωβολίαν ἐπόρισε πρῶτος· καὶ χρόνον μὲν τινα διεδίδου, μετὰ δὲ ταῦτα κατέλυσε Καλλικράτης Παιανιεύς πρῶτος ὑποσχόμενος ἐπιθήσειν πρὸς τοῖν δυοῖν ὀβολοῖν ἄλλον ὀβόλον. τούτων μὲν οὖν ἀμφοτέρων θάνατον κατέγνωσαν ὕστερον· εἴωθεν γὰρ κἂν ἐξαπατηθῆ τὸ πλῆθος ὕστερον μισεῖν τοὺς τι προαγαγόντας ποιεῖν αὐτοὺς τῶν μὴ καλῶς ἐχόντων.

Ἔτσι, ὀλόκληρη ἡ ἱστορία τῆς παροιμίας, καὶ ἡ σημασία τῆς ἀκόμη, παίρνουν ἄλλη τροπή. Μερικοὶ παροιμογράφοι ἐπιμένουν στὴν ἐρμηνεία τοῦ Κλεάρχου, μὲ τὴ διαφορά ὅτι ὁ πλούσιος Καλλικράτης τοποθετεῖται στὴν Κόρινθο. Διογενιανὸς 8.62: Ὑπὲρ τὰ Καλλικράτους· πλούσιος οὗτος ἦν ἐν Κορίνθῳ. εἶποτε οὖν ἐθαύμαζόν τινα ἐπὶ πλούτῳ, τοῦτο ἔλεγον. Ἀποστόλιος 17.56 καὶ Ἀρσένιος σελ. 458 Walz: ἐπὶ πλουσίῳ· πλούσιος γὰρ οὗτος ἐν Κορίνθῳ. Παλαιογραμικῶς, Κάρυστος καὶ Κόρινθος εἶναι πολὺ κοντά.

Ἄγκω

F100

Στὸ κείμενο τοῦ Ψευδο-Πλουτάρχου δὲν ὑπάρχει τὸ ὄνομα τοῦ Κλεάρχου· θεωρῶ, ὅμως, ὅτι ἡ παροιμία προέρχεται ἀπὸ τὸν Κλεάρχου λόγῳ τῆς ὁμάδος τῶν λημμάτων, στὴν ὁποία ἀνήκει. Τὸ ἀγκίσειν χρησιμοποιεῖ ἤδη ὁ Πλάτων στὸν *Γοργία* (497a):

ΚΑΛΛΙΚΛΗΣ: Οὐκ οἶδ' ἄττα σοφίζη, ὃ Σώκρατες.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ: Οἶσθα, ἀλλὰ ἀγκίζη, ὃ Καλλίκλεις.

Πολὺ ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ σχόλια στὸ χωρίο. Ὁ Ὀλυμπιόδωρος (31.10 Westerink) ἔχει ἀπλῶς: Ἀγκὼ γέγονε γυνή τις μωρὰ καὶ ἀνόητος· ἀλλὰ οἱ ἀνώνυμοι Σχολιαστὲς εἶναι ἀρκετὰ σαφεῖς· Σχόλια, σελ. 159-160 Greene:

τὸ ἀγκίζεσθαι ἐκ γυναικὸς εἰρησθαί φασιν Ἀκκοῦς καλουμένης, ἣν οὕτως εὐήθη λέγουσιν ὡς ἀπὸ τοῦ ἰστοῦ θοιμάτιον καθελομένην ἡμίεργον ἀμφιέσασθαι, εἷς τε τὸ κάτοπτρον βλέπουσαν πρὸς τὴν παρ' αὐτῆς ἔμφασιν εἰς αὐτὸ γιγνομένην ὡς ἑτέρα προσλαλεῖν γυναικί... ἀγκίζει οὖν φησὶν ἀντὶ τοῦ ἀνοηταίνεις οἷα γυνή, μὴ εἰδέναι προσποιούμενος.

Ἔπειτα, τὰ Σχόλια, σελ. 478 Greene (*Γοργίας* 497a):

ἀγκίσειν τὸ προσποιεῖσθαι, τὸ θρύπτεσθαι, τὸ μωραίνειν· πέπλασται δὲ ἡ λέξις ἀπὸ Ἀκκοῦς τινὸς μωροτάτης, ἣ τὸν τε ἰστόν διελούσα τοὺς στήμονας, ἐπεὶ ὑφ' ἑτέρας ἐκαλεῖτο, ἰστουγοῦσα προῆλθεν καὶ ἡμιτέλεστον ἄλλον (sic) ἱμάτιον πεποίηται, μέρος τοῦ ἱματίου γυμνὸς τοὺς στήμονας ἀφορίασα.

Στὸ δεῦτερο χωρίο διαπιστώνεται ὅτι ἐμφανίζεται καὶ μία δεύτερη ἐκδοχή, αὐτὴ μὲ τὸν ἰστό, ποῦ εἶναι, ὅμως, μοναδική. Οἱ ἄλλες πηγὲς μιλοῦν μόνο γιὰ τὸ κάτοπτρο· βλ. Ζηνόβιο (vulg.) 1.53, *EM* 49.5-6, 574.15-16, Διογενιανὸ 2.4, Διογενιανὸ (Vind.) 1.24, Ἀποστόλιος 1.51 καὶ Ἀρσένιος σελ. 24 Walz. Πλούσιο καὶ ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ ἐκτενὲς λῆμμα τοῦ *EM* 49.3-10:

«Ἀκκίζεσθαι»· τὸ μωραίνειν ἢ προσποιεῖσθαι εὐήθειαν. εἴρηται ἀπὸ Ἀκκοῦς τινός, ἣτις ἰστορεῖται μωροτάτη γενέσθαι, ὡς καὶ τῷ κατόπτρῳ διαλέγεσθαι. «Ἐπὶ τοῖς ὄπλοις ἀκκίζεται»· ἔτι τῆς ὑβρεως ἔχεται, ἐπαίρεται, γυναικίζεται, θρύπτεται. ἢ μωραίνει σημαίνει δὲ καὶ τὸν θέλοντα μὲν, προσποιούμενον δὲ μὴ θέλειν. «Ἀκκισμοὶ» γὰρ προσποιήσεις εἰσὶ καὶ ὑποκρισεις ἀπὸ Ἀκκοῦς τινός Σαμίας.

Γιὰ τὶς γλωσσικὰς αὐτὰς πληροφορίες, πβ. *Etymol. Gudianum* σελ. 66.6-12 de Stefani (Ἀκκίζεσθαι καὶ Ἀκκίζεται), *Λεξικὸν Αἰμωδεῖν* α 150 Dyck (Ἀκκίζεται, ἔτι τοῖς ὄπλοις ἀκκίζεται κ.λπ.), καὶ α 24 Dyck (Ἀκκίζεσθαι), *Διογενιανός* 2.4 (Ἀκκίζεσθαι), Ἀποστόλιος 1.51 καὶ Ἀρσένιος σελ. 24 Walz (Ἀκκίζεσθαί μοι δοκεῖς), [Ζωναράς], *Λεξ.* στ. 114 (Ἀκκίζεται), *Διογενιανός* (Vind.) 1.24 (Ἀκκίζεται, ὅθεν Ἀκκίζεσθαι), Ἀποστόλιος 7.67 καὶ Ἀρσένιος σελ. 258 Walz (Ἐπὶ τοῖς ὄπλοις ἀκκίζεται), [Ζωναράς], *Λεξ.* στ. 100 (Ἀκκισμοί). Ὁ Ἡσύχιος ἔχει τρία λήμματα (Latte) χωρὶς ἀναφορὰ στὴν Ἀκκώ, ὡς ἐξῆς: α 2422 ἀκκίζειν· γυναικίζεσθαι. προσποιεῖσθαι, μωραίνειν, α 2423 ἀκκίζεται· θηλύνεται, καὶ α 2424 ἀκκισμός· προσποιήσις. Πβ. καὶ α 2435 Latte (ἀκκός· παράμωρος), ἀλλὰ καὶ *EM* 574.10-17 (*Μακκοῦν*... ἢ ὅτι Ἀκκὼ γυνὴ γέγονεν, ἐπὶ μωρία διαβαλλομένη· ἦν φασὶν ἐνοσπριζομένην τῇ εἰκόνι ὡς ἕτερα διαλέγεσθαι. Ἀκκὼ οὖν ἀκκοῦ· καὶ πλεονασμῶ, μακκοῦ, γὰρ τὸ ὁποῖο βλ. καὶ *Εὐστάθιο* Z 201, II 291.1-4 van der Valk *μακκοῦν*, κοάλεμος). Γιὰ τὴν Ἀκκώ, οἱ περισσότεροι λέγουν ὅτι ἦταν Σαμία (*Λεξικὸν Αἰμωδεῖν* α 150 Dyck, *Etymol. Gudianum* σελ. 66.11-12 de Stefani, Ἀποστόλιος 7.67 καὶ Ἀρσένιος σελ. 258 Walz, [Ζωναράς], *Λεξ.* στ. 100, 108, 114), ἓνας μόνον (*Διογενιανός* (Vind.) 1.24) ὅτι ἦταν Ἀθηναία. Τελειώνοντας, ὡς σημειωθεῖ ὅτι ἡ Ἀκκώ δὲν ἦταν ἡ μόνη ἡλιθία· ἀναφέρεται τουλάχιστον ἄλλη μία, στὴ συλλογὴ παροιμιῶν τοῦ κώδ. Bodl. (ἀρ. 480, σελ. 56a Gaisford, πβ. Ζηνοβ. 4.21):

«Ἡλιθιώτερος τοῦ Πραξίλλης Ἀδώνιδος»· ἡ Πράξιλλα Σικωνία μελοποιὸς ὑπὸ τῶν κάτω ἐρωτωμένη τί καταλιπούσα ἄνω ἤκει, ἀπεκρίθη, ἥλιον, σελήνην, σικυνοὺς καὶ μῆλα. ἡλιθία δὲ ἐκρίθη τῷ τὸν ἥλιον τοὺς σικυνοὺς συναριθμεῖν.

Ἐὰν δὲν πρόκειται γιὰ στημένο ἀστεῖο (Σικωνόν-σικυός), τότε, τὸ νὰ συγχύσει τὰ οὐράνια σώματα καὶ τὰ ἀγγούρια, τῆς ἔδωσε δικαιολογημένα τὸν τίτλο τῆς ἡλιθίας.

Περὶ γρίφων

Μελετώντας τὰ ἀποσπάσματα τοῦ *Περὶ γρίφων*, πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπόψιν καὶ ὅσα ἀναφέρει ὁ Κλέαρχος γιὰ τὸ θέμα στὸ πρῶτο βιβλίον τοῦ *Περὶ παροιμιῶν* (F77) καὶ ἰδιαίτερος τὰ ὅσα σημειώνει γιὰ τὴ σχέση τοῦ εἴδους αὐτοῦ τῆς παιδιᾶς μὲ τὴ φιλοσοφία καὶ τὴν παιδεία.

Πρῶτο βιβλίον

“Ὄρος τοῦ γρίφου

F101a-d

Φαίνεται ὅτι τὸ ἔργο τοῦ Κλεάρχου ἄρχιζε μὲ τὸν ὄρον τοῦ γρίφου, ὁ ὁποῖος περιελάμβανε καὶ ἀναφορὰ στὴν τιμωρία ἐκείνων ποὺ δὲν ἔλυναν τὸν γρίφο ποὺ τοὺς ἔθεταν. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ σημεῖο ἐνδιαφέρει, γιὰ προφανεῖς λόγους, τὸν Ἀθηναῖο· ἀφοῦ ἀναφερθεῖ δύο φορὲς στὸ θέμα κατὰ τὴ διάρκεια τῆς περὶ γρίφων συζητήσεως τοῦ 10^{ου} βιβλίου (F101bc), καταλήγει νὰ μιλήσει ἐκτενῶς γιὰ τὸ ζήτημα (F10d) προσθέτοντας, μάλιστα, καὶ ἐκεῖνο ποὺ φαίνεται νὰ ἐπεφύλασσε γιὰ τὸ τέλος, δηλ. τοὺς 14 στίχους ἀπὸ τὸν *Γανυμήδη* τοῦ Ἀντιφάνη (ἀπ. 75 K-A). Ὁ ὄρισμός τοῦ γρίφου στὸν Κλέαρχο εἶναι, ἴσως, ὁ πληρέστερος. Ἀπαντοῦν καὶ οἱ ἀπλούστεροι, ὅπως: *γρίφος· τὸ δίκτυον. λέγεται δὲ καὶ ὁ δύσκολος καὶ συμπεπλεγμένον λόγος* (*Συναγωγή* (versio ant.) γ 84, πβ. καὶ Αἴλιο Διονύσιο γ 13 Erbse) ἢ: *γρίφος· τὸ δύσλυτον αἶνιγμα καὶ δύσκολον· παρὰ τὸ ἀγρεύειν, ὃ ἐστὶ ζητεῖν* (*Et. Gud.* σελ. 323 de Stefani, πβ. *Et. Gen.* (AB) ἐν λ. *γρίφος· ζήτημα, αἶνιγμα δύσκολον*). Κάπως πιὸ σύνθετα, τὰ ἴδια στοιχεῖα ἀπαντοῦν καὶ στὸ Λεξικὸ *Αἰμωδεῖν* γ 13 Dyc:

γριφῶδες· σημαίνει τὸ δύσκολον καὶ συμπεπλεγμένον λόγιον· λέγονται δὲ γρίφοι καὶ τὰ δίκτυα καὶ τὰ συμποσιακὰ ζητήματα· γίνεται δὲ παρὰ τὸ ἀγρεύειν, ὃ ἐστὶν ἴεπιζητεῖν.

Στὰ στοιχεῖα τοῦ Κλεάρχου πλησιάζει ὁ ὄρισμός τοῦ Πολυδεύκη 6.107:

τῶν μέντοι συμποτικῶν καὶ αἶνιγμα καὶ γρίφος· τὸ μὲν παιδιὰν εἶχεν, ὁ δὲ γρίφος καὶ σπουδὴν· καὶ ὁ μὲν λύσας γέρας εἶχε κρεῶν τινὰ περιφορὰν, ὁ δὲ ἀδυνατήσας ἄλμης ποτήριον ἐκπιεῖν. ἐκλήθη δ' ἀπὸ τῶν ἀλευτικῶν γρίφων.

Ἄλλὰ καὶ τοῦ *EM* 241.35-39:

γρίφος· ζήτημα, αἶνιγμα δύσκολον, ἔνθεν καὶ τὴν χλεύην «γρίπι-

σμα» φασί. γρίφον οὖν λέγεται τὸ δύσλυτον αἰνίγμα. ἴστων γὰρ φιάλην γέμουσαν οἴνου, καὶ ἔλεγον αἰνίγματα ἐν τοῖς συμποσίοις ἀλλήλοις· καὶ εἰ ἐπελύσατο, ὁ ἀπορηθεὶς ἔπινε τὴν φιάλην.

^ρΑναλυτικότερος, προχωρώντας μάλιστα καὶ σὲ ἀντιδιαστολή μὲ τὰ αἰνίγματα, εἶναι ὁ ἀρχαῖος Σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστείδου III σελ. 509 Dindorf:

γρίφος δέ ἐστιν, οὐχ ὡς ἐνιοὶ φασι, ταυτὸν τῷ αἰνίγματι διαφέρουσι γὰρ, ὅτι τὸ μὲν αἰνίγμα ὁμολογεῖ τις ἀγνοεῖν, τὸν δὲ γρίφον ἀγνοεῖ δοκῶν ἐπίστασθαι. οἶον αἰνίγμα μὲν ἐστί τὸ,

Τί δίπουν, τί τρίπουν, τί τετράπουν;

ἐνταῦθα δὲ δῆλον τὸ ἐρώτημα. γρίφος δὲ οἶον,

Ἔκτορα τὸν Πριάμον Διομήδης ἔκτανεν ἀνήρ.

ἐνταῦθα δοκεῖ μὲν εἰδέναι τὸ ῥηθέν, ἀγνοεῖ δὲ ὅτι Διομήδης ἀνὴρ ἦν Ἀχιλλεύς· ἐκείνην γὰρ ἔσχε μετὰ τὴν Βρισηίδα· ὅθεν καὶ τὸ «ὄν οὐκ ἔκτεινε Διομήδης, ἔκτεινεν ἀνὴρ Διομήδης».

^ρΥπάρχουν, βεβαίως, καὶ ἄλλοι παραπλήσιοι ὀρισμοὶ τοῦ γρίφου (ὅπως καὶ τοῦ αἰνίματος) σὲ ρητορικά λ.χ. ἐγχειρίδια μὲ παραδείγματα γρίφων, τὰ ὁποῖα ἀπαντοῦν εἴτε στὰ ἐφεξῆς ἀποσπάσματα τοῦ Κλέαρχου εἴτε στοὺς τύπους ποὺ παραδίδει ὁ Ἀθήναιος. Σημειώνω τὰ σχετικά τοῦ Ἀριστοτέλη, *Ποιητικὴ* 1458a 25-30 καὶ *Ῥητορικὴ* 3.2, 1405b 1-3 (βλ. **F*110**). Ὁμοως, ἡ διαγραφή τοῦ εἴδους ἀπὸ τὸν Κλέαρχο ἔχει καὶ ἀκρίβεια καὶ βάθος. Χαρακτηρίζοντας π.χ. τοὺς γρίφους πρόβλημα *παιστικόν*, εἶναι σαφές ὅτι διαστέλλει τοὺς γρίφους ποιότητας ἀπὸ ἄλλα ὁμοειδῆ ἀστεῖα, καὶ αὐτὸ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς κατηγορηματικὲς του δηλώσεις στὸ **F77**. Τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὸ *τῆ διανοία*· γι' αὐτὸν ὁ γρίφος εἶναι πράγματι διανοητικὸ παιχνίδι, μνήμης καὶ παιδείας.

Τὰ εἶδη τῶν γρίφων

F102ab

^ρΑπὸ τὰ ἑπτὰ εἶδη γρίφων ποὺ ἀναφέρεται καὶ στίς δύο πηγές ὅτι κατέγραφε ὁ Κλέαρχος, διεσώθησαν ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο τὰ τρία, μᾶλλον τὰ τρία πρῶτα. Λεῖπουν, ἐπομένως, τέσσερα, διότι ἡ ἀντιγραφή σταμάτησε γιὰ κάποιο λόγο καὶ τὸ χωρίο κλείνει μὲ τὴν ἐπισημάνση τῆς τιμωρίας τῶν ἀποτυχόντων στὴν προσπάθεια λύσεως τοῦ γρίφου (**F101b**). Τὰ τρία εἶδη γρίφων, τὰ ὁποῖα εἰκονογραφοῦνται μὲ παραδείγματα εἶναι (α) *ἐν γραμμῶντι*, (β) *ἐν συλλαβῇ*, (γ) *ἐν ὀνόματι*. Ποιὰ ἦταν, ὁμοως, τὰ ὑπόλοιπα; Τὸ ζήτημα εἶναι δύσκολο καὶ ἔχει ἀντιμετωπιστεῖ κατὰ δύο τρόπους· ὁ Casaubon λ.χ. χωρίζει σὲ δύο

μέρη τὸ (β) καὶ σὲ τέσσερα τὸ (γ), δηλ. (1) *ὀνόματα ἀπλᾶ ἢ σύνθετα δυσύλλαβα, οὔ μορφή τις ἐμφαίνεται τραγική*, (2) *ὀνόματα ταπεινὰ ἢ ἄθεα*, (3) *ὀνόματα θεοφόρα*, (4) *ὀνόματα λήγοντα, εἰ τύχοι, εἰς νικος*. Ἔτσι, τὰ ἑπτὰ εἶδη ὑπάρχουν, ἤδη, στὸ κείμενο. Τῆ λύση αὐτὴ ἀκολούθησαν μερικοί. Ἄλλοι, ὅμως, ὅπως ὁ Weber, προχωροῦν στὸν ἐντοπισμὸ καὶ τετάρτου εἶδους ἀπὸ τὰ ἐλλείποντα, διότι τὰ ἄλλα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτισθοῦν. Κατὰ τὸν Weber, λοιπόν, τὸ (δ) ἦταν τὸ *ἐν ἑαυτοῖς μὴ φαινόμενον πάθος*, μὲ παραδείγματα, ἴσως, τὰ *τί ταυτὸν ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς καὶ ἐν θαλάττῃ* (Ἀθήν. 10.79, 453c) καὶ Ἔκτορα τὸν Πριάμου Διομήδης ἔκτανεν ἀνὴρ τῶν Σχολίων στὸν Ἀριστείδη (βλ. ἀνωτ. σχόλ. στὸ F101a-d). Σημειωτέον ὅτι καὶ ἐδῶ ἀναφέρεται ὁ Πίνδαρος (ἀπ. 70b 1 Maehler), ὅπως καὶ στὸ F115.

Ἔορτὲς φαγησίων καὶ ραψωδῶν

F103

Τὸ ἀπόσπασμα βρίσκεται ἀκριβῶς στὴν ἀρχὴ τοῦ 7^{ου} βιβλίου καὶ στὴν κορυφωσὴ τοῦ δείπνου τοῦ Λαρηνσίου. Τὸ βιβλίον τὸ ἀφιερωμένο στὰ ὡς ἄριστα θεωρούμενα θαλασσιὰ ἐδέσματα, ἀρχίζει μὲ τὴ φράση: *ἐπιτελούμενον δὲ ἤδη τοῦ δείπνου, τῶν Φαγησίων ἑορτὴν συντελεῖσθαι νομίσαντες, οἱ κνυτικοὶ μᾶλλον ἠὲ φροαίνοντο* (275b). Τὴν τεχνικὴ αὐτὴ τὴν εἶδαμε καὶ προκειμένου γιὰ τὸν *συρβηνέων χορὸν* (σχόλ. F54). Ἡ ἐρώτησις γιὰ τὴν ἑορτὴ τῶν Φαγησίων ἢ τῶν Φαγησιποσίων ἔρχεται, ἀκριβῶς, ἀπὸ τὸν Κύνουλο. Ὑπῆρχε, λοιπόν, καὶ ἑορτὴ ἀφιερωμένη στὴν πολυφαγία καὶ τὴν πολυποσία· αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ μόνη πληροφορία ποὺ ἀντλεῖται ἀπὸ τὸν Κλέαρχο, ἀπὸ τὸ βιβλίον *Περὶ γρίφων*, ποὺ ἄρесе τόσο, ὥστε νὰ τὸ ἀπομνημονεύουν. Χαρακτηριστικὰ εἶναι ὅσα γράφει ἐν προκειμένῳ ὁ Εὐστάθιος (1908.43 κ.έ.), ἐρμηνεύοντας, μάλιστα, τὸ χωρίο μὲ τὸν τρόπο του:

ἐνθα ὄρα καὶ ὡς οἱ περὶ τὸ θεῖον ῥάθυμοι δι' ἀνάγκην ἐπὶ τὸ θύειν ἔρχονται, οὐδ' ἐν τῇ θυσίᾳ πάντως ἀπαλλαγῶμενοι τοῦ πολυφαγεῖν, ἵνα καὶ αὐτὴ «φάγων» ἑορτὴ λέγηται, ὅποια καὶ ἡ παρὰ Κλεάρχῳ τῷ Ἀριστοτέλους μαθητῇ, ὅς, καθὰ λέγει Ἀθηναῖος, «φαγησιάν» ἑορτὴν ἱστορεῖ, κατὰ δὲ τινὰς «φαγησιποσίαν». «κρωτῶ γάρ», φησί «καὶ τῆς λέξεως, διὰ τὸ σφόδρα μοι εἶναι προσφιλεῖ τὸν Κλεάρχον».

Ἀρχίλοχος ραψωδοῦμενος

F104

Ἡ συζήτηση τοῦ Ἀθηναίου γιὰ τοὺς *ῥαψωδοὺς* στὸ 14^ο βιβλίον ἔπεται ἐκείνης γιὰ τὶς ὠδὲς ποὺ εἶδαμε (σχόλιο στὸ F50). Τὸ τμήμα αὐτὸ

ἔχει συντεθεῖ, ὡς συνήθως, ἀπὸ πολλὰς καὶ ἀξιόλογες πηγές, οἱ ὁποῖες προσφέρουν μία σειρὰ πληροφοριῶν μὲ τὴν ἀκόλουθη σειρὰ: ὁ Ἄριστοκλῆς στὸ *Περὶ χορῶν* (FHG IV 331) πληροφοροῦσε ὅτι οἱ ραψωδοὶ ἐκαλοῦντο καὶ *δημηρισταί*. Πρῶτος ἀνέβασε στὰ θεάτρα δημηριστὲς ὁ Δημήτριος Φαληρεὺς, Περιπατητικὸς καὶ πολιτικός (ἀπ. 33 Wehrli = 55A-B SOD). Ὁ Χαμαιλέων, ἄλλος Περιπατητικὸς, στὸ ἔργο του *Περὶ Στησιχόρου* (ἀπ. 28 Wehrli) παρῆδε ὅτι ἀπαγγέλλονταν μὲ μελωδία, ὄχι μόνον τὰ δημηρικὰ ἔπη, ἀλλὰ καὶ τὰ ποιήματα καὶ ἄλλων ποιητῶν, ὅπως τοῦ Ἡσιόδου, τοῦ Ἀρχιλόχου, τοῦ Μιμνέρμου, τοῦ Φωκυλίδη. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀκολουθοῦν πληροφορίες συγκεκριμένων συγγραφέων γιὰ συγκεκριμένους ραψωδοὺς: τοῦ Κλεάρχου γιὰ τὸν Σιμωνίδη Ζακύνθιο καὶ τὰ ποιήματα τοῦ Ἀρχιλόχου (ὄχι ἀναγκαστικῶς καὶ μόνον τῶν ἰάμβων), τοῦ Λυσανίου (*Περὶ ἰαμβοποιῶν*) γιὰ τὸν Μνασίωνα καὶ τοὺς ἰάμβους τοῦ Σιμωνίδου τοῦ Ἀμοργίνου ποιητοῦ, τοῦ Δικαιάρχου (*Ὀλυμπικός*, ἀπ. 87 Wehrli = 85 Mirhady) γιὰ τὸν Κλεομένη πού ἐρραψώδησε τοὺς *Καθαρισμοὺς* τοῦ Ἐμπεδοκλέους στὴν Ὀλυμπία (IS 31 A 12 πβ. Διογένη Λαέρτ. 8.63). Ἡ δέσημ αὐτῆ τῶν πληροφοριῶν κλείνει μὲ μία πολὺ ἐνδιαφέρουσα περίπτωση: *Ἰάσων δ' ἐν τρίτῳ Περὶ τῶν Ἀλεξάνδρου ἱερῶν* (FGHist 632 F 1) ἐν *Ἀλεξανδρείᾳ φησὶν ἐν τῷ μεγάλῳ θεάτρῳ ὑποκρίνασθαι Ἠγησίαν τὸν κωμωδὸν τὰ Ἡσιόδου, Ἐρμόφαντον δὲ τὰ Ὀμήρου*. Γιὰ τὸν Ζακύνθιο ραψωδὸ Σιμωνίδη ἡ μαρτυρία τοῦ Κλεάρχου εἶναι μοναδική. Γιὰ τὴ σχέση τοῦ εἶδους μὲ ραψωδοὺς καὶ καθαριστὲς μιᾶ ὁ Κλεάρχος καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα τοῦ ἔργου· βλ. **F103** καὶ **F113** (Ἄριστόνυμος). Γενικῶς, οἱ πληροφορίες αὐτὲς δείχνουν ὅτι ἀπαγγελίες γίνονταν καὶ ἐκτὸς συμποσίων, γιὰ τὸ εὐρύτερο κοινό, χωρὶς περιορισμοὺς στὸ ἀκροατήριό λ.χ. τῶν νεωτέρων πού ἀναφέρει ὁ Ἄριστοτέλης στὰ *Πολιτικά*, 7.17, 1336b 20-23: *τοὺς δὲ νεωτέρους οὐτ' ἰάμβων οὐτε κωμωδίας θεατὰς θετέον, πρὶν ἢ τὴν ἡλικίαν λάβωσιν ἐν ἣ καὶ κατακλίσεως ὑπάρξει κοινωνεῖν καὶ μέθης* (δηλ. στὰ συμπόσια), *καὶ τῆς ἀπὸ τῶν τοιούτων γιγνομένης βλάβης ἀπαθεῖς ἢ παιδεία ποιήσει πάντως*.

Ἄδηλου βιβλίου

Ἄρχεστράτου *Δειπνολογία*

F105

Ὅτι τὸ ἀπόσπασμα προερχόταν ἀπὸ τὸ *Περὶ γρίφων* μέσω μιᾶς συμπλήσεως πού συνέλεξε τὸ ὅλο ἐρμηνευτικὸ ὑλικό (Πάμφιλος;), φαίνεται ἀπὸ τὴ μνεία τοῦ Ἄρχεστράτου, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζεται στὸ **F77**, μαζὶ μὲ τὴ Φιλαίνιδα. Ὁ Ἄρχεστρατος ὡς μαθητὴς τοῦ Τερψίωνος ἀναφέρεται καὶ στὸ *Περὶ παροιμιῶν* (**F81**). Βεβαίως, πρέπει

να ἔχουμε ὑπόψιν μας τὴ συντετημημένη παράδοση τοῦ πρώτου βιβλίου τῶν *Δειπνοσοφιστῶν* (*Ἐπιτομή*). Τὸ χωρίο ἀντέγραψε ἡ *Σοῦδα* α 731 Adler καὶ ἐπαναλαμβάνει στὸ γ 132 μὲ τὴν παραπομπὴ στὸν Κλέαρχο, τὴν ὁποία, ὅμως, παραλείπει ὁ Εὐστάθιος, IV 991.3-6 van der Valk. Ἡ παράθεση τῆς ἀρχῆς τοῦ ποιήματος (*SH* 132 = ἀπ. 1 Brandt = 1 Olsen & Sens, παρωδία τῆς ἀρχῆς τῶν *Ἱστοριῶν* τοῦ Ἡροδότου, 1.1), κατοχυρώνει τὴν ταυτότητά του, ἀφοῦ ἐμφανίζοταν μὲ διαφορετικούς τίτλους στοὺς συγγραφεῖς. Βλ. ὅμως τὴ συνέχεια στὸν Ἀθήναιο, *SH* 191 = ἀπ. 61 Brandt = 4 Olsen & Sens. Ἡ ποιικιλία τῶν ἀποδιδομένων τίτλων εἶναι χαρακτηριστικὴ. Ὁ Καλλιμαχος (ἀπ. 436 Pfeiffer) πρὲπει ν' ἀνέφερε τὸ ἔργο στοὺς *Πίνακες*, ἐνῶ ὁ Λυγκεύς μᾶλλον στὴν *Ὀψωνητικὴ τέχνη* (ἀπ. 21a Dalby). Τὸ ἀνέφερε, ἐπίσης, καὶ ὁ Χρύσιππος (*SVF* III σελ. 199 ἀπ. 6). Πάντως ὁ Ἀθήναιος (1.52, 29a) φαίνεται νὰ συντάσσεται μὲ τὸν Κλέαρχο ἀναφέροντας στίχους *Ἀρχεστράτου τοῦ δειπνολόγου*.

Στιχάκια στὰ συμπόσια

F106-108

Τὰ τρία ἀποσπάσματα, τὰ ὁποῖα ὁ Ἀθήναιος ἔχει συμπιλήσει σὲ ἓνα ἐνιαῖο κείμενο, προσφέρουν εἰκόνες «κουλτούρας» συμποσίου. Ὅτι τὰ δύο πρῶτα ἀποσπάσματα δὲν ἦταν συνεχῆ στὸν Κλέαρχο φαίνεται ἀπὸ τὴν παραπομπὴ τοῦ δευτέρου (*ὡς προεῖρηται*). Τὸ παρῆμβλητο 4cd (*πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι* κ.λπ., μεταξὺ **F108** καὶ **F106**) εἶναι καὶ αὐτό, ἴσως, τοῦ Κλέαρχου. Πάντως, τέσσερα πρόσωπα ἐμφανίζονται ἐπὶ σκηνῆς, ἀπὸ περισσότερα πὺ μᾶλλον ἀναφερόντουσαν: ὁ Κλεάνθης ἀπὸ τὸν Τάραντα, ὁ Πάμφιλος ὁ Σικελός (**F106**), ὁ Χάρμος ἀπὸ τὶς Συρακοῦσες (**F107**) καὶ ὁ Καλλιφάνης, ὁ ἐπονομαζόμενος «τοῦ Παραβρύκοντος» (**F108**). Τὸ στιχηρὸ παιγνίδισμα στὴ συμποτικὴ παρουσία τῶν προσώπων αὐτῶν ἐνθυμίζει, στὴν ἀπλούστερη μορφή της, τὴν πρακτικὴ χρησιμότητα τῶν γριφων ὡς διανοητικῶν παιγνιδιῶν πὺ περιγράφει ὁ Κλέαρχος στὸ ἀπόσπασμα **F77** *οἱ παλαιοὶ τὴν τῆς παιδείας ἀπόδειξιν ἐν τούτοις ἐποιοῦντο καὶ, παρακάτω, τὴν παιδιὰν μὴ ἄσκεπτον οὖσαν μὲνύματα γίνεσθαι τῆς ἐκάστου πρὸς παιδείαν οἰκειότητος*. Ἔτσι, ἡ συνήθεια τοῦ Κλεάνθη καὶ τοῦ Παμφίλου (**F106**) μᾶς θυμίζει λιμπρέττο ὁπερέττας. Στὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ δύο στιχάκια τοῦ Παμφίλου (πὺ παρατίθενται ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο στὴ *Σοῦδα* π 143 Adler καὶ πὺ ἐκδίδονται στὸ *SH* 597) ὑπάρχει ἡ παρομιώδης φράση *Τὸ πέρδικος σκέλος* πὺ πρὲπει νὰ σχολιασθεῖ. Οἱ παρομιωγράφοι καταγράφουν ἓνα ἄστειο πὺ ἐπινόησε ὁ Ἡγήμων ὁ Θάσιος παρωδώντας μία παροιμία πὺ προὔπηρχε. Ἡ παροιμία ἦταν ἀσφαλῶς *τὸ πέρδικος σκέλος*, αὐτὸ πὺ θὰ λέγαμε σήμερα «καὶ τοῦ πουλιοῦ τὸ γάλα». Ὁ

παρωδός ἔπαιξε μὲ τὸ ὄνομα καὶ τὴ φυσικὴ κατάσταση ἑνὸς χωλοῦ καπήλου τῆς Ἀθήνας, τοῦ Πέρδικος· τὸ νόστιμο πόδι τοῦ πουλιοῦ, τὸ κουτσὸ πόδι τοῦ καπήλου (*Appendix* 2.65):

«Ἐν παντὶ μύθῳ καὶ τὸ πέρδικος σκέλος»· ἐπὶ τῶν κατὰ ἀπορίαν λόγον παρελκούσῃ χρωμένων τῇ προσθήκῃ. Πέρδιξ γὰρ ἦν τις Ἀθήνησι χωλὸς κάπηλος, οὗ διαβεβοημένον Ἡγήμων ὁ Θάσιος ὁπότε παρωδῶν ἀπορήσειε, προσετίθει, Καὶ «τὸ πέρδικος σκέλος».

Ὅνομαστὴ ἦταν, φαίνεται, καὶ ἡ ἀθηναϊκὴ ταβέρνα τοῦ Πέρδικος ποῦ ἔμεινε κι αὐτὴ στὴν ἱστορία (αὐτ. 4.56):

«Πέρδικος καπηλεῖον»· χωλὸς κάπηλος ὁ Πέρδιξ. ὅθεν ἔνιοι τὴν παροιμίαν διαδοθῆναι φασὶ «Καὶ τὸ Πέρδικος σκέλος».

Τὴν παροιμία μνημόνευε καὶ ὁ Ἀριστοφάνης Βυζάντιος (ἀπ. 354 Slater). Στὸ **F107** πρωταγωνιστὴς εἶναι ὁ Χάρμις. Μᾶλλον πρόκειται γιὰ τὸν ὀσοφάγο θανάοντα τοῦ **F36** τοῦ *Περὶ βίων*, ποῦ εἶχε τὴ φήμη μορφωμένου ἀνθρώπου στὴν πατρίδα του (**F108**), προφανῶς μὲ τρόπον ὡς αὐτὸν ποῦ διηγεῖται ὁ Κλέαρχος. Ἡ Σοῦδα ἔχει ἰδιαίτερο λήμμα (χ 132 Adler, πβ. α 731), βασισιμένο, ὅμως, στὸν Ἀθηναίω. Οἱ περισσότεροι στίχοι, ἢ μᾶλλον τὰ ἡμιστίχια τοῦ Χάρμου ἀνήκουν σὲ γνωστὰ ἔργα· ὁ πρῶτος εἶναι ὁ πρῶτος στίχος τῶν *Τρωάδων* τοῦ Εὐριπίδη καὶ μιᾶ ὁ ἴδιος ὁ θεὸς τῆς θάλασσας:

ἦκω λιπὼν Αἰγαῖον ἄλμυρὸν βάθος
πόντου Ποσειδῶν.

Τὸν στίχο εἶχε παρωδήσει καὶ ὁ Μένανδρος στὴν κωμωδία *Ναύκληρος* (Ἀθήν. 11.48, 474bc: ἀπ. 246 K-A):

ἦκει λιπὼν Αἰγαῖον ἄλμυρὸν βάθος
Θεόφιλος ἡμῖν, ὦ Στράτων.

Στὸν δεῦτερο στίχο κάνει λογοπαίγνιο μὲ τὴ διπλὴ σημασία τῆς λ. *κήρυκες* παρωδώντας Ἡλιάδα (1.334):

χαίρετε κήρυκες, Διὸς ἄγγελοι ἠδὲ καὶ ἀνδρῶν,
ἄσσον ἴτ'.

Στὸν τρίτο στίχο, τὸ ἀστεῖο στηρίζεται στὴν ἀμφισημία τῶν δύο λέξεων· τὰ ἔντερα τῶν ζώων εἶναι *ἐλικτά*, ὅπως καὶ οἱ πράξεις τῶν Λακεδαιμονίων ποῦ κατακρίνει ἡ Ἀνδρομάχη στὸ τρομερὸ ξέσπασμα τῶν στ. 445 κ.έ. τῆς ὁμώνυμης τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδη, ἀλλὰ καὶ ὄχι ὑγιεινά ὡς φαγητό!

*ὃ πᾶσιν ἀνθρώποισιν ἔχθιστοι βροτῶν
Σπάρτης ἔνοικοι, δόλια βουλευτήρια,
ψευδῶν ἄνακτες, μηχανορράφοι κακῶν,
ἐλικτὰ κοῦδέν ὑγιές ἀλλὰ πᾶν πέριξ
φρονοῦντες, ἀδίκως εὐτυχεῖτ' ἀν' Ἑλλάδα.*

Ἐπὶ τὴν Ἄνδρομάχη (245) εἶναι καὶ οἱ τρεῖς λέξεις τοῦ τετάρτου ἀστίου γὰρ τὸ ἔξυπνο καλαμάρι, πού καλύπτει τὴ φυγὴ του, ἀλλὰ πρόκειται νὰ φαγωθεῖ γεμιστό· στὴν τραγωδία τοῦ Εὐριπίδη, ἡ Ἑρμιόνη ἀπευθύνεται στὴν ἡρώιδα:

σοφὴ σοφὴ σὺ· κατθανεῖν δ' ὁμως σε δεῖ.

Ἐπρεπε, ἐπομένως, νὰ γνωρίζει κανεὶς τὰ κλασικὰ ἔργα, νὰ ἔχει παιδεία, γιὰ νὰ χαρεῖ τὸ χιοῦμορ τοῦ Χάρμου καὶ νὰ γελάσει. Τὸ προτελευταῖο ἡμιστίχιο δὲν ἦταν, ἴσως, τόσο εὐκόλο ν' ἀναγνωρισθεῖ, ἀφοῦ ἡ ταύτιση στηρίζεται σὲ ἓνα χωρίο τοῦ Διογένηος Λαερτίου ἀπὸ τὸν βίο τοῦ Στίλπωνος (2.117), πού ἀναφέρεται στὸν Βίωνα Βορυσθενίτη (ἀπ. 25 Kindstrand), ὁ ὁποῖος ἀπάντησε μὲ τὸν στίχο:

οὐκ ἀπ' ἐμοῦ σκεδάσεις ὄχλον, ταλαπεῖριε πρέσβυ;

Καὶ ὁ τελευταῖος στίχος προέρχεται ἀπὸ τὸν Εὐριπίδη (*Φοίνισσαι* 1485), μὲ μία ἀναγκαία μετατροπὴ γιὰ τὸ ἀστέιο πού, πάντως, ἀποπνέει κάτι τὸ μακάβριο· θρηνεῖ ἢ Ἀντιγόνη:

*οὐ προκαλυπτομένα βοστρυχάδεος
ἀβρὰ παρηίδος οὐδ' ὑπὸ παρθενί-
ας τὸν ὑπὸ βλεφάροις φοίνικ', ἐρύθημα προσώπου.*

Στὸ **F108** δὲν ὑπάρχουν δείγματα τοῦ εἶδους αὐτοῦ τῆς ἐλαφρᾶς κουλτούρας, ὅπως στὰ δύο προηγούμενα, ἀλλὰ μόνον ἡ κρίση τοῦ κόσμου γιὰ τὴ μόρφωση τοῦ Χάρμου καὶ τὴν πολυμαθία ἐνὸς ἀκόμη προσώπου, τοῦ Καλλιφάνη, πού κι αὐτὸς ἀξιώθηκε λήμματος στὴ *Σοῦδα* (κ 243 Adler – ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο). Τὸ σκωπτικὸ προσω-νύμιο τοῦ Καλλιφάνη αὐτοῦ (πού δὲν ἔχει σχέση μὲ τὸν ὁμώνυμο ἱστορικό, *FHG IV* σελ. 352), «τοῦ Παραβρούκοντος», εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸ γιὰ τὶς ἄλλες συμποτικὲς του συνήθειες· *βρῦκει γὰρ τὸ λάβρος ἐσθίειν* (*Et. Magn. Auct.* β 347 Lasserre-Livadaras).

Γρίφοι τοῦ τραπεζιοῦ

F109

Τὸ ἀπόσπασμα, παρότι παραθέτει μίαν ἐνδιαφέρουσα σειρὰ συμποτικῶν «γρίφων» (σὲ εὐρύτερη ἔννοια), δὲν ἔχει ἀποθησαυρισθεῖ στὸ οἰκεῖο τμήμα τοῦ 10^{ου} βιβλίου. Παρατίθεται, καὶ μάλιστα μὲ γενναιο-

δωρία, διότι στην ἐρώτηση γιὰ ἀπαρίθμηση ὁμοίων *τραγημάτων* (*κελεύοντι λέγειν ὁμοια εἰπεῖν*) ἀναφέρεται ἡ *κοπή*, στὸν δευτέρου στίχο τοῦ τρίτου τριστίχου. Στὴ σκηνοθεσία τοῦ Ἀθηναίου δίδεται ἡ ἀφορμὴ ὡς ἑξῆς (14.60, 648e):

τούτων ἀκούσας ὁ Οὐλπιανὸς ἔφη· «ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ κοπήν τινα καλεῖτε, ὁρῶ δὲ ἐκάστῳ κειμένην ἐπὶ τῆς τραπέζης, λέγετε ἡμῖν, ὦ λίχνοι, τίς τοῦ ὀνόματος τούτου τῶν ἐνδόξων μνημονεύει».

Ἐνας ἀπὸ τοὺς ἐνδόξους (δηλ. δοκίμους) συγγραφεῖς εἶναι ὁ Κλέαρχος.

Ἄο γρίφος τῆς βεντούζας

F*110

Ἄο γρίφος τῆς σικύας φαίνεται πολὺ παλιὸς καὶ ἀγαπητός· τὸν γνώριζε ἤδη ὁ Ἀριστοτέλης (*Ῥητορική* 3.2, 1405a 37-1405b 1 *ἐν τῷ αἰνίγματι τῷ ἐνδοκμοῦντι καὶ Πουητικῇ* 1458a 29-30) καὶ παραδίδεται σὲ μεταγενέστερα ἐγχειρίδια ρητορικῆς. Ἀπὸ μία φράση τοῦ Πλουτάρχου, *Ἐπὶ σοφῶν συμπόσιον* 10, 154b, ἀποδίδεται στὴν Κλεοβουλίνη τὴ Λινδία (ἀπ. 1 West), ἡ ὁποία, ὡς φημισμένη ποιήτρια αἰνιγμάτων, ἀναφέρεται ἤδη στὴν εἰσαγωγή τοῦ Ἀθηναίου γιὰ τοὺς γρίφους (10.69, 448b). Ἄλλο ἓνα δίστιχο μὲ τὴν ἴδια ἀρχὴ (ἀπ. 2 West), *ἄνδρ' εἶδον κ.λπ.*, ἀποδίδουν ρητῶς στὴν Κλεοβουλίνη οἱ *Δισσοὶ λόγοι* (VS 90). Ὁ Κλέαρχος παρέθετε τὸν γρίφο σὲ μία ἐνότητα τοῦ *Περὶ γρίφων*, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ **F111a** καὶ τὸ *Πανάρκους δ' ἐστὶ τοιοῦτον*.

Ἄο γρίφος τοῦ Πανάρκους

F111ab

τοῖς ἐν ταῖς ἐστιάσεσιν, ἔφη, ἐπαμφοτερίζουσιν ἔοικεν, καὶ τῷ τῶν παίδων αἰνίγματι τῷ περὶ τοῦ ἐννοῦχου, τῆς βολῆς πέρι τῆς νυκτερίδος, ᾧ καὶ ἐφ' οὗ αὐτὸν αὐτὴν αἰνίττονται βαλεῖν· καὶ γὰρ ταῦτα ἐπαμφοτερίζειν, καὶ οὐτ' εἶναι οὔτε μὴ εἶναι οὐδὲν αὐτῶν δυνατὸν παγίως νοῆσαι, οὔτε ἀμφοτέρα οὔτε οὐδέτερον.

Αὐτὰ γράφει ὁ Πλάτων στὸ πέμπτο βιβλίον τῆς *Πολιτείας* (479bc) προσάγοντας ὡς παράδειγμα αὐτὸ τὸ αἰνίγμα, τὸ ὁποῖο τὰ πλατωνικά σχολία στὸ χωρίο ὀνομάζουν *γρίφον* καὶ τὸ προσφέρουν σὲ δύο ἐκδοχῆς (**F111b**) ποὺ προστίθενται σὲ μία τρίτη, τὴν ὁποία παραδίδει ὁ Ἀθηναῖος (**F111a**). Οἱ δύο τουλάχιστον ἀποδίδονται ρητῶς στὸν Κλέαρχο. Στὸ *Περὶ γρίφων* ὡς εὐρετῆς κατονομάζεται ὁ Πανάρκης (βλ. West, *IEG*² II σελ. 93). Ἄνωνύμως, ὅμως, καὶ μὲ τὸν πρῶτο στίχο τῆς πρώτης παραλλαγῆς τῶν πλατωνικῶν Σχολίων εἰ-

ναι γνωστός ὁ *αἴνος* σὲ ἄλλες πηγές, λ.χ. *Συναγωγή* (versio B) α 523, *Σοῦδα* αἰ 230 Adler, *Φώτιος*, *Λεξ.* α 604 Theodoridis:

αἴνος· λόγος παροιμιώδης. ἢ ἔπαινος καὶ ἐγκώμιον.
 «*αἴνός τις ἐστίν, ὡς ἀνὴρ τε καὶ οὐκ ἀνὴρ*».

Καλλίου γραμματικὴ τραγωδία

F112

Ἐποσπάσματα καὶ τὴν τεχνικὴ τῆς γραμματικῆς τραγωδίας τοῦ Καλλίου παραθέτει ὁ Ἀθηναῖος σὲ ἐκτενὲς χωρίο τοῦ 10^{ου} βιβλίου (10.79, 453c κ.έ.: T 7 K-A), τὸ ὁποῖο θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ *Περὶ γρίφων*, ἐφόσον μάλιστα δὲν ἀναφέρεται ἄλλη πηγὴ τῶν πληροφοριῶν του. Ἐπιπλέον, στὸ ἴδιο χωρίο (*αὐτ.* 453e), ἀναφέρονται οἱ ἐπιδράσεις καὶ στὴ *Μήδεια* τοῦ Εὐριπίδη καὶ στὸν *Οἰδίποδα τύραννο* τοῦ Σοφοκλῆ (*TrGF* IV test. 175a). Ἄφου ὁ Καλλίας ἤκμασε, κατὰ τὸν Ἀθηναῖο, λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἀκμὴ τοῦ κωμικοῦ Στράτιδος (βλ. T 3 K-A, π. 410-375 π.Χ.) καὶ ὁ Σοφοκλῆς ἔγραψε τὸν *Οἰδίποδα* γύρω στὸ 434/432, τότε ὁ Καλλίας θὰ πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ πρὶν ἀπὸ τὰ χρονικὰ αὐτὰ ὅρια.

Γρίφοι στοὺς μίμους

F113

Ὁ Θεοδέκτης ὁ Φασηλίτης εἶχε, κατὰ τὸν Περιπατητικὸ Ἐρμῖππο (*Περὶ τῶν Ἰσοκράτους μαθητῶν*, ἀπ. 77 Wehrli = *FGrHist* 1026 F 48), μεγάλη εὐχέρεια στὴ λύση γρίφων, *ικανώτατον γεγονέναι ἀνευρεῖν τὸν προβληθέντα γρίφον καὶ αὐτὸν προβαλεῖν ἐτέροις ἐπιδειξίως*. Ὁ Ἀθηναῖος, μάλιστα, ἐκμεταλλεύεται τὶς πληροφορίες τοῦ Ἐρμῖππου (10.75, 451ef). Κατὰ τὸν Πολυδεύκη (6.108) *Θεοδέκτης δ' ὁ σοφιστὴς εὐδοκμήσας ἐν αὐτοῖς, ἐπεὶ καὶ μνημονικὸς ἦν, μνημόνια αὐτὰ ἐκάλεσεν*. Ὁ λόγος εἶναι γιὰ τὰ συμποτικὰ ζητήματα, αἶνιγμα καὶ γρίφο. Ἀλλὰ καὶ οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀναφερόμενους μᾶς εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ τοὺς *Δειπνοσοφιστῆς*. Ὁ Δρομέας ἀπὸ τὴν Κῶ ἦταν παράσιτος καὶ ἔχει διασωθεῖ καὶ ἓνα ἀνέκδοτό του (Ἀθῆν. 4.8, 132c). Ὁ Ἀριστάννυμος ἦταν Ἀθηναῖος καὶ διασκέδασε τοὺς προσκεκλημένους στοὺς γάμους τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν ἐταίρων του μετὰ τὴν ἦττα τοῦ Δαρείου τὸ 324 π.Χ. (Ἀθῆν. 12.54, 538e: Χάρης, *FGrHist* 125 F 4). Ὁ Νυμφόδωρος, κατὰ μίαν πληροφορίαν τοῦ Δουρίδος (*FGrHist* 76 F 57), ἦταν καὶ *θανυματοποιός* (Ἀθῆν. 1.35, 19f). Ὅσο γιὰ τὴν παρουσία γρίφων στὰ κείμενα τῶν μίμων, κατὰ τοὺς ὀρισμοὺς καὶ τὴν ἔρευνα τοῦ Κλεάρχου ἦταν ἐπόμενο νὰ ὑπάρχουν, ὅπως ἀνιχνεύτηκαν στὴν τραγωδίαν (F112) καὶ τὴν ἄλλη ποίησιν (F114-116).

Γρίφοι καὶ ποίηση: Καστορίων

F114

Τὸ ἀξιοπεριεργό στην ὠδή τοῦ Καστορίωνος (*SH* 310, ἴσως καὶ 311), πού εἴλκυσε καὶ τὴν προσοχή τοῦ Κλέαρχου, εἶναι ὅτι, μὲ ὅποιον τρόπο καὶ ἂν τεθοῦν οἱ πόδες, σχηματίζεται στὸν στίχο τὸ ἴδιο μέτρο. Ἀντιλαμβάνεται κανεὶς πόσο ἐνδιαφέρουσα ἦταν αὐτὴ ἡ παρατήρηση γιὰ ἓνα ἔργο ὅπως τὸ *Περὶ γρίφων*, πράγμα πού ἔδωσε στὸν Κλέαρχο τὴν ἀφορμὴ γιὰ τὸν πειραματισμὸ πού καταγράφει μαζί μὲ τὸ τελευταῖο παράδειγμα. Γιὰ τὴ συζήτηση τῶν τεχνικῶν ζητημάτων τῆς ὠδῆς παραπέμπω στὸ ἐξαιρετο ἄρθρο τοῦ P. Bing.

Ἀσιγμοποιηθεῖσα ὠδή: Πίνδαρος καὶ Λάσος

F115-116

Σὲ ἓνα ἐνδιαφέρον χωρίο τῶν παρεκβολῶν του στὴν ἀρχὴ ἀκριβῶς τοῦ Ω τῆς *Ἰλιάδος* ὁ Εὐστάθιος (IV 856.17-857.3 van der Valk), ἀφοῦ ἀναφερθεῖ σὲ ὅσα κρυμμένα προσπαθοῦν νὰ ἀνακαλύψουν οἱ κνηγοὶ γρίφων στοὺς ὁμηρικὸς στίχους (πού ἐνθυμίζει πολὺ τὰ σχετικὰ παιχνίδια πού ἔχει ἀποθησαυρίσει ὁ Ἀθηναῖος, 10.87, 458a-f), σημειώνει καὶ τὰ ἑξῆς:

οἱ δὲ ταῦτα ἐνοπτρισάμενοι παρὰ τῷ ποιητῇ, ἐυρόντες παρ' αὐτῷ καὶ ἄσιγμον ἔπος τὸ «πάντ' ἐθέλω δόμεναι καὶ οἴκοθεν ἄλλ' ἐπιδούνα», ἀρχὴν ἐνδεδώκασιν εἰκαίου ζήλου καὶ πόνου τοῖς ὕστερον. λέγεται γοῦν καὶ Πινδάρῳ πονηθῆναι ἀσιγμοποιηθεῖσα ὠδή καὶ τῷ Ἐρμιονεῖ δὲ Λάσῳ ἄσιγμος ὕμνος εἰς Δῆμητραν.

Ἡ ἀναφορὰ τοῦ Ἀθηναίου (*Ἐπιτομή*) στὸν Κλέαρχο εἶναι σαφής: οἱ παρατηρήσεις ὅμως διατηροῦν τὴ γενικότερη σημασία τους γιὰ τὴν τεχνικὴ τῆς ἀναζήτησης γρίφων στὰ λογοτεχνικὰ κείμενα. Ὅσο γιὰ τὸν ἦχο τοῦ *σῖγμα*, φαίνεται ὅτι ἦταν ἀρκετὰ ἐνοχλητικός, ὥστε νὰ διακωμωδεῖται κιόλας ἡ χρῆση του στὴν τραγωδία ἀπὸ τοὺς κωμικούς. Ἀποκαλυπτικὸ εἶναι τὸ λήμμα γιὰ τὸ *σῖγμα* τοῦ ἀπικιστῆ Αἰλίου Διονυσίου (σ 15 Erbse), ὁ ὁποῖος μαρτυρεῖ μεταξὺ ἄλλων:

οἱ δὲ κωμικοὶ μάλιστα ἐκκλίνουσι πᾶν τὸ ἔχον σιγμὸν καὶ ἐξήγησιν καὶ ψόφον, ἃ τῇ τραγωδίᾳ μᾶλλον ἂν ἀρμόττοι. διὸ καὶ διαύροντες τοὺς τραγικούς ὡς μὴ τοιούτους προσπαίξουσιν ἐν τῷ

*εὖ γέ σοι γένοιθ', ἡμᾶς ὅτι
ἔσσωσας ἐκ τῶν σῖγμα τῶν Εὐριπίδου.*

Στὴ συνέχεια περνᾷ ὁ Διονύσιος στὴ ρητορικὴ καὶ τὸν περὶ λόγου γενικότερα, μὲ τὰ ἑξῆς ἐνδιαφέροντα:

καὶ Περικλέα φασὶ πρῶτον ἐκκλῖναι τὸν διὰ τοῦ σ σχηματισμὸν

τοῦ στόματος ὡς ἀπρεπῆ καὶ πλατύν, γυμναζόμενον αἶει πρὸς τὸ κάτοπτρον... Θεσσαλοὶ (δὲ) καὶ Κιτιεῖς οὐχ οἱ κατὰ Φοινίκην, ἀλλ' οἱ περὶ Κύπρον, ὧν πόλις Κίτιον, «θάλατταν» ἔλεγον καὶ «πίτταν» καὶ «καρδιώττειν» καὶ «Ματταλίαν» καὶ τοιαῦτα, ὅσα οὐδαμοῦ Ἀττικὰ νομιζόνται, ἀλλὰ τῶν γειτόνων Βοιωτῶν, τῷ μῆτε Ὀμηρον μῆτε τραγικούς μῆτε Θουκυδίδην ἢ Πλάτονα κεχρῆσθαι αὐτοῖς.

Ἄρκετὰ λέγει γιὰ τὴν ἀποφυγὴ τοῦ σῆγμα στὴν ποίηση καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἀθήναιος στὸ λῆμμα *Γραμματικὸν ἔκπωμα* τοῦ 11^{ου} βιβλίου (11.30, 467ab) μὲ πηγὴ τὸν Ἀριστόξενο (ἀπ. 87 Wehrli), ὅπου μάλιστα ἐπιναλαμβάνει τὸ δίστιχο ἀπόσπασμα τοῦ Πινδάρου (70b Snell-Maehler):

οἱ γὰρ μουσικοί, καθάπερ πολλάκις Ἀριστόξενός φησι, τὸ σῆγμα λέγειν παρητυόντο διὰ τὸ σκληρόστομον εἶναι καὶ ἀνεπιτήδειον αὐλῶ.

Μὲ τὸ ἴδιο ἀπόσπασμα τοῦ Πινδάρου (70b 1 Maehler) τεκμηριώνει καὶ ὁ Διονύσιος Ἀλικαρνασσεύς (*Περὶ συνθέσεως ὀνομάτων* 14.20 Aujac-Lebel) τὴν ἐναντίον τοῦ σῆγμα ἐπίθεσή του μιλώντας καὶ γιὰ τὴν ἐπινόηση τῶν ἀσίγμων ὠδῶν:

ἄχαρι δὲ καὶ ἀηδὲς τὸ σ καὶ πλεονάσαν σφόδρα λυπεῖ θηριώδους γὰρ καὶ ἀλόγου μᾶλλον ἢ λογικῆς ἐφάπτεσθαι δοκεῖ φωνῆς ὁ συριγμός· τῶν γοῦν παλαιῶν σπανίως ἐχρῶντό τινες αὐτῷ καὶ πεφυλαγμένως, εἰσὶ δ' οἱ ἀσίγμως ὠδὰς ὄλας ἐποίουν· δηλοῖ δὲ τοῦτο Πίνδαρος κ.λπ.

Ὅσο γιὰ τὸν Λάσο (ἀπ. 3 Page), εἶχε γενικῶς κλίση στοὺς γρίφους καὶ τὰ λογοπαίγνια σὰν αὐτὸ γιὰ τὸ ὀπτόν ποῦ διασώζει ὁ Ἀθήναιος (8.20, 338b-d) ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Περιπατητικοῦ Χαμαιλέοντος *Περὶ Λάσου* (ἀπ. 30 Wehrli). Γιὰ τὰ σοφίσματα του, μάλιστα, εἶχε εἰσαχθεῖ ὁ ὅρος *λασίσματα*, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Ἡσύχιος λ 372 Latte: *Λασίσματα· ὡς σοφιστοῦ τοῦ Λάσου καὶ πολυπλόκου*. Ἐνας ἄλλος Περιπατητικός, ὁ Ἡρακλείδης Ποντικός, στὸ ἔργο του *Περὶ μουσικῆς* (ἀπ. 161 Wehrli) μαρτυροῦσε κατὰ τὸν Ἀθήναιο (στὸ χωρίο ποῦ ἀκολουθεῖ τὸ ἀπόσπασμά μας, 10.82, 455cd) *ὅτι καὶ ἡ εἰς τὴν Δήμητρα δὲ τὴν ἐν Ἐρμῶνῃ ποιηθεῖς τῷ Λάσῳ ὕμνος ἄσιγμός ἐστιν*.

Γλώσσαι

«Βράβυλα»

F117

Ἐν τῷ Wehrli κατατάσσει μὲ ἐπιφύλαξιν τὸ ἀπόσπασμα σὲ χαμένο βοτανικὸ ἔργον τοῦ Κλεάρχου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο, ὅμως, δὲν ἔχει διασωθεῖ ἄλλο ἀπόσπασμα οὔτε συναφῆς μαρτυρία ὅτι ὁ φιλόσοφος ἀσχολήθηκε μὲ τὸν κλάδον αὐτόν. Κρίνοντας ἀπὸ τὴ διαθέσιμην μοναδικὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀθηναίου πού ἔχει ἐνταχθεῖ στὸ λήμμα *Δαμάσκηνα* τοῦ 2^{ου} βιβλίου (2.33, 49d-50b), ἡ ἔμφασις εἶναι ἐν τῇ γλωσσικῇ χρήσει (*καλεῖν*) καὶ ὄχι ἐν τῇ βοτανικῇ περιγραφῇ. Αὐτῇ, ἄλλωστε, πολὺ λίγον ἐκπροσωπεῖται, περὶ τὸ τέλος τοῦ λήμματος, τὸ ὁποῖο φαίνεται νὰ ἔχει συνταχθεῖ ἀπὸ λεξιμογραφικὰς πηγὰς, ὅπως αὐτῇ τοῦ Σελεύκου (*Γλώσσαι* ἀπ. 42 Mueller). Ἡ λογοτεχνικὴ τεκμηρίωσις περιλαμβάνει δύο χωρία τῶν *Εἰδυλλίων* τοῦ Θεοκρίτου, πού καταγοῦνται ἀπὸ τὴ Συρακοῦσις (7.146 *βραβίλοισι* καὶ 12.3 *βραβίλιον*) μὲ μίαν σύντομην περιγραφὴν τοῦ καρποῦ καὶ τῆς γένεσός του: *ἐστὶ δὲ τοῦτο τὸ ἀκρόδρονον μικρότερον μὲν τῇ περιφορᾷ τῶν κοκκυμήλων, τῇ δ' ἔδωδ' ἢ τὸ αὐτό, πλὴν ὀλίγον δριμύτερον*. Κατὰ τὸν Σέλευκον (ἔ.ά.), ἐν τῇ ὀνομασίᾳ βράβυλα περιλαμβάνονταν περισσώτερα εἶδη: *Σέλευκος δ' ἐν Γλώσσαις βράβυλά φησιν ἧλα κοκκυμήλα μάρδρα τὰ αὐτὰ εἶναι*. Βλ. καὶ *EM* 211.4-12, *Σοῦδα* β 513 Adler (ἀπὸ τὸν Ἀθήναιον).

«Εὐηγενέων»

F118

Τὸ σχόλιον Α στὸν ὀμηρικὸν στίχον Ψ 81α:

τείχει ὑπο Τρώων εὐηγενέων ἀπολέσθαι

Ἐρμηνεύοντας μερικοὶ (ἤδη ἀπὸ τὸν Schweighaeuser) λανθασμένα τὴ διατύπωσιν τοῦ σχολίου καὶ ἐμφανίζοντας, ἐκ πρώτης ὄψεως, τὸν Κλεάρχον νὰ παραπέμπει στοὺς μεταγενεστέρους τοῦ Ριανὸ (ἀπ. 13 Mayhoff) καὶ Ἀριστοφάνη Βυζάντιον (σελ. 191 Slater), ἀπέδωσαν τὸ ἀπόσπασμα στὸν Κλείταρχον, ὁ ὁποῖος εἶχε γράψῃ *Γλώσσας*. Ὅμως, εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ Ἀριστοφάνης παραπέμπει στὸν Κλεάρχον γιὰ τὴ γραφὴν *εὐηγενέων*, τὴν ὁποία, ἄλλωστε, εἶναι ἄγνωστον ἐὰν ἀποδεχόταν ἢ ὄχι, διότι καὶ τοῦ Διδύμου ἡ διατύπωσις, ἔτσι ὅπως διασώθηκε, εἶναι ἀσαφής. Ἡ γραφὴ *εὐηγενέων* ἐμφανίζεται στὸν Ἡσύχιον ε 6858 Latte μὲ τὴν ἐρμηνείαν: *εὐ πλουτούντων*. Ἐπίσης, ὁ τύπος *εὐηγενέοντα* ἐμφανίσθηκε σὲ πάπυρον πού διασώζει τμήμα ἑλληνιστικοῦ ἐπιλλίου (*POxy* 1794: Powell, *CA* σελ. 79). Ἡ γραφὴ *εὐηγενέων*, πλὴν τῶν ὀμηρικῶν κωδίκων, στὸν Αἰσχίνην, *Κατὰ Τιμάρχον* 149.

«Λοιβάσιον»

F119

Καὶ τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ ὁ Vergaert προτιμᾷ νὰ ἀποδώσει στὸν Κλεῖταρχο, παρότι τὸ ὄνομα τοῦ Κλεάρχου παραδίδεται σαφῶς στὰ χειρόγραφα. Ὁ Ἀθηναῖος χρησιμοποιεῖ ἐδῶ (ἐμμέσως, βέβαια) πληροφορίες ἀπὸ τὸν Κλεάρχο, προφανῶς ἀπὸ τὴ συλλογὴ τῶν *Γλωσσῶν*, καὶ ἀπὸ τὸν Νίκανδρο ἀπὸ τὰ *Θυάτειρα* (FGrHist 343 F 16), γιὰ νὰ τεκμηριώσει, ὄχι μόνον τὴ λ. *λοιβάσιον*, ἀλλὰ καὶ τὴ λ. *λοιβίς* μὲ τὴν ἔννοια τοῦ *σπονδείου*, δηλ. τῆς κούπας τοῦ κρασιοῦ. Ὁ συγγραφέας πού τεκμηριώνει τὴ χρῆσι τῆς λ. εἶναι ὁ ποιητὴς Ἀντίμαχος ὁ Κολοφώνιος (ἀπ. 26 Matthews), τοῦ ὁποῖου ὁ Κλεάρχος ἐγνώριζε, ὅπως εἶδαμε (F53), τὸ μεγάλο ποίημα *Λύδη*. Ἡ χρῆσι μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὸν Ἡσύχιο λ 1229 Latte χωρὶς μνεῖα πηγῆς: *λοιβίδες· σπονδεῖα*. Ἡ λ. μαρτυρεῖται καὶ σὲ ἑλευσινιακὴ ἐπιγραφή τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. (IG II² 1541.12), ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διαπιστωθεῖ ἐὰν πρόκειται πράγματι γιὰ λέξι τῶν μυστηρίων. Πάντως ὁ Ἀντίμαχος, πού προτιμοῦσε ἀσυνήθιστες λέξεις (λ.χ. *βασιλεύτωρ* ἀντὶ *βασιλεύς*), βρῆκε ἐδῶ ἓνα ἀκόμη ποιητικὸ στοιχεῖο πού ὁ συλλέκτης *γλωσσῶν* Κλεάρχος εἶχε ἐντοπίσει.

Ἀρχεσίλας

F120-121

Γιὰ τὴν κατανόηση τῶν δύο αὐτῶν χωρίων τοῦ Κλεάρχου χρῆσιμα καὶ διαφωτιστικὰ εἶναι ὅσα γράφει ὁ Πολυδεύκης (9.97-98) γιὰ τὴν *πεττεία* καὶ τὴ σχετικὴ παρομίαι:

ἐπει δὲ ψῆφοι μὲν εἰσιν οἱ πεττοί, πέντε δ' ἑκάτερος τῶν παιζόντων εἶχεν ἐπὶ πέντε γραμμῶν, εἰκότως εἴρηται Σοφοκλεῖ

καὶ πεσσά πεντέγραμμι καὶ κύβων βολαί

τῶν δὲ πέντε τῶν ἑκατέρωθεν γραμμῶν μέση τις ἦν ἱερὰ καλονμένη γραμμὴ· καὶ ὁ τὸν ἐκείθεν κινῶν πεττὸν παρομίαν, «Κίνει τὸν ἀφ' ἱερᾶς».

Ὁ στίχος τοῦ Σοφοκλῆ, ἀπὸ τὸ ἔργο του *Ναύπλιος καταπλέων/Ναύπλιος πυρκαεὺς* (ἀπ. 429 Radt). Ἡ παρομίαι, τὴν ὁποία ὑπανίσσεται ὁ Πλάτων στὸ σχολιαζόμενο χωρίο (*καθάπερ πεττῶν ἀφ' ἱερῶν*) καὶ τὴν ὁποία ἀνέφερε καὶ ὁ Ἐπίχαρμος (ἀπ. 202 K-A) καὶ ὁ Μένανδρος (*Καταφευδόμενος*, ἀπ. 205 K-A) κατὰ τὶς μαρτυρίες τῶν λεξικογράφων, λεγόταν *ἐπὶ τῶν τὰ ἔσχατα κινδυνευόντων* (Διο-

γενιανός 5.41) ἢ ἐπὶ τῶν ἐν ἀπογνώσει δεομένων βοηθείας (Εὐστάθιος Π 277.16-17 van der Valk) ἢ ἐπὶ τῶν ἐσχάτην βοήθειαν κινούντων (Σχόλια εἰς Πλάτ. Νόμ. 7, 820c). Τὴν τελευταία αὐτὴ ἐρμηνεία τὴν ἀναφέρει καὶ ὁ Ψευδο-Πλούταρχος στὴν ὁμάδα παρομιῶν τοῦ Κλέαρχου (1.67). Δυστυχῶς, ἡ τεχνικὴ καὶ οἱ ὄροι τοῦ παιχνιδιοῦ τῶν πέντε γραμμῶν εἶναι ἄγνωστοι σήμερον· ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖο ἔχει ἐνδιαφέρον στὸ δεύτερο ἀπόσπασμα (F121) εἶναι ὅτι ὁ Κλέαρχος σημείωνε τὴν ἀναλογία μεταξὺ τῶν πέντε πεσσῶν καὶ τῶν πέντε πλανητῶν. Ὅμως, καὶ ἡ ἀναφορὰ τοῦ Εὐσταθίου στὸν Μεγαρικὸ Διόδωρο καὶ ἡ πλατωνικὴ μεταφορὰ τοῦ δημιουργοῦ τοῦ σύμπαντος ὡς πεττεντοῦ (Νόμοι 10, 903c-e), μᾶς ὀδηγοῦν στὴ σκέψη ὅτι ὁ Κλέαρχος ἀκολουθοῦσε τὴν ἐρμηγενετικὴ αὐτὴ γραμμὴ πού πηγαίνει πίσω μέχρι τὸν Ἡράκλειτο. Ἐξάλλου, τὴν πεττεία ὁ Πλάτων θεωρεῖ ὡς χρήσιμη ἄσκηση τῆς διαλεκτικῆς (βλ. Πολιτεία 6, 487bc). Σχετικὰ μὲ τὸν τίτλο καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἔργου, παραμένει ἀνοικτὸ τὸ θέμα, ἐὰν πρόκειται γιὰ ἔργο μὲ θέμα ἢ κεντρικὸ πρόσωπο τὸν σχολάρχο τῆς Ἀκαδημίας (π. 316-241/240 π.Χ.)· ὁ Ἀρκεσίλαος διηύθυνε τὴ σχολὴ ὡς διάδοχος τοῦ Κράτητος ἀπὸ τὸ 265 π.Χ., καὶ οἱ χρονολογίαι δὲν εὐνοοῦν τὴν ὑπόθεσιν νὰ ἔγραψε γι' αὐτὸν ὁ κατὰ μία γενεὰ μεγαλύτερος τοῦ Κλέαρχος.

Τακτικά

F122ab

Οἱ μαρτυρίαι, τόσο τοῦ Ἀρριανοῦ (136/137 μ.Χ.) ὅσο καὶ τοῦ Αἰλιανοῦ (98-117 μ.Χ.), εἶναι ἀσαφεῖς ὡς πρὸς τὸ πρόσωπο τοῦ Κλέαρχου ὡς συγγραφέως *Τακτικῶν*. Μόνον ὁ Ἀρριανὸς καθορίζει ἀρνητικῶς τὴν ταυτότητα τοῦ συγγραφέως· δὲν ἦταν ὁ Κλέαρχος τῶν Μυριῶν. Βεβαίως, δεδομένης τῆς σχέσεως τῶν δύο ἐγχειριδίων καὶ τῆς ἀναγωγῆς τους σὲ κοινὴ ἑλληνιστικὴ πηγὴ, ἡ μαρτυρία εἶναι, οὐσιαστικά, μία καὶ μόνη παρόλες τίς τροποποιήσεις τῆς κατὰ τίς ἀπόψεις τοῦ καθηνός συγγραφέως. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι, ἐφόσον ἡ κοινὴ πηγὴ θεωρεῖται ὅτι ἦταν ἓνα χαμένο ἔργο τοῦ Στωικοῦ Ποσειδωνίου (*Τέχνη τακτικὴ*, ἀπ. 80-81 E-K, στὸ ὁποῖο πολλὰ ὀφείλει καὶ ἓνα τρίτο σωζόμενο ἐγχειρίδιον, τὰ *Τακτικὰ κεφάλαια* τοῦ μαθητῆ τοῦ Στωικοῦ φιλοσόφου, τοῦ Ἀσκληπιοδότου, π. 110-40 π.Χ.), ἡ ἀναφορὰ στὸν φιλόσοφο Κλέαρχο εἶναι τόσο ἀόριστη. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, δὲν εἶναι καθόλου ἀπίθανη ἡ περίπτωση συγγραφῆς ἐγχειριδίου *τακτικῆς τέχνης* ἀπὸ τὸν Κλέαρχο πού ἔζησε μίαν περίοδο στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ μάλιστα τὴ σύγκρουση Μακεδόνων καὶ βαρβάρων.

Ἀποσπάσματα ἀδήλων ἔργων

Πλατωνικά

F123

Ἀπὸ τὴν ἀτελή πληροφορία τοῦ ἔργου *Περὶ τῆς ἐν Τιμαίῳ ψυχογονίας* γίνεται φανερό ὅτι ὁ Κλέαρχος εἶχε ἀσχοληθεῖ καὶ μὲ τὸν *Τίμαιο* τοῦ Πλάτωνος. Ὅπως εἶδαμε, ἓνα ἀκόμη ἐρμηνευτικὸ τοῦ ἔργου πλατωνικῆς φιλοσοφίας ἀφοροῦσε στὴν *Πολιτεία* (F2-3). Βεβαίως, ὁ Wehrli ἔκρινε ὅτι καὶ τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ προέρχεται ἀπὸ τὸ μόνον μαρτυρούμενο πλατωνικὸ ἔργο τοῦ Κλεάρχου (ἀπ. 4). Ὁ Müller, παλαιότερα, ὀρθῶς τὸ κατέταξε στὰ ἀδήλου βιβλίον (*FHG* II 327 ἀπ. 77). Ὅσο γὰρ τὴν ἀναφερόμενη καταγωγή τοῦ Κλεάρχου, εἶναι φανερό ὅτι ὁ Πλούταρχος ἐντυπωσιάστηκε ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι καὶ οἱ τρεῖς πρῶτοι ἐρμηνευτὲς τῆς πλατωνικῆς θεωρίας ἦσαν *Σολεῖς*. Τὸ ἀπόσπασμα, ὅμως, εἶναι ἐλαττωματικῆς παραδόσεως. Παρότι ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Πλούταρχο ὅτι γιὰ τὶς μεσοτήτες καὶ τὰ διαστήματα θὰ ἐκτεθοῦν οἱ ἀπόψεις τριῶν φιλοσόφων, καταγομένων ἀπὸ τοὺς Σόλους, δηλ. τοῦ Κράντορος (ἀπ. 11a Mette), τοῦ Κλεάρχου καὶ τοῦ Θεοδώρου, ὅμως, στὸ χωρίο ἐκτίθενται μόνον οἱ ἀπόψεις τοῦ Θεοδώρου πρῶτα καὶ τῶν *περὶ τὸν Κράντορα* ὕστερα, στίς ὁποῖες, κατὰ μία ἀποψη, συγκαταριθμοῦνται καὶ αὐτὲς τοῦ Κλεάρχου, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἰδίου τοῦ Πλουτάρχου πού τις ἀσπάζεται. Ὑπάρχει, πάντως, καὶ ἡ πιθανότητα οἱ ἀπόψεις τοῦ Κλεάρχου νὰ ἀναφερόντουσαν ἀπὸ τὸν Πλούταρχο στὴ συνέχεια, ἀλλὰ νὰ ἔχουν χαθεῖ στὸ ἐκτενὲς χάσμα πού ἀκολουθεῖ στὰ χειρόγραφα. Πάντως, ἡ ἐρμηνεία τοῦ πλατωνικοῦ ἀριθμητικοῦ συστήματος κατὰ τὴν ἀποψη τοῦ Θεοδώρου εἶναι 1, 2, 3, 4, 8, 9, 27 κ.τ.λ., ἐνῶ τοῦ Κράντορος (καὶ τοῦ Κλεάρχου), σὲ δύο σειρές, 1, 2, 8 κ.τ.λ. καὶ 1, 3, 9, 27 κ.τ.λ. Ἡ τελικὴ συμπλήρωση τοῦ Pohlenz, (*αὐτὸς ὁ Πλάτων*), εἶναι ἀναγκαία καὶ παραπέμπει στὸ καθαντὸ ἐρμηνευόμενον χωρίο *Τίμαιο* 35bc, ὅπου ἡ ἐμφανιζόμενη σειρά εἶναι 2, 3, 4, 9, 8, 27 (ἓνας ἄρτιος ἓνας περιττός). Γιὰ τὴν ἀκριβῆ ἐρμηνεία τοῦ ὅλου χωρίου τοῦ Πλουτάρχου παραπέμπω στίς ἐργασίες τῶν Dörrie *et al.* καὶ Mette.

Φυσικά

Ἡ σελήνη

F124

Στὸ ἀπόσπασμα περιγράφεται ἓνα φαινόμενο κοσμικῆς ὀπτικῆς πού ἐντάσσεται, ὅμως, στὴν περιγραφή τῆς οὐσίας τῆς σελήνης, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ὁ Πλούταρχος (921e) φαίνεται νὰ συγκεκριμενοποιεῖ περαιτέρω τὴ θεωρία τοῦ Κλεάρχου περὶ τῆς ὕψης τοῦ οὐρανοῦ αὐτοῦ

σώματος: *οὐκ ἐθελήσει δέ, οἶμαι, τὴν σελήνην ἐμβριθεὶς ὑποθέσθαι σῶμα καὶ στερεὸν ἡμῶν ὁ Κλέαρχος, ἀλλ' ἄστρον αἰθέριον καὶ φωσφόρον.* Ἡ ἄποψη αὐτὴ ἀποτελεῖ ὑπερερμηνεία τῆς θέσεως τοῦ Κλεάρχου, θεώρηση, ἡ ὁποία καλλιεργήθηκε ἀπὸ τὸν Πλούταρχο μὲ τὰ δύο ἀποσπάσματα τοῦ Ἡγησιάνακτος (SH 466-467) πού τὴν πλαισιώνουν καὶ οἰονεῖ τὴν εἰκονογραφοῦν:

*πάσα μὲν ἦδε πέριξ πυρὶ λάμπεται, ἐν δ' ἄρα μέσση
γλαυκότερον κῦάνοιο φαίνεται ἤντε κούρης
ὄμμα καὶ ὕγρὰ μέτωπα· τὰ δὲ ῥέθει ἅντα ἔοικεν.*

Αὐτὰ στοὶ 920c· στοὶ 921a, μὲ τὸ τέλος τῆς περιγραφῆς τοῦ Κλεάρχου, λέγει ὁ Πλούταρχος: *ὡς πον πάλιν ὁ Ἀγησιάναξ εἴρηκεν,*

*ἢ πόντου μέγα κῦμα καταντία κυμαίνοντος
δείκλον ἰνδάλλοιο πυριφλεγέθοντος ἐσόπτρου.*

Ἡ θεώρηση τῆς δοξογραφίας γιὰ τὴ σελήνη μὲ βάση τις ἀπόψεις τοῦ Κλεάρχου εἶναι ἐνδιαφέρουσα. Πρῶτα ὁ ἀντικατοπτρισμός· ὁ Πυθαγόρας ἔλεγε ὅτι ἡ σελήνη εἶναι *κατοπτροειδὲς σῶμα* (DG σελ. 357), ἐνῶ στὴ σχετικὴ ποιμῖλια ἀπόψεων τῶν Πυθαγορείων ἄλλοι δὲ (ἰσχυρίζονταν) *τὴν ἐν τῇ σελήνῃ ἔμφασιν ἀνάκλασιν εἶναι τῆς πέραν τοῦ διακεκαυμένου κύκλου τῆς οἰκουμένης ὑφ' ἡμῶν θαλάττης* (DG σελ. 361). Ὑπάρχει ὁμοιότητα· ἴσως γι' αὐτὸ ὁ Πλούταρχος ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ Κλέαρχος *πολλὰ τοῦ Περιπάτου παρέτρειπεν*. Ὡς πρὸς τὴ σύσταση τῆς σελήνης: ὁ Πλάτων τὴν ἠθέλε *ἐκ πλείονος τοῦ πυρώδους* (DG σελ. 356, πβ. σελ. 627)· ὁ Ἀριστοτέλης *μὴ εἶναι αὐτῆς ἀκήρατον τὸ σύγκρομα διὰ τὰ πρόσγεια ἀερώματα τοῦ αἰθέρος, ὃν προσαγορεύει σῶμα πέμπτον* (DG σελ. 362)· οἱ Στωικοὶ ἔλεγαν *διὰ τὸ ἀερομιγὲς τῆς οὐσίας μὴ εἶναι αὐτῆς ἀκήρατον τὸ σύγκρομα* (DG σελ. 361)· γιὰ τὸν Ζήνωνα ἡ σελήνη ἦταν *ἄστρο πύρινον δὲ πυρὸς τεχνικοῦ* (DG σελ. 467), ἐνῶ ὁ Κλεάνθης θεωροῦσε *πυροειδῆ τὴν σελήνην* (DG σελ. 467). Γενικῶς, ἡ ποιμῖλια τῶν ἀπόψεων, μαζὶ μὲ τοὺς Προσωκρατικούς, ὑπῆρξε μεγάλη.

Τὰ τέσσερα χρώματα

F125

Τέσσερα εἶναι τὰ χρώματα πού ὀρίζει ὁ Κλέαρχος μὲ τὴ χροιά φυσικῶν ὑγρῶν. Οἱ περισσότερες ἀπὸ τις ἀντιστοιχίες αὐτὲς ἔχουν ἥδη ὀμηρικὴ ἀρχή. Γιὰ τὸ λευκὸ, πού ὀρίζει πρῶτα μὲ τὸ ὕδωρ, βλ. *Ἰλ.* 23.282 *ὑδατι λευκῷ*. Ὁ Ἱπποκράτης, *Περὶ ἀέρων ὑδάτων τόπων* 30.4-5 Littré (: Ἰαθίν. 2.25, 46c) λέγει ὅτι *ὑδατα ἀριστα εἶναι τὰ γλυκέα καὶ λευκά*. Γιὰ τὸν Ὅμηρο (*Ἰλ.* 2.307) ὑπάρχει καὶ *ἀγλαῶν ὕδωρ*, ἀλλὰ καὶ *ὑδωρ μέλαν* (*Ἰλ.* 2.825). Τὸ γάλα εἶναι λευκὸ καὶ γιὰ

τὸν Ὅμηρο (Ἰλ. 4.434)· ὁ Ἀρσένιος, πού ἀφιερώνει ἀρκετὰ στὴ φυσιολογία τοῦ γάλακτος (σελ. 153-155), ἰσχυρίζεται ὅτι *οὐδὲ λευκότερον εὔροισ ἀν γάλακτος*. Τὸ δεύτερο χρῶμα εἶναι τὸ ἐρυθρό· βλ. Ἰλ. 19.38 *ἀμβροσίην καὶ νέκταρ ἐρυθρόν*. Τὸ χλωρόν εἶναι τὸ τρίτο χρῶμα, τοῦ μελιοῦ καὶ τοῦ ἐλαίου· βλ. Ἰλ. 11.631 *μέλι χλωρόν*. Γιὰ τὸ τέταρτο καὶ τελευταῖο χρῶμα, τὸ μέλαν, τὰ χειρόγραφα τῆς Ἐπιτομῆς (CE) δίνουν τὸ δ' ἐκ τῶν μύρων θλιβόμενον. Πρόκειται περὶ φανεροῦ λάθους, τὸ ὁποῖο οἱ φιλόλογοι προσπάθησαν ν' ἀποκαταστήσουν. Ὁ Κοραῆς πρότεινε *μόρων* πράγματι, τὸ ὑγρὸ τους μπορεῖ νὰ εἶναι μέλαν. Ὁ Ἀθήναιος 2.36-37, 51b-52a στὸ λήμμα *Συκάμινα* ἀναφέρει *μόρα τὰ συκάμινα* (βλ. καὶ Πολυδ. 6.46) καὶ παραπέμπει στὸν Αἰσχύλο, *Κρηῖσαι* (ἀπ. 116 Radt):

λευκοῖς τε γὰρ μόροισι καὶ μελαγχμίμοις

ὅπερ ἐστὶ μέλασι, ἐρμηνεύει ὁ Εὐστάθιος IV 563.7 van der Valk. Τὴ διόρθωση *μύρων* πρότεινε ὁ Schweighaeuser (πβ. Διοσκορίδη 5.28). Ὁ Κάτων, *De re rustica* 125, δίδει τὴ συνταγὴ: *vinum murteum sic facito. murtam nigram arfacito in umbra*. Ποῦ, ὅμως, ὁ Κλέαρχος καὶ γιατί ἀνέφερε τὰ τέσσερα χρώματα; Οἱ Περιπατητικοὶ εἶχαν ἀσχοληθεῖ μὲ τὰ χρώματα· μαρτυρία τὸ *Περὶ χρωμάτων*, τὸ ἀποδιδόμενο στὸν Ἀριστοτέλη, ἀλλὰ καὶ τὸ χαμένο ἔργο τοῦ Θεοφράστου *Περὶ ὄψεως* (Διογένης Λαέρτ. 5.49: 265.5 FHS&G) πού ἔκαναν τὸν Wehrli (ἀπ. 96) νὰ εἰκάξει ὅτι τὸ ἀπόσπασμα προέρχεται ἀπὸ χαμένο ἔργο ὀπτικῆς. Πάντως, πολὺ ἐνδιαφέροντα γιὰ στοχασμὸ σὲ σχέση μὲ τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Κλεάρχου εἶναι ὅσα ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος (*Περὶ τῶν ἀρεσκόντων* 15, 883cd) γιὰ τὰ τέσσερα γένη τῶν χρωμάτων πού διέκριναν οἱ Πυθαγόρειοι· ἡ ὁμοιότητα εἶναι χαρακτηριστική, ὅταν μάλιστα σκεφτεῖ κανεὶς καὶ ἄλλες ὁμοιότητες τῶν ἀπίψεων Κλεάρχου καὶ Πυθαγορείων.

οἱ ἀπὸ Πυθαγόρου τὰ γένη τῶν χρωμάτων λευκόν τε καὶ μέλαν, ἐρυθρόν, ὠχρόν· τὰς δὲ διαφορὰς τῶν χρωμάτων παρὰ τὰς ποιὰς μίξεις τῶν στοιχείων· τὰς δὲ τῶν ζώων καὶ παρὰ τὰς ποικιλίας τῶν τροφῶν καὶ τῶν ἀέρων.

Κραντῆρες

F126

Τὸ ἀπόσπασμα δὲν ὑπάρχει στὸν Verraert καὶ στὸν Müller, διότι τὰ χειρόγραφα τῶν σχολίων στὸν Νίκανδρο δίδουν *Κλεάνθης ἢ Κλέανθος* (α)· ἡ διόρθωση εἶναι τοῦ Rohde (μὲ ἀπόδοση στὸ *Περὶ οκελετών*), γι' αὐτὸ καὶ ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορὰ ὡς τὸ τελευταῖο ἀπόσπασμα (115) τῆς ἐκδόσεως τοῦ Wehrli. Στὸν Κλεάνθη ἀποδι-

δεται στὰ ἀποσπάσματα τῶν Στωικῶν (*SVF* III 524). Στὸν Λυκόφρονα (833) διαβάζουμε ὅτι τὸν πολὺκλαυστο Ἄδωνι τὸν σκότωσε ὁ κάπρος μὲ τὸ δόντι του:

κροαντῆρι λευκῶ τόν ποτ' ἔκτανε πτέλας.

Κατὰ τὰ σχόλια (σελ. 267 Scheer): *ὄντινά ποτε Ἄδωνιν ἔκτεινέ ποτε ὁ πτέλας καὶ ὁ κάπρος ἐν κροαντῆρι καὶ ὀδόντι λευκῶ.*

Παράδοξα

Οἱ μεταμορφώσεις τοῦ Πυθαγόρα

F127

Τὸ ἀπόσπασμα ἀποδίδεται ἀπὸ τὸν Wehrli στὸ *Περί ὕπνου* (ἀπ. 10). Βεβαίως, ὁ ἐκδότης δὲν καταχωρίζει τὰ ἐπόμενα δύο ἀποσπάσματα (F128-129), καὶ τὸ τέταρτο αὐτῆς τῆς ἐνότητος (F130) τὸ κατατάσσει στὰ φυσικά. Δὲν εἶχε, δηλαδή, ὁ Wehrli γιὰ τὸν Κλέαρχο τὴν εἰκόνα ποὺ ἔχει γιὰ τὸν Δικαίαρχο ξεκινώντας ἀπὸ αὐτὸ τὸ κοινὸ ἀπόσπασμα τοῦ Γελλίου (ἀπ. 36 Wehrli = ἀπ. 42 Mirhady) καὶ προχωρώντας στὰ δύο, ἐπίσης κοινὰ ἀποσπάσματα, ποὺ διασώζει ὁ Φλέγων (ἀπ. 37 καὶ 38). Ὅμως, στὴν ἔκδοση τοῦ Δικαίαρχου ὁ Wehrli δέχτηκε τὴν πρόταση *Κλέαρχος* τοῦ Müller ἀντὶ τῆς γραφῆς *Κλείταρχος* τῶν κωδίκων, τὴν ὁποία δὲν εἶχε δεχτεῖ οὔτε στὴν ἀναθεωρημένη ἔκδοση τοῦ Κλέαρχου. Πάντως, στὴ νέα ἔκδοση τοῦ Δικαίαρχου, ἡ εἰκασία τοῦ Müller δὲν γίνεται δεκτὴ (ἀπ. 69 Mirhady) καὶ τὸ ἀπόσπασμα ποὺ ἀναφέρει ὁ Φλέγων ἀποδίδεται στὸν Κλείταρχο, *FGrHist* 137 F 37. Οἱ μετεμψυχώσεις τοῦ Πυθαγόρα εἶναι, βεβαίως, γνωστές ἀπὸ πολλὲς πηγές: βλ. Διογένη Λαέρτιο 8.4-5 μὲ πηγὴ τὸν ἐπίσης Περιπατητικὸ Ἡρακλείδη Ποντικὸ (ἀπ. 89 Wehrli), Ἰάμβλιχο, *Βίον Πυθαγόρου* 14.63, Διόδωρο Σικ. 10.6.1-4, *VS* 14 A 8 κ.ἄ.

Τειρεσίας καὶ Καινεύς

F128-129

Οἱ δύο ἱστορίες ποὺ διαβάζουμε στὸν Φλέγοντα γιὰ τὸν Τειρεσία καὶ τὸν Καινέα ἐμφανίζονται ἀπὸ τὸν παραδοξογράφο ὡς προϊόντα μελέτης πολλῶν συγγραφέων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀναφέρονται ὀνομαστικῶς ὁ Ἡσίοδος (ἀπ. 275 M-W), ὁ Δικαίαρχος (ἀπ. 37-38 Wehrli = 69 Mirhady) καὶ ὁ Καλλίμαχος (ἀπ. 576-577 Pfeiffer) πλὴν τοῦ *Κλείταρχου*, κατὰ τὰ χειρόγραφα. Ἡ ἀποκατάσταση τοῦ ὀνόματος τοῦ Κλέαρχου στὸ πρῶτο χωρίο ὀφείλεται σὲ εἰκασία τοῦ Müller (*FHG* III 618 ἀπ. 33), ἡ ὁποία ἄλλοτε γίνεται δεκτὴ (Giannini) καὶ ἄλλοτε ὄχι (Mirhady). Ὁ Jacoby, ἐκδίδοντας τὸ *Περί θαυμασιῶν καὶ μακροβίων* (*FGrHist* 257 F 36 iv), ἀποδέχεται τὴ γραφὴ

Κλέαρχος και παραπέμπει μάλιστα στο τέταρτο τμήμα του έργου του, όπου πρόκειται να εκδοθεί ο Περιπατητικός. Η ιστορία του Τειρεσία είναι γνωστή (βλ. και Ἀπολλόδωρο, *Βιβλιοθήκη* 3.6.7, Ὑγίνο, *Fab.* 75), όπως γνωστή είναι και ἡ ἀπάντησή του στον Δία και τὴν Ἥρα (κατὰ τὰ σχόλια στον Λυκόφωνα 683, Π σελ. 226 Scheer):

*ἐννέα μὲν μοῖρας, δεκάτην δέ τε μοῖραν τέρπεται ἀνήρ,
τὰς δέκα δ' ἐμπύπλησι γυνὴ τέρπουσα νόημα.*

Αὐτὴ ἦταν ἡ στιχοποιημένη μορφή του Ἡσίοδου, στο χαμένο ποίημα *Μελαμποδία*. Σημειωτέον ὅτι ὁ Καλλίμαχος παρουσιάζει στον 5^ο Ὑμνο του διαφορετικὴ ἐκδοχή γιὰ τὸ θέμα, βασισμένη στον Φερεκύδη, *FGrHist* 3 F 92a. Ὁ Δικαίαρχος, ὅπως εἶδαμε (F127), ἀρεσκότες σὲ ιστορίες του εἶδους αὐτοῦ. Ἡ ιστορία γιὰ τὴν μεταμόρφωση τῆς Κανίδος σὲ Κανέα εἶναι, βεβαίως, γνωστὴ καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές (βλ. Ἀκουσίλοιο, *FGrHist* 2 F 22 κ.ἄ.)· τὴν γνωρίζει ὁ Πλάτων (*Νόμοι* 12, 944de) ἐρμηνεύοντας, μάλιστα, τὴν ἐναντίαν γένεσιν ὡς τιμωρία τοῦ θεοῦ νόμου:

*οὐ γὰρ δυνατὸν ἀνθρώπων δοῦν τὸναντίον ὡς ποτε θεὸν φασὶ
δοῦσαι, Κανέα τὸν Θετταλὸν ἐκ γυναικὸς μεταβαλόντα εἰς ἀν-
δρὸς φύσιν ἦν γὰρ ἀνδρὶ ὀψάσπιδι τρόπον τινὰ πρόπουσα πα-
σῶν μάλιστα ἢ κείνῃ τῇ γενέσει ἐναντία γέनेσις, εἰς γυναῖκα ἐξ
ἀνδρὸς μεταβαλοῦσα, τιμωρία τούτῳ γενομένη.*

Πέτρες πού γεννοῦν

F130

Τὸ ἀπόσπασμα ταιριάζει περισσότερο σὴν παραδοξολογία παρὰ σὴν ὀρυκτολογία (ἀπ. 99 Wehrli) κρίνοντας, βεβαίως, μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ Κλέαρχου. Ὁ Θεόφραστος εἶχε γράψει ἰδιαίτερο σύγγραμμα *Περὶ λίθων*, ὅπου, μιλώντας γιὰ τὴν δύναμή τους, ἀναφέρει μὲ φανερό σκεπτικισμό, τὰ σχετικά μὲ τὴν φήμη ὅτι γεννοῦν (5):

*θαυμασιωτάτη δὲ καὶ μεγίστη δύναμις, εἴτερ ἀληθές, ἢ τῶν τι-
κόντων.*

Ἡ διατύπωση εἶναι πολὺ συγκρατημένη (εἴτερ ἀληθές) καὶ δὲν ἀποδεικνύει, ὅπως σὲ ἄλλες πολλὲς περιπτώσεις στον Θεόφραστο, αὐτοπρόσωπη παρατήρηση. Ὅμως, ὁ Πλίνιος, *Naturalis historia* 36.18.134, εἶναι σὴν πληροφορήσῃ του κατηγορηματικὸς (ἀπ. 207 FHS&G):

*Idem Theophrastus et Mucianus esse aliquos lapides, qui pariant,
credunt.*

Ποικίλα

Νεοττός

F131

Τὸ μεγάλο πρόβλημα τοῦ χωρίου εἶναι ὁ τίτλος ποῦ παραδίδεται ἀπὸ τὸν Φώτιο καὶ τὴ Σοῦδα (ν 214 Adler), *Περὶ οἴνων*, ὁ ὁποῖος πολὺ ἐνωρίς, λόγω τῆς ἀσυμβατότητός του μὲ τὸ περιεχόμενο, ἀπέτελεσε ἀντικείμενο διορθώσεων καὶ εἰκασιῶν. *Περὶ θινῶν* ἦταν ἡ εἰκασία τοῦ Μέναγε (Menagius), ἡ ὁποία καὶ παλαιογραφικῶς (ΟΙΝΩΝ-ΘΙΝΩΝ) εἶναι ταιριαστή, ἀλλὰ καὶ παραπέμπει σὲ ἄλλο μαρτυρούμενο ἔργο τοῦ Κλεάρχου. Ἡ σύνδεση μὲ τὸ *Περὶ θινῶν*, παρὰ τὶς ἐπιφυλάξεις τῆς ἀμφιβολίας, θὰ μπορούσε νὰ εἶναι τὸ γεγονός ὅτι τὰ ὡὰ διαφόρων ζῶων ἐπωάζονται στοὺς ἀμμιλόφους, γιὰ τοὺς ὁποίους μιλοῦσε ὁ Κλεάρχος στὸ ἔργο αὐτό. Ἡ εἰκασία *Περὶ ῥῶν* τοῦ Τουρ, παρότι ἔχει καταγραφεῖ στὴν ἱστορία τοῦ κειμένου τοῦ Κλεάρχου, ἀντιμετωπίστηκε μὲ πολὺ σκεπτικισμό (βλ. ἀπ. 74a Müller). Τέλος, ὁ Wehrli ἔκρινε ὅτι ἡ διόρθωση *παροιμιῶν* θὰ μπορούσε νὰ ἐντάξει τὸ ἀπόσπασμα στὸ σχετικὸ ἔργο (ἀπ. 74b), πράγμα ποῦ διευκολύνθηκε ἀπὸ τὴν τοποθέτηση, ὡς ἀπ. 74a, τῆς παράλληλης μαρτυρίας ποῦ δίδει ὁ Ἀποστόλιος 12.7. "Ὁμως, ἡ δημιουργία τοῦ λήμματος *Νεοττοῦ οὐδέν μοι δίδως* ἀπὸ τὸν παροιμογράφου, μὲ σκοπὸ νὰ ἐνταχθεῖ στὸ πλῆθος τοῦ ἔργου του, εἶναι παραπλανητικὴ ὡς πρὸς τὸν Κλεάρχου προέρχεται ἀπὸ τὸ χωρίο τοῦ Χρυσίππου *Περὶ χρησῶν* (SVF II 1202), τὸ ὁποῖο ὑπῆρχε ἤδη στὴν ἀρχικὴ συμπύληση τοῦ ὅλου χωρίου (Πάμφιλος) καὶ ποῦ διατηρήθηκε στὶς πηγές ἀπὸ τὸν Πανσανία Ἀττικιστὴ, ὅπως καὶ ἀπὸ τὸν Κικέρωνα (*de divinat.* 2.65.134: SVF II 1201). Τὸ ἔργο τοῦ Κλεάρχου δὲν εἶχε σχέση μὲ τὴν παροιμιώδη ἔκφραση. Πολὺ ἀμφίβολο εἶναι, ἐὰν τὴν προϋποθέτουν καὶ τὰ ἀστεῖα τῶν στίχων τοῦ Μενάνδρου (*Ἀνδρία*, ἀπ. 40 K-A) καὶ τοῦ Διφίλου (ἀπ. 120 K-A) ποῦ πλαισιώνουν τὸ λῆμμα. Μὲ τὸ θέμα ποῦ ἀπασχολεῖ τὸν Κλεάρχου εἶχε ἤδη ἀσχοληθεῖ συνοπτικῶς καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, *Περὶ ζῶων γενέσ.* 3.1, 751b 4-7 καὶ 3.2, 752b 16-753a 2.

Κλάρος

F132

Στὸν ἓνα κώδικα τῶν σχολίων (P) ὑπάρχει τὸ ὄνομα τοῦ Κλεάρχου, στὸν ἄλλον, ὅμως (L), τὸ ὄνομα τοῦ Νεάρχου ὡς πηγῆς τῆς πληροφορίας γιὰ τὴν ὀνομασία τῆς πόλεως ἀπὸ τὸν κληρὸ ποῦ ἔλαχε στὸν Ἀπόλλωνα. Κατὰ τὴν εἰκασία τοῦ Immisch, τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως ἦταν *Νεάνθης*. Ὁ Jacoby, ἐκδίδοντας τοὺς δύο ἱστορικούς, περιέλαβε τὸ ἀπόσπασμα καὶ στὸν Νεάρχο (FGrHist 133 F 29), ἀλλὰ καὶ στὸν Νεάνθη (αὐτ. 84 F 42) μὲ ἔντονες ἐπιφυλάξεις («Zweifel-

haftes»). Ἡ ἴδια ἐτυμολογικὴ πληροφορία ἐπαναλαμβάνεται καὶ σὲ ἄλλες πηγές ἀνωνύμως· βλ. Σχόλια στὰ Νικάνδρου *Θηριακά* 958 σελ. 321 Crugnola καὶ στὰ Ἀλεξιάδραμακα 11c σελ. 34 Geymonat. Ὑπὸ Κλάρον τινὸς ἥρωος ἐτυμολογοῦσε τὸ ὄνομα τῆς Κλάρου ὁ Θεόπομπος (*FGrHist* 115 F 346), ἐνῶ περιγραφή τοῦ χρηστηρίου τοῦ Κλαρίου Ἀπόλλωνος κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους δίδει ὁ Τάκιτος, *Annales* 2.54

Θρησκευτικὲς προλήψεις τῶν Ἀργείων

F133

Ὁ Wehrli (ἀπ. 103) περιορίζει τὸ ἀπόσπασμα μέχρι τὸ ἀποκτείνειν ἐξαιρώντας τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς κύνες καὶ ἀποδίδοντας τὸ χωρίο στὸ ἔργο *Περὶ τῶν ἐνύδρων*, ἐνῶ ὁ Müller τὸ παραθέτει ὡς ἀγνώστου ἔργου ὀλόκληρο (ἀπ. 79), καθὼς καὶ ὁ Vergaert πρὸ αὐτοῦ (σελ. 101). Ὁ ὄφις ἐκαλεῖτο ἀργᾶς ἀπὸ τοὺς Ἀργεῖους (Ἀρποκρατίων α 221, Ψευδο-Ζωναράς στ. 287, Ἡσύχιος α 7013 Latte κ.ά.) καὶ ἐκεῖ, ἴσως, πρέπει ν' ἀναζητηθεῖ ἡ ἀρχὴ τῆς προλήψεως. Τὴν πληρέστερη ἀφήγησι γιὰ τὴν ἀναφερόμενη θρησκευτικὴ πρόληψη τῶν Ἀργείων σχετικῶς μὲ τοὺς κύνες δίδει ὁ Κόνων (*FGrHist* 26 F 1xix) στὸν μῦθο «Ψαμάθη ἢ Λίνος». Ἡ Ψαμάθη γέννησε ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα τὸν Λίνο καὶ τὸν ἔδωσε νὰ τὸν μεγαλώσει ἕνας βοσκός. Ὅμως, οἱ τῆς ποιμνῆς κύνες διέσπασαν αὐτὸν καὶ ὁ Ἀπόλλων τιμώρησε μὲ λομὸ τοὺς Ἀργεῖους. Στὸ πλαίσιο τῆς ἐξιλέωσης τοῦ θεοῦ οἱ Ἀργεῖοι

*μῆνά τε ὠνόμασαν Ἀρνεῖον, ὅτι ἀρνᾶσι Λίνος συνετράφη· καὶ
θυσίαν ἀγοῦσι καὶ εορτὴν Ἀρνίδα, κτείνοντες ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ
καὶ κνῶν ὄσους ἂν εὕρωσι.*

Στὸν Λίνο καὶ τὸν Κόροιβο ἦταν ἀφιερωμένο καὶ τμῆμα τοῦ πρώτου βιβλίου τῶν *Αἰτίων* τοῦ Καλλιμάχου (ἀπ. 26-31 Pfeiffer)· στὴν ἀρχὴ τοῦ παπύρου ποὺ διέσωσε τὸ πρῶτο ἀπόσπασμα (*PRyl* 13 στ. II) διαβάζονται τὰ σπαράγματα πολὺ χαρακτηριστικῶν λέξεων:

Ἀρνεῖος μ[
Ἀρνηῖδας[
καὶ θάνε

Πιὸ ἐνδιαφέροντα, ὅμως, εἶναι τὰ διασωθέντα σχόλια (*POxy* 2263 ἀπ. I στ. I 19-25) ποὺ τὸ κείμενό τους ἀποκαθίσταται ὡς ἐξῆς:

ὄθε[ν
Ἀργεῖοι κ]ατὰ [τ]ὸν καλούμε-
νον Ἀρ[ν]εῖον [μ]ῆνα τοὺς πα-
ρατ]υ[χόν]τας κ[ύ]νας ἀναιροῦ-

σιν. ἐ]λαβ[ε] δὲ τή[ν] ἱστορίαν ὁ Κα[λ-
 λι]μαχ[ο]ς παρὰ Ἀγία καὶ Δερ-
 κ]ύλ[ο]ν

Ἐπομένως, μία ἀκόμη πηγή πρὸ τοῦ Καλλιμάχου, τὰ Ἀργολικά Ἀ-
 γία καὶ Δερκύλου (*FGrHist* 305), μιλοῦσαν γιὰ τὴν ἑορτή, ἣ ὁποία
 δίδει τὴν ἀφορμὴν στὸν Ἀθήναιο νὰ σαρκάσει τοὺς Κυνικούς μετὰ ἕνα
 ἀνεπανάληπτο ἀστεῖο (3.56, 99ef):

*πρὸς ταῦτα ὁ Οὐλλπιανὸς πως ἠδέως γελάσας «ἀλλὰ μὴ βάνζε,
 εἶπεν, ὦ εἰτάρτε, μηδὲ ἀγριαίνου τὴν κυνικὴν προβαλλόμενος λύ-
 σασαν τῶν ὑπὸ κῦνα οὐσῶν ἡμερῶν, δέον αἰκάλλειν μᾶλλον καὶ
 προσσαίνειν τοῖς συνδείπνοις, μὴ καὶ τινα Κυνοφόντιν ἑορτὴν
 ποιησόμεθα ἀντὶ τῆς παρ' Ἀργείους ἐπιτελουμένης.*

Παράρτημα

〈Τῶν Ἑπτὰ Σοφῶν Ὑποθήκαι〉

F134a-c

Οἱ ἐπιγραφές πού βρέθηκαν τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1966 στὸν προθά-
 λαμο τοῦ τεμένους πού ἦταν ἀφιερωμένο στὸν Κινέα, στὴ θέση Αἶ
 Khanoum τοῦ Ἀφγανιστάν, προσφέρουν μία ἀκόμη διάσταση στὴν
 προσωπικότητα τοῦ Κλεάρχου καὶ συμπληρώνουν ὅ,τι εἶναι γνωστὸ
 ἀπὸ τὰ συγγράμματά του. Εἶδαμε ἤδη στὸ *Περὶ παροιμιῶν*, πόση
 σημασία ἔδινε στοὺς Δελφούς ὡς κέντρο τῆς ἐλληνικῆς σοφίας (F87,
 F88, F92ab) καθὼς καὶ στὴ συμβολὴ τῶν Ἑπτὰ σοφῶν (F89a-91).
 Στὸ *Περὶ παιδείας*, ἀπὸ τὸ ἀπόσπασμα πού διασώθηκε γιὰ τοὺς
 Γυμνοσοφιστές (F55), ἀντίλαμβανόμεστε ὅτι εἶχε μελετήσει τὴ σο-
 φία τῆς Ἀνατολῆς, πράγμα πού ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὸ *Περὶ*
ὑπνου, ὅπου προσεγγίζει τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ καὶ τὶς ἀνατολικές
 ψυχολογικὲς πρακτικὲς (F4-5). Ἡ βιοθεωρία του, σὲ γενικὲς γραμ-
 μέσ, ἀποτυπώνεται στὸ *Περὶ βίων*, ὅπου ἀνασυνθέτει κανεὶς τὶς ἀ-
 πόψεις ἑνὸς ὁπαδοῦ τῆς ἐγκρατείας πού, ὄχι μόνον κατακρίνει τὴν
 τρυφή, ἀλλὰ καὶ τὴ θεωρεῖ ὡς αἰτία ὑβρεως πού προκαλεῖ τὴν τι-
 μωρία τῶν θεῶν (βλ. ἰδ. F17ab, F21-23). Ὁλόκληρη, δηλαδή, ἡ βιο-
 σοφία του βασιζέται στὶς γραμμὲς ἠθικῆς καὶ τὶς βιοτικὲς συνταγὲς
 πού ἀποπνέει ἡ δελφικὴ σοφία. Ἐπομένως, ἔρχεται ὡς μᾶλλον φυ-
 σικὴ ἢ ταύτιση τοῦ Περιπατητικοῦ φιλοσόφου μετὰ τὸν Κλέαρχο τῆς
 ἐπιγραφῆς, ἣ ὁποία ἐγίνε ἤδη ἀπὸ τὸν Louis Robert, πού δημοσίευ-
 σε τὶς ἐπιγραφές καὶ τὶς σχολίασε μετὰ τρόπο ἐξαντλητικό. Ἡ ἐπιγρα-

φή με τὸ ἐπίγραμμα (F134a) βρέθηκε σὲ μία παραλληλεπίπεδη βάση, στὴ δεξιὰ πλευρὰ τῆς ὁποίας ἦταν χαραγμένοι καὶ οἱ πέντε στίχοι τῆς ἐπιγραφῆς μετὰ τὴν Ὑποθήκες (F134c). Ὁ Κλέαρχος ἐπιβεβαιώνει μετὰ τὴν ποιητικὴ του διατύπωση τὴν ἀρχαία παράδοση· οἱ Ἑπτὰ Σοφοὶ συνάχτηκαν καὶ ἀνέθεσαν τὴν ὑποθήκες τοὺς στοὺς Δελφοὺς. Εἶναι ὅσα ἤδη μαρτυρεῖ ὁ Πλάτων στὸν *Πρωταγόρα* (343ab):

οὗτοι καὶ κοινῇ συνελθόντες ἀπαρχὴν τῆς σοφίας ἀνέθεσαν τῷ Ἀπόλλωνι εἰς τὸν νεὼν τὸν ἐν Δελφοῖς, γράφαντες ταῦτα ἃ δὴ πάντες ὑμνοῦσιν, «Γνώθι σαυτόν» καὶ «Μηδὲν ἄγαν».

Εἶναι ἡ γνήσια πηγὴ, ἀπὸ τὴν ὁποία μπορεῖ κανεὶς νὰ λάβει καὶ νὰ μεταλαμπαδεύσει τὸ ἀπόσταγμα τῆς σοφίας. Αὐτὰ τὰ ῥήματα βραχεία ἀξιολογηθέντα κατὰ τὴ διατύπωση τοῦ Πλάτωνος, ἀρχισαν νὰ κυκλοφοροῦνται σὲ συλλογές καὶ νὰ χαράσσονται σὲ ἐπιγραφές τὴν ἐποχὴ τοῦ Κλεάρχου, δηλ. ἀρχὴ τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰώνα. Εἶναι γνωστὴ ἡ ἐπιγραφή πού βρέθηκε στὴ Μιλητούπολη τῆς Μυσίας (SIG³ III 1268), ὅπως ἐπίσης εἶναι γνωστὴ ἡ συλλογὴ *Σωσιάδου Τῶν Ἑπτὰ Σοφῶν Ὑποθῆκαι* πού διασώζει ὁ Στοβαῖος (III σελ. 125-128 Wachsmuth-Hense). Ἡ συλλογὴ τῶν π. 150 ὑποθηκῶν τελειώνει μετὰ μία ἐκδοχὴ τῶν ἀποφθεγμάτων πού διαβάζουμε στὴ στήλῃ τοῦ Κλεάρχου: *παῖς ὢν κόσμος ἴσθι, ἡβῶν ἐγκρατής, μέσος δίκαιος, πρεσβύτερος εὐλογος, τελετῶν ἄλυπος*. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ἡ συλλογὴ ἀνευρίσκεται καὶ στὸν Ἀρσένιο (σελ. 439-440 Walz) καὶ τελειώνει μετὰ τὰ ἴδια ἀποφθέγματα στὴν ἐξῆς μορφή: *κόσμος ἴσθι ἡβῶν, μέσος δίκαιος, πρεσβύτερος εὐλογος, τελετῶν ἄλυπος*. Ὁ ἴδιος παρομοιογράφος, σὲ ἄλλο τμῆμα τοῦ ἔργου του (σελ. 271), μετὰ τὴν ἐπιγραφή *Σωσιάδου ἐκ τῶν ὑποθηκῶν τῶν ζ' σοφῶν*, δίδει μόνον τὰ ἀποφθέγματα πού διασώζει ἡ ἐπιγραφή (F134c), ἀλλὰ στὴν ἐξῆς βελτιωμένη μορφή: *Ἡβῶν ἐγκρατής ἴσθι, μέσος δίκαιος, πρεσβύτερος εὐλογος, τελετῶν ἄλυπος*. Φαίνεται ὅτι ἡ ἴδια συλλογὴ εἶχε ἀντιγραφεῖ καὶ σὲ πάπυρο τοῦ 1^{ου}/2^{ου} αἰ. μ.Χ. (PUniv. Athen. 2782). Οἱ συλλογές αὐτές δείχνουν ὅτι καὶ τοῦ Κλεάρχου ἡ συλλογὴ εἶχε τὴν ἴδια διάταξη μάλιστα, ἢ λ. φιλοσοφ. καὶ τὸ ε τῆς ἄλλης σειρᾶς πού διασώθηκαν στὴ στήλῃ, ἢ ὁποία βρέθηκε στὸν ἴδιο χώρο μετὰ τὴν βάση (F134b), καὶ τὰ ὁποία μᾶλλον ἀντιστοιχοῦσαν στὰ *Φιλόσοφος γίνου καὶ Εὐλόγει πάντας*, δείχνουν κοινὴ καταγωγὴ. Τὸ κείμενο τῶν *ὑποθηκῶν* πρέπει νὰ ἦταν γραμμένο, κατὰ τὸν πρῶτο ἐκδότη, σὲ τρεῖς στήλες. Τὰ πέντε διασωθέντα ἀποφθέγματα τῆς βάσεως μπορεῖ νὰ βρέθηκαν ἐκεῖ καὶ διότι ὁ χαρακτήρας δὲν εἶχε ὑπολογιστεῖ σωστά τὸν χώρο του, ἀλλὰ καὶ διότι (ὁ Κλέαρχος;) ἐπιθυμοῦσε νὰ δώσει ἔμφαση σὲ αὐτὰ (πβ. καὶ Ἀρσένιο) πού μοιάζουν νὰ ἀγκαλιάζουν δλόκληρη τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου· ἐμφανίζονται ὡς τὸ καταστάλαγμα τῆς βιοτικῆς

σοφίας. Ἡ συλλογὴ τοῦ Σωσιάδου, τῆς Μιλητουπόλεως, ὅπως καὶ αὐτὴ τοῦ Κλεάρχου, δὲν διαχωρίζουν τὰ ἀποφθέγματα κατὰ σοφούς, ὅπως λ.χ. ἡ συλλογὴ τοῦ Περιπατητικοῦ Δημητρίου Φαληρέως (114 Wehrli = 87 SOD, καὶ αὐτὴ στὸν Στοβαῖο, 3.1.172). Ἐὰν αὐτὴ εἶναι ἡ γνήσια καταγραφή τῶν Ὑποθηκῶν στοὺς Δελφούς, τότε ἀντιλαμβανόμαστε γιατί ὑπάρχει ἡ σύγχυση τῶν ἀποδόσεων τοὺς στοὺς ἐπιμέρους σοφούς. Ποιὸς ἦταν, ὁμοίως, ὁ Κινέας (F134a); Κατὰ τοὺς μελετητὲς πρέπει νὰ ἦταν Θεσσαλός, ἴσως ἀπὸ τοὺς πρώτους Ἑλληνας ποὺ ἀκολούθησαν τὸν Φίλιππο καὶ μετὰ τὸν Ἀλέξανδρο στὶς ἐπιχειρήσεις τοὺς· ἐὰν εἶναι αὐτὸς ποὺ κατακρίνει ὁ Δημοσθένης μεταξὺ ἐκείνων ποὺ *ἰδίας ἔνεκ' αἰσχροκερδίας τὰ κοινῇ συμφέροντα προίεντο, τοὺς ὑπάρχοντας ἕκαστοι πολίτας ἐξαπατῶντες καὶ διαφθείροντες, ἕως δούλους ἐποίησαν* (Περὶ τοῦ στεφάνου [18], 295) καὶ ποὺ, ἀντιθέτως, ἐπαινεῖ ὁ Πολύβιος (18.14.1) ἀκριβῶς διότι ὁ Δημοσθένης *πικρότατον ὄνειδος τοῖς ἐπιφανεστάτοις τῶν Ἑλλήνων εἰκῆ καὶ ἀκριτῶς προσέρουπε* (πβ. Θεόπομπο, *FGrHist* 115 F 35), τότε θὰ πρέπει νὰ ἦταν μεγάλης ἡλικίας πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου (323 π.Χ.). Τὸ πιθανότερο εἶναι νὰ ἀπεβίωσε στὴ μακρυνὴ πόλη τοῦ Οὔξου καὶ νὰ ἀποθεώθηκε ὡς οἰκιστὴς ἀπὸ τοὺς Θεσσαλοὺς ἐποίκους της, αὐτοὺς ποὺ δὲν ἐπέστρεψαν στὴν πατρίδα μετὰ τίς ταραχὲς ἐκεῖ (βλ. Διόδωρο Σικ. 17.7.2). Στὸν τόπο αὐτὸν ἔφτασε καὶ ὁ Κλέαρχος, ὁ ὁποῖος ἐνδιαφερόταν γιὰ τὴν Ἀνατολή, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ *Περὶ βίαν* κυρίως. Εἶναι ἡ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ἡ προσοχὴ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν Περιπατηκῶν εἶναι στραμμένη πρὸς ἀνατολὰς· ἀρκεῖ νὰ θυμηθοῦμε τὸν Θεόφραστο· βλ. λ.χ. *Περὶ φυτῶν ἱστορίαι* 4.4.4-5, ἀλλὰ κυρίως 8.4.5: *καὶ περὶ τὴν Ἀσίαν οὐ πόρρω Βάκτρων ἐν μὲν τινὶ τόπῳ οὕτως ἀδρὸν εἶναι φασὶ τὸν σῖτον, ὥστε πυρῆνος ἐλαίας μέγεθος λαμβάνειν, ἐν δὲ τοῖς Πισσάτοις (Πεσοσόγιοις Einarson, πβ. *OGIS* 315A 6) καλουμένοι οὕτως ἰσχυρόν, ὥστ' εἴ τις πλείον προσενέγκοιτο διαρρηγγυθῆναι, καὶ τῶν Μακεδόνων καὶ πολλοὺς τοῦτο παθεῖν*. Στὸ Αἰ Khanoum βρέθηκαν καὶ ἄλλα κείμενα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἓνας φιλοσοφικὸς διάλογος, ἴσως ἀπὸ τὸν χαμένο Ἀριστοτέλη (*BCH* 111, 1987, 225-266)· μπορεῖ νὰ τὸν μετέφερε ἐκεῖ, μαζὶ μὲ ἄλλα κείμενα, ὁ Κλέαρχος.

ΠΕΡΣΑΙΟΣ ΚΙΤΙΕΥΣ

Μαρτυρίες

ἽΟ Περσαῖος μαθητὴς τοῦ Ζήνωνος

T1-5

Ἡ πρώτη μαρτυρία (T1), τῆς Σούδας (βλ. καὶ Εὐδοκία σελ. 362), εἶναι ἡ συνοπτικότερη, βεβαίως, καὶ δίδει σχεδὸν ὅλα τὰ στοιχεῖα ποὺ συναντοῦμε καὶ στὶς ἐπόμενες. Ὅριζει δηλαδὴ ὡς τόπο καταγωγῆς του τὸ Κίτιον, πόλη τῆς Κύπρου στὴν ὁποία γεννήθηκε καὶ ὁ Ζήνων, δηλώνει ὅτι ἦταν φιλόσοφος Στωικός, μαθητὴς ἀλλὰ καὶ δούλος ποὺ μεγάλωσε στὸ σπίτι τοῦ Ζήνωνος καὶ ὅτι ἤγμασε ἐπὶ Ἀντιγόνου Γονατᾶ. Μοναδικὴ εἶναι ἡ πληροφορία ὅτι ἐπονομαζόταν Δωρόθεος, ἐνῶ παραλείπονται τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα του, ποὺ ἦταν Δημήτριος (T2, T7), καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὴ φρουραρχία τοῦ Ἀκροκορίνθου (βλ. T20-25). Ἡ τελευταία λέξη τοῦ λήμματος (*ιστορίαν*) θεωρήθηκε ὡς σημείωση τοῦ περιθωρίου ποὺ παρεισέφερεσε ἐδῶ, ἂν καὶ ἀνῆκε, κατ' ἄλλους στὸ π 1370 Adler (λ. *Περσεύς*), κατ' ἄλλους στὸ π 1406 (*Πέτρος ὁ ῥήτωρ*). Ἡ δευτέρη μαρτυρία, τοῦ Διογένης Λαερτίου (T2), κατατάσσει τὸν Περσαῖο μετὰ τῶν ἐνδόξων μαθητῶν τοῦ Ζήνωνος (*SVF* I 38), ἀναφέρει ὁμῶς καὶ δύο διαφορετικὲς ἐκδοχὲς γιὰ τὴν παρουσία του κοντὰ στὸν μεγάλο δάσκαλο. Ἡ μία εἶναι ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ *γνώριμον* ἢ ἄλλη τὸν συσχετίζει μὲ τὸν Ἀντίγονο, ἀλλὰ κατ' ἀντίστροφο τρόπο. Ἀναφέρει δηλαδὴ ὅτι ὁ Περσαῖος ἀπεστάλη ὡς δούλος γραμματέας ἀπὸ τὸν Ἀντίγονο στὸν Ζήωνα ἀφοῦ εἶχε διατελέσει παιδαγωγὸς τοῦ γιοῦ του Ἀλκωνέως. Ἡ πληροφορία αὐτὴ δὲν βρῖσκει στήριξη σὲ ἄλλες πηγές, ὁμῶς ἔχει στοιχηθεῖ στὴν παράδοση τοῦ *οἰκέτου* Περσαίου καὶ προσπαθεῖ νὰ δώσει μία ἐξήγηση γιὰ τὸ πῶς βρέθηκε τόσο κοντὰ στὸν διάσημο συμπατριώτη του. Ἀκόμη καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς, ποὺ ἀναφέρουν ὅτι ὁ Ζήνων ἀγαποῦσε πολὺ τὸν μαθητὴ του, ὥστε νὰ ζεῖ μαζί του, καὶ τὸν ἀνέθρεψε (*τέθραπται*), κρίνουν ὅτι πρέπει νὰ ἀναφέρουν καὶ τὴν παράδοση γιὰ τὴ δουλικὴ του θέση (T3). Ὁ Ἀθήναιος δείχνει νὰ τὸ πιστεύει, ἀφοῦ στηρίζεται σὲ δύο σοβαρὰ ἔργα ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, τοῦ Νικία (ἀπ. 1 Giannattasio Andria) καὶ τοῦ Σωτίωνος (ἀπ. 21 Wehrli) – βλ. T4ab. Τὴν ἴδια ἐποχὴ μὲ τὸν Ἀθήναιο, καὶ λίγο ἀργότερα, φαίνεται ὅτι ἡ παράδοση εἶχε κερδίσει ἔδαφος, ὥστε τὸ ὄνομα τοῦ Περσαίου νὰ ἔχει καταγραφεῖ στὴ σειρά τῶν δούλων ποὺ ἔγιναν φιλόσοφοι, ὀνομαστοὶ μάλιστα, συμβιώνοντας μὲ τοὺς φιλοσοφοῦντες κυρίους τους (T5ab). Ἡδη, ὁμῶς, καὶ στὸν Φιλόδημο (T3) τὸ ὄνομα τοῦ Διογένη, τοῦ Κυνικοῦ

Διογένη (SSR V B 78), συνδέεται με την κατηγορία τῶν δούλων φιλοσόφων.

Ἡ συμβίωση με τὸν Ζήνωνα

T6ab

Τὸ ἀνέκδοτο μετὰ τὸ *ἀνλητρίδιον* (βλ. καὶ SVF I 3) εἶχε διασωθεῖ στὴ βιογραφία τοῦ Ζήνωνος (*Περὶ Ζήνωνος*) ποῦ εἶχε γράψει ὁ Ἀντίγονος Καρύστιος (ἀπ. 32-39 Dorandi), στὸν ὁποῖο παραπέμπει ὁ Ἀθήναιος (T6a) ἀπὸ ἕμμεση πηγὴ καὶ συντεταμημένο, μαζί με ἄλλες πληροφορίες, τὸ ἀναφέρει καὶ ὁ Διογένης Λαέρτιος (T6b). Στὴν ἱστορία ἐμφανίζεται ὁ Περσαῖος, μεθυσμένος σὲ ἓνα ἀθηναϊκὸ συμπόσιο, νὰ ἀγοράζει τὸ κορίτσι γιὰ νὰ κάνει τὸ ἀστεῖο μετὰ τὸν Ζήνωνα, τοῦ ὁποῖου ὅλοι γινώριζαν τὶς ἐρωτικὲς προτιμήσεις· πβ. καὶ Ἀθήναιος 13.14, 563c. Φαντάζεται κανεὶς ὅτι ἦταν εὐκόλο γιὰ τὸν ξεμέθυστο Ζήωνα νὰ ἀντιδράσει. Στὸν Ἀθήναιος, μετὰ πηγὴ τὸν Ἀντίγονο Καρύστιο (ἀπ. 34a Dorandi), τὸ ἀνέκδοτο χρησιμοποιεῖται εἰς βάρος τοῦ Περσαίου, μαζί με ἄλλα στοιχεῖα τοῦ αὐλικοῦ του βίου, τὰ ὁποῖα θεωρεῖται ὅτι πλήττουν τὴ σοβαρότητά του ὡς φιλοσόφου. Σημειωτέον ὅτι τὸ χωρίο ἔπεται παραθέματος πέντε στίχων ἀπὸ τοὺς *Ίαμβους* τοῦ Ἑρμείου ἀπὸ τὸ Κούριον (σελ. 237 Powell), μετὰ τοὺς ὁποῖους ἐπιτίθεται ἐναντίον τῆς ὑποκρισίας καὶ τῶν ἄλλων ἐλαττωμάτων τῶν Στωικῶν, ἔχοντας κατὰ νοῦν τὸν διάσημο συμπόλιον τοῦ ἀπὸ τὸ Κίτιον.

Ἡ πρόσκληση τοῦ Ἀντιγόου

T7-8

Ὁ Ἀντίγονος ἐμφανίζεται στὶς πηγές ὡς θαυμαστής καὶ φίλος τοῦ Ζήνωνος. Παρὰ τὸ δυσάρεστο κλίμα ποῦ ἐπικρατοῦσε στὴν Ἀθήνα γιὰ τοὺς Μακεδόνες, ἢ συνάφεια τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ Στωικοῦ φιλοσόφου δὲν ἐμφανίζεται ἄτοπη ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς μεταγενέστερης ἐπιτυχίας τοῦ Στωικισμοῦ στὴν προσέλκυση πολιτικῶν ἀνδρῶν, ὁ Ἀντίγονος εἶναι ὁ πρῶτος μιᾶς σειρᾶς ποῦ περιλαμβάνει, μεταξύ ἄλλων, τὸν Κάτωνα τὸν νεώτερο, τὸν Σενέκα καὶ τελευταῖο τὸν αὐτοκράτορα Μάρκο Αὐρηλίου. Φυσικά, ἢ πολιτικὴ σκέψη τῶν Στωικῶν, ὅπως καὶ γενικότερα ἢ φιλοσοφία τῆς Στοᾶς, ὑπέστη τὶς τροποποιήσεις καὶ τοὺς ἐκσυγχρονισμούς της, ἰδιαίτερος μετὰ τὸν Χρυσίππο· ὁ βασικὸς προσανατολισμὸς της, ὁμως, στὴν πολιτικὴ σκέψη εἶναι ἀπὸ τὰ ἀρχικὰ οὐσιώδη χαρακτηριστικά της. Αὐτὸ, ἄλλωστε, ὑποδεικνύει καὶ ἡ ἴδια ἡ ζωὴ τοῦ Περσαίου. Ὁ Ζήνων δὲν ἀπεδέχθη τὴν πρόσκληση νὰ μεταβεῖ στὴ Μακεδονία προβάλλοντας ὡς δικαιολογία τὸ γῆρας, ὅπως δὲν εἶχε ἀποδεχθεῖ καὶ ὁ Σωκράτης παλαιότερα παρόμοια πρόταση τοῦ βασιλῆ Ἀρχελαίου, ἀλλὰ γιὰ ἄλ-

λους λόγους· ἀναφέρει μία ἀπὸ τὶς πηγές, ὁ Ἀριστοτέλης (*Ῥητορική* 2.23, 1398a 24-26): *ἕβριον γὰρ ἔφη (sc. ὁ Σωκράτης) εἶναι τὸ μὴ δύνασθαι ἀμύνασθαι ὁμοίως καὶ εὖ παθόντας ὥσπερ καὶ κακῶς*. Βλ. καὶ σχόλιο, **T31-32**. Ἡ δικαιολογία τοῦ Ζήνωνος δὲν φαίνεται παρὰ μία πρόφαση· ὁ τρόπος ζωῆς του, οἱ συνήθειές του, τὸ γνώριζε καλά ὅτι δὲν ταίριαζαν στὸν αὐλικὸ βίον (βλ. λ.χ. *SVF* I 1, 3-5). Ἔπειτα, ἦταν καὶ ἡ φυσικὴ του περηφάνια· ὅπως ἔχει σωστὰ παρατηρηθεῖ, τὸν κολάκευε ὁ Ἀντίγονος, αὐτὸς ὅμως δὲν παρουσιάζεται ποτὲ νὰ τὸ ἔκανε γιὰ τὸν ἰσχυρὸ θαυμαστή του βασιλιά, στὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ὁποῖου ὄφειλε μέρος τῆς δημοτικότητος καὶ τοῦ κύρους του κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς του. Ὡς πρὸς τὴν ἴδια τὴ δικαιολογία· στὴν πρώτη σχετικὴ μαρτυρία τοῦ Λαερτίου (**T7**) τὸ γήρας τοῦ Ζήνωνος δὲν ἀναφέρεται ὡς αἰτία (ἀπλῶς ἀναφέρεται, *παρητήσατο*), ὅμως, ἡ ἀκριβὴς χρονολόγησις τῆς ἀκμῆς τοῦ Περσαίου (130ῆ Ὀλυμπιάδα, δηλ. 260 – 256 π.Χ.) καὶ τοῦ γήρατος τοῦ Ζήνωνος τὴν ὑπονοοῦν. Ἀντιθέτως, στὴν ἐπιστολὴ τοῦ Ζήνωνος πρὸς τὸν Ἀντίγονο (ποῦ δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ ὑποστηριχθεῖ ἡ γνησιότητά της), ἐπιστολὴ, ἢ ὁποῖα παρατίθεται ἀπὸ τὸν ἴδιο συγγραφέα μετὰ ἀπὸ τρία μόλις κεφάλαια (**T8**: σελ. 792 Hercher), τὸν ἔπαινο τῆς βασιλικῆς φιλομάθειας ἀκολουθεῖ ἡ δικαιολογία τῆς ἀρνήσεως. Καὶ αὕτη εἶναι τὸ γήρας τοῦ ἐπιστολογράφου φιλοσόφου, ὁ ὁποῖος στὴ συνέχεια ἀναφέρει ὅτι ἀποστέλλει ἀντ' αὐτοῦ μερικὸς (*τινάς*) *τῶν συγχολαστῶν*. Σημειωτέον ὅτι τὰ ὀνόματα τοῦ Περσαίου καὶ τοῦ Φιλωνίδη δὲν ἀναφέρονται στὸ παρατιθέμενο κείμενο τῆς ἐπιστολῆς, ἀλλὰ στὸ σχόλιο τοῦ Λαερτίου ποῦ ἀκολουθεῖ, στὸ ὁποῖο καὶ συνάπτεται ἡ παράλληλη μαρτυρία τοῦ Ἐπικούρου (119 Usener).

Στὴν Αὐλὴ τοῦ Ἀντιγόνου

T9-12

Ἡ μακεδονικὴ Αὐλὴ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀντιγόνου παρουσιάζεται στὸ χωρίο τοῦ *Βίου* τοῦ ποιητῆ Ἀράτου (**T9**) ὡς κέντρο τῶν Γραμμάτων καὶ τῆς διανοήσεως· εἶδαμε (**T7**) ὅτι ἐπιθυμία τοῦ βασιλέως ἦταν νὰ προσκληθεῖ καὶ ὁ Ζήνων. Ὅπωςδήποτε, ὅμως, παρέμεναν ἐκεῖ, πλὴν τοῦ Περσαίου, ὁ Ἄρατος (βλ. καὶ **T15**) καὶ ὁ Φιλωνίδης (**T8**, **T18**), ὁ Ἀνταγόρας Ρόδιος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Αἰτωλός. Ὁ ἀνώνυμος συγγραφέας τοῦ *Βίου* ἐπικαλεῖται καὶ τὴ μαρτυρία τοῦ ἴδιου τοῦ Ἀντιγόνου. Ἡ θέση τοῦ Περσαίου στὴν Αὐλὴ, παρὸλα τὰ ἀστεία καὶ τὰ ἐπεισόδια τῶν συμποσίων (ποῦ διαφορετικὰ ἀντιμετωπίζονται σὲ ἓνα τέτοιο περιβάλλον καὶ διαφορετικὰ τὰ ἐβλέπαν οἱ ἀπέξω φιλόσοφοι ἢ ἱστορικοὶ τῆς φιλοσοφίας), πρέπει νὰ ἦταν ἰσχυρὴ, ἀν κρίνουμε ἀπὸ τὶς ἀντιδράσεις τοῦ Μενεδήμου καὶ τοῦ Βίωνος (**T17**, **T18**), τὴν πληροφορία περὶ *κόλακος* καὶ μάλιστα φιλοσόφου (**T16**),

ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἀντίγονος τοῦ ἐμπιστεύθηκε τὴ φρουραρχία τοῦ Ἀκροκορίνθου (T20 κ.έ.). Στὸν Ἀθηναῖο διαβά- ζουμε ὅτι ὁ Στωϊκὸς μας ὑπῆρξε *ἐταῖρος* τοῦ βασιλέως (T16), τίτλος ὑψηλὸς γιὰ τὴ βασιλικὴ εὐνοία. Μία περιεργὴ ὅσο καὶ ἀνακόλουθη πληροφορία (T2, T10) φέρει τὸν Περσαῖο ὡς παιδαγωγὸ τοῦ Ἀλ- κωνέως, τοῦ γιοῦ τοῦ Ἀντιγόπου. Ὅμως, ὁ κύριος χαρακτηρισμὸς, ποὺ ἐγγίζει τὰ ὄρια τῆς κατακρίσεως, εἶναι ὅτι ὁ ἀγαπημένος μαθη- τῆς τοῦ Ζήνωνος προτίμησε τὸν *αὐλικὸν βίον* ἀντὶ τοῦ βίου τοῦ φιλοσόφου (T11). Δὲν πρέπει, ὅμως, νὰ λησμονοῦμε ὅτι σ' αὐτὸ τὸν προέτρεψε ὁ ἴδιος ὁ Ζήνων. Καὶ δὲν πρέπει, ἐπίσης, νὰ λησμο- νοῦμε καὶ τὴν περίπτωσι τοῦ Σφαίρου Βορυσθενίτη ἀργότερα καὶ τὸ πρόσωπο ποὺ διεδραμάτισε στὴ μεταρρυθμιστικὴ προσπάθεια τοῦ Κλεομένουσ Γ' γιὰ τὴν ἀνόρθωσι τῆς Σπάρτης καὶ τὴν ἀποκα- τάστασι τῆς πολιτείας τοῦ Λυκούργου. Ἔτσι, τὸ ἐπιχειρήμα μπορεῖ ν' ἀντιστραφεῖ, καὶ νὰ ἐπαινεθοῦν οἱ φιλόσοφοι, οἱ ὁποῖοι δὲν προ- τίμησαν τὴν ἡσυχία καὶ τὴν ἀπραγμοσύνη τῆς θεωρίας, ἀλλ' *ἐπολι- τεύσαντο*· καὶ δὲν προσέφεραν λιγότερα οἱ φιλόσοφοι ποὺ ἐπαίδευ- σαν ἡγεμόνες, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ πολὺς Ἀριστοτέλης, διδά- σκαλος τοῦ Ἀλεξάνδρου (T12). Γιὰ τὴν ἐπίδρασι, ὅμως, τοῦ Περ- σαίου στὸν Ἀντίγονο ἐκφράζονται, στὴν ἴδια γραμμὴ τῶν ἐπιχειρη- μάτων, ἀμφιβολίες: *εἴ γε Ἀντίγονον ἐπαίδευσε*. Ἐὰν θελήσουμε νὰ ἐρμηνεύσουμε μὲ τοὺς πλέον ἀυστηροὺς ὅρους τὴ φράσι, τότε θὰ ποῦμε ὅτι δὲν ἦταν σὲ θέσι νὰ ἐπιδράσει ἐπάνω του, καὶ ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς ἀντιστεκόταν στὰ διδάγματα τῆς Στοᾶς, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔβλεπε ὡς οὐτοπικὰ ἢ ὑπερβολικὰ (παράδειγμα: T13b). Ἡ ἡπιότερη ἐρμηνεῖα θὰ μποροῦσε νὰ περιλάβει δύο ἐπιχειρήματα, (α) ὅτι ὁ Ἀντίγονος εἶχε πρὸ πολλοῦ περάσει τὴν ἡλικία τῆς μαθητείας καὶ (β) ὅτι ἡ φιλοσοφία τοῦ Ζήνωνος καὶ τοῦ Περσαίου ἦταν τότε στὰ πρῶτα τῆς βήματα καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ δόγματα τῆς Στοᾶς δὲν εἶχαν δοκιμασθεῖ καὶ δὲν εἶχαν βρεῖ ἀκόμη τὴν τελικὴ τους διατύ- πωσι καὶ ἐγκυρότητα. Ἀναρωτιέται κανεὶς, ἐὰν τυχὸν εἶχε μεταβεῖ ὁ Ζήνων στὴ Μακεδονία, πῶς θὰ εἶχε ἀντιμετωπίσει ἐκεῖνο τὸ *διά- πειραν δὴ ποτε βουλευθεὶς λαβεῖν αὐτοῦ* ποὺ ὑπέστη ἀπὸ τὸν Ἀντι- γονο ὁ Περσαῖος (T13a).

Ἄ Ὁ Ἀντίγονος ἀστειεύεται

T13ab

Ἐνα ἀπὸ τὰ ἀνέκδοτα τοῦ αὐλικοῦ βίου τοῦ Περσαίου ποὺ τὸ ἀνα- φέρει συντόμως ὁ Διογένης Λαέρτιος (T13a, πβ. *FHG IV 165*) καὶ ποὺ διηγεῖται ἐκτενῶς καὶ χρησιμοποιεῖ ὁ Θεμίστιος (T13b), εἶναι τὸ σχετικὸ μὲ τὸ δόγμα τῆς Στοᾶς, *ὁ πλοῦτος ἀδιάφορον*. Φυσικά, ὁ Ἀντίγονος, τρομοκρατώντας τὸν Περσαῖο μὲ τὴν ὑποθετικὴ ἀπώ-

λεια τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν του, ἔπαιξε μὲ τὴν ἀμφοσημία τῆς λ. ἀδιάφορον. Στὴ διήγηση τοῦ Θεμιστίου, τῆς ὁποίας δὲν γνωρίζουμε τὸν βαθμὸ ἀναπλάσεως, ἐμφανίζονται σύζυγος τοῦ Περσαίου στὴν Κύπρο (ποὺ δὲν ἀναφέρεται ἐὰν ὑπῆρξε ποτέ), ἀγαπημένος νεανίσκος (ποὺ ἐνθυμίζει τὶς συνήθειες τοῦ Ζήνωνος, ἀλλ' ὄχι τοῦ Περσαίου) καὶ περιουσία ποὺ διέθετε ἐκεῖ (στὸ Κίτιον μᾶλλον). Τὶς κακὲς εἰδήσεις τὶς φέρουν ἔμποροι ποὺ ἔρχονται ἀπὸ τὴν Κύπρο καὶ τὴ Φοινίκη. Ὅμως, ἔχοντας ὑπόψιν ἀκόμη καὶ τὶς ἀθώότερες μαρτυρίες γιὰ τὴν κατάσταση τοῦ Περσαίου, πολὺ λίγο μποροῦμε νὰ πιστεύουμε ὅτι διέθετε καὶ περιουσία στὴν Κύπρο, τόση μάλιστα, ὥστε ν' ἀποτελεῖ καὶ ἀντικείμενο λείας ληστῶν Αἰγυπτίων. Καὶ ἂν ὑποθεθεῖ ὅτι ὁ Ζήνων τοῦ εἶχε κληροδοτήσει κάτι στὸ νησί, εἶναι ἀμφίβολο ἐὰν μποροῦμε νὰ ὑπερβοῦμε τὰ ἀνωτέρω ἐπιχειρήματα. Προφανῶς τὸ ἀνέκδοτο ἐπινοήθηκε ἀπὸ τοὺς ὀρισμένους ἐκείνους ποὺ σχολίαζαν δυσμενῶς τὸν Περσαῖο καὶ κυρίως τὴ διάσταση μεταξύ τῆς ζωῆς καὶ τῶν φιλοσοφικῶν του πεποιθήσεων.

Γνωριμίες καὶ σχέσεις τοῦ Περσαίου στὴ Μακεδονία

T14-19

Στὴ Μακεδονία ὁ Περσαῖος βρῆκε καὶ φίλους, ἀλλ' ἀπέκτησε καὶ κόλακες καὶ ἐχθρούς. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Φιλωνίδη ἀπὸ τῆ Θήβα, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο ἐπελέγη γιὰ τὴν ἀποστολὴ ποὺ σχεδίασε ὁ Ζήνων (T8), στὴν Αὐλὴ τοῦ Ἀντιγόνου εἶχε τότε μετακληθεῖ καὶ ὁ συμμαθητὴς του στὴ Στοὰ ποιητῆς Ἄρατος ὁ Σολεύς, ὁ ὁποῖος ἔφτασε στὴν Πέλλα κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ γάμου τοῦ βασιλέως μὲ τὴ Φίλα (T15 πβ. καὶ T9). Μιλήσαμε καὶ γιὰ κόλακα τοῦ Περσαίου: τὴ μαρτυρία, μὲ πηγὴ τὸν Τίμωνα Φλιάσιο (Σίλλοι, ἀπ. 64 Wachsmuth: SH 780), διασώζει ὁ Ἀθήναιος (T16: SVF I 342). Βεβαίως, δεδομένης τῆς φύσεως τοῦ ἔργου τοῦ Τίμωνος, θὰ πρέπει κανεὶς νὰ εἶναι πολὺ προσεκτικὸς στὴν ἀξιολόγηση τῆς πληροφορίας γιὰ τὸν Ἀρίστονα τὸν Χίο. Πικρόχολοι, ὅμως, ἦταν οἱ ἐχθροὶ τοῦ Περσαίου καὶ δηλητηριώδεις οἱ κρίσεις τους. Ὁ Διογένης Λαέρτιος καὶ ὁ Ἀθήναιος εἶναι καὶ γι' αὐτοὺς οἱ πηγές μας. Ὁ Μενέδημος εἶχε χολωθεῖ ἐναντίον τοῦ Στωικοῦ μας γιατί εἶχε μάθει ὅτι τὴν ἀποκατάσταση τῆς δημοκρατίας στὴν πατρίδα του Ἐρέτρια, ποὺ τοῦ εἶχε ὑποσχεθεῖ ὁ Ἀντίγονος, τὴν ἀπέτρεψε ὁ Περσαῖος (T17). Τὴ σφοδρότητα τῆς ἀντιδράσεώς του παραθέτει ὁ Λαέρτιος: δὲν κρίνεται μόνον ὁ φιλόσοφος σὲ μία συζήτηση ποὺ ἔγινε κατὰ τὴ διάρκεια συμποσίου, ἀλλὰ καὶ ὁ ἄνθρωπος: εἶναι ὁ χειρότερος ἀπὸ ὅσους ζοῦν καὶ ἀπὸ ὅσους θὰ γεννηθοῦν! Ἀλλὰ καὶ ὁ ἄλλος ἐχθρὸς τοῦ Περσαίου, Βίων ὁ Βορυσθενίτης, πολὺ γνωστὸς γιὰ τὴ σκληρότητα τῆς συμπεριφορᾶς καὶ τῶν χαρακτηρισμῶν του, ἀφοῦ πληροφορήθηκε ὅτι ὁ Περσαῖος

καὶ ὁ Φιλωνίδης τὸν κακολογοῦσαν στὸν Ἀντίγονο, τοῦ ἔγραψε ἐπιστολή, στὴν ὁποία ἐκθέτει τὰ τῆς ταπεινῆς καταγωγῆς του (T18: ἀπ. 1a Kindstrand). Στὸ κείμενό της χρησιμοποιοῦνται δύο ὀμηρικὰ χωρία: ἀπὸ τὴν Ὀδύσσεια προέρχεται ὁ πρῶτος στερεότυπος στίχος (1.170, 10.325· πβ. Στοβ. 4.29a 13). Ἀλλὰ καὶ ἡ Σοῦδα ἀναπαράγει τμήματα τῆς ἐπιστολῆς στὰ λήμματα Ἀγκῶν (α 249 Adler) καὶ Σύμβολον (σ 1377). Ἀπὸ τὰ διαλαμβανόμενα στὴν ἐπιστολή καταλαβαίνουμε καὶ τὰ σχόλια τῶν δύο Στωικῶν. Φυσικά, ὁ Βίων οὔτε ὁ πρῶτος οὔτε ὁ τελευταῖος ταπεινῆς καταγωγῆς φιλόσοφος ὑπῆρξε. Ἴσως δικαιούμεθα νὰ εἰκάσουμε (ὅπως καὶ γιὰ τὴν περίπτωση τοῦ Μενεδήμου) ὅτι κατὰ βάθος ὑπῆρχε διαφορὰ φιλοσοφικῆς θεώρησης. Ἀλλὰ ὁ Βίων φέρεται νὰ πλήρωσε τὸν Περσαῖο μὲ τὸ ἴδιο νόμισμα: ἐὰν τὸ ἀνέκδοτο ποὺ διασώζει ὁ Ἀθήναιος (T19: ἀπ. 73 Kindstrand) εἶναι γνήσιο καὶ ὄχι ἀστεία ἐπιπόνηση, στόχος του ἦταν νὰ δείξει τὴν ἐξίσου ταπεινὴ προέλευση τοῦ μαθητοῦ τοῦ Ζήνωνος. Φαντάζεται κανεὶς τὴν ἀγανάκτησή του, ὅταν μὲ χάλκινο ἀνδριάντα εἶχαν τιμηθεῖ στὴν Ἀθήνα καὶ ἄλλοι φιλόσοφοι τοῦ ἀναστήματος τοῦ Σωκράτους (Διογ. Λαέρτ. 2.43) καὶ τοῦ Ζήνωνος (αὐτ. 7.6), τμῆ πού, ἀκριβῶς γι' αὐτό, ἀρνήθηκε στοὺς Ἡλείους ἕνας ἄλλος Κύπριος φιλόσοφος, αἰῶνες μετὰ, ὁ Δημόναξ· βλ. Λουκיאνοῦ, Δημόναξ 58, καὶ τὸ σχόλιο, κατωτέρω, σελ. 485-486.

Ὁ Περσαῖος ἀναλαμβάνει τὸν Ἀκροκόρινθο

T20-21

Οἱ προσωπικοὶ ἐχθροὶ καὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ αὐλικοῦ του βίου δὲν ἦταν οἱ μόνοι ποὺ ἀντιμετώπισε ὁ Περσαῖος· ἐπέπρωτο νὰ ἀντιπαρατεθεῖ καὶ σὲ ἐχθροὺς τῆς μακεδονικῆς ἐξουσίας, τὴν ὁποία εὐνοοῦσε. Πρόκειται περὶ τῶν Ἀχαιῶν, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ καιρὸ ἐποφθαλμοῦσαν τὸ δυσπρόσιτο κάστρο τῆς Κορίνθου, τὸν Ἀκροκόρινθο. Ἡ μακρὰ σειρά τῶν μαρτυριῶν ποὺ ἀκολουθεῖ (T20-25) ἀναφέρεται στὴ φρουραρχία τοῦ Περσαίου σ' αὐτὸν τὸν ὄχυρὸ βράχο καὶ τὴν ἐκδίωξή του (243 π.Χ.). Ποιά, ὅμως, ἦταν ἀκριβῶς τὰ καθήκοντα τοῦ Περσαίου στὸν Ἀκροκόρινθο, στρατιωτικά ἢ πολιτικά; Ὁ Πλούταρχος (T20a) ἀναφέρει ὅτι ὁ Περσαῖος κατεστάθη *ἀρχων* τοῦ φρουρίου. Ὁ Πολύαινος τὸν ἀναφέρει ὡς *φύλακα* μαζί μὲ τὸν στρατηγὸ Ἀρχέλαο, γιὰ τὰ καθήκοντα τοῦ ὁποίου δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ἀμφιβολία (T21). Ὁ Ἀρχέλαος, μαζί μὲ ἕναν ἀκόμη στρατηγὸ, τὸν Θεόφραστο, ἀναφέρονται καὶ ἀπὸ τὸν Πλούταρχο χωριστὰ ἀπὸ τὸν Περσαῖο (T24a). Ἐξάλλου, ἡ φράση του *μετὰ τῶν ἄλλων* φανερώνει ὅτι ὁ Περσαῖος δὲν εἶχε μόνος του τὴν εὐθύνη τῆς φρουρᾶς (T20a). Ὁ Πausanias (T23a) ἀορίστως ἀναφέρει μόνον του τὸν Περσαῖο ὡς *ἐπὶ τῇ φρουρᾷ τεταγμένον καὶ ταχθέντα ἐπὶ τῇ φρουρᾷ* (T23b).

Μόνος ὁ Περσαῖος, ἀλλὰ γιὰ προφανεῖς λόγους πού δὲν ἀπαιτοῦν τὴν ἱστορική ἀκρίβεια ἀλλὰ τὴν ἔμφαση στὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ ἡγεμόνος, ἀναφέρεται καὶ ἀπὸ τὸν Δίωνα Χρυσόστομο στὸν λόγο *Περὶ πίστεως* (T20b). Ἡ ἔννοια τῆς ἐμπιστοσύνης στὸ πρόσωπο τοῦ Περσαίου ἐπανέρχεται καὶ στὸν Πλούταρχο (T20a) καὶ στὸν Ἀθήναιο (T25a). Τέλος, ἡ ἔννοια τῆς στρατηγίας καταγράφεται τόσο στὴν ἀναφορὰ τῆς ἥττας του ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο (αὐτ.) – *καταστρατηγηθείς* –, ὅσο καὶ στὴ διατύπωση τοῦ στωικοῦ δόγματος *ὡς ὁ σοφὸς ἀν εἶη καὶ στρατηγὸς ἀγαθός* (αὐτ. καὶ T26). Πάντως, ἀπὸ τὶς ὑπάρχουσες μαρτυρίες δὲν γίνεται σαφὲς κατὰ πόσον ἡ ἐξουσία τοῦ Περσαίου στὸν Ἀκροκορίνθο διέφερε ἀπὸ ἐκείνη τῶν δύο στρατηγῶν πού συστρατεύτηκαν. Ἡ ἔμφαση στὴν παρουσία τοῦ φιλοσόφου ὀφείλεται στὶς πηγὲς ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὴ στωικὴ ἄποψη περὶ τοῦ *σοφοῦ* ὡς καλοῦ στρατηγοῦ καὶ τὸν τρόπο ζωῆς τοῦ Περσαίου – *κωθωνιζόμενος ἐξέπεσεν* γράφει ὁ Ἀθήναιος (T25a). Τὸ πιθανότερο, λοιπόν, εἶναι ὅτι τριανδρία ἡγεῖτο τῆς φρουρᾶς τοῦ Ἀκροκορίνθου.

Ὁ Ἄρατος καταλαμβάνει τὸν Ἀκροκορίνθο

T22-23ab

Τὴ στιγμὴ τῆς ἀλώσεως τοῦ κάστρου ἀπὸ τὸν Ἄρατο (ἔζησε: 271-213 π.Χ.) καὶ τοῦ θανάτου ἢ τῆς φυγῆς τοῦ Περσαίου φαίνεται ὅτι περιγράφει ὁ Πίναξ τῶν Στωικῶν (T22). Ὁ αἰφνιδισμὸς φαίνεται ὅτι ἦταν τὸ κύριο σημεῖο τῆς στρατηγικῆς τοῦ Ἄρατου (T23a), ὁ ὁποῖος, μαζί με τοὺς Σικυωνίους (T23b), κατόρθωσε νὰ καταλάβει τὸ φρούριο καὶ νὰ ἐκδιώξει τὴ μακεδονικὴ φρουρά. Σύμφωνα με μία ομάδα πηγῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη διήγηση τοῦ Φιλοδήμου καὶ ὁ Πανσανίας, ὁ Περσαῖος ἐφρονεύθη ἐπιτόπου, κατὰ τὴν ἐπιχείρηση. Διαφορετικὴ ἦταν ἡ τύχη τῶν δύο στρατηγῶν, οἱ ὁποῖοι καὶ συνελήφθησαν: ὁ Ἀρχέλαος αἰχμαλωτίστηκε καὶ ὁ Θεόφραστος ἐφρονεύθη (T24a). Δικαιούμεθα νὰ εἰκάσουμε ὅτι ὁ Περσαῖος ἀντιστάθηκε ἐνόπλιος; Νομίζω πὼς ναι. Ὅπως, ἐπίσης, δικαιούμεθα νὰ πιστεύουμε πὼς ὁ Περσαῖος δὲν ἦταν ἀπολύτως ὑπεύθυνος γιὰ τὴν ἀπώλεια τοῦ Ἀκροκορίνθου. Μαζί του βρισκόνταν δύο ἐμπειροπόλεμοι στρατηγοί, ἐπαγγελματίες στρατιῶτες καὶ ὄχι φιλόσοφοι, οἱ ὁποῖοι αἰφνιδιάστηκαν ἐξίσου ἀπὸ τὴν ἐπίθεση τοῦ Ἄρατου, ὁ ὁποῖος πιθανότατα μετῆλθε κάποιο στρατήγημα γιὰ τὴν κατάληψη τοῦ φρουρίου πού εἶναι στὴν κορυφὴ ἐνὸς τόσο ἀπόκρημνου βράχου, ὁ ὁποῖος δεσπόζει στὴν περιοχὴ. Ἐπομένως, καὶ ἐδῶ ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ὅτι ὁ Περσαῖος, γιὰ ἄλλους λόγους καὶ ὄχι γιὰ τὴν ἥττα, κατακρίθηκε τόσο πολὺ.

ἽΟ Περσαῖος διέφυγε στίς Κεγχρεές

T24ab

ἽΥπήρχε, ὁμως, καὶ ἄλλη παράδοση γιὰ τὴν τύχη τοῦ Περσαίου μετὰ τὴν αἰφνιδιαστικὴ ἐπίθεση καὶ ἄλωση τοῦ ἽΑκροκορίνθου· ὅτι δηλαδὴ διέφυγε στίς Κεγχρεές καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἔφτασε στὴ Μακεδονία καὶ τὸν ἽΑντίγονο. Τὴν παράδοση φαίνεται ὅτι ἀνέφερε καὶ ὁ Πίναξ τῶν Στωικῶν (T22), ἀλλὰ καὶ ὁ Πλούταρχος καὶ ὁ Πολύαινος. ἽΕντύπωση, πάντως, προκαλεῖ τὸ γεγονός ὅτι ὑπῆρχαν δύο ἀντικρουόμενες παραδόσεις, μία γιὰ τὸν θάνατο καὶ μία γιὰ τὴ φυγὴ τοῦ Περσαίου. Καὶ οἱ δύο, ὁμως, δὲν εἶναι φιλικές πρὸς τὸν φιλόσοφο καὶ ἔχουν τὸν ἴδιο παρονομαστή· τὴν ἴττα ἀπὸ τὸν ἽΑρατο καὶ τὴ διάψευση τῆς φιλοσοφίας του. Γιὰ νὰ μὴν ἀναφέρουμε καὶ τὴν ἠθικὴ κατὰκριση τῆς ζωῆς του (T25a). Δὲν βλέπω ἄλλη ἐξήγηση ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς ἀχαικῆς προπαγάνδας στίς παλαιότερες χαμένες πηγές. Τὴν ἀποψη αὐτὴ ἐνισχύει καὶ τὸ ἐπινοημένο ἀνέκδοτο ποὺ ἀκολουθεῖ (T26).

ἽΟ σοφὸς ὡς στρατηγὸς ἀγαθός: κριτικὴ

T25ab

Εἶπαμε ἤδη ὅτι τὸ ἔνα ἀπὸ τὰ βασικὰ σημεῖα στὴν κριτικὴ τῶν πράξεων τοῦ Περσαίου ὑπῆρξε ἡ στωικὴ ἀποψη γιὰ τὶς στρατηγικὲς ἱκανότητες τοῦ σοφοῦ ποὺ διαψεύσθηκε στὸν ἽΑκροκόρινθο. Τὸ ἄλλο σημεῖο σφοδρῆς κριτικῆς ἦταν ὁ ἀυλικὸς βίος τοῦ Περσαίου – κάθε ἄλλο παρὰ φιλοσοφικός, κατὰ τοὺς ἐπικριτὲς του. Τὸ χωρίο τοῦ ἽΑθηναίου (T25a) συνδυάζει, μὲ ἔντονες διατυπώσεις, καὶ τὰ δύο αὐτὰ σημεῖα, εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸ ὅτι καταλήγει μὲ τὴ σκληρότερη ἴσως φράση ποὺ μποροῦσε νὰ γραφεῖ: ὁ καλὸς τοῦ Ζήνωνος οἰκετιεύς. (T4b). Εἶναι σαφές ὅτι τὸ χωρίο ἀπηχεῖ μία ἀπὸ τὶς δυσμενέστερες γιὰ τὸν Περσαῖο πηγές. Βεβαίως, ἀναφέρεται ὁ Περιπατητικὸς ἽΕρμῆπος (ἀπ. 91 Wehrli : *FGrHist* 1026 F 40a). Μὲ πηγὴ τὸν ἽΑθήναιο παραθέτει μέρος τοῦ κειμένου ὁ Εὐστάθιος (III 534.5-8 van der Valk), ὁ ὁποῖος καὶ σημειώνει ὅτι ὁ ἽΑκροκόρινθος ἤλεγξέ ποτε φιλόσοφον ὄφρὸν βροενθυομένην ἀτελεσφόρητα! Τὸ χωρίο τοῦ Πίνακος τῶν Στωικῶν (T25b) εἶναι πολὺ ἐφθαρμένο, ὥστε νὰ προσφέρει ἀσφαλὴ καὶ σαφὴ διατύπωση τῶν γραφομένων τοῦ ἽΕρμῆπου γιὰ τὴν ὑπόθεση (ἀπ. 90 Wehrli : *FGrHist* 1026 F 40b). Εἶναι, ὁμως, βέβαιον ὅτι ὁ φιλόσοφος στὸ ἔργο του *Περὶ τῶν ἀπὸ φιλοσοφίας εἰς ἀριστείας καὶ δυναστείας μεθεστηκότων* εἶχε ἀσχοληθεῖ μὲ τὸν Περσαῖο, τὴ ζωὴ του στὴ Μακεδονία καὶ τὴ φρουραρχία τοῦ ἽΑκροκορίνθου θίγοντας μᾶλλον καὶ τὸ θέμα τοῦ ἀξιώματος περὶ τῶν στρατηγικῶν ἱκανοτήτων τοῦ στωικοῦ σοφοῦ. ἽἩ ἐποχὴ ποὺ ὁ ἽΟνησίκριτος ἐπεφύλασσε γιὰ τὸν ἽΑλέξανδρο τὸν ὑπερβολικὸ χαρακτηρισμὸ φιλόσοφος ἐν ὄπλοις (*FGrHist* 134 F 17), εἶχε παρῆλθει πλέον.

Πολύ γνωστή ή ιστορία του Ἀκροκορίνθου

T25c

Φαίνεται ότι ο Πλούταρχος, συλλέγοντας υλικό για τη βιογραφία του Ἀράτου, συνάντησε αρκετές φορές τὰ σχετικά με τὸν Περσαῖο καὶ τὸ σημειώνει. Δυστυχῶς δὲν παραθέτει ὀνομαστικῶς τις πηγές αὐτές. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ με τὸν Πολύαινο. Ὁ Ἀθήναιος, ὅμως, παραπέμπει στὸν Ἑρμιππο (ἀπ. 91 Wehrli: *FGrHist* 1026 F 40a), ὅπως καὶ ὁ Φιλόδημος (T25b), δίδοντας μάλιστα καὶ τὸν τίτλο τοῦ ἔργου στὴ συντετημημένη μορφή: *Περὶ τῶν ἀπὸ φιλοσοφίας εἰς δυναστείας μεταστάντων* (ἀπ. 91 Wehrli: *FGrHist* 1026 F 40a). Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ Ἑρμιππος ἔχει τὴν εὐθύνη γιὰ πολλὰ πού καταμαρτυροῦν στὸν Περσαῖο οἱ μεταγενέστερες πηγές: ὑπῆρχαν, ὅμως, καὶ ἄλλοι πού ἔγραψαν γιὰ τὸν ἀγαπημένο μαθητὴ τοῦ Ζήνωνος, ὅπως ὁ Νικίας καὶ ὁ Σωτίων (T4a), ὁ Ἀντίγονος Καρύστιος (T6a), ὁ Τίμων Φλιάσιος (T16) – παραπεμπόμενοι ὅλοι ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο – ἀκόμη καὶ ὁ Ἐπίκουρος, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Διογένη Λαερτίου (T8), ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἀντίγονος κατὰ τὸν βιογράφο τοῦ ποιητῆ Ἀράτου (T9). Φυσικὰ, ἔχουν χρησιμοποιηθεῖ καὶ πηγές τῶν ὁποίων ἀποσιωπήθηκε τὸ ὄνομα, λ.χ. ἀπὸ τὸν Διογένη Λαερτίο. Καὶ αὐτές χωρὶς νὰ ὑπολογίζονται ὅσες διέσωσαν ἀποσπάσματα ἢ ἄλλες πληροφορίες ἀπὸ τὰ ἔργα του πού θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια. Ὅπως φαίνεται, λοιπόν, οἱ πηγές μας εἶχαν τὸν τρόπο νὰ πληροφορηθοῦν πολὺ περισσότερα γιὰ τὸν Περσαῖο ἀπὸ τὰ λίγα σχετικῶς πού μᾶς παραδίδουν.

Τὸ μάθημα!

T26

Ἀλλὰ τὸ ἀπτό δείγμα τῆς θρασύτητος, στὴν ὁποία ἔφθασε ἡ ἀχαϊκὴ προπαγάνδα κατακρίνοντας τὸν Περσαῖο καὶ ἰδιαίτερος γιὰ τὴν κατάληψη τοῦ φρουρίου, εἶναι αὐτὸ τὸ πλαστὸ ἀνέκδοτο πού παραδίδει ὁ Πλούταρχος, φυσικὰ στὴ βιογραφία τοῦ Ἀράτου. Ὁ Χαιρωνεύς, ὅπως εἶδαμε (T24a), εἶναι μεταξὺ ἐκείνων πού παραδίδουν ὅτι ὁ Περσαῖος διεσώθη ἀπὸ τὴν κατάληψη τοῦ Ἀκροκορίνθου καὶ διέφυγε στὶς Κεγχρεές. Καὶ μετὰ, λέγει ὁ Πλούταρχος, ἀποκριθῆκε σ' αὐτὸν πού τοῦ ἔκανε τὸ κρίσιμο ἐρώτημα γιὰ τις στρατηγικὲς ικανότητες τοῦ Στωικοῦ σοφοῦ, ὅτι πῆρε τὸ μάθημά του ἀπὸ τὸν νεαρὸ Σικυώνιο, δηλαδὴ τὸν Ἀρατο! Φυσικὰ, ἡ ἠθικολογία τοῦ Πλουτάρχου μᾶς ἔχει συνηθίσει σὲ τέτοια μωρολογήματα, ἀλλὰ γι' αὐτὸ τὸ vaticinium ex eventu χρειάζεται κανεὶς πολλὴ δύναμη γιὰ νὰ μὴν ἀγανακτήσει· τουλάχιστον ὁ Πολύβιος ὑπῆρξε κριτικότερος.

Σημειώσεις στις απόψεις και τὸ ἔργο του

T27-29

Ἀπὸ τὶς τρεῖς μαρτυρίες πού ἀκολουθοῦν οἱ δύο (T27, T28) εἶναι ἀνεκδοτολογικοῦ μᾶλλον χαρακτήρος καὶ ἀναφέρονται σὲ ἀπόψεις τοῦ Περσαίου, ἐνῶ ἡ τρίτη (T29) παρέχει ἕναν ἀσαφῆ χαρακτηρισμὸ τοῦ ἔργου του πού δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διαγνωστεῖ ἐπακριβῶς ἔνεκα τῆς κακῆς καταστάσεως τοῦ παπύρου πού τὴ διασώζει. Τοποθετοῦνται στὴ θέση αὐτή, διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συγκαταλεχθοῦν μεταξὺ τῶν ἀποσπασμάτων ἀπὸ τὰ ἔργα του.

T27

Τὸ χωρίο τοῦ Φιλοδήμου βρίσκεται στὴν ἐξιστόρηση τοῦ βίου τοῦ Διονυσίου (*IndStoic* XXIX 5 – XXXIII 4) πού ἐκλήθη *μεταθέμενος* λόγω τῆς ἀποστασίας του ἀπὸ τὴ Στοὰ γιὰ νὰ ἀσπαστεῖ τὴ θεωρία τῶν Ἐπικουρείων ἢ τῶν Κυρηναϊκῶν (*SVF* I 422-434). Στὴν ἐξιστόρηση τοῦ Φιλοδήμου ὁ Διονύσιος παρεμβάλλεται μεταξὺ Κλεάνθους καὶ Χρυσίππου· ἡ ἀναφερόμενη κρίση τοῦ Περσαίου εἶναι ἀρνητικὴ γι' αὐτὸν καὶ δηλώνεται μὲ μία ἔκφραση ἀγανακτήσεως· θὰ προτιμοῦσε νὰ εἶχε ἀκούσει τὴ θλιβερὴ εἶδηση ὅτι γκρεμίστηκε ἀπὸ βράχο παρὰ αὐτὸ πού ἔκανε, νὰ συνταχθεῖ δηλαδὴ μὲ ἄλλη, ἀντίπαλη, φιλοσοφικὴ σχολή. Εἶναι μία ἀκόμη ἀπὸ ἐκεῖνες τὶς δηλώσεις τῶν ὀρθοδοξῶν πού συνόδευαν τὶς ἀποσκιρτήσεις φιλοσόφων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

T28

Στὸ χωρίο τοῦ Διογένης Λαερτίου πού προέρχεται ἀπὸ τὸν βίο τοῦ Ἀρίστωνος Χίου (7.160 – 164) – ὁ ὁποῖος, μάλιστα, σὲ ἄλλη μαρτυρία, ἐμφανίζεται ὡς *κόλαξ* τοῦ Περσαίου (T16) – ὁ Κιτιεὺς ἀπαντᾷ στὸν Χίο φιλόσοφο μὲ ἕνα ἐπιχείρημα πού ἀνάγεται στὸν χῶρο τῆς στοικῆς ἐννοίας τῆς *καταλήψεως*. Τὸ ἀνέκδοτο πού ἀμέσως ἀκολουθεῖ εἶναι ἕνα σκῶμμα τοῦ Ἀρίστωνος γιὰ τὶς ἀντιλήψεις τοῦ Ἀρκεσίλαου περὶ *ἐναργείας*. Οἱ δύο φιλόσοφοι παρουσιάζονται νὰ συνομιλοῦν (*SVF* I 346). Πρέπει δὲ νὰ σημειωθεῖ καὶ ἐδῶ ὅτι ὁ Ἀρίστων δὲν ἦταν τυχαῖος φιλόσοφος· λέγει ὁ Διογένης Λαέρτιος (7.161 : *SVF* I 333): *ἦν δὲ τις πειστικός καὶ ὄγλῳ πεποιημένος*. Συνήθως, στὸν Λαέρτιο, ἐμφανίζεται νὰ ἀντιτίθεται πρὸς τὸν ἀκαδημαϊκὸ Ἀρκεσίλαο, τὸν ἄλλο διακεκριμένο φιλόσοφο τῆς ἐποχῆς του (βλ. *SVF* I 338), ὁ ὁποῖος, πάντως, σὲ ἄλλη πηγὴ, τὸν Κικέρωνα, «συνομιλεῖ» ἀπευθείας μὲ τὸν ἴδιο τὸν Ζήνωνα. Γιὰ νὰ γίνει πλήρως ἀντιληπτὸ τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Περσαίου καλὸν εἶναι νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ χωρίο τοῦ Κικέρωνος, *Academicorum* 2.24.77 (ἐν μέρει στὸ *SVF* I 59, μαζί μὲ ἄλλα χωρία περὶ τῆς *καταληπτικῆς φαντασίας*). Καὶ ἐδῶ,

ἡ σειρὰ τῶν ἐπιχειρημάτων ἀναπτύσσεται μὲ μία ἀκόμη «συνομιλία» Ζήνωνος καὶ Ἀρκεσιλάου:

nemo umquam superiorum non modo expresserat sed ne dixerat quidem posse homine nihil opinari, nec solum posse sed ita necesse esse sapienti; visa est Arcesilae cum vera sententia tum honesta et digna sapiente. quaesivit de Zenone fortasse quid futurum esset si nec percipere quicquam posset sapiens nec opinari sapientis esset. ille, credo, nihil opinaturum quoniam esset quod percipi posset. quid ergo id esset? visum, credo. quale igitur visum? tum illum ita definisse, ex eo quod esset, sicut esset, impressum et signatum et effectum. post requisitum, etiamne si eiusdem modi esset visum verum quale vel falsum. hic Zenonem vidisse acute nullum esse visum quod percipi posset, si id tale esset ab eo quod est ut eiusdem modi ab eo quod non est posset esse. recte consensus Arcesilas ad definitionem additum, neque enim falsum percipi posse neque verum si esset tale quale vel falsum; incubuit autem in eas disputationes ut doceret nullum tale esse visum a vero ut non eiusdem modi etiam a falso possit esse.

Καὶ ἐπιλέγει ὁ Κικέρων (2.24.78):

haec est una contentio quae adhuc permanserit.

Βλέπουμε ὅτι ἡ ἀρχικὴ παρατήρηση τοῦ Ζήνωνος εἶναι, τί θὰ γινόταν ἐὰν ὁ σοφὸς δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ κατανοήσῃ κάτι καὶ ἐὰν δὲν ἦταν καθῆκον του νὰ ἐκφέρει γνώμη (*quid futurum esset si nec percipere quicquam posset sapiens nec opinari sapientis esset*). Κρίσιμο σημεῖο γιὰ τὴν κατανοήση τοῦ ἐπιχειρήματος τοῦ Περσαίου εἶναι τὸ ἐρώτημα ποῦ ἀνακύπτει στὴ συνέχεια, κατὰ πόσον τὰ σχετικά μὲ τὴ θεμελιώδη παράσταση ἰσχύουν ἀκόμη καὶ ὅταν τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀληθινῆς συμπίπτουν μὲ ἐκεῖνα τῆς ψευδοῦς (*post requisitum, etiamne si eiusdem modi esset visum verum quale vel falsum*). Οἱ ἀπαντήσεις Ζήνωνος καὶ Ἀρκεσιλάου (μὲ τὸ συμπλήρωμά του) εἶναι ἀπολύτως θεωρητικῆς. Ὁ Περσαῖος, μὲ τὸ παράδειγμα τῶν ὁμοίων τὴν ὄψη διδύμων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ ἓνας δρᾶ (*visum verum*) καὶ ὁ ἄλλος, ἐξωτερικῶς ὁμοῖος, ἀδρανεῖ (*visum falsum*), εἰκονογραφεῖ ἐπιτυχῶς τὸ ζήτημα τῆς δυσχεροῦς διακρίσεως ἀληθοῦς καὶ ψευδοῦς. Ἀπομένει τὸ πρόβλημα τῆς ταυτότητος τοῦ συνομιλητῆ τοῦ Ἀρκεσιλάου στὸν Κικέρωνα. Βεβαίως, ὅπως ἔχει ἤδη ἐπισημάνει ὁ A. Long, οἱ πληροφορίες τοῦ Ρωμαίου ρήτορος γιὰ τὶς συζητήσεις Ἀρκεσιλάου καὶ Ζήνωνος στὰ ἔργα του χρειάζονται πάντοτε κριτικὴ ἐξέταση. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, τὸν Ἀρίστωνα ἐμφανίζει ὁ Κικέρων ὡς Στωικὸ ἀποσκιρτήσαντα (βλ. *SVF* I 348, 362, 378). Ἴσως, λοιπόν, ἡ ἐκδοχὴ τοῦ Διογένους Λαερτίου ἔχει περισσότερες πιθα-

νότητες νά ἀπηχεῖ τὴν πραγματικότητα. Ἐξάλλου, πάντοτε σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο τῶν συνομιλιῶν τοῦ Ἀρίστωνος, ἡ ὑπάρχουσα μαρτυρία τοῦ Ἀθηναίου (T16) παρέχει μεγάλες πιθανότητες ἀπευθείας φιλοσοφικῶν συζητήσεων μεταξύ Ἀρίστωνος καὶ Περσαίου.

T29

Τὸ ἀπόσπασμα προέρχεται ἀπὸ θραῦσμα τοῦ παπύρου 224 τοῦ Ἡρακλείου πού οἱ παπυρολόγοι ἀποδίδουν μὲ ὁμογνομία στὸ *Περὶ ρητορικῆς* ἔργο τοῦ Φιλοδήμου. Σημειωτέον ὅτι ὁ πάπυρος εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς πενήντα καὶ πλέον πού διέσωσαν ἀποσπάσματα τοῦ κειμένου. Κατὰ τὸν T. Dorandi τὸ κείμενο προέρχεται ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ τετάρτου βιβλίου τοῦ ἔργου· τὰ θραύσματα τοῦ παπύρου εἶναι δεκαεπτὰ τὸν ἀριθμὸ καὶ προέρχονται ἀπὸ τὸ ἄνω μέρος τοῦ κυλίνδρου. Κατὰ τὸν ἴδιο μελετητὴ, φαίνεται ὅτι τὸ τέταρτο βιβλίον γράφτηκε μεταγενεστέρως καὶ εἶναι ἀφιερωμένο στὸν νεαρὸ Γάιο, μέλος τῆς οἰκογενείας τῶν Πεισῶνων (*PHerc* 1007/1673, ἀπ. XLII 5: I σελ. 223 Sudhaus). Τὸ πρῶτο τμήμα τοῦ βιβλίου ἦταν *περὶ λέξεως*, ὅπου καὶ ἡ ἄποψη ὅτι ὁ φιλοσοφικὸς λόγος εἶναι ἀνώτερος τοῦ ρητορικῶν· τὸ δεύτερο τμήμα ἦταν ἀφιερωμένο σὲ θεώρηση τῶν σχημάτων λόγου. Γενικῶς, τὸ πνεῦμα πού ἐπικρατεῖ εἶναι κριτικὸ ἐναντίον τῶν ρητόρων καὶ κυρίως τῆς κατηγορίας ἐκείνων πού δὲν ἀναγνωρίζουν σὲ ποιητὲς καὶ φιλοσόφους τὸ δικαίωμα τῆς χρησιμοποίησης τεχνικῶν πού θεωροῦν ὡς κατεξοχὴν ρητορικῆς, ἰδιαίτερος στὸν ψόγο καὶ τὸν ἔπαινο. Στὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα τοῦ τετάρτου βιβλίου παραπέμπονται καὶ μερικοὶ συγγραφεῖς, στὸ σχολιαζόμενο δὲ ἀπόσπασμα, πλὴν τοῦ Περσαίου, ἀναφέρονται καὶ δύο Περιπατητικοί, ὁ Εὐδήμος καὶ ὁ Λύκων. Ὅμως, τὸ χωρίο τοῦ παπύρου δὲν ἀνευρίσκεται μεταξύ τῶν ἀποσπασμάτων τῶν δύο φιλοσόφων στίς ἐκδόσεις τους ἀπὸ τὸν Wehrli. Τί κοινόν, ὅμως, παρετήρησε ὁ Φιλόδημος μεταξύ τῶν τριῶν φιλοσόφων, χρήσιμο στὴν ἐπιχειρηματολογία του; Τὸ σπάραγμα τῶν πρώτων στίχων (1-9) προέρχεται μᾶλλον ἀπὸ κάποια συζήτηση γιὰ τὴν ποιητικὴ τεχνικὴ τοῦ ἐρωτικῶν λόγου· μὲ αὐτὴν φαίνεται μᾶλλον νά συνδέεται καὶ ἡ μνεία τῶν ὀνομάτων τῶν τριῶν φιλοσόφων. Ὁ Εὐδήμος καὶ ὁ Λύκων ἀναφέρονται μαζί ὡς συγγραφεῖς ἔργων ζωολογίας μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ τὸν Θεόφραστο στὴν *Ἀπολογία* τοῦ Ἀπουλιῆου (*Apologia* 36: Εὐδήμος ἀπ. 125, Λύκων ἀπ. 30 Wehrli). Τοῦ Εὐδήμου, μάλιστα, ἔχουν σωθεῖ ἀποσπάσματα (128, 131 Wehrli) γιὰ ἔρωτες ζῶων πρὸς ἀνθρώπους, παρόμοια μὲ ἐκείνα τῶν *Ἐρωτικῶν* τοῦ Κλεάρχου (F45, F46). Ἐπιπλέον, ὁ Εὐδήμος ἦταν συγγραφέας καὶ ἔργου *Περὶ λέξεως* (ἀπ. 25-29 Wehrli)· σημειῶνω ὅτι *περὶ λέξεως* ἦταν καὶ τὸ πρῶτο τμήμα τοῦ τετάρτου βιβλίου τοῦ Φιλοδήμου. Ὁ Λύκων ἦταν *περὶ*

φημος για τὸν πολυτελὴ καὶ ἡδονικὸ βίον του, ὥστε νὰ τοῦ ἀφιερῶσει ὁ Ἀθήναιος χωριστὸ κεφάλαιο τοῦ δωδεκάτου βιβλίου τῶν *Δειπνοσοφιστῶν* (12.69, 547d-548b : Λύκων, ἀπ. 7 Wehrli), στὸ ὁποῖο περιλαμβάνονται καὶ τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά: *ἃ δὴ πάντα ἐφαίνετο λόγον μὲν ἀλλότρια καὶ φιλοσοφίας εἶναι, τρυφῆς δὲ καὶ περιστάσεως οἰκειότερα* (547f). Ὁ Περσαῖος, ὑπενθυμίζω (βλ. **T11**), εἶχε κατηγορηθεῖ πολὺ γιὰ τὸν *ἀνλικὸν βίον* ποὺ ἔζησε, τὸν ἐλάχιστα φιλοσοφικό. Κατὰ τὰ ἄλλα, ὁ Λύκων ἦταν καλὸς τεχνίτης τοῦ λόγου, *φρασιτικὸς ἀνὴρ* κατὰ τὸν Διογένη Λαέρτιο (5.65: ἀπ. 18 Wehrli), ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν Κικέρωνα (*de finibus* 5.5.13: ἀπ. 17 Wehrli), ὁ ὁποῖος, ὅμως, διατηροῦσε σοβαρὲς ἐπιφυλάξεις γιὰ τὸ περιεχόμενο τῶν φιλοσοφικῶν του ἀναζητήσεων: *Lycō oratione locuples, rebus ipsis ieiunior*. Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι ὀρισμένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικά εἶχαν δημιουργήσει στὸν Φιλόδημο τὴν ἐντύπωση ὅτι οἱ τρεῖς φιλόσοφοι εἶχαν κάτι κοινὸ: μπορεῖ καὶ στὴ συνέχεια τοῦ ἔργου αὐτὸ νὰ ἐπικεντρονῶταν σὲ μία παρατήρηση. Ἴσως τὸ κλειδὶ νὰ βρισκόταν στὸ *πιστεύ[ο]μ* (στ. 4) καὶ στὸ *ψε[υδ]ῶ[ς]* (στ. 14). Πάντως, ὁ Περσαῖος εἶχε ἀσχοληθεῖ μὲ συμποτικά θέματα (**F5-7**), ἐπίσης δὲ καὶ μὲ ἐρωτικά, στὸ *Περὶ ἐρώτων* – καὶ τὸ τελευταῖο αὐτὸ τὸ γνώριζε ὁ Φιλόδημος (**F10**) – ἀκόμη καὶ μὲ ζητήματα ποιητικῆς (**F11**).

Ἐρμαγόρας, ὁ μαθητὴς τοῦ Περσαίου

T30

Κατάλογοι μαθητῶν ἔχουν διασωθεῖ ἀρκετοί, τόσο στὸν Φιλόδημο ὅσο καὶ στὸν Διογένη Λαέρτιο· στὸν τελευταῖο μάλιστα ἱστορικὸ τῆς φιλοσοφίας τὰ περὶ Περσαίου ἀνήκουν στὴν ἐπιλεκτικὴ ἀνάπτυξη τοῦ καταλόγου τῶν μαθητῶν τοῦ Ζήνωνος. Τέτοιοι κατάλογοι, ὅμως, προϋπέθεταν διάσημο κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον διδάσκαλο. Ἴσως ἀπὸ ἓναν τέτοιο κατάλογο νὰ ἔχει ἀποσπαστεῖ καὶ τὸ λῆμμα τῆς *Σούδας*. Δὲν ἀναγράφεται ὅτι ὑπῆρξε Στωικός, μᾶλλον διότι αὐτὸ ἀναφερόταν στὰ βιογραφικὰ χαρακτηριστικά τοῦ Περσαίου. Ὁ τύπος τῶν ἔργων τοῦ Ἐρμαγόρα – ἐξ ὧσων τουλάχιστον συνάγεται ἀπὸ τοὺς τίτλους – δὲν ἀντανανκᾶ καὶ πολὺ τὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ Περσαίου. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διαγνωσθεῖ σὲ ποιά περίοδο τῆς ζωῆς τοῦ Κιτιέως μαθήτευσε κοντὰ του ὁ Ἀμφιπολίτης Ἐρμαγόρας. Τὸ πιθανότερο εἶναι κατὰ τὴν παραμονὴ του στὴ Μακεδονία. Τότε μᾶλλον θ' ἀνέπτυξε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Περσαῖος τὴν αὐτονομία τῆς φιλοσοφικῆς του προσωπικότητος.

Συγγράμματα τοῦ Περσαίου

T31.*32

Ὁ πίνακας τῶν ἔργων τοῦ Περσαίου, μὲ τὸν ὁποῖο τελειώνουν τὰ

βιογραφικά του φιλοσόφου στον Διογένη Λαέρτιο περιλαμβάνει έντεκα τίτλους. Ο πίνακας είναι όπωσδήποτε άτελής ή συντομευμένος, εάν ληφθούν υπόψιν οι τίτλοι έργων που μαρτυρούνται στην παράδοση των αποσπασμάτων, όπου παραπέμπονται τὰ ἔργα: *Περὶ θεῶν* (F1), *Ἠθικαὶ σχολαί* (F3), *Συμποτικοὶ διάλογοι* (F5), *Συμποτικά ὑπομνήματα* (F6ab, F7). Βέβαια αποσπάσματα σώζονται μόνον ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ καταλόγου *Πολιτεία Λακωνική* (*Λακωνικὴ πολιτεία*, F8-9). Ἐνα παπυρικὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ *Περὶ μουσικῆς* τοῦ Φιλοδήμου (F10) εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ *Περὶ ἐρώτων* ἔργο τοῦ καταλόγου. Ἐνα ἀκόμη ἀπόσπασμα (F11) ἴσως προέρχεται ἀπὸ πραγματεία *Περὶ Ὀμήρου*, ἡ ὁποία δὲν ἐμφανίζεται στὸν κατάλογο. Δύο ἀκόμη ἀποσπάσματα (F12-13) δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτιστοῦν μὲ κάποιον γνωστὸ τίτλο. Ἐστω καὶ ἐὰν στὸ ἀβέβαιο λῆμμα τοῦ παπύρου τῆς Βαρσοβίας (T32) ἐκαταλογογραφοῦντο τρία ἔργα τοῦ Περσαίου, δὲν θὰ εἶχαμε τίτλους ἔργων· ὁ πάπυρος διασώζει τὴν κατάσταση περιεχομένων βιβλιοθήκης καὶ οἱ ἀναγραφές εἶναι μόνον μὲ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως. Ἡ συμπλήρωση [*Περσαίου* Κ]ιτιέως εἶναι όπωσδήποτε ἀμφίβολη καὶ τοῦ Ζήνωνος Κιτιέως ἔργα θὰ μποροῦσαν νὰ εἶχαν καταγραφεῖ, καὶ μὲ μεγαλύτερη ἴσως πιθανότητα (βλ. *CPF* I 1 σελ. 99-105, ἀριθ. 4). Ἐπομένως, ἐννέα ἔργα ἀπὸ τὸν κατάλογο τοῦ Διογένη Λαερτίου ἐξακολουθοῦν νὰ παραμένουν ἀγνώστου περιεχομένου· ἀπὸ τοὺς τίτλους, ὅμως, εἶναι φανερό ὅτι τὸ καθένα ἐντάσσεται σὲ ἀντίστοιχη σπουδαία παράδοση τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. *Περὶ βασιλείας* λ.χ. εἶχαν γράψει καὶ ἄλλοι Στωικοί, ὁ Κλεάνθης (*Διογ. Λαέρτ.* 7.175: *SVF* I 481) καὶ ὁ Σφαῖρος (*Διογ. Λαέρτ.* 7.178 : *SVF* I 620), ὅπως καὶ ὁ Περιπατητικὸς Στράτων (*Διογ. Λαέρτ.* 5.59 : ἀπ. 18 Wehrli). Ὅμως, φαίνεται ὅτι καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Περσαίου, ἡ μακεδονικὴ βασιλεία κίνησε τὴ φιλοσοφικὴ του σκέψη. Ἐξάλλου, καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ ὑπῆρχε παράδοση: ὁ Ἀντισθένης εἶχε γράψει δύο διαλόγους ἐπὶ τοῦ θέματος· ὁ πρῶτος ἐπιγραφοῦταν *Κῦρος ἢ περὶ βασιλείας*, καὶ ὁ δεύτερος *Ἀρχέλαος ἢ περὶ βασιλείας* (*Διογ. Λαέρτ.* 6.16 καὶ 6.18 : *SSR* V A 41). Ὁ ἐπώνυμος τοῦ διαλόγου βασιλιάς τῆς Μακεδονίας (413-399 π.Χ.) ἦταν ἐκεῖνος πού εἶχε προσκαλέσει τὸσους ποιητὲς καὶ καλλιτέχνες στὴν Αὐλὴ του· βλ. καὶ T7-8 σχόλιο. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ξενοκράτης εἶχε γράψει *Πρὸς Ἀλέξανδρον περὶ βασιλείας* σὲ τέσσερα βιβλία (*Διογ. Λαέρτ.* 4.14 : ἀπ. 2 Isnardi Parente), ὁ Θεόφραστος *Πρὸς Κάσανδρον περὶ βασιλείας* (*Διογ. Λαέρτ.* 5.47, ὅπως καὶ ἓνα ἀκόμη ἔργο *Περὶ βασιλείας* σὲ δύο βιβλία, αὐτ. 5.49· βλ. 589.12 καὶ 603 FHS&G). Τέλος, ὁ ἱστορικὸς καὶ τραγικὸς ποιητὴς Εὐφάντος ὁ Ὀλύμπιος, διδάσκαλος τοῦ Ἀντιγόνη, εἶχε γράψει λόγο *Περὶ βασιλείας* πρὸς τὸν μαθητὴ του, λόγο *σφόδρα εὐδοκ-*

μοῦντα, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Λαερτίου (2.110 : *FGrHist* 74 T 1). Οἱ *Προτρεπτικοί* ἦταν μία ἀκόμη κατηγορία ἔργων πὸν ἄνθισε στὸ πλαίσιο τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως καὶ οἱ συγγραφεῖς τους προέτρεπαν εἴτε εἰς ἀρετὴν εἴτε εἰς φιλοσοφίαν. Ἔτσι, *Προτρεπτικὸν* εἶχε γράψει ὁ Ἀντισθένης (Διογ. Λαέρτ. 6.1, Ἀθήναιος 14.74, 656f: *SSR V A* 63-64), *Προτρεπτικὸν* ὁ Ἀρίστιππος (Διογ. Λαέρτ. 2.85: *SSR IV A* 144), ὁ Ἐπίκουρος (Διογ. Λαέρτ. 10.28: 86 Usener), ἀλλὰ καὶ τρεῖς Περιπατητικοί, ὁ Θεόφραστος (Διογ. Λαέρτ. 5.49: ἀπ. 436 *FHS&G*), ὁ Δημήτριος Φαληρεὺς (Διογ. Λαέρτ. 5.81, ἀπ. 74, 77 Wehrli = ἀπ. 1 *SOD*) καὶ ὁ Χαμαιλέων (Ἀθήν. 4.84, 184d : ἀπ. 3 Wehrli). Στὴ Στοὰ ἄνθισε ἰδιαίτερα τὸ εἶδος καὶ οἱ τίτλοι ἐμφανίζονται πάντοτε στὸν πληθυντικὸ συγγραφεῖς, ὁ Κλεάνθης (*Προτρεπτικοί*, Διογ. Λαέρτ. 7.175: *SVF I* 481), ὁ Ἀρίστων Χίος (*Προτρεπτικῶν β'*, Διογ. Λαέρτ. 7.163: *SVF I* 333), ὁ Χρῦσιππος (*Προτρεπτικοί α'-γ'*, *SVF III* 69, 139, 753, καὶ *Περὶ τοῦ προτρέπεσθαι*, ἀπ. 167, 761) καὶ ὁ Ποσειδώνιος (*Προτρεπτικοί*, Διογ. Λαέρτ. 7.91, 7.129, ἀπ. 1-3 E-K). Ἀπλῶς σημειώνω ἐδῶ τὶς *Exhortationes* τοῦ Σενέκα γιὰ νὰ δεῖξω τὴν ἐπιβίωση τῆς παραδόσεως. Ἡ εὐσέβεια, ἡ ὁσιότης καὶ ἡ ἀσεβεία ἀπησχόλησαν, ἐπίσης, τὴ φιλοσοφικὴ παράδοση· ἐνῶ ὁ Περσαῖος ἔγραψε *Περὶ ἀσεβείας* (μὲ τὴν πιθανότητα ἢ γραμμὴ τῆς σκέψεώς του νὰ στοιχίζοταν μὲ ἐκείνην τοῦ *Περὶ θεῶν*, **F1-2c**), ὁ Θεόφραστος εἶχε γράψει *Περὶ εὐσεβείας α'* (Διογ. Λαέρτ. 5.50: ἀπ. 580 *FHS&G*) καὶ ὁ Ἡρακλείδης Ποντικὸς *Περὶ εὐσεβείας ε'* (Διογ. Λαέρτ. 5.86: ἀπ. 22 Wehrli), ἀλλὰ καὶ ὁ Ξενοκράτης *Περὶ ὁσιότητος α'* (Διογ. Λαέρτ. 4.12: ἀπ. 2 Isnardi Parente). Ἀπὸ τὰ ἄλλα ἔργα, φαίνεται ὅτι τὰ τέσσερα βιβλία *Χρειῶν* ἦταν συλλογὴ ἀνεκδότων, γνωμικῶν καὶ ἀποφθεγμάτων. *Χρειῶς* εἶχε δημοσιεύσει καὶ ὁ Ζήνων (σώζεται μία, Διογ. Λαέρτ. 6.91-92: *SVF I* 272), ἐνῶ τοῦ Ἀρίστωνος Χίου ἐφέροντο ἔντεκα βιβλία *Χρειῶν* (Διογ. Λαέρτ. 7.163: *SVF I* 333)· μὲ τὰ ὁμοιώματα τοῦ ἴδιου (*SVF I* 350, 383 κ.έ.), πὸν ἀποσπάσματά τους διέσωσε κυρίως ὁ Ἰωάννης Στοβαῖος, εἰσαγόμεθα πλέον στὴ μεγάλη φιλολογία τῶν γνωμολογιῶν. Μὲ τὸ *Περὶ χρειῶν* τοῦ Κλεάνθους (Διογ. Λαέρτ. 7.175: *SVF I* 481), φαίνεται ὅτι βρισκόμαστε στὸ πεδίο τῆς μελέτης τοῦ εἶδους. Τὰ Ἀπομνημονεῦματα θὰ περιελάμβαναν ἀξιωματικὸν συζητήσεις φιλοσοφικοῦ χαρακτῆρος, ἴσως κατὰ τὸ πρότυπο τοῦ ὁμοιοτιτλοῦ ἔργου τοῦ Ξενοφώντος. Ἄλλωστε, τοῦ τύπου αὐτοῦ ἦταν καὶ τὰ συμποτικά ἔργα τοῦ Περσαίου (βλ. **F5-7**). Τρία βιβλία Ἀπομνημονευμάτων ἀποδίδονταν στὸν Ἀρίστων Χίος (Διογ. Λαέρτ. 7.163: *SVF I* 333). Καὶ ὁ τίτλος τῶν *Διατριβῶν* θυμίζει τὸ ἄλλο μαρτυρούμενο ἔργο, *Ἠθικαὶ σχολαί* (**F3-4**)· μᾶλλον ἐπρόκειτο γιὰ συλλογὴ μικρῶν πραγματειῶν πάνω στὸ ἴδιο θέμα, ἴσως ἀπὸ τὸν χώρο τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας. *Διατριβαί*

ἦταν καὶ ὁ τίτλος ἔργου τοῦ Ζήνωνος (*SVF* I 250): *Διατριβῶν* δύο βιβλία εἶχε γράψει ὁ Κλεάνθης (Διογ. Λαέρτ. 7.175: *SVF* I 481), ἴσως καὶ ὁ Σφραῖρος, παρότι ὁ τίτλος θὰ μπορούσε νὰ εἶναι *Περὶ Ἡρακλείτου διατριβῶν ε΄*, Διογ. Λαέρτ. 7.178: *SVF* I 620. Δύο τίτλοι τοῦ Ἀρίστωνος Χίου προσδιορίζονται σαφέστερα ἀπὸ πλευρᾶς περιεχομένου: *Περὶ σοφίας διατριβῶν ζ΄* καὶ *Ἐρωτικαὶ διατριβαί* (Διογ. Λαέρτ. 7.163: *SVF* I 333). *Περὶ γάμου* ἀκριβῶς εἶχε γράψει καὶ ἓνας μεταγενέστερος Στωϊκός, ὁ Ἀντίπατρος Ταρσεύς· ἀπὸ τὸ μακρὸ σωζόμενο παράθεμα (*SVF* III 63) σχηματίζουμε μία ἰδέα γιὰ τὰ θέματά του (μὲ ἀμφίβολη, ὅμως, χρησιμότητα γιὰ ἀναλογίες μὲ τὸ ἔργο τοῦ Περσαίου), ὅπως καὶ ἀπὸ τὸ σωζόμενο σχετικὸ τμήμα τοῦ *Περὶ γυναικῶς συμβιώσεως* (αὐτ. 62). Ὁ Κλεάνθης εἶχε γράψει ἰδιαιτέρη πραγματεία *Περὶ ὕμναϊον* (Διογ. Λαέρτ. 7.175: *SVF* I 481). Τὸ ἔργο τοῦ καταλόγου τοῦ Περσαίου τὸ ἐπιγραφόμενο *Θυνέστης* θὰ ἦταν μᾶλλον διάλογος· γιὰ νὰ περιορισθῶ, ὅπως προσπάθησα καὶ ἀνωτέρω, στὴ συγγραφικὴ παραγωγή τῶν Στωϊκῶν, ἀναφέρω ὅτι ὁ Ἡρόλλος Καρχηδόνης λ.χ. εἶχε γράψει ἔργα μὲ τοὺς τίτλους *Ἐρμῆς* καὶ *Μῆδεια* ποὺ ἦταν πιθανὸν διάλογοι· ὁ ἴδιος εἶχε δημοσιεύσει καὶ μονόβιβλο *Διαλόγων* (Διογ. Λαέρτ. 7. 166: *SVF* I 409). Τέλος, μὲ τὸν τίτλο *Πρὸς τοὺς Πλάτωνος Νόμους* (σὲ ἑπτὰ βιβλία) ἐμφανίζεται ὁ Περσαίος ὡς σχολιαστὴς τοῦ πλατωνικοῦ αὐτοῦ ἔργου.

Ἀποσπάσματα

Περὶ θεῶν

Ἀπὸ τοὺς καταλόγους τοῦ Διογένηος Λαερτίου γνωρίζουμε ἔργα *Περὶ θεῶν* ἀπὸ τὶς σπουδαιότερες φιλοσοφικὲς σχολῆς τῆς ἀρχαϊότητος: τοῦ Σπενσίππου (4.4), τοῦ Ξενοκράτους (4.13), τοῦ Θεοφράστου (5.48), τοῦ Ἡρακλείδη Ποντικοῦ (5.86), τοῦ Στράτωνος (5.59), τοῦ Ἐπικούρου (10.28). Ἰδιαιτέρα μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸν Λαέρτιο καὶ ἄλλες πηγές, ὅτι στὴ Στοὰ ἔγραφαν ἔργα *Περὶ θεῶν*, πλὴν τοῦ Περσαίου: ὁ Κλεάνθης (7.174: *SVF* I 481, καὶ ἀπ. I 543), ὁ Χρύσιππος (7.148, βλ. *SVF* II 687, 1022, 1049, 1068, 1076-1078, 1125, III 212, 326), ὁ Ποσειδώνιος (7.149, ἀπ. 20-23 E-K) καὶ Ἀντίπατρος ὁ Ταρσεύς (*SVF* III Antip. 33-36, 38-39). Τὸ ἔργο τοῦ Περσαίου παρουσίαζε, ὡς φαίνεται, μία ἰδιομορφία· στηριζόταν στὰ περὶ τοῦ θεοῦ δόγματα τοῦ Ζήνωνος καὶ τῆς Στοᾶς (F1), προχωροῦσε, ὅμως, ἓνα βῆμα περαιτέρω. Ἀποδεχόμενος ὁ μαθητὴς τοῦ Ζήνωνος τὶς ἀπόψεις τοῦ

Προδίκου (F2a-c), οί ὅποῖες δὲν εἶχαν παύσει νὰ ἀσκοῦν ἔλξη μέχρι τοὺς ὕστερους ἑλληνιστικοὺς χρόνους, προσπάθησε νὰ ἐριμηνεύσει τὴ γένεση τῶν περὶ τῶν θεῶν ἀντιλήψεων τοῦ ἀνθρώπου δίδοντας, ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς στωικῆς ὀρθοδοξίας, τὴν ἀποψή του περὶ τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ὀρίζοντας συγχρόνως τὰ βήματα τῆς ἐξελιξέως τοῦ πολιτισμοῦ ὑπὸ τὸ πρῶμα σημαντικῆς του λειτουργίας, τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος.

ἘΑπόψεις τοῦ Ζήνωνος καὶ ἀπόψεις τοῦ Περσαίου

F1

Οἱ Στωικοί, ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ καὶ τὴ διδασκαλία τοῦ Ζήνωνος, εἶχαν ἀποκρυσταλλώσει ἰδιαίτερη ἀποψη περὶ τοῦ θεοῦ, τῆς ὁποίας τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ ἦταν ἡ ἀπόρριψη τοῦ ἀνθρωπομορφισμοῦ (SVF II 1009):

ὀρίζονται δὲ τὴν τοῦ θεοῦ οὐσίαν οἱ στωικοὶ οὕτως· πνεῦμα νοερὸν καὶ πυρῶδες, οὐκ ἔχον μὲν μορφήν, μεταβάλλον δ' εἰς ὀβούλεται καὶ συνεξομοιούμενον πᾶσιν.

Ἡ θέση αὐτὴ ἐπιβεβαιώνεται, ἀποσαφηνίζεται καὶ ἀναπτύσσεται ἀπὸ πολλὰς ἀρχαῖες πηγές, οἱ ὅποῖες δίδουν καὶ λεπτομέρειες γιὰ τὴ θεολογία τοῦ Ζήνωνος· βλ. SVF I 152-177. ἘΑπόψεις γιὰ τὴ μοναδικότητα τοῦ θεοῦ (*ἐν τ' εἶναι θεὸν καὶ νοῦν καὶ εἰμαρμένην καὶ Δία, Διογ. Λαέρτ. 7.135: SVF I 102*), γιὰ τὴν ἀντίληψή του ὡς πύρινου νοῦ τοῦ κόσμου (*Ζήνων ὁ Στωικὸς νοῦν κόσμον πύρινον (sc. θεὸν) ἀπεφήνατο, SVF I 157*), γιὰ τὴν οὐσία του ποὺ περιλαμβάνει ὀλόκληρο τὸ σύμπαν (*οὐσίαν δὲ θεοῦ Ζήνων μὲν φησι τὸν ὀλον κόσμον καὶ τὸν οὐρανόν, Διογ. Λαέρτ. 7.148: SVF I 163*), ἀποδίδονται ρητῶς στὸν ἴδιο τὸν Ζήωνα. Οἱ ἀπόψεις αὐτὲς δὲν μετεβλήθησαν αἰσθητῶς· πάντες οὖν οἱ ἀπὸ Ζήνωνος, εἰ καὶ ἀπέλειπον τὸ δαμόνιον ... ἕνα θεὸν λέγουσιν εἶναι (SVF I 164)· ἐπίσης (SVF I 158):

τάχα δὲ καὶ τοῖς ἀπὸ Ζήνωνος σύμφωνος ἡ δόξα, διὰ πάσης οὐσίας πεφοιτημέναι τὸν θεὸν τιθεμένους καὶ ποῦ μὲν εἶναι νοῦν, ποῦ δὲ ψυχήν, ποῦ δὲ φύσιν, ποῦ δὲ ἔξιν.

Καί, τέλος, ἕνα χωρίο τοῦ Κικέρωνος (*de nat. deor.* 1.14.36: SVF I 167), ἀπὸ τὸν Ζηνώνιο σχολιασμὸ τοῦ Ἡσιόδου (βλ. κατωτ. σχόλ. F11, σελ. 424-425), ὅπου ὁ Ζήνων ἐμφανίζεται νὰ ἀναιρεῖ (*tollit omnino*) τὰ συνήθη γνωρίσματα θεῶν καὶ θεαινῶν, νὰ τοὺς κατεβάξει ἀπὸ τὸ θεῖο βᾶθος τοὺς μεταβιβάζοντας τὶς ιδιότητές τοὺς σὲ ἄψυχα καὶ ἄφωνα πράγματα (*rebus inanimis atque mutis*), παραγγέλλοντας δὲ συγχρόνως νέα ὀνοματοθεσία. Τὸ χωρίο εἶναι σημαντικό, νομίζω, διότι ἀποτελεῖ τὴ δογματικὴ βᾶση ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίχθηκε

ὁ Περσαῖος γὰρ νὰ ἀποδεχτεῖ τὴ θεωρία τοῦ Προδίκου διατηρώ-
ντας συγχρόνως καὶ τὴ στωικὴ ὀρθοδοξία του. Ἴδου τὸ χωρίο τοῦ
Κικέρωνος:

cum vero Hesiodi Theogoniam, id est originem deorum, interpretatur, tollit omnino usitatas perceptasque cognitiones deorum; neque enim Iovem neque Iunonem neque Vestam neque quemquam qui ita appellatur in deorum habet numero, sed rebus inanimis atque mutis per quandam significationem haec docet tributa nomina.

Αὐτὲς ἦταν οἱ περὶ θεοῦ θεμελιώδεις ἀπόψεις τοῦ Ζήνωνος καὶ τῶν
Στωϊκῶν, ἐπομένως καὶ τοῦ Περσαίου, κατὰ τὸν Ἐπιφάνιο. Στὴ
σχολιαζόμενη αὐτὴ δοξογραφικὴ συμπίληση θίγονται, βεβαίως,
πολλὰ ζητήματα ἀνάμικτα, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ τὰ δύο ἐκ
τῶν τριῶν μερῶν πού διαιροῦσε ὁ Ζήνων τὸν κατὰ φιλοσοφίαν
λόγον (SVF I 45-46), δηλαδή τὸ φυσικόν (θεολογία καὶ περὶ ψυχῆς)
καὶ τὸ ἠθικόν – ἀπουσιάζει τὸ λογικόν, στὸν τομέα τοῦ ὁποῖου δὲν
φαίνεται, ἄλλωστε, νὰ ἐπιδόθηκε ἰδιαιτέρως ὁ Περσαῖος. Στὸ χωρίο
τοῦ Ἐπιφανίου: ἐν πρώτοις, ἡ γνώμη γιὰ τὴν κατάργησις ἀνοικοδο-
μήσεως ἱερῶν, ἡ ὁποία εἶχε ἤδη καταγραφεῖ στὴ Ζηνώναιο Πολιτεία,
εἶχε ἐντυπωσιάσει καὶ παραδίδεται καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές (SVF I 264).
ἔπειτα, ἡ θεοποίηση τοῦ νοῦ, πού συνδυάζεται μὲ τὰ περὶ ψυχῆς,
κατωτέρω (SVF I 146), ἡ παρομοίωση τῶν ἀποθανόντων (SVF I 253)
ἢ ἡ ἄποψη γιὰ τὴν παιδευσιὰ (SVF αὐτ.). Ἀκολουθεῖ ἡ ἀπόφανσις
περὶ τοῦ θεοῦ (πάντα διήκειν τὸ θεῖον, SVF I 161), ἡ ὁποία συμπλη-
ρώνει τὰ ἀνωτέρω παρατεθέντα χωρία, καὶ τὰ περὶ τῶν αἰτίων (SVF
I 177). Τέλος, τὰ περὶ ψυχῆς (SVF I 146), τὰ ὁποῖα συμπληρώνονται
καὶ ἀπὸ τὴ ρητὴ μαρτυρία τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου (contra Acad.
3.17.38): *dicens eam (sc. animam) esse mortalem, nec quicquam esse
praeter hunc sensibilem mundum nihilque in eo agi nisi corpore.*

Ὁ Περσαῖος ἀναβιώνει τὶς ἀπόψεις τοῦ Προδίκου

Τρεῖς εἶναι οἱ ἀρχαῖες πηγές, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἀνασυντίθεται ἓνα ση-
μαντικὸ καὶ βασικὸ τμῆμα τοῦ *Περὶ θεῶν* ἔργου τοῦ Περσαίου. Ἡ
πρώτη πηγή (F2a), στὴν ὁποία ὑπάρχει καὶ ἡ ρητὴ μνεία τοῦ ἔργου
ἐπιτρέποντας ἔτσι τὴν ἀπόδοσις σ' αὐτὸ καὶ τῶν δύο ἄλλων μαρτυ-
ριῶν, εἶναι τὸ *Περὶ εὐσεβείας* ἔργο τοῦ Φιλοδήμου πού ἀποσπάσμα-
τά του διασώθηκαν σὲ μία εἰκοσάδα περίπου θραυσμάτων ἀπὸ πα-
πύρους τοῦ Ἡρακλείου. Ὁ PHerc 1428 μᾶς χάρισε τὸ τελευταῖο μέρος
τοῦ πρώτου ἀπὸ τὰ δύο τουλάχιστον βιβλία πού εἶχε ἡ πραγματεία.
Στὸ δεύτερο βιβλίον ὁ Φιλόδημος ἐξέθετε τὴν θεολογία τοῦ Ἐπικού-
ρου. Ὅπως φαίνεται, τρία ἦταν τὰ μέρη τοῦ πρώτου βιβλίου πού μᾶς

ένδιαφέρει ἐδῶ· στο πρότο, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ μυθογράφου Ἀπολλοδώρου, ἠσκέτο κριτικὴ τῶν ποιητικῶν μύθων καὶ τῶν μύθων ἐν γένει ὅπως παρουσιάζονται στοὺς μεγάλους ποιητὲς ἀπὸ τὸν Ὅμηρο κ.έ. Στο δεύτερο τμήμα ἡ κριτικὴ στρεφόταν στὶς λαϊκὲς θρησκευτικὲς δοξασίεις, ἐνῶ στο τρίτο ἐναντίον τῆς θεολογίας φιλοσόφων, τοῦ Προδίκου καὶ τῶν Στωικῶν Κλεάνθου, Περσαίου, Χρυσίππου καὶ Διογένους Βαβυλωνίου. Πηγὴ πολὺτιμη, ἡ ὁποία ἔχει τὸ ἀντίστοιχό της στο πρότο βιβλίον τοῦ διαλόγου *De natura deorum* τοῦ Κικέρωνος (1.10.25 - 1.15.41, στὴν ὁμιλία τοῦ Ἐπικουρείου Velleius, 1.8.18 - 1.20.56), τοῦ ὁποίου ὁ Φιλόδημος θεωρεῖται πηγὴ. Ὁ Κικέρων εἶναι ἡ δευτέρη πηγὴ τῆς θεολογίας τοῦ Περσαίου (F2b). Ἡ τρίτη πηγὴ (F2c) εἶναι ὁ Μινούκιος Φῆλιξ, νομομαθὴς ποὺ ἔζησε στὴ Ρώμη, ἀλλὰ καὶ στὴν Ἀφρικὴ γύρω στο 200-240 μ.Χ. Ἦταν ἀπὸ τοὺς πρώτους Χριστιανοὺς ἀπολογητὲς, ποὺ μὲ τὴ γνώση τῶν ἐγχειριδίων, τῶν δοξογραφῶν καὶ τῶν ἐπιτομῶν ἀνίχνευσαν ἐπιχειρήματα γιὰ τὴ στερέωση τῆς Πίστεως. Στὸν *Ὀκτάβιο*, τὸ μοναδικό του ἔργο, ἀφηγεῖται τὸν προσηλυτισμὸ ἑνὸς ἄλλου Ρωμαίου, τοῦ Caecilius Natalis, καὶ ὁ ἐπώνυμος τοῦ ἔργου Χριστιανὸς ὁμιλητὴς χρησιμοποιεῖ ἀρκετὰ στωικὰ στοιχεῖα. Μὲ βάση τὶς μαρτυρίεις τῶν τριῶν αὐτῶν πηγῶν θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἀνασυνθέσουμε τὶς περὶ τοῦ θεοῦ ἀπόψεις τοῦ Περσαίου ὅπως ἐμφανίζονται διὰ τῆς ὀφειλῆς του στὸν Πρόδικον.

F2a-c

Ἀναμφιβόλως, ἡ πληρέστερη μαρτυρία εἶναι τοῦ Φιλοδήμου, καὶ αὐτὴ μπορεῖ νὰ εἶναι ἀσφαλέστερος ὁδηγός, ὄχι μόνον γιὰ τὰ δύο ἐπίπεδα τῆς θεολογικῆς προσεγγίσεως τοῦ Περσαίου, τὰ ὁποῖα ἐμφανίζονται καὶ στὸν Κικέρωνα καὶ στὸν Φῆλικα, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἐν χρήσει ὀρολογία, ἡ ὁποία συνδέει τὸ ἀπόσπασμα μὲ ἄλλες ἀξιόλογες πηγές. Ὁ Φιλόδημος διαγράφει τὸ κείμενο τοῦ Περσαίου μὲ τὴν ἀναφορὰ του στὸν Πρόδικον (*ὑπὸ [Προ]δ[ίκου] γ[εγραμμέ]ν[α]*): ὁ Κικέρων ἀναφέρεται μόνον στο κείμενο τοῦ Περσαίου, τὸ ὁποῖο καὶ ἐλέγχει λέξη-λέξη, ἐνῶ ὁ Φῆλιξ διακρίνει σαφῶς τὶς ἀπόψεις Προδίκου καὶ Περσαίου διασαφηνίζοντας ὅτι ὁ δεύτερος ἔχει στοιχηθεῖ στὶς ἀπόψεις τοῦ πρώτου (*in eandem sententiam et Persaeus philosophatur*). Αὐτὴ ποὺ στὸν Φιλόδημο εἶναι ἡ πρώτη φάση θεοποιήσεως, καὶ ἡ ὁποία ρητῶς ἀποδίδεται στὸν Πρόδικον, δηλαδὴ ὅτι ἐνομίσθησαν θεοὶ καὶ ὡς θεοὶ ἐτιμήθησαν (α) *τὰ τρέφοντα* καὶ (β) *τὰ ὀφελούντα*, ἀπαντᾶται καὶ στὸν Κικέρωνα, ἀλλὰ στο τέλος τῆς περιγραφῆς τῆς ὅλης διαδικασίας θεοποιήσεως. Ἀντιστοίχως δίδει καὶ τὴν κριτικὴ του. Ἀναφέρει, λοιπόν, ὁ Κικέρων τὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ Περσαίου ὅτι δόθησαν ὀνόματα θεῶν (*deorum esse vocabulis nuncupatas*) στὰ ἴδια τὰ χρήσιμα καὶ σωτήρια πράγματα (*ipsasque res utiles*

et salutare) τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ἡ ἀντιστοιχία μὲ τὰ *τρέφοντα καὶ ὠφελοῦντα* τοῦ Φιλοδήμου εἶναι χαρακτηριστική. Ἡ κριτική, τώρα, τοῦ Κικέρωνος ἔγκειται στοῦ ὅτι ἀποδίδονται θεῖες τιμῆς (*deorum honore adficere*) σὲ πράγματα ταπεινά καὶ ἄσχημα (*res sordidas atque deformis*). Ἡ κριτική τοῦ Περσαίου (καὶ ὄχι τοῦ Προδίκου) ἀπὸ τὸν Φιλόδημο ἀφορᾷ ὀλόκληρο τὸ χωρίο καὶ ἔγκειται σὲ διπλὸ συλλογισμό: (α) εἴτε ἀθετεῖ καὶ ἀπορρίπτει τὴν οὐσία τῆς θείας δυνάμεως ([δ]ῆλός ἐστιν [ἀναίρων] ὄντων[ς κ]α[ὶ] ἀφανίζων τὸ δαμόνι[ον]) εἴτε (β) βρίσκεται σὲ παντελῆ ἄγνοια τοῦ τί σημαίνει θεῖον (ἢ *μηθὲν ὑπέρ αὐτοῦ γινώσκων*). Στὸν Φήλικα ἀπουσιάζει ἐντελῶς μνεία περὶ τῆς δοξασίας αὐτῆς. Τὸ δεύτερο ἐπίπεδο θεοποίησεως διατυπώνεται στοῦ χωρίου τοῦ Φιλοδήμου μετὰ τῆ φράση *ὑπὸ [Προ]δίκου γεγραμμέ[ν]α* (στ. III 6-8). Θὰ δοῦμε, ἐὰν αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ δεύτερη αὐτῆ φράση ἀποδίδεται ἀποκλειστικῶς στὸν Περσαῖο. Πρόκειται, πάντως, περὶ ἐξελίξεως στὴ διαδικασία τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, ὅπως δηλώνει ἡ φράση *μ[ετὰ δέ] ταῦτα*. Καὶ ἡ δεύτερη αὐτῆ περιγραφόμενη διαδικασία ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆ φράση, ὅτι δηλαδή ὅτι ἐνομίσθησαν θεοὶ καὶ ὡς θεοὶ ἐτιμήθησαν, *θεοῦ[ς] νενομίσθ[αι καὶ τε]τεμῆσθ[αι]*, οἱ *πρῶτοι εὔρεται, τὸν[ς εὐρ]όντας*, τρία πράγματα, δύο συγκεκριμένα καὶ ἓνα περιληπτικὸ: (α) *τροφάς*, (β) *σκέπας*, καὶ (γ) *τὰς ἄλλας τέχνας*. Μὲ παρόμοια διατύπωση μιλᾷ καὶ ὁ Κικέρων: *eos (dicit) esse habitos deos, a quibus aliqua magna utilitas ad vitae cultum esset inventa*. Ἡ κριτική καλύπτει τὰ σημεῖα αὐτά: πῶς εἶναι δυνατόν, εἶναι περισσότερο ἀπὸ παράλογο (*absurdius*), νὰ θεωρεῖ κανεὶς θεοὺς (*reponere in deos*) ἀνθρώπους θνητοῦς, οἱ ὅποιοι εἶναι ἤδη νεκροὶ (*homines iam morte deletos*). Μία σκέψη, τὴν ὁποία προεκτείνει ἐδῶ ὁ ρήτωρ, σχετίζεται καὶ μὲ τὸ εἶδος καὶ τὴν ποιότητα τῆς λατρείας ποὺ μποροῦν νὰ ἔχουν αὐτὰ τὰ θεοποιημένα πρόσωπα, καὶ ἡ ὁποία δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι δεσμευτική: ὁ θρῆνος γιὰ τὸν θάνατό τους (*quoniam omnis cultus esset futurus in luctu*). Εἶναι μία σκέψη, ἡ ὁποία δὲν ἀπαντᾶται στοῦ σωζόμενο τμήμα τοῦ Φιλοδήμου. Τὸ σοβαρότερο, ὁμως, σημεῖο τῆς κριτικῆς τοῦ Κικέρωνος ἀφορᾷ στοὺς θνητοῦς *εὔρετες* καὶ τὰ *εὐρήματα*: θεοποιοῦνται οἱ ἴδιες οἱ ἐφευρέσεις χωρὶς νὰ ἀναφέρεται ὅτι ὀφείλονται στοὺς θεοὺς (*ut ne hoc quidem diceret, illa inventa esse deorum, sed ipsa divina*). Αὐτῆ εἶναι ἡ περιγραφή καὶ ἡ κριτική τοῦ Κικέρωνος. Τὸ χωρίο τοῦ Φήλικος, τὸ ὁποῖο, ὅπως εἶπαμε, ἀναφέρεται ἀποκλειστικῶς στοῦ δεύτερο σκέλος τῆς διαδικασίας θεοποίησεως καὶ διαχωρίζει τὶς ἀπόψεις Προδίκου καὶ Περσαίου, εἶναι, παραταῦτα, εὐρύτερης προβληματικῆς, διότι ἐμπλέκει στὴ συζήτηση καὶ τὸν Εὐήμερο, γιὰ τὶς ἀπόψεις τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἐκτενὴς βιβλιογραφία. Γιὰ τὶς ἀπόψεις τοῦ Προδίκου πρῶτα· ὁ Φήλιξ μνημονεύει ρητῶς ὅτι ὁ φιλόσοφος μιλᾷ γιὰ θεοποίηση (*adsumptos in*

deos) ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ὠφέλησαν τὸ ἀνθρώπινο γένος μὲ τὴν εὕρεση νέων καρπῶν (*inventis novis frugibus utilitati hominum profuerunt*). Ὁμιλεῖ δηλαδὴ γιὰ τοὺς εὐρόντας καὶ γιὰ τὰς τροφάς. Ὅμως, προσθέτει μία λέξι πού χαρακτηρίζει τὴ δράση τῶν εὐρετῶν, καὶ ἡ ὁποία δὲν ἀπαντᾶται στὶς ἄλλες πηγές: *errando*, μέσα ἀπὸ τὰ ἴδια τους τὰ λάθη βρῆκαν τὰ ὠφέλιμα. Περνώντας ὁ Φῆλιξ στὰ τοῦ Περσαίου, συνδέει ἀμέσως τὸν Κιτιά με τὸν Πρόδικο: *in eandem sententiam et Persaeus philosophatur*. Μὲ τὴν φράση αὕτη ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ὅτι ὅσα ἤδη ἐλέχθησαν γιὰ τὸν Πρόδικο ἰσχύουν καὶ γιὰ τὸν Περσαῖο. Ἡ συμπληρωματικὴ πληροφορία πού ἀκολουθεῖ δὲν ἔχει τὸ ρητὸ ἀντίστοιχό της στὶς ἄλλες πηγές· ὅμως, ὁ Φιλόδημος ἀναφέρει ὀνόματα εὐρόντων, καὶ διασώθηκαν δύο πρὶν ἀπὸ τὸ τελικὸ χάσμα πού κατέστρεψε τὴ συνέχεια τοῦ χωρίου: πρόκειται γιὰ τὴν Δήμητρα καὶ τὸν Διόνυσο. Ἐπίσης, ὁ Κικέρων ὑπαινίσσεται τὴν ταύτιση πραγμάτων καὶ ὀνομάτων, ὅπως εἶδαμε στὴν ἀνάλυση τοῦ πρώτου σταδίου: *ipsasque res utiles et salutare deorum esse vocabulis nuncupatas*. Ἡ συμπληρωματικὴ πληροφορία τοῦ Φήλικος εἶναι σαφής· Ὁ Περσαῖος συνδυάζει τὰ ὀνόματα καρπῶν καὶ εὐρετῶν: *et adnectit inventas fruges et frugum ipsarum repertores isdem nominibus*. Λ.χ. Δήμητρα καὶ ἄρτος, Διόνυσος καὶ οἶνος. Ὁ νεοπροσῆλυτος Χριστιανὸς ἀποπειρᾶται, τέλος, ἀντὶ κριτικῆς, νὰ γελοιοποιήσει τὴν τελευταία αὕτη ἀναφερόμενη ἀποψη τοῦ Περσαίου, παραθέτοντας παραλλαγμένη μία παροιμιώδη φράση ἀπὸ ἓνα στίχο κωμικοῦ ποιητοῦ, τοῦ Τερεντίου (*Eunuchus* 732: *sine Cerere et Libero friget Venus*), στὸν ὁποῖο περιλαμβάνονται μετωνυμικὲς χρήσεις τῶν ὀνομάτων Διονύσου (*Libero*) καὶ Δήμητρας (*Ceres*), ἀλλὰ καὶ τῆς Ἀφροδίτης (*Venus*).

Ἠθικαὶ σχολαί

Ἐνα εἶναι τὸ ἀπόσπασμα πού ἀποδίδεται ρητῶς ἀπὸ τὸν Διογένη Λαέρτιο στὸ ἔργο *Ἠθικαὶ σχολαί* τοῦ Περσαίου (F3): τὸ ἄλλο (F4) εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ προέρχεται καὶ αὐτὸ ἀπὸ τὸ ἴδιο ἔργο, φαίνεται ὅμως ἀπὸ τὸν τρόπο συμπλήσεως τοῦ ὅλου χωρίου ὅτι πηγὴ τῶν πληροφοριῶν γιὰ τὶς ἀπόψεις Ζήνωνος (*SVF* I 224) καὶ Περσαίου περὶ τῶν *ἀμαρτημάτων* ὑπῆρξε ὁ Χρῦσιππος, τοῦ ὁποίου καὶ παραπέμπεται ρητῶς τὸ τέταρτο βιβλίον τῶν *Ἠθικῶν ζητημάτων* (*SVF* III 527). Πράγματι, πλὴν τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ ὁ Διογένης Λαέρτιος μαρτυρεῖ πολλὰ ἔργα ἠθικῆς τῶν Στωικῶν· ὁ ἴδιος ὁ Χρῦσιππος εἶχε συγγράψει καὶ ἄλλα ἔργα παρομοίου προβληματισμοῦ (7.199 *Θέσεις ἠθικαί*, *Ἠθικά κ.ά.*), ὁ Ζήνων, *Ἠθικά* (7.4), ὁ Σφαίριος,

Περὶ τῆς ἠθικῆς διατάξεως – ἢ μήπως: *διαθέσεως*; – (7.178), ὁ Ἡρόδωτος, *Θέσεις ἠθικῆς* (7.166), ὁ Ἀπολλόδωρος ἀπὸ τὴν Σελεύκεια, *Ἡθικὴν* (7.102), ἐνῶ μὲ τίτλο *Ἡθικὴ στοιχειώσις* – γνωστὸ καὶ ἀπὸ τὸν Ἱεροκλή – ἔγραψε ὁ Εὐδρομος (7.39). *Σχολῶν* ἔξι βιβλία εἶχε δημοσιεύσει ὁ Ἀρίστων ὁ Χίος (7.163: *SVF* I 333), ἐνῶ ἀκριβῶς ὁμοιότιτλο μὲ τοῦ Περσαίου ἦταν καὶ ἔργο τοῦ Θεοφράστου (5.47: 436 FHS&G), ὁ ὁποῖος εἶχε γράφει καὶ ἄλλα σχετικὰ συγγράμματα.

Ἡ ἡλικία θανάτου τοῦ Ζήνωνος

F3

Στὸ ἀπόσπασμα παρέχεται μόνον μία βιογραφικὴ πληροφορία γιὰ τὴν ἡλικία θανάτου τοῦ Ζήνωνος καὶ τὴν ἡλικία ἀφιξέως του στὴν Ἀθήνα. Παρατηροῦμε, ὅμως, μεγάλη διαφορὰ τῶν πηγῶν στὶς ἀναφερόμενες ἡλικίες. Κατὰ τὴ σύγχρονη ἔρευνα, ὁ Ζήνων γεννήθηκε στὸ Κίτιον π. τὸ 334/333 π.Χ., ἦλθε στὴν Ἀθήνα τὸ 312/311 καὶ ἀπεβίωσε τὸ 262/261. Γίνεται δηλαδὴ ἀποδεκτὴ ἡ πληροφορία τοῦ Περσαίου. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ, ὅτι ἔγιναν ἀνεπιτυχεῖς προσπάθειες νὰ διορθωθεῖ ὁ ἀναφερόμενος ἀριθμὸς ἀπὸ *οβ'* σὲ *ζβ'* (H. F. Clinton), ὥστε νὰ καλυφθεῖ ἡ διαφορὰ μὲ τὰ ἐνενήντα ὀκτῶ χρόνια ποὺ δίδει ἀμέσως προηγουμένως ὁ Λαέρτιος καὶ ποὺ δέχεται καὶ ὁ Λουκιανός, κατατάσσοντας τὸν Ζήωνα μεταξὺ τῶν ὑπεργήρων (*Μακρόβιοι* 19). Γενικῶς, οἱ μεγάλες ἀποκλίσεις τοῦ τύπου αὐτοῦ φαίνεται νὰ ἐξηγοῦνται ἀπὸ τὴ σχετικότητα τῶν χρονολογήσεων, στὴν ὁποία προσέβαιναν οἱ ἀρχαῖοι ἱστορικοὶ τῆς φιλοσοφίας, ὑπολογίζοντας τὶς ἡλικίες καὶ τὰ γεγονότα μὲ περιστατικὰ τῆς ζωῆς καὶ ἄλλα βιογραφικὰ σημεῖα μαθητῶν ἢ διαδόχων στὴ διεύθυνση τῶν σχολῶν. Στὴν περίπτωσι τοῦ Ζήνωνος φαίνεται ὅτι ἐνεπλάκησαν καὶ ὑπολογισμοὶ τοῦ βίου τοῦ Κλεάνθους, γεγονὸς ποὺ περιέπλεξε τὰ πράγματα καὶ ἔδωσε διαφορετικὲς χρονολογήσεις.

Ἰσοδύναμα τὰ ἁμαρτήματα

F4

Τὸ ἀπόσπασμα ἐπιβεβαιώνει τὴν ὁμογνωμία Ζήνωνος (*SVF* I 224), Περσαίου καὶ Χρυσίππου (*αὐτ.* III 527) σχετικὰ μὲ τὸ παράδοξον τῆς ἰσότητος τῶν ἁμαρτημάτων. Τὰ ἁμαρτήματα, κατὰ τὴ στοικὴ ἀντίληψη, ὀρίζονται ὡς σφάλματα καὶ, συγχρόνως, ὡς ἐλαττώματα: πρόκειται, οὐσιαστικά, γιὰ παραβάσεις καθηκόντων, καὶ ἡ ἔμφραση δίδεται στὴν πρόθεσι τοῦ πράττοντος ἢ στὴν εὐθύνη του. Ἡ ἐξήγηση τοῦ παραδόξου ἔγκειται στὸ ὅτι τὰ ἁμαρτήματα δὲν εἶναι ὁμοῖα, ἀλλὰ ἴσα. Ποῦ βρίσκεται ἡ ἀνομοιότης τους; Ἡ διαφορὰ ἐδῶ εἶναι στὴν ποιότητα: διαφορὰ, δηλαδὴ, ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ τῶν καθηκόντων ποὺ παραβιάζουν. Ἡ ἰσότης, ὅμως, ἀνάγεται στὴ βα-

θύτερη οὐσία τους· κατά τὴν ὀπτική αὐτῆ γωνία σημασία ἔχει ἡ πρόθεσις, τὸ κίνητρο τοῦ πράττοντος, ἡ διάθεσις πού βαρύνει (*τὴν αὐτὴν καὶ ἴσην ἔχοντας διάθεσιν*). Ἐπομένως, καὶ ἡ εὐθύνη εἶναι ἴση, διότι *καὶ ὁ πλέον καὶ ὁ ἔλαττον ἀμαρτάνων ἐπίσης οὐκ εἰσὶν ἐν τῷ κατορθοῦν*, καὶ οἱ δύο, δηλαδή, δὲν θὰ φτάσουν τὴν ἠθική τελειότητα. Αὐτὴ τὴ διάκριση φαίνεται ὅτι δὲν δεχόταν ὁ Ἡρακλείδης Ταρσεύς (*SVF* III Ἡρακλ. ἀπ. 1). Τὸ παράδειγμα τῆς ὀρθοδοξίας πού δίδεται στὸ ἀπόσπασμα εἶναι χαρακτηριστικὸ καὶ διαφωτιστικό· καὶ αὐτὸς πού ἀπέχει ἀπὸ τὸ Κάνωβον ἑκατὸ στάδια καὶ αὐτὸς πού ἀπέχει ἓνα δὲν βρίσκονται στὴν πόλη. Ἀπὸ τὴν ὀπτική γωνία τῆς θέσεως, καὶ οἱ δύο ἀπουσιάζουν· τὸ κριτήριό τῆς ἀποστάσεως εἶναι κάτι ἄλλο καὶ ἡ μέτρηση, αὐτὴ ἡ διαφορὰ, ἔχει τοὺς δικούς της ὄρους. Ἔτσι τεκμηριώνεται ὁ διαχωρισμὸς ὁμοιότητος καὶ ἰσότητος τῶν ἀμαρτημάτων.

Συμποτικοὶ διάλογοι α'-β'

Χαρακτῆρας καὶ δομὴ τοῦ ἔργου

F5

Ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀθηναίου γιὰ τοὺς Συμποτικούς διαλόγους τοῦ Περσαίου (πού εἶναι καὶ μοναδικὴ μαρτυρία στὶς ἀρχαῖες πηγές), ἀνευρίσκεται στὸ τέταρτο βιβλίον τῶν *Δειπνοσοφιστῶν*, ὅπου ὁ λόγος τοῦ Μάγνου, Ρωμαίου ἴσως συμποσιαστή, περὶ τῆς συμμετοχῆς τῶν φιλοσόφων στὰ συμπόσια (4.51, 160d - 4.57, 164d). Ἡ μαρτυρία καθεαυτὴν καὶ εἰσάγεται ἀλλὰ καὶ περιβάλλεται ἀπὸ μία σειρά παραθεμάτων, κατὰ τὴν τεχνικὴ τοῦ Ἀθηναίου. Τὰ παραθέματα, μαζί μὲ τίς φράσεις πού ἀπευθύνει ὁ Μάγνος στοὺς συμποσιαστῆς, καθοδηγοῦν τὸν ἀναγνώστη στὴν ἀπόλυτη, ἀλλὰ κυρίως στὴ συγκριτικὴ ἀξιολόγηση τοῦ κάθε ἀναφερόμενου ἔργου. Ἐδῶ, βέβαια, δὲν κρίνεται (καὶ μάλιστα αὐστηρὰ) μόνον τὸ ἔργο τοῦ Περσαίου, ἀλλὰ καὶ ὁ συγγραφέας του, ἀφοῦ στὴν κριτικὴ περιγραφή τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς τεχνικῆς τῶν Συμποτικῶν διαλόγων προστίθενται καὶ μαρτυρίες γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν κοινωνικὴ κατάσταση τοῦ Περσαίου – ὅλες ἀπὸ πηγές ἀρνητικὰ διατεθειμένες ἀπέναντί του. Πρόκειται γιὰ τὰ **T25a**, **T4b**, **T19**, **T4a** (σὲ αὐτὴ τὴ σειρά) πού ἤδη ἐξετάσαμε ἀνωτέρω. Ἀρχικὸς στόχος τῆς ἀποτίμησής εἶναι νὰ δεიχθεῖ ὅτι ὁ Περσαίος διέπρεψε μᾶλλον ὡς συμποσιαστῆς παρά ὡς φιλόσοφος. Οἱ ἀκολουθοῦσες, ἐξάλλου, κατηγορίες περὶ τῆς ταπεινῆς καταγωγῆς του, στὶς ὁποῖες τόσο ἐπιμένει ὁ Ἀθηναῖος, τὸν καθιστοῦν ὑποπτό στὴ συνείδηση τοῦ ἀναγνώστη, ὅταν μάλιστα στὰ χωρία τοῦ περι-

κειμένου αναφέρονται τόσοι παράσιτοι πού καρδοκοῦσαν νὰ προσέλθουν, ἀκόμη καὶ ἄκλιτοι, στὴν παράθεση πλουσιῶν δείπνων ἢ καὶ πού ἀπαρνοῦνταν τὶς φιλοσοφικὲς τοὺς πεποιθήσεις γιὰ νὰ ριχτοῦν μὲ βουλιμία στὰ ξένα τραπέζια. Τὰ σχετικὰ μὲ τὸ ἔργο *Συμποτικοὶ διάλογοι* (πού συνδυάζεται μὲ ἕνα γαστρολογικὸ καὶ δύο ἐρωτικὰ συγγράμματα) εἰσάγονται λίγο μετὰ τὴν ἐναρκτήρια μνεία τοῦ Ἀρχεστράτου ἀπὸ τὴ Γέλα. Αὐτὴ τὴν πρώτη μνεία τοῦ περιφήμου δειπνολόγου ἀκολουθεῖ μία μεγάλη παρένθεση, στὴν ὁποία ἀρχικὰ πρωταγωνιστεῖ ὁ Περσαῖος (4.54-55, 162b-163c)· ὅταν ὁ Μάγνος ἐπανέρχεται στὸ χωριό τοῦ Ἀρχεστράτου πού θέλει νὰ ἀπαγγεῖλει (ἀπ. 23 Brandt = *SH* 154.13-20 = ἀπ. 24 Olsen-Sens), τότε διαπιστώνουμε ὅτι τὸ χωριό αὐτό, πού ἀνέβαλε τὴν ἐκφώνησή του γιὰ νὰ μιλήσει γιὰ τὸν Περσαῖο καὶ γιὰ τὸν Κτησίβιο, ἀναφέρεται στὴν ἀντίθεση μεταξὺ τῆς πολυτέλειας τῆς σάρκας τοῦ καρχαρία καὶ τῶν λαχάνων πού ἔτρωγε ἕνας πειναλέος καὶ ρυπαρὸς Πυθαγόρειος, ὁ Διόδωρος Ἀσπένδιος (σελ. 69 Thesleff). Σύμφωνα μὲ τὶς μαρτυρίες τοῦ Τιμαίου (*FGH Hist* 566 F 16) καὶ τοῦ Σωσικράτη (ἀπ. 16 Giannattasio Andria) πού προσάγονται, ὁ Διόδωρος αὐτὸς ἦταν ὁ εἰσηγητὴς τῆς ἀλλαγῆς στὸν τρόπο ζωῆς τῶν Πυθαγορείων πού πρὶν ἐμφανίζονταν καθαροὶ καὶ λαμπροφορεμένοι. Ἡ ἀντίθεση αὐτὴ μὲ τὸν Περσαῖο δὲν εἶναι ἡ μόνη· ἡ περιγραφή τοῦ σάφρονος ἀλλὰ ἐντελῶς ἀκατάλληλου γιὰ συντροφιά καὶ συμπόσια φιλοσόφου πού δίδεται στὸν Ἀνδροφόνο, τὴν κωμωδία τοῦ Βάτωνος (ἀπ. 2 K-A), ἀλλὰ καὶ οἱ περιγραφὲς τῶν Πυθαγορείων πού προηγήθηκαν τῆς μνείας τοῦ Περσαῖου – μὲ χαρακτηριστικὰ χωρία ἀπὸ τὸν Ἀντιφάνη, *Μνήματα* (ἀπ. 158 K-A), τὸν Ἀλέξι, *Ταραντῖνοι* (ἀπ. 223 K-A) καὶ τὴν *Πυθαγορίζουσα* (ἀπ. 201 K-A), ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν *Πυθαγοριστὴ* τοῦ Ἀριστοφάνους (ἀπ. 9 K-A) –, ὅλες αὐτὲς οἱ περιγραφὲς τῶν ἀποσπασμάτων ἀντιτίθενται μὲν στὴν εἰκόνα τοῦ καλοζωισμένου Περσαῖου, ἀλλὰ στὴν ἀρνητικότητά τους γιὰ μιὰ τέτοια ζωὴ στερησέων ὑποβάλλουν στὸν ἀναγνώστη τὴ σκέψη: αὐτοὶ εἶναι, τουλάχιστον, *πραγματικοὶ* φιλόσοφοι. Ἡ μόνη μορφή φιλοσόφου πού ἐγκρίνεται ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο εἶναι αὐτὴ τοῦ Κτησιβίου ἀπὸ τὴν Χαλκίδα, μαθητὴ τοῦ Μενεδήμου ἀπὸ τὴν Ἐρέτρια (4.55, 162e-163a). Τὴν ἀναφορὰ στὸν Κτησίβιο διανθίζουν ἕνα ἀνέκδοτο ἀπὸ τοὺς *Βίους* τοῦ Ἀντιγόπου Καρυστίου (*Βίος Λύκωνος*, ἀπ. 30 Dorandi = *SSR* III H 1) καὶ ἕνας στίχος ἀπὸ τοὺς *Σύλλους* τοῦ Τιμόνωνος Φλιασίου (ἀπ. 30 Wachsmuth = *SH* 790 = 16 Diels, παρωδία τοῦ ὁμηρικῶς στίχου A 225) πού ἀξίζει νὰ παραθεθοῦν:

Κτησίβιος δ' ὁ Χαλκιδεύς, ὁ Μενεδήμου γνώριμος, ὡς φησιν Ἀντίγονος ὁ Καρυστίος ἐν τοῖς Βίοις, ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τινος τί πε-

ριγέγονεν ἐκ φιλοσοφίας αὐτῶ, ἔφη « Ἀσυμβόλω δειπνεῖν». διὸ καὶ Τίμων πρὸς αὐτὸν ἔφη:

δειπνομανές, νεβροῦ ὄμματ' ἔχων, κραδίην δ' ἀκύλιστον.

Καὶ ἐπιλέγει ὁ Ἀθηναῖος:

ἦν δ' εὖστοχος ὁ Κτησίβιος καὶ χαρίζεις περὶ τὸ γελοῖον, διὸ καὶ πάντες αὐτὸν ἐπὶ τὰ συμπόσια παρεκάλουν· οὐχ ὥσπερ σύ, κυνικέ, ὁ μηδέποτε ταῖς Χάρισιν, ἀλλ' οὐδὲ ταῖς Μούσαις θύσας. φυγοῦσα γοῦν σε καὶ τοὺς σοὶ παραπλησίους ἢ Ἀρετὴ Ἥδονῃ παρακάθηται.

Τὴν ἀπάντηση τοῦ Κτησιβίου καὶ δυὸ λόγια ἀπὸ τὸν Ἀθηναῖο θεώρησε ἀξιολογητέα καὶ ὁ Εὐστάθιος καὶ τὰ ἀναφέρει (εἰς Ὀδ. σελ. 1404.11-13). Ἡ θετικὴ αὐτὴ ἀπεικόνιση τοῦ Κτησιβίου παρατίθεται ἀμέσως μετὰ τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Περσαῖο, τοῦ ὁποῖου, ὅπως εἶπαμε, ἡ εἰκόνα εἶναι ἐκ διαμέτρου ἀντίθετη καὶ ἀποβαίνει ἐντελῶς ἀρνητικὴ. Ἄλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ἀναφερομένων συλλήβδην φιλοσόφων (κυρίως τῶν Πυθαγορείων) οἱ εἰκόνες εἶναι ἀρνητικές· ἀκόμη καὶ τοῦ Διοδώρου Ἀσπενδίου, πού εἶναι ὁ ἄλλος πού ἀναφέρεται ὀνομαστικῶς ἐν τῇ ἐνότητι αὐτῇ τοῦ Ἀθηναίου, ἡ ἐμφάνιση εἶναι ἀπογοητευτικὴ (4.56, 163e-164a). Τὸ τμήμα τοῦ Ἀθηναίου πού ἀφορᾷ τὸ ἴδιο τὸ ἔργο τοῦ Περσαίου, παρόλη τὴν εἰρωνικὴ καὶ ἀρνητικὴ διάθεση τοῦ δειπνοσοφιστῆ, εἶναι ἰδιαίτερος κατατοπιστικὸς, τόσο γιὰ τὸν γενικὸ χαρακτήρα τοῦ συγγράμματος ὅσο καὶ γιὰ τὴ δομὴ του. Ὡς πρὸς τὸν γενικὸ χαρακτήρα· ἀπὸ τὴ φράση τοῦ Μάγνου πού τὸ εἰσάγει καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα ἔργα, μὲ τὰ ὁποῖα συνδέεται, δηλαδὴ τὴ *Γαστρολογία* τοῦ Ἀρχεστράτου καὶ τὰ ἐρωτικῶς περιεχομένου συγγράμματα τοῦ Σφοδρίου καὶ τοῦ Πρωταγορίδου (*FGrHist* 853 T 2), ἡ ἔμφαση πέφτει ἀμέσως, ὄχι στὸ καθαντὸ φιλοσοφικὸ του περιεχόμενο, ἀλλὰ στὸ συμποτικὸ-ἐρωτικὸ. Συνδυασμὸ τῶν συγγραμμάτων Ἀρχεστράτου καὶ Φιλαίνιδος εἶδαμε στὸ *Περὶ παροιμιῶν* τοῦ Κλεάρχου (βλ. F77 καὶ σχόλια, ἀνωτ. σελ. 331) κατὰ τὴ μαρτυρία πάλι τοῦ Ἀθηναίου (10.86, 457de). Ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ συγγράμματα, λέγει ὁ Κλέαρχος, ἀντλοῦσαν οἱ σύγχρονοὶ του τὰ ἐρωτήματα πού ἔθεταν στὰ συμπόσια· καὶ αὐτὰ ἦταν τοῦ τύπου:

τίς τῶν ἀφροδισιακῶν συνδυασμῶν ἢ τίς ἢ ποῖος ἰχθύς ἤδιστος ἢ τίς ἀγκαιότατος, ἔτι δὲ τίς μετ' Ἀρκτοῦρον ἢ μετὰ Πλειάδα ἢ τίς μετὰ Κῦνα μάλιστα βρωτός.

Γιὰ νὰ συμπληρώσει ὁ Περιπατητικὸς φιλόσοφος:

κομιδῇ γάρ ἐστι ταῦτά γέ τινος τοῖς Φιλαίνιδος καὶ τοῖς Ἀρχε-

*στράτου συγγράμμασιν ἐνωκηκότος, ἔτι δὲ περὶ τὰς καλουμένας
Γαστρολογίας ἐσπουδακότος.*

Παρόμοια σύζευξη τοῦ Ἀρχεστράτου μὲ τὰ ἐρωτικά ἔργα τῆς Φιλαίνιδος καὶ μὲ πηγὴ τὸν Χρῦσιππο (*SVF* III σελ. 199 ἀπ. 5, πβ. καὶ ἀπ. 6) σημειώνει καὶ ἄλλοῦ ὁ Ἀθήναιος (8.13, 335de):

*ἀλλ' οὖν ὃ γε θαυμασιώτατος Χρῦσιππος ἐν τῷ πέμπτῳ Περὶ τοῦ
καλοῦ καὶ τῆς ἡδονῆς φησι «καὶ βιβλία τὰ τε Φιλαίνιδος καὶ τὴν
τοῦ Ἀρχεστράτου Γαστρονομίαν καὶ δυνάμεις ἐρωτικὰς καὶ συ-
νονουσιαστικάς, ὁμοίως δὲ καὶ τὰς θεραπαίνας ἐμπείρους τοιῶνδε
κινήσεων τε καὶ σχημάτων καὶ περὶ τὴν τούτων μελέτην γινομέ-
νας». καὶ πάλιν «ἐκμανθάνειν τ' αὐτοὺς τὰ τοιαῦτα καὶ κτᾶσθαι
τὰ περὶ τούτων γεγραμμένα Φιλαίνιδι καὶ Ἀρχεστράτῳ καὶ τοῖς
τὰ ὅμοια γράψασιν». κὰν τῷ ἐβδόμῳ δέ φησι «καθάπερ γὰρ οὐκ
ἐκμανθάνειν τὰ Φιλαίνιδος καὶ τὴν Ἀρχεστράτου Γαστρονομίαν
ἔστιν ὡς φέροντά τι πρὸς τὸ ζῆν ἄμεινον».*

Καὶ ἐπιλέγει ὁ Δημόκριτος – φιλόσοφος ἀπὸ τῆ Νικομήδεια, στὸ
στόμα τοῦ ὁποίου θέτει ὁ Ἀθήναιος τὰ ἀνωτέρω – ἀλευθυνόμενος
στοὺς ἄλλους δειπνοσοφιστές (8.14, 335e):

*ὑμεῖς δὲ πολλάκις τοῦ Ἀρχεστράτου τούτου μνημονεύσαντες ἀ-
κολασίας ἐπληρώσατε τὸ συμπόσιον. τί γὰρ τῶν ἐπιτροῦμαι δυνα-
μένων παρέλιπεν ὁ καλὸς οὗτος ἐποποιός ...*

Ἐπομένως, καὶ στοὺς *Συμποτικὸς διαλόγους* τοῦ Περσαίου ἔβλεπε ὁ Ναυκρατίτης (ἢ οἱ πηγές του) νὰ ὑπερισχύει παρόμοια θεματολογία, ἢ ὁποία, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ στὰ *φιλήματα* τῆς περιγραφῆς τοῦ Σωκράτους στὰ *Ἀπομνημονεύματα* τοῦ Ξενοφῶντος (βλ. κατωτ.), συνδυάζεται καὶ ἐδῶ μὲ τὴν οἰνοποσία. Διότι, στὸ τέλος τῆς περιγραφῆς τῶν περιεχομένων τοῦ βιβλίου, συνδέοντας ὁ Ἀθήναιος τὴν πληροφορία τοῦ Ἐρμίππου γιὰ τὸν Ἀκροκόρινθο, ὅχι μόνον τὴν εἰσάγει μὲ τὴ φράση *περὶ ταῦτα τὴν διάνοιαν ἀεὶ στρέφων* – δηλώνοντας μὲ τὸν κατηγορηματικότερο τρόπο ὅτι ὁ Περσαῖος εἶχε πάντοτε τὸ μυαλό του στὰ συμπόσια –, ἀλλὰ καὶ σημειώνει ὅτι *κωθωνιζόμενος ἐξέπεσεν καὶ αὐτῆς τῆς Κορίνθου (T25a)*. Ἡ ἀρνητικὴ στάση εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ σαφής: εἶναι δηλητηριώδης. Ἄς ἔλθουμε, ὁμως, στὴ διαγραφή τοῦ περιεχομένου. Σημειώνει ὁ Ἀθήναιος ὅτι τὸ κύριο θέμα τοῦ ἔργου ἦταν μία σύνθεση ἀπὸ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Στίλπωνος καὶ τοῦ Ζήνωνος. Ὁ Στίλπων (π. 380-300 π.Χ.), ἦταν ὁ τρίτος σχολάρχης τῶν Μεγαρικῶν καὶ εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες πηγές οἱ σχέσεις του μὲ τὸν Ζήωνα καὶ τὸν Κράτητα (οἱ μαρτυρίες: *SSR* II O 4, V H 38-39). Ὁ Ζήνων ὠφελή-

θηκε από τη διδασκαλία του κυρίως στη διαλεκτική του δεξιότητα. Έτσι, όμολογείται η επίδραση του Στίλπωνος στη στωική λογική. Και ο Στίλπων είχε γράψει διαλόγους, των οποίων γνωρίζουμε και τίτλους (Διογένης Λαέρτιος 2.120: *SSR* II O 23), όχι όμως απομνημονεύματα. Το πιθανότερο είναι να είχε υπόψη του ο Περσαίος απομνημονεύματα *περι* του Στίλπωνος, γραμμένα από μαθητή ή θαυμαστή του (βλ. κατωτ. τη μαρτυρία του Κικέρωνος), και σε αυτά να στηρίχτηκε· γιατί ο ίδιος δεν πρόφτασε να τον ακούσει. Ήταν όμως μαθητής του Ζήνωνος, και γι' αυτό μπορούσε να έχει άμεση γνώση της διδασκαλίας του διδασκάλου του, αλλά και πληροφορίες για τον Στίλωνα και τις συζητήσεις τους. Επιπλέον, ο Περσαίος είχε κινήσει το μίσος του Μενεδήμου (π. 339 - π. 265 π.Χ.), μαθητή του Στίλπωνος και διαδόχου του Φαίδωνος Ήλειου, του οποίου τη σχολή μετέφερε στην Έρετρια. Ο Μενέδημος, ξέροιστος στην Αύλη του Αντιγόνου, είχε έχθρα έναντι του Περσαίου για άλλους λόγους, όμως η κριτική του δεν σταματούσε στον χαρακτήρα του, αλλά έκτεινόταν και στη φιλοσοφία του (βλ. T17). Επιπλέον μαρτυρείται ότι ο Περσαίος είχε ασχοληθεί και με άλλον Έρετριά, τον Πασιφόντα, μαθητή του Μενεδήμου (βλ. F13). Δικαιούμεθα να ειπάζουμε ότι η στάση του αυτή απέναντι στα διδάγματα των Μεγαρικών και των σχετιζομένων με αυτούς αντικατοπτριζόταν και στη διαγραφή του προσώπου και στις συζητήσεις του Στίλπωνος με τον Ζήωνα στους *Συμποτικούς διαλόγους*; Δεν αποκλείεται αυτό το ένδεχόμενο, όπως δεν αποκλείεται και η εξύψωση του Ζήνωνος. Εάν ο Πλάτων και ο Ξενοφών στα έργα τους εξυμνούσαν τη μορφή, την προσωπικότητα και τη φιλοσοφία του Σωκράτη στο διαλεκτικό της μεγαλείο, ο Περσαίος είχε, ως συγγραφέας και φιλόσοφος, μία ιδιάζουσα μορφή με πολλά στοιχεία από εκείνα που θα μπορούσε να εκμεταλλευτεί για τη σύνθεση συμποτικού έργου. Λ.χ. η γνωστή αποστροφή του Ζήνωνος για τα δείπνα, ή ολιγάρκεια των γευμάτων του, ή μόνιμη διάθεσή του για φιλομοφυλικούς έρωτες, ή ιδιόρρυθμη προσωπικότητά του (βλ. διάφορα στον Διογένη Λαέρτιο 7.1-34, αλλά και στις μαρτυρίες *SVF* I 1-44). Αυτά ήταν στοιχεία που μπορούσε να εκμεταλλευτεί ένας συγγραφέας *Συμποσίου*, στο οποίο να πρωταγωνιστούσε ο Ζήνων. Ο Στίλπων ήταν το άκρο αντίθετο του Ζήνωνος. Ο Κικέρων (*de fato* 5.10) είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτικός: από μαρτυρίες οικείων του γνώριζε ότι ήταν μέθυσος και γυναικάς! Και το περιοργότερο, σημειώνει ότι αυτά δεν τα έλεγαν για να τον κατηγορήσουν, αλλά για να τον επαινέσουν πού, παρά τα έλαττώματά του, ήταν άριστος φιλόσοφος και ο διασημότερος της εποχής του:

Stilponem, Megaricum philosophum, acutum sane hominem et probatum temporibus illis accepimus. hunc scribunt ipsius familiares et ebriosum et mulierosum fuisse; neque haec scribunt vituperantes, sed potius ad laudem: vitiosam enim naturam ab eo sic edomitam et compressam esse doctrina, ut nemo umquam vinolentum illum, nemo in eo libidinis vestigium viderit.

Στὸν Πάπυρο Ἡρακλείου 418 (ἀπ. 4 στ. 9) ἀποκαλεῖται Στίλ]βων ὁ Μέθυσος (καὶ οἱ δύο μαρτυρίες: SSR II O 19). Πάντως, αὐτὲς οἱ μαρτυρίες τῶν οἰκείων (*scribunt ipsius familiares*) ἴσως νὰ ὀδηγοῦν πρὸς τὴν κατεύθυνση τῶν «ἀπομνημονευμάτων». Τὰ ἄλλα στοιχεῖα πού ἀναφέρει ὁ Ἀθήναιος εἶναι καὶ αὐτὰ ἐπιβοηθητικά. Μὲ τὴν παρατήρησή του «γὰ νὰ μὴν πάρει ὁ ὕπνος τοὺς συμπότες», ὑποδεικνύεται, μὲ κριτικὴ βεβαίως διάθεση, ὅτι τὸ ἔργο εἶχε ἀναρῶν διαλόγους μᾶλλον Ζήνωνος καὶ Στίλπωνος. Ὅμως, τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι καὶ ἄλλα πρόσωπα συμποσιαστῶν ὑπῆρχαν, ἐπιδειξιότερα στὸ νὰ κρατήσουν ζωντανὴ τὴν περιγραφή ἑνὸς κανονικοῦ συμποσίου. Αὐτοί, ἴσως, θὰ ἔθεταν τὰ καθαρῶς τεχνικὰ ζητήματα, ὅπως αὐτὰ γὰ τὶς προποσεῖς, τὴν εἴσοδο στὸ συμπόσιο τῶν ὠραίων, τοὺς χαριεντισμούς τους καὶ τὴν ἀπομάκρυνσή τους. Ἐπίσης, γὰ τὰ *προσοπήματα* καὶ τὰ εἶδη τῶν *ἄρτων*, ἀλλὰ καὶ γὰ τὰ *φιλήματα*. Εἶναι πιθανὸν ὅτι οἱ ἀφορμὲς δίδονταν ἀπὸ τὴ σκηνοθεσία τῶν διαλόγων, ὅπως γίνεται σὲ ἔργα τοῦ εἴδους, καὶ μάλιστα στοὺς *Δειπνοσοφιστές*. Ὁ Ἀθήναιος μαρτυρεῖ ὅτι ὅλ' αὐτὰ λεγόντουσαν μὲ μεγάλες λεπτομέρειες. Ὁ ἴδιος ὁ δειπνοσοφιστὴς ἀναφέρει στὸ κείμενό του, καὶ τὰ περισσότερα τὰ τεκμηριώνει μὲ χωρία συγγραφέων, πενήντα καὶ πλέον εἶδη ἄρτου σὲ δέκα κεφάλαια τοῦ ἔργου του (3.73, 108f 3.83, 116a). Ὅσο γὰ τὰ *φιλήματα*, πού ἡ περιγραφή τους συγκρίνεται μὲ ἀναφορὰς τοῦ Σωκράτους, ἰδοὺ τὸ σχετικὸ χωρίο τῶν *Ἀπομνημονευμάτων* τοῦ Ξενοφῶντος (2.6.30-33): εἶναι τμῆμα ἀπὸ τὸν διάλογο γὰ τὴ φιλία καὶ τοὺς φίλους:

καὶ ὁ Κριτόβουλος ἔφη· Καὶ μὴν, ὦ Σώκρατες, τούτων ἐγὼ τῶν μαθημάτων πάλαι ἐπιθυμῶ ἄλλως τε καὶ εἰ ἐξαρκέσει μοι ἢ αὐτὴ ἐπιστήμη ἐπὶ τοὺς ἀγαθοὺς τὰς ψυχὰς καὶ ἐπὶ τοὺς καλοὺς τὰ σώματα. καὶ ὁ Σωκράτης ἔφη· Ἄλλ', ὦ Κριτόβουλε, οὐκ ἔνεστιν ἐν τῇ ἐμῇ ἐπιστήμῃ τὸ τὰς χεῖρας προσφέροντα ποιεῖν ὑπομένειν τοὺς καλοὺς. ... καὶ ὁ Κριτόβουλος ἔφη· Ὡς οὐ προσοίσοντος τὰς χεῖρας, εἴ τι ἔχεις ἀγαθὸν εἰς φίλων κτήσιν, δίδασκε. οὐδὲ τὸ στόμα οὖν, ἔφη ὁ Σωκράτης, πρὸς τὸ στόμα προσοίσεις; Θάρρει, ἔφη ὁ Κριτόβουλος· οὐδὲ γὰρ τὸ στόμα προσοίσω οὐδενί, ἐὰν μὴ καλὸς ᾖ. Εὐθύς, ἔφη, σύγε, ὦ Κριτόβουλε, τοῦναντίον τοῦ συμφέροντος εἴρηκας. οἱ μὲν γὰρ καλοὶ τὰ τοιαῦτα οὐχ ὑπομένουσι,

οί δὲ αἰσχροὶ καὶ ἡδέως προσίενται, νομίζοντες διὰ τὴν ψυχὴν καλοὶ καλεῖσθαι. καὶ ὁ Κριτόβουλος ἔφη· Ὡς τοὺς μὲν καλοὺς φιλήσοντός μιν, τοὺς δ' ἀγαθοὺς καταφιλήσοντος, θαρρῶν δίδασκε τῶν φίλων τὰ θηρατικά.

^α Ἀς σημειωθεί ἀκόμη, ὅτι γιὰ τὴ σχέση *σίτου* / *ἄρτου* καὶ *ὄψου* ὑπάρχει σχετικό κεφάλαιο στό ἴδιο ἔργο (3.14) μὲ τὸν ὀρισμό τοῦ *ὄψοφάγου* ἀπὸ τὸν Σωκράτη καὶ τοὺς ἀνωνύμους αὐτῆ τῆ φορὰ συνομιλητές του. Ἐν κατακλείδι· τὸ ἔργο τοῦ Περσαίου δὲν πρέπει νὰ ἐστερεῖτο ἐνδιαφέροντος. Ἀνῆκε στὴ μακρὰ παράδοση τῶν *Συμποσιῶν* καὶ φαίνεται ὅτι εἶχε συνταχθεῖ μὲ τοὺς κανόνες τοῦ εἶδους. ^β Ἄλλωστε, στὴν ἐποχὴ του εἶχε πρότυπα, καὶ τὸ πλατωνικό *Συμπόσιο* καὶ τὰ *Ἀπομνημονεύματα*, ἀλλὰ καὶ τὸ *Συμπόσιο* τοῦ Ξενοφῶντος. Φαίνεται, ὅμως, ὅτι ἡ γενικῶς κακὴ εἰκόνα τοῦ Περσαίου πού φαίνεται ὅτι ἐπικράτησε στὴ φιλοσοφικὴ ἱστοριογραφία τῆς ἀρχαιότητος συνέτεινε στό νὰ χαθοῦν οἱ *Συμποτικοὶ διάλογοι*, ὅπως καὶ τὸ ἄλλο παρεμφερές ἔργο τοῦ Κιτιέως, τὰ *Συμποτικά ὑπομνήματα*, πού προφανῶς ἦταν εὐρύτερα γνωστά.

Συμποτικά ὑπομνήματα

Τὰ *Συμποτικά ὑπομνήματα* εἶναι ἡ δευτέρη συλλογὴ κειμένων τοῦ Περσαίου πού προήλθε ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία του νὰ δώσει στὶς φιλοσοφικὲς ἀπόψεις πού πρέσβευε καὶ εἶχε ἐπεξεργαστεῖ ἓνα κάπως λογοτεχνικό ἐνδυμα συνταιριάζοντάς το μὲ τίς προσωπικὲς του ἐμπειρίες. Διότι, κρίνοντας ἀπὸ τὸ ἐκτενέστερο σωζόμενο ἀπόσπασμα τοῦ Ἀθηναίου (F7), στὴ συλλογὴ αὐτῆ εἶχαν καταγραφεῖ καὶ ἀναμνήσεις ἀπὸ συμπόσια, σὰ ὅποια εἶχε λάβει ἐνεργὸ μέρος. Βεβαίως, στὴν περίπτωση τοῦ ἀποσπάσματος αὐτοῦ, μὲ διήγηση τῆς συγκεκριμένης συμμετοχῆς του, ἡ ὁποία, ὅμως, δὲν διέφυγε ἀπὸ τὸ κριτικό μάτι τῶν ἱστορικῶν τῆς φιλοσοφίας καὶ ἐπικριτῶν του. ^β Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ἔργο αὐτὸ δὲν ἦταν δυνατόν νὰ ἀπουσιάζει καὶ ὁ ἀγαπημένος του διδάσκαλος, ὁ Ζήνων· τὸ ἀπόσπασμα πού γνωρίζουμε ἀπὸ διπλὴ μαρτυρία, τοῦ Φιλοδήμου καὶ τοῦ Διογένηος Λαερτίου (F6ab), τὸ ἀποδεικνύει. Δυστυχῶς, καὶ αὐτὸ τὸ ἔργο δὲν διασώθηκε· τὸ ἀπόσπασμα, ὅμως, τοῦ Ἀθηναίου, τὸ ἐκτενέστερο πού ἀποδίδεται αὐτολεξεὶ στὸν Κιτιέα φιλόσοφο, μᾶς δίδει καλὴ εἰκόνα τοῦ γραπτοῦ του λόγου.

Ἄξιον ὁμολογεῖται ὅτι ὁ Ζήνων σπανίως διασκέδαζε

F6ab

Τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Περσαίου χρησιμοποιεῖται ὡς ἐπικουρική μαρτυρία ἀπὸ τὸν ἄγνωστο συγγραφέα *Περὶ τοῦ τῆς οἰκείας αἰρέσεως ἡγεμόνος*, τὸν ὁποῖο ἀναφέρει ὁ Φιλόδημος καὶ ἐδῶ, ἀλλὰ καὶ σὲ προηγούμενο τμήμα τοῦ *Πίνακος τῶν Στωικῶν*, στὸ ὁποῖο καὶ παραπέμπει (ὡς προεμνήσαμεν). Ὁ γραφεὺς εἶχε γράψει ἀρχικὰ *καθηγεμόνος*, ἀλλὰ τὸ ἔλλαξε. Ὁ Φιλόδημος φαίνεται ὅτι παραθέτει αὐτολεξὶ φράση ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Περσαίου (στ. 9-12), «*σπανίως ἑαυτὸν διδοὺς [ὁ Ζήνων εἰς τὰς συμπε[ριφορὰς] διὰ τὴν τοῦ σώ[ματος ἀσθ]ένειαν*». Ἐάν αὐτὸ ἦταν πράγματι τὸ κείμενο τοῦ Περσαίου, τότε ἡ φράση του διατυπώνεται ἀπὸ ἄλλη ὀπτική γωνία στὸ κείμενο τῆς πηγῆς τοῦ Διογένηος Λαερτίου, ὅπου ἡ σύνθεση τῶν πηγῶν εἶναι, ἀναμφιβόλως, εὐρύτερη καὶ ὅπου, γιὰ νὰ τεκμηριωθεῖ ἡ λόγῳ ἀσθενείας κατὰ κανόνα ἀπουσία τοῦ Ζήνωνος ἀπὸ τὰ δεῖπνα, ἀναφέρεται: *τὰ πλεῖστα αὐτὸν δεῖπνα παραιτεῖσθαι*. Ἐπιπλέον, καὶ ὁ λόγος χρήσεως τῆς μαρτυρίας τοῦ Περσαίου στὰ δύο κείμενα εἶναι διαφορετικός: στὸν ἀνώνυμο τοῦ Φιλοδήμου, ἡ κατάκριση τοῦ Ζήνωνος κατελάμβανε μέγα μέρος τοῦ συγγράμματος (*κατὰ τὸ πλεῖστ[ον] τοῦ βιβλίου καταγεγνημένος*) καὶ φαίνεται νὰ ἔφτανε μέχρις ὑπερβολῆς (*ἰδίᾳ γέγραπεν [οἷα] βούλεται*): στὸν Διογένη Λαέρτιο καὶ τίς πηγές του ἡ χρήση εἶναι θετική, καὶ αὐτὸ τὸ πνεῦμα διαπνέει ὁλόκληρη τὴ βιογραφία τοῦ Ζήνωνος (7.1-34). Τὰ φυσικά του ἐλαττώματα, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται, πλὴν τοῦ Περσαίου, ἀπὸ τὸν Τιμόθεο τὸν Ἀθηναῖο (*Περὶ βίῳν*, FHG IV 523), ἀπὸ τὸν Ἀπολλώνιο τὸν Τύριο, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν Χρῦσιππο, πού εἶχε ἀποθησαυρίσει καὶ ὡς παροιμία τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Ζήνωνος ὡς *Αἰγυπτίας κλιματίδος* (*Παροιμιῶν α'*, SVF III σελ. 202 ἀπ. 1, πβ. Σοῦδα α 76 Adler). Σημειωτέον ὅτι ὁ Δημήτριος (*Περὶ ἑρμηνείας* 172) ἀναφέρει τὴ φράση ὡς παράδειγμα σκώμματος καὶ λογοπαιγνίου: *περὶ δὲ σκωμμάτων μὲν, οἷον εἰκασία τίς ἐστίν ἢ γὰρ ἀντίθεσις εὐτράπελος*. Ἀντιλαμβάνεται εὐκόλα κανεὶς γιὰ τὸ Περσαῖος ἔδιδε μία πληροφορία τοῦ τύπου αὐτοῦ στὰ *Συμποτικά ὑπομνήματα*.

Ἐρωτικοὶ λόγοι καὶ διαμάχες στὰ συμπόσια

F7

Παρουσιάζοντας τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ θ' ἀσχοληθοῦμε κάπως ἐκτενέστερα μὲ τὴ θέση πού ἔχει στὸ κείμενο τοῦ 13ου βιβλίου τῶν *Δειπνοσοφιστῶν* τοῦ Ἀθηναίου, ὅπως ἐπράξαμε καὶ γιὰ τὸ μοναδικὸ ἀπόσπασμα-μαρτυρία τῶν *Συμποτικῶν διαλόγων* (F5). Διότι καὶ τὸ ἀπόσπασμα αὐτό, ἐκτενές καὶ ἐνδιαφέρον, ἐντάσσεται σὲ τμήμα τῶν συζητήσεων τοῦ ἔργου τοῦ Ἀθηναίου πού ἐπιβεβαιώνει

τή μέθοδο πού ἀκολουθήθηκε καί στο 4.54, 162b-e. Τό ἀπόσπασμα ἐντάσσεται στήν ἐκτενή ὁμιλία τοῦ συμποσιαστή Μυρτίλου, Θεσσαλοῦ γραμματικοῦ (13.70, 596f-13.90, 610b). Εἶναι ὁμιλία *περὶ ἔρωτος*, καί ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ ὅτι εἶναι *ἐρωτικός* καί *ὄχι ἐρωτομανής*, ὅπως τὸν κατηγορήσε ὁ Κύνουλκος (13.72, 599b). Λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ σημεῖο τῆς ὁμιλίας πού μᾶς ἐνδιαφέρει, ὁ λόγος ἔχει φθάσει στὸ θέμα *καὶ ἄλογα ζῶα ἀνθρώπων ἠράσθη* (13.85, 606b): εἶναι τὸ θέμα πού συνδέεται *χαλαρὰ* καί ἀντιθετικὰ μὲ τὸν Περσαῖο καί τὴ συμποσιακὴ συνταγὴ του γιὰ συμπερίληψη ἐρωτικῶν συζητήσεων:

ὁμῆεις δέ, ὦ φιλόσοφοι, καὶ τῶν δελφίνων καὶ τῶν ἐλεφάντων ἐστὲ κατὰ τὴν γνώμην ἀγριώτεροι ἔτι τε καὶ ἀνημερώτεροι, καίτοι Περσαῖον τοῦ Κιτιέως ἐν τοῖς Συμποτικαῖς ὑπομνήμασιν βοῶντος καὶ λέγοντος «περὶ ἀφροδισίων ἀρμοστόν εἶναι ἐν τῷ οἴνῳ μνεῖαν ποιεῖσθαι» κ.λπ.

Ἡ μνεῖα τῶν δελφινῶν καὶ τῶν ἐλεφάντων ἀφορᾷ στὶς τρεῖς τελευταῖες ἀναφερόμενες περιπτώσεις συναισθηματικῆς ἀφοσιώσεως ζώων, διότι ἡ θεματικὴ εἶναι πλουσιότερη (*ἀλεπτρῶν, χῆν, ταῶς*), μὲ μαρτυρίες καί ἀπὸ τὸν Κλέαρχο ἀκόμη (F45 καὶ F46) πού τις εἶδαμε λεπτομερέστερα ἀνωτέρω (σχόλια, σελ. 303-304). Ἔτσι λοιπόν, δύο διηγήσεις γιὰ ἔρωτες δελφινῶν ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ ἔργα τοῦ Δουρίδος (FGrHist 76 F 7) καὶ τοῦ Φυλάρχου (FGrHist 81 F 26) καὶ μία ἀκόμη περίπτωση ἐλέφαντα, καὶ αὕτη ἀπὸ τὸν Φύλαρχο (F 36), προηγούνται τῆς μεταβάσεως στὴ μνεῖα τῶν ἐρώτων γιὰ γυναῖκες, καὶ μάλιστα αὐλητρίδες, πού ἀφορμᾶται ἀπὸ τὸ χωρίο τοῦ Περσαίου, γιὰ νὰ καταλήξει ἡ συζήτηση στὸ ἄλλο ἐνδιαφέρον θέμα, *οὐδέν ἐστιν ὀφθαλμῶν οὕτως εὐφραντικόν ὡς γυναικὸς κάλλος* (13.87, 608a κ.έ.). Ἀναμφιβόλως, ἡ ἐντύπωση τῶν διηγήσεων περὶ τῶν αὐλητρίδων ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Περσαίου καὶ οἱ συμπληρωματικὲς πληροφορίες ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς πού ἀκολουθοῦν, ἀποτελοῦν τὸ ὑπόβαθρο, στὸ ὁποῖο στηρίζεται ἡ μετάβαση στὸ νέο θέμα. Καί τὸ ὑπόβαθρο εἶναι ἐρωτικὸ στοὺς συνειρημοὺς καὶ τὶς εἰκόνες του. Ὁ διαπληκτισμὸς τοῦ σκληροῦ φιλοσόφου μὲ τοὺς συμπτώτες του γιὰ τὴν ἀγορὰ τῆς αὐλητρίδος ἀποκαλύπτει καὶ τὴν ταυτότητά του: *μήποτε αὐτός ἐστιν {ὁ} Περσαῖος ὁ περὶ τῆς αὐλητρίδος διαπνικεύσας!* Ἡ συνταυτιστικὴ μαρτυρία προέρχεται ἀπὸ τὸν Ἀντίγονο Καρύστιο· στὸ *Περὶ Ζήνωνος* (ἀπ. 34a Dorandi) εἶχε ἀναφέρει περιστατικὸ μὲ *αὐλητρίδιον*, τὸ ὁποῖο παραθέσαμε ἤδη καὶ ἐξετάσαμε στὶς μαρτυρίες περὶ τοῦ βίου τοῦ Περσαίου (T6a καὶ σχόλια, ἀνωτ. σελ. 384). Στὸ ἴδιο γεγονός ἀναφέρεται καὶ ὁ Διογένης Λαέρτιος (7.13: T6b) χωρὶς, ὅμως, νὰ μνημονεύει τὴν πηγὴ του. Τὸ συμβάν αὐτὸ εἶναι, ὅπωςδῆποτε, διαφορετικὸ ἀπὸ ἐκεῖνο πού ἀναφέρεται στὰ *Συμποτικά ὑπομνήματα*: ἡ

μία αγορά αὐλητριίδος ἔγινε τὴν ἐποχὴ πού ὁ Περσαῖος συγκατοικοῦσε μὲ τὸν Ζήγωνα, ἢ ἄλλη ὅταν βρισκόταν στὴν Αὐλὴ τοῦ Ἀντιγόνου, ὅπως ἀναφέρεται ρητῶς στὰ κείμενα. Καὶ τὰ δύο, ὅμως, περιστατικά χαρακτηρίζουν τὴν προσωπικότητα τοῦ Περσαίου ὡς φιλοσόφου μὲ ζωηρὴ προσωπικότητα καὶ ἔφεση πρὸς τὴ ζωὴ καὶ τὶς ἀπολαύσεις τῆς. Οἱ ἐπικριτές του, ὅμως, δεδομένου καὶ τοῦ αὐστηροῦ χαρακτήρος τῆς φιλοσοφίας πού πρέσβευε, ἔβλεπαν διαφορετικὰ τὰ πράγματα· ὁ τρόπος τῆς ζωῆς του διέψευδε τὰ διδάγματά του. Μήπως τὸ ἴδιο δὲν ἔγινε καὶ μὲ τὴ στρατηγία τοῦ Ἀκροκορίνθου, γιὰ τὴν ὁποία εἶδαμε νὰ κατηγορεῖται στὸ συνημμένο στὴ μνεία τῶν *Συμποτικῶν διαλόγων* χωρίο τοῦ Ἐρμίππου (*ἀνωτ.* σελ. 390-391); Φυσικά, ὑπῆρχαν καὶ πολὺ χειρότερα σὲ διαπληκτισμούς μεταξὺ συμποτῶν γιὰ τὴ διεκδίκηση μιᾶς ὥραίας ἢ καὶ ἑνὸς ὥραίου· ἀναφέρει ὁ Ἀθήναιος (13.63, 592f-593a) γιὰ τὸν Ἀθηναῖο ρήτορα Δημοσθένη, μὲ πηγὴ τὸν ἱστορικὸ Ἰδομενέα (*FGH Hist* 338 F 12), τὰ ἑξῆς πολὺ ἐνδιαφέροντα:

ἀκόλαστος δ' ἦν ὁ ῥήτωρ περὶ τὰ ἀφροδίσια, ὡς φησιν Ἰδομενεύς. Ἀριστάρχου γοῦν τινος ἐρασθεὶς μειρακίον καὶ δι' αὐτὸν παροινήσας εἰς Νικόδημον ἐξέκοψεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς.

Βεβαίως, γενικῶς ἡ ζωὴ τοῦ ρήτορος ἦταν σκανδαλώδης:

παραδέδοται δὲ καὶ περὶ ὄψα καὶ περὶ νέους καὶ περὶ γυναικας πολυτελής. τοιγαροῦν καὶ ὁ γραμματεὺς ποτ' αὐτοῦ εἶπε· «Τί δ' ἂν τις περὶ Δημοσθένους λέγειν δύναιτο; τὰ γὰρ ἐνιαυτῶ μελετηθέντα ἐκείνῳ μία γυνὴ μᾶ νυκτὶ συνέχεεν». ἀναλαβεῖν γοῦν καὶ εἰς τὴν οἰκίαν λέγεται τινα Κνωσίωνα μειρακίσκον, καίτοι γυναικα ἔχων· ὡς καὶ αὐτὴν ἀγανακτήσασαν συγκομιᾶσθαι τῷ Κνωσίωνι.

Ἄλλὰ, γιὰ νὰ ἐπανέλθουμε στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο. Ὁ Ἀθήναιος δὲν σταματᾷ στὰ ἐπεισόδια τοῦ Περσαίου· ἀναφέρει καὶ ἄλλου φιλοσόφου τὸ πάθος μὲ τὶς αὐλητριίδες, ἑνὸς Περιπατητικοῦ, μαθητῆ τοῦ Θεοφράστου (T 18.16 FHS&G) αὐτὴ τὴ φορὰ (13.86, 607f):

οἶδα δὲ καὶ Πολύστρατον τὸν Ἀθηναῖον, μαθητὴν δὲ Θεοφράστου, τὸν ἐπικαλούμενον Τυρρηγνόν, ὅτι τῶν αὐλητριίδων τὰ ἱμάτια περιέδνευ.

Τέλος, πρὶν εἰσελθεῖ στὸ ἐπόμενο θέμα πού θὰ ἀπασχολήσει τοὺς δειπνοσοφιστές, δηλαδή *ὅτι οὐδὲν ἐστὶν ὀφθαλμῶν οὕτως εὐφραντικὸν ὡς γυναικὸς κάλλος* (13.87, 608a κ.έ.), ἀναφέρεται ὅτι *ἔσπονδάκεσαν καὶ οἱ βασιλεῖς περὶ τὰς μουσουργούς*. Καὶ παραθέτει ὁ Ἀθήναιος χωρίο τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Παρμενίωνος πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο (13.87, 607f-608a), ὅπου καταγράφεται ὁ ἀριθμὸς τῶν παλλακίδων μουσουργῶν τοῦ Δαρείου μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Δαμασκού· εὐρέθησαν τριακόσιες εἴκοσι ἑννέα!

Λακωνική πολιτεία

Δὲν ἐκπλήσσει τὸ γεγονός ὅτι ὁ Περσαῖος συνέγραψε *Λακωνική πολιτεία*· ἦδη ὁ Ζήνων εἶχε στρέψει ἰδιαίτερος τὴν προσοχή του στὴν πολιτεία τοῦ Λυκούργου καί, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Πλουτάρχου (*Λυκούργος* 31.2, 59ab), τὴν εἶχε λάβει ὡς βάση τῆς οὐτοπικῆς του *Πολιτείας*, ὅπως καὶ ἄλλοι φιλόσοφοι (*SVF* I 261, 263):

ταύτην καὶ Πλάτων ἔλαβε τῆς πολιτείας ὑπόθεσιν καὶ Διογένης καὶ Ζήνων, καὶ πάντες ὅσοι τι περὶ τούτου ἐπιχειρήσαντες εἰπεῖν ἐπαινοῦνται, γράμματα καὶ λόγους ἀπολιπόντες μόνον.

Στὴ μελέτη τῆς ἴδιας πολιτειακῆς παράδοσης φαίνεται νὰ κινήθηκε καὶ ὁ Περσαῖος, μὲ τὶς διαφορές, βεβαίως, πού δικαιούμεθα νὰ σκεφτοῦμε ὡς πρὸς τὸν τρόπο προσεγγίσεως. Τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν καλὴ γνώση τῶν θεσμῶν τῆς λακωνικῆς πολιτείας ἐμφανίζεται καὶ σὲ ἓνα ἄλλον ἀπὸ τοὺς παλαιότερους Στωϊκούς, τὸν Σφαῖρο Βορυσθενίτη, ὁ ὁποῖος, ὅχι μόνον συνέγραψε *Λακωνική πολιτεία* σὲ τρία τουλάχιστον βιβλία καὶ σύγκριση Λυκούργου καὶ Σωκράτους, *Περὶ Λυκούργου καὶ Σωκράτους* (*FGrHist* 585 T 1, F 1-2), ἀλλὰ καὶ συνέδραμε ἐνεργὰ τὸν Κλεομένη Γ' στὴν ἀνασύστασι τῆς Λυκούργειου πολιτείας στὴ Σπάρτη (*αὐτ.* T 3ab). Τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς εἶναι γνωστά· τὸ γεγονός τῆς λακωνικῆς ἱστορίας πού στὴ σύγχρονη ὀρολογία εἶναι γνωστὸ ὡς «σπαρτιατικὴ ἐπανάστασι» καὶ πού ξεκίνησε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἁγίδος Δ' γιὰ νὰ καταλήξει στὴ βασιλεία τοῦ Νάβιδος καὶ τὴ ρωμαϊκὴ ἐπέμβασι στὴν Πελοπόννησο, εἶχε τὴ στήριξι τῆς Στοᾶς ὅσον ἀφορᾶ στὸν Κλεομένη. Ἐνα ἄλλο σημεῖο ἐπαφῆς τῆς στωικῆς φιλοσοφίας μὲ τὴ Σπάρτη ἦταν ἡ προτίμησι τῶν Στωϊκῶν γιὰ τὴ λεγόμενη «μικτὴ πολιτεία». Ὁ Διογένης Λαέρτιος, ἀφοῦ ἀναφερθεῖ ρητῶς στὴν *Πολιτεία* τοῦ Ζήνωνος καὶ τὸ *Περὶ πολιτείας* σύγγραμμα τοῦ Χρυσίππου (*SVF* I 269), λέγει ὅτι οἱ Στωϊκοὶ ἐπικροτοῦν *πολιτείαν δ' ἀρίστην τὴν μικτὴν ἐκ τε δημοκρατίας καὶ βασιλείας καὶ ἀριστοκρατίας* (7.131: *SVF* III 700). Εἶναι πολὺ γνωστὸ, ὅτι ἡ Λυκούργειος πολιτεία χαρακτηρίζοταν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὡς τὸ κατεξοχὴν παράδειγμα τοῦ πολιτεύματος αὐτοῦ· βλ. Πολύβιο 6.3.8, Κικέρωνα, *de re publ.* 2.42.50. Δυστυχῶς, ἀπὸ τὴ *Λακωνικὴ πολιτεία* τοῦ Περσαίου δὲν γνωρίζουμε τίποτε περισσότερο ἀπὸ τὸν σαφὴ καὶ ὀρθὸ καθορισμὸ δύο ζητημάτων· ἑνὸς ὅρου (*ὀρθοραγορίσκοι* F8) καὶ ἑνὸς θεσμοῦ (*ἐπάκιλα* F9). Καὶ τοῦτο διότι αὐτὰ ἐνδιέφεραν τὸν Ἀθηναῖο, μοναδικὴ καὶ πάλι πηγὴ γιὰ τὰ δύο ἀποσπάσματα τοῦ Περσαίου, τὰ ὁποῖα ἀντλεῖ ἀπὸ τὸν Δίδυμο (*ἀπ.* 25 Schmidt), ὁ ὁποῖος χρησιμοποίησε τὸν Κιτιάει φιλόσοφο ὡς ἀξιόπιστη πηγὴ. Ὁλ' αὐτὰ ἀνήκουν στὸ ἐκτενὲς τμῆμα

τοῦ Ἀθηναίου γιὰ τὰ λακωνικά συμπόσια (4.15, 138b-4.21, 143a) μὲ ὀμιλητή, ἴσως, τὸν Ἀλεξανδρινὸ δειπνοσοφιστὴ Πλούταρχο, στὸν λόγο τοῦ ὁποῖο ἐξετάζονται ἐπίσης καὶ τὰ ἀττικά δεῖπνα καὶ τὰ κρητικά συσσίτια καὶ τὰ βαρβαρικά συμπόσια καὶ ποικίλα ἄλλα, μέχρι καὶ ρωμαϊκά (4.13-43, 134d-156a). Ἀφετηρία τῆς ἀρχαιογνωστικῆς ἐξετάσεως τῶν λακωνικῶν συμποσίων εἶναι ἓνα χωρίο τοῦ Πολέμωνος ἀπὸ τὸ ἔργο του *Περὶ τοῦ παρὰ Ξενοφῶντι κανάθρου* (ἀπ. 86 Preller). Τὰ *κάναθρα*, πὺν ἀναφέρει ὁ Ξενοφῶν στὸν Ἀγησίλαο (8.7), ἦταν, κατὰ μία γλῶσσα πὺν παρεισέφρησε στὸ κείμενο τοῦ Ἀθηναίου (4.17, 139f), *καμαρωτὰ ξύλινα ἄρματα*, πολυτελεῖ μάλιστα, ἐπὶ τῶν ὁποῖων ἐπέβαιναν παρθένοι κατὰ τὴν πομπὴ τῶν Ὑακινθίων· πβ. καὶ Ἡσύχιο κ 675-676 Latte. Ὁ Πολέμων ἐξήταξε τὰ θεσμοθετημένα δεῖπνα τῶν Σπαρτιατῶν κατὰ τις ἱερὲς ἑορτὲς ἀναφέροντας καὶ τοὺς ὄρους πὺν μαρτυρεῖ καὶ ὁ Περσαῖος, μὲ λάθη, ὅμως, τὰ ὁποῖα διόρθωσε ὁ Δίδυμος.

Οἱ ὀρθογορίσκοι

F8

Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀνέφερε ὁ Πολέμων: *θύουσι δὲ καὶ τοὺς γαλαθηνούς ὀρθογορίσκους* (4.16, 139b) – τὸ ὁποῖο ἢ Ἐπιτομή τοῦ Ἀθηναίου (CE) ἔσπευσε νὰ διορθώσει ἐδῶ σὲ *ὀρθογορίσκους* παραβιάζοντας τὸ γράμμα τοῦ συγγραφέως. Ἀλλ' αὐτὸ εἶναι λάθος τοῦ Πολέμωνος, σημειώνει ὁ Δίδυμος, καὶ παραθέτει, πλὴν τοῦ Περσαίου γιὰ τὸν ὀρθὸ ὄρο *ὀρθογορίσκοι*, καὶ δύο ἀκόμη μαρτυρίες, τοῦ Διοσκουρίδη (*FGrHist* 594 F 2) καὶ τοῦ Ἀριστοκλῆ (*FGrHist* 586 F 1), ἀπὸ πολιτειακὰ ἐπίσης ἔργα. Γιὰ τὸ θέμα ὑπάρχουν καὶ δύο λήμματα τοῦ Ἡουχίου· στὸ λ. *ὀρθογορίσκος* (ο 1176 Latte) δίδει ἀπλῶς τὴν ἐξήγηση: *χοιρίδιον μικρόν*. Περισσότερο ἐνδιαφέρον, ὅμως, ἔχει τὸ διαλεκτικὸ λῆμμα *βορθογορίσκα* (β 822 Latte), ὅπου ἐξηγεῖ ὁ λεξικογράφος: *βορθογορίσκα· χοίρεια κρέα· καὶ μικροὶ χοῖροι βορθογορίσκοι· Λάκωνες*. Πολὺ περιεργη εἶναι μία ἄλλη πληροφορία, ἢ ὁποῖα προέρχεται ἀπὸ τὴ *Φυσικὴ ἱστορία* τοῦ Πλινίου· μιλώντας ὁ Ρωμαῖος συγγραφέας γιὰ τὰ *θανμάσια* (*mira*) πὺν συμβαίνουν στὸν κόσμον τῶν ἰχθύων, ἀφοῦ ἀναφέρει τοὺς τόπους ὅπου ζοῦν γλυκά, πικρά καὶ ἀλμυρὰ ψάρια, δίδει καὶ τὴν ἐξῆς πληροφορία πὺν ἀντλήσε ἀπὸ τὸν μαθητὴ τοῦ Διδύμου Ἀπίωνα τὸν γραμματικὸ (*Nat. hist.* 32.9.19 : *FGrHist* 616 F 31):

Apion piscium maximum esse tradit porcum, quem Lacedaemoni orthagoriscum vocent; grunnire eum, cum capiatur.

Βεβαίως, ἢ ἀποκατάσταση τῆς γραφῆς *orthagoriscum* ὀφείλεται στὸν Sillig, διότι ἢ λέξη ἐπαναλαμβάνεται ὀρθῶς καὶ στὸ 32.53.150· στὸ

χωρίο πού μᾶς ἐνδιαφέρει, ὅμως, τὰ χειρόγραφα τοῦ Πλινίου παραδίδουν γραφές μεγάλης ἀλλοιώσεως: *orum thagoriscum* **BVRdf: stagoriscum E**. Ἄλλὰ καὶ τὸ *maximum* ὁ Mayhoff θεώρησε ὀρθότερο νὰ γραφεῖ *maxime mirum*. Ἔτσι ὁ μέγιστος ἰχθύς δίδει τὴ θέση του στὸ ἐξαιρετικὰ περιεργό πράγμα, πού ἀμφιβάλλει κανεὶς ἐὰν εἶναι ἀπὸ μόνο του τὸ γουρουνόψαρο, πού τὸ ὀνόμαζαν οἱ Λακεδαιμόνιοι *ὀρθαγορίσκο* ἐπειδὴ γρύλλιζε σὰν χοῖρος ὅταν τὸ ἔπιαναν. Τὸ περιεργό δὲν εἶναι νὰ ἔδινε ὁ Ἄπιων αὐτὴ τὴν πληροφορία· θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι ἔχει πιθανότερες ὀρθότητος, ἀφοῦ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀποκαλοῦσαν ἔτσι καὶ τὰ χοιρίδια καὶ δὲν εἶναι ἀπίθανο νὰ ὀνόμασαν ἔτσι καὶ τὸ γουρουνόψαρο τοῦ Λακωνικοῦ κόλπου· τὸ περιεργό θὰ ἦταν νὰ εἴμαστε βέβαιοι πὼς ὁ Ἄπιων, μαθητῆς τοῦ Διδύμου, παρέδιδε τὴ γραφὴ *ὀρθαγορίσκοι* ἀντὶ τοῦ *ὀρθραγορίσκοι* πού ὁ διδάσκαλός του θεωροῦσε ὡς τὴν ὀρθή.

Τὰ ἐπάικλα

F9

Ἐκτενέστερη κατὰ πολὺ εἶναι ἡ συζήτηση γιὰ τὰ ἐπάικλα. Ὁ Πολέμων ἀνέφερε ἐν πρώτοις τὰ *ἄικλα*: *δεῖπνον δ' ἐστὶν ἰδίως ἔχον ἢ κοπὶς, καθάπερ καὶ τὸ καλούμενον ἄικλον*. Καὶ παρακάτω: *τὸ δὲ ἄικλον ὑπὸ μὲν τῶν ἄλλων Δωριέων καλεῖται δεῖπνον*. Καὶ συνεχίζει περιγράφοντας τὰ προσφερόμενα μετὰ τὸ δεῖπνον (4.16, 139c):

ἐν δὲ τῇ Λακεδαίμονι τοῖς εἰσιούσιν εἰς τὸ φιδίτιον μετὰ δεῖπνον τὸ καλούμενον ἄικλον εἰσφέρουσιν ἄρτους ἐν ἀρχιδίῳ καὶ κρέας ἑκάστω, καὶ τῶ νέμοντι τὰς μοίρας ἀκολουθῶν ὁ διάκονος κηρύττει τὸ ἄικλον προστιθεὶς τοῦ πέμψαντος τὴν ὀνομασίαν.

Ὁ Δίδυμος συμφωνεῖ μὲν ὅτι τὸ κυρίως δεῖπνον ἐκαλεῖτο στὴ Σπάρτη *ἄικλον*, ἀλλ' ὅμως σημειώνει τὸ λάθος τοῦ Πολέμωνος (4.17, 140cd):

ἄικλον δ' οὐ λέγουσιν οἱ Λάκωνες τὴν μετὰ τὸ δεῖπνον μοῖραν, ἀλλ' οὐδὲ τὰ διδόμενα τοῖς φιδίταις μετὰ τὸ δεῖπνον· ἄρτος γάρ ἐστι καὶ κρέας. ἀλλ' ἐπάικλα μὲν λέγεται ταῦτα, ὄντα οἷον ἐπιχορηγήματα τοῦ συντεταγμένου τοῖς φιδίταις ἄικλον· παρὰ γὰρ τοῦτο, οἷμαι, τὴν φωνὴν πεποιῆσθαι.

Ἐφεξῆς παραθέτει ὁ Ἀθήναιος, μὲ πηγὴ τὸν Δίδυμο, μία σειρὰ χωρίων γιὰ τὰ ἐπάικλα, τὰ ὁποῖα ἐπιβεβαιώνουν τὰ ὅσα ἀναφέρονται στὸ ἐξεταζόμενο χωρίο τοῦ Περσίου (πού εἶναι μία ἀπὸ τίς μαρτυρίες τοῦ Διδύμου), ἀλλὰ καὶ δίδουν λεπτομερῆ περιγραφή τους. Ἐν πρώτοις, ὁ καθορισμὸς τῶν δύο εἰδῶν *ἐπαῖκλων*, γιὰ μικροὺς καὶ μεγάλους, ὅπου καὶ χρησιμοποιεῖται ἐντόπιος συγγραφέας, ὁ Λά-

κων Νικοκλής (FGrHist 587 F 1): *καὶ ἔστιν ἡ παρασκευὴ τῶν λεγομένων ἐπαύκλων οὐχ ἀπλή, καθάπερ ὁ Πολέμων ὑπέληφεν, ἀλλὰ διττή. Καὶ πρῶτα περιγράφονται τὰ ἐπαύκλα τῶν παιδῶν:*

ἦν μὲν γὰρ τοῖς παισὶ παρέχονσι, πάντῃ τις εὐκόλος ἐστὶ καὶ εὐτελής· ἄλφιστα γὰρ ἐστὶν ἐλαίῳ δεδευμένα, ἃ φησι Νικοκλής ὁ Λάκων κάπτειν αὐτοὺς μετὰ τὸ δεῖπνον ἐν φύλλοις δάφνης, παρὸ καὶ καμματίδας μὲν προσαγορεύεσθαι τὰ φύλλα, αὐτὰ δὲ τὰ ψαιστὰ κάμματα.

Γιὰ τὸ ὅτι ἔθος ἦν τοῖς πάλαι καὶ φύλλα δάφνης τραγηματίζεσθαι παραθέτει στίχο ἀπὸ τοὺς Κύκλωπες, κωμῶδια πού ἀποδίδοταν στὸν Καλλία ἢ τὸν Διοκλή (ἀπ. 7 K-A). Καὶ συνεχίζει μὲ τὰ ἐπαύκλα πού προσφέρονταν στὰ φιδίτια τῶν ἀνδρῶν κατὰ τὸν Νικοκλή:

ἦν δ' εἰς τὰ τῶν ἀνδρῶν φιδίτια κομίζουσι, σκευοποιεῖται ἔκ τινων ζῶων ὠρισμένων, παραχορηγοῦντος αὐτὰ τοῖς φιδίταις ἐνὸς τῶν εὐποροῦντων, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ πλειόνων.

Γίνεται, λοιπόν, φανερό, ὅτι στὸ πρῶτο μέρος τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ Περσαίου περιγράφονται τὰ ἐλαφρῶς παρασκευῆς ἐπαύκλα, μὲ τὴν ἴδια σχεδὸν ὀρολογία πού εἶδαμε καὶ στὸν Νικοκλή, ὁ ὁποῖος καὶ πάλι παραπέμπεται στὴ συνέχεια (F 2: 4.18, 141a) γιὰ τὸν καθορισμὸ τῶν ὄρων καμματίδες καὶ κάμματα τοῦ πρώτου τοῦ ἀποσπάσματος (ἐστὶ δὲ τὰ μὲν κάμματα ψαιστὰ, αἱ δὲ καμματίδες αἷς κάπτονται τὰ ψαιστὰ). Σπουδαιότερη, ὅμως, εἶναι ἡ πληροφορία τοῦ ἰδίου χωρίου ὅτι μία ἐπιβαλλόμενη ἐλαφρὰ ποινὴ ἦταν ἡ καταβολὴ τῶν ἀναγκαιῶν γιὰ τὰ ἐπαύκλα:

διακούσας δὲ πάντων ὁ ἔφορος ἦτοι ἀπέλυσεν ἢ κατεδίκασεν. ὁ δὲ νικήσας ἐξημίωσεν ἐλαφρῶς ἦτοι κάμμασιν ἢ καμματίσιν.

Στὸ δεύτερο μέρος τοῦ χωρίου τοῦ Περσαίου δίδεται ἔμφραση στὸν πολιτικὸ καὶ κοινωνικὸ χαρακτῆρα τῶν ἐπαύκλων, ὁ ὁποῖος διασαφηνίζεται ἀρκετὰ καὶ ἀπὸ ἄλλα χωρία πού παρατίθενται στὸν Ἀθήναιο, δύο μάλιστα ἀπὸ τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ ἔργα φιλοσόφων. Τὸ πρῶτο προέρχεται ἀπὸ τὸν *Τριπολιτικὸ* τοῦ Δικαιάρχου, ἔργο τὸ ὁποῖο, κατὰ τὴ μαρτυρία τῆς Σούδας (δ 1062 Adler: ἀπ. 1 Wehrli = 2 Mirhady), διαβαζόταν στὸ ἀρχεῖον τῶν ἐφόρων κάθε χρόνο μὲ ἀκροατὲς τοὺς ἐφήβους τῆς Σπάρτης. Ἔγραφε, λοιπόν, ἐκεῖ ὁ Δικαιάρχος γιὰ τὰ ἐπαύκλα (ἀπ. 72 Wehrli = 87 Mirhady):

εἴτ' ὀξέως ἤδη δεδειπνηκόσιν ὕστερα περιφέρεται ταῦτα τὰ ἐπαύκλα καλούμενα. συμφέροι δ' ἕκαστος εἰς τὸ φιδίτιον ἀλφίτων μὲν ὡς τρία μάλιστα ἡμιμέδιμα Ἀττικά, οἴνου δὲ χοεῖς ἔνδεκα τινος

ἢ δώδεκα, παρὰ δὲ ταῦτα τυροῦ σταθμὸν τινα καὶ σύκων, ἔτι δὲ εἰς ὄφωϊαν περὶ δέκα τινὰς Αἰγυναίους ὀβολοῦς.

Δύο ἀκόμη χωρία γιὰ τὰ ἐπαίκλια ἀκολουθοῦν· τὸ πρῶτο εἶναι τοῦ Σφαιρίου, ἀπὸ τὸ τρίτο βιβλίον τῆς *Λακωνικῆς πολιτείας* (FGrHist 585 F 2: SVF I 630), ὅπου ἀναφέρεται ἡ συνεισφορὰ καὶ τῶν πτωχῶν (*καὶ τῶν μὲν ἀγρευομένων ὑφ' αὐτῶν ἐνίστε οἱ πολλοί*) καὶ τῶν πλουσίων. Πολὺ χαρακτηριστικά, ὅμως, εἶναι ὅσα ἀναφέρει ὁ Μόλπης (FGrHist 590 F 2c), ὁ ὁποῖος καὶ ἐδῶ, ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλα δύο χωρία τῆς *Λακωνικῆς πολιτείας* ποὺ διασώζει ὁ Ἀθήναιος (4.17, 140e: F 2b καὶ 14.85, 664e: F2a), ὑποστηρίζει ὅτι τὰ παρὰ τοῖς Σπαρτιάταις ἐπαῖκλια, ⟨?⟩ σημαίνει τὰς ἐπιδειπνίδας, *ματτύας φησὶ λέγεσθαι παρὰ τοῖς ἄλλοις* (F 2a). Ὁ Ἀθήναιος ἔχει ὀλόκληρη συζήτηση γιὰ τὴν *ματτύην* (14.83, 662e-14.85, 664f), ἡ ὁποία τελειώνει μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ Μόλπιδος, ἀλλὰ καὶ μὲ ἓνα πολὺ ἐνδιαφέρον χωρίο ἀπὸ τὸν Ἀρχεσίλαον τοῦ Μενίππου, ὅπου τὰ ἀναφερόμενα ἐδέσματα ταυτίζονται περίπου μὲ ἐκεῖνα ποὺ καταγράφει ὁ Μόλπης, τοῦ ὁποῖου ἀξίζει νὰ παρατεθεῖ ἐδῶ ὀλόκληρο τὸ ἀπόσπασμα (F 2c):

μετὰ δὲ τὸ δεῖπνον εἴωθεν αἰεὶ τι παρὰ τινος κομίζεσθαι, ἐνίστε δὲ καὶ παρὰ πλείονων, παρ' αὐτοῖς κατ' οἶκον ἠρτυμένη ματτύη, ὃ καλοῦσιν ἐπαῖκλον. τῶν δὲ κομιζομένων οὐδεὶς οὐθέν ἀγοράσας εἴωθεν φέρειν· οὔτε γὰρ ἠδονῆς οὐδ' ἀκρασίας γαστροῦς οὐνεκεν κομίζουσι, ἀλλὰ τῆς αὐτῶν ἀρετῆς ἀπόδειξιν τῆς κατὰ τὴν θήραν ποιούμενοι. πολλοὶ δὲ καὶ ποιμνία αὐτῶν τρέφοντες ἀφθόως μεταδιδόασιν τῶν ἐκγόνων. ἐστὶ δ' ἡ ματτύα φάτται, χῆνες, τρυγόνες, κίχλαι, κόσσυφοι, λαγῶ, ἄρνες, ἔριφοι.

Τὴν περιγραφή αὐτοῦ τοῦ ἐπιδορπίου, ποὺ ἦταν πλούσιο σὲ ἐδέσματα παρασκευασμένα κατ' οἶκον ἀλλὰ καὶ σὲ κυνήγι, ἀκολουθεῖ ἡ ἔκφραση τοῦ ἐπαίνου τῶν συνεισφερόντων:

οἱ δὲ μάγειροι σημαίνουσι τοὺς αἰεὶ τι κομίζοντας εἰς μέσον, ἵνα πάντες εἰδῶσι τὴν τῆς θήρας φιλοπονίαν καὶ τὴν εἰς αὐτοὺς ἐκτέλειαν.

Ὁ Μόλπης χρονολογεῖται μεταξὺ 150 καὶ 50 π.Χ. περίπου· ἔζησε δηλαδὴ σὲ περίοδο, κατὰ τὴν ὁποία πολλὰ εἶχαν ἀλλάξει στὴ Σπάρτη. Ὁ ἴδιος ὁ Ἀθήναιος, στὸ πλαίσιο τοῦ ἀναφερόμενου τμήματος καὶ στὴ συνέχεια (4.20, 141f-142f), παραθέτει ἓνα ἐκτενὲς χωρίο τοῦ Φυλάρχου ὅπου ἱστορεῖται ἡ εὐγενὴς ἀπόπειρα τοῦ Κλεομένου Γ' γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῶν ἀρχαίων *φιδιτίων* (FGrHist 81 F 44).

〈Περὶ ἐρώτων ?〉

Παρότι, ὅπωςδήποτε, δὲν εἶναι καθόλου βέβαιος ὁ τίτλος τοῦ ἔργου *Περὶ ἐρώτων* (ἢ μήπως *Περὶ ἐρωτος*), ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπόδοση τοῦ ἀποσπάσματος σὲ σύγγραμμα τοῦ τύπου αὐτοῦ, ὅμως, καὶ οἱ Στωϊκοὶ εἶχαν συνθέσει ἔργα μὲ παρόμοιους τίτλους, ὅπως καὶ φιλόσοφοι ἄλλων σχολῶν· εἶδαμε, ἤδη, τὰ *Ἐρωτικά* τοῦ Περιπατητικοῦ Κλεάρχου. Ὁ Κλεάνθης εἶχε γράψει καὶ *Ἐρωτικὴ τέχνη* ἀλλὰ καὶ *Περὶ ἐρωτος* (Διογ. Λαέρτ. 7.175: *SVF* I 481), ἐνῶ ὁμοίωτο ἔργο εἶχε συνθέσει καὶ ὁ Χρῦσιππος, γιὰ τὴν κεντρικὴ ἰδέα τοῦ ὁποῦ ὑπάρχει ἡ μαρτυρία τοῦ Διογένηος Λαερτίου (7.130 : *SVF* III 718):

εἶναι οὖν τὸν ἔρωτα φιλίας, ὡς καὶ Χρῦσιππος ἐν τῷ Περὶ ἐρωτός φησι· καὶ μὴ εἶναι ἐπιμεμπτον αὐτόν. εἶναι δὲ καὶ τὴν ὄραν ἄνθος ἀρετῆς.

Ὁ ἴδιος εἶχε δημοσιεύσει καὶ *Ἐρωτικὲς ἐπιστολές* (*SVF* II 1072), ἐνῶ ὁ Σφραῖρος συνέγραψε *Διαλόγους ἐρωτικούς* (Διογ. Λαέρτ. 7.178: *SVF* I 620). Σύνοψη τῶν περὶ ἐρωτος ἀπόψεων τῶν Στωϊκῶν δίδει ὁ Διογένης Λαέρτιος παραπέμποντας, μάλιστα, σὲ ἔργα ποὺ δὲν εἶχαν τὸν ἔρωτα ὡς κύριο θέμα (7.129-130: *SVF* III 716):

καὶ ἐρασθήσεται δὲ τὸν σοφὸν τῶν νέων τῶν ἐμφαινόντων διὰ τοῦ εἶδους τὴν πρὸς ἀρετὴν εὐφροσύνην. ὡς φησι Ζήνων ἐν τῇ Πολιτείᾳ καὶ Χρῦσιππος ἐν τῷ πρώτῳ Περὶ βίων καὶ Ἀπολλόδωρος ἐν τῇ Ἡθικῇ. εἶναι δὲ τὸν ἔρωτα ἐπιβολὴν φιλοποίας διὰ κάλλος ἐμφαινόμενον· καὶ μὴ εἶναι συνουσίας, ἀλλὰ φιλίας.

Τὰ ὀνόματα

F10

Ἡ σχολιαζόμενη μαρτυρία τοῦ Φιλοδήμου ἀνήκει στὸ *Περὶ μουσικῆς* ἔργο του, τὸ ὁποῖο ἔχει διασωθεῖ σὲ ἀποσπασματικὴ κατάσταση ἀπὸ μία σειρὰ δέκα παπύρων τοῦ Ἡρακλείου (Herculaneum), οἱ ὁποῖοι δείχνουν ὅτι τὸ σύγγραμμα ἀπετελεῖτο ἀπὸ τέσσερις πραγματείες, τέσσερα βιβλία. Ἡ ἀποκατάσταση τοῦ ἔργου ἐπὶ τῆ βάσει τῶν θραυσμάτων παρουσιάζει μεγάλες δυσκολίες. Σὲ τμῆμα τοῦ τετάρτου βιβλίου, ἀπὸ τὸν πάπυρο 1497 (στ. XIII 4 – XV 44), ἐξετάζεται ἡ σχέση μουσικῆς καὶ ἐρωτος. Στὸ τμῆμα αὐτὸ ἀνήκει καὶ τὸ χωρίο μὲ τὴ μαρτυρία περὶ τοῦ Περσαίου. Βασικὴ ἀποψη τοῦ Φιλοδήμου στὸ ἔργο αὐτὸ εἶναι ὅτι, παρὰ τίς ἀπόψεις τῶν ἄλλων φιλοσοφικῶν σχολῶν πλὴν τῶν Ἐπικουρείων, ἡ μουσικὴ οὔτε παιδευτικὴ οὔτε ἠθικὴ ἀξία ἔχει καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νά θεωρηθεῖ ὅτι ὀδηγεῖ πρὸς τὴν ἀρετῇ. Δὲν εἶναι οὔτε κἀν ἐπιστήμη· εἶναι τέχνη, καὶ οἱ *τεχνῖται* δὲν

εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίζουν καὶ νὰ διδάσκουν τὸν δρόμο πρὸς τὴν ἀρετὴ καὶ τὸ *πρέπον*. Κατὰ τὴν ἐπιχειρηματολογία τοῦ Φιλοδήμου, ἡ ὁποία ἀπορρέει μὲ σταθερότητα ἀπὸ τὶς ἀπόψεις τοῦ Ἐπικούρου γιὰ τὸ θέμα, ἡ τέχνη αὐτὴ δὲν εἶναι σὲ θέση ἀπὸ μόνη της νὰ δημιουργήσει ἠθικὰς προϋποθέσεις· εἶναι μόνον *πρὸς τέρψιν* τῶν αἰσθήσεων χωρὶς βαθύτερες ἐπιδράσεις, ὅπως ἰσχυρίζονται ἄλλοι φιλόσοφοι. *Ἡμεῖς ἀκονοσ[ι]κῶς ὑπ' αὐτῆς τερπόμεθα* λέγει ὁ Φιλόδημος (IV 35.33-34) καὶ τὴν ὠφελιμότητά της περιορίζει εἰς τὸ *ἀνίσσθαι καὶ παίζειν* (IV 16.22), τὴ χαρὰ τῆς χαλαρώσεως καὶ τῆς διασκέδασεως· εἶναι ἀπὸ τὰ εὐχάριστα ἐκεῖνα δημιουργήματα τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἠλεκτρίζουν τὶς αἰσθήσεις καὶ τίποτε περισσότερο: [τ]ῶν τὰς αἰσ[θη]-σεως γαργα[λίσσ]οντων ἠδέ[ων] (III 27.6-7). Ἡ ἀγάπη γιὰ τὴ μουσικὴ ἐξαντλεῖται στὴν προσφορὰ της αὐτῆ. Μόνον ἀπὸ τὴ φιλοσοφία εἶναι δυνατὸν ὁ ἀνθρώπος νὰ ὀδηγηθεῖ καὶ νὰ κατακτηθεῖ τὴ *σοφία*, ἡ ὁποία θὰ τοῦ ἐπιτρέψει νὰ ζήσει κατὰ τὸν ἀριστο τρόπο. Ἐπομένως, τὸ νὰ ἐμπλέκει κανεὶς τὴ μουσικὴ στὴν πορεία πρὸς τὴν ἀρετὴ ἢ καὶ στὴν κατάπτωση τῶν ἠθῶν εἶναι σφάλμα· τὰ λόγια, οἱ λέξεις, τὰ ὀνόματα εἶναι αὐτὰ ποὺ ἔχουν ἐπίδραση στὴν ἠθικὴ πορεία τῶν ἀνθρώπων· ἐὰν αὐτὰ συνοδεύονται καὶ ἀπὸ μουσικὴ, αὐτὸ εἶναι κάτι ἄλλο. Μεταξὺ τῶν φιλοσόφων ποὺ ἐλέγχονται στὸ σύγγραμμα τοῦ Φιλοδήμου εἶναι ὁ Στωϊκὸς Διογένης ὁ Βαβυλώνιος στὸ τέταρτο βιβλίον (συγγραφέας ἔργου *Περὶ μουσικῆς*, SVF III Διογ. ἀπ. 54-90) καὶ ὀρισμένοι Περιπατητικοὶ (Θεόφραστος, Ἀριστόξενος, Ἡρακλείδης Ποντικὸς) στὸ τρίτον βιβλίον. Καὶ τοῦτο διότι τὰ τρία τελευταῖα βιβλία τοῦ ἔργου ἦταν ἀφιερωμένα ἀνὰ ἓνα στὴ λεπτομερὴ κριτικὴ τῶν ἀπόψεων τῆς Ἀκαδημίας, τοῦ Περιπάτου καὶ τῆς Στοᾶς ποὺ εἶχαν ἐκτεθεῖ γενικῶς στὸ πρῶτον βιβλίον. Ἡ πολεμικὴ ἐναντίον τῶν ἀπόψεων ποὺ εἶχε διατυπώσει ὁ Διογένης Βαβυλώνιος ξεκινᾷ ἤδη στὸ πρῶτον βιβλίον μὲ τὴν κριτικὴ ἑνὸς βασικοῦ σημείου, ἐκείνου τῆς *διαθέσεως*. Κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Φιλοδήμου (I 37.12 κ.έ.: SVF III 88) ὁ Διογένης ἀνέπτυξε τὴ θεωρίαν ὅτι ἡ μουσικὴ διευκολύνει τὸν ἀνθρώπο στὸ *οἰκείως διατιθέναι* (ποὺ ἀναλύουμε κατωτέρω):

φησὶ ... [δύ]νασθαι τὴν περὶ αὐτῆ[ν φι]λοτεχνίαν οἰκείως ἡμ[ᾶς] δι[α]τιθέναι πρὸς πλείους [ἀρε]τάς, δοκεῖν αὐτῶ καὶ πρ[ὸς πά]-σας.

Σκληρότερη εἶναι ἡ κριτικὴ τοῦ Διογένης (SVF αὐτ.), ἀλλὰ καὶ τοῦ Περιπατητικοῦ Ἡρακλείδη Ποντικοῦ (*Συναγωγὴ τῶν ἐν μουσικῇ <διαλαμπράντων>*, ἀπ. 162 Wehrli), τὸν ὁποῖο ἐπεκαλεῖτο πρὸς στήριξη τῶν ἀπόψεών του ὁ Διογένης, στὸ τέταρτον βιβλίον τοῦ *Περὶ μουσικῆς* (XXIII 27 – XXIV 5):

ἂ μέντοι Διογένης φ[η]σίν, κα[τα]νοήσας ἡμᾶς [τ]ἀναγεγραμμένα παρ' Ἡρακλείδῃ περὶ πρόποντος μέλους καὶ ἀρεποῦς καὶ ἀ[ρρ]ένων κα[ὶ] μαλακῶν ἡθῶν καὶ πρ[ά]ξεων ἀριστοτουσῶν κ[αὶ] ἀναρμόστων το[ῖ]ς ὑπ[ο]κειμένοις προσώπ[οι]ς, οὐ μακρὰν ἀπηρτ[ημέ]ν[η]ν τῆς φιλοσοφ[ίας] ἡγή[σ]ε[σθαι] τῷ πρὸς π[λει]στα] ἐπὶ τοῦ βίου χρησι[μεύειν] τὴν μουσικῆ[ν] [καὶ τὴν] περὶ αὐτὴν φιλ[οτεχ]νίαν οἰκείως διατι[θέν]αι πρὸς πλείους ἀρετάς, μᾶλλον δὲ καὶ πάσας, ἐκθέντες ἡμεῖς ἐν τῷ τρίτῳ τῶν ὑπομνημάτων ... παρεδείξαμεν ὅσης ἐστὶν γέμοντα ληρείας.

Ἀπὸ τὴν κριτικὴ αὐτὴ ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ποιεὶς ἦταν οἱ ἀπόψεις τοῦ Διογένους περὶ τοῦ οἰκείως διατιθέναι ἐν σχέσει πρὸς τὴ μουσική. Ὑπεστήριξε, δηλαδή, ὅτι, ἐφόσον ἡ ἀρετὴ δὲν εἶναι μία ἀλλὰ πολλές, κάθε μία χωριστὰ εἶναι δυνατόν νὰ κατευθύνει ἐπιτυχῶς τὸν συγκεκριμένο τομέα δράσεως τοῦ σοφοῦ στὸν ὅποιο ἀνταποκρίνεται οἰκεία διάθεσις. Ἡ μουσικὴ, μὲ τὴν ἄπειρη ποικιλία τῶν μελωδικῶν θεμάτων της μπορεῖ νὰ καλύψει μὲ τὴν παιδευτικὴ της ἐπενέργεια μεγάλο εὖρος ἀρετῶν (λ.χ. ἐρωτικὴ, συμποσιακὴ κ.λπ.), ἢ καὶ ὅλες. Ἡ Ἐπικουρεία ἀντίρρηση εἶναι, ὡς γνωστόν, ὅτι τὴ ζωὴ πρέπει νὰ κατευθύνει ἢ φρόνησις, κατεξοχὴν ἀρετὴ, ἢ ὁποία καὶ διασφαλίζει τὴ σταθερότητα καὶ τὴν ἐνότητά της· δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ εἶναι ἐνάρετος σὲ κάτι καὶ ὡς πρὸς ἄλλο νὰ παρουσιάζει κενά. Ἔτσι, πλὴν τῆς οὐσιώδους ἀδυναμίας τῆς μουσικῆς νὰ ποδηγηθῆσει τὸν ἄνθρωπο στὴν ἀρετὴ, ὑπάρχει καὶ τὸ θέμα τοῦ ἐπιμερισμοῦ της. Τέλος, ἐὰν εἶναι ν' ἀναγνωρίσει κανεὶς μία κατευθυντήρια γραμμὴ στὸ τραγούδι, τότε αὐτὴ θὰ τὴ βρεῖ στὰ λόγια πού συνοδεύουν τὴ μουσικὴ· αὐτὰ εἶναι φορεῖς ἐννοιῶν καὶ μπορεῖ νὰ ἐπιδράσουν, καὶ ὄχι ἡ μελωδία· αὐτὸ τὸ τονίζει ὁ Φιλόδημος σὲ διασωθέντα χωρία τοῦ τετάρτου βιβλίου (στ. V 28-31, VI 3-5 κ.ά.). Μὲ τίς εἰσαγωγικὰς αὐτὲς σκέψεις εὐκολύνεται ἡ κατανόηση τοῦ σχολιαζομένου χωρίου, χωρὶς, ὅμως, καὶ νὰ ταυτίζεται ὁ (Στωϊκός;) φιλόσοφος, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἐχάθη, ἀλλὰ οἱ ἀπόψεις ἐλέγχονται. Ὁ ἄγνωστος αὐτὸς φιλόσοφος ἰσχυριζόταν, προφανῶς, ὅτι ἡ ἐρωτικὴ ποίηση σὲ συγκεκριμένο περιβάλλον διαφθείρει τοὺς νέους. Τὰ ἐπιχειρήματά του στηρίζονταν σὲ στίχους τῶν κατεξοχὴν ἐρωτικῶν καὶ συμποσιακῶν ποιητῶν πού καὶ οἱ δύο ἔζησαν στὴν Αὐλὴ τοῦ τυράννου τῆς Σάμου Πολυκράτη (π. 533-522 π.Χ.), γιὰ τὸν ὅποιο πολλὰ λέγονταν (βλ. ἄνωτ. σελ. 267-268)· πρόκειται γιὰ τὸν Ἴβυκο καὶ τὸν Ἀνακρέοντα. Γιὰ τὸν Ἴβυκο δὲν εἶναι ἀπολύτως βέβαιο ὅτι συνέθετε μονωδίες, ἀλλὰ ὁ Ἀνακρέων ἦταν ἀριστουργηματικὸς στὸ εἶδος, ὥστε νὰ γράφει ὁ κρᾶτιστος Κριτίας (VS 88 B 1 = ἀπ. 8 Gentili-Prato) κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Ἀθηναίου (13.74, 600de):

*τὸν δὲ γυναικείων μελέων πλέξαντά ποτ' ὦδάς
ἠδὺν Ἀνακρείοντα Τέως εἰς Ἑλλάδ' ἀνήγεν,
συμποσίων ἐρέθισμα, γυναικῶν ἠπεροπέυμα,
αὐλῶν ἀντίπαλον, φιλοβάρβιτον, ἠδὺν, ἄλυτον.*

Ἐνῶ, ὅμως, ἡ συζήτηση τοῦ φιλοσόφου στηριζόταν στὴν ἐπίδραση τῶν νοημάτων (*διανοήμασι*), συνεδύασε, χωρὶς ἰδιαίτερη τεκμηρίωση, καὶ τὸ μέλος· καὶ ἐδῶ ἔγκειται ἡ ἀντίδραση τοῦ Φιλοδήμου, ὁ ὁποῖος καταφεύγει στὸν ὄρισμό τῶν *ὀνομάτων* τοῦ Περσαίου, ἀπλῆς δηλαδὴ σημάσεως ἐννοιῶν μὲ λέξεις ποὺ δὲν ἔχουν σχέση μετὰ τὴ μουσική. Ἐὰν ὁ ἄγνωστός μας σήμερα φιλόσοφος ἦταν Στωϊκός, τότε ὁ Φιλόδημος τὸν πολεμᾷ μὲ ὄπλα ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴ σχολή.

〈Περὶ Ὀμήρου ?〉

Μεταξὺ ἐμπνεύσεως καὶ πραγματικότητας

F11

Τὸ χωρίο τοῦ Δίωνος Χρυσσοτόμου, ἐπιφανοῦς ρήτορος τῆς Δεύτερης Σοφιστικῆς (π. 40 μετὰ τὸ 112 μ.Χ.), μαθητῆ τοῦ Μουσωνίου Ρούφου καὶ γνωστοῦ γιὰ τὶς στωϊκο-κυνικές του ἀπόψεις, προέρχεται ἀπὸ τὸν λόγο του *Περὶ Ὀμήρου*. Μεταξὺ τῶν μεγάλων φιλολογικῶν θεμάτων ποὺ ἀνακινεῖ στὸ κείμενο αὐτὸ γύρω ἀπὸ τὸν ἐπικό ποιητῆ, εἶναι καὶ τὸ ζήτημα, *πότερον Ὀμηρος ἤμαρτε περὶ ταῦτα* (δηλ. *ἐν τοῖς περὶ θεῶν μύθοις τε καὶ λόγοις*) ἢ *φυσικούς τινες ἐνόησας ἐν τοῖς μύθοις λόγους κατὰ τὴν τότε συνήθειαν παρεδίδου τοῖς ἀνθρώποις*. Παραδέχεται ἐξαρχῆς, βεβαίως, ὅτι τὸ πρόβλημα εἶναι δυσεπίλυτον: *οὐ γὰρ ῥάδιον διαιτῆσαι τὸ τοιοῦτον*. Ἀκολουθοῦν δύο γνώμες περὶ Ὀμήρου· αὐτὴ τοῦ Ζήνωνος, μὲ τὴν πληροφορία περὶ Ἀντισθένης καὶ Περσαίου, καὶ ἐκείνη τοῦ Πλάτωνος (§ 5 κ.έ.), ὅπου γενικῶς συνεχίζεται, ἐπὶ ὀρισμένων σημείων, ἡ καταγραφὴ τῆς ἀρνητικῆς στὴν οὐσία τῆς γνώμης τοῦ φιλοσόφου, τὴν ὁποία ἀρχισε νὰ ἀναφέρει πρὸ τῆς γνώμης τοῦ Ζήνωνος καὶ ἀφοῦ εἶχε συνοπτικῶς μνημονεύσει τὶς κρίσεις Ἀριστοτέλους καὶ Ἡρακλείδη Ποντικοῦ (§ 2). Τὸ πρῶτο χωρίο εἶναι διδακτικὸ γιὰ τὴν ἀντιπραβολὴ μὲ τὴ στάση τοῦ Ζήνωνος· καὶ ὁ ἰδρυτῆς τῆς Στοᾶς εἶχε γράψει οὐτοπική πολιτεία, ὅπως ὁ Πλάτων, ἀλλὰ ἡ ἀντιμετώπιση τοῦ Ὀμήρου ἦταν ἐντελῶς διαφοροετική. Γράφει, λοιπόν, ὁ Δίων:

τούτων δὲ πρότερος Πλάτων πανταχοῦ μέμνηται, τὴν μὲν ἠδονὴν καὶ χάριν τὴν τῶν ἐπῶν ἐκπληττόμενος, πολλάκις γε μὴν ἐπιμεμώμενος ἐν τοῖς περὶ θεῶν μύθοις τε καὶ λόγοις, ὡς οὐ συμφέ-

ροντα τοῖς ἀνθρώποις οὐδαμῶς αὐτὸν εἰρηκότα, πλεονεξίας καὶ ἐπιβουλὰς κατ' ἀλλήλων καὶ μοιχείας καὶ ἔριδας καὶ φιλονικίας περὶ θεῶν ἐξιόντα· μετὰ ταῦτα δὲ οὐ μεταδιδούς αὐτῷ τῆς αὐτοῦ πόλεώς τε καὶ πολιτείας σοφῆς ὡς αὐτὸς ἐνόμιζεν ἐσομένης, ἵνα μήτε ταῦτα ἀκούωσι περὶ θεῶν νέοι ὄντες οὓς ἐκείνος ἀποφαίνει φύλακας τε καὶ ἡγεμόνας τῆς πόλεως, μηδ' αὖ περὶ τῶν ἐν ἄδου μηδὲν σκυθρωπὸν λεγόμενον μαλακωτέρους αὐτοὺς πρὸς τε τὸ μάχεσθαι καὶ τὸ ἀποθνήσκειν ποιῆ μηδὲ ὥσπερ πόλους κακῶς πωλευθέντας ἐξ ἀρχῆς ὑπόπτους πρὸς τὰ μὴ φοβερά.

Αὐτὰ γιὰ τὸν Πλάτωνα. Τὴν ἀνάλυση τοῦ Ζήνωνος δὲν τὴν γνωρίζουμε δυστυχῶς ἀπὸ ἄλλα χωρία· εἶναι φανερό, ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ Δίωνος, ὅτι ἡ μεθοδολογικὴ ἀρχὴ στηριζόταν στὴ διάκριση δόξα (ὑποκειμενικὴ γνώμη) – ἀλήθεια, διάκριση ποὺ ἔλυε πολλὰ σημεῖα φαινομενικῶν ἀντιφάσεων τοῦ ἔπους. Φαίνεται ὅτι, παρὰ τὴν ἐργασία τοῦ διδασκάλου, ὑπῆρχαν ἀκόμη πράγματα νὰ λεχθοῦν στὴν ἴδια γραμμὴ μεθόδου ἀπὸ τὸν Περσαῖο· ἢ συνοπτικὴ διατύπωση, ὅμως, ἀποκλείει γνώση τῶν σημείων. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ Περσαῖος ἀκολούθησε τὴν ἴδια μεθοδολογικὴ ἀρχή, ἀφοῦ σὲ αὐτὴ τὴ γραμμὴ τὸν ἐντάσσει ὁ Δίων. Ἡ συνέχιση τῆς ἐργασίας τοῦ διδασκάλου ἀπὸ τοὺς μαθητὲς δὲν ἦταν κάτι ἄγνωστο στὴν ἀρχαιότητα· ἀρκεῖ νὰ θυμηθοῦμε τὸν Ἀριστοτέλη καὶ τοὺς Περιπατητικοὺς ποὺ συνέχισαν τὸ ἐρευνητικὸ του πρόγραμμα, ἰδιαίτερα τὸν Θεόφραστο, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐργαστεῖ ἀρκετὰ ἤδη μαζί μὲ τὸν Σταγίριτι. Ἐξάλλου, καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα ζητήματα, ὅπως στὴ φιλοσοφικὴ ἐρμηνεία τῆς ποιητικῆς ἀλήθειας ποὺ ἐπιχείρησε ὁ Ζήνων, ὑπῆρχαν ἀρκετὰ νὰ γραφοῦν καὶ ἀπὸ τὸν Κλεάνθη καὶ ἀπὸ τὸν Χρῦσιππο, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Κικέρων (*de nat. deor.* 3.24.63: *SVF* II 1067):

magnam molestiam suscepit et minime necessariam primus Zeno post Cleanthes deinde Chrysippus, commenticiarum fabularum reddere rationem, vocabulorum cur quidque ita appellatum sit causas explicare.

Βεβαίως, ὁ Κικέρων κρίνει τὸν μόχθο τῶν τριῶν ἐλάχιστα ἀναγκαῖο, θεωρώντας ὅτι δὲν ἦταν σοβαρὴ ἀσχολία τῶν φιλοσόφων ν' ἀναλύσουν ποιητικὰ μυθεύματα πρὸς εὐρεσιν τῆς ἀληθείας. Ὅμως, ἡ ἀσχολία αὐτὴ τῆς ἐρμηνευτικῆς προσέγγισης τῶν μύθων ἦταν ἀρκετὰ παλαιὰ καὶ ἔφτανε πίσω μέχρι τὸν Ἐμπεδοκλή καὶ τὸν Ξενοφάνη, γιὰ νὰ μὴν ἀναφέρουμε τὴ γνωστότερη περίπτωση, τοῦ Πλάτωνος στὸν *Κρατύλο* (396a-410d). Τὰ Σχόλια στὴ *Θεογονία* τοῦ Ἡσιόδου (134: *SVF* I 100) παραδίδουν χαρακτηριστικὰ σημεῖα τῆς ἐρμηνείας τοῦ Ζήνωνος:

ὁ Ζήνων φησὶ τοὺς Τιτᾶνας διὰ παντὸς εἰρῆσθαι τὰ στοιχεῖα τοῦ

κόσμον. Κοῖον γὰρ λέγει τὴν ποιότητα κατὰ τροπὴν Αἰολικὴν τοῦ π πρὸς τὸ κ, Κρεῖον δὲ τὸ βασιλικὸν καὶ ἡγεμονικόν, Ὑπερίονα δὲ τὴν ἄνω κίνησιν ἀπὸ τοῦ ὑπεράνω ἵεναι. ἐπεὶ δὲ φύσιν ἔχει πάντα τὰ κοῦφα ἀφιέμενα πίπτειν ἄνω, τὸ τοιοῦτον μέρος Ἰάπετον ἐκάλεσε.

Τὰ ἴδια Σχόλια (αὐτ. 117: *SVF* I 105) παραδίδουν μία ἀκόμη ἐρμηνεύα μιλώντας συγχρόνως γιὰ ἀθέτηση τοῦ σχολιαζομένου στίχου:

Ζήνων δὲ ὁ Στωικὸς ἐκ τοῦ ὑγροῦ τὴν ὑποστάθμην γῆν γεγενῆσθαί φησιν, τρίτον δὲ Ἔρωτα γεγενῆσθαι, ὅθεν ὁ ἐπαγόμενος ἀθετεῖται στίχος.

Γιὰ τὴν *ὑποστάθμη*, βλ. Διογ. Λαέρτ. 7. 137, γιὰ τὸν Ἔρωτα ὡς πῦρ καὶ πάθος κατὰ τὸν Ζήωνα καὶ τὴν Ἡσιόδειο ἐρμηνεύα του, βλ. Σχόλια στὸν Ἀπολλώνιο Ρόδιο 1.498 (*SVF* I 104). Φαίνεται ὅτι ὁ Ζήνων εἶχε ἀσχοληθεῖ καὶ μὲ τὴ *Θεογονία* τοῦ Ἡσιόδου (βλ. καὶ *SVF* I 276, μαρτυρία τοῦ Διογ. Λαέρτ. 8.48, ἀλλὰ καὶ 167, μαρτυρία τοῦ Κικέρωνος, *de nat. deor.* 1.14.36), κοσμογονικὸ κείμενο πού τοῦ παρεῖχε εὐρύτατα περιθώρια φιλοσοφικῆς ἐρμηνεύας. Κατὰ τὴ διάρκειά τῆς μελέτης καὶ τῆς ἐργασίας του παρουσιάστηκαν, ἀναμφιβόλως, καὶ ζητήματα καθαρῶς «φιλολογικά», θὰ λέγαμε σήμερα, τὰ ὁποῖα δὲν δίστασε νὰ ἐπιλύσει. Πλὴν τῆς μαρτυρίας τῶν Σχολίων στὸν Ἡσιόδο πού ἀναφέραμε, ὁ Στράβων ἐπιμένει σὲ μία πολὺ χαρακτηριστικὴ περίπτωση κριτικῆς τοῦ ὁμηρικῶ κειμένου πού ἄσκησε ὁ Ζήνων· πρόκειται γιὰ τὸν στίχο δ 84

Αἰθίοπας θ' ἰκόμην καὶ Σιδονίους καὶ Ἐρεμβούς,

τὸν ὁποῖο ὁ Ζήνων διόρθωσε σὲ

Αἰθίοπας θ' ἰκόμην καὶ Σιδονίους Ἄραβας τε.

Ὁ Στράβων ἀναφέρει τρεῖς φορές τὴν κριτικὴ αὐτὴ ἐπέμβαση: 1.2.34, 41C, 7.3.6, 299C, 16.27, 784-785C (*SVF* I 275) μνημονεύοντας συγχρόνως καὶ τὴ διόρθωση τοῦ Ποσειδωνίου (ἀπ. 281a E-K) σὲ Ἄραμβούς (Κοραῆς· Ἐρεμβούς codd.). Μία ἀκόμη περίπτωση γιὰ παρέμβαση στὸ κείμενο τοῦ Ἡσιόδου, στὰ Ἔργα καὶ ἡμέραι αὐτῆ τῆ φορὰ (293), μὲ μεταγραφὴ στίχων, μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸν Διογένη Λαέρτιο (7.25-26: *SVF* I 235):

*κεῖνος μὲν πανάριστος ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται,
ἐσθλὸς δ' αὖ κάκεινος ὃς αὐτὸς πάντα νοήσῃ.*

Καὶ ἡ Ζηνώνειος δικαιολογία τῆς μεταγραφῆς:

κρείττονα γὰρ εἶναι τὸν ἀκοῦσαι καλῶς δυνάμενον τὸ λεγόμενον καὶ χρῆσθαι αὐτῷ τοῦ δι' αὐτοῦ τὸ πᾶν συννοήσαντος· τῷ μὲν

γὰρ εἶναι μόνον τὸ συνεῖναι, τῷ δ'εὖ πεισθέντι προσεῖναι καὶ τὴν προᾶξιν.

Ἐπιμείναμε στὴν ἐργασία αὐτῆ τοῦ Ζήνωνος, γιὰ τὴν ὁποία ὑπάρχουν ἐνδιαφέρουσες μαρτυρίες, γιὰ νὰ σχηματιστεῖ μία εἰκόνα ἐκείνου πού ἀγνοεῖται ἐντελῶς γιὰ τὸν Περσαῖο τηρουμένων, φυσικά, τῶν ἀναλογιῶν.

Ἀδήλων ἔργων

Οἱ ἐπικριτὲς τῆς Πολιτείας τοῦ Ζήνωνος

F12

Τελικῶς, ὁ Ζήνων εἶχε ἀπόλυτο δίκαιο στὴν ἐμπιστοσύνη πού ἔδειξε στὸν Περσαῖο καὶ τὸν Φιλωνίδη τὸν Θηβαῖο ἀποστέλλοντάς τους στὸν Ἀντίγονο (T8): ἦταν οἱ πιστοὶ τῆς ὀρθοδοξίας. Πράγματι, δὲν ὑπάρχει μαρτυρία πού νὰ παρουσιάζει τὸν Περσαῖο νὰ στρέφεται σὲ κριτικὴ τοῦ διδασκάλου του· ἀντιθέτως, παντοῦ στὰ συγγράμματά του ἐμφανίζεται ἡ μορφή τοῦ Ζήνωνος καὶ ἀποτυπώνεται ἢ ἀναπτύσσεται ἡ διδασκαλία του. Στὸ θραῦσμα αὐτὸ τοῦ Πίνακος τῶν Στωικῶν ὁ Φιλόδημος μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Περσαῖος καὶ ὁ Φιλωνίδης παρέδιδαν γιὰ τὴν ἀσχημη κριτικὴ τῆς Ζηωνεῖου Πολιτείας ἀπὸ Στωικούς, καὶ μάλιστα πολὺ κοντινοὺς τοῦ Κιτιεύς (τῶν μάλι[στ' οἰκείων]): καὶ αὐτὸ ἦταν τὸ χειρότερο. Γιὰ νὰ μαρτυρεῖται ἡ ἐπικριση ἀπὸ τὸν Περσαῖο (σὲ ἄγνωστο σύγγραμμα), σημαίνει ὅτι αὐτὴ εἶχε ἀρχίσει πολὺ ἐνωρίς. Βεβαίως, ὑπῆρξαν καὶ στωικά συγγράμματα μὲ κριτικὴ τῶν ἀπόψεων τοῦ Ζήνωνος, ὅπως αὐτὰ τοῦ Ἡρίλλου τοῦ Καρχηδονίου, μαθητῆ τοῦ Ζήνωνος, γιὰ τὰ ὁποῖα σημειώνει χαρακτηριστικῶς ὁ Διογένης Λαέρτιος (7.165: SVF I 409): ἔστι δ' αὐτοῦ τὰ βιβλία ὀλιγόστιχα μὲν, δυνάμει δὲ μεστὰ καὶ περιέχοντα ἀντιρροήσεις πρὸς Ζήωνα. Φυσικὸ ἦταν, ὅμως, στοὺς πρωτοπόρους τῆς νέας σχολῆς, ὅπως ἦταν ὁ Ζήνων καὶ ὁ Κλεάνθης, νὰ ὑπάρχουν καὶ ζητήματα ὀλιγότερον ἐπεξεργασμένα: τὸ σημειώνει αὐτὸ ὁ Λαέρτιος (7.84: SVF I 178): ὁ μὲν γὰρ Κιτιεύς Ζήνων καὶ ὁ Κλεάνθης, ὡς ἂν ἀρχαιότεροι, ἀφελέστερον περὶ τῶν πραγμάτων διέλαβον. Ὅμως, ἡ συγκεκριμένη ἐπίθεση τῶν οἰκείων ἰδιαίτερος κατὰ τῆς Πολιτείας τοῦ Ζήνωνος, ἡ ὁποία, κατὰ τὸ ἀστεῖο, εἶχε γραφεῖ ἐπὶ τῆς τοῦ κυνὸς οὐράς (Διογ. Λαέρτ. 7.4: SVF I 2), ἴσως ἦταν μία προσπάθεια νὰ ἐξουδετερωθεῖ κάθε στοιχεῖο κυνικῆς ἐπιδράσεως στὰ διδάγματα τῆς Στοᾶς. Θὰ περάσει καιρὸς μέχρι νὰ αἰσθανθοῦν ἀσφάλεια στὴ Στοά, ὥστε νὰ δογματίσει ὁ Ἀπολλόδωρος, μαθητῆς τοῦ Διογένης Βαβυλωνίου, στὴν Ἡθικὴ του γιὰ τὴ στάση τοῦ σοφοῦ: κνυεῖν τ' αὐτόν· εἶναι γὰρ τὸν κνυισμόν σύντομον ἐπ' ἀρετῆν ὁδόν (Διογ. Λαέρτ. 7.121: SVF III Ἀπολλοδ. 17).

Οί νοθευόμενοι *Διάλογοι* του Αίσχινη

F13

Ο Αίσχινης ὁ Σωκρατικός εἶχε ἀντιμετωπίσει τίς κατηγορίες τοῦ σφετερισμοῦ κειμένων τοῦ φημισμένου διδασκάλου του. Μεταξὺ τῶν μαρτυριῶν χαρακτηριστικὴ εἶναι καὶ τοῦ Ἀθηναίου (13.93, 611de: *SSR VI A 16*) μὲ πηγὴ ἱστορικούς ἀμφὶ τὸν Ἰδομενέα (*FGrHist 338 F 17*). Μιλώντας ὁ Μυρτίλος καὶ διατυπώνοντας τὴν κατηγορία του, οὐδὲν γὰρ ἐστὶ τῶν καλουμένων φιλοσόφων ἀφιλοσοφότερον, φέρει ὡς παράδειγμα τὸν βίο, ἀλλὰ καὶ τὴ λογοκλοπία τοῦ Αἰσχίνη:

ὄν ἐκ τῶν φερομένων ὡς αὐτοῦ διαλόγων θαυμάζομεν ὡς ἐπιεικῆ καὶ μέτριον, πλὴν εἰ μὴ ὡς ἀληθῶς τοῦ σοφοῦ Σωκράτους ἐστὶν συγγράμματα, ἐχαρίσθη δὲ αὐτῷ ὑπὸ Ξανθίππης τῆς Σωκράτους γυναικὸς μετὰ τὸν ἐκείνου θάνατον, ὡς οἱ ἀμφὶ τὸν Ἰδομενέα φασίν.

Τὴν ἴδια κατηγορία ἐπαναλαμβάνει ἐδῶ ὁ Διογένης Λαέρτιος ἀναφέροντας τὸν Μενέδημο (*SSR VI A 22* – πβ. καὶ Ἡσύχιο Μιλήσιο, *FHG IV 155-156 § 3*) καὶ ἐμπλέκοντας τὸν Περσαῖο, χωρὶς, ὅμως, νὰ εἶναι ἀπολύτως ἀρνητικὰ διατεθειμένος ἀπέναντι στὸν Αἰσχίνη, τὸν ὁποῖο ἐτίμησε μὲ σύντομη, χωριστὴ βιογραφία (2.60-64). Ὅπως εἶδαμε (T17) ὁ ἴδιος ὁ Διογένης Λαέρτιος παραδίδει (2.143-144) ὅτι ὁ Μενέδημος *διαπύσιον εἶχε πόλεμον* μὲ τὸν Περσαῖο καὶ ἀναφέρει καὶ ἓνα συμποτικὸ ἐπεισόδιο καταλήγοντας μὲ τὴ μνεῖα τῆς αὐστηρῆς του κρίσεως γιὰ τὸν μαθητὴ τοῦ Ζήνωνος: *διὸ καὶ ποτε παρὰ πότον ὁ Μενέδημος ἐλέγξας αὐτὸν ἐν λόγοις τά τε ἄλλα ἔφη καὶ δὴ καί, «Φιλόσοφος μὲν τοιοῦτος, ἀνὴρ δὲ καὶ τῶν ὄντων καὶ τῶν γνησομένων κάκιστος».* Τὸ ἐρώτημα εἶναι, ἐὰν ἡ διαμάχη αὐτὴ εἶχε τὴν ἐπίδρασή της στὸ ζήτημα τῆς γνησιότητος τῶν διαλόγων τοῦ Αἰσχίνη, ἐφόσον ὁ Περσαῖος ἐξέφερε γνώμη ἐπὶ θέματος, γιὰ τὸ ὁποῖο εἶχε ὑποφανθεῖ καὶ ὁ Μενέδημος, κατηγορώντας μάλιστα τὸν μαθητὴ του Παισιφώντα (*SSR III C 1*) γιὰ πλαστογραφία. Ἡ γνώμη τοῦ Μενεδήμου γιὰ τοὺς διαλόγους τοῦ Αἰσχίνη ἦταν ὅτι οἱ περισσότεροι (τοὺς πλείστον) ἦταν κλοπιμαῖοι: αὐτοὶ μάλιστα πού τοὺς ἔλειπε ἡ ἀρχὴ (οἱ ἀκέφαλοι), δὲν ἔδειχαν τοῦ Σωκράτους τὸ ὕφος (*σφόδρ' εἰσὶν ἐλλελυμένοι καὶ οὐκ ἐπιφαίνοντες τὴν Σωκρατικὴν εὐτονίαν*). Γι' αὐτούς, ἐπομένως, ὑπῆρχε καὶ θέμα γνησιότητος, ἀλλὰ ὡς πρὸς τὸν Σωκράτη, κατὰ τὸν Μενέδημο: λογικὸ εἶναι νὰ σκεφτοῦμε ὅτι τοὺς κακογραμμένους αὐτούς διαλόγους δὲν ἀπέδιδε οὔτε στὸν Αἰσχίνη, ἐφόσον, μάλιστα, στὴν ἐπόμενη πρόταση, τὸ καὶ δείχνει ὅτι τὴν ἴδια γνώμη εἶχε καὶ κάποιος ἄλλος: *οὗς καὶ Πεισίστρατος (Περίστρατος ΒΡ¹QWH) ὁ Ἐφέσιος ἔλεγε μὴ εἶναι Αἰσχίνου.* Στὸ σημεῖο αὐτὸ παρεμβαίνει ὁ Περσαῖος. Δὲν ἐκφράζεται γιὰ

τή σοκρατική πατρότητα τῶν διαλόγων, ἀλλὰ ἀσχολεῖται μόνον μὲ ἐκείνους πού τὸ ὕφος τους ἔδειχνε ὅτι ἦταν ὑποβολιμαῖοι καὶ εἶχαν εἰσαχθεῖ στό corpus τοῦ Αἰσχίνου. Συμφωνεῖ, δηλαδή, μὲ τὴ «φιλολο- γική» γνώμη τοῦ Μενεδήμου καὶ τοῦ Πεισιστράτου. Προχωρεῖ, ὁ- μως, περισσότερο καὶ ταυτίζει τὸν πλαστογράφο: αὐτὸς εἶναι ὁ Πα- σιφῶν ὁ Ἑρετρικός, μαθητὴς τοῦ Μενεδήμου. Ἡ βολὴ εἶναι εὐθεία: ἐὰν ὁ Μενέδημος γνῶριζε τὴν πλαστογραφία καὶ ἀπλῶς ἀπεφάνθη γιὰ τὸ ὑποβολιμαῖο τῶν διαλόγων, τότε εἶναι συνένοχος· ἐὰν, πάλι, δὲν τὴ γνῶριζε, τότε ἐξαπατήθηκε ἀπὸ τὸν μαθητὴ του! Ὅπως καὶ ἐὰν ἔχει, τὸ ζήτημα καταλήγει εἰς βᾶρος τοῦ Μενεδήμου. Τώρα, μὲ ποιά στοιχεῖα ὁ Περσαῖος κατηγοροῦσε τὸν Πασιφῶντα ὡς πλαστο- γράφο, δὲν ἀναφέρεται στό χωρίο τοῦ Λαερτίου· ἀναφέρεται, ὁμως (ἐφόσον τὸ ὑποκείμενο καὶ τοῦ *κατατάξαι* καὶ τοῦ *ἐσκενώρηται* εἶναι ὁ Πασιφῶν), ὅτι ἦταν σεσημασμένος, διότι εἶχε πλαστογραφή- σει καὶ διαλόγους τοῦ Ἄντισθένης. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἀπὸ μεταγενέστερες πηγές γνωρίζουμε ὅτι ὁ Πασιφῶν εἶχε γράψει δια- λόγους, εἶχε ἀσχοληθεῖ, ἐπομένως, μὲ τὸ εἶδος (Πλούτ. *Νικίας* 4.2, 525c: SSR III C 2). Ἐὰν εἶναι ὁ ἴδιος πού ἀναφερόταν ὡς *Πασιφῶν Λουκιανοῦ* στὴν *Παντοδαπὴ ἱστορία* τοῦ Φαβωρίνου (Διογ. Λαέρτ. 6.73: ἀπ. 72 Barigazzi), τότε εἶχε πλαστογραφήσει καὶ τραγωδίες τοῦ Κυνικοῦ Διογένη (SSR III C 3)! Βεβαίως, ὑπάρχουν στό κείμενο τοῦ Λαερτίου καὶ μικρὰ καὶ μεγάλα ζητήματα, ὅπως τοῦ *ἑπτὰ* στὴν πρώτη φράση γιὰ τὸν Περσαῖο (*καὶ τῶν ἑπτὰ δὲ τοὺς πλείστους*) πού μπορεῖ νὰ εἶναι παρέμβλητη σημείωση περιθωρίου (κατὰ τὸν F. Nietzsche), τοῦ δὲ πρὸ τοῦ *ἐσκενώρηται*, πού δυνατὸν, ἴσως, νὰ εἶναι γε (E. F. Beal), ζητήματα ὅλα, τὰ ὁποῖα συνθέτουν ἓνα πρόβλημα, πού μπορεῖ, ὁμως, νὰ εἶναι καὶ τὸ βασικὸ πρόβλημα συμπλήσεως τοῦ χωρίου ἀπὸ μία, ἴσως, πηγὴ (Ἄντιγονος Καρύστιος;). Ἀ.χ. ἡ σύντα- ξη τοῦ *φησι* (Περσαῖος) μὲ τὰ δύο ἀνωτέρω ρήματα (*κατατάξαι*, *ἐσκενώρηται*), δυνατὸν, ἴσως, νὰ δικαιολογηθεῖ μὲ τὴν ἀποψη ὅτι ἡ φράση μὲ τὸ πρῶτο ρῆμα προέκυψε ἀπὸ παράφραση τῆς πηγῆς, ἐνῶ ἐκείνη μὲ τὸ δεύτερο παρέμεινε ἀπὸ τὴν κατὰ λέξιν ἀντιγραφή. Τὸ ζήτημα θέλησε νὰ θεραπεύσει ριζικῶς ὁ G. Røeper μὲ τὴν εἰκασία *κατατετάχθαι*. Εὐνόητο, πάντως, εἶναι ὅτι στὴν παράφραση χάθη- καν στοιχεῖα ἀπὸ τὴν τεκμηρίωση τοῦ Περσαῖου. Ὅμως, σὲ τέτοιες περιπτώσεις, ἡ σημερινή μας πληροφόρηση ἔχει ἐξαρτηθεῖ ἀπὸ τὶς τεχνικὲς καὶ τὶς ἐμφάσεις τῶν συμπλητῶν τῆς ἀρχαιότητος.

ΔΗΜΩΝΑΞ ΚΥΠΡΙΟΣ

Λουκιανού Βίος Δημόνακτος

[Μαρτυρία]

Ἀποτίμηση τοῦ ἔργου

ΤΙ

Ὁ Εὐνάπιος, ὁ συγγραφέας τοῦ ἔργου *Βίοι φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν*, γεννήθηκε τὸ 346 μ.Χ. στὶς Σάρδεις καὶ ἀπεβίωσε ἐκεῖ περὶ τὸ 414. Ἐφηβος ἦλθε στὴν Ἀθήνα γιὰ τὶς σπουδές του, ποὺ ἦταν καὶ ἡ μόνη του ἀπουσία ἀπὸ τὴ Λυδία. Ἐζήσησε σὲ μία πολὺ δύσκολη ἐποχὴ καὶ λόγῳ τῆς παρακμῆς τῶν γραμμιάτων, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τοῦ διωγμοῦ τῶν *ἐθνικῶν* ἀπὸ τὴν ἐπικρατήσασα χριστιανικὴ θρησκεία (391 μ.Χ.), χωρὶς νὰ ἀναφέρουμε τὴν ἐπιδρομὴ τοῦ Ἀλαρίχου λίγα χρόνια ἀργότερα. Στὸς *Βίους*, μετὰ τὸ προοίμιο, ὅπου ἐκφράζει τὸν θαυμασμό του γιὰ τὸν Ξενοφῶντα σημειώνοντας καὶ τὴν ἐπίδρασή του, καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν κυρίως διήγησή του, ποὺ ἀρχίζει μὲ τὸν Πλωτῖνο, παρεμβάλλει ἓνα σημείωμα γιὰ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς φιλοσοφίας (*οἷτινες τὴν φιλόσοφον ἱστορίαν ἀνελέξαντο*). Τὸ τελευταῖο ὄνομα ποὺ ἀναφέρει πρὶν ἀπὸ τὴ διαγραφὴ τῆς δικῆς του συμβολῆς εἶναι αὐτὸ τοῦ Λουκιανοῦ. Ὁλόκληρο τὸ χωρίο παρατίθεται στὴ μαρτυρία (ΤΙ). Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ἀπὸ τὰ ὀγδόντα καὶ πλέον ἔργα ποὺ ἀποτελοῦν τὸ corpus τοῦ Λουκιανοῦ ἐπιλέγει τὸν *Δημόνακτα* ὡς ἔργο ὅπου δὲν ἀστειεύεται, δὲν σατιρίζει τὸν ἥρωά του. Ἐχοντας ἀναφέρει λίγο πρὶν τὸν Φιλόστρατο καὶ τὸν Πλούταρχο (τὸν τελευταῖο μὲ τὸν χαρακτηρισμὸ: *ἡ φιλοσοφίας ἀπάσης ἀφροδίτη καὶ λύρα*), ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ὅτι τὸ ἔργο τὸ κατατάσσει ὀπωσδήποτε μετὰ τῶν κεμένων ποὺ τεκμηριώνουν τὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας καὶ ὄχι μετὰ τῶν ἐκείνων ποὺ ἔγραψε ὁ Λουκιανός, ὅπως ἀναγνωρίζει ὁ Εὐνάπιος, *ἐς τὸ γελασθῆναι*. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι καὶ τὸν *Δημόνακτα* θεωρεῖ ἱστορικὸ πρόσωπο καὶ φιλόσοφο. Ὅταν ἔχει ὀποιοσδήποτε ἀντιρρήσεις γιὰ κάποιον, τὶς σημειώνει, ὅπως λ.χ.: *Ἀπολλώνιος τε ὁ ἐκ Τυάωνων, οὐκέτι φιλόσοφος· ἀλλ' ἦν τι θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων μέσον* (σελ. 454). Στὸ πλαίσιο, λοιπόν, τῶν ἐν γένει κρίσεων τοῦ Εὐναπίου, τὸ ἔργο τοῦ Λουκιανοῦ ξεχωρίζει γιὰ τὴν ἀλήθεια τῶν ἱστορουμένων καὶ εἶναι γραμμένο μὲ βιογραφικὴ σοβαρότητα.

Λουκιανού Δημῶναξ

Βίος καὶ πολιτεία

Δημῶναξ καὶ Σώστρατος

§ 1

Ἀπὸ τὴν πρώτη ἤδη παράγραφο, καὶ πρώτη τοῦ προοιμίου, ὁ Λουκιανὸς εἰσάγει τὸν «βιογραφούμενο» φιλόσοφο ὡς *μνήμης ἄξιον* ἄνδρα τοῦ καιροῦ του· σὲ πολλὰ σημεῖα τοῦ ἔργου θὰ τονιστεῖ τὸ *ἀξιολημνόμενον* τῶν λόγων καὶ τῶν πράξεων τοῦ Δημῶνακτος. Ἐχοντας κατὰ νοῦν σημαντικὲς προσωπικότητες ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πνευματικὴ καὶ πολιτιστικὴ παράδοση ὁ Λουκιανός, προσπαθεῖ νὰ ἐντοπίσει καὶ στὴν ἐποχὴ τοῦ ἄνδρος, οἱ ὁποῖοι νὰ εἰκονογραφοῦν τὶς δύο ἀρετὲς τοῦ ἀρχαίου ἰδανικοῦ· τὴ σωματικὴ εὐρωστία (*σώματος ἀρετήν*) καὶ τὴ φρόνηση (*γνώμην φιλόσοφον*). Βεβαιώνει ὅτι τὶς ἐντόπισε αὐτὲς τὶς ἀρετὲς, καὶ μάλιστα σὲ ὑψηλὸ βαθμὸ (*ὑπερφυᾶ* σημειώνει γιὰ τὴν πρώτη, *ἄκρως* γιὰ τὴ δεύτερη), σὲ δύο πρόσωπα πού γνώρισε ὁ ἴδιος στὴν Ἑλλάδα: τὸν Βοιώτιο Σώστρατο καὶ τὸν Κύπριο Δημῶνακτα. Αὐτὴ ἡ ἐπιμονὴ στὴν ἀνάδειξη προσώπων τῆς ἐποχῆς του, τὴ στιγμή πού ἄλλοι βάζει τὴν ἴδια τὴ Φιλοσοφία νὰ ὁμολογήσει ὅτι *οὐδαμῶς, ἢ πάνν ὀλίγοι, ὅσοι ὀρθῶς φιλοσοφοῦσιν* (*Δραπέτα* 24), βρῖσκει τὴν καλύτερη ἔκφραση τῆς στὸν θαυμασμό του γι' αὐτά: *καὶ ἰδὼν ἐθαύμασα*. Γιατὶ θαυμασμός εἶναι τὸ συναίσθημα πού ρητῶς καταγράφει καὶ γιὰ τοὺς δύο ἄνδρες, πού δὲν ἄφησαν πίσω τους συγγράμματα (ὅπως καὶ ὁ Σωκράτης), ἀποκαλύπτοντας μάλιστα ὅτι μὲ τὸν Δημῶνακτα εἶχε μακρὰ συναναστροφή (*ἐπὶ μήκιστον συνεγερόμην*), τὴν ὁποία καὶ ἄλλοι ἀναφέρει, § 59 *ἦκουσα δὲ αὐτοῦ ποτε, § 67 ἀπεμνημόνευσα*. Ἔτσι, καὶ γιὰ τοὺς δύο ἀπεφάσισε νὰ γράφει· μαρτυρεῖ ὅτι γιὰ τὸν Σώστρατο ἔγραψε ἤδη (*γέγραπται μοι*), ἀλλὰ τὸ κείμενο αὐτὸ δὲν διασώθηκε – ἴσως νὰ ἐγράφη ἀλλὰ νὰ μὴ δημοσιεύθηκε. Ὅ,τι ἀκολουθεῖ στὸ δεύτερο μέρος τῆς παραγράφου αὐτῆς ἀποτελεῖ τὴ ρητορικὴ διαγραφή τῶν ἐπαινουμένων ἀρετῶν, συνηθειῶν καὶ ἔργων τοῦ Σωστράτου, ἀλλὰ, ὅπως δὴποτε, καὶ τὴ σύννοση τῶν περιεχομένων τοῦ ἀπολεσθέντος ἔργου. Ποιὸς ἦταν, ὅμως, ὁ Σώστρατος τοῦ Λουκιανοῦ; Ὑπάρχουν δύο ἀκόμη μαρτυρίες τῆς ἐποχῆς γιὰ ἓνα πρόσωπο πού μορεῖ νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὸν Σώστρατο. Ὁ Φιλόστρατος (*Βίοι σοφιστῶν* 2.1, σελ. 552-554) γράφει ἀρκετὰ γιὰ τὸν Ἡρώδου Ἡρακλέα χρησιμοποιοῦντας, στὸν βίον τοῦ Ἡρώδη Ἀττικοῦ, ὡς πηγὴ μία ἐπιστολὴ τοῦ ἰδίου τοῦ βιογραφουμένου πρὸς τὸν Ἰουλιανό, μᾶλλον τὸν Κλαύδιο Ἰουλιανό, ὑπάτο τοῦ 159 μ.Χ. Τὸ πραγματικὸ του ὄνομα δὲν δίδεται, ἐνῶ δίδονται δύο ὀνόματα πλασμένα ἀπὸ τὸν λαό· τὸ ἓνα μὸλις τὸ

αναφέραμε: *οἱ πολλοί, λέγει ὁ Φιλόστρατος, τὸν ἀποκαλοῦσαν Ἡρώδου Ἡρακλέα. Ὁ ἴδιος ὁ ἥρωας συστήνεται στὸν Ἡρώδη μὲ τὸ ὄνομα ποῦ τοῦ ἀπέδιδαν οἱ γεωργοὶ τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῆς Βοιωτίας: οἱ με καὶ Ἀγαθίωνα ἐπονομάζουσιν, ἐπειδὴ καὶ εὐξύνβολος αὐτοῖς φαίνομαι. Εὐξύνβολος, αὐτὸς ποῦ ἔφερενε τύχη, ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι πίστευαν γιὰ τὸν Δημόνακτα: ἀγαθὸν δαίμονα (§ 63).* Στὸν Μαραθῶνα ἦταν τὸ κτῆμα τοῦ Ἡρώδη, καὶ ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ γνωριμία μὲ αὐτὸν τὸν ἀγαθὸ γίγαντα, τῆ σωματικῆ διάπλαση καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ὁποῖου ὁ σοφιστὴς περιγράφει πολὺ ζωηρὰ καὶ λεπτομερῶς (552):

νεανίας οὗτος ἦν ἐν ὑπῆνῃ πρώτῃ Κελτῶ μεγάλῳ ἴσος καὶ ἐς ὀκτῶ πόδας τὸ μέγεθος ... κομᾶν τε ξυμμέτρως καὶ τῶν ὀφρῶν λαισίως ἔχειν, ἄς καὶ ξυμβάλλειν ἀλλήλαις οἶον μίαν, χαροπὴν τε ἀκτῖνα ἐκ τῶν ὀμμάτων ἐκδίδοσθαι παρεχομένην τι ὀρμῆς ἤθος καὶ γρουπὸν εἶναι καὶ εὐτραφῶς ἔχοντα τοῦ ἀυχένος, τοῦτι δὲ ἐκ πόνων ἦκειν αὐτῷ μᾶλλον ἢ σίτου. εἶναι δὲ αὐτῷ καὶ στέρνα εὐπαγῆ καὶ ξὺν ὥρα κατεσκληρότα, καὶ κνήμην μικρὸν ἐς τὰ ἔξω κυρτομένην καὶ παρέχουσαν τῇ βάσει τὸ εὖ βεβηκέναι.

Στὴ συνέχεια (553) περιγράφεται ἡ ἔνδυση καὶ οἱ ἄθλοι του:

ἐνήφθαι δὲ αὐτὸν καὶ δορὰς λύκων, ῥαπτὸν ἔσθημα, ἄθλους τε ποιῆσθαι τοὺς ἀγρίους τῶν σῶν καὶ τοὺς θῶας καὶ τοὺς λύκους καὶ τῶν ταύρων τοὺς ὑβρίζοντας, καὶ ὠτειλὰς δὲ δεικνύναι τούτων τῶν ἀγώνων.

Περίεργος ὁ Ἡρώδης, τοῦ ἔκανε καὶ ἐρωτήσεις· ἡ πρώτη του ἀπάντηση μοιάζει μὲ χρεια φιλοσοφοῦντος, πράγμα ποῦ διεπίστωσε καὶ ὁ σοφιστὴς μὲ τὴν τέταρτη ἐρώτηση.

ἤρετό τε τὸν Ἡρακλέα τοῦτον ὁ Ἡρώδης, εἰ καὶ ἀθάνατος εἶη, ὁ δὲ, «Θνητοῦ», ἔφη, «μακροσημερώτερος».

Ἡ ἐρώτηση δὲν ἦταν ἄσκοπη· τὸν εἶχε ἀκούσει νὰ λέει ὅτι μητέρα του ἦταν μία ἐξίσου ρωμαλέα γυναίκα καὶ πατέρα του ὁ Μαραθῶν, *οὗ τὸ ἐν Μαραθῶνι ἀγάλμα, ἔστι δὲ ἥρωας γεωργός.* Ἀναπόφευκτη ἦταν καὶ ἡ ἐρώτηση γιὰ τὴ διαίτα του·

ὁ δὲ «Γαλακτοφαγῶ», ἔφη, «τὸν πλείω τοῦ χρόνου καί με βόσκουσιν αἰγές τε καὶ ποῖμνα τῶν τε βοῶν καὶ τῶν ἵππων αἱ τοκάδες, ἐκδίδονται δὲ τι καὶ θηλῆς ὄνων γάλα εὐποτόν τε καὶ κοῦφον, ἐπειδὴν δὲ ἀλφίτοις προσβάλλω, δέκα σιτοῦμαι χοίνικας, καὶ ξυμφέρουσί μοι τὸν ἔρανον τοῦτον γεωργοὶ Μαραθῶνιοί τε καὶ Βοιώτιοι...»

Ἡ ἱστορία αὐτὴ μὲ τὸ γάλα (στὸ γεῦμα ποῦ τοῦ παρέθεσε ὁ Ἡρώδης κατάλαβε ὅτι τὸ ἄρμεξε γυναίκα καὶ δὲν τὸ ἦπιε!) τὸν ταυτίζει μᾶλλον μὲ ἓνα πρόσωπο ποῦ ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος στὰ *Συμποσιακά* 4.1.1, 660e:

«Ὁὗ γὰρ ἐμεινήμη», εἶπεν ὁ Φίλων, «ὅτι Σώσαστρον ἡμῖν ὑποτρέφει {ὁ} Φιλῖνος, ὃν φασὶ μῆτε ποτῶ χρησάμενον ἄλλω μῆτ' ἐδέσματι πλὴν {ἡ} γάλακτος διαβιῶσαι πάντα τὸν βίον...»

Ἡ γραφὴ *Σώσαστρον* δὲν ἔγινε ὁμοφώνως ἀποδεκτὴ: *Σώστρατον* διόρθωσε ἤδη ὁ Xylander μὲ βάση τὸν Λουκιανό, ἐνῶ ὁ Reiske πρότεινε *Σωσίστρατον* ἔχοντας κατὰ νοῦν τὸν Πυθαγόρειο Λοκρὸ ποῦ ἀναφέρει ὁ Ἰάμβλιχος, *Βίος Πυθαγ.* 36.267. Ὅσο γιὰ τὸν Φιλίνο, ὑπάρχει καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀριστοτέλους (ἀπ. 633 Rose³) στὸν Ἀθήναιο, 2.21, 44c, ποῦ πολὺ ὁμοιάζει μὲ τὰ γραφόμενα τοῦ Πλουτάρχου:

Ἀριστοτέλης ἢ Θεόφραστος Φιλῖνόν τινα ἱστορεῖ μῆτε ποτῶ χρῆσασθαί ποτε μῆτε ἐδέσματι ἄλλω ἢ μόνω γάλακτι πάντα τὸν βίον.

Ἡ ἱστορία, ὅμως, τοῦ Ἡρώδη δὲν τελειώνει ἐδῶ: ὑπάρχουν δύο σημεία στὴ ἐπιστολμαία διήγησή του ποῦ ἔχουν ἀντιστοιχίες μὲ τὸν *Δημόνακτα* καὶ, ἀσφαλῶς, θὰ ἐνδιέφεραν τὸν Λουκιανό. Τὸ πρῶτο ἀφορᾷ στὴ γλώσσα, καὶ μάλιστα τὴν Ἀττικὴ ποῦ μιλοῦσε ὁ Ἀγαθίων, γιὰ τὴν ὁποία τόσο ἐπαινεῖ τὸν Κύπριο *Δημόνακτα* ὁ Λουκιανός (βλ. § 6, πβ. § 10 καὶ § 26):

«Τὴν δὲ δὴ γλώτταν», ἔφη ὁ Ἡρώδης, «πῶς ἐπαιδύθη καὶ ὑπὸ τίνων; οὐ γὰρ μοι τῶν ἀπαιδευτῶν φαίνη». καὶ ὁ Ἀγαθίων, «Ἡ μεσογεία», ἔφη, «τῆς Ἀττικῆς ἀγαθὸν διδασκαλεῖον ἀνδρὶ βουλομένῳ διαλέγεσθαι...»

Τὸ δεύτερο σημεῖο (554) ἀφορᾷ στὴ γυμναστική, γιὰ τὴν ὁποία εἶχαν ἰσχυρὴ ἀποψη οἱ Κυπριοὶ καὶ ὁ *Δημόναξ* (βλ. § 49, πβ. § 16):

φιλοσοφοῦντα δὲ αὐτὸν ἰδὼν ὁ Ἡρώδης ἤρreto καὶ περὶ τῆς γυμνικῆς ἀγωνίας ὅπως γινώσκοι, καὶ ὅς, «*Εκείνων*», ἔφη, «καταγελῶ μᾶλλον ὁρῶν τοὺς ἀνθρώπους διαγωνιζομένους ἀλλήλοις παγκράτιον καὶ πυγμὴν καὶ δρόμον καὶ πάλην καὶ στεφανομένους ὑπὲρ τούτων· στεφανούσθω δὲ ὁ μὲν δρομικὸς ἀθλητῆς ἔλαφον παρελθὼν ἢ ἵππον, ὁ δὲ τὰ βαρύτερα ἀσκῶν ταύρω συμπλακείς ἢ ἄρκτω, ὁ ἐγὼ ὁσημέραι πρῶτῳ μέγαν ἄθλον ἀφηρημένης μοι τῆς τύχης, εἴπει μῆκέτι βόσκει λέοντας Ἀκαρνανία».

Τὸ τέλος τῆς διηγήσεως εἶναι ἀντάξιο τοῦ Ἡρακλέους: εὐχαριστήθηκε ὁ Ἡρώδης ἀπὸ τὴ συζήτησή μαζί του (*ἀγασθεῖς οὖν ὁ Ἡρώ-*

δης, λέγει ὁ Φιλόστρατος), ἀλλὰ καὶ ἀναγνώρισε τὸν ὑπεράνθρωπο χαρακτήρα του: *ξυνηκεν ὡς δαμονία φύσις εἴη περὶ τὸν ἄνδρα*. Αὐτός, λοιπόν, ὁ αὐτοδίδακτος φιλόσοφος ἢ, ἂν δὲν εἶναι ὁ ἴδιος, ὅπωςδήποτε κάποιος παρόμοιος, ἦταν ὁ ἥρωας τοῦ Λουκιανοῦ ποὺ ἔκρινε ὅτι ἄξιζε μία δίδυμη βιογραφία μὲ τὸν Δημόνακτα. Ἡ φιλοσοφικὴ στάση τοῦ Σωστράτου / Ἀγαθίωνος ἦταν πρακτικὴ, καὶ αὐτὴ τὴν πρακτικὴ φιλοσοφία θὰ ἐριμήνευε ὁ Λουκιανὸς ὡς μία μορφὴ Κυνισμοῦ· ἡ μοναχικὴ ζωὴ, ἡ ἀσκητικὴ του διαίτα, ἡ *φιλανθρωπία* του, ὅλ' αὐτὰ θύμιζαν, ὅπως καὶ στὸν Δημόνακτα, ἕναν τρόπο ζωῆς ποὺ ταίριαζε στὸν βίον ἑνὸς Κυνικοῦ, χωρὶς μεταφυσικὲς ἀναζητήσεις, ἀλλὰ μὲ μόνο γνώσιμα ζωῆς τὴν πρακτικὴ ἠθικὴ. Ἡ εἰρωνεία εἶναι ὅτι, μεταξὺ τῶν ἄλλων ὁμωνύμων τοῦ Σωστράτου ποὺ μνημονεύονται στὰ ἔργα τοῦ Λουκιανοῦ, ὁ ἕνας εἶναι ληστής, μὲ τὸν ὁποῖο συνομιλεῖ ὁ Μίνως (*Νεκρικοὶ διάλογοι* 24 (30) 1-3), καὶ ὁ ἄλλος ἐκ τῶν *ἐπὶ κακίᾳ διαβητῶν* (*Ἀλέξανδρος* 4). Στὸ σημεῖο αὐτὸ τελειώνει ἡ πρώτη παράγραφος· στὸ ἀντίστοιχο συνοπτικὸ ἐγκώμιο τοῦ Δημόνακτος εἶναι ἀφιερωμένη ἢ ἐπόμενη, μὲ τὴν ὁποία καὶ συμπληρώνεται τὸ προοίμιο, τὸ ὁποῖο ἔχει τὸ ἀντίστοιχό του ἐπιλογικὸ μέρος στὴν τελευταία φράση τῆς § 67.

Ἡ Δημόναξ πρότυπο γιὰ τοὺς νέους

§ 2

Δύο εἶναι οἱ παραληπτές τοῦ *Δημόνακτος*, κατὰ τὸν Λουκιανό: Πρῶτον, οἱ *ἀριστοί*, οἱ καλλιεργημένοι, στὴ μνήμη τῶν ὁποίων πρέπει νὰ καταγραφεῖ πλέον μία ἀκόμη προσωπικότητα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ὅπως καὶ κατεγράφη (§ 4 *πολὴν ὑπὲρ αὐτοῦ λόγον τοῖς ἀρίστοις τῶν Ἑλλήνων καταλιπών*). Ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸν ἀπομνημονεύει (βλ. § 67, § 56, πβ. § 12 *ἕνα παραθέσθαι*). Δεύτερη κατηγορία παραληπτῶν, οἱ ταλαντούχοι φιλοσοφοῦντες νέοι, οἱ ὁποῖοι θὰ μποροῦν ἔτσι νὰ ἔχουν ἕνα σύγχρονό τους ὑπόδειγμα βίου. Δὲν εἶναι ἡ μόνη φορὰ ποὺ ὁ Λουκιανὸς ἔχει κατὰ νοῦν τὴν παιδαγωγία τῶν νέων· γράφει συμπερασματικῶς ἄλλοῦ (*Περὶ τοῦ ἐνυπνίου, ἦτοι βίος Λουκιανοῦ* 18):

καὶ τοῖνυν κἀγὼ τοῦτον (τὸν) ὄνειρον ὑμῖν διηγησάμην ἐκεῖνον ἕνεκα, ὅπως οἱ νέοι πρὸς τὰ βελτίω τρέπονται καὶ παιδείας ἔχωνται, καὶ μάλιστα εἴ τις αὐτῶν ὑπὸ πενίας ἐθελokaκεῖ καὶ πρὸς τὴν ἦττω ἀποκλίνει, φύσιν οὐκ ἀγεννή διαφθειρών. ἐπιρρωσθήσεται εὖ οἶδ' ὅτι κἀκεῖνος ἀκούσας τοῦ μύθου, ἱκανὸν ἑαυτῷ παράδειγμα ἐμὲ παραστησάμενος, ἐννοῶν οἷός μὲν ὢν πρὸς τὰ κάλλιστα ὤρμησα καὶ παιδείας ἐπεθύμησα, μηδὲν ἀποδειλιάσας πρὸς τὴν πενίαν τὴν τότε κ.λπ.

Προτιμᾶ, ὅμως, νὰ συστήνει τὰ καλὰ ἀρχαῖα παραδείγματα ἀντί τῶν κακῶν συγχρόνων· ἔχοντας πάλι πρὸ ὀφθαλμῶν τὴ γνώμη καὶ τὴν κρίση τῶν ἀρίστων, συμβουλεύει κάποιον πού ἔχει πάρει τὸν κακὸ δρόμο· τὸ χωρίο (*Λεξιφάνης* 23) ἀποπνέει πολλές ἀπὸ τὶς ἰδέες πού ὡς διδάγματα περνοῦν ἀπὸ τὶς σελίδες τοῦ *Δημώννακτος*:

πρὸ πάντων δὲ ἐκεῖνο μέμνησό μοι, μὴ μιμῆσθαι τῶν ὀλίγων πρὸ ἡμῶν γενομένων σοφιστῶν τὰ φανλότεα μηδὲ περιεσθίειν ἐκεῖνα ὡσπερ νῦν, ἀλλὰ τὰ μὲν τοιαῦτα καταπατεῖν, ζηλοῦν δὲ τὰ ἀρχαῖα τῶν παραδειγμάτων. μηδέ σε θελγέτωσαν αἱ ἀνεμῶναι τῶν λόγων, ἀλλὰ κατὰ τὸν τῶν ἀθλητῶν νόμον ἢ στεργρά σοι τροφή συνήθης ἔστω, μάλιστα δὲ Χάρισι καὶ σαφηνεία θῆε, ὧν πάμπολυ λίαν νῦν ἀπελέλευο.

Τὰ ἀρχαῖα παραδείγματα ἀναζητοῦσε καὶ ὁ Δημώνναξ (§ 62), ὁ λόγος του εἶχε τὸ θέλημα τῶν Χαρίτων (§ 6, § 10), τοὺς κακοὺς σοφιστὲς πολεμοῦσε μὲ τὴν ἀπαράμιλλη εἰρωνεία του (λ.χ. §§ 12-14, § 21 κ.ά.). Καὶ παρόλο τὸ κύρος του, οὐδέποτε ἔδειξε ἀλαζονεία καὶ οὐδ' ἐπ' ὀλίγον τύφῳ κάτοχος συνῆν (§ 5)· αὐτὸ ἀκριβῶς συμβουλεύει καὶ ὁ Λουκιανὸς στὴ συνέχεια (*Λεξιφάνης* 24):

καὶ ὁ τύφος δὲ καὶ ἡ μεγαλαυχία καὶ ἡ κακοήθεια καὶ τὸ βρονθῆ-εσθαι καὶ λαρυγγίζειν ἀπέστω, καὶ τὸ διασιλλαίνειν τὰ τῶν ἄλλων καὶ οἶσθαι ὅτι πρῶτος ἔση αὐτός, ἦν τὰ πάντων σκοφαντῆς.

Αὐτὴ ἡ ῥύθμις τοῦ βίου πρὸς τὸ καλύτερο καὶ μὲ κανόνες ἔχει μεγάλη σημασία στὴν κοσμοθεωρία τοῦ Σαμοσατέως· βλ. ἐνδεικτικῶς *Συμπόσιον ἢ Λαπίθαι* 34, *Ἀναβιοῦντες ἢ Ἀλιεύς* 30. Ἡ ἴδια τάση διατρέχει καὶ τὸν *Δημώννακτα*, ὅπως θὰ δοῦμε, μὲ παράδειγμα τὸν ἀριστον τῶν φιλοσόφων· μεγάλη φράση, πού θυμίζει τὸ σωκρατικὸ πρότυπο, τὸ ὁποῖο διατρέχει τὸ ἔργο (§§ 5, 11 κ.λπ.): ἀνδρός... ἀρίστον καὶ ἄλλως φρονιμωτάτου καὶ δικαιοτάτου (Πλάτ., *Φαίδων* 118). Ἦσως, ἀκόμη, ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ ἀρίστον στοχεύει στὴν ἀρετὴ τοῦ ἐκλεκτικισμοῦ τοῦ Δημώννακτος (βλ. § 5 κ.ά.), διότι, κατὰ τὴν κρατούσα τότε ἀποψη, ἡ τυφλὴ προσήλωση σὲ μία ὀρισμένη σχολὴ δὲν ἀπεδείκνυε τὴν ποιότητα τοῦ φιλοσόφου.

Καταγωγή, σπουδές, ἔμφυτος ἔρως φιλοσοφίας

§ 3

Οἱ §§ 3-11 πού ἀκολουθοῦν τὸ προοίμιο, μὲ τὰ στοιχειώδη βιογραφικά, τὴν ἐκτενὴ ἀνάλυση τῆς φιλοσοφικῆς του στάσεως καὶ τῆς δίκης ἀσεβείας στὴν Ἀθήνα, δίδουν τὸ σκηνικὸ γιὰ τὴ μακρὰ σειρά τῶν ἀνεκδότων πού θ' ἀκολουθήσει (§§ 12-62). Μὲ τὴν § 63 (μέχρι τὴν

§ 67) επανέρχεται στα τελευταία βιογραφικά, κλείνοντας με ένα σύντομο επίλογο, όπως είπαμε. Στην §3 αναφέρεται η καταγωγή και οι σπουδές του Δημόνακτος πού, με βάση τις σκέψεις, οι οποίες ακολουθούν, συνδυάζονται με την έμφυτη όρμη του για τη φιλοσοφία, ή οποία και καθόρισε τη στάση ζωής του. 'Ο έμφυτος έρωσ συναιρεί όλα τα άλλα, και έδω έγκειται η έμφαση του Λουκιανού, πού απαντάται και σε άλλα έργα του· βλ. λ.χ. *Περί του ένυπνίου* 10 (τή πρός τὰ σεμνότατα όρμη· ταύτα γάρ έστιν ό τής ψυχής άκήρατος ως άληθώς κόσμος) ή *Νιγρίνος* 27 (ή πρός τó καλόν όρμη) κ.ά. Καί πράγματι, ή ιστορία της φιλοσοφίας επαληθεύει τις σκέψεις του Λουκιανού. 'Ο Δημόναξ, μάς λέγει, καταγόταν από οικογένεια εύκατάστατη πού είχε επιτυχώς αναμικθεί και στην πολιτική της ιδιαίτερης πατρίδος του Κύπρου (ίσως της Σαλαμίνας· πβ. έναν άλλο Δημόνακτα, προηγούμενης εποχής στην επιτύμβια έπιγραφή Peek, *GV* 1833). Καί ό Κράτης καταγόταν από πλούσια οικογένεια (Διογ. Λαέρτ. 6.87: *SSR V H 4 τών έπιφανών*), μοιράζοντας, μάλιστα στους Θηβαίους συμπολίτες του την περιουσία του πριν άφιρωθεί ολοκληρωτικά στη φιλοσοφία, κάτι πού δεν έπραξε, βεβαίως, ό Δημόναξ· αυτός άπλώς έφυγε, όπως φαίνεται, από την πατρική οίκια της Κύπρου και δέν επανήλθε ποτέ. Ταπεινή καταγωγή, αντίθέτως, είχε λ.χ. ό Βίων Βορυσθενίτης (Διογ. Λαέρτ. 4.46-47: άπ. 1A Kindstrand), ενώ πολλοί φιλόσοφοι ήταν δούλοι, όπως είδαμε στα περι Περσαίου (άνωτ. σελ. 383-384). Μιλώντας γι' αυτούς τους τελευταίους ό Λουκιανός (*Δραπέται* 13) και για τη στροφή τους στη φιλοσοφία ως *ύσάτην άγκυραν*, σημειώνει ότι ήταν ή δουλεία γι' αυτούς πού βαρύν και, *ώσπερ ούν έστιν, άφόρητον έφαίνετο*. 'Η δουλική κατάσταση και τὰ παρεπόμενά της ύπηρεξαν τὰ πρός φιλοσοφίαν έφόδια τών ανθρώπων αυτών. Δέν γνώρισε τέτοια άσχημα πράγματα ό Δημόναξ, αλλά και αυτά τὰ καλά πού διέθετε δέν τὰ έλαβε καθόλου υπόψιν (*πάντων τούτων ύπεράνω γενόμενος*), ακολουθώντας την ιδιοσυγκρασία του και άναζητώντας καθοδήγηση. Οι διδάσκαλοί του, τέσσερις τόν αριθμό, ήταν διαπρεπείς την εποχή εκείνη και, κατά τόν Σχολιαστή, *περιώνυμοι την ήθικην φιλοσοφίαν*. 'Ηταν ό τομέας πού ένδιέφερε πολύ τόν Δημόνακτα και τούς Κυνικούς, οι όποιοι, όπως θά δούμε (§ 22), δέν καλλιέργησαν τούς άλλους κλάδους της φιλοσοφίας. 'Η διατύπωση του Λουκιανού είναι, για μία άκόμη φορά, σαφής· δέν ένέπνευσαν οι διδάσκαλοι στόν Δημόνακτα την έφεση πρός τη φιλοσοφία. 'Ως πρώτος διδάσκαλος αναφέρεται ό 'Αγαθόβουλος, πού ή άκμή του τοποθετείται γύρω στό 120 μ.Χ. στην Αίγυπτο, όπου μεταξύ τών Κυνικών ύπηρεγε γενικώς ριζοσπαστικό και αντίρωμαϊκό κλίμα. 'Ηταν αυστηρός άσκητής και ζούσε στην 'Αλεξάνδρεια, όπου και έσπευσε νά άσκηθεί κοντά του και ό Περεγρίνος Πρωτεύς (για

τὸν ὁποῖο, βλ. §21), κατὰ τὴν πολὺ γραφικὴ μαρτυρία τοῦ Λουκιανοῦ (*Περὶ τῆς Περεγορίων τελευτῆς* 17):

τρίτη ἐπὶ τούτοις ἀποδημία εἰς Αἴγυπτον παρὰ τὸν Ἀγαθόβουλον, ἵναπερ τὴν θαυμαστὴν ἄσκησιν διησκέιτο, ξυρόμενος μὲν τῆς κεφαλῆς τὸ ἥμισυ, χριόμενος δὲ πηλῷ τὸ πρόσωπον, ἐν πολλῷ δὲ τῶν περιεστώτων δήμῳ ἀναφλῶν τὸ αἰδοῖον καὶ τὸ ἀδιάφορον δὴ τοῦτο καλούμενον ἐπιδεικνύμενος, εἶτα παίων καὶ παιόμενος νάρθημι εἰς τὰς πνγὰς καὶ ἄλλα πολλὰ νεανικώτερα θαυμαστοποιῶν.

Ἀκριβῶς γὰρ αὐτά, φαίνεται, ὁ Λουκιανὸς εἶναι πολὺ προσεκτικὸς μιλώντας γὰρ τὴ σχέση τοῦ Δημόνακτος μὲ τοὺς διδασκάλους του· *συνεγένετο εἶναι τὸ ρῆμα ποὺ χρησιμοποιεῖ*. Κυνικὸς ἄσκητῆς, κρατώντας τὴν παράδοση τοῦ Διογένη, ἦταν καὶ ὁ δεύτερος ἀναφερόμενος διδάσκαλος, ὁ Δημήτριος (*PIR² D 39*). Ἦταν φίλος τοῦ Thræsa Paetus (Τάκιος, *Annales* 16.34-35) καὶ τοῦ Σενέκα (*Demetrius noster, De benef.* 7.2.1), ὁ ὁποῖος μόνον καλὰ λόγια ἔχει νὰ πεῖ γὰρ αὐτόν: *egregius vir* (*Nat. Quaest.* 4A praef. 7), *virorum optimus* (*Epist.* 62.3), προσωποποιώντας τὴν ἀλήθεια ποὺ δίδασκε (*praceptor veri sed testis, Epist.* 20.9). Κυκλοφοροῦσε ἡμίγυμνος (*seminudus, Epist.* 62.3), δὲν ζοῦσε καθόλου ἄνετα (*αὐτ.* 20.9) καὶ στρεφόταν ἐναντίον τοῦ πλούτου καὶ τῆς πολυτελείας (*De benef.* 7.8.3-7.10.6). Ἐξῆσε κατὰ καιροὺς στὴ Ρώμη καὶ ἐξορίστηκε τὸ 71 μ.Χ. ἀπὸ τὸν Βεσπασιανό (Δίων Κάσιος 65.13, πβ. Σουητών. *Vesp.* 13). Ὁ Στωικὸς Ἐπίκτητος ἀναφέρεται ὡς τρίτος διδάσκαλος τοῦ Δημόνακτος (T 13 Schenk1²) καὶ ὁ Λουκιανὸς παραθέτει μία χαριτωμένη συνομιλία τους (§55). Ὁ Ἐπίκτητος (π. 55–π. 135 μ.Χ.) καταγόταν ἀπὸ τὴν Ἱεράπολη τῆς Φρυγίας καὶ μεγάλωσε ὡς δούλος τοῦ Ἐπαφροδίτου, ποὺ τοῦ ἐπέτρεψε νὰ παρακολουθεῖ τίς διαλέξεις τοῦ Musonius Rufus καὶ τέλος τὸν ἀπελευθέρωσε. Ἐξορίστηκε ἀπὸ τὸν Δομιτιανὸ τὸ 89 μ.Χ. καὶ κατέφυγε στὴ Νικόπολη τῆς Ἠπείρου, ὅπου καὶ πέρασε τὴν ὑπόλοιπὴ ζωὴ του. Ἀνάμεσα στοὺς μαθητὲς καὶ ὁπαδοὺς του ἦταν καὶ ὁ Φλάβιος Ἀρριανός, ὁ γνωστὸς πολιτικὸς καὶ ἱστορικός, ὁ ὁποῖος κατέγραψε τίς παραδόσεις του καὶ τίς ἐξέδωσε μὲ τὸν τίτλο τῶν *Διατριβῶν* σὲ ὀκτῶ βιβλία, ἀπὸ τὰ ὁποῖα σώζονται τὰ τέσσερα, καὶ τὴν ἐπιτομὴ τους μὲ τὸν τίτλο *Ἐγγχειρίδιον*. Αὐτὲς οἱ σημειώσεις ἐπέδρασαν καὶ στὴ σκέψη τοῦ αὐτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου (*Εἰς ἑαυτὸν* 1.7: *καὶ τὸ ἐντυχεῖν τοῖς Ἐπικτητείοις ὑπομνήμασιν*). Γιὰ τὸν τέταρτο φιλόσοφο ποὺ ἄκουσε ὁ Δημόναξ, τὸν Τιμοκράτη ἀπὸ τὴν Ἡράκλεια τοῦ Πόντου, ὁ Λουκιανὸς ἔχει καλὰ λόγια νὰ πεῖ: *σοφῶ ἀνδρὶ φωνὴν τε καὶ γνώμην μάλιστα κεκοσμημένῃ*. Μάλιστα, ἀναφέροντάς τον ὡς διδάσκαλο τοῦ Λεσβώνακτος

Μυτιληναίου παραθέτει και ένα σύντομο ανέκδοτο του (*Περί ὀρχήσεως* 69) πού δείχνει ὅτι ἦταν πνευματώδης. Μία ἀκόμη φράση του γιὰ τὸν Φαβωρίνο, τὸν εὐνοῦχο φιλόσοφο πού κατακεραυνώνει ὁ Λουκιανὸς καὶ ὁ Δημῶναξ (βλ. §§ 12-13), παραθέτει ὁ Φιλόστρατος (*Βίοι* 1.25, σελ. 541): τὸν ἀπεκάλεσε *λάλον χρῆμα*. Ἄλλος διάσημος μαθητὴς τοῦ Τιμοκράτους ἦταν ὁ σοφιστὴς Πολέμων, στὴ βιογραφία τοῦ ὁποίου ὁ Φιλόστρατος ζωγραφίζει πολὺ καλά καὶ τὸν διδάσκαλο (αὐτ. 535-536). Ἀπὸ τὸν Τιμοκράτη, λέγει ὁ Φιλόστρατος, παρέλαβε ὁ Πολέμων τὸ *μεγαλόγνωμον* καὶ τὸ *φρονηματῶδες*, γιὰ νὰ συνεχίσει μὲ τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς προσωπικότητος ἐκείνου πού ὑπῆρξε καὶ τοῦ Δημῶνακτος διδάσκαλος:

ἐφιλοσόφει δὲ κατ' ἀρχὰς μὲν τοὺς ἰατρικὸν τῶν λόγων, εἰδὼς εὖ τὰς Ἱπποκράτους τε καὶ Δημοκρίτου δόξας, ἐπεὶ δὲ ἤκουσεν Εὐφράτου τοῦ Τυρίου, πλήρῃσιν ἰστίοις ἐς τὴν ἐκείνου φιλοσοφίαν ἀφῆκεν.

Καὶ ἐδῶ ἀρχίζουν οἱ διαφορὲς καὶ οἱ ὁμοιότητες μὲ τὸν Δημῶνακτα, τίς ὁποῖες δὲν διαβάζουμε στὸν *Δημῶνακτα*:

ἐπιχολώτερος δὲ οὕτω τι ἦν τοῦ ξυμμέτρου, ὡς ὑπανίστασθαι αὐτῷ διαλεγομένην τὴν τε γενειάδα καὶ τὰς ἐν τῇ κεφαλῇ χαιτάς, ὡσπερ τῶν λεόντων ἐν ταῖς ὀρμαῖς. τῆς δὲ γλώττης εὐφόρως εἶχε καὶ σφοδρῶς καὶ ἐτοιμῶς ...

Οἱ ἐπόμενες κρίσεις τοῦ Λουκιανοῦ γιὰ τὸν βιογραφούμενο ἤρωά του εἶναι πολὺ σημαντικὲς καὶ διατυπώνονται μὲ ἐξαιρετικὴ παραστατικότητα καὶ ἀκριβολογία. Μὲ μία φράση ἀποτυπώνει ὀλόκληρη τὴ ζωὴ του ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἀφιερῶθηκε στὴ φιλοσοφία. Τρία εἶναι τὰ στοιχεῖα τῆς: (α) παρρησία καὶ ἐλευθερία, (β) ζωὴ σωστὴ καὶ ἀνεπίληπτη καὶ (γ) ζωντανὸ παράδειγμα τῆς φιλοσοφικῆς ἀληθείας. Ἡ *παρρησία* ἦταν πατροπαράδοτη ἀρετὴ τῶν Κυνικῶν, ὅπως λέγει καὶ ὁ ἴδιος ὁ Δημῶναξ στὸ ἀνέκδοτο τῆς § 50 (*κατὰ τινα πάτριον τῆς Κυνικοῦ παρρησίαν*), τῆς ὁποίας, ὅμως, ἔκαναν καὶ κατάχρηση, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω. Ὁ Διογένης τὴ θεωροῦσε ὡς τὸ ἀπαύγασμα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου: *Ἐρωτηθεὶς, τί κάλλιστον ἐν ἀνθρώποις, ἔφη, «Παρρησία»* (Διογ. Λαέρτ. 6.69). Τῆς *ἐλευθερίας* τὸν θαυμάσιο ὀρισμὸ δίδει ὁ ἴδιος ὁ Δημῶναξ στὴν § 20. Ὁ συνδυασμὸς καὶ τῶν δύο, *παρρησίας καὶ ἐλευθερίας*, ἦταν ἄκρως ἐπικίνδυνος σὲ σχέση μὲ τὴν ἐξουσία, ὅπως φαίνεται τόσο ἀπὸ τὴν περιπέτεια τοῦ Δημῶνακτος μὲ τὴ δίκη ἀσεβείας (§ 11), ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἐξορία, πού στοίχισε στὸν Περεγρίνο, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ ἰδίου τοῦ Λουκιανοῦ (*Περί τῆς Περεγρίνου τελευτῆς* 18). Ἡ ἔλλειψή τους,

ὅμως, σημαδεύει τὴν ἀθλιότητα τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ βίου, κατὰ τὸν ἴδιο τὸν Σαμοσατέα (*Νιγρῖνος* 15):

*ὅστις δὲ πλούτου ἐρᾷ καὶ χρυσῷ κεκήληται καὶ πορφύρα καὶ
δυναστεία μετρῆι τὸ εὐδαμον, ἄγευστος μὲν ἐλευθερίας, ἀπειρα-
τος δὲ παρρησίας, ἀθέατος δὲ ἀληθείας, κολακεία τὰ πάντα καὶ
δουλεία σύντροφος ...*

Τέλος, γὰρ τὸ παράδειγμα, πλὴν τῶν ὄσων ἀνέφερα ἤδη (§ 2), βλ. καὶ τὶς ὀπτικῆς γωνίης τῶν §§ 5 καὶ 7.

Καλλιέργεια καὶ φιλοσοφία

§ 4

Μία νέα δέση ἐγκωμίων δίδεται στὴν παράγραφο αὐτή, πού περιλαμβάνει (α) τὴν καλλιέργεια τοῦ Δημόνακτος στὴ λογοτεχνία, (β) τὴ ρητορικὴ του ἐπάρκεια, (γ) τὴ βασικὴ γνώση ὄλων τῶν φιλοσοφικῶν τάσεων. Αὐτὰ ὡς πρὸς τὸ «πνευματικόν», θὰ ἔλεγε κανεὶς, μέρος· ὡς πρὸς ἄλλες ἀρετές: (δ) γύμναση τοῦ σώματος, (ε) ἄσκηση στὴν καρτερία, (ζ) ἐπίτευξη αὐταρκειᾶς, καὶ (η) ἀγαθὴ μνήμη. Σημειωτέον, ὅτι γιὰ τὰ σημεῖα (α) καὶ (γ) χρησιμοποιεῖ παροιμῖαι ἐκφράσεις· στὴν πρώτη περίπτωση τὸ Ἄνιπτοις ποσίν (ἀντὶ τοῦ ἀποσχεδιάσας, λέγουν τὰ Σχόλια), διασκευὴ τοῦ ὁμηρικοῦ (Ζ 266) *χερσὶ δ' ἀνίπτοις*, μία παροιμία, ὅπως λέγει ὁ Λουκιανός, τὴν ὁποία χρησιμοποιεῖ καὶ ἄλλοῦ (*Ῥητόρων διδάσκαλος* 14, *Ψευδολογιστῆς* 4). Στὴ δευτέρῃ περιπτώσει, χρησιμοποιεῖ τὸ Ἄκρω τῶ δακτύλῳ ἀψάμενος, γιὰ τὸ ὁποῖο βλ. Ζηνόβ. 1.61, Διογενιαν. 1.29, 2.10, Ἀρσέν. σελ. 37 Walz. Ἡ ἀσχολία μὲ τὴν ποίηση ἦταν παλαιὰ στὴν παράδοση τῶν Κυνικῶν· στὴν ἀρχαιότητα ἐγκυκλοφοροῦντο ἑπτὰ τραγωδίαι τοῦ Διογένης ἐμπνευσμέναι ἀπὸ μυθικὰ πρόσωπα, τὶς ὁποῖαι, ὅμως, καὶ ὁ Σάτυρος (ἀπ. 1 Schorn), ἀλλὰ καὶ ὁ Φαβωρίνος (*Παντοδαπὴ ἱστορία*, ἀπ. 72 Barigazzi), ἐκρίναν ὡς νοθευόμεναι, ἐντοπιζόντας καὶ τὸν πλαστογράφου, τὸν Φιλίσκο ἀπὸ τὴν Αἴγινα (*SSR V D* 4) ἢ τὸν Πασιφώντα Λουκιανοῦ (βλ. Διογ. Λαέρτ. 6.73, 6.80). Καὶ ὁ Σωτίων, ὅμως, δὲν τὶς συγκατέλεγε μεταξὺ τῶν γνησίων ἔργων τοῦ Διογένης (ἀπ. 19 Wehrli). Ἄλλὰ καὶ ὁ Κράτης εἶχε γράψει τραγωδίαι, οἱ ὁποῖαι κατὰ τὸν Διογένη Λαέρτιο (6.98, μὲ ἀπόσπασμα, *TrGF* 90 Snell) εἶχαν ὑψηλότερον φιλοσοφίας χαρακτῆρα. Δείγμα τῆς ποιητικῆς παιδείας τοῦ Δημόνακτος εἶναι ὅτι τραγουδοῦσε συνέχεια ἕναν ὁμηρικὸν στίχον (§ 60), ἐνῶ, ὅταν ἀντελήφθη ὅτι πλησιάζει τὸ τέλος του, ἀνέφερε τοὺς στίχους τῶν ὀλυμπιακῶν κηρῶν (§ 65). Ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα γινώριζε τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Θεοσίτη (§ 61). Ἐπιπλέον, δύο γνώμες του παραδίδονται ἑμμετραις, γεγονός πού ὀδήγησε μερικὸς νὰ τὸν κατατάξουν μεταξὺ τῶν τραγικῶν ποιητῶν· βλ.

κατωτέρω, **S18** και **S19**. Ἡ ρητορική του ἐπάρξεια (σημείο β) ἐνισχύεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ πειθὴ ἦταν φυσικό του χάρισμα (§ **10**). Θαυμαστή ἦταν και ἡ πειθὴ τοῦ Διογένους (Διογ. Λαέρτ. 6.75: *SSR V B 137*). Ἡ θεμελιώδης γνώση τῶν διδαγμάτων τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν (γ) παραπέμπει στὸν ἐκλεκτικισμό του, γιὰ τὸν ὁποῖο γράφει ρητῶς ὁ Λουκιανὸς στὴν ἐπόμενη παράγραφο (**5**). Ἡ σωματικὴ ἄσκηση (δ), τὴν ὁποία εἶδαμε ἤδη νὰ ἐγκωμιάζεται ὡς ἀρετὴ στὸ προοίμιο (§**1**) και νὰ προσωποποιεῖται στὸν Σώστρατο, ἀνήκει και αὐτὴ στὴν καλὴ κυνικὴ παράδοση· ἤδη ὁ Διογένης

διττὴν δ' ἔλεγε εἶναι τὴν ἄσκησιν, τὴν μὲν ψυχικὴν, τὴν δὲ σωματικὴν· ταύτην καθ' ἣν ἐν γυμνασίᾳ συνεχεῖς γινόμεναι φαντασίαι εὐλύσιαν πρὸς τὰ τῆς ἀρετῆς ἔργα παρέχονται. εἶναι δ' ἀτελὴ τὴν ἑτέραν χωρὶς τῆς ἑτέρας, οὐδὲν ἦττον εὐεξίας και ἰσχύος ἐν τοῖς προσήκουσι γενομένης, ὡς περὶ τὴν ψυχὴν και περὶ τὸ σῶμα. παρετίθετο δὲ τεκμήρια τοῦ ῥαδίως ἀπὸ τῆς γυμνασίας ἐν τῇ ἀρετῇ καταγίνεσθαι...

κατὰ τὸν Διογένη Λαέρτιο 6.70 (*SSR V B 291*). Ὁ ἴδιος συγγραφεὺς (6.30) εἶναι ἀποκαλυπτικότερος γιὰ τὴν παιδαγωγικὴ μέθοδο τοῦ Διογένους μὲ βάση παλαιότερη πηγὴ (*SSR V B 70*):

Εὐβουλος δὲ φησιν ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ Διογένους πρῶσις οὕτως ἄγειν τοὺς παῖδας τοῦ Ξενιάδου, μετὰ τὰ λοιπὰ μαθήματα ἱππεύειν, τοξεύειν, σφενδονᾶν, ἀκοντίζειν· ἔπειτ' ἐν τῇ παλαίστρᾳ οὐκ ἐπέτρεπε τῷ παιδοτρύβῃ ἀθλητικῶς ἄγειν, ἀλλ' αὐτὸ μόνον ἐρυθήματος χάριν και εὐεξίας.

Τέλος, και ἡ καρτερία (ε) και ἡ αὐτάρξεια (ζ) εἶναι ἀρετὲς Κυνικοῦ· ὅσο γιὰ τὴν ἀγαθὴ μνήμη, σ' αὐτὴ δίδει μεγάλη σημασία ὁ Λουκιανός. Γράφει στὸν διάλογο Διογένους και Μασώλου (*Νεκρικοὶ διάλογοι 29 (24) 3*):

λόγον δὲ τοῖς ἀρίστοις περὶ τούτου καταλέλοιπεν ἀνδρὸς βίον βεβιωκῶς ὑψηλότερον ...

Και στὸ *Περὶ τοῦ ἐνυπνίου* (12) τὴ συνδέει μὲ τὴν ἀθανασία:

ὁ δὲ λέγουσιν, ὡς ἄρα και ἀθάνατοι γίνονται τινες ἐξ ἀνθρώπων, τοῦτό σοι περιποιήσω· και γὰρ ἦν αὐτὸς ἐκ τοῦ βίου ἀπέλθῃς, οὔποτε παύση συνῶν τοῖς πεπαιδευμένοις και προσομιλῶν τοῖς ἀρίστοις.

Αὐτὴ ἀναμένει και τὸν Δημόνακτα.

Ἡ ὁ τρόπος τῆς φιλοσοφίας του

§§ 5-10

Τὸ ἐγκώμιο τοῦ Δημόνακτος συνεχίζεται στὶς §§ 5-10 καὶ τὸ τμήμα αὐτὸ ὀρίζεται ἀπὸ τὴ λ. *φιλοσοφία*, μὲ τὴν ὁποία ἀνοίγει ἡ πρώτη παράγραφος καὶ μὲ τὴν ὁποία ἀρχίζει ἡ τελευταία. Σὲ δόλοκληρο τὸ χωρίο ὀρίζεται ὁ ἰδιαίτερος καὶ προσωπικὸς τρόπος τῆς φιλοσοφίας του, οἱ ἀρχές δηλαδὴ τῆς κοινωνικῆς του συμπεριφορᾶς, οἱ ὁποῖες καθόριζαν τὴ στάση τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας ποὺ ἀποτελοῦσε τόσο τὸ κλειδί τῆς ἐσωτερικῆς του ἰσορροπίας ὅσο καὶ τὸν βασικὸ ὄρο τῆς διδασχῆς καὶ τοῦ παραδείγματός του. Ἀπὸ πλευρᾶς συνθέσεως τοῦ ἔργου, οἱ παράγραφοι αὐτὲς (μαζὶ μὲ τὴν § 11) ἀποτελοῦν καὶ τὴν ἀναγκαία εἰσαγωγή, ἡ ὁποία κατευθύνει τὴν ὀρθὴ ἀνάγνωσι τῶν περιστατικῶν, τῶν ἀνεκδότων καὶ τῶν ἀπαντήσεῶν του ποὺ καταγράφονται ἀπὸ τὴν § 12 κ.έ.

Ἡ ἔκλεκτικὸς καὶ καθημερινός

§ 5

Ὡς πρώτη καὶ βασικὴ ἐξήγηση μὲ τὸν ἀναγνώστη θεωρεῖ ὁ Λουκιανὸς τὸν ὀρισμὸ αὐτῆς τῆς φιλοσοφίας μὲ κριτήριον τίς καθορισμένες τάσεις καὶ σχολές. Δὲν βρῖσκει, ὅμως, συγκεκριμένη σχολὴ νὰ τὸν κατατάξει καὶ ὀμολογεῖ ἀμέσως τὸν ἐκλεκτικισμὸ του: *φιλοσοφίας δὲ εἶδος οὐχ ἔν ἀποτεμόμενος, ἀλλὰ πολλὰς ἐς ταῦτὸ καταμίξας οὐ πάνν τι ἐξέφαινε τίνι αὐτῶν ἔχαιρεν*. Ἐπομένως, οὔτε ὡς Κυνικὸ τὸν καταχωρεῖ, κατηγοριοποίηση ποὺ ὁ ἴδιος ὁ Δημόναξ δὲν ἀπέρριψε μιλώντας μὲ τὸν Περεγρίνο (§ 21), οὔτε ὡς ὀπαδὸ ἄλλης σχολῆς. Ἀπὸ τοὺς τρεῖς φιλοσόφους, τοὺς ὁποῖους ὁ ἴδιος ἀνεγνώριζε μὲ διαφορετικὸς βαθμοὺς παραδοχῆς (§ 62), δύο ἐπιλέγει ἐδῶ ὁ Λουκιανὸς γιὰ νὰ τονίσει ὀμοιότητες καὶ διαφορές, μὲ τὴ βοήθεια τῶν ὁποῖων θὰ μπορέσει νὰ σκιαγραφήσει μία πρώτη εἰκόνα του: τὸν Σωκράτη καὶ τὸν Διογένη. Οἱ ἀντιτίξεις (*εἰ καὶ τῶ σχήματι, ἀλλ' ὀμοδίαιτος*) καὶ οἱ ἀρνήσεις (*οὐ παραχαράττων, οὐ προσίεμενος*) διαγράφουν τὴν προσπάθεια τοῦ βιογραφοῦντος νὰ ἰχνηλατήσει μία ἀνθρωπιστικὴ πορεία *suī generis*, ἡ ὁποία, σὲ περιπτώσεις ὀπως λ.χ. τοῦ Περεγρίνου, θὰ ἦταν πιὸ εὐκόλο νὰ ὀριοθετηθεῖ φιλοσοφικῶς, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀποδοθεῖ λογοτεχνικῶς. Ἡ φιλοσοφικὴ γνώση, ποὺ μὲ τόση πολυπλοκότητα περιγράφεται, προκειμένων τῶν ἐπιλογῶν, στὸν *Ἐρμῶτιμο* (56, πβ. 82), ὀδηγεῖ ἀναπόφευκτα στὸν ἐκλεκτικισμὸ, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζεται ὡς μία λογικὴ ἀναγκαῖότητα κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῆς διαλεκτικῆς (βλ. *αὐτ.* 30-32, 36, 45-46). Στὸν *Δημόνακτα* τὰ πράγματα εἶναι πιὸ ἀπλά, γιὰ τὸ παρατηρητῆς μᾶς φιλοσοφικῆς στάσεως καλεῖται νὰ ἐξαγάγει συμπεράσματα ἀπὸ ρησεις, γεγονότα καὶ συμβάντα βίου, τὰ ὁποῖα σὲ δεῦτερο στάδιο πλη-

σιάζουν στην ταυτότητα συγκεκριμένης σχολής. Είδαμε ήδη (§ 5) τὰ σχετικά μὲ τὴν *παρρησία* καὶ τὴν *ἐλευθερία*, σήματα κατατεθέντα τῶν Κυνικῶν καὶ τοῦ Δημόνακτος· θὰ δοῦμε καὶ ἄλλα, τὰ ὁποῖα, ὅμως, δὲν εἶναι τόσο ἰσχυρά, ὥστε νὰ κατηγοριοποιήσουν ἢ νὰ ἀναιρέσουν. Ὁ Σωκράτης ἦταν τὸ πρότυπο τοῦ Δημόνακτος καὶ ὁ τρόπος τοῦ Κυπρίου φιλοσόφου ἀνεδείκνυε αὐτὴ τὴν ὁμοιότητα ποὺ ἐκμεταλλεύεται ὁ Λουκιανός, λ.χ. στὴ δίκη ἀσεβείας (§ 11). Ὁμως, ὑπῆρχαν καὶ διαφορές, οἱ ὁποῖες, ἐνῶ τὸν ἐμφάνιζαν νὰ πλησιάζει τὸν Διογένη (βλ. *SSR V B 6*), ἄλλες διαφορές, σπουδαῖες αὐτὴ τὴ φορά, τὸν ἔκαναν καὶ νὰ ἀπομακρύνεται, ἀναδεικνύοντας τὴν πρωτοτυπία, ὄχι τῆς φιλοσοφίας του, ἀλλὰ τῆς προσωπικότητός του. Γιατὶ ἡ προσωπικότητά του εἶναι ἡ φιλοσοφία του, καὶ αὐτὸ εἴλκυσε τὸν Λουκιανὸ καὶ αὐτὸ τὸ μήνυμα προσπαθεῖ μὲ κάθε μέσον (καί, κυρίως, μὲ τὸ τμήμα τῶν §§ 12-62) νὰ στείλει στοὺς συγχρόνους καὶ τοὺς μεταγενεστέρους του. Ἀπὸ τὰ ἐπιμέρους στοιχεῖα, ἀξίζει νὰ σημειώσει κανεὶς μερικὰ ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ τονίζει ὁ Λουκιανός ὡς χαρακτηριστικὰ τοῦ Δημόνακτος, ὥστε νὰ κατανοήσει καλύτερα καὶ νὰ ἀπολαύσει τὸ ἔργο: τὴ χαλαρότητα τῆς ζωῆς, τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν καταδεκτικότητά του, τὸ χιούμορ του, τὴν ἔλλειψη ὑπερψίας, *τύφου*. Ἀπὸ τὴν τελευταία, μάλιστα, κακία πολὺ ὑπέφερε ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ἐποχὴ τοῦ Λουκιανοῦ, ὁ ὁποῖος σημειώνει: *ρήτορας δὲ καὶ φιλοσόφους εὗροι τις ἂν οὐ τινάς, ἀλλὰ πάντας ὑπὸ τύφου καὶ δόξης τριβέντας*. Ἀπέναντι στοὺν ἀφιλοκερδῆ καὶ ὑπεράνω ὑλικῶν ἀγαθῶν Δημόνακτα (§ 3), βρίσκεται πλειάδα λογίων, τῶν ὁποίων ὁ *τύφος* εἶναι ἓνα μόνον ἀπὸ τὰ πολλὰ ἁμαρτήματα, ὅπως διακηρύσσει ὁ Λουκιανός στὸ *Περὶ τῶν ἐπὶ μισθῶ συνόντων* (25):

... ἦν τις ἐκ τῆς ψυχῆς ἀφέλη τὸ χρυσίον καὶ τὸ ἀργύριον καὶ τὰς περὶ τούτων φροντίδας, τὸ καταλειπόμενόν ἐστι τύφος καὶ μαλακία καὶ ἠδυνάθεια καὶ ἀσέλγεια καὶ ὕβρις καὶ ἀπαιδευσία.

Καὶ ἀπευθυνόμενος στοὺν ἀργυρολόγο γραμματικό, ρήτορα ἢ φιλόσοφο, ἐπισημαίνει:

ὥστε κινδυνεύεις, ᾧ γενναῖε, ἀντὶ τῶν θαυμαστῶν λόγων τὸν πάγωνα καὶ τὸν τριβῶνα μεμισθωκέναί.

Ἡ μεγάλη διαφορὰ ἀπὸ τὸν ἐνάρετο Δημόνακτα φαίνεται σὲ κάθε σελίδα τοῦ σχολιαζομένου ἐδῶ ἔργου.

Ἄττική χάρις τοῦ Δημόνακτος καὶ ἐπίδρασή του

§ 6

Γιὰ τὸν Λουκιανὸ εἶναι σημαντικό ὅτι ἡ ὅλη διδασχὴ τοῦ Δημόνακτος εἶχε ἐπίπεδο καὶ τὸ κλίμα τῆς ἦταν γενικῶς εὐφρόσυνο. Τὸν

τόνο στο επίπεδο ἔδινε ἡ Ἀττική χάρις, αὐτὴ ἡ ἀρετὴ λόγου καὶ συμπεριφορᾶς ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ στὴν πολιτιστικὴ πρωτεύουσα τοῦ ἀρχαίου κόσμου, τὴν Ἀθήνα, καὶ ἡ ὁποία, ἀκόμη καὶ κατὰ τὰ δύσκολα χρόνια τῆς Ρωμαιοκρατίας, ἐπέμενε νὰ διατηρεῖ τὰ πρωτεῖα στὴ φιλοσοφία καὶ τὴ ρητορική. Ὁ Δημόναξ ἐμφανίζεται μεταξὺ τῶν στυλοβατῶν αὐτοῦ τοῦ *στύλ*, ποῦ, Κύπριος αὐτός, ἀπὸ τὴν περιφέρεια τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐνστερνίστηκε καὶ καλλιέργησε, ὅπως ἀποδεικνύουν τὰ ἀνέκδοτά του. Τὴν ἀρετὴ αὐτὴ τὴν ἐπαινεῖ καὶ ἄλλοῦ ὁ Λουκιανός· βλ. *Περὶ τῶν ἐπὶ μισθῶ συνόντων* 35:

*χρὴ δὲ καὶ σοφούς καὶ ῥήτορας εἶναι αὐτούς, κὰν εἴ τι σολοικί-
σαντες τύχωσιν, αὐτὸ τοῦτο τῆς Ἀττικῆς καὶ τοῦ Ὑμηττοῦ με-
στοὺς δοκεῖν τοὺς λόγους καὶ νόμον εἶναι τὸ λοιπὸν οὕτω λέγειν.*

Πβ. καὶ Ζεῦξις ἢ Ἀντίοχος 2. Τὴν ἀκριβῶς ἀντίθετη εἰκόνα τῆς παραγράφου αὐτῆς παρουσιάζει στὸν διάλογο *Βίων πρᾶσις* (10) ὁ Λουκιανός μὲ τὴ διαφήμιση τῆς καρικατούρας τῆς κυνικῆς συμπεριφορᾶς στὰ λόγια τοῦ Διογένηος πρὸς τὸν ἐμβρόντητο ἀκροατή:

*ἡ φρὴν σου ἀλγήσει, ἡ δὲ γλῶττα ἔσται ἀνάληγτος. ἃ δὲ μάλιστα
δεῖ προσεῖναι, ταῦτά ἐστιν· ἰταμὸν χρὴ εἶναι καὶ θρασὺν καὶ λου-
δορεῖσθαι πᾶσιν ἐξ ἴσης καὶ βασιλεῦσι καὶ ιδιώταις· οὕτω γὰρ
ἀποβλέπονται σε καὶ ἀνδρεῖον ὑπολήφονται. βάρβαρος δὲ ἡ φωνή
ἔστω καὶ ἀπηγῆς τὸ φθέγμα καὶ ἀτεχνῶς ὁμοιον κυνί, καὶ
πρόσωπον δὲ ἐντεταμένον καὶ βάδισμα τοιοῦτω προσώπῳ πρέ-
πον, καὶ ὅλως θηριώδη τὰ πάντα καὶ ἄγρια.*

Ἡ ἀπάντηση τοῦ ἐπίδοξου «ἀγοραστῆ» τοῦ κυνικοῦ βίου θυμίζει πολὺ τὴν ἀπάντηση τοῦ Δημόνακτος στὸν ἀκροαῖο Κυνικὸ Περεγρίνο (§ 21: *Περεγρίνε, οὐκ ἀνθρωπίζεις*):

ἄπαγε, μισρὰ γὰρ καὶ οὐκ ἀνθρώπινα λέγεις.

Καὶ ἐδῶ, λοιπόν, τὸ μήνυμα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ τοῦ Δημόνακτος ἐπιθυμεῖ νὰ στείλει ὁ Λουκιανός στοὺς ἀναγνώστες του· μήνυμα χάριτος καὶ χαρᾶς ποῦ πρῶτος ὁ φιλόσοφος ἔστειλε σὲ ὅσους τὸν συναναστρέφονταν ἐπιδρώντας πάνω τους κατὰ τὸν θετικότερο τρόπο.

Ἡ μακροθυμία του

§ 7

Ἡ καυτηρίαση καὶ θεραπεία τῶν ἁμαρτημάτων ἐθεωρεῖτο ἀνέκαθεν πεδίο δράσεως τῶν φιλοσόφων, τῶν προφητῶν καὶ τῶν θεολόγων καὶ συνήθως γινόταν μὲ ὕφος ὀργίλο ἀκρας ἐπιτιμήσεως. Γιὰ τοὺς Κυνικοὺς ἰδιαίτερα, τὸ χωρίο ποῦ παραθέσαμε στὴν § 6, παρόλη τὴν

ὑπερβολή του, παρουσιάζει τὰ σημεῖα πὺν ὀδηγοῦσε ἢ *παρρησία* καὶ ἡ ἔλευθερία λόγου καὶ πὺν φωτίζεται ἀπὸ ἓνα ἀκόμη χωρίο τοῦ Λουκιανοῦ (*Δραπέται* 14), ὅπου διαγράφεται ἡ μέθοδος τοῦ φιλοσοφεῖν κατὰ τοὺς σκληροὺς αὐτοὺς ὄρους:

τὰ δ' ἡμέτερα πάνν ῥᾶστα, ὡς οἶσθα, καὶ ἐς μίμησιν πρόχειρα – τὰ προφανῆ λέγω – καὶ σὺ πολλῆς τῆς πραγματείας δεῖ τριβώνιον περιβαλέσθαι καὶ πήραν ἐξαρτήσασθαι καὶ ξύλον ἐν τῇ χειρὶ ἔχειν καὶ βοᾶν, μᾶλλον δὲ ὀγκᾶσθαι ἢ ὑλακτεῖν, καὶ λοιδορεῖσθαι ἅπασιν.

Ἐμφάνιση κατεξοχὴν «φιλοσοφική», με τρίβωνα, σακούλι καὶ βακτηρία, φωνές καὶ λοιδορίες (βλ. λ.χ. §§ 19, 48, 50). Ὅλα ἄσχετα μετὸν Δημόνακτα, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν κοινωνικότητα ὡς βασικὸ κριτήριο συμπεριφορᾶς. Σὲ μία ρῆση πὺν τοῦ ἀποδίδεται (ἀπ. 2 Funk) ἀναγράφεται:

πειρῶ πειθοῖ καὶ λόγῳ μᾶλλον ἢ ὀργῇ τὰ ἡμαρτημένα διορθοῦσθαι.

Σὲ μία ἄλλη (S13) ἀναφέρεται:

κόλαξε κρίνων, ἀλλὰ μὴ θυμούμενος.

Πάντως, ἡ ἀνοχή καὶ ἡ *συγγνώμη* ἀνοίγει μία νέα ἐποχὴ στὴ στάση τῶν ἀνθρώπων ἀπέναντι στοὺς ἁμαρτάνοντες καὶ στὰ ἁμαρτήματα. Τὸ *χαλεπαίνειν ἢ ἐλεεῖν* (βλ. Ἐπικτ. *Διατρ.* 1.18.3, Μ. Αὐρηλ. *Εἰς ἑαυτ.* 7.22) ἀνήκει σὲ ἄλλη σχολὴ σκέψεως. Στὸ θεματολόγιο τῆς κυνικῆς διατριβῆς ἀνήκει ἡ παρομοίωση τοῦ φιλοσόφου ὡς ἱατροῦ πὺν προβαίνει σὲ διάγνωση καὶ θεραπεία: μία ζωηρὴ εἰκόνα δίδει ὁ Ἐπίκτητος στὸ κεφάλαιο *Περὶ Κυνισμοῦ* (*Διατρ.* 3.22.72-73):

ὄν δεῖ τοὺς ἄλλους ἐπισκοπεῖν ... ὡς ἱατρὸν περιορχόμενον καὶ τῶν σφυγμῶν ἀπτόμενον; «σὺ πυρέτεις, σὺ κεφαλαλγεῖς, σὺ ποδαγραῖς; σὺ ἀνάτεινον, σὺ φάγε, σὺ ἀλούτησον» σὲ δεῖ τμηθῆναι, σὲ δεῖ καυθῆναι».

Μία τελευταία σημείωση εἶναι ἀναγκαία: ἡ *ἐπανόρθωσις τῶν παισθέντων* δὲν εἶναι μόνον στὰ χέρια τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ *ἰσοθέου ἀνδρός*. Εἰσάγεται ἐδῶ μία ἔννοια πὺν βρῖσκει τὸ ἀντίστοιχό της στὸ τέλος τοῦ ἔργου, στήν § 67. Ὁ ὑπαινιγμὸς στὸν Δημόνακτα καθίσταται ἔτσι σαφής.

Συντρέχοντας τοὺς φίλους

§ 8

Οὐδενὸς ἐδέϊτο. Ὡς γνήσιος φιλόσοφος ὁ Δημόναξ εἶχε φτάσει στήν

πληρότητα τῆς αὐταρκείας, ὅμως οἱ φίλοι του, οἱ βυθισμένοι στὴν καθημερινότητα καὶ τὸν ἀγώνα τῆς ἐπιβίωσης, ἀνῆκαν, ὅπως ἴσως ποτε, στὶς δύο μεγάλες κατηγορίες πὺν διαχωρίζει ἡ ζωὴ τοὺς ἀνθρώπους· τοὺς πλούσιους καὶ τοὺς πτωχοὺς. Γιὰ τὴ φιλοσοφικὴ ἐξισορρόπηση τῆς καταστάσεως, ὁ Δημῶναξ ἐμφανίζεται νὰ διαθέτει ἐπιχειρήματα καὶ γιὰ τὶς δύο κατηγορίες· μιᾶ γιὰ τὴ ματαιότητα τοῦ πλοῦτου (τὰ κατ' ἐπίφρασιν ἀγαθὰ), ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ πρόσκαιρο τῶν δεινῶν (τὰ μὴ πραγματικὰ κακὰ). Εἶναι ἀπόψεις τοῦ Κυνισμοῦ τῆς ἐποχῆς πὺν στοικίζει· ὁ Ἐπίκτητος, ὁ Δημήτριος, οἱ διδάσκαλοι τοῦ Δημῶνακτος, εἶχαν τὰ στοιχεῖα αὐτὰ στὴ διδασκαλία τους· ἀλλὰ καὶ ὁ Λουκιανὸς τῶν *Νεκρικῶν διαλόγων* εἶναι καὶ ἐδῶ παρών. Στὸν διάλογο Μενίππου καὶ Χείρωνος, καταλήγει ὁ πρῶτος στὴν τελικὴ διατύπωση τῆς ἀλήθειας (*Νεκρ. διάλ.* 8 (26) 2):

ὅπερ, οἶμαι, καὶ χρῆν, συννετὸν ὄντα πᾶσιν ἀρέσκεσθαι καὶ ἀγαπᾶν τοῖς παροῦσι καὶ μηδὲν ἀφόρητον οἶεσθαι.

Ἡ ἐλευθερία τοῦ θανάτου. Ἀλλὰ καὶ στὸ *Περὶ πένθους* (16), ἔργο ὅπου τὰ κύρια παραμυθητικὰ ἐπιχειρήματα παρουσιάζονται μὲ τὸν ἀπαράμιλλο τρόπο τοῦ Λουκιανοῦ, διαβάζουμε τὰ λόγια τοῦ ἴδιου τοῦ νεκροῦ πρὸς τὸν πατέρα του:

ὦ κακὸδαμον ἄνθρωπε, τί κέκραγας; τί δέ μοι παρέχεις πράγματα; παῦσαι τιλλόμενος τὴν κόμην καὶ τὸ πρόσωπον ἐξ ἐπιπολῆς ἀμύσσω. τί μοι λουδορῆ καὶ ἄθλιον ἀποκαλεῖς καὶ δύσμορον πολὺ σοῦ βελτίω καὶ μακαριώτερον γεγενημένον; ἢ τί σοι δεινὸν πάσχειν δοκῶ; ... οὐκ ἐννοεῖς ὅτι τὸ μὴ διψῆν τοῦ πιεῖν πολὺ κάλλιον καὶ τὸ μὴ πεινῆν τοῦ φαγεῖν καὶ τὸ μὴ ῥιγοῦν τοῦ ἀμπεχόνης εὐπορεῖν;

Ρητῶς, ὅμως, διατυπώνεται ἡ σκέψη στὸ ἔργο *Ζεὺς ἐλεγχόμενος* (7): *εἰ μηδὲν ἄλλο θάνατός γε εἰς ἐλευθερίαν ἀφείλετο.* Τὰ παραμυθητικὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Δημῶνακτος ἀπὸ τὸ πλούσιο ὀπλοστάσιο τῆς τέχνης ἀλυσίας ἐδίδοντο μὲ τὸ γέλιο στὸ στόμα· *σὺν γέλωτι παρεμυθεῖτο*, λέγει ὁ Λουκιανός. Καὶ τὸ γέλιο του εἶναι συχνὸ στὸ ἔργο· βλ. §§ 12, 13, 15, 21, 44.

Διαλλακτῆς προσώπων καὶ δήμων

§ 9

Ὁ διαλλακτῆς οἴκων καὶ δήμων· μία ἀκόμη ἀρετὴ τοῦ φιλοσόφου, πὺν ἀνήκει ἤδη στὴν παράδοση τοῦ Κράτητος: *ἐκαλεῖτο δὲ καὶ «θυρεπανοίκτης» διὰ τὸ εἰς πᾶσαν οἰκίαν εἰσιέναι καὶ νουθετεῖν* (Διογ. Λαέρτ. 6.86: *SSR V H 18*). Πβ. καὶ Πλουτ. *Συμποσιακῶν* 2.1.6, 632d, μὲ ἀναφορὰ στὴν εἰρωνεία τοῦ Σωκράτους (Ξενοφ. *Ἀπομνημ.* 4.61,

μαστροπεία και προαγωγή! βλ. SSR V A 13). Διότι ἡ ἄρμονία τοῦ οἴκου σήμαινε καὶ ὁμόνοια τῆς πόλεως: *εὖ τοίνυν ἡρμωσμένον τὸν οἶκον εἶναι δεῖ τῶ μέλλοντι ἀρμόζεσθαι πόλιν καὶ ἀγορὰν καὶ φίλους* (Πλουτ. *Γαμικὰ παραγγ.* 43, 144c, σχόλιο στὴν ἐνδοοικογενειακὴ ἀκαταστασία τοῦ ρήτορος Γοργίου, ὁ ὁποῖος διάβασε λόγο *Περὶ ὁμονομίας* τῶν Ἑλλήνων στὴν Ὀλυμπία). Ὁ Δημῶναξ ἐπαινεῖται ὡς διαλλακτῆς – καὶ μάλιστα περισσοτέρων ἴσως πόλεων πλὴν τῶν Ἀθηνῶν (§64), ἐφόσον χρησιμοποιεῖται πληθυντικός (*δήμοις*) –, τὴ στιγμὴ πού ὁ Κυνικός Περεγρίνος κατηγορεῖται ὡς στασιαστῆς (*Περεγρί τῆς Περεγρίνου τελευτῆς* 19):

οὕτω δὲ ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐλθὼν ἄρτι μὲν Ἡλείους ἐλοιδορεῖτο, ἄρτι δὲ τοὺς Ἑλληνας ἔπειθεν ἀντάρασθαι ὄπλα Ῥωμαίοις.

Ὁ Περεγρίνος δὲν εἶναι, βεβαίως, μεταξὺ ἐκείνων πού συμπαθοῦσε ὁ Δημῶναξ καὶ ὁ Λουκιανός· γιὰ τέτοιους λόγους ὁ φιλόσοφος μας τὸν κατηγορεῖ γιὰ ἔλλειψη φιλανθρωποῦ πνεύματος (§21).

Μέγιστο ἀγαθὸ ἢ φιλία

§ 10

Ὁ Λουκιανός μίλησε ἤδη γιὰ τὴν κοινωνικότητα τοῦ Δημῶνακτος (πβ. § 5 *ὁμοδίατος ἅπασι κ.λπ.*) ἀναφέροντας καὶ τὴν πνευματικὴ του στάση ἀπέναντι στοὺς φίλους (§ 8 *φίλοις δὲ συνέπραττε τὰ εἰκότα*), οἱ ὁποῖοι πρῶτοι θὰ ἦταν οἱ παραληπτές τῶν συμβουλῶν του (§ 7): ἐδῶ προχωρεῖ στὴν καταγραφή τῆς πίστεώς του στὸ ἀγαθὸ τῆς φιλίας, τόσο σπουδαῖο, ὥστε τὰ παθήματα τῶν φίλων νὰ τοῦ προκαλοῦν λύπη. Καὶ ἀκόμη περισσότερο, τὸν ἐμφανίζει νὰ ἀπολαμβάνει τὴ συντροφιά ὀρισμένων καὶ νὰ ἀποκλείει ἐκείνους πού δὲν εἶχαν ἐλπίδα ψυχικῆς σωτηρίας, ἐλπίδα θεραπείας. Γιὰ τὴν ἐλπίδα ἰάσεως γράφει καὶ ἄλλοῦ ὁ Λουκιανός μὲ ἐμφαση στὰ ἀποτελέσματα ἀπωλείας τῆς (*Περὶ ὀρχήσεως* 4):

τὸ γοῦν δεινότατον τοῦτό ἐστιν, ὅτι μηδὲ ἰάσεώς τινα ἡμῖν ὑποφαίνεις ἐλπίδα, ἐπαινεῖν τολμῶν τὰ οὕτως αἰσχρὰ καὶ κατάπτυστα.

Ἡ φιλία ἐμφανίζεται, ἐπίσης, ὡς σπουδαία ἠθικὴ πράξη καὶ στίς ρήσεις τοῦ Δημῶνακτος πού διέσωσαν τὰ γνωμολόγια: βλ. S7, S8. Ὑπάρχει, ὁμως, στὸ κείμενο τῆς ἐξεταζόμενης παραγράφου καὶ μία ἀκόμη φράση, πού ὑποδεικνύει τὴ φιλανθρωπία τῶν Κυνικῶν: *φίλος μὲν ἦν ἅπασι καὶ οὐκ ἔστιν ὄντινα οὐκ οἰκτεῖον ἐνόμιζεν, ἄνθρωπόν γε ὄντα*. Κατὰ τὸν Ἐπίκτητο, ὁ Διογένης ἀγαποῦσε τοὺς πάντες (*Διατρ.* 3.24.64-66: SSR V B 290):

ἄγε, Διογένης δ' οὐκ ἐφίλει οὐδένα, ὃς οὕτως ἡμερος ἦν καὶ φιλόανθρωπος, ὥστε ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ τῶν ἀνθρώπων τοσοῦτους πόνους καὶ ταλαιπωρίας τοῦ σώματος ἄσμενος ἀναδέχεσθαι. ἀλλ' ἐφίλει πᾶς; ὡς τοῦ Διὸς διάκονον ἔδει, ἅμα μὲν κηδόμενος, ἅμα δ' ὡς τῷ θεῷ ὑποτεταγμένος. διὰ τοῦτο πᾶσα γῆ πατρὶς ἦν ἐκείνῳ μόνῳ, ἐξαίρετος δ' οὐδεμία.

Στὸ πνεῦμα αὐτὸ ὁ Δημῶναξ (§ 21) κατηγοροῦσε τὸν Περεργίνο· οὐκ ἀνθρωπίζεις. Τὴ σκληρῇ αὐτῇ στάση ὀρισμένων ἀκραίων Κυνικῶν βάζει στὸ στόμα τοῦ Διογένηος ὁ Λουκιανὸς στὴ σάτιρα τοῦ *Βίων προῶσις* (10):

δίωκε δὲ τὰ πολυανθρωπότητα τῶν χωρίων, καὶ ἐν αὐτοῖς τούτοις μόνος καὶ ἀκοινωνητος εἶναι θέλε μὴ φίλον, μὴ ξένον προσέμενος· κατάλυσις γὰρ τὰ τοιαῦτα τῆς ἀρχῆς.

Ὁ Δημῶναξ, ὅμως, δὲν ἦταν ἔτσι· γι' αὐτὸ καὶ ὁ Λουκιανὸς ἐπανέροχεται στὸ μοτίβο τῆς Ἀττικῆς χάριτος (βλ. § 6) προσθέτοντας ἐδῶ καὶ τὴν *πειθῶ* μὲ τὴ χρήση μιᾶς φράσεως τοῦ Εὐπόλιδος (*Δῆμοι*, ἀπ. 102 K-A – ἀπὸ ρητορικά, μᾶλλον, ἐγχειρίδια) πού φαίνεται ὅτι ἄρρεσε στὸν ἴδιο (βλ. *Νιγρῖνος* 7), ἀλλὰ καὶ στοὺς μιμητές του (βλ. τὸ ἀμφισβητούμενο *Δημοσθένους ἐγκώμιον* 20 καὶ τὸ νοθευόμενο Ἔρωτες 29). Ἔτσι ὀλοκληρώθηκε ἓνα εἰσαγωγικὸ ἐγκώμιον· πρὶν εἰσέλθει στὸ κεντρικὸ τμῆμα μὲ τὰ ἀνέκδοτα, ὅπου ἡ προσωπικότητα τοῦ Δημῶνακτος ἀναδύεται ζωντανῇ καὶ ἀνάγλυφῃ μέσα ἀπὸ πενήντα περίπου περιστατικὰ τῆς ζωῆς του στὴν Ἀθήνα καὶ τὴν Ὀλυμπία, πρὶν, λοιπόν, εἰσαχθεῖ ὁ ἀναγνώστης στὴν πλούσια αὐτῇ εἰκονογράφηση, δίδεται τὸ περιστατικὸ τῆς δίκης ἀσεβείας πού εἰσήγαγε τὸν φιλόσοφο μὲ ἥρωικὸ τρόπο στὴ ζωὴ καὶ τὴ συνείδηση τῶν Ἀθηναίων.

Δίκη ἀσεβείας στὴν Ἀθήνα

§ 11

Στὴν κατεξοχὴν «σωκρατικῇ» αὐτῇ ἱστορία πού ὁ ἀναγνώστης κατευθύνεται εὐθέως πλέον ἀπὸ τὸν συγγραφέα στὴν ἱστορία τῆς μεγάλης ἀδικίας, ἡ ὁποία ἐπανελήφθη μὲ τὴ νεκρανάσταση τῶν συκοφαντῶν (*Ἄντιοι καὶ Μέλητοι τὰ αὐτὰ κατηγοροῦντες ἄπερ κάκεινον οἱ τότε*) αἰῶνες ἀργότερα. Τὸ ἐπεισόδιο τῆς δίκης εἶναι πολὺ χρήσιμο στὴν ἐξέλιξη τοῦ *Δημῶνακτος*: ἐμφανίζεται, ἐν πρώτοις, ὡς μία δοκιμασία εἰσαγωγῆς τοῦ ἥρωά του στὸν χῶρο τῆς φιλοσοφικῆς ἀξιωσύνης. Ὁ λαὸς εἶναι ὡσάν νὰ ἀναμένει ἀπὸ τὸν φιλόσοφο νὰ φανεῖ ἀντάξιος τῶν προσδοκιῶν του γιὰ νὰ τὸν ἀποδεχθεῖ καὶ νὰ τὸν σεβαστεῖ. Ὁ ἠθικὸς ὀπλισμὸς τοῦ Δημῶνακτος εἶναι ἡ παρηρσία

καὶ ἡ ἔλευθερία, ἀρετὲς ποὺ μποροῦν νὰ κίνησαν τὸ ἀκραῖο μῖσος ποὺ ἔστειλε τὸν Σωκράτη στὸν θάνατο (*καὶ μῖσος οὐ μείον τοῦ* (Σωκράτους) *παρὰ τοῖς πλήθεσιν ἐκτήσατο*), ἀλλὰ καὶ οἱ ὁποῖες διέγραψαν καὶ κατόπιν (βλ. §§ 18, 38, 40, 50, 51) τὴ σταθερὴ πορεία του. Καὶ ὁ μὲν Περεργίνος γιὰ τὸν ἴδιο λόγο κινδύνευσε στὴν Ἰταλία (βλ. *Περὶ τῆς Περεργίνου τελευτῆς* 18), ἀλλὰ γιὰ τὸν Δημόνακτα σήμανε καθιέρωση στὴν Ἀθήνα, ὅπου ὑπῆρχε τὸ ὑπόβαθρο νὰ ἐκτιμηθεῖ, ὅπως σημειώνει καὶ ὁ Λουκιανὸς στὸ ἔργο *Δραπέται* (12):

ἐπεὶ δὲ εἰς ἄνδρας τελεῖν ἤρξαντο καὶ κατεῖδον τὴν αἰδῶ, ὅση παρὰ τῶν πολλῶν ἐστὶν τοῖς ἐταίροις τοῖς ἐμοῖς, καὶ ὡς ἀνεχονται οἱ ἄνθρωποι τὴν παρορησίαν αὐτῶν καὶ χαίρουσιν θεραπευόμενοι καὶ συμβουλεύουσι πείθονται καὶ ἐπιτιμῶντων ὑποπτήσσοσι, ταῦτα πάντα τυραννίδα οὐ μικρὰν ἡγοῦντο εἶναι.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς δοκιμασίας ἐμφανίζονται ἐκπληκτικὰ καὶ συμπληρώνονται μὲ ὅσα ἀναφέρονται γιὰ τὸ ἴδιο θέμα στὶς §§ 63 (ἰδίως) καὶ 67. Ὡς *τινα τῶν κρειπτόνων*, λέγει ἐδῶ καὶ ἄλλου (*Συμπόσιον ἢ Λαπίθαι* 7) χρησιμοποιεῖ τὴν ἴδια ἔκφραση ὁ Λουκιανὸς ἀποπνέοντας καὶ τὴν εἰκόνα τῆς § 63:

καὶ ἐπεὶ παρήλθεν ὑπεξανίσταντο πάντες αὐτῶ καὶ ἐδεξιούντο ὡς τινα τῶν κρειπτόνων, καὶ ὄλωσ θεοῦ ἐπιδημία τὸ πρᾶγμα ἦν Ἰων ὁ θαυμαστός συμπαρών.

Ὁ σεβασμὸς ὀφειλόταν στὴν προσωπικότητά του· ἐν ἀρχῇ σημαίνει τὴ χρονικὴ περίοδο, στὴν ἀρχή, δηλαδή, τῆς ἐπιδημίας του στὴν Ἀθήνα καὶ ὄχι ὅταν ὁ ἴδιος κατεῖχε κάποιο δημόσιο ἀξίωμα, ὅπως ὑπεστήριξαν μερικοὶ λόγιοι («magistrate», «civic office at Athens»). Ὁ Δημόναξ, Κύπριος, ἔζησε ὡς ξένος στὴν Ἀθήνα καὶ δὲν ἀναφέρεται σχετικῶς ἐὰν ἀπέκτησε δικαιώματα πολίτου. Οἱ ἐμφανίσεις του στὴν ἐκκλήσια τοῦ δήμου (§§ 11, 57, 64) δὲν φαίνεται νὰ τὸν κατατάσσουν μεταξὺ τῶν συνεδριάζόντων. Καὶ ἐδῶ εἶναι τὸ δεύτερο σημεῖο λειτουργίας τῆς δίκης ἀσεβείας στὸ ἔργο· ὡς ἠθικὴ αὐθεντία παρουσιάζεται ἕνας μὴ Ἀθηναῖος στοχαστής. Στὸν ὁποῖο, μάλιστα, δίδεται καὶ ἡ εὐκαιρία νὰ συμβάλει στὸν κατευνασμὸ τῶν πολιτῶν μὲ τὰ τελευταῖα του λόγια ἐγκατέλειψαν τὴν πρόθεση λιθοβολισμοῦ. Ἡ ἱστορία ἔχει τὸ ἀντίστοιχό της στὴ διήγηση τοῦ Φιλοστράτου γιὰ τὸν Ἐφέσιο σοφιστὴ Λολλιανό, ὁ ὁποῖος, ὄντας *στρατηγὸς ἐπὶ τῶν ὀπλων* τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων καὶ ἔχοντας τὴν εὐθύνη τοῦ ἀνεφοδιασμοῦ μὲ σίτο, κινδύνευσε νὰ λιθοβοληθεῖ· διεσώθη, ὁμως, μὲ τὴν παρέμβαση ἑνὸς Κυνικοῦ (*Βίοι σοφιστῶν* 1.23, σελ. 527):

θορύβον δὲ καθεστηκότος παρὰ τὰ ἀροτοπώλια καὶ τῶν Ἀθηναίων βάλλειν αὐτὸν ὠρημκότων, Παγκράτης ὁ κύων, ὁ μετὰ ταῦτα ἐν Ἰσθμῷ φιλοσοφῆσας, παρελθὼν ἐς τοὺς Ἀθηναίους καὶ εἰπὼν, «Λολλιανὸς οὐκ ἔστιν ἀροτοπώλης, ἀλλὰ λογοπώλης», διέχεεν οὕτω τοὺς Ἀθηναίους, ὡς μεθεῖναι τοὺς λίθους διὰ χειρὸς αὐτοῖς ὄντας.

Τέλος, ἡ δίκη ἀσεβείας, τὸ μείζον ἐπεισόδιο στὴν ἀρχὴ τῆς διαμονῆς τοῦ Δημόνακτος στὴν Ἀθήνα, ἀποτελεῖ τὸ ὑπόβαθρο τοῦ κύρους του καὶ συνέχει, μὲ τὸν σεβασμὸ πού ἀπέκτησε ὁ φιλόσοφος στὴν πόλη, τὰ ἀνέκδοτα πού ἀκολουθοῦν. Ὅσο γιὰ τὴν κριτικὴ τῆς λατρείας, ἡ λογικὴ ἀνάλυση τοῦ Δημόνακτος δίδεται σαφῶς ἀπὸ τὸν Λουκιανό· συνδέεται, ὅμως, καὶ μὲ ἄλλα σημεῖα τοῦ ἔργου, ὅπου ὁ φιλόσοφος ἐπανερχεται στὸ ζήτημα, ἀσφαλῶς μεταγενεστέρως· βλ. § 34 (λατρεία τοῦ Εὐμόλπου), § 24 (λατρεία τοῦ Ἀσκληπιοῦ), ἀλλὰ καὶ § 37 (κριτικὴ τῆς μαντικῆς). Τὸ νόημα εἶναι ὅτι ὁ ἀσκητικὸς καὶ αὐτάρκης αὐτὸς ἄνθρωπος ἔρχεται σὲ σύγκρουση μὲ τὰ καθεστῶτα τῆς λατρείας. Τὰ Ἐλευσίνια ἦταν καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴ του τὸ κορυφαῖο γεγονός τῆς ἀθηναϊκῆς λατρευτικῆς πρακτικῆς· βλ. τὸ τελετουργικὸ στίς ἐπιγραφὰς IG II² 3575 καὶ 3811. Οἱ Κυνικοὶ τήρησαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ κριτικὴ στάση ἀπέναντι στὰ μυστήρια· μαρτυρεῖ ὁ Διογένης Λαέρτιος (6.39: SSR V B 339) σχετικὰ μὲ τὴν ἀγνοησὶ τοῦ Διογένη νὰ μνηθεῖ στὰ Ἐλευσίνια:

ἀξιούντων Ἀθηναίων μνηθῆναι αὐτὸν καὶ λεγόντων ὡς ἐν ἄδου προεδρίας οἱ μεμνημένοι τυγχάνουσι, «Γελοῖον», ἔφη, «εἰ Ἀγρησίλαος μὲν καὶ Ἐπαμεινώνδας ἐν τῷ βορβόρῳ διάξουσιν, εὐτελεῖς δέ τινες μεμνημένοι ἐν ταῖς μακάρων νήσοις ἔσσονται».

Ὁ ἴδιος, πάλι, ἔκρινε αὐστηρὰ ἐκείνους πού συμβουλευόνταν ὄνειροκρίτες καὶ μάντιες (αὐτ. 6.24: SSR V B 375). Βεβαίως, ἡ κριτικὴ τῶν θυσιῶν εἶναι παλαιότερη ὑπόθεση καὶ παραπέμπω στὸ *Περὶ εὐσεβείας* τοῦ Θεοφράστου (βλ. Πορφύριο, *Περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων* 2.27)· ἀλλὰ καὶ ἄλλοι φιλόσοφοι ἔκριναν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐκφραστοῦν ἀρνητικὰ. Ὁ Βάρρων (*Ant. rer. div.* ἀπ. 22* Cardauns) ἔλεγε ὅτι *dii veri neque desiderant ea neque deprecant*. Καὶ ὁ Σενέκας (ἀπ. 123 στὸν Λακτάντιο, *div. inst.* 6.25.3) ὑπεστήριξε ὅτι τὸ θεῖον δὲν πρέπει νὰ λατρεύεται μὲ θυσίαι καὶ αἷμα: *deum ... non immolationibus nec sanguine multo colendum*. Ἐς σημειωθεῖ δέ, ὅτι οἱ θυσίαι εἶχαν μεγάλῃ σχέση μὲ τὸν τόπο καταγωγῆς τοῦ Δημόνακτος· ὁ Πορφύριος (αὐτ. 4.15 καὶ 2.54 ἀντιστοίχως) μαρτυρεῖ ὅτι κατὰ τὸν Κύπριο Ἀσκληπιάδη (*FGrHist* 752 F 1) οἱ Κύπριοι ἐθεωροῦντο ὡς *εὐρεταὶ* τῶν θυσιῶν· στὴ Σαλαμίνα τῆς Κύπρου γινόταν βουθυσία ἀντὶ ἀνθρωποθυσίας.

Τὰ ἀνέκδοτά του

Μακρὰ σειρὰ ἀπὸ 51 ἀνέκδοτα, *χρεῖες* καὶ γνῶμες τοῦ Δημόνακτος ἀκολουθεῖ. Εἶναι τὸ κύριο μέρος τοῦ ἔργου. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ὁ Λουκιανὸς εἰκονογραφεῖ θαυμάσια τὴν προσωπικότητα καὶ τὴ φιλοσοφικὴ στάση τοῦ ἥρωά του. Τὸ τμήμα αὐτὸ εἰσάγεται μὲ μία σύντομη, ἀλλὰ χαρακτηριστικὴ φράση: *βούλομαι δὲ ἔνια παραθέσθαι τῶν εὐστόχως τε ἅμα καὶ ἀστείως ὑπ' αὐτοῦ λελεγμένων*. Στὸ τέλος, πάλι, τοῦ ἔργου (§ 67) ἐπιλέγει: *ταῦτα ὀλίγα πάνν ἐκ πολλῶν ἀπεμνημόνευσα*. Πρόκειται, λοιπόν, γιὰ μία αὐστηρὴ ἐπιλογή· πβ. § 56 *ἄξιον ἀπομνημονεῦσαι*. Ἐπιλογή, μάλιστα, «ἀπὸ πρώτο χέρι», ἐφόσον, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Λουκιανός, βρέθηκε γιὰ πολὺν καιρὸ κοντὰ στὸν Δημόνακτα. Ἐξάλλου, τὰ ἀστεῖα καὶ οἱ εὐστοχες ἀπαντήσεις τῶν φιλοσόφων ἄρεσαν στὴν ἀρχαιότητα καὶ ἐκυκλοφοροῦντο ἀπὸ στόμα σὲ στόμα· ὁ Διογένης Λαέρτιος διασώζει μεγάλον ἀριθμὸ ἀπὸ *χρεῖες*, οἱ ὁποῖες φωτίζουν τὴν προσωπικότητα τῶν βιογραφουμένων προσώπων. Ὑπῆρχαν, βεβαίως, καὶ ἄλλες, αὐτόνομες συλλογές γνομῶν φιλοσόφων καὶ τοῦ Δημόνακτος, γιὰ τίς ὁποῖες ὁ λόγος κατωτέρω. Τοῦ Δημόνακτος οἱ ἄλλες σωζόμενες γνῶμες δὲν ταυτίζονται μὲ αὐτὲς ποὺ διασώζει ἐδῶ ὁ Λουκιανός.

Δημόναξ καὶ Φαβωρίνος

§ 12

Ὁ σοφιστὴς Φαβωρίνος (*PIR*² F 123), σύγχρονος τοῦ Δημόνακτος, πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ γύρω στὰ 80-150 μ.Χ. Καταγόταν ἀπὸ τὴ Γαλατία καὶ ἦταν μαθητὴς τοῦ Δίωνος ἀπὸ τὴν Προύσα. Ὑπῆρξε διδάσκαλος τοῦ Ἡρώδη Ἀττικοῦ, τοῦ Αὔλου Γέλλιου, τοῦ Φρόντωνος κ.ἄ. Συνέθεσε τὴν *Παντοδαπὴ ἱστορία* σὲ 24 βιβλία (ἀπ. 52-93 Barigazzi), ἀπὸ τὴν ὁποία πολὺ ὠφελήθηκαν οἱ μεταγενέστεροι συμπατριεῖς, ἐνῶ σώζεται σὲ πάπυρο τοῦ Βατικανοῦ τὸ *Περὶ φυγῆς* (ἀπ. 96). Ἔργο ποὺ τὸν φέρνει κοντὰ στὶς ἀπόψεις τοῦ Δημόνακτος (πβ. § 61) εἶναι τὸ χαμένο *Θεοσίτον ἐγκώμιον* (*Thersitae laudes*: Γέλλιος, *Noctes Atticae* 17.12: ἀπ. 1 Barigazzi). Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀδριανὸς τὸν ἐξετίμησε τελικῶς· ἀνακηρύχθηκε *equus Romanus*. Ἐκτίμηση στὸ πρόσωπό του δείχνει καὶ ὁ Γέλλιος (βλ. *λχ. Noctes Atticae* 3.1.1. κ.ἄ.), ἀντιθέτως πρὸς τὸν Λουκιανό, ὁ ὁποῖος, μάλιστα, ἔγραψε καὶ τὴ σάτιρα *Εὐνοῦχος*. Διότι ὁ Φαβωρίνος ἦταν εὐνοῦχος, καὶ ἔτσι γίνονται κατανοητὰ τὰ δηλητηριώδη ἀστεῖα τοῦ Δημόνακτος (πβ. *χαρακτηριστικὰ καὶ Εὐνοῦχο* 12). Ἀξίζει νὰ παρατεθεῖ ἡ περιγραφή του ἀπὸ τὸν Φιλόστρατο (*Βίοι* 1.8, σελ. 489):

ὁμοίως καὶ Φαβωρίνον τὸν φιλόσοφον ἢ εὐγλωττία ἐν σοφισταῖς

ἐκήρυττεν. ἦν μὲν γὰρ τῶν ἐσπερίων Γαλατῶν οὗτος, Ἀρκελάτου πόλεως, ἢ ἐπὶ Ῥοδανῶ ποταμῶ ὤκισται, διφυῆς δὲ ἐτέχθη καὶ ἀνδρόθηλυς, καὶ τοῦτο ἐδηλοῦτο μὲν καὶ παρὰ τοῦ εἶδους, ἀγενεῖως γὰρ τοῦ προσώπου καὶ γηράσκων εἶχεν, ἐδηλοῦτο δὲ καὶ τῷ φθέγματι, ὄξυηγῆς γὰρ ἠκούετο καὶ λεπτόν καὶ ἐπίτονον, ὠσπερ ἢ φύσις τὸν εὐνοῦχος ἤρμοκεν. θερμὸς δὲ οὕτω τις ἦν τὰ ἐρωτικά, ὡς καὶ μοιχοῦ λαβεῖν αἰτίαν ἐξ ἀνδρὸς ὑπάτου. διαφορᾶς δὲ αὐτῷ πρὸς Ἀδριανὸν βασιλέα γενομένης οὐδὲν ἔπαθεν. ὅθεν ὡς παράδοξα ἐπεχρηστώδει τῷ ἑαυτοῦ βίῳ τρία ταῦτα Γαλάτης ὧν ἐλληνίζειν, εὐνοῦχος ὧν μοιχείας κρῖνεσθαι, βασιλεῖ διαφέρεσθαι καὶ ζῆν.

Δὲν τὸν ἔσκωπτε, ὅμως, μόνον ὁ Δημῶναξ, ἀλλὰ καὶ ὁ διδάσκαλός του Τιμοκράτης· γράφει ὁ Φιλόστρατος (αὐτ. 1.25, σελ. 541):

Τιμοκράτους δὲ τοῦ φιλοσόφου πρὸς αὐτὸν εἰπόντος, ὡς λάλον χρῆμα ὁ Φαβωρίνος γένοιτο, ἀστείότατα ὁ Πολέμων «Καὶ πᾶσα», ἔφη, «γραῦς» τὸ εὐνουχῶδες αὐτοῦ διασκώπτων.

Ὁ Δημῶναξ, ὅπως θὰ δοῦμε, δὲν ἀνεχόταν τοὺς θηλυπρεπεῖς καὶ ἀπηχώντας ἓνα πνεῦμα μᾶλλον λαϊκό, τοὺς εἰρωνευόταν ἀλύπητα ἀκριβῶς γι' αὐτό· ἐδῶ, βεβαίως, μὲ τὴ λέξη ὄρχεις ἔφθασε στὰ ἄκρα, ἀλλὰ χωρὶς ἐπιπτώσεις· σὲ ἄλλη περίπτωση ὁ καταγελασθεὶς ἀθλητῆς (§ 16) τὸν ἔστειλε στὸν ἰατρό! Καὶ ὁ Περεγρίνος κατηγορεῖ τὸν Δημῶνακτα *ὅτι ἐγέλα τὰ πολλὰ καὶ τοῖς ἀνθρώποις προσέπειζε* (§ 21). Ὅσο γιὰ τὰ ἐφόδια, ἀπασχολοῦν τὸ σατιρικό πνεῦμα τοῦ Λουκιανοῦ καὶ γιὰ τὴ ρητορική (βλ. *Ῥητόρων διδάσκαλος* 15), ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ φιλοσοφία (βλ. *Δραπέται* 13).

Ὁ φιλόσοφος δὲν φαίνεται ἀπὸ τὰ γένηα του

§ 13

Καὶ τίς δύο φορὲς ὁ Φαβωρίνος ἦταν αὐτὸς ποῦ ἤλθε στὸν Δημῶνακτα (*προσελθών*) – ἂν αὐτὸ ἔχει κάποια σημασία. Καὶ τίς δύο φορὲς ὁ σοφιστῆς ἦταν προκλητικὸς, καὶ οἱ συναντήσεις δὲν κατέληξαν νὰ εἶναι φιλικές. Τῆ δευτέρῃ φορᾶ ἡ ἔννοια τοῦ γέλιου/τοῦ γελοίου καταγράφεται τρεῖς φορὲς καὶ τὸ ἀνέκδοτο καταλήγει στὴ γελοιοποίηση τοῦ Φαβωρίνου, πάλι γιὰ χαρακτηριστικὸ τοῦ εὐνοῦχου: *ἀγενεῖως γὰρ τοῦ προσώπου καὶ γηράσκων εἶχεν* γράφει πῶ πάνω ὁ Φιλόστρατος (βλ. σχόλιο, § 12). Ἡ φράση ποῦ προκάλεσε τίς ἀντιδράσεις τοῦ Δημῶνακτος ἦταν *τίνα αἴρεσιν ἀσπάζεται μᾶλλον ἐν φιλοσοφίᾳ*. Σύντομη ἐρώτηση ποῦ (α) ἀμφισβητοῦσε τὴν ιδιότητα τοῦ φιλοσόφου σὲ ἄνθρωπο ποῦ δὲν δεχόταν νὰ εἶναι δεδηλωμένος ὀπαδὸς μιᾶς τῶν τότε ἀκμαζουσῶν σχολῶν, παρότι εἶχε τὸ στῦλ τοῦ

Κυνικοῦ· (β) ἐνοχλοῦσε τὸν ἀντικομοφορισμὸ τοῦ Δημόνακτος, ὁ ὁποῖος δὲν πίστευε στὴν «ἐπίσημη» κατάταξη τῶν φιλοσοφούντων σὲ μία σχολή· (γ) προκαλοῦσε τὸν Δημόνακτα πού ὀπωσδήποτε δὲν θὰ δεχόταν νὰ ὀνομάζεται φιλόσοφος ὅπως καὶ ὁ Φαβωρίνος· μάλιστα, στὴν ἀπάντησή του ὁ Δημόναξ χρησιμοποιεῖ τὴ λέξη φιλοσοφούντας. Ὀπωσδήποτε, ἐὰν κρίνουμε ἀπὸ τὰ ἀνέκδοτα τῶν §§ 15-18 (καὶ § 50), δὲν χρειαζόταν ἡ ἐρώτηση γιὰ νὰ φερθεῖ ἔτσι ὅπως φέρθηκε ὁ Δημόναξ. Ἡ μνεία, ὅμως, τῶν σχολῶν θὰ προκαλοῦσε καὶ τοῦ Λουκιανοῦ τὰ εἰρωνικά σχόλια, ὅπως καὶ τὰ καταγράφει σὲ ἔργα του πού τις μνημονεύει· βλ. *Εὐνοῦχο* 3, *Περὶ παρασίτου* 27, ἀλλὰ καὶ *Ἰκαρομένιππο* 29, ὅπου καὶ σημειώνει:

οὔτοι τοίνυν εἰς συστήματα διαιρεθέντες καὶ διαφόρους λόγων λαβυρῖνθους ἐπινοήσαντες οἱ μὲν Στωϊκούς ἐαυτοὺς ὀνομάκασιν, οἱ δὲ Ἀκαδημαϊκούς, οἱ δὲ Ἐπικουρείους, οἱ δὲ Περιπατητικούς καὶ ἄλλα πολλῶ γελοιότερα τούτων.

Σαφῆς θέση. Καὶ τὸ σπουδαιότερο, συνεχίζοντας, κατακρίνει τὴν ἐμφάνιση τῶν τυποποιημένων φιλοσόφων· εἶναι ὡσὰν νὰ ὀμιλεῖ ὁ Δημόναξ καὶ νὰ ἐρμηνεύει τὴν *περὶ πάγωνος* ἀπάντησή του στὸν Φαβωρίνο:

ἔπειτα δὲ ὄνομα σεμνὸν τὴν ἀρετὴν περιθέμενοι καὶ τὰς ὀφρὺς ἐπάραντες καὶ τὰ μέτωπα ὀντιδῶσαντες καὶ τοὺς πάγωνας ἐπιπασιάμενοι περιέρχονται ἐπιπλάσῳ σχήματι κατάπτυστα ἤθη περιστέλλοντες, εὐκότες μάλιστα τοῖς τραγικοῖς ἐκείνοις ὑποκριταῖς κ.λπ.

Θὰ μποροῦσε κανεὶς πολλὰ νὰ πεῖ γιὰ τοὺς πάγωνες τῶν φιλοσόφων καὶ γιὰ τὴν ἐμφάνισή τους, ἀλλὰ τὸ παρατεθὲν χωρίο τοῦ Λουκιανοῦ ἀρκεῖ πρὸς τὸ παρόν.

Σιδώνιος σοφιστής

§ 14

Τὸ θέμα τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν ἐπανέρχεται καὶ στὴν παράγραφο αὐτὴ· ἡ ἱστορία, ὅμως, ἔχει διαφοροετικὸ τέλος· ὁ Δημόναξ, μὲ πολὺ ἔξυπνο τρόπο, καλεῖ τὸν ἀνώνυμο σοφιστὴ νὰ σιωπήσει καλύτερα παρὰ νὰ λέει αὐτὰ πού λέει. Τὸ ὄνομα τοῦ σοφιστῆ ἀπὸ τὴ Σιδώνα ἀποσιωπᾶται καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτισεῖ. Ἡ στάση του εἶναι στάση ἐκλεκτικῆς, ἀλλ' αὐτὸ δὲν συγκινεῖ τὸν Δημόνακτα, ὁ ὁποῖος αὐθορμήτως ἐγείρεται καὶ διακόπτει τὴ διάλεξη. Σημειωτέον δέ, ὅτι στὴν ἀπαρίθμηση τῶν κυρίων τεσσάρων φιλοσοφικῶν σχολῶν, οἱ Ἐπικουρείοι ἀντικαθίστανται ἀπὸ τοὺς Πυθαγορείους.

Εἰρωνεία γιὰ τὴ θηλυπρέπεια

§ 15

Εἶδαμε ἤδη στὰ δύο ἀνέκδοτα τοῦ Φαβωρίνου (§§ 12-13) ὅτι ὁ Δημῶναξ δὲν χαριζόταν στὶς περιπτώσεις ἐλλείψεως ἀνδρισμοῦ· ἡ παρὰδοση φθάνει μέχρι τὸν Διογένη, μὲ μερικά πολὺ ζωνερά ἀνέκδοτα (*SSR V B 400-405*), ἀλλὰ καὶ τὸν Κράτητα (*GV 381 Sternbach*), ὅπου τὸ τολμηρό:

Κράτης ὁ Κυνικός ἰδὼν μειράκιον καλλωπιζόμενον, «Ὅμοιον αὐτό», ἔφη, «εἶναι ὁδῶ λεία καὶ πλατεία, δι' ἧς πολλοὶ εὐχερῶς ὀδεύουσιν».

Στὸ παρόν, καὶ στὰ τρία ἀνέκδοτα ποὺ ἀκολουθοῦν, τὰ σεξουαλικά ὑπονοούμενα εἶναι εἰς βάρος τῶν προσώπων ποὺ τὰ ὀνόματα τους ἔχουν γενικῶς παραλειφθεῖ ἀπὸ τὸν Λουκιανὸ γιὰ εὐνοίτους λόγους. Ὁ νεαρός, βεβαίως, ἀπὸ τὴ Μακεδονία ἀνῆκε στὴ μεγάλη καὶ πλούσια οἰκογένεια ἀπὸ τὴ Βέροια ποὺ εἶχε εὐεργετήσει τὴν πόλη· ὁ Κόιντος Ποπίλλιος Πύθων (*Q. Porillius Python*) εἶχε ἀναγορευθεῖ διὰ βίου Ἀρχιερεὺς τῶν Σεβαστῶν, διετέλεσε ἀγωνοθέτης τοῦ Κοινοῦ τῶν Μακεδόνων καὶ πρεσβευτὴς τῆς πόλεως Βεροίας στὸν αὐτοκράτορα Νέρβα. Τὸ ἀστεῖο ποὺ τόλμησε ὁ Δημῶναξ στὸν γόνου τέτοιας οἰκογενείας συνίσταται στὴν ἀμφισβημία τοῦ *περαίνειν*. Σημειώνει ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Λουκιανοῦ:

περαίνει] σημαίνει γὰρ τὸ «περαίνειν» καὶ τὸ τὸν συλλογισμόν τέλειον εἶναι ἔχοντα συμπέρασμα καὶ τὸ αἰσχροῦς τινα κατὰ τὰ ἀφροδίδια ἐνεργεῖσθαι.

Ἐρωτικά ἀνέκδοτα μὲ ὑπονοούμενα ἀπαντοῦν σὲ συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς, καὶ στὸν Λουκιανὸ (βλ. λ.χ. *Τόξαρις ἢ φιλία* 13-17), ἀλλὰ καὶ στὸν Ἀθήναιο· στοὺς *Δειπνοσοφιστές*, λ.χ., ἀπαντᾶται, μεταξὺ τῶν ἄλλων, μεγάλη σειρὰ ἀνεκδότων τῆς ἐταίρας Γναθαίνης (13.47-49, 584b-585f).

§ 16

Μάλιστα δὲ καὶ πρὸ τῶν πάντων ἐλεύθερος ἔστω τὴν γνώμην καὶ μήτε φοβείσθω μηδένα μηδὲ ἐλπίζετω μηδέν, διακηρύσσει ὁ Λουκιανός (*Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν* 38), ὅπως καὶ ὁ Δημῶναξ (§ 20), ὁ ὁποῖος καὶ δὲν φοβήθηκε τὴν ἀντίδραση τοῦ ἐξαγριωμένου ἀθλητῆ ὅταν τὸν ἔσκωψε γιὰ τὸ *λουλουδάτο* φόρεμά του. Τέτοια ἀμφίεση τῶν κομψευομένων προκαλοῦσε πάντοτε τὰ σκώμματα τοῦ κοινοῦ· ὁ Λουκιανός (*Νιγρίνος* 13) διηγεῖται πολὺ σκληρότερες ἀντιδράσεις. Ἐμφανίζει μὲ ζωνερὴ περιγραφή τὴν πρόκληση:

ἐμέμνητο γοῦν τινος τῶν πολυχρόσων, ὃς ἐλθὼν Ἀθήναζε μάλ' ἐπίσημος καὶ φορτικός ἀκολούθων ὄχλῳ καὶ ποικίλῃ ἐσθῆτι καὶ χρυσῷ αὐτὸς μὲν ἔφετο ζηλωτὸς εἶναι πᾶσι τοῖς Ἀθηναίοις καὶ ὡς ἂν εὐδαίμων ἀποβλέπεσθαι ...

– καὶ ἰδού τί συνέβη:

τὴν δὲ ἐσθῆτα τὴν ποικίλῃν καὶ τὰς πορφυρίδας ἐκείνας ἀπέδυσαν αὐτὸν ἀστεῖως πάντῳ τὸ ἀνθηρὸν ἐπισκώπτοντες τῶν χρωμάτων, «Ἔαρ ἦδη», λέγοντες, καὶ «Πόθεν ὁ ταῶς οὗτος;» καὶ «Τὰχα τῆς μητρὸς ἐστὶν αὐτοῦ;» καὶ τὰ τοιαῦτα.

Βεβαίως, οἱ Ἀθηναῖοι ἦταν φύσει εἴρωνες καὶ αὐτὸ τὸ εἶχαν διαπιστώσει καὶ οἱ «βάρβαροι» (Ἀνάχαρσις 18):

τοῦτ' ἐκείνο ἦν ἄρα, ὃ ἐγὼ περὶ ὑμῶν ἤκουον τῶν Ἀθηναίων, ὡς εἴητε εἴρωνες ἐν τοῖς λόγοις.

Ἄλλὰ, μήπως καὶ ὁ Διογένης δὲν ἔσκωψε, ἴσως κατ' ἐπανάληψιν, τὸν Ὀλυμπιονίκη Διώξιππο; Κατὰ τὴ μίᾳ ἐκδοχῇ (Διογ. Λαέρτ. 6.43: SSR V B 76) στὴν Ὀλυμπία:

Ἐπιμύσει τοῦ κήρυκος ἀνειπόντος, «Νικᾶ Διώξιππος ἄνδρας», «Οὗτος μὲν δὴ ἀνδράποδα, ἄνδρας δ' ἐγώ».

Τῇ δεύτερῃ φορᾷ κάπου ἄλλοῦ, ἴσως σὲ ὑποδοχῇ του (Πλουτ. Περὶ πολυπραγμοσύνης 12, 521b: SSR V B 452):

ὁ μὲν γὰρ Διογένης θεασάμενος εἰσελαύνοντα τὸν Ὀλυμπιονίκη Διώξιππον ἐφ' ἄρματος καὶ γυναικὸς εὐμόρφου θεωμένης τὴν πομπὴν ἀποσπάσαι τὰς ὄψεις μὴ δυνάμενον ἀλλ' ὑποβλέποντα καὶ παρεπιστρεφόμενον, «Ὅρατ'», εἶπε, «τὸν ἀθλητὴν ὑπὸ παιδισκαρίου τραχηλιζόμενον;»

Καὶ τίς δύο φορές μᾶλλον δὲν τὸν ἄκουσε ὁ Διώξιππος! Γενικῶς, πάντως, ὑπῆρχε ἓνα κλίμα κριτικῆς τῶν ἀθλητῶν ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους, ὅπως βλέπει κανεὶς καὶ στὴν § 49 τοῦ Δημόνακτος. Τὸ ἀστεῖο τῆς § 16 εἶναι ἡ διάσταση τῶν προτεραιοτήτων: οἱ ἀγανακτιζόμενοι μάρτυρες ἐπέμεναν νὰ μεταφέρουν τὸν Δημόνακτα στὸν ἀνθύπατο γὰ καταγγελία τοῦ συμβάντος, ὁ ἴδιος, ὅμως, μὲ τὴν ἀπόλυτη λογικὴ του, ἀναζητοῦσε ἐναγωνίως τὸν ἰατρό.

§ 17

Καὶ ἐδῶ (πβ. § 15 περαίνει) ἡ εἴρωνεία τοῦ Δημόνακτος ποὺ προκαλεῖ τὸ ἀστεῖο εἶναι ἡ ἀμφισβημία τῆς λ. *δακτύλιος*. Σημειώνει ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Λουκιανού: *εἰς τὸν ἀφεδρῶνα ἀπέσκωψε· καὶ γὰρ δακτύλιος λέγεται καὶ αὐτός*. Τὸ σκῶμμα εἶναι τολμηρὸ, ἀλλὰ δὲν

καταγράφονται οί ἀντιδράσεις τοῦ *ὠραίου μειρακίσκου*, ὅπως πῶ πάνω τοῦ *ὠραίου νεανίσκου* (*συναπειλήσαντος*) καί τοῦ ἀθλητοῦ (*ἐπάταξεν*).

§ 18

Ἐδῶ ἡ περίπτωση εἶναι σαφῶς βαρύτερη· ὁ νεανίας εἶναι *πάνυ ὠραῖος, θηλυδρίας καί διακεκλασμένος* (!), ἀλλά συνοδεύεται ἀπό τόν πατέρα του, ὁ ὁποῖος εἶναι Ρωμαῖος συγκλητικός. Καί ὅμως, ὁ Δημῶναξ δέν διστάζει νά εἰρωνευτεῖ βαριά καί τούς δύο. Ἡ *παρησία* του ἔναντι τῆς ἐξουσίας ἐπικυρώνεται σέ περιπτώσεις ὅπως αὐτή καί τῆς § 50. Ὅμως, ἡ ἴδια ἡ § 50 εἶναι πολὺ διδακτική· ὁ ἄξεστος καί ἄκοιμπος τρόπος τοῦ Κυνικοῦ ἀντιπαράκειται στή λεπτή εἰρωνεία τοῦ Δημῶνακτος πού καί αὐτή καταλήγει στό ἴδιο ἀποτέλεσμα, νά καυτηριαστεῖ τὸ ἄτοπον.

Εἰρωνεύεται τίς ἀκρότητες τῶν Κυνικῶν

§ 19

Μοναδική εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Λουκιανοῦ γιά τόν Ὀνωράτο (*PIR*² H 195), ὅπως καί γιά ἄλλους φιλοσόφους τῆς ἐποχῆς, λ.χ. τόν Ἀγαθοκλή (§ 29) ἢ τόν Ρουφίνο (§ 54). Ὁ Ὀνωράτος ἦταν Κυνικός, οἱ ἄλλοι δύο Περιπατητικοί. Καί οἱ τρεῖς (μαζί μέ ἄλλους φιλοσόφους: §§ 21, 28, 29, 31, 55, 56) βρέθηκαν στό στόχαστρο τοῦ Δημῶνακτος, ὁ ὁποῖος δέν δίστασε νά ἐπιτεθεῖ καί σέ ἕναν ἀκόμη Κυνικό, ὅπως θά δοῦμε στήν § 48, διότι δέν φιλοσοφοῦσε *πρὸς ἀλήθειαν*, ἀλλά *πρὸς ἐπίδειξιν*. Οἱ Κυνικοί, πάντως, παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία στήν ἐμφάνιση καί τῆ συμπεριφορά ἔνεκα ἀκριβῶς τῆς φύσεως τῆς φιλοσοφικῆς τους στάσεως μέ πρῶτον διδάξαντα τόν Διογένη· γιά τόν Δημῶνακτα σημειώνει ὁ Λουκιανός, ὅπως εἶδαμε (§ 5): *εἰ καί τῷ σχήματι καί τῇ τοῦ βίου ῥαστώνῃ τὸν Σινοπέα ζηλοῦν ἔδοξεν, οὐ παραχαράττων τὰ εἰς τὴν δίαιταν* γιά νά ἀποφύγει, ὅμως, τὴν ἐπίδειξη: *ὡς θαυμάζοιτο καί ἀποβλέποιτο ὑπὸ τῶν ἐντυγχανόντων, ἀλλ' ὁμοδίαιτος ἅπασι* κ.λπ. Ἐπόμενον ἦταν, λοιπόν, νά εἰρωνευτεῖ τὴν πρόκληση τῆς πρωτόγονης ἐμφάνισης τοῦ Ὀνωράτου.

Εὐδαιμονία σημαίνει ἐλευθερία

§ 20

Ὁ ὀρισμὸς τῆς εὐδαιμονίας πού δίδει ὁ Δημῶναξ στηρίζεται στήν ἔννοια τῆς ἐλευθερίας, τὴν ὁποία δέν θεωρεῖ, ὅπως ὁ ἀνώνυμος συνομηλητῆς του, σχετική, μερική καί ἐξηρημένη, ἀλλ' ἀπόλυτη. Διότι καταλύτης τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, *καί τῶν ἀνιαρῶν καί τῶν ἠδέων*, εἶναι ὁ θάνατος, ἐνώπιον τοῦ ὁποῖου δέν ὑπάρχει οὔτε ἐλπίδα οὔτε φόβος. Ἡ διδαχὴ αὐτὴ ἐνθυμίζει ὅσα σημειώθη-

καν άνωτέρω (§ 8) στις ύπομνήσεις πρὸς τοὺς πλουσίους καὶ τὴν παραμυθία πρὸς τοὺς πτωχοὺς φίλους. Στὰ *ἀνιαρά* καὶ τὰ *ἡδέα* ἐπανέρχεται ὁ Λουκιανὸς καὶ στὸ ἔργο *Πλοῖον ἢ εὐχαί* 41· μιλώντας γὰρ τὸν πλοῦτο καὶ τὴν ἐπιδίωξη ἐξουσίας καταλήγει ὁ ὁμιλῶν Τιμόλαος: *ἀβέβαια γὰρ ταῦτά γε καὶ πολλὰς τὰς ἐπιβουλάς ἔχοντα καὶ πλέον τοῦ ἡδέος τὸ ἀνιαρὸν ἐν αὐτοῖς ἦν*. Πβ. καὶ ὅσα γράφει στὴν ἀρχὴ τοῦ *Περὶ πένθους* (1). Ἡ ἐξισορρόπηση, πάντως, τῆς γνήσιας μορφῆς ἐλευθερίας ἐγκείται στὴν ἐξουδετέρωση δύο πολὺ ἀνθρωπίνων συναισθημάτων, τῆς ἐλπίδος καὶ τοῦ φόβου. Τὴν ἀπελευθέρωση αὐτὴν ἀκριβῶς συστήνει ὁ Λουκιανὸς στὸν ἐπίδοξο ἱστορικό (*Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν* 38): νὰ μὴ φοβηθεῖ οὔτε τὸν Φίλιππο, οὔτε τὸν Ἀλέξανδρο, οὔτε τὸν δῆμο τῶν Ἀθηναίων προκειμένου νὰ καταγράψει τὴν ἀλήθεια:

μάλιστα δὲ καὶ πρὸ τῶν πάντων ἐλεύθερος ἔστω τὴν γνώμην καὶ μήτε φοβείσθω μηδένα μηδὲ ἐλπίζεται μηδέν, ἐπεὶ ὁμοῖος ἔσται τοῖς φαύλοις δικασταῖς πρὸς χάριν ἢ πρὸς ἀπέχθειαν ἐπὶ μισθῷ δικάζουσιν.

Στὸν Ἀλέξανδρο πάλι (8) εἶναι πολὺ ἀποκαλυπτικὸς ὁ Λουκιανὸς σχετικὰ μὲ τις μεθόδους πλουτισμοῦ ὀρισμένων ποὺ ἐκμεταλλεύονται τις καταστάσεις διότι *ῥαδίως κατενόησαν τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον ὑπὸ δυοῖν τούτων μεγίστων τυραννόμενον, ἐλπίδος καὶ φόβου*. Καὶ πράγματι, τὴν ἐλπίδα καὶ τὸν φόβο ἀποκαλεῖ ρητῶς *τυράννους*.

ἜΟ «ἀνθρωπισμός» τοῦ Περεγρίνου

§ 21

ἜΟ περιεργος Κυνικὸς Περεγρίνος, ὁ ἐπονομαζόμενος *Πρωτεύς*, γεννήθηκε στὸ Πάριον τῆς Μυσίας γύρω στὸ 100 μ.Χ. καὶ αὐτοκτόνησε μὲ θεατρικὸ τρόπο στοὺς Ὀλυμπιακοὺς τοῦ 165 μ.Χ. Κύρια πηγὴ γνώσεως τοῦ βίου καὶ τῆς προσωπικότητός του εἶναι τὸ ἔργο *Περὶ τῆς Περεγρίνου τελευτῆς* τοῦ Λουκιανοῦ, ὁ ὁποῖος ἔχει ἀσχοληθεῖ καὶ ἀλλοῦ μὲ τὸν Κυνικὸ αὐτόν· βλ. *Δραπέται* 1-3, *Πρὸς τὸν ἀπαίδευτον* 14. Ἴσως καὶ ὁ Φιλόστρατος νὰ εἶχε γράψει ἔργο μὲ τίτλο *Πρωτεύς κύνων ἢ σοφιστῆς* (Σοῦδα φ 422 Adler). ἜΟ Δημόναξ γνώριζε τὸν Περεγρίνο, γιατί τὸν εἶχε συναντήσει στὴ σχολὴ τοῦ Ἀγαθοβούλου, γὰρ τὴν ὁποία γράψαμε ἀνωτέρω, στὰ σχόλια τῆς § 3. ἜΟ Περεγρίνος ἦταν περιπλανώμενος φιλόσοφος, πῆγε καὶ στὴ Ρώμη καὶ στὴν Ἀθήνα, ὅπου μᾶλλον γύρω στὸ 159 μ.Χ. θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ τὸ ἀνέκδοτο. Ἴσως ἔγραψε καὶ ἓνα ἔργο, *Ἐγκώμιον Πενίας*· ὡς *Πρωτεύς τοῦ κύνος* τὸ ἀναφέρει ὁ Μένανδρος, *Περὶ ἐπεικτικῶν* 2.1. Πάντως, ἡ ὄλη του στάση προκαλοῦσε τὴν ἀγανάκτη-

ση τοῦ Λουκιανοῦ καὶ τοῦ Δημόνακτος· ἦταν ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο ἐκείνου πὺν πίστευαν (βλ. καὶ ἀνωτ. § 9). Ἔτσι καὶ στὴν περίπτωσι τοῦ πολὺ σπουδαίου ἀνεκδότου τῆς παραγράφου αὐτῆς. Καὶ εἶναι σπουδαῖος ὁ διάλογος, διότι ὀρίζει καὶ διαγράφει τὶς περὶ Κυνισμοῦ καὶ ἀνθρωπισμοῦ ἀπόψεις τοῦ Δημόνακτος μὲ δύο ἀρνήσεις πὺν καταφάσκουν. Εἶναι, ἐπίσης, σημαντικὸς, διότι ἐγγίζει τὴν οὐσία τοῦ Κυνισμοῦ. Δὲν διαλέγονται δύο φιλόσοφοι ἀντιπάλων τάσεων ἢ σχολῶν, ἀλλὰ δύο φιλοσοφούντες πὺν ἀνήκουν στὴν ἴδια *αἴρεσι*. Διότι, ὅπως ἦδη σημειώσαμε, ὁ Δημόναξ δὲν ἀρνεῖται ὅτι εἶναι Κυνικός· αὐτὸ συνάγεται *ex silentio*, ἀφοῦ ἄλλη εἶναι ἡ ἀπάντησί του (*οὐκ ἀνθρωπίζεις*). Γιατί, ὅμως, ἔφτασε στὸ σημεῖο ὁ Περεγρίνος νὰ ἀρνεῖται τὸν Κυνισμὸ τοῦ Δημόνακτος (*οὐ κυνᾶς*, ἀντὶ τοῦ καθιερωμένου *κυνίζεις*); Ὁ Λουκιανὸς ἀναφέρθηκε ἦδη, μὲ πολὺ χαρακτηριστικὲς φράσεις, στὴν κοινωνικότητα τοῦ Δημόνακτος, ἀλλὰ καὶ στὶς παρεμβάσεις του στὸν δημόσιο βίον μὲ τὸν τρόπο πὺν ὁ φιλόσοφος ἔκρινε ὅτι ἔπρεπε νὰ παρέμβει (βλ. §§ 3-10). Δὲν ἦταν ἀναχωρητῆς ὁ Δημόναξ· δὲν ἦταν ἀπὸ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι *φεύγουσί τε καὶ δραπετεύουσι* (βλ. Δίωνα Χρυσόστ. *Λόγ.* 20.1-2). Ἦταν κοντὰ στὴν κοινωνία καὶ τὸν δῆμον. Ἔτσι, κατὰ τὴν κρίσι του, ὀρίζεται καὶ τὸ *ἀνθρωπίζειν*. Ἐξάλλου, καὶ ὁ Διογένης ἀναγνώριζε τὴν κοινωνικὴ διάστασι τοῦ Κυνικοῦ ὅταν, ἐρωτηθεὶς εἰ σοφοὶ πλακοῦντα ἐσθίουσι, «Πάντα», εἶπεν, «ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀνθρώποι» (Διογ. Λαέρτ. 6.56: *SSR V B 189*). «Ὅσο γιὰ τὶς διαμάχες μεταξὺ Κυνικῶν, φαίνεται ὅτι συνηθίζονταν, ἀφοῦ τὶς σημειώνει σατιρικῶς καὶ ὁ Λουκιανὸς στὸ ἔργον *Ἀναβιοῦντες ἢ ἀλιεύς*, ὅπου ἡ Φιλοσοφία, ἀπευθυνόμενη στυς ἐρίζοντες φιλοσόφους, λέγει (44):

παύσασθε φιλονικοῦντες· ὑμεῖς δὲ οἱ Κυνικοὶ μὴ παίετε ἀλλήλους τοῖς ξύλοις· ἐπ' ἄλλα γὰρ ἴστε κεκλημένοι.

Μιὰ αἴσθησι θετικῆς στάσεως ἀπέναντί τους· γενικῶς, βεβαίως, οἱ Κυνικοὶ στὸν Λουκιανὸ πρέπει νὰ κρίνονται κατ' ἀνθρώπον, ὅχι ὡς φιλοσοφικὴ τάσι συλλήβδην. Ὁ Περεγρίνος λ.χ. κρίνεται ὡς ἀκράτος καὶ γι' αὐτὸ ἀντιπαθῆς Κυνικός, ἐνῶ ὁ Δημόναξ ὡς μετριοπαθῆς καὶ γιὰ τοῦτο συμπαθῆς καὶ *ἀνθρώπινος*.

Οἱ Ἀντίποδες

§ 22

Ὁ Δημόναξ ἀντιμετωπίζει ἐδῶ μὲ στωικὴ διάθεσι – ἀλλὰ καὶ μὲ μία χειρονομία ἀντάξια τῆς παραδόσεως τοῦ Διογένηος – ἓνα ζήτημα γεωγραφίας, ὅπως καὶ στὴν § 39 μὲ τὴν ἀπάντησί του στὸ πρόβλημα φυσικῆς πειραματικῆς πὺν τοῦ ἐτέθη. Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ Κυνικοὶ δὲν ἔδειχναν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν κλάδο

αὐτὸν τῆς φιλοσοφίας, ὅπως καὶ γιὰ τὴ λογικὴ· μαρτυρεῖ ὁ Διογένης Λαέρτιος σημειώνοντας τὰ κοινῇ ἀρέσκοντα αὐτοῖς (6.103: SSR V A 135, πβ. V B 368): ἀρέσκει οὖν αὐτοῖς τὸν λογικὸν καὶ τὸν φυσικὸν τόπον περιαιρεῖν, ἐμφερῶς Ἄριστωνι τῷ Χίῳ (SVF I 354), μόνῃ δὲ προσέχειν τῷ ἠθικῷ. Ἄλλα καὶ στὴν ἐξεικόνιση τῆς κυνικῆς στάσεως στὸν Λουκιανὸ ἐμφανίζεται ἡ ἴδια τάση· ὁ Μένιππος ἐνδιαφέρεται πολὺ σοβαρὰ γιὰ τὸ ἐρώτημα, τίς ἐστὶν ὁ ἄριστος βίος καὶ ὃν ἂν τις ἔλοιτο εἰς φρονῶν (Μένιππος 6, πβ. 21), ἐνῶ, ἀντιθέτως, μὲ σαφέστατα εἰρωνικὴ διάθεση στὸν Ἰκαρομένιππο (4-10) τίθεται, μὲ πολλὴ ἀπορία, τὸ ζήτημα ποιὸς νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ ὑπὸ τῶν σοφῶν καλούμενος κόσμος· ἡ φιλοσοφικὴ ἀναζήτηση ὁδηγεῖ σὲ πραγματικὴ ἀπογείωση. Ὅσο γιὰ τοὺς ἀντίποδες, τοὺς ἀναφέρει ὁ Λουκιανὸς καὶ στὸ ἔργο Πλοῖον ἢ εὐχαι (44) σὲ ἓνα χωρίο ποὺ καλύπτεται ἀπὸ κλίμα ὄνειρικῆς παραδοξογραφίας:

καὶ ἐπεὶ γρὸν ὑπόπτερον θηρίον ἢ φοῖνιξ ὄρνεον ἐν Ἰνδοῖς ἀθέατον τοῖς ἄλλοις, ἐγὼ δὲ καὶ τοῦτο ἐώρων ἄν, καὶ τὰς πηγὰς δὲ τὰς Νεῖλου μόνος ἂν ἠπιστάμην καὶ ὅσον τῆς γῆς ἀόικητον, καὶ εἴτινες ἀντίποδες ἡμῖν οἰκοῦσι τὸ νότιον τῆς γῆς ἡμίτομον ἔχοντες.

Τὸ πνεῦμα τῆς § 22 τοῦ Δημόνακτος εἶναι τὸ ἴδιο μὲ ἐκεῖνο ποὺ δέπει μία ἀπὸ τῆς διασωθεῖσες γνῶμες τοῦ φιλοσόφου (S14):

ἄλλων ἐξεταζόντων, εἰ ὁ κόσμος {ἐμφρόνως} ἔμψυχος καὶ αὐθις {εἰπόντος}, εἰ σφαιροειδής· «Ἵμεῖς», εἶπε, «περὶ μὲν τοῦ κόσμου πολυπραγμονεῖτε, περὶ δὲ τῆς ἐαυτῶν ἀκοσμίας οὐ φροντίζετε».

Μαγεία καὶ ρεαλισμός

§ 23

Στὴν παράγραφο αὐτὴ σκόπτεται ἓνας μάγος καὶ ἀστρολόγος, ἐνῶ στὴν § 37 μὲ τῆς λογικῆς ἀντιρρήσεις τοῦ Δημόνακτος ἀντιμετωπίζεται ἓνας μάντις. Καὶ στῆς δύο περιπτώσεις δὲν δίδονται ὀνόματα ἀπὸ τὸν Λουκιανό. Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸ, ὅτι στὴν § 25 ὁ Δημόναξ, γιὰ νὰ διδάξει στὸν Ἡρώδη Ἄττικὸ τὴν ἀνθρώπινη διάσταση τοῦ πένθους, ὑποδύεται τὸν μάγο. Ἄλλα, μεταξὺ τῶν συγχρόνων του καὶ ὁ Φαβωρίνος, τὸν ὁποῖον ὁ Δημόναξ εἰρωνεύεται ὡς εὐνοῦχο (§ 12), εἶχε στραφεῖ ἐναντίον τῶν μάγων· ὁ Αὐλὸς Γέλλιος καταγράφει ἐκτενῆ διατριβὴν του ἐπὶ τοῦ θέματος (10.1.1-36): *Dissertatio Favorini philosophi adversus eos, qui Chaldaei appellantur et ex coetu motibusque siderum et stellarum fata hominum dicturos pollicentur*, λέγει ἢ περιλήψη τοῦ κεφαλαίου. Ἄλλα καὶ ὁ Μένιππος τοῦ Λουκιανοῦ εἰρωνεύεται τῆς πρακτικῆς τους, τὴν τε ἀλαζονείαν αὐτῶν καὶ τὴν ἐν τοῖς λόγοις τερατοτρογίαν (Ἰκαρομένιππος 6). Πβ. καὶ § 37.

Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς

§ 24

Ἡρώδης ὁ πάνυ · ὁ Ἡρώδης Ἀττικὸς δὲν ἀπέφυγε τὴ ματαιοδοξία τῶν κολακειῶν (βλ. Φιλόστρ. *Βίοι* 2.1, σελ. 564-565), καὶ ὁ χαρακτηριζομὸς τοῦ Λουκιανοῦ εἶναι μᾶλλον σαρκαστικός. Γενικῶς ὁ Λουκιανὸς δὲν φαίνεται νὰ συμπαθοῦσε τὸν Ἡρώδη, παρότι σὲ ἓνα χωρίο ἀναφέρει τὶς εὐεργεσίες του στὴν Ὀλυμπία, χωρὶς, ὅμως, μνεία τοῦ ὀνόματός του (*Περὶ τῆς Περιεργ.* τελευτῆς 19). Ἀντιθέτως ὁ Γέλλιος τὸν ἀναφέρει μὲ κολακευτικὰ λόγια (βλ. 1.2.1, 9.2.1). Ὁ Ἡρώδης Ἀττικὸς (L. Vibullius Hipparchus Ti. Claudius Atticus Herodes) ἦταν Ἀθηναῖος ἀπὸ τὸν Μαραθῶνα. Γεννήθηκε γύρω στὸ 101 καὶ ἀπεβίωσε τὸ 177 μ.Χ. Διετέλεσε ὑπάτος τοῦ 143 μ.Χ. καὶ τιμήθηκε μὲ ἀρκετὰ τοπικὰ ἀξιώματα, ὅπως ἀγορανόμος, ἀρχιερεὺς, διορθωτὴς Ἀσίας κ.ἄ. Ὑπῆρξε φίλος τριῶν αὐτοκρατόρων, τοῦ Ἀδριανοῦ, τοῦ Ἀντωνίνου Πίου καὶ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ διετέλεσε ἐπιμελητὴς τῆς ἀγωγῆς τοῦ Λ. Βήρου. Δὲν διασώθηκε τίποτε ἀκέραιο ἀπὸ τὴ συγγραφικὴ του παραγωγή, πὺν ὁ Φιλόστρατος διαγράφει ὡς ἐξῆς (ἔ.ἄ. 565):

ἐπιστολαὶ δὲ πλεῖσται Ἡρώδον καὶ διαλέξεις καὶ ἐφημερίδες ἐγχειριδίδια τε καὶ καιρία τὴν ἀρχαίαν πολυμάθειαν ἐν βραχεῖ ἀπληθισμένα.

Τὸ *Περὶ πολιτείας* πὺν τοῦ ἀποδίδεται εἶναι ψευδεπίγραφο. Ἐνα ἐνδιαφέρον ἀπόσπασμα ἔχει διασωθεῖ ἀπὸ τὸν Γέλλιο (19.12). Τὴ ρητορικὴ του τεχνικὴ περιγράφει λεπτομερῶς ὁ Φιλόστρατος (*αὐτ.* 564):

ἡ δὲ ἀρμονία τοῦ λόγου ἱκανῶς κεκολασμένη καὶ ἡ δεινότης ὑφέροπονσα μᾶλλον ἢ ἐγκειμένη κρότος τε σὺν ἀφελείᾳ καὶ κριτιάζουσα ἠχῶ καὶ ἔννοια οἷα μὴ ἐτέρῳ ἐνθυμηθῆναι κωμικὴ τε εὐγλωττία οὐκ ἐπέσακτος, ἀλλ' ἐκ τῶν πραγμάτων, καὶ ἠδὺς ὁ λόγος καὶ πολυσχῆματος καὶ εὐσχήμων καὶ σοφῶς ἐξαλλάπτων τὸ πνεῦμά τε οὐ σφοδρόν, ἀλλὰ λείον καὶ καθεστηκὸς καὶ ἡ ἐπίπαν ἰδέα τοῦ λόγου χρυσοῦ ψῆγμα ποταμῶ ἀγυροδίνῃ ὑπανγάζον. προσέκειτο μὲν γὰρ πᾶσι τοῖς παλαιοῖς, τῷ δὲ Κριτία καὶ προσετέθη καὶ παρήγαγεν αὐτὸν ἐς ἥθη Ἑλλήνων τῶς ἀμελούμενον καὶ περιουζόμενον.

Καὶ στὰ δύο ἀνέκδοτα, τῶν §§ 24-25 (πβ. καὶ § 33), ὅπου ὁ Δημῶναξ εἰρωνεύεται καὶ κεντηριάζει, κατὰ πρόσωπον μάλιστα, τὶς παράλογες καὶ ἀκράειες ἐκδηλώσεις πένθους τοῦ Ἡρώδη καὶ κάποιου ἄλλου, ὁ Κυνικός φιλόσοφος ἐπιθυμεῖ νὰ τονίσει (α) ὅτι ὁ θάνατος εἶναι μέρος τῆς ζωῆς ὅλων καὶ οἱ ἐκδηλώσεις πένθους δὲν πρέπει

νά είναι υπερβολικές, επίσης δὲ δύο ἀκόμη σημαντικά σημεῖα, πού ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν περίπτωση τοῦ Ἡρώδη, δηλ. (β) πῶς εἶναι δυνατὸν, ἄνθρωποι μορφομένοι, νὰ διατηροῦν τέτοιου εἴδους προλήψεις καὶ (γ) πῶς εἶναι δυνατόν, ἄρχοντες τοῦ τόπου νὰ διέπονται ἀπὸ τέτοιου εἴδους μωρὴ νοοτροπία. Ἡ κριτικὴ αὐτὴ στάση βρῖσκει σύμφωνο καὶ τὸν Λουκιανό. Τὸ ἀνέκδοτο ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο εἰκόνες. Ἡ μία παρουσιάζει τὸ σάστιμα τοῦ Ἡρώδη ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Πολυδεύκη καὶ τὶς γελιοῖες ἐντολές του πρὸς τοὺς ὑπηρετές γιὰ τὴν παρασκευὴ τῶν καθημερινῶν ἀναγκαίων ἑνὸς προσώπου πού εἶναι πλέον νεκρὸ καὶ δὲν τὶς ἔχει ἀνάγκη. Ἡ δευτέρη εἰκόνα εἶναι ἡ ἀπροσδόκητὴ ἐμφάνιση τοῦ Δημόνακτος (*προσελθόν*), ἡ προσδοκία πού γεννᾷ μὲ τὰ λόγια του καὶ ἡ καυστικὴ του διάφευση. Ἡ ἴδια διπλὴ εἰκόνα, μὲ ἄλλο σκηρικὸ τοῦ πρώτου μέρους, δίδεται καὶ στὸ ἀνέκδοτο πού ἀκολουθεῖ (§ 25). Ὁ Πολυδεύκης ἀπεβίωσε τὸ 174 μ.Χ., τρία χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸν Ἡρώδη, ὁ ὁποῖος γέμισε τὴν Ἀττικὴ μὲ μνημεῖα του (βλ. λ.χ. *IG II² 3968 Ἡρώα Πολυδευκίωνα*). Στὸν ναὸ τῆς Ἀρτέμιδος στὴ Βραυρώνια βρέθηκε ἀνάγλυφο πού παριστάνει τὸν Πολυδεύκη σὲ ἀνάκλιτρο συμποσίου καὶ δίπλα του τὸ ἄλογό του. Ἡ σχέση μὲ τὸ ἀνέκδοτο τοῦ Λουκιανοῦ εἶναι χαρακτηριστικὴ καὶ σημαίνει, ἐὰν ὁ διάλογος μὲ τὸν Δημόνακτα εἶναι ἀληθινός, ὅτι τὰ λόγια τοῦ φιλοσόφου δὲν φαίνεται νὰ βρῆκαν ἀπίχηση! Ἀπὸ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα εἶναι σαφές ὅτι ὁ Ἡρώδης πένθησε πολὺ τὸν Πολυδεύκη. Σχετίζεται, ἄραγε, μὲ τὸ γεγονός καὶ τὸν Δημόνακτα τὸ κεφάλαιο 19.12 τοῦ Αὔλου Γέλλιου; Ὁ Γέλλιος μνημονεύει μία διάλεξη τοῦ Ἡρώδη ἐναντίον τῆς ἀπαθείας τῶν Στωϊκῶν πού προκάλεσε ὁ ψόγος ἑνὸς φιλοσόφου αὐτῆς τῆς σχολῆς ὅτι δὲν ὑπέμεινε μὲ σοφία καὶ ἀνδρεία τὸν θάνατο νέου πού ἀγαποῦσε. Γράφει ὁ Γέλλιος, ἀφοῦ ἐπαινέσει ἀρκετὰ τὸν σοφιστὴ (19.12.1-2):

Herodem Atticum, consularem virum, Athenis disserentem audivi Graeca oratione, in qua fere omnes memoriae nostrae universos gravitate atque copia et elegantia vocum longe praestitit. disseruit autem contra ἀπάθειαν Stoicorum lacessitus a quodam Stoico, tamquam minus sapienter et parum viriliter dolorem ferret ex morte pueri, quem amaverat.

Φυσικά, ὑπῆρξαν καὶ ἄλλα πένθη στὴν οἰκογένεια τοῦ Ἡρώδη, ὅμως ἡ ἐπίπληξη φιλοσόφου γιὰ τὸ συγκεκριμένο πένθος πλησιάζει πολὺ τὴν ἱστορία τοῦ Λουκιανοῦ. Βεβαίως, ἐδῶ ἀναφέρεται Στωϊκός· ἀλλά, μήπως ὁ Δημόναξ εἶχε ὀρισμένη ἐτικέτα; Ἕνας Κυνικός τοῦ τύπου του μποροῦσε νὰ νομισθεῖ καὶ Στωϊκός ἀπὸ κάποιον πού δὲν γνώριζε καὶ πολλὰ γι' αὐτόν. Φυσικά, κάθε προσέγγιση κινεῖται στὸν χῶρο τῆς εἰκασίας.

Οί υπερβολές τοῦ πένθους

§ 25

Τὸ νὰ κλείνεται κανεὶς στὸ σκοτάδι πενθώντας ἀγαπημένο του πρόσωπο εἶναι μία ἀκραία πρακτικὴ πὺν μνημονεὺει καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἔργου *Παραμυθητικὸς πρὸς Ἀπολλώνιον* 23 (Πλουτ. *Ἡθικά* 113ab):

τούτων γὰρ τοὺς μὲν εἰς βόθρους τινὰς καταδύντας ἱστοροῦσιν ἐπὶ πλείους ἡμέρας μένειν, μηδὲ τὸ τοῦ ἡλίου φῶς ὄραν βουλομένων, ἐπειδὴ καὶ ὁ τετελευτηκῶς ἀπεστέρηται τούτου.

Καὶ παραπέμπει στὸν τραγικὸ Ἴωνα, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει πενθητηρίους βόθρους (*TrGF* I 19 F 54 Snell). Τὸ ἀποστομωτικὸ παραμυθητικὸ ἐπιχείρημα τοῦ Δημόνακτος πρὸς τὸν ἀνώνυμο πενθοῦντα δίδεται καὶ ἀπὸ τὸν συντάκτη τῆς ἐπιστολῆς 201 πὺν ἀποδίδεται στὸν Ἰουλιανό, 413bc. Ἡ ἐπιστολὴ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Ἰμέριο, ἔπαρχο τῆς Αἰγύπτου, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀναγγεῖλει στὸν ἐπιστολογράφο τὸν θάνατο τῆς συντρόφου του καὶ τὸν μεγάλο πόνο του. Αὐτὸς διηγεῖται μὰ ἱστορία παρόμοια μὲ τοῦ Λουκιανοῦ, ἀλλὰ τὰ κύρια πρόσωπα εἶναι ὁ φιλόσοφος Δημόκριτος ὁ Ἀβδηρίτης καὶ ὁ Πέρσης βασιλιάς Δαρεῖος:

φασὶ γὰρ Δημόκριτον τὸν Ἀβδηρίτην, ἐπειδὴ Δαρεῖῶ γυναικὸς καλῆς ἀλοῦντι θάνατον οὐκ εἶχεν ὁ τι ἂν εἰπὼν εἰς παραμυθίαν ἀρκέσειεν, ὑποσχέσθαι οἱ τὴν ἀπελθοῦσαν εἰς φῶς ἀνάξειν, ἢ ἐθελήσῃ τῶν εἰς τὴν χρεῖαν ἠκόντων ὑποστῆναι τὴν χορηγίαν.

Οἱ συνεννοήσεις μεταξὺ φιλοσόφου καὶ βασιλέως ἔφθασαν μὲχρι τέλους, καὶ ὁ Δημόκριτος εἶπε:

εἰ τριῶν ἀπενθήτων ὀνόματα τῷ τάφῳ τῆς γυναικὸς ἐπιγράψειεν, εὐθύς αὐτὴν ἀναβιώσεσθαι τῷ τῆς τελευτῆς νόμῳ δυσωπουμένην.

Καὶ ἡ συνέχεια ὅμως μοιάζει πολὺ μὲ τὸ ἀνέκδοτο τοῦ Δημόνακτος:

ἀπορήσαντος δὲ ἐπὶ πολὺ τοῦ Δαρεῖου καὶ μηδένα ἄνδρα δυνηθέντος εὐρεῖν ὅτῳ μὴ καὶ παθεῖν λυπηρόν τι συννήχθη, γέλασαντα συνήθως τὸν Δημόκριτον εἰπεῖν «Τί οὖν, ὦ πάντων ἀποπώτατε, θρηνεῖς ἀνέδην ὡς μόνος ἀλγεινῶ τοσοῦτῳ συμπλακεῖς, ὁ μηδὲ ἓνα τῶν πώποτε γεγονότων ἄμοιρον οἰκείου πάθους ἔχων εὐρεῖν;»

Ἡ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἰμέριο τελειώνει μὲ σχολιασμὸ τοῦ ἐπεισοδίου, στὸν ὁποῖο ἀντιδιαστέλλεται ὁ παραλήπτης ἀπὸ τὸν Δαρεῖο, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ἀνὴρ βάρβαρος καὶ ἀπαίδευτος, ἔκδοτος ἠδονῇ καὶ

πάθει και τὸ μάθημα δὲν τὸν ὠφέλησε. Στὸν Λουκιανό, παρὰ τὶς φραστικὲς ὁμοιότητες, δὲν ὑπάρχουν σχόλια· και ὁ Δημῶναξ δὲν γελά.

Οἱ ὑπερβολὲς τοῦ Ἄττικισμοῦ

§ 26

Σημειώνουν τὰ σχόλια γιὰ τὸ ἀνέκδοτο: *ώραϊον!* Πράγματι, ἡ ἀπάντηση τοῦ Δημῶνακος θὰ ἔπρεπε νὰ ἄρесе σὲ ἕναν γραμματικὸ. Ὁ ἴδιος ὁ Λουκιανὸς κατηγορεῖ εὐθέως τοὺς ἀρχαῖστῆς (*Λεξιφάνης* 20):

ΣΩΠΟΛΙΣ *Τί δὲ νοσεῖ, ὦ Λυκῖνε, Λεξιφάνης;*
 ΛΥΚΙΝΟΣ *Αὐτὰ ταῦτα, ὦ Σώπολι. οὐκ ἀκούεις οἷα φθέγγεται;*
και ἡμᾶς τοὺς νῦν προσομιλοῦντας καταλιπὼν πρὸ χιλίων ἐτῶν
ἡμῖν διαλέγεται διαστρέφων τὴν γλῶτταν και ταυτὶ τὰ ἀλλόκοτα
συντιθεῖς και σπονδὴν ποιούμενος ἐπ' αὐτοῖς, ὡς δή τι μέγα ὄν, εἶ
τι ξενίζοι και τὸ καθεστηκὸς νόμισμα τῆς φωνῆς παρακόπτοι.

Και σὲ ἄλλα χωρία ὁ Λουκιανὸς, ὄχι μόνον κατηγορεῖ τὸν ὑπεραττικισμό, ἀλλὰ και τὸν γελοιοποιεῖ· βλ. *Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν* 44, *Ψευδολογ.* 29, *Ῥητόρων διδ.* 16-17. Ἄλλὰ και ὁ Γέλλιος (1.10.1-4) ἐμφανίζει τὸν Φαβωρίνο νὰ ἐπιπλήττει κάποιον νέο ἐπειδὴ χρησιμοποιοῦσε στὸν καθημερινὸ του λόγο λέξεις πανάρχαιες και ἀγνωστες στὸ κοινὸ (*Favorinus philosophus adulescenti veterum verborum cupidissimo et plerasque voces nimis priscas et ignotas in cotidianis communibusque sermonibus expromenti* κ.λπ.). Καταλήγει δὲ μὲ τὴ σοφὴ συμβουλή πού εἶχε διατυπώσει ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ στὸ ἔργο του *De analogia* (ἀπ. 2 Funaioli): «*tamquam scorulum, sic fugias inauditum atque insolens verbum*» ν' ἀποφεύγονται, δηλαδή, ὡς σκόπελος οἱ νεολογισμοὶ και ἡ χρῆση ἀσυνήθιστων λέξεων. Πβ. και τὴ συζήτηση τοῦ Ἀθηναίου (3.51-52, 97b-d) γιὰ τοὺς *ὀνοματοθήρες*.

Ἡ λογικὴ τῆς θρησκευτικότητάς του

§ 27

Λαμβάνοντας ὑπόψιν τὴν περιπέτεια τῆς δίκης ἀσεβείας (§ 11), διαπιστώνουμε στὴν παράγραφο αὐτή, ὅπως και κυρίως στὴν § 34, ὅτι ἡ λογικὴ τῆς θρησκευτικότητος τοῦ Δημῶνακος δὲν ἄλλαξε μετὰ τὸ γεγονὸς αὐτό. Καὶ δικαιολογημένα, διότι ἡ δίκη δὲν ἀπέβη εἰς βάρος του. Τὸ νόημα πού ἀναδεικνύεται ἀπὸ τὴν ἀπάντησή του στὴν § 27 εἶναι σαφές: ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὸ θεῖον εἶναι ἄμεση και προσωπικὴ ὑπόθεση· δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ λατρεία στὰ καθιερωμένα ἱερά. Πρόκειται γιὰ μία ἀκόμη ἐκδήλωση τοῦ ἀντικομοφορμισμοῦ του. Ἄλλὰ και ὁ Λουκιανὸς δὲν διστάζει νὰ κρίνει τὰ τῆς λατρείας· πλὴν

τοῦ *Περὶ θουσιῶν* 1 κ.έ., βλ. καὶ *Ζεὺς τραγωδός* 20, ἀλλὰ καὶ τὸν νοθεύομενο *Χαρίδημο ἢ περὶ κάλλους* 12.

ἜΟ τράγος καὶ τὸ κόσκινο

§ 28

Μὲ μία ζωντανὴ εἰκόνα τῆς ἀγροτικῆς καθημερινότητος ποὺ εἶχε λάβει καὶ τὴν παρομιώδη διατύπωσή της (βλ. *Διογενιαν.* 7.95), ὁ Δημῶναξ παρουσιάζει τὶς ἀμέθοδες καὶ γι' αὐτὸ ἄστοχες καὶ ἄκαρπες συζητήσεις μεταξὺ διαφόρων φιλοσόφων. Ὅπως ὑπαινίσσεται καὶ ὁ Λουκιανὸς σὲ ὀρισμένα χωρία ἔργων του (βλ. *Ἐρμότημος ἢ περὶ αἰρέσεων* 17, *Συμπόσιον ἢ Λαπίθαι* 36), ὅποιος κατέρχεται στὸ πεδίο τῶν φιλοσοφικῶν συζητήσεων πρέπει νὰ εἶναι γνώστης τῶν θεμάτων τῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ διαλεκτικοῦ της τρόπου, ἀλλιῶς τὸ ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι ν' ἀκούγονται φληναφήματα ἢ νὰ δίδεται ἡ ἐντύπωση ὅτι *Μαργίτη διαλέγεσθαί τινι* (*Ἐρμότημ.*, ἔ.ά.). Πολὺ χαρακτηριστικὴ ἐν προκειμένῳ εἶναι μία συζήτηση ἀγνοίας ἀνάμεσα σὲ δύο φιλοσόφους, *ἀποφαινομένους προπετῶς περὶ τῶν ἐν τῷ κενῷ σωματίων ἐστώτων ἢ κάτω φερομένων*, καὶ ἕναν ἀρχιτέκτονα, τὴν ὁποία ἀποδίδει ὁ Γαληνὸς (*Περὶ ψυχῆς ἀμαρτημάτων* 2.7). Τὸ ζήτημα φυσικῆς ποὺ θίγεται θυμίζει τὴν ἐρώτηση περὶ καπνοῦ καὶ στάχτης ποὺ ὑποβλήθηκε καὶ στὸν ἴδιο τὸν Δημῶνακτα (§ 39). Ὁλόκληρο τὸ χωρίο τοῦ Γαληνοῦ εἶναι πολὺ διασκεδαστικὸ, ἀποδίδει θαυμάσια τὶς ἀνόητες συζητήσεις τῶν φιλοσόφων καὶ ὑπογραμμίζει τὴν ἀνικανότητά τους νὰ ἀντιληφθοῦν καὶ νὰ ἐννοήσουν καὶ τὰ κοινότατα, γεγονός ποὺ κάνει τὸν φυσικὸ ἐπιστήμονα νὰ ἀγανακτεῖ καὶ νὰ τοὺς ἐπιπλήττει, τελικῶς δὲ νὰ τοὺς κατηγορεῖ γιὰ *τύφον* ποὺ τοὺς κάνει καταγέλαστους.

Πρῶτος καὶ μόνος

§ 29

Πρῶτος καὶ μόνος ἢ μόνος καὶ πρῶτος ἦταν τυπικὴ φράση ποὺ παρουσιάζεται σὲ σειρά ἀρχαίων ἐπιγραφῶν, ἀλλὰ καὶ στὸν Αἰσχίνη (*Κατὰ Κτησιφάντος* 77). Ὁ Δημῶναξ ἀντιδρᾷ ὑπογραμμίζοντας τὴν ἔλλειψη λογικότητος στὴν ἔκφραση μὲ κριτήριο τὴ χρονικὴ ἀκολουθία. Τὴν ἴδια ἀντίδραση εἶχε καὶ ἕνας βυζαντινὸς συγγραφέας, ὁ Μιχαὴλ Ἰταλικὸς (*Ἐπιστ.* 32), σημειώνοντας: *καὶ μὴ μοι τοῦτο πρόφερε· εἰ πρῶτος, πῶς μόνος; καὶ εἰ μόνος, πῶς πρῶτος*; Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ὁ ἐπιστολογράφος γνώριζε τὸ χωρίο τοῦ Δημῶνακτος. Ὁ Λουκιανὸς γνωρίζει καὶ ἕναν ἀκόμη Ἀγαθοκλέα φιλόσοφο, Στωικὸ, ὁ ὁποῖος εἶχε διαφορὰ μὲ ἕνα μαθητὴ του γιὰ τὰ δίδακτρα (*Ἰκαρομένηπιος* 16). Ἐνας ἄλλος Περιπατητικὸς, τὸν ὁποῖο σχολιάζει ὁ Δημῶναξ, εἶναι ὁ συμπατριώτης του, Κύπριος, Ρουφίνος (§ 54).

Ρωμαῖος ὑπατικός

§ 30

Ὁ μόνος Ρωμαῖος ποῦ ἀναφέρεται ὀνομαστικῶς στὸν *Δημώννακτα* εἶναι ὁ Μ. Gavius Cornelius Cethegus (*PIR*² G 98, 114), ἀπὸ πολὺ παλαιὰ καὶ ἔνδοξη οἰκογένεια πατρικίων· βλ. τὸ *elogium CIL* I² σελ. 341, Πολυβ. 18.11.2, 18.12.1 κ.λπ. Καὶ ἓνας ἄλλος Κέθηγος, συγκλητικός, ἀναφέρεται στὴ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα (Κικέρων, *Catil.* 4.13, Σαλλούστιος, *Catil.* 43.2-4). Ὁ ἀναφερόμενος στὴν παρούσα παράγραφο διετέλεσε ὑπάτος, *consul ordinarius*, τὸ 170 μ.Χ. (*CIL* VI 1978), ἐπομένως ὑπῆρξε ἀνθύπατος τὸ 170-171 μ.Χ. Περὶ τὰ ἔτη 171-175 πρέπει νὰ χρονολογηθοῦν καὶ οἱ §§ 24 καὶ 33, οἱ σχετικῆς μὲ τὸν Ἡρώδη Ἀττικό. Σὲ ἐπιγραφή τῆς Ἐφέσου (*OGIS* 512) τοῦ 165 μ.Χ. τιμᾶται ὁ Κέθηγος καὶ ὁ πατέρας του Μ. Gavius Squilla Gallicanus. Τὸ ταξίδι, ἐπομένως, τῆς § 30 πρέπει νὰ εἶναι τοῦ 164-165 μ.Χ., ἀλλὰ ὁ συγγραφέας φαίνεται ἐνημερωμένος καὶ γιὰ τὸν μεταγενέστερο τίτλο τοῦ Ρωμαίου ποῦ καθυβρίζεται (ὡς *κάθαγμα*) ἀπὸ συγκεκομιμένο ἑλληνικὸ κύκλο καὶ τὸν *Δημώννακτα* στὴν Ἀθήνα γιὰ ὅσα θεωροῦσαν ὅτι ἦταν γελοῖα στὴν προσωπικότητά του (*πολλὰ καταγέλαστα καὶ λέγοντος καὶ ποιούντος*). Φυσικά, δὲν γνωρίζουμε ποιά ἦταν τὰ λόγια καὶ οἱ πράξεις του· ἐκεῖνο, ὅμως, ποῦ προκαλεῖ ἐντύπωση εἶναι ὅτι ὁ κρινόμενος ἀναφέρεται ὀνομαστί, ὅταν ἄλλοι Ρωμαῖοι, γιὰ πολὺ ἐλαφρὰ ζητήματα (βλ. λ.χ. § 38), παραμένουν ἀνώνυμοι. Ἀκριβῶς, βεβαίως, αὐτὸς εἶναι ὁ στόχος· νὰ κτυπηθεῖ ἐπωνύμως κάποιος σπουδαῖος τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας, ὅπως λ.χ. στὴν § 15 τῆς μακεδονικῆς.

Ὁ Ἀπολλώνιος καὶ οἱ Ἀργοναῦτες του

§ 31

Τὸ ἀστεῖο τοῦ *Δημώννακτος* ποῦ στηρίζεται στὸ ὄνομα τοῦ φιλοσόφου εἶναι, ὁμολογουμένως, πολὺ ἔξυπνο. Καὶ ἀναδεικνύεται ἀκόμη περισσότερο στὴ γνώση τῆς προσωπικότητός του, ποῦ τὴν ἐγνωρίζαν τὴν ἐποχὴ ποῦ ἔγραφε ὁ Λουκιανός. Ὁ Ἀπολλώνιος (*PIR*² A 929), Χαλκηδόνιος τὴν καταγωγή (Νικομηθεύς, κατὰ τὸν Δίωνα 71.35.1), Στωικός φιλόσοφος, ὑπῆρξε διδάσκαλος τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου (*Εἰς ἑαυτὸν* 1.8, 1.17.5) καὶ τοῦ Λ. Βήρου. Ὑπῆρξε ἀπὸ τοὺς πλέον καλοπληρωμένους σοφιστῆς τῆς ἐποχῆς του, πλούσιος καὶ ἀλαζών. Ἡ ἀλαζονεία του ἦταν τόσο, ὥστε, ὅταν ἔφτασε στὴ Ρώμη (*μετάπεμπος*, λέγει ὁ Λουκιανός), παρήγγειλε στὴν Αὐλὴ νὰ πηγαίνει ὁ μαθητὴς Μάρκος στὴν οἰκία του γιὰ τὴ διδασκαλία! Τὸ περιστατικὸ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν βιογράφο τοῦ Ἀντωνίνου Πίου μαζὶ μὲ τὴ βασιλική, πράγματι, ἀπάντηση τοῦ αὐτοκράτορος (*SHA* : Pius 10.4) ὅτι εὐκολότερο ἦταν στὸν σοφιστὴ νὰ ἔλθει ἀπὸ τὴ Χαλκί-

δα (λάθος τῶν χειρογράφων ἀντί, Χαλκηδόνα) παρὰ ἀπὸ τὴν κατοικία του σὺν παλάτι:

cum Apollonium, quem e Chalcide acciverat, ad Tiberianam domum in qua habitabat, vocasset, ut ei Marcum Antoninum traderet, atque ille dixisset, «Non magister ad discipulum debet venire, sed discipulus ad magistrum», risit eum, dicens, «Facilius fuit Apollonio a Chalcide Romam venire quam a domo sua in Palatium».

Καὶ ἐπιλέγει ὁ βιογράφος ὅτι ὁ Πίος γνώριζε τὴν ἀδυναμία τοῦ Ἀπολλωνίου στὴν εἰσπραξὴ διδάκτρων (*cuivis avaritiam etiam in mercibus notavit*). Αὐτός, λοιπόν, ἦταν ὁ σοφιστὴς ποὺ ἀστειεύτηκε ὁ Δημῶναξ. Καὶ τὸ ἀστεῖο του ἦταν πολὺ ἀθῶο, σὲ σχέση με ὅσα γράφει ὁ Λουκιανὸς γιὰ ὅσους ἐκαλοῦντο ἐπὶ μισθῶ στὴ Ρώμη, γιὰ νὰ διδάξουν τοὺς βασιλικοὺς βλαστοὺς. Συγκρίνοντάς τους με τοὺς παρασίτους, τοὺς βρίσκει χειρότερος (*Περὶ παρασίτου* 52):

πρῶτον τοίνυν ἴδοι τις ἂν τὸν μὲν παρασίτου ἀεὶ δόξης καταφρονοῦντα καὶ οὐδὲν αὐτῷ μέλον ὧν οἱ ἄνθρωποι οἴονται περὶ αὐτοῦ, ῥήτορας δὲ καὶ φιλοσόφους εὖροι τις ἂν οὐ τινάς, ἀλλὰ πάντας ὑπὸ τύφου καὶ δόξης τριβέντας, καὶ οὐ δόξης μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ τούτου αἰσχίον ἐστίν, ὑπ' ἀργυρίου.

Καί, μετὰ τὰ σχετικὰ με τοὺς παρασίτους, ἐπανέρχεται ὁ Λουκιανὸς στοὺς ἀργυρώνητους «σοφούς» τῆς ἐποχῆς:

οἷ γε μὴν ῥήτορες, καὶ ὁ δεινότερόν ἐστιν, καὶ οἱ φιλοσοφεῖν φάσκοντες πρὸς αὐτὰ οὕτως διάκεινται κακοδαμόνως, ὥστε τῶν μάλιστα νῦν εὐδοκμοῦντων φιλοσόφων περὶ μὲν γὰρ τῶν ῥητόρων τί δεῖ λέγειν; – ὁ μὲν δικάζων δίκην δώροις ἐπ' αὐτῇ ἔάλω, ὁ δὲ παρὰ βασιλέως ὑπὲρ τοῦ συνεῖναι μισθὸν αἰτεῖ καὶ οὐκ αἰσχύνεται εἰ προεσβύτης ἀνὴρ διὰ τοῦτο ἀποδημεῖ καὶ μισθοφορεῖ καθάπερ Ἰνδὸς ἢ Σκύθης αἰχμάλωτος, καὶ οὐδὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα αἰσχύνεται ὁ λαμβάνει.

Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς

§ 32

Γιὰ τὸν σκεπτικισμό τῆς ἐποχῆς σχετικὰ με τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς καὶ τὸν θάνατο, βλ. ὅσα δίδασκε ὁ Ἐπίκτητος, *Διατριβαί* 3.13.14-15:

ὅταν δὲ μὴ παρέχη τἀναγκαῖα, τὸ ἀνακλητικὸν σημαίνει, τὴν θύραν ἠνοιξεν καὶ λέγει σοι, Ἔρχου. ποῦ; εἰς οὐδὲν δεινόν, ἀλλ' ὅθεν ἐγένου, εἰς τὰ φίλα καὶ συγγενῆ, εἰς τὰ στοιχεῖα. ὅσον ἦν ἐν σοὶ πυρός, εἰς πῦρ ἄπεισιν, ὅσον ἦν γηδίου, εἰς γῆδιον, ὅσον πνευματίου, εἰς πνευμάτιον, ὅσον ὕδατιου, εἰς ὕδατιον.

Ἄλλα καὶ σαφέστερα, αὐτ. 3.24.93-94:

τοῦτ' ἔστιν ἀποδημία, μεταβολή μικρά· τοῦτο θάνατος, μεταβολή μείζων ἐκ τοῦ νῦν ὄντος οὐκ ἐς τὸ μὴ ὄν, ἀλλ' εἰς τὸ νῦν μὴ ὄν. οὐκέτι οὖν ἔσομαι· οὐκ ἔσει· ἀλλ' ἄλλο τι, οὗ νῦν ὁ κόσμος χρεῖαν ἔχει· καὶ γὰρ σὺ ἐγένου οὐχ ὅτε σὺ ἠθέλησας, ἀλλ' ὅτε ὁ κόσμος χρεῖαν ἔσχεν.

Τὸ πένθος τοῦ Ἡρώδη

§ 33

Γιὰ τὸν Πολυδεύκη καὶ γενικῶς γιὰ τὸν Ἡρώδη, βλ. ἀνωτ. σχόλ. § 24, ὅπως καὶ γιὰ τὸ *ἔστιαν* (πβ. *δεῖπνον παρασκευάζεσθαι*). Στὴ μνήμη τῆς συζύγου του Ρηγίλλης (Annia Regilla: *PIR*² A 720) ὁ Ἡρώδης ἀφιέρωσε τὸ γνωστὸ στεγασμένο ὠδεῖο πού τὰ ἐρείτιά του χρησιμοποιοῦνται ἀκόμη στὴν Ἀθήνα: βλ. Πανσ. 7.20.6, Φιλόστρ. *Βίοι* 2.1 σελ. 551. Ὅμως, γιὰ τὰ σχετικὰ μὲ τὸν θάνατό της καὶ τὸ πένθος τοῦ πολιτικοῦ καὶ σοφιστῆ παραπέμπω στὸν Φιλόστρατο, αὐτ. σελ. 555-557.

Βάρβαροι καὶ Ἐλευσίνια

§ 34

Μετὰ τὴν ἐμπειρία τῆς δίκης ἀσεβείας (βλ. § 11), πράγματι ὁ Δημῶναξ *ἐτόλμησε* νὰ μιλήσει στοὺς Ἀθηναίους γιὰ τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια. Ἀπὸ τὴ μυθολογία παραδίδεται ὅτι ὁ Εὐμόλπος ἦταν γιὸς τοῦ Ποσειδῶνος καὶ βασιλεύσε στὴ Θράκη. Ὅταν οἱ Ἐλευσίνιοι ἀγωνίζονταν ἐναντίον τοῦ Ἐρεχθέως, βασιλιᾶ τῶν Ἀθηνῶν, συμμάχησε μαζί τους καὶ στὴ συνέχεια καθιέρωσε τὰ μυστήρια στὴ γῆ τῶν συμμάχων του, ἢ τέλεση τῶν ὁποίων περιῆλθε στοὺς ἀπογόνους του, τοὺς Εὐμόλιδες. Πολὺ καλὴ ἢ παρατήρηση τοῦ Δημόνακτος γιὰ τὴν ἀνακολουθία τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ μαρτυροῦνται καὶ χειρότερα κατὰ τὴν ἐποχὴ του: ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Λουκιανό (*Ψευδολογιστής* 5), ὅτι ἕνας σοφιστῆς ἐτοίμασε ἕνα λόγο γιὰ νὰ τὸν διαβάσει στοὺς θεατὲς τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων: τί ἔγραφε αὐτὸς ὁ λόγος:

ἦν δὲ ὑπόθεσις τῶ συγγράμματι ὁ Πυθαγόρας κωλνόμενος ὑπὸ τινος Ἀθηναίων, οἶμαι, μετέχειν τῆς Ἐλενσίνοι τελετῆς ὡς βάρβαρος, ὅτι ἔλεγεν αὐτὸς ὁ Πυθαγόρας πρὸ τούτου ποτὲ καὶ Εὐφορβος γεγονέναι.

Ὁ φανατισμὸς τῶν ὀρθοδοξίων! Γιὰ τίς μεταμορφώσεις τοῦ Πυθαγόρου, βλ. ἀνωτ. σελ. 373 ὅσα ἔγραψε ὁ Κλέαρχος. Ὅμως, ὁ Λουκιανὸς (*Δραπέται* 8) βάζει τὴ Φιλοσοφία νὰ διδάσκει στοὺς βαρβάρους, καὶ μάλιστα στοὺς Θράκες, τὰ θεῖα:

εἶτα εἰς Θοράκην, ἔνθα μοι Εὐμόλπος τε καὶ Ὀρφεὺς συνεγενέσθη, οὓς καὶ προαποστείλασα ἐς τὴν Ἑλλάδα, τὸν μὲν ὡς τελέσειεν αὐτούς, τὸν Εὐμόλπον –ἐμεμαθήκει γὰρ τὰ θεῖα παρ’ ἡμῶν ἅπαντα– τὸν δὲ ὡς ἐπάδων προσβιβάζοι τῇ μουσικῇ, κατὰ πόδας εὐθὺς εἰπόμην.

Γενικῶς, βέβαια, ὁ Λουκιανὸς ἐπαινεῖ τὴν μετάδοση τῆς ἑλληνικῆς σοφίας στους βαρβάρους· βλ. *Σκύθης ἢ Πρόξενος* 8, *Ἀναβιοῦντες ἢ Ἀλιεύς* 19.

Χιοῦμος μὲ τὸν κίνδυνο

§ 35

Πολὺ χαρακτηριστικὸ τὸ χιοῦμος τοῦ Δημόνακτος, πού τὸ διατήρησε ἀκόμη καὶ τὶς ὥρες τοῦ θανάτου του, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν § 66, ὅπου λέγει ὅτι τὸ πτώμα του θὰ εἶναι χρήσιμο, ἐὰν φαγωθεῖ ἀπὸ πτηνὰ καὶ κύνες.

Ὁ κακὸς ρήτορας

§ 36

Παρόμοιο ἀνέκδοτο ἐμφανίζεται στὴν παράδοση τοῦ Κράτητος, ἀλλὰ μὲ νεαρὸ πού συνομιλοῦσε ἐνδομύχως μὲ τὸν ἑαυτό του (*SSR V H 56*): γράφει ὁ Σενέκας, *Epist.* 10.1:

Crates, cum vidisset adolescentulum secreto ambulanti interrogavit, quid illic solus faceret? «Mecum», inquit, «loquor»; cui Crates: «Cave», inquit, «rogo et diligenter attende, ne cum homine malo loquaris».

Παρόμοια ἀποδίδει ὁ Διογένης Λαέρτιος (7.174) καὶ σὲ διακεκομμένον Στωϊκὸ, τὸν Κλεάνθη (*SVF I 616*):

πρὸς δὲ τὸν μονήρη καὶ ἑαυτῷ λαλοῦντα, «Οὐ φαύλω», ἔφη, «ἀνθρώπων λαλεῖς;»

Τὸ δίδαγμα, λοιπόν, εἶναι: κακὸ νὰ ἔχει κανεὶς κριτὴ τὸν ἑαυτό του. Εἰδικότερα, στὴν παράγραφό μας κατακρίνεται ρήτορας, ἕνας κακὸς ρήτορας. Ἡ Ρητορικὴ, μαζί μὲ τὴ Φιλοσοφία, ἦταν οἱ δύο μεγάλοι πόλοι παιδείας καὶ κατὰ τὴ Δεύτερη Σοφιστικὴ, παρόλη, βεβαίως, τὴ μεγάλη ἀντιπάθεια τῶν ἐκπροσώπων μεταξύ τους πού ὀφειλόταν ἐν πολλοῖς στὴν ἄγρια μαθητῶν. Ὁ Δημόναξ δὲν ἀνῆκε σὲ αὐτὴ τὴν κατηγορία· ἐπιτίθεται κατὰ φιλοσόφων διαφόρων σχολῶν, ἀλλὰ καί, ὅσον ἀφορᾷ στους ρήτορες, ἐνοχλεῖται ἀπὸ τὸν ὑπεραττικισμό (βλ. § 26).

Ἡ προφητεία καὶ ἡ ἀμοιβή της

§ 37

Αὐτὴ ἡ περιφρόνησις τῆς μαντικῆς ἀνήκει ἤδη στὴν παράδοσι τοῦ Διογένους· καταγράφει ὁ Διογένης Λαέρτιος (6.24) τὴ σχετικὴ σαφὴ γνώμη τοῦ Κυνικοῦ (SSR V B 375):

*ὅτε δὲ πάλιν ὄνειροκρίτας καὶ μάντιες καὶ τοὺς προσέχοντας
τούτοις ἢ τοὺς ἐπὶ δόξῃ καὶ πλούτῳ πεφουσημένους, οὐδὲν μα-
ταιότερον νομίζειν ἀνθρώπου.*

Ἄλλὰ καὶ ὁ Λουκιανός, σὲ ἄλλα ἔργα του, ἐπικροτεῖ τὴν κριτικὴ τοῦ Δημόνακτος γιὰ τὸ ἀτελέσφορον τῆς μαντικῆς. Παράδειγμα, τὰ γραφόμενα στὸν διάλογο Ζεὺς ἐλεγχόμενος 12-13, ὅπου ὁ Κυνικός ζητεῖ εὐθέως τὸν λόγο ἀπὸ τὸν Δία γιὰ τὰ καμώματα καὶ τὰ χρήματα τῆς μαντικῆς:

*τὸ μὲν ὄλον, ἄχρηστον, ὃ Ζεῦ, προειδέναι τὰ μέλλοντα οἷς γε τὸ
φυλάξασθαι αὐτὰ παντελῶς ἀδύνατον· εἰ μὴ ἄρα τοῦτο φῆς, ὡς ὁ
προμαθὼν ὅτι ὑπ' αἰχμῆς σιδηρᾶς τεθνήσκειται δύναται· ἂν ἐκφυ-
γεῖν τὸν θάνατον καθειρξας ἑαυτόν; ἀλλ' ἀδύνατον· ἐξάξει γὰρ
αὐτόν ἡ Μοῖρα κνηγετήσοντα καὶ παραδώσει τῇ αἰχμῇ.*

Τὴν ἀδυσώπητη Μοῖρα τεκμηριώνει μὲ δύο παραδείγματα παρμένα ἀπὸ τὴν κλασικὴ γραμματεία· γιὰ τὸ πρῶτο, πβ. Ἡροδ. 1.34-43:

*καὶ ὁ Ἄδραστος ἐπὶ τὸν σὺν ἀφείς τὴν λόγῃν ἐκείνου μὲν ἀ-
μαρτήσεται, φονεύσει δὲ τὸν Κροίσου παῖδα, ὡς ἂν ἀπ' ἰσχυρᾶς
ἐμβολῆς τῶν Μοιρῶν φερομένου τοῦ ἀκοντίου ἐπὶ τὸν νεανί-
σκον.*

Στὸ δεύτερο παράδειγμα, τοῦ Λαῖου, ἀπὸ τὸ γεγονός κρίνεται καὶ ὁ Εὐριπίδης, Φοῖνισσαι 18-19:

τὸ μὲν γὰρ τοῦ Λαῖου καὶ γελοῖον, τό

*μὴ σπείρε τέκνων ἄλοκα δαμόνων βία·
εἰ γὰρ τεκνώσεις, φησί, παῖδ' ἀποκτενεῖ σ' ὁ φύς.*

*περιττὴ γὰρ, οἶμαι, ἡ παραίνεσις πρὸς τὰ πάντως οὕτω γενησό-
μενα. τοιγάρτοι μετὰ τὸν χρησμόν καὶ ἔσπειρεν καὶ ὁ φύς ἀπέ-
κτειεν αὐτόν.*

Στὴν κατακλείδα ἔρχεται ἀναπόφευκτο τὸ ἐρώτημα τοῦ Κυνίσκου-Λουκιανοῦ πρὸς τὸν Δία καὶ τοὺς παντὸς εἶδους δρώντες στὸ ὄνομα τοῦ θείου:

ὥστε οὐχ ὁρῶ ἀνθ' ὅτου ἀπαιτεῖτε τὸν μισθὸν ἐπὶ τῇ μαντικῇ.

τὸ εἶδος αὐτὸ τῶν ἐρωταποκρίσεων. Στους *Νεκρικοὺς διαλόγους* (20 (10) 8) ὁ Ἐρμῆς, ἀπευθυνόμενος στὸν Μένιππο, τὸν ἐγκαλεῖ γιὰ μία σειρά φιλοσοφικῶν ἁμαρτημάτων, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ οἱ ἄπορες ἐρωτήσεις:

κατάθου σὺ τὸ σχῆμα πρῶτον, εἶτα καὶ ταυτὶ πάντα. ὦ Ζεῦ, ὄσση μὲν τὴν ἀλαξονείαν κομίζεις, ὄσση δὲ ἀμαθίαν καὶ ἔριν καὶ κενοδοξίαν καὶ ἐρωτήσεις ἀπόρους καὶ λόγους ἀκανθώδεις καὶ ἐννοίας πολυπλόκους, ἀλλὰ καὶ ματαιοπονίαν μάλα πολλήν καὶ λῆρον οὐκ ὀλίγον καὶ ὕθλους καὶ μικρολογίαν, κ.λπ.

Προϋποθέσεις τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας

§ 40

Γιὰ τὴν ἀνελλήνιστη σύνταξη τῆς φράσεως τοῦ Πολυβίου γράφει ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Λουκιανού:

οὐ γὰρ ἔδει οὕτως εἰπεῖν ὅτι «τῇ Ῥωμαίων ἐτίμησέ με πολιτεία»· ἀδιανόητον γὰρ τοῦτο καὶ ἄδηλον... ἀλλ' εἴπερ ἄρα, οὕτως ἐχρῆν εἰπεῖν «τῇ Ῥωμαίων εἰσεγράψατό με πολιτεία», ἵνα τῷ πλάτει τοῦ ἀορίστου περιλαμβάνετο καὶ αὐτός, ἢ ὅτι «Ῥωμαῖον βασιλεὺς ἐποίησέ με»· τὸ γὰρ αὐτὸ καὶ ἐκ τούτου παρεδηλοῦτο, ὃ καὶ αὐτὸς ὁ Δημῶναξ ὑπέθετο διορθούμενος, ἅμα δὲ καὶ σκώπτων ὡς μὴ καθαρῶς ἐλληνίζοντα Ἕλληνα βουλούμενον εἶναι.

Ῥωμαίων χωρὶς ἄρθρο, βλ. καὶ § 11 ἀπὸ τῆς Ῥωμαίων βουλῆς. Ὁ Λουκιανὸς συζητεῖ τὸ θέμα τῶν σολοικισμῶν σὲ ὁλόκληρο διάλογο, *Ψευδοσοφιστῆς ἢ σολοικιστῆς*, ἀλλὰ καὶ σὲ σποραδικὰ χωρία, ὅπως τὰ κατωτέρω:

ἂν σολοικίσης δὲ ἢ βαρβαρίσης, ἐν ἔστω φάρμακον ἢ ἀνασχυντία, καὶ πρόχειρον εὐθύς ὄνομα οὔτε ὄντος τινός οὔτε γενομένου ποτέ, ἢ ποιητοῦ ἢ συγγραφέως, ὃς οὕτω λέγειν ἐδοκίμαζε σοφὸς ἀνήρ καὶ τὴν φωνὴν εἰς τὸ ἀκρότατον ἀπικριβωμένως.

Ῥητόρων διδάσκαλος 17. Καὶ ἀπὸ τὸ *Περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων* 35:

χρῆ δὲ καὶ σοφὸς καὶ ῥήτορας εἶναι αὐτούς, κἂν εἴ τι σολοικίσαντες τύχωσιν, αὐτὸ τοῦτο τῆς Ἀττικῆς καὶ τοῦ Ὑμηττοῦ μεστοὺς δοκεῖν τοὺς λόγους καὶ νόμον εἶναι τὸ λοιπὸν οὕτω λέγειν.

Αὐτὰ περὶ σολοικισμῶν, μὲ τὴν παρατήρηση ὅτι ἐνίοτε ὁ Λουκιανὸς περιπίπτει σὲ σφάλματα πού κατακρίνει. Ἐπὶ τῆς οὐσίας τοῦ ἀνεκδότου τώρα. Ποίος ἦταν ὁ Πολύβιος; Ἐὰν ταυτίζεται μὲ τὸν γραμματικὸ πού ἔγραψε *Περὶ σολοικισμοῦ* καὶ τὸ πρόσωπο ἀπὸ τῆς Σάρδεως, γιὰ τὸ ὁποῖο ὑπάρχουν ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες, τότε ὁ σαρκά-

σμός τοῦ Δημόνακτος καὶ τοῦ Λουκιανοῦ εἶναι μᾶλλον ἄδικος. Κατὰ τὴ διαμονή του στὴν Ἀθήνα τιμήθηκε ὁ Πολύβιος αὐτὸς ἀπὸ τὸ *Πανελλήμιον* καὶ ἀπὸ τὸν Ἄρειο Πάγο γιὰ τὴν παιδεία του (*DAWW* 236, 1993, 211-219). Στὶς Σάρδεις, πάλι, ἔστησε εἰκόνα τοῦ Κικέρωνος μὲ τὴν ἐπιγραφή (*Sardis VII:1*, 1932, ἀρ. 49):

*Σὴν ἱερὴν κεφαλὴν, Κικέρων, εὐρῶν ἀνέθηκα
Ἕλλην Πουλύβιος Ῥωμαϊκῶν προκρίτου.*

Νὰ σημειωθεῖ, ὅτι σὲ ὅλες τὶς σωζόμενες ἐπιγραφές τὸ ὄνομά του ἀπαντᾶται στὴν ἑλληνική. Τὸ σημειῶνω αὐτό, διότι οἱ σοφιστὲς ἀγανακτοῦσαν ὅταν οἱ Ἕλληνες, μαζὶ μὲ τὴν ἀπονομὴ τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας, μετέβαλλαν σὲ ρωμαϊκὰ καὶ τὰ ὀνόματά τους. Χαρακτηριστικὸ τὸ χωρίο τοῦ Φιλοστράτου, *Βίος Ἀπολλωνίου Τυανέως* 4.5 (Φαβρίκιος στὴ Σμύρνη). Τὸ ἀντίθετο συνέβαινε μὲ μερικοὺς ἄλλους· ἐξελλήνιζαν τὰ ρωμαϊκὰ ὀνόματα, ἓνα δείγμα ἀκριοῦ ἀπικισμοῦ, πὺ ἔκανε τὸν Λουκιανὸ νὰ ἀγανακτεῖ (*Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν* 21: *Κρόνιον μὲν Σατουρνῖνον λέγειν, Φρόντιν δὲ τὸν Φρόντωννα, Τιάνιον δὲ τὸν Τιτιανὸν καὶ ἄλλα πολλῶ γελοιότερα*). Τί συμβαίνει, ὅμως, μὲ τὸν Πολύβιο τῆς § 40; Ἐὰν λάβουμε κατὰ λέξιν ὑπόψιν τὴ στάση τοῦ Δημόνακτος (καὶ τοῦ Λουκιανοῦ) στὴν παράγραφο αὐτή, ὁ Ἡρώδης Ἀττικὸς λ.χ. πὺ χαρακτηρίσαν ὡς *ἄνδρα παιδεία καὶ ἀξιώματι προὔχοντα* (βλ. *Περί τῆς Περεγρίνου τελευτῆς* 19), λαιδορεῖται καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὸν Δημόνακτα, ἀλλὰ γιὰ ἄλλα ζητήματα (§§ 24, 33). Τί συμβαίνει, λοιπόν; Εἶναι φανερὴ ἡ ἄσχημη μεταχείριση τοῦ Πολυβίου ἀπὸ τὸν Δημόνακτα· τὸν μεταχειρίζεται βᾶναυσα ὡς βάρβαρο πὺ δὲν κατόρθωσε οὔτε νὰ ἐξελληνισθεῖ οὔτε νὰ ἐρωμαϊσθεῖ, ἓναν ἀμαθῆ πὺ κατάφερε νὰ ἔχει κάποια κοινωνικὴ ἀνοδο. Ἡ ἐπίθεση τοῦ φιλοσόφου εἶναι πολυμέτωπη· παιδεία, κοινωνία, γιὰτι ὄχι καὶ πολιτική· τέτοιους ἐπιλέγουν νὰ τιμήσουν οἱ Ῥωμαῖοι; Διότι τὸ ἀντιρωμαϊκὸ πνεῦμα φαίνεται νὰ ὑποβόσκει ἐδῶ.

Ἡ ματαιοδοξία τῆς ἐνδυμασίας

§ 41

Τὸ ἀνέκδοτο αὐτὸ τῆς κοινωνικῆς κριτικῆς ἔχει τὸ ἀντίστοιχό του στὴν παράδοση τοῦ Διογένοους· βλ. *GV* 177 Sternbach:

ὁ αὐτὸς, κατανοήσας μειράκιον ἐπὶ τῇ πολυτελείᾳ τῆς χλαμύδος σεμννόμενον, «Οὐ παύση», ἔφη, «μειράκιον ἐπὶ προβάτου σεμννόμενον ἄρετῆ;»

Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Διογένης τὸν ἀμαθῆ πλούσιον πρόβατον εἶπε χρυσόμαλλον (Διογένης Λαέρτιος 6.47, πβ. Ἀρσένιο σελ. 207 Walz), ὅπως

ἄλλωστε καὶ ὁ Σωκράτης, κατὰ τὴ γνομικὴ παράδοση (GV 484 Sternbach):

*(Σ)ωκράτης ἰδὼν πλούσιον ἀπαιδευτον, «Ἴδού», φησί, «τὸ χρο-
σοῦν πρόβατον».*

Τὸ πρόβατο ὑπῆρξε τὸ σύμβολο τῆς ἀγαθότητος (βλ. λ.χ. χωρία τοῦ Λουκιανοῦ, *Λούκιος ἢ ὄνος* 33, *Ἀλέξανδρος* 15, *Ἐρμώτιμος* 73). Ἡ κίνηση τοῦ Δημόνακτος νὰ σκύψει στὸ ἄφτι τοῦ συνομιλητῆ του σημαίνει ἐμπιστευτικότητα· πβ. ἀνάλογες περιγραφές στὸν Πλάτωνα (*Εὐθύδημος* 275ε: *καὶ ἐν τούτῳ ὁ Διονυσόδωρος προσκύψας μοι μικρὸν πρὸς τὸ οὖς, πάνν μειδιάσας τῷ προσώπῳ... ἔφη*) καὶ στὸν Λουκιανό (*Μένιππος* 21: *ὁ δὲ δὴ με ἀπαγαγὼν καὶ πολὺ τῶν ἄλλων ἀποσπάσας ἡρέμα προσκύψας πρὸς τὸ οὖς φησίν...*).

Δειλία καὶ πατριωτισμός

§ 42

Ἡ ἀπάντηση τοῦ Δημόνακτος ὑποδεικνύει ὅτι ἡ τόλμη καὶ ἡ γενναϊότητα δικαιολογοῦνται μόνον στὴν ὑπεράσπιση τῆς πατρίδος. Στὴν καθημερινὴ κοινωνικὴ ζωὴ χρειάζονται ἄλλου εἴδους ἀρετές, αὐτὲς ποὺ διδάσκει μὲ τὸ παράδειγμά του, καὶ ἀπὸ τίς ὁποῖες εἶναι γεμάτες οἱ σελίδες τοῦ *Δημόνακτος*.

Ἡ γνώση τοῦ Ἄδη

§ 43

Ἀντικείμενο τῶν §§ 43-45 εἶναι ὁ θάνατος καὶ ὁ τάφος. Στις §§ 24, 25 καὶ 33 ἀσχολήθηκε ὁ Δημόναξ μὲ τὸ πένθος καὶ στις §§ 32-33 μὲ τὴν ψυχὴ καὶ τὴν ἀθανασία της. Στὸ τέλος τοῦ ἔργου (§§ 65, 66, 67), περὶ τὰ τέλη τῆς ζωῆς του, μίλησε ὁ φιλόσοφος γιὰ τὸν θάνατό του, γιὰ τὴν ταφὴ καὶ τὴν κηδεῖα του. Στὴν παράγραφο αὐτή, προβάλλοντας τὸ γνωστὸ χιοῦμορ του, ἀρνεῖται νὰ μιλήσει γιὰ τὴ μετὰ θάνατον ζωὴ. Βεβαίως, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ σημειωθέντα, καὶ ἰδιαίτερος μὲ τὴν ψυχὴ στὴν § 32 (*ἀθάνατος... ἀλλ' ὡς πάντα*), δὲν φαίνεται νὰ πιστεῦε στὴν ὕπαρξη μετὰ θάνατον ζωῆς.

Ὁ κακὸς ποιητής

§ 44

Ἡ ἱστορία θυμίζει τὴν ἄλλη μὲ τὸν Ἡρόδη (§ 24): τὰ ἀστεῖα εἶναι μακάβρια, ἀλλὰ, μέσα ἀπὸ τὴν ὑπερβολή, καυτηριάζονται καὶ τὸ παράλογο πένθος καὶ ἡ κακὴ ποίηση. Τὴν ἔκφραση *οὐ χειρὸν δὲ καὶ αὐτὸ εἰπεῖν* χρησιμοποιεῖ καὶ ἄλλου ὁ Λουκιανός (*Περὶ τῶν διψάδων* 6), καὶ μάλιστα σὲ περιγραφὴ ταφικοῦ μνημείου μὲ ἐπιγράμματα καὶ ἄλλους στίχους:

γεγράφθαι δὲ πρὸς τοῦπίγραμμά οὐ χεῖρον δὲ καὶ αὐτὸ εἶπεῖν,

Τοῖα παθόντ' οἶμαι καὶ Τάνταλον αἴθοπος ἰοῦ

κ.λπ.

«Χάρων με ἔδακεν»

§ 45

Ἐδῶ μειδίασε ὁ Δημῶναξ, δὲν γέλασε. Καὶ ἐδῶ, ὅμως, αὐτοσαρκάζεται, μὲ ἀποκορύφωση, βεβαίως, τοῦ αὐτοσαρκασμοῦ περὶ τὸ τέλος τοῦ ἔργου (§ 66). Τὸν Χάροντα δὲν τὸν φοβήθηκε, ἀκόμη καὶ ὅταν κατάλαβε ὅτι τὸν πλησίαζε· διευκόλυνε, μάλιστα, τὸ πέρασμά του ἀπὸ τῆ ζωῆ στὸν θάνατο (§ 65).

Λακεδαιμόνιος τιμωρεῖ δοῦλο του

§ 46

Ἐδῶ ὁ Δημῶναξ σαρκάζει τοὺς Λακεδαιμόνιους γιὰ τὸ ἔθιμο τῆς διαμαστιγώσεως. Σημειώνει ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Λουκιανοῦ: *ἐμάστιζον γὰρ ἑαυτοὺς Λάκωνες τελούμενοι καὶ εἰς τοῦτο αὐτὸν ἀποσκώπτει. Ὁμότιμον = ὅμοιον*. Ἐννοεῖ, ἐπομένως, μὲ τὸν τρόπο τοῦ ἀστίου του, ὅτι ἡ μαστίγωση καθιστᾷ τὸν δοῦλο *ὅμοιον*, τὸν κάνει, δηλαδή, νὰ μετέχει ἑνὸς δικαιώματος ποὺ μόνον οἱ ἐλεύθεροι πολῖτες τῆς Σπάρτης, οἱ *ὅμοιοι*, ἀπολάμβαναν. Τὸ ἔθιμο αὐτὸ τὸ περιγράφει, μεταξὺ ἄλλων, ἐξ αὐτοψίας καὶ τὸ σχολιάζει ὁ Κικέρων (*Tusc.* 2.14.34) μὲ ἔμφραση στὴν ἀντοχή μέχρι θανάτου:

Spartae vero pueri ad aram sic verberibus accipiuntur,

ut multus e visceribus sanguis exeat,

non numquam etiam, ut, cum ibi essem, audiebam, ad necem; quorum non modo nemo exclamavit unquam, sed ne ingemuit quidem.

Τὸ ἔθιμο συνεχιζόταν καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Δημῶνακτος καὶ τοῦ Λουκιανοῦ, ὅπως τεκμηριώνεται ἀπὸ ἐπιγραφές, λ.χ. *IG* V:1, 554, 653 κ.ἄ. Ὁ Λουκιανὸς ἀσχολήθηκε μὲ τὸ σπαρτιατικὸ αὐτὸ ἔθιμο, τὸ θεωρεῖ χαρακτηριστικὸ τῶν Λακῶνων (*Ἰκαρομένιππος* 16) καὶ τὸ εἰρωνεύεται, ὅπως εἰρωνεύεται καὶ τοὺς φιλοσόφους ποὺ σύστηναν τὴ μαστίγωση ὡς ἄσκηση ἀρετῆς (*Νιγρῖνος* 27). Στὸν διάλογο *Ἀνάχαρσις*, μάλιστα (39), βάζει στὸ στόμα τοῦ ὁμωνύμου ἥρωος τὰ ἐξῆς λόγια:

ἀλλὰ συνίης, οἶμαι, οἷόν τί ἐστι μαστιγοῦσθαι γυμνὸν ἄνω τὰς χειρᾶς ἐπαίροντα μηδενὸς ἔνεκα ὠφελίμου ἢ αὐτῷ ἑκάστῳ ἢ κοινῇ τῇ πόλει. ὡς ἐγώ γε ἦν ποτε ἐπιδημῆσω τῇ Σπάρτῃ καθ' ὃν καιρὸν ταῦτα δρῶσι, δοκῶ μοι τάχιστα κατακελευσθήσεσθαι

δημοσία πρὸς αὐτῶν, ἐπιγελῶν ἐκάστοις, ὁπότεν ὄρῳ τυπτομένους καθάπερ κλέπτας ἢ λωποδύτας ἢ τι ἄλλο τοιοῦτον ἐργασαμένους. ἀτεχνῶς γὰρ ἔλλεβόρου δεισθαί μοι δοκεῖ ἢ πόλις αὐτῶν καταγέλαστα ὑφ' αὐτῆς πάσχουσα.

Εἶναι, πράγματι, μία ἄλλη ὀπτική γωνία. Τέλος, προβληματισμὸ φιλοσόφου σχετικὰ μὲ τὴ μαστίγωση δούλου, καὶ μάλιστα τοῦ δούλου του, δίνει ἓνα ἀνέκδοτο τοῦ Πλάτωνος ποῦ διασώζει ὁ Ἀρσένιος, σελ. 422 Walz:

ὁ αὐτὸς ἄλλοτε ὀργιζόμενος τῷ οἰκέτῃ, ἐπιστάντος Ξενοκράτους, λαβὼν ἔφη, «Τοῦτον μαστίγωσον· ἐγὼ γὰρ ὀργίζομαι». φασὶ δὲ αὐτὸν καὶ ἐπανατεινόμενον τὴν χεῖρα τῷ παιδί, ἐότάναι χρόνον πολὺν μετέωρον ταύτην ἔχοντα. καὶ τὴν αἰτίαν ἐρωτώμενον φῆσαι κολάζειν τὸν ἐξ αὐτοῦ προορησάντα θυμὸν.

Ἡ κρίση τῆς Δανάης

§ 47

Τὸ ἀστεῖο, ποῦ δὲν θὰ τὸ κατέτασσε κανεὶς στὰ καλύτερα τοῦ Δημόνακτος, στηρίζεται σὲ δύο σημεῖα: στὸ ὄνομα τῆς γυναίκας, Δανάη, καὶ στὸ λογοπαίγνιο Ἀκρισίως (ὁ πατέρας τῆς μυθικῆς συνώνυμης) καὶ κρίςις (κρίθητι), ἡ δίκη, στὴν ὁποία εἶχε ἐμπλακεῖ ἡ γυναίκα μὲ τὸν ἀδελφὸ της. «Θὰ κριθεῖς, δὲν θὰ παραμείνεις ἄκριτος, ἢ Ἀκρισίον!». Ἀπὸ ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ μύθου τῆς Δανάης (χρησιμὸς στὸν Ἀκρισίο ὅτι θὰ τὸν θανατώσει ὁ ἐγγονὸς του, ἐγκλεισμὸς τῆς Δανάης στὸν ὑπόγειο θάλαμο, μεταμόρφωση τοῦ Διὸς, γέννηση Περσέα κ.λπ., Ἀπολλόδ. 2.4.1-2 κ.ά.), τὰ μόνα ποῦ ἐνδιαφέρουν ἐδῶ εἶναι τὰ δύο ὀνόματα. Ὁ Λουκιανὸς δίδει καὶ ἄλλα λογοπαίγνια, λ.χ. μὲ τὸ ὄνομα Χρῦσιππος/χρυσίον (Ἀναβιοῦντες ἢ ἀλιεύς 51). Ἡ παράγραφος αὐτῆ, χωρὶς παραπομπή, ἔχει ἐρημνευτικῶς ἀποδοθεῖ σὲ δύο λήμματα τοῦ λεξικοῦ Σοῦδα α 984 (Ἀκρισία) = δ 57 (Δανάη). Τὸ δεύτερο ἔχει ὡς ἐξῆς:

Δανάη: ὄνομα κύριον. ἢ Ἀκρισίον. κρίθητι καὶ σύ· οὐκ εἶ Δανάη ἢ Ἀκρισίον. ταύτης γὰρ δυσπειθῶς πρὸς τινὰ δίκην ἀπαντώσης, σοφὸς τις πρὸς αὐτὴν ἀπεφθέγγεσθαι· κρίθητι καὶ σύ· οὐκ εἶ Δανάη ἢ Ἀκρισίον θυγάτηρ.

Ἡ ἐξωτερικὴ ἐμφάνιση τοῦ Κυνικοῦ

§ 48

Καὶ τὸ ἀστεῖο αὐτὸ στηρίζεται σὲ ἓνα λογοπαίγνιο: ὑπερος/Ἵπερ-ρείδης. Τὸ δεύτερο στοιχεῖο δὲν θὰ ἦταν ἀσφαλῶς πρὸς τιμὴν ἐνὸς φιλοσόφου ὅπως τὸν φανταζόταν ὁ Δημόναξ. Ὅσο γιὰ τὴν ἐξωτε-

ρική εμφάνιση, αυτή ήταν, όπωσδήποτε, τὸ δηλωτικὸ τῆς σχολῆς τοῦ φιλοσόφου. Γιὰ τὴν εμφάνιση τοῦ Δημόνακτος ὁ Λουκιανὸς δὲν δίδει περιγραφή, καὶ δικαιούμεθα νὰ εἰκάσουμε ὅτι δὲν εἶχε τίποτε τὸ ξεχωριστό, ἐφόσον μάλιστα στὴν παράγραφο αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἐκκεντρικότητα καυτηριάζεται. Ἡ βάση τῆς περιγραφῆς (*τρίβων, πήρα, βακτηρία*) συνιστᾷ, βεβαίως, τὴν κλασικὴν εμφάνιση τοῦ Κυνικοῦ, γιὰ τὴν ὁποία βλ. καὶ τοὺς *Νεκρικοὺς διαλόγους* 20 (10) 2, ἢ *Περὶ τῆς Περεγρίνου τελευτῆς* 24. Ὁ πρῶτος διδάξας αὐτοῦ τοῦ σχήματος φαίνεται ὅτι ἦταν ὁ Ἀντισθένης, κατὰ τὸν Διογένη Λαέρτιο (6.13: *SSR V A 22*, βλ. καὶ Νεάνθη, *FGrHist 84 F 24*):

καὶ πρῶτος ἐδίπλωσε τὸν τρίβωνα, καθὰ φησι Διοκλῆς, καὶ μόνω αὐτῷ ἐχρήτο· βάκτρον τ' ἀνέλαβε καὶ πήραν. πρῶτον δὲ καὶ Νεάνθης φησὶ διπλῶσαι θοιμάτιον.

Τὸ καθένα ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ στοιχεῖα τῆς ἐξωτερικῆς εμφάνισης τῶν Κυνικῶν ἀπέκτησε τὴ δική του ἱστορία. Τὸν τρίβωνα τοῦ Κράτητος τὸν περιέγραψε ὁ κωμικὸς Φιλίμων (ἀπ. 134 K-A: Διογ. Λαέρτ. 6.87), ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ Κράτης ἔγραψε ἓνα ποίημα γιὰ τὴν *πήρα* του στὰ *Παίγνια* (*PPhF 10 B 4 Diels*: Διογ. Λαέρτ. 6.85) πὺ ἀρχίζε μὲ τοὺς ἐξῆς διασκευαστικoὺς στίχους:

*πήρη τις πόλις ἐστὶ μέσῳ ἐνὶ οἴνοπι τύφῳ,
καλὴ καὶ πείρα, περίρρυπος, οὐδὲν ἔχουσα.*

Λιοντάρια οἱ ἀθλητές!

§ 49

Ἡ κριτικὴ τῶν ἀθλητῶν δὲν μποροῦσε νὰ λείπει ἀπὸ τὴ βιογραφία ἑνὸς φιλοσόφου ὅπως ὁ Δημόναξ (πβ. καὶ § 16). Ὁ Λουκιανὸς σατυρίζει ἀρκετὰ τὴν κατάσταση, ὅπως λ.χ. ὅταν ὁ Σόλων ἀντιλαμβάνεται ὅτι ὁ Σκύθης Ἀνάχαρις θὰ ἀπορεῖ γιὰ τοὺς *πεπηλωμένους* καὶ τοὺς *κεκονιμένους* τῶν ἐλληνικῶν γυμνασίων (*Ἀνάχαρις* 6) ἢ ὅταν ὁ Ἐρμῆς ζητεῖ ἀπὸ τὸν νεκρὸ ἀθλητὴ Δαμάσιο νὰ ἀποβάλει σάρκες καὶ στεφάνους γιὰ νὰ γίνε *ἰσοστάσιος τοῖς ἄλλοις νεκροῖς* (*Νεκρικοὶ διάλογοι* 20 (10) 5). Οἱ ὀνομασίες καὶ οἱ χαρακτηρισμοὶ τῶν ἀθλητῶν φαίνεται ὅτι ἦταν κοινὴ πρακτικὴ τῆς ἐποχῆς· μαρτυρεῖ ὁ Φιλόστρατος στὸν *Γυμναστικὸ* του (37):

λεοντώδεις δὲ καὶ ἀετώδεις καὶ σχιζίαὶ καὶ οὖς ἐπονομάζουσιν ἄρκτους, τοιάδε ἀθλητῶν εἶδη. οἱ λεοντώδεις εὐστερνοὶ μὲν καὶ εὐχειρες, ὑποδέεστεροι δὲ κατόπιν, (οἱ δ' ἀετώδεις) τὸ μὲν σχῆμα τούτοις (ὁμοιοί), διάκενοι δὲ τοὺς βουβῶνας ὥσπερ τῶν ἀετῶν οἱ ὀρθούμενοι. ἄμφω δὲ οἶδε τολμητὰς τε ἀποφαίνουσι καὶ σφο-

*δρους και ἀθρόους, ἀθυμότερους γε μὴν τὰς διαμαρτίας· και οὐ
χρη̄ θαυμάζειν ἐνθυμουμένους τὰ λεόντων τε και ἀετῶν ἦθη.*

Ἐπισημασθέντες ὁ Σχολιαστής τοῦ Λουκιανοῦ μιᾶ μὲ οἰκειότητα και θανα-
μασμο̄ για τὰ «λιοντάρια»:

*και γὰρ εἰώθαμεν τοὺς ἀνδρείους εἰς λέοντας ἀπεικάζοντες οὐ-
τως λέγειν, «Λέων ἐστίν».*

Ἐπισημασθέντες ὁ Σχολιαστής και δαγκώματα πήγαιναν μαζί, και ἡ πρακτικὴ
ἦταν πολὺ παλιά, ἐάν κρίνουμε ἀπὸ ἓνα ἀνέκδοτο ποὺ ἦταν γνωστὸ
για τὸν Ἀλκιβιάδη (Πλουτ. Ἀλκιβ. 2.2-3, 192c, τὸ ἴδιο και στὰ Ἡθι-
κά, 186d):

*ἐν μὲν γὰρ τῷ παλαίειν πιεζόμενος ὑπὲρ τοῦ μὴ πεσεῖν ἀναγα-
γὼν πρὸς τὸ στόμα τὰ ἄμματα τοῦ πιεζοῦντος οἷος ἦν διαφαγεῖν
τὰς χεῖρας. ἀφέντος οὖν τὴν λαβὴν ἐκείνου και εἰπόντος· «Δά-
κνεις, ὦ Ἀλκιβιάδη, καθάπερ αἱ γυναῖκες», «Οὐκ ἔγωγε», εἶπεν,
«ἀλλ' ὡς οἱ λέοντες».*

Φαίνεται, πάντως, ὅτι τὸ εὐκόλο ἀστεῖο ἄρεσε και εἶχε διάδοση στὶς
παλαιότερες και πέρασε και στὰ γνωμολόγια (βλ. *GV 402 Sternbach*):

*Λάμων παλαίων τὸν ἀνταγωνιστὴν ἔδακε· τοῦ δὲ εἰπόντος· «Δά-
κνεις ὡς γυνή», εἶπεν· «Οὐχί, ἀλλ' ὡς λέων».*

Ἡ τιμωρία τοῦ Κυνικοῦ

§ 50

Στὴν ἐρώτηση, κατὰ πόσον ὑπάρχει ἀντιρωμαϊκὸς ὑπαινιγμὸς στο̄
ἀνέκδοτο, θὰ πρέπει νὰ δοθεῖ ἡ ἴδια ἀπάντηση, ὅπως και στὶς πε-
ριπτώσεις τοῦ βετεράνου στρατιώτη και τοῦ Πολυβίου (§§ 38, 40)· ἡ
κριτικὴ τῆς Ρώμης και τῶν ἀξιωματοῦχων της εἶναι στὰ παραδείγ-
ματα αὐτὰ θέμα πολὺ στενῆς ὀπτικῆς γωνίας. Ὁ Δημόναξ παρεμ-
βαίνει, και μὲ τὰ φαινομενικῶς ὀρθὰ ἐπιχειρήματά του, ἀλλὰ και μὲ
τὸ κύρος του, ἀμβλύνει τὴν ἐπιβολὴ τῆς ἐξουσίας και ἀποτρέπει τὴν
τιμωρία τοῦ τολμηροῦ Κυνικοῦ. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἄνθρωποι τῆς
ἐξουσίας ἐξοργίζονταν μὲ τὴ συμπεριφορὰ μερικῶν Κυνικῶν, ὅπως
λ.χ. ὁ Ἰουλιανὸς μὲ τὸν Οἰνόμαο, για τὸν ὁποῖο ἔχει μία σειρά κο-
σμητικῶν: *κῶων ἀναιδής, ἀναισχυντος, ὑπερόπτης, ὑλακτῶν πρὸς
ἅπαντας* (Λόγοι 6.199A, 7.209B, 7.211B). Πίσω, ὅμως, ὑπάρχει ἡ
περιφρόνηση τοῦ Δημόνακτος και ὁ σαρκασμὸς, χωρὶς ἀμφιβολία
και για τοὺς δύο πρωταγωνιστές. Τὸ νόημα τῶν λόγων του τὸ ἐρημη-
νεύει ὁ Σχολιαστής τοῦ Λουκιανοῦ:

δρωπακισθῆναι κ.τ.λ.] ἀντὶ τοῦ τῆς αὐτῆς αὐτὸν ἀξίωσον ἀτιμίας,

*ἦς καὶ αὐτὸς σοὶ νῦν ἐπιμέμφεται ταῦτ' ὃν γὰρ τὸ πιπτοῦσθαι τῷ
δρωπακίζεσθαι, ἔστι δὲ ἄμφω τὸ τὰς τρίχας τοῦ παντὸς σώματος
μαδᾶν χρίσασθαι.*

Τὴν τιμωρία τῆς ἀποτριχώσεως τὴ χρησιμοποιεῖ ὁ Λουκιανὸς ὡς
δραματικὸ στοιχεῖο στὸ ἔργο *Δραπέται* (33), καὶ τὴν ἐπιτάσσει ὁ
Ἐριμῆς ἐναντίον «δραπέτη»-φιλοσόφου μετὰ ἀπὸ μαστίγωση:

*ἔπειτα καὶ τοῦτον παραδοθῆναι τοῖς πιπτοταῖς, ὡς ἀπόλοιτο πα-
ρατιλλόμενος τὰ πρῶτα, ὀνύωση προσέτι καὶ γυναικεία τῇ πίττη,
εἶτα ἐς τὸν Αἴμον ἀναχθέντα γυμνὸν ἐπὶ τῆς χιόνος μένειν συμπε-
ποδισμένον τῷ πόδε.*

Στὴν § 50: γιὰ μία ἀκόμη φορὰ δὲν δίδονται ὀνόματα, οὔτε τοῦ Κυ-
νικοῦ οὔτε τοῦ ἀνθυλάτου. Τὸ ἀνέκδοτο εἶναι ἀπὸ τὰ «πιπεράτα»
ἐκεῖνα ποῦ ἐμφανίζονται στὴν ἀρχὴ τοῦ τμήματος (§§ 12-13, 15-18):
ὁ Δημῶναξ ἀπεχθανόταν τοὺς θηλυπρεπεῖς, τοὺς εὐνοῦχους καὶ
τοὺς κιναιδούς. Ἦταν μία στάση ζωῆς, ὅπως εἶδαμε, τὴν ὁποία δε-
χόταν καὶ ὁ Λουκιανός, ὅπως δὴποτε καὶ γιὰ τὴν ἀποτριχώση· πβ.
Περὶ ὀρχήσεως 5. Στὸν νοθευόμενο *Κυνικό* (14) ὑπάρχει μία σαφὴς
θέση γιὰ τὴν τρυφή καὶ τὴ θηλυπρέπεια ποῦ τίς ἀπέρριπταν οἱ πα-
λαιοὶ ἄνδρες, ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Θησεύς: *ὕγρότητα γὰρ καὶ λειότητα
σαρκὸς γυναιξὶ πρέπειν ἡγοῦντο*. Ἡ ἀντίθεση μὲ τοὺς συγχρόνους
σημειώνεται στὴ συνέχεια ὡς παράδειγμα πρὸς ἀποτροπὴν:

*τοὺς δὲ νῦν οὐ ζηλῶ τῆς θαυμαστῆς ταύτης εὐδαιμονίας ἣν ἔχου-
σι καὶ περὶ τραπέζας καὶ ἐσθῆτας καὶ λεαίνοντες καὶ ψιλούμενοι
πᾶν τοῦ σώματος μέρος καὶ μηδὲ τῶν ἀπορρήτων μηδέν, ἧ πέ-
φυκεν, ἔχειν ἐῶντες.*

Τὸ ζήτημα δὲν ἦταν θεωρητικὸ: ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Φιλόστρατο
(*Βίοι* 1.25, σελ. 536) καὶ πραγματικὴ διαφωνία μεταξὺ δύο σοφιστῶν
ποῦ ἔλαβε διαστάσεις καὶ στὴ νεολαία! – γιὰ τὴν ἀποτριχώση τοῦ
ένός, ἣ ὁποία καὶ ἔφερε σὲ δύσκολη θέση τὸν βιογραφούμενο Πο-
λέμωνα, διότι καὶ οἱ δύο ἦταν διδάσκαλοί του:

*διαφορᾶς γοῦν τῷ Τιμοκράτει πρὸς τὸν Σκοπελιανὸν γενομένης
ὡς ἐκδεδωκότα ἐαντὸν πίττη καὶ παρατιλτρίαις διέστη μὲν ἡ ἐ-
νομιλοῦσα νεότης τῇ Σμύρῃ, ὁ δὲ Πολέμων ἀμφοῖν ἀκροώμενος
τῶν τοῦ Τιμοκράτους στασιωτῶν ἐγένετο πατέρα καλῶν αὐτὸν
τῆς ἐαυτοῦ γλώττης.*

Κοντὰ στὸν συντηρητικὸ Τιμοκράτη τὸν Ἡρακλεώτη εἶχε βρεθεῖ καὶ
ὁ Δημῶναξ, ὅπως εἶδαμε (§ 3).

Ἡ συνταγή τῆς καλῆς διοίκησης

§ 51

Δὲν εἶναι ἀπίθανο νὰ ζητήθηκε ἡ γνώμη τοῦ Δημόνακτος περὶ καλῆς διακυβερνήσεως· τῆ συμβουλή τοῦ σοφοῦ θέλησε νὰ λάβει ὁ ἰσχυρὸς Ρωμαῖος ποῦ, ὅμως, δὲν κατονομάζεται. Ἡ συνταγή ἔχει δύο συστατικά μέρη: τὸ ἓνα εἶναι ἡ ἀοργησία, τὸ ἄλλο ἡ προσοχή στὰ λόγια, αὐτὴ ἡ συμβουλή, δηλαδή, «πολλὰ ν' ἀκοῦς καὶ λίγα νὰ λές». Καὶ γιὰ τὰ δύο μέρη ἔχουν διασωθεῖ γνῶμες ποῦ μποροῦν νὰ καταριθμηθοῦν μεταξὺ τῶν γνησίων τοῦ Δημόνακτος. Ἡ πρώτη εἶναι (S13 Ψευδο-Μάξιμος 19.33/51):

Κόλαξε κρίων, ἀλλὰ μὴ θυμούμενος.

Καὶ ἡ δευτέρα (S17 Ψευδο-Μάξιμος 40.24/47.32) ταιριάζει ἀπόλυτα:

Τοῖς ὡσὶ πλέον ἢ τῇ γλώττῃ χρῶ.

Μιά ἄποψη γιὰ τὰ γλυκίσματα

§ 52

Ἡ ἐρώτηση μπορεῖ νὰ φαίνεται περιέργη, ἀλλὰ εἶχε γίνει πολὺ παλαιότερα καὶ στὸν Κυνικὸ Διογένη:

Ἐρωτηθεὶς εἰ σοφοὶ πλακοῦντα ἐσθίουσι, «Πάντα», εἶπεν, «ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἄνθρωποι»

κατὰ τὸν Διογένη Λαέρτιο (6.56: SSR V B 189). Ἡ ἴδια ἱστορία, ἀλλὰ μὲ διαφορετικὴ ἀπάντηση τοῦ Διογένη, δίδεται καὶ ἀπὸ τὴ γνωμικὴ παράδοση (GV 188 Sternbach):

Διογένη τῷ σοφῷ ἐπισκώψαντός τινος ὅτι φιλόσοφος ὢν πλακοῦντας ἐσθίει, «Πάντων», ἔφη, «οἱ φιλόσοφοι ἄπτονται, ἀλλ' οὐχ ὥσπερ οἱ λοιποὶ ἄνθρωποι».

Γιατί, ὅμως, διαφορετικὴ ἀπάντηση; Τί νόημα ἔχει νὰ πεῖ ὁ φιλόσοφος *ἀλλ' οὐχ ὥσπερ*; Πῶς διαφορετικά, δηλαδή, θὰ ἔτρωγε ἓνα γλυκὸ ὁ φιλόσοφος, ἀφοῦ τοῦ ἀρέσει ν' ἀπολαμβάνει τὸ γλυκὸ, ὅπως ὅλος ὁ κόσμος; Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι ὑπάρχει παλαιογραφικὸ πρόβλημα μὲ τὸ *ἀλλ' οὐχ*. Τὸ πνεῦμα τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Δημόνακτος εἶναι: «θὰ ἤμουν ἀνόητος ἂν δὲν ἔτρωγα μελόπιτες!» Ἀλλὰ καὶ τοῦ Διογένη ἡ ἀπάντηση εἶναι στὸ πλαίσιο καὶ τῆς δικῆς του στάσεως καὶ τῆς στάσεως τοῦ Δημόνακτος ἀπέναντι στὸν κόσμο καὶ τὴν κοινωνία (βλ. § 5). Μιά τελευταία λέξη γιὰ τὸ προῖον ποῦ ἀναφέρεται, τὸ ἀπτικὸ μέλι ἀπὸ θυμάρι Ὑμηττοῦ. Ἦταν φημισμένο γιὰ αἰῶνες, καὶ στὸν Λουκιανὸ ἰδιαίτερος ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρει θεωρεῖται ὡς τὸ κατεξοχὴν ἀπτικὸ προῖον καὶ ταυτίζεται μὲ τὴ γλυκύ-

τητα τῆς γλώσσας, τῆς ἀττικῆς χάριτος καὶ τῆς διαλέκτου. Τὸ εἶδαμε καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Δημώνακτος (§ 6). Παραπέμπω, ἐξάλλου, καὶ στὰ χωρία: *Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν* 15 (θύμον τοῦ Ἀττικοῦ ἀποπνέουσαν), *Περὶ τῶν ἐπὶ μισθῶ συνόντων* 35 (τῆς Ἀττικῆς καὶ τοῦ Ὑμηττοῦ μεσοῦς δοκεῖν τοὺς λόγους), *Ῥητόρων διδάσκαλος* 11 (τὸ Ὑμήτιον ἐκείνο ἀνοίξας στόμα).

Ὁ Κυνέγειρος!

§ 53

Ἐνα ἀκόμη μακάβριο ἀστεῖο! Γράφει ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Λουκιανοῦ:

τοῦτο γὰρ Κυναίγειρος πέπονθεν Ἀθηναῖος ἐν τῇ πρὸς Πέρσας ναυμαχίᾳ, πελέκει πρὸς Πέρσου τὴν χεῖρα ἀποκοπεῖς.

Εἶναι ἡ ἱστορία πὺν ἀναφέρει καὶ ὁ Ἡρόδοτος (6.114):

τοῦτο δὲ Κυνέγειρος ὁ Εὐφορίωνος ἐνθαῦτα ἐπιλαμβανόμενος τῶν ἀφλάστων νεός, τὴν χεῖρα ἀποκοπεῖς πελέκει πίπτει, τοῦτο δὲ ἄλλοι Ἀθηναίων πολλοὶ τε καὶ ὀνομαστοί.

Ἡ μορφή τοῦ Κυνεγείρου εἶχε ἀποτυπωθεῖ καὶ αὐτῇ, μεταξὺ τῶν ἡγετῶν καὶ τῶν ἡρώων τῆς μάχης τοῦ Μαραθῶνος (490 π.Χ.), στὶς ζωγραφικὲς ἀπεικονίσεις τῆς Στοᾶς Ποικίλης (*ἦν ποικίλην ὀνομάζουσιν ἀπὸ τῶν γραφῶν*, Πανσ. 1.15.1). Πληρέστερη εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Πλινίου (*Nat. hist.* 35.34.57):

Panaenus quidem frater Phidiae etiam proelium Atheniensium adversus Persas apud Marathona factum pinxit. adeo iam colorum usus increbruerat adeoque ars perfecta erat, ut in eo proelio iconicos duces pinxisse tradatur, Atheniensium Miltiadem, Callimachum, Cynaegium, barbarorum Datim, Artaphernen.

Ἄλλες μαρτυρίες ἐπικεντρώνονται στὴν ἀπεικόνιση τοῦ Μιλτιάδη· βλ. Αἰσχίν. *Κατὰ Κτησιφ.* 186, Κορνήλιο Νέπωτα, *Miltiad.* 6.3, Πανσ. 1.15.3. Φυσικά, ὁ Λουκιανὸς μιλά γιὰ κάποιον ἀνδριάντα κοντὰ στὴ Στοά, ἀνδριάντα τοῦ ὁποίου ἔλειπε τὸ χέρι, καὶ αὐτὸ ἔδωσε ἔμπνευση στὸ ἀστεῖο. Σὲ ἄλλα ἔργα του ἀναφέρει ὁ Λουκιανὸς ἀνδριάντες, ὅπως λ.χ. τῶν *ἐπωνύμων* στὴν ἀγορά (*Ἀνάχαρσις* 17), τοῦ Ἐρμῆ κοντὰ στὴν Ποικίλη (*Ζεὺς τραγῳδός* 33), τοῦ παλαιοῦ ἀθλητῆ Δαμασίου (*Λεξιφάνης* 11) κ.ἄ.

Χωλὸς καὶ Περιπατητικός!

§ 54

Ὁ σαρκασμὸς ἐδῶ φθάνει σὲ ὅρια παροξυσμοῦ: *οὐδὲν ἀναισχυντότερον*. Ὁ Ρουφίνος ἀνήκει στὴ συγκεκριμένη σχολή πὺν ἡ ὀνομασία

της προήλθε από την ενέργεια εκείνη του ανθρώπου, τὸ βάδισμα, πὸ εἶναι δύσκολη μέχρι κωμική σὲ ἕναν χωλό. Ὁ χωλὸς αὐτὸς Περιπατητικὸς ἦταν Κύπριος, συμπατριώτης, δηλαδή, τοῦ Δημόνακτος· καὶ ὅμως ὑπῆρξε ἀνελέητος στὸν χαρακτηρισμὸ του. Φυσικά, εἶδαμε καὶ προηγουμένως, στὰ τοῦ Περσαίου, ὅτι οἱ Κύπριοι συμπολίτες ἦταν ἀρκετὰ σκληροὶ μὲ τοὺς Στωϊκοὺς (βλ. σελ. 384). Ὁ Ρουφίνος εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὴ μοναδικὴ αὐτὴ μαρτυρία· βλ. σελ. 226-227, 526. Σημειωτέον ὅτι τρεῖς φιλόσοφοι, καὶ ὁ Ρουφίνος στὴν παρούσα παράγραφο καὶ ὁ Ἐπίκτητος καὶ ὁ Ἐρμίνος στὶς δύο ἐπόμενες (§§ 55, 56), ἀναφέρονται ὀνομαστί.

Ἁ Ἐπίκτητος περὶ οἰκογενείας

§ 55

Ἡ συζήτηση αὐτὴ ἀποτελεῖ μαρτυρία (T14 Schenk²) γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ Ἐπικτῆτου (*PIR*² E 74)· δὲν θεωρήθηκε, δηλαδή, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀμφισβητηθεῖ ἡ ἱστορικότητα αὐτῆς τῆς συναντήσεως, δεδομένου ὅτι οἱ δύο ἄνδρες σχετίζονταν ἤδη (§ 3). Μὲ τίς περὶ γάμου ἀπόψεις τῶν Κυνικῶν ἀσχολήθηκε ὁ Ἐπίκτητος, καὶ οἱ ἀπόψεις του εἶναι καταγεγραμμένες (*Διατριβῶν* 3.22.67-81). Γενικῶς, δὲν ὑπάρχει δογματικὸ ἢ ἄλλο κώλυμα γιὰ τὸν Κυνικὸ νὰ τελέσει γάμο καὶ νὰ ἀποκτήσει παιδιὰ (*οὐδὲν κωλύσει καὶ γῆμαι αὐτὸν καὶ παιδοποιήσασθαι*)· φυσικά, ὁ λόγος εἶναι γιὰ κοινούς γάμους – ἢ μᾶλλον γιὰ γάμους μὲ συνηθισμένες γυναικὲς (*περὶ τῶν κοινῶν γάμων καὶ ἀπεριστάτων*), ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴ σημειούμενη ἀπόκλιση τοῦ γάμου μεταξὺ Κράτητος καὶ Ἰππαρχίας. Βεβαίως, πρέπει νὰ λάβει κανεὶς ὑπόψιν τοῦ τὴν παρούσα φάση δράσεως τοῦ Κυνισμοῦ, τὴ μαχητικὴ (*τοιαύτης δ' οὐσης καταστάσεως, οἷα νῦν ἔστιν, ὡς ἐν παρατάξει*), κατὰ τὴν ὁποία ὁ Κυνικὸς δὲν ἐμπλέκεται σὲ προσωπικὲς ὑποχρεώσεις (*οὐ προσδεδεμένον καθήκονσιν ἰδιωτικοῖς οὐδ' ἐμπεπλεγμένον σχέσεσιν*) καὶ δὲν βρῖσκει χρόνον νὰ διαθέσει γιὰ τίς καθημερινὲς ὑποχρεώσεις πὸ ἀπορρέουν ἀπὸ τὸν γάμο (*ποῦ σχολή τῷ εἰς τὰ ἰδιωτικὰ καθήκοντα ἐνδεδεμένω;*). Ἡ ἀποστολὴ τοῦ Κυνικοῦ στὸν κόσμο αὐτόν, ὅπως αὐτὸς τὴν ἀντιλαμβάνεται, εἶναι μεγάλη, καὶ ἕνας γάμος εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ τὴν ἐμποδίσει (*σκοπεῖ, ποῦ κατάγομεν τὸν Κυνικόν, πῶς αὐτοῦ τὴν βασιλείαν ἀφαιρούμεθα*). Ἡ ἀποστολὴ του εἶναι νὰ διαθέτει τὸν χρόνον τῆς ζωῆς του στὰ κοινὰ (*ὁ τοῖς κοινοῖς προσενκαιρῶν*) καὶ νὰ ἐκπροσωπεῖ στὸν κόσμο μας τὸ θεῖον μὲ ἔξαιρετικὲς ιδιότητες: *τηρῶν δ' ἀπολεῖ τὸν ἄγγελον καὶ κατάσκοπον καὶ κήρυκα τῶν θεῶν*; Ἀποστολὴ του εἶναι νὰ ἐπιτηρεῖ τοὺς ἄλλους πὸ προσφέρουν στὴν κοινωνία ὡς ἔγγαμοι καὶ γονεῖς: *ὄν δεῖ τοὺς ἄλλους ἐπισκοπεῖν, τοὺς γεγαμηκότας, τοὺς πελαδοποιμένους*. Αὐτὸ σημαίνει, λοιπόν, Κυνικὸς. Θὰ διατυπώσει, ὅμως,

κανείς τὴν ἀντίρρηση ὅτι ἐπιφανῆς Κυνικός, ὁ Κράτης, ἐτέλεσε γάμο. Ναί, ἀπαντᾷ ὁ Ἐπίκτητος, ἀλλὰ μὲ ποιά τελέστηκε αὐτὸς ὁ γάμος; τελέστηκε μὲ τὸ ἀντίστοιχό του, στὴν οὐσία, μὲ «έναν ἄλλο Κράτητα» (*καὶ γυναῖκα τιθεὶς ἄλλον Κράτητα*). Ἄλλὰ καὶ ὁ Ἀντισθένης, τί ἔλεγε; Προχωρώντας, μάλιστα, πρὸς πέρας, στὴν εἰκόνα τοῦ ἐρωτευμένου Κυνικοῦ (Διογ. Λαέρτ. 6.11: *SSR V A 58*):

γαμήσειν τε τεκνοποιῶς χάριν, ταῖς εὐφρευστάταις συνιόντα γυναιξί· καὶ ἐραστήσασθαι δέ· μόνον γὰρ εἶδέναι τὸν σοφὸν τίνων χρὴ ἔρᾶν.

Οὔτε ὁ Κράτης οὔτε ὁ Ἀντισθένης ἐπέδρασαν στὸν Δημόνακτα· τὸν θαυμασμό του ἐκίνησε ὁ Διογένης (βλ. §§ 5, 62), ὁ Διογένης ποὺ ἀντιπροσωπεύει τὴν πλήρη ἄρνηση γάμον μηδὲ ὀνομάζων, ἀλλὰ κάτω ἀπὸ συγκεκριμένη ὀπτική ποὺ γίνεται φανερὴ ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα τοῦ Διογένους Λαερτίου (6.72: *SSR V B 353*):

ἔλεγε δὲ καὶ κοινὰς εἶναι δεῖν τὰς γυναῖκας, γάμον μηδὲ ὀνομάζων, ἀλλὰ τὸν πείσαντα τῇ πεισθείῃ συνεῖναι· κοινὸς δὲ διὰ τοῦτο καὶ τοὺς υἱέας.

Καί, ἐπειδὴ, βεβαίως, ζοῦσε στὸν κόσμο αὐτὸν μὲ τὰ πάθη του, ἐπαινοῦσε ὅσους ἄλλαξαν γνώμη, ἔστω καὶ τὴν τελευταία στιγμή (Διογ. Λαέρτ. 6.29: *SSR V B 297*):

ἐπῆνει τοὺς μέλλοντας γαμεῖν καὶ μὴ γαμεῖν, καὶ τοὺς παιδοτροφεῖν καὶ μὴ παιδοτροφεῖν.

Κατὰ τὸν ἴδιο τὸν συγγραφέα τοῦ *Δημόνακτος*, πάντως (Ἰασηθῶν *διηγημάτων* 2.18: *SSR V B 213B*), ὁ Διογένης

τοσοῦτον μετέβαλεν τοῦ τρόπου, ὥστε γῆμαι μὲν ἑταίραν τὴν Λαῖδα, ὀρχεῖσθαι δὲ πολλάκις ὑπὸ μέθης ἀνιστάμενον καὶ παροινεῖν.

Πβ. καὶ Διογ. Λαέρτ. 6.54. Αὐτὲς οἱ ἀπόψεις ὑπάρχουν πίσω ἀπὸ τὸ ἀστεῖο, μὲ τὸ ὁποῖο εὐφυῶς ἀπάντησε ὁ Δημόναξ στὸν Ἐπίκτητο ἀποκλείοντας κάθε περιθώριο ποὺ ἔδινε ὁ προβληματισμός του γιὰ τὸν γάμο ἐνὸς Κυνικοῦ. Τῇ στάσει του τὴν ἐπιβεβαιώνει ὀλόκληρη ἡ βιογραφία τοῦ Λουκιανοῦ.

Ἡ ἀμφισημία τῶν *Κατηγοριῶν*

§ 56

Τὸ δηλητηριῶδες αὐτὸ ἀστεῖο, τὸ κατὰ πρόσωπον αὐτὸ ἀστεῖο, στηρίζεται καὶ πάλι στὴν ἀμφισημία μιᾶς λέξεως: *Κατηγορίες* ὁ τίτλος τοῦ ἀριστοτελικοῦ ἔργου ποὺ συνεχῶς ἐπικαλεῖτο ὁ Ἐρμίνος,

κατηγορίες αυτές που μπορούσαν να προσαφθούν στον Περιπατητικό για την προσωπικότητα και την εργασία του. Ο Έρμίνος, που ή αγκμή του τοποθετείται γύρω στο 150/160 μ.Χ., ήταν μαθητής του Ἀσπασίου και διδάσκαλος του Ἀλεξάνδρου Ἀφροδισιεύως. Ἀπό μαρτυρίες του Σιμπλικίου τεκμηριώνεται τὸ ὑπόμνημα τῶν *Κατηγοριῶν* (ἀπ. I 1-9 Schmidt), στο ὁποῖο ἀναφέρεται ὁ Δημόναξ. Σώζονται ἀποσπάσματα ὑπομνημάτων για ὅλα τὰ ἔργα τοῦ ἀριστοτελικοῦ Ὀργάνου, μὲ κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς ἐργασίας τοῦ Ἐρμίνου τὴ λεπτομερειακὴ ἐπεξεργασία τῶν κανόνων τῆς λογικῆς. Ὁ Δημόναξ μιλά για τὶς ἀπροσμέτρητες κακίες τοῦ Ἐρμίνου· δὲν πρωτοτυπεῖ! Οἱ κακίες τῶν φιλοσόφων πάντοτε ὑπῆρχαν· βλ. λ.χ. Λουκιανού, *Συμπόσιον ἢ Λαπίθαι* 32, 34 κ.ά.

Κριτικὴ τοῦ θεάματος τῶν μονομάχων

§ 57

Ἐπάρχουν δύο στοιχεῖα στο περιστατικὸ τῆς παραγράφου αὐτῆς. Τὸ ἓνα εἶναι τὸ πνεῦμα ποὺ θέλει νὰ δώσει στο ἀνέκδοτο ὁ Λουκιανός· ἡ παρέμβαση ἐντάσσεται στὴν ἐπιβολὴ τοῦ Δημόνακτος στὸν ἀθηναϊκὸ δῆμο· τὸ καθῆκον τοῦ βιογράφου ποὺ ἔχει δώσει ἀρκετὰ για τὸ θέμα (§§ 11, 64, 67). Τὸ ἄλλο ἀφορᾶ στὴν Ἀθήνα, ἡ ὁποία εἶχε ἀνεκαθεν ἐξέχουσα παιδεία, τὴν παιδεία τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ποὺ σηματοδοτοῦσε ἡ ὑπαρξὴ τοῦ βωμοῦ τοῦ Ἑλέου. Μία πόλη σὰν τὴν Κόρινθο ἄς εἰσῆγαγε στὴν Ἑλλάδα τὴ βαρβαρότητα τῶν ρωμαϊκῶν μονομαχιῶν εἶχε, ἄλλωστε, ρωμαϊκὴ ἀποικία στο ἔδαφός της. Αὐτὸ, ὅμως, δὲν ἐπιτρεπόταν στο ἄστυ. Ὁ Λουκιανὸς δὲν εἶναι ὁ μόνος ποὺ θέτει τὸ θέμα μὲ τὴν παρέμβαση τοῦ Δημόνακτος καί, ἐπιπλέον, ἀφήνοντας τὸν ἀναγνώστη νὰ πιστεῦει ὅτι ὁ φιλόσοφος εἰσακούστηκε για μία ἀκόμη φορὰ ἀπὸ τὸν ἀθηναϊκὸ δῆμο ἀπορρίπτοντας τὴν τέλεση τοῦ θεάματος τῶν μονομάχων στὴν ἀττικὴ γῆ. Δύο ἀκόμη συγγραφεῖς τῆς Δεύτερης Σοφιστικῆς ἀσχολοῦνται ἐπισταμένως μὲ τὸ θέμα καί μὲ διαφορετικὸς ὅρους. Εἶναι ὅπωςδήποτε πιὸ σαφεῖς, παρότι ὅλες οἱ πληροφορίες μποροῦν νὰ ὑποστοῦν τὴ βάσανο τῆς ἱστορικῆς ἐπαλήθευσης. Ὁ Φιλόστρατος, στὸν *Βίῳ Ἀπολλωνίου Τυανέως* γράφει τὰ ἐξῆς (4.22.1), παρμένα ἀπὸ μία ἐπιστολὴ τοῦ ἡρώα του (*ἔλεγε δὲ ταῦτα ἐν ἐπιστολῇ*):

διωρθοῦτο δὲ κάκεινο Ἀθήνησιν· οἱ Ἀθηναῖοι ξυνιόντες ἐς θέατρον τὸ ὑπὸ τῇ ἀκροπόλει προσεῖχον σφαγαῖς ἀνθρώπων, καὶ ἐσπονδάζετο ταῦτα ἐκεῖ μᾶλλον ἢ ἐν Κορίνθῳ νῦν, χρημάτων τε μεγάλων ἐωνημένοι ἤγοντο μοιχοὶ καὶ πόρνοι καὶ τοιχωρῶχοι καὶ βαλαντιονόμοι καὶ ἀνδραποδισταὶ καὶ τὰ τοιαῦτα ἔθνη, οἱ δ' ὀπλιζον αὐτοὺς καὶ ἐκέλευον ξυμπίπτειν. ἐλάβετο δὲ καὶ τούτων

ὁ Ἀπολλώνιος καὶ καλούντων αὐτὸν ἐς ἐκκλησίαν Ἀθηναίων οὐκ ἂν ἔφη παρελθεῖν ἐς χωρίον ἀκάθαρτον καὶ λύθρου μεστόν.

Δὲν εἶναι μόνον ἡ περιγραφόμενη σύνοδος τῶν καθαριμάτων ὡς μονομάχων, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι τὸ θέαμα παρεχόταν στὸ ἴδιο τὸ θέατρο τοῦ Διονύσου. Σὺν δέ, Διώνυσε, μετὰ τοιοῦτον αἶμα ἐς τὸ θέατρον φοιτᾷς; γράφει στὴ συνέχεια τῆς παραπεμπόμενης ἐπιστολῆς ὁ Ἀπολλώνιος κατὰ τὸν Φιλόστρατο (4.22.2). Ἐὰν πιστέψουμε αὐτὴ τὴ μαρτυρία, ἡ εἰσήγηση τοῦ Δημόνακτος δὲν εἰσακούστηκε καὶ τὰ πάντα βεβηλώθηκαν σὲ σημεῖο πού ὁ ἥρωας τοῦ Φιλοστράτου νὰ μὴ δεχτεῖ νὰ μιλήσει στὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου, ἡ ὁποία συνερχόταν – ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὸ χωρίο στὸν ἴδιο τόπο. Ἡ μαρτυρία τοῦ Φιλοστράτου ἀνήκει, βεβαίως, στὴ σφαῖρα πού ἀνήκει· ὑπάρχει, ὅμως, καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Δίωνος Χρυσσοστόμου (31.121-122), ἡ ὁποία ἀξίζει νὰ παρατεθεῖ καὶ νὰ συγκριθεῖ μὲ τὰ ἀναφερόμενα στὸν Φιλόστρατο καὶ τὸν Δημόνακτα. Γράφει, λοιπόν, ὁ Δίων:

νῦν δὲ οὐθέν ἐστιν ἔφ' ὅτω τῶν ἐκεῖ γιγνομένων οὐκ ἂν αἰσχυνθεῖ τις. οἷον εὐθύς τὰ περὶ τοὺς μονομάχους οὕτω σφόδρα ἐξηλώκασι Κορινθίους, μᾶλλον δ' ὑπερβεβλήκασι τῇ κακοδαιμονίᾳ κάκείνους καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας, ὥστε οἱ Κορίνθιοι μὲν ἔξω τῆς πόλεως θεωροῦσιν ἐν χαράδρᾳ τινί, πλήθος μὲν δυναμένῳ δέξασθαι τόπῳ, ἔνυπαρῶ δὲ ἄλλως καὶ ὅπου μηδεὶς ἂν μηδὲ θάψειε μηδένα τῶν ἐλευθέρων, Ἀθηναῖοι δὲ ἐν τῷ θεάτρῳ θεῶνται τὴν καλὴν ταύτην θεάν ὑπ' αὐτὴν τὴν ἀκρόπολιν, οὗ τὸν Διόνυσον ἐπὶ τὴν ὀρχήστραν τιθέασιν ὥστε πολλάκις ἐν αὐτοῖς τινα σφάπτεσθαι τοῖς θρόνοις, οὗ τὸν ἱεροφάντην καὶ τοὺς ἄλλους ἱερεῖς ἀνάγκη καθίζειν.

Καὶ ἐδῶ, γὰρ τρίτη φορά, ἡ ζήλωσις τῶν Κορινθίων (μὲ κάποια δικαιολόγησή τους) καὶ οἱ μαρῆς πράξεις στὸ ἴδιο τὸ θέατρο τοῦ Διονύσου. Ὁ,τι ἀκολουθεῖ, ὅμως, εἶναι ἐξόχως ἐνδιαφέρον· ἕνας Ρωμαῖος φιλόσοφος συμβούλευσε τοὺς Ἀθηναίους νὰ μὴν τὸ πράξουν, αὐτοὶ δὲν τὸ ἄκουσαν καὶ τὸ ἔκαναν καὶ ἐκεῖνος ἐγκατέλειψε τὴν πόλη (31.122):

καὶ τὸν εἰπόντα περὶ τούτου φιλόσοφον καὶ νουθετήσαντα αὐτοὺς οὐκ ἀπεδέξαντο οὐδὲ ἐπήνεσαν, ἀλλ' οὕτως ἐδυσχέραναν, ὥστε ἐκείνον γένει μὲν ὄντα Ῥωμαίων μηδενὸς ὕστερον, δόξαν δὲ τηλικαύτην ἔχοντα ἡλικίης οὐδεὶς ἐκ πάντων πολλοῦ τετύχηκεν, ὁμολογούμενον δὲ μόνον μάλιστα μετὰ τοὺς ἀρχαίους ἀκολουθῶς βεβιωκέναι τοῖς λόγοις, καταλιπεῖν τὴν πόλιν καὶ μᾶλλον ἐλεῖσθαι διατριβεῖν ἀλλαχόσε τῆς Ἑλλάδος.

Λοιπόν; Ἐὰν ὁ νουθετήσας φιλόσοφος ἦταν ὁ Μουσώνιος Ροῦφος, τότε ἡ συμβουλή δόθηκε εἰς μάτην στοὺς Ἀθηναίους τουλάχιστον μία γενεὰ ἐνωρίτερα καὶ θὰ πρέπει νὰ δεχτοῦμε ὅτι ἡ ὅλη πληροφορία τοῦ Δίωνος κυρίως ἀκυρώνει τὴν § 57 τοῦ *Δημόνακτος*. Πάντως, οἱ πληροφορίες τῶν ἀνωτέρω φιλολογικῶν πηγῶν δὲν φαίνονται νὰ ἐπιβεβαιώνονται ἀπὸ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα. Τὴν ἀποστορφή τοῦ Λουκιανοῦ (καὶ πολλῶν ἄλλων Ἑλλήνων διανοουμένων τῆς ἐποχῆς) ἐκφράζει ὁ Σόλων μιλώντας στὸν σοφὸ Σκύθη (*Ἀνάχαρσις* 37): τὸ ἀγώνισμα εἶναι *θηριῶδες, δεινῶς σκαιὸν καὶ ἀλυσιτελές*. Πβ. καὶ τὴν περιγραφή, *Τόξαρις ἢ φιλία* 58-60. Ὁρθῶς, ἐπομένως, ἀντέδρασε ὁ φιλόσοφος ἔχοντας κατὰ νοῦν τὴ συγκεκριμένη θεοποίηση τῶν Ἀθηναίων. Τὸ ἀντιλαμβανόμεστε καλύτερα διαβάζοντας ὅσα γράφει ὁ Πausanias στὰ *Ἀττικά* του (1.17.1):

Ἀθηναίους δὲ ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ ἄλλα ἐστὶν οὐκ ἐς ἅπαντας ἐπίσημα καὶ Ἐλέου βωμὸς, ᾧ μάλιστα θεῶν ἐς ἀνθρώπινον βίον καὶ μεταβολὰς πραγμάτων ὄντι ὠφελίμῳ μόνον τιμὰς Ἑλλήνων νέμονται Ἀθηναῖοι. τούτοις δὲ οὐ τὰ ἐς φιλανθρωπίαν μόνον καθέστηκεν, κ.λπ.

Τὸν βωμὸν τοῦ Ἐλέου ἀναφέρει ὁ Λουκιανὸς καὶ στὰ ἔργα του *Τίμων ἢ μισάνθρωπος* 42 καὶ *Δίς κατηγορούμενος* 21. Συμπερασματικῶς, ὁ Λουκιανὸς δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ παραλείψει, στὸν *Δημόνακτα*, τὴν κριτικὴ τοῦ βαρβάρου θεάματος τῶν μονομάχων ἐκ μέρους τοῦ τόσοσιν *φιλανθρώπου* ἤρωά του. Ἔτσι, καὶ ὁ Δημόναξ δὲν ὑστερεῖ στὴν κατάκριση τῆς ρωμαϊκῆς παιδείας (Kulturkritik). Ὅμως, ἡ ἀσάφεια τῆς διατυπώσεως δὲν πείθει ἀπολύτως γιὰ τὴν ἰστορικότητα τοῦ συμβάντος στὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου.

Ἡ μετριοφροσύνη του

§ 58

Δὲν ἀναφέρεται, ἐὰν τὸ ταξίδι στὴν Ὀλυμπία ἔγινε κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἀγώνων ἢ σὲ ἄλλη ἰδιαίτερη περίσταση. Οὔτε ἀναφέρονται πολλὰ ταξίδια στὴ ζωὴ τοῦ ἀφότου ἐγκαταστάθηκε στὴν Ἀθήνα καὶ ἡ ζωὴ του βρίσκεται πλέον στὸ στόχαστρο τοῦ βιογράφου του. Στὴν § 35 ἐμφανίζεται νὰ ἐτοιμάζεται γιὰ ἕνα χειμερινὸ θαλάσσιο ταξίδι· στὴν § 9 ἀναφέρεται ἡ παρέμβασή του σὲ ἀνάστατους δήμους (καὶ δήμοις ταραπτομένοις ἐμμελῶς διελέχθη), ποὺ ὅμως δὲν ἀναφέρεται ἂν βρισκόντουσαν στὴν Ἀττικὴ ἢ μακριὰ ἀπὸ αὐτήν. Γενικῶς, τὸ σκηνικὸ τῆς μακρᾶς ζωῆς του εἶναι τὸ ἄστυ. Παραταῦτα, τὸν σεβόταν ὀλόκληρη ἡ Ἑλλάς (§ 63). Στὴν Ὀλυμπία χρησιμοποίησε αὐτὸ τὸ πρωτότυπο ἐπιχείρημα ἀρνούμενος τὴν ἀνάθεση τῆς εἰκόνας του. Καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ θυμηθοῦμε τὴ συμπεριφο-

ρὰ τοῦ Περεγρίνου στὸν ἴδιο τόπο, κάτω ἀπὸ ἄλλες περιστάσεις, βεβαίως, καὶ μὲ ἄλλο στόχο (Λουκιανῶ, *Περὶ τῆς Περεγρίνου τελευτῆς*, ἰδ. 19-45).

Ἡ χρησιμότητα τῶν νόμων

§ 59

Δὲν ὑπῆρχε λόγος νὰ ἀποσιωπηθεῖ τὸ ὄνομα τοῦ νομομαθοῦς ἀπὸ τὸν συγγραφέα· τὸ λάθος τῶν ἀντιγραφέντων φαίνεται ὅτι ἔγινε μὲ βραχυγραφίες (:) τῆς ἀντωνυμίας ἢ τοῦ ἄρθρου καὶ ἔτσι ὑπετέθη ὅτι ἐξέπεσε τὸ ὄνομά του· βλ. τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα. Ὡς πρὸς τὸ ἐπιχειρημα, αὐτὸ ἔχει σχέση μὲ τὸν τρόπο ἀποδείξεως τοῦ *πρώτος/μόνος* (§ 29). Διατυπώνεται δὲ μὲ τοὺς ἀκόλουθους ὅρους:

*ἀγαθοὶ οὐ δέονται νόμων
πονηροὶ οὐδὲν βελτίους γίνονται ὑπὸ νόμων*

Γενικῶς, ἡ ἀπόφαση μοιάζει μὲ ἔξυπνο εὔρημα ποῦ πείθει ὡς εὐφυολόγημα· ἀλλῶς, ἡ κυνικὴ παράδοση ἔδιδε πίστη στὸν νόμο, τὸν ὁποῖο θεωροῦσε ὡς βάση τῆς πόλεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐλεγε ὁ Διογένης (Διογ. Λαέρτ. 6.72: *SSR V B 353*):

περὶ τε τοῦ νόμου ὅτι χωρὶς αὐτοῦ οὐχ οἷόν τε πολιτεύεσθαι· οὐ γὰρ φησὶν ἄνευ πόλεως ὄφελός τι εἶναι ἀστέιον· ἀστέιον δὲ ἢ πόλις· νόμου δὲ ἄνευ πόλεως οὐδὲν ὄφελος· ἀστέιον ἄρα ὁ νόμος.

Ὁ ἀγαπημένος του ὀμηρικὸς στίχος

§ 60

Τί μήνυμα ἔστειλε ὁ ἀγαπημένος του ὀμηρικὸς στίχος; Χωρὶς ἀμφιβολία ἓνα μήνυμα ἀπαισιόδοξο γιὰ τὸν θάνατο ποῦ ἐξισώνει τὰ πάντα. Εἶναι ἓνας στίχος ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ Ἀχιλλέως στὸ I τῆς *Ἰλιάδος* (320, ὀλόκληρη ἢ ὀμιλία 307-429). Καὶ δὲν εἶναι ὁ μόνος στίχος ποῦ ἐκφράζει τὸ παράπονο:

*ἴση μοῖρα μένοντι, καὶ εἰ μάλα τις πολεμίζου·
ἐν δὲ εἴῃ τιμῇ ἡμὲν κακὸς ἢ δὲ καὶ ἐσθλός·
κάτθαν' ὁμῶς ὅ τ' ἀεργὸς ἀνήρ ὅ τε πολλὰ ἐοργῶς.*

Ἐχωρίζοντας τὸν τελευταῖο στίχο ὁ Δημόναξ δὲν φαίνεται νὰ συμφωνοῦσε μὲ τοὺς προηγούμενους. Ἄλλο ἢ ζωὴ καὶ οἱ κανόνες τῆς (καὶ αὐτὸς εἶχε) καὶ ἄλλο ὁ θάνατος.

Θεοσίτης καὶ χαρακτηρισμὸς του

§ 61

Διαβάζοντας κανεὶς τὴ σκηνὴ ἀπὸ τὸ Β τῆς *Ἰλιάδος* (212 κ.έ.) διαπιστώνει τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ Θεοσίτη, ἐνὸς προσώπου

κωμικοῦ στήν οὐσία του πού ἐπιτίθεται ἀναίσχυντα, μέ εἰρωνεία καί θράσος, κυρίως ἐναντίον τῶν βασιλέων καί τῶν ἀρχόντων.

*Θερσίτης δ' ἔτι μῦθος ἀμετροεπῆς ἐκολῶα,
ὃς ἔπεα φρεσὶ ἦσιν ἄκοσμά τε πολλά τε ἤδη,
μάψ, ἀτὰρ οὐ κατὰ κόσμον, ἐριζέμεναι βασιλεῦσιν,
ἀλλ' ὃ τί οἱ εἴσαιτο γελοῖον Ἀργείοισιν
ἔμμεναι αἴσχιστος δὲ ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε.*

Ἡ περιγραφή τῆς ἀσχήμιας του, τὰ λόγια του, πού ἀκολουθοῦν, ἡ ὀργή πού προκάλεσαν στὸν Ὀδυσσεά καί ἡ βίαιη ἀντίδρασή του, δικαιολογημένα ἔφεραν στὸν νοῦ τοῦ Δημόνακτος ἐκείνον πού εἰρωνικά χαρακτηρίζει Κυνικό ρήτορα τοῦ δρόμου, ἴσως κάποιον σὰν αὐτὸν πού ὁ ἴδιος διέσωσε ἀπὸ τὴν ὀργή τοῦ ἀνθυπάτου (§ 50). Βέβαια, ὁ Θερσίτης ἦταν παλιά ὑπόθεση στὸν ἑλληνικὸ λαό (βλ. Σοῦδα θ 257 Adler) καί ἀπασχόλησε καί γραμματειακά εἶδη: ὁ Χαϊρήμων ἔγραψε τὸ σατυρικὸ δράμα *Ἀχιλλεὺς Θερσιτοκτόνος* (TrGF 71 F 1-7), ἐνῶ στὸ θεματολόγιο τῶν ἀδόξων ὑποθέσεων τοῦ σοφιστοῦ Φαβωρίνου (αὐτοῦ πού εἰρωνευόταν ὁ Δημόναξ, §§ 12-13) περιλαμβάνονταν καί *Thersitae laudes* κατὰ τὸ Γέλλιο (17.12.2: ἀπ. 1 Barigazzi) καί σὲ αὐτὴ τὴν παράδοση ἀνήκει τὸ *Ἐγκώμιον Θερσίτου* πού ἔγραψε ὁ σοφιστὴς Λιβάνιος. Ὁ Θερσίτης ἀποτελοῦσε ἐπίσης τυπικὸ ρητορικὸ θέμα *ψόγου* (βλ. Κοῖντιλιανό 3.7.19). Ὁ Λουκιανός, τέλος, ἀσχολήθηκε μέ τὸν Θερσίτη καί στὰ ἔργα *Ἀληθῶν διηγημάτων* 2.14 καί *Πρὸς τὸν ἀπαιδέυτον* 7· ἐπίσης, ἓνας ἀπὸ τοὺς *Νεκρικοὺς διαλόγους* (30 (25) 1-2) ἐπιγράφεται «Νιρώς καί Θερσίτου καί Μενίππου». Καί στὰ τρία ἔργα τονίζονται τὰ γνωστὰ διηγηρικὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ δὲν γίνεται καμία προσέγγιση μέ τὸ πνεῦμα τῆς παρατήρησης τοῦ Δημόνακτος.

Οἱ φιλόσοφοι τῆς ἀρεσκείας του

§ 62

Μέ τὴν ἀπάντησή του αὐτὴ ὁ Δημόναξ εἶναι ὡσὰν νὰ ἐπικυρώνει τὸν ἐκλεκτικισμό του, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Λουκιανός μίλησε ἤδη στήν ἀρχὴ τοῦ ἔργου (§ 5) μνημονεύοντας, μάλιστα, τοὺς δύο πρώτους ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἀναφερόμενους φιλοσόφους. Ὁ Ἀριστιππος ἀποτελεῖ, βεβαίως, μία ἐκπληξη. Καί πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι μερικὲς ὁμοιότητες πού εἶδαμε στὸν σχολιασμό, θὰ τοῦ ἐπέτρεπαν νὰ εἶχε προσθέσει καί τὸν Κράτητα. Πρέπει, πάντως, νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι καί ὁ Λουκιανός στήν § 5 εἶναι προσεκτικὸς στὶς διατυπώσεις του (ὅπως εἶδαμε, δηλαδή, *ἐφκει μᾶλλον φκειῶσθαι, ζηλοῦν ἔδοξεν*), ἀλλὰ καί ὁ Δημόναξ ἐδῶ στὰ ρήματα πού χρησιμοποιεῖ: *σέβω, θανμάζω, φιλῶ*. Εἶναι ἡ εὐχέρεια καί τὰ περιθώρια τοῦ Κυνισμοῦ πού ἐπέτρε-

παν στὸν σωκρατικοῦ τύπου φιλόσοφο πὸν ἦταν ὁ Δημῶναξ νὰ κινεῖται μὲ συναισθηματικὴ ἄνεση ἀνάμεσα σὲ προσωπικότητες –ἢ μᾶλλον σὲ παραδείγματα προσωπικοτήτων– τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας παρὰ σὲ σχολές. Τὸ ἀνέκδοτο μὲ τὴν ἀπάντησι πρὸς τοὺς Ἡλείους (§ 58) ἀποδεικνύει ἐμπράκτως τὴν τοποθέτησίν του ἀπέναντι στὸν Σωκράτη καὶ τὸν Διογένη· ὁ σεβασμὸς καὶ ὁ θαυμασμὸς του δὲν ἐπέτρεπαν ν' ἀγνοήσῃ τὴν παράλειψιν τῆς τιμῆς πρὸς αὐτοὺς. Οἱ δηλώσεις σεβασμοῦ τοῦ Δημῶνακος πρὸς τοὺς παλαιούς καλῶς περιλαμβάνονται στὸ ἔργο τοῦ Λουκιανοῦ, διότι ἄλλοι, καὶ μάλιστα Κυνηκοί, ἄλλα ἐπρέσβευαν· φυσικά, ἡ περίπτωσι τοῦ Περεργρίνου Πρωτέως –διότι περὶ αὐτοῦ πρόκειται– εἶναι ἀκραία, ἀλλὰ νὰ τί γράφει γιὰ τὴν ὑπεροχίαν του ὁ Λουκιανός, *Περὶ τῆς Περεργρίνου τελευτῆς* 5, ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἰδίους φιλοσόφους:

ἐπήκουον οὖν τὰ λοιπὰ ἐπαντλοῦντος αὐτοῦ καὶ θαυμαστάς τινὰς ὑπερβολὰς διεξιόντος κατὰ τοῦ Πρωτέως· τὸν μὲν γὰρ Σιλωπέα ἢ τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ Ἀντισθένη οὐδὲ παραβάλλειν ἠξίου αὐτῷ, ἀλλ' οὐδὲ τὸν Σωκράτη αὐτόν, ἐκάλει δὲ τὸν Δία ἐπὶ τὴν ἄμιλλαν. εἶτα μέντοι ἔδοξεν αὐτῷ ἴσους πως φυλάξαι αὐτούς, καὶ οὕτω κατέπαυε τὸν λόγον.

Ὁ σεβασμὸς πὸν ἀπολάμβανε

§ 63

Οἱ §§ 63-67 ἀντιστοιχοῦν, ὡς εὐρύτερος ἐπίλογος, στὶς §§ 1-11. Ἐδῶ, μάλιστα, ἀναπτύσσονται στοιχεῖα πὸν δόθηκαν στὴν § 11 σχετικὰ μὲ τὴ συμπεριφορὰ τῶν Ἀθηναίων. Ἡ ἐξιδανίκευσι τοῦ Δημῶνακος, πὸν ἔγινε στὶς §§ 9 καὶ 10, συνεχίζεται. Κύριον θέμα τῆς παραγράφου αὐτῆς εἶναι ὁ σεβασμὸς πὸν ἀπολάμβανε ὁ Δημῶναξ πανελληνίως. Εἰσαγωγικῶς ἀναφέρεται ἐδῶ ἡ ἡλικία του (ἀπεβίωσε περίπου αἰωνόβιος) σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ ἐπαινετικά πὸν ἀκολουθοῦν, γιὰ νὰ δειχθεῖ ἡ σταθερότητα τοῦ χαρακτήρος καὶ τῶν ἀξιών του, ἡ ὁποία τόσον ἐκτιμήθηκε. Σὲ ποῖο βαθμὸ ἐκτιμήθηκε ὁμοῦ; Διαγράφονται σαφῶς δύο κατηγορίαι θαυμαστῶν: οἱ ἄρχοντες καὶ ὁ λαός. Στὸν λαό, στὶς δοξασίαι καὶ τίς προλήψεις του δίδεται ἰδιαίτερη ἔμφρασι πὸν συνδέεται μὲ τὴν παράδοσι τοῦ Κράτητος. Παραδίδει ὁ Διογένης Λαέρτιος γιὰ τὸν φιλόσοφο (6.86: *SSR V H 18*):

ἐκαλεῖτο δὲ καὶ «θυρεπανόικτης» διὰ τὸ εἰς πᾶσαν εἰσιέναι οἰκίαν καὶ νουθετεῖν,

ὅπως καὶ ὁ Πλούταρχος, *Συμποσιακῶν* 2.1.6, 632e (: *SSR* αὐτ.):

Κράτητα δὲ τὸν φιλόσοφον, εἰς πᾶσαν οἰκίαν εἰσιόντα μετὰ τιμῆς καὶ φιλοφροσύνης δεχομένων, «θυρεπανόικτην» ἐκάλλον.

Τὸ γεγονός, ὅμως, ἔχει τὴν εὐρύτητα ποὺ παρακολουθήσαμε νὰ καλύπτει τὴ σχέση Δημόνακτος καὶ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ. Διαβάζουμε γιὰ τὸν Κράτητα σὲ δύο πηγές· πρῶτα στὸν Ἀπουλίηο, *Florida* 22.1-2 (*SSR V H 18*):

Crates ille Diogenis sectator, qui ut lar familiaris apud homines aetatis suae Athenis cultus est (ei) nulla domus umquam clausa erat nec erat patris familias tam absconditum secretum, quin eo tempestive Crates interveniret, litium omnium et iurgiorum inter propinquos disceptator atque arbiter.

Ἐπειτα στὸν Ἰουλιανό, *Λόγ.* 6, 201B-C (*SSR V H 17*):

ἐπορεύετο δὲ ἐπὶ τὰς τῶν φίλων ἐστίας ἄκλητος (καὶ) κεκλημένος, διαλλάσσων τοὺς οἰκειοτάτους ἀλλήλους, εἶποτε στασιάζοντας αἰσθοίτο, ἐπέτιμα δὲ οὐ μετὰ πικρίας, ἀλλὰ μετὰ χάριτος, οὐχ ἵνα συκοφαντεῖν δοκῇ τοὺς σωφρονηθέντας, ὠφελεῖν δὲ ἐθέλων αὐτούς τε ἐκείνους καὶ τοὺς ἀκούοντας.

Ἡ ὁμοιότητα μὲ στοιχεῖα ἀπὸ τὶς πρῶτες παραγράφους τοῦ *Δημόνακτος* εἶναι χαρακτηριστική. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Διογένης εἶχε χαρακτηριστεῖ ὡς *ἀγαθὸς δαίμων* ἀπὸ τὸν Κορίνθιο ἐκείνο ποὺ τὸν ἀγόρασε ὅταν ὁ φιλόσοφος εἶχε συλληφθεῖ ἀπὸ Κρήτες πειρατές· γράφει ὁ Διογένης Λαέρτιος (6.74: *SSR V B 70*):

ὠνεῖται δὴ αὐτὸν ὁ Ξενιάδης καὶ ἀπαγαγὼν εἰς τὴν Κόρινθον ἐπέστησε τοῖς ἑαυτοῦ παιδίοις καὶ πᾶσαν ἐνεχείρισε τὴν οἰκίαν. ὁ δὲ οὕτως αὐτὴν ἐν πᾶσι διετίθει, ὥστε ἐκείνος περιῶν ἔλεγεν, «Ἀγαθὸς δαίμων εἰς τὴν οἰκίαν μου εἰσελήλυθε».

Αὐτὰ ἀπὸ τὴν παλαιὰ κυνική παράδοση. Ἡ Δεύτερη Σοφιστική προσφέρει καὶ αὐτὴ τὰ παραδείγματά της – μὲ τὸν τρόπο της, βεβαίως. Ὁ Λουκιανὸς πρῶτα ἐμφανίζει ἕναν ἀκόμη φιλόσοφο, Πλατωνικό αὐτὴ τὴ φορά, ποὺ συγκεντρώνει, συνοπτικῶς, τὶς ἀρετὲς τοῦ Δημόνακτος· βλ. *Συμπόσιον ἢ Λαπίθαι* 7

διὰ δὲ τὸν νυμφίον τὸν Χαιρέαν Ἴων ὁ Πλατωνικός συνεισιδιᾶτο διδάσκαλος αὐτοῦ ὢν, σεμνὸς τις ἰδεῖν καὶ θεοπρεπὴς καὶ πολὺ τὸ κόσμιον ἐπιφαίνων τῷ προσώπῳ· Κανόνα γοῦν οἱ πολλοὶ ὀνομάζουσι αὐτὸν εἰς τὴν ὀρθότητα τῆς γνώμης ἀποβλέποντες, καὶ ἐπεὶ παρῆλθεν ὑπεξανίσταντο πάντες αὐτῷ καὶ ἐδεξιοῦντο ὡς τινα τῶν κρειπτόνων, καὶ ὅλως θεοῦ ἐπιδημία τὸ πρᾶγμα ἦν Ἴων ὁ θαυμαστός συμπαρῶν.

Ὑπῆρχαν, ὅμως, καὶ ἄλλοι θεωρούμενοι «τυχεροὶ» μὲ τοὺς ἴδιους ὄρους ἀπὸ τὴ σύγχρονη λαϊκὴ γνώμη, ὅπως λ.χ. ὁ Σώστρατος/ Ἀγα-

θίων τῆς § 1. Ἀπῆντησε, λοιπόν, ὁ ἴδιος στὸν Ἡρώδη Ἀττικό, ὅπως παραδίδει ὁ Φιλόστρατος (*Βίοι* 2.1, σελ. 553):

«... ἐπειδὴν δὲ ἀλφίτοις προσβάλλω, δέκα σιτοῦμαι χοίνικας, καὶ ξυμφέρουσί μοι τὸν ἔρανον τοῦτον γεωργοὶ Μαραθῶνιοί τε καὶ Βοιώτιοι, οἳ με καὶ Ἀγαθίωνα ἐπονομάζουσιν, ἐπειδὴ καὶ εὐξύμβολος αὐτοῖς φαίνομαι».

Ἡ λαϊκὴ δεισιδαμονία δὲν εἶχε τέλος τοὺς χρόνους ἐκείνους καὶ ὁ Λουκιανὸς τὸ σημειώνει, σὲ ἄλλες περιστάσεις· στὸ ἔργο Ἀλέξανδρος (9) γιὰ τὸν ὁμώνυμο «ἦρωα»:

αὐτίκα μάλα πάντας κεχηνότας πρὸς αὐτὸν καὶ ὥσπερ τινὰ τῶν ἐπουρανίων προσβλέποντας.

Περισσότερα, ὅμως, καὶ πλέον ἐνδιαφέροντα σχετικῶς παραδίδει ὁ ἴδιος γιὰ τὸν Περεργίνο καὶ τοὺς Χριστιανούς τῆς ἐποχῆς· ἀξίζει νὰ παρατεθεῖ ὁλόκληρο τὸ χωρίο (*Περί τῆς Περεργίνου τελευτῆς* 11):

ὅτεπερ καὶ τὴν θανμαστὴν σοφίαν τῶν Χριστιανῶν ἐξέμαθεν, περὶ τὴν Παλαιστίνην τοῖς ἱερεῦσιν καὶ γραμματεῦσιν αὐτῶν ξυγγενόμενος. καὶ τί γάρ; ἐν βραχεὶ παῖδας αὐτοὺς ἀπέφηνε, προφήτης καὶ θιασάρχης καὶ ξυναγωγεὺς καὶ πάντα μόνος αὐτός ὢν, καὶ τῶν βίβλων τὰς μὲν ἐξηγεῖτο καὶ διεσάφει, πολλὰς δὲ αὐτὸς καὶ συνέγραφεν, καὶ ὡς θεὸν αὐτῶν ἐκείνοι ἠδοῦντο καὶ νομοθέτη ἐχρῶντο καὶ προστάτην ἐπεγράφοντο, μετὰ γοῶν ἐκεῖνον (ὄν) ἔτι σέβουσι, τὸν ἄνθρωπον τὸν ἐν τῇ Παλαιστίνῃ ἀνασκολοπισθέντα, ὅτι καινὴν ταύτην τελετὴν εἰσήγεν ἐπὶ τὸν βίον.

Αὐτά, ὑποτίθεται, στὴν Παλαιστίνη, ὅταν ὅλοι γνωρίζουμε τὴ σκληρότητα τῶν Ἰουδαίων σὲ τέτοια ζητήματα πράγμα πού πλήρωσε σκληρὰ ὁ Ἰησοῦς. Σὲ τέτοιες παρουσιάσεις, ὅμως, δὲν ὑπάρχει τέλος· ὁ Φιλόστρατος, λ.χ., περιφέρει τὸν ἦρωά του μεταξὺ τῶν εὐπίστων βαρβάρων ὡς θεό. Οἱ Βραχμάνες (*Βίος Ἀπολλωνίου* 3.50.1):

ἀσπασάμενοι δὲ τὸν Ἀπολλώνιον καὶ θεὸν τοῖς πολλοῖς εἶναι δόξειν οὐ τεθνεῶτα μόνον, ἀλλὰ καὶ ζῶντα φήσαντες.

Ἄλλὰ καὶ οἱ Αἰγύπτιοι (αὐτ. 5.24.1):

προϊόντα γέ τοι ἀπὸ τῆς νεῶς ἐς τὸ ἄστυ θεῶ ἴσα ἀπέβλεπον καὶ διεχώρον τῶν στενωπῶν, ὥσπερ τοῖς φέρουσι τὰ ἱερά. παραπεμπομένοι δὲ αὐτοῦ μᾶλλον ἢ οἱ τῶν ἐθνῶν ἠγεμόνες κ.λπ.

Αὐτὰ πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, στὴν ὁποία ὅμως ὁ συγγραφέας μᾶλλον σταματᾷ, παρὰ τὴν ἐξαιρετικὰ κακόγουστη σκηνὴ (αὐτ. 4.31.1) μὲ τοὺς ἐκπροσώπους τῶν Λακεδαμονίων –πού πα-

ρουσιάζονται ἀφελείς, μιλώντας διαλεκτικά για γραφικότητα– και τὸν κακοήθη Κορινθίο, τὸν δὲ Τυανέα νὰ ἀποτρέπει τὴ θεοποίησή του!

περιστάντες δὲ αὐτὸν οἱ Λακεδαιμόνιοι ξένον τε παρὰ τῷ Διὶ ἐποιοῦντο καὶ τῶν οἴκοι νέων πατέρα, βίον τε νομοθέτην καὶ γερόντων γέρας. ἐρομένον δὲ Κορινθίου τινὸς κατὰ ἀχθηδόνα, εἰ καὶ θεοφάνια αὐτῷ ἄξουσι, «Ναὶ τῷ Σιώ», ἔφη, «ἔτοιμά γε». ὁ δὲ Ἀπολλώνιος ἀπήγαγεν αὐτοὺς τῶν τοιούτων, ὡς μὴ φθονοῖτο.

Διαλλακτῆς ἀντιμαχομένων μερίδων

§ 64

Τὸ περιστατικό δὲν φαίνεται ν' ἀνήκει στὰ τέλη τῆς ζωῆς τοῦ Δημόνακτος, ὅπως δείχνει ὁ παρωχημένος χρόνος (ποτέ): ἐτέθη ἐδῶ γὰ νὰ τεκμηριώσει γενικῶς τὸ κύρος του. Ἡ πολιτικὴ ζωὴ στὴν Ἀθήνα γύρω στὰ 160-170 μ.Χ. ἦταν πράγματι ταραχώδης. Ὁ Δημόναξ, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ (§ 11), ἦταν σὲ διάλογο μὲ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου. Εἶδαμε τὴν κάπως περιέργη ὑπόθεση μὲ τὴ συμβουλή γιὰ τὸ θέαμα τῶν μονομάχων (§ 57): στὴν παρούσα παράγραφο, πού ὁ Λουκιανὸς θέλει νὰ δείξει τὸ ὕψιστο κύρος τοῦ φιλοσόφου, ὁ Δημόναξ, καὶ μὲ τὴν παρουσία του ἀκόμη, καὶ μὲ τὴ σιωπὴ του, πείθει τὸν ταραγμένο δήμο. Παρόμοια ἱστορία προσφέρει καὶ ὁ Φιλόστρατος γιὰ τὸν Τυανέα: ἄς τὴν προσέξουμε (1.15.1), σημειώνοντας ὅτι τότε ὁ ἥρωας τοῦ σοφιστῆ περνοῦσε τὰ χρόνια ἐξάσκησης σιωπῆς:

διέτριπέ τε τοὺς τῆς σιωπῆς χρόνους τὸν μὲν ἐν Παιμφύλοις τὸν δὲ ἐν Κιλικίᾳ καὶ βαδίζων δι' οὕτω τρυφῶντων ἔθνων οὐδαμοῦ ἐφθέγγετο οὐδ' ὑπήχθη γρύξαι.

Τὴν ἄσκησή του δὲν τὴν διέκοπτε οὔτε ὅταν τύχαινε νὰ εἰσέλθει σὲ ταραγμένα διαβούλια: ἡ εἰκόνα πού ἀκολουθεῖ ἐγγίζει, πράγματι, τὰ ὄρια τοῦ γελοίου:

ὅποτε μὴν στασιαζούσῃ πόλει ἐντύχοι –πολλὰ δὲ ἐστασίαζον ὑπὲρ θεαμάτων οὐ σπονδαίων– παρελθὼν ἂν καὶ δείξας ἐαντὸν καὶ τι καὶ μελλούσης ἐπιπλήξεως τῇ χειρὶ καὶ τῷ προσώπῳ ἐνδειξάμενος, ἐξήρητ' ἂν ἀταξία πᾶσα καὶ ὡσπερ ἐν μυστηρίοις ἐσιώπων.

Μὲ τὸν συνήθως λαλίστατο Δημόνακτα, ὅμως, τὰ πράγματα ἦταν διαφορετικά: ἐὰν τὸ περιστατικό εἶναι πράγματι ἱστορικό, τότε ἡ στάση του σηματοδοτοῦσε τὸ τέλος τῶν λόγων.

Τὸ τέλος

ἌΟ θάνατός του

§ 65

Ὅπως εἶδαμε, ὁ Δημῶναξ δὲν ἔδειξε ὅτι εἶχε τὸν φόβο τοῦ θανάτου ὅταν ἦλθε ἡ ὥρα τῆς μεγάλης βιολογικῆς φθορᾶς, καὶ ἦταν τότε περίπου αἰωνόβιος (§ 63) χωρὶς ἀσθένειες νὰ τὸν κατατρύχουν, ἀπεφάσισε νὰ θέσει τέλος στὴ ζωὴ του γιὰ τὸν λόγο πού ἐξηγεῖ ἤδη ὁ Λουκιανός. Καὶ μίᾳ ἀπλή ἀνάγνωση τῶν βιογραφιῶν στὸν Διογένη Λαέρτιο δείχνει πόσοι φιλόσοφοι προτίμησαν νὰ φύγουν μὲ τὴ θέλῃσῃ τους ἀπὸ τὴ ζωὴ· οἱ περισσότεροι, μάλιστα, σὲ ἡλικία πολὺ μικρότερη ἀπὸ τὸν αἰῶνα τοῦ Δημῶνακτος. Ἀπὸ τοὺς Κυνικούς, ἐκτός ἀπὸ τὴν εὐθανασία τοῦ Ἀντισθένης (6.18), ὁ Διογένης αὐτοκτόνησε κατὰ τὴν ἐπικρατέστερη ἄποψη (6.77), τὸ ἴδιο καὶ ὁ Μητροκλῆς (6.95), τὸ ἴδιο καὶ ὁ Μένιππος (6.100), γιὰ τὸν ὁποῖο, βλ. καὶ Λουκιανοῦ, *Νεκρικῶν διαλόγων* 4 (21) 2, 20 (10) 11-12. Σ' αὐτὴ τὴν παράδοση ἐντάσσεται καὶ ὁ Δημῶναξ, πού ἀπεβίωσε τουλάχιστον ἀξιοπρεπῶς καὶ ἀνεπιδείκτως, ἐὰν σκεφτεῖ κανεὶς τὸν θάνατο τοῦ Περεγρίνου ὅπως περιγράφεται ἀπὸ τὸν Λουκιανὸ στὸ σύγγραμμα πού πολλές φορὲς παραπέμψαμε. Ὅπως *φαιδρός* ὑπῆρξε ὁ τρόπος τῆς φιλοσοφίας του (§ 9), τὸ ἴδιο *φαιδρός* ὑπῆρξε καὶ ὁ ἴδιος τὴν ὥρα τοῦ τέλους. Τὴν εἰκόνα τοῦ θανάτου τὴν παρομοίωσε μὲ τὴν ὥρα τῆς λήξεως τοῦ μεγάλου γεγονότος πού κυριαρχοῦσε στὴ ζωὴ τῆς Ἑλλάδος· αὐτὴ τὴ ζωὴ πού ἀγάπησε καὶ πού μὲ τὴ διδασχὴ του θέλησε νὰ βελτιώσει ἀφιερῶνοντας ὁλόκληρο τὸ εἶναι του.

εἰ δὲ μὴ ῥαθύμως ἀκούεις τοῦ κήρυκος, ὀρᾶς ὡς ἐπὶ πάντων κηρύττει λῆγειν μὲν τὸν τῶν ἄθλων ταμίαν ἀγῶνα, τὴν σάλπιγγα δὲ τὰ τοῦ Ἐνναλίου σημαίνειν προκαλουμένην τοὺς νέους εἰς ὄπλα· κελεύει δὲ τουτὶ τὸ κήρυγμα καὶ τοῦλαιον ἀραμένους ἐκποδῶν ποι φέρειν, οὐχ ὡς ἀλειφομένους, ἀλλ' ὡς πεπανμένους τοῦ ἀλείφεσθαι.

(Φιλοστράτου, *Γυμναστικός* 7). *Φαιδρός*, εἶπε καὶ αὐτὸς στοὺς φίλους του τὸ ποίημα τῶν κηρύκων (*Carmina popularia* ἀπ. 19: *PMG* 865 Page): *λῆγει μὲν ἀγών...*

ἌΗ ταφή του

§ 66

Καὶ στὸ σημεῖο αὐτό, σημαντικὸ γιὰ τὴ βιογραφία ἑνὸς φιλοσόφου, δὲν μποροῦσε νὰ λείψει καὶ ἀπὸ τὸν Δημῶνακτα ἡ στιγμή τῆς υπερᾶν μεγαλοφυχίας. Τὸ μοτίβο ἀνήκει στὴν παράδοση πού φθάνει

μέχρι τις προσωπικότητες του Σωκράτους αλλά και του Διογένης, των δύο φιλοσόφων, δηλαδή, που ἐθαύμαζε ὁ Δημόναξ.

ὁ Σωκράτης, ἐπεὶ τὸ κώνειον ἔμελλε πίεσθαι τῶν ἀμφὶ τὸν Κριτῶνα ἐρομένων αὐτὸν τίνα τρόπον ταφῆναι θέλει, «Ὅπως ἂν ὑμῖν», ἀπεκρίνατο, «ἢ ῥᾶστον».

Αὐτὰ παραδίδει ὁ Στοβαῖος (5.55.10) διασώζοντας ἓνα χωρίο ἀπὸ χαμένο τμήμα τῆς *Ποικίλης ἱστορίας* τοῦ Αἰλιανοῦ (ἀπ. 3). Οἱ ἀπαντήσεις τοῦ Διογένης σὲ παρόμοιες ἐρωτήσεις πλησιάζουν πολὺ τὸν διάλογο μὲ τὸν Δημόνακτα πού δίδει ὁ Λουκιανός.

τοῦ δὲ εἰπόντος, «Ἐὰν οὖν ἀποθάνης, τίς σε ἐξοίσει», ἔφη, «Ὁ χορῆζων τῆς οἰκίας»,

μαρτυρεῖ ὁ Διογένης Λαέρτιος (6.52: *SSR V B 442*, πβ. καὶ *GV 200 Sternbach ὁ τῆς οἰκίας δεσπότης*), ὁ ὁποῖος διασώζει καὶ τὸ κρίσιμο χωρίο (6.79: *SSR V B 101*):

ἔνιοι δὲ φασὶ τελευτῶντα αὐτὸν {καὶ} ἐντείλασθαι ἄταφον ῥῆσαι ὡς πᾶν θηρίον αὐτοῦ μετάσχοι, ἢ εἷς γε βόθρον συνῶσαι καὶ ὀλίγην κόνιν ἐπαμῆσαι (οἱ δὲ, εἰς τὸν Ἰλισσὸν ἐμβαλεῖν) ἵνα τοῖς ἀδελφοῖς χρήσιμος γένηται.

Ἡ κηδεία του καὶ ἡ μνήμη του

§ 67

Ὅπως ἀκριβῶς στὴν περίπτωση τοῦ Δημόνακτος, καὶ παρὰ τις μακάβριες ὑποθήκες τῶν μελλοθανάτων Κυνικῶν, ὁ Διογένης ἐτάφη μὲ κάθε τιμῆ. Τὰ σχετικά παραδίδει καὶ πάλι ὁ Διογένης Λαέρτιος (6.78: *SSR V B 97*):

ἐνθα καὶ στάσις, ὡς φασιν, ἐγένετο τῶν γνωρίμων, τίνες αὐτὸν θάψωσιν· ἀλλὰ καὶ μέχρι χειρῶν ἦλθον. ἀφικομένων δὲ τῶν πατέρων καὶ τῶν ὑπερεχόντων, ὑπὸ τούτοις ταφῆναι τὸν ἄνδρα παρὰ τῇ πύλῃ τῇ φερούσῃ εἰς Ἴσθμόν. ἐπέστησάν τ' αὐτῷ κίονα καὶ ἐπ' αὐτῷ λίθον Παρίον κῦνα. ὕστερον δὲ καὶ οἱ πολλοὶ αὐτοῦ χαλκαῖς εἰκόσιν ἐτίμησαν αὐτὸν καὶ ἐπέγραψαν οὕτω... (AP 16.334).

Στὴ μνήμη τοῦ Δημόνακτος ὁ Λουκιανὸς χρεώνει καὶ κάτι πολὺ περισσότερο: τὸν ἀφρωσιμὸ τοῦ *ἰσοθέου ἀνδρός* (§ 7) μὲ τὴ λατρεία τοῦ λίθου ὅπου συνήθιζε νὰ κάθεται. Στὴ βόρεια πλευρὰ τῆς Ἀκροπόλεως βρέθηκε μία πέτρα μὲ τὴν ἐπιγραφή, *Κυνικῶν* (*IG II² 5184*). Μᾶλλον πρόκειται γιὰ τὸ σημεῖο συναντήσεως τῶν Κυνικῶν κατὰ τοὺς πρώτους μ. Χ. αἰῶνες, ἀλλὰ δὲν εἶναι καθόλου βέβαιον ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν λίθον τοῦ Δημόνακτος. Φαίνεται ὅτι γύρω ἀπὸ

τέτοια «μνημεία» ἀναπτύσσονταν διάφορες προλήψεις. Ὁ Λουκιανὸς (*Ἀλέξανδρος* 30) ἀναφέρει ὀνομαστί ἕναν διακεκριμένο Ρωμαῖο πού εἶχε αὐτὴ τὴ δεισιδαιμονία συνήθεια, τὴν ὁποία περιγράφει λεπτομερῶς ὡς ἐξῆς:

Ῥουτιλιανός, ἀνὴρ τὰ μὲν ἄλλα καλὸς καὶ ἀγαθὸς καὶ ἐν πολλαῖς τάξεσι Ῥωμαϊκαῖς ἐξητασμένος, τὰ δὲ περὶ τοὺς θεοὺς πάνν νοσῶν καὶ ἀλλόκοτα περὶ αὐτῶν πεπιστευκῶς, εἰ μόνον ἀλημιμένον που λίθον ἢ ἐστεφανωμένον θεάσαιτο, προσπίπτων εὐθὺς καὶ προσκυνῶν καὶ ἐπὶ πολὺν παρεστῶς καὶ εὐχόμενος καὶ τὰγαθὰ παρ' αὐτοῦ αἰτῶν.

Ταῦτα ὀλίγα πάνν ἐκ πολλῶν: μὲ τὴ φράση αὐτή, τὴν ὁποία συνηθίζει ὁ Λουκιανὸς σὲ ἐπιλόγους ἢ ἀνακεφαλαιώσεις (βλ. καὶ *Ἀλέξανδρος* 61, *Περὶ ὀρχήσεως* 41), ἀρχίζει τὸν λακωνικότατο ἐπίλογο. Καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς σειρᾶς τῶν ἀνεκδότων σημείωσε ὅτι ὅσα θὰ δώσει θὰ εἶναι μερικὰ μόνον (*ἔνια*) ἀπὸ τὰ εὐστοχα ἀστεῖα του (§ 12). Δηλώνεται, ἐπομένως, ὅτι ὑπῆρξε ἐπιλογή ὑλικοῦ, καὶ μάλιστα αὐστηρή. Τὸ ρῆμα πού ἀκολουθεῖ, καὶ μάλιστα σὲ πρῶτο ἐνικὸ πρόσωπο, *ἀπεμνημόνευσα*, προσδιορίζει καὶ τὴν πηγὴ αὐτοῦ τοῦ ὑλικοῦ: εἶναι ἢ αὐτοπρόσωπη καὶ αὐτήκοη ἐμπειρία. Τὸ λέει ρητῶς καὶ ἄλλου, § 59, *ἤκουσα δὲ αὐτοῦ ποτε*. Καὶ ἀπὸ αὐτὰ πού ἄκουσε ἐπέλεξε ὅσα, σύμφωνα μὲ τὴν ἰδεολογία καὶ τὴν κρίση του, ἦταν ἄξια ἀπομνημονεύσεως (§§ 1, 2, 56). Ἐνα τελευταῖο σημεῖο σχετικὸ μὲ τὸν Δημόνακτα ἐπισημαίνεται ἐδῶ μὲ βάση τὴ φράση *τοῖς ἀναγινώσκουσι*. Δὲν ὑπάρχει συγκεκριμένος παραλήπτης· τὸ ἔργο δὲν ἀπευθύνεται σὲ συγκεκριμένο πρόσωπο, ἀλλὰ σὲ ὅλους τοὺς ἀναγνώστες τοῦ συγγραφέως, τοὺς ὁποίους ἐπιθυμεῖ νὰ διδάξει. Καὶ διδάσκει.

Δημόνακτος Γνώμαι καὶ ἀποφθέγματα

Περὶ βίου, ἀρετῆς καὶ κακίας

S1-3

Περὶ βίου, ἀρετῆς καὶ κακίας εἶναι ὁ τίτλος τοῦ πρώτου κεφαλαίου τοῦ Ψευδο-Μαξιμου, ὅπου ἀπαντοῦν οἱ **SS1-3**. *Περὶ ἀρετῆς* ἀπλῶς εἶναι ὁ τίτλος τοῦ ἑβδόμου λόγου τοῦ Ἀντωνίου, ὅπου, ὁμως, ἀπαντοῦν μόνον οἱ δύο πρῶτες γνώμες. Ἡ **S2** λείπει στὸ γνωμολόγιο Ross χωρὶς νὰ διαταράσσεται ἢ σειρᾶ. Στους ἄλλους μάρτυρες (Sem., Lips., Bas.) καὶ οἱ τρεῖς ἀπαντοῦν μὲ τὴν ἴδια σειρᾶ. Στὸ *CP* ἢ **S3** διαχωρίζεται ἀπὸ τὶς ἄλλες δύο (15 [346]). Τὸ ἠθικὸ περιεχόμενο τῶν τριῶν γνωμῶν δὲν ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴ διδασκαλία τοῦ

Δημώνακτος. Ἡ διατύπωση τῆς **S1** ὀφείλεται στήν ἔννοια τοῦ ἰσοϋγίου· ἀπό τή μία μεριά εἶναι ἡ ἀρετή καί ἀπό τήν ἄλλη οἱ ἡδονές. Ὅτι προστίθεται στήν πρώτη, ἀφαιρεῖται ἀπό τίς δεύτερες καί ἀντιστρόφως. Στόν ἀντίποδα, ἐπομένως, τῆς ἀρετῆς βρῖσκονται οἱ ἡδονές, κατὰ τόν γνωστό κοινό τόπο. Εἶναι λογικό νά θεωρήσει κανεῖς ὅτι ἀπασθαλίες τοῦ εἶδους αὐτοῦ περιλαμβάνονται στόν γενικό ὄρο *ἀμαρτήματα* πού χρησιμοποιεῖ ὁ Λουκιανός καί τά ὁποῖα προσπαθοῦσε νά θεραπεύσει ὁ Δημώνναξ κατὰ τή μέθοδο τῶν ἰατρῶν (§ 7). Σέ εὐρύτερη ἔννοια θά μπορούσαν νά ἐνταχθοῦν ἐδῶ καί τά σχετικά μέ τούς ἡδονικούς θηλυπρεπεῖς πού ἀντιπαθοῦσε ὁ φιλόσοφος (§§ 12-13, 15-18, 50)· τά άτομα αὐτά δέν μποροῦν νά ἐνταχθοῦν μεταξύ τῶν ἐναρέτων βεβαίως. Περισσότερα γιά τίς συγκεκριμένες γνώμες. Στήν **S2** ἀντιπαρατίθενται οἱ περιπτώσεις τοῦ (κακοῦ) ἑαυτοῦ μας καί τῶν (ἐναρέτων) ἄλλων. Τί θά μπορούσε νά σημαίνει αὐτό σέ πρακτικούς ὄρους; Μήπως ὅτι στά πρότυπα, στά παραδείγματα ἄλλων ἀναγνωρίζουμε τίς ἀρετές, ἀλλά ἐν τούτοις ἐξακολουθοῦμε νά παραμένουμε ἀπαραδειγμάτιστοι στά πεδία τῆς κακίας; Τό περιεχόμενο τῆς ἀρετῆς μᾶς εἶναι δηλαδή γνωστό, ἀλλά δέν προχωροῦμε στήν πραγματοποίησή της. Ἡ ἐρμηνεῖα αὐτή συνάδει πρὸς ὅσα ὁ Δημώνναξ πίστευε περὶ τοῦ παραδείγματος· βλ. κατωτέρω, **S4** καί τά σχόλια. Ἡ τρίτη γνώμη (**S3**) περιγράφει τήν ἀντίθεση μεταξύ τοῦ φαίνεσθαι καί τοῦ εἶναι. Θά μπορούσαμε νά ἐντοπίσουμε καί ἐδῶ συγκεκριμένες ἀντιστοιχίες στόν *Δημώννακτα* τοῦ Λουκιανοῦ: λ.χ. στήν § 41 (ὁ πλούσιος), ἀλλά καί ἄλλοι οἱ φιλόσοφοι πού «φιλοσοφοῦν» γιά ἐπίδειξη καί μόνον (§§ 19, 48). Νά σημειωθεῖ ἡ ἀντίθεση μεταξύ τῆς ὑλικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἀνθρώπου (*σωμάτων*) καί τοῦ ψυχικοῦ του κόσμου (*ἐαυτῶν*), συστατικά τά ὁποῖα ὁ Δημώνναξ φρόντιζε νά ἐξισορροπεῖ στήν ψυχή καί τίς πράξεις του (§§ 3-4, 5), ἀλλά κατέκρινε ὅταν παρατηροῦσε καί διεπίστωνε ὅτι βρῖσκονταν σέ ἀναντιστοιχία στοὺς ἄλλους.

Περὶ φρονήσεως

S4

Περὶ φρονήσεως εἶναι ὁ τίτλος τοῦ κεφαλαίου τοῦ Ψευδο-Μαξιμου, ὅπου ἀπαντᾶται ἡ γνώμη αὐτή, ἐνώ στόν Ἀντώνιο ὁ τίτλος τοῦ κεφαλαίου τῆς γνώμης εἶναι ἐκτενέστερος: *Περὶ βουλήs, καί ὅτι χρῆ μετά βουλήs καί σκέψεως πάντα ποιεῖν*. Ἡ ἔννοια καί ἡ ἀξία τοῦ ἀγαθοῦ παραδείγματος ὡς ἀποτρεπτικοῦ τῆς κακῆς διαγωγῆς εἶναι ἰσχυρή στή βιογραφία τοῦ Δημώννακτος. Ὁ Λουκιανός ἐπιμένει καί στό γεγονός ὅτι ἡ ζωὴ καί ἡ γνώμη τοῦ φιλοσόφου ἦταν παράδειγμα πρὸς μίμηση· βλ. §§ 2, 3. Πολύ κοντά στή *sententia* αὐτῆ εἶναι καί ἕνα χωρίο τοῦ *Προτρεπτικοῦ* τοῦ Ἰαμβλίου (5 De Places):

μία τοίνυν ἔσται τιμὴ τῆς ψυχῆς ἢ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ζωὴ καὶ κατὰ νοῦν τελειότης τῆς ψυχῆς καὶ τὸ ὁμοιοῦσθαι τοῖς οὖσιν ἀρίστοις παραδείγμασι καὶ τὸ τοῖς ἀμείνοσιν ἔπεσθαι τὰ χεῖρονα, ὅσα γενέσθαι βελτίω δύνανται, καὶ τὸ φεύγειν μὲν τὸ κακόν, ἰχνεῦσαι δὲ καὶ ἐλεῖν τὸ πάντων ἄριστον, καὶ ἐλόντα αὖ κοινή ξυνοκεῖν τὸν ἐπίλοιπον βίον.

Περὶ πλούτου καὶ πενίας καὶ φιλαργυρίας

S5

Ὁ Δημῶναξ ψέγει τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους ποὺ θησαυρίζουν ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα ὑπεραρκοῦν γιὰ τὴ ζωὴ τους, ἀλλὰ ἐν τέλει ἀποβαίνουν ἄχρηστα, διότι στὸ μεταξὺ παρέρχεται ὁ χρόνος καὶ μαζί του τὸ πολυτιμότερο ποὺ ἔχουν: ἡ ἴδια ἡ ζωὴ. Ὁ ἴδιος *ὑπερεῖδε τῶν ἀνθρωπείων ἀγαθῶν ἀπάντων (§3)*, ἦταν ἀπολύτως αὐτάρκης (§§4, 8) καὶ ἐλεύθερος (§20) καὶ ἀπολάμβανε τὴ ζωὴ μαζί μὲ τοὺς ἄλλους (§6), συνεβούλευε δὲ ἐκείνους ποὺ θεωροῦσαν τοὺς ἑαυτοὺς των εὐτυχεῖς, ὅτι τὰ ἀγαθὰ εἶναι ὀλιγοχρόνια (§8). Μία παραπλήσια γνώμη ἀναφέρει στὸ ἴδιο κεφάλαιο ὁ Ψευδο-Μάξιμος (12.43*/42):

ἐτοιμάζονται τινες διὰ βίον τὰ πρὸς τὸν βίον, ὡς βιωσόμενοι μετὰ τὸν βίον.

Μὲ τὴ θετικὴ τῆς χροιά ἡ γνώμη ἀποδίδεται στὸν Δημόκριτο, VS 68 B 227:

οἱ φειδωλοὶ τὸν τῆς μελίσης οἶτον ἔχουσι ἐργαζόμενοι ὡς αἰετὸν βιωσόμενοι.

Φυσικά, ὑπῆρχαν καὶ οἱ ἐπιτιμήσεις λαῶν ὀλοκλήρων γιὰ τὸ ἐλάττωμα ποὺ ἐπισημαίνεται. Βλ. λ.χ. γιὰ τοὺς Ἀκραγαντίνους, Ἐμπεδοκλῆ, VS 31 A 1 (Διογ. Λαέρτ. 8.63): *Ἀκραγαντῖνοι τρυφῶσι μὲν ὡς αὖριον ἀποθανούμενοι, οἰκίας δὲ κατασκευάζονται ὡς πάντα τὸν χρόνον βιωσόμενοι.* Ἀλλὰ καὶ Πλάτωνα στὸν Αἰλιανό, *Ποικ. ἱστορ.* 12.29 = 14.48a (ρητ. 57 Stanzel):

Πλάτων ὁ Ἀρίστανος ἰδὼν Ἀκραγαντίνους καὶ οἰκοδομοῦντας πολυτελῶς καὶ ὁμοίως δειπνοῦντας εἶπεν ὅτι ἄρα οἱ Ἀκραγαντῖνοι οἰκοδομοῦσι μὲν ὡς αἰετὸν βιωσόμενοι, δειπνοῦσι δὲ ὡς αὖριον τεθνηξόμενοι.

Σημειωτέον ὅτι παρόμοια λέγονταν στὴν ἀρχαιότητα καὶ γιὰ ἄλλους Ἕλληνες, τοὺς Ροδίους, τοὺς Μεγαρεῖς κ.ἄ.

Περὶ ψόγου καὶ διαβολῆς

S6

Περὶ ψόγου καὶ διαβολῆς εἶναι ὁ τίτλος τοῦ 53^{ov} κεφαλαίου τοῦ

Ἄντωνίου (καὶ τοῦ Patm), στὸ ὁποῖο ἔχει ἐνταχθεῖ ἡ γνώμη, τὴν ὁποία, ὅμως, ἀκολουθεῖ μία ἄλλη, ἡ ἐξῆς:

Πελοπίδου ἀνδρείου στρατιώτου διαβληθέντος τῷ Δημόνακτι ὡς βλασφημοῦντος αὐτόν, «Ἐγὼ τὰ μὲν ἔργα», ἔφη, «αὐτοῦ βλέπω, τὸν δὲ λόγον οὐκ ἤκουσα».

Πρόκειται προφανῶς περὶ συγχύσεως, δεδομένου, μάλιστα, ὅτι ἄλλη ἐκδοχὴ ἔχει: *Πελοπίδας, ἀνδρείου στρατιώτου διαβληθέντος αὐτῷ ὡς βλασφημοῦντος κ.λπ.* Σημειωτέον ὅτι ἡ γνώμη (S6) ἀπαντᾷ καὶ σὲ ἓνα γνωμολόγιο μαζί με χωρία ἀπὸ τὸν *Δημόνακτα* τοῦ Λουκιανοῦ· βλ. Tartaglia, *AFLN* 9 (1978-1979) 58 ἀρ. 81. Ὁ ἴδιος ὁ Δημόναξ παρολίγον νὰ πληρώσει πολὺ ἀκριβὰ τοὺς *κακῶς λέγοντας* μετὰ τὴν κατηγορία πὺν ὁδήγησε στὴ δίκη ἀσεβείας (§ 11). Παρόλη τὴν αὐστηρότητα καὶ τὸν σαρκασμὸ του σὲ ὀρισμένες ἀκραίες περιπτώσεις πὺν κατεγράφησαν ὡς ἀνέκδοτα, ὁ τόνος του ἦταν πάντοτε διδακτικὸς (§ 7), ἐνῶ τὸ ὕφος του εἶχε ἡρεμία, πραότητα καὶ χιοῦμορ (§ 9). Ἄναφέρεται δὲ ἀπὸ τὸν βιογράφο του ὅτι δὲν ἐνόχλησε κανένα, γι' αὐτὸ καὶ δὲν εἶχε ἐχθροὺς (§ 63). Μετὰ τοὺς σοφιστὰς δὲν φαίνεται νὰ εἶχε καὶ πολλὴ συμπάθεια· βλ. §§ 12-14, 24, 33. Κάτι παρόμοιο ἀπαντᾶται καὶ στὴν παράδοση τοῦ Διογένοῦς· ὁ Ἀρσένιος (σελ. 204 Walz) παραδίδει πολὺ χαρακτηριστικὰ ὅτι ὁ *Κύων* ἔλεγε, *οἱ μὲν κύνες τοὺς ἐχθροὺς δάκνουσιν, ἐγὼ δὲ τοὺς φίλους, ἵνα σώσω*. Πάντως οἱ ἀρχαῖοι, μετὰ μία ρῆση πὺν ἀποδίδεται καὶ στὸν Δημόκριτο (ἀπ. 650a Luria), ἀλλὰ πὺν παραδίδεται καὶ ἀπὸ πλειάδα γνωμολογίων, συμβούλευαν:

εὐλαβοῦ τὰς διαβολὰς κἂν ψευδεῖς ᾤσιν. οἱ γὰρ πολλοὶ τὴν μὲν ἀλήθειαν ἀγνοοῦσι, πρὸς δὲ τὴν δόξαν ἀποβλέπουσι.

Περὶ φίλων καὶ φιλαδελφίας

S7-8

Εἶδαμε, στὴ βιογραφία τοῦ Λουκιανοῦ, πόση σημασία ἀπέδιδε ὁ Δημόναξ στὴ φιλία καὶ στοὺς φίλους (§§ 8, 10). Ἐταῖροι ἀναφέρονται καὶ στὸν *Δημόνακτα* (§§ 26, 27), καθὼς καὶ *φίλοι* (§ 35) τοῦ φιλοσόφου. Στὴ S7 ἡ ἔμφραση τοῦ Δημόνακτος εἶναι στὸν φίλο, ἐνῶ τοῦ ἀνωνύμου ἐταίρου στὸν ἐχθρό. Καὶ αὐτὸ ἔχει τὴ σημασία του. Ὁ ἐταῖρος ἐδῶ πλησίασε τὸν Δημόνακτα γιὰ νὰ τοῦ παραπονεθεῖ, ὅπως εἶχε κάνει καὶ ὁ Φαβωρίνος (§ 12)· καὶ οἱ δύο ἔλαβαν τὴν ἀπάντησή τους. Ἡ S8 ἀποδίδει μία κοινὴ σκέψη, τὴν ἐπιφύλαξη ἀπέναντι στοὺς φίλους, πὺν δὲν ἀπαντᾶται στὸν *Δημόνακτα* τοῦ Λουκιανοῦ. Ἴσως διότι ὁ φιλόσοφος γινώριζε καλὰ τὸν τρόπο νὰ ἐξισορροπεῖ τὰ πράγματα. Ὁ Ἄντωνιος τὴν κατατάσσει στὸν 25°

λόγο, *Περὶ φίλων μοχθηρῶν*, ἔχοντας συλλέξει βεβαίως καὶ ἄλλα παρόμοια, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ δύο ἀκόμη γνώμες, τὶς ὁποῖες ἄλλες πηγές ἀποδίδουν στὸν Δημόνακτα (ἀπ. 19-20 Funk), δηλαδή:

μυστήριον ἐν φιλία ἀκούσας, ὕστερον ἐχθρὸς γενόμενος, μὴ ἐκφάνης· ἀδικεῖς γὰρ οὐ τὸν ἐχθρόν, ἀλλὰ τὴν φιλίαν.

Ἡ δεύτερη:

μὴ κτῆσαι φίλον, ᾧ μὴ πάντα πιστεύεις.

Ἡ θετικὴ ἀποψη τῆς ἀντιθετικῆς σύζευξης ἐχθρῶν/φίλων ἀνευρίσκειται σὲ μία γνώμη ποὺ ἀποδίδεται στὸν Πλάτωνα (25ab Stanzel): ἐδῶ κυριαρχεῖ ὁ *metus hostilis* καὶ ἡ στοργὴ τῶν φίλων ποὺ μᾶς κακομαθαίνει:

Πλάτων ἔφη πλείονα ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ὠφελεῖσθαι ἢ ὑπὸ τῶν φίλων.

Καὶ ἀναλυτικότερα,

τοὺς μὲν γὰρ ἐχθροὺς ἀμαρτάνοντι ὀνειδίζοντας δηλοῦν, τοὺς δὲ φίλους πρὸς χάριν λέγοντας) εἰς προτροπὴν τῶν κακῶν ἄγειν καὶ πρὸς τὸ ἐξαμαρτάνειν ἑτομον ποιεῖν.

Περὶ διδασχῆς καὶ λόγων καὶ ὁμιλίας

S9

Ἡ γνώμη αὐτὴ ἀποδίδεται καὶ σὲ ἄλλους (βλ. κριτικὸ ὑπόμνημα), ἀλλὰ προσεκτικὴ παρατήρηση πείθει γιὰ τὴν παλαιογραφικὴ ἐρημνεία τῆς συγχύσεως. Ὁλόκληρος ὁ βίος τοῦ Δημόνακτος ἦταν ἕνας λόγος, καὶ μάλιστα ὁ καλὸς καὶ διδακτικὸς λόγος, παρὰλληλα μὲ τὸ παράδειγμα τῆς ἴδιας του τῆς ζωῆς. Τὴ σύζευξη αὐτὴ πράξεως-βίου καὶ λόγου τὴν ὑπογραμμίζει δύο φορές ὁ Λουκιανὸς (§3 ὁρῶσι καὶ ἀκούουσι, §10 ἔπραττε - ἔλεγε). Ὅσο γιὰ τὸν τρόπο του, ποὺ εἶχε τὴν ἀπτική χάρη, τὶς συμβουλές καὶ τὰ ἐπιχειρήματά του, βλ. §§6-8. Γιὰ νὰ μὴ ἀναφέρουμε καὶ τὴ *διάπλαση* τοῦ ἀθηναϊκοῦ δήμου, ἰδιαίτερος κατὰ τὴ δίκη ἀσεβείας ποὺ ἔκλινε τελικῶς ὑπὲρ αὐτοῦ (§11), περίπτωση στὴν ὁποία θὰ ταίριαζε ἡ ρήση ποὺ ἀποδίδουν οἱ γνωμολόγοι στὸν Πλάτωνα καὶ πάλι (39ab Stanzel):

πυρὸς μὲν ἔμπωσιν ὕδωρ σβεννύει, σιδήρου δὲ ἀκμὴν ἢ χρῆσις ἀμβλύνει, μανίαν ἰᾶται φάρμακον, ὄργην δὲ οὐδὲν ἄλλο ἢ λόγος.

Περὶ παιδείας καὶ φιλοσοφίας

S10

Περὶ παιδείας καὶ φιλοσοφίας εἶναι ὁ τίτλος τοῦ 38^{ου} κεφαλαίου τοῦ

πατμιακοῦ γνωμολογίου (Patm). Ὁ Ψευδο-Μάξιμος ταξινομήσε τὴ γνώμη σὲ μία εὐρύτερη κατηγορία, τὴν ὁποία ἐπέγραψε *Περὶ παιδείας καὶ φιλοσοφίας καὶ παιδῶν ἀνατροφῆς*. Τὸ πνεῦμα τῆς γνώμης εἶναι ὅτι οἱ ἀπαιδευτοί, ἀκριβῶς λόγῳ τῆς ἀπαιδευσίας τους, δὲν διαθέτουν ἀντιστάσεις καὶ τοὺς κάνουν ὅ,τι θέλουν χωρὶς νὰ ἔχουν συνείδηση ποῦ ὀδηγοῦνται καὶ χωρὶς νὰ διαμαρτύρονται. Ἀπὸ τὸν ἀπαιδευτο σοφιστὴ ὁ Δημῶναξ ζήτησε, μὲ ἔξυπνο τρόπο, νὰ σιγήσει (§ 14). Τὸν ἀπαιδευτο Πολύβιο, στὸν ὁποῖο εἶχε ἀπονεμηθεῖ ἡ ρωμαϊκὴ πολιτεία, τὸν μεταχειρίστηκε ἀρκετὰ σκληρὰ, εἶναι ἀλήθεια (§ 40). Σὲ μερικά γνωμολόγια, ὅπως τὸ πολὺ γνωστὸ βυζαντινὸ *Ἐκ τῶν Δημοκρίτου, Ἰσοκράτους, Ἐπικτήτου (DIE)*, ὑπάρχει ἰδιαίτερο κεφάλαιο *Περὶ ἀπαιδευτῶν καὶ ἀσυνέτων καὶ ἀνοήτων* μὲ κυρίαρχη τὴν παράλληλη γνώμη (220) *οὔτε ἐν ἰχθύσι φωνῆν οὔτε ἐν ἀπαιδευτοῖς ἀρετὴν ζητεῖν δεῖ*.

Περὶ εὐτυχίας καὶ δυστυχίας

S11-12

Οἱ δύο γνώμες ποὺ παρατίθενται σὲ αὐτὴ τὴν ἐνότητα ἀφοροῦν τὶς ἀντιδράσεις τῶν ἀνθρώπων σὲς ἐναλλαγές τῆς τύχης καὶ μοιάζουν νὰ ἀλληλοσυμπληρῶνται. Ἡ πρώτη γνώμη (S11) παρουσιάζει τὴν ἀρνητικὴ ὄψη τῶν πραγμάτων καὶ τὴ θετικὴ ὄψη τῶν ἀνθρωπίνων ἀντιδράσεων. Στηρίζεται δὲ στὴ διαφορὰ τροπῆς τῆς τύχης καὶ ἀτυχίας, ἀλλὰ καὶ στὴ διαφορὰ μεταξὺ γενναίου καὶ φρονίμου. Μία τροπὴ ἦταν καὶ ἡ περιπέτεια τοῦ φιλοσόφου μὲ τὴ δίκη ἀσεβείας (§ 11). Ἐκεῖ ἔδειξε ἀνδρεία, τὴν ἐπίδειξε τῆς ὁποίας δὲν ἀναγνωρίζει σαρκαστικῶς στὰ καθημερινὰ μικρὰ πράγματα, ἀλλὰ σὲ μεγάλα καὶ σοβαρὰ, ὅπως λ.χ. ἡ ὑπεράσπιση τῆς πατρίδος (§ 42). Πάνω στὴν ἀντιθετικὴ σύζευξη *εὐτυχεῖν /ἀτυχεῖν* παρουσιάζεται ἀπὸ τὸν Λουκιανὸ νὰ ὁμιλεῖ πρὸς παρηγορία καὶ φρονηματισμὸ τῶν φίλων του (§ 8). Ἡ ἄλλη γνώμη (S12) παρουσιάζει τὴ θετικὴ πλευρὰ τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ τὴν ἀρνητικὴ τῶν ἀνθρώπων. Τὸ πνεῦμα τοῦ συλλογισμοῦ εἶναι ὅτι οἱ στερούμενοι παιδείας οὔτε τὴν καλὴ τους τύχη δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ἐκμεταλλετοῦν καὶ νὰ ἀπολαύσουν. Ἔτσι ἀκριβῶς καὶ γιὰ ἓναν ἄμουσο εἶναι ἄχρηστο τὸ μουσικὸ ὄργανο, αὐτὸ ποὺ στὰ χέρια ἐνὸς ἐπαίοντος μπορεῖ νὰ δώσει ἐξαιρετικὴ ἀπόλαυση καὶ ψυχαγωγία. Μία γνώμη ἀπὸ τὴ συλλογὴ τοῦ Δημοφίλου (*Πυθαγορείων ὁμοία*, 29 Mullach) πλησιάζει στὸ πνεῦμα τοῦ Δημῶνακτος ἀπὸ ἄλλη σκοπιὰ:

μουσικοῦ μὲν ἔργον τὸ πᾶν ὄργανον ἀρμόσασθαι, πεπαιδευμένου δὲ ἀνδρός τὸ πάση ψυχῇ συμφωνῆσαι.

Καὶ ἐδῶ προσφέρεται τὸ σύμβολο τοῦ μουσικοῦ ὄργάνου καὶ ἡ πα-

ρομοίωση με τὸν μουσικό, στὴ θετική τους, ὅμως, ἐκδοχή. Συνδέοντας τὴ γνώμη με τὸν *Δημώννακτα*, σημειώνουμε ὅτι ὁ φιλόσοφος συμβούλευε τοὺς φίλους του κατὰ τέτοιον τρόπο, ὥστε τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ τους νὰ προσαρμόζονται στὰ *νομιζόμενα* ἀγαθὰ με στοχαστικὸ τρόπο (§ 8), ἐνῶ ὁ ἴδιος εἶχε ἀπόλυτη αὐτοκρατορία καὶ οὐδέποτε ἔδειξε *τύφον* γιὰ τὰ πνευματικά του ἐπιτεύγματα καὶ τὴν κατεξοχὴν ἐπιτυχία του στὴ ζωὴ, δηλαδή τὴν παραδειγματική ἀποδοχὴ τῆς προσωπικότητός του (§ 5).

Περὶ ὀργῆς καὶ θυμοῦ

S13

Ἡ συγκράτηση ὀργῆς καὶ θυμοῦ ἀπετέλεσε ιδιαίτερο κεφάλαιο τῶν γνωμολογιῶν καὶ οἱ συμπλητές τους συνέλεξαν ἀρκετὲς γνώμες ἐπ' αὐτοῦ, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ τὴν ἔμμετρη αὐτὴ τοῦ *Δημώννακτος*, ἢ ὁποία, μαζί με τὴν ἐπίσης ἄλλη ἔμμετρη, τὴν S19, ἔπεισαν ὀρισμένους ὅτι ὁ *Δημόναξ* (ἢ κάποιος ὁμώνυμός του) πρέπει νὰ συγκαταλεχθεῖ μεταξύ τῶν τραγικῶν ποιητῶν· τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι ὁ *Κυνικός* χρησιμοποίησε κάποιον *ιαμβεῖο* ποῦ τελικῶς τοῦ ἀποδόθηκε (βλ. σελ. 826-827 Nauck²). Ὑπάρχουν καὶ ἄλλες ἐκδοχὲς τῆς γνώμης, ὅπως λ.χ. *κόλαζε प्राῆति माल्लन क्रिων अल्ल म् थुमुमेणस* (*Gnomol. Baroccianum*, ἀρ. 219 Bywater), *κόλαζε क्रिων ὀρθά अल्ल म् थुमुमेणस* (πατνιακό, Bertini Malgarini, *Elenchos* 5, 1984, 183 ἀρ. 84), *κόλαζε χωρις ὀργῆς τὸν ἀμαρτάνοντα, κηδεμονικὴν νουθέτησιν, ἀλλὰ μὴ σκυθικὴν ἐμφαίνων ὀμότητα* (Γεωργίδης, ἀρ. 548 Odorico, *Prato* κ.ά.). Ὁ ἴδιος ὁ *Δημόναξ*, ὄχι μόνον συμβούλευε χωρὶς νὰ ὀργίζεται τοὺς *ἀμαρτάνοντας* (§ 7), ἀλλὰ καὶ συμβούλευε τοὺς ἄρχοντες νὰ διοικοῦν *ἀοργήτως* (§ 51).

Περὶ πολυπραγμοσύνης καὶ ἡσυχίας

S14

Τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου εἶχε ἀπασχολήσει τοὺς φιλοσόφους, ὅπως λ.χ. τοὺς Πυθαγορείους (*VS* 58 B 1):

γίγνεσθαι δὲ ἐξ αὐτῶν (sc. τῶν τεσσάρων στοιχείων) κόσμον ἔμψυχον, νοερόν, σφαιροειδῆ, μέσην περιέχοντα τὴν γῆν καὶ αὐτὴν σφαιροειδῆ καὶ περιουικουμένην· εἶναι δὲ καὶ ἀντίποδας καὶ τὰ ἡμῶν κάτω ἐκείνοις ἄνω.

Ἐπίσης προβληματίσει τοὺς Στωικούς (*σφαιροειδῆ τὸν κόσμον*, *SVF* II 547), ἀλλὰ καὶ τοὺς Ἐπικουρείους (*ἐνδέχεσθαι μὲν εἶναι σφαιροειδεῖς τοὺς κόσμους*, ἀπ. 302 Usener). Ἦδη, ὅμως, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Σωκράτους, μετὰ τὴν στροφή στὴν ἠθικὴ φιλοσοφία, τὰ θέματα αὐτὰ ἐθεωροῦντο ἔωλα καὶ ἀντικείμενα ἄλλων στοχαστῶν. Πολύ

ἀποκαλυπτικό είναι ένα χωρίο τῆς ἐπιστολῆς τῆς πρὸς Αἰσχίνην τοῦ Ξενοφῶντος πού διασώζει ὁ Ἰωάννης Στοβαῖος (2.1.29) περιγράφοντας τὶς ἀπόψεις τοῦ ἰδίου τοῦ Σωκράτους:

πότε γάρ, ὦ Αἰσχίνη, Σωκράτους ἀκήκοέ τις οὐρανίων πέρι λέγοντος ἢ γραμμῶς εἰς ἐπανόρθωσιν παραινούντος μανθάνειν; μουσικῆς (μὲν) γὰρ ἴσμεν αὐτὸν μέχρις ὧτων ξυνιέντα. διετέλει δὲ ἐκάστοτε αὐτὸς λέγων τι καλὸν καὶ τί ἀνδρεία τε καὶ δικαιοσύνη καὶ αἱ ἄλλαι ἀρεταί. ἀνθρώπινα γοῦν ταῦτα ἀγαθὰ ἐκάλει· τὰ δ' ἄλλα ἢ ἀδύνατα ἀνθρώποις ἀλῶναι ἔφασκεν ἢ μύθων εἶναι συγγενῆ, μετὰ ὀφρύος σοφιστῶν (παίγνια) διεξιόντων. καὶ οὐκ ἔλεγε μὲν ταῦτα, οὐκ ἤδει δὲ πράττειν.

Στὸ χωρίο αὐτὸ τὰ πράγματα παρουσιάζονται ἀναλυτικά. Συνοπτικά, ὅμως, καὶ γραφικὰ παρουσιάζει τὴ σοκρατικὴ περιφρόνηση γιὰ τέτοιου εἴδους προβληματισμούς ἕνα λῆμμα τοῦ βατικανοῦ γνωμολογίου (GV 489 Sternbach):

Σωκράτης ἐρωτηθεὶς, εἰ σφαιροειδῆς ἐστὶν ὁ κόσμος, ἔφη· «Οὐχ ὑπερέκυστα».

Στὴ σοκρατικὴ παράδοση, ἐπομένως, ἀνήκει καὶ ὁ Δημῶναξ μὲ τὴν ἀνθρωποκεντρικὴ του θεώρηση· βλ. §§ 9-10, 20 κ.λπ. καί, κυρίως, τὸν ἔμπρακτο σαρκασμὸ του γιὰ τοὺς ἀντίποδες (§ 22), οἱ ὁποῖοι, μάλιστα, ἀναφέρονται καὶ στὸ παρατεθὲν χωρίο τῶν Πυθαγορείων. Ὅσο γιὰ τὰ λογοπαίγνια τοῦ τύπου *κόσμος /ἀκοσμία*, εἶναι ἀλήθεια ὅτι πολὺ ἄρεσαν στὸν Δημῶνακτα· βλ. § 47 *κρίσις / Ἀκριάσιος*, § 48 *ὑπερος / Ὑπερείδης*, § 56 *Κατηγορίαι* (τίτλος ἔργου τοῦ Ἀριστοτέλους) / *κατηγορίαί*. Πβ. ἐπίσης τὶς σεξουαλικῶν ὑπονοουμένων ἀμφισβησίες § 15 *περαίνει*, § 17 *δακτύλιος*.

Περὶ λύπης καὶ ἀθυμίας

S15-16

Καὶ οἱ δύο γνωμῆς ἀναφέρονται στὴ λύπη· ἡ πρώτη μιλά γενικῶς γι' αὐτὸ τὸ πάθος τῆς ψυχῆς, ἡ δευτέρη γιὰ τὴ λύπη πού προκαλεῖ ἢ προοπτικὴ τοῦ θανάτου. Καὶ οἱ δύο, πάντως, ἀποτελοῦν συμβουλές γιὰ τὴν ἀντιμετώπισή της μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι ἡ μὲν πρώτη εἶναι συγκεκριμένη, ἐνῶ ἡ δευτέρη δείχνει πρὸς μία μᾶλλον ἀόριστη κατεύθυνση, τὸ περιεχόμενο τῆς ὁποίας θὰ ἐκάλυπταν ἐπιχειρήματα πού ἀνῆκαν στὴν *τέχνη ἀλυπίας*. Τὶς ὑπερβολές τοῦ πένθους, ὀποθενδήποτε καὶ ἐὰν προήρχοντο, τὶς κατεδίκαζε μὲ σφοδρότητα ὁ Δημῶναξ (§§ 24, 25). Ὁ Λουκιανὸς ἐντοπίζει ἀκριβῶς τὸ συναίσθημα πού κατεῖχε τὸν φιλόσοφο ἀπὸ τὸν θάνατο ἢ τὴν ἀσθένεια φίλου· καὶ αὐτὸ ἦταν ἡ *ἀνία* (μόνον αὐτὸν ἠγία φίλου νόσος ἢ θάνατος, § 10).

Γι' αὐτὸ καὶ ἐπιμένει ὅτι ὁ Δημῶναξ ἐτελεύτησε *ἄλυπος* (§ 63). Σπουδαῖος λόγος· καὶ φαίνεται, βεβαίως, ἀπὸ τὰ ἰστορούμενα ὅτι εἶχε ὀριστικῶς κατανικήσει τὸν φόβο τοῦ θανάτου, τὸν ὁποῖο δὲν εἶναι σὲ θέση ν' ἀποφύγουν οἱ πολλοὶ (§§ 43, 45, 65). Οὔτε ἐνδιαφερόταν ὁ Δημῶναξ καὶ οὔτε παρηγγεῖλε γιὰ τὴν ταφή του, τὴν ὁποία ἄλλοι ἐτέλεσαν μεγαλοπρεπῆ σεβόμενοι καὶ τιμώντες τὸν ἄνδρα (§§ 66, 67). Ποῦ, ὅμως, εἶχε ἀναθέσει τὸ φορτίον τῆς λύτης, τῆς λύτης τοῦ ἀνθρώπινου βίου, ὅπως συνιστᾷ ἡ πρώτη γνώμη; Μά, φυσικά, στὸ πλέγμα τῆς φιλοσοφίας ποῦ εἶχε ὁ ἴδιος συνθέσει καὶ ἐβίωσε.

Περὶ γλωσσαλγίας

S17

Παλαιά, ἀλλὰ καὶ πολυδιατυπωμένη συμβουλή αὐτή, τὴν ὁποία συνήθως ἀποτύπωσαν τὰ διάφορα γνωμολόγια (ὅπως λ.χ. τὸ *Ἄριστον καὶ πρῶτον μάθημα*, Schenkl, *WS* 11, 1889, 15 ἀρ. 31) στὴν ἐξῆς παραινετικῇ μορφῇ:

διὰ τοῦτο μίαν γλῶσσαν ἔδωκεν ἡμῖν ἡ φύσις, δύο δὲ ὄτα, ἵνα διπλασίονα ὧν λέγομεν παρ' ἐτέρου ἀκούωμεν.

Σημειωτέον ὅτι ἡ πατρότητα τῆς συγκεκριμένης γνώμης δὲν εἶναι σταθερῆ· ἀποδίδεται τόσο στὸν Δημόκριτο, ὅσο καὶ στὸν Δημοσθένη, τὸν Ζήνωνα ἢ τὸν Κλεάνθη. Μὲ τὴν πλούσια, λοιπόν, καὶ διαίωνα ἐμπειρία τῆς γλωσσαλγίας, δὲν εἶναι καθόλου περίεργο ποῦ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Δημῶναξ, ὅταν τοῦ ζητήθηκε συμβουλή τοῦ ἐπιτυχῶς ἀρχεῖν ἀπὸ Ρωμαῖο ἀξιωματοῦχο, ἀπάντησε σταθερά (§ 51): *ἀοργήτως, καὶ ὀλίγα μὲν λαλῶν, πολλὰ δὲ ἀκούων*. Στὴ φράση αὐτή, ἐπομένως, ἀποτυπώνεται ὁλόκληρη βιοθεωρία, τὴν ὁποία καὶ ὁ ἴδιος ὁ Δημῶναξ ἀκολουθοῦσε, τόσο μὲ τὴ δική του ἀοργησία (βλ. § 7 καὶ ἀνωτέρω S13), ὅσο καὶ μὲ τὴ λακωνικότητα τῶν ἀπαντήσεων καὶ τῶν παρατηρήσεών του.

Περὶ τοῦ Γνωθὶ σαυτόν

S18

Σὲ αὐτὸ συμφωνεῖ καὶ ὁ Λουκιανός (§ 3): ἀφοῦ τόνισε ὅτι ὁ Δημῶναξ παρέβλεψε τὰ ἀγαθὰ τοῦ πατρικοῦ οἴκου καὶ δόθηκε ὀλοκληρωτικὰ στὴ φιλοσοφία (*οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πάντων τούτων ὑπεράνω γενόμενος καὶ ἀξιώσας ἑαυτὸν τῶν καλλίστων, πρὸς φιλοσοφίαν ὤρμησεν*) καὶ ἀφοῦ ἀνέφερε ὀνομαστικὰ τοὺς διδασκάλους του, ὑπογραμμίζει τὴν ἔμφυτη ὁρμὴ του πρὸς τὴ φιλοσοφία συνδυάζοντάς τιν καὶ πάλι μὲ τὴν περιφρόνηση τῶν ἀγαθῶν: *ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐκείας πρὸς τὰ κατὰ ὁρμῆς καὶ ἐμφύτου πρὸς φιλοσοφίαν ἔρωτος ἐκ παίδων εὐθὺς κεκνημένος, ὑπερεῖδεν μὲν τῶν ἀνθρωπείων ἀγαθῶν*

ἀπάντων, κ.λπ. Πρέπει, βεβαίως, νὰ τονιστεῖ καὶ ἐδῶ, δηλαδή καὶ στὴ γνώμη καὶ στὸ χωρίο τοῦ Λουκιανοῦ, ὅτι ἡ ἐνασχόληση μὲ τὴ φιλοσοφία (τὴν ὁποία καὶ ὁ φιλόσοφος καὶ ὁ βιογράφος του ρητῶς ἀποδέχονται) εἶναι ἡ στοχαστικὴ διάθεση ποὺ δὲν εἶχε καμία σχέση μὲ τὶς τυπικότητες καὶ τὸν δογματισμὸ τῶν σχολῶν. Εἶναι ἐκεῖνο ἀκριβῶς ποὺ ἀρνεῖται στὸν Φαβωρίνο ὅταν τὸν ἐρωτᾷ, *Τίνα αἴρεσιν ἀσπάζεται μᾶλλον ἐν φιλοσοφία*. Ἡ ἀπάντησι, *Τίς γάρ σοι εἶπεν ὅτι φιλοσοφῶ;* διαγράφει αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ γραμμὴ. Μὲ κανένα τρόπο δὲν ἀποτελεῖ ἄρνησι τῆς φιλοσοφικῆς του ἐνασχολήσεως.

Περὶ ὑπεροψίας

S19

Γιὰ τὴ γνώμη αὐτὴ ἰσχύουν ὅσα εἶπαμε καὶ γιὰ τὴν ἄλλη ἔμμετρον (S13). Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὁ Δημῶναξ νὰ χρησιμοποίησε συγκεκριμένη ἐκδοχὴ μιᾶς παλαιᾶς γνώμης ποὺ παρουσιάζεται σὲ πολλὰ γνωμολόγια καὶ μὲ πολλὰ μορφές. Λ.χ. στὴ συλλογὴ τοῦ Μενάνδρου, *Γνώμαι μονόστιχοι* (336 Jaekel):

θνητὸς πεφυκῶς μὴ φρόνει (γ') ὑπέρθρα.

Στὴν ἴδια συλλογὴ ἐντοπίζονται καὶ ἄλλες, μὲ διατυπώσεις ἀπὸ ἄλλη ὀπτικὴ γωνία (606 καὶ 1):

*ὄντας δὲ θνητοὺς θνητὰ καὶ φρονεῖν χρεῶν
ἀνθρώπων ὄντα δεῖ φρονεῖν τάνθρώπινα.*

Ἀπὸ τὸν Ψευδο-Μάξιμο (49.15/56.16) λ.χ. ἀποδίδεται κάτι παρόμοιο στὸν κοιμικὸ Ἀντιφάνη (ἀπ. 282 K-A):

εἰ θνητὸς εἶ, ᾧ βέλτιστε, θνητὰ καὶ φρόνει.

Μία ἀκόμη, ἀπὸ τὴν πλούσια ποικιλία, ἀπαντᾶται στὸν Γεωργίδη (483 Odorico, Prato):

θνητὸν λαχὼν τὸ σῶμα, μὴ φρόνει μέγα.

Τέλος, πλαισιωμένη σὲ ἱστορικὴ διήγησι, τὴν ἀνευρίσκουμε λ.χ. στὸ πατμιακὸ γνωμολόγιο (Patm) 45.25:

*Ἀλεξάνδρον· Ἀλέξανδρος νοσήσας μακρῶ νόσῳ ὡς ἀνέρωσεν,
«Οὐδέν», ἔφη, «διατεθῆναι χειρὸν· ὑπέμνησεν γὰρ ἡμᾶς ἡ νόσος
μὴ μέγα φρονεῖν θνητοὺς ὄντας».*

Ταπεινόφρων ὁ ἴδιος ὁ Δημῶναξ, ἦταν σαφῶς ἐναντίον τῆς ἀλαζονείας, ὅπως φαίνεται ἀπὸ συνδυασμένα χωρία τοῦ Λουκιανοῦ (§§ 5-6, 10, 29, 41). Τοὺς θεοὺς, ποὺ ἀναφέρονται ἐδῶ ὡς συστατικὸ στοιχεῖο τῆς γνώμης, δὲν τοὺς ἀπέροριπτε, ἔδειχνε ὅμως σκεπτικισμὸ ἀπέναντι σὲ πρακτικὲς τῆς λατρείας· βλ. §§ 11, 27, 34.

ΑΛΛΟΙ ΚΥΠΡΙΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ

52. Εὐδήμος Κύπριος

Τὸ προφητικό ὄραμα

Τ1-2

Ὁ Εὐδήμος, πού δὲν μαρτυρεῖται ἀπὸ ποιά ἀκριβῶς πόλη τῆς Κύπρου καταγόταν, εἶναι, κατὰ χρονικὴ σειρὰ, ὁ πρῶτος Κύπριος πού ἐνδιαφέρθηκε γιὰ τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία. Βρέθηκε στὴν πλατωνικὴ Ἀκαδημία πρὶν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος καὶ ἀκολούθησε τὰ δραματικὰ γεγονότα, στὰ ὁποῖα ἐνεπλάκη ἢ σχολή του κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Πρωταγωνιστὴς τῶν γεγονότων ὑπῆρξε ὁ Δίων (409/408-354 π.Χ.), τὸν ὁποῖον ὁ Πλούταρχος ἔκρινε ἄξιο βιογραφίας, ἀλλὰ καὶ παραλληλισμοῦ μὲ τὸν Βροῦτο. Ἦταν συγγενῆς τοῦ οἴκου τοῦ Διονυσίου Α΄. Ἐνθουσιασμένος ἀπὸ τὴν προσωπικότητα καὶ τὶς ἰδέες τοῦ Πλάτωνος κατὰ τὴν πρώτη μετὰβασή του στὴ Σικελία τὸ 389/388 π.Χ., θέλησε νὰ προσπαθῆσει τὴν ἐφαρμογὴ τῆς θεωρίας τοῦ φιλοσόφου βασιλέως στὸ πρόσωπο τοῦ Διονυσίου Β΄. Ἡ ἀποτυχία τοῦ ἐγχειρήματος ἦταν οἰκτρή. Νὰ σημειωθεῖ, ὅτι ὁ Πλάτων πραγματοποιοῦσε τὸ μεταξὺ δύο ἀκόμη ταξίδια στὴ Σικελία, προσκεκλημένος ἀπὸ τὸν Διονύσιο. Τὸ ἓνα τὸ 366-365 καὶ τὸ δεύτερο τὸ 361-360 π.Χ. Καὶ τὰ δύο εἶχαν τὴν κατάληξη τοῦ πρώτου, μὲ διαφωνίες, προστριβές καὶ δυσκολίες. Κατὰ τὸ δεύτερο, μάλιστα, ταξίδι οἱ παρεξηγήσεις προκάλεσαν καὶ τὴν ἐξορία τοῦ Δίωνος ὡς ἐπακόλουθο ὑποψιῶν. Κατέφυγε στὴν Ἀθήνα, ὅπου, ὅπως ἦταν φυσικό, σχετίστηκε μὲ τοὺς κύκλους τῆς Ἀκαδημίας, ἡ ὁποία εἶχε ἰδρυθεῖ ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὸ πρῶτο του ταξίδι. Ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Δίωνος στὰ (διαφοροποιημένα πλέον) σχέδιά του τὸν ἐπανεφέρε στὴ Σικελία, τώρα ὁμως ὡς διεκδικητὴ τῆς ἐξουσίας. Ἐκμεταλλεζόμενος τὴν ἀπουσία τοῦ Διονυσίου στὴν Ἰταλία, ὀργάνωσε ἐκστρατεία καὶ κατέλαβε τὶς Συρακοῦσες τὸ 357. Στὸ τὸλμημά του αὐτὸ εἶχε τὴν ἐπικουρία ἐταίρων τῆς Ἀκαδημίας, ὄχι, ὁμως, καὶ τοῦ ἰδίου τοῦ Πλάτωνος (βλ. **T2**). Μεταξὺ τῶν συντρόφων του αὐτῶν ἦταν καὶ ὁ Εὐδήμος. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐπανεμφανίζεται σὺν ἀρχαῖες πηγές ὁ Εὐδήμος. Καὶ λέγω ἐπανεμφανίζεται, διότι ἡ μαρτυρία τοῦ Κικέρωνος (**T1**), τοποθετεῖ τὴν πρώτη παρουσία του ἐνωρίτερα, στὸν ἑλληνικὸ μητροπολιτικὸ χῶρο. Ἄς δοῦμε, ὁμως, τὶς ἀρχαῖες πηγές, ἀπὸ τὶς ὁποῖες εἶναι δυνατόν νὰ ἀντληθοῦν στοιχεῖα γιὰ τὴ σύντομη παρουσία τοῦ Εὐδήμου στὴ φιλοσοφία – καὶ στὴ ζωὴ. Τρεῖς εἶναι οἱ διασωθεῖσες περὶ αὐτοῦ μαρτυρίες, δύο ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀναφέρονται εὐθέως στὴ ζωὴ καὶ

τὸ τέλος του. Ἡ πρώτη μαρτυρία (T1) προέρχεται ἀπὸ τὸν Κικέρωνα (ἀπ. 1 Ross = 56 Gigon). Προφανῶς ὁ Κικέρων χρησιμοποίησε ἀπευθείας τὸν *Εὐδήμιο* τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἡ μαρτυρία του εἶναι σαφῆς ὡς πρὸς τὸ τέλος τοῦ Κυπρίου Εὐδήμιου: *proeliantem eum ad Syracusas occidisse*. Σὲ χρονικὸ ὑπολογισμό καὶ μὲ βάση τὰ γραφόμενα στὸ χωρίο, τὰ πράγματα ἔχουν ὡς ἐξῆς: ὁ τύραννος Ἀλέξανδρος, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχὴ διήρκεσε ἔντεκα χρόνια (Διόδ. Σικ. 15.61.2), πράγματι δολοφονήθηκε τὸ 359/358 π.Χ. ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς τῆς συζύγου του (βλ. Ξενοφ. *Ἑλλην.* 6.4.35 κ.έ.). Ἐπομένως, ἡ πενταετία, γιὰ τὴν ὁποία γίνεται λόγος στὸ προφητικὸ ὄνειρο, θὰ ἔληγε τὸ 354/353 π.Χ. Στὸ μεταξύ, ὅμως, συνέβησαν καὶ συνέχισαν νὰ δραματιζοῦνται στὴ Σικελία ἐκεῖνα, γιὰ τὰ ὁποῖα γράφει ὁ Πλούταρχος στὸν βίο τοῦ Δίωνος, καὶ στὰ ὁποῖα ἐλάμβαναν ἐνεργὸ μέρος οἱ ἐταῖροι τῆς Ἀκαδημίας. Ἡ ἀναφορὰ στὸν Εὐδήμιο, στὸν θάνατό του καὶ στὸν διάλογο τοῦ Ἀριστοτέλους γίνεται, ὅμως, ἀπὸ τὸν Πλούταρχο στὸ πλαίσιο γεγονότων, τὰ ὁποῖα καταγράφονται στὴ μαρτυρία του (T2) καὶ τὰ ὁποῖα συνέβησαν, ὄχι τὸ 354/353, ἀλλ' ἐνωρίτερα, τὸ 357 π.Χ., κατὰ τὴν ἐπίθεση ἐναντίον τῶν Συρακουσῶν καὶ τὴν κατάληψη τῆς πόλεως ἀπὸ τὸν Δίωνα, τοὺς συντρόφους καὶ τοὺς ἐταίρους του. Κατὰ τοὺς ἐκδότες τοῦ ἀριστοτελικοῦ *Εὐδήμιου ἢ περὶ ψυχῆς* διαλόγου, στὴ μαρτυρία τοῦ Κικέρωνος ἐπισυνάπτεται ἡ μαρτυρία τοῦ Πλούταρχου (ἀπ. 1 Ross = 57 Gigon). Ὅμως, ἡ τεκμηρίωση τοῦ Πλούταρχου εἶναι ἀόριστη ἐν προκειμένῳ ἀφήνοντας περιθώρια ἐρμηνειῶν. Στὴν παρατεθεῖσα μαρτυρία ἀναφέρεται ὅτι ὁ Εὐδήμιος *συνέπραττε* μὲ τὸν Δίωνα κατὰ τὴν ἐπιχείρηση ἐναντίον τῶν Συρακουσῶν δὲν ἀναφέρεται ὁ θάνατός του. Ὁ θάνατός του ἀναφέρεται σὲ σχέση μὲ τὴ συγγραφὴ τοῦ ἀριστοτελικοῦ ἔργου καὶ θὰ μπορούσε νὰ ἔχει συμβεῖ, κατὰ λογικὴ ἀκολουθία, σὲ ὁποιαδήποτε πολεμικὴ ἐνέργεια ἔλαβε χώρα στὴν πόλη τῶν Συρακουσῶν. Οἱ ἐπιχειρήσεις, ὅμως, στὴν περιοχὴ ἐξακολούθησαν ὅπωςδήποτε μέχρι τὸ τέλος τοῦ 353 π.Χ. (ἴσως καὶ τοὺς πρώτους μῆνες τοῦ 352), διότι ἡ ἐγκατάσταση τοῦ Δίωνος στὴν πόλη εἶχε καὶ συνέπειες. Ἐπομένως, στὴ διήγηση τοῦ Πλούταρχου ἀκολουθοῦν καὶ ἄλλα γεγονότα, κατὰ τὰ ὁποῖα θὰ μπορούσε νὰ εἶχε συμβεῖ ὁ θάνατος τοῦ Εὐδήμιου, τὸν ὁποῖο ὁ Πλούταρχος δὲν ἀναφέρει πλέον στὸν οἰκτεῖο τόπο, δηλαδὴ κατὰ τὴν ἀναφορὰ στὰ περιστατικὰ τοῦ ἔτους πού ἐκπληρώθηκε ἡ προφητεία, δηλαδὴ τοῦ πέμπτου ἔτους ἀπὸ τὸ 359/358. Ἐφόσον καὶ οἱ δύο μαρτυρίες προέρχονται ἀπὸ τὸ ἴδιο ἔργο, τὸν *Εὐδήμιο* τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ ἐφόσον τὸ θέμα τῆς πληρώσεως τῆς πενταετίας ἦταν τόσο σπουδαῖο, καὶ ἐφόσον ὁ Κικέρων μαρτυρεῖ ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Κυπρίου ἐταίρου τῆς Ἀκαδημίας συνέβη *ad Syracusas*, τότε αὐτὸς θὰ πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ σὲ ἐπισηδία

πού έλαβαν χώρα στην πόλη διαρκούσης τής χρονικής περιόδου 354/353. Και αυτά τὰ διηγείται, όπως είπαμε, ο Πλούταρχος στη συνέχεια (Δίων 54-58, 981e-983e, πβ. Διόδ. Σικ. 16.36). Πρόκειται για τή δολοφονία του Δίωνος από τον Ἀθηναίο Κάλλιππο, τον οποίο είχε γνωρίσει στην Ἀθήνα μαζί με τον αδελφό του. Για τὸ πρόσωπο αὐτὸ ἡ Ἀκαδημία δὲν ανέλαβε τὴν εὐθύνη. Ἀναφέρεται στην ἑβδόμη Ἐπιστολή (333e) γὰρ τοὺς ἀδελφούς αὐτὸ πὺν ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Πλούταρχος (Δίων 54.1, 981f), ὅτι δηλαδή *οὐκ ἐκ φιλοσοφίας γεγονότε φίλων, ἀλλ' ἐκ τῆς περιτρεχούσης ἐταιρίας ταύτης τῆς τῶν πλείστων φίλων, ἦν ἐκ τοῦ ξενίζεω τε καὶ μνεῖν καὶ ἐποπτεῦειν πραγματεύονται*. Ἡ προδοτικὴ συνωμοσία ἔγινε τὸ θέρος τοῦ 354 μὲ ἀφορμὴ τὴν τυραννικὴ πλεον πολιτεία τοῦ Δίωνος. Ὁ Κάλλιππος κατόρθωσε νὰ κρατήσει, τυραννικῶς καὶ αὐτός, τὴν πόλη γὰρ ἓνα περίπου ἔτος παρὰ τὴν ἔνοπλη ἀντίδραση τῶν ἐταίρων, τῶν πιστῶν στὴ μνήμη καὶ τὰ σχέδια τοῦ Δίωνος. Οἱ μάχες φαίνεται ὅτι διήρκεσαν ἀρκετά, ἀπὸ τὴν ἀνασύνταξη τοῦ θέρους τοῦ 354 μέχρι τὸ τέλος τοῦ ἔτους 353, ἴσως καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 352 π.Χ., καὶ ὀδήγησαν τελικῶς στὴν ἀπομάκρυνση καὶ τὸν θάνατο τοῦ Καλλιππου, μὲ τὸ ἴδιο, μάλιστα, ξίφος πὺν δολοφονήθηκε ὁ Δίων – λέγει ὁ Πλούταρχος. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι οἱ ἐναπομεινάντες ἐταῖροι τοῦ Δίωνος εἶχαν ἀρχικῶς ἀπωθηθεῖ στους Λεοντίνους καὶ ἐκεῖ συμμάχησαν μὲ τὸν Ἴππαρίνο, ἀνεψιὸ τοῦ Δίωνος. Μαζί με τὶς δυνάμεις τοῦ νέου συμμάχου ἐπανακατέλαβαν τὶς Συρακοῦσες ὅταν ὁ Κάλλιππος ἦταν ἀπασχολημένος στὴν κατάληψη τῆς Κατάνης. Γράφει γ' αὐτὸν ὁ θεοσεβὴς Πλούταρχος στὸ ἀκροτελεύτιο κεφάλαιο τοῦ Δίωνος (58.4, 983cd): *ταχὺ δ' ἀξίαν δίκην ἔδωκεν. ὀρμήσας μὲν γὰρ Κατάνην λαβεῖν, εὐθὺς ἀπέβαλε τὰς Συρακοῦσας· ὅτε καὶ φασιν αὐτὸν εἰπεῖν ὅτι πόλιν ἀπολωλεκῶς τυρόκνηστω εἴληφεν*. Σ' αὐτὲς τὶς ἐπιχειρήσεις γὰρ τὴν ἀνακατάληψη τῶν Συρακοῦσῶν πρέπει νὰ ἔλαβε μέρος καὶ ὁ Εὐδήμος καὶ σὲ μία ἀπὸ αὐτὲς θὰ ἔπεσε, ἔχοντας διασωθεῖ ἀπὸ τὴν πολιορκία τοῦ 357. Ἐὰν ληφθεῖ ὑπόψιν τὸ *ad Syracusas* τοῦ Κικέρωνος κατὰ λέξιν, μεγαλύτερη, ἴσως, εἶναι ἡ πιθανότητα νὰ σκοτώθηκε ὁ Εὐδήμος κατὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἀνακατάληψως τῶν Συρακοῦσῶν μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ἴππαρίνου, ἢ ὅποια, ὅμως, τοποθετεῖται πολὺ ἀργά, περὶ τὸ τέλος τοῦ 353, ὅταν εἶχε ἤδη παρέλθει ἡ πενταετία τῆς προφητείας. Ἀλλὰ καὶ θάνατος κατὰ τὸ θέρος τοῦ 354 δὲν πρέπει καθόλου νὰ ἀποκλείεται, δεδομένου ὅτι δὲν εἴμεθα σὲ θέση νὰ γνωρίζουμε ὅλες τὶς φάσεις τῶν πολεμικῶν συμβάντων. Ἐπομένως, καὶ ὁ διάλογος τοῦ Ἀριστοτέλους πρέπει νὰ ἐγράφη τὸ 353/352 (ἢ, τὸ ἀργότερο, τὸ 351), ὅταν ὁ Ἀριστοτέλης πληροφορήθηκε τὸ γεγονός. Ὑπάρχουν, ὅμως, καὶ ἄλλα ζητήματα πρὸς συζήτηση σχετικῶς μὲ τὴν ἱστορία τοῦ Εὐδήμου. Ὅπως, λ.χ.,

μετέβη στην Ἀθήνα ἀπὸ ἀγάπη γιὰ τὴ φιλοσοφία ἢ γιὰ ἄλλους λόγους; Διατυπώθηκε ἡ γνώμη (W. Jaeger, πού ἀκολουθεῖ ὁ I. Dürring) ὅτι ὁ Εὐδήμος ἐξορίστηκε ἀπὸ τὴν Κύπρο. Διότι, τί ἄλλο σήμαινε ἡ πενταετία; Γιατί τόση ἐπιθυμία, ἐλπίδα καὶ ἀναμονὴ τῆς ἐπιστροφῆς μετὰ τὴ λήξη τῆς; Μήπως ἐπειδὴ τότε τελείωνε ἡ ἐπιβληθεῖσα ποινή; Ἡ εἰκασία, ὅμως, αὐτὴ δὲν στηρίζεται σὲ πηγές καὶ δὲν μπορεῖ νὰ γίνεῖ ἀποδεκτὴ ἀκόμη καὶ ἐὰν τὸ χωρίο τοῦ Κικέρωνος γίνεῖ ἀντικείμενο ὑπερκριτικῆς. Ἔπειτα, ἓνας ἄλλος διάλογος τοῦ Ἀριστοτέλους, τῆς ἰδίας πρώτης περιόδου, ὁ *Προτρεπτικός*, ἔχει ὡς παραλήπτη τὸν Κύπριο βασιλέα Θεμισώνα. Ἐρωτᾶται: ποιά ἦταν ἡ σχέση τοῦ Εὐδήμου μὲ τὸν Θεμισώνα καὶ τὴν ἐξουσία πού ἀσκοῦσε στὸ βασιλείο του τῆς Κύπρου; Καταγόταν ὁ Εὐδήμος ἀπὸ τὴν πόλη τοῦ Θεμισώνας (ἡ ὁποία ἐπίσης δὲν κατονομάζεται) ἢ ἀπὸ ἄλλη πόλη; Καί, ἐὰν ἦταν πράγματι ὑπῆκοος τοῦ βασιλέως αὐτοῦ, τότε πῶς τὰ δύο πρόσωπα συνδυάζονται στὸν Ἀριστοτέλη, ἐφόσον ὁ ἓνας ἦταν, ὑποτίθεται, ἐξόριστος, ὁ δὲ ἄλλος ὁ κατεξοχὴν ἐκπρόσωπος τῆς νόμιμης ἐξουσίας; Προχωρώντας ἀκόμη βαθύτερα στὸν χῶρο τῶν ὑποθέσεων, γράφτηκε ὅτι ὁ Εὐδήμος ἦταν υἱός, καὶ ἴσως διάδοχος τοῦ Θεμισώνας, πρὸς τὸν ὁποῖο καὶ ἀπευθύνεται τὸ ἓνα καὶ μόνον ἔργο πού ἴσως ἀποτελοῦσαν ὁ *Εὐδήμος* καὶ ὁ *Προτρεπτικός*, ζήτημα στὸ ὁποῖο θὰ ἐπανέλθουμε. Ἔπειτα, ἐὰν ὁ Εὐδήμος καταγόταν ἀπὸ ἄλλη πόλη τῆς Κύπρου, γεγονὸς λογικότερο γιὰ τὴν εἰκασία τῆς ἐξορίας, τότε ποιά ἦταν αὐτὴ ἡ πόλη, ἡ ὁποία θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι μᾶλλον ἀντίπαλος τῆς πόλεως τοῦ Θεμισώνας καὶ τῆς πολιτικῆς του; Συνδέονται τὰ πολεμικὰ γεγονότα τῆς Κύπρου πού ἀναφέρει ὁ Διόδωρος Σικελιώτης, 16.42.3-9; Αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα γεννᾷ ἡ εἰκασία περὶ ἐξορίας τοῦ Εὐδήμου, ἡ ὁποία, ἐπαναλαμβάνω, δὲν στηρίζεται σὲ πηγές. Ἐμφανίζει, ὅμως, καὶ ὑπογραμμίζει ἓναν πλατωνικὸ συμβολισμό ταιριάζοντας μὲ τὴν ἀντίληψη πού ἐκτίθεται στὸν *Φαῖδωνα*, περὶ τοῦ σώματος ὡς δεσμοτηρίου ἢ χῶρου ἐξορίας τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία, μὲ τὸν θάνατο, ἐπιστρέφει στὴν οὐράνια κατοικία τῆς. Ἀλλὰ καὶ ἡ παρουσία τοῦ Εὐδήμου σὲ Φερές γεννᾷ ἄλλα, ἐξίσου δυσεπίλυτα προβλήματα. Γιατί βρέθηκε ὁ Εὐδήμος σὲ Φερές καὶ ποῦ κατευθυνόταν ὅταν ἀσθένησε; Μήπως στὴ Μακεδονία, γιὰ νὰ συναντήσῃ τὸν Ἀριστοτέλη; Αὐτὸ τὸ ἐρώτημα θέτει ὁ Olof Gigon, καὶ εἶχε δίκιο νὰ διερωτᾶται. Καὶ ἐδῶ, πάντως, ὁποιαδήποτε ἀπάντηση θὰ πρέπει νὰ κινηθεῖ στὸν χῶρο τῆς εἰκασίας. Ὁ Εὐδήμος εἶναι ἀλήθεια ὅτι εἶχε συνδεθεῖ φιλικὰ μὲ τὸν Ἀριστοτέλη, ἦταν, ὅμως, μαθητὴς του ἢ μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος; Διότι καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἔχουν ἐκφρασθεῖ διαφορετικὲς ἀπόψεις. Ὅπωςδήποτε, δὲν πρέπει νὰ ἀρνηθεῖ κανεὶς τὴ σχέση του μὲ τὴ φιλοσοφία διότι καὶ αὐτὸ ἐγράφη, ὡς προέκταση τῆς περὶ ἐξορίας

εικασίας του. Ἔστω καὶ ἐὰν ὑποτεθεῖ ὅτι εἶχε ἀσχοληθεῖ καὶ μὲ τὴν πολιτικὴ στῆν πατρίδα του, ὁ χῶρος τῆς Ἀκαδημίας θὰ ἦταν ὁ πλέον ἰδανικός τότε γιὰ τὴν κατάρτισή του πάνω στῆν πολιτικὴ σκέψη. Ἐξάλλου, τὸ ὅτι βρέθηκε συναγωνιστὴς τοῦ Δίωνος στῆ Σικελία, σὲ μία ὑπόθεση ποὺ οἱ ἐταῖροι τῆς Ἀκαδημίας τὴν εἶχαν ἐγκολληθεῖ καὶ τὴ στήριξαν, ἀκόμη καὶ τὸ ὅτι ἔδωσε τὴ ζωὴ του γιὰ τὴν ὑπόθεση, τί ἄλλο ἀποδεικνύει; Ἐρχόμαστε τώρα στοῦ ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὁ πλήρης τίτλος, *Εὐδήμιος ἢ περὶ ψυχῆς*, παραδίδεται ἀπὸ τὸν Πλούταρχο καὶ ἀπὸ τὸν Σμπλικιο. Ὁ Πλούταρχος, ἐπίσης, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ ποὺ συνδέει τὸ ἔργο μὲ τὸν Κύπριο Εὐδήμιο (T2), παραδίδει καὶ διαλογικὸ χωρίο (*Παραμυθητικὸς εἰς Ἀπολλώνιον* 27, 115b-e: ἀπ. 6 Ross = 65 Gigon). Ὡς *Περὶ ψυχῆς πραγματεία* ἀπλῶς ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Πρόκλο, ἐνῶ ὡς *Εὐδήμιος* ἀπλῶς παραπέμπει τὸ ἔργο ὁ Θεμιστιος καὶ ὁ Ὀλυμπιόδωρος/Πρόκλος. Ἐν τῷ *Εὐδήμιω* διαλόγῳ ἀναφέρεται ὁ Ἰωάννης Φιλόπονος καὶ ὁ Σμπλικιος, ἐν τοῖς διαλογικοῖς ὁ Ἡλίας. Ἀπὸ τὴ διαλογικὴ μορφή καὶ τὴν τεχνικὴ τοῦ διαλόγου γίνεται φανερὸ ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης συνέχιζε τὴν πλατωνικὴ παράδοση. Ὡς πρὸς τὸ εἶδος τοῦ ἔργου, φαίνεται ὅτι μοροῦσε νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς παραμυθητικὸς γιὰ θάνατο (consolatio mortis). Ὁ *Φαίδων*, παραμυθητικὸς γιὰ τὸν θάνατο τοῦ Σωκράτους, ὑπῆρξε ἓνα θαυμάσιο κατάλληλο πρότυπο γιὰ τὴν παρεμφερῆ συγγραφή τοῦ Ἀριστοτέλους παρότι στοῦ μεταξὺ, στὶς δεκαετίες ποὺ πέρασαν, ὁ Πλάτων εἶχε μετατεθεῖ ἀπὸ τὶς ιδέες ποὺ ἐξέφραζε. Ἀπὸ τὸ χωρίο τοῦ Κικέρωνος γίνεται ἐμφανὴς ὁ προβληματισμὸς τοῦ *Εὐδήμιου*: τὰ ὄνειρα καὶ τὰ ὄραματα ἔχουν μία σχετικότητα στῆν οὐσία τους, ἀλλὰ καὶ στῆν ἐρημνευτικὴ τους προσέγγιση, ἢ ὁποῖα προβάλλεται στοῦ μέλλον. Ἡ ψυχὴ, ὡς τὸ κύριο ἐργαλεῖο τῆς ὅλης διαδικασίας, τίθεται ἐπομένως σὲ ἐξέταση καὶ, κυρίως, στοῦ ζήτημα τῆς σχέσεώς της μὲ τὸ σῶμα. Κατὰ τὸν διαχωρισμὸ ψυχῆς καὶ σώματος, ποὺ στῆν ἀπλούστερη μορφή του μοροεῖ νὰ συμβαίνει κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ὕπνου, ἀναπτύσσονται οἱ προφητικὲς ἰκανότητές της. Εἶδαμε τὶς ἀπόψεις αὐτὲς καὶ στοῦ *Περὶ ὕπνου* τοῦ Κλεάρχου, ὅπου συνομιλητὴς ἦταν ὁ ἴδιος ὁ Ἀριστοτέλης (βλ. ἀνωτ. σελ. 6-11, 238-241), ὁ ὁποῖος ἀργότερα, στοῦ *Περὶ ψυχῆς*, ἀναθεώρησε ριζικῶς τὶς ἀπόψεις του. Τότε, ὅμως, ἐπρέσβευε τὰ περὶ αὐτοῦ οὐσίας τῆς ψυχῆς, ἢ ὁποῖα ἐπιζει τοῦ σώματος, τὸ ὁποῖο ζωογονεῖ, προϋπάρχοντας, ἴσως, ἀλλὰ καὶ, ὡς ἀδιάλυτη οὐσία, ἐπιβιώνοντας αὐτοῦ. Ἡ πνευματικὴ ὀφειλὴ στὸν πλατωνικὸ *Φαίδωνα* εἶναι ἐμφανὴς. Τέλος, θίξαμε ἀνωτέρω τὸ θέμα τῆς ταυτίσεως τοῦ *Εὐδήμιου* μὲ τὸν *Προτρεπτικὸ* (κατὰ τὸν Α. Ρ. Βος). Στῆν περίπτωσιν αὐτῆ, ἐνδέχεται ὁ Εὐδήμιος νὰ ἦταν συνομιλητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους μὲ πνευματικὸ σκηνικὸ τὴν Ἀκαδημία στὸν προτρεπτικὸ αὐτὸν διάλο-

γο πού ἀπευθυνόταν στὸν Θεμισώνα. Ἀναμφιβόλως, ἡ ἱστορία τοῦ Εὐδήμου, ἡ προφητεία καὶ ὁ θάνατός του, θὰ χρησίμευαν σὲ μία παραδειγματική θεώρηση τῆς φιλοσοφίας δίνοντας συγχρόνως καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς παραμυθία (*consolatio philosophiae*).

Ἐλεγεία γιὰ τὸν Εὐδήμο

Τ*3

Ἡ μαρτυρία τοῦ Ὀλυμπιόδωρου εἶναι σαφής· ὁ Ἀριστοτέλης σεβόταν τὸν Πλάτωνα ὡς διδάσκαλό του καὶ τὸν ἐγκωμιάσε σὲ ἰδιαίτερο ἔργο του. Γιὰ τὸ *Πλάτωνος ἐγκώμιον*, βλ. τὰ σχετικά μὲ τὸν Κλέαρχο, ἀνωτ. σελ. 4-5, 235-236. Καὶ δὲν εἶναι μόνον αὐτό, λέγει ὁ Ὀλυμπιόδωρος· στὰ ἐλεγεία πού συνέθεσε *Πρὸς Εὐδήμιον* ἐπαινεῖ μὲν τὸν Εὐδήμο, ἀλλὰ βρῖσκει καὶ τρόπο νὰ ἐγκωμιάσει καὶ τὸν Πλάτωνα. Παραθέτει δὲ μόνον τοὺς στίχους πού ἀναφέρονται στὸν μεγάλο διδάσκαλο. Δυστυχῶς, βεβαίως, διότι ὅσα περιλαμβάνονταν προηγουμένως, ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ὅτι θὰ εἶχαν μεγάλη σημασία γιὰ νὰ ἐξιχνιαστῆ κατὰ πόσον ἀναφέρονται ἢ ὄχι στὸν Κύπριο φιλόσοφο. Πρέπει, στὸ σημεῖο αὐτό, νὰ ὑπενθυμίσουμε ὅτι ὁ Εὐδήμος βρέθηκε στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο τὸ 359/358 π.Χ., ὅτι σκοτώθηκε στὶς Συρακοῦσες τὸ 354 καὶ ὅτι ὁ Πλάτων ἀπεβίωσε τὸ 348/347 π. Χ. Τὸ πρῶτο ἐρώτημα εἶναι πότε ἐγράφησαν τὰ ἐλεγεία. Ὑποστηρίχθηκε (W. Jaeger) ὅτι τὸ ποίημα ἐγράφη μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Πλάτωνος καὶ περιέχει σαφῆ ὑπαινιγμὸ ἐναντίον ἐκείνων πού κατηγοροῦσαν τὸν Ἀριστοτέλη ὅτι τὸν ἐγκατέλειπε ζῶντα καὶ ἐστράφη στὴ δική του φιλοσοφικὴ διερεύνηση: *ὄν οὐδ' αἰνεῖν τοῖσι κακοῖσι θέμις*. Ὑπάρχουν, ὅμως, καὶ ἄλλα στοιχεῖα πού πρέπει νὰ συζητηθοῦν. Τὸ κείμενο παραδίδει ὅτι τὰ ἐλεγεία ἀπευθύνοντο *Πρὸς Εὐδήμιον*, δηλαδή ἡ πρόθεση *πρὸς* δείχνει ὅτι ἀπευθύνοντο σὲ ζῶντα παραλήπτη. Ἐὰν εἶχαν γραφῆ γιὰ τὸν φονευθέντα τὸ 354 Κύπριο φίλο, τὸν Εὐδήμο, τότε θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε τεθεῖ ἡ πρόθεση *εἰς*, *Εἰς Εὐδήμιον*. Ἐπομένως, ὁ ἀορίστως ἀναφερόμενος ἀπὸ τὸν Ὀλυμπιόδωρο Εὐδήμος εἶναι ὁ Ρόδιος, μαθητῆς τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ ὄχι ὁ Κύπριος. Ποιός, ὅμως, εἶναι ὁ ἀναφερόμενος ὡς *ἐλθὼν* στὴν Ἀθήνα, αὐτὸς πού ἔστησε βωμὸ στὴ φιλία προσεγγίζοντας μὲ φιλικὸ σεβασμὸ τὸν Πλάτωνα; Διότι ὁ Πλάτων εἶναι ὁ *ἀνὴρ*, ὁ ὁποῖος ἐγκωμιάζεται, μὲ στοιχεῖα μάλιστα τῆς διδασκαλίας του (*ὁ εὖ ζῶν μακάριός τε καὶ εὐδαίμων*, *Πολιτεία* 1, 354a), ἀπὸ τὸν στ. 3 κ.ε. Ἐὰν, λοιπόν, οἱ στίχοι δὲν ἔχουν σχέση μὲ τὴ μνήμη τοῦ Κυπρίου Εὐδήμου, τότε ὁ *ἐλθὼν* εἶναι κάποιος ἄλλος καὶ ὄχι ὁ ἐκλιπὼν ἐταῖρος τῆς Ἀκαδημίας. Ποιός, ὅμως; Προφανῶς ὁ ἴδιος ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι ἡ ἀπάντηση στὴ συνέχεια τῶν ἀνωτέρω συλλογισμῶν. Ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ ὁποῖος βρισκόταν τότε στὴν Ἄσσο τῆς Τρωάδος. Εἶναι ἡ ἐποχὴ πού

ἔγραψε τὸ *Περὶ φιλοσοφίας*, πὺ ἐμφανίζει τὴν ἴδια στάση ἀπέναντι στὴ μνήμη τοῦ *μύστη* διδασκάλου. Ὑπάρχουν, ὅμως, καὶ ἐκείνοι (ἰδιαίτερος ὁ K. Gaiser) πὺ ἐξημενεύουν ἄλλῶς τὰ πράγματα καὶ ἐπιμένουν ὅτι τὰ ἐλεγεία ἀπευθύνοντο στὸν Κύπριο Εὐδήμο. Διότι, ὁ τελευταῖος στίχος, *οὐ νῦν δ' ἔστι λαβεῖν οὐδενὶ ταῦτά ποτε*, ποιό χρονικὸ στίγμα δίδει σὲ σχέση μετὸν συγγραφέα, τὸν Ἀριστοτέλη; Ἐὰν ἔχει κάποιο βᾶρος ἢ ἀποστροφὴ αὐτὴ στὴ ζωὴ τῶν θνητῶν, τότε θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρεται στὴ δολοφονία τοῦ Δίωνος καὶ νὰ ἐγράφη ζῶντος ἀκόμη τοῦ Κυπρίου Εὐδήμου, ἐνωρὶς τὸ 354 π.Χ. Στὴν περίπτωση αὐτή, ἐπομένως, ὁ ἀναφερόμενος ὡς *ἐλθὼν* εἶναι ὁ Δίων. Δυστυχῶς, καὶ στὴν περίπτωση αὐτή, τὰ στοιχεῖα εἶναι ἐλλιπῆ γιὰ τὴν τεκμηρίωση τῆς βεβαιότητος ὅτι τὰ ἐλεγεία ἐγράφησαν γιὰ τὸν Κύπριο Εὐδήμο.

53. Νικάνωρ/Νικαγόρας Κύπριος

Ὁ Κύπριος «ἄθεος»

T1-2

Ὁ Νικάνωρ ἢ Νικαγόρας αὐτὸς εἶχε ταυτιστεῖ παλαιότερα (βλ. Σακελλάριο, *Τὰ Κυπριακά* 1890, 784) μετὸν Ἐπικούρειο Νικάνωρα πὺ ἀναφέρεται στὴ διαθήκη τοῦ Ἐπικούρου, Διογ. Λαέρτ. 10.20:

ἐπιμελείσθωσαν δὲ καὶ Νικάνωρος, καθάπερ καὶ ἡμεῖς, ἕν' ὅσοι τῶν φιλοσοφούντων ἡμῖν χρεῖαν ἐν τοῖς ἰδίῳις παρεσχημένοι καὶ τὴν πᾶσαν οἰκειότητα ἐνδεδειγμένοι συγκαταγῆράσκειν μεθ' ἡμῶν προείλοντο ἐν φιλοσοφίᾳ, μηδενὸς τῶν ἀναγκαίων ἐνδεεῖς καθεστήκωσιν παρὰ τὴν ἡμετέραν δύναμιν.

Ἡ ταύτιση αὐτὴ –πὺ δέχτηκαν τοπικοὶ λόγιοι τῆς Κύπρου– δὲν τεκμηριώνεται καὶ εἶναι δύσκολο νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ. Πολὺ περισσότερο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ἢ ταύτιση –ἢ μᾶλλον σύγχυση, ἀπὸ τοὺς ἰδίους– μετὸν Νικαγόρα, τὸν ἀναφερόμενο ἀπὸ τὸν Ψευδο-Ἀντίγονο, *Ἱστοριῶν παραδόξων συναγωγὴ* 157 (FHG II 332, πβ. Καλλιμάχο, ἀπ. 407 Pfeiffer). Ὁ Νικαγόρας αὐτὸς, παραδοξογράφος ἴσως, ἔγραψε πολὺ ἐνωρίτερα, πιθανὸν στὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν 5^ο στὸν 4^ο αἰ. π.Χ. Τὸ μοναδικὸ σωζόμενο ἀπόσπασμα ἀναφέρεται στὴν ἀλυκὴ τοῦ Κιτίου. Ὁ φιλόσοφος μας ἀναφέρεται ὡς *Νικάνωρ* ἀπὸ τὴ μία, τὴν ἑλληνικὴ πηγὴ (T1), καὶ ὡς *Νικαγόρας* (*Nicagoras*) ἀπὸ τὸν Ἀρνόβιο (T2). Παρὰ τίς προσπάθειες τῶν φιλολόγων νὰ ἐξομαλυνθεῖ ἢ διαφορὰ τῶν ὀνομάτων (βλ. κριτικὸ ὑπόμνημα), πιστεύω ὅτι ἡ γραφὴ τοῦ μᾶλλον παλαιοῦ κώδικος

P (Parisinus Latinus 1661), τοῦ μοναδικοῦ χειρογράφου τοῦ *Adversus nationes*, πρέπει νὰ διατηρηθεῖ. Ἴσως, μάλιστα, καὶ αὐτὴ νὰ εἶναι ἡ ὀρθὴ γραφὴ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυπρίου φιλοσόφου (πβ. Εὐαγόρας κ.ά.). Περιλαμβάνεται ὁ Νικάνωρ/Νικαγόρας σὲ ἕναν κατάλογο «ἀ-θέων», οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐμφανίζονται καὶ στὶς δύο μαρτυρίες: Εὐήμερος Ἀκραγαντίνος (T 20-21 Winiarczyk), Διαγόρας Μήλιος (T 63-64 Winiarczyk), Ἴππων Μήλιος (VS 38 A 8), Θεόδωρος Κυρηναῖος (T 42-43 Winiarczyk: SSR IV H 22, 24). Ὁ μόνος ποὺ προστίθεται ἀπὸ τὸν Ἀρνόβιο εἶναι ὁ Λέων Πελλαῖος (FGrHist 659 T 2b). Ὁ κατάλογος τῶν φιλοσόφων αὐτῶν, ποὺ μὲ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο εἶχαν ἀμφισβητήσει τοὺς θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου, χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς συγγραφεῖς εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀποδεικνύεται ὅτι, ὄχι μόνον δὲν ἦταν ἄθεοι, ἀλλ' ἀντιθέτως, αὐτοὶ εἶχαν τὴν ὀρθὴ ἀποψη περὶ τοῦ θείου. Φυσικά, τοῦτο ἀπεδείκνυε ἡ ἄρνηση τοῦ Δωδεκαθέου ἀπὸ τοὺς Χριστιανούς.

54. Διοσκουρίδης Κύπριος

Μαθητὴς Τίμωνος Φλιασίου

T1

Ὁ Τίμων Φλιασίος ἤκμασε τὸν 3^ο αἰ. Γεννήθηκε στὸν Φλιούντα γύρω στὸ 320 π.Χ. καὶ ἀπεβίωσε τὸ 230. Ἦταν μαθητὴς τοῦ Πύρρωνος τοῦ Ἡλείου, τοῦ ὁποίου κατέγραψε τὴ σκεπτικὴ διδασκαλία σὲ ποιήση (*Ἰνδαλμοί*) καὶ πεζὸ λόγῳ (*Πύθων, Περί αἰσθήσεως*). Ἐγραψε σκωπτικὰ ποιήματα, καθὼς καὶ *Σίλλους* (τρία βιβλία σὲ δακτυλικὸ ἑξάμετρο), στοὺς ὁποίους ἔσκωπτε ἀρκετὰ τοὺς φιλοσόφους καὶ τὶς διαμάχες τους, ἔργο ποὺ ἐπέδρασε καὶ σχολιάστηκε. Νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ Πύρρων δὲν ἔγραψε συγγράμματα, καὶ ἡ διδασκαλία του εἶναι γνωστὴ χάρις στὸν θαυμασμό, τὴν ἀφοσίωση καὶ τὰ ἔργα τοῦ Τίμωνος. Φημισμένος μαθητὴς τοῦ Τίμωνος ἦταν ὁ ποιητὴς Ἄρατος Σολεύς, ὁ ὁποῖος βρέθηκε στὴν Αὐλὴ τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ μαζί μὲ ἕναν ἄλλο Κύπριο, τὸν Κιτιά Περσαῖο, μαθητὴ τοῦ Ζήνωνος (βλ. ἄνωτ. σελ. 122-123, 126-128, 385, 387). Ὁ Διοσκουρίδης ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Τίμωνος, ὄχι ὅμως καὶ διάδοχός του:

τούτου διάδοχος, ὡς μὲν Μηνόδοτός φησι, γέγονεν οὐδεὶς, ἀλλὰ διέλιπεν ἢ ἀγωγή ἕως αὐτὴν Πτολεμαῖος ὁ Κυρηναῖος ἀνεκτήσατο.

Κατὰ τὴ διαθέσιμη μαρτυρία τοῦ Διογένους Λαερτίου, ὁ ὁποῖος χρησιμοποίησε μερικὲς παλαιότερες πηγές, κανεὶς δὲν τὸν διαδέχτη-

κε (Μηνόδοτος, *FGrHist* 541 F 4): ή πληροφορία για τή μαθητεία τοῦ Διοσκουρίδη προέρχεται ἀπό ἱστορικούς τῆς φιλοσοφίας, τόν Ἰππόβοτο (ἀπ. 22 Gigante) καί τόν Σωτίωνα (ἀπ. 33 Wehrli).

Μονόφθαλμοι διδάσκαλος καί μαθητής!

T2

Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ ἀναφερόμενος στοῦ ἀνέκδοτο μονόφθαλμος μαθητής Διοσκουρίδης εἶναι ὁ Κύπριος Διοσκουρίδης τοῦ T1. Κατά μία πληροφορία, πού μεταφέρει ὁ Διογένης Λαέρτιος (9.112), ὁ Τίμων αὐτοσαρκαζόταν γιά τὸ φυσικό του ἐλάττωμα:

τοῦτον ἐγὼ καὶ ἑτερόφθαλμον ἤκουσα, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς αὐτὸν Κύκλωπα ἐκάλει.

Ὁ Διοσκουρίδης πρέπει νὰ μαθήτευσε κοντά του στὴν Ἀθήνα, ὅταν ὁ Τίμων ἐπέστρεψε ἀπὸ τὴ Χαλκιδώνα, ὅπου *σοφιστεύων ἐπὶ πλέον ἀποδοχῆς ἠξιώθη* (Διογ. Λαέρτ. 9.110). Στὴν Ἀθήνα ἔζησε τὸ τελευταῖο μέρος τῆς ζωῆς του: *ἐντεῦθεν τε* (sc. ἀπὸ τὴν Χαλκιδώνα) *πορισάμενος ἀπῆρεν εἰς Ἀθήνας, κακεὶ διέτριβε μέχρι καὶ τελευταίης, ὀλίγον χρόνον εἰς Θήβας διαδραμών* (αὐτ.). Ὁ Τίμων, πού τοῦ ἄρρεσε νὰ πίνει καὶ νὰ γράφει παντὸς εἶδους ποίηση, ἀπεβίωσε σὲ ἡλικία περὶπου ἐνεήντα ἐτῶν (αὐτ. 9.111-112).

55. Πύθων Ἀριστοκράτου

Ὁ Ἐπικούρειος τῶν Χύτρων

T1

Ὁ Ἐπικούρειος φιλόσοφος Πύθων μαρτυρεῖται μόνον ἀπὸ μία σύντομη ἐπιτύμβια ἐπιγραφή τῶν Χύτρων. Γνωρίζουμε, ἐπομένως, μόνον ὅτι ἀπεβίωσε στὴν πατρίδα του σὲ ἡλικία 78 ἐτῶν. Τίποτε ἄλλο, ἀπὸ πλευρᾶς σπουδῶν καὶ φιλοσοφικῆς του καταρτίσεως. Εἶναι γνωστό, ὅμως, τὸ γενεαλογικό του δένδρο λόγω μᾶς σειρᾶς ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν πού βρέθηκαν ἐκεῖ καὶ οἱ ὁποῖες συνδέονται μεταξὺ τους. Ὁ γενάρχη, λοιπόν, ὑπῆρξε ὁ Ἀριστοκράτης (*SEG* XXV 1134, 1135, 1138, 1139), ὁ ὁποῖος ἀπέκτησε δύο υἱούς, τὸν φιλόσοφό μας καὶ τὸν Σκυθῖνο ὁ ὁποῖος ἀπεβίωσε σὲ ἡλικία ἐξήντα ἐτῶν (αὐτ. 1134). Ὁ Σκυθῖνος αὐτὸς πρέπει νὰ ἦταν σημαντικό πρόσωπο στὴν περιοχὴ του, γιὰ καὶ ὁ Πύθων ἀναφέρει στὴν ἐπιγραφή του ὅτι ἦταν ἀδελφός του. Ἀδελφὴ τους ὑπῆρξε ἡ Ἀπολλωνία, ἡ ὁποία ἀπεβίωσε σὲ ἡλικία 70 ἐτῶν (αὐτ. 1139). Ἐνῶ δὲν ἔχουν διασωθεῖ ἐπιγραφές πού νὰ τεκμηριώνουν οἰκογένεια τοῦ Πύθωνος (πού εἰ-

ναι πιθανόν να ἔζησε ἄγαμος), ὁ Σκυθίνος εἶχε οἰκογένεια: σύζυγός του ἦταν ἡ [Ξ]ενάγιον, ἡ ὁποία ἀπεβίωσε σὲ ἡλικία 75 ἐτῶν (αὐτ. 1135) καὶ θυγατέρα του ἡ Ἐπολλωνία, ὁμώνυμη τῆς θείας της, ἡ ὁποία ἀπεβίωσε σὲ ἡλικία μόλις 25 ἐτῶν (αὐτ. 1136). Γιὸς του ἦταν ὁ ἰατρὸς Λεωνίδα. Ἡ ἐπιγραφή αὐτὴ τῶν Χύτρων εἶναι, μέχρι στιγμῆς, ἡ μοναδικὴ μαρτυρία γιὰ τὸν Πύθωνα, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ὑπαρξὴ Ἐπικουρείων στὴν Κύπρο. Εἶδαμε ἀνωτέρω (σελ. 513) ὅτι ὁ Νικάνωρ, ὁ ἐταῖρος τοῦ Ἐπικούρου ποὺ ἀναφέρεται στὴ διαθήκη του (Διογ. Λαέρτ. 10.20), δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὸν «ἄθεο» Κύπριο Νικάνωρα ἢ Νικαγόρα. Ἐπανερχόμεθα στὸν Πύθωνα. Ἐὰν σκεφτοῦμε ὅτι ὁ Ἐπίκουρος ἔζησε μέχρι τὸ 270 π.Χ. (γεννημένος τὸ 341), τότε ὁ Πύθων, ποὺ ἀπεβίωσε στίς ἀρχές τοῦ 2^{ου} π.Χ. αἰῶνα (200-180 π.Χ.), ἀνήκει στίς ἐντελῶς πρῶτες γενιές τῶν ὀπαδῶν τῆς σχολῆς καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς του χρονολογεῖται ἀσφαλῶς στὸ δεύτερο ἡμῶν τοῦ 3^{ου} αἰῶνος. Ὅποσοδήποτε, θὰ ἦταν μάταιο ν' ἀναζητήσῃ κανεὶς τίς σχέσεις τοῦ Κυπρίου Πύθωνος μὲ κάποιον ἀπὸ τοὺς πολλοὺς καὶ ἐν πολλοῖς ἀξιόλογους μαθητὲς τοῦ Ἐπικούρου καὶ τῶν τάσεων ποὺ δημιουργήσαν ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατό του (βλ. Διογ. Λαέρτ. 10.22-26).

56. Ἀρισταγόρας Σαλαμίνιος

Ὁ μαθητὴς τοῦ Τηλεκλή

T1

Ὁ Τηλεκλής, Φωκαεὺς τὴν καταγωγὴ, τοῦ ὁποίου μαθητὴς ὑπῆρξε ὁ Ἀρισταγόρας, ἦταν φιλόσοφος τῆς Μέσης λεγομένης Ἀκαδημίας, ἔζησε περὶ τὰ τέλη τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰ. καὶ διαδέχθηκε στὴ διεύθυνση τῆς Ἀκαδημίας, μαζί τὸν συμπολίτη του Εὐάνδρω, τὸν Κυρηναῖο Λακύνδη, διάδοχο τοῦ Ἀρκεσίλου. Ὁ Ἀρκεσίλος ἔζησε ἀπὸ τὸ 315 ἕως τὸ 240/241 π.Χ. Ὁ Λακύνδης ὑπῆρξε ἐπὶ 26 ἔτη σχολάρχης, μέχρι τὸ 216/215, ἀλλὰ παρέδωσε τὴ σχολὴ ζῶν καὶ ἀπεβίωσε δέκα χρόνια ἀργότερα ἐκ πολυποσίας (Διογ. Λαέρτ. 4.61). Γιὰ τὴ διαδοχὴ αὐτὴ γράφει ὁ Διογένης Λαέρτιος (4.60):

ὁ γοῦν Λακύνδης ἐσχόλαζεν ἐν Ἀκαδημείᾳ ἐν τῷ κατασκευασθέντι κήρῳ ὑπὸ Ἀττάλου τοῦ βασιλέως, καὶ Λακύνδειον ἀπ' αὐτοῦ προσηγορεύετο. καὶ μόνος τῶν ἀπ' αἰῶνος ζῶν παρέδωκε τὴν σχολὴν Τηλεκλεῖ καὶ Εὐάνδρῳ τοῖς Φωκαεῦσι.

Οἱ πληροφορίες αὐτὲς διαγράφουν τὸ χρονικὸ πλαίσιο τῆς ζωῆς καὶ τῆς μαθητείας τοῦ Ἀρισταγόρου: θὰ πρέπει νὰ εἶχε γεννηθεῖ στὴ

Σαλαμίνα περί τὸ 235/230 καὶ νὰ μαθητεύσει στὴν Ἀθήνα μετὰ τὸ 215/210 π.Χ. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ ἐξῆς δὲν ὑπάρχουν πληροφορίες γιὰ τὸν Κύπριο αὐτὸν φιλόσοφο.

Οἱ μαθητὲς τοῦ Καρνεάδου:

57. Ἱππαρχος Πάφιος, 58. Ἀριστάνναξ Σαλαμίνιος,
59. Εὐπείθης Πάφιος, 60. Ζηνόδοτος Κύπριος

[σελ. 210-217]

Ἐντύπωση προκαλεῖ τὸ γεγονός ὅτι ἐπὶ Καρνεάδου αὐξήθηκαν ἀρκετὰ οἱ Κύπριοι μαθητὲς τῆς Ἀκαδημίας. Ἡ ἐπιτυχία αὐτὴ δὲν ἐκπλήσσει δεδομένου ὅτι, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Διογένης Λαέρτιος (4.62):

τοσοῦτον δ' ἴσχυεν ἐν φιλοσοφίᾳ, ὥστε καὶ τοὺς ῥήτορας ἀπολύσαντας ἐκ τῶν σχολῶν παρ' αὐτὸν ἰέναι καὶ αὐτοῦ ἀκούειν.

Ἀκόμη καὶ κατὰ τὸν θάνατό του σημειώθηκε οὐράνιο φαινόμενο πὸ ἐρμηνεύτηκε ὡς διοσημία (αὐτ. 4.64):

τελευτῶντος δ' αὐτοῦ φασιν ἔκλειψιν γενέσθαι σελήνης, συμπάθειαν, ὡς ἂν εἴποι τις, ἀνιττομένου τοῦ μεθ' ἡλίον καλλίστου τῶν ἄστρων.

Σὲ αὐτὸν τὸν φιλόσοφο μετέβησαν νὰ μαθητεύσουν οἱ τέσσερις Κύπριοι, δύο ἀπὸ τὴν Πάφο, ὁ Ἱππαρχος (T 3b 10 Mette) καὶ ὁ Εὐπείθης (T 3b 13 Mette), ἓνας ἀπὸ τὴ Σαλαμίνα, ὁ Ἀριστάνναξ (T 2b 10-11 Mette), καὶ ἓνας ἀκόμη πὸν δὲν γνωρίζουμε τὴν πόλη καταγωγῆς του, ὁ Ζηνόδοτος Κύπριος (T 3b 19 Mette). Ὁ διδάσκαλός τους, ὁ Καρνεάδης, ἦταν Κυθηναῖος. Τοὺς Ἀκαδημαϊκοὺς Τηλεκλή καὶ Εὐάνδρου πὸν εἶδαμε ἀνωτέρω, διαδέχτηκε ὁ Περγαμηνὸς Ἡγησίνους καὶ αὐτὸν ὁ Καρνεάδης, ὁ ὁποῖος ἔζησε μεταξὺ 214/213 (ἢ καὶ 219/218) καὶ 129/128 π.Χ. Στὴ μακρὰ ζωὴ του (ἔζησε 85 ἔτη), δὲν δημοσίευσε τίποτε· τὰ δὲ λοιπὰ αὐτοῦ οἱ μαθηταὶ συνέγραψαν· αὐτὸς δὲ κατέλιπε οὐδέν (Διογ. Λαέρτ. 4.65). Ἀπὸ τοὺς πολλοὺς μαθητὲς του, σημειώνει ὁ Λαέρτιος (4.66-67), ἔλλογμώτατος ὑπῆρξε ὁ Καρχηδόνιος Κλειτόμαχος, ὁ ὁποῖος ἐκαλεῖτο μὲν Ἀσδρούβας καὶ τῇ ἰδίᾳ φωνῇ κατὰ τὴν πατρίδα ἐφιλοσόφει. Κατάλογος μαθητῶν δὲν συνοδεύει τὸ βιογραφικὸ σημεῖωμα τοῦ Διογένηος Λαερτίου. Οἱ Κύπριοι μαθητὲς τοῦ Καρνεάδου πρέπει νὰ ἐνταχθοῦν χρονικὰ στὰ πρῶτα ἑβδομηντα χρόνια τοῦ 2^{ου} π.Χ. αἰῶνος (200-130 π.Χ.).

61. Σώτας Πάφιος

‘Ο μαθητής του Παναιτίου

T1

Γύρω στο τρίτο τέταρτο του 2^{ου} π.Χ. αιώνας, άμέσως μετά την εποχή δηλαδή που δύο άλλοι Πάφιοι είναι γνωστόν ότι μαθήτευσαν κοντά στον ‘Ακαδημαϊκό Καρνεάδη, ένας τρίτος Πάφιος, ο Σώτας, μαρτυρείται από τον Φιλόδημο ότι διετέλεσε μαθητής του Παναιτίου (T 1 Alesse). ‘Ο Παναιτίος, Ρόδιος Στωικός, έζησε μεταξύ 185/180-110/109 π.Χ. ‘Απεβίωσε στην ‘Αθήνα, αφού από το 129 ανέλαβε τη διεύθυνση της Στοάς. Διδάσκαλοί του ήταν ο Κράτης Μαλλώτης και ο Διογένης Βαβυλώνιος. ‘Εγκαινίασε τη νέα εποχή της σχολής του, ή όποια καλείται, από τους ιστορικούς της φιλοσοφίας, Μέση Στοά. ‘Η πρακτική πλευρά της ήθικης φιλοσοφίας που δίδασκε είχε μεγάλη απήχηση στη ρωμαϊκή άριστοκρατία. ‘Υπήρξε προσωπικός φίλος του Σκιπίωνος του νεωτέρου και του Λαλίου στη Ρώμη, όπου παρέμεινε για ένα διάστημα πριν από την έγκατάστασή του στην ‘Αθήνα. ‘Ο πλέον σημαντικός μαθητής του ήταν ο Ποσειδώνιος από την ‘Απάμεια, τον όποιο συναντήσαμε αρκετές φορές ως ιστορικό και συνεχιστή του Πολυβίου.

62. Φιλόλαος Κιτιεύς

‘Ο τρώμος του Νέρωνος

T1

‘Η εξέταση του Κυπρίου Φιλόλαου μάς εισάγει στην ιστορία του ‘Απολλωνίου Τυανεύς, έτσι όπως έχει καταγραφεί από τον Φιλόστρατο τον νεώτερο στη μυθιστορηματική του βιογραφία, *Τά ές τον Τυανέα ‘Απολλώνιον*, γραμμένη μάλλον μεταξύ 220/230 μ. Χ. ‘Ο ‘Απολλώνιος, καταγόμενος από τα Τύανα της Καππαδοκίας, υπήρξε όντως περιπλανώμενος νεο-Πυθαγόρειος φιλόσοφος και θαυματοποιός του 1^{ου} μ.Χ. αιώνας. Ζούσε ακόμη την εποχή του αυτοκράτορος Νέρβα (96-98 μ.Χ.). Είχε γράψει έργα που απέρρευσαν από τις φιλοσοφικές του πεποιθήσεις, *Πυθαγόρου βίον*, που είχε πρό όφθαλμών ο ‘Ιάμβλιχος στη δική του βιογραφία του Πυθαγόρου, και *Τελεταί η περί θυσιών* (μαρτυρία Εύσεβίου). Διασώθηκαν και αρκετές έπιστολές του, στη μεγάλη πλειοψηφία τους νοθευόμενες. Αυτός υπήρξε ο «ίστορικός» Τυανεύς, ο όποιος τιμήθηκε με ιερό από τον Καρακάλλα (Δίων Κάσιος 78.18.4) και του όποιου την εικόνα είχε ο ‘Αλέξανδρος Σεβήρος μεταξύ των έφεστίων (SHA:

Alex. Sev. 29.2), ἐνώ κατ' ἐντολήν τῆς Ἰουλίας Δόμνας, στὸν λόγιον κύκλον τῆς ὁποίας ἀνῆκε καὶ ὁ Φιλόστρατος, ἔγραψε ὁ σοφιστὴς τὸ ἔργο του (*Τὰ ἐς Τυανέα* 1.3.1). Βεβαίως ὁ Φιλόστρατος, ὁ ὁποῖος ἔπλασε σὲ ὀκτὼ σωζόμενα βιβλία τῆς διήγησής του, ἀναφέρει ὅτι στὰ χέρια τῆς Ἰουλίας Δόμνας ἔφτασαν τὰ χαρτιά μὲ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Δάμιδος (*τὰς δέλτους τῶν ὑπομνημάτων*), σταλμένα στὴν αὐτοκράτειρα ἀπὸ μέλος τῆς οἰκογενείας του. Ὁ Δάμις, ἀπὸ τὴν Ἱεράπολιν τῆς Συρίας (*τὴν ἀρχαίαν Νίνον*), ἐμφανίζεται ὡς τῶ Ἀπολλωνίῳ προσφιλοσοφῆσας καὶ αὐτὸς κατέγραψε ταξίδια, γεγονότα, λόγους. Δὲν εἶχε, ὅμως, μόνον αὐτὰ στὰ χέρια τοῦ ὁ Φιλόστρατος· ἀναφέρεται τόσο σὲ ἓνα βιβλίον τοῦ Μαξιμου Αἰγίεως πού κατέγραφε τὰ διαδραματισθέντα κατὰ τὴ μετάβαση τοῦ Ἀπολλωνίου στὴν πόλιν τῆς Κιλικίας, πατρίδα τοῦ συγγραφέως, ὅσο καὶ στὴν πνευματικὴ διαθήκη τοῦ Τυανέως. Μνημονεύει ἀκόμη καὶ ἓνα ἔργο γιὰ τὸν Ἀπολλώνιον σὲ τέσσερα βιβλία, γραμμένο ἀπὸ τὸν Μοιραγένην τὸν Ἀθηναῖο, τὸ ὁποῖο, ὅμως, θεωρεῖ ἄνευ ἀξίας (1.3.2). Στὸ δικό του βιβλίον ὁ Φιλόστρατος δίδει μεγάλη ἔμφαση στὴν Πυθαγόρεια ἔμπνευση τοῦ Τυανέως· ἡ πρώτη φράση τοῦ ἔργου εἶναι: *οἱ τὸν Σάμιον Πυθαγόραν ἐπαινοῦντες τάδε ἐπ' αὐτῷ φασιν*, καὶ ἀκολουθοῦν τρεῖς παράγραφοι μὲ τὴν εὐσύνοπτη περιληψὴν τοῦ βίου, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς παραδόσεώς του (1.1.1-3) γιὰ νὰ καταλήξει ὁ Φιλόστρατος σὲ μία σύγκριση πού ὀδηγεῖ συγχρόνως στὴ διαγραφὴ τοῦ συγγραφικοῦ του προγράμματος :

ἀδελφὰ γὰρ τούτοις ἐπιτηδεύσαντα Ἀπολλώνιον. καὶ θεϊότερον ἢ ὁ Πυθαγόρας τῇ σοφίᾳ προσελθόντα. τυραννίδων τε ὑπεράραντα καὶ γενόμενον κατὰ χρόνους οὐτ' ἀρχαίους οὐτ' αὖ νέους.

Ἡ ἀντιμετώπιση τῆς τυραννίας εἶναι τὸ ἓνα θέμα· τὸ ἄλλο, πού θὰ δοῦμε, εἶναι ἡ κατηγορία τῆς μαγείας, γιὰ τὴν ὁποία γράφει εἰσγωγικῶς ὁ βιογράφος (1.2.1):

οὐπω οἱ ἄνθρωποι γινώσκουσιν ἀπὸ τῆς ἀληθινῆς σοφίας, ἢ φιλοσόφως τε καὶ ὑγιῶς ἐπήσκησεν, ἀλλ' ὁ μὲν τό, ὁ δὲ τὸ ἐπαινεῖ τοῦ ἀνδρός, οἱ δὲ, ἐπειδὴ μάγοις Βαβυλωνίων καὶ Ἰνδῶν Βραχμᾶσι καὶ τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ Γυμνοῖς συνεγένετο, μάγον ἡγοῦνται αὐτὸν καὶ διαβάλλουσιν ὡς βιαίως σοφόν, κακῶς γινώσκοντες.

Τὰ δύο αὐτὰ σημεῖα εἶναι ἐκεῖνα πού κυρίως μᾶς ἐνδιαφέρουν γιὰ τὴν ἐρμηνεῖα τῆς σκηπτικῆς μὲ τὸν Φιλόλαο· ὅμως, ὀλόκληρο τὸ ἔργο ἐξυψώνει μέχρι τὰ οὐράνια τὸν Τυανέα, τὸν ἀσκητὴ, τὸν προφήτη, τὸν διδάχον, τὸν θαυματοποιό, τὸν ἀπόστολο τοῦ θεοῦ. Τόσο πού, ἀφότου ὁ Ἱεροκλῆς, στὶς ἀρχές τοῦ 4^{ου} αἰ., χρησιμοποίησε τὴ μορφή αὐτὴ γιὰ νὰ κτυπήσει τὸν Χριστιανισμό, ἢ Ἐκκλησία, μὲ πρῶτο τὸν

Εὐσέβιο, κήρυξε καὶ αὐτὴ μάγο τὸν Ἀπολλώνιο καὶ πόλεμο στὴν παράδοσή του. Παραταῦτα, τὸ ἔργο τοῦ Φιλοστράτου ἐσώθη ὀλόκληρο καὶ τελειώνει μὲ μία φράση πού δείχνει τὴν ἀναγνώριση καὶ τὴν πνευματικὴ του νίκη ἐπὶ τῆς ἐξουσίας: *οὐδὲ γὰρ βασιλεῖς ἀπηξίουσαν αὐτὸν ὧν αὐτοὶ ἡξιοῦντο* (8.31.3). Τὰ γεγονότα πού περιγράφει ὁ Φιλόστρατος στὸ 4.39-43 μποροῦν νὰ τοποθετηθοῦν τὸ 66 μ. Χ. Πρέπει νὰ σημειώσουμε ἐξαρχῆς ὅτι ὁ Ἀπολλώνιος, τελικῶς, δὲν εἶχε τὴν ἀτυχία (ἢ τὴν τύχη!) νὰ συναντήσει τὸν Νέρωνα, ὁ ὁποῖος στὸ μεταξὺ ἀνεχώρησε γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἀφήνοντας πιθανὸν καὶ ἐντολὴ γιὰ ἓνα νέο διωγμὸ τῶν ἐπικίνδυνων φιλοσόφων (4.47.1):

ἐξελαύνοντος δὲ ἐς τὴν Ἑλλάδα τοῦ Νέρωνος καὶ προκηρύξαντος δημοσίᾳ μηδένα ἐμφιλοσοφεῖν τῇ Ρώμῃ...

Ὁ Τυανεύς εἰσῆλθε καὶ ἔμεινε, ὅμως, στὴ Ρώμη. Ὁ Φιλόστρατος τονίζει τὴν ἀπογοητευσὴ του γιὰ τὴν κατάσταση σχεδὸν ἀποσύνθεσης, στὴν ὁποία βρῆκε τὸ ἠθικὸ τῶν φιλοσόφων στὴν πρωτεύουσα τῆς αὐτοκρατορίας. Συμβολικὴ μορφή αὐτῆς τῆς παρακμῆς, ὁ νεώτερος *Κιτιεύς*. Ὁ Φιλόλαος δὲν ἀναφέρεται ὅτι ἀνῆκε σὲ κάποια συγκεκριμένη σχολή, οὔτε δίνονται περισσότερες πληροφορίες γιὰ τὸ ἄτομό του. Ἐὰν δὲν ὑπῆρξε στὴν πραγματικότητα καὶ εἶναι ἓνα φανταστικὸ πρόσωπο πού ἐπινοήθηκε ἀπὸ τὸν Φιλόστρατο γιὰ νὰ ἐξυπηρετηθεῖ τὶς ἀνάγκες τοῦ ἔργου, καὶ μάλιστα τῆς σκινητῆς αὐτῆς, τότε ἡ μοναδικὴ πληροφορία πού παρέχεται, δηλαδή ὁ τόπος τῆς καταγωγῆς του, *Κιτιεύς*, ἴσως παραπέμπει κάπου. Ἐννοῶ ὅτι πρόκειται γιὰ ὑπαινιγμὸ πού ὀδηγεῖ στὸν Ζήωνα *Κιτιέα* καί, δι' αὐτοῦ, στὸν Στωικισμό, ὁ ὁποῖος ἦταν καὶ ἡ εὐνοημένη φιλοσοφία στοὺς κύκλους τῆς ρωμαϊκῆς ἀριστοκρατίας, ἡ ὁποία διέθετε καὶ τίτλους ἀντιστάσεως. Εἶναι, λοιπόν, μία αἰχμὴ γιὰ τὴν τάξη ἐκεῖνη τῶν φιλοσοφούντων Ρωμαίων πού, ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὰ δόγματα τῆς Στοᾶς, εἶχε πλέον ἐξαντλήσει τὰ ἀποθέματα ψυχικῆς δυνάμεως καὶ ἡ ἀντίστασή της εἶχε ἐξουδετερωθεῖ ἀπὸ ἐστεμμένα τέρατα τύπου Νέρωνος; Ἴσως. Ἡ βέβαιη, μάλιστα, γνώμη πού ἔχει διατυπωθεῖ (Jean-Marie André) ὅτι ὁ Φιλόλαος ἦταν καὶ αὐτὸς νεο-Πυθαγόρειος, δὲν νομίζω ὅτι ἰσχύει, καὶ γιὰ ἄλλους λόγους, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Φιλόστρατος δὲν θὰ ἐξέθετε ἔτσι τὴ φιλοσοφικὴ σκέψη τοῦ ἥρωά του πού τόσο ἐξυψώνει. Θὰ ἐπανέλθουμε στὴν τότε κατάσταση τῆς Στοᾶς. Τὸ κύριο ἐπιχείρημα τοῦ Φιλόλαου, τὸ ὁποῖο στηρίζεται σὲ μία διαπίστωση, εἶναι ὅτι ἡ φιλοσοφία εὐρίσκεται ὑπὸ κατηγορίαν στὴ Ρώμη: *διαβεβλημένον τοῦ φιλοσοφεῖν*. Αὐτὴ ἡ κατάσταση διατρέχει, ὄχι μόνον τοὺς διαλόγους τοῦ Ἀπολλωνίου, ἀλλὰ καὶ τὴ διήγηση τοῦ Φιλοστράτου στὰ σχολιαζόμενα χωρία. Εἰς τί συνίστατο, ὅμως, αὐτὴ ἡ κατηγορία; Ἐνα ἀκριβῶς κεφάλαιο

προηγουμένως (4.35) ὁ ἀφηγητῆς ἔχει δώσει σαφῆ στοιχεῖα. Λέγει, λοιπόν, γὰ τὶς διαθέσεις τοῦ Νέρωνος, ὁ ὁποῖος ἐνέπνεε φόβο καὶ τρόμο στὸν Φιλόλαο:

Νέρων οὐ ξυνεχώρει φιλοσοφεῖν, ἀλλὰ περιεργον αὐτῷ χρῆμα οἱ φιλοσοφοῦντες ἐφαίνοντο καὶ μαντικὴν συσσιάζοντες, καὶ ἤχθη ποτὲ ὁ τριβων ἐς δικαστήριον, ὡς μαντικῆς σχῆμα.

Ἡ σύγχυση, ἐπομένως, τῆς φιλοσοφίας μὲ ἀθέμιτες καὶ ὑποπτες στῆν ἐξουσία πρακτικῆς ἦταν ὁ πραγματικὸς κίνδυνος. Στῆ συνέχεια, ὁ Φιλόστρατος διδὲ ἓνα ἱστορικὸ παράδειγμα καὶ τὰ στοιχεῖα, ὥστε νὰ κρίνει ὁ ἀναγνώστης ποίου εἴδους βέβαιο κίνδυνο περιφρονοῦσε ὁ ἥρωάς του συγκρούμενος μὲ τὴν τυραννία. Ὁ ἀναφερόμενος φιλόσοφος εἶναι ὁ Musonius Rufus, Τυρρηγὸς τὴν καταγωγή καὶ ὄχι Βαβυλώνιος, ὅπως ἀναγράφεται στὸ κείμενο ἀπὸ λάθος τοῦ συγγραφέως ἢ τῶν ἀντιγραφέων. Συνεχίζει, λοιπόν, ὁ Φιλόστρατος:

ἐὼ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ Μουσώνιος ὁ Βαβυλώνιος, ἀνὴρ Ἀπολλωνίου μόνον δεύτερος, ἐδέθη ἐπὶ σοφία καὶ ἐκεῖ μένων ἐκινδύνευσεν, ἀπέθανε δ' ἂν τὸ ἐπὶ τῷ δήσαντι, εἰ μὴ σφόδρα ἔρρωτο.

Μετὰ τὴν εἰσαγωγή αὐτῆ ἔρχεται ἡ σκινη μὲ τὸν Φιλόλαο. Θὰ δοῦμε, ὅμως, ὅτι ἄλλη ἦταν ἡ περίπτωση τοῦ Στωικοῦ Γαῖου Μουσωνίου Ρούφου καὶ τῶν Στωικῶν ἐν γένει. Καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ κεφάλαιο αὐτὸ γιατί προσφέρει τὴν εἰκόνα τῶν δύο φιλοσοφικῶν τάσεων ποὺ ἐδιώκοντο στῆ Ρώμη κατὰ τὸν πρῶτο μεταχριστιανικὸ αἰῶνα: τῶν νεο-Πυθαγορείων, ποὺ ἐταυτίζοντο μὲ τοὺς μάγους κ.λπ., καὶ τῶν Στωικῶν, οἱ κύκλοι τῶν ὁποίων ἀνῆκαν στῆν ἀριστοκρατία. Ἐδῶ, βέβαια, πρόκειται περὶ τῆς πρώτης κατηγορίας, στῆν ὁποία κατέτασε ἢ ἐγνώριζε ὁ Φιλόλαος ὅτι ἀνήκει ὁ Τυανεύς, καὶ στῆν ὁποία δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι ἀνῆκε καὶ ὁ ἴδιος. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ φιλοσοφοῦντες κατετάσσοντο, κατὰ τὴν τρέχουσα τότε ὀρολογία, στῆν κατηγορία τῶν *mathematici*, τῶν ἀστρολόγων. Ἰδοὺ πῶς τοὺς περιγράφει ὁ Τάκτος στὸ περιβάλλον τοῦ Ὁθωνος, τοῦ ὁποίου τὶς πράξεις ἐξωθοῦσαν μὲ προφητεῖες (*Hist.* 1.22):

... urgentibus etiam mathematicis, dum novos motus et clarum Othoni annum observatione siderum adfirmant, genus hominum potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in civitate nostra et vetabitur semper et retinebitur.

Αὐτὰ συνέβαιναν τὸ 69 μ.Χ. Ἡ περιγραφή εἶναι πολὺ ἄσχημη: οἱ ἀστρολόγοι παρουσιάζονται ὡς ἄπιστοι, καὶ μάλιστα ἀπέναντι τῶν κρατούντων, καὶ ὡς ἀπατηλοὶ ὑποκινητῆς ἐκείνων ποὺ τρέφουν ἐλπίδες γιὰ τὴν ἐξουσία. Ὅ,τι χειρότερο δηλαδὴ γιὰ τοὺς αὐτοκράτο-

ρες πού πάντοτε ἦταν καχύποπτοι καὶ ἐγκληματικοὶ στὴν καχυποψία τους. Ὁ Νέρων πρέπει νὰ ἦταν ἰδιαίτερος εὐαίσθητος στοῦ θέμα, διότι – ὅπως συνεχίζει ὁ Τάκιτος, διηγούμενος τὸν προδοτικὸ ρόλο τοῦ ἀστρολόγου τῆς Αὐλῆς Πτολεμαίου:

multos secreta Popppaeae mathematicos, pessimum principalis matronii instrumentum, habuerant: e quibus Ptolemaeus Othoni in Hispania comes, cum superfuturum eum Neroni promisisset, postquam ex eventu fides, coniectura iam et rumore senium Galbae et iuventam Othonis computantium persuaserat fore ut in imperium adscisceretur.

Οἱ μαθηματικοί, ὅμως, εἶχαν ἤδη ὑποστῆ διωγμούς, γι' αὐτὸ καὶ ὁ Τάκιτος εἶναι τόσο κατηγορηματικὸς μιλώντας γιὰ τὴ στάση τῆς πολιτείας, ἢ ὅποια πάντοτε (τονίζει) θὰ ἀπαγορεύει καὶ θὰ ἀνακόπτει τὴ δράση τους (*quod in civitate nostra et vetabitur semper et retinebitur*). Ὁ ἴδιος ἱστορικὸς ἀναφέρει τὸν διωγμὸ μαθηματικῶν καὶ μάγων σὲ ὁλόκληρη τὴν Ἰταλία μὲ ἀπόφαση τῆς συγκλήτου τὸ 16 μ.Χ. περιγράφοντας καὶ δύο ἄγριες ἐκτελέσεις, τοῦ Lucius Pituanus καὶ τοῦ Publius Marcius (*Ann.* 2.32):

facta et de mathematicis magisque Italia pellendis senatus consulta; quorum e numero L. Pituanus saxo deiectus est, in P. Marcium consules extra portam Esquilinam, cum classicum canere iussissent, more prisco advertere.

Παραταῦτα, φαίνεται ὅτι ὁ Τιβέριος, πού ἦταν τότε αὐτοκράτωρ, εἶχε ἀσχοληθεῖ μὲ τὴ μαγεία τῆς Ἀνατολῆς, μνημένος ἀπὸ τὸν Θράσυλλο καὶ κατὰ τὴν παραμονή του στὴ Ρόδο. Ὁ Τάκιτος καὶ πάλι (*Ann.* 6.20) διηγεῖται τὴν προφητεία πού ἔδωσε ὁ Τιβέριος στὸν Σέρβιο Γάλβα ὅτι θὰ ἄρξει, καὶ πράγματι ἤρξε γιὰ ἑπτὰ μῆνες (68/69 μ.Χ.). Ἐκεῖ ἀναφέρει καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὴν τέχνη πού κατεῖχε ὁ αὐτοκράτωρ, τὴν ὅποια, ὅμως, σχολιάζει διὰ μακρῶν (6.21-22). Τὴν προφητεία γνώριζε καὶ ὁ Δίων Κάσιος 57.19, ὁ ὅποιος ἀποδίδει τὰ λόγια τοῦ Τιβερίου στὴν ἐλληνική: *καὶ σύ ποτε τῆς ἡγεμονίας γεύση*. Διηγεῖται, λοιπόν, ὁ Τάκιτος:

non omiserim praesagium Tiberii de Servio Galba tum consule; quem accitum et diversis sermonibus pertemptatum postremo Graecis verbis in hanc sententiam adlocutus (est), «Et tu, Galba, quandoque degustabis imperium», seram ac brevem potentiam significans, scientia Chaldaeorum artis, cuius apiscendae otium apud Rhodum, magistrum Thrasillum habuit, peritiam eius hoc modo expertus.

Ἐνας ἄλλος μεγάλος διωγμὸς ἐγινε μὲ ἀφορμὴ τὴν ὑπόθεση τοῦ Furius Scribonianus τὸ 52 μ.Χ. ἐπὶ Κλαυδίου. Οἱ *Χαλδαῖοι* καὶ οἱ

μαθηματικοί ἔπαιξαν καὶ πάλι τὸν ρόλο τους, ἀλλὰ μὲ σκληρὸ καὶ δραστικὸ *senatus consultum* ὁ διωγμὸς τους διατάχθηκε σὲ ὀλόκληρη τὴν Ἰταλία. Μαρτυρεῖ καὶ πάλι ὁ Τάκιτος, *Ann.* 12.52:

Fausto Sulla Salvio Othone consulibus Furius Scribonianus in exilium agitur, quasi finem principis per Chaldaeos scrutaretur. ... de mathematicis Italia pellendis factum senatus consultum atrox et inritum.

Πρὶν προχωρήσουμε στὸν Πυθαγορισμὸ, λίγα λόγια καὶ γιὰ τὸν Στωικισμὸ ὡς κίνδυνο τῆς ἑξουσίας στὴ Ρώμη. Ὑπῆρχε στωικὴ ἀντιπολίτευση, αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια, ἢ ὁποῖα εἶχε ὡς σύμβολό της τὴ μορφή τοῦ Κάτωνος τοῦ νεωτέρου, πὺν ἔπεσε θύμα τῶν ἀγῶνων του. Ἡ ἀντιπολίτευση αὐτή, ὅμως, βρισκόταν στὴ συγκλητικὴ ἀριστοκρατία τῆς Ρώμης καὶ ὄχι στὰ λαϊκὰ στρώματα, ὅπως ὁ Πυθαγορισμὸς. Ἡ ἀριστοκρατία εἶχε τὸν τρόπο της νὰ συνδέεται μὲ κοινωνικὲς σχέσεις, ἐπιγαμίες καὶ ἀγχιστεῖες. Ἡ φιλοσοφία, ἐχθρική πρὸς τὰ καθεστῶτα, εἶχε τὰ θύματά της: Σενέκας, Λουκανός, Sornanus, Thrasea Paetus. Γιὰ τὴν ὀπτική γωνία τῆς αὐτοκρατορικῆς Αὐλῆς καὶ πάλι ἀποκαλυπτικὴ εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Τακίτου (*Ann.* 14.57), ὁ ὁποῖος διηγεῖται τὰ γεγονότα τοῦ 62 μ.Χ.· μιλᾷ ὁ πολὺς Τιγελλίνος:

Plautum magnis opibus ne fingere quidem cupidinem otii, sed veterum Romanorum imitamenta praeferre, adsumpta etiam Stoicorum adrogantia sectaque, quae turbidos et negotiorum adpetentis faciat.

Τὰ σημεῖα εἶναι χαρακτηριστικά: νοσταλγία τῶν παλαιῶν προγόνων τῆς ρωμαϊκῆς ἐλεύθερης πολιτείας, ἢ ὑπεροψία τῶν Στωικῶν, ἢ φαιτορία τους. Ὅλα παραπέμπουν στὴν ἀνώτερη τάξη. Ἐνα παράδειγμα εἶναι ὁ Musonius Rufus, τὸν ὁποῖο συναντήσαμε ἤδη στὴν ἱστορία τοῦ Φιλοστράτου (4.35). Μαρτυρεῖ ὁ Τάκιτος, *Hist.* 3.81:

miscuerat se legatis Musonius Rufus equestris ordinis, studium philosophiae et placita Stoicorum aemulatus.

Ὁ Φιλόστρατος, ὃχι μόνο γνώριζε τὴν ἑξορία του (7.16.2), ἀλλὰ παραθέτει καὶ τὰ ἐπιστολάρια πὺν ἀντήλλαξε μὲ τὸν Τυανέα (4.46.1-5). Τελικῶς, φαίνεται ὅτι ὁ Νέρων κατόρθωσε νὰ κάμψει τὴν ἀντίδραση τῶν Στωικῶν, ἢ ὁποῖα ἐξασθένησε κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς βασιλείας του. Ἀντιθέτως συνέβη μὲ τὸν νεο-Πυθαγορισμὸ, ὁ ὁποῖος μετερχόταν καὶ τὴ μυστικότητα καὶ τὴ θαυματουργία, ἀλλὰ καὶ τὴ μαγεία. Καὶ δὲν ἦταν καθόλου περιορισμένος γεωγραφικά, ἀλλ' οὔτε καὶ ἀνοργάνωτος ἀνὰ τὴν αὐτοκρατορία. Αὐτὸ ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ ταξίδια τοῦ Ἀπολλωνίου Τυανέως ὅπως τὰ διηγεῖται ὁ Φιλόστρατος. Μάλιστα, ὁ ἴδιος

ὁ Τυανεύς ἀναγνώριζε τὸν ἑαυτό του ὡς νεο-Πυθαγόρειο. Τὸ λέγει ρητῶς ὁ Φιλόστρατος, 1.32.2: *σοφία δὲ ἐμοὶ Πυθαγόρου Σαμίον ἀνδρός*. Πβ. καὶ 3.19.1-2. Καὶ ὄχι μόνον αὐτό· ὁ Ἀπολλώνιος κατηγορήθηκε ἀργότερα καὶ ἐπιμόνως ἐπὶ *μαγεία*. Τὸ μαρτυρεῖ καὶ αὐτὸ ὁ Φιλόστρατος. Πρώτη περίπτωση, 7.11.3:

«Ὁὐ τοῦτο», ἔφη, «συκοφαντούμεθα, φασὶ δ', ὡς παῖδα θύσαις ὑπὲρ μαντικῆς, ἦν τὰ νεαρὰ τῶν σπλάγγων φαίνει, πρόσκειται δὲ τῇ γραφῇ καὶ περὶ ἀμπεχόνης καὶ διαίτης, καὶ τὸ ἔστιν ὑφ' ὧν προσκνεῖσθαί σε. ταυτὶ γὰρ Τελεσίνου ἤκουον ἀνδρός ἐμοὶ τε καὶ σοὶ ἐπιτηδείου».

Δεύτερη περίπτωση, 7.17.1:

τούτοις μὲν δὴ διῆγεν ὁ Αἰλιανὸς τὸν βασιλέα πρὶν ἤκειν Ἀπολλώνιον, ἀφικόμενον δὲ σοφωτέρων ἤπτετο, κελεύει μὲν γὰρ ξυλληφθέντα αὐτὸν ἀναχθῆναι οἱ, λοιδορούμενον δ' αὐτῷ τοῦ τὴν κατηγορίαν ξυθθέντος ὡς γόητι καὶ ἰκανῶ τὴν τέχνην, ὁ μὲν Αἰλιανός, «Τῷ βασιλείῳ δικαστηρίῳ», ἔφη, «σαντόν τε καὶ τὰ τούτου φύλαττε», ὁ δ' Ἀπολλώνιος, «Εἰ μὲν γόης», ἔφη, «ἐγώ, πῶς κρίνομαι; εἰ δὲ κρίνομαι, πῶς γόης εἰμὶ; εἰ μὴ ἄρα τὸ συκοφαντεῖν ἰσχυρὸν οὕτως εἶναι φησιν, ὡς μηδὲ τῶν γοητευόντων ἠτᾶσθαι αὐτό».

Οἱ κατηγορίες αὐτὲς διατυπώθηκαν, βεβαίως, ἀργότερα, στὴν παράλληλη περιπέτεια ποῦ καλύπτει ὁλόκληρο τὸ 7^ο βιβλίο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο τὰ ἀνωτέρω ἀποσπάσματα, τὴ δίκη, δηλαδή, τοῦ Ἀπολλωνίου ἐνώπιον τοῦ Δομιτιανοῦ καὶ τὰ κατ' αὐτήν, μᾶλλον τὸ 93 μ. Χ. Τότε φέρεται νὰ λέγει, *Σοφοῖς δὲ οἰκειότερον τελευτᾶν ὑπὲρ ὧν ἐπετήδυσαν* (7.14.2). Τὸ πίστευε καὶ περίπου τριάντα χρόνια πρὶν, τὸ 66, εἶδε, ὅμως, εἴκοσι ἕξι ὁπαδούς του νὰ τρέπονται εἰς φυγὴν ἀπὸ τὸν τρόμο ποῦ ἐνέσπειρε ὁ Φιλόλαος: *οἱ δ' ἄλλοι, Νέρωνά τε καὶ φιλοσοφίαν ἀποδράντες, φυγῇ ᾗχοντο* (4.37.2). *Καὶ φιλοσοφίαν*. Στὸν Ἀπολλώνιο δόθηκαν οἱ εὐκαιρίες νὰ δεῖξει, ἐνώπιον τοῦ τρόμου ποῦ προκαλεῖ ἡ σκληρὴ τυραννία, ὅτι ἡ φιλοσοφία ποῦ κήρυξε ὁ Πυθαγόρας ἀπομακρύνει τὸν φόβο της. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ δύο σκιηές, ἡ συνομιλία μὲ τὸν Φιλόλαο (4.36-37) καὶ ἡ συνομιλία μὲ τὸν Δημήτριο (7.10-15), ἔχουν θεθεῖ γιὰ ν' ἀποδείξουν τὴν πνευματικὴ του ὑπεροχὴ. Καὶ δὲν εἶναι μόνον ἡ σύγκριση μὲ τοὺς συγχρόνους· ὁ καλὸς σοφιστὴς ἐπιστρατεύει καὶ τὰ παραδείγματα ἀπὸ τὸ παρελθόν, τὰ *ἀφηγήσεως ἄξια σοφῶν ἀνδρῶν πρὸς τυράννους ἔργα* (7.1-3).

63. * *Ἀριστόδημος Κύπριος*

Οἱ ἦχοι στή σιωπή τῆς νύκτας

ΤΙ

Ὁ Πλούταρχος, στὰ *Συμποσιακά*, προσφέρει τὴ μοναδικὴ μαρτυρία γιὰ τὸν Κύπριο αὐτὸν ποὺ παρεμβαίνει σὲ μία συμποτικὴ συζήτηση φιλοσοφικοῦ περιεχομένου, στὴν ὁποία ἀναφέρονται ἀπὸ τοὺς ἄλλους συζητητὲς ὀνομαστικῶς ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Ἐμπεδοκλής, ὁ Δημόκριτος, ὁ Ἀναξαγόρας, ἐνῶ παραπέμπονται ὁ Σιμωνίδης καὶ ὁ Ἄρατος. Δὲν ἀναφέρεται ἐὰν ὁ Ἀριστόδημος αὐτὸς ἦταν φιλόσοφος καὶ ἐὰν ἀνῆκε σὲ συγκεκριμένη σχολή. Ἴσως καὶ νὰ μὴν ἦταν ὑπαρκτὸ πρόσωπο, ἀλλὰ στὴν περίπτωσιν αὐτὴ θὰ ἀναρωτιόταν κανείς, γιατί νὰ θεθεῖ τὸ ἐθνικὸν *Κύπριος*; Ἡ μετοχή, μάλιστα, μὲ τὴν ὁποία εἰσάγεται (*παρῶν οὖν*) ἀφήνει μετέωρη καὶ τὴν κατόπιν προσκλήσεως παρουσία τοῦ στό ἐορταστικὸ δειπνο, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ὁποίου σιγηνοθετεῖται ἀπὸ τὸν Πλούταρχο τὸ τρίτο πρόβλημα τοῦ ὄγδου βιβλίου τοῦ ἔργου ποὺ ἔχει ὡς θέμα: *Διὰ τί τῆς ἡμέρας ἠχιδεστέρα ἢ νύξ*. Τὴν ἀφορμὴ συζητήσεως δίνουν οἱ ζητωκραυγὲς ποὺ ἀκούονται ἀπὸ τὸν δρόμο γιὰ τὴν τρίτη στρατηγία τοῦ Ἀμμωνίου, τοῦ οἰκοδεσπότη. Γράφει ὁ Πλούταρχος (1, 720cd):

θόρυβός τις, ἐστιωμένων ἡμῶν Ἀθήνησι παρ' Ἀμμωνίῳ, τὴν οἰκίαν περιήγησεν, ἔξωθεν ἐπιβοωμένων τὸν στρατηγόν· ἐστρατήγει δὲ τὸ τρίτον ὁ Ἀμμώνιος.

Τὸ δειπνο τοποθετεῖται στὴν Ἀθήνα καί, ἐπομένως, ἐκεῖ καὶ ἡ παρουσία τοῦ Ἀριστοδήμου. Ὁ θόρυβος αὐτὸς ὑπῆρξε καὶ ἡ αἰτία τῆς συζητήσεως:

ἐπεὶ δὲ πέμψας τῶν περὶ αὐτὸν τινὰς ἔπαισε τὴν ταραχὴν καὶ παρέλεμψαν τοὺς ἀνθρώπους, ἐζητοῦμεν ἡμεῖς, διὰ τί τῶν ἔξωθεν βοῶντων συνεξακούουσιν οἱ ἐντὸς οἱ δ' ἔξω τῶν ἐντὸς οὐχ ὁμοίως.

Τὴ συζήτηση ἀρχίζει ὁ Ἀμμώνιος λέγοντας ὅτι *τοῦτο μὲν ὑπ' Ἀριστοτέλους λελύσθαι*. Ὁ λόγος τοῦ παραπέμπει στὰ ψευδο-ἀριστοτελικά *Προβλήματα* 903a 7-26 καὶ 899a 19-21. Τὸν διαδέχεται ὁ Βόηθος, τὸν ὁποῖο εἰσάγει ὡς ἔξης ὁ Πλούταρχος (2, 720ef):

ἠσυχίας δὲ γενομένης Βόηθος ἔφη νέος μὲν ὢν ἔτι καὶ σοφιστεύων ἀπὸ γεωμετρίας αἰτήμασι χρῆσθαι καὶ λαμβάνειν ἀναποδείκτους ὑποθέσεις, νυνὶ δὲ χρῆσεσθαι τισι τῶν προαποδεδειγμένων ὑπ' Ἐπικούρου.

“Όσα ἀκολουθοῦν ἀνάγονται σὲ Ἐπικούρεια διδάγματα (ἀπ. 323 Usener), δὲν μένουν, ὅμως, ἀναπάντητα ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Πλούταρχο, ὁ ὁποῖος ἐνθαρρύνεται στὴν ἀπάντησή του ἀπὸ τὸν Ἀμμώνιο, ποὺ εἶναι καὶ ὁ ἐπόμενος ὁμιλητὴς (βλ. 3-4, 721d-722c). Ἀμέσως πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀριστοδῆμο τὸν λόγο λαμβάνει ὁ Θράσυλλος, ὁ γιὸς τοῦ Ἀμμωνίου, καὶ σ’ αὐτὸν ἀπαντᾷ ὁ Κύπριος συνομιλητὴς. Εἶπαμε ὅτι τὰ παρεχόμενα στοιχεῖα γιὰ τὸν Ἀριστοδῆμο δὲν ἐπαρκοῦν γιὰ τὸν σχηματισμὸ εἰκόνας γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπό του. Ἐκεῖνο, πάντως, ποὺ πρέπει νὰ σημειωθεῖ εἶναι ὅτι, ἐνῶ ὅλοι οἱ ἄλλοι, ἀκολουθώντας τὴ γραμμὴ ποὺ χάραξε ὁ Ἀμμώνιος, προσπαθοῦν νὰ δώσουν φυσικὴ ἐξηγησίαν στὸ προταθὲν πρόβλημα ἀνατρέχοντας στὸν ἀέρα, στὴ θερμότητα καὶ τὴν ψυχρότητα τῶν συνθηκῶν, στοὺς παλμούς καὶ τὰ μόρια τοῦ ἀέρος κ.λπ. ἐπικαλούμενοι τοὺς Προσωκρατικούς, ὁ Ἀριστοδῆμος εἶναι ὁ μόνος ποὺ δίδει ἀνθρωποκεντρικὴ, ψυχολογικὴ ἐξηγησίαν στὸ φαινόμενο. Δὲν εἶναι, ἴσως, τυχαῖο ὅτι μὲ τὴν παρέμβασή του τελειώνει καὶ ἡ συζήτηση.

64. Ρουφίνος Κύπριος

Χωλός, ἀλλὰ Περιπατητικός!

T1

Χάση στὴ σκωπτικὴ διάθεση τοῦ Δημόνακτος ἐμφανίζεται στὴ Λουκιάνειο βιογραφία τοῦ Κυνικοῦ φιλοσόφου καὶ ἑνας ἀκόμη Κύπριος φιλόσοφος, ὁ Ρουφίνος. Ὑπῆρξε Περιπατητικός, καὶ τὸ γεγονός αὐτό, σὲ ἀντιθετικὸ συνδυασμὸ μὲ τὸ φυσικὸ του ἐλάττωμα, κίνησε τὴν ἀποστροφὴ καὶ τὴ λαιδορία τοῦ Δημόνακτος. Φαντάζεται κανεὶς ὅτι τὸν ἔβλεπε νὰ περιφέρεται στὴν Ἀθήνα καὶ νὰ φιλοσοφεῖ κατὰ τὰ πρότυπα τῆς παραδόσεως τῆς σχολῆς του. Τὸ γεγονός ὅτι ἦταν συμπολίτης τοῦ Δημόνακτος δὲν τὸν ἀπήλλαξε ἀπὸ τὸ δηλητηριώδες σκῶμμα του.

65. Βάκχιος Τρύφωνος Πάφιος

Ὁ μαθητὴς τοῦ Μάρκου Αὐρήλιου

T1

Βάκχιος Τρύφωνος Πάφιος (*PIR*² B 6), αὐτὸ εἶναι τὸ ὄνομα καὶ ὁ τόπος καταγωγῆς τοῦ Πλατωνικοῦ φιλοσόφου, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ὁ πρῶτος διδάσκαλος τοῦ M. Annius Verus (γενν. τὸ 121 μ.Χ.), τοῦ

κατόπιν αυτοκράτορος Μάρκου Αύρηλιου Ἀντωνίνου (161-180). Φαίνεται, πάντως, ὅτι ὁ Βάκχιος, ἀργότερα στή ζωή του, ὅπωςδήποτε κατὰ τή διάρκεια τῆς παραμονῆς του ἐκτὸς Κύπρου, υἱοθετήθηκε ἀπὸ τὸν ἐπίσης φιλόσοφο Γάιο (T2). Πατέρας τοῦ Μάρκου ἦταν ὁ Ἔννιος Βῆρος, ἀπὸ ἰσπανικὴ ὑπατικὴ οἰκογένεια. Ἀπὸ παιδὶ τὸν ξεχώρισε ὁ αὐτοκράτωρ Ἀδριανός, ὁ ὁποῖος τὸν συνέδεσε μὲ τὴν αὐτοκρατορικὴ οἰκογένεια, τοῦ ἀπένευμε τίτλους καὶ ἐπιμελήθηκε τὴν ἀγωγή του προσκαλώντας τοὺς ἀρίστους διδασκάλους τῆς ἡμέρας στή γραμματικὴ, τὴ ρητορικὴ, τὴ φιλοσοφία καὶ τὴ νομικὴ. Χαϊδευτικὰ τὸν ἀποκαλοῦσε *Verissimus* γιὰ τὴν εὐθύτητά του (*SHA: Marc. Ant. 1.10, 4.1*, πβ. Δίωνα Κάσσιο 69.21.2). Τὸν δρόμο πρὸς τὸν θρόνο τοῦ ἀνοίξε ἡ υἱοθεσία του ἀπὸ τὸν Ἀντωνίνου Πίο τὸ 138 μὲ τὸ ὄνομα *M. Aelius Aurelius Verus Caesar* καὶ ὁ γάμος του τὸ 145 μὲ τὴ θυγατέρα τοῦ αὐτοκράτορος Φαυστίνα τῆ νεώτερη. Ἀπὸ τὸ 146 φαίνεται ὅτι ἀφιέρωσε τὸ εὐγενικὸ του πνεῦμα στή στοικὴ φιλοσοφία. Ὁ Μάρκος Αὐρήλιος θεωρεῖται ὡς *φιλέλλην* καὶ ἐμπρόσωπος τῆς Δεύτερης Σοφιστικῆς ὁ ἴδιος. Ἰδρυσε τὸ 176 μ. Χ. ἔδρες ρητορικῆς καὶ φιλοσοφίας στήν Ἀθήνα (Φιλόστρατος, *Βίοι* 2.2, σελ. 566-567, Λουκιανῶ, *Εὐνοῦχος* 2). Τὰ δώδεκα βιβλία τῶν φιλοσοφικῶν του σημειώσεων, *Τὰ εἰς ἑαυτόν*, πὺν γράφτηκαν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀρχῆς καὶ τῶν πολέμων πὺν ἀναγκάστηκε νὰ διεξαγάγει (178/180), ἀπληροῦν τὴν πλούσια συγκομιδὴ του στὸ πεδίο τῆς πρακτικῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας. Σῶζονται δύο κατάλογοι διδασκάλων τοῦ Μάρκου· ὁ πρῶτος εἶναι ὁ δικός του, στὸ πρῶτο ἤδη βιβλίον τοῦ ἔργου του, ὅπου, μὲ εὐγνωμοσύνη καὶ σεβασμὸ ἀναφέρει λεπτομερῶς τί διδάχθηκε ἀπὸ τὸν καθένα. Εἶναι ἐξαιρετικὸς ὁ σεβασμὸς καὶ ἡ τιμὴ πὺν ἀπέδιδε ὁ αὐτοκράτωρ στοὺς διδασκάλους του. Ὁ Ρωμαῖος βιογράφος του (*SHA: Marc. Ant. 3.5*) διηγεῖται ὅτι εἶχε χρυσὸς εἰκόνες τοὺς στὸ προσκυνητάρη του καὶ τοὺς ἀποθανόντες τιμοῦσε μὲ ἐπισκέψεις στὸν τάφο, θυσίες καὶ ἄνθη:

tantum autem honoris magistris suis detulit, ut imagines eorum aureas in larario haberet ac sepulchra eorum aditu hostiis floribus semper honoraret.

Στὸν πίνακα τοῦ βιογράφου, ὅμως, παρουσιάζονται περισσότεροι διδάσκαλοι (αὐτ. 2.1-3.7), ὄχι ὅμως ὁ Βάκχιος. Ἄλλὰ καὶ στοῦ Μάρκου τὸ κείμενο ἀπουσιάζουν διδάσκαλοι, ὅπως λ.χ. ὁ Ἡρώδης Ἀττικὸς, πρῶτα πὺν προκάλεσε διάφορες ἐρμηνεῖες, μὲ ἐπικρατέστερη ὅτι τὸ γεγονὸς ἀποδίδει τίς ὥρμες ἐπιλογῆς του. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι, ὄχι μόνον διατηροῦσε καλὴ καὶ εὐγνώμονα ἀνάμνηση τοῦ Βακχίου, ἀλλὰ καὶ ὅτι τὸν ἐνέκρινε τόσα χρόνια ἀργότερα. Νὰ σημειωθεῖ ὅτι, ὅταν ὁ αὐτοκράτωρ ἔγραφε τὴ φράση *καὶ τὸ ἀκοῦσαι πρῶ-*

τον μὲν Βακχείου, ὁ Πάφιος φιλόσοφος εἶχε ἤδη τιμηθεῖ μετὰ τὴν προξενία τῶν Δελφῶν, ὅπως φαίνεται στὴν ἐπόμενη μαρτυρία.

Τιμᾶται ἀπὸ τοὺς Δελφούς

T2

Ἡ προξενικὴ ἐπιγραφή τῶν Δελφῶν, ἡ ὁποία ἀποτυπώνει τὴν τιμὴ τῆς πόλεως σὲ μία σειρά πλατωνικῶν φιλοσόφων (*FD* III 4, 94 = *SIG*³ Π 868B), μεταξὺ τῶν ὁποίων πρῶτος ὁ Βάκχιος, συνοδεύεται ἀπὸ μία ἀκόμη σύγχρονή της (*FD* III 4, 91 = *SIG*³ Π 868A), μετὰ τὴν ὁποία τιμήθηκε ἕνας ἄλλος, πολὺ γνωστὸς φιλόσοφος τῆς ἐποχῆς, ὁ Λεύκιος Καλβῆνος Ταῦρος (L. Calvenus Taurus). Τὰ δύο ψηφίσματα ἐγκρίθηκαν τὴν ἴδια περίπου χρονικὴ περίοδο καὶ οἱ ἐπιγραφές χαράχτηκαν στὸν ἴδιο λίθο. Μόνον ὅτι τὸ ψηφίσμα τοῦ Βακχίου καὶ τῶν ἄλλων ἐγίνε ἐπὶ ἄρχοντος Εὐβουλίδου τοῦ Εὐβουλίδου, ἐνῶ αὐτὸ τοῦ Ταύρου ἐπὶ ἄρχοντος Τιβερίου Ἰουλίου Ἀρισταίνετου. Εἶναι ὅπωςδήποτε τῶν μέσων τοῦ 2^{ου} αἰ. μ.Χ., μᾶλλον τοῦ 163 μ.Χ., τῆς ἐποχῆς, δηλαδή, πού στὴν Ἀθήνα ζοῦσε καὶ ἠμαζε ὁ Δημῶναξ. Τὰ στοιχεῖα τῆς ταυτότητος τοῦ Βακχίου πού καταγράφονται στὸ ψηφίσμα ἐπιτρέπουν τὴν ταύτισή του ὡς Κυπρίου ἀπὸ τὴν Πάφο. Καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν ἴδιο τὸν διδάσκαλο τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου (T1). Ὁ Βάκχιος γεννήθηκε στὴν Πάφο καὶ ἦταν υἱὸς τοῦ Τρύφωνος· υἱοθετήθηκε, ὅμως, ἀπὸ τὸν Γάιο κατὰ τὴν ἐπιγραφή. Ποιὸς ἦταν αὐτὸς ὁ Γάιος; Ἔχει ὑποθεθεῖ –καὶ ἴσως εἶναι ἡ πραγματικότητα– ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν ἐπίσης Πλατωνικὸ φιλόσοφο Γάιο, διάσημο τὴν ἐποχὴ ἐκείνη μεταξὺ τῶν φιλοσόφων. Ὁ Γάιος αὐτὸς τιμήθηκε ἐπίσης ἀπὸ τοὺς Δελφούς (*FD* III 4, 103 = *SIG*³ Π 868C) ἐπὶ ἄρχοντος Σωκλάρου, ἴσως τὸ 145 μ.Χ. (βλ. σχόλια στὴν *SIG*³ 581) ἢ, κατ' ἄλλους, τὸ 130 μ.Χ. Ἡ χρονικὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν ψηφισμάτων φαίνεται μεγάλη καὶ κυμαίνεται μεταξὺ 22 καὶ 35 χρόνων. Καί, φυσικά, ἀφορᾷ τόσο τὴς βιογραφικῆς συνιστάμενες τοῦ Βακχίου ὅσο καὶ τὴν παράδοση τῆς «σχολῆς» τοῦ Γαίου, μετὰ τὴν ὁποία σχετίζεται ὁ Καλβῆνος Ταῦρος. Παρόλη τὴν παντελὴ ἔλλειψη μαρτυριῶν, ἡ ὁποία ἀφήνει μᾶλλον τὰ πράγματα νὰ κινούνται σὲ ἀμφίβολα συμπεράσματα καὶ χρονολογήσεις, τὸ γεγονὸς τῆς μεγάλης χρονικῆς διαφορᾶς τῶν ψηφισμάτων καί, ἐπομένως, τῆς ἡλικιακῆς διαφορᾶς μεταξὺ Γαίου καὶ Βακχίου, δὲν δημιουργεῖ καθόλου προβλήματα στὸ ζήτημα τῆς υἱοθεσίας, γεγονὸς, ἄλλωστε, πού τεκμηριώνεται ρητῶς ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή.

**ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ
ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ, ΣΥΣΧΕΤΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ**

()	σημείο στίξεως, <i>ἀλλὰ</i> καὶ ἀνάλυση βραχυγραφίας
< >	προσθήκη στο κείμενο με εἰκασία ἢ ἀπὸ παράλληλη πηγὴ
[]	ὕλική φθορὰ σὲ τμήμα πατύρου ἢ ἐπιγραφῆς
{ }	ἀθέτηση μέρους τοῦ κειμένου ἀπὸ τὸν ἐκδότη
† †	ἀνίατη φθορὰ τμήματος τοῦ ἀρχαίου κειμένου
***	χάσμα στο κείμενο
αβγ	ἀβέβαιη ἀνάγνωση γραμμιάτων σὲ πάπυρο ἢ ἐπιγραφὴ
[[]]	γράμματα ἢ λέξεις ποὺ διέγραψε ὁ ἴδιος ὁ γραφέας
˘ ˘	προσθήκη τοῦ γραφέα πατύρου

Βραχυγραφίες

AbhGött	Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen
AC	L'Antiquité Classique
Aclass	Acta Classica
AFLN	Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università di Napoli
AJPh	American Journal of Philology
AncSoc	Ancient Society
Annales (ESC)	Annales (Économies, Sociétés, Civilisations)
ANRW	<i>Aufstieg und Niedergang der römischen Welt</i>
AP	<i>Anthologia Graeca Palatina</i>
ΑΠΜ	H. SCHENKL, «Das Florilegium ᾽Αριστον καὶ πρῶτον μάθημα», <i>WS</i> 21 (1889) 1-42.
AppVat	L. STERNBACH, «Appendix Vaticana 1», <i>RAUWF</i> tom. 5 vol. 20 (1894) 171-202.
ASNP	Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa
Bas	J. F. KINDSTRAND, <i>Gnomica Basileensia</i> . Uppsala 1991 (<i>Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Byzantina Upsaliensia</i> , 2).
BCH	Bulletin de Correspondance Héliénique
Bertini	A. BERTINI MALGARINI, «Ἀρχαίων φιλοσόφων γνῶμαι καὶ ἀποφθέγματα in un manoscritto di Patmos (e cod. Patm. 263)», <i>Elenchos</i> 5 (1984) 153-200.
BICS	Bulletin of the Institute of Classical Studies, London
Brandt	P. BRANDT, <i>Parodorum epicorum Graecorum et Arcestrati reliquiae</i> . Lipsiae 1888 (<i>Corpusculum poesis epicae Graecae ludibundae</i> , fasc. I).
BSAA	Bulletin de la Société d'Arcéologie d'Alexandrie
CA	J. U. POWELL, <i>Collectanea Alexandrina</i> . Oxonii 1925/Chicago 1981.
CErc	Cronache Ercolanesi
CIL	<i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i>
ClAnt	Classical Antiquity
Comb	F. COMBEFIS, <i>S. Maximi Confessoris ... Opera</i> . II. Parisiis 1675, 528-689 = <i>PG</i> 91, 719-1018.
CorpPar	L. STERNBACH, «Excerpta Parisina», <i>RAUWF</i> tom. 5 vol. 20 (1894) 53-58, 62-64, 69-82.
CPF	<i>Corpus dei Papiri Filosofici greci e latini. Testi e lessico nei papyri di cultura greca e latina</i> . Firenze 1989 κ.έ.
CPG	E. L. VON LEUTSCH & F. G. SCHNEIDEWIN, <i>Corpus Paroemiographorum Graecorum</i> . I-II. Gottingae 1839, 1851/Hildesheim 1958.

- CPH Classical Philology
 CQ Classical Quarterly
 CR Classical Review
 CRAI Comptes Rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres
 DG H. DIELS, *Doxographi Graeci*. Berolini & Lipsiae² 1929.
 DIE C. WACHSMUTH, «Gnomologium Byzantinum Ἐκ τῶν Δημοκρίτου, Ἰσοκράτους, Ἐπικτήτου, e variis codicum exemplis restitutum», *Studien zu den griechischen Florilegien*. Berlin 1882/Osnabrück 1971, 162-216.
 DIEAth P. ODORICO, «Lo Gnomologium Byzantinum e la recensione del Cod. Bibl. Nat. Athen. 1070», *RSBS* 2 (1982) 41-70.
 ΔΙΕΕ Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας
 Diehl³ E. DIEHL, *Anthologia Lyrica Graeca*. I-III. Lipsiae³ 1949-1952. dissertatio inauguralis (διδακτορικὴ διατριβή)
 EG D. L. PAGE, *Epigrammata Graeca*. Oxonii 1975.
 E-K L. EDELSTEIN & I. G. KIDD, *Posidonius*. I. *The Fragments*. Cambridge² 1989 (*Cambridge Classical Texts and Commentaries*, 13).
 EM *Etymologicum Magnum*
 Erbse H. ERBSE, *Untersuchungen zu den attizistischen Lexika*. Berlin 1950 (*Abhandlungen der deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, Philosoph.-hist. Klasse).
 ExcPar L. STERNBACH, «Excerpta Parisina», *RAUWF* tom. 5 vol. 20 (1894) 53-82.
 FD *Fouilles de Delphes*
 FGrHist F. JACOBY, *Die Fragmente der griechischen Historiker*. I-III. Berlin, Leiden 1923-1958. *Die Fragmente der griechischen Historiker continued*, ed. by G. SCHEPENS. IV A 1. Leiden Boston Köln 1998.
 FHG C. & TH. MÜLLER, *Fragmenta Historicorum Graecorum*. I-IV. Parisiis 1841-1870/Frankfurt 1975.
 FHS&G W. W. FORTENBAUGH, PAMELA HUBY, R. W. SHARPLES & D. GUTAS, *Theophrastus of Eresus. Sources for his Life, Writings, Thought, and Influence*. III 1-V, VIII. Leiden 1998 κ.ἔ. (*Philosophia Antiqua*, 54, 64, 79).
 FlorLips A. WESTERMANN, «Florilegii Lipsiensis specimen ex codice Bibliothecae Paulinae», *Univers.-Programm Leipzig* 1864, 3-23.
 FPhG βλ. MULLACH
 Gentili-Prato BR. GENTILI & C. PRATO, *Poetarum elegiacorum testimonia et fragmenta*. I. Leipzig 1979, II. Monachii et Lipsiae² 2002.
 GGM K. MÜLLER, *Geographi Graeci Minores*. II. Parisiis 1861/Hildesheim 1965.
 Giannattasio Andria ROSA GIANNATTASIO ANDRIA, *I frammenti delle «Successioni dei filosofi»*. Napoli 1989 (*Università degli Studi di Salerno, Quaderni del Dipartimento di Scienze dell'Antichità*, 5).

- GnomBar I. B[YWATER], *Gnomologium Baroccianum. Sententiae graecae CCLXIII e codice Bodleiano inter Baroccianos L. descriptae*. Oxonii 1878.
- GnomDiaph J. F. BOISSONADE, «Γνωμικά διάφορα», *Anecdota Graeca*. I. Paris 1892/Hildesheim 1962, 113-119.
- GnomHom A. ELTER, «Gnomica Homoeomata», *Programm zur Feier des Geburtstages seiner Majestät des Kaisers und Königs am 27. Januar 1904*, herausgegeben von Rektor und Senat der Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität. V. Bonn 1904, 5-256.
- GnomPar L. STERNBACH, «Gnomologium Parisinum ineditum», *RAUWF* tom. 5 vol. 20 (1894) 5-171.
- G&R Greece and Rome
- GRBS Greek, Roman, and Byzantine Studies
- GrRF H. FUNAIOLI, *Grammaticae Romanae Fragmenta*. Lipsiae 1907/Stuttgartiae 1969.
- GV L. STERNBACH, «Gnomologium Vaticanum e codice Vaticano Graeco 743», *WS* 9 1887) 175-206, 10 (1888) 1-49, 211-260, 11 (1889) 43-64, 192-242 = *Gnomologium Vaticanum e codice Vaticano Graeco 743*. Berlin 1963 (*Texte und Kommentare*, 2).
- GVI W. PEEK, *Griechische Vers-Inschriften*. I: *Grab-Epigramme*. Berlin 1955/Chicago 1988.
- Hercher R. HERCHER, *Epistolographi Graeci*. Paris 1873/Amsterdam 1963.
- HSCPh Harvard Studies in Classical Philology
- HThR Harvard Theological Review
- ICS Illinois Classical Studies
- IEG² βλ. WEST²
- IG *Inscriptiones Graecae*
- JHI The Journal of the History of Ideas
- JHS Journal of Hellenic Studies
- JRS Journal of Roman Studies
- K-A R. KASSEL & C. AUSTIN, *Poetae Comici Graeci*. Berolini & Novi Eboraci 1983 κ. ἔ.
- Laur A. MEINEKE, «Appendix ex cod. Ms. Fiorentino Parallelorum Sacrorum Joannis Damasceni», *Joannis Stobaei Florilegium*. IV. Lipsiae 1857, 145-246. Πβ. A. L. DI LELLO FINUOLI, «Il Florilegio Laurenziano», *QUCC* 4 (1967) 139-173.
- LEC *Les Études Classiques*
- LGM *Lexica Graeca Minora*, selegit K. LATTE, praefatus est H. ERBSE. Hildesheim 1965.
- LS Leipziger Studien
- Mette H. J. METTE, «Weitere Akademiker heute: von Lakydes bis zu Kleitomachos», *Lustrum* 27 (1985) 39-148.
- MGR *Miscellanea Graeca e Romana*
- MH *Museum Helveticum*

- Miller E. MILLER, «Fragments inédits de littérature grecque. I: Apophthegmes anciens», *Mélanges Orientaux. Textes et traductions*. Paris 1883 (*Publications de l'École des langues orientales vivantes*, 2e série, 9), 215-255.
- Müller βλ. FHG
- Mullach F.W.A. MULLACH, *Fragmenta philosophorum Graecorum*. I-III. Parisiis 1860-1881/Aalen 1968.
- Nauck² A. NAUCK, *Tragicorum Graecorum fragmenta*. Lipsiae² 1889/1964.
- NClío Nouvelle Clío
- NJbb Neue Jahrbücher für Philologie und Pädagogik
- OGIS W. DITTENBERGER, *Orientalis Graeci Inscriptiones Selectae. Supplementum Sylloges inscriptionum graecarum*. I-II. Leipzig³ 1903, 1905 / Hildesheim 1960, 1986.
- Overbeck J. OVERBECK, *Die antiken Schriftquellen zur Geschichte der bildenden Künste bei den Griechen*. Leipzig 1868/Hildesheim 1971.
- ΠΑΑ Προγραμματεία τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν
- Page βλ. EG, PMG
- Pap. Vars. G. MANTEUFEL, *Papyri Varsovienses*. Warsaw 1935.
- Patm E. SARGOLOGOS, *Un traité de vie spirituelle et morale du XIe siècle. Le florilège sacro-profane du manuscrit 6 de Patmos*. Thessalonique 1990.
- PBA Proceedings of the British Academy
- PCPhS Proceedings of the Cambridge Philological Society
- PG *Patrologia Graeca*
- PHerc Papyri Herculaneenses
- Ph&PhenR Philosophy and Phenomenological Research
- PhR Philosophical Review
- PL *Patrologia Latina*
- PIR² *Prosopographia Imperii Romani*²
- PMG D. L. PAGE, *Poetae Melici Graeci*. Oxford 1962.
- Powell βλ. CA
- POxy B. P. GRENFELL, A. S. HUNT *et al.*, *The Oxyrhynchus Papyri*. London 1898 κ.έ.
- PP La Parola del Passato
- P&P Past and Present
- PPhF H. DIELS, *Poetarum philosophorum fragmenta*. Berolini 1901.
- PPhG H. DIELS, *Poetarum philosophorum fragmenta*. Berlin² 1901/2000 (*Poetarum Graecorum Fragmenta*, 3).
- PRIA Proceedings of the Royal Irish Academy
- PRyl A. S. HUNT *et al.*, *Catalogue of the Greek Papyri in the John Rylands Library, Manchester*. Manchester 1911-1952.
- PSI G. VITELLI, M. NORSA, *Papiri greci e latini*. Firenze 1912 κ.έ. (*Pubblicazioni della Società Italiana per la ricerca dei papiri greci e latini in Egitto*).

- PUnivAthen Papyri Universitatis Atheniensis. Βλ. Μ. ΤΣΟΥΚΑΛΑ, *Ἀνέκδοτοι φιλολογικοί και ιδιωτικοί πάπυροι*. Ἀθήνα 1962.
- PythSim F. W. A. MULLACH, «Pythagoreorum similitudines», *FPhG I* 488-497.
- QUCC Quaderni Urbinati di Cultura Classica
- RAUWF Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Filologiczny, Krakowie
- RBPh Revue Belge de Philologie et d'Histoire Anciennes
- RCCM Rivista di Cultura Classica e Medioevale
- REA Revue des Études anciennes
- REG Revue des Études Grecques
- RFIC Rivista di Filologia e di Istruzione Classica
- RFN Rivista di Filosofia Neoscolastica
- RHD Revue d'Histoire du Droit (Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis)
- RhM Rheinisches Museum für Philologie
- RHR Revue de l'Histoire des Religions
- RHT Revue d'Histoire des Textes
- Robert L. ROBERT, «De Delphes à l'Oxus. Inscriptions grecques nouvelles de la Bactriane», *CRAI* 1965, 416-457 = *Opera Minora Selecta. Epigraphie et antiquités grecques*. V. Amsterdam 1989, 510-551.
- Ross E. GOLLOB, *Die griechische Literatur in den Handschriften der Rossiana in Wien*. Wien 1910 (*Sitzungsberichte Akademie Wien*, Philos.-hist. Klasse, 164.3). Πβ. SIBYLLE IHM, «Zum Forilegium Rossianum», *RHT* 26 (1996) 1-23.
- RSBN Rivista di Studi Bizantini e Neellenici
- RSBS Rivista di Studi Bizantini e Slavi
- Sardis W. H. BUCKLER & M. ROBINSON, *Sardis*. VII 1: *Greek and Latin Inscriptions*. Leiden 1972.
- SCO Studi Classici e Orientali
- SdA βλ. WEHRLI
- SEG *Supplementum Epigraphicum Graecum*, Leiden, Amsterdam 1923 κ.έ.
- Sem V. SEMENOV, *Melissa*. Ein byzantinisches Florilegium Griechisch und altrussisch. Nachdruck der Ausgabe von V. SEMENOV [1894], mit einer Einführung und neuen Registern von D. TSCHIZEWSKIJ. München 1968 (*Slavische Propyläen. Texte in Neu- und Nachdrucken*, Bd 7 – 1968).
- SentSap L. TARTAGLIA, «Sentenze e aneddoti di sapienti antichi nel codice Ambr. gr. 409 (G 69 Sup.)», *AFLN* 21 (1978-1979) 49-71.
- SGLG *Sammlung griechischer und lateinischer Grammatiker*
- SGO R. MERKELBACH & J. STAUBER, *Steinepigramme aus dem griechischen Osten*. Bd 3: *Der «Ferne Osten» und das Landesinnere bis zum Tauros*. München & Leipzig 2001.

- SH H. LLOYD-JONES & P. PARSONS, *Supplementum Hellenisticum*. Berolini & Novi Eboraci 1983.
- SHA *Scriptores Historiae Augustae*
- SIFC Studi Italiani di Filologia Classica
- SIG³ W. DITTENBERGER, *Sylloge Inscriptionum Graecarum*. I-IV. Lipsiae³ 1915-1924/Hildesheim 1960.
- SOAS School of Oriental and African Studies, London
- SOD STORK P., J. M. VAN OPHUIJSEN, T. DORANDI, «Demetrius of Phalerum: The Sources, Text and Translation», FORTENBAUGH W.W. & SCHÜTRUMPF E. (edd.), *Demetrius of Phalerum*. Text, Translation and Discussion. New Brunswick & London 2000 (*Rutgers University Studies in Classical Humanities*, 9), 1-310.
- SSR G. GIANNANTONI, *Socratis et Socraticorum reliquiae*. Napoli 1990 (*Elenchos*, 18).
- SUCC Studi Urbinati di Cultura Classica
- SVF IO. AB ARNIM, *Stoicorum veterum fragmenta*. Lipsiae 1903-1905, IV Indices, conscr. M. ADLER. Lipsiae 1924/Stuttgartiae 1978-1979.
- Ταΐφάκος γὰ ἀποσπάσματα ἐκδιδομένων συγγραφέων τοῦ παρόντος τόμου
- TAPhA Transactions and Proceedings of the American Philological Association
- Tartaglia L. TARTAGLIA, «Il florilegio di Massimo nel codice Neap. gr. III B 34», *RSBN* 14-16 (1977-1979) 19-31.
- TrGF BR. SNELL, *Tragicorum Graecorum fragmenta*. I. Göttingen 1971/²1986, R. KANNICHT & BR. SNELL, II 1981, ST. RADT, III (Aeschylus) 1985, IV (Sophocles), 1977/²1999, R. KANNICHT, V (Euripides) 2005.
- Usener H. USENER, *Epicurea*. Lipsiae 1887/Stuttgart 1966.
- Voigt EVA-MARIA VOIGT, *Sappho et Alcaeus, Fragmenta*. Amsterdam 1971.
- VS H. DIELS, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, griechisch und deutsch. Sechste Auflage von W. KRANZ. I-III. Berlin 1951-1952.
- Wachsmuth C. WACHSMUTH, *Sillographorum Graecorum reliquiae*. Lipsiae² 1885 (*Corpusculum poesis epicae Graecae ludibundae*, II).
- Wehrli FR. WEHRLI, *Die Schule des Aristoteles*, Texte und Kommentar. I-IX, Basel² 1967-1969, Suppl. 1-2, 1974, 1978.
- West² M. L. WEST, *Iambi et Elegi Graeci ante Alexandrum cantati*. I-II. Oxonii 1989, 1992.
- Winiarczyk M. WINIARCZYK, *Diagorae Melii et Theodori Cyrenaei, Reliquiae*. Leipzig 1981.
- WS Wiener Studien
- YCS Yale Classical Studies
- ZPE Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphie

Ἐκδόσεις τῶν ἀρχαίων συγγραφέων

Στὸν πρῶτο πίνακα καταγράφονται ὅλες οἱ χρησιμοποιηθεῖσες ἐκδόσεις τῶν πηγῶν ἀπὸ τῆς ὁποῖας προέρχονται οἱ μαρτυρίες καὶ τὰ ἀποσπάσματα τοῦ πρῶτου μέρους τοῦ ἀνά χειρας τόμου (σελ. 1-229). Ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς ἔχουν παραληφθεῖ καὶ τὰ μονογράμματα τῶν κωδικῶν (sigla) ποὺ ἐμφανίζονται στὸ κριτικό ὑπόμνημα. Τὰ χωρία τῶν λοιπῶν συγγραφέων ποὺ ἀναφέρονται στὸ ἐξημερευτικό ὑπόμνημα (σελ. 231-528) παραπέμπονται καὶ παρατίθενται κατὰ τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως τῶν μεγάλων συλλογῶν (*Teubneriana*, *Oxford Classical Texts*, *Collection des Universités de France* κ.λπ.). Αὐτὸ ἀφορᾷ τὸν δεύτερο πίνακα, στὸν ὁποῖο καταγράφονται ὀρισμένοι συγγραφεῖς, καὶ ἰδιαιτέρως ἀποσπασματικοί, τῶν ὁποίων χρησιμοποιήθηκαν χωριστὲς ἐκδόσεις. Οἱ ταυτίσεις, ὅμως, τῶν ἀποσπασματικῶν συγγραφέων ποὺ τὰ ἔργα τους ἔχουν ἐκδοθεῖ στὶς μεγάλες συλλογές (*FGrHist*, *FHG*, *SSR*, *VS* κ.ἄ.), γίνονται ἀποκλειστικῶς στὸ οἰκεῖο λήμμα τοῦ Εὐρετηρίου πηγῶν καὶ ἐξεταζομένων χωρίων, κατωτέρω ἐπομένως, δὲν κρίθηκε σκόπιμη ἡ ἐπανάληψη τῶν συντόμων αὐτῶν ἐνδείξεων στὸν δεύτερο ἀπὸ τοὺς πίνακες ποὺ ἀκολουθοῦν. Πλήρεις βιβλιογραφικὲς ἐνδείξεις ἐκδόσεων ποὺ συντομογραφοῦνται ἀνευρίσκονται στὸν κατάλογο τῶν βραχυγραφῶν.

1. Οἱ ἐκδόσεις τῶν ἀρχαίων πηγῶν

Ἀθηναῖος Ναικρατίτης

G. KAIBEL, *Athenaei Naucraticae, Deipnosophistarum libri XV*. I-III. Lipsiae 1887 (I-II), 1890 (III)/Stuttgardiae 1985-1992.

CH. B. GULICK, *Athenaeus, The Deipnosophists*. I-VII. Cambridge Mass. & London 1927-1941/1980-2002 (*Loeb Classical Library*).

A. M. DESROUSSEAU (avec les concours de CH. ASTRUC), *Athenée, Les Deipnosophistes*. I. Paris 1956 (*Collection des Universités de France*).

Ἀθηναίου Ἐπιτομή

S. P. PEPPINK, *Athenaei, Dipnosophistarum Epitome*. II:1-2. Lugduni Batavorum 1937, 1939.

Αἰλιανός, Κλαύδιος

R. HERCHER, *Claudii Aeliani, De natura animalium libri XVII, Varia Historia, Epistolae, Fragmenta*. I-II. Lipsiae 1864/Graz 1971.

M. R. DILTS, *Aelianus, Varia historia*. Leipzig 1974.

D. DOMINGO-FORASTÉ, *Claudius Aelianus, Epistulae et fragmenta*. Stuttgart 1994.

Αἰλιανός τακτικός

H. KÖHLY & R. RÜSTOW, *Asclepiodotos' Taktik, Aelianos' Theorie der Taktik*. Leipzig 1855 (*Griechische Kriegsschriftsteller*, 2.1), 218-470.

Ἀντόνιος μοναχός

Antonii monachi cognomento Melissae, *Sententiae sive Loci communes*, ex sacris et profanis auctoribus collecti, PG CXXXVI 765-1244. Πβ. ΙΩ. ΣΑΚΕΛΛΙΔΗΣ, «Τῶν ἐν τῇ Γνωμολογίᾳ Ἀντωνίου τοῦ ἐπικληθέντος Μέλισσα ἐλλειπόντων ἀναπλήρωσις», *ΔΙΕΕ* 2 (1885) 661-666.

Ἀποστόλιος

E.L. VON LEUTSCH, *CPG* II 233-744.

Ἀράτου Βίοι

J. MARTIN, *Scholia in Aratum vetera*. Stuttgart 1974, 14-21.

Ἀρριανός, Φλάβιος

A.G. ROOS & G. WIRTH, *Flavii Arriani, Quae exstant omnia*. II: *Scripta minora et fragmenta*. Lipsiae 1968, 129-176.

Ἀρσένιος

CHR. WALZ, Ἀρσενίου, Ἰωνιά. *Arsenii Violetum*. Stuttgartiae 1832.

E.L. VON LEUTSCH, *CPG* II 233-744 (Ἀποστόλιος καὶ Ἀρσένιος).

Αὐρήλιος, Μάρκος, M. Aurelius Antoninus

J. DALFEN, *Marci Aurelii Antonini, Ad se ipsum libri XII*. Leipzig 1987.

Γέλλιος, Αὔλος, Gellius, Aulus

C. HOSIUS, *A. Gellii, Noctium Atticarum libri XX*. I-II. Lipsiae 1903.

P. K. MARSHALL, *A. Gellii, Noctium Atticarum libri XX*. I-II. Oxonii 1968.

Γεωργίδης

P. ODORICO, *Il prato e l'ape. Il sapere sentenzioso del Monaco Giovanni*. Wien 1986 (*Wiener Byzantinische Studien*, 17).

Γνωμολόγια: βλ. βραχυγραφίες**Διογένης Λαέρτιος**

H. S. LONG, *Diogenis Laertii, Vitae philosophorum*. I-II. Oxford 1964/1966.

M. MARCOVICH, *Diogenes Laertius, Vitae philosophorum*. I-II, III: *Indices*, con- fecit H. GÄRTNER. Monachii & Lipsiae 2002.

***Διογενιανός**

E.L. VON LEUTSCH & F.G. SCHNEIDEWIN, *CPG* I 177-320.

E.L. VON LEUTSCH, *CPG* II 1-52 (κατὰ στοιχείον).

Δίων Χρυσόστομος

J. DE ARNIM, *Dionis Prusaensis quem vocant Chrysostomum, Quae exstant omnia*. I-II. Berlin 1893, 1896/Hildesheim 2000.

Ἐπιγραφεῖς: βλ. βραχυγραφίες**Ἐπιφάνιος**

K. HOLL (& J. DUMMER), *Epiphanius*. III: *Panarion haer. 65-80, De fide*. Berlin² 1985 (*Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte*).

Εὐνάπιος

G. GIANGRANDE, *Eunapii, Vitae sophistarum*. Roma 1956.

Εὐσέβιος

K. MRAS (& É. DES PLACES), *Eusebius, Werke*. Achter Band: *Die Praeparatio Evangelica*. Erster Teil: *Einleitung, die Bücher I bis X*. Berlin² 1982 (*Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte*).

J. SIRINELLI & É. DES PLACES, *Eusèbe de Césarée, La Préparation évangélique*. I. Paris 1974 (*Sources chrétiennes*, 206).

Εὐστάθιος

M. VAN DER VALK, *Eustathii Archiepiscopi Thessalonicensis, Commentarii ad Homeri Iliadem pertinentes*. I-IV. Leiden 1971-1987.

G. STALLBAUM, *Eustathii Archiepiscopi Thessalonicensis, Commentarii ad Homeri Odysseam*. I-II. Lipsiae 1825, 1826/Hildesheim 1970.

K. MÜLLER, *GGM* II 201-407 (σχόλια εἰς Διονύσιον περιηγητὴν).

Ζηνόβιος

VON LATTE & SCHNEIDEWIN, *CPG* I 1-175 (*Epitome collectionum Lucilli Tarrhaei et Didymi*).

W. BÜHLER, *Zenobii Athoi, Proverbia, vulgari ceteraque memoria aucta edidit et enarravit* – I, II, V. Gottingae 1987, 1982, 1999.

M. E. MILLER, *Mélanges de littérature grecque, contenant un grand nombre de texts inédits*. Paris 1868/Amsterdam 1965.

Ἡσύχιος

K. LATTE, *Hesychii Alexandrini, Lexicon*. I-II [A-O]. Copenhagen 1966.

P. A. HANSEN, *Hesychii Alexandrini, Lexicon*. Volumen III: *Pi to Sigma*. Berlin 2005.

M. SCHMIDT, *Hesychii Alexandrini, Lexicon*. III-IV [Π-Ω]. Halle 1861, 1862/Amsterdam 1965.

Θεμιστίος

R. HEINZE, *Themistii, in libros Aristotelis De anima paraphrasis*. Berlin 1899 (*Commentaria in Aristotelem Graeca*, 5.3), 1-126.

H. SCHENKL (& G. DOWNEY, A. F. NORMAN), *Themistii Orationes quae supersunt*. I-III. Lipsiae 1965-1974.

Θεοδώρητος

P. CANIVET, *Théodoret de Cyr, Thérapeutique des maladies Helléniques*. I-II. Paris 1958 (*Sources chrétiennes*, 57).

Ἱερώνυμος, Hieronymus

Adversus Iovinianum : PL XXIII 211-338.

Ἰώσηπος, Φλάβιος

B. NIESE, *Flavii Iosephi, Opera*. V: *De Iudaeorum vetustate sive Contra Apionem libri II*. Berlin² 1955.

TH. REINACH & L. BLUM, *Flavius Josèphe, Contre Apion*. Paris² 1972.

Κικέρων, Cicero, M. Tullius

R. GIOMINI, *M. Tulli Ciceronis, De divinatione, De fato, Timaeus*. Leipzig 1975.

O. PLASBERG (& W. AX), *M. Tulli Ciceronis, De natura deorum*. Lipsiae 1933/Stuttgartiae 1980.

Κλήμης Ἀλεξανδρεύς

O. STÄHLIN, L. FRÜCHTEL, URSULA TREU, *Clemens Alexandrinus*. II⁴ *Stromata Buch I-VI*. Berlin 1985 (*Die griechischen christlichen Schriftsteller der erste Jahrhunderte*, 52 [15]).

A. LE BOULLUEC, *Clément d'Alexandrie, Les Stromates. Stromate VII*. Paris 1997 (*Sources chrétiennes*, 428).

Cl. MONDÉSERT (& A. PLASSART), *Clément d'Alexandrie, Le Protreptique*. Paris³ 1976 (*Sources chrétiennes*, 2).

M. MARCOVICH, *Clementis Alexandrini, Protrepticus*. Leiden 1995 (*Vigiliae Christianae*, Suppl. 34).

H.-I. MARROU, M. HARL, C. MONDÉSERT, C. MATRAY, *Clément d'Alexandrie, Le Pédagogue*. I-III. Paris 1960 (*Sources chrétiennes*, 70, 108, 158).

Λουκιανός

M.D. MACLEOD, *Luciani, Opera*. I-IV. Oxonii 1972-1987.

Μακρόβιος, Macrobius, Ambrosius Theodosius

J. WILLIS, *Ambrosii Theodosii Macrobii, Saturnalia*. Leipzig² 1994.

[Μάξιμος Ὁμολογητής]

SIBYLLE IHM, *Ps.-Maximus Confessor. Erste kritische Edition einer Redaktion des Sacro-profanen Florilegiums Loci communes, nebst einer vollständigen Kollation einer zweiten Redaktion und weiterem Material*. Stuttgart 2001 (*Palingnesia*, 73).

Μινούκιος Φήλιξ, Minucius Felix

J. BEAUJEU, *Minucius Felix, Octavius*. Paris² 1974.

B. KYTZLER, *M. Minucii Felicis, Octavius*. Stutgardiae et Lipsiae 1992.

Ὀλυμπιόδωρος

W. NORVIN, *Olympiodori philosophi, In Platonis Gorgiam commentaria*. Lipsiae 1936/Hildesheim 1966.

G.L. WESTERINK, *Olympiodori, in Platonis Gorgiam Commentaria*. Lipsiae 1970.

Πάπυροι βλ. βραχυγραφίες

Παυσανίας Ἀττικιστής

H. ERBSE, *Untersuchungen* 152-219.

Παυσανίας περιηγητής

F. SPIRO, *Pausaniae, Graeciae descriptio*. Lipsiae 1903/Stuttgart 1967.

MARIA HELENA ROCHA-PEREIRA, *Pausaniae, Graeciae descriptio*. Leipzig 1989-1990.

Πλούταρχος Χαιρωνεύς

K. ZIEGLER, *Plutarchi, Vitae parallelae*. II:1. Lipsiae² 1964, III:1 Lipsiae² 1971.

C. HUBERT & M. POHLENZ (addenda H. DREXLER), *Plutarchi, Moralia*. V:3. Lipsiae² 1960.

C. HUBERT, *Plutarchi, Moralia*. IV. Lipsiae 1938/1971, VI:1. Lipsiae 1954/1959.

[Πλούταρχος]

E.L. VON LEUTSCH & F.G. SCHNEIDWIN, *CPG* I 321-342.

Πολύαινος

E. WOELFFLIN & J. MELBER, *Polyaeni, Strategematon libri VIII*. Lipsiae 1887/Stuttgart 1970.

Πολυδεύκης, Ίούλιος

E. BETHE, *Pollucis, Onomasticon*. I-II. Lipsiae 1900, 1931/Stuttgart 1967 (*Lexicographi Graeci*, 9.1-2).

Πορφύριος

A. SMITH, *Porphyrii philosophi, Fragmenta*. Stutgardiae & Lipsiae 1993.

Πρόκλος

W. KROLL, *Procli Diadochi, in Platonis Rem publicam Commentarii*. I-II. Lipsiae 1899, 1901/Amsterdam 1965.

Ρούφος Ἐφέσιος

C. DAREMBERG & C.É. RUELLE, *Œuvres de Rufus d'Éphèse*. Paris 1879/Amsterdam 1963, 133-167.

Σούδα

ADA ADLER, *Suidae Lexicon*. I-IV. Lipsiae 1928-1935 (*Lexicographi Graeci*, 1.1-4).

Στοβαῖος, Ἰωάννης

C. WACHMUTH & O. HENSE, *Ioannis Stobaei Anthologium*. I-V. Berolini 1884-1912/1958.

Σχόλια (Scholia vetera et recentiora)

Ἀριστοφάνους:

W.J.W. KOSTER, *Scholia in Vespas, Pacem, Aves et Lysistratam*. Fasc. I continens *Scholia vetera et recentiora in Aristophanis Vespas*. Groningen 1982 (*Scholia in Aristophanem*, 2.2).

Θεοκρίτου:

K. WENDEL, *Scholia in Theocritum vetera*. Lipsiae 1914/Stuttgart 1967.

Νικάνδρου:

A. CRUGNOLA, *Scholia in Nicandri Theriaca*. Milano 1971.

Ὀμήρου:

H. ERBSE, *Scholia Graeca in Homeri Iliadem (Scholia vetera)*. I-VII. Berolini 1969-1988.

Πλάτωνος:

W.C. GREENE, *Scholia Platonica*. Haverford, Pennsylvania 1938.

Τζέτζης, Ἰωάννης

E. SCHEER, *Lycophronis, Alexandra*. II: *Scholia continens*. Berolini 1908/1958.

Φιλόδημος

Περί εὐσεβείας:

A. HENRICHS, «Die Kritik der stoischen Theologie im P. Herc. 1428», *CErc* 4 (1974) 12-26. [coll. 1-15].

Περί μουσικῆς:

A.J. NEUBECKER, *Über die Musik, IV. Buch*. Napoli 1986, 35-90.

Ῥητορικά:

S. SUDHAUS, *Philodemi, Volumina rhetorica*. I-II. Lipsiae 1892, 1896/Amsterdam 1964.

Σύνταξις τῶν φιλοσόφων:

T. DORANDI, *Filodemo, Storia dei filosofi [..]. Platone e l'Academia (PHerc. 1021 e 164)*. Napoli 1991 (*La Scuola di Epicuro*, 12).

T. DORANDI, *Filodemo, Storia dei filosofi. La Stoà, da Zenone a Panezio (PHerc. 1018)*. Leiden 1994 (*Philosophia Antiqua*, 60).

Φιλόστρατος

C.L. KAYSER, *Flavii Philostrati, Opera*. I-II. Lipsiae 1870, 1871/Hildesheim 1964.

J. JÜTHNER, *Philostratos über Gymnastik*. [...] /Amsterdam 1969 (*Sammlung wissenschaftlicher Kommentare zu griechischen und römischen Schriftstellern*).

Φλέγων Τραλλιανός

A. GIANNINI, *Paradoxographorum Graecorum reliquiae*. Milano 1965, 170-218.

Πβ. W. HANSEN, *Phlegon of Tralles' Book of Marvels*. Exeter 1997.

Φώτιος Πατριάρχης

CHR. THEODORIDIS, *Photii Patriarchae, Lexicon*. I (A-Δ), II (E-M). Berlin 1982, 1998.

S.A. NABER, *Photii Patriarchae, Lexicon*. I-II. Leiden 1864-1865.

᾽Ωριγένης

M. BORRET, *Origène, Contre Celse*. I-IV. Paris 1967-1969 (*Sources chrétiennes*, 132, 136, 147, 150).

2. Οἱ ἐκδόσεις τῶν λοιπῶν συγγραφέων**Αἰμωδεῖν λεξικόν**

A. R. DYCK, *Epimerismi Homerici*, Pars altera: *Epimerismos continens qui ordine alphabetico traditi sunt. Lexicon Αἰμωδεῖν quod vocatur seu verius Ἑτυμολογία διάφοροι*. Berlin 1995 (*SGLG* 5/2), 873-991.

᾽Αμμώνιος

K. NICKAU, *Ammonii qui dicitur liber De adfinium vocabulorum differentia*. Lipsiae 1966.

᾽Αντίγονος Καρύστιος

T. DORANDI, *Antigone de Caryste, Fragments*. Paris 1999.

᾽Αντίμαχος Κολοφώνιος

V. J. MATTHEWS, *Antimachus of Colophon*. Text and Commentary. Leiden 1996 (*Mnemosyne*, Suppl. 155).

᾽Αντιφῶν

PENDRICK G. J., *Antiphon the Sophist, The Fragments*, edited with Introduction, Translation, and Commentary. Cambridge 2002 (*Cambridge Classical Texts and Commentaries*, 39).

᾽Ανώνυμος, Προλεγόμενα τῆς Πλάτωνος φιλοσοφίας

L. G. WESTERINK (J. TROUILLARD & A. PH. SEGONDS), *Prolégomènes à la philosophie de Platon*. Paris 1990.

᾽Απίων γραμματικός

KOSTANZE LINKE, *Die Fragmente des Grammatikers Dionysios Thrax*, W. HAAS, *Die Fragmente der Grammatiker Tyrannion und Diokles*, SUSANNE NEITZEL, *Apions Γλώσσα ἡμηνικά*. Berlin 1977 (*SGLG* 3), 213-300.

᾽Αριστοτέλης, ἀποσπάσματα

V. ROSE, *Aristotelis, Fragmenta*. Lipsiae³ 1886.

W. D. ROSS, *Aristotelis, Fragmenta selecta*. Oxonii 1955.

O. GIGON, *Aristotelis, Opera*. III: *Librorum deperditorum fragmenta*. Berolini 1987, 255-846.

᾽Αριστοφάνης Βυζάντιος

W. J. SLATER, *Aristophanis Byzantii Fragmenta*. Berlin 1986 (*SGLG* 6).

᾽Αρποκρατίων

J. J. KEANEY, *Harpocration, Lexeis of the Ten Orators*. Amsterdam 1991.

Βάρρων, Varro, M. Terentius

B. CARDAUNS, *M. Terentius Varro, Antiquitates Rerum Divinarum*. I: *Die Frag-*

mente, II: *Kommentar*. Wiesbaden 1976 (*Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz. Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse*, Einzelveröffentlichung).

R. ASTBURY, *M. Terentii Varronis, Saturarum Menippearum fragmenta*. Leipzig 1985.

Βίων Βορυσθενίτης

J. FR. KINDSTRAND, *Bion of Borysthenes. A Collection of the Fragments*, with Introduction and Commentary. Uppsala 1976 (*Acta Universitatis Upsalensis. Studia Graeca Upsaliensia*, 11).

Γοργίας Λεοντίνο

TH. BUCHHEIM, *Gorgias von Leontinoi, Reden, Fragmente und Testimonien*. Hamburg 1989 (*Philosophische Bibliothek*, 404).

Δημόκριτος

S. LURIA, *Democritea*. Leningrad 1970.

Δίδυμος Ἀλεξανδρεὺς

M. SCHMIDT, *Didymi Chalcenteri grammatici Alexandrini, Fragmenta quae supersunt omnia*. Lipsiae 1854.

Δικαίαρχος Μεσσηνίος

D.C. MIRHADY, «Dicaearchus of Messana. The Sources, Text and Translation», W.W. FORTENBAUGH & E. SCHÜTRUMPF (edd.), *Dicaearchus of Messana. Text, Translation, and Discussion*. New Brunswick & London 2001 (*Rutgers University Studies in Classical Humanities*, 10), 1-142.

Διόδωρος Ἀσπένδιος

H. THESLEFF, *The Pythagorean Texts of the Hellenistic Period*. Abo 1965 (*Acta Academiae Aboensis*, Ser. A 30.1), 5-33.

Διονύσιος Θράξ

KOSTANZE LINKE, *Die Fragmente des Grammatikers Dionysios Thrax*, W. HAAS, *Die Fragmente der Grammatiker Tyrannion und Diokles*, SUSANNE NEITZEL, *Apions Γλώσσα ἰμμηρικῆ*. Berlin 1977 (*SGLG* 3), 5-33.

Διονύσιος

A. GARZYA, *Dionysii, Ixeuticon seu De aucupio libri tres, in Epitomen metro solutam redacti*. Lipsiae 1963.

Διοσκουρίδης, Πεδάνιος

M. WELLMANN, *Pedanii Dioscuridis Anazarbei, De materia medica libri quinque*. Berolini 1914/Hildesheim³ 1999.

Ἐπίκουρος

H. USENER, *Epicurea*. Lipsiae 1887.

Ἐπίκτητος

H. SCHENKL, *Epicteti, Dissertationes ab Arriano digestae ad fidem codicis Bodleiani*. Accedunt fragmenta, *Enchiridion* ex rec. SCHWEIGHAEUSERI, *Gnomologiorum Epicteteorum reliquiae*. Indices. Editio maior. Lipsiae² 1916/Stuttgart 1965.

Ἑρμίνος

H. SCHMIDT, *De Hermino Peripatetico* (diss.). Marburg 1907.

Ἑτυμολογικά

TH. GAISFORD, *Etymologicum Magnum*. Oxonii 1848/Amsterdam 1967.

A. DE STEFANI, *Etymologicum Gudianum quod vocatur. I: Litteras A-B continens, II: Litteras B (Βωμολόχοι) – Z (Ζεαί) continens*. Lipsiae 1919, 1920.

G. BERGER, *Etymologicum Genuinum et Etymologicum Symeonis (β)*. Meisenheim am Glan 1972 (*Beiträge zur Klassischen Philologie*, 45).

FR. LASSERRE & N. LIVADARAS, *Etymologicum Magnum Genuinum, Symeonis Etymologicum una cum Magna Grammatica, Etymologicum Magnum Auctum, synoptice ediderunt*. - I: α-άμωσγέπως. II: ἀνά-βώτορες. Roma 1976, Ἀθήναι 1992.

Εὐδοξος Κνίδιος

FR. LASSERRE, *Die Fragmente des Eudoxos von Knidos*. Berlin 1966 (*Texte und Kommentare*, 4).

Εὐήμερος Μεσσηνιος

M. WINIARCZYK, *Euhemeri Messenii, Reliquiae*. Stutgardiae 1991.

Εὐφορίων Χαλκιδεύς

B.A. VAN GRONINGEN, *Euphorion. Les témoignages, les fragments, le poète et son œuvre*. Amsterdam 1977.

[Ζωναράς]

I.A.H. TITTMANN, *Ioannis Zonarae, Lexicon*. Lipsiae 1808/Amsterdam 1967.

Ἡσίοδος

M.L. WEST, *Hesiod, Works and Days*. Oxford 1978.

R. MERKELBACH & M.L. WEST, *Fragmenta Hesiodica*. Oxonii 1967.

Ἰλιάς Μικρά

TH. W. ALLEN, *Homeri Opera. V: Hymnos, Cyclum, Fragmenta, Margiten, Batrachomyomachiam, Vitas continens*. Oxonii 1912/1965.

Ἰουλιανὸς αὐτοκράτωρ

J. BIDEZ, *L'Empereur Julien, Œuvres complètes. I 2: Lettres et fragments*. Paris³ 1972.

G. ROCHEFORT, *L'Empereur Julien, Œuvres complètes. II 1: Discours de Julien Empereur*. Paris 1963.

Ἰππόβοτος

M. GIGANTE, «Frammenti di Ippoboto. Contributo alla storia della storiografia filosofica», *Omaggio a Piero Treves*. Padova 1984, 151-193.

Ἱπποκράτης

É. LITTRÉ, *Œuvres complètes d'Hippocrate. I-IX*. Paris 1839 κ.έ./Amsterdam 1961 κ.έ.

Καλλίμαχος

R. PFEIFFER, *Callimachus. I: Fragmenta, II: Hymni et Epigrammata*. Oxonii 1949, 1953.

Κράντωρ Σολεύς

H.J. METTE, «Zwei Akademiker heute. Krantor von Soloi und Arkesilaos von Pitane», *Lustrum* 26 (1984) 7-94.

Λεξικά

A. PAPADOPULOS-KERAMEUS, «Lexicon Sabbaiticum», *LGM* 39-60.

Λυγχεύς

A. DALBY, «Lynceus and the Anecdotalists», BRAUND D. & WILKINS J. (edd.), *Athenaeus and his World* 372-394.

Λυκόφρων

ED. SCHEER, *Lycophronis Alexandra*. I. Berolini 1908/1958.

Μάχων

A.S.F. GOW, *Machon, The Fragments*. Cambridge 1965.

Μένανδρος κωμικός

S. JAEKEL, *Menandri sententiae*. Leipzig 1964.

Μένανδρος ρήτωρ

D.A. RUSSELL & N.G. WILSON, *Menander rhetor*. Oxford 1981.

Μοῖρις Ἀττικιστής

J. PIERSON & G.A. KOCH, *Moeridis Atticistae, Lexicon Atticum*. Lipsiae² 1830/
Hildesheim 1969.

Ξενοκράτης

MARGHERITA ISNARDI PARENTE, *Senocrate – Ermodoro*. Napoli 1982 (*La scuola di Platone*, 3).

Ὀππιανός

A.W. MAIR, *Oppian, Colluthus, Tryphiodorus*. Cambridge Mass. 1928/1963
(*Loeb Classical Library*).

Παναίτιος Ρόδιος

FRANCESCA ALESSE, *Panezio di Rodi, Testimonianze*. Napoli 1997 (*Elenchos*,
Collana di testi e studi sul pensiero antico, 27).

Παροιμίες

TH. GAISFORD, *Paroemiographi Graeci, quorum pars nunc primum ex codicibus
manuscriptis vulgatur*. Lipsiae 1836/Osnabrück 1972.

MARIA SPYRIDONIDOU SKARSOULI, *Der erste Teil der fünften Athos-Sammlung
griechischer Sprichwörter*. Kritische Ausgabe mit Kommentar. Berlin 1995.

Πίνδαρος

H. MAEHLER, *Pindari, Carmina cum fragmentis*. II: *Fragmenta. Indices*. Leipzig
1989.

Πλάτωνος ῥήσεις

K.-H. STANZEL, *Dicta Platonica. Die unter Platons Namen überlieferten Aus-
sprüche* (diss.). Würzburg 1987. Πβ. A. SWIFT RIGINOS, *Platonica. The
Anecdotes Concerning the Life and Writings of Plato*. Leiden 1976 (*Columbia
Studies in the Classical Tradition*, 3).

Πολέμων Ἀκαδημαϊκός

M. GIGANTE, «I frammenti di Polemone academico», *RAAN* 51 (1976) 91-
144 = *Polemonis academici, Fragmenta*. Napoli 1976. Πβ. *PP* 38 (1978)
395 (addendum).

Πολέμων περιγητής

L. PRELLER, *Polemonis Periegetae, Fragmenta*. ἀνατ. Amsterdam 1964.

Ριανός Κρής

C. MAYHOFF, *De Rhiani Cretensis studiis Homericis*. Lipsiae 1870.

Σάτυρος Περιπατητικός

ST. SCHORN, *Satyros aus Kallatis. Sammlung der Fragmente mit Kommentar*.
Basel 2004.

Σέλευκος

M. MUELLER, *De Seleuco Homerico* (diss.). Gottingae 1891.

Σενέκας, Seneca, L. Annaeus (ἀποσπάσματα)

FR. HAASE, *L. Annaei Senecae, Opera quae supersunt*. III. Lipsiae 1853/1886, 418-445 (: *Supplementum*. Lipsiae 1902, 16-43).

Σόλωνος Νόμοι

E. RUSCHENBUSCH, *Σόλωνος Νόμοι. Die Fragmente des solonischen Gesetzwertes mit einer Text- und Überlieferungsgeschichte*. Wiesbaden 1983 (*Historia*, Einzelschriften, 9).

Σπεύσιππος

MARGHERITA ISNARDI PARENTE, *Speusippo, Frammenti*. Napoli 1980 (*La Scuola di Platone*, 1).

L. TARÁN, *Speusippus of Athens. A Critical Study with a Collection of the Related Texts and Commentary*. Leiden 1981 (*Philosophia Antiqua*, 39).

Στέφανος Βυζάντιος

A. MEINEKE, *Stephani Byzantii, Ethnicorum quae supersunt*. Berolini 1849/Graz 1958.

Συναγωγή

I. C. CUNNINGHAM, *Synagoge. Συναγωγή λέξεων χρησίμων. Texts of the Original Version and of MS. B*. Berlin 2003 (SGLG 10).

Σχόλια (Scholia vetera et recentiora)

Ἀπολλωνίου Ροδίου:

K. WENDEL, *Scholia in Apollonium Rhodium vetera*. Berolini 1935/1974.

Ἀριστείδου:

W. DINDORF, *Aristides*. III. Lipsiae 1829/Hildesheim 1964.

Ἀριστοφάνους:

F. DÜBNER, *Scholia Graeca in Aristophanem*. Parisiis 1877/Hildesheim 1969.

D. HOLWERDA, *Scholia in Vespas, Pacem, Aves et Lysistratam*. Fasc. II continens *Scholia vetera et recentiora in Aristophanis Pacem*. Groningen 1978 (*Scholia in Aristophanem*, 2.2).

Διονυσίου περιηγητοῦ:

K. MÜLLER, *GGM* II 427-457.

Εὐριπίδου:

E. SCHWARTZ, *Scholia in Euripidem*. I-II. Berolini 1887, 1891/1966.

Ἡσίοδου:

L. DI GREGORIO, *Scholia vetera in Hesiodi Theogoniam*. Milano 1975.

Ἡφαιστίωνος:

M. CONSBRUCH, *Hephaestionis, Enchiridion, cum commentariis veteribus. Accedunt variae metricorum Graecorum reliquiae*. Lipsiae 1906, 93-174.

Λουκιανού:

H. RABE, *Scholia in Lucianum*. Lipsiae 1906/Stuttgart 1971.

Λυκόφρονος:

E. SCHEER, *Lycophronis Alexandra*. II: *Scholia continens*. Berolini 1958.

Νικάνδρου:

M. GEYMONAT, *Scholia in Nicandri Alexipharmaca*. Milano 1974.

Πινδάρου:

A.B. DRACHMANN, *Scholia vetera in Pindari carmina*. I-III. Lipsiae 1903, 1910, 1927/Amsterdam 1966, 1967, 1969.

Τρύφων

A. DE VELSEN, *Tryphonis grammatici Alexandrini, Fragmenta*. Berolini 1853/
Amsterdam 1965.

Υπερείδης

C. JENSEN, *Hyperidis, Orationes sex*. Lipsiae 1917/Stuttgart 1963.

Φαβωρίνος

A. BARIGAZZI, *Favorino di Arelate, Opere*. Firenze 1966 (*Testi greci e latini con
commento filologico*, 4).

Φίλων Ἀλεξανδρεὺς

A. PELLETIER, *Legatio ad Caium*. Paris 1972 (*Les œuvres de Philon d'Alexandrie*,
32).

Φρύνιχος

E. FISCHER, *Die Eclogae des Phrynichos*. Berlin 1974 (SGLG 1).

J. DE BORRIES, *Phrynichi sophistae, Praeparatio sophistica*. Lipsiae 1911.

Χοιροβοσός

M. CONSRUCH, *Hephaestionis, Enchiridion*, cum commentariis veteribus. Ac-
cedunt variae metricorum Graecorum reliquiae. Lipsiae 1906, 177-254.

Ὠρίων Θηβαῖος

FR. G. STURZ, *Orionis Thebani, Etymologicon*. Lipsiae 1820/Hildesheim 1973.

Βιβλιογραφία τῶν ἐκδιδομένων συγγραφέων

1. Κλέαρχος Σολεύς

1. Συλλογή τοῦ ὕλικου τῶν πηγῶν:

VERRAERT J. B., *Diatribae academicae inauguralis de Clearcho Solensi, Philosopho Peripatetico*. Gandavi 1828.

2. Ἐκδόσεις τῶν ἀποσπασμάτων:

MÜLLER C., *FHG* II (1848) 302-327.

WEHRLI FR., *Klearchos*. Basel 1948 (*Die Schule des Aristoteles : Texte und Kommentar*, Heft 3).

Κρίσεις: CHERNISS H., *AJPh* 70 (1949) 414-418.

DE LACY PH., *CPh* 45 (1950) 139.

KERFERD G.B., *CR* 2 (1952) 24-26.

LABARBE J., *RBPh* 29 (1951) 162-164.

REES D.A., *JHS* 75 (1955) 172.

WEHRLI FR., *Klearchos*. Basel² 1969 (*Die Schule des Aristoteles : Texte und Kommentar*, Heft 3).

Κρίση: Kerferd G.B., *CR* 20 (1970) 400.

3. Μελετήματα περὶ Κλεάρχου

AHL FR. M., «Amber, Avallon, and Apollo's Singing Swan», *AJPh* 103 (1982) 373-411.

ALDICK CLARA, *De Athenaei Dipnosophistarum Epitomae codicibus Erbacensi Laurentiano Parisino* (diss.). Monasterii Guestfalorum 1928.

ALLEN T.W., «Theognis», *CR* 19 (1905) 386-395.

— «Lives of Homer», *JHS* 32 (1912) 250-260.

— «Homeric II. Additions to the Epic Cycle», *CR* 27 (1913) 189-191.

ALTON E.H., «Horace, Odes II. 15 l. 6», *CR* 20 (1906) 214-216.

ANDERSON G., «Athenaeus: the Sophistic Environment», *ANRW* II 34.3 (1997) 2173-2185.

ANDREWS A.C., «Greek and Latin Mouse-fishes and Pig-fishes», *TAPhA* 79 (1948) 232-253.

ANNAS JULIA, *Hellenistic Philosophy of Mind*. Berkeley Los Angeles Oxford 1992.

ARNOTT P.D., «The Alphabet Tragedy of Callias», *CPh* 55 (1960) 178-180.

ASHERI D., «Tyrannie et mariage forcé. Essais d'histoire sociale grecque», 32 (1977) 21-48.

- ATALLAH WAHIB, *Adonis dans la littérature et l'art grecs*. Paris 1966 (*Études et Commentaires*, 62).
- AVEZZÙ ELISA, «Il ventre del parassita: identità, spazio e tempo discontinuo», LONGO O. & SCARPI A. (edd.), *Homo edens* 235-240.
- AX W., «Dikaiarch's *Bios Hellados* und Varros *De vita populi Romani*», FORTENBAUGH W.W. & SCHÜTRUMPF E. (edd.), *Dicaearchus of Messana* 279-310.
- BALDWIN B., «Athenaeus and His Work», *AClass* 19 (1976) 21-42.
— «The Minor Characters in Athenaeus», *AClass* 20 (1977) 37-48.
- BAPP C.A., «De fontibus quibus Athenaeus in rebus musicis lyricisque enarandis usus sit», *LS* 8 (1885) 86-160.
— «Beiträge zur Quellenkritik des Athenaeus», *Commentationes philologiae, quibus OTTONI RIBBECKIO, praeceptori inlustri, sexagesimum aetatis magisterii Lipsiensis decimum annum exactum congratulantur discipuli Lipsienses*. Lipsiae 1888, 251-265.
- BARTOL KRYSZYNA, «Where was Iambic Poetry Performed? Some Evidence from the Fourth Century B.C.», *CQ* 42 (1992) 65-71.
— «What Did He Do? Clearchus on Philoxenus (ap. Ath. 1.5f-6a = Clearch. fr. 57 Wehrli)», *CQ* 54 (2004) 292-296.
- BEATTIE A.J., «An Early Laconian *Lex sacra*», *CQ* 1 (1951) 46-58.
- BELL J.M., «*Κίψιξ καὶ σοφός*: Simonides in the Anecdotal Tradition», *QUCC* 28 (1978) 29-86.
- BERNARD P., «Ai Khanoum on the Oxus: a Hellenistic City in Central Asia», *PBA* 53 (1967) 71-95.
- BERVE H., *Das Alexanderreich auf prosopographischer Grundlage*. I: *Darstellung*, II: *Prosopographie*. München 1926/Hildesheim 1999.
— *Die Tyrannis bei den Griechen*. I: *Darstellung*, II: *Anmerkungen*. München 1967.
- BICKERMAN E.J., *The Jews in the Greek Age*. Cambridge MA. 1988.
- BIGWOOD J.M., «Ctesias' Parrot», *CQ* 43 (1993) 321-327.
- BILL CLARENCE P., «Lecythizing», *CPh* 36 (1941) 46-51.
- BING P., «Kastorion of Soloi's Hymn to Pan (*Supplementum Hellenisticum* 310)», *AJPh* 106 (1986) 502-509.
- BOAS G., «Fact and Legend in the Biography of Plato», *PhR* 57 (1948) 439-457.
- BODNÁR I. & FORTENBAUGH W.W. (edd.), *Eudemus of Rhodes*. New Brunswick & London 2002 (*Rutgers University Studies in Classical Humanities*, 11).
- BODSON LILIANE (ed.), *L'animal dans l'alimentation humaine: les critères du choix*. Actes du colloque international de Liège, 26-29 novembre 1986. Paris 1988 (*Muséum d'histoire naturelle, Laboratoire d'anatomie comparée*).
- BOLLANSÉE J. *Hermippos of Smyrna and his Biographical Writings: a Reappraisal*. Leuven 1999 (*Studia Hellenistica*, 35).
- BOLTON J. D. P., *Aristeus of Proconnesus*. Oxford 1962.
- BOMPAIRE J., *Lucien écrivain: imitation et création*. Paris 1958 (*Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome*, 190) / Paris & Torino² 2000 (*Theatrum Sapientiae*, Essais, 1).
- BORZA E.N., «Anaxarchus and Callisthenes: Academic Intrigue at Alexander's

- Court», *Ancient Macedonian Studies in Honor of Charles F. Edson*. Thessaloniki 1981, 73-86.
- BOSWORTH A. B. «Alexander and the Iranians», *JHS* 100 (1980) 1-21.
- BOYSEN C., *De Harpocratonis Lexici fontibus quaestiones selectae* (diss.). Kiliae 1876.
- BRANCACCI A. (ed.), *La filosofia in età imperiale: le scuole e le tradizioni filosofiche*. Atti del colloquio, Roma, 17-19 giugno 1999. Napoli 2000 (*Elenchos*. Collana di testi e studi sul pensiero antico, 31).
- BRAUND D. C., «Learning, Luxury and Empire: Athenaeus' Roman Patron», BRAUND D. & WILKINS J. (edd.), *Athenaeus and his World* 3-22.
- BRAUND D. & WILKINS J. (edd.), *Athenaeus and his World. Reading Greek Culture in the Roman Empire*. Exeter 2000.
- BROWN A.D.F., «Black Wine», *CR* 12 (1962) 192-195.
- BULLOCH A., GRUEN E.S., LONG A.A., STEWART A. (edd.), *Images and Ideologies. Self-definition in the Hellenistic World*. Berkeley Los Angeles London 1993.
- BURKERT W., *Lore and Science in Ancient Pythagoreanism*. Transl. by E.L. MINAR, JR. Cambridge Mass. 1972, pp. 535.
- *Homo necans: the Anthropology of Ancient Greek Sacrificial Ritual and Myth*. Transl. by P. BING. Berkeley 1983.
- BURKERT W. et al. (edd.), *Fragmentsammlungen philosophischer Texte der Antike. Le raccolte di filosofi antichi*. Atti del Seminario Internazionale, Ascona, Centro Stefano Franscini, 22-27 Settembre 1996. Göttingen 1998 (*Aporemata*. Kritische Studien zur Philologiegeschichte, 3).
- BUSA A., CIANTELLI M., FERRARI F., «Testo mitografico», CARLINI A. (ed.), *Nuovi papiri letterari fiorentini* 8-13, 33.
- BUTRICA J.L. «The Lost *Thesmophoriazusae* of Aristophanes», *Phoenix* 55 (2001) 44-76.
- CAMBIANO G. & REPICI LUCIANA, «Atene: le scuole dei filosofi», CAMBIANO G., CANFORA L., LANZA D. (edd.), *Lo spazio letterario della Grecia antica*. I: 2, 527-551.
- CAMBIANO G., CANFORA L., LANZA D. (edd.), *Lo spazio letterario della Grecia antica*. I: *La produzione e la circolazione del testo*, 2: *L'Ellenismo*. Roma 1993.
- CARLINI A. (ed.), *Nuovi papiri letterari fiorentini*. Pisa 1971
- CARTLEDGE P., «Spartan Wives: Liberation or Licence?», *CQ* 31 (1981) 84-105.
- CASSIO A.C., «Old Persian *Marika-*, Eupolis *Marikas* and Aristophanes *Knights*», *CQ* 35 (1985) 38-42.
- CASTON V., «Epiphenomenalisms, Ancient and Modern», *PhR* 106 (1997) 309-363.
- CLARK R.J., «Trophonios: The Manner of His Revelation», *TAPhA* 99 (1968) 63-75.
- CLAYMAN D.L., «Sigmatism in Greek Poetry», *TAPhA* 117 (1987) 69-84.
- COHN L., *Zu den Paroemiographen. Mitteilungen aus Handschriften*. Breslau 1887 (*Breslauer philologische Abhandlungen*, Bd II, 2) = CPG Suppl. I.

- COOPER FR. & MORRIS SARAH, «Dining in Round Buildings», MURRAY O. (ed.), *Symptica* 66-85.
- CRUSIUS O., *Analecta critica ad paroemiographos Graecos*. Lipsiae 1883 = *CPG* Suppl. II.
- D'ANGOUR A., «How the Dithyramb got its Shape», *CQ* 47 (1997) 331-351.
- DALBY A., *Siren Feasts: A History of Food and Gastronomy in Greece*. New York 1996.
- *Empire of Pleasures. Luxury and Indulgence in the Roman World*. London & New York 2000.
- «Lyceus and the Anecdotists», BRAUND D. & WILKINS J. (edd.), *Athenaeus and his World* 372-394.
- DAVIDSON J., «Pleasure and Pedantry in Athenaeus», BRAUND D. & WILKINS J. (edd.), *Athenaeus and his World* 292-303.
- DEGANI E., «Note di lettura. Esichio, Filelide, Meleagro, Aristofane», *QUCC* 21 (1976) 139-144.
- DELCROIX K. & GIANNATTASIO ANDRIA ROSA, «Herodotos Recited in the Alexandrian Theatre? A Puzzling Page on Hellenistic Performance (Athen. XIV 620D)», *AncSoc* 28 (1997) 121-147.
- DESSAU H., «Zu Athenaeus», *Hermes* 25 (1890) 156-158.
- DETIENNE M., «De la catalepsie à l'immortalité de l'âme. Quelques phénomènes psychiques dans la pensée d'Aristote, Cléarque et d'Héraclide», *NClío* 10 (1958-1960) 123-135.
- DIHLE A., *Studien zur griechischen Biographie*. Göttingen 1956 (*Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen*, Phil.-hist. Klasse, Dritte Folge, 37).
- DOBESCH G., «Studien zu Sprichwörtern», *WS* 75 (1962) 79-99.
- DODDS E.R., «Theurgy and Its Relationship to Neoplatonism», *JRS* 37 (1947) 55-69.
- DÖRRIE H. & BALTES M., *Der Platonismus in der Antike. Grundlagen – System – Entwicklung*. IV, V, VI. Stuttgart - Bad Cannstatt 1996, 1998, 2002.
- DUMONT J., «Les critères culturels du choix des poissons dans l'alimentation grecque antique. Le cas d'Athénée de Naucratis», BODSON LILIANE (ed.), *L'animal dans l'alimentation humaine* 99-113.
- EHLERS I., *Αἴνυγμα et γοῖφος* (diss.). Bonnæ 1867.
- ENGELS J., «Klearchos von Soloi über Juden und Judentum – Eine Interpretation von Klearchos Fr. 6 Wehrli III», *Orbis antiquus. Studia in honorem Ioannis Pisonis*. Cluj-Napoca 2004, 864-880.
- FAIRWEATHER J.A., «Fiction in the Biographies of Ancient Writers», *AncSoc* 5 (1974) 231-275.
- FERGUSON A.S., «Μουσεία λόγων», *CR* 30 (1916) 213-216.
- FERRARI FR., «I commentari specialistici alle sezioni matematiche del Timeo», BRANCACCI A. (ed.), *La filosofia in età imperiale* 169-224.
- FITTON BROWN A.D., «Black Wine», *CR* 12 (1962) 192-195.
- FLASHAR H., *Ältere Akademie, Aristoteles-Peripatos*. Basel/Stuttgart 1983 (*Die Philosophie der Antike*, Bd 3).
- FLINTERMAN J. J., *Power, Paideia and Pythagoreanism: Greek Identity, Concep-*

- tions of the Relationship between Philosophers and Monarchs and Political Ideas in Philostratus' Life of Apollonius*. Amsterdam 1995 (*Dutch Monographs on Ancient History and Archaeology*, 13).
- FLOWER M.A., *Theopompus of Chios. History and Rhetoric in the Fourth Century BC*. Oxford 1994.
- FORSTER E.S., «Riddles and Problems from the Greek Anthology», *G&R* 14 (1945) 42-47.
- FORTENBAUGH W.W., *Theophrastean Studies: On Natural Science, Physics and Metaphysics, Ethics, Religion and Rhetoric* (ed. with R.W. SHARPLES). New Brunswick 1987 (*Rutgers University Studies in Classical Humanities*, 3).
- FORTENBAUGH W.W. & SCHÜTRUMPF E. (edd.), *Demetrius of Phalerum. Text, Translation, and Discussion*. New Brunswick & London 2000 (*Rutgers University Studies in Classical Humanities*, 9).
- *Dicaearchus of Messana. Text, Translation, and Discussion*. New Brunswick & London 2001 (*Rutgers University Studies in Classical Humanities*, 10).
- FOSTER B.O., «Notes on the Symbolism of the Apple in Classical Antiquity», *HSCPh* 10 (1899) 39-55.
- FRASER P.M., *Ptolemaic Alexandria*. I: *Text*, II: *Notes*. Oxford 1972.
- «The World of Theophrastus», HORNBLOWER S. (ed.), *Greek Historiography* 167-191.
- GALLO I., «L'origine e lo sviluppo della biografia greca», *QUCC* 18 (1974) 173-186.
- *Teatro ellenistico minore*. Roma 1981.
- GALLO I. (ed.), *Seconda Miscellanea Filologica*. Milano 1995.
- GAMBATO MARIA, «The Female-Kings. Some Aspects of the Representation of Eastern Kings in the *Deipnosophistae*», BRAUND D. & WILKINS J. (edd.), *Athenaeus and his World* 227-230.
- GARDNER E.A., HOGARTH D.G., JAMES M.R., «Excavations in Cyprus, 1887-88», *JHS* 9 (1888) 147-271.
- GARROD H.W., «Locria», *CR* 37 (1923) 161-162.
- GIANNANTONI G. (ed.), *Scuole socratiche minori e filosofia ellenistica*. Bologna 1977 (*Consiglio Nazionale delle Ricerche. Centro di Studio per la Storia della Storiografia Filosofica*, 4).
- GILULA DWORA, «Stratonicus, the Witty Harpist», BRAUND D. & WILKINS J. (edd.), *Athenaeus and his World* 423-433.
- GINSBURG M.S., «Sparta and Judaea», *CPh* 29 (1934) 117-122.
- GIORDANO D., *Chamaeleon Heracleotes, Fragmenta*. Bologna 1977 (*Edizioni e saggi universitari di filologia classica*, 17).
- GOEBEL M., *Ethnica*. I: *De Graecarum civitatum proprietatibus proverbio notatis* (diss.). Vratislaviae 1915.
- GOTTSCHALK H.B., «Soul as Harmonia», *Phronesis* 16 (1971) 179-198.
- «Addenda Peripatetica», *Phronesis* 18 (1973) 91-100.
- «Eudemus and the Peripatos», BODNÁR I. & FORTENBAUGH W.W. (edd.), *Eudemus of Rhodes* 25-37.

- GOULET-CAZÉ MARIE-ODILE, *L'ascèse cynique. Une commentaire de Diogène Laërce VI 70-71*. Paris 1986 (*Histoire des doctrines de l'antiquité classique*, 10).
- GOW A.S.F., «Philology in Theocritus», *CQ* 34 (1940) 113-116.
- GREENE W.C., «The Platonic Scholia», *TAPhA* 68 (1937) 184-196.
- GRIFFIN J., «Propertius and Antony», *JRS* 67 (1977) 17-26.
- GULICK C.B., «De Scholiis Aristophaneis quaestiones mythicae», *HSCPh* 5 (1894) 83-166.
- GUTZWILLER KATHRYN, «Character and Legend in *Idyll* 8», *TAPhA* 113 (1983) 171-182.
- HACKMANN F., *De Athenaeo Naucratis quaestiones selectae*. Berolini 1912.
- HADOT P. & RAPIN C., «Les textes littéraires grecs de la trésorerie d'Aï Khanoum», *BCH* 111 (1987) 225-226.
- HARRISON E., «Πάν, Πάνειον, Πανικόν», *CR* 40 (1926) 6-8.
- HARSH PH.W., «Possible Greek Background for the *World Rex* as used in Plautus», *CPh* 31 (1936) 62-68.
- «*Angiportum*, *Platea*, and *vicus*», *CPh* 32 (1937) 44-58.
- HASLUCK F.W., «Inscriptions from the Cyzicus District, 1906», *JHS* 27 (1907) 61-67.
- HOPFNER TH., *Orient und griechische Philosophie*. Leipzig 1925.
- HORNBLOWER S. (ed.), *Greek Historiography*. Oxford 1994.
- HUBY M. PAMELA, «The Panoramal in the Works of Aristotle and his Circle», *Apeiron* 13 (1979) 53-62.
- «The *Controversia* between Dicaearchus and Theophrastus about the Best Life», FORTENBAUGH W.W. & SCHÜTRUMPF E. (edd.), *Dicaearchus of Messana* 311-328.
- HUFFMANN C.A., *Philolaus of Croton. Pythagorean and Presocratic. A Commentary on the Fragments and Testimonia with Interpretive Essays*. Cambridge 1993.
- HUXLEY G.L., «Stories Explaining Origins of Greek Proverbs», *PRIA* 81c (1981) 332-343.
- ISNARDI PARENTE MARGHERITA, *Filosofia e scienza nel pensiero ellenistico*. Napoli 1991 (*Collana di Filosofia*, n.s. 17).
- «Il papiro filosofico di Aï Khanoum», *Studi su codici e papiri filosofici: Platone, Aristotele, Ierocle*. Firenze 1992 (*Accademia Toscana di Scienze e Lettere La Colombaria Studi*, 129) (*Studi e testi per il Corpus dei papiri filosofici greci e latini*, 6), 169-188.
- «Per la storia filosofica dell'Accademia Platonica antica», BURKERT W. et al. (edd.), *Fragmentsammlungen philosophischer Texte der Antike* 146-160.
- JAEGER W., *Diokles von Karystos. Die griechische Medizin und die Schule des Aristoteles*. Berlin 1938.
- JACOB C., «Athenaeus the Librarian», BRAUND D. & WILKINS J. (edd.), *Athenaeus and his World* 85-110.
- JOLY R., *Le thème philosophique des genres de vie dans l'antiquité classique*. Bruxelles 1956 (*Mémoires de l'Académie de Belgique, Classe des Lettres et des sciences morales et politiques*, 51.3).

- JONES C.P., «*Stigma*: Tattooing and Branding in Graeco-Roman Antiquity», *JRS* 77 (1987) 139-155.
- JONES R.M., «Posidonius and the Flight of the Mind through the Universe», *CPh* 21 (1926) 97-113.
- JUDGE E.A., «The Rhetoric of Inscriptions», PORTER S.E. (ed.), *Handbook of Classical Rhetoric in the Hellenistic Period 755-773*.
- KAIBEL G., «De Athenaei Epitome», *Index Lectionum in Academia Rostochiensis*. Rostochii 1883, 3-9.
- KARAGEORGHIS V. & TAIFACOS I. (edd.), *The World of Herodotus*. Nicosia 2004.
- KASSEL R., «Peripatetica», *Hermes* 91 (1963) 52-59 = *Kleine Schriften*. Berlin & New York 1991, 337-344.
- KEANEY J.J., «Corrupt Book-numbers in the *Lexicon* of Harpocration», *CPh* 63 (1968) 281-283.
- KEBRIC R.B., *In the Shadow of Macedon. Duris of Samos*. Wiesbaden 1977 (*Historia*, Einzelschriften, 29).
- KEYDELL R., «Oppians Gedicht von der Fischerei und Aelians Tiergeschichte», *Hermes* 72 (1937) 411-434.
- KINDSTRAND J.F., «The Greek Concept of Proverbs», *Eranos* 76 (1978) 71-85.
- KIRK G.S., «The Michigan Alcidas-Papyrus; Heraclitus fr. 56D; The Riddle of the Lice», *CQ* 44 (1950) 149-167.
- KURKE LESLIE, «Ancient Greek Board Games and How to Play Them», *CPh* 94 (1999) 247-267.
- LANCIA MARGHERITA, «Aristone di Ceo e Bione di Boristene», *Elenchos* 1 (1980) 276-291.
- LANDUCCI GATTINONI FRANCA, *Duride di Samo*. Roma 1997.
- LEFKOWITZ MARY R., *The Lives of the Greek Poets*. Baltimore 1981.
- LEO FR., *Die griechisch-römische Biographie, nach ihrer literarischen Form*. Leipzig 1901.
- LERNER J.D., «The Ai Khanoum Philosophical Papyrus», *ZPE* 142 (2003) 45-51.
- LETROUIT J., «Passages parallèles chez Athénée et Harpocration», *Maia* 41 (1989) 123.
- LÉVY I., *La légende de Pythagore de Grèce en Palestine*. Paris 1927 (*Bibliothèque de l'École des Hautes Études, Sciences historiques et philologiques*, 250).
- LEWY H., «Aristotle and the Jewish Sage according to Clearchus of Soli», *HThR* 31 (1938) 205-235.
- LITTLEWOOD A.R., «The Symbolism of the Apple in Greek and Roman Literature», *HSCPh* 72 (1968) 147-181.
- LOMBARDI MICHAELA, *Antimaco di Colofone. La poesia epica*. Roma 1993.
- LONGO O. & SCARPI A. (edd.), *Homo edens. Regimi, miti e pratiche dell'alimentazione nella civiltà del Mediterraneo*. Verona 1989.
- LUDWIG A., *Aristarchs homerische Textkritik nach den Fragmenten des Didymos dargestellt und beurtheilt*. I-II. Leipzig 1884-1885/Hildesheim 1971.
- LUKINOVICH ALESSANDRA, «The Play of Reflections between Literary Form

- and the Symptotic Theme in the *Deipnosophistae* of Athenaeus», MURRAY O. (ed.), *Symptotica* 263-271.
- LYNCH J.P., *Aristotle's School. A Study of a Greek Educational Institution*. Berkeley 1972.
- MARCHIORI ANTONIA, «Between Ichthyophagists and Syrians: Features of Fish Eating in Athenaeus' *Deipnosophistae* Book Seven and Eight», BRAUND D. & WILKINS J. (edd.), *Athenaeus and his World* 327-338.
- MATELLI ELISABETTA, «Gli *Aesopica* di Demetrio Falereo», FORTENBAUGH W.W. & SCHÜTRUMPF E. (edd.), *Demetrius of Phalerum* 413-447.
- MATTHAIOS ST., «Κλέαρχος oder Κλείταρχος? Zur Urheberschaft Wortklärungen und zur Autorschaft eines Glossenwerks in der Überlieferung des Klearchos aus Soloi», *RhM* 148 (2005) 47-79.
- MCDOWALL KATHARINE A., «The Date of Seilanian», *CR* 18 (1904) 229-231.
- MEHL A., «Zyperns Städte im Hellenismus: Verfassung, Verwaltung und führende Gesellschaft», *Hellas und griechische Osten. Festschrift P.R. Franke*. Saarbrücken 1996, 127-152.
- MEILLIER C., «Une coutume hiérogamique à Sparte?», *REG* 97 (1984) 381-402.
- MENGIS K., *Die schriftstellerische Technik im Sophistenmahl des Athenaios*. Paderborn 1920.
- MENSCHING E., «Peripatetiker über Alexander», *Historia* 12 (1963) 274-282.
- MICHAELIDOU-NICOLAOU INO, *Prosopography of Ptolemaic Cyprus*. Göteborg 1976 (*Studies in Mediterranean Archaeology*, 44).
- MICHELL H., *Sparta. Τὸ κρυπτόν τῆς πολιτείας τῶν Λακεδαιμονίων*. Cambridge 1964.
- MILLER H.W., «The Tradition of Euripides in the Schools of Philosophy», *TAPhA* 71 (1940) xlvii-xlviii.
- MITCHELL B.M., «Herodotus and Samos», *JHS* 95 (1975) 75-91.
- MOMIGLIANO A., *The Development of Greek Biography*. Cambridge Mass. 1971.
- «Second Thoughts on Greek Biography», *Quinto contributo alla storia degli studi classici e del mondo antico*. Roma 1975 (*Storia e Letteratura, Raccolta di Studi e Testi*, 135), 33-47.
- *Alien Wisdom. The Limits of Hellenization*. Cambridge 1975/1978.
- MOREAU J., *Aristote et son école*. Paris 1985 (*Les grands penseurs*).
- MOVIA G., *Anima e intelletto. Ricerche sulla psicologia peripatetica da Teofrasto a Cratippo*. Padova 1968 (*Università di Padova. Pubblicazioni dell'Istituto di Storia della Filosofia e del Centro per Ricerche di Filosofia Medioevale*, n.s. 2).
- MORAUX P., «Cléarque de Soles, disciple d'Aristote», *LEC* 8 (1950) 22-26.
- MURRAY O. (ed.), *Symptotica. A Symposium on the Symposion*. Oxford 1990.
- MUSSO O., «Citazioni poetiche nello Pseudo-Antigono», *Prometheus* 5 (1979) 83-90.
- NAGY GR., *Poetry as Performance. Homer and Beyond*. Cambridge 1996.
- NENCI G., «Tryphé e colonizzazione», *Forme di contatto e processi di trasformazione nelle società antiche*. Atti del convegno di Cortona (24-30 maggio 1981). Pisa & Roma 1983 (*Collection de l'École Française de Rome*, 67), 1019-1031.

- «Nuovo frammento di Clearco», *ASNP* 19 (1989) 893-901.
- NESSELRATH H.-G., *Lukians Parasitendialog. Untersuchungen und Kommentar*. Berlin-New York 1985 (*Untersuchungen zur antiken Literatur und Geschichte*, 22).
- *Die attische Mittlere Komödie. Ihre Stellung in der antiken Literaturkritik und Literaturgeschichte*. Berlin-New York 1985 (*Untersuchungen zur antiken Literatur und Geschichte*, 36).
- NILSSON M.P., *Griechische Feste von religiöser Bedeutung: mit Ausschluss der attischen*. Leipzig² 1906/Stuttgart 1995.
- NOCK A.D., «Posidonius», *JRS* 49 (1959) 1-15.
- NOTOPOULOS J.A., «Archilochus, the Aoidos», *TAPhA* 97 (1966) 311-315.
- NYIKOS L., *Athenaeus quo consilio quibusque usus subsidiis Dipnosophistarum libros composuerit* (diss.). Basel 1941.
- OGDEN D., *Polygamy, Prostitutes, and Death. The Hellenistic Dynasties*. London 1999.
- O'HARA J.J., «Sostratus *Suppl. Hell.* 733: A Lost, Possibly Catullan-Era Elegy on the Six Sex Changes of Tiresias», *TAPhA* 126 (1996) 173-219.
- OHLERT K., *Rätsel und Rätselspiele der alten Griechen*. Berlin² 1912/Hildesheim 1979.
- OIKONOMIDES A.N., «The Lost Delphic Inscription with the Commandments of the Seven and P. Univ. Athen. 2782», *ZPE* 37 (1980) 179-183.
- «The *τέμενος* of Alexander the Great at Alexandria in Arachosia (Old Kandahar)», *ZPE* 56 (1984) 145-147.
- OLIPHANT S.G., «The Story of the *Strix*: Isidorus and the Glossographers», *TAPhA* 45 (1914) 49-63.
- OSLEY A.S., «Greek Biography before Plutarch», *G&R* 15 (1946) 7-20.
- PARADISO ANNALISA, *Forme di dipendenza nel mondo greco. Ricerche sul VI libro di Ateneo*. Bari 1991 (*Università degli Studi (Bari) / Dipartimento di Scienze dell'Antichità, Sezione Storica: Documenti e studi*, 10).
- PARKE H.W., «The Problem of an Oracle in Heraclides Ponticus», *Hermathena* 120 (1976) 50-54.
- PARKER H.N., «Sappho Schoolmistress», *TAPhA* 123 (1993) 309-351.
- PARKER R., «Spartan Religion», POWELL A. (ed.), *Classical Sparta* 142-172.
- PARSONS P., «Identities in Diversity», BULLOCH A., GRUEN E.S., LONG A.A., STEWART A. (edd.), *Images and Ideologies* 152-170.
- PEARSON L., «Perfume on Lentils», *TAPhA* 94 (1963) 176-184.
- PECERE O. & STRAMAGLIA A. (edd.), *La letteratura di consumo nel mondo greco-latino*. Cassino 1996.
- PÉDECH P., «Cléarque le Philosophe», *Au miroir de la culture antique. Mélanges offerts au Président René Marache par ses collègues, ses étudiants et ses amis*. Rennes 1992, 385-391.
- PELLING CHR., «Fun with Fragments. Athenaeus and the Historians», BRAUND D. & WILKINS J. (edd.), *Athenaeus and his World* 171-190.
- PEPPINK S.P., *Athenaei Deipnosophistae. I: Observationes in Athenaei Deipnosophistas*. Lugduni Batavorum 1936.
- PERENTIDIS ST., «Réflexions sur la polyandrie à Sparte dans l'antiquité», *RHD*

- 75 (1997) 7-31 = *Pratiques de mariage et nuances de continuité dans le monde grec. Quatre études d'anthropologie historique et juridique*. Montpellier 2002, 79-113.
- PERETTI A., *Teognide nella tradizione gnomologica*. Pisa 1953 (*Studi Classici e Orientali*, 4).
- PICARD CAMBRIDGE A., *The Dramatic Festivals of Athens*. Oxford² 1968.
- PODLECKI A.J., «The Peripatetics as Literary Critics», *Phoenix* 23 (1969) 114-137.
- PÖHLMANN E., «Die ABC-Komödie des Kallias», *RhM* 114 (1971) 230-240.
- PORTER S.E. (ed.), *Handbook of Classical Rhetoric in the Hellenistic Period, 330 B.C.-A.D. 400*. Leiden 1997.
- POWELL A. (ed.), *Classical Sparta. Techniques behind her Success*. Foreword by P. CARTLEDGE. London 1989 (*Oklahoma Series in Classical Culture*).
- PRANDI LUISA, *Callistene. Uno storico tra Aristotele e i re macedoni*. Milano 1985 (*Ricerche dell'Istituto di Storia Antica dell'Università Cattolica*, 3).
- PRESCOTT H.W., «A Study of the Daphnis-Myth», *HSCP* 10 (1899) 121-140.
— «Notes on the Scholia and the Text of Theocritus», *CR* 17 (1903) 107-112.
— «Eba Room (Theocritus, *Id.* I. 139, 140)», *CQ* 7 (1913) 176-187.
— «Callimachus' Epigram on the Nautilus», *CPh* 16 (1921) 327-337.
- PRIVITERA G.A., «L'assigmatismo di Laso e di Pindaro in Clearco fr. 88 Wehrli», *RCCM* 6 (1964) 164-170.
- PUGLIESE CARRATELLI G., «Chi guardi la terra dall'alto ...», *PP* 40 (1985) 242-249.
- QUINCEY J.H., «The Metaphorical Sense of *ἀγκυθος* and *ampulla*», *CQ* 43 (1949) 32-44.
- RAPTOU E., *Athènes et Chypre à l'époque perse (VIe - IVe s. av. J.-C.)*. Histoire et données archéologiques. Lyon 1999 (*Collection de la Maison de l'Orient N° 28, Série Archéologique*, 14).
- REES D.A., «Athenaeus viii. 332e», *CR* 6 (1956) 199.
- REPICI LUCIANA, «Lo sviluppo delle dottrine etiche nel Peripato», GIANNANTONI G. (ed.), *Scuole socratiche minori* 215-243.
- ROBERT L., «De Delphes à l'Oxus. Inscriptions grecques nouvelles de la Bactriane», *CRAI* 1968, 416-457 = *Opera Minora Selecta. Epigraphie et antiquités grecques*. V. Amsterdam 1989, 510-551.
- ROHDE E., «Zu den *Mirabilia* des Phlegon (Proclus über Platos *Republik*. Klearch *Περί ὕπνου*. Philagrius. Naumachius)», *RhM* 32 (1877) 329-339 = *Kleine Schriften*. II. Tübingen & Leipzig 1901, 173-185.
— *Psyche. Seelencult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen*. Berlin² 1898/Darmstadt 1991 (*Bibliothek klassiker Texte*).
- ROMERI LUCIANA, «The *logodeipnon*: Athenaeus between Banquet and Anti-banquet», BRAUND D. & WILKINS J. (edd.), *Athenaeus and his World* 256-271.
- ROSEN R.M., «Comedy and Confusion in Callias' Letter Tragedy», *CPh* 94 (1999) 147-167.
- RUDOLPH F., «De fontibus quibus Aelianus in *VH* componenda usus sit», *LS* 7 (1884) 1-138.

- «Die Quellen und die Schriftstellerei des Athenaios», *Philologus* Suppl. 6 (1891) 109-162.
- RUIJGH C.J., «Le *Spectacle des Lettres*, comédie de Callias (Athénée X 453c-455b), avec un *excursus* sur les rapports entre la mélodie du chant et les contours mélodiques du langage parlé», *Mnemosyne* 54 (2001) 257-335.
- RUMPF A., «Parrhasios», *AJA* 55 (1951) 1-12.
- RUSSELL FR. S., *Information Gathering in Classical Greece*. Ann Arbor 1999.
- SALVADORI BALDASCINO LINA, «Una raccolta di proverbi in *PSI inv. 155*», *SCO* 38 (1988) 263-270.
- SANCHIS LLOPIS JORGE L., «Tradición y erudition en el libro XIII de *Deipnosophistai* de Ateneo de Naucratis», *Minerva* 8 (1994) 163-187.
- SANTI AMANTINI L., «Ancora sulla prostituzione sacra a Locri Epizefirii», *MGR* 9 (1984) 39-62.
- SCHEPENS G. & DELCROIX K., «Ancient Paradoxography: Origin, Evolution, Production and Reception», PECERE O. & STRAMAGLIA A. (edd.), *La letteratura di consumo* 375-460.
- SCHETTINO M. T., «Interessi storici e letture storiografiche di Aulo Gellio», *Latomus* 45 (1986) 347-366.
- SCHLAIFER R., «The Cult of Athena Pallenis (Athenaeus VI 234-235)», *HSCP* 54 (1943) 35-67.
- SCHMITT R., «*Ex occidente lux*: Griechen und griechischen Sprache im hellenistischen Fernen Osten», STEINMETZ P. (ed.), *Beiträge zur hellenistischen Literatur* 41-58.
- SCHNEIDER C., *Kulturgeschichte des Hellenismus*. I. München 1967.
- SCHNEIDER R., «Cléarque de Soles», GOULET R. (ed.), *Dictionnaire des Philosophes antiques*. II: *Babélyca d'Argos à Dyscolius*. Paris 1994, 415-420 nr. 141
- SCHÖLL FR., «Zu den sogenannten *Proverbia Alexandrina* des Pseudo-Plutarch (cod. Laur. Pl. 80, 13)», *Festschrift zur Begrüßung der in Karlsruhe vom 27.-30. September 1882 tagenden XXXVI. Philologen-Versammlung, verfasst von den philologischen Collegen an der Heidelberger Universität*. Freiburg i.B. & Tübingen 1882, 37-57.
- SCHOENEMANN I., *De lexicographis antiquis qui rerum ordinem secuti sunt quaestiones praecursoriae* (diss.). Hannoverae 1886.
- SCHOLZ P., *Der Philosoph und die Politik. Die Ausbildung der philosophischen Lebensform und die Entwicklung des Verhältnisses von Philosophie und Politik im 4. und 3. Jh. v. Chr.* Stuttgart 1998.
- SCHUHL P.-M., «Sur un témoignage de Cléarque (A propos des rapports entre savants grecs et juifs)», *RHR* 147 (1955) 124-126 = *Études platoniciennes*. Paris 1960 (*Bibliothèque de Philosophie Contemporaine. Histoire de la Philosophie et Philosophie Générale*), 132-137.
- SCHULTZ W., *Rätsel aus dem hellenischen Kulturkreise, Gesammelt und bearbeitet*. I: *Die Rätselüberlieferung*, II: *Erläuterungen zur Rätselüberlieferung*. Leipzig 1909, 1912.
- SLATER W.J., «Aristophanes of Byzantium and Problem-Solving in the Museum», *CQ* 32 (1982) 336-349.

- SMITH J.A., «Clearing up Some Confusion in Callias' Alphabet Tragedy : How to read Sophocles *Oedipus Tyrannus* 332-33 *et al.*», *CPh* 98 (2003) 313-329.
- SNELL BR., «Zur Geschichte vom Gastmahl der Sieben Weisen», *Thesaurismata. Festschrift für Ida Kapp*. München 1954, 105-111 = *Gesammelte Schriften*. Göttingen 1966, 115-118.
- SOURVINOU-INWOOD CHRISTIANE, «The Votum of 477/6 B.C. and the Foundation Legend of Locri Epizephyrii», *CQ* 24 (1974) 186-198.
- SPYRIDONIDOU SKARSOULI M., *Der erste Teil der fünften Athos-Sammlung griechischer Sprichwörter*. Kritische Ausgabe mit Kommentar. Berlin-New York 1995 (*Texte und Kommentare*, 18).
- STADTER P.A., «The *Ars tactica* of Arrian: Tradition and Originality», *CPh* 73 (1978) 117-128.
- ΣΤΕΦΑΝΗΣ Ι.Ε., *Διονυσιακοὶ τεχνῖται. Συμβολές στην προσωπογραφία τοῦ θεάτρον καὶ τῆς μουσικῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων*. Ἡράκλειο 1988.
- STEIN O., «Klearchos von Soloi», *Philologus* 40 (1931) 258-259.
- STEINHAUSEN I., *Κωμωδοῦμενοι. De grammaticorum veterum studiis ad homines in comoedia Attica irrisos pertinentibus* (diss.). Bonnæ 1910.
- STEINMETZ P. (ed.), *Beiträge zur hellenistischen Literatur und ihrer Rezeption in Rom*. Stuttgart 1990.
- STELLUTO SONIA, «Il motivo della *τροφή* in Filarco», GALLO I. (ed.), *Seconda Miscellanea Filologica* 47-84.
- STEVENSON ROSEMARY B., *Persica. Greek Writing about Persia in the Fourth Century BC*. Edinburgh 1997 (*Scottish Classical Studies*, 5).
- STOREY I.C., «The Date of Kallias' *Pedetai*», *Hermes* 116 (1988) 379-383.
- STRACHAM J.C.G., «Who did Forbid Suicide at Phaedo 62b?», *CQ* 20 (1970) 216-220.
- STRÖMBERG, R., *Greek Proverbs. A Collection of Proverbs and Proverbial Phrases which are not Listed by the Ancient and Byzantine Paroemiographers*. With Introduction, Notes, Bibliography, and Indices. Göteborg 1954. (*Göteborgs Kungliga Vetenskaps- och Vitterhets-Samhälle: Göteborgs Kungliga Vetenskaps- och Vitterhets-Samhälles handlingar / 6 / A 4,8*).
- SULEK A., «Quomodo rex Psammeticus in pueris expertus sit», *Meander* 3 (1983) 75-85.
- SWIFT RIGINOS A., *Platonica: The Anecdotes concerning the Life and Writings of Plato*. Leiden 1976 (*Columbia Studies in the Classical Tradition*, 3).
- ΤΑΪΦΑΚΟΣ Ι., *Φαντασία πολιτείας ισονόμου. Μελετήματα στη διαλεκτική τῆς ἑλληνορωμαϊκῆς πολιτικῆς σκέψης*. Ἀθήνα 1995.
- *Σύγκρισις πολιτειῶν στοῦ De re publica τοῦ Κικέρωνος. Ἡ ρωμαϊκὴ ἐφαρμογὴ μιᾶς ἑλληνικῆς μεθόδου*. Ἀθήνα 1996.
- «Approaches to Herodotus in Hellenistic Historiography», KARAGEORGHIS V. & TAIFACOS I. (edd.), *The World of Herodotus* 365-373.
- TARN W.W., «Heracles Son of Barsine», *JHS* 41 (1921) 18-28.
- THOMPSON DOROTHY, «Athenaeus in his Egyptian Context», BRAUND D. & WILKINS J. (edd.), *Athenaeus and his World* 77-84.
- TIGERSTEDT E.N., *The Legend of Sparta in Classical Antiquity*. I-II. Stockholm 1965, 1974 (*Stockholm Studies in History of Literature*, 9 & 13).

- TRAPP M., «Plato in the *Deipnosophistae*», BRAUND D. & WILKINS J. (edd.), *Athenaeus and his World* 353-363.
- TSANTSANOGLOU K., «The Memoirs of a Lady from Samos», *ZPE* 12 (1973) 183-195.
- *New Fragments of Greek Literature from the Lexicon of Photius*. Ἀθήναι 1984 (ΠΑΑ, 49).
- TSITSIRIDIS ST., «Ein Klearchos-Fragment in Athenaios, *Deipn.* XII 548F-549A», *Philologus* 150 (2006) 354-357.
- TÜMPEL K., «Die Muschel der Aphrodite», *Philologus* 51 (1892) 385-402.
- TUPLIN CHR., *Achaemenid Studies*. Stuttgart 1996 (*Historia*, Einzelschriften, 99).
- TZIATZI-PAPAGIANNI MARIA, *Die Sprüche der Sieben Weisen. Zwei byzantinische Sammlungen*. Stuttgart 1994 (*Beiträge zur Altertumskunde*, 51).
- VAN HOOFF ANTON J.L., *From Autothanasia to Suicide. Self-killing in Classical Antiquity*. London & New York 1990.
- VILLARI ELISABETTA, «Aristoxenus in Athenaeus», BRAUND D. & WILKINS J. (edd.), *Athenaeus and his World* 445-454.
- WARNKROSS M., *De paroemiographis capita duo* (diss.). Gryphiswaldiae 1881.
- WEBER MAX., *De Clearchi Solensis vita et operibus* (diss.). Vratislaviae 1880.
- WELLMANN M., «Diphilos und Hikesios», *NJbb* 137 (1888) 364-368.
- «Dorion», *Hermes* 23 (1888) 179-193.
- «Zur Geschichte der Medizin im Alterthume II», *Hermes* 23 (1888) 556-566.
- «Alexander von Myndos», *Hermes* 26 (1891) 481-566.
- «Leonidas von Byzanz und Demonstratos», *Hermes* 30 (1895) 161-176.
- «Pamphilos», *Hermes* 51 (1916) 1-64.
- WEST M.L., «The Sayings of Democritus», *CR* 19 (1969) 142.
- WEST STEPHANIE, «Satyrus: Peripatetic or Alexandrian?», *GRBS* 15 (1974) 279-287.
- WESTLAKE H.D., «The Sources of Plutarch's *Timoleon*», *CQ* 32 (1938) 65-74.
- WHITE ST. A., «Callimachus on Plato and Cleombrotus», *TAPhA* 124 (1994) 135-161.
- «*Principes sapientiae*: Dicaearchus' Biography of Philosophy», FORTENBAUGH W.W. & SCHÜTRUMPF E. (edd.), *Dicaearchus of Messana* 195-236.
- «Eudemus the Naturalist», BODNÁR I. & FORTENBAUGH W.W. (edd.), *Eudemus of Rhodes* 207-241.
- WHITMARSH T., «The Politics and Poetics of Parasitism: Athenaeus on Parasites and Flatterers», BRAUND D. & WILKINS J. (edd.), *Athenaeus and his World* 316-326.
- WILAMOWITZ-MOELLENDORFF U. DE, «Praellections Delivered before the Senate of the University of Cambridge, January 25, 26, 27, 1906», *CR* 20 (1906) 444-446.
- WILKINS J., «Athenaeus and the *Fishes* of Archippus», BRAUND D. & WILKINS J. (edd.), *Athenaeus and his World* 523-535.
- *The Boastful Chef: The Discourse of Food in Ancient Greek Comedy*. Oxford 2000.
- WOLFF G., «Griechische Sprichwörter», *Philologus* 27 (1868) 741-747.

- WOOD F.A., «Greek Fish-names», *AJPh* 48 (1927) 297-325, 49 (1928) 36-56, 167-187.
- WOODBURY L., «The Gratitude of the Locrian Maiden: Pindar, *Pyth.* 2.18-20», *TAPhA* 108 (1978) 285-299.
- WRIGHT J.H., «Studies in Sophocles», *HSCPh* 12 (1901) 137-164.
- YAILENKO VALERI-P., «Les maximes delphiques d'Aï Khanoum et la formation de la doctrine du Dhamma d'Asoka», *DHA* 16 (1990) 239-256.
- YATROMANOLAKIS D., «Visualizing Poetry: An Early Representation of Sappho», *CPh* 96 (2001) 159-168.
- YOUTIE H.C., «Notes on Papyri and Ostraca», *TAPhA* 89 (1958) 374-407.
- ZECCHINI G., *La cultura storica di Ateneo*. Milano 1989 (*Pubblicazioni della Università Cattolica del Sacro Cuore, Scienze storiche*, 43).

2. Περσῶος Κιτιεύς

1. Ἐκδόσεις τῶν ἀποσπασμάτων:

- MÜLLER C., *FHG* II 623 F 1-2 (*Λακωνική πολιτεία*).
- VON ARNIM H., *SVF* I 435-462.
- JACOBY F., *FGrHist* 584 T 1-5c, F 1-10.

2. Μελετήματα περὶ Περσῶος

- ALESSE FRANCESCA, «La *Repubblica* di Zenone di Cizio e la letteratura socratica», *SIFC* 16 (1998) 17-38.
- BERVE H., *Das Alexanderreich auf prosopographischer Grundlage*. I: *Darstellung*, II: *Prosopographie*. München 1926/Hildesheim 1999.
- BOLKESTEIN H., *Adversaria critica et exegetica ad Plutarchi Quaestionum convalium librum primum et secundum*. Amsterdam 1946.
- BOLLANSÉE J., «Persaios of Kition, or the Failure of the Wise Man as General», MOOREN L. (ed.), *Politics, Administration and Society in the Hellenistic and Roman World* 15-28.
- BRADFORD A.S., *A Prosopography of Lacedaemonians, from the Death of Alexander the Great, 323 B.C., to the Sack of Sparta by Alaric, A.D. 396*. München 1977 (*Vestigia*, 27).
- BULLOCH A., GRUEN E.S., LONG A.A., STEWART A. (edd.), *Images and Ideologies. Self-Definition in the Hellenistic World*. Berkeley 1993 (*Hellenistic Culture and Society*, 12).
- CAIZZI FERNANDA D., «The Porch and the Garden: Early Hellenistic Images of the Philosophical Life», BULLOCH A. et al. (edd.), *Images and Ideologies* 303-329.
- CARLIER P. (ed.), *Le IVe siècle av. J.-C. Approches historiographiques*. Nancy 1996.
- CHYPRE et les origines du stoïcisme. Actes du Colloque, Paris, 12-13 mai 1995. Paris 1996 (*Publications du Centre Culturel Hellénique de Paris*).

- DELATTRE D., «Les mentions de titres d'œuvres dans les livres de Philodème», *CErc* 25 (1995) 143-168.
- DORANDI T., «Testimonia Herculansia», *CPF* I:1* (1989) 3-78.
- «Filodemo: gli orientamenti della ricerca attuale», *ANRW* II 36.4 (1990) 2328-2368.
- «Filodemo storico del pensiero antico», *ANRW* II 36.4 (1990) 2407-2423.
- «Per una ricomposizione dello scritto filodemeo *Sulla retorica*», *ZPE* 82 (1990) 59-87.
- *Ricerche sulla cronologia dei filosofi ellenistici*. Stuttgart 1991 (*Beiträge zur Altertumskunde*, 19).
- «Supplemento ai Supplementi al Catalogo dei Papyri Ercolanesi», *ZPE* 135 (2001) 45-49.
- EFFE B., «Προσέγγιση γενεή – Eine stoische Hesiod-Interpretation in Arats *Phainomena*», *RhM* 113 (1970) 167-182.
- FIGUEIRA Th.J., «Mess Contributions and Subsistence at Sparta», *TAPhA* 114 (1984) 87-109.
- FISCH M.H., «Alexander and the Stoics», *AJPh* 58 (1937) 59-82, 129-151.
- FISHER N.R.E., «Drink, *Hybris* and the Promotion of Harmony in Sparta», POWELL A. (ed.), *Classical Sparta* 26-50.
- FORBES CLARENCE A., «The Education and Training of Slaves in Antiquity», *TAPhA* 86 (1955) 321-360.
- GABBERT JANICE J., *Antigonus II Gonatas. A Political Biography*. London & New York 1997.
- GARNSEY P., «Introduction: the Hellenistic and Roman Periods», ROWE CHR. & SCHOFIELD M. (edd.), *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought* 401-414.
- GIGANTE M., *Catalogo dei papiri Ercolanesi*. Napoli 1979 (*Istituto Italiano per gli Studi Filosofici / Centro Internazionale per lo Studio dei Papiri Ercolanesi*).
- *Ricerche Filodemeae*. Napoli² 1983.
- *La bibliothèque de Philodème et l'épicurisme romain*. Paris 1987 (*Collection d'Études Anciennes*, 56).
- «Precisazioni sull'edizione comparettiana dello *Stoicorum Index Herculansensis* (PHerc. 1018)», *ZPE* 122 (1998) 49-54.
- GOULET-CAZÉ MARIE-ODILE, «Une liste de disciples de Cratès le cynique en Diogène Laërce 6,95», *Hermes* 114 (1986) 247-252.
- GRIFFIN MIRIAM & BARNES J. (edd.), *Philosophia togata. Essays on Philosophy and Roman Society*. Oxford 1989.
- GUTHRIE W.K.C., *A History of Greek Philosophy. III: The Fifth-Century Enlightenment*. Cambridge 1969.
- HADZSITS G.D., «Lucretius as a Student of Roman Religion», *TAPhA* 49 (1918) 145-160.
- HARRISON S.J., «Lucretius, Euripides, and the Philosophers: *De rerum natura* 5.13-21», *CQ* 40 (1990) 195-198.
- HENRICHS A., «Two Doxographical Notes: Democritus and Prodicus on Religion», *HSCPh* 79 (1975) 93-123.

- «The Sophists and Hellenistic Religion: Prodicus as the Spiritual Father of the Isis Aretalogies», *HSCPh* 88 (1984) 139-158.
- HOCK R.F., «Simon the Shoemaker as an Ideal Cynic», *GRBS* 17 (1976) 41-53.
- HODKINSON ST., «Spartan Society in the Fourth Century: Crisis and Continuity», CARLIER P. (ed.), *Le IVe siècle av. J.-C.* 85-101.
- IOPPOLO ANNA MARIA, *Aristone di Chio e lo stoicismo antico*. Napoli 1980 (*Elenchos*, Collana di testi e studi sul pensiero antico, 1).
- «Fidelity to Zeno's Theory», *Chypre et les origines du stoïcisme* 62-73.
- JOHNSON A.C., «Attic Archons from 294 to 262 B.C.», *CPh* 9 (1914) 248-278.
- KIECHLE FR., *Lakonien und Sparta. Untersuchungen zur ethnischen Struktur und zur politischen Entwicklung Lakoniens und Spartas bis zum Ende der archaischen Zeit*. München & Berlin 1963 (*Vestigia*, 5).
- LANG A., «La place du politique dans le système stoïcien», *Chypre et les origines du stoïcisme* 95-100.
- LONG A.A., «Timon of Phlius: Pyrrhonist and Satirist», *PCPhS* 204 (1978) 68-91.
- *Hellenistic Philosophy: Stoics, Epicureans, Sceptics*. Berkeley² 1986.
- LUCK G., «Aratea», *AJPh* 97 (1976) 213-234.
- MARTI B.M., «The Prototypes of Seneca's Tragedies», *CPh* 42 (1947) 1-16.
- MEISSNER B., *Historiker zwischen Polis und Königshof. Studien zur Stellung der Geschichtsschreiber in der griechischen Gesellschaft in spätklassischer und frühhellenistischer Zeit*. Göttingen 1992.
- MICHAELIDOU-NICOLAOU INO, *Prosopography of Ptolemaic Cyprus*. Göteborg 1976 (*Studies in Mediterranean Archaeology*, 44).
- MOOREN L. (ed.), *Politics, Administration and Society in the Hellenistic and Roman World*. Proceedings of the International Colloquium, Bertinoro 19-24 July 1997. Leuven 2000 (*Studia Hellenistica*, 36).
- MURRAY O., «Philodemus on the Good King according to Homer», *JRS* 55 (1965) 161-182.
- ODGEN D., *Polygamy, Prostitutes, and Death. The Hellenistic Dynasties*. London 1999.
- PELLIZER E., «Della zuffa simpotica», VETTA M. (ed.), *Poesia e simposio nella Grecia antica* 29-41, 137-139.
- PERRIN B., «The Nikias of Pasiphon and Plutarch», *TAPhA* 33 (1902) 139-149.
- POHLENZ M., *Die Stoa. Geschichte einer geistigen Bewegung*. Göttingen⁷ 1992.
- POLITO R., «On the Life of Asclepiades of Bithynia», *JHS* 119 (1999) 48-66.
- PORTER W.H., «Aratus of Sicyon and King Antigonos Gonatas», *Hermathena* 45 (1930) 293-311.
- POWELL A. (ed.), *Classical Sparta: Techniques Behind her Success*. With a Foreword by P. CARTLEDGE. London 1989.
- RAWSON ELISABETH, «Roman Rulers and the Philosophic Adviser», GRIFFIN MIRIAM & BARNES J. (edd.), *Philosophia togata* 233-257.
- REESOR MARGARET E., «The "Indifferents" in the Old and Middle Stoa», *TAPhA* 82 (1951) 102-110.
- ROWE CHR. & SCHOFIELD M. (edd.), *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought*. Cambridge 2000.

- SCHOCH P., *Prosopographie der militärischen und politischen Funktionäre im hellenistischen Makedonien (323-168 v. Chr.)* (diss.). Basel 1919.
- SCHOLZ P., *Der Philosoph und die Politik. Die Ausbildung der philosophischen Lebensform und die Entwicklung des Verhältnisses von Philosophie und Politik im 4. und 3. Jh. v. Chr.* Stuttgart 1998 (*Frankfurter althistorische Beiträge*, 2).
- SCOTT K., «The Deification of Demetrius Poliorcetes, I», *AJPh* 49 (1928) 137-166.
- SMITH M.F., «Problems in PHerc. 1018 Col. II», *CErc* 28 (1998) 105-110.
- STOUGH CHARLOTTE L., *Greek Scepticism. A Study in Epistemology*. Berkeley 1969.
- ΤΑΪΦΑΚΟΣ Ι., «Στωική φιλοσοφία και πολιτική κατά τους Έλληνιστικούς χρόνους (Ζήνων και Περσαΐος Κιτιεύς, Σφραῖρος Βορυσθενίτης)», *Περγαμηνή* 1 (2005) 77-96.
- TARN W.W., *Antigonos Gonatas*. Oxford 1913.
- «Alexander's *Υπομνήματα* and the «World Kingdom»», *JHS* 41 (1921) 1-17.
- «Alexander, Cynics and Stoics», *AJPh* 60 (1939) 41-70.
- TUPLIN C.J., «Pausanias and Plutarch's *Epaminondas* », *CQ* 34 (1984) 346-358.
- VETTA M. (ed.), *Poesia e simposio nella Grecia antica. Guida storica e critica*. Roma 1983 (*Universale Laterza*, 621).
- WALBANK F.W., *Aratos of Sicyon*. London 1933.
- WINIARCZYK M., «Wer Galt im Altertum als Atheist?», *Philologus* 128 (1984) 157-183.
- «Bibliographie zum antiken Atheismus», *Elenchos* 10 (1989) 103-192.
- *Euhemerus von Messene. Leben, Werk und Nachwirkung*. München & Leipzig 2002 (*Beiträge zur Altertumskunde*, 157).

3. Δημόναξ Κύπριος

1. Δημόνακτος Γνώμαι :

α. Ἐκδόσεις

- FRITZSCH F.V., «De fragmentis Demonactis philosophi», *Index lectionum in Academia Rostochiensis semestri aestivo A. MDCCCLXVI*. Rostoch 1866.
- MULLACH F.W.A., «Δημόνακτος, Γνώμαι και ἀποφθέγματα», *Fragmenta philosophorum Graecorum*. II. Paris 1867/Aalen 1968, 351-352 ἀρ. 1-16 (Ψευδο-Μαξίμου-Αντωνίου και Στοβαίου), 352-357 ἀρ. 17-67 (Λουκιανού, Δημόναξ – επιλογές ἀνεκδότων με ἀναδιόρθωση τῆς ὕλης).
- FUNK K., «Untersuchungen ueber die lukianische *Vita Demonactis* », *Philologus SupplBd* 10 (1907) 659-668 ἀρ. I-XXXI (μόνον ἀπό τὰ Γνωμολόγια τὰ ἀπ. II, VIII, IX, XI, XXI-XXXI δὲν ἀνευρίσκονται στὸν Mullach).

β. Μεταφράσεις

- PAQUET L., *Les Cyniques grecs. Fragments et témoignages*. Ottawa 1975 (*Collec-*

- tion φ Philosophica*, 4), 220-230 ἀρ. 1-55 (ἐπιλογές ἀπὸ τὸν *Δημόνακτα* τοῦ Λουκιανοῦ), 230-232 ἀρ. 56-71 (οἱ γνῶμες 1-16 Mullach).
- LUCK G., *Die Weisheit der Hunde. Texte der antiken Kyniker in deutscher Übersetzung mit Erläuterungen*. Stuttgart 1997 (*Kröners Taschenausgabe*, Bd 484), 377-378 ἀρ. 766 (οἱ γνῶμες 1-16 Mullach) 381-394 ἀρ. 767 (Λουκιανοῦ, *Δημόναξ*).

2. Μελετήματα περὶ Δημόνακτος:

- AMELING W., *Herodes Atticus. I: Biographie, II: Inschriftenkatalog*. Hildesheim 1983 (*Subsidia Epigraphica*. Quellen und Abhandlungen zur griechischen Epigraphik, 11).
- ANDERSON GR., *Lucian: Theme and Variation in the Second Sophistic*. Leiden 1976 (*Mnemosyne*, Suppl. 41).
- *Studies in Lucian's Comic Fiction*. Leiden 1976 (*Mnemosyne*, Suppl. 43).
- «Lucian's Classics: Some Short Cuts to Culture», *BICS* 23 (1976) 59-68.
- «Lucian's *Nigrinus*: the Problem of Form», *GRBS* 19 (1978) 367-374.
- «Patterns in Lucian's Quotations», *BICS* 25 (1978) 97-100.
- «Lucian: A Sophist's Sophist», *YCSt* 27 (1982) 61-92.
- *Philostratus. Biography and Belles Lettres in the Third Century A.D.* London 1985.
- *The Second Sophistic. A Cultural Phenomenon in the Roman Empire*. London & New York 1993.
- «Lucian: Tradition versus Reality», *ANRW* II 34.2 (1994) 1422-1447.
- *Sage, Saint and Sophist. Holy Men and their Associates in the Early Roman Empire*. London & New York 1994.
- ANDRÉ J.-M., «Les écoles philosophiques aux deux premiers siècles de l'Empire», *ANRW* II 36.1 (1987) 5-77.
- ANGELI BERNARDINI PAOLA, «La comicità di Luciano e la tradizione: un nuovo studio sull'umorismo nell'antichità», *QUCC* 37 (1991) 143-149.
- BAIN D., «Six Greek Verbs of Sexual Congress (*βινῶ, κινῶ, πνυγίζω, ληκῶ, οἴρω, λαικάζω*)», *CQ* 41 (1991) 51-77.
- BALDWIN B., «Lucian as Social Satirist», *CQ* 11 (1961) 199-208.
- *Studies in Lucian*. Toronto 1973.
- *Studies in Aulus Gellius*. Lawrence, Kansas 1975.
- «Lucian, *De hist. conscrib.* 34: An Unnoticed Aristotelian Source», *Philologus* 121 (1977) 165-168.
- BARNES T.D., «Philostratus and Gordian», *Latomus* 27 (1968) 581-597.
- BEAL S.M., «*Homo fandi dulcissimus*: The Role of Favorinus in the *Attic Nights* of Aulus Gellius», *AJPh* 122 (2001) 87-106.
- BERNAYS J., *Lukian und die Kyniker*. Berlin 1879.
- BILLAULT A. (ed.), *Lucien de Samosate*. Actes du colloque international de Lyon organisé au Centre d'Études romaines et gallo-romaines, les 30 septembre - 1er octobre 1993. Paris 1994 (*Centre d'Études romaines et gallo-romaines*. Université Jean Moulin, Lyon III, n.s. 13).
- BILLERBECK MARGARETHE, «La réception du Cynisme à Rome», *AC* 51

- (1982) 151-173 = «Greek Cynicism in Imperial Rome», BILLERBECK MARGARETHE (ed.), *Die Kyniker in der modernen Forschung* 147-166.
- «The Ideal Cynic, from Epictetus to Julian», BRANHAM R.B. & GOULET-CAZÉ MARIE-ODILE (edd.), *The Cynics. The Cynic Movement in Antiquity and Its Legacy*. Berkeley 1996, 205-221.
- BILLERBECK MARGARETHE (ed.), *Die Kyniker in der modernen Forschung. Aufsätze mit Einführung und Bibliographie*. Amsterdam 1991 (*Bochumer Studien zur Philosophie*, 15).
- BOLDERMAN P.M., *Studia Lucianea*. Lugduni Batav. 1893.
- BOMPAIRE J., *Lucien écrivain: imitation et création*. Paris 1958 (*Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome*, 190) Paris & Torino² 2000 (*Theatrum Sapientiae*, Essais, 1).
- «L'atticisme de Lucien», BILLAULT A. (ed.), *Lucien de Samosate* 65-75.
- BOSWORTH A.B., «Arrian's Literary Development», *CQ* 22 (1972) 163-185.
- BOWERSOCK G.W., *Greek Sophists in the Roman Empire*. Oxford 1969.
- BOWIE E.L., «Greeks and their Past in the Second Sophistic», *P&P* 46 (1970) 3-41 = FINLEY M.I. (ed.), *Studies in Ancient Society* 166-209 (ἀναθεωρημένο).
- «Apollonius of Tyana: Tradition and Reality», *ANRW* II 16.2 (1978) 1652-1699.
- BRANHAM R.B., «The Comic as Critic: Revenging Epicurus – a Study of Lucian's Art of Comic Narrative», *CLAnt* 3 (1984) 143-163.
- *Unruly Eloquence: Lucian and the Comedy of Traditions*. Cambridge Mass. & London 1989 (*Revealing Antiquity*, 2).
- «Authorizing Humor: Lucian's *Demonax* and Cynic Rhetoric», *Semeia* 64 (1994) 33-48.
- BRANHAM R.B. & GOULET-CAZÉ MARIE-ODILE (edd.), *The Cynics. The Cynic Movement in Antiquity and its Legacy*. Berkeley 1996.
- BRIDGE J., «On the Authorship of the *Cynicus* of Lucian», *TAPhA* 19 (1888) 33-39.
- BRUNT P.A., «Marcus Aurelius in His *Meditations*», *JRS* 64 (1974) 1-20.
- BURRIDGE R.A., *What are the Gospels? A Comparison with Graeco-Roman Biography*. Cambridge 1995 (*Society for New Testament Studies. Monograph Series*, 70).
- «Biography», PORTER S.E. (ed.), *Handbook of Classical Rhetoric* 371-391.
- CANCIK H. (ed.), *Markus-Philologie. Historische, literargeschichtliche und stilistische Untersuchungen zum zweiten Evangelium*. Tübingen 1984 (*Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament*, 33).
- «Bios und Logos. Formengeschichtliche Untersuchungen zu Lukians *Demonax*», CANCIK H. (ed.), *Markus-Philologie* 115-130.
- CANNATA FERA MARIA, «Intertestualità in Luciano. A proposito di una recente edizione», *RFIC* 125 (1997) 496-504.
- CHAMPLIN E., «The Chronology of Fronto», *JRS* 64 (1974) 136-159.
- CHROUST A.-H., «Philosophy: its Essence and Meaning in the Ancient World», *PhR* 56 (1947) 19-58.
- CLAY D., «Lucian of Samosata: Four Philosophical Lives (Nigrinus, *Demonax*, Peregrinus, Alexander Pseudomantis)», *ANRW* II 36.5 (1992) 3406-3450.

- CRAIG H., «Dryden's Lucian», *CPh* 16 (1921) 141-163.
- DELZ J., *Lukians Kenntniss der athenischen Antiquitäten* (diss.). Freiburg 1950.
- DERRETT J.D.M., «Consolation and a Parable: Two Contacts between Ancient Greece and Buddhists», *Bulletin SOAS* 65 (2002) 518-528.
- DICKEY ELEANOR, *Greek Forms of Address, from Herodotus to Lucian*. Oxford 1996.
- DOBESCH G. & REHRENBÖCK G. (edd.), *Die epigraphische und altertumskundliche Erforschung Kleinasiens : hundert Jahre Kleinasiatische Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften*. Akten des Symposiums vom 23 bis 25. Oktober 1990. Wien 1993 (*Österreichische Akademie der Wissenschaften*, Philos.-hist. Klasse Denkschriften, 236).
- DÖRING K., *Exemplum Socratis. Studien zur Sokratesnachwirkung in der kynisch-stoischen Popularphilosophie der frühen Kaiserzeit und im frühen Christentum*. Wiesbaden 1979 (*Hermes*, Einzelschriften, 42).
- DUBUISSON M., «Lucien et Rome», *AncSoc* 15-17 (1984-1986) 185-207.
- DUDLEY D.R., *A History of Cynicism, from Diogenes to the 6th Century A.D.* Cambridge 1937/Bristol² 1998.
- EDWARDS M.J., «Satire and Verisimilitude: Christianity in Lucian's *Peregrinus*», *Historia* 38 (1989) 89-98.
- «A Portrait of Plotinus», *CQ* 43 (1993) 480-490.
- «Lucian and the Rhetoric of Philosophy: the *Hermotimus*», *AC* 62 (1993) 195-202.
- «Biography and the Biographic», EDWARDS M.J. & SWAIN S. (edd.), *Portraits* 227-234.
- EDWARDS M.J. & SWAIN S. (edd.), *Portraits. Biographical Representation in the Greek and Latin Literature of the Roman Empire*. Oxford 1997.
- EVANS ELISABETH C., «The Study of Physiognomy in the Second Century A.D.», *TAPhA* 72 (1941) 96-108.
- FINLEY M.I. (ed.), *Studies in Ancient Society*. London & Boston 1974 (*Past and Present Series*).
- FLINTERMAN J.-J., *Power, Paideia & Pythagoreanism. Greek Identity, Conceptions of the Relationship between Philosophers and Monarchs and Political Ideas in Philostratus' Life of Apollonius*. Amsterdam 1995 (*Dutch Monographs on Ancient History and Archaeology*, 13).
- FOLLET SIMONE, «La datation de l'archonte Dionysios (*IG*, II2, 3968): ses conséquences archéologiques, littéraires et épigraphiques», *REG* 90 (1977) 47-54.
- «Les Cyniques dans la poésie épigrammatique à l'époque impériale», GOULET-CAZÉ MARIE-ODILE & GOULET R. (edd.), *Le Cynisme ancien et ses prolongements*. Actes du Colloque International du CNRS. Paris 1993, 359-380.
- «Lucien et l'Athènes des Antonins», BILLAULT A. (ed.), *Lucien de Samosate* 131-139.
- FRANCIS J.A., *Subversive Virtue. Asceticism and Authority in the Second-Century Pagan World*. University Park (Pa) 1995.
- FRISCHER B. et al., «Word-Order Transference between Latin and Greek: The

- Relative Position of the Accusative Direct Object and the Governing Verb in Cassius Dio and Other Greek and Roman Prose Authors», *HSCPh* 99 (1999) 357-390.
- FUNK K., «Untersuchungen ueber die lukianische *Vita Demonactis*», *Philologus* SupplBd 10 (1907) 558-673.
- GARDNER P., «Diogenes and Delphi», *CR* 7 (1893) 437-439.
- GOTTSCHALK H.B., «Aristotelian Philosophy in the Roman World», *ANRW* II 36.2 (1987) 1079-1174.
- GOULET R., «Histoire et mystère. Les vies de philosophes de l'antiquité tardive», *Entrétiens Hardt* 44 (1997) 217-257.
- GOULET R. (ed.), *Dictionnaire des Philosophes antiques. II: Babélyca d'Argos à Dyscolius*. Paris 1994.
- GOULET-CAZÉ MARIE-ODILE, *L'ascèse cynique. Un commentaire de Diogène Laërce VI 70-71*. Paris 1986 (*Histoire des doctrines de l'antiquité classique*, 10).
- «Le cynisme à l'époque impériale», *ANRW* II 36.4 (1990) 2720-2833.
- «Démonax de Chypre *RE* 1», Goulet R. (ed.), *Dictionnaire des Philosophes antiques* II 718-719.
- GOULET-CAZÉ MARIE-ODILE & GOULET R. (edd.), *Le Cynisme ancien et ses prolongements*. Actes du Colloque International du CNRS. Paris 1993.
- GRIFFIN MIRIAM, «Philosophy, Politics, and Politicians at Rome», GRIFFIN MIRIAM & BARNES J. (edd.), *Philosophia togata* 1-37.
- GRIFFIN MIRIAM & BARNES J. (edd.), *Philosophia togata. Essays on Philosophy and Roman Society*. Oxford 1989.
- GUTAS D., *Greek Wisdom Literature in Arabic Translation. A Study of the Graeco-Arabic Gnomologia*. New Haven, Conn. 1975 (*American Oriental Series*, 60).
- HAHN J., *Der Philosoph und die Gesellschaft: Selbstverständnis, öffentliches Auftreten und populäre Erwartungen in der hohen Kaiserzeit*. Stuttgart 1989 (*Heidelberger althistorische Beiträge und epigraphische Studien*, 7).
- HANSEN G. CHR., «Alexander und die Brachmanen», *Klio* 43-45 (1965) 351-380.
- HARRISON EVELYN B., «The South Frieze of the Nike Temple and the Marathon Painting in the Painted Stoa», *AJA* 76 (1972) 353-378.
- HEADLAM W., «*Τὸν ἀνδρα* "Manhood", and the Shaving of the Beard», *CR* 15 (1901) 393-396.
- HELM R., *Lucian und Menipp*. Leipzig-Berlin 1906/Hildesheim 1967.
- HERRMANN P., «Epigraphische Forschungen in Lydien (Polybios aus Sardes)», DOBESCH G. & REHRENBÖCK G. (edd.), *Die epigraphische und altertumskundliche Erforschung Kleinasiens* 211-219.
- HOLFORD-STREVENS L., «*Analecta Gelliana*», *CQ* 43 (1993) 292-297.
- HORNSBY H.M., «The Cynicism of Peregrinus Proteus», *Hermathena* 48 (1933) 65-84.
- HOUSEHOLDER F.W., «Lucian's Use of Inscriptions», *TAPhA* 74 (1943) xxii (περὶ ληψη).
- HUSSON GENEVIÈVE, «Lucien philosophe du rire ou "pour ce que rire est le propre de l'homme"», BILLAULT A. (ed.), *Lucien de Samosate* 177-184.

- IOPPOLO ANNA MARIA, «The Academic Position of Favorinus of Arelate», *Phronesis* 38 (1993) 183-213.
- JONES C.P., «Two Enemies of Lucian», *GRBS* 13 (1972) 475-487.
— *Culture and Society in Lucian*. Cambridge Mass. 1986.
— «Polybius of Sardis», *CPh* 91 (1996) 247-253.
- JONES H., *The Epicurean Tradition*. London & New York 1992.
- KINDSTRAND J. FR., «Sostratus-Hercules-Agathion – The Rise of a Legend», *Annales Societatis Litterarum Humaniorum Regiae Upsaliensis* 1979-1980, 50-79.
— «Demetrius the Cynic», *Philologus* 124 (1980) 83-98.
- KNEISSL P. & LOSEMANN V. (edd.), *Imperium Romanum. Studien zu Geschichte und Rezeption. Festschrift für Karl Christ zum 75. Geburtstag*. Stuttgart 1998.
- KÖPKE E., «Ueber die Gattung der Ἀπομνημονεύματα in der griechischen Literatur», *Programm der Ritter-Akademie zu Brandenburg* 1957, 1-30.
- KOKOLAKIS M., «Gladiatorial Games and Animal-Baiting in Lucian», *Πλάτων* 10 (1958) 328-351.
- LAKS A. & SCHOFIELD M. (edd.), *Justice and Generosity. Studies in Hellenistic Social and Political Philosophy*. Proceedings of the Sixth Symposium Hellenisticum. Cambridge 1995.
- LA PENNA A., «L'intellettuale emarginato nell'antichità», *Maia* 42 (1990) 3-20.
- MACLEOD M.D., «Ἄν with the Future in Lucian and the *Solecist*», *CQ* 6 (1956) 102-111.
— «Lucian's Activities as a *μυσαλαζών*», *Philologus* 123 (1979) 326-328.
— *Lucian. A Selection*. Warminster 1991 (*Classical Texts*).
- MACMULLEN R., *Enemies of the Roman Order. Treason, Unrest, and Alienation in the Empire*. London & New York 1992.
- MALHERBE A.J., «Self-Definition among the Cynics», MEYER B.F. & SANDERS E.P. (edd.), *Jewish and Christian Self-Definition. III: Self-Definition in the Greco-Roman World*. Philadelphia 1982, 48-59, 193-197 = *Paul and the Popular Philosophers*. Minneapolis 1989, 11-24.
- MCCARTHY BARBARA P., «Lucian and Menippus», *YCS* 4 (1934) 3-55.
- MANNING C.E., «School Philosophy and Popular Philosophy in the Roman Empire», *ANRW* II 36.7 (1994) 4995-5026.
- MARTIN R.P., «The Scythian Accent: Anacharsis and the Cynics», BRANHAM R.B. & GOULET-CAZÉ MARIE-ODILE (edd.), *The Cynics* 136-155.
- MEYER B.F. & SANDERS E.P. (edd.), *Jewish and Christian Self-Definition. III: Self-Definition in the Greco-Roman World*. Philadelphia 1982.
- MEYER ELISABETH A., «Explaining the Epigraphic Habit in the Roman Empire: The Evidence of Epitaphs», *JRS* 80 (1990) 74-96.
- MILLER J., «Die Damisepiure in Philostratos Apolloniosbiographie», *Philologus* 66 (1907) 511-525.
- MODINOS P., «La lettre à Himérius de l'Empereur Julien, la *Vie de Démonax* de Lucien et la légende bouddhique», *BSAA* 38 (1949) 51-54.
- MOESER MARION C., *The Anecdote in Marc, the Classical World and the Rabbis. A Study of Brief Stories in the Demonax, the Mishnah, and Mark 8: 27-10: 45*. Sheffield 2002 (*Journal for the Study of the New Testament*, Suppl. 227).

- MOLES J.L., «*Honestius quam ambitiosius*»? An Exploration of the Cynic's Attitude to Moral Corruption in his Fellow Men», *JHS* 103 (1983) 103-123.
- «The Cynics and Politics», LAKS A. & SCHOFIELD M. (edd.), *Justice and Generosity* 129-158.
- «Cynic Cosmopolitanism», BRANHAM R.B. & GOULET-CAZÉ MARIE-ODILE (edd.), *The Cynics* 105-120.
- NÄFF B., «Die attische Demokratie in der römischen Kaiserzeit. Zu einem Aspekt des Athenbildes und seiner Rezeption», KNEISSL P. & LOSEMANN V. (edd.), *Imperium Romanum* 552-570.
- NAVIA L.E., *The Philosophy of Cynicism. An Annotated Bibliography*. Westport Conn. & London 1996 (*Bibliographies and Indexes in Philosophy*, 4).
- NESSLRATH H.-G., *Lukians Parasitendialog. Untersuchungen und Kommentar*. Berlin 1985 (*Untersuchungen zur antiken Literatur und Geschichte*, 22).
- «Lucien et le Cynisme», *AC* 67 (1998) 121-135.
- NORTH HELEN F., «The Concept of Sophrosyne in Greek Literary Criticism», *CPh* 43 (1948) 1-17.
- OLIVER J.H., «Marcus Aurelius and the Philosophical Schools at Athens», *AJPh* 102 (1981) 213-225 = *The Civic Tradition and Roman Athens*. Baltimore & London 1983, 85-96.
- OU DOT-LUTZ ESTELLE, «La representation des Athéniens dans l'œuvre de Lucien», BILLAULT A. (ed.), *Lucien de Samosate* 141-148.
- OVERWIEN O., «Zwei literarisch-philosophische Vorbilder für Lukian in seinen *Demonax*», *Gymnasium* 110 (2003) 533-550.
- PACK R., «The "Volatization" of Peregrinus Proteus», *AJPh* 67 (1946) 334-345.
- PERNOT L., «Lucien et Dion de Pruse», BILLAULT A. (ed.), *Lucien de Samosate* 109-116.
- PICKARD-CAMBRIDGE A.W., *The Theatre of Dionysus in Athens*. Oxford 1946.
- PORTER S.E. (ed.), *Handbook of Classical Rhetoric in the Hellenistic Period, 330 B.C. - A.D. 400*. Leiden 1997.
- POUILLOUX J. et al., *Salamine de Chypre, XIII: Testimonia Salamina 2: Corpus épigraphique*. Paris 1987 (*GS Maison de l'Orient Méditerranéen*, ER 309 du CNRS: «Chypre et le Levant»).
- PUTNAM EMILY J., «Lucian the Sophist», *CPh* 4 (1909) 162-177.
- RAINA GIAMPIERA, «Il Sogno di Luciano tra autobiografia e mitopoiesi», *Maia* 53 (2001) 399-409.
- RANKIN H.D., *Sophists, Socratics, and Cynics*. London 1983.
- REARDON B.P., *Courants littéraires grecs des IIe et IIIe siècles après J.-C.* Paris 1971 (*Annales Littéraires de l'Université de Nantes*, 3).
- RICH AUDREY N.M., «The Cynic Conception of *Ἀντάρχεια* », *Mnemosyne* 9 (1956) 23-29.
- ROBERT L., *Les gladiateurs dans l'Orient grec*. Amsterdam 1971.
- «Deux inscriptions de l'époque impériale en Attique», *AJPh* 100 (1979) 153-165.
- ROBINSON D.S., «Kant and Demonax – A Footnote to the History of Philosophy», *Ph&PhR* 10 (1950) 374-379.
- SACHS J., «Observations on Lucian», *TAPhA* 11 (1880) 66-71, πβ. 9-10.

- SAYRE F., «Greek Cynicism», *JHI* 6 (1945) 113-118.
 — *The Greek Cynicism*. Baltimore 1948.
- SCHMID W., *Der Atticismus in seinen Hauptvertretern, von Dionysius von Halkarnass bis auf den zweiten Philostratus*. I-V. Stuttgart 1887/Hildesheim 1964.
 — «Bemerkungen über Lucians Leben und Schriften», *Philologus* 50 (1891) 297-319.
- SCHMIDT H., *De Hermino Peripatetico* (diss.). Marburg 1907.
- SCHRÖDER BIANCA-JEANETTE, «Eulen nach Athen. Ein Vorschlag zu Lukians *Nigrinus*», *Hermes* 128 (2000) 435-442.
- SCHOULER B., «Lucien entre *technè* et *paideia*», BILLAULT A. (ed.), *Lucien de Samosate* 95-108.
- SCHWARTZ J., *Biographie de Lucien de Samosate*. Bruxelles 1965 (Collection *Latomus*, 83).
 — «Onomastique des philosophes chez Lucien de Samosate et Alciphron», *AC* 51 (1982) 259-264.
- SEDLEY D., «Philosophical Allegiance in the Greco-Roman World», GRIFFIN MARIA & BARNES J., (edd.), *Philosophia Togata* 97-119.
- SIMS B.J., «Final Clauses in Lucian», *CQ* 2 (1952) 63-73.
- SOTO RIVERA R., *De Parménides a Demonacte. Hilos de una urdimbre textual para una nueva historia de la filosofía*. Bayamón 1999.
- STEWART Z., «Democritus and the Cynics», *HSCP* 63 (1958) 179-191.
- SWAIN S., «Favorinus and Hadrian», *ZPE* 79 (1989) 150-158.
 — «The Reliability of Philostratus's *Lives of the Sophists*», *CLAnt* 10 (1991) 148-163.
 — «Biography and Biographic in the Literature of the Roman Empire», EDWARDS M.J. & SWAIN S. (edd.), *Portraits* 1-37.
- TARN W.W., «Alexander, Cynics and Stoics», *AJPh* 60 (1939) 41-70.
- TRÉDÉ MONIQUE, «Comique et mimésis dans l'œuvre de Lucien de Samosate», BILLAULT A. (ed.), *Lucien de Samosate* 185-189.
- WACHSMUTH C., *Studien zu den griechischen Florilegien*. Berlin 1882/Osnabrück 1971.
- VAN HOOFF A.J.L., *From Autothanasia to Suicide: Self-killing in Classical Antiquity*. London 1990.
- WESTBROOK H.T., «A Herm Dedicated by Herodes Atticus», *AJA* 33 (1929) 402-404.
- WINIARCZYK M., «Wer Galt im Altertum als Atheist?», *Philologus* 128 (1984) 157-183.
- WYCHERLEY R.E., «The Altar of Eleos», *CQ* 4 (1954) 143-150.
- ZANKER P., *The Mask of Socrates. The Image of the Intellectual in Antiquity*. Transl. by A. SHAPIRO. Berkeley 1996.
- ZELLER E., «Alexander und Peregrinus. Ein Betrüger und ein Schwärmer», *Vorträge und Abhandlungen*. II. Berlin 1877, 154-188.

4. Ἄλλοι Κύπριοι φιλόσοφοι

1. Συλλογή ὀρισμένων μαρτυριῶν:

METTE H.J., «Weitere Akademiker heute: von Lakydes bis zu Kleitomachos», *Lustrum* 27 (1985) 39-148 (καὶ οἱ Κύπριοι μαθητὲς τοῦ Καρνεάδη).

2. Σχετικὰ μελετήματα :

ALESSE FRANCESCA, *Panezio di Rodi e la tradizione stoica*. Napoli 1994 (*Elenchos*, Collana di testi e studi sul pensiero antico, 23).

ANDERSON Gr., «Philostratus on Apollonius of Tyana: the Unpredictable on the Unfathomable», SCHMELLING G. (ed.), *The Novel in the Ancient World* 613-618.

ANDRÉ J.-M., «Les écoles philosophiques aux deux premiers siècles de l'empire», *ANRW* II 36.1 (1987) 5-77.

BERNAYS J., «Aristoteles' Elegie an Eudemos», *RhM* 33 (1878) 232-237.

BIRLEY A., *Marcus Aurelius. A Biography*. Revised Edition. London 1987.

BODNÁR I. & FORTENBAUGH W.W. (edd.), *Eudemus of Rhodes*. New Brunswick & London 2002 (*Rutgers University Studies in Classical Humanities*, 11).

BOS A.P., «Aristotle's *Eudemus* and *Protrepticus* : Are They Really Two Different Works?», *Dionysius* 8 (1984) 19-51.

BOWIE E.L., «Apollonius of Tyana. Tradition and Reality», *ANRW* II 16.2 (1978) 1652-1699.

CHROUST A.-H., «*Eudemus of On the Soul* : An Aristotelian Dialogue on the Immortality of the Soul», *Mnemosyne* 19 (1966) 17-30 = *Aristotle* II 43-54, 306-316.

— «The Psychology in Aristotle's Lost Dialogue *Eudemus or On the Soul*», *AClass* 9 (1966) 49-62 = *Aristotle* II 55-70, 316-323.

— *Aristotle. New Light on his Life and on Some of his Lost Works*. II: *Observations on Some of Aristotle's Lost Works*. London 1973.

DORANDI T., «Contributo epigrafico alla cronologia di Panezio», *ZPE* 79 (1989) 87-92.

— «Qualche aspetto controverso della biografia di Eudemo di Rodi», BODNÁR I. & FORTENBAUGH W.W. (edd.), *Eudemus of Rhodes* 39-57.

DUMOULIN B., *Recherches sur le premier Aristote (Eudème, De la Philosophie, Protreptique)*. Paris 1981 (*Bibliothèque d'Histoire de la Philosophie*).

ELSNER J., «Hagiographic Geography: Travel and Allegory in the *Life of Apollonius of Tyana* », *JHS* 117 (1997) 22-37.

FLINTERMAN J. J., *Power, Paideia and Pythagoreanism : Greek Identity, Conceptions of the Relationship between Philosophers and Monarchs and Political Ideas in Philostratus' Life of Apollonius*. Amsterdam 1995 (*Dutch Monographs on Ancient History and Archaeology*, 13).

GAISER K., «Die Elegie des Aristoteles an Eudemos», *MH* 23 (1966) 84-106.

GLUCKER J., *Antiochus and the Late Academy*. Göttingen 1978 (*Hypomnemata*, 56).

- GOTTSCHALK H.B., «Currents of Philosophical Thought in the First Two Centuries A.D.», *Δωδώνη*³ 16 (1987) 87-99.
- «Aristotelian Philosophy in the Roman World, from the Time of Cicero to the End of the Second Century A.D.», *ANRW* II 36.2 (1987) 1079-1174.
- GRILLI A., «Cicerone e l'Eudemo», *PP* 16 (1962) 96-128.
- HUBY PAMELA M., «The Panoramal in the Works of Aristotle and his Circle», *Apeiron* 13 (1979) 53-62.
- IMMISCH O., «Ein Gedicht des Aristoteles», *Philologus* 65 (1906) 1-23.
- JACKSON ST., «Apollonius and the Emperors», *Hermathena* 137 (1984) 25-32.
- JAEGER W., «Aristotle's Verses in Praise of Plato», *CQ* 21 (1927) 13-17.
- LAKMANN MARIE-LUISE, *Der platoniker Tauros in der Darstellung des Aulus Gellius*. Leiden 1995 (*Philosophia Antiqua*, 63).
- LO CASCIO F., *La forma letteraria della Vita di Apollonio Tianeos*. Palermo 1974 (*Quaderni dell'Istituto di Filologia Greca della Università di Palermo*, 6).
- MÉAUTIS G., «L'orphisme dans l'Eudème d'Aristote», *REA* 57 (1955) 254-266.
- MICHAELIDOU NICOLAOU INO, «Tombe familiale de l'époque hellénistique à Chyroi, Chypre», *BCH* 92 (1968) 76-84.
- *Prosopography of Ptolemaic Cyprus*. Göteborg 1976 (*Studies in Mediterranean Archaeology*, 44).
- MORESCHINI CL., «Aspetti della cultura filosofica negli ambienti della Seconda Sofistica», *ANRW* II 36.7 (1994) 5101-5133.
- NONVEL PIERI STEFANIA, *Carneade*. Padova 1978 (*Istituto di Filosofia dell'Università di Parma: Testi e saggi*, 10).
- PRAECHTER K., «Zum platoniker Gaios», *Hermes* 51 (1916) 510-529.
- «Nikostratos der Platoniker», *Hermes* 57 (1922) 481-517.
- RENEHAN R., «Aristotle's Elegiacs to Eudemus (fr. 673 Rose³ = Olymp. In Pl. Gorg. Comm. P. 214.25 ff. Westerink)», *ICS* 16 (1991) 255-267.
- RUTHERFORD R.B., *The Meditations of Marcus Aurelius. A Study*. Oxford 1989 (*Oxford Classical Monographs*).
- SCHMELLING G. (ed.), *The Novel in the Ancient World*. Leiden 1996 (*Mnemosyne*, Suppl. 159).
- SPOERRI W., «Prosopographica, I», *MH* 23 (1966) 44-57.
- TOD M.N., «Sidelights on Greek Philosophers», *JHS* 77 (1957) 132-141.
- TRABATTONI FR., «La teoria dell'anima-armonia nell'Eudemo», *Acme* 34 (1981) 345-368.
- VIMERCATI E., «Il pensiero filosofico-politico di Panezio: ipotesi per una sua ricostruzione», *RFN* 92 (2000) 386-423.
- WEINREICH O., «Ein Gedicht des Aristoteles», *Philologus* 72 (1913) 546.
- WHITTAKER J., «Platonic Philosophy in the Early Centuries of the Empire», *ANRW* II 36.1 (1987) 81-123.
- WINIARCZYK M., «Wer Galt im Altertum als Atheist?», *Philologus* 128 (1984) 157-183.
- *Euhemerios von Messene. Leben, Werk und Nachwirkung*. München & Leipzig 2002 (*Beiträge zur Altertumskunde*, 157).

Εὔρετήριο παραπεμπομένων ἔργων καὶ χωρίων

Στὰ χωρία τῶν πηγῶν σημειώνονται, ἐντὸς ἀγκυλῶν, οἱ μαρτυρίες (Τ) ἢ τὰ ἀποσπάσματα (F) τῶν ἐκδιδομένων στὸν παρόντα τόμο Κυπρίων συγγραφέων. Τῶν τριῶν πρώτων τὰ ὀνόματα μονογραφοῦνται: **Κ** Κλέαρχος, **Π** Περσαῖος, **Δ** Δημιῶναξ. Τῶν ἄλλων δίδονται σὲ συγκεκριμένη κατανοητὴ μορφή. Γιὰ τὶς παρεχόμενες ἐνδείξεις τῶν ἐκδόσεων, βλ. τὸν σχετικὸ κατάλογο, *ἄνω*.

^α Αγαθαρχίδης Κνίδιος (<i>FGrHist</i> 86)	1.6, 4a-d	290
<i>Τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν</i>	1.6, 4bc [K F108]	92-93
F3	281 1.6, 4cd	360
^α Αγαθοκλῆς Κυζικηνός (<i>FGrHist</i> 472)	1.6, 4d [K F106]	90-91
<i>Περὶ Κυζίκου</i>	1.7, 4de [K F105]	90-91
F3	280 1.8-11, 5a-7a	290
	1.8-11, 5b-7a	290-291
	1.9, 5f-6b [K F35]	36-37
^α Αγίας καὶ Δέρκυλος (<i>FGrHist</i> 305)	1.10, 6bc [K F33a]	34-35
<i>Ἀργολικά</i>	1.10, 6cd [K F32]	34-35
F1-9	377 1.10, 6e	295
^α Αδαῖος Μυτιληναῖος	1.11, 6e-7a	284
<i>Περὶ ἀγαλματοποιῶν</i>	303 1.11, 6f-7a	295
^α Αδέσποτα	1.35, 19f	364
(A) CA	1.52, 29a	360
σελ. 79 ἀριθ. 4	367 2.19, 43f [K F125]	106-107
(B) K-A	2.21, 44c	434
F483	350 2.25, 46c	371
F627	247 2.33, 49d-50b	367
(Γ) PMG	2.33, 49f [K F117]	xxiii, 100-101
850: <i>carm. pop.</i> 4	48-49, 307 2.36-37, 51b-52a	372
865: <i>carm. pop.</i> 19	492 2.36, 51cd	106
(Δ) SH	2.50, 57ef [K F52]	50-51, 346
F1009	74-75, 333 2.56, 60de	xliv
(E) <i>TGF</i> II	2.77, 68b	337
F89	248 3.51-52, 97b-d	463
F92	249 3.56, 99ef	377
^α Αέτιος (<i>DG</i>)	3.73, 108f	410
<i>Περὶ τῶν ἀρεσκόντων συναγωγῆ</i>	3.77, 112b	291
2.25.14 (σελ. 357)	371 3.83, 116a	410
2.30.1 (σελ. 361)	371 3.84, 116de [K F85]	76-77
2.30.5 (σελ. 361)	371 4.8, 132c	364
	4.13-43, 134d-156a	415
^α Αθήναιος Ναυκρατίτης (Kaibel)	4.15-21, 138b-143a	416
<i>Δειπνοσοφισταί</i>	4.16, 139b	416
1.5, 3d-4a	290 4.16, 139c	417
1.5, 3f	289 4.17, 139f	416
1.6, 4ab [K F107]	90-93 4.17, 140b [Π F8]	150-151

4.17, 140cd	417	6.71, 257d-f	317
4.18, 140ef [Π F9]	150-151	6.72, 258ab [K F63]	56-59
4.17, 140e	419	6.84, 263c-e	288
4.18, 141a	418	7.1, 275b	358
4.20, 141f-142f	419	7.1, 275f [K F103]	xix, xlvii, 88-91
4.25, 144ef	282	7.1, 276a [K F112]	xix, xlvii, 96-97
4.28, 146f	295	7.22-24, 284f-286a	335
4.45-51, 156e-160c	337	7.23, 285cd [K F84]	xxiii, 76-77
4.45, 156e-157d	248	7.47-48, 296a-297c	277
4.45, 157bc	249	7.88, 311f-312b	325
4.45, 157cd [K F11]	xxiii, 14-15	7.95, 314a-e	330
4.45, 157d	249	7.95, 314bc [K F76]	68-69
4.51-57, 160d-164d	405	7.100-107, 316a-318f	329
4.51, 160c [K F86]	xxiii, 76-77	7.102, 316f-317a [K F80]	74-75
4.52, 161d	302	7.102, 316f	329
4.54-55, 162b-163c	406	7.103, 317b-d [K F74a]	66-69
4.54, 162b-e [Π T19]	130-131	7.103, 317b-d	329
4.54, 162b-e	413	7.103, 317b [K F75]	68-69
4.54, 162bc + e [Π F5]	144-147	7.103, 317c [K F74b]	68-69
4.54, 162cd [Π T25a]	134-135	7.106, 318b-d	330
4.54, 162d [Π T4b]	118-119	7.107, 318e	329
4.54, 162e [Π T4a]	118-119	8.3, 331de	329
4.55, 162e-163a	406-407	8.5, 332b-e [K F72a]	xxiii, 64-67
4.56, 163e-164a	407	8.6, 332ef [K F73]	66-67
4.56, 163f	315	8.12, 334f	295
4.57, 164a	302	8.13-14, 335b-e	296
4.61, 166ef	275	8.13, 335de	408
4.81, 183b	294	8.14-16, 335f-337a	296
4.84, 184d	397	8.14, 335e	408
6.26-27, 234c-235e	244-245	8.17, 337ab [K F81]	74-75
6.26, 234f-235a [K F9]	xxiii, iv, 14-15	8.18, 337b	296
6.26, 234cd	245	8.19, 338a	296
6.26, 234f	246	8.20, 338b-d	296, 366
6.27, 235a	246	8.23, 339de	296
6.27, 235b	245-246	8.26, 341a-e	296
6.27, 235d	246	8.26, 341a-d	296
6.28, 235e κ.έ.	245	8.26.341c	296
6.40, 242bc	300	8.26, 341d	293
6.42, 243d	317	8.26, 341e	296
6.47-52,	300	8.27-28, 341e-342c	296
6.57, 250f-251a	293	8.28, 342c	296
6.58, 251bc [Π T16]	128-129	8.29, 342ef	285
6.65, 254d	300	8.30, 343cd	296
6.66, 255bc [K F41]	44-45	8.32, 344c [K F36]	36-37, 296
6.67, 255cd [K F59]	54-55	8.34, 345ab	296
6.67, 255d-f [K F61]	54-55	8.35, 345a	296
6.67, 255d [K F60]	54-55	8.35, 345be	296-297
6.68, 255f-256c [K F64]	58-61	8.35, 345de [K F67]	62-63
6.69, 256c-f [K F65]	60-61	8.35, 345d	285
6.70, 256f-257c [K F62]	54-57	8.35, 345e [K F67]	110, 285, 296

8.40, 347f-348a [K F82]	74-75	10.88, 458f-459a [K F101d]	86-89
8.40, 348a-c	334	11.30, 467ab	366
8.41-46, 348d-352d	315	11.30, 467b	100
8.41, 348d	315	11.48, 474bc	361
8.42, 349f [K F58]	52-53	11.71, 486a [K F119]	100-101
8.46, 352cd	315	11.73, 487a	295
8.46, 352c	315	11.116, 507c	289
8.46, 352d	315	12.0-00, 510a-554e	xx
9.41-43, 388e-390d	323	12.7, 513c	333
9.42, 389f [K F66]	60-63	12.8-10, 513e-515d	260
9.48, 393ab [K F3]	6-7	12.8-10, 513e-515a	280
9.48, 393a [K F2]	4-5	12.8, 513ef	280
9.54, 396b-f	298	12.8, 514bc	262
9.54, 396e [K F38]	38-39	12.9, 514d [K F15]	18-19
9.59, 399b [K F68a]	62-63, 325	12.9, 514d [K F16]	18-19
9.65, 402a	309	12.9, 514e [K F26a]	30-31, 284
10.1-2, 411a-412b	287	12.10, 515a	261
10.3, 412b-d	287	12.11, 515c	288
10.4-10, 412d-417b	287	12.11, 515de	262
10.7, 414d	287	12.11, 515e-516c [K F17a]	18-21
10.7, 415ab	287	12.12, 516c	263
10.8, 415cd	287	12.12, 516d-517a	263
10.9, 416b [K F30]	32-33	12.12, 517a	262
10.11, 417b-418b	287	12.13, 517bc	263
10.12, 418b-e	287	12.15, 518c [K F28]	30-33
10.44, 434ab	280	12.15-21, 518c-522a	284
10.49, 437b	289	12.20, 521b	301
10.69-88, 448b-459b	331	12.23, 522d-f [K F22]	26-27
10.69, 448b	363	12.24, 522f-523b [K F*23]	26-29, 276
10.69, 448c-e [K F102a]	88-89	12.25, 523bc [K F*24]	28-29
10.69, 448c [K F101a]	86-87	12.25, 523c [K F*25a]	28-29
10.69, 448e [K F101b]	86-87	12.26, 523f-524a	316
10.75, 451ef	364	12.26, 524bc [K F19]	22-23
10.76-80, 453c-454f	xlvi	12.27, 524c-f [K F20a]	22-25
10.76, 452bc	94-95	12.30, 525e-526a	267
10.76, 452c [K F111a]	94-95	12.30, 525f-525a	267
10.78, 452e-453a [K F113]	96-98	12.31, 526a	268
10.79, 453c κ.έ.	364	12.38, 528e κ.έ.	288
10.79, 453c	358	12.38-39, 528f-530c	285
10.79, 453e	364	12.38, 528f-529a	266
10.81, 454f-455b	98-99	12.39, 529d	30, 279, 284
10.81, 455bc [K F115]	98-101	12.39, 529de [K F29]	30, 32-33
10.81, 455c [K F116]	100-101	12.40, 530cd [K F31]	32-35
10.82, 455cd	366	12.45, 533e [K F57]	52-53
10.86, 457c-458a [K F77]	70-71	12.53-55, 537d-540a	281
10.86, 457c-f	xlvi	12.54, 538ab	280
10.86, 457c [K F101c]	86-87	12.54, 538e	364
10.86, 457de	407	12.55, 539b [K F27]	30-31
10.86, 457e	94	12.55, 539e	262
10.87, 458a-f	xlvi, 331, 365	12.55, 540a	281

12.57, 540cd	267	13.85, 606b-607a	303-304
12.57, 540e-541a [K F18a]	20-23	13.85, 606b	413
12.58, 541c-e [K F21]	24-27	13.85, 606c [K F45, F46]	46-47
12.62, 543cd [K F14b]	18-19	13.86, 607a-e [Π F7]	148-149
12.62, 543d	257	13.86, 607f	414
12.62, 543ef	257	13.87, 608a κ.έ.	413, 414
12.63, 544a-545a	293	13.87, 607f-608a	414
12.63, 544a	293	13.93, 611b	250
12.64-65, 545a-546c	282-284, 293	13.93, 611de	427
12.64, 545bc	279	13.93, 611d	244
12.66, 546d	293	13.93, 611b-d [K F8]	12-13
12.67-68, 546e-547c	293	14.10-11, 618c-620a	307
12.69, 547d-548b	293, 395	14.11, 619cd [K F50]	48-49
12.69, 547f	395	14.11, 619f-620a	289
12.70, 548bc [K F34]	36-37	14.12, 620c [K F104]	90-91
12.71, 548cd [K F37]	38-39	14.12, 620d	309
12.72, 548f-549a	xxiii, 34	14.24, 627d	262
12.72, 549a	34	14.43, 639a [K F51]	48-51
12.79, 553e-554b [K F40]	42-43	14.50, 642ef	278
13.1, 555b	351	14.60, 648e	363
13.2, 555cd [K F98]	84-85	14.60, 648f-649a [K F109]	92-95
13.14, 563a-566e	301	14.67, 653a	289
13.14, 563c	384	14.74, 656f	397
13.16, 564ab [K F42]	44-45	14.83-85, 662e-664f	419
13.17, 564e	295	14.85, 664e	419
13.23, 568a-d	255	15.8, 669b	311
13.25, 569f-570a	306	15.9, 669f-670f [K F39]	38-43
13.31, 572d-573b	304	15.11, 671c	311
13.31, 573ab [K F47]	46-47	15.11, 671f κ.έ.	265
13.37, 576d	306	15.19-26, 676e-680e	252
13.46, 584a	301-302	15.27-32, 680e-685c	252
13.47-49, 584b-585f	454	15.28, 681b	254
13.47, 584b κ.έ.	302	15.28, 681c [K F12]	14-15
13.48, 585a	302	15.33, 685c-686b	252
13.50, 586b-d	302	15.34-35, 686c-687d	254
13.50, 586b	302	15.35, 687ab [K F13]	16-17
13.56, 589d [K F48]	46-49	15.35, 687bc [K F14a]	16-17, 257
13.57-58, 590bc [K F49]	48-49	15.46, 692d	295
13.57, 590b κ.έ.	306	15.52, 697f	331
13.63, 592f-593a	414	15.53, 697bc	308
13.68, 595d-596b	302	15.54, 697f [K F54]	xli, 50-51
13.70-90, 596f-610b	413	15.62, 701cd [K F78]	xix, 72-73
13.70, 596f-597a [K F53]	50-51		
13.72, 599b	413	Αἰλιανός, Κλαύδιος	
13.74, 600de	422-423	<i>Περί ζώων ιδιότητος</i> (Hercher)	
13.77-84, 601e-605e	301	3.16	323
13.83, 607a-e [Π T6a]	120-121	4.30	237
13.84, 605d [K F43]	44-45, 302	4.31	327
13.84, 605ef [K F44]	44-47	5.29	304
13.84, 606ab	303	7.41	304

9.36		328	F116	372
12.34 [K F133]	xxi, xxiii, 110-111		ἀδήλων δραμάτων	
<i>Ποικίλη ιστορία</i> (Dilts)			F328a	270
1.26-27		287	Ἄκουσύλαος Ἀργεῖος (<i>FGrHist</i> 2)	
3.17 [Π T12]	124-125		<i>Γενεαλογία</i>	
4.1		266	F22	374
5.3		343		
7.4		342	Ἀλέξανδρος Πύρρου	
9.8		26	<i>(Τακτικά)</i>	102-103
9.11		258	Ἄλεξις κωμικός (Κ-Α)	
9.30		293	<i>Γραφή</i>	
9.37		293	F41	303
12.22		345	Ἰσοστάσιον	
12.29 = 14.48a		496	F103.16-18	255
12.30 275			<i>Πυθαγορίζουσα</i>	
14.48a = 12.29		496	F201	406
ἀποσπάσματα (Domingo-Forasté)			<i>Ταφάντινοι</i>	
F3		493	F223	406
Αἰλιανός			Ἄλεξις Σάμιος (<i>FGrHist</i> 539)	
<i>Τακτικά</i> (Köhly & Rüstow)			<i>Σαμίων ὄροι</i>	
1.1 [K F122b]	xxi, 102-103		F2	268
<i>Αἰμωδεῖν λεξικόν</i> (Dyck <i>SGLG</i> 5/2 873-991)			Ἀλκαῖος (Voigt 175-355)	
α 24		355	F348	343
α 150		355	F429	343
γ 13		356	Ἀλκίφρων	
Αἰσχίνης			<i>Ἐπιστολαί</i>	246
<i>Κατὰ Κτησιφῶντος</i>			Ἀμάραντος Ἀλεξανδρεῦς	
77		464	<i>Περί σακηνῆς</i>	288
133	253-254		Ἀμμώνιος (Nickau)	
186		480	<i>Περί ὁμοίων καὶ διαφορῶν λέξεων</i>	
<i>Κατὰ Τιμάρχου</i>			461	317
149		367	512	317
Αἰσχίνης (<i>SSR</i> VI A)			Ἀμύντας (<i>FGrHist</i> 122)	
<i>Διάλογοι</i>			Ἀσίας σταθμοί	
16		427	F2	285
22		427	F6	280
Αἰσχύλος			Ἀμφιαράου ἐξέλασις (?) (CA)	
(A) σωζόμενα ἔργα			σελ. 246	333
<i>Πέρσαι</i>			Ἀναξανδριδῆς (Κ-Α)	
800 κ.έ.		280	<i>Φαρμακόμαντις</i>	
895		320	F51	337
935-940		289	Ἀνάξαρχος (<i>VS</i> 72)	36-37
<i>Προμηθεὺς Δεσμώτης</i>			A 1-2	293
358		276	A 1	294
788		308	A 9	293
(B) ἀποσπάσματα (<i>TiGF</i> III)			A 10	294
<i>Κρήσσαι</i>				

Ἀναξίλαϊδης		135	459
<i>Περὶ φιλοσόφων β'</i>	xxxviii, 4-5	145	305
Ἀναξίλας (Κ-Α)		Ἀντισθένης Ρόδιος (<i>FGrHist</i> 508, Giannattasio Andria 29-72)	
<i>Λυροποιός</i>		<i>Φιλοσόφων διαδοχαί</i>	
F18	294	F3	341
Ἀνδρῶν Ἐφέσιος (<i>FHG</i> II)		Ἀντιφάνης (<i>FGrHist</i> 349)	
<i>Τρίπους</i>		<i>Περὶ ἑταιρῶν</i>	
σελ. 347 ἄπ. 1	342	F1	302
Ἀνταγόρας Ρόδιος		Ἀντιφάνης (Κ-Α)	
<i>Θηβαῖς</i>	122-123	<i>Γανυμήδης</i>	
Ἀντίγονος		F75	356
<i>Ἱστοριῶν παραδόξων συναγωγή (FHG</i>		<i>Κιθαριστής</i>	
II)		115	254, 294
F25	74	<i>Μνήματα</i>	
F157	513	F158	406
Ἀντίγονος Γονατάς		<i>Πλούσιοι</i>	
<i>Βίος Ἱερώνυμον</i>	122-123	F188	285
Ἀντίγονος Καρύστιος (Dorandi)		<i>Στρατιώτης ἢ Τύχων</i>	
<i>Βίος Λύκωνος</i>		F200	317
F30	406	ἀγνώστου ἔργου	
<i>Περὶ Ζήνωνος</i>		F282	503
F32-39	384	Ἀντιφῶν (<i>VS</i> 87, Pendrick)	
F32	xvi	<i>Περὶ ὁμοιοίας</i>	
F34a	120-121, 384, 413	87 B 53a = F53a Pendrick [πβ. Δ S5]	188
Ἀντίμαχος Κολοφώνιος (West, <i>IEG</i> ²		Ἀντωνίνος Λιβεράλις	
II 37-43, Matthews)		<i>Μεταμορφώσεων συναγωγή</i>	
T8 West	310	26	347
T12 Matthews	310	Ἀντώνιος (<i>PG</i> 136)	
T13	310	1.7, 796a [πβ. Δ S1,2]	lxii, 186
T15	310	1.10, 801b [Δ S4]	186
<i>Λύδη (Matthews)</i>		1.25, 853b [Δ S8]	188
F26	368	1.53, 945bc [Δ S6]	lxii, 188, 497
Ἀντίπατρος Ταρσεύς (<i>SVF</i> III)		1.70, 984a [πβ. Δ S11, 12]	190
<i>Περὶ γάμων</i>		2.53, 1133d [πβ. Δ S13]	190
F63	398	2.76, 1192bc [Δ S14]	192
<i>Περὶ γυναικῶς συμβιώσεως</i>		Ἀνώνυμοι	
F62	398	(A) Exc. Vindob. Phil. gr. 314	
<i>Περὶ θεῶν</i>		f. 27 ^r [Εὔδημος T3]	200-201
F33-36	398	(B) <i>Προλεγόμενα τῆς Πλάτωνος</i>	
F38-39	398	<i>φιλοσοφίας</i>	
Ἀντισθένης (<i>SSR</i> V A)		2.12-16 Westerink	235
13	446-447	Ἀπίων (Neitzel, <i>SGLG</i> 3, 213-300)	
22	476	<i>Γλώσσαι ὁμηρικαί</i>	
41	396	F43	318
58	482	Ἀπίων (<i>FGrHist</i> 616)	
63-64	397	F31	416
133	249		

Ἀπολλόδωρος		Ἀπουλήιος, L. Aruleius	
<i>Βιβλιοθήκη</i>		<i>Apologia</i>	
1.9.19	347	36	394
2.4.1-2	475	<i>Florida</i>	
2.6.4	348-349	22.1-2	489
3.3.1-2	277	<i>De Platone et de dogmate eius</i>	
3.6.7	374	1.1	235
3.14.1	352	1.2	236
Ἀπολλόδωρος (<i>SVF</i> III)		Ἀράτου Βίου (Martin)	
F17	426	Βίος I	
		σελ. 6-7	xxvii
Ἀπολλόδωρος Ἀθηναῖος (<i>FGrHist</i>		Βίος III	
244)		σελ. 15.11-26 [Π T9]	122-123
<i>Χρονικά</i>		Βίος IV	
F33	297	σελ. 20.3-7 [Π T15]	126-128
νοθεύόμενο		Ἄρειος Δίδυμος (<i>DG</i>)	
F303	286	Ἐπιτομῆς ἀποσπάσματα φυσικά	
Ἀπολλώνιος Ρόδιος		34 (σελ. 467)	371
Ἀργοναυτικά		Ἀρισταγόρας Μιλήσιος (<i>FGrHist</i>	
1.1207 κ.έ.	347	608)	
1.1241 κ.έ.	347	F11	340
1.1321 κ.έ.	347	Ἀρισταγόρας Σαλαμίνιος	
4.1384	323	(Ταΐφρακος)	
4.1470 κ.έ.	347	T1	208-209, 516-517
Ἀπολλώνιος Τυανεύς		Ἀρισταίνετος (Hercher)	
<i>Πυθαγόρου βίος</i>	518	Ἐπιστολαί	
<i>Τελεται ἢ περὶ θυσῶν</i>	518	2.10, σελ. 164	303
Ἀποστόλιος (<i>CPG</i> II 233-744)		Ἀριστάναξ Σαλαμίνιος (Ταΐφρακος,	
1.51	354	Mette)	
2.39	333	T1 = T2b 10-11 Mette	212-213, 517
2.40	345	Ἀρίστιππος Κυρηναῖος (<i>SSR</i> IV A)	
4.57	336	<i>Προτρεπτικός</i>	
5.50	267	144	397
5.56	340	Ἀριστόβουλος Κασσανδρεὺς	
6.15	349	(<i>FGrHist</i> 139)	
6.19	278	F9a	285
6.69	277	F18	280
7.67	355	F41	313
8.34	347	Ἀριστόδημος (<i>FHG</i> III)	
8.39	270	<i>Γελοῖα ἀπομνημονεύματα</i>	
8.40	336	σελ. 310	296-297, 302
8.42	74	Ἀριστόδημος Κύπριος (Ταΐφρακος)	
12.7	375	T1	224-225, 525-526
12.42	348	Ἀριστοκλῆς (<i>FGrHist</i> 586)	
13.29	347	<i>Λακόνων πολιτεία</i>	
13.34 [K F79c]	xxii, 72-73	F1	150-151, 416
17.9	347		
17.56	354		
18.41d	lxii		

Ἄριστοκλήης (<i>FHG IV</i>)		1458a 29-30	363
<i>Περὶ χορῶν</i>		<i>Περὶ τὰ ζῶα ἱστορία</i>	xxix
σελ. 331	359	2.1, 497b 32-498a 2	327
Ἄριστόξενος (<i>Wehrli II</i>)		3.2, 511b 1 κ.έ.	248
F1	xxxiii	4.9, 535b 14 κ.έ.	328-329
F11-41	xxxι	8.12, 597ab	237
F47-50	xxxι	9.8, 614a	323
F50	282-284	9.37, 620b 9	330
F51-68	xxxι	9.37, 622ab	330
F69-112	xxxii	<i>Περὶ χρωμάτων</i>	372
F87	366	<i>Περὶ ψυχῆς</i>	xviii, xxix
F89	308	1.2, 404a 16	243
F129	308	1.4, 407b 27	243
		2.1, 412a 27	243
Ἄριστοτέλης		2.12, 424a 29	322
(A) σωζόμενα ἔργα		<i>Πολιτικά</i>	
Ἄθηναίων πολιτεία		2.5.4, 1263a 29	339
28.3	353	2.9, 1269a 29-1271b 19	253
Ἡθικά <i>Εὐδήμεια</i>		2.9, 1269b 22	307
7.2, 1237b 31	339	3.14, 1285a 37-39	343
7.2, 1238a 16	339	5.3, 1303a 4	275
7.12, 1245a 29-33	344-345	5.7, 1307a 38-39	273
7.17, 1235a 8	335	5.11, 1312b 34 κ.έ.	319
Ἡθικά <i>Μεγάλα</i>		5.11, 1313b 24-25	268
2.15, 1213a 12	344	7.16, 1334b 29-1335a 6	352
1.4, 1215a 35 κ.έ.	xl	7.17, 1336b 20-23	359
Ἡθικά <i>Νικομάχεια</i>		8.14, 1338b 29-30	317
1.5, 1095b 17	xl	Ῥητορική	
2.7, 1098a 28-29	316	1.11, 1371b 17	335
4.6, 1127a 8-10	316	1.15, 1376a 3	xliv
7.5, 1148b 18-24	299	2.21, 1395a 17	xliv
7.5, 1149a 13-15	299	2.23, 1398a 24-26	385
7.8, 1150a 33-35	244	3.2, 1405a 37-1405b 1	363
8.2, 1155a 34-35	335	3.2, 1405b 1-3	357
8.8, 1159b 13	316	3.11, 1413a 14	xliv
8.11, 1159b 29	339	(B) ἀποσπάσματα (Rose ³ , Ross, Gigon)	
9.8, 1168b 6	339	<i>Γρύλλος ἢ περὶ ὀητορικῆς</i>	
<i>Μετὰ τὰ φυσικά</i>		F1-3 Ross = 37-38 Gigon	xxx
1.5, 985b 23	243	Ἐλεγεία πρὸς <i>Εὐδήμον</i>	
<i>Μετεωρολογικά</i>		F673 Rose ³ = 2 Ross	xxxviii
1.14, 353a 3	323-324	Ἐρωτικός	xxix
4.5-7, 381a-384b	106	F1-4 Ross = 41-46 Gigon	xliii
<i>Περὶ αἰσθήσεως καὶ αἰσθητῶν</i>		<i>Εὐδήμιος ἢ περὶ ψυχῆς</i>	xxix, xxxvi
5, 443b 30-444a 2	337-338	F1 Ross = 57 Gigon	511
<i>Περὶ ζῶων γενέσεως</i>		F6 Ross = 65 Gigon	511
3.1, 751b 4-7	375	<i>Κυπρίων πολιτεία</i>	
3.2, 752b 16-753a 2	375	F526 Rose ³ = 532 Gigon	320, 321
<i>Περὶ ζῶων μορίων</i>	325	<i>Μεθωναίων πολιτεία</i>	
<i>Περὶ ποιητικῆς</i>		F551 Rose ³ = 562 Gigon	245-246
1458a 25-30	357	<i>Ναξίων πολιτεία</i>	

F558 Rose ³ = 566 Gigon	334	<i>Vita Latina</i>	
<i>Παρομίαι</i>		47	xxxiv
F13 Rose ³ = 463 Gigon	xliv	³ Αριστοφάνης Βυζάντιος (Slater)	
F464 Gigon	xliv	<i>Παρομίαι</i>	
<i>Περί βασιλείας</i>		σελ. 124	82-84, 348
F1-2 Ross = T3, F982 Gigon	xxx	<i>Παρομίαι άμετροι</i>	
<i>Περί δικαιοσύνης</i>		F354-357	xlv
F1-6 Ross = 1-13 Gigon	xxx	<i>Παρομίαι έμμετροι</i>	
<i>Περί ζωικών</i>		F358-362	xlv
F305 Rose ³ = 229 Gigon	329	Recensio Homericæ	
<i>Περί ήδονής</i>		σελ. 191 (Ψ 81)	100-101, 367
F1 Ross = 793 Gigon	xxx	άγνωστου έργου	
F6 Ross = 793 Gigon	291	F414	311
<i>Περί παιδείας</i>		³ Αριστοφάνης κωμικός	
F1-2 Ross = 735, 72 Gigon	xlii	(A) σωζόμενα έργα	
F1 Ross = 735 Gigon	313	³ Αχαρής	
F2 Ross = 72 Gigon	313	524-529	306
<i>Περί ποιητών</i>		1101	337
F1-8 Ross = 14-22 Gigon	xxxix	<i>Βάτραχοι</i>	
<i>Περί τάγαθοϋ</i>		1302	309
F1-6 Ross = 84.1-97.3 Gigon	xxx	<i>Ειρήνη</i>	
<i>Περί των Πυθαγορείων</i>		1005-1015	292
F1-17 Ross = 155-179 Gigon	xxxix	1009	291
<i>Περί φιλίας</i>	xli	1020	291
<i>Περί φιλοσοφίας</i>		³ Εκκλησιάζουσα	
F1-28 Ross = 23-32 Gigon	xxix	877-1111	308
F3 Ross = 29 Gigon	341	1029	349
F5 Ross = 923 Gigon	241	<i>Θεσμοφοριάζουσα</i>	
F6 Ross = 23 Gigon	313	138	254
<i>Πλάτωνος έγκώμιον</i>	xxxviii, 512	<i>Πλοϋτος</i>	
<i>Πολιτικός</i>		773	353
F1-4 Ross = 33-36 Gigon	xxx	(B) άποσπάσματα (K-A)	
<i>Προτρεπτικός</i>	510	<i>Θεσμοφοριάζουσα β'</i>	
F1-20 Ross = 54-55.6 Gigon	xxx	F332.6	254
F16 Ross = 999 Gigon	286	<i>Ταγηνισταί</i>	
<i>Τά έκ τής Πολιτείας (Πλάτωνος)</i>		F521	336
F18 Rose ³ = 98 Gigon	xxxviii	³ Αριστοφών (K-A)	
(Γ) άποσπάσματα άδήλων έργων		<i>Πυθαγοριστής</i>	
F32 Rose ³ = 663 Gigon	313	F9	406
F300 Rose ³ = 252 Gigon	329	³ Αρίστων Κείος (Wehrli VI)	
F306 Rose ³ = 228 Gigon	330	F15	316
F633 Rose ²	434	F17-24	xliii
F1020 Gigon	xxxvii-xxxviii	F26	352
(Δ) δοξογραφία (DG)		F28-32	xxxix
σελ. 362	371	F34-35	xxxvii
(E) νοθευόμενα		³ Αρίστων Χίος (SVF I)	
<i>Προβλήματα</i>		F133	392, 397, 398, 404
899a 19-21	525	F338	392
903a 7-26	525		
(Ζ) Βίοι ³ Αριστοτέλους			

F346	392	<i>Δειπνολογία</i>	290, 291
F393	393	F1 Brandt = F1 O&S = <i>SH</i> 132	
F350	397		90-91, 360
F362	393	F3 Brandt = T4 O&S = <i>SH</i> 134	
F378	393		70-71, 331
F383 κ.έ.	397	F9 Brandt = F11 O&S = <i>SH</i> 140	335-336
F354	459	F10 Brandt = F61 O&S = <i>SH</i> 141	336
F400	352	F23 Brandt = F24 O&S = <i>SH</i> 154	
Ἄρνόβιος, Arnobius			144-145, 406
<i>Adversus nationes libri VII</i>		F38 Brandt = F39 O&S = <i>SH</i> 169	337
4.29	202-203	F48 Brandt = F49 O&S = <i>SH</i> 179	330
Ἄρποκρατίων (Keaney)		F61 Brandt = F4 O&S = <i>SH</i> 191	
α 118	321		90-91, 360
α 221	376	Ἄρχιππος (K-A)	
π 36	258	<i>Ἰχθύες</i>	
Ἄρριανός, Φλάβιος		F14-34	296
<i>Τέχνη τακτική</i> (Roos & Wirth)		Ἄσκληπιάδης Κύπριος (<i>FG+Hist</i>	
1.1 [K F122a]	xxi, 102-103	752)	
Ἄρσένιος (Walz, πβ. <i>CPG</i> II 233-744)		<i>Περί Κύπρου καὶ Φωνίκης</i>	
<i>Ἰωνιά</i>		F1	450
σελ. 24	354, 355	Ἄσκληπιόδοτος	
26-27	350	<i>Τακτικά κεφάλαια</i>	369
44	345	Ἄσοπόδωρος Φλιάσιος (<i>SH</i>)	
78	339	F223 48-49,	309
88	336	Αὐγουστίνος, Augustinus, Aurelius	
100-101	313	<i>Contra Academicos libri III</i>	
153-155	372	3.17.38	400
181-182	349	Αὐρήλιος, Μάρκος (Dalfen)	
204	497	<i>Εἰς ἑαυτόν</i>	
207	472	1.6 [Βάγκιος T1]	228-229
220	295	1.7	438
221	277	1.8	465
258	355	1.17.5	465
271	336, 378	7.22	445
292	341	Αὐσόνιος, Ausonius, Decimus	
379	350	Magnus	
389	338	<i>Ludus Septem Sapientium</i>	
394-395	347	138-139	340
395 [K F79c]	xxii, 72-73	Βάγκιος Πάριος (Ταίφακος)	
420	xxxix	T1	228-229, 526-528
422	475	T2	228-229, 528
439-440	378	Βαλέριος Μάξιμος, Valerius	
440	440	Maximus	
458	354	<i>Factorum et dictorum memorabilium libri</i>	
488	309	<i>IX</i>	
512	340	9.1 ext. 3	282
Ἄρχεστρατος Γελῳός (Brandt, O&S, <i>SH</i>)			

Βάρρων, Varro, M. Terentius	93		334
<i>Antiquitatum rerum divinarum libri XVI</i>		<i>Bas</i> (Kindstrand)	
(Cardauns)		172 [Δ S 1]	186
F22*	450	173 [Δ S2]	186
<i>Saturae Menippeae</i> (Astbury)	118-119	174 [Δ S3]	186
*Άλλος οὔτος Ἡρακλῆς		181 [Δ S4]	186
F19-20	345	198 [Δ S7]	188
<i>Τὸ ἐπὶ τῇ φακῇ μύρον</i>		206 [Δ S8]	188
F549-551	338	234 [πβ. Δ S6]	188
Βάττων (Κ-Α)		261 [πβ. Δ S9]	190
*Ἀνδροφόνος		271 [Δ S10]	190
F2	406	274 [Δ S12]	190
		275 [Δ S11]	190
Βίων Βορυσθενίτης (Kindstrand)		280 [Δ S13]	190
F1A	128-131, 388, 437	284 [Δ S14]	192
F25	92-93, 362	312 [Δ S17]	192
F73	130-131, 388	Bertini (Bertini Malgarini)	
Βίων Σμυρναῖος		84 [πβ. Δ S13]	190, 500
*Ἐπιτάφιος Ἀδώνιδος	332	97 [πβ. Δ S7]	188
Γαληνός		Comb (Combefisius, <i>PG</i> 91, 719-1018)	
<i>Περὶ ψυχῆς ἀμαρτημάτων</i>		728d [Δ S3]	186
2.7	464	733b [Δ S4]	186
<i>Γαστρολογία</i>	70-71	785b [Δ S6]	188
		801b [Δ S5]	188
Γέλλιος, Ἀύλος, Aulus Gellius		813d [Δ S9]	190
(Hosius, Marshall)		824d [Δ S10]	190
<i>Noctium Atticarum libri XX</i>		833a [Δ S12]	190
1.2.1	460	833b [πβ. Δ S11]	190
1.10.1-4	463	844a [Δ S13]	190
2.18.6-8 [Π T5b]	118-119	877c [Δ S15]	192
3.1.1	451	877d [πβ. Δ S16]	192
4.11.14 [Κ F127]	xxi, 108-109	940c [Δ S17]	192
9.2.1	460	<i>CorpPar</i> = <i>ExcPar</i> (Sternbach)	
10.1.1-36	459	134	lxii
13.5	xxxiv	181	lxi
13.19.5	338	332-350	lxi
17.12	451	332 [Δ S13]	190
17.12.2	487	333 [Δ S2]	186
19.12	460	334 [Δ S1]	186
19.12.1-2	461	335 [Δ S17]	192
		336 [Δ S4]	186
Γεωργίδης (Odorico, Prato)		337	lxi
483	503	338 [Δ S12]	190
548 [πβ. Δ S13]	190, 500	339 [Δ S9]	190
Γνωμολόγια		340 [Δ S10]	190
<i>AppVat</i> (Sternbach)		341	lxi
1.58-61	lxii	342	lxi
1.107 [πβ. Δ S8]	188	343 [Δ S15]	192
<i>ΑΠΜ</i> (Schenkl)		344 [Δ S11]	190
31	502	345 [Δ S6]	188

346 [Δ S3]	186	30.47 [Δ S6]	188
347 [Δ S16]	192	31.30 [Δ S12]	190
348 [Δ S14]	lxi, 192	31.31 [πβ. Δ S11]	190
349 [Δ S8]	188	38.44 [πβ. Δ S10]	190
350 [Δ S5]	188	34.81 [Δ S13]	190
543	lxii	38.45	lxii
<i>DIE</i> (Wachsmuth)		45.25	503
220	499	47.61 [Δ S16]	192
254 [πβ. Δ S13]	192	54.18 [Δ S14]	192
<i>DIEAth</i> (Odorico, <i>RSBS</i> 2, 1982)		<i>PythSim</i> (Mullach I 488-497)	
104 [πβ. Δ S9]	190	5 [πβ. Δ S9]	190
<i>ExcPar</i> (Sternbach)		29 [πβ. Δ S12]	190
298.2 [Δ S16]	192	61 [πβ. Δ S9]	190
<i>FlorLips</i> (Westermann)		Ross (Gollob)	
1.50 [Δ S1]	186	7.72 [Δ S4]	186
1.51 [Δ S2]	186	15.26 [Δ S1]	186
1.52 [Δ S3]	186	15.27 [πβ. Δ S3]	186
2.12 [πβ. Δ S4]	186	17.20 [Δ S6]	188
6 [Δ S7]	188	19.10 [Δ S9]	190
<i>GnomBar</i> (B[ywater])		25.12 [Δ S14]	192
219 [πβ. Δ S13]	192, 500	39.19 [πβ. Δ S17]	192
<i>GnomDiaph</i> (Boissonade)		Sem (Semenov, <i>Melissa</i>)	
I σελ. 118 [Δ S13]	190	11.23-25 [Δ S1]	186
<i>GnomHom</i> (Elter)		11.26-28 [πβ. Δ S2]	186
12 [πβ. Δ S12]	190	12.1-5 [Δ S3]	186
61 [πβ. Δ S10]	190	21.5-7 [Δ S4]	186
128	lxi	58.19-24 [Δ S7]	188
146	lxi	68.15-21 [Δ S8]	188
154a [πβ. Δ S15]	192	116.24-28 [Δ S6]	188
154b [πβ. Δ S11]	190	154.6-8 [Δ S9]	190
<i>GnomPar</i> (Sternbach)		168.23-25 [Δ S10]	190
103 [Δ S7]	188	178.14-16 [Δ S11]	190
130 [Δ S6]	188	189.24-25 [Δ S13]	190
186 [Δ S14]	192	206.21-26 [Δ S14]	192
<i>GV</i> (Sternbach)		254.12-14 [Δ S15]	192
177	472	254.16-21 [Δ S16]	192
188	479	309.27-28 [Δ S17]	192
200	493	<i>SentSap</i> (Tartaglia, <i>ALFN</i> 21, 1978-1979)	
381	454	77 [Λουκ. Δημ. 16]	166
402	477	78 [Λουκ. Δημ. 17]	168
424 [πβ. Δ S8]	188	118 [Λουκ. Δημ. 38]	174
484	473	119 [Λουκ. Δημ. 41]	176
489	501	120 [Λουκ. Δημ. 42]	176
<i>Laur</i> = <i>ExcFlor</i> (Meineke)		121 [Λουκ. Δημ. 27]	172
189 = 2.13.137 [Δ S10]	190	123 [Λουκ. Δημ. 29]	172
Miller (Miller, <i>Mélanges</i> 215-255)		124 [Λουκ. Δημ. 35]	174
16 [πβ. Δ S7]	188	125 [Λουκ. Δημ. 25]	170
<i>Patm</i> (Sargologos)		Tartaglia (<i>RSBN</i> 14-16, 1977-1979, 19-31)	
11.82 [Δ S7]	188	81	497
15.103 [Δ S15]	192		

Γοργίας Λεοντίνος (<i>VS</i> , Buchheim)	(A) Τοιάφρακος	
<i>VS</i> 82 A 11: T11 Buchheim	S1-6	lx
	S1	lxvii, 186-187, 495
Γρηγόριος Κύπριος (<i>CPG</i> I 349-378)	S2	186-187, 494-495
2.65	S3	lxvii, 186-187, 494-495
Δαίμαχος Πλαταιζός (<i>FGrHist</i> 65)	S4	lxvii, 186-187, 495-496
F6	S5	188-189, 496
Δημήτριος	S6	188-189, 496-497
<i>Περί ἔρμηνείας</i>	S7	188-189, 447, 497-498
122	S8-17	lx
172	S8	188-189, 447, 497-498
Δημήτριος Βυζάντιος (<i>FHG</i> II)	S9	190-191, 498
<i>Περί ποιημάτων δ'</i>	S10	190-191, 498-499
σελ. 624	S11	190-191, 499-500
	S12	lxvii, 190-191, 499-500
Δημήτριος Φαληρέυς (<i>Wehrli</i> IV, SOD)	S13	190-192, 445, 479, 500, 502, 503
F33 Wehrli = 55AB SOD	S14	lx, lxvii, 192-193, 459, 500-501
F74 Wehrli = 1SOD	S15	192-193, 501-502
F77 Wehrli = 1SOD	S16	192-193, 501-502
F101-106 Wehrli = 1, 80 SOD	S17	192-193, 479, 502
F114 Wehrli = 87 SOD	S18	lx, lxx, 194-195, 441, 502-503
123-124 Wehrli = 90-91 SOD	S19	lx, 194-195, 441, 500, 503
126 Wehrli = 1 SOD	(B) Funk	
156 κ.ἔ. Wehrli = 132 SOD	F2	445
188-194 Wehrli = 1, 62, 143-145 SOD	F7	lx
	F8	lxii
	F9	lxii
201-202 Wehrli = 65-66 SOD	F19-20	lxii, 498
207-208 Wehrli = 157-158 SOD	F23	lxii
Δημόκριτος (<i>VS</i> 68, Luria)	F24	lxii
<i>VS</i> 68 B 227	F27	lxii
F65a Luria	F28	lxii
Δημοσθένης	F29	lxii
* <i>Κατὰ Νεαίρας</i> (59)	F31	lxii
122	(Γ) Snell, <i>TrGF</i> I	
<i>Περί τοῦ στεφάνου</i> (18)	σελ. 207 Snell: σελ. 826-827 Nauck ²	190, 500
259	Διαγόρας Μήλιος (<i>Winiarczyk</i> 1-30)	
295	T63-64	514
Δημόφιλος (<i>Mullach</i>)	Δίδυμος Ἀλεξανδρεὺς (<i>Schmidt</i>)	
<i>Πυθαγορείων ὁμοία</i>	F25	415
F5	Δικαίμαχος Μεσσηνίος (<i>Wehrli</i> I, Mirhady)	
F29	F1 Wehrli = 2 Mirhady	418
Δήμων Ἀθηναῖος (<i>FGrHist</i> 327)	F5-12 = 13 κ.ἔ. Mirhady	xxxvi
<i>Περί παρομιῶν</i>	F12a Wehrli = 21a Mirhady	243
F7	F25 Wehrli = 33 Mirhady	xl
F10	F29 Wehrli = 43 Mirhady	xl
Δημόναξ Κύπριος		
<i>Γνώμαι καὶ ἀποφθέγματα</i>		

F30 Wehrli = 37 Mirhady	xli	4.4	398
F36 Wehrli = 42 Mirhady	373	4.12	397
F37-38 Wehrli = 69 Mirhady	108-109, 373	4.13	398
F47-66 Wehrli = 53-77 Mirhady	xxxi	4.14	396
F72 Wehrli = 87 Mirhady	418-419	4.46-47	437
F87 Wehrli = 85 Mirhady	359	4.60	516
F90-99 Wehrli = 39, 93-95, 105-110		4.61	516
Mirhady	xxxi	4.62	517
F100-103 Wehrli = 44, 68, 75, 97, 98		4.64	517
Mirhady	xliv	4.65	517
		4.66-67	517
<i>Δίνων (FGrHist 690)</i>		5.1-74	xxiv
<i>Περσικά</i>		5.12	305
F25a	280	5.22	xli, 313
F26	280	5.26	xliv
<i>Διογένης Βαβυλώνιος (SVF III)</i>		5.43	248
F11	xvi	5.44	248
F54-90	421	5.47	396
F88	421	5.48	398
		5.49	396, 397
<i>Διογένης Λαέρτιος (Long, Marcovich)</i>		5.50	313, 397
		5.59	xli, 396, 398
<i>Βίοι φιλοσόφων</i>		5.75-94	xxiv
1.6-9	312	5.65	395
1.9 [K F55]	xxi, xxiv, 52-53, 312	5.81	397
1.27-29	342	5.86	xxxii, 397, 398
1.28	342	5.89	xxxii
1.29-30	341	6.1	397
1.30 [K F90]	xxi, xxiv, 80-81	6.11	482
1.40	341	6.13	476
1.41	340	6.16	396
1.68	340	6.18	396, 492
1.81 [K F91]	xxi, xxiii, xxiv, 80-81, 343	6.24	450, 469
1.101-105	271	6.29	482
1.101	271	6.30	441
1.106-108	342	6.39	450
1.107	235	6.43	455
2.43	388	6.47	472
2.60-64	427	6.52	493
2.60-61 [Π F13]	154-155	6.54	482
2.85	397	6.56	458, 479
2.110	396-397	6.69	439
2.117	92-93, 362	6.70	441
2.120	408	6.72	482, 486
2.143-144 [Π T17]	128-129	6.73	428, 440
2.143-144	427	6.74	489
2.143 [Π T18]	128-131	6.75	441
3.2 [K F1a]	xxi, xxiv, xxxviii, 4-5	6.77	492
3.45	235	6.78	493
4.4-5	236	6.79	493

6.80		440	7.199	403
6.85		476	8.4-5	373
6.86		446, 488	8.10	338
6.87		437, 476	8.48	425
6.91-92		397	8.58	297
6.95		492	8.63	359, 496
6.98		440	8.72	xxxvii
6.100		492	8.79	275
6.103		459	9.58-61	293
7.1-34		409, 412	9.59	294
7.1 [Π F6b]	xvi,	146-149	9.60	293
7.3		xvi	9.61	293
7.4		403, 426	9.110	515
7.6 [Π T7]	120-121,	388	9.111-112	515
7.9 [Π T8]		120-123	9.112	515
7.10-11		xvi	9.114 [Διοσζουρ. T2]	204-205
7.12		xvi	9.115 [Διοσζουρ. T1]	204-205
7.13 [Π T6b]		120-121	10.20	513, 516
7.13		413	10.22-26	516
7.25-26		425-426	10.28	397, 398
7.25		xvi		
7.28 [Π F3]		142-145	Διογένης Σιλωπέυς	
7.36 [Π T2]	liii, lvi,	116-117	(A) SSR V B	
7.36 [Π T10]		122-123	70	441, 489
7.36 [Π T13a]		124-125	76	455
7.36 [Π T31]		138-139	78	383-384
7.39		404	97	493
7.84		426	101	493
7.91		397	137	441
7.102		404	189	458, 479
7.118		404	213B	482
7.120-121 [Π F4]		144-145	290	447-448
7.121		426	291	441
7.129-130		420	297	482
7.129		397	339	450
7.130		420	353	482, 486
7.131		415	368	459
7.135		399	375	450, 469
7.137		425	400-405	454
7.148		398, 399	442	493
7.149		398	452	455
7.160-164		392	(B) GV (Sternbach)	
7.161		392	177	472
7.162 [Π T28]		136-137	188	479
7.163	397, 398,	404	200	493
7.165		426	381	454
7.166	398,	403-404	* Διογενιανός	
7.174		396, 468	(A) CPG I 177-320	
7.175	396, 397,	398, 420	1.23	333
7.178		396, 398, 420	1.52	350

1.61	335	Διονύσιος	
1.63	345	Ἰξευτικῶν παράφρασις (Garza)	
2.4	354, 355	3.19	237
2.10	440	Διονύσιος, Αἴλιος (Erbse,	
2.41	336	<i>Untersuchungen</i> 96-151)	
4.24	278	α 79	345
5.1	74	α 201	323
5.41	369	γ 13	356
7.2	82	λ 10	326
7.13	332	σ 15	365-366
7.23	348	τ 3	337
7.95	464	Διονύσιος Ἀλικαρνασσεύς	
8.33	347	<i>Περὶ συνθέσεως ὀνομάτων</i>	
8.62	354	14.20	366
(B) CPG II 1-52		Διονύσιος Θοράξ (Linke, SGLG 3,	
1.24	354, 355	5-33)	
1.29	440	<i>Περὶ τῆς ἐμφάσεως</i>	
1.64	336	F52	341
1.83 [K F88]	xxi, 78-79	Διονύσιος Μεταθέμενος (SVF I)	
2.10	336	F422-434	392
2.82	74, 334	Διοσκουρίδης (FGrHist 594)	
3.44	347	<i>Λακωνική πολιτεία</i>	
Διδόωρος Ἀσπένδιος (Thesleff)	406	F2	150-151, 416
σελ. 69		Διοσκουρίδης Κύπριος (Ταΐφρακος)	
Διδόωρος Κρόνος (SSR II F)	xvii	T1	204-205, 514-515
3		T2	204-205, 515
Διδόωρος Σικελιώτης		Διοσκουρίδης, Πεδάνιος	
2.23	286	(Wellmann)	
4.32	348-349	<i>Περὶ ὕλης ἱατρικῆς</i>	
9.2.1	341-342	5.28	106, 372
9.3.1-3	342	<i>Δισσοὶ λόγοι</i> (VS 90)	363
9.10.1	340	Δίφιλος (K-A)	
9.10.6	340	<i>Πελειάδες</i>	
10.6.1-4	373	F64	248
13.90.4-5	298	ἀγνώστου ἔργου	
15.3.2 κ.έ.	321	F120	375
15.9.3	321	Δίων Κάσιος	
15.61.2	508	57.19	522
16.36	509	65.13	438
16.42.3-9	510	69.21.2	527
17.7.2	379	71.35.1	465
17.59.3	262	78.18.4	518
17.73	254	Δίων Χρυσόστομος (von Arnim)	
26.1	259	<i>Κορινθιακός</i> (37 [20])	
Διοκλῆς Καρύστιος		46	288
Ὑγιεινά	337		
Διοκλῆς Μάγνης			
Ἐπιδρομή τῶν φιλοσόφων	liv, 476		

<i>Περί ἀναχωρήσεως</i> (20 [70])		Π ² 3968	461
1-2	458	Π ² 5184	493
<i>Περί Ὁμήρου</i> (53 [36])		V 1, 554	474
4-5 [Π F11]	152-153, 423-424	V 1, 653	474
<i>Περί πίστεως</i> (73 [56])		<i>OGIS</i>	
1-2 [Π T20b]	130-131	315A 6	379
<i>Ῥοδιακός</i> (31 [14])		512	465
121-122	484	Robert, <i>CRAI</i> 1968, 422, 424, 430 =	
122	484	<i>Opera Minora Selecta</i> V 516, 518, 524	
Δοῦρις Σάμιος (<i>FGrHist</i> 76)		422 = 516 [K F134a]	112-113
<i>Ἱστορίαι</i>		424 = 518 [K F134c]	112-113
F42	266, 285	430 = 524 [K F134b]	112-113
<i>Μακεδονικά</i>		<i>Sardis</i>	
F7	413	VII 1, 49	472
<i>Σαμίων ὄροι</i>		<i>SEG XXV</i>	
F65	306	1134	515
<i>Τὰ περὶ τὸν Ἀγαθοκλέα</i>		1135	515-516
F57	364	1136	516
ἀγνώστων ἔργων		1138 [Πύθων T1]	206-207, 515
F75	343	1139	515
F79	332	<i>SEG XXX</i>	
F93	82-83, 346	1627	lxviii
<i>Ἑλλάνικος Λέσβιος</i> (<i>FGrHist</i> 4)		<i>SIG</i> ³	
<i>Δευκαλιωνεΐα</i>	288	581	528
<i>Περσικά</i>		868A	528
F63b	287	868B [Βάκχιος T2]	228-229, 528
<i>Φορωνίς</i>		868C	528
F103	346	1268	378
F116	339	<i>SGO</i> 12/01/01	112-113
<i>Ἐμπεδοκλής</i> (<i>VS</i> 31)		<i>Ἐπίκουρος</i> (Usener)	
A 1	496	<i>Πρὸς Ἀριστόβουλον ἐπιστολή</i>	
A 12	359	F119	lii, 385
<i>Ἐπιγραφές</i>		<i>Προτρεπτικός</i>	
<i>CIL</i>		F86	397
Γ ² σελ. 341	465	<i>Ἐπίκουρος/Ἐπικούρειοι</i>	
VI 1978	465	F302	500
<i>DAWW</i> 236 (1993)		<i>Ἐπικράτης</i> (K-A)	
211-219	472	<i>Ἀντιλαΐς</i>	
<i>FD</i>		F4	308-309
III 4, 91	528	<i>Ἐπικτήτος</i> (Schenk1 ²)	
III 4, 94	528	(A) μαρτυρίες	
III 4, 103	528	T13	438
<i>GVI</i>		T14	481
1833	437	(B) <i>Διατριβαί</i>	438
<i>IG</i>		1.18.3	445
Π ² 1541.12	368	3.13.14-15	466
Π ² 3575	450	3.22.67-81	481-482
Π ² 3811	450	3.22.72-73	445
		3.24.64-66	447-448

3.24.93-94	467	574.10-17	355
(Γ) Ἐγχειρίδιον	438	574.15-16	354
Ἐπιφάνιος		651.50	317
Περὶ πίστεως (Holl & Dummer)		780.17	310
9.40 + 42 (DG 592.21-29, 34) [Π F1]		<i>Etymologicum Magnum auctum</i>	
140-141		(Lasserre-Livadaras)	
Ἐπίχαριος (K-A)		β 347	362
Ἐλπίς ἢ Πλοῦτος	245	Εὐάνθης Μιλήσιος (<i>FHG III</i>)	
ἀγνώστου ἔργου		σελ. 2 σημ.	342
F202	368	Εὐδημος Κύπριος (Ταϊφάκος)	
Ἐρμαγόρας Ἀμφιπολίτης (πβ. <i>SVF I</i>		T1	241
462)		Εὐβουλος	
Ἐκχυτον	138-139	<i>Διογένους προῶσις</i>	
Μισοκίων	138-139	στόν Διογ. Λαέρτ. 6.30	
Περὶ ἀτυχημάτων α'	138-139	(πβ. <i>SSR V B 70</i>)	441
Περὶ σοφιστείας πρὸς τοὺς		Εὐδημος Κύπριος (Ταϊφάκος)	
Ἀκαδημαϊκούς	138-139	T1	xviii, 198-199, 507-512
Ἐρμείας Κουριεύς (<i>CA</i>)		T2	xviii, 198-201, 507-512
Ἰαμβοί		T*3	xxxviii, 200-201, 512-513
σελ. 237	244, 384	Εὐδημος Ρόδιος (Wehrli VIII)	
Ἐρμησιάναξ (<i>CA</i>)		F5	xxxiv
Λεόντιον		F25-29	394
F3	307	F125	394
Ἐρμίνος (Schmidt)		F128	394
Ἐπόνημα Ἀριστοτέλους Κατηγοριῶν		F131	394
F I 1-9	483	F133-150	xxxi
Ἐρμιππος Σμυρναῖος (Wehrli, Suppl.		Εὐδοξος Κνίδιος (Lasserre)	
II, <i>FGrHist</i> 1026)		F371	342
<i>Βίοι τῶν ἐν παιδείᾳ διαλαμπάντων</i> xxxi		Εὐήμερος Μεσσήνιος (Winiarczyk)	
F24 Wehrli = 1026 F 26	364	T20-21	514
F46 Wehrli = 1026 F 28	305	Εὐθύδημος Ἀθηναῖος (<i>SH</i>)	
F47 Wehrli = 1026 F 29a	78-79, 341	Περὶ ταρίχων	
F77 Wehrli = 1026 F 48	364	F455	337
F82 Wehrli = 1026 F 3	352	Εὐνάπιος (Giangrande)	
F90 Wehrli = 1026 F 40b	liii, 390	<i>Βίοι σοφιστῶν</i>	
F91 Wehrli = 1026 F 40a	liii, 390, 391	σελ. 454 [Λουκ. Δημ. T1]	158, 431
Ἐτυμολογιά		Εὐπείθης Πάφιος (Ταϊφάκος,	
<i>Etymologicum Genuinum</i> (Berger)		Mette)	
λ. γοῖφος	356	T1 = T3b 13 Mette	214-215, 517
<i>Etymologicum Gudianum</i> (de Stefani)		Εὐπολις (K-A)	
66.6-12	355	Δῆμοι	
323	356	102	448
<i>Etymologicum Magnum</i> (Gaisford)		<i>Κόλακες</i>	246
49.3-10	354-355	Εὐριπίδης	
49.5-6	354	(A) σωζόμενες τραγωδίες	
211.4-12	367	Ἀλκηστis	
241.35-39	356-357		

1061 κ.έ.	303	IV 991.3-6	360
1127	303	<i>Εἰς Ὀμήρου Ὀδύσσειαν</i> (Stallbaum)	
1143	303	1397.34 [K F121]	xxii, 102-103
<i>Ἀνδρομάχη</i>		1404.11-13	407
245	92-93, 362	1503.37-39	318
445 κ.έ. (448)	92-93, 361-362	1521.23 κ.έ.	330
<i>Ἰππόλυτος</i>		1541.38 κ.έ.	333
317	289	1634.28 κ.έ.	334
<i>Ἰφιγένεια ἐν Ταύροις</i>		1669.34 κ.έ.	321
1234-1258	332	1681.38-41	323
<i>Μήδεια</i>	96-97, 364	1686.40	309-310
326	248-249	1908.43 κ.έ.	358
<i>Ὀρέστης</i>		1963.34	100
1604	289	Εὐφραντος Ὀλύνθιος (<i>FGrHist</i> 74)	
<i>Τρωάδες</i>		<i>Περὶ βασιλείας</i>	
1	92-93, 361	T1	396-397
1026	271	Εὐφορίων Χαλκιδεύς (<i>CA</i> , van	
<i>Φοίνισσαι</i>		Groningen)	
18-19	469	F78 Powell	288
1485	362	F164 van Groningen	343-344
(B) ἀποσπάσματα (<i>TrGF</i> V)		Εὐφρων (K-A)	
<i>Ἀντιγόνη</i>		<i>Θεωροί</i>	
F157-158	270	F7	326
<i>Πρωτεσίλαος</i>		<i>Ἐφιππος κωμικός</i> (K-A)	
F647-657	303	<i>Κύδων</i>	
Εὐσέβιος (Mras, Sirinelli, & des		F8	278
Places)		F13	278
<i>Εὐαγγελική προπαρασκευή</i>		<i>Ἐφιππος Ὀλύνθιος</i> (<i>FGrHist</i> 126)	
9.5.2-7 [K F4a]	xxi, 6-9	<i>Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρον καὶ Ἡφαιστῖωνος</i>	
Εὐστάθιος		<i>τελεντῆς</i>	
<i>Εἰς Διονύσιον Περιηγητῆν</i>		F3	280
875	xxvii	F5	280
<i>Εἰς Ὀμήρου Ἰλιάδα</i> (van der Valk)		<i>Ἐφορος Κυμαῖος</i> (<i>FGrHist</i> 70)	
I 255.12-14	276-277	<i>Ἱστορίαι</i>	
I 692.5-6	293	F42	271
II 162.16-21	345	F117	339
II 277.16-17	369	<i>Ἐχεφυλλίδας</i> (<i>FGrHist</i> 409)	
II 291.1-4	355	<i>Ἡλιακά</i> (?)	
III 515.30-516.3	319	F1	82-83, 346
III 531.24-31	318	Ζηνόβιος	
III 534.5-8	390	(A) Versio vulgata (<i>CPG</i> I 1-175)	
III 767.23	317	1.24	333
III 832.10-11	310	1.27	350
III 917.27-918.1	267	330	354
IV 12.22-13.1	276	372	440
IV 290.17-19	330	365	336
IV 563.7	372	26	2.47
IV 856.17-857.3	365		
IV 965.20	26		

3.8		349	F146	400	
3.41 [K F26b]	xxi, 30-31,	278	F152-177	399	
4.19		74	F157	399	
4.21		355	F158	399	
4.25		336	F161	400	
4.79		339	F163	399	
4.87 [K F10]	xxi, 14-15,	247	F164	399	
5.44 [K F95]		xxi, 84-85	F167	399	
5.47 [K F79b]	xxi, 72-73,	346, 348	F167	425	
5.48 [K F92a]		xxi, 80-81,	346	F177	400
5.49		82, 346-347	F178	426	
6.1		312	F224	403, 404	
6.18 [K F33b]	xxi, 34-35		F235	425-426	
6.21		347, 348	F250	397-398	
6.26		348	F253	400	
6.29 [K cf. F99]		353	F261	415	
(B) Zenobius Athous – ἸΑθω			F263	415	
(α) Bühler			F264	400	
2.30		350	F272	397	
2.56		333	F275	425	
2.93		339	F276	425	
(β) Miller, <i>Mélanges</i>			<i>Πολιτεία</i>		
ι' σελ. 350		348	(Διογ. Λαέρτ. 7.131)	415	
ια' σελ. 350		348	(B) Hercher		
ιβ' σελ. 350		348	[Ἐπιστολή πρὸς Ἀντίγονον]		
ιγ' σελ. 355		349	σελ. 792 (Διογ. Λαέρτ. 7.9)	120-123, 385	
ιδ' σελ. 373		348	(Γ) DG		
σελ. 379		336	σελ. 467	371	
Ζηνόδοτος Κύπριος (Ταΐφάκος)			[Ζωναρῶς]		
T1	216-217,	517	<i>Λεξικόν</i> (Tittmann)		
Ζηνόδοτος Στωικός (AP)			στ. 100	355	
7.117.10-11		xvi	στ. 108	355	
Ζήνων Κιτιεύς			στ. 114	355	
(A) SVF I			στ. 287	376	
F1-44		409	στ. 1228	318	
F1		xvi, 385	στ. 1854	317	
F2		xvi, 426	Ἡγησιάνναξ (SH)		
F3-5		385	<i>Φαινόμενα</i> (?)		
F3		384	F466-467	371	
F5		xvi	Ἡρακλείδης Κυμαῖος (FGrHist 689)		
F7		xvi	<i>Περσικά</i> (Παρασκευαστικά)		
F8		xvi	F1	262, 280	
F38		383	F4	263	
F45-46		400			
F59		392	Ἡρακλείδης Ποντικὸς (Wehrli VII)		
F100	424-425		F2	xxxiii	
F102		399	F9	xxxiv	
F104		425	F22	xxxii, 397	
F105		425	F25	xxxii	

F33	xxxi	1.105.4	272
F40-41	xxxi	1.107.1-1.130.3	261
F42	xxx	1.127.1-1.130.3	260
F45	xli	1.127.1 κ.έ.	270
F46-47	xxxii	1.127.1	261
F48-51	xxx	1.129.4	260
F50	316	1.130.1	261
F52	xxxii	1.155.4	265-266
F55-61	xxx, xxxii, 267	1.189	280
F62	xxxii	1.199	267
F62,I	xxxii	2.2.2-2.3.1	324
F64-66	xlili	2.2.2	324
F68	xxxvii	2.4.3 κ.έ.	323
F71-72	xxxii, xxxvi	2.28.4	324
F73-75	xxxvi, 241	2.30.2-5	324
F73	xxxvi-xxxvii	2.44.1-3	344
F76-89	xxxvi, 241, 242	2.45.1	344
F77	xxxvi	2.79.2-3	313-314
F79	xxxvi	3.19-25	324
F84	xxxvii	3.26.5	323
F89	373	3.90.2	288
F90-103	xxxvi	3.118-119	280
F104-117	242	3.122.2	268
F115	xxxvii	3.125.2	268
F158	332	3.126-128	280
F161	366	4.64.2-4.66	271
F162	421-422	4.71.1-4.72.5	271
F166-180	xxxi	4.127.4	270
F166	xxx	5.122.2	316
Ἡρακλείδης Ταρσεύς (<i>SVF III</i>)		6.52.1-5	339
F1	144-145, 405	6.114	480
Ἡράκλειος Καρχηδόνιος (<i>SVF I</i>)		7.8a 1	260
F409	398, 426	7.41.2	261
		7.43.2	316
Ἡρόδοτος		7.72.1-2	288
<i>Ἱστορίαι</i>		Ἡρόδοτος Ἡρακλεώτης (<i>FGrHist</i>	
1.1	360	31)	
1.8-12	304	F21	346
1.17.1	262	F23	346
1.34-43	469		
1.46.1	260	[Ἡρώδης]	
1.65.4	253	<i>Περί πολιτείας</i>	460
1.93-94	266	Ἡρωδιανός	
1.93.4	266	2.95.26	332
1.94.1	266		
1.96.1-1.101	260	Ἡρώνδας	
1.96.1	260	<i>Μίμοι</i>	1
1.96.2-1.100.2	260	Ἡσίοδος	
1.100.2	319	(A) <i>Ἔργα καὶ ἡμέραι</i> (West)	
1.102.1	260	40	339

293	425	<i>Μετριοπαθής ἢ φιλότεκνος</i> (32)	
(B) ἄποσπάσματα (Merkelbach & West)		σελ. 358a-d Harduin [Π T13b]	124-127
F275	108-109, 373	Θεμίσιων (<i>FGrHist</i> 374)	
<i>Μελαμποδία</i>	374	<i>Παλληνίς</i>	
Ἡσύχιος		F1a	245-246
<i>Λεξικόν</i>		Θέογνις Μεγαρεύς	
A-O (Latte)		215-216	74-75, 329, 333
α 301	352	<i>Θεογνίδεια</i> (West, <i>IEG</i> ² I 172-241)	
α 1229 [K F72b]	xxi, 66-67, 328	432-434	320
α 2422	355	Θεοδώρητος (Canivet)	
α 2423	355	<i>Ἑλληνικῶν θεραπευτικῆ παθημάτων</i>	
α 2424	355	5.18 [K F*7]	xxi, 12-13
α 2435	355	Θεόδωρος Κυρηναῖος (<i>SSR</i> IV H,	
α 3180	345	Winiarczyk 31-47)	
α 7013	376	22, 24 = T42-43 Winiarczyk	514
β 822	416	Θεόκριτος	
γ 685 [K F17b]	xxi, 20-21	<i>Εἰδύλλια</i>	
δ 1881 [K F96]	xxi, 84-85	1.64 κ.έ.	308
δ 1927 [K F26c]	xxi, 30-31	7.146	367
ε 3991	328	8	307
ε 4645	347	8.56	307
ε 6858	367	9	307
ι 177	336	9.15	307
κ 675-676	416	12.3	367
λ 226	307	13	347
λ 372	366	Θεόκριτος Χῖος (<i>FHG</i> II)	
λ 857	326	σελ. 86	281
λ 1229	368	Θεόπομπος Χῖος (<i>FGrHist</i> 115)	
μ 237 [K F56]	xxi, 52-53	<i>Φιλιππικαὶ ἱστορίαι</i>	
ο 1176	416	F35	379
ο 1563	332	F97	275
Π-Σ (Hansen)		F100	275
σ 2764	312	F224	275
σ 2766	311	F233	275
T-Ω (Schmidt)		ἀγνώστων ἔργων	
τ 1669	312	F346	376
Ἡσύχιος Μιλήσιος (<i>FHG</i> IV)		Θεόφραστος Ἐρέσιος	
<i>Περὶ τῶν ἐν παιδείᾳ διαλαμψάντων</i>		(A) σωζόμενα ἔργα	
σελ. 155-156 § 3	427	<i>Περὶ λίθων</i>	
σελ. 172 §53	235	5	374
Θαλῆς Μιλήσιος (<i>VS</i> 11)		<i>Περὶ φυτῶν ἱστορίαι</i>	
A 22a	243	4.4.4-5	379
Θεμίσιος		4.4.5	312
(A) Ἀριστοτέλους <i>Περὶ ψυχῆς</i>		4.16.6	318
<i>παράφρασις</i> (Heinze)		8.4.5	379
2.1 [K F130]	xxi, 110-111	<i>Χαρακτήρες</i>	1
(B) Λόγοι (Schenkl)		2.1	316
<i>Εἰς Κωνσάντιον</i> (2)			
29cd Harduin	259		

5.1	316	727.12	xxix-xxx
(B) άποσπάσματα και μαρτυρίες (FHS & G)		<i>Περί τών φωλενόντων</i> 369	68-69, 330
18.16	414	<i>Περί φιλίας</i> 436.23	xli
<i>Ἐπιτομή τῆς Πλάτωνος Πολιτείας</i> 589.9	xxxviii	<i>Περί χυμῶν χοροῶν σαρκῶν</i> 137.36	248
<i>Ἐρωτικός</i> 436.29	xliii	<i>Περί ψυχῆς</i> 265.1ab	xxxvi
567	304	307A	xxxvi
<i>Ἠθικά σχολαί</i> 436	404	<i>Περί ψυχῆς θέσις μία</i> 68.36	xxxvi
<i>Περί βασιλείας</i> 589.10-11	xxx	<i>Πολιτικός</i> 589.12	xxx
603	396	<i>Πρός Κάσανδρον περὶ βασιλείας</i> 589.12	xxx, 396
<i>Περί βίον</i> 436.16	xl	603	282
481	xl	<i>Προτρεπτικός</i> 436	397
<i>Περί βασιλείας Κυπρίων</i> 602	320	436.33	xxx
<i>Περί γελοίων</i> 710	334	(Γ) ἝΑλλες μαρτυρίες και άποσπάσματα (FHS & G)	
<i>Περί ἔρωτος</i> 436.30	xliii	Διάφορα – ἱστορία τῆς φιλοσοφίας 727.12	xxxι
<i>Περί εὐδαμονίας</i> 522A	258	<i>Ἠθικά</i> 535	339
522B	257-258	<i>Ῥητορική και ποιητική</i> 666.22-24	xxxι
<i>Περί τ' εὐσεβείας</i> 580	397	<i>Φυσικά</i> 207	374
<i>Περί εὐσεβείας</i> 584A	238, 450	<i>Θουκυδίδης</i> <i>Ἱστορία</i> 6.54	42
<i>Περί ἠδονῆς</i> 436.26-27	xxx	<i>Ἰάμβλιχος</i> <i>Βίος Πυθαγόρου</i> 14.63	518
<i>Περί μελαγχολίας</i> 328.7	248	29.161-162	373
<i>Περί ὄψεως</i> 265.5	372	31.187	339
<i>Περί παιδείας βασιλέως</i> 589.13	xxx, xlii	36.267	301
<i>Περί παιδείας ἢ περὶ ἀρετῶν ἢ περὶ σωφροσύνης</i> 436.9a-c	xlii	<i>Προτρεπτικός</i> 5	434
436.9a	313	10.4	495-496
<i>Περί παρομιῶν</i> 727.14	80-81	<i>Ἰάσων (FGrHist 632)</i> <i>Περί τών Ἀλεξάνδρου ἱερῶν</i> F1	lxι
738	xliv, 341		359
<i>Περί τών δακέτων και βλητικῶν</i> 369	68-69, 330	<i>Ἰδομενεύς (FGrHist 338)</i> <i>Περί τών Ἀθήνησι δημαγωγῶν</i> F12	414
<i>Περί τών μεταβαλλόντων τὰς χρόας</i> 365B	329		
<i>Περί τών σοφῶν</i>			

<i>Περὶ τῶν Σωκρατικῶν</i>		42	319
F17	427	43	319
Ἱερώνυμος, Hieronymus, Eusebius		72	321
Sofronius		<i>Νικοκλῆς ἢ Κύπριου</i> (3)	
<i>Adversus Iovinianum</i> (PL 23, 211-338)		52-54	319-320
1.42 (309) [K F1b]	xxi, xxxviii, 4-5	<i>Περὶ ἀντιδόσεως</i> (15)	
Ἱερώνυμος Ρόδιος (Wehrli X)		155-156	298
F29-33	xxxι	<i>Πρὸς Δημόνικον</i> (1)	
F34-49	xxxι	24	lxii
Ἱκέσιος		Ἱστορὸς Καλλιμάχειος (<i>FGrHist</i> 334)	
<i>Περὶ ὕλης</i>	330, 337	Ἡλιακά	
Ἰλιάς μικρά (Allen)		F42	82-83, 346
F9	349	ἀγνώστου ἔργου	
Ἰουλιανός		F61	285
(A) Ἐπιστολαί (Bidez)		Ἰων (<i>TrGF</i> 19)	
201, 413bc	462-463	F54	462
(B) Λόγοι (Rochefort)		Ἰώσηπος, Φλάβιος	
<i>Εἰς τοὺς ἀπαιδεύτους κύνας</i> (6)		<i>Κατ' Ἀπίωνος</i> (Niese, Reinach & Blum)	
199A	477	1.177-181 [K F4a]	xix, xxi, 6-9
201BC	489	Καῖσαρ, Caesar, C. Iulius	
<i>Πρὸς Ἡράκλειον Κυνικόν</i> (7)		<i>De analogia libri II</i> (Funaioli, <i>GrRF</i>	
209B	477	143-157)	
211B	477	F2	463
Ἰουστίνος, Iustinus		Καλλίας Ἀθηναῖος (K-A)	
Ἐπιτομὴ Πομπηίου Τρόγου, Pompeius		<i>Γραμματικὴ τραγωδία</i>	xlvi
Trogus		T7	96-97, 364
<i>Historiarum Philippicarum libri XLIV</i>		Καλλίας ἢ Διοκλῆς (K-A)	
1.7	266, 267	Κύκλωπες	
21.2.9-21.3.10	273	F7	418
21.3.3-8	273	Καλλιμάχος (Pfeiffer)	
Ἰππάρχος Πάφιος (Ταῦφράκος,		(A) ἀποσπάσματα	
Mette)		F26-31	376
T1 = T3b 10 Mette	210-211, 517	F215	327
Ἰππόβοτος (Gigante)		F398	310
F22	515	F407	513
Ἰπποκράτης (Littré)		F436	90-91, 360
<i>Περὶ ἀέρων ὑδάτων τόπων</i>		F576-577	108-109, 373
21-22	271-272	(B) Ὕμνοι	
30.4-5	371	<i>Εἰς Ἀπόλλωνα</i> (2)	
<i>Περὶ ἀρχαίας ἡρωικῆς</i>		100-105	332
19	247-248	<i>Εἰς λοντρὰ Παλλάδος</i> (5)	374
Ἰππων Μήλιος (<i>VS</i> 38)		(Γ) Ἐπιγράμματα	
A 8	514	27	xxvii
Ἰσοκράτης		Καλλισθένης Ὀλύνθιος (<i>FGrHist</i>	
<i>Εὐαγόρας</i> (9)		124)	
		(Ἑλληνικά)	
		F34	287

Καλλίστρατος Ἀριστοφάνειος (<i>FGrHist</i> 348)		Κλεάνθης (A) <i>SVF</i> I, II, III	
F4	288-289	I 178	426
Καλλιφάνης (<i>FHG</i> IV)		I 481	396, 397, 398, 420
σελ. 352	362	I 543	398
Καστορίων Σολεύς (<i>SH</i>)		II 1067	424
<i>Εἰς Πᾶνα</i>		III 524	106, 372-373
F310	98-99, 365	III 616	468
F311	98-99, 365	(B) <i>DG</i> σελ. 467	371
Κάτων, Cato, M. Porcius <i>De re rustica</i>		Κλέαρχος Σολεύς (A) κατὰ τὴν παρούσα ἔκδοση (α) ἀποσπάσματα γνωστῶν ἔργων (F1-122b)	
125	372	Ἀρχεσίλας (F120-121)	xlvi-xlviii
Κικέρων, Cicero, M. Tullius (A) ἐπιστολές <i>ad Atticum</i>		F120	102-103, 279, 368-369
1.19.2	338	F121	xxii, 102-103, 368-369
2.16.3	xl	<i>Γεργίθιος</i> (F59-65)	xx, xxii, xxvii-xxviii, xl-xxliii, xlvi, xlviii, xlix
7.12.2	298	F59-65	xl-xxliii, xlvi, xlviii, xlix
(B) λόγοι <i>In Verrem actio II</i>		F59	xxiv, xxviii, 54-55, 315-316, 320
4.73	298	F60	xxviii, 54-55, 316
(Γ) φιλοσοφικά <i>Academicorum liber II (Lucullus)</i>		F61-62	xxviii
2.24.77-78	392-393	F61	xxviii, 54-55, 317
<i>Cato maior de senectute</i>		F62	xxviii, 54-57, 317-318
20.73	251	F63	xxviii, xliii, 56-59, 317, 318
<i>De divinatione libri II (Giomini)</i>		F64-65	xxviii
1.25.53 [Εὐδήμος T1]	xviii, 198-199	F64	xxviii, 58-61, 315, 319-320
2.65.134	375	F65	xxiv, xxviii, 60-61, 320-322
<i>De fato</i>		<i>Γλώσσα</i> (F117-119)	xlvi
5.10	409-410	F117-119	xxii, xlvi
<i>De finibus bonorum et malorum libri V</i>		F117	xxvii, 100-101, 367
2.32.106	287	F118	100-101, 367
5.5.13	395	F119	100-101, 368
<i>De natura deorum libri III (Plasberg & Ax)</i>		Ἐρωτικά (F39-53)	xx, xxii, xxix, xlii-xliiii
1.8.18-1.20.56	401	F39-40	xliiii
1.10.25-1.15.41	401	F39	xlii, 38-43, 252, 299-300
1.14.36	399-400, 425	F40	xxiv, xlii, 42-43, 252, 299-300
1.15.38 [Π F12b]	142-143	F41-42	302
2.42.50	415	F41	xxiv, xliii, 44-45, 300-301, 308
3.24.63	424	F42	44-45, 301
<i>De officiis libri III</i>		F43	44-45, 301-302
2.7.26	253	F44	xlii, 44-47, 302-303, 304, 308
<i>Tusculanarum disputationum libri V</i>		F45-46	xlii
1.22.52	288	F45	46-47, 303-304
2.14.34	474	F46	46-47, 303-304
5.7.20	282	F47	xlii, 46-47, 304-305
5.35.101	286-287	F48	xlii, 46-49, 305-306
		F49	xlii, 48-49, 306-307

F50	xlii, 48-49, 307-308, 358	F37	xl, 38-39, 297-298
F51	xlii, 48-51, 308-309, 311	F38	38-39, 298-299
F52	50-51, 309-310, 346	<i>Περί γορφών</i> (F101a-116)	xix, xxii, xlvii- xlvi, 1
F53	xlii, 50-51, 309, 310-311, 368	F101a-116	331
<i>Περί βίων</i> (F8-38)	xx, xxii, xxv, xxvi, xxxii, xxxv, xxxvi, xxxviii-xlii, xlv, xlvii, xlix	F101a-d	xlvi, 358
F8	xxiv, 12-13, 243-244, 250, 302	F101a	xxiv, 86-87, 356-357
F9	xxiii, xxiv, xxxix, 14-15, 243, 244-246	F101b	86-87, 356-357
F10	xxi, 14-15, 246-248, 279	F101c	86-87, 356-357
F11	xxiii, xxxvi, xxxix, 14-15, 248-252, 337	F101d	86-89, 356-357
F12	14-15, 252-254, 294	F102ab	xlvi
F13	xl, 16-17, 254-256, 265	F102a	86-89, 357-358
F14a	xl, 16-17, 256-257	F102b	88-89, 357-358
F14b	xl, 18-19, 257-259	F103	xix, xxiv, xlvii, 88-91, 358, 359
F15	xxiv, 18-19, 260-262	F104	90-91, 358-359
F16	18-19, 260-262, 281	F105-108	xxii
F17ab	348, 377	F105	xxiv, 90-91, 290, 331, 333, 359-360
F17a	xxxix, 18-21, 262-266, 273, 288	F106-108	xlvi
F17b	xxi, 20-21, 265, 266-267	F106	90-91, 290, 360-362
F18ab	348	F107-108	248, 284, 296
F18a	20-23, 266, 267-269, 279	F107	90-93, 360-362
F18b	22-23, 267-269	F108	92-93, 290, 360-362
F19	22-23, 269-270	F109	xxiv, xlv, 92-95, 362-363
F20ab	348	F*110	xxiii, xlv, 94-95, 357, 363
F20a	22-25, 253, 270-272, 279, 280	F111ab	xlvi
F20b	24-25, 270-272	F111a	94-95, 363-364
F21-23	377	F11b	94-97, 363-364
F21	24-27, 272-274, 285	F112	xix, xlv, xlvii, 96-97, 239, 364
F22	26-27, 274-276	F113	96-98, 359, 364
F*23-25b	xxiii	F114-116	364
F*23	26-29, 276-277	F114	98-99, 365
F*24	28-29, 277	F115	98-101, 358, 365-366
F*25a	28-29, 277-278	F116	100-101, 365-366
F*25b	28-29, 277-278	<i>Περί θινῶν</i> (F67)	xx, xxii, xlvii
F26a-c	279, 293	F67	62-63, 295, 323-325
F26a	28-29, 260, 278-279	<i>Περί νάορρης</i> (F76)	xxix, xlvii
F26b	xxi, 30-31, 278-279	F76	xxiv, 68-69, 239, 330
F26c	xxi, 30-31, 278-279	<i>Περί ἰοῦνων</i> † πβ, F131 app.	xlvi
F27	30-31, 260, 279-284	<i>Περί παιδείας</i> (F54-56)	xxii, xxix, xxxvi, xli-xlii
F28	30-33, 284-285	F54	xli, 50-51, 311-312, 358
F29	xxxix, 32-33, 278, 284, 285-287, 288, 295, 296	F55	xxi, xxiv, xxvi, xxxvi, xlii, 52-53, 240, 312-313, 377
F30	32-33, 287-288	F56	xxi, xxxvi, xlii, 52-53, 313-314
F31	32-35, 288-289, 294	<i>Περί παρομιῶν</i> (F77-100)	xx, xxii, xxv, xliv-xlv, xlvi
F32	34-35, 289-291	F77-100	xliv
F33a	xxiii, 34-35, 290, 291, 292-293	F77	xlvi, 70-71, 309, 331, 356, 357, 359, 360
F33b	xxi, 34-35, 279, 292-293	F78	xix, xlv, 72-73, 331-332
F34	xxiv, 36-37, 293-295, 297		
F35	36-37, 284, 290, 295		
F36	36-37, 284, 292, 295-297, 324, 361		

F79a-c	xlvi	F3	4-5, 237, 279-334
F79a	72-73, 332-333	<i>Περί τῶν ἐν τῷ ὄρωρῳ</i> (F74a-75)	
F79b	xxi, 72-73, 332-333, 346, 348		xxix, xlvii
F79c	xxii, 72-73, 332-333	F74ab	xlvi
F80	xlvi, 74-75, 329, 330, 333	F74a	66-69, 329-330
F81-86	xlvi	F74b	68-69, 329-330
F81	74-75, 295, 333-334, 359	F75	xlvi, xlviii, 68-69, 329-330
F82	74-75, 315, 334	<i>Περί τῶν ἐνύδρων</i> (F72a-73)	xxix, xlvii
F83	xxi, 76-77, 237, 334-335	F72ab	xlvi
F84	xxiii, 76-77, 335-336	F72a	xxiii, 64-67, 328
F85	xxiv, 76-77, 337	F72b	xxi, 66-67, 328
F86	xxiii, 76-77, 337-338	F73	xlvi, 66-67, 328-329
F87-91	xlvi	<i>Περί ὕπνου</i> (F4a-7)	
F87	76-77, 338-339, 377		xxix, xxxv, xxxvi, xxxvii
F88	xxi, 78-79, 339, 377	F4-7	250
F89a-91	377	F4-5	377
F89a-c	339	F4ab	313
F89a	xxii, 78-79, 340-341	F4a	xix, xxi, xxxv, 6-9, 238-239, 240, 312
F89bc	xxi	F4b	xxi, xxiii, xxxv, 8-9, 238-239
F89b	78-81, 340-341	F5-6	xxi
F89c	78-81, 340-341	F5	xix, xxxv, 8-11, 239-241, 242, 250
F90-91	xxi	F6	xxiii, xxxvii, 10-13, 241, 242, 250
F90	80-81, 341-343	F*7	xxi, xxiii, 12-13, 242-243
F91	xxiii, 80-81, 341-343	<i>Περί φιλίας</i> (F57-58)	xx, xxii, xxix, xli
F92-94	343	F57	xli, 52-53, 314
F92ab	xlvi, 339, 377	F58	xli, 52-53, 315, 334
F92a	xxi, 80-81, 343-345, 346	<i>Περί ἡρώων</i> † πβ. F131 app.	xlvi
F92b	xxii, 80-81, 343-345	<i>Πλάτωνος ἐγκώμιον</i> (F1ab)	xxii, xxxv
F93	xxiii, xlv, 82-83, 346-347	F1ab	xxxviii
F94	xxii, xxiv, 82-85, 347-348	F1a	xxi, 4-5, 235-236
F95	xxi, 84-85, 279, 348-349	F1b	xxi, 4-5, 235-236
F96	xxi, 84-85, 349	<i>Τακτικά</i> (F122ab)	xlvi
F97	xxi, 84-85, 349-350	F122a	xxi, 102-103, 369
F98	xxiv, 84-85, 351-353	F122b	xxi, 102-103, 369
F99	xxi, 86-87, 353-354	(β) ἀδήλων ἔργων (F123-133)	
F100	86-87, 279, 354-355	F123	xxi, xxiv, xlvii, 104-105, 370
<i>Περί σκελετῶν</i> (F68a-71)	xxix, xlvii	F124-126	xlvi
F68a	62-63, 325-326	F124	xxi, xxiii, xxiv, xxxii, xlvii, 104-107, 370-371
F68b	xxi, 62-63, 325-326	F125	xlvi, 106-107, 371-372
F68c	xxi, 62-65, 325-326, 327	F126	xxiii, xlvii, 106-107, 372-373
F69	64-65, 326-327	F127	xxi, xxxvii, 108-109, 241, 373, 374
F70	xxi, xxiii, xxiv, 64-65, 327	F128-129	xxi, xxxvii, 373
F71	xxi, xxiv, 64-65, 327	F128	xxiii, 108-109, 373-374
<i>Περί τοῦ πανικοῦ</i> (F66)	xx, xxii, xxxviii	F129	xxiii, 108-109, 373-374
F66	xxxviii, 60-63, 322-323	F130	xxi, xxxvii, 110-111, 373, 374
<i>Περί τῶν ἐν τῇ Πλάτωνος Πολιτεία μαθηματικῶς εἰρημένων</i> (F2-3)		F131	xxi, xlviii, 110-111, 350, 375
	xx, xxxviii, xlvii	F132	xxiii, xlviii, 110-111, 375-376
F2-3	xx, xxxviii, xlvii, 322, 370	F133	xxi, xxiii, 110-111, 329-330, 376-377
F2	xxiv, 4-5, 237	(γ) παρόρθημα (F134a-c)	

F134a-c	xxii, xxv, 313	F2	267
F134a	xxvi, 112-113, 239, 377-379	Κοϊντιλιανός, Quintilianus, M.	
F134b	112-113, 377-379	Fabius	
F134c	xxvi, 112-113, 377-379	<i>Institutionis oratoriae libri XII</i>	
(B) κατὰ τὰ FHG II		3.7.19	487
F25-26	xliv	Κόνων (FGrHist 26)	
F74a	xliviii	<i>Διηγήσεις</i>	
F79	xliviii	F1	264
F80	xliviii	Κούρτιος Ρουῖφος, Q. Curtius Rufus	
(Γ) κατὰ τὸν Wehrli III		<i>Historiarum Alexandri Magni libri X</i>	
F1	xxi, xxiv	5.1.36-39	294
F4	xlvii	Κράντωρ Σολεύς (Mette 1984)	
F10	xxxvii	F11a	104-105, 370
F19-20	xliviii	Κράτης	
F69d	xxii	(A) SSR V H	
F76b	xliviii	4	437
F99	xxxvii	17	489
F102	xliviii	18	446, 488, 489
F103	xliviii	37-39	xvii
F114	xliviii	38	xvi
Κλειδήμος / Κλειτόδημος Ἀθηναῖος		56	468
(FGrHist 323)		(B) PPHF 10	
<i>Πρωτογονία (Ατθίς)</i>		B 4	476
F11	245	(Γ) TrGF 90	440
Κλείταρχος (FGrHist 137)		(Δ) SH	
<i>Περὶ Ἀλέξανδρον ἱστορία</i>		<i>Παίγνια</i>	
F2	285	F355	286
νοθευόμενο		(E) Hercher	
F37	108, 373	<i>Ἐπιστολαί</i>	
*Γλώσσα	367	29 σελ. 214	244
Κλεοβουλίνη Λινδία (West, IEG ² II		Κράτης (FGrHist 362)	
50-51)		<i>Περὶ τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου</i>	
F1	363	F7	245
Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς		Κρατίνος (K-A)	
<i>Παιδαγωγός (Marrou et al.)</i>		<i>Θραῦται</i>	
2.10	301	F89	311
<i>Προτρεπτικός (Marcovich, Mondésert &</i>		<i>Μαλθακοί</i>	
<i>Plassart)</i>		F105	254
2.20-21 [Νικάνωρ / Νικαγόρας T1]		ἀγνώστου ἔργου	
	lvii, 202-203	F358	291
<i>Στρωματεῖς 1 (Stählin, Früchtel, Treu)</i>		Κριτίας Ἀθηναῖος (VS 88, Gentili-	
15.60.3	341	Prato)	
15.70.2 [K F4b]	xxi, xxiii, 8-9	88 B 1 = 8 Gentili-Prato	422-423
15.70-77	312	Κρωβύλος (K-A)	
<i>Στρωματεῖς 7 (Le Boulluec)</i>		ἀγνώστου ἔργου	
6.33.7	318	F8	290, 291
Κλύτος (FGrHist 490)			
<i>Περὶ Μιλῆτου</i>			

Κτησίας Κνίδιος (<i>FGrHist</i> 688)	10	444, 448
<i>Περσικά</i>		* <i>Δημοσθένους ἐγκώμιον</i>
F1p (a)	285	20 448
F1q	285	<i>Δημῶναξ</i> lix
*Κώμαρχος (<i>FGrHist</i> 410)		1-11 488
<i>Περὶ Ἑλείων</i> (?)		1 lx, 158-159, 345, 432-435, 441, 490, 494
F1	346	2 lxvii, 158-159, 435-436, 440, 494, 495
Λακτάντιος, Lactantius: L. Caelius Firmianus		3-11 lx, 436
<i>Divinarum institutionum libri VII</i>		3-10 458
6.25.3	450	3-4 495
Λαμύνθιος Μιλήσιος (<i>PMG</i>)		3 lxviii, lx, 160-161, 436-440, 443, 457, 478, 481, 495, 496, 498, 502
F1 (839)	50-51, 309, 310-311	4 160-161, 435, 440-441
Λάσος Ἐρμιονεύς (<i>PMG</i>)		5-10 442
<i>Κένταυροι</i>		5-6 503
F3 (704)	100-101, 366	5 160-161, 436, 440, 441, 442-443, 447, 456, 479, 482, 487, 495, 500
Λεξικά		6-8 498
<i>Lexicon Sabbaiticum</i> (Papadopulos-Kerameus, <i>LGM</i>)		6 lx, 160-163, 434, 436, 443-444, 448, 480, 496
σελ. 51	349	7 162-163, 440, 444-445, 447, 493, 495, 497, 500, 502
Λέων Πελλαῖος (<i>FGrHist</i> 659)		8 lxviii, 162-163, 445-446, 447, 457, 496, 497, 499, 500
T2b	514	9 lxviii, 162-163, 446-447, 458, 485, 488, 492, 497, 501
<i>Λοκρικά ἄσματα</i> (Dichl ²)		10 lxviii, 162-163, 434, 436, 441, 447-448, 488, 497, 498, 501, 503
carmina popularia F43	48-49, 308	11 lxvi, 164-165, 436, 439, 442, 443, 448-451, 463, 467, 471, 483, 488, 491, 497, 498, 499, 503
Λουκιανὸς Σαμοσατεύς (MacLeod)		12-62 436, 443
<i>Ἀλέξανδρος</i>		12-14 436, 497
4	435	12-13 lx, 439, 454, 478, 487, 495
8	457	12 κ.έ. 442
9	490	12 164-167, 435, 446, 451-452, 459, 494, 497
15	473	13 lxv, 166-167, 446, 452-453
30	494	14 lxv, 166-167, 453, 499
61	494	15-18 453, 478, 495
<i>Ἀληθῶν διηγημάτων</i>		15 166-167, 446, 454, 455, 465, 501
2.14	487	16 166-167, 434, 452, 454-455, 476
2.18	482	17 168-169, 455-456, 501
<i>Ἀναβιοῦντες ἢ Ἀλεύς</i>		18 168-169, 449, 456
19	468	19 168-169, 445, 456, 495
30	436	20 168-169, 439, 454, 456-457, 496, 501
44	458	21 lx, lxiv, 168-169, 436, 437-438, 442,
51	475	444, 446, 447, 448, 452, 456, 457-458
<i>Ἀνάχαρσις</i>		17 168-169, 455-456, 501
6	476	18 168-169, 449, 456
17	480	19 168-169, 445, 456, 495
18	455	20 168-169, 439, 454, 456-457, 496, 501
37	485	21 lx, lxiv, 168-169, 436, 437-438, 442,
39	474-475	444, 446, 447, 448, 452, 456, 457-458
<i>Βίων προῶσις</i>	lxv	22 168-169, 437, 458-459, 501

23	lxvi, 170-171, 459, 470	63	182-183, 433, 449, 485, 488-491,
24-25	460		492, 497, 502
24	lx, 170-171, 450, 460-461, 465,	64	182-183, 447, 449, 483, 491
	467, 472, 473, 497, 501	65	182-183, 440, 473, 474, 492, 502
25	170-171, 459, 461, 462-463, 470,	66	182-183, 468, 473, 474, 492-493, 502
	473, 501	67	184-185, 432, 435, 445, 449, 451,
26	lxiv, 170-171, 434, 463, 468, 497		473, 483, 493-494, 502
27	lxvi, 172-173, 463-464, 497, 503	<i>Δίς κατηγορούμενος</i>	
28	lxv, 172-173, 456, 464	21	485
29	lx, lxv, 172-173, 456, 464, 486, 503	<i>Δραπέται</i>	
30	lxvii, 172-173, 465	1-3	457
31	lx, lxv, 172-173, 456, 465-466	8	467-468
32-33	473	12	449
32	lxvi, 172-173, 466-467, 473	13	437, 452
33	lx, 172-173, 460, 465, 467, 472,	14	445
	473, 497	24	432
34	lxvi, 172-175, 450, 463, 467-468, 503	33	478
35	174-175, 468, 485, 497	<i>Εἰκόνες</i>	
36	174-175, 468	4	303
37	lxvi, 174-175, 450, 459, 469-470	<i>Ἐνύπνιον</i>	339
38	lxvii, 174-175, 449, 465, 470	<i>Ἐρμότημος ἢ περι αἰρέσεων</i>	lxv
39	174-175, 458, 464, 470-471	17	464
40	lxvii, 174-175, 449, 471-472, 477, 499	30-32	442
41	lxvii, 176-177, 472-473, 495, 503	36	442
42	176-177, 473, 499	45-46	442
43-45	473	51	303
43	176-177, 473, 502	56	442
44	176-177, 446, 473-474	73	473
45	176-177, 474, 502	82	442
46	176-177, 474-475	<i>*Ἐρωτες</i>	
47	176-177, 475, 501	29	448
48	178-179, 445, 456, 475-476, 495, 501	<i>Ἐννοῦχος</i>	lxv
49	178-179, 434, 455, 476-477	2	527
50	178-179, 439, 445, 449, 453, 456,	3	453
	477-478, 487, 495	12	451
51	178-179, 449, 479, 500, 502	<i>Ζεῦξις ἢ Ἀντίοχος</i>	
52	178-179, 479-480	2	444
53	178-179, 480	<i>Ζεὺς ἐλεγχόμενος</i>	lxvi
54	lxv, lix, 180-181, 226-227, 456,	7	446
	464, 480-481	12-13	469
55	lx, 180-181, 438, 456, 481-482	<i>Ζεὺς τραγαδός</i>	
56	lx, lxv, 180-181, 435, 451, 456, 481,	20	464
	482-483, 494, 501	33	480
57	180-181, 449, 483-485, 491	<i>Ἰκαρομένιππος</i>	lxvi
58	180-181, 388, 485-486, 488	4-10	459
59	180-181, 432, 486, 494	6	459
60	180-181, 440, 486	16	464, 474
61	180-181, 440, 451, 486-487	29	453
62	182-183, 436, 442, 482, 487-488	<i>*Κυννός</i>	
63-67	lx, 436-437, 488	14	478

<i>Λεξιφάνης</i>		<i>Περί τοῦ ἐννυπνίου ἤτοι Βίος Λουκιανοῦ</i>	
11	480	10	437
20	463	12	441
23	436	18	435
24	436	<i>Περί τῶν θυράδων</i>	
<i>Λούκιος ἢ Ὀνος</i>		6	473-474
33	473	<i>Περί τῶν ἐπὶ μισθῶ συνόντων</i>	
* <i>Μακρόβιοι</i>		25	443
19	404	35	444, 471, 480
23	297-298	<i>Πλοῖον ἢ Εὐχαί</i>	
<i>Μένιππος</i>		44	459
6	459	<i>Πρὸς τὸν ἀπαίδευτον</i>	
21	459, 473	7	487
<i>Νεκρικοὶ διάλογοι</i>		14	457
4 (21) 2	492	<i>Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν</i>	
8 (26) 2	446	15	480
20 (10) 2	475	21	472
20 (10) 5	476	38	454, 457
20 (10) 8	471	44	463
20 (10) 11-12	492	<i>Ῥητόρων διδάσκαλος</i>	
24 (30) 1-3	435	11	480
29 (24) 3	441	14	440
30 (25) 1-2	487	15	452
<i>Νιργίνος</i>		16-17	463
7	448	17	471
13	454-455	<i>Σκύθης ἢ Προξενος</i>	
15	440	8	468
27	437, 474	<i>Συμπόσιον ἢ Λαπίθαι</i>	Ιxv
<i>Περί θυσιῶν</i>		7	449, 489
1 κ.έ.	464	32	483
<i>Περί ὀρχήσεως</i>		34	436, 483
4	447	36	464
5	478	<i>Τίμων ἢ Μισάνθρωπος</i>	
41	494	42	485
69	438-439	<i>Τόξαιρις ἢ Φιλία</i>	
<i>Περί παρασίτου</i>		13-17	454
27	453	15	298
35	293	* <i>Χαριόδημος ἢ Περί κάλλους</i>	
52	466	12	464
<i>Περί πένθους</i>		<i>Ψευδολογιστής</i>	
1	457	4	440
16	446	5	467
<i>Περί τῆς Περεγρίνου τελευτῆς</i>		29	463
5	488	<i>Λουκρήτιος, T. Lucretius Carus</i>	
11	490	<i>De reum natura libri VI</i>	
17	438	4.1153-1154	301
18	439, 449	4.1153-1155	301
19-45	486		
19	447, 460, 472	<i>Λυγκεύς</i>	
24	476	<i>Ὀψωνητικὴ τέχνη (Dalby)</i>	

F21a	90-91, 360	18.43/43 [Δ S11]	190-191
Λυγκεύς Σάμιος (<i>FHG</i> II)		19.33/51 [Δ S13]	190-192, 479
σελ. 466 σημ.	302	21.28/31 [Δ S14]	lxi, 192-193
Λυκοφρονίδης (<i>PMG</i>)		2.20/20 [Δ S15]	192-193
F1 (843)	44-45, 301	28.21/21 [Δ S16]	192-193
F2 (844)	40-41, 300	40.24/47.32 [Δ S17]	192-193, 479
Λυκόφρων (Scheer)		49.15/56.16	503
Ἀλεξάνδρα		Μαρτιάλις, Martialis, Valerius	
833	373	<i>Epigrammatum libri XIV</i>	
Λύκων (<i>SSR</i> III H)		8.58.2	289
1	406	Μάτρων παρωδός (Brandt)	
Λύκων (Wehrli VI)		F6	311
F7	395	Μάχων (Gow)	
F17	395	F9	292-293, 296
F18	395	Μεγασθένης (<i>FGrHist</i> 715)	
F30	394	Ἰνδικά	
- Wehrli	394	F3	238, 312
Λυσαΐας		Μελάνθιος (<i>TrGF</i> 23)	
Περὶ ἰαμβοποιῶν	359	T2	292
Μακάριος (<i>CPG</i> II 135-227)		Μελέαγρος Γαδαρεύς	
Ῥοδονία		<i>Λεαίθου καὶ φακῆς σύγκρισις</i>	249
1.57	350	<i>Χάριτες</i>	249
1.85	345	Μέλητος (<i>TrGF</i> 47)	
2.47	339	T5	309
3.3	340	Μένανδρος κομικός (K-A)	
4.71	336	Ἄνδρῖα	
Μακρόβιος, Macrobius, Theodosius		F40	110-111, 375
<i>Saturnalia</i> (Willis)		<i>Καταφενδόμενος</i>	
1.11.41-44 [Π T5b]	118-121	F205	368
Μάξιμος Αἰγιεύς		<i>Κόλαξ</i>	246
(Περὶ Ἀπολλωνίου Τυανέως)	519	<i>Ναύκληρος</i>	
[Μάξιμος Ὀμολογητῆς] (Ihm)		F246	361
1.63/59 [Δ S1]	186-187	<i>Γνώμαι μονόστιχοι</i> (Jaekel)	
1.64/60 [Δ S2]	186-187	1	503
1.65/61 [Δ S3]	186-187	336	503
2.27/27 [Δ S4]	186-187	429 [πβ. Δ S13]	192
6.30/38 [Δ S7]	188-189	606	503
6.83/118 [Δ S8]	188-189	Μένανδρος ρήτωρ (Russel & Wilson)	
10.26/29 [Δ S6]	188-189	<i>Περὶ ἐπιδεικτικῶν</i>	
12.43*/42	496	2.1	457
12.98*/105 [Δ S5]	188-189	Μηνόδοτος Σάμιος (<i>FGrHist</i> 541)	
15.41/53 [Δ S9]	190-191	F*4	515
17.35/44	lxi	Μινούκιος Φῆλιξ, Minucius Felix	
17.40/49 [Δ S10]	190-191	<i>Octavius</i> (Beaujeu, Kytzler)	
17.41/50	lxii	21.1-2 [Π F2c]	142-143
18.42/42 [Δ S12]	190-191		

Μιχαήλ Ἴταλικός		T1	lvii, 202-203, 513-514
Ἐπιστολαί		T2	202-203, 513-514
32	464	Νικίας Νικαεύς (Giannattasio Andria 145-159)	
Μνασέας Πατρεύς (FHG III)		Περὶ τῶν φιλοσόφων ἱστορία	
Περὶ ἰπλόνος		F1	li, 383
σελ. 150	329	Νικοκλῆς Λάκων (FGrHist 587)	
Μοιραγένης Ἀθηναῖος		Ἰλακίωνων πολιτεία ?)	
(Περὶ Ἀπολλωνίου Τυανέως)	519	F1	417-418
Μοῖρις Ἀττικιστής (Pierson-Koch)		F2	418
Λεξικόν		Νικόλαος	
σελ. 40	317	Ἱστορία	288
σελ. 322	245	Νύμφης Ἡρακλεώτης (FGrHist 432)	
Μόλις Λάκων (FGrHist 590)		Περὶ Ἡρακλείας	
Λακεδαμονίων πολιτεία		F5b	289
F2a	419	Νυμφόδορος (;) (FHG II)	
F2b	419	Νόμμα βαρβαρικά	
F2c	419	σελ. 379-381	82-84, 348
Νεάνθης Κυζικηνός (FGrHist 84)		Νυμφόδορος Συρακόσιος (FGrHist 572)	
	110	Περὶ ἰπλο	
F24	476	F4	82-84, 348
F42	375-376	Ξάνθος Λυδός (FGrHist 765)	
Νέαρχος (FGrHist 133)		T5	262, 287-288
Ἐπαράπλους τῆς Ἰνδικῆς ?)		Λυδιακά	
F6	313	F4a	262, 287-288
F23	313	F4b	266
F29	110, 375	Ξενοκράτης (Isnardi Parente)	
Νεμέσιος		Βασιλικοὶ νόμοι	
Περὶ φύσεως ἀνθρώπου		F49	289
2	242-243	Περὶ ὁσιότητος	
Νέπως, Nepos, Cornelius		F2	397
De viris illustribus libri XVI		Πρὸς Ἀλέξανδρον περὶ βασιλείας	
Miltiades		F2	396
6.3	480	Ξενοφῶν	
Νικάνδρος		Ἀγησίλαος	
Ἐτεροιοιυμένον β'	347	8.7	416
Νικάνδρος Θυατειρηγός (FGrHist 343)		9.3	282
ἘΑττικά ὀνόματα)		Ἀπομνημονεύματα	
F16	100-101, 368	2.1.2	322-323
Νικάνδρος Καλχηδόνιος (FGrHist 700)		2.1.4	237
Περὶ πέτειαι		2.6.30-33	410-411
F2	304	2.6.33	144-147
Νικάνωρ/Νικαγόρας Κύπριος		3.1.15	315
(Ταΐφάκος)		3.10.1	259
		3.14	411

4.61	446-447	17.570 κ.έ.	56-57, 318
<i>Ἑλληνικά</i>		18.570	314
6.4.35 κ.έ.	508	19.38	372
<i>Κύρου ἀνάβασις</i>		22.469	254
1.2.7	264	23.81	367
1.2.9	264	23.282	371
1.9.26-31	279	<i>Ἵδύσσεια</i>	
8.8.15	261	1.170	128-129, 388
8.15	280	4.84	425
8.19	280	10.325	128-129, 388
<i>Λακεδαιμονίων πολιτεία</i>		17.247	292
1.6	352	<i>Ἑπικιλίδες</i>	48-49
9.5	352	<i>ἽΟνησίκριτος (FGrHist 134)</i>	
<i>Οἰκονομικός</i>		F17	390
4.13-25	263	<i>ἽΟππιανός</i>	
4.20-21	263-264	<i>ἽΑλιεντικά (Mair 200-515)</i>	
<i>Συμπόσιον</i>		155-167	328
2.2	254	<i>ἽΟράτιος, Q. Horatius Flaccus</i>	
<i>Πρὸς Αἰσχίνην ἐπιστολή</i>		<i>Ars poetica</i>	
σὸν Στοβαῖο 2.1.29	501	357-359	286
<i>ἽΟβίδιος, P. Ovidius Naso</i>		<i>Epistularum libri II</i>	
<i>Artis amatoriae libri III</i>		2.1.232-233	286
2.657-662	301	<i>Saturarum libri II</i>	
<i>Metamorphoseon libri XV</i>		1.3.38-42	301
10.212-215	253	<i>Παλατινὴ Ἀνθολογία (AP)</i>	
10.243 κ.έ.	303	7.108	235
10.298-559	332	7.109	235
10.708-739	332	16.27	286
<i>ἽΟλυμπιόδωρος (Norvin, Westerink)</i>		<i>Πάμφιλος Σικελός (SH)</i>	
<i>Εἰς Πλάτωνα Ἀλκιβιάδην</i>		F597	360
2.17-24	235	<i>Παναίτιος Ρόδιος (Alesse)</i>	
<i>Εἰς Πλάτωνα Γοργίαν</i>		T1	518
31.10	354	<i>Πανάγκης (IEG² II 93-94)</i>	
41.9 [Εὐδημος T3]	200-201	σελ. 93	94-95, 363
<i>ἽΟμηρος</i>		<i>Πάπυροι</i>	
<i>ἽΙλιάς</i>		<i>CPF</i>	
1.225	406	I 1, 99-105 ἀρ. 4	396
1.334	92-93, 361	<i>PHerc</i>	
2.212 κ.έ.	486-487	418	410
2.825	371	1007/1673	394
2.307	371	<i>POxy</i>	
3.449	317	1367	352
4.434	372	1787	256
5.83	281	1794	367
5.640-651	349	2263	376-377
6.266	440	2891	331
9.307-429	486	<i>PRyl</i>	
9.320	180-181, 486		
11.631	372		

13	376	δ 14	349
<i>PSI</i>		η 2	350
inv. 155 [K F94]	82-85	κ 36	339
IX 1093 [K F89a]	78-79	ν 1 [K F131]	xxi, xlvi, 110-111
<i>PUniv. Athen.</i>		ο 30	347
2782	378	ο 31	332
<i>Pap. Vars.</i>		π 32	346
5.10 [Π T32]	138-139, 395	σ 29	311
Παρομνίσκος		υ 1	348
σὰ Σχόλια Εὐριπ. <i>Μήδ.</i> 264	350	υ 4	347
Παρομνίεις		υ 10 [K F99]	xxi, 86-87, 353
<i>Appendix (CPG I 379-467)</i>		Πανσανίας (Spiro, Rocha Pereira)	
2.65	361	Ἑλλάδος περιήγησις	
4.56	361	1.15.1	480
Bodleianus (Gaisford 1-120)		1.15.3	480
44 σελ. 5ef	335	1.17.1	485
156 σελ. 15e	336	2.8.4 [Π T23a]	132-133
338 σελ. 35bc	349	2.20.6	333
369 σελ. 39b	277	2.35.5	252
480 σελ. 56a	355	4.32.4	240
487 σελ. 57a	336	5.3.2	82
510 σελ. 60a	336	5.14.9	276
713 σελ. 86ab	347	5.26.7	288
933 σελ. 116c-117a	295	7.8.3 [Π T23b]	132-133
Coislianus (Gaisford 121-154)		7.20.6	467
265 σελ. 144cd	336	8.21.1	329
<i>Mantissa proverbiorum (CPG II 745-779)</i>		8.23.5	265
1.43	340, 341	9.29.6-7	314
3.13	338	10.13.8	344
Spyridonidou-Skartsouli		Περεγγίνος Πρωτεύς	
49a	345	Ἐγκώμιον Πενίας	
Παρράσιος		σπὸν Μένανδρο, <i>Περί ἐπιδεικτικῶν</i>	
(A) <i>testimonia artis</i> (Overbeck)		2.1	457
1702-1722	259	Περσαῖος Κιτιεύς (Ταῖφάκος)	
1723-1730	259	(A) μαρτυρίες	
1727	259	T1	li, 116-117, 383-384
(B) ἐπίγραμμα (<i>EG</i>)		T2	li, lii, 116-117, 383-384, 386
1 (486)	16-19, 257	T3	li, 116-117, 383-384
Παισιφῶν Ἑρετρικός (<i>SSR III C</i>)		T4a	li, liv, 118-119, 130, 144, 383-384, 391, 405
1	154-155, 427	T4b	li, 118-119, 144, 383, 384, 390, 405
2	428	T5ab	li
3	428	T5a	118-119, 383-384
Πανσανίας Ἀττικιστής (Erbse,		T5b	118-121, 383-384
<i>Untersuchungen 152-219)</i>		T6ab	li, lii
α 42 [K F97]	xxi, 84-85	T6a	liv, 120-121, 384, 391, 413
α 70	345	T6b	120-121, 384, 413
α 178	336	T7	li, lii, 120-121, 383, 384-385
γ 11	340		

T8-9	liii	F8	150-151, 416-417
T8	li, lii, 120-123, 384-385, 387, 391, 426	F9	lv, 150-151, 415, 417-419
T9	liii, 122-123, 385-386, 387, 391	<i>Περί άσεβείας</i>	138-139
T10	lii, liii, 122-123, 385-386	<i>Περί βασιλείας</i>	138-139
T11	liii, 122-125, 385-386, 395	<i>Περί γάμου</i>	138-139
T12	liii, 124-125, 385-386	<i>〈Περί ἐρώτων ?〉</i>	xlili, 138-139, 420-423
T13ab	liii, liv	F10	liv, 150-153, 395, 396, 420-423
T13a	124-125, 386-387	<i>Περί θεῶν</i>	
T13b	li, 124-127, 386-387	F1	liv, 140-141, 396, 399-400
T14	126-127, 387-388	F2a-c	399
T15	liii, 126-128, 385, 387-388	F2a	liv, 140-142, 400, 401, 403
T16	liii, 128-129, 385, 387-388, 391, 392, 394	F2b	142-143, 401-403
T17	liii, 128-129, 385, 387-388, 409, 427	F2c	142-143, 401-403
T18	liii, 128-131, 385, 387-388	<i>〈Περί Όμηρου ?〉</i>	
T19	li, liii, 118, 130-131, 144, 387-388, 405	F11	152-153, 395, 396, 423-426
T20 κ.έ.	386	<i>Πρὸς τοὺς Πλάτωνος Νόμους ζ΄</i>	138-139
T20-25	383, 388	<i>Προτρεπτικοί</i>	138-139
T20ab	lii	<i>Συμποτικοί διάλογοι α΄-β΄</i>	
T20a	lii, 130-131, 388-389	F5-7	395, 397
T20b	130-131, 388-389	F5	liv, lv, 118, 144-147, 396, 405-411, 412
T21	lii, lv, 132-133, 388-389	<i>Συμποτικά ύπομνήματα</i>	
T22	lii, 132-133, 389, 390	F6ab	lv, 396
T23a	li, lii, 132-133, 388, 389	F6a	lv, 146-147, 412
T23b	lii, 132-133, 388, 389	F6b	146-149, 412
T24a	lii, 134-135, 388, 389, 390, 391	F7	148-149, 396, 411, 412-414
T24b	lii, liii, lv, 132, 134-135, 390	<i>Χρειῶν δ΄</i>	138-139
T25ab	liv, 390	<i>(Γ) ἀδήλων ἔργων</i>	
T25a	lii, 134-135, 144, 389, 390, 405, 408	F12	lv, 154-155, 396, 426
T25b	li, 134-135, 390, 391	F13	154-155, 409, 427-428
T25c	lv, 136-137, 391	<i>Πίνδαρος</i>	
T26	136-137, 389, 391	<i>(A) σωζόμενες ᾠδές</i>	
T27	lv, 136-137, 392	<i>Ίσθμιονίκα</i>	
T28	liii, liv, 136-137, 392-394	6.26	349
T29	liii, liv, 138-139, 394-395	<i>Νεμεονίκα</i>	
T30	liii, lvi, 138-139, 395	3.82	237
T31-32	385	4.46	320
T31	lii, liii, 138-139, 395-398	<i>(B) ἀποσπάσματα (Maehler)</i>	
T*32	138-139, 395-398	F43	333
<i>(B) ἔργα καὶ ἀποσπάσματα</i>		F70b 1	88-89, 98-101, 358, 366
<i>Άπομνημονεύματα</i>	138-139	<i>Πλάτων κωμικός (K-A)</i>	
<i>Διατριβὼν</i>	138-139	<i>Άδωνις</i>	
<i>Ήθικαὶ σχολαί</i>		F8	290
F3-4	397	<i>Πλάτων</i>	
F3	142-145, 396, 403, 404	<i>(A) διάλογοι</i>	
F4	144-145, 403, 404-405	<i>Άλκιβιάδης</i>	
<i>Θυέστης</i>	138-139	122a	313
<i>Λακωνική πολιτεία</i>	138-139, 415-419	122c	58
F8-9	396		

Ἀπολογία Σωκράτους		Φαίδων	510, 511
33c-34a	236	61e κ.έ.	251
Γοργίας		62b	251
493a	251	62cd	251
497a	354	62c	251
Εὐθύδημος		117c	58
275e	473	118	436
Κρατύλος		(B) Ἐπιστολαί	
396a-410a	424	7, 326b-d	284-285
Λῦσις		7, 333e	509
207c	339	(Γ) Ἐπιγράμματα (EG)	
Νόμοι		9 (535-538)	305
4, 721a-d	352	(Δ) δοξογραφία (DG)	
5, 739c	339	σελ. 356	371
6, 753e	339	σελ. 627	371
6, 774a	352	(E) ρήσεις (Stanzel)	
6, 776cd	288	15 [πβ. Δ S8]	188
9, 873cd	251-252	25ab	498
10, 903c-e	369	39ab	498
12, 942d	58	57	496
12, 944de	374	(Ζ) ἀνέκδοτα	
Πολυεΐα	xxix, xxxviii	Ἄρσένιος σελ. 422 Walz	475
1, 329a	335	Πλίνιος, C. Plinius Secundus	
1, 354a	512	<i>Naturalis historiae libri XXXVII</i>	
2, 364b-365a	261	4.12.26	289
2, 375a	12	7.5.174	12
2, 376a	12	9.19.70	328
3, 404d	284	10.12.33	323
4, 423e-424a	339	14.7.58	318
5, 449c	339	17.37.240	318
5, 474d-475a	300	32.9.19	416
5, 479bc	363	32.53.150	416
6, 487bc	369	35.34.57	480
6, 493d	349	35.36.72	258
Πρωταγόρας		36.18.134	374
339bc	256	Πλούταρχος Χαιρωνεύς	
343ab	378	(A) Βίου	
Τίμαιος		Ἄλέξανδρος	
35b	104-105, 370	52.3-7, 694e-695a	293
43a	243	52.4, 694f	294
82e κ.έ.	247	52.8, 695b	294
83b	247	53.1, 695b	294
Φαίδρος		64.1-12, 700f-701c	470
230b	265	Ἄλκιβιάδης	
233ab	300	2.2-3, 192c	477
235c	308	18.5, 200c	333
240b	300	Ἄρατος (Ziegler III:1)	
257de	267	18.1-2, 1034f-1035a [Π T20a]	lii, 130-131
261c	297	23.5, 1037ef [Π T24a]	134-135
279c	339		

23.6, 1037f [Π T25c]	lv, 136-137	<i>Περὶ ἠθικῆς ἀρετῆς</i>	
23.6, 1037f [Π T26]	136-137	6, 446bc	294
<i>Δίων</i> (Ziegler II:1)		<i>Περὶ πολυπραγμοσύνης</i>	
22.1-6, 967a-c [Εὔδημος T2]	xviii, 198-201	12, 521b	455
		16, 522f	319
24.2, 968a	200	<i>Περὶ πολυφιλίας</i>	
54-58, 981e-983e	509	9, 96f	333
54.1, 981f	509	* <i>Περὶ ποταμῶν</i> (VII 303 Bernardakis)	
58.4, 983cd	509	12.1	289
<i>Θεμιστοκλῆς</i>		<i>Περὶ σαρχοφαγίας</i>	
3.4, 113bc	314	1.6, 995e	318
5.1-7, 114a-d	314	<i>Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης ἢ ἀρετῆς</i>	
<i>Θησεύς</i>		1.1-2.13, 326d-345b	281
29.3, 14a	344	2.3, 336cd	282
29.4-5, 14a	345	2.6, 338f	281-282
<i>Καῖσαρ</i>		<i>Περὶ τῆς ἐν Τιμαίῳ ψυχογονίας</i>	
43.5-7, 728e	322	(Hubert VI:1)	
<i>Λυκούργος</i>		20, 1022c-e [K F123]	xxi, xlvii, 104-105
14.5-6, 48ab	351	<i>Περὶ τοῦ τῆς σελήνης προσώπου</i>	
15.1-2, 48c	351	(Pohlenz V:3)	
31.2, 59ab	415	2-3, 920e-921a [K F124]	xxi, xxiii, xxxii, 104-107, 371
<i>Νικίας</i>			
4.2, 525c	428	3, 921b	106
<i>Περικλῆς</i>		3, 921e	370-371
13.15-16, 160de	305	* <i>Περὶ τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσόφοις</i>	
<i>Σόλων</i>		15, 883cd	372
26.4, 93a	xxvii	4.2, 898bc	242
<i>Τιμολέων</i>		<i>Περὶ τῶν ἐκλειοπτῶν χρηστηρίων</i>	
13.10, 242c	274	18, 420a	344
14.1-4, 242c-e	274	<i>Πολιτικά παραγγέλματα</i>	
(B) Ἡθικά		13, 808de	306
<i>Αἴτια φυσικά</i>		<i>Πότερα τῶν ζῶων φρονιμώτερα</i>	
19, 916c	333	18, 972f	304
<i>Ἀποφθέγματα βασιλέων καὶ στρατηγῶν</i>		27, 978de	333
<i>Ἀλκιβ.</i> 1, 186d	477	<i>Πῶς ἂν τις διακρίνει τὸν κόλακα</i>	
<i>Ἐπαμ.</i> 7, 192e	306	<i>τοῦ φίλου</i>	
<i>Ἀποφθέγματα Λακωνικά</i>		3, 50d	321
<i>Λυκούργου</i> 14, 227ef	351-352	12, 56cd	301
[<i>Instituta</i>]		<i>Συμπουσιακῶν βιβλία θ'</i> (Hubert IV)	
9, 237c	351	1-9, 612c-748d	299
<i>Γαμικά παραγγέλματα</i>		1.4, 622a	282
43, 144c	447	2.1.6, 632d	446
* <i>Παραμυθητικὸς πρὸς Ἀπολλόνιον</i>		2.1.6, 632e	488
9, 106bc	310	4.1.1, 660e	434
23, 113ab	462	4.4.2, 667f	295
27, 115b-e	511	7.5, 705cd	294
<i>Περὶ δυνωπίας</i>		8.1.2-3, 717d-718b	235
2, 529a	294	8.3.1, 720cd	525
<i>Περὶ εὐθυμίας</i>		8.3.2, 720ef	525
13, 472b	318	8.3.3-4, 721d-722c	526

8.3.6, 722ef [Ἀριστόδημος T1]	224-225	Ἵονομαστικόν	
<i>Τῶν Ἑπτὰ Σοφῶν συμπόσιον</i>		2 praef.	325
10, 153e	470	2.146 [K F70]	xxi, xxiii, 64-65
10, 154b	363	2.164 [K F71]	xxi, xxiv, 64-65
14, 157de	342-343	2.185 [K F68c]	xxi, 62-65
[Πλούταρχος] (<i>CPG</i> I 321-342)		3.48	352
<i>Παρομίαι αἴς Ἀλεξανδροῖς ἐχρῶντο</i> xx		4.54	52, 313
1.61-69	279	6.46	372
1.60 [K F*25b]	28-29	6.105	326
1.61 [K F18b]	22-23, 279	6.107	356
1.62 [K F20b]	24-25, 270, 279	6.108	364
1.63	247, 279	7.177	326
1.64	247, 279	8.40	352
1.65 [K F100]	86-87, 247, 279	9.41	276
1.66	279, 335	9.97-98	368
1.67	279, 369	10.65	100
1.68	279	10.119-121	326
1.69	279, 348	Πολύκλειτος Λαρισσαῖος (<i>FGrHist</i>	
2.11	353	128)	
2.28	336	Ἱστορία	
Πολέμων Ἀκαδημαϊκός (<i>Gigante</i>)		F1	281
F59	xvi	Πομπήιος Τρόγος, βλ. Ἰουστίνος	
Πολέμων Ἰλιεύς (<i>Preller, FHG</i> III)		Πορφύριος	
<i>Περὶ ἀδόξων ὀνομάτων ἐπιστολή</i>		(A) σωζόμενα ἔργα	
F78 Preller = 78 Müller	244-245	<i>Περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων</i>	
<i>Περὶ τοῦ παρὰ Ξενοφῶντι καννάθρον</i>		2.26	238
F86 Preller = 86 Müller	150-151, 416	2.27	450
Πολύανος (<i>Woelfflin & Melber</i>)		2.54	450
<i>Στρατηγήματα</i>		4.15	450
6.5 [Π T21]	lii, lv, 132-133	(B) ἀποσπάσματα (<i>Smith</i>)	
6.5 [Π T24b]	lv, 134-135	⟨ <i>Περὶ τοῦ Γνώθι σαυτόν</i> ⟩	
7.20	321-322	F273 [K F89b]	78-81
Πολύβιος Μεγαλοπολίτης		Πορφυρίων, <i>Porphyrio</i> , <i>Pomponius</i>	
Ἱστορία		<i>Scholia in Horatium</i>	
4.41.6	323	<i>Ars poetica</i>	
5.32.1	339	357-359	286
5.96.3	322	<i>Epistularum libri II</i>	
6.3.8	415	2.1.232-233	286
6.48.6 <i>κ.έ.</i>	253	Ποσειδώνιος Ἀπαμεύς (<i>FGrHist</i> 87,	
8.28 [30] 6	276	E-K)	
18.11.2	465	Ἱστορία	
18.12.1	465	87 F 8 = 60 E-K	288
18.14.1	379	<i>Περὶ θεῶν</i>	
20.6.12	322	F20-23 E-K	398
Πολύβιος ρήτωρ		<i>Προτρεπτικοί</i>	
<i>Περὶ σολοικισμοῦ</i>	471	F1-3 E-K	397
Πολυδεύκης, Ἰούλιος (<i>Bethe</i>)		<i>Τέχνη τακτικῆ</i>	
		F80-81 E-K	369

ἀγνώστου ἔργου F281a E-K	425	Σέλευκος (Mueller) <i>Γλώσσα</i>	
Πραξιφάνης (Wehrli IX) F7	xli	F42	367
Πρόκλος <i>Εἰς Πλάτωνα Πολιτεῖαν</i> (Kroll)		Σενέκας, Seneca, L. Annaeus (A) σωζόμενα ἔργα <i>De beneficiis libri VII</i>	
II 113.1-115.7 [K F6]	xxi, xxiii, xxxvii, 10-13	7.2.1	438
II 122.12-123.16 [K F5]	xix, xxi, 8-11	7.8.3-7.10.6	438
<i>Εἰς Τίμαιον</i> (Diehl)		<i>Epistulae morales</i>	
II 190.7	247	10.1	468
Προπέτριος, Propertius, Sextus <i>Elegiarum libri IV</i>		20.9	438
3.1.31-32	348	62.3	438
Πρωταγορίδης (<i>FGrHist</i> 853) T2	407	<i>Naturalium quaestionum libri VII</i> 4A praef.	438
Ἀκροάσεις ἐρωτικάί	144-145	(B) ἀποσπάσματα (Haase)	
Πυθαγόρας / Πυθαγόρειοι (A) <i>VS</i> 58		F123	450
B 1	500	<i>Exhortationes</i>	397
(B) <i>DG</i>		Σέξτος Ἐμπεϊρικός <i>Πυρρώνειοι ὑποτυπώσεις</i>	
σελ. 357	371	1.64	12
σελ. 361	371	Σέρβιος, Servius Honoratus <i>In Vergilium commentarii</i>	
Πύθων Ἀριστοκράτου (Ταῖφάκος) T1	206-207, 515-516	<i>Aen.</i> 6.448	xxxvii-xxxviii
Πύρρος Ἡπειρώτης <i>Τακτικά</i>	102-103	Σόλων Ἀθηναῖος (<i>IEG</i> ² II 139-165) <i>Πρὸς Κυρράνορα τὸν βασιλέα</i>	
Ριανός (Mayhoff) F13	100-101, 367	F19	xxvii
Ρουφίνος Κύπριος (Ταῖφάκος) T1	226-227, 526	Σόλωνος νόμοι (Ruschenbusch)	
Ροῦφος Ἐφέσιος (Darembert & Ruelle)		28 ἀρ. 3	245
<i>Περὶ ὀνομασίας τῶν τοῦ ἀνθρώπου μορίων</i>		Σοῦδα (Adler)	
192 [K F68b]	xxi, 62-63, 325	α 76	412
Σαπφώ (Voigt 27-174) F58.25-26	16-17, 256, 265	α 249	388
F122	42-43, 300	α 731	360, 361
Σάτυρος Περιπατητικός (Schorn) F1	440	α 984	475
F13	297	α 1654	144
F26	293	α 3927	xxxiii
		α 4660	336
		αι 230	364
		β 513	367
		γ 316	267
		δ 26	34
		δ 57	475
		δ 1062	418
		δ 1492	353
		ε 499	277
		ε 1707	235
		ε 3023 [Π T30]	138-139
		ζ 79	144

η 85	74	Σπενύοιππος (Isnardi Parente, Tarán,	
θ 17	341	<i>FGrHist</i> 1009)	
θ 257	487	1009 T 3a-c	236
ι 88	336	<i>Βασιλικοί νόμοι</i>	289
κ 243	92, 362	<i>Πλάτωνος περιδδειπνον</i>	xxviii, 4-5
κ 1714 [K F1 Wehrli]	xxi, xxiv	F1 Tarán = 150 Isnardi Parente	
κ 1272	353	= 1009 F1	235
κ 1968	335	F2 Tarán = 151 Isnardi Parente	
λ 66	307	= 1009 F2	236
λ 346	246-247		
λ 437	327	Στέφανος Βυζάντιος (Meineke)	
λ 438	326	σελ. 203-205	316
ν 214	375	σελ. 203	315
ξ 9	266	σελ. 323-325	277
ο 98	350	σελ. 581	xxvii
ο 794	347		
ο 798	332	Στησίμβροτος Θάσιος (<i>FGrHist</i> 107,	
ο 1091	291	1002)	
π 143	360	<i>Περί Θεμιστοκλέους και Θουκυδίδου</i>	
π 301	317	<i>και Περικλέους</i>	
π 858	301	107 T 2 = 1002 F 10a	305
π 1088	34	Στίλπων (<i>SSR</i> II O)	144-145
π 1368 [Π T1]	116-117	4	xvii, 408
π 1370	116, 383	19	409-410
π 1406	116, 383	23	408
π 1591	34		
σ 1377	388	Στοβαῖος, Ἰωάννης (Wachsmuth &	
σ 1661	312	Hense)	
τ 599	291	1.49.1a	242
φ 395	36, 295	2.1.11 [Δ S14]	lxi, 192
φ 422	457	2.1.29	501
χ 132	360, 361	2.4.14 [πβ. Δ S9]	190
		2.31.53	lxi
Σουητώνιος, C. Suetonius Tranquil-		2.31.75	lxii
lus		3.1.172	340
<i>De vita XII Caesarum libri VIII</i>		3.4.58 [πβ. Δ S12]	190
<i>Vespasianus</i>		3.16.20 [πβ. Δ S5]	188
13	438	3.21.8 [Δ S18]	lxi, 194-195
Σοφοκλής		3.21.12 [K F89c]	xxi, 80-81
(A) σωζόμενα έργα		3.21.26 [K F89b]	xxi, 78-81
<i>Οιδίππους τύραννος</i>	96-97	3.22.16 [Δ S19]	lxi, 194-195
<i>TrGF</i> IV test. 175a	364	3.24.10	320
<i>Φιλοκτήτης</i>		3.29.42	lxii
1439-1440	349	3.43.79	xxxix
(B) ἀποσπάσματα (<i>TrGF</i> IV)		4.22.16	352
<i>Ναύπλιος καταπλέων / Ναύπλιος</i>		4.29a 13	388
<i>πυρκαυός</i>		4. 67.16	352
F429	368	5.55.10	493
ἀδήλου δράματος		Στράβων	
F1063	327	<i>Γεωγραφικά</i>	

1.2.34, 41C	425	585 T 3ab	415
4.1.5, 181C	277	<i>SVF I 620</i>	Ivi, 396, 398, 420
6.1.8, 259-260C	273-274	<i>Λακωνική πολιτεία</i>	
6.3.4, 280C	275	585 F 1-2	415
6.3.5, 281-282C	276	585 F 2 = <i>SVF I 630</i>	419
7.3.6, 299C	425	<i>Περί τῆς ἠθικῆς διατάξεως</i>	
7.3.7, 300C	270, 271	<i>SVF I 620</i>	404
14.6.3, 683C	xxvi		
16.2.31, 759C	270	Σφοδρίας Κυνικός	
16.27, 784-785C	425	<i>Τέχνη ἐρωτική</i>	144-145
Στράτις (K-A)		Σχόλια	
T3	364	³ Απολλωνίου Ροδίου (Wendel)	
<i>Φοίνισσαι</i>		³ Αργοναυτικά	
F47	337	1.308b	110-111
		1.498	425
Στράτων Λαμψακηνός (Wehrli V)		2.712-713	332
F18	xli, 396	³ Αριστείδου (Dindorf)	
F133	xxix	III σελ. 509	357, 358
F134	xxx	³ Αριστοφάνους	
F136	xli	<i>Εἰρήνη</i> (Holwerda)	
F137	xxx	453	332
F138	xxx	³ Ἐκκλησιάζουσα (Dübner 315-322)	
F141	xxx	1029	349
Στωικοί		<i>Σφήκες</i> (Koster)	
(A) <i>SVF</i>		20ab [K F102b]	88-89
II 547	500	Διονυσίου περιηγητοῦ (<i>GGM</i> 427-457)	
II 1009	399	64	343-344
III 700	415	Εὐριπίδου (Schwartz)	
III 716	420	<i>Μήδεια</i>	
(B) <i>DG</i>		9	350
σελ. 361	371	264	350
<i>Συναγωγή</i> (Cunningham)		⁴ Ηοιδου (di Gregorio)	
(versio B)		<i>Θεογονία</i>	
α 523	364	117	425
α 2571	323	134	424-425
α 2573	336	⁴ Ἡφαιστῖωνος (Consruch 93-174)	
α 2574	336	6 σελ. 122	326-327
(versio antiqua)		Θεοκρίτου (Wendel)	
γ 84	356	5.21/22ab [K F79a]	72-73
π 98	317	8	307
<i>LGM</i> σελ. 22	317	8.56d	307
		9	307
Συνέσιος Κυρηναῖος		Λουκιανουῦ (Rabe)	
<i>Φαλάκρας ἐγκώμιον</i>		<i>Δημιῶναξ</i>	
22	xliv	4	440
		15	454
Σφαῖρος Βορυσθενίτης (<i>SVF I, FGrHist</i> 585)		17	455
		26	463
585 T 1	415	40	471
585 T 3a	lv	46	474

49	477	Σωσιάδης	
50	477-478	Ἐκ τῶν Ὑποθηκῶν τῶν ζ' σοφῶν	
53	480	σὸν Ἀρσένιο σελ. 271 Walz	378
Λυκόφρονος (Scheer)		Τῶν Ἐπτὰ Σοφῶν Ὑποθήκαι	
683	374	σὸν Στοβαῖο III σελ. 125-128	378
833	373	Σωσίβιος Λάκων (<i>FGrHist</i> 595)	
Νικάνδρου		*Πρὸς Κάσανδρον περὶ βασιλείας	
Ἀλεξιφάρμακα (Geymonat)		T3	282
11c	376	Σωσικράτης (Giannattasio Andria	
Θηριακά (Crugnola)		73-114)	
447c [K F126]	106-107	Διαδοχαὶ τῶν φιλοσόφων	
958	376	F4	340
Ἰομήρου		F16	406
Ἰλιάδος (Erbse)		Σώτας Πάριος (Ταϊφάριος)	
Ο 365b	332	T1	218-219, 518
Π 184b	310	Σωτίων Ἀλεξανδρεὺς (Wehrli,	
Σ 483	353	Suppl. I)	
Ψ 81a [K F118]	100-101, 367	F1-36	xxxi
Πινδάρου (Drachmann)		F1-2	xxxii
Ὀλυμπιονίκαι		F17	xxxiii
3.33a	346	F21	li, 118-119, 383
Πλάτωνος (Greene)		F19	440
Γοργίας		F33	515
497a	354	Τάκιτος, Tacitus, Cornelius	
Ἰππίας ἐλάσσων		<i>Ab excessu Divi Augusti libri XVIII</i>	
368c [K F69]	64-65	2.32	522
Ἀῦσις		2.54	376
207c [K F87]	76-77	6.20	522
Νόμοι		6.21-22	522
5, 739a [K F120]	102-103	12.52	523
7, 820c	369	14.57	523
Παρμενίδης		16.34-35	438
127b	301	<i>Historiarum libri XII</i>	
Πολιτεία		1.22	521-522
1, 329a	335	3.81	523
3, 402e	301	Τερέντιος, P. Terentius Afer	
5, 479c [K F111b]	94-97	<i>Eunuchus</i>	246
6, 493d	349	732	142-143, 403
Πρωταγόρας		Τερψίων	
318b	301	<i>Γαστρονομία</i>	74-75, 333
Φαῖδρος		Τζέτζης, Ἰωάννης	
279c [K F87]	76-77	Σχόλια εἰς Λυκόφρονα (Scheer)	
Φαίδων		649 [K F92b]	xxii, 80-81
89c	82-83	Τίμαιος Ταυρομενίτης (<i>FGrHist</i> 566)	
Φίληβος		Ἱστορίαι	
48c	341	F6	xxxvii
Σώπατρος Πάριος (K-A)			
Νέκρια			
F14	337		

F13ab	338	Φερεκράτης (Κ-Α)	
F16	406	<i>Κοριανώ</i>	
F32	288	F74	289
ἀγνώστου ἔργου / βιβλίου		Φερεκράτης Ἀθηναῖος (<i>FGrHist</i> 3)	
F157	305	<i>Ἱστορίαι</i>	
Τιμόθεος Ἀθηναῖος (<i>FHG</i> IV)		F79a	82-83, 346
<i>Περὶ βίων</i>		F92a	374
σελ. 523	146-147, 412	Φιλαινίς	
Τίμων Φλιάσιος (<i>Wachsmuth, SH</i>)		<i>Περὶ ἀφροδισίων</i>	
<i>Ἰνδαλμοί</i>	514	<i>ΡΟxy</i> 2891	331
<i>Περὶ αἰσθήσεως</i>	514	Φιλέταιρος (Κ-Α)	
<i>Πύθων</i>	514	<i>Κυνηγίς</i>	
<i>Σύλλοι</i>	514	F8	304
F9 <i>Wachsmuth = SH</i> 832	294	Φιλήμων (Κ-Α)	
F30 <i>Wachsmuth = SH</i> 790	406	ἀγνώστων ἔργων	
F64 <i>Wachsmuth = SH</i> 780	128-129, 387	F127	303
Τρόγος, Πομπήιος, <i>Pompeius Trogus</i>		F134	476
βλ. Ἰουστίνος		Φιλίσκος Αἰγινήτης (<i>SSR V D</i>)	
Τρύφων (<i>de Velsen</i>)		4	440
<i>Περὶ Ἑλλητισμοῦ</i>		Φιλόδημος	
F106	317	<i>Περὶ ἐνσεβείας (PHerc</i> 1428: Henrichs)	liv
Ἰγνίνος, <i>Hyginus</i>		II 28 - III 13 [Π F2a]	140-142, 400-403
<i>Fabulae</i>		<i>Περὶ κακῶν</i>	316
14.25	347	<i>Περὶ μουσικῆς (PHerc</i> 1497: Neubecker)	liv
48	353	I 37.12 κ.έ.	421
103	303	III 27.6-7	421
104	303	IV 16.22	421
Ἰπερείδης (<i>Jensen</i>)		IV 35.33-34	421
F24	336	V 28-31	422
Φαβωρίνος (<i>Barigazzi</i>)		VI 3-5	422
<i>Θεραϊτῶν ἐγκώμιον</i>		XIII 4-XV 44	420
F1	451, 487	XIV 1-24 [Π F10]	150-153, 420-423
<i>Παντοδαπὴ ἱστορία</i>		XXIII 27-XXIV 5	421-422
F52-93	451	Ῥητορικά (<i>Sudhaus</i>)	
F72	428, 440	II 171 fr. VII [Π T29]	138-139, 394-395
<i>Περὶ φυγῆς</i>		<i>Σύνταξις τῶν φιλοσόφων</i>	lviii
F96	451	(α) Ἱστορία τῆς Ἀκαδημίας (<i>PHerc</i> 1021: Dorandi)	
Φανίας Ἐρέσιος (<i>Wehrli IX, FGrHist</i> 1012)		N 12-17 [Ἀρισταγόρας T1]	208-209, 516
F13 <i>Wehrli = 1012 F</i> 13	284, 291, 315	XXII 36-37	210-217, 517
F32-33 <i>Wehrli</i>	xxi, xxxi	XXIII 10-11 [Ἰππαρχος T1]	
F34-35 <i>Wehrli</i>	xxxvii		210-211, 517
Φαλάριδος Ἐπιστολαί (<i>Hercher</i>)		XXIII 12 [Ἀριστάναξ T1]	212-213, 517
σελ. 409 κ.έ.	298	XXIII 44-45 = XXXII 37 [Ἐυπειθῆς T1]	214-215, 517

XXIV 9 [Ζηνόδοτος T1]	216-217, 517	2.1, 554	434-435
XXXII 37 = XXIII 44-45 [Εὐπείθης T1]	214-215, 517	2.1, 555-557	467
(β) Πίναξ τῶν Στωϊκῶν (<i>PHerc</i> 1018: Dorandi)		2.1, 564-565	460
		2.2, σελ. 566-567	527
		<i>Γυμναστικός</i> (Jüthner)	
III 1-14 [Π F6a]	iv, 146-147, 412	7	492
IV 1-11 [Π F12]	154-155, 426	37	476-477
XII-XVI	liv	<i>Πρωτεύς κῶνον ἢ σοφιστής</i>	
XII 1-12 [Π T3]	116-117, 383	στη Σούδα φ 422 Adler	457
XIII 1-12 [Π T11]	122-125, 386	<i>Τὰ ἐς τὸν Τυανέα Ἀπολλώνιον</i>	lviii
XIV 1-12 [Π T14]	126-127, 387	1.1.1-3	519
XV 1-11 [Π T22]	132-133, 389	1.2.1	519
XVI 1-10 [Π T25b]	134-135, 390	1.3.1	519
XVI 7	116	1.3.2	519
XXIX 5-XXXIII 4	392	1.15.1	491
XXXI 1-12 [Π T27]	136-137, 392	1.32.2	524
LXXV 1 [Σώτας T1]	218-219, 518	3.19.1-2	524
Φιλόλαος (<i>VS</i> 44)		3.50.1	490
A 27	247	4.5	472
<i>Περὶ φύσιος</i>		4.22.1	483
B 7	242	4.22.2	483-484
B 14	250-251	4.31.1	490-491
Φιλόλαος Κιτιεύς (Ταϊφάκος)		4.35	520-521, 523
T1	220-223, 518-524	4.36-37 [Φιλόλαος T1]	220-223, 524
		4.37.2	524
Φιλόξενος Κυθήριος (<i>PMG</i>)		4.39-43	520
<i>Κύκλων ἢ Γαλάτεια</i>		4.46.1-5	523
F 2-11 (815-824)	291, 284, 291, 295	4.47.1	520
<i>Υμέναιος</i>		5.24.1	490
F 15 (828)	36-37, 295	7.1-3	524
Φιλόξενος Λευκάδιος (<i>PMG</i>)		7.11.3	524
<i>Δεῖπνον</i>		7.14.2	524
836a-f	291, 295	7.16.2	523
		7.17.1	524
Φιλοστέφανος Κυρηναῖος (<i>FHG</i>)		8.31.3	520
III)		Φιλόχορος Ἀθηναῖος (<i>FGrHist</i> 328)	
<i>Περὶ τῶν παραδόξων ποταμῶν</i>		<i>Τετράπολις</i>	
σελ. 32	329	F73	245
Φιλόστρατος (Kaysers)		ἀγνώστου ἔργου	
<i>Βίοι σοφιστῶν</i>	lxiii	F112	345
1.8, σελ. 489	451-452	Φύλων Ἀλεξανδρεὺς	
1.23, 527	449-450	<i>Προσβεία πρὸς Γάιον</i> (Pelletier)	
1.25, 535-536	439	69	341
1.25, 536	478	Φλέγων Τραλλιανός (<i>FGrHist</i> 257, Giannini)	
1.25, 541	439, 452	Ὀλυμπιάδες	
2.1, 551	467	F2	316
2.1, 552-554	432-433	<i>Περὶ θανασιῶν καὶ μακροβίων</i> (F36)	
2.1, 552	433		
2.1, 553	433-434, 490		

4.1-4 [K F128]	xxi, xxxvii, 108-109, 373-374	Χάραξ (<i>FGrHist</i> 103) F38	353
5.1-3 [K F129]	xxi, xxxvii, 108-109	Χάρης Μυτιληναῖος (<i>FGrHist</i> 125) <i>Περὶ Ἀλέξανδρον ἰστορία</i>	
Φλώρος, Florus, L. Annaeus		F2	280
<i>Epitoma</i>		F4	281, 364
1.18.28	275	F11	280
Φοινικίδης (Κ-Α)		Χοιρίλος Σάμιος ἢ Ἰάσιος (<i>SH</i>) <i>Σαρδαναπάλλον ἐπιτάφιον</i> (?)	
F5	285	F335	286-287
Φρύνιχος		Χοιροβοσκός (Consbruch 177-254) σελ. 230	327
<i>Ἐκλογή</i> (Fischer)		Χρύσιππος Σολεῦς (<i>SVF</i> I-III) (Α) δηλουμένων ἔργων	
B 268	326	<i>Ἐρωτικά ἐπιστολαί</i>	
familia q (λ. Ψύα)	326	II 1072	420
<i>Σοφιστική προπαρασκευή</i> (de Borries)		<i>Ἡθικῶν ζητημάτων</i>	
88.1	247	III 527	144-145
Φύλαρχος Ἀθηναῖος (<i>FGrHist</i> 81)		<i>Παρομιῶν α'</i>	
<i>Ἱστορία</i>		III σελ. 202 F1	146-147, 412
F26	413	<i>Περὶ ἐρώτων</i>	
F36	413	III 718	420
F41	262, 281	<i>Περὶ θεῶν</i>	
F44	419	II 687	398
Φώτιος Πατριάρχης		II 1022	398
<i>Λεξικόν</i>		II 1049	398
A-Π (Theodoridis)		II 1068	398
α 408 [K F83]	xxi, 76-77	II 1076-1078	398
α 604	364	II 1125	398
α 2533	66	III 212	398
α 3408	336	III 326	398
α 3409	336	<i>Περὶ παρομιῶν πρὸς Ζηνόδοτον</i> (<i>SVF</i> -)	
α 3395	323	Διογ. Λαέρτ. 7.200	84-85, 350
ε 678	66	<i>Περὶ πολιτείας</i>	
η 42	74	I 269	415
λ 47	307	<i>Περὶ τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἡδονῆς</i> (<i>SVF</i> III σελ. 199-200)	
λ 82	311	F5	407-408
λ 255	326	F6	90-91, 360, 408
P-Ω (Naber)		F10	290, 291
λ. Ψόας	326	F11	296
Χαιρήμων (<i>TrGF</i> 71)		<i>Περὶ τοῦ προτρέπεσθαι</i>	
<i>Ἀγμλένης Θεροποκτόνος</i>		III 167	397
F1-7	487	III 761	397
Χαμαιλέων (Wehrli IX)		<i>Προτρεπτικοὶ α'-γ'</i>	
F2ab	341	III 69	397
F3-6	xxx	III 139	397
F3	397	III 753	397
F7-8	xxx		
F14-44	xxxι		
F28	359		
F30	366		

<i>Περὶ χρησῶν (SVF II)</i>		<i>Epistularum libri II</i>	
F1201	375	2.1.232-233	286
F1202	375		
(B) ἄλλα ἀποσπάσματα		Ἔρωγένης	
II 1067	424	<i>Κατὰ Κέλσον</i> (Borret)	
III 527	404	1.37	235
(Δ) <i>SH</i>		3.54 [II T5a]	118-119
F338	286	6.8	235, 236
Ψευδάργων, Pseudacro		Ἔρωίων (Sturz)	
<i>Scholia in Horatium</i>		Ἐτυμολογικόν	
<i>Ars poetica</i>		στ. 133	332
357-359	286	στ. 168	326

Εύρετήριο ονομάτων και πραγμάτων

- ἀβρότης*, xl, 16-17, 254-256, 261
 *Αβυδος, 305
 *Αγαθαρχίδης, Κνίδιος, 324
 *Αγαθίων, ὁ Σώστρατος, 433-435, 489-490
 *Αγαθόβουλος, lx, 160-161, 437, 438
 *Αγαθοκλῆς φιλόσοφος, lx, lxn, 172-173, 456, 464
ἀγαθὸς δάμων, 433, 489
 *Αγαμέμνων, lxin, 170-171
ἀγαμίον ζημία, 352
ἄγαμοι Λακεδαιμόνιοι, 84-85, 351, 352
 *Αγίς Δ', 254, 415
 *Αγλαῖς Μεγακλέους, 287
 *Αγνεών, 18-19, 264-267
 *Αγχιάλη, 32-33, 286, 287
ἀγωγή Σπαρτιατῶν, 253
 *Αδείμαντος, xxxviii, 236
 *Αδης, 176-177
ἀδηφαγία, 287
ἀδιάφορα, 124-127
ἄδυροι, 62-63, 324
 *Αδμητος, ποιητής, 176-177
 *Αδραστος, 469
 *Αδριανός, αὐτοκράτωρ, lxiv, 451, 452, 460, 527
 *Αδωνις, 72-73, 328, 332, 355, 373
ἄδωνις, ὁ ἰχθύς, 64-67, 328
Ἀεὶ κολοῖός παρὰ κολοῖόν ἰζάνει: παρομία, 76-77, 237, 279, 334-335
ἀθανασία ψυχῆς, lxnι
Ἀθάνατοι Περωσῶν, 262
ἄθεοι, lvi-lvii, 202-203, 513-514
 *Αθηνᾶ, 56-57, 164-165
 *Αθήνα, xvii, xix, xxvii, xxxiii, xxxiv, lvii, lx, lxiv-lxvii, 4-5, 10-11, 84-87, 120-121, 126-129, 144-145, 166-169, 182-183, 313, 315, 333, 350, 352-353, 361, 384, 388, 404, 436, 444, 448, 449, 455, 457, 461, 465, 467, 483, 485, 491, 507, 510, 515, 517, 518, 525-528 - *Αθηναῖοι, xvi, 164-165, 172-173, 178-185, 228-229, 433, 448, 449, 455, 457, 460, 467, 480, 484, 485, 488
 *Αθήναιος, Ναυκρατίτης, xxiv, xxvii, xxviii, xxxix, xl, xli, xlv, xlix, l, liv, lv - *Αθηναίου Ἐπιτομή, xxii, xxiii - βλ. καὶ Εύρετήριο τῶν χωρίων
 *Αθηνόδωρος, Σολεύς, 116-117, 144-145
ἄθλοθεσία ἡδονῶν, 278
ἄθλητές, 166-167, 178-179, 454-455, 476-477
Αἰγαῖον, 92-93, 361
Αἶγιον, 46-47, 304
Αἶγός τροπὸν μάχαιραν ἐσκάλευσά μοι: παρομία, 84-85
Αἰγυπτία κλιματίς: χαρακτηρισμὸς τοῦ Ζήνωνος, 146-147, 412
Αἶγυπτος, xxxiv, 130-131, 314, 323, 324, 437, 438, 344, 462, 519 - Αἰγύπτιοι, xliii, 52-53, 62-63, 126, 127, 238, 289, 313, 314, 387, 490 - Αἰγύπτιος Ἡρακλῆς, 344, 345
Αἰθαλίδης, 108-109
Αἰθίοπες, 324
Αἰ Khanoum, xxv, xxvi, xxxv, xlni, 377, 379
ἄικλον, 417
Αἰλιανός: Κλαύδιος, xxi - Ρωμαῖος, 524 - Ταπτικός, xxi
Αἴλιος Διονύσιος, lxiv
αἴνγμα, αἰνίγματα, 331, 356-357, 363
αἴνος, 364
Αἶξ ποττὰν μάχαιραν: παρομία, 85-85, 349-350
Αἰολίς, 58-59, 315, 319 - Αἰολεῖς 316

- Αἰσχίνης, 154-155, 289, 501
 Αἰσχύλος, xlix, 270, 271
αἴτιον, αἴτια, 266, 276, 307, 334
 Ἀκαδημία, xv, xviii, xix, xxiii, xxvii, xxviii, xlviii, lvii, lviii, lxiv, 200-201, 369, 421, 507-509, 511, 516 - Ἀκαδημαῖκοί, xvii, lvii, 138-139, 453
 Ἀκαρνανία, 434 - Ἀκαρνανες, 322
ἀκκίξεσθαι, 355
 Ἀκκό, Σαμία ἢ Ἀθηναία: παροιμιώδεις ὄνομα, 86-87, 279, 354-355
 Ἀκράγας, 298 - Ἀκραγαντινοί 496
 Ἀκραιά Ἡρα, 350
 Ἀκρίσιος, 176-177, 475, 501
 Ἀκροκόρινθος, I, lii, lv, 130-135, 383, 386, 388-391, 408, 414
 Ἀκρόπολις Ἀθηνῶν, 493
Ἀκρω (τῶ) δακτύλω: παροιμιώδης ἔκφραση, 160-161, 440
 ἀκρωτηριασμοί, 22-25
 Ἀλάριχος, 431
ἀλάστωρ, 24-25
 ἀλεκτρώνες, 60-63
 Ἀλεξάνδρεια, Αἴγυπτου, xxvii, 359, 437
 Ἀλέξανδρος: Αἰτωλός, liii, 122-123, 385 - Ἀφροδισειεύς 483 - Γ' Μακεδών, xvii, xxiii, xliii, 30-31, 54-55, 124 -125, 130-131, 236, 253, 254, 262, 280-282, 293, 294, 313, 315, 364, 379, 386, 390, 414, 457, 470, 503 - Πάφιος, lviii - Πολύστωρ, 328 - Σεβήρος, ὁ αὐτοκράτωρ, 518-519 - τύραννος Φερῶν, xviii, 198-199, 508
 Ἀλεξίς, 245, 296
 Ἀλκιβιάδης, 477
 Ἀλκίφρων, 246
 Ἀλκμάν, 288
 Ἀλκμήνη, 345
 Ἀλκυονεύς Ἀντιγόνου, lii, 116-117, 122-123, 386
 Ἀλκώ, 108-109
 Ἄλυσ, ποταμός, 260
 Ἀλφειός, ποταμός, 82-83
ἄλωπεκες, 62-65, 325-326
 Ἀμαθοῦς, 333
ἄμαρτήματα, 144-145, 404-405, 495
 Ἄμμων, 280
 Ἀμμώνιοι, 323
 Ἀμμώνιος, 525-526
 Ἀμφίλοχος, Ὡλένιος, 74-75, 304
 Ἀμφιτρόων, 344
 Ἀνακρέων, xlii, 48-49, 150-151, 308, 309, 422
ἄνακτες, ἄνασσαι, 60-61, 319, 321
 Ἀναξαγόρας, 525
 Ἀνάξαρχος, 36-37, 293-295, 297
 Ἀνατολή, xvii, xxvi, xxviii, xxxv, xxxix, xlii, xlvii, xlix, 238, 239, 242, 267, 281, 312, 313, 332, 377, 379, 522
 Ἀνάχαρσις, Σκύθης, 271, 474-476, 485
 Ἀνδραμύτης, Λυδός, 288
 Ἀνδρόκοτος, Φρύξ, 288
 Ἀνδροκύδης, ἰατρός, xliii, 56-59
 Ἀνδρομάχη, 361
ἀνεμεισήτως, 257, 258
 ἄνθη, συμβολισμός, xlii, 42-43, 252, 253, 268
 ἄνθυπατος, 166-167, 178-179, 455, 477
ἀνιαρά, τά, 168-169, 456-457
ἀνίπτοις ποσίν: παροιμιώδης ἔκφραση, 160-161, 440
 Ἄνναρος, 288
 Ἄννιβας, 276
 Ἀνταγόρας, Ρόδιος, liii, 122-123, 385
 Ἀντιγόνη, 362
 Ἀντίγονος: Γονατάς, I-liii, lvii, 116-117, 120-135, 148-149, 383-391, 413, 514 - Καρύστιος, liv, 428 - Φιλίππου, 122-123
 Ἀντίμαχος, Κολοφώνιος, 50-51, 100-101
 Ἀντίπατρος, Ταρσεύς, 144-145
 Ἀντίποδες, 168-169, 458-459, 501
 Ἀντισθένης: Πάφιος, lviii - Σωκρατικός, 152-153, 178-179, 249, 422, 428, 476, 482, 488, 492
 Ἀντιφάνης, κωμικός, 253
 Ἀντωνίνος Πίος, ὁ αὐτοκράτωρ,

- 460, 465-466, 527 - Ἄντωνίνοι, lxiv
 Ἄνυτος, 164-165, 448
 Ἄορος, ποταμός, 329
 Ἀπελλής, 259
ἀπεσπυθίσθαι, 24-25, 270, 271
 Ἀπίων, 238
ἄπνους, xxxvi
 Ἀπολλόδωρος: μυθογράφος, 400-401 - Σελευκεύς, 404
 Ἀπολλοκράτης, 274
 Ἀπόλλων: xxvi, xxxviii, 4-5, 72-73, 76-77, 108-111, 142-143, 235, 253, 331-332, 344, 376, 378 - Γεργίθιος 316, - Κλάριος 376
 Ἀπολλωνία: Ἀριστοκράτου, 515 - Σκυθίνου, 516
 Ἀπολλώνιος: Κιτιεύς, liv - ΚΥ(ρηναῖος;), 208-209 - Ρόδιος, 82-83 - σοφιστής, 465, 466 - Τυανεύς, 220-223, 431, 483-484, 490-491, 518-524 - Τύριος Στωικός, 144 147 - Χαλκιηρόνιος, lx, lxn, 172-173, 465-466
ἄπορος ἐρώτησις - *ἀπάντησις*, 470-471
 Ἀποστόλιος, xx, xlv
ἀποτοχίωσις, 26-27, 178-179, 477-478
 Ἀρατος: Σικυώνιος, lv, 130-137, 389, 391 - Σολεύς, xxvii, liii, 122-123, 126-127, 385, 387, 391, 514, 525
ἀργᾶς, 376
 Ἀργεία Ἀριστοδήμου, 78-79
 Ἀργοναῦτες, lxn, 82-83, 172-173, 347
 Ἀργος, 333 - Ἀργεῖοι, xlviii, 110-113, 376, 377, 487
 Ἀρειος Πάγος, 472 - Ἀρεοπαγίτες, 58-59
 Ἀρέλατος, ἡ πόλις, 452
 ἄρετή, 16-19, 186-187, 254-257, 263, 407, 494-495
 Ἀριάα, 220-221
 Ἀρισταγόρας: Μιλήσιος, 269 - Σαλαμίνιος, lvii, 516-517
 Ἀρισταίνετος, Τιβέριος Ἰούλιος, 528
 Ἀριστάναξ, Σαλαμίνιος, lviii, 517
 Ἀρίστανδρος, 236
 Ἀρίσταρχος: 332 - μειράκιον, 414
 Ἀριστέας, Προκοπνήσιος, 10-11, 240-241
 Ἀρίσιππος, Κυρηναῖος, 182-183, 293, 296, 487
 Ἀριστόδημος: Κύπριος, lviii, 525-526 - Σπαρτιάτης, 78-79
 Ἀριστοκράτης, πατήρ Πύθωνος Ἐπικουρείου, 515
 Ἀριστόξενος, Ταραντίνος, xxiv, xxv, xxxiii, xxxiv, xlix, 421
ἄριστος βίος, xlv
 Ἀριστοτέλης, Σταγειρίτης, xviii, xix, xxiii, xxiv, xxvi, xxviii, xxix, xxxiii-xxxviii, lvi, 6-11, 14-15, 64-65, 72-73, 78-79, 124-125, 166-167, 180-181, 198-201, 238-241, 296, 313, 328, 331, 333, 379, 386, 394, 423, 424, 509-512, 525
 Ἀριστοφῶν, κωμικός, 126-127
 Ἀρίστων: πατήρ Πλάτωνος, xxxviii, 4-5, 235-236 - μαθητής Τηλεκλή, 208-209 - Χίος, liii, 128-129, 136-137, 387, 392, 394, 404
 Ἀριστώνυμος: Ἀθηναῖος, 364 - ψιλοκιθαριστής, 96-97, 359
 Ἀρκαδία, 66-67, 108-109, 148-149, 328 - Ἀρκάδες, 98-99
 Ἀρκεσίλαος, xlviii, 168, 368-369, 392, 393, 516
 Ἀρκτοῦρος, 70-71, 407
ἀρμονία, ἡ ψυχὴ, 12-13, 242-243
 Ἀρνεῖος μήνας, Ἀρνῖς ἑορτή, 376, - *ἀρνηίδες ἡμέραι*, 110-111
 Ἄρπαλος, 302
 Ἀρριανός, 438
 Ἀρσένιος, xx
 Ἀρτάβαζος, 60-61, 321
 Ἀρταφέρνης, 480
 Ἄρτεμς, 72-73, 76-77, 265, 461
 ἄρτοι, 410
 Ἀρχέλαος: βασιλεύς, 285, 384 - στρατηγός, lii, 132-135, 388-389
 Ἀρχένασσα, Κολοφωνία, 305
 Ἀρχέστρατος, Γελῶς, 70-71, 74-77,

- 295, 296, 309, 333, 359-360, 406-408
- Ἀρχὴ δέ τοι ἦμισυ παντός, Ἀρχὴ παντός ἦμισυ 78-79, Ἀρχὴ ἦμισυ παντός: Δελφικὸ ρητό, 339
- Ἀρχιερεὺς τῶν Σεβαστῶν, 454
- Ἀρχίλοχος, 48-49, 90-91, 309, 358-359
- Ἀρχύτας, Ταραντίνος, 275, 282
- Ἀσία, xxvi, xxviii, lvii, 70-71, 172-173, 379, 460 - Ἀσιανισμός, lxiii
- ἄσγμοι γρίφοι, 88-89
- ἀσγμοποιηθεῖσα ᾠδή, 98-99, 365-366 - ἄσγμος ᾠδή, 100-101
- Ἄσιος Σάμιος, 267
- Ἀσκαλῶν, 272
- Ἀσκληπιόδοτος, 369
- Ἀσκληπιός, lxvi, 172-173, 450 - Ἀσκληπιάδης, 310 - Ἀσκληπιάδαι, 58-61, 320, - Ἀσκληπιεῖον, lxvi, 172-173
- Ἀσπασία, xlii, 46-49, 305-306
- Ἀσπασίος, 483
- Ἄσπος Τρωάδος, xxix, xxxiii, 512
- Ἀσσύριοι, 260, 282, 283, 285
- ἀστρολόγοι (*mathematici*), 521-523
- Ἀστυάγης, 260, 261
- ἀσμβόλω δευπεῖν, 406
- ἄτη, xxix, xlix, 275, 279
- Ἄτταλος, 516
- Ἀττική, 352, 434, 444, 461, 471, 485 - ἄττικὴ διάλεκτος, 434 - Ἀττικὴ χάρις, 160-161, 444, 448 - Ἀττικισμός, lxiii, lxiv, 463
- Αὐγείας, 82-83
- αὐλητοί, αὐλητρίδες, αὐλητρίδιον, lii, 120-121, 148-149, 414
- αὐλικὸς βίος, lii, 122-123
- Αὐρήλιος, Μάρκος, αὐτοκράτωρ, xv, lix, lxiv, 384, 438, 460, 465, 526-527, 528
- αὐτόρκεια, 441
- αὐτοκτονία, xxxix, 248-252, 337
- Ἀφγανιστάν, xxii, xxvi, 377
- Ἀφροδίτη, 162-163, 267, 273, 302, 303, 305, 330, 332, 333, 403 - Οὐρανία, 272
- ἄφύα / ἀφύη, 76-77, 335-336
- Ἄφύα, ἑταῖρα, 336
- Ἀχαιοί, 130-131, 132-133, 322, 388
- Ἀχελῷος, ποταμός, 329
- Ἀχιλλεύς, 357, 486
- Βαβυλώνιοι, 267, 519 - Βαβυλώνιες, 294
- Βαθυκλής, Ἀρκάς, 342
- Βάκτρα, 379
- Βάκχιος Τρυφῶνος, Πάφιος, lix, 526-528
- βάρβαροι, xxv, lxvi
- βασιλεύτωρ, 367
- βεζός, 324
- Βέροια, 454
- Βεσπασιανός, 438
- Βῆρος Λ., αὐτοκράτωρ, 460, 465
- Βίων Βορυσθενίτης, li, liii, 128-131, 385, 387, 388, 437
- Βόηθος, 525
- Βοιωτία, 433 - Βοιωτοί, 287, 322, 366, - Βοιώπιοι, 490
- Βουπρασίς, 82-83
- βράβυλα, 100-101, 367
- Βραυρόνα, 461
- Βραχιμάνες, 238, 312, 490, 519
- Βριάρεως, 343-344, Βριάρεω Στήλαι, 343
- Βρισίς, 357
- Βροῦτος, 507
- Βύβλος, 332-333
- Βῶμος, 289
- Γάδειρα, 80-81
- Γάιος, Πλατωνικός, lix, 228-229, 527-528
- γαλαθηνὰ βρέφη, 38-39
- γαλαθηνοὶ χοῖροι, 150-151
- Γαλάτεια, 284, 303
- Γαλατία, 451 Γαλάτες, 122-123, 452
- Γάλβας, 522
- Γαληνός, xxxvi
- γάμος Κυνηκῶν, 180-181, 481-482
- Γαστρολογία, 70-71, 309, 407
- Γέλλιος Α., xxi, 451

- Γέργιθα, 315, 316, 320 - Γέργιθος, 315, - Γεργίθιοι, 315, 316 - Γεργίθιος Ἀπόλλων, 316 - Γεργιθία, 315 - ἡ Σίβυλλα, 316 - Γεργίθιος, κόλαξ Ἰαλεξάνδρου, xxvii-xxviii, xliii, 54-55, 315 - Γέργινα/Γέργιθα, 58-59 - Γέργινα, 315, 320 - Γεργίνοι, 315, 319 - κόλακες, 58 - Κύπρου, 316 - Γέργις, 315
- Γλαῦκος, 26-27, 277
- Γλυκέρα, 44-45, 301-302
- Γλυκὺς Ἀγκών, 20-23, 266-268
- Γλῶς, 60-61, 321
- γλωσσαλία, 502
- Γνάθαινα ἑταίρα, 302, 454
- Γνώθι σαντόν*, 78-81, 339-341, 378
- γότης, γότης*, 228-229, 524
- Γοργίας Λεοντίνος, xl, 38-39, 297-298, 447
- γρίφοι, 70-71, 86-101, 331, 356-358, 360, 362-365
- Γύγης, xlii, 46-47, 266, 304, 305
- Γυμνοί*: οἱ Γυμνοσοφιστές, 519
- Γυμνοπαιδία, 351, 352
- Γυμνοσοφιστές, xxvi, xxxvi, xlii, 52-53, 235, 240, 293, 312, 313, 377, 470
- Γύνδης ποταμός, 280
- δακτυλήθρα*, 34-35, 291
- Δαμάσιος, 476, 480
- δαμάσκηνα*, 367
- Δάμις Ἰεραπολίτης, lviii, 519
- Δανάη: Ἀκριοῦ, 176-177, 475 - σύγχρονη Δημόνακτος, 176-177, 475
- Δαρκεῖος, 24-25, 30-31, 130-131, 270, 279, 280, 281, 284, 319, 364, 462
- Δάτις, 480
- δελία, 14-15, 246-248, 252, 473
- δελφίνα, 148-149, 413
- Δελφοί, xxv, xlv, xlvi, lix, 72-73, 76-77, 80-81, 112-113, 142-143, 228-229, 303, 340, 342-344, 377, 378, 528 - *Δελφικὸν γράμμα*, 341 - *Δελφικὸν παράγγελμα*, 341
- δεματοστιξία, 24-25, 270
- Δεύτερη Σοφιστική, xx, xxxv, l, liv, lix, lxiii, lxi, 239, 303, 423, 468, 483, 489, 527
- Δημόκης, 260
- Δημάδης, lxi, lxii
- Δημέας, ἡ Μνασέας, πατήρ τοῦ Ζήνωνος, xvi
- Δήμητρα: 142-144, 365, 403 - Χθονία 252
- Δημήτριος: Κυνικός, lx, 160-161, 438, 446, 524 - πατήρ Περσαίου, li, 383 - Πολιορκητής, 122-123 - Φαληρεὺς, xxiv, xxv, xxxiii, xxxiv
- Δημόκριτος: Ἀβδηρίτης lxi, lxii, 439, 462, 499, 502, 525 - Νιζομηδεὺς, *δειπνοσοφιστής*, 331, 408
- Δημοσθένης, 414, 502
- Δημώναξ: Κύπριος, xvii, lviii, lix-lxviii, 388, 429-503 - Σαλαμίνιος, 437
- διαβολή, 496-497
- Διαγόρας ἄθεος, lvi
- Διάδοχοι, xvii, lxiii
- διαμαστίγωσις* Σπαρτιατῶν, 474
- Δίδυμος, Ἀλεξανδρεὺς, xx, xlv, liv, 367, 416, 417
- Δικαίαρχος, Μεσσηνίος, xxiv, xxxiii, xxxiv, xxxvi, xlvi, xlviii, xlix
- δίκη*, 276
- δίκη ἄσεβειας Δημόνακτος, 164-165, 439, 448-450, 463, 497, 498
- Διογένης: Βαβυλώνιος, 401, 426, 518 - Λαέρτιος, xx, xxi, xxiv, xxvi, xxxvi, xlv, liv, lvi - Σιλωπέυς, lx, lxii, 116-117, 160-161, 178-183, 296, 415, 440-442, 444, 448, 454, 455, 458, 472, 479, 488, 489, 493, 497 - Συμυρναῖος, 293
- Διογενιανός, xlv
- Διόγνητος, 228-229
- Διόδωρος: Ἀσπένδιος, 406, 407 - Κρόνος, xvii - Μεγαρικὸς, 102-103, 369
- Διοκλῆς, 88-89
- Διομήδειος ἀνάγκη*, 84-85, 349
- Διομήδης, Θράξ, 84-85, 349, 357-358

- Διονύσοι, τύραννοι, xviii, xlix, 24-27, 88-89, 130-131, 198-201, 272-274, 282, 283, 284, 289, 295, 507
- Διονύσιος, *Μεταθέμενος*, 392
- Διονυσίων έορτή, 90-91
- Διονυσόδωρος, 473
- Διόνυσος, 142-144, 280, 403, 484 - Διονύσου θέατρον, 484
- Διὸς διάκονος*, 448
- Διὸς ἐγκέφαλος*, 30-31, 279 - *Διὸς καὶ βασιλέως ἐγκέφαλος*, 30-31, 260, 278, 284
- Διοσκουίδης, Κύπριος, lvii, 514-515
- Διόσκουροι, 309
- Δίφιλος, κωμικός, 245
- Δίων, xviii, 198-199, 507, 508-509, 511, 513
- Δίων, Προυσαεύς, 451
- Διώξιππος, Ὀλυμπιονίκης, 455
- Δομτιανός, 438, 524
- δοῦλοι φιλόσοφοι, 118-121
- Δοῦρις, Σάμιος, xlviii
- Δρομέας, Κῶς, 96-97, 364
- Δρυίδες, 312
- δυναρχία Σπάρτης, 339
- Δύμη, 82-83
- Δύση, xxxix, xlvii, 238
- δυστυχία, 499-500
- Δωδεκάθεο, 514
- Δωριεῖς, 417
- Δωρίς, μητέρα Διονυσίου τυράννου, 24-25
- Δωρίων, 296
- Δωρόθεος*: ὁ Περσαῖος, li, 383
- Ἐγγύα, *πάρα δ' ἅπτα*, 340
- Εἰ δεῖ χελώνης κρέα φαγεῖν ἢ μὴ φαγεῖν*, 333-334
- εἰκόνες, 130-131, 180-181, 388, 485
- εἰμαρμένη, 252
- Εἰς λατομίας*, παροομία, 295
- Εἰς Μασσαλίαν πλεύσεως*, παροιμία, 28-29, 277
- Ἐκαταῖος: Ἀβδηρίτης, 238 - Σπινθάρου, 116-117
- ἐλκεκτιμισμός, 160-161, 442, 487-488
- Ἐκτωρ, 357-358
- ἔκφρασις*, xliii
- Ἐλατος, 82-83, 108-109
- Ἐλένη: τῆς Σπάρτης, 50-51, 309-310 - *πολυφάγος*, 287
- Ἐλέου βωμός, 483, 485
- ἐλευθερία, lxxviii, 160-161, 168-169, 251, 439, 443, 445, 446, 449, 456-457
- Ἐλευσίνα μυστήρια, 164-165, 450, 467-468
- Ἐλευσίς, 467
- ἐλέφας / ἐλέφαντες, 64-65, 148-149, 327, 413
- Ἐλεφαντίνη, 324, 325
- Ἐλλάς, xvi, xviii, lvi, lxxviii, 22-23, 48-49, 90-91, 182-183, 297, 305, 306, 312, 333, 422, 432, 447, 468, 483, 484, 485, 490, 492, 520 - Ἐλληνες, xxxv, lxxiii, lxxvii, 6-7, 118-119, 158-161, 174-175, 240, 253, 263, 264, 268, 304, 306, 314, 321, 341, 344, 379, 435, 447, 460, 470, 472, 485 - Ἐλληνομίος, xvii, xxviii, xxxv, xlvii, lvii, 444
- ἐλλόγμοι κόλακες*, 58-59
- Ἐλπνίκη, 305
- Ἐμπεδοκλής, 250, 297, 424, 425
- ἔμψυχος ὁ κόσμος*, 192-193
- Ἐντὶ μὲν οὐδὲν ἱερόν*, παροομία, 72-73
- Ἐνυάλιος, 492
- ἐξώκοιτος ἰχθύς*, 64-67, 328
- ἐπάκλα*, 150-151, 415, 417-419
- Ἐπαμεινώνδας, xlii, 48-49, 124-125, 306-307
- Ἐπαφρόδιτος, 438
- ἐπεκτατισμός Λακεδαιμονίων, 253
- ἔπη, 331
- Ἐπίκουρος, xv, lvii, 118-121, 398, 400, 420, 516, 525-526 - Ἐπικούρειοι, lxxv, 206-207, 392, 401, 419, 422, 453, 500, 513, 516
- Ἐπίκτητος, xv, lx, 118-119, 160-161, 180-181, 438, 446, 481, 482, 499
- Ἐπιμενίδης, 10-11, 241, 342

- Ἐπιφάνιος, liv
Ἐπίχαρμος, 245
Ἐπτά Σοφοί, xxv, xl-xli, xliv, xlvι, 271, 340, 341, 342, 377-779
Ἐρασιστρατος, 330
ἐραστής, 44-45
Ἐρέτρια, liii, 387 - Ἐρετριεύς, 128-129
Ἐρεχθεύς, 467
Ἐρμαγόρας Ἀμφιπολίτης, liii, lvi, 138-139, 395
Ἐρμαφρόδιτος, 88-89
Ἐρμείας, τύραννος, xxxiii
Ἐρμῆς, 88-89, 259, 471, 476, 480
Ἐρμησιάναξ, 310
Ἐρμίνος, Ἀριστοτελικός, lx, 180-181, 481-483
Ἐρμιόνη, 362, 366
Ἐρμιππος, Συμωναῖος, liv, 134-135
Ἐρμόδωρος, 88-89
Ἐρμότιμος Κλαζομένιος, 10-11, 241
Ἐρμόφαντος, 359
Ἐρ μύθος, 241
Ἐρπυλῖς, 305
Ἐρως, 38-41
ἐρωτευμένοι, 38-45
ἐρωτικῆς ἐπιστολές, 48-51
Ἐστία, 10-11, 242
Ἐταίρα: Ἀφροδίτη, 305 - Ἐταίρας ἱερόν, 304-305 - Ἐταίρας Μνήμα, 46-47, 304 - ἑταῖρες, 44-47, 102-103, 108-109, 150-151, 249, 296, 301, 302, 305, 306, 310, 336, 351, 454, - ἑταιρισμός, 20, 21, 265, 266, 273 - Ἐταιρίδεια, ἑορτή, 305
Ἐφεσος, 465
ἔφοροι, Σπάρτης, 269, 340, 418
Ἐφορος, Κυμαῖος, 270
Εὐαγόρας, Κύπριος, 319
Εὐάνδρος, Φωκαεύς, 516
Εὐβοία, 72-73, 76-77
Εὐβουλίδης Εὐβουλίδου, Δελφός, lix, 228-229, 528
Εὐδήμος: Κύπριος, xviii-xix, xxix, xxxvi, lvi, lxxviii, 241, 507-513 - Ρόδιος, xxxii-xxxiv, 138-139, 394, 512
Εὐδοξος, Κνίδιος, 242
Εὐδρομος, 404
ἐνηγενέων/ἐνηφενέων (Ὁμ. Ψ 81), 100-101, 367
Εὐήμερος, lvi
Εὐήνωρ, 258
Εὐίππη, Κορινναία, 307
Εὐκλείδης, lxi
Εὐμενίδες, 10-11
Εὐμόλοπος, lxxvi, 174-175, 450, 467-468 - Εὐμόλπιδες, 467
εὐνουχισμός, 18-19 - γυναικῶν, 262, 266
Εὐξίθεος, Πυθαγορικός, 14-15, 249, 250, 252, 337
Εὐπίθης, Πάφιος, lxxviii, 517
Εὐπολις, 246
ἐύρεται, 266, 276, 313, 450
Εὐριπίδης, 102-103, 338
Εὐρυσθεύς, 78-79
Εὐρυτος, 82-83, 347
Εὐρώπη, 70-71
Εὐσέβιος, xxi, 518, 520
Εὐστάθιος, xxi
εὐτυχία, 499-500
Εὐφημος, 84-85
Εὐφορβος, 467
Εὐφράνωρ, Σελευκεύς, 204-205, 296
Εὐφράτης, Τύριος, lxxiii, 439
Ζάλενκος, 273
Ζάμολξις, 118-119
Ζεὺς, lxxvi, 88-89, 92-93, 108-109, 130-131, 274, 309, 332, 469, 471, 475, 488 - Δικταῖος, 142-143 - Καταβάτης, 26-27, 275, 276
Ζηνόβιος, xx, xlv
Ζηνόδοτος, Κύπριος, lxxviii, 517
Ζήνων Μνασέου, Κιτιεύς, xv-xvii, xviii, l-li, liv, lv, lxxvii-lxxix, 116-127, 132-137, 140-147, 152-155, 166-167, 244, 383-388, 391-393, 395, 398-400, 403, 404, 408-412, 414-, 415, 423, 424, 426, 502, 514
Ζωροάστρης, 313
Ζώσιμος/Σώτιμος Χαροπείνου, 228-229

- ζώων ἔρωτες, 303-304, 412-413
- ἡγεμονικόν*, 249
- Ἡγήμων, Θάσιος, 360-361
- Ἡγησίας, κωμωδός, 359
- Ἡγήσιππος, Ταραντίνος, 263
- ἡδέα*, τὰ, 30-31, 168-169, 456-457
- Ἡ δεῖ χελώνης κρέα φαγεῖν ἢ μὴ φαγεῖν*, παροομία, 74-75
- ἡδονή, xl, xlii - *ἡδοναί*, 186-187, 494-495 - *ἡδονῶν ἀλλοθεσία*, 30-31
- Ἡδονή, 407
- Ἡλις, 82-83 - Ἡλεῖοι, 82-83, 180-181, 388, 447, 488
- Ἡλίας, Σχολιαστής, 511
- Ἡπειρος, 267, 438
- Ἡρα, 108-109, 265, 346, 350 - Ἡρακράια, 350
- Ἡράκλειον (Herculaneum), xxxiv, liv, lviii, 400, 410, 420
- Ἡρακλείδης, Ποντικός, xxiv, xxxiii, xxxiv, xxxvi, xlviii, 398, 421, 423
- Ἡράκλειτος, 369
- Ἡρακλεῶτες, 288
- Ἡρακλῆς, xlv, 72-73, 80-83, 158-159, 257, 333, 343-348, 433, 478 - Αἰγύπτιος, 344, 345 - Βριάρω, 80-81 - Κανωβεύς, 344 - Τιφύνθιος, 344 - Τύριος, 80-81, 344 - Ἡρακλέους Στήλαι, 80-81, 343
- Ἡραίλλος, Καρχηδόνιος, 403-404
- Ἡριφανίς, μελοποιός, xlii, 48-49
- Ἡρόδοτος, xxxix
- Ἡρώδης Ἀττικός, lx, 170-173, 432-435, 451, 459-463, 465, 467, 472, 473, 490, 527 - Ἡρώδου Ἡρακλῆς, 433
- Ἡσίοδος, 359, 399, 400, 424
- Ἡσύχιος, xxi, xlv
- Ἡφαιστος, 324
- Ἡώ, 256
- Θαλῆς Ἐξαμίου, Μιλήσιος, xli, 78-79, 341, 342
- θάνατος, 182-183, 192-193, 456-457, 460-463, 473, 474, 501, 511
- Θάσος, 344
- θαύματα*, 96-97
- Θειοδάμας, 347
- Θεμιστιος, xxi, liv, 511
- Θεμιστοκλῆς, xli, 52-53, 314
- Θεμισών, 245, 246 - Κύριος βασιλεύς, 510, 512
- Θεοδάμας, 82-83
- Θεοδέκτης, Φασηλίτης, 96-97, 364
- Θεοδώρητος, xxi
- Θεόδωρος: Κυρηναῖος, lvi - Σολεύς, 104-105, 370
- θεολόγοι, 250
- Θεόφραστος: Ἐρέσιος, xxiv, xxxiii, xxxiv, xlvi, 118-119, 148-149, 328, 330, 394, 398, 421, 424, 434 - στρατηγός, 134-135, 388, 389
- Θερόσιτης, 180-181, 440, 451, 486-487
- Θεσπιές, 306
- Θεσσαλοί, 287, 366, 374, 379 - *Θεσπυαί ὄρηστρίδες*, 148-149
- Θήβα, xxxiv, 515 - Θηβαῖοι, 437
- Θήρ, 56-57, 317
- Θῆρις, ἐξ Ἀλεξανδρείας, 208-209
- Θησεύς, 345, 478
- θῖνες*, 323-325
- Θουκυδίδης, 366
- Θράκη, lxxv, 270, 324, 467, 468 - Θράκες, 24-25, 132-133, 174-175, 324, 467
- Θρασέας Παῖτος, 438, 523
- Θρασυλέων, 88-89
- Θρασύλλος, 224-225, 522 - Ἀμμωνίου, 526
- θυραπονοίκτης*, 446, 488
- Θύρις, 308
- θυσιῶν κριτική, 450
- ἱαμβεῖα, 331
- Ἰάμβλιχος, 518
- Ἰαπυγία, 26-27 - Ἰάπυγες, 26-29, 276-277
- Ἰβηρος, 28-29, 277
- Ἰβνκος, 150-151, 422
- Ἰδε πῶρ ἀφή*, παροομία, 76-77, 335-336

- Ἰδη, Τροίας, 58-59
ἡ παῖ, ἡ παιών κ.λπ., 72-73, 331-332
 Ἰεράπολη, Φρυγίας, 438
ἰερά πορνεία, xxxix, 265, 267, 273
 Ἰεροκλῆς, 404, 519
 ἰερός γάμος, 333
 ἰερός πολύπους, 68-69
 Ἰερουσαλήμ, 6-7
 Ἰερόνυμος (Hieronymus), xxi
 Ἰησοῦς, 490
 Ἰλιάς, ἡ χώρα, 316
 Ἰλιον, 348, 487
 Ἰλισός, 493
 Ἰμέριος, ἔπαρχος Αἰγύπτου, 462
 Ἰναχος, 308
 Ἰνδάθυρσος, 270
 Ἰνδία, xxxv, 312 - Ἰνδοί, xxxv, 6-7, 238, 240, 312, 313, 459, 466, 519
 Ἰνταφέρνης, 280
 Ἰνώ Κάδμου, 308
 Ἰουδαία, 6-7 - Ἰουδαῖοι, xxxv, xlii, 6-9, 52-53, 238-241, 312, 377, 490
 Ἰουλία Δόμνα, 519
 Ἰουλιανός, αὐτοκράτωρ, 432
 Ἰοῦς *δρομοί*, 48-49, 308
 Ἰππαρίνος, 509
 Ἰππαρχος: Ἰλιεύς, 210-211 - Πάφιος, lviii, 517
 Ἰππασίων, 336
 Ἰπποκράτης, 439
 Ἰππων, ἄθεος, lvi
 Ἰππώναξ, lxii
 Ἰράν, 260
 Ἰσθμα, 82-83
 Ἰσθμός, 82-83, 450, 493
 ?σις, 142-143
ἰσόθεος ἀνῆρ, 445, 493
 Ἰσοκράτης, lxiii, 296, 298, 499
 Ἰσπανία, 522
 Ἰστρος Πάφιος, Καλλιμάχειος, lviii
 Ἰσχύμαχος, κῆρυξ, 96-97
 Ἰταλία, lxiii, 449, 507, 522, 523
 ἰταλικοὶ μίμοι, 96-97
Ἰχθυοφάγοι, 324, 325 - ἰχθυοφάγοι, 285, 293, 296, 324 - ἰχθυοφάγοι παῖδες, 62-63, 295, 323-325
 ἰχώρ, 247
 Ἰὼ Ἰνάχου, 308
 Ἰων, Πλατωνικός, 489
 Ἰωνία, 268, 321 - Ἰωνες, 269
 Κάδμος, xvi, 308
 Καινεύς/Καινίς, xxxvii-xxxviii, 108-109, 373-374
 Καῖσαρ, Γάιος Ἰούλιος, 322
 Καλαβρία, 276
 Καλανοί, xxxv, 6-7, 312
 Καλλιάνναξ, 88-89
 Καλλίας Ἀθηναῖος, 96-97, 296, 364
 Καλλικλῆς, 354
 Καλλικράτης: Καρύστιος ἢ Κορίνθιος, 86-87, 354 - Παιανιεύς, 353
 Καλλιμαχος: Ἀθηναῖος, 480 - Κυρηναῖος, 329
 Κάλλιππος Ἀθηναῖος, 509
 Καλλισθένης, 294
καλλιτεχνημάτων ἔρως, 302-303
 Καλλιφάνης *Παραβρύκοντος*, 92-93, 290, 360, 362
καλόν, 256, 257
 Κάμβλης, Λυδός, 287
 Καμβύσης, 130-131, 323, 324
καμματίδες, 418
κάν(ν)αθρα, 416
 Κανδαύλης, 304
κανδαύλης, 304
 Κανταχάρ, xxv
 Καντίβαρις, Πέρσης, 32-33, 287-288
 Κάνωβον, 144-145, 405 - Κανωβεύς Ἡρακλῆς, 344
 Καρακάλλας, 518
 Κάρβινα, 26-27
 Καρνεάδης, Κυρηναῖος, lvi, lvii, 517, 518
 Καρνεῖος, *δειπνοσοφιστής*, 249
 καρτερία, 440, 441 - καρτεριὸς βίος, 250
καρύκη, 263
 Κάρυστος, 86-87, 354 - Καρύστιοι, 86-87
 Καρύστιος Περγαμηνός, 245
 Κάστωρ, 309

- καταγώγιον*, 8-9, 250
 Κατάνη, 509
κατάσκοποι, 319
 Κατιλίνας, 465
 Κάτων νεότερος, 384, 523
 Κέβης, 251
 Κεγχρεές, lii, 134-135, 390-391
 Κέθηγος (Cethegus), lxxvii, 172-173, 465
 Κέκροψ, 84-85, 352-353 - Κεκροπία, 200-201
κεκρούφαλοι, 254
 Κέλσος, 118-119
 Κέλτες, 238, 433
 Κελαινές, Φρυγίας, 264
 Κήπος Ἐπικούρου, xv, lvii
 Κιανοί, 347
 Κιέρων, lv, 472, 507-510
 Κιλικία, xxvi, 491, 519 - Κίλικες, xxvi, xxvii
 Κίμων Ἀθηναῖος, 305
 Κινέας, Θεσσαλός, 377, 379 - Κινέου τέμενος, xxvi, 112-113
Κινήσω τὸν ἀφ' ἱερᾶς, παροιμία, 102-103, 279
 Κινύρας, 328, 332
 Κίτιον, xv, xvi, li, lviii, 126-127, 146-147, 366, 383-384, 387, 404, 513 - Κιτ(τ)ιεῖς, xvi, 366
 Κλάρος, xlviii, 110-111, 375-376
 Κλαύδιος, 522-523 - Ἰουλιανός, 432i
 Κλεάνθης: Στωικός, 126-127, 392, 401, 404, 424, 426, 468, 502 - Ταρναντίνος, xlvi, 90-91, 290, 360
 Κλέαρχος: Σολεὺς, xvii, xviii, xix-l, lvi, lvii, lix, 233-379, 511, 512 - Σπαρτιάτης, 102-103, 369
 Κλείταρχος, lxxii, 367
 Κλείσοφος, Συλημβριανός, xlii, 44-45, 303
 Κλειτόμαχος, Καρχηδόnius, 517
 Κλείτωρ, Ἀραδιαίς, 66-67, 328-329
 Κλειώ, 296
 Κλεόκριτος, μαθητὴς Τηλεκλή, 208-209
 Κλεομένης: Α', 269 - Γ', lv, 254, 386, 415 - ποιητής, 309 - ραφωδός, 309, 359
 Κλεοφῶν, 353
 Κλέων, μίμαιλος, 96-97
 Κλεωναί, 82-83
 Κλεώνυμος: Ἀθηναῖος, 10-13, 241, 242 - ὄνομα, 88-89
 Κλήμης, Ἀλεξανδρεὺς, xxi
κλιμακίδες, 321
Κνίδια γινῶμαι, 325
 Κνωσίων, *μειρακίσκος*, 414
 Κοίλη Συρία, xxv, 6-7, 238-239
Κοινὰ τὰ τῶν φίλων, δελφικὸ παρῶγγελημα, 76-77
 κοινοκτημοσύνη, γυναικῶν καὶ τέκνων, 482
 Κοινὸν τῶν Μακεδόνων, 454
κοκκύμηλα, 100-101, 367
 κόλαξ/κόλακες, xliii, liii, 44-45, 54-61, 128-129, 246, 294, 300-301, 308, 315-318, 320, 385, 387, 392 - κολακεία, xlix, 58-59 - *Κολακίδες*, 60-61, 320-322
 κολοιοί, xx, 6-7, 76-77, 237, 334-335
 Κολοφῶν, 304 - Κολοφῶνιοι, 22-23
κοπίς, 417
κοπή, 363
 Κοραῖς Ἀδ., 372
 Κόρινθος, 82-83, 132-135, 272, 274, 350, 354, 388, 408, 483, 489 - Κορίνθιοι, 82-83, 180-181, 350, 484, 489, 491
 Κόροιβος, 376
κόσμος, Λυκούργειος, 253
κομοσάνδαλον, 14-15, 252-254
κραντήρες, 106-107, 372-373
 Κράντωρ, xlviii
 Κράτης: Κυνικός, xvii, 178-179, 369, 454, 468, 476, 482, 487-489 - Μαλλώτης, 518
κρεῖττονες, 449
 Κρήτη, 26-27, 277 - Κρήτες, 262
 κρίνα, 254
 Κριτίας, 460
 Κριτόβουλος, 410

- Κροΐσος, 80-81, 265, 341, 342, 469
Κρόνος: ὁ *Σατουρνίνος*, 472
Κρόνος, 343-344 - Κρόνου Στήλαι, 343
Κτέατος, 82-83, 347
Κτησίβιος, Χαλκιδικεύς, 406, 407
Κτησικλής, 303
Κυαξάρας, 260
Κυβέλη, 274
Κύκλωψ, 220-221, 515
Κυλλήνη, 108-109
Κύμη, 58-59, 320
Κυνέγειρος, 178-179, 480
Κυνίσκος, 469
Κυνισμός, 446, 458, 487 - Κυνικοί, Ixv, Ixvi, 168-169, 178-181, 243-244, 377, 383, 434, 437-439, 441-443, 447, 449, 450, 454, 456-458, 461, 469, 475-478, 481, 482, 493 - κυνικός βίος, 12-13, 243-246
Κύνουλος, *δειπνοσοφιστής*, 255, 311, 358, 412
Κυνοφάντις έορτή, 377
Κυπράνωρ, βασιλεύς, xxvii
Κύπρος, xv, xvi, xxvi, xxvii, Ixvii, Ix, Ixvii, Ixviii, 20-21, 124-127, 146-147, 198-199, 267, 319, 321, 333, 383, 387, 437, 507, 510, 513, 516 - Κύπρου βασιλεία, 300 - Κύπριοι, xv, xvii, xviii, xix, xxviii, xxxvi, Ixv-lIx, Ixviii, 160-161, 265, 444, 449, 450, 481, 507, 517
Κυρηναϊκή, 392
Κυρηναϊκή σχολή, 293
Κύρος, 260, 261, 265, 280, 281 - νεώτερος, 263, 279
Κύων, άστερισμός, 70-71, 407
κωπηλάτης πολύπους, 330
Λάβυς, Δελφός εϋνοϋχος, 78-79, 341
Λάδων, ποταμός, 66-67
Λαίλιος, Γάιος, 518
Λάιος, 347, 469
Λαΐς, έταίρα, 302, 482
Λακεδαίμων, 84-85, 269, 352 - Λακεδαμόνιοι, 14-15, 78-79, 252-254, 262, 269, 307, 310, 351, 361, 417, 474, 490-491
Λακύνδης, Κυρηναίος, 304, 516
Λάκωνες, 307, 416, 417, 474 - λακωνική πολιτεία, 414
Λάκωνος γυνή, xlii, 48-49, 306-307
Λαμύνθιος, Μιλήσιος, 50-51, 309, 311
Λάμψακος, 315
Λάμων, άθλητής, 477
Λαπίθαι, 108-109
Λαρήνσιος, *δειπνοσοφιστής*, 358
Λάσος, Έρμιομενεύς, 296 *λαοίσματα*, 366
λαύρα, Σαμίων, 22-23, 268, 279
λείρια, 254
Λεξιφάνης, 463
λέοντες: οί άθλητές, 178-179, 476-477
Λεοντίνοι, 509
Λεόντιον, έταίρα (:), 310
Λεόφρων, τύραννος Ρηγίου, 273
Λεπτίνης, 130-131
Λεσβώναξ, Μυτιληναίος, 438-439
Λευκαδία, 46-47
λευκηπατίας / λευχηπατίας, 14-15, 247-248, 279
Λεωνίδας Σκυθίνου, Κύπριος, 516
Λεύκρων μάχη, 253, 307
Λέων, Πελλάσιος, Ixv
Λεωνίδης, 88-89
Λήδα, 309
λήκυθος, 64-65, 326-327 - *ληκυθιστής*, 327
Λητώ, 72-73, 331-332
Λιβύη, 62-63, 323
λιθοβολισμός, 164-165, 449-450
λίθοι τίκτοντες, xxxvii, 110-111
Λίνος, 313, 314, 376
Λιτυέρας, 313
λόγος άγαθός, 190-191 - *διδασκτικός*, 498
λοιβάσιον, 100-101 - *λοιβίς*, 367
Λοκροί, xlix, 20-21, 24-25, 265, 273, 274 - *λοκρικά άσματα*, xlii, 48-49, 274, 308
Λολλιανός, Έφείσιος, 449-450

- Λουκιανός, 523
 Λουκιανός, I, lxin, 246, 431
 Λύδη, ἑταίρα, 50-51, 310
 Λυδία, xxxix, 46-47, 265, 266, 431 -
 Λυδοί, xxxix, 18-23, 46-47, 262-
 268, 282, 283, 287, 288, 341, 364
 Λύκειον, xv, xxxiii, xxxiv, 124-125,
 166-167
 Λυκίνοσ, 463
 Λυκοῦργος, Σπαρτιάτης, 352, 386,
 415 - Λυκούργειοι νόμοι, πολι-
 τεία, lvi, 253
 Λύκων, Περιπατητικός, xxiv, xxxvii,
 138-139
 λύπη, 192-193, 501-502
 Λύσανδρος, 264
 Λυσίας, Συρακόσιος, 10-13, 242
 Λῦσις, γνώριμος Πυθαγόρου, 124-
 125

 Μαγνησία, 268, 305
 Μάγνος, *δειπνοσοφιστής*, 405-407
 Μάγοι, xxvi, xxxvi, xlii, 52-53, 293,
 312-313
 μάγοι, 130-131, 240, 459, 470, 519 -
 μαγεία, 519, 523
 Μαϊάνδρος, ποταμός, 264, 323
 Μαϊῶτις, 324
 Μακεδονία, xviii, lii, 60-61, 126-127,
 166-167, 198-199, 384, 386, 387,
 390, 395, 454, 510 - Μακεδόνες,
 122-123, 132-133, 305, 369, 379,
 384
 Μανέθων, 238
 Μανέρως, xxxvi, 52-53, 289, 313-314
 μαντική, 38-39, 108-109, 174-175, 450,
 469-470 - μάντις, lxxvi, 174-175,
 200-201, 251, 296, 450, 459
 Μάξιμος, Αἰγυεύς, 519
 Μαρθών, 433, 460 μάχη, 314, 480 -
 Μαρθαθώνιοι, 490
 Μαργίτης, 152-153, 464
 Μαριανδυνοί, 288, 289, 313
 Μαρκιανός, 228-229
 μαστοί, 64-65, 327
 Μασσαλιῶτες, 28-29, 277-278

Ματταλία, 366
ματτήη, 419
 Μαύσωλος, 441
 Μεγάλη Ἑλλάς, xviii
 Μέγαρα, 306 - Μεγαρεῖς, 306, 496
 Μεγαρικοί, 408, 409
 Μέγας Βασιλεύς, 279-284
Μέγας οὐδεις σαπρὸς ἰχθύς, 334
 Μελάνθιος, 34-35, 290, 292-293
 Μελέαργος, Γαδαρεύς, 249
 Μέλητος, 164-165, 448
μελίτηκτον, 92-93
 Μέλισσα: *θεατροτορῶνη*, 249 - Προ-
 κλέους, ἐρωμένη Περιάνδρου,
 305
 Μέμφις, 324
 Μενάλας, 48-49, 307 - Χαλκιδεύς,
 307
 Μένανδρος, I, 246
 Μενέδημος, Ἐρετριεύς, liii, 128-129,
 154-155, 385, 387, 388, 406, 407,
 409, 427, 428
 Μενέλαος, 56-57
 Μένιππος, lxxv, 446, 459, 471, 487, 492
 - Μενίππεια σάτιρα, 118-119
 Μέντωρ, Ρόδιος, 60-61, 321
 Μεσσήνιοι, Ἰταλίας, 92-93
 μετάνοια, 276
μετεμνήχουσις, xxxvii-xxxviii
 Μήδεια, 350
Μηδὲν ἄγαν, 340, 378
 Μηδικοὶ πόλεμοι, 280
 Μῆδοι, xxxix, 18-19, 260-262, 282, 283
 μῆλα, συμβολισμός, 42-43
μηλοφορέα, 18-19, 260 - *μηλοφόροι*,
 261, 262
 Μητροκλής, 492
 Μίδας, 20-21, 263, 264, 266
 Μιθράνης, 130-131
 Μικρὰ Ἀσία, xxix, xxxv, 238
 μικτὴ πολιτεία Σπάρτης, 340, 415
 Μίλητος, 267, 304, 316 - Μιλήσιοι,
 xxxix, 22-23, 269, 316, 342
 Μιλητούπολη, Μυσίας, 378, 379
 Μιλτᾶς, Θεσσαλός, 200-201
 Μιλτιάδης, 314, 480

- Μίμνερος, 310, 359
 Μίνως, 268
 Μνασάας, πατήρ τοῦ Ζήνωνος, xvi, xvii
 Μνασίων, 359
 Μοίρα, lxvi, 469
 Μοιραγένης, Ἀθηναῖος, 519
 Μοῖρις, lxiv
 Μολιονίδαί, 82-83
 μονομάχων θεά, 180-181, 483-485
 Μόσσουν, Θράκης, 324
μοῦσα ληκυθία: ἡ τραγωδία, 327
 Μοῦσες, xxxvi, 313-314, 407
 μουσική καὶ ἔρωσ, 420-423
 Μουσώνιος Ροῦφος, 423, 438, 485, 521, 523
 Μύλιττα, 267
 μύρα, 252, 254, 255
 Μυρτίλος, Θεσσαλός, *δειπνοσοφιστής*, 50-51, 243, 244, 413, 427
 Μῦς, δοῦλος, 118-121
 Μυσία, 347, 378, 457 - Μυσοί, 58-59
 Μυτιλήνη, xxix, xxxiii, xxxiv, 343 - Μυτιληναῖοι, 343
- Νάβις, Σπαρτιάτης, lii, 307, 415
 Ναννώ, 310
νάκη, 68-69, 330
ναυτίλος πολύπους, 330
 Νεῖλος, 62-63, 324, 325, 459
 νεολογισμοί, 463
νεοττός, 110-111, 375 - *Νεοττοῦ οὐδέν μοι δίδως*, παροιμία, 375
 Νέρβας, αὐτοκράτωρ, 454, 518
 Νέρων, αὐτοκράτωρ, lviii, 220-223, 520-524
νευρομητραι, 62-65, 325
 Νικάνωρ, Ἐπικουρείος, 513, 516
 Νικάνωρ/Νικαγόρας, Κύπριος, lvii, 513-514
 Νικίας, Νικαεύς, liv
 Νίκιον, ἑτάιρα, 14-15, 249
 Νικόδημος, 414
 Νικοκλής, Κύπριος βασιλεὺς, 315
 Νικοκρέων, Κύπριος, 294
 Νικόλοχος, Ρόδιος, 204-205
- Νικόμαχος Ἀριστοτέλους, 305
 Νικόπολις, Ἡλείου, 438
 Νινευί, 260, 285-287
 Νίνος, 288, 519
 Νινύας, 288
 Νιφεύς, 487
νόμος α& Φδή, 48-49
 νόμοι, 180-181
 Νουμήγιος Δημητρίου, Σολεύς, xxvii
 νυκτερίς, 64-65
 Νύμφαι, 347
 Νυμφόδορος: *θαυματοποιός*, 364 - *μίμος*, 96-97
- Ξανθίππη, 154-155, 427
 Ξάνθος, Λυδός, xxxix, 266
 Ξεγάγιον Σκυθίνου, 516
 Ξετιάδης, 441, 489
 Ξενοκλεία, πρόμαντις, 344
 Ξενοκράτης: Ἀκαδημαῖκός, xvii, xxxiv, 398, 475 - Χαλκηδόνιος, 289
 Ξενοφάνης, 424
 Ξενοφών, xxxix, 409, 431
- Ὅσσις, 323
 Ὀδυσσεύς, 220-221, 284, 337, 487
 Ὄθων, Σάλβιος, 521-523
 Οἰδίπους, 270
οἰκείωσις, xvii
 οἰκέτης, 116-117, 130-131, 134-135, 383, 390,
οἰκείως διατιθέναι, 421-422
Οἴκοι τὰ Μιλήσια, παροιμία, 22-23, 269
 Οἰνόμαος, Κυνηκός, 477
Οἰταῖος δαίμων, παροιμία, 84-85, 279, 348-349
 Οἶτη, 348
 Ὀλυμπία, 180-181, 447, 448, 460, 485 - Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες, 346-347, 467 - Ὀλυμπιονίκης, 166-167
 Ὀλυμπιόδορος, 512
 Ὀλύμπου θεοί, 514
ὀμηρισταί, 359
 Ὅμηρος, 56-57, 152-153, 180-181, 359, 366, 401, 423, 440

- ῥομοιοι*, Σπάρτης, 351, 474
 Ὀμφάλη, xxxix, 20-21, 263, 264, 265
ὀνόματα, 420-423
ὀνοματοθήρες, 463
 Ὀνωράτος, Κυνικός, 168-169, 456
 ὀπῶρες, xlii, 252
 Ὀργανον, ἀριστοτελικό, 483
 ὄργη, 190-191, 500
 Ὀρείτης, 280
ὀρθαγορίσκοι / ὀρθραγορίσκοι, 150-151, 415-417
 ὀρίγανος, 76-77, 337
 ὄρυγες, 60-63, 237 - ὄρυγων θήρα, xx, 4-5
 Ὀρφεύς, 468
ὄρχεις: ἀπάντηση Δημώνακτος, 166-167, 452
ὀρχηστρίδες Θετταλαί, 148-149
 ὀσμές, 16-17, 254-255
 ὀσά χειρός, 64-65, 327
Ὀυδείς κακὸς μέγας ἰχθύς, 74-75, 334
Ὀυδὲν ἱερὸν, παροιμία, 72-73, 332-333, 348
Ὀυδ' ὁ Ἥρακλῆς, παροιμία, 82-83
 Οὐλιπινός, *δειπνοσοφιστής*, 308, 311, 363, 377
Ὀυτος ἄλλος Ἥρακλῆς, παροιμία, 80-81, 339, 343-345
 ὄφεις, 108-111
ὄψα, σὲ γρίφους, 94-95
 Ὀψαρτυτικά, συγγράμματα, 263
 ὀψοφαγία, 285 - ὀψοφάγοι, 290, 291, 295, 296, 324

 Παγκράτης, Κυνικός, 450
 παιδεία, 50-53
 παιδερασία, 44-45, 120-121, 140-141, 301-303, 400
Πάλαι ποτ' ἦσαν ἄλκιμοι Μιλήσιοι, παροιμία, 269
 Παλαιστίνη, 239, 490
 Παλλάδιον, 349
 Παλληνίς, 246
 Πάμφιλοι, 491
 Πάμφιλος: Ἀλεξανδρεὺς, 304, 359, 375 - Σικελός, xlv, 90-91, 360
 Πάν, 98-99
 Πάναινος, 480
 Παναίτιος, Ρόδιος, lv, lvi, lviii, 518
 Πανάρκης, καὶ ὁ γρίφος του, xlv, 94-97, 363-364
 Πανελλήνιον, 472
 Παράβυστος, 56-57, 317
παράδεισοι, Λυδῶν, xxxix, 18-19, 263, 264
 παραμυθία, 446
 παράσιτοι, 14-15, 244-246, 294, 295 - παρασιτικός βίος, 243-246
παρραράττειν τὴν δίαιτα, 160-161, 442, 456
 Παρθενίες, 275
 Πάριον, Μυσίας, 457
 Παρνασσός, 158-159
 Παρράσιος, Ἐφέσιος, xl, 16-19, 256-259
παρρησία, 160-161, 178-179, 439, 440, 443, 445, 448-449, 456
 Παισιφῶν: - Ἐρετριεὺς, 154-155, 409, 428 - Λουκιανοῦ, 428
 Πάτροκλος, 317
 Πausανίας Ἀττικιστής, xxi, xlv, lxiiv
 Παφλαγόνες, 288
 Πάφος, xxvii, lviii, 317, 527-528 - *Πάφιον μειράκιον*, xxviii, xliiii, 54-57, 317
 Πειρήνη, 44-45
 Πεισίστρατος, Ἐφέσιος, 154-155, 427, 428
 Πείσωνες, 394
 Πέλλα, xxxiii, 387
 Πελοπίδας, lxii, 497
 Πελοποννησιακὸς πόλεμος, 306
 Πελοποννήσιοι, 110-111
 πενθητήριοι βόθροι, 462
 πένθος, 28-29, 170-171, 460-463, 467, 473, 501
Πέρδικος σκέλος, παροιμία, 90-91, 360-361
 πέρδικες, 60-63, 323
 Πέρδιξ, κάπηλος Ἀθηναῖος, 361
 Περεγρίνος Πρωτεύς, lx, lxiiv
 Περιάνδρος, 305

- περιγλωττίς*, 34-35, 291
 Περικλής, xlii, 44-49, 305-306, 353, 365
 Περικτιόνη, μητέρα Πλάτωνος, xxxviii, 4-5, 235
 Περσαῖος, Κιτιεύς, l-lvi, lvii, lix, 381-428, 514
 Περσεύς, 475
 Περσεφόνη, 332
 Περεργίνος Πρωτεύς, 168-169, 437-438, 442, 444, 449, 452, 457-458, 486, 488, 490, 492
 Περιπάτος, xix, xxiv, xxix-xxxiii, xxxvi, xlili, xlv, l, lvii, lxiv, 6-7, 10-11, 64-65, 76-77, 104-105, 110-111, 180-181, 226-227, 421 - Περιπατητικοί, xx, xxiii-xxv, xxvii, xxxi, xxxiv-xxxvi, xli-xlii, xlix, lviii, lxx, 14-15, 76-77, 100-101, 118-119, 172-173, 180-181, 226-227, 304, 308, 315, 320, 325, 352, 359, 364, 366, 371-374, 379, 390, 394, 396-397, 407, 414, 424, 453, 456, 464, 481, 526
 Περσία, 319 - Πέρσες, xxxix, 18-19, 22-25, 30-31, 130-131, 260-263, 269, 278, 279, 281-284, 480
 πεσσοί, 102-103
 Πίθυλλος, ὁ *Τένθης*, 34-35, 289-291
 Πίνδαρος, 88-89
 Πισάται, 379
 Πιττακός, Μυτιληναῖος, 80-81, 341-343
 πλακοῦντες, 479
 Πλάτων, xv, xxi, xxii, xxiii, xxxvii, xxxviii, lvi, lxiii, 166-167, 172-173, 198-201, 220-221, 289, 305, 366, 409, 415, 423, 424, 475, 496, 498, 507, 510, 512 - Πλατωνικοί, 228-229, 236, 528
 Πλειάς, 70-71, 407
Πλεύσειας εἰς Μασσαλίαν, παροιμία, 28-29
 Πλούταρχος: *δειπνοσοφιστής*, 415 - Χαιρωνεύς, xxi, xxvii, l, 431, 507-509
 πλούτος, 496
 Πλωτίνος, 431
 Πολέμων: σοφιστής, 439, 452, 478 - φιλόσοφος, xvii, 136-137
 Πολύαρχος, 279, 282-283, 293
 Πολύβιος: Μεγαλοπολίτης, lii, 518 - Σαρδιανός lxvii, 174-175, 471-472, 477, 499
 Πολυδεύκης: μυθικός, 309 - Ἰούλιος, xx-xxi - γνώριμος Ἡρώδου, 170-173, 461, 467
 Πολυκράτης, Σάμιος, 20-21, 267-269, 422 - Πολυκράτεια ἔργα, 268
 πολύπους / *πουλύπους*, xlvii, 66-69, 74-75, 329-330, 333
 Πολύστρατος, Ἀθηναῖος, 148-149, 414
 πολυφαγία, 249, 284 - πολυφαγοί, 287
 Πολύφημος, 347
 Πομπήσιος, 322
 Πομπύλος, 118-119
 Ποντιανός, *δειπνοσοφιστής*, 331
 Πόντος, 299, 438
 Πόρνη Ἀφροδίτη, 305
 Ποσειδίππος, 288, 310
 Ποσειδών, 108-109, 361, 467
 Ποσειδώνιος, Ἀπαμεύς, lv, 518
 Πραξιλλα, Σικωνία, 355
 Πραξιτέλης, 303
 Πραῦλος, ἀπὸ Τρωάδος, 204-205
 Πριήνη, 304
 πρόβατον, 176-177, 472-473
 Πρόδικος, 140-143, 398-399, 401-403
 Προκλής, 78-79
 Πρόκλος, xxi, 511
 Προμάλαγες, 58-59
 Πρόπις, Ρόδιος κιθαρωδός, 74-75, 315
Πρὸς δύο οὐδ' ὁ Ἡρακλῆς, παροιμία, 82-83, 346-347
 προσοπήματα, 410
 Προσωκρατικοί, 371, 526
 Πρωτεύς, 56-57, 318
 Πτολεμαῖος: ἀστρολόγος, 522 - Κερσανός, 122-123 - Κυρηναῖος, 514

- Πυγμαλίων, 303
 Πυθαγόρας, xxxvii-xxxix, 108-109, 118-119, 124-125, 166-167, 241, 243, 251, 301, 338, 339, 372, 373, 467, 519, 524 - Πυθαγόρειοι, xxix, xxxi, xxxii, 249-252, 371, 406-407, 453, 500, 501, 520, 523, 524 - Πυθαγορισμός, 523
 Πυθία, 78-79, 341, 343
 Πυθιονίκη, 296, 302
 Πύθιος: Ἐπόλλων, 78-79, 341
 Πύθων, Πύθωνος σπήλαιον, 72-73
 Πύθων: - Ἀριστοκράτου, Κύπριος, lvii, 515-516 - Κόιντος Ποπίλλιος, 454 - Μακεδών, 166-167
 Πύρρος, 108-109, 305
 Πύρρων, Ἡλείος, lvii, 514

 Ραφία, 270
 ραφωδοί, 359 - *ῥαφωδῶν ἑορτή*, 90-91, 358
 Ρήγυλλα, σύζυγος Ἡρώδου Ἀττικοῦ, 172-173, 467
 Ρήγιον, 273
 Ρινοκουρίτες, 270
 Ροδανός, ποταμός, 452
 ρόδον/ρόδα, 252, 254
 Ρόδος, xxxiv, 335, 522 - Ρόδιοι, 100-101, 496
 Ρουτιλιανός, 494
 Ρουφίνος, Κύπριος Περιπατητικός, lviii, lxn, 180-181, 456, 464, 480-481, 526
 Ρούφος, Ἐφέσιος, xxi
 Ρώμη, lvi, lviii, lxxvii, 220-223, 438, 457, 465, 466, 518, 520, 523 - Ρωμαῖοι, 168-169, 174-175, 220-221, 235, 238, 251, 259, 276, 401, 405, 447, 456, 465, 470, 471, 472, 479, 484, 493-494, 502, 520, 523 - Ρωμαίων πολιτεία, 174-175 - Ρωμαιοκρατία, 444

 Σάγαρις, Μαυρανθηνός, 32-33, 288-289
 Σαγγάριος, ποταμός, 289

 Σαδὺ ὕδωρ, 82-83
 Σάις, xxvii
 Σαλαμίς, Κύπρου, 58-59, 437, 450, 516-517
 Σαμάνες, xxvii
 Σάμος, 20-21, 44-45, 258, 268, 305 - Σάμοι, xxxix, 22-23, 267-269 - *Σαμακή λάνυρα*, 22-23 - *Σαμίων ἄνθη*, 22-23, 279
Σαπρὸς τάρυχος τὴν ὀρίανον φιλεῖ, παρουσία, 76-77, 337
 Σαπφώ, xl, xlii, 48-49, 308, 309
 Σαρδανάπαλλος, xxxix, 32-33, 266, 278, 281, 284, 285-287, 288, 295, 296
 Σάρδεις, 22-23, 130-131, 264, 268, 431, 471-472
 Σατουρνίνος, 472
 σελήνη, 104-107, 370-371
 Σενέκας, xv, 384, 438, 523
 Σέξτος, lxii
 Σίβυλλα, 316
σίγμα, 98-101, 365-366
 Σιδών, lxn, 453 - Σιδώνιος σοφιστής, 166-167
 Σικελία, xviii, xix, 24-25, 198-199, 267, 284, 307, 507, 508, 511 - Σικελιοί, 284-285, Σικελιώτες, 100-101, 198-201 - *Σικελῶν τράπεζαι*, παρουμώδεις, 30-31, 284-285
 Σικυών, 355 - Σικυώνιοι, 132-133, 389
 Σικύας, 56-57, 317
σικύας γαῖφος, 94-95, 363
 Σιμαίθα, πόρνη, 306
 Σιμμίας, 251
 Σιμπλικίος, 511
 Σιμύκας, ὑποκριτής, 334
 Σιμωνίδης: Ἄμοργίνος, 359, 525 - Ζακύνθιος, ραφωδός, 90-91, 359
 Σκεπτικοί, Σκεπτικισμός, lvii
 σκευή, σὲ γαίφους, 92-95
 Σκιπίων νεώτερος, 518
 Σκοπελιανός, 478
 Σκοτούσσα, 322
 Σκριβωνιανός, 522-523
 Σκύθες, xxxix, 22-25, 253, 260, 269,

- 270-272, 280, 466, 476, 485 - *Σκυθῶν ῥῆσις*, 24-25, 270, 271, 279
 Σκυθίνος Ἀριστοκράτου, Κύπριος, 206-207, 515
 Σκύρος, 267
 Σμύρνα, κόρη τοῦ Κινύρα, 332
 Σμύρνη, 304, 472, 478
 Σόλων, 341, 485
 Σόλοι: Κιλικίας καὶ Κύπρου, κxviii, 370 Σολεῖς, κxvii - Σόλοι, κxvi-κxvii - Σολεύς: ὁ Κλέαρχος, κxiii, κxvi, 4-5, 12-15, 18-19, 42-45, 52-55, 64-65, 68-69, 72-73, 76-77, 84-89, 92-93, 104-105, πβ. 82-83
 Σοῦδα, κxi, κxv
 Σοφιστές, κxiii
 Σπάρτη, κvi, lv, 253, 301, 340, 351, 362, 386, 415, 417-419, 474 - Σπαρτιάτες, 252-254, 282, 352, 416, 419
 σπέρμα, 110-111
 Σπεύσιππος, κxxiii, 198-201, 398
 στέφανοι, κxii, 38-41, 70-71, 252, 299
 Στησίχορος, 102-103
 Στίλπων, κvii, 301, 362, 408-410
 Στοά, κv, κvi, li, lii, liv, lv, lvii, lxiv, lxv, 124-125, 387, 421, 423, 426, 518, 520 - Στωικοί, lv, 116-117, 122-123, 244, 286, 369, 371, 373, 383-384, 386-388, 390-391, 393, 395-401, 403, 415, 419-420, 423, 438, 453, 461, 464-465, 468, 481, 500, 518, 521, 523 - Στωικισμός, κv, κvi, lviii, 384
 Στοά Ποικίλη, κv, 166-167, 178-179, 480
 Στοβαῖος, Ἰωάννης, κxi, κxv
 Στρατική, 322
 Στρατόνομος, καθαριστής, κxi, 52-53, 74-75, 315, 334
 Στράτος, 322
 Στράβων, κxvi
 Στράτων, κxv, 398
 στρουθοί, 60-63
 Συβαρίτες, 267, 284
 συγκλητικοί, 456
 Σύλλας, Φαῦστος, 523
 συμπτώσια, 252, 331, 359-362, 384, 387, 405-415
 Συρακοῦσες, κviii, 10-11, 130-131, 198-199, 301, 507-509, 512 - Συρακόσιοι, 268 - *Συρακοσία τράπεζα*, παροιμοδῶς, 284
Συρβηγέων χορός, 50-51, 311-312 - *Συρβήνης χορός*, 312
 Συρία, 238, 272, 312, 321 - Σύροι, 312
 σφαιροειδής ὁ κόσμος, 192-193, 459, 500, 501
 Σφαῖρος, Βορυσθενίτης, lv, lvi, 386, 403
 Σφοδρίας, Κυνικός, 144-145, 407
 Σχόλια: Ἀπολλωνίου Ροδίου, Ἀριστοφάνους, Θεοκρίτου, Νικάνδρου, Ὀμήρου, Πλάτωνος, κxi
 Σώκλαρος, Δελφός, 528
 Σωκράτης, lix, lx, 46-47, 144-145, 154-155, 160-161, 164-165, 180-183, 251, 254, 259, 308, 313, 354, 384-385, 388, 408, 409, 411, 415, 427, 432, 442, 443, 446, 449, 473, 488, 492-493, 500, 501, 511
 Σώπατρος, Πάφιος, lviii
 σῶμα, 140-141, 250, 251
 Σώπολις, 463
 Σωρανός, 523
 Σώσαστρος, 434
 Σωσθένης, 122-123
 Σωσίστρατος, Λοκρός, Πυθαγόρειος, 434
 Σώστρατος, Βοιωτός, lx, 158-159, 345, 432, 435, 441 - Σώστρατος/Ἀγαθίων, 489-490
 Σώτας, Πάφιος, lviii, 518
 Σωτίων, Ἀλεξανδρεύς, liv
 Τάνδασις, φιλόσοφος, 228-229
 Τάνταλος, 474
 Τάρας, 26-27, 275, 276 - Ταραντίνοι, κxxix, 26-27, 274-276
 τάριχος, 76-77, 337

- Ταρραῖος, Λουκίλλιος, xx, xlv, 332, 335, 345, 346, 348, 349
 Ταρσός, 32-33
 Τατιανός, 472
 Ταῦρος, Λευκίος Καλβῆνος, 528
 Τειρεσίας Εὐήρους, xxxviii, 108-109, 373-374
 Τελεσίνοσ, 524
 Τένθης, 289-291
 Τερέντιοσ, 246
 Τερψίων, 74-75, 295, 333, 359
 Τεῦροσ, 58-59, 320
 Τευκροί, 316
τέχνη ἀλυσπίας, 446, 501
 Τέχων, αὐλητήσ, 36-37, 295-297
 Τζέτζησ, Ἰωάννησ, xxi
 Τηλεκλήσ, Φωκαεύσ, lvi, lvii, 516
 Τιβέριοσ, αὐτοκράτωρ, 522
 Τιγελλίνοσ, 523
 Τίγρισ, Λευκαδία, 305
 Τιθωνός, 34-35, 256, 292 - *Τιθωνοῦ γῆρασ*, παρομοιωδῶσ, 279
 Τιμάνθησ, 258
 Τιμοκράτησ, Ἡρακλεώτησ, lx, 160-161, 438, 439, 452, 478
 Τίμων, Φλιάσιοσ, liii, lvi, lvii, 204-205, 514-515
 Τιμωνίδησ, Λευκάδιοσ, 200-201
 τιμωρία, 20-21, 261-270, 274, 276, 279, 377
 Τιρύνθιοσ Ἡρακλήσ, 344
τίσισ, 279-280
 Τιτάνεσ, 424
 Τιτάνιοσ, 472
 Τίτορμοσ, 345
Τὸ ἐπὶ τῇ φακῇ μύροσ, 76-77, 337-338
 τραγήματα, σὲ γοίφοουσ, 94-95, 363
 τράπεζα, 252, 280 - *Τράπεζαι Σικελῶν*, 284-285
 Τρίκκη, Θεσσαλική, 58-59
 Τροία, 70-71, 315, 348 - Τρωῶεσ, 58-59, 70-71, 316, 320
 Τροιζήν, xlviii, 68-69, 315
 Τρυγαῖοσ, 292
τρουφή, xxxix, xlii, xliii, xlix, 18-19, 22-23, 26-27, 30-31, 60-61, 244, 249, 253, 256, 260-262, 270, 274-277, 279, 284, 331, 377 - *τὸ τρουφηλόν*, 255, 256
 Τρύφων, πατήρ Βακχίου, 527-528
 Τρωάσ, xxxiv, xxxviii
 Τύανα, Καππαδοκίασ, 518
τύφοσ, 436, 443, 500
 Ὑάκινθοσ, 253 - Ὑακίνθεια, 416
 ὑάκινθοσ, ἄνθοσ, 252, 254
ὑβρισ, xxxix, xlix, l, 18-29, 84-85, 244, 257, 258, 261, 263-274, 276, 279, 280, 288, 377
 Ὑδραν τέμνεισ, παρομοία, 348
 Ὑλασ, 82-85, 347-348 - Ὑλαν κραν-γάξειν, 82-83, 347-348
 Ὑμαίησ, 316
 ὑμέναιοσ, 36-37
 Ὑμηττόσ, 444, 471, 479, 480
 ὑπατικόσ, 172-173
 Ὑπερείδησ, 178-179, 296
 Ὑπεροχίδησ, xxxv, 6-7, 238-239
 ὑπεροψία, 503
 Ὑπὲρ τὰ Καλλικράτοουσ, παρομοία, 86-87, 353-354
ὑπερῶα, 50-51, 309-310
 Φαβρίκιοσ, στή Σμύρνη, 472
 Φαβωρίνοσ, lx, 164-167, 439, 451-454, 459, 463, 487, 497, 503
 Φαγήσια, 90-91 - Φαγησιών ἢ Φαγησιποσιών ἑορτή, 358
 Φαίδρα, 289
 Φαίδων, Ἡλεῖοσ, 409
 Φαινίασ, Ἐρέσιοσ, xxxi, xxxiii, xxxiv
 φακή, 248-249, 337-338
 Φάλανθοσ, 275
 Φάλαρισ τύραννοσ, 38-39, 298-299 - φαλαρισμόσ, 298
 Φάληροσ, 335
 Φαυστίνα νεώτερη, 527
 Φειδίασ, 480
 Φενεόσ, 329
 Φέρανδροσ, 82-83, 347
 Φερέσ, xviii, 198-199, 510

- Φερσεφόνη, 42-43
 Φημονόη, 341
φθεγγόμενοι ἰχθύες, 66-67, 328-329
φιδίτια, σπαρτιατικά, 417, 418
 Φίλα, 126-127, 387
 Φιλανίς, 70-71, 296, 309, 359, 407, 408
φιλανθρωπία Κυνηκῶν, 447
 φιλαργυρία, 496
φιλήματα, 70-71, 408, 410
 φίλια, 44-45, 52-53, 162-163, 447, 497-498 - φίλοι, 162-163, 188-189
 Φιλίνος, 434
 Φίλιππος, Μακεδών, xxxiii, 379, 457
 Φίλιτος, 130-131
φίλιχθος, 36-37
 Φιλόδημος, Γαδαρεύς, liv-lvi
 Φιλοκτήτης, 349
 Φιλόλαος: 251 - Κιτιεύς, lviii, 518-524
 Φιλόξενος: Ἐρύξειδος, 290, 292 - Κυθήριος, 36-37, 246, 284, 290-293, 295-296 - Λευκάδιος, 252, 290, 291
Φιλοξένειοι πλακοῦντες, 290
Φιλοξένου λόγον τέτευχεν, 295
 Φιλοποίμη, 322
 Φιλόπονος, Ἰωάννης, 511
 Φιλόστρατος, 431
 Φίλων, 434
 Φιλωνίδης, Θηβαῖος, lii, liii, 122-123, 128-131, 154-155, 385, 387, 388, 426
φλέγμα, 247
 Φλέγων, Τραλλιανός, xxi
 Φλιοῦς, 514
 Φοινίκη, 124-127, 308, 332, 344, 366, 387 - Φοινίκες, xvi, 66-67, 146-147
Φοινικίδιον: ὁ Ζήνων, xvi
 Φραόρτης, 260
φρόνησις, 249, 495-496
 Φρόντις, 472
 Φρόντων, 451, 472
 Φρυγία, 438 - 313, 324
 Φρύνη, 302, 306
 Φρύνηχος, λεξικογράφος, lxiv
 Φωκεῖς, 344
 Φωκυλίδης, 359
 Φώτιος Πατριάρχης, xxi
 Χαϊρέας, 489
 Χαλδαῖοι, 240, 312, 459, 523
 Χαλκηδών, 466, 515
 Χαλκίς, xxxiii, 72-73, 465-466 - Χαλκιδεῖς, 76-77
 Χαμαιλέον, Ἡρακλεώτης, xxxiii
 Χάριτες, 40-41, 162-163, 407, 436
 Χάρμος: ἀϋλητής, 36-37, 295-297 - Συρακόσιος, xlvι, 90-93, 248, 284, 290, 296, 360-362
 Χάρων, 176-177, 474
 Χείρων, 446
χελώνη θαλασσία, 68-69
 Χίλων, 78-81, 340-342
 Χίοι, 281
 Χοιρίλος, Σάμιος ἢ Ἰάσιος, 285-287, 296
χολή, 247-248
χρεῖται, lx, 302, 433, 451
 Χριστιανισμός, 519 - Χριστιανοί, 401, 403, 490, 514
χροαί, 16-17, 255
 Χρῦσιππος, Σολεύς, xv-xvi, 384, 392, 401, 403, 424
χρώματα, 371-372
 Χύτροι, Κύπρου, 515-516
ψύαι ἠψοαί, 62-63, 325-326
 ψυχή, xxxv, lxvi, 8-13, 140-141, 172-173, 239-243, 250, 251, 466-467, 473, 510
ψυχονλκός ῥάβδος, xxxv, 8-9, 239-241
 Ψαμάθη, 376
 Ψαμμήτιχος, 62-63, 295, 323-325
ψά, 309-310 - *ψά*, τὰ *ὑπερῶα*, 50-51
 ὠλένιοι, 304
ὠτακουσαί, 319

Συσχετικοί πίνακες τῶν ἀποσπασμάτων

Α. Κλεάρχου

Wehrli	Ταΐφάκος	Müller	Wehrli	Ταΐφάκος	Müller
1	pp. xxi, xxiv	–	37	F9	1
2a	F1a	43	38	F11	2
2b	F1b	43	39	F12	3
3	F2, F3	44	40	F10	19
4	F123	77	41	F13, 14a	4
5	F4b	p. 324 (69)	42	F14b	4
6	F4a	69	43a	F17a	6
7	F5	–	43b	F17b	p. 306
8	F6	–	44	F18a	22
9	F*7	–	45	F19	7
10	F127	44b	46	F20a	8
11	F120	44a	47	F21	10
12	F121	44a	48	F22	9
13	F55	28	49	F15, 16	5
14	F56	29	50	F27	18
15	F54	27	51a–c	F26a–c	5
16	F8	24	51d	F29	5
17	F57	30	52	F30	12
18	F58	31	53	F31	13
19	F59-62, 64-65	25	54	F32	21
20	F63	26	55	F33a	21
21	F41	32	56	F33b	20
22	F42	33	57	F35	16
23	F43	36	58	F36	16
24	F39	38	59	F28	11
25	F40	39	60	F34	14
26	F44	36	61	F38	17
27	F45	36	62	F37	15
28	F46	36	63	F97	–
29	F47	34	63,I	F77, 101c	45, 64
30	F48	35	64	F78	46
31	F49	23	65	F95	55
32	F50	37	66a	F79a	48
33	F51	40	66b	79b	48
34	F53	42	66c	F79bc	48
35	F52	41	67	F92a	56
36	F66	71	68	F96	60

Wehrli	Ταῖφράκος	Müller	Wehrli	Ταῖφράκος	Müller
69a	F89b	44c	93	F113	67
69b	p. 341	–	94	F*110, 111a	66
69c	F89c	44c	95a	F111b	cf. 66
69d	F89a	–	95b	–	p. 322 (66)
70	F90	44c	96	F125	81
71	F91	44c	97	F124	76
72	F87	59	98	F67	74
73	F98	49	99	F130	78
74	F88	–	100	F117	82
75	F80	47	101	F72a	73
76a	p. 375	–	102	F74ab, 75	47 cf. 73
76b	F131	74a	103	F133	79
77	F99	58	104	F73	73
78	F81	51	105	F76	70
79a	F105	16	106a	F68a	72
79b	p. 360	–	106b	F68b	pp. 324- 325 (72)
80	F82	50	107	F68c	72
81	F84	52	108	F70	72
82	F85	54	109	F69	72
83	F86	53	110	F71	72
84	77, 101c	45, 64	111	F118	p. 326
85	F102b	63	112	F119	cf. p. 326
86	F101ab, 102a	63	113	F122a	75
87	F109	65	114	F132	(80)
88	F114-116	68	115	F126	–
89	F106	16		F92b	56
90	F107-108	16		F93	57
91a	F103, 112	62		F122b	75
91b	p. 358	–			
92	F104	61			

Ταίφρακος	Wehrli	Müller	Ταίφρακος	Wehrli	Müller
F1a	2a	43	F36	58	16
F1b	2b	43	F37	62	15
F2	3	44	F38	61	17
F3	3	44	F39	24	38
F4a	6	69	F40	25	39
F4b	5	p. 324 (ad 69)	F41	21	32
F5	7	–	F42	22	33
F6	8	–	F43	23	36
F*7	9	–	F44	26	36
F8	16	24	F45	27	36
F9	37	1	F46	28	36
F10	40	19	F47	29	34
F11	38	2	F48	30	35
F12	39	3	F49	31	23
F13	41	4	F50	32	37
F14a	41	4	F51	33	40
F14b	42	4	F52	35	41
F15	49	5	F53	34	42
F16	49	5	F54	15	27
F17a	43a	6	F55	13	28
F17b	43b	p. 306	F56	14	29
F18a	44	22	F57	17	30
F18b	–	–	F58	18	31
F19	45	7	F59	19	25
F20a	46	8	F60	19	25
F20b	–	–	F61	19	25
F21	47	10	F62	19	25
F22	48	9	F63	20	26
F*23	–	–	F64	19	25
F*24	–	–	F65	19	25
F*25a	–	–	F66	36	71
F*25b	–	–	F67	98	74
F26a	51a	5	F68a	106a	72
F26b	51b	5	F68b	106b	pp. 324–325 (72)
F26c	51c	5	F68c	107	72
F27	50	18	F69	109	72
F28	59	11	F70	108	72
F29	51d	5	F71	110	72
F30	52	12	F72a	101	73
F31	53	13	F72b	–	–
F32	54	21	F73	104	73
F33a	55	21	F74a	102	47
F33b	56	20	F74b	102	47 cf. 73
F34	60	14	F75	102	47
F35	57	16			

Ταίφρακος	Wehrli	Müller	Ταίφρακος	Wehrli	Müller
F76	105	70	F103	91a	62
F77	63, I	45	F104	92	61
F78	64	46	F105	79a	16
F79a	66a	48	F106	89	16
F79b	66c	48	F107	90	16
F79c	66c	cf. 48	F108	90	16
F80	75	47	F109	87	65
F81	78	51	F*110	94	66
F82	80	50	F111a	94	66
F83	–	–	F111b	95a	cf. 66
F84	81	52	F112	91a	62
F85	82	54	F113	93	67
F86	83	53	F114	88	68
F87	72	59	F115	88	68
F88	74	–	F116	88	68
F89a	69d	–	F117	100	82
F89b	69a	44c	F118	111	p. 326
F89c	69c	44c	F119	112	cf. p. 326
F90	70	44c	F120	11	44a
F91	71	44c	F121	12	44a
F92a	67	56	F122a	113	75
F92b	–	56	F122b	–	75
F93	–	57	F123	4	77
F94	–	–	F124	97	76
F95	65	55	F125	96	81
F96	68	60	F126	115	–
F97	63	–	F127	10	44b
F98	73	49	F128	–	–
F99	77	58	F129	–	–
F*100	–	–	F130	99	78
F101a	86	63	F131	76b	74a
F101b	86	63	F132	114	(80)
F101c	63, I	64	F133	103	79
F101d	–	–	F134a	–	–
F102a	86	63	F134b	–	–
F102b	85	63	F134c	–	–

B. Περσάιου

von Arnim	Ταϊφράκος	Jacoby	von Arnim	Ταϊφράκος	Jacoby
1 : 453	F6b	F3b	448	F2a	F7a
31	F6a	F3a	448	F2b	F7b
40	T5a	–	cf. 448	F2c	–
224=450	F4	–	449	T13b	–
342	T16	–	450=224	F4	–
435	T2, 10, 31	T1	451	T6a	cf. F4
435	T13a	–	451	F7	F4
436	T1	T2	452	T4a	–
437	T3	F5	452	T4a	–
438	T5b	–	452	T4b	F6
439	T6b, 8, 12	–	452	T19	–
439	T7	T3a	452	T25a	F6
440	T15	T3b	452	F5	cf. F6
441	T11, 14	–	453 : 1	F6b	F3b
442	T23a	T5a	454	F9	F2
442	T23b	–	455	F8	F1
443	T20a	–	456	F11	F8
443	T24a, T26	T5b	457	F13	F9
443	T25c	F5b	458	F3	F10
443app.	T20b	–	459	T18	–
444	T24b	–	460	T17	T4
445	T22	T5c	461	T28	–
445	T27	–	462	T30	–

Ταίφρακος	von Arnim	Jacoby	Ταίφρακος	von Arnim	Jacoby
T1	436	T2	T24a	443	T5b
T2	435	T1	T24b	444	–
T3	437	F5	T25a	452	F6
T4a	452	–	T25b	–	–
T4b	452	F6	T25c	443	F5b
T5a	40	–	T26	443	T5b
T5b	438	–	T27	445	–
T6a	451	cf. F4	T28	461	–
T6b	439	–	T29	–	–
T7	439	T3a	T30	462	–
T8	439	–	T31	435	T1
T9	–	–	T*32	–	–
T10	435	T1	F1	–	–
T11	441	–	F2a	448	F7a
T12	439	–	F2b	448	F7b
T13a	435	–	F2c	cf. 448	–
T13b	449	–	F3	458	F10
T14	441	–	F4	450 = 224	–
T15	440	T3b	F5	452	cf. F6
T16	342	–	F6a	31	F3a
T17	460	T4	F6b	1 : 453	F3b
T18	459	–	F7	451	F4
T19	452	–	F8	455	F1
T20a	443	–	F9	454	F2
T20b	443app.	–	F10	–	–
T21	–	–	F11	456	F8
T22	445	T5c	F12	–	–
T23a	442	T5a	F13	457	F9
T23b	442	–			

Γ. Δημόνακτος Γνώμαι

<u>Funk</u>	<u>Ταΐφάκος</u>		<u>Funk</u>	<u>Ταΐφάκος</u>
1	S19		17	S17
2	S13		18	S8
3	S18		19	–
4	S14		20	–
5	S5		21	S7
6	S10		22	S9
7	–		23	–
8	–		24	–
9	–		25	S12
10	S4		26	S16
11	–		27	–
12	S1		28	–
13	S2		29	–
14	S3		30	S15
15	S11		31	–
16	S6			

<u>Ταίφραχος</u>	<u>Funk</u>
S1	12
S2	13
S3	14
S4	10
S5	5
S6	16
S7	21
S8	18
S9	22
S10	6
S11	15
S12	25
S13	2
S14	4
S15	30
S16	26
S17	17
S18	3
S19	1

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

στην Ἀρχαία Κυπριακή Γραμματεία

Ὁ τόμος αὐτὸς εἶναι ὁ ἕκτος καὶ τελευταῖος τῆς Ἀρχαίας Κυπριακῆς Γραμματείας, ἡ ὁποία καλύπτει τὴν πνευματικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ παραγωγή καὶ δημιουργία τῆς Ἑλληνίδος νήσου μέχρι τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ καὶ κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνες. Ὁ κάθε τόμος μέχρι τώρα περιέχει καὶ ἓνα δικό μου Πρόλογο. Αὐτὸς ὁ τόμος περιέχει ὄχι μόνο τὸν καθιερωμένο Πρόλογο, ἀλλὰ καὶ Ἐπίλογο, ἀφοῦ εἶναι ὁ τελευταῖος τῆς σειρᾶς καὶ μᾶς δίδει τὴν εὐκαιρία ἀνασκοπήσεως τοῦ ἐπιτελεσθέντος ἔργου καὶ ἀναπολήσεως τῶν διαφορῶν φάσεων τῆς ὅλης προσπάθειας.

Ξεκινήσαμε μὲ τὸ ὄραμα ἐκδόσεως ὅλης τῆς Κυπριακῆς Γραμματείας, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τὴν πρόσφατη ἐποχὴ μας. Ὅμως, τεράστιες δυσκολίες ὀρθώθηκαν, ἐξ ἀντικειμένου, μπροστὰ μας, ἐβράδυναν τὴν πορεία μας καὶ ἀναγκαστικὰ περιορίσαν τὸ χρονικὸ πεδίο τῆς ἐργασίας μας. Ἀλλὰ δὲν ἀναίρεσαν τὸν στόχο μας ὡς χρέος. Θὰ ἀποπειραθοῦμε νὰ προχωρήσουμε. Ἄν δὲν τὰ καταφέρουμε, ἄς ἔλθουν νεώτεροι καὶ νέοι, «πολλῶ κάρρονες» ἀπὸ ἡμᾶς, νὰ παραλάβουν τὴν πνευματικὴ ἀθλητικὴ σκυτάλη. Ἀθλητικὴ, γιατί πρόκειται γιὰ ἀγῶνα, ἀκόμη καὶ γιὰ ἄθλο.

Ἄν ἐπρόκειτο νὰ ἀναγάγουμε τὴν ὀφειλὴ καὶ τὴν εὐγνωμοσύνη μας γιὰ τὴν πραγμάτωση τῆς Ἀρχαίας Κυπριακῆς Γραμματείας σὲ ἓνα πρόσωπο, αὐτὸς εἶναι ὁ Κωνσταντῖνος Λεβέντης, τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Αὐγῆς. Πρόσωπο σοφὸ καὶ ἀγνό, πρόσωπο χαρισματικὸ, μὲ ἔργα ἀγάπης στὸ ἐνεργητικὸ του. Ὁ λαὸς μας λέγει: «Τὸν ἀγαπᾶ Θεὸς, ᾠθνήσκει νέος». Ὁ Ντῖνος ἀπεδήμησε στὶς 11 Ἰουλίου 2002, σὲ ἡλικία 64 ἐτῶν. Δὲν ξέρω ἂν ἦταν προτιμητέο νὰ τὸν ἀγαποῦσε λιγότερο ὁ Θεός. «Ἄλλαι μὲν βουλαὶ ἀνθρώπων, ἄλλα δὲ Θεὸς κελεύει». Διότι ὁ Ντῖνος Λεβέντης εἶχε μπροστὰ του καὶ ἄλλο ἔργο νὰ ἐπιτελέσει, θεάρεστο καὶ φιλόανθρωπο.

Ἐνα ἀνάλογο δραματικὸ περιστατικὸ ἔρχεται στὴ σκέψη μου: Ὁ Νίκος Καζαντζάκης ἔγραψε γιὰ τὸν πρόωρο θάνατο τοῦ ἀγαπημένου φίλου του Ἀγγελου Σικελιανοῦ (ἔφυγε στὶς 19 Ἰουνίου 1951, σὲ ἡλικία 67 ἐτῶν): «*Ἐδῶ στὴ μοναξιά τοῦ βοννοῦ προσπαθῶ νὰ γαληνέψω ἀπὸ τὸ φοβερὸ χτύπημα. ... τώρα γιὰ μένα ἡ Ἑλλάδα ἄδειασε. ... πέθανε ὁ φίλος μου, κι ἀπὸ τὴ μέρα ἐκείνη κρατῶ στὴν ἀγκαλιά μου τὸ πτώμα του καὶ κοιμοῦμαι καὶ ξυπνῶ καὶ δὲ βροῖσκω ἡσυχία· καὶ μονάχα ὅταν εἶμαι μόνος, σκύβω ἀπάνω του καὶ κλαίω. Τὰ αἰῶνια, χωρὶς ἀπάντηση ἐρωτήματα ἔρχονται πάλι καὶ ξεσκίζον τὸ νοῦ μου καὶ δὲ μπορῶ πιά ν' ἀνεχτῶ τὴ ζωὴ καὶ τὴν ἀδικία· ἓνα σωρὸ διανοητικοὶ πύθηκοι ζοῦν*

και καλοζοῦν και μολεύουν την Ἑλλάδα κι ὁ Σικελιανὸς πέθανε! Ἄν ὑπάρχει Θεὸς, μὰ μέρα πρέπει νὰ μᾶς δώσει λόγο ...». Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ ὑποφαινόμενος διακονῶ και τὸν Νίκο Καζαντζάκη.

Ἄλλ' ἴσως ὁ Θεὸς πρέπει ἀπ' εὐθείας στὸν ἴδιο τὸν Ντῖνο Λεβέντη νὰ δώσει λόγο, ἂν ἤδη δὲν ἔδωσε. Δάσκαλος και μετὰ ἱερέας ἦταν ὁ παπποῦς τοῦ Ντίνου και ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ οἰκογενεὶά τους ἔδωσαν στὴν Κύπρο και ἕνα Μητροπολίτη. Ἄξιοσημείωτη εἶναι και ἡ προέλευση τοῦ ἐπωνύμου τῆς οἰκογενείας. Δύο πρόγονοι τους ἀπὸ τῆ Λεμύθου, Χριστόδουλος και Κωνσταντῖνος τὰ ὀνόματά τους, ἐπῆγαν ἐθελοντὲς στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὰ Ὀρλωφικά γιὰ νὰ πολεμήσουν γιὰ τὴν ἐλευθερία της. Ὅταν ἐπέστρεψαν στὴν Κύπρο, τοὺς ὑποδέχθηκαν μὲ τὶς ζητωκραυγές: «Γειά σας, λεβέντες» κ.λπ. Καὶ ὁ «λεβέντης» ἔγινε Λεβέντης, «ὄνομα και πράμα», ὅπως λέγει ὁ λαός. Καὶ ἔτυχε και κάτι ἄλλο –λέγω «ἔτυχε», ἐνῶ δὲν πιστεύω ὅτι ἦταν τυχαῖο–, νὰ πάρει σύζυγο μὲ προγόνους πὸν πολέμησαν τὸ 1821: Ἕνας πρόγονός της, ἀπὸ τὸν πατέρα της, Βασίλης τὸ ὄνομά του, ἦταν σαλπικτής τοῦ Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, πάντα μαζί του στὶς μάχες του και στὶς ἀνάπαυλές του. Ἡ ἐλευθερία εἶναι κατ' ἐξοχὴν πνευματικὸν ἀγαθόν.

Στὸν Ντῖνο Λεβέντη ὀφείλει πολλὰ ἡ Κύπρος, και ὄχι μόνον ἡ Κύπρος. Ὁ Ντῖνος εἶναι πὸν ἀπεδέχθη και υἰοθέτησε πρότασή μου γιὰ τὸ μέγα αὐτὸ ἐγχείρημα και τῆς ἔδωσε πρακτικὴ ὑπόσταση. Εὐχαριστίες ἐκφράζονται και στὸν ἀδελφὸ του, συνεχιστὴ τοῦ ἔργου του και σημερινὸ Πρόεδρο τοῦ Ἰδρύματος «Ἀναστάσιος Γ. Λεβέντης», τὸν Ἀναστάσιο Παῦλο Λεβέντη, ἄντρα μὲ ὄραμα, πίστη και σχεδιασμό, ἀδέλφια εἶναι ὁ Ντῖνος και ὁ Τάσος, μαζί και ὁ Χάρις. Εὐχαριστίες, ἐπίσης, ἀπευθύνονται στὰ Μέλη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Ἰδρύματος. Ἰδιαίτερως, πρέπει τιμητικῶς νὰ μνημονευθεῖ και ἡ συμπαράσταση τοῦ Προεδρεύοντος Ἀντιπροέδρου τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου ὄλα αὐτὰ τὰ χρόνια και Προέδρου σήμερα (ἀπὸ τὸ 2003) τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας Τάσσου Παπαδοπούλου στὸ ἔργο μας αὐτό. Εὐχαριστίες ἐκφράζονται και στὸν ἀφυπηρετήσαντα Καθηγητὴ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Παναγιώτη Κοντό, Προϊστάμενο σήμερα τῆς Γραμματείας τοῦ Πανεπιστημίου –θέση πὸν κατεῖχε μὲ τὸν τίτλο τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς, ἀπὸ τὸ 1897 ἕως τὸ 1928– γιὰ τὴν ὄλη πολύτιμη συμπαράστασή του.

Γιὰ τὴν ἐτοιμασία και σύνταξη τῆς ἐξάτομης Ἱστορίας Κυπριακῆς Γραμματείας ἐργάστηκαν τρεῖς Πανεπιστημιακοὶ Καθηγητές: Ὁ Ἀνδρέας Βοσκός, Καθηγητὴς τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας (μὲ ἔμφαση στὴν Ἀρχαία Κυπριακὴ Γραμματεία) στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ και Πρόεδρος τώρα τοῦ Τμήματος Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (τόμοι Α', Β', Γ' και Δ'), ὁ Κώστας Μιχαηλίδης, ὁμότιμος Καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Κύπρου, ὁ ὁποῖος ἀπεβίωσε νωρὶς και ἔτσι δὲν πρόλαβε νὰ δεῖ τυπωμένο τὸ ἔργο του (τόμος Ε'), και ὁ Ἰωάννης Ταϊφάκος, Καθη-

γιγής τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας καὶ Κοσμήτορας τώρα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Κύπρου (τόμος 5'). Ὁ καθένας οἰκοδόμησε τὸν δικό του τόμο ἢ τόμους μὲ ἀρετὴ πολύμοχη, ζῆλο, φιλότιμο, ἐπιστημοσύνη ὑποδειγματικὴ καὶ κατέθεσε σ' αὐτὸν ἢ σ' αὐτοὺς τὴ σφραγίδα τῆς ψυχῆς του. Προηγήθηκε μακρὰ, ἐπίπονη, ἐπιμελὴς συλλογὴ τοῦ παντοῖου ὕλικου, στὴ Λευκωσία καὶ στὴν Ἀθήνα καὶ ἐπεξεργασία του, ποὺ ἐχρησίμευσε ὡς θεμέλιο καὶ ὑποδομὴ γιὰ τὸ συνολικὸ οἰκοδόμημα. Δύο φιλόλογοι ἐργάσθηκαν φιλότιμα καὶ ἀποτελεσματικὰ γιὰ τοῦτο, ὁ Ἀνδρέας Λουκᾶ καὶ ἡ Ἔφη Δημοσθένους-Χατζηαντανίου. Δικαιοῦνται μέγαν ἔπαινο.

Ἡ διάταξη καὶ ἔκδοσι τοῦ ὕλικου, καὶ χρονολογικά, τῆς Ἀρχαίας Κυπριακῆς Γραμματείας εἶναι ἡ ἀκόλουθη: Ὁ πρῶτος τόμος περιέχει τὴν Ποίηση: Ἐπικὴ, Λυρική (πλὴν τοῦ Ἐπιγράμματος), Δραματικὴ (1995), ὁ δεύτερος τὸ Ἐπίγραμμα (1997), ὁ τρίτος τὴν Πεξογραφία (2002), ὁ τέταρτος τὴν Ἱατρικὴ (2007), ὁ πέμπτος τὸν ἰδρυτὴ τῆς Στωικῆς φιλοσοφίας Ζήνωνα τὸν Κιτιέα (1999), ὁ ἕκτος τὴν πλειάδα τῶν ἄλλων Κυπρίων φιλοσόφων (2007) μὲ τίτλο «Κλέαρχος, Περσαῖος, Δημῶναξ καὶ ἄλλοι Κύπριοι φιλόσοφοι».

Οἱ συγγραφεῖς τῶν τόμων εὐχαρίστησαν κατὰ τόμον ὀνομαστικὰ τοὺς συνεργάτες τους καὶ τοῦτο εὐλόγως γίνεται καὶ σ' αὐτὸν τὸν τελευταῖο τόμο. Ἀπὸ πλευρᾶς δικῆς μου, μέσα στὴν πολλαπλότητα τῶν ἐνασχολήσεών μου, στὴν ἀσκηση τῆς εὐθύνης μου γιὰ γενικὴ ἐποπτεία καὶ συντονισμό καὶ ὀργάνωση καὶ ἀντιμετώπιση διαφορῶν θεμάτων καὶ προβλημάτων, βοήθεια καὶ συμπαράστασι μού ἔδωσε ἡ συνεργάτις μου φιλόλογος Εὐαγγελία Σοφιανοῦ, στὴν ὁποία ἐμπιστευθήκαμε καὶ διορθώσεις τυπογραφικῶν δοκιμίων. Εὐχαριστίες θερμῆς ἀριόζουν καὶ στὴν τυπογράφο μας Γεωργία Μπαλῆ, ἡ ὁποία, πέρα ἀπὸ τὴ στοιχειοθεσία καὶ τὴ δόμησι τῶν τόμων, κατέθεσε καὶ τὴ δική της καλαισθησία γιὰ τὴν κομψὴ καὶ ἄρτια ἐμφάνισή τους. Ἀξίζει νὰ ἀναφερθεῖ ἐδῶ ἀπὸ τὰ παλαιὰ καὶ ὁ Γ. Μαντενιώτης, ὑπεύθυνος τυπογραφικῆς παραγωγῆς τοῦ πρώτου τόμου, μὲ τίς δύσκολες τότε συνθῆκες, πρὶν ἐμφανισθοῦν τὰ προηγμένα ἠλεκτρονικὰ μέσα τῆς τυπογραφίας.

Εἴκοσι καὶ πλέον χρόνια ἐκράτησε αὐτὴ ἡ δουλειὰ καὶ τὸ εὐτύχημα εἶναι ὅτι ὀλοκληρώθηκε. Ἀνάλογα ἔργα, μὲ μεγάλους προϋπολογισμοὺς δαπανῶν, ξεκίνησαν καὶ ναυάγησαν. Πρέπει νὰ ὁμολογήσω ὅτι ἀντιμετωπίσαμε πολλὰ καὶ διάφορες δυσκολίες, ἀπὸ τὸ ἀπροσπέλαστο ἀναγκασίων πηγῶν μέχρι τὴν ἐγγενῆ ἀσάφεια τοῦ ὕλικου καὶ ὄχι μόνον. Πρωτότυπη ἦταν καὶ ἡ ὅλη ἐργασία στὴ σύλληψη καὶ στὴν ἐκτέλεσή της, ἀπὸ τὴ συλλογὴ τοῦ πρωτογενοῦς ὕλικου μέχρι τὴ μετὰφραση, τὸν ὑπομνηματισμό, τὴ σύγκριση, τὸν σχολιασμό, τὴν παράθεσι κριτικῶ ὑπομνήματος, τὴν ἱστορικὴ τοποθέτηση. Πρώτη φορὰ ἔγινε τέτοια δουλειὰ στὴν Κύπρο καὶ ἀποδουθήκαμε σ' αὐτὴν ψάχνοντας καὶ ἐρευνώντας καὶ ταυτοχρόνως μαθαίνοντας καὶ ἐκπαιδευόμενοι. Ξέρουμε σήμερα περισσότερα, δουλεύουμε καλύτερα, ἔ-

χουμε πληρέστερη γνώση τῶν πραγμάτων. Καί διαθέτουμε καί ἀσυγκρίτως πιό προηγμένα τεχνικά, ἠλεκτρονικά, μέσα, πού δὲν ὑπῆρχαν τότε πού ξεκινήσαμε.

Πολλές πόρτες κτυπήσαμε γιὰ βοήθεια, κυρίως γιὰ ἀνεύρεση ὑλικοῦ. Κατὰ κανόνα, ἀνοίγαν. Ἀναφέρομαι στοῦ Τμήμα Ἀρχαιοτήτων Κύπρου, στοῦ Πολιτιστικό Ἰδρυμα τῆς Τραπέζης Κύπρου, στοῦ Ἰδρυμα Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' στή Λευκωσία, στοῦ Ἀρχαιολογικό καί στοῦ Ἐπιγραφικό Μουσείο στήν Ἀθήνα, σέ βιβλιοθήκες, ὄχι μόνο στήν Ἑλλάδα ἀλλά καί στοῦ ἐξωτερικό, ὅπως στή Biblioteca Medicea Laurenziana στή Φλωρεντία.

Πρέπει νά ὁμολογήσω ὅτι στή μακροχρόνια αὐτὴ ἐπιστημονική, ἱστορική, φιλολογική καί συγγραφική διαδρομὴ εἴχαμε καί τίς ἀναπόφευκτες «γκρίνιες» μας. Ἐν τούτοις, περὶ αὐτοῦ κατ' ἀναλογίαν προέβλεψε ὁ μέγας τῆς ἀρχαιότητος καί τῶν αἰῶνων Ἐφέσιος φιλόσοφος Ἡράκλειτος, ὁ ἐπιλεγόμενος Σκοτεινός, ἀκόμη καί Κλαίων, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν γελῶντα Δημόκριτον. Λέγει ὁ Ἡράκλειτος, ὅτι πᾶσα γένεσις εἶναι ἡ ἀρμονικὴ σύνδεσις τῶν ἀντιθέτων. Κάτι τέτοια μᾶς συνέβαιναν, ἀλλὰ τουλάχιστον τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι τώρα νά μὴ «κλαῖμε», ἀλλὰ μέσα μας νά «γελᾶμε», ἀπὸ εὐτυχία καί ἱκανοποίηση, γιὰ τὴν ἀρμονικὴν σύνδεσιν τῶν ἀντιθέτων. Καί τὴν ἀρμονικὴν σύνδεσιν μᾶς συνέβαιναν, ἀλλὰ τουλάχιστον τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι τώρα νά μὴ «κλαῖμε», ἀλλὰ μέσα μας νά «γελᾶμε», ἀπὸ εὐτυχία καί ἱκανοποίηση, γιὰ τὴν ἀρμονικὴν σύνδεσιν τῶν ἀντιθέτων. Καί τὴν ἀρμονικὴν σύνδεσιν μᾶς συνέβαιναν, ἀλλὰ τουλάχιστον τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι τώρα νά μὴ «κλαῖμε», ἀλλὰ μέσα μας νά «γελᾶμε», ἀπὸ εὐτυχία καί ἱκανοποίηση, γιὰ τὴν ἀρμονικὴν σύνδεσιν τῶν ἀντιθέτων. Καί ἀποτίνω, ἐπίσης, φόρο τιμῆς καί ἀγάπης στὸν Κωνσταντῖνο Λεβέντη. Ἀκόμη, καί στὸν «πατριάρχην» τῆς οἰκογενείας, τὸν Ἀναστάσιο Λεβέντη.

Πρέπει νά ἀναφέρω καί νά τονίσω ὅτι καθιερώθηκε ἡ διδασκαλία τῆς Ἀρχαίας Κυπριακῆς Γραμματείας στοῦ Πανεπιστήμιου Ἀθηνῶν, τόσο σὲ προπτυχιακὸ ὅσο καί σὲ μεταπτυχιακὸ ἐπίπεδο, μὲ θέσπισιν θέσεως «Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας μὲ ἔμφαση στήν Ἀρχαία Κυπριακὴ Γραμματεία». Ἐπίσης, ὁργανώθηκαν δεκάδες εἰδικὰ Σεμινάρια καί Συμπόσια στήν Ἀθήνα καί στή Λευκωσία. Ἀκόμη, δρομολογήθηκε ἡ διδασκαλία σχετικῶν κειμένων στὰ σχολεῖα τῆς Κύπρου. Ὁ πρῶτος τόμος, πού χρησιμοποιεῖται ἀπὸ ἑκατοντάδες κάθε χρόνο φοιτητῆς τοῦ Δ' ἑξαμήνου στοῦ Τμήμα Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν γιὰ τὴν διδασκαλία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Ποιήσεως τῆς Κύπρου, ἔχει ἤδη ἐξαντληθεῖ καί ἐπανεκδίδεται σύντομα, συμπληρωμένος, ἐπαυξημένος καί βελτιωμένος, μὲ ἀξιοποίηση τῶν καρπῶν τῆς πολυχρόνης ἐρευνητικῆς καί διδακτικῆς ἐμπειρίας καί μὲ πλούσια εἰκονογράφηση, μὲ ἀπεικονίσεις κυρίως ἀρχαιολογικῶν θησαυρῶν τῆς Κύπρου. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι, μὲ σχετικὴ ἀπόφαση τοῦ Ἰδρυματος, τὰ ἔσοδα ἀπὸ τὴν πώλησιν τῶν τόμων διατίθενται ἐξ ὀλοκλήρου γιὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῶν ποικίλων ἐκδηλώσεων πού ὁργανώνονται ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν γιὰ τὴν Κύπρο. Πρέπει, ἐπίσης, νά ἀναφερθεῖ ὅτι ἀρκετὲς μεταπτυχιακὲς διατριβὲς μὲ

θέματα από συγγραφείς τῆς Κύπρου ἐκπονήθηκαν στὰ Πανεπιστήμια Ἀθηνῶν καὶ Κύπρου ἀπὸ φοιτητὲς τῶν Καθηγητῶν Ἀ. Βοσκοῦ καὶ Ἰω. Ταϊφάκου στὰ πλαίσια τοῦ Σεμιναρίου Ἀρχαίας Κυπριακῆς Γραμματείας καὶ τοῦ Μεταπτυχιακοῦ Προγράμματος Κλασσικῶν Σπουδῶν πὺν οἱ ἴδιοι ἀντίστοιχα διευθύνουν. Διευρύνεται ἔτσι ἡ συμβολὴ τῆς Ἀρχαίας Κυπριακῆς Γραμματείας στὴν προβολὴ τῆς Κύπρου καὶ τῆς πολιτιστικῆς κληρονομίας της καὶ σὲ διαφόρους ἄλλους τομεῖς.

Μὲ ὑπερηφάνεια σήμερα, ὄχι μόνον ὡς ομάδα ἐργασίας ἀλλὰ κυρίως ὡς Ἴδρυμα «Ἀναστάσιος Γ. Λεβέντης», παραδίδουμε στὸν Κυπριακὸ Ἑλληνισμό, στὸ Ἔθνος καὶ στὴ διεθνὴ ἐπιστημονικὴ κοινότητα τὴν ἐξάτομη Ἀρχαία Κυπριακὴ Γραμματεία, πὺν ἀπεικονίζει τὸ αὐθεντικὸ, τὸ ἀληθές –πνευματικὸ, ἐπιστημονικὸ, ἱστορικὸ– πρόσωπο τῆς Κύπρου. Ἡ Κύπρος δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ εἶναι πεδίο τῶν ὄπλων καὶ τῶν συγκρούσεων. Αὐτὸ τῆς ἐπεβλήθη ἔξωθεν. Ἐπιθυμεῖ νὰ λειτουργεῖ, νὰ θεωρεῖται καὶ νὰ προβάλλεται ὡς νῆσος τοῦ πολιτισμοῦ καὶ κοιτίδα καὶ τροφὸς εὐγενῶν ἀρχῶν καὶ ἠθικῶν ἀξιών.

Ἡ Γεωγραφία καὶ ἡ Ἱστορία ἔπαιξαν παράξενα παιγνίδια στὴν Κύπρο. Στὴν πραγματικότητα, οἱ δύο αὐτὲς δυνάμεις ἀνέκαθεν συγκρούστηκαν στὰ χῶματά μας καὶ στὴ ζωὴ μας. Γεωγραφικῶς μακρὰν τοῦ ὑπολοίπου Ἑλληνικοῦ κορμοῦ, ἡ Κύπρος παρέμεινε πιστὴ στὰ ἔθνικὰ ἱστορικὰ φῦτρα της. Ἀλλ’ ἡ Γεωγραφία τῆς ἐπέφερε δοκιμασίες, χωρὶς νὰ καταφέρει τὴ μετάλλαξη καὶ τὴν ἐκτροπὴ της. Ἡ ἐξάτομη Ἀρχαία Κυπριακὴ Γραμματεία μαρτυρεῖ τοῦ λόγου τὸ ἀληθές: ὅτι τὶς γεωγραφικὲς ἀποστάσεις πάντοτε ἐγεφύρωνε καὶ τὴν ἱστορικὴ ἔθνικὴ πορεία πάντοτε διεφύλαξε. Ἀπὸ ἐδῶ καὶ ἔμπρὸς ἡ «τλήμων ἀρετή» μας πρέπει νὰ γρηγορεῖ καὶ νὰ ἐπαγρυπνεῖ ἐλπίζουσα καὶ μὴ ἐνδίδουσα.

Μὲ συγκίνηση καταθέτω ὅτι ἡ ἔναρξη, ἐτοιμασία καὶ συμπλήρωση τῆς Ἀρχαίας Κυπριακῆς Γραμματείας ὑπῆρξε μιὰ ὠραία καὶ συναρπαστικὴ πνευματικὴ περιπέτεια. Καὶ ἡ διαπίστωση εἶναι ὅτι ἡ Κύπρος καθ’ ὅλη τὴν ἀρχαιότητα ἦταν μιὰ θάλλουσα πνευματικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ μονάδα μέσα στὸ σύνολο τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου, στὴν περιφέρειά του καὶ στὸ κέντρο του καὶ στὸ ἐπίκεντρό του.

Σεπτέμβριος 2007

ΠΑΤΡΟΚΛΟΣ ΣΤΑΥΡΟΥ
Βραβεῖον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν
Ἐπίτιμος Διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς
τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν